

2-5

John Adams Library.

IN THE CUSTODY OF THE
BOSTON PUBLIC LIBRARY.

SHELF N°

★ ADAMS
★ 50.1

3.5

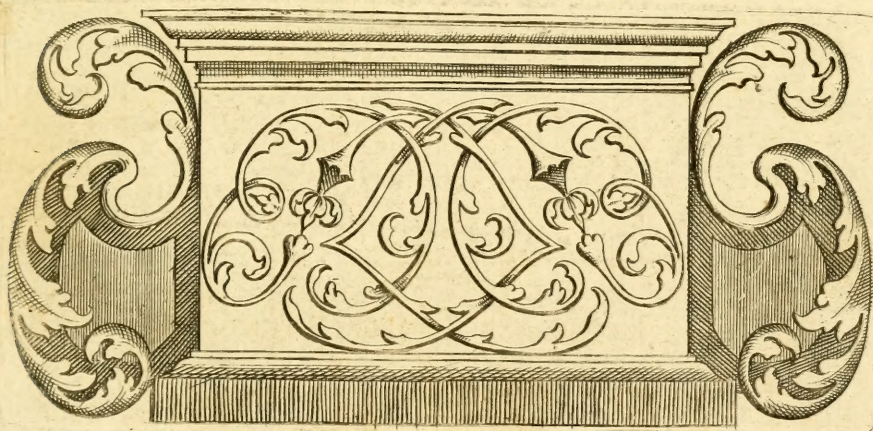

DEGL'
ISTORICI
DELLE COSE
VENEZIANE,

I quali hanno scritto per Pubblico
Decreto,

TOMO QUINTO,
CHE COMPRENDE I SEI PRIMI LIBRI
DELL' ISTORIE VENEZIANE
LATINAMENTE SCRITTE
DAL SENATORE
ANDREA MOROSINI.

Aggiuntavi la Vita dell' Autore, e un indice copiosissimo.

IN VENEZIA, MDCCXVIII.

Appresso il Lovisa.

CON LICENZA DE' SUPERIORI,
E PRIVILEGIO.

ADAMS

50.1

1.5

ANDREAS MAUROCENUS SENATOR
RERUM VENETARUM SCRIPTOR
EXIMIUS.

ANDREAE MAUROCENI, VENETI SENATORIS PRAESTANTISSIMI,

(a) **V I T A,**

(b) A NICOLAO CRASSO conscripta.

A D

(c) DONATUM MAUROCENUM,

Senatorem amplissimum, rationibus publicis ad calculum revocandis, provocationibus dandis, & quaestionibus habendis tota Venetae ditionis Continente summo cum imperio Illvirum.

Notis illustravit & auxit

D. PETRUS GATHARINUS ZENUS,
Venetus, e Clericor. Regular. Congregatione Somaschenfi.

(a) *Vita*) Prodiit haec *Vita Venetii*, apud Evangelistam Deuchinum, 1621. in fol.

(b) *A Nicolao Crasso conscripta*) Nicolaus Crassus, cognomento *Junior*, avum habuit Nicolaum Crassum, Seniore dictum, qui magna cum eloquentiae ac integritatis laude Venetiis in patrio foro inter causarum patronos versatus est; patrem verò Marcum, qui, alia vitae ratione inita, praeclarissimis muneribus functus, quae civibus originariis (hoc nomine honestissimum hominum ordinem Reipublicae operam, sine suffragii jure, praestantium significamus) mandari solent, Magnus regni cretensis Cancellarius III. kal. maj. anno 1612. renunciatus est. Nicolaus *Junior*, avi vestigiis insistens, causas in foro agere maluit, nullique disertissimorum oratorum eloquentiae laude secundus fuit. Multa scripsit latine, italice, soluta, ac ligata oratione; quodque paucis contigit, omnia praeclare. De ejus vita, ejusque operibus consule librum, cui titulus inscriptus: *Le Glorie degli Incogniti*, &c. impressum Venetiis, apud Franciscum Valvasensem, 1647. in 4. pag. 341.

(c) *Donatum Maurocenum*) Quam conjunctim & amanter secum vixerint *Donatus* hic, & noster *Andreas*, cum ex ista *Crassi* epistola, tum maxime ex iis quae infra dicemus, manifestum fiet.

NICOLAUS CRASSUS

DONATO MAUROCENO,

VENETO SENATORI.

Multa sunt, Donate, Senator amplissime, quae meam olim in Cretam profectio-
nem caram mihi, atque fructuosam admodum faciant. Etenim & apud maxi-
mos illos Triumviros, quaestionibus exercendis summo cum imperio in oriente praefe-
ctos, fisci patronus, operam meam, quantula ea cumque est, Reipublicae (qua nihil un-
quam antiquius habui) multos annos praestiti; & patrem regni ipsius Cretae Ma-
gnum, ut vocant, Cancellarium designatum lubens, eas in regiones secutus sum; &
quidquid denique in orientis regionibus Respublica possidet, Corcyram, Zacynthum,
Cephaleniam, Cytheram, & Cretam exacte, diligenterque non intueri modo, quod
pergratissimum accidit; sed etiam perlustrare, earumque gentium mores, instituta, le-
ges penitus, atque exacte pernoscere licuit. Verumtamen biennium illud, quo tu per-
nobilis regni, Reipublicae nomine, Ducem egisti, tibi quae praecipue pro munere quidem
meo, sed multo magis pro maxima tua in me benignitate semper adhaesi, incredibile
dictu est, quantum attulerit mihi voluptatis, & fructus. Occurrunt animo saepius quae
inter nos de literarum studiis frequentissime diserebamus: occurrunt sermones tui,
non eruditi modo, & humanissimi; sed graves etiam, & optimi, a quibus & instru-
ctior, & melior etiam discessisse me semper arbitror: occurrit eximia illa tua in an-
nona curanda diligentia, in jure dicendo aequitas, & sapientia, in delictis puniendis
pietate mixta severitas; sed praecipue in dignitatibus, & muneribus ex legum praescri-
pto tribuendis posita in oculis omnium, jureque jurando firmata integritas; ut exem-
plo non minus, quam sapienter institutis, quod principem virum in primis decet, in
commune consuleres. Haec sane omnia, dum jucundissima quadam commemoratione me-
cum ipse reputo, venit in mentem tristis ille, & acerbus nobis allatus nuncius, dum
una essemus, de ANDREAE MAUROCENI, Senatoris amplissimi, obitu, tibi sa-
ne & studiorum similitudine, & perveteri necessitudine conjunctissimi, & quem ego
praecipue inter omnes unum amore, atque reverentia singulari prosequutus fueram; simul-
que & gravissimus animorum nostrorum sensus, & voces illae tuae, quibus me, ut Vi-
tam ejus scribendam aggrededer, cohortatus es. Id vero, sicuti celeriter pollicitus fui,
inque me facturum recepi, sic brevi quoque pro viribus effecissem, nisi multis, ma-
gnisque cum domesticis, tum forensibus negotiis implicatus, vix toto in triennio huc
tantulae scriptioni tempus habuissem, atque id summis occupationibus quoque ereptum.
Quod igitur hoc nomine tibi debeo, cum tu saepius cunctantem excitare soleas, nec diu-
tius sustineri solutio possit, utcumque valeo, persolvere decrevi; tuae vero benignitatis
est, quod ab iis, quibus non est solvendo, lentisque nominibus fieri solet, quodcumque of-
fero, licet nec justis ponderis, nec melioris notae, aequi bonique ducere non tantum, sed
inrita etiam, subductaque ratione, si quid ex promissis amplius debeam, ut debeo cer-
te plurimum, benigne tamen id omne condonare, atque adeo remittere. Vale.

Venetiis, pridie kal. sept. M. DC. XXI.

ANDREAE MAUROCENI

V I T A.

NDREAE MAUROCENI, Senatoris amplissimi, Vitam literis mandare decrevi; non quod clarissimo nomini; & ad omnis posteritatis memoriam venerando aliquid splendoris tenebricosa scriptione possit accedere; sed ut in oculis civium nostrorum, atque in auribus omnium gentium, & nationum positum sit exemplar perfecti, atque numeris omnibus absoluti Senatoris, quod, veluti sanctissimum virtutis simulacrum, in Republica consecratum respicere possint omnes, auspicatoque colere, & venerari. Etenim si collige-

re, atque in unum conferre velis virtutes omnes, ut pacis, togaeque artibus clarum, planeque divinum civem effingas, & cunctis gentibus, atque aetatibus spectandum proponas: non alium profecto effeceris, quam MAUROCENUM, in quo difficile sit statuere, utrum ingenii, & doctrinae, an morum, & virtutis gloria magis eminuerit. Si qua vero aetas huiusmodi viros tulerit, ut haec nostra tulit, operae pretium semper, atque e Republica fore existimavi, eorum praeclara dicta, factaque in album referri; ut non modo recentissima quaeque, & praeclarissima exempla, sed etiam spes ipsa gloriae, quae mortalium animos plurimum allicere, atque ad se attrahere solita est, juvenes ad imitandum impellat, ubi dignae virtutes, & egregia in rempublicam merita, veris quidem & meritis laudibus celebrari, atque doctorum hominum scriptis aeternitati commendari explore cognoverint. Quod autem solet ceteris hac in re negotium facessere, de hoc ego susque deque, idque palam testor: multos videlicet futuros, qui vitio gentis humanae, historiae fidem infirmare conentur: cum ita natura comparatum sit, ut ea solum facile credant homines, quae se studio, atque labore, & ingenio praestare confidunt: quidquid autem longe distat, atque clarissimum eminet, fictum potius credere velint, quam se victos fateri. Etenim quaecumque scribo, multos, eosdemque magnos, & omni exceptione majores testes habent, quos passim laudare, si lubet, liceat: nec ullus esse potest mendacio locus, dum ea narrantur, quae, cum heri, aut nudiustertius inspecta fuerint, civitati universae tam nota sunt, quam quae notissima. Illud ingenue fatendum est, munus me suscepisse pulcherrimum, cuique nullo modo par sim futurus, si rebus ipsis orationis vis, & ornamenta respondere debeant. Verumtamen, cum omnia in MAUROCENO virtus, atque doctrina occupaverit, nullusque obrestationi, & invidiae locus esse possit, aberit haec mea scribendi ratio ab omni artificio; quo Senatoris optimi virtus ipsa, non torquibus, & phaleris ornata, sed nuda, simplexque sine fuco, & fallaciis, oculis omnium spectanda subjiatur. Sola igitur rerum commemoratione officio meo satisfaciam, quod aruspices olim in rebus divinis usurpabant, id vere, atque ex animo praefatus, *nihil addo de meo*.

Duae res in unum, eundemque hominem aut vix, aut nullo modo convenire solent, summa in quavis arte liberali eruditio, & in republica administranda prudentia singularis: in quibus singulis qui primas ferunt, eos in ma-

magna semper laude positos admiramur. Hae igitur ambae ad MAUROCENUM honestandum ita concurrunt, difficile ut fuerit statuere, utrum prius, magisve summum debeat praedicari. Etenim si, quam literarum studiis diligentem, & assiduam operam dedit sine intermissione, quaeque posteritati reliquit suae doctrinae, atque adeo facundiae eximia monumenta praeclarissima, inspexeris; eundem a Reipublicae administratione nunquam recessisse, vix animum induxeris, ut credere valeas: sin autem tantarum Reipublicae dignitatum, quibus est omnibus egregie perfunctus, rationem habueris; eundem literarum studiis tantopere addictum fuisse, nulla tibi ipse ratione persuadere poteris. At ille veram animi quietem, & tranquillitatem in bene, praeclareque agendo, non in otio reponens, & quidquid publicis negotiis subtrahere licebat, in suis deliciis, atque amoribus, id est in literis omnibus, libero homine dignis, avidissime conterere solitus, eruditissimi juxta viri, ac Senatoris prudentissimi personas duas gravissimas unus egregie sustinebat. Quapropter nos duas illius, tanquam duum virum, vitas posteritati jure optimo mandare debemus. Enimvero, cum talis, tantusque extiterit ANDREAS, non multum est illi ad nominis commendationem de claritate domestici generis petendum: nobis tamen, qui tantum posteritati virum describere constituimus, paucula quaedam videntur necessario dicenda.

Primum nobilitatis gradum facere consueverunt, in civitate nobilissima, & maxima natum educari; deinde claris parentibus ortum esse. Natus igitur est MAUROCENUS Venetiis, clarissima post homines natos, atque optima civitate, quam, si libertatis arcem, justitiae thronum, prudentiae regiam, Italiae ocellum, christianae reipublicae propugnaculum dixeris, vera quidem praedicabis, sed omnium sermonibus pervulgata, & longe minora veris; nullamque omnino vocem reperies, quae magnitudinem ejus comprehendere valeat; & quidquid dixeris, minus erit. Siquidem nemo tantis est naturae, atque industriae praesidiis instructus, qui urbis amplitudinem, situm, leges, instituta non modo oratione consequi speret, sed admiratione omnino possit adaequare. Cum vero antiquitas ipsa in humanis rebus proxime ad Deos accedere videatur, & fiant, quae sunt a praesenti memoria longe remota, quasi veneranda canicie quadam, multo sanctiora; haud facile dictu est, quantum clarissimo generi dignitatis adjungat temporis vetustas. At in Veneta Republica illud, ut alia omnia, sapientissime, ac prudentissime constitutum est, ut ii tantummodo ad reipublicae administrationem admittantur, qui vel ab urbe condita, perpetua, atque incorrupta majorum serie ad hanc usque aetatem impolutum genus traxere, vel ab ingentibus meritis civitatis, atque adeo comitiorum jure donati, successionis legitimae, & nunquam interruptae continuationem praeseferunt. Quod cum ita sit, inter eas familias MAUROCENI numerantur, quae cum ipsamet Republica de antiquitate certantes, dubium faciunt, utrum eas tantae patriae filias, anne matres merito appelles; cum illud pro certo habere debeas, nullam omnino reperiri, nullam excogitari posse majorem generis claritatem. Eminent vero praecipue MAUROCENI, cum omni tempore belli, pacisque artibus clarissimi floruerint; neque desint in pervetusto familiae splendore & (a) tres in Republica

Du

(a) tres in Rep. Duces) Magnum magnorum virorum proventum qualibet aetate tulit gens MAUROCENA, qui belli togaeque artibus, gestis domi forisque supremis magistratibus clari, ecclesiasticis dignitatibus insignes, literarum doctrinaeque laudibus celebres, nobilitate

Duces, & omnes honorum gradus, quos eadem tribuit, & cardinaliciae, (a) quas vocant, purpurae, & regale (b) fastigium. Igitur ex hac gente natus est *Andreas* ipse, simulque sol eum hominem vidit, & patricium, non factum, sed natum, virtutisque splendore a clarissima suae gentis stirpe nunquam discedentem, ex quo magnam sibi gloriae accessionem fecit. Quemadmodum enim qui propria virtute non fulgent, alienae laudis gloriam aucupari, inque se trasferre non debent: ita qui ad majorum gloriam proprias virtutes adiungunt, duplicem mihi promereri laudem videntur; non minus quod nepotes fuerint, quam quod digni nepotes.

Ortus est *Andreas*, fortunato admodum, faustoque siderum concursu, postridie idus februarii anno a Christo nato M. D. LVIII. qui Veneto more numerabatur adhuc M. D. LVII. Patrem habuit *Jacobum*, virum prisca virtute, & fide, & Senatorem amplissimum, qui, multis exantlatis laboribus, publicisque muneribus summa cum laude perfunctus, Reipublicae *Consiliarius*, qui inter summos honores habetur, renunciatus fuerat: avum *Andream*, qui virtutibus universis, pietate praecipue, atque innocentia inter omnes eminens, Cretae, ubi Reipublicae nomine, summo cum imperio praefectum agebat, cum ingenti regni totius dolore, atque lacrimis, biennio post *Andream* nepotem natum diem obiit, atque caelum, unde prius venerat, veluti jure postliminii, revisit. Mater vero fuit *Caecilia*, *Pauli Cornelii* filia, divi Marci Procuratoris, quae dignitas, secundum Principem, primum obtinet in Republica locum: sicuti *Cornelia* gens amplissima, atque nobilissima, (c) praeter Reipublicae Ducem, innumeralesque Senatores, omnes continuos annos in supremis dignitatibus egregie versatos, (d) quamplurimos etiam tulit purpuratos Ecclesiae Pa-

b

tres;

tem antiquissimam, & Reipublicae coevam maxime illustrarunt. Singulos enumerare immensi prope operis esset. Quos tres in Republica Duces memorat *Crassus*, fuere *Dominicus*, anno 1148. ad principatum evehctus; *Marinus*, 1249. *Michael*, 1382. Postremis hisce temporibus eandem dignitatem consecutus est *Franciscus*, qui *Peloponnesiacus* ob *Peloponnesum* domitam dictus est. Tertium supremo rei maritimae praefecto, anno 1688. Reipublicae principatus delatus est: Reipublicae Principi, quartum suprema rei maritimae praefectura.

(a) & cardinaliciae purpurae) *Petrus Maurocenus*, insignis jurisconsultus, a Gregorio XII. cardinalicia purpura donatus est. Hujus breviter meminere *Marcus Manius* in *Epitome illustrum virorum, qui vel scripserunt, vel jurisprudentiam publice docuerunt*, &c. Patavii, *Gratiosus Perbachinus* excudebat anno 1555. in 8. pag. 54. & *Guidus Pancirollus De claris legum interpretibus, Venetiis*, apud *Marcum Antonium Brogiolum*, 1637. in 4. pag. 448. Eandem dignitatem in gentem *Maurocenam* intulit deinde *Joannes-Franciscus*, cujus vitam scripsit *Stephanus Cesium*, id temporis Congregationis Clericorum Regularium e *Somascia* Praepositus Generalis, dein Archiepiscopus Spalatensis. Exstat ita inscripta: *Memorie della vita di Gio. Francesco Morosini, Cardinale di S. R. Chiesa, e Vescovo di Brescia. In Venetia, appresso Gio. Battista Catani*, 1676. in 4.

(b) & regale fastigium) dictum intellige de *Thomasina Maurocena* quae *Stephano*, Ungariae principi, nupta *Andream* peperit, cognomento *Venetum*, Ungarorum regem. Vide sis *Sabellii* editionem postremam pag. 245.

(c) praeter Reipublicae Ducem) Haec cum *Crassus* scriberet, uno tantum Principe gens *Cornelia* gloriabatur, *Marco* scilicet, qui anno 1365. Princeps est renunciatus. Deinceps vero anno 1625. *Joannes I.* Dux creatus est; & anno 1659. *Franciscus*, ejus filius. Nunc JOANNES II. *Francisci* nepos, idem fastigium tenet.

(d) quam plurimos etiam tulit purpuratos Ecclesiae patres) Sex e gente *Cornelia* Cardinales recensere poterat *Crassus*: *Marcum* ab *Alexandro VI.* anno 1492. renunciatum; *Franciscum*, a *Clemente VII.* anno 1523. *Andream*, a *Paullo III.* anno 1534. *Aloysium*, a *Julio III.* anno 1550. *Federicum*, a *Sixto V.* anno 1585. & juniorem *Franciscum*, a *Clemente VIII.* anno 1592. Ego duos alios adjicio inferioribus temporibus inter Cardinales cooptatos: *Federicum* juniorem

ab

tres; neque solum (a) Reges, (b) sed etiam qui regnum ipsum incredibili, at maxime pia liberalitate patriae donaverint.

Tam clari vero parentes, cum nihil antiquius haberent, quam ut filium domesticis, hoc est sanctissimis praeceptis imbuerent, haud difficulter puerum, ad omnia summa natum, quique sive felicitate quadam, sive naturae bonitate rectam sponte viam ingrediebatur, ad suam consuetudinem, moremque deduxerunt. Ubi per aetatem licuit, praeceptorem ille nactus haud vulgarem, Bernardinum (c) Parthenium, qui non latinas modo sed graecas etiam literas egregie doceret, puerilibus in studiis non se pueriliter gerebat: immo vero usque adeo supra aequales adolescentes se se extulit, ut jam inde apud omnes magnam sui, nec illam sane dubiam, expectationem concitaret. (d) Erat enim celeri captu, expedita ratione, tenacique memoria ad prodigium stupendus, & elucebat ubique ingenium peracere, quodque caput est, gravitate quadam temperatum, & ad omne literarum genus bene, feliciterque natum; ut magister verba dumtaxat in promptu haberet, non verbera, magisque testis, & admirator, quam doctor existeret.

(e) Jam vero puram, & emendatam latini sermonis elegantiam imbiberrat,

ab Urbano VIII. anno 1623. & ab Innocentio XII. anno 1698. GEORGIUM, JOANNIS Ducis fratrem, qui patavinam ecclesiam summa cum laude moderatur.

(a) neque solum reges) Catharina Cornelia, Jacobi II. Cypriorum regis uxor fuit, parens vero Jacobi III. cui etiam immatura morte praerepto ex mariti testamento successit.

(b) Sed etiam qui regnum ... patriae donaverint.) Eadem Cypri regnum libere Venetae Reipublicae largita est. Legendus hac de re Petrus Bembus *Histor. Ven.* editionis nostrae pag. 17.

(c) praeceptorem ille nactus haud vulgarem, Bernardinum Parthenium) Cum Parthenius erudiendis ac probandis iis, qui cancellariae muneribus fungi debent, praefectus esset, Cancellariae magistrum vocamus, Joanni-Baptistae Rasario suffectus est, ut graecas literas Venetiis publice traderet. Constat ex Senatus consulto VI. kal. novemb. 1573. edito, exscriptumque habeo ex *Regeſto* Illvirum rei literariae, pag. 257. Natus erat Spilimbergi, pago haud ignobili in Foro-Julio. Edidit *Commentarios in Horatii Flacci carmina atque Epodos. Ven. apud Dom. Nicolinum* 1584. in 4. item *de Imitatione poetica libros quinque*, primum italice *Ven. ap. Gab. Joſitum* 1560. in 4. deinde latine *Ven. ap. Lud. Avancium*, 1565. in 4. Verum auctor *Vitae Fr. Pauli Veneti, ex ordine Servorum*, sub narrationis suae initium memorat, Maurocenum, una cum aliis pluribus ex Veneta nobilitate pueris, grammaticae ac rhetoricae rudimenta accepisse ab Ambrosio Morello, ejusdem Pauli avunculo. At *Lollinus in Mauroceni vita*, quam huic statim subjiciemus, narrat eum in literis graecis Partbenio doctore usum esse, latinis vero Baldo-Anthonio Penna.

(d) Erat enim celeri captu, &c.) Qua ingenii vi polleret Andreas, quod dederit primorum studiorum specimen, narrat Aurelius Palazzolus, *Panegyrico in funere Andreae Mauroceni*, edito *Ven. typ. Andr. Muschii*, 1620. in 4. „ Quae vero traderet praeceptor illius, ac moderator, ita excipiebat, ut non excipere, sed expromere videretur, quae dudum impressa, & „ insculpta laterent in animo. Quotidie sumebat aliquid, quod legeret, seponeret, stylo tra- „ deret, &c. „

(e) Jam vero puram & emendatam latini sermonis elegantiam imbiberrat, &c.) Postquam humanioribus literis, quantum satis puero fuerat, operam dederat, ad philosophiam, adhuc in patria degens, se totum contulit. Testatur Palazzolus laudato *Panegyrico*. „ Cum musarum, „ poetarum, historicorum saltus peragrasset, & quasi accurata apis, atque folicita collegisset, „ quidquid dulce videretur, ac suave ex illorum floribus delibandum, tandem in PHILOSOPHURUM penetrantibus confedit & abdidit se. „ Narrat porro idem auctor, quantum in rebus philosophicis profecerit, cujus rei argumento fuisse memorat theses publice cum summa laude apud frequentissimam illustrium virorum coronam propugnatas. Id vero clarius etiam inde colligitur, quod anno 1586. XI. kal. jun. cum ad Senatum de publico philosophiae doctore legendo relatum esset, quod munus a prima harum scholarum institutione patriciis hominibus semper delatum est, Andreae Mauroceni rationem habitam, cum magna ejus laude, in-
veni,

rat, cum a verbis ad res ipsas opportune conversus, (a) *Aloysium Pisaurum*, virum patricium, logicam, & philosophiam e Senatus consulto publice profitentem audire coepit. Is vero adolescentem amplexus, in eam viam, qua ex vera, solidaque virtute in caelum itur, recta deduxit; cum mentis altitudinem, omni ex parte perfectam, homines ex philosophia sibi comparare doceret, non ad ostentationem, & inanem sapientiae laudem; sed ad usum vitae necessarium, & ad virtutem per semetipsam expetendam. Hinc virtutis amore inflammatus adolescens, omnem curam, & diligentiam in studiis ponere, omnemque movere lapidem non cessavit, ut supra facundiae laudem, philosophiae peritissimus evaderet: quod tanta animi alacritate, tantaque contentione procuravit, ut nihil fere temporis amitteret; immo vero cum quiescere aliquando vellet, & animum relaxare, non ludis, aut inertiae se dabat, ut alii, qui solent

Ludere par impar, equitare in arundine longa;

sed argumentandi rationes omnes, captiosasque dialecticorum probabilitates summa cum voluptate, atque fructu percurrere: tantamque sibi argumentorum suppellectilem comparaverat, ut in disserendo subtilis, & omnium acutissimus dialecticus haberetur; possetque de omni re, quaecumque in disceptationem vocaretur, in utramque partem copiosissime disputare; & cunctis illis ludicris exercitationibus, quibus, ut Graecorum more juvenum alantur ingenia, solet unus aliquid proponere, quod ceteri oppugnare aggrediantur, ipsemet semper non interesse, quam praeesse, magis videretur. Non tamen diu velitationibus illis operam navavit, cum sophistarum, aut agyrtarum verius artificium subodoratus, clamaret: *Nolle se rem omnium pretiosissimam, tempus videlicet, in commenticiis, futilibusque quaestionibus miserrime perdere, ex quarum disputatione nunquam doctior, sed infestior saepe veritatis hostis discedere valeas: severeque plectendos diceret doctores illos, qui, pellucidis, atque purissimis Aristotelis, & Platonis fontibus omissis, unde vera, solidaque philosophia hauriri potest, lutulentas, & salebrosas recentiorum paludes, vepribus, atque dumetis undique consecras adolescentibus exhibent; ubi barbari, atque imperiti homines, contentionis cupidiores, quam veritatis, excogitatis distinctionum figmentis, & argumentorum improbe detortis conclusionibus, altissimas scientiarum contemplationes, non ad veritatis lucem, sed ad cimmerias tenebras, perpetuis verborum involucribus, infaustis ominibus dirigunt, miseramque philosophiam, non vitae amplius, morumque magistram, non naturae, caelorumque indagatricem; sed artem faciunt ad fallendum vulgus captiosam, atque nugatoriam, in qua hominum quoque ingeniosissimorum totas aetates sine ullo fructu contritas passim est videre.*

Cum itaque *Muuroceni* prima aetas, tam vario virtutum genere florens, tamquam ver, futuram anni ubertatem maximam ostenderet, Pata-

b 2

vium

veni, competitoribus *Luca Molino* in rebus philosophicis doctissimo viro, & *Angelo Gabrielio*, qui alios suffragiis vicit.

(a) *Aloysium Pisaurum* .... audire coepit.) Hoc idem *Crassus* affirmat in eo opere quod inscribitur, *Pisaura gens*, edito *Ven. ap. her. Combi*, 1652. in 4. pag. 75. „ At docendi muneri additus (*Pisaurus*, philosophiae in patrio gymnasio professor) ita se gessit, ut ex ejus academia, quasi ex equo trojano, amplissimi viri prodierint, *Augustinus Valerius*, ANDREAS „ MAUROCENUS, historicus, &c. „ Hallucinetur hic autem *Crassus*, dum inter *Pisauri* auditores *Valerium* hunc recenset, qui aliquot ante illum annos professus erat, & quem *Andreas* noster adhuc PUER in *Venetogymnasio* philosophiam interpretantem audiverat, ut ipse testatur ad *Lollinum* scribens, *Opusculorum* pag. 221. Consule *Diarium italicum literatorum*, tomo V. pagg. 373. & 378.

(a) cum

vium se contulit; ubi (a) cum (b) *Franciscum Piccolomineum*, (c) philosophum praestantissimum, audiret, nihil sibi ad omnem diligentiam reliqui facere, cessare nunquam, sibi ipsi instare, atque egregio cum semetipso certamine instituto, quotidie doctior evadere; saepius comites, & famulos omnes a se dimittere, quo liberius, remotis arbitris, dulcissimis literarum studiis accuratius vacaret; nunquam se minus otiosum, quam cum otiosus, nec minus solum, quam cum solus esset, praedicare, ut ne cum cessare quidem opus esset, in suo studio cessaret, & dum animum relaxaret, tamen acrius intenderet. Nihil profecto tam alte natura constituit, quo labor, & diligentia non possit eniti. His artibus ille ingenuas omnes disciplinas non leviter, aut perfunctorie; sed serio diligenterque amplexus, studiorum prospero cursu, & feraci vigiliarum proventu ad summam, & inusitatam multiplicis doctrinae segetem pervenit, cum praecellentis ingenii velocitate, captu-

(a) cum *Franciscum Piccolomineum*, &c.) Gens *Piccolominea* non antiquitate solum originis, sed magnorum virorum quocumque genere clarorum fecunditate nobilis est. Ortus est *Franciscus* Senis in Etruria, ubi familiae sedes. Primum logicam in patria; dein *Maceratae*, ac *Perusinae* philosophiam docuit. A Senatu Veneto accitus anno 1560. philosophiam extraordinariam in prima sede, ac paullo post ordinariam in prima pariter sede *Patavii* professus est. Ita ajunt *Jacobus-Philippus Tomasinus* in *Illustrium virorum elogiis*, *Patavii*, ap. *Don. Pasquardum & socium*, 1630. in. 4. ac *Antonius Riccobonus* de *Gymnasio Patavino*, *Patavii*, ap. *Franc. Bolzertam*, 1598. in. 4. Ex *Regeſto* tamen *Illvirum* *patavini* gymnasii moderatorum apparet, ex philosophiae extraordinariae exedra ad secundam sedem ordinariae, hinc ad primam provectum; tum literas graecas ac latinas tradere jussum, donec iterum primae philosophiae ordinariae sedi restitutus est. Adeundum hoc *Regeſtum* pagg. 229. 241. 245. 254. 262. 272. 276.

(b) cum *Franciscum Piccolomineum*... audiret) Non unum tamen *Piccolomineum* audivit, sed alios etiam doctissimos viros, quibus id temporis gymnasium illud florebat. Id testatur *Lollinus* in ejus *Vita*; *Jacobus* etiam *Gaddius* in *Elogiographo* edito *Florentiae*, typ. *Amatoris Massae*, & soc. 1637. in. 4. pag. 115. *Si trasferì all'italica Atene, madre di Venezia, e nutrice della sapienza, per adattarsi più facilmente l'ali di Platone; dove dimorando lungamente, abbracciò la geometria, la musica, e l'altre parti della matematica, e della filosofia. Di questa i due lumi immortalì, Francesco Piccolomeni, e Jacopo Zabarella, emoli e principi di fazzione letteraria, parimente amò e esservò.* Sed luculentior testis *Andreas* ipse, qui quadam epistola ad *Aloysium Lollinum*, Belluni episcopum, virum doctissimum, sibi que maxima familiaritate conjunctum, quae exstat inter ejusdem *Andreae Opuscula* pag. 212. his verbis eorum temporum meminit. „ O praeclara tempora, cum nobilitatis Venetae flos in amplissimo ac pulcherrimo „ literarum theatro se se ad egregios mores, atque disciplinas effingeret. Erant omnigena eruditione praestantes viri *Federicus Pendasus*, *Franciscus Piccolomineus*, *Jacobus Zabarella*, qui „ philosophiam profitebantur. Erat *Thomas Peregrinus*, peripateticae supernaturalis philosophiae columen, qui metaphysica interpretabatur. Erat *Melchior* ille *Guilandinus*, ingenuarum „ artium promptuarium, qui amoenissimo praesidebat horto, plantarumque omnium „ imagines mente complexus, portento similis, cunctos ad stuporem usque excitabat. Quot ibi de „ abditis rerum causis, de naturae arcanis disceptationes? &c. „ Neque hic praeteriri debet, „ quam tunc amicitiam cum *Joanne Francisco Mustato* inierit, viro literis graecis & latinis ornatissimo, cujus obitum, cum in id tempus incidisset, quo *Maurocenus* erat *Illvir* literarius, defset ipse brevi elogio, quod inter ejus *Opuscula* exstat, pag. 194. „ Quoniam meo „ fato contigisse dicam, *Joannes Franciscus Mustato*, ut qui tuam olim eximiam sapientiam „ ADOLESCENS suspexerim (ah nimium sero) extrema tua, mea jam incipiente senecta „ fructum ferre coeperim? Summo id felicitatis reponebam loco, me proximis hisce annis inter hujusce gymnasii Moderatores a Senatu coopratum, talem virum natum, quicum de „ iis rebus communicarem, de iisque dissererem studiis, quibus JUVENTAM alueram, &c.

(c) philosophum praestantissimum audiret) Ut jurisprudentiae ac theologiae potius, quam philosophiae operam daret, *Patavium Maurocenum* concessisse, testari videtur *Palazzolus* in *panegyrico*. „ Latinis igitur literis Venetiis diligenter excultus, ibidem in philosophiae „ studio magna cum cura exercitatus, *Patavium* ad percipiendum studium LEGUM, ac RE-RUM DIVINARUM concessit. „

ptuque illo fere incredibili, vanis, ac futilibus quaestionibus prorsus addictis, disciplinas omnes egregias complecteretur: eas vero philosophiae partes, quibus mores formantur, & rerum humanarum, ac divinarum arcana exquiruntur, non calleret modo perexacte, sed in omni vita praeclarissime quoque exprimeret; sapientiaeque studium eximium non solum verbis, aut rerum abditarum exquisita scientia, sed morum gravitate, ac vitae innocentia praeferebat.

(a) Eloquentiam praecipue coluit, atque exercuit, quae a natura ad salutem, & conservationem hominum data, in qualibet republica semper primas tenuit, prudentique viro non utilis tantummodo, sed necessaria omnino videtur existere. Nam cogitatione, & animo si quis multa comprehendat, at oratione quod velit explicare nesciat, perinde est, quasi nihil ille cogitarit: sapientiamque sine eloquentia thesaurum quidem, sed latentem in tenebris, penitusque abditum, cui nequeat patere aditus, non inepte dixeris. (b) Cum itaque inhonestis omnibus voluptatibus nuntium *Andreas* remisisset, vitamque in literarum studiis suavissimam viveret, triennium in praeclarissimo Patavino gymnasio non sine ingenti fructu gloriose peregit.

(c) Ubi vero Patavio, sicut per alias Italiae civitates, importunissima pestilentia vagari coepit, inde invitus discedere coactus est: non tamen intermisit, immo diligentius exercuit honestissima, & liberalissima literarum studia, ut iis ornatus, excultus, atque expolitus, speciosaque & ingenti doctrinae multiplicis, & historiarum supellectile comparata, ad rempublicam accederet instructissimus: cives illos, veluti detestabilem pestem execrari solitus, qui literarum rudes rempublicam administrandam suscipiunt, ut civitatis periculo, quin etiam exitio civilem tandem prudentiam sibi ferro comparent. Sic igitur per omnes ille dignitatis gradus ad supremam exultationis, & nominis claritatem pervenit, cum propter ingentia ejus merita honores omnes, super alios alii continuati, eidem deferrentur; ille vero praestantissimis etiam literarum studiis, quae vel maximis in occupationibus,

(a) *Eloquentiam praecipue coluit*) Accipe a *Palazzolo* uberiora de exercitationibus iis, quibus eloquentiam Patavii excoluit. „ Interdum in illis Musarum umbraculis, ubi erant con- „ ventus, ac concursus hominum praestantissimorum, e suggestu dicentem, docentem, dis- „ putantem, interpretantem, laudantem, quaerentem, vituperantem, commenta pulcherri- „ ma, atque dignissima afferentem audires: intelligentiam, aciem, industriam, eruditionem „ memoriam notares. Ubi vero perorasset, & finem fecisset dicendi, summis plausibus, ac „ clamoribus excipiebatur. „

(b) *Cum itaque inhonestis omnibus voluptatibus nuntium Andreas remisisset*) Quam alienus ab hujusmodi voluptatibus fuerit *Andreas*, alibi luculentissimo testimonio apparebit. Pudicitiam vero Patavii, ubi adolescentibus maxima & frequentissima pericula, sanctissime ab ipso cultam, praeter *Lollinum* in ejus vita, narrat etiam *Palazzolus*. „ Contra ille pudici- „ tiam & continentiam osculatus ac complexus est, ac ita complexus, ut nullae unquam si- „ renes, quae in hoc maris sinu innatare plurimae ac formosissimae celebrantur, mellitis eum „ verbis, & ad fallendum compositis irretiverint, insatuaverint; sed (permirum atque perra- „ rum) rationem quasi gubernaculum in hoc humanae vitae cursu adhibens, & rectam infi- „ stens viam cum immortali conjunctam gloria, quasi Argonauta vellus aureum, idest integri- „ tatem atque pudorem in portum, ad extremum videlicet spiritum invexit, &c. „ Subjicit deinde auctor, quibus potissimum rationibus inoffensam vitam inter tot insidias decurrerit; scilicet otium declinando, opem a Superis precibus, sacramentorum usu, aliisque pietatis christianae exercitationibus implorando.

(c) *Ubi vero Patavio... pestilentia vagari coepit*) Teterrimam ejus anni, qui 1576. fuit, pestilentiam describit *Maurocenus*, *Historiae* suae libro XII. pag. 492. Narrat autem *Palazzolus*, *Maurocenum* Venetias rediisse, non ob pestilentiae metum, sed ob confectam studiorum

suo-

nibus, & muneribus nunquam intermisit, familiae vetustissimae gloriam a majoribus hereditariam, ac veluti per manus acceptam non tantum conservaret; sed enixe etiam augeret, atque amplificaret.

(a) Illud autem admiratione dignum admodum videtur, cum haec ageret *Maurocenus*, dum aliud ageret: tot nihilominus, tantaque conscripisse, quae praecellentis, rarique ingenii existunt monumenta, cum veteribus etiam optimis comparanda, quorum gratia etiamnum post obitum sibi ipse superstes immortalis eruditionis, & eloquentiae laude commendetur. Neque tamen sunt adhuc tanti viri scripta in vulgus edita; sed a doctis hominibus prae manibus habentur, cum ille ab omni ambitione remotus longissime, facilitatem istam edendi quaecumque scripseris, saepius improbaret; praeclareque constitueret, qui scribit, ut doctrinam vulget, nullatenus eum doctrinae inservire, sed gloriae. (b) Extant vero, *De Rebus Venetis in Syria gestis* liber singularis: *De iis, quae Veneta Respublica ad Histriae oras gessit adversus Othonom, Federici Imperatoris filium*, libri duo: *Traëtatus de forma Reipublicae Venetae*: *Icon, seu vita Christophori Valerii*: *Leonardi Donati, Venetorum Principis, Vita*: *Villa Hieronymi Fabritii ab Aquapendente*: praeter alia quamplurima opuscula, quae non minus eruditionem, & acumen, quam scribendi peritiam, elegantiamque abunde testantur.

Verum nihil praeclarius, atque ad famam posteritatis splendidius exitit, quam *Rerum Venetarum uberrima Historia*. Hanc *Xvirum* decreto, (c) cum anno M. D. XCVIII. *Paulo Parutae*, doctissimo viro, & Senatori praeclarissimo, eo in munere suffectus esset, latine scripsit, quaecumque Respublica gessisset ab anno M. D. XXI. usque ad M. DC. XV. diligenter complexus; eidem vero licet manus extrema nondum accesserit (nam (d) carptim scribere ne-

cess-

suorum curriculum. „ Postquam scientiarum orbem obivit, nihilque esse amplius videre-
tur, quod ille non perlustrasset, perlustratum non cognovisset, in patriam reversus est. „

(a) *Illud autem mirum... cum haec ageret Maurocenus, &c.*) Mirum sane videri debet, quod tantus Senator, a prima adolescentia ad rempublicam ingressus, numquam non gravissimis curis occupatus, tantum otii nactus fuit, ut tot alia, quorum bona pars in lucem est edita, nedum hanc tantae molis, tantique laboris *Historiam*, conscripserit. Paulo post itaque ait *Crassus*. „ Carptim scribere necessario cogebatur, siquid a publicis negotiis temporis vacaret; quaeque interniserat, recolere vix otium erat; nedum ornare, expolire, atque elaborare. „ Eadem affirmat etiam in *Panegyrico Palazzolus*. „ Obruebat nimirum viri animus Respublica: idest rerum contentio maximarum. Lucubrabat. Ad primam lucem ibat, in Senatum. Reversus domum, quod reliquum temporis, studiis reddebat. Perire omne tempus arbitrabatur, quod scriptis non daret, literis non impertiret. „ Quae omnia non oratorie amplificat auctor, sed citra ullum artificium simpliciter narrat. Neque enim laudat orator, sed medicus ejus aegritudinis causas scrutatur, qua *Andreas* decessit. His accedit *Paulus Maurocenus*, qui ea epistola, qua Antonio Priolo Duci, & Excelso *Xvirum* Concilio fratris *Andreae Historiam* nuncupat, ait „ In illa conscribenda, quod a publicis curis, & corporis aegritudinibus temporis reliquum erat, id omne fere ipsum contrivisse. „

(b) *Extant vero, &c.*) Operum omnium, quae *Andreas* conscripsit, tum quae typis edita, tum quae calamo tantum exarata, ad calcem ejus vitae luculentum elenchum dabimus.

(c) *cum Paulo Parutae... eo in munere suffectus esset, &c.*) *Historiae rerum Venetarum* scribendae munus junctum est *Mauroceno Xvirum* decreto anno 1598. X. kal. jan. post *Pauli Parutae* Equitis & divi Marci Procuratoris obitum. Anno vero 1599. IIII. kal. jan. *Xviri* pariter decrevere, ut ipsi quotannis ducenti ducati solverentur: quod etiam *Paulo Parutae* decretum fuisse, patet ex ejus *Vita* nuperrime cum ejus *Historia* edita.

(d) *nam carptim scribere cogebatur*) Exstat inter *Andreae Opuscula* pag. 199. epistola ad *Lollinum*, qua ipse de se idem testatur. „ Id unum me mordet, angit, atque excruciat, quod *Historiam*, quam summis vigiliis fere usque ad haec tempora perdux, ad umbilicum adducere nequeo: neque enim vel semihoram diei ac noctis quietam ducere licet.

(a) quae-

cessario cogeatur, si quid a publicis negotiis temporis vacaret, (a) quaeque intermiserat recolare vix otium erat, nedum ornare, expolire, atque elaborare) nulla (b) tamen ex iis desiderantur, quaecumque in gravissima, &

(a) quaeque intermiserat, recolare vix otium, &c.) Non dubitat tamen asserere *Palazzolus*, quaecumque Senator noster dictaret, ita elaborata fuisse visa, ut novis curis eadem expolire minime opus esset. „Raro commutabat, quae scriberet: rarius delebat. Omnia fluebant, „acumen styli subibant; ut quae illi sponte, & nullo pene studio excidissent, aptiora viderentur, quam aliorum, qui continuo eandem tundunt incudem, extundunt, & excudunt laborem, &c. „

(b) nulla tamen ex iis desiderantur, &c.) Longum esset, omnia asserre de hac rerum *Venetarum Historia* testimonia: omnia tamen praetermittenda non sunt. *Joannes-Henricus Boecklerus Bibliographia critica; Lipsiae, sumpt. heredum Jo. Grossi, 1715. in 8. pag. 184. „* *Andreas Mauroceni Historia Veneta* minime spernenda est; sed merito *PRAECIPUIS* in rebus Venetorum MONUMENTIS accensetur. „*Jacobus Gaddius vol. II. de Scriptor. non Ecclesiast. Lugd. ex typogr. Jo. Pet. Cancel, 1649. in fol. pag. 8. haud multis Maurocenum laudat: „* *Maurocenus Andreas* senator & *HISTORICUS* inter Venetos *NOBILISSIMUS* „fuit. „Idem fufius in *Elogiographo*, pag. 116. *Compose, oltre alcune operette, la Storia Veneziana divisa in molti libri, abbracciando i più notabili avvenimenti all' Europa, e all' Asia nel passato secolo succeduti. Non si troverà, tra' moderni almeno, istoriografo latino più copioso, e diligente, e grave, nè che discorra meglio degl' interessi della Repubblica, e de' Principi, del Morosini, il quale merita d' essere chiamato, a guisa del gran Tito Livio Padovano, al mio parere, IDEA DI NOBIL ISTORICO, LATTEO FIUME DI ELOQUENZA ROMANA, veramente maravigliosa in un Senatore, profondo in molte scienze, e ne' maneggi pubblici occupato. Haec eadem oratoriis ornamentis convestita Palazzolus tulerat. „* Haec (per Venetos facta) ille tam praeclare complexus est, ut si beati censendi sunt ii, qui aut faciunt scribenda, „aut legenda scribunt, beatum Senaturn, beatum *Maurocenum* fateamur: illum quod fecerit: hunc quod scripserit. Divina tuis factis Respublica es; his scriptis sempiterna. At „quo stylo complexus? persecutus? eo nimirum, ut copia Livium, verborum elegantia Caesarem, frequentia sententiarum Thucydidem superaverit, posteris praeripuerit palmam sui consequendi, &c. „*Nicolaus Crassus*, hujus *Vitae* auctor, alibi, nimirum in *Patriciorum Venetorum elogiis; Venetiis, ap. Euang. Deuchinum, 1612. in 4. hisce verbis opus illud claudit „multa affirmans, vel consulto praetermissa, vel strictim expressa, ne viderentur in historiam „haec *Elogia* evadere: & vero praeclara facinora explicata uberius, ex *Venetis historiis* peti poterunt, ab iis praefertim, quas *Andreas Maurocenus*, Senator amplissimus, maximus „*Sapiens*, & incredibili facundia, & latini sermonis elegantia, & rerum gestarum fide, vulgatus est. „Inter vivos enim degebat *Maurocenus*, cum *Crassus* haec scriberet. Addendum etiam, quae fuerit *Aloysii Lollini* de hac *Historia* sententia, quemadmodum apparet ex quadam ad *Andream* epistola, inter ejus *Epistolas miscellaneas* edita *Belluni, typ. Franc. Vicieri 1642. in 4. pag. 324. „* Accedit tui ingenii praestantia cum eruditione omnigena conjuncta; „sermonis vero latini copia tam dives, tam beata, ut vel ingenti *Venetarum Historiarum* scribendae „argumento, cujus sub pondere complures viri florentis facundiae succubere, non modo suffitura, verum etiam superfutura videatur. „Neque hic ea praetereunda sunt, quae habet *Othavii Ferrarius* pag. 327. *Operum variorum. Patavii, typ. her. Pauli Frambotti, 1668. in 4. „* *Andreas* siquidem, Senator spectatissimus, Senatus consulto *Venetarum civitatis Historiam* a Bembo fine condere iussus, injuncto muneri, atque omnium expectationi praeclare satisfecit. „*Bembo* quidem scribendi elegantia haud ita par, quod viro in specula honorum locato, & „ideo magna semper, acvaria domi, forisque curanti, commendae orationi tempus defuerit. „Sed operis magnitudine, consilii praestantia, libertate, & rerum maximarum usu, nemine inferior. Nihil unquam falsi ausus, quod privato homini nequaquam impune cessisset. Quippe continentia Regum bella rebus Venetis adnexa, & implicita, magnas necessitates, bellorumque causas, & modos, curasque ancipites tradens, quibus ille magnam partem, aut „interfuerat, aut praefuerat, ut aliquid gratiae daret, nunquam animum induxit, „ac potentiorum offensas, quas veri studio sibi subeundas videbat, insuper habuit. „Accedat & celeberrimus *Fortunius Licetus*. Hic cum editurus esset quatuor libros de his qui diu vivunt sine alimento; prodire autem *Patavii, ap. Pet. Bertellium, 1612. in fol. eoque* inscriberet *Andreas Mauroceno*, gravissima illa nuncupatoria epistola ipsum ita alloquitur: „Ea siquidem vitae integritate, judicii gravitate, ingenii praestantia, & cum ceteris disciplinis om-*

& praeclarissima historia expetenda sunt. (a) Ingressus fuerat italico sermone eam contexere, ubi *Paruta* desierat, inde initio ducto: verumtamen cum non modo suis civibus, Italisque hominibus, sed exteris etiam, & longinquis nationibus scribendum probe animadverteret; ne rerum gestarum memoria intra Italiae fines circumscripta, & conclusa contineretur, immo propagaretur quam latissime ad omnium notitiam; propterea instituit retexere, quae prius orfus fuerat, atque altius ea repetere, & latine perscribere, (b) quae italice prodita literis a *Paruta* fuerant. Cum autem dicen-

„mnibus, tum sacra theologia, naturali moralique philosophia, eloquentia vero praesertim
„pollere te, Serenissimae Reipublicae compertum est, ut non solum in summis & arduis negotiis
„confulto & moderatore libentissime felicissimeque uti consueverit; verum etiam ex
„innumeris alta sapientia claris te unum olim elegerit, qui rerum a Venetis gloriose gestarum
„*Historiam* perpetuis famae annalibus insereres. Tu vero (mirum dictum) & sublimibus,
„frequentibus assiduisque urbis magistratibus numquam deficiens, & musarum studiis sedulo
„invigilans, simul Rempublicam praeclare gessisti, & praeclara Reipublicae gesta conscripsisti,
„&c. „

(a) *Ingressus fuerat italico sermone*, &c.) Contrarium de *Mauroceno* ac de *Paruta* contigit. Huic latine *Historiam* suam orfo; ut narrat *Apostolus Zenus*, frater germanus meus, & cui non pauca eorum debeo, quae hic narrantur, in ejus *Vita*, quae ipsius *Historiae* per *Lovisam* nuper editae, praemissa est; placuit deinde italicis literis ex integro mandare. *Maurocenus* autem, *ingressus italico sermone eam contexere*, mutata deinde sententia, *instituit retexere quae prius orfus fuerat, & latine perscribere*. Hinc, quam varia sit hominum mens, satis apparet, cum alii iisdem rationibus capiantur, quibus alii deterrentur. Ex *Parutae epistola*, quae ejusdem vitae inserta est, inter ceteras hac potissimum ratione ad *Historiam* italicice scribendam adductus ille videri potest. *Oltre ciò mi pareva non poter fuggire ogni biasimo, s'io tanto stimato haveffi il PIACERE AGLI STRANIERI col porre ogni mio studio nella lingua latina, a' più di loro partecipe, l' Historia delle cose nostre, che niuna opera, o cura haveffi voluto porre per piacere a' nostri medesimi Italiani: molti de' quali, persone per altro di alto ingegno, per havere altrove volta l' industria loro, non hanno cognitione della lingua latina*. Contra vero *Mauroceno* pulchrum visum est, si ea lingua scriberet, qua legi & ab exteris posset. Id ipse testatur in prooemio *Historiae* suae, pagina hujus editionis secunda. „ Post cuius obitum (nimirum *Paulli Parutae*) cum mihi a supremo Decemvirum Consilio injunctum esset, ut scriptis rerum, quae nostra aetate gestae sunt, memoriam complecterer, cuperetque animus, NON INTRA UNIUS PROVINCIAE FINES, sed quacumque priscae Romanorum linguae notitia pervasit, nobilissimae atque antiquissimae Reipublicae gesta perlegi, &c. „

(a) *quae italice prodita literis a Paruta fuerant*.) Eadem etiam ratione, ut scilicet exteris quoque gentibus per Venetos fortiter & sapienter facta innotescerent, nequaquam *Historiae* suae initium inde sumpsit, ubi *Paruta* desierat, hoc est ab anno M. D. LII. verum operae pretium se facturum existimavit (ita in eodem prooemio) si altius scriptorum exordia duceret, atque ab iis potissimum temporibus, quae post pacem Bruxellis inter Franciscum, Galorum regem, & Carolum, Belgarum tunc ducem initam, & cum Venetis inducias paetas sequuta sunt. „ Ex iis igitur quae apud *Parutam* leguntur, rebus tantum omiſſis, quae ab anno M. D. XIII. per septem insequentes contigerant, *Historiam* suam exorſus ab anno M. D. XXI. quo ad Reipublicae principatum evectus est *Antonius Grimanius*, mira felicitate ad annum usque M. DC. XV. perduxit. Et fortasse interjectos eos septem annos complecti narratione meditabatur: sed praepropera mors prohibuit; ut etiam prohibuit, ne ea complecteretur, quae postremis vitae suae annis gesta sunt, quod *Paullus* frater in laudata nuncupatoria epistola videtur innuere. „ Sed AB ALTIORIBUS, uti moliebatur, INITIUM ne ſumeret, neve ad proxima propius accederet, fata obſtiterunt. „

Non abs re erit hic significare, usque a *Lollini* aetate fuisse aliquos, qui italicice vertere latinam *Mauroceni Historiam* conati sunt. Adeantur *Lollini Epistolae* pag. 251. „ Audio, te ne, an fratrem tuum? utriusque enim nomen ad nos fama detulit, de HISTORIA MAUROCENA IN ETRUSCUM SERMONEM VERTENDA cogitare; nec conatum improbo, in multorum sane commodum cessurum. Quotus enim quisque nunc Romana tractat, nisi *Orbilius* aliquis, in ludo verbere irritò adigens comatorum gregem, ut bilingues fiant? „ Quis fuerit is, cui epistolam hanc *Lollinus* dedit, divinare minime auiſum. Id pro comperto affirmare possum, *Laurentium Pignorium Mauroceni Historiam*, priusquam

dicendi formae variae sint, ac multiplices, quas Hermogenes, & alii Graeci rhetores *ideas* nominarunt; duo tamen praecipua dicendi genera vulgo existimantur: brevius unum, ac pressius; uberius alterum, magisque diffusum: optimum utrumque, quodque jure quodam suo magnos autores, atque etiam laudatores habeat. Utrum autem ex iis alteri praeferre debeas, nullum certe in consilium adhibere, praeter temetipsum potes; ut scilicet, natura duce, quo genius rapit, eo propendeas, ne *invita*, quod ajunt, *Minerva*, hanc potius, quam illam dicendi rationem amplecti studeas. Id autem cum egregie calleret *Maurocenus*, licet brevem, & succi plenam orationem plurimum laudaret, uti aureum nummum eo pretiosorem, quo argenteos plures repraesentat una exigua nota; naturali tamen quadam propensione, & longo studio quaesita facundia amplum potius, quam pressum dicendi genus consecutus est, quod veluti magnum aliquod auri non signati pondus, eo jucundius, atque majoris pretii habetur, quo mole amplius: nec alia praestantioris boni nota insignior est, quam quod latius diffusum in plura emanet uberius. Liber ille vere aureus de *Oratore ad Brutum*; cui tantum *Maurocenus* ipse tribuere erat solitus, ut e manibus, aut e sinu vix unquam dimitteret; quatenam dicendi genera in usu, atque in pretio essent, quando praeclara illa lumina eloquentiae enitebant, Antonii, Crassi, Cottae, Caesares, Hortensii, atque Cicerones, exacte demonstrat. Quantum mutaverint tempora paulo post, cognoscitur ex iis, qui, Flavia gente orbi dominante, proximisque deinceps aetatibus supersunt autores; praecipue vero ex Historiis, & Annalibus Taciti, qui cum saecula multa in tenebris, ac situ perpetua quasi oblivione sepultus latuisset; hinc erutus nuper, quamvis & lacer, & mutilus, eruditorum nunc prope omnium studio excolitur. Avorum nostrorum memoria sensus alius fuit, cum primum Latinae literae, intermortuae jam pridem, reviviscere coeperunt, atque ornari denuo; quod scripta multa doctorum hominum testantur. Est enim in oratione ipsa profecto, ut in rebus omnibus circuitus & veluti orbis quidam in idem recurrens, ut recidant in usum praesentem, atque revocentur, quaecumque temporis intervallo fieri jam desierant. Cernimus hoc quotidie in tota hominum vita, in officiis, in moribus, in judiciis, ac legibus; nedum in habitu & cultu, & gestu, & sermonibus. Quae cum *Maurocenus* omnia egregie perpenderet, quamvis contractum, & pressum orationis genus hac nostra aetate perciperet probatius haberi; nihilominus alterum illud uberius, ac fusius, ad quod etiam sponte, ac natura lubens ferebatur, consulto praetulit: ea certe quasi praesagitione, futura tandem quae prius extiterant tempora, ut in condenda historia praestantissimi viri imitari constituent Livium potius, quam Tacitum, illum facundum quidem, ut constat, minus; addo etiam non magis prudentem. Haec igitur

c

de

---

ederetur, emendare, suasque notas adicere animo agitasse. Testatur hoc idem *Lollinus* epistola ad *Pignorium*, pag. 291. „ De MAUROGENA HISTORIA pauca adjiciam, quam „ a te RECUDI non accurate minus, quam amanter, quid ni gaudeam, alienigeno tempore „ parentis lima destitutam? &c. „ Huic epistolae cum responderet *Pignorius* (existat ejus epistola inter *Lollinianas* pag. 292.) fatetur quidem *Mauroceni Historiam* in manus sumpsisse; verum purgat se, quod susceptum opus minime perfecit. „ Ad *Historiam*, quam innuis, AD- „ NOTAVI mearum nescio quid ineptiarum; & malui incitiae notam subire, quam inoffi- „ ciositatis. Universam ne perlustrarem, vetuit moles atlantea occupationum, quibus opprimor „ quaeque oppresso expriment ingenuorum studiorum & memoriam, & ipsum paene nomen. „

(a) ut.

de liberalibus *Mauroceni* studiis, ac de praeclaris ingenii monumentis posteritati ab eo relictis quae diceremus, habuimus.

Non modo autem praeclara studia, & literas ipsas; sed literatos etiam viros, atque studiis deditos, quod in magno Senatore summae laudis locum occupat; in oculis ferebat, atque adeo in sinu fovebat. Etenim cum ad ipsum literati omnes, tamquam communem doctorum hominum parentem, confugerent; ille vero eruditorum hominum colloquiis remittere frequenter animum videretur; inde factum est, (a) ut ad illius aedes, tamquam ad academiam aliquam cupidissime cuncti ventitarent, nec ullus tamen esset, qui non inde instructior discederet. Praeclare statuerat ille magnum virum decere, nullum habere, nisi quem Respublica haberet, inimicum: amicos vero; quos recte latinus orator optimam, & pulcherrimam vitae supellectilem appellabat; omni studio enitebatur sibi comparare; sed ejus notae, ut amici cujusque animum cum suo commiscere, & unum pene ex duobus efficere liceret. Quam ob rem cum ingenium illi non fucatum, aut fallax; sed simplex, & verax, nulloque simulationis artificio eruditum esset, assentationis acerrimus hostis videbatur, quae modo in locum invasit veritatis, & ingenuae, quae inter amicos maxime decet, libertatis loquendi. Immo vero ex hominum vultu mores colligere solitus, eos tamquam humanae societatis pestes evitabat, qui vitiis maximis polluti, & contaminati, virtutis speciem fuco, & quibusdam veluti medicamentis illitam ostentare solent; quorum insidiis nihil potest esse in hominum necessitudine foedius, nihil perniciosius. Siquidem ubi parum aperta improbitas obesse potest, cum solo aspectu, quo nihil sit omnino deformius, cunctos a se deterreat; propterea formam honestatis gerere, & innocentiae personam induere solet, ut iis veluti cuniculis simplicium hominum mentes expugnet, atque ita in vitiorum potestatem impellat, ac pertrahat. Eloquentiam quoque a sapientia sejunctam, & sordibus inquinatam inter domesticae necessitudinis jura non admittit; eos prae ceteris omnibus odio habens, quibus, ut caesis antiquorum victimis, nihil praeter linguam, & ventrem superaret.

Honestissimos ergo, atque doctissimos amicos expetiit, quorum omnium non virtute magis, & doctrina, quam amore, & arctissimo necessitatis vinculo gregem ducit (b) *Aloysius Lollinus*, Venetus patricius, & Belunensis Episcopus. Is graecis, latinisque literis impense eruditus, philosophus, si quis alius, theologusque sapientissimus, literatorum omnium nostrae aetatis summus dictator, non solum liberali omni arte, ac doctrina, sed etiam scribendi elegantia omnem provocare antiquitatem facile potest: cum

(a) ut ad illius aedes, tamquam ad academiam aliquam, omnes ventitarent.) „ Erat „ *Maurocena* domus conventus elegantiae, literarum domicilium, museum humanitatis, eruditionis emporium, Musarum ac Gratiarum omnium sacrarium augustissimum. „ *Palazzol.* in *Paneg. Maurocenus* ipse ita ad *Lollinum* scribit, de vitae ratione, quam cum aequae docto ac sibi amicissimo praesule, Patavio reversus, duxerat. Exstat epistola inter ejus *Opuscula*, pag. 211. „ Mutuis alloquiis, frequentibus congressionibus alebantur animi. In tuis, IN- „ QUE NOSTRIS AEDIBUS de rerum natura, de moribus, de divinis rebus disputationes „ habebantur. Aderant multi, quos perdiscendi studium attrahebat; ex nostra nobilitate aliquot; intererat *Nicolaus*, frater meus, &c. „ Adeatur etiam auctor *Vitae Fr. Paulli Venerii*, ex ordine Servorum, pag. 71.

(b) *Aloysius Lollinus*, &c.) De *Aloysio Lollino* sermo recurret in *Mauroceni Vita* ab eodem exposita.

cum incorruptis, & plane aureis moribus, vitaeque innocentia, & virtutum omnium cumulo, praefulis sanctissimi personam a Pontifice maximo sibi impositam peregre, summoque cum omnium ordinum amore, atque plausu multis ab hinc annis sustineat, atque tueatur. Hunc *Maurocenus* ab ineunte ferme aetate praecipue, insigniterque inter omnes dilexit: cumque alter in Reipublicae administratione Venetiis, alter vero in ecclesiae sibi commissae cura Belluni, viveret; commune sui desiderium absentis crebris, & longis quoque epistolis mutuo leniebant, multaque latine simul conferebant, (a) ut incredibilem hujuscemodi epistolae, si unquam evulgentur, doctis hominibus voluptatem, & fructum allaturae sint. (b) *Octavianum* quoque Bonum, & (c) *Joannem Basadonnam*, quorum alter modo Patavii praetura, alter vero Brixiae praefectura, gerunt, politioribus literis, eloquentia, & sacrarum, ac multarum disciplinarum doctrina insignes, eodemque Senatores eminentissimos impense coluit. Artissime vero complexus est (d) *Donatum Maurocenum*, quem maximarum virtutum, & scientia-

c 2

tia-

(a) ut incredibilem hujuscemodi Epistolae, &c.) *Lollini Epistolae* in lucem editae sunt ita inscriptae: Aloysii Lollini, Patrii Veneti, & Belluni Antistitis, viri praeclarissimi, Epistolae miscellaneae, &c. Belluni, typis Francisci Viaceri, 1642. in 4. Nitidioribus typis dignissimum opus.

(b) *Octavianum quoque Bonum*) Quae *Maurocenum* inter ac *Bonum* amicitia intercederet, inde apparet, quod *Lollinus* huic *Lacrymas* suas in funere *Andreae Mauroceni* miserit suavissimo illo phalaecio, quod opus praebet:

- „ Cui donum lacrymabile hoc *Thalia*
 „ Scriptum carmine dat *Simonidae*,
 „ Moestitudine tetricum severa?
 „ An tibi optime convenit BONE uni?
 „ Non quod te hilarenique, gaudiisque
 „ Perfusum velit omnibus; libellus
 „ Funus sed quia continet sodalis;
 „ Nulli qui mage flebilis suorum,
 „ Quam tibi, decus *Adriae*, recessit. „

Idem *Lollinus* in *Epistolis*, pag. 137. ad nomen ejus moresque scitissime alludens, eum vocat virum plane nominis sui; pag. vero 372. aevi nostri *Catonem*. Ejus obitum, dum vesicae calculo laboranti seclio adhereret, cum ibidem, tum pag. 349. deflet, addito longiore carmine hexametro, quo plurima narrat, quae viventi acciderant. Suum tamen erga *Octavianum* amorem nullibi clarius significavit, quam cum de fratris sui morte ad *Henricum-Catharinum Davilam* scribens, pag. 331. in haec erupit: „ Accedit *Octaviani Boni* obitus. FRATER is, mihi ALTER erat, non naturae JURE, sed amoris, &c. „ Haec omnia eo libentius memoranda duxi, quod aequae *Lollini* ac *Mauroceni* amicus esset *Bonus*. Ceterum *Boni* saepius meminere in suis *Historiis Maurocenus* & *Baptista Nanius*.

(c) & *Joannem Basadonnam*) *Octavius Ferrarius* in *Peplo Veneto*, qui inter ejus Opera varia exstat pag. 330. perhonorifice memorat „ *Joannem Basadonnam*, non exacta modo prudentia, atque administrandae Reip. artibus, sed altioribus studiis inclytum, quibus humana mens caelo admiscetur, orbem aethereos scandens, instinctu Numinis plena, divina, effata mortalibus communicat. „

(d) *Artissime vero complexus est Donatum Maurocenum*) Non sanguinis, sed amicitiae vinculo *Maurocenus Andream* & *Donatum* conjunctos fuisse, declarat *Craffus* ea epistola, qua hanc *Andreae Vitam Donato* inscribit. Quanta etiam cum *Donato* sibi esset necessitudo, testatur *Andreas* ipse iis epistolis, quae exstant pagg. 186. 193. 195. 196. 205. 241. Praecipue vero pag. 204. cum *Nicolao Contareno* scriberet, ita *Donatum* commendat. „ Socium habes hujusce, pulcherrimi instituti *Donatum Maurocenum*, virum clarissimum, in cujus ore & pectore *Mi-* „ *nerva* & *Mercurius* certam veluti sedem sibi defixisse videntur, &c. „ Inter *Lollinianas Epistolas* plurimae ad hunc datae inveniuntur. Cum vero *Lollinus* ad *Andream* nostrum literas daret, quae exstant pag. 133. „ Erit, ait, fortasse apud te, dum haec leges, *Donatus Maurocenus*, idem & horarum omnium comes, & doctrina ac comitate exultissimus: nam te absque „

LAE-

tiarum concursus, supra suavissimos mores, admirabilemque integritatem, ad Reipublicae munia vel invitum traxit; nec minus clarum facit ad praesens, & illustre, quam perpetuum, & memorabile posteris ejus nomen. (a) *Christophorum Valerium*, Senatorem numeris omnibus absolutum, qui e Byzantina legatione rediens, Corcyrae diem obiit, tristeque cunctis ordinibus desiderium sui reliquit, & amavit unice, & luxit graviter, atque acerbe. (b) Longum vero esset omnes Venetos patricios, eosdemque doctissimos viros recensere, quibus familiariter admodum usus est. (c) Unum omittere non possum *Nicolaum Maurocenum* fratrem, eruditione clarissimum, atque graece, hebraice, & latine cumprimis doctum, qui ob ingentem literarum peritiam Reipublicae *Bibliothecarius*, cum primos honorum gradus, quosque per aetatem poterat, obtinuisset, jam septimum continentis, ut dicitur, *Sapiens* certissimum nunquam interiturae felicitatis locum inter caelites jampridem promeritus est; ampliora munera in Republica consecuturus, si praecoci morte in aetatis robore raptus non fuisset. Hunc non modo pro fraterna necessitudine, sed ob multas etiam, magnasque virtutes dilexit unice, & studiorum omnium socium, & autorem habuit, tulitque mortem ejus aliquantum acerbius, quam instituta vitae ratio permetteret, ac philosophia, a qua tamen doloris incredilis remedium haud incassum petiit.

(a) Jo-

35 LAELIO TUO istic ferari, quae utriusque vestrum est concordia, vix induci possum, ut
35 credam. 35

(a) *Christophorum Valerium*) Meminit *Valerii Maurocenus* in sua *Historia* ad annum 1612. pag. 706. editionis prioris. Quam vero illi esset amicus, argumento est *Elogium* illud, quod inter ejus *Opuscula* legitur pag. 161. de quo alibi longior nobis futurus est sermo.

(b) *Longum vero esset omnes Venetos patricios, &c.*) Praeter eos, quos *Crassus* enumerat patricii ordinis, ex ipsius *Mauroceni* epistolis pag. 175. colligi potest, familiariter usum esse *Maurocenum Francisco Ericio*, qui deinceps Venetiarum Dux creatus est. Huic data est epistolarum, prima, ubi amoenissimam villam *Fabricii ab Aquapendente* describit; nec non altera, quam invenies pag. 207. qua *Elogium Christophori Valerii* a se elucubratum illi misit. Sed luculentius habeo testimonium in ejusdem *Ericii* Principis vita a *Marco Trivisano* conscripta, quam Venetiis impressit Jo. Petrus Pinellus anno 1651. in 4. Ibi pag. 64. haec habentur: *Furono di Francesco (Erizzo) AMICI tutti i buoni, e virtuosi cittadini: ma alcuno non fu cotanto congiunto d' affetto, e d' intrinsechezza, quanto Girolamo Soranzo Cavaliere e Procuratore di San Marco, Battista Nani, Andrea, e Paolo Morosini, fratelli, ambi scrittori eccellentissimi de' nostri Annali, & Istorie: quattro lumi al suo tempo splendidissimi di questa gloriosa patria. Amicissime etiam complexusest Benedictum Sanutum, de cujus obitu sic ad Prevotium scribit, pag. 233. 35 De illustrissimi viri Benedicli Sanuti obitu (quem recte se habere pridie intellexeram) nuncio accepto, cohorruì. Affinis atque AMICI casum dolui vehementer. Eum enim 35 amici, quo nec virtute, atque integritate praestantior, nec mihi multis nominibus CHA- 35 RIOREM unquam habui, &c. 35*

(c) *Unum omittere non possum Nicolaum Maurocenum fratrem*) Merito ita *Nicolaum, Andrae* fratrem, commendat *Crassus*, quamquam satis commendare tantum Senatorem nemo unquam potest. Decessit anno 1602. nocte, quae kalendas martias infecuta, cum *Sapiens Continentis* esset, ut in necrologio parochiali sancti Lucae: sed kalendis ipsis decessisse testatur *epitaphium*, quod ejus tumulo fortasse inscribendum *Andreas* frater confecerat; quodque aureis characteribus exaratum legi in libello ubi descriptum est Senatusconsultum, quo *Nicolao* marciannae bibliothecae praefectura demandata est anno 1601. 9. kal. decemb., una cum libro-
rum Bessarionis elencho, qui in bibliotheca eadem asservantur. Tale vero est epitaphium.

NICOLAO. MAVROCENO

SENATORI. INTEGERRIMO. RELIGIONE. INSIGNI. DOCTRINA. EXIMIO.
RERV. VSV. PRAESTANTI. REIPUBLICAE. BIBLIOTHECARIO. QVINTVM
CONTINENTIS. SAPIENTI. EO. IN. MVNERE. TERRIS. AD. COELVM. SUB-
LA-

(a) *Josephum quoque Bonfadium* illi ordini civium, qui Reipublicae sunt a secretis, erudiendo, ac probando Decemvirum decreto praefectum, cum rerum sacrarum peritia, & philosophiae studiis, tum humanioribus literis mirifice perpolitum, tantum adamavit, & magnificavit, ut ei *Jacobum*, & *Andream* nepotes, magni spiritus, & ingenii admirabilis, quos non minus ac filios diligebat, erudiendos tradiderit, eundemque studiorum omnium non raro consultorem adhibere voluerit: (b) *Joannem Sozomenum*, jurisconsultum, qui graecas literas publice proficitur: (c) *Aurelium Palazzolum*, philosophum, & medicum praeclarissimum: & *Franciscum Cortesium*, philosophiae, & juris utriusque peritum, musarum omnium amores, atque delicias, carissimos habuit.

LATO. ANDREAS. FRATER. INCONSOLABILITER. MOERENS. PERPETVI. LVCTVS. ET. AMORIS. ERGO

VIX. AN. XXXXI. MENS. V. DIES. XX. OBIT. M. DC. II. KAL. MARTII

Nicolaus Orationes duas, clarorum virorum opus, ex Italicis latinis fecit: altera est, qua *Joannes Georgius Trissinus* Andreae Gritto; altera, qua *Franciscus Querus*, N. N. Republicae Venetae principatum gratulantur. His accedit tertia, ab ipso composita de philosophia cum humaniorum literarum studiis coniungenda. Manu exscriptae in papiraceo libello in 4. extant apud *Jacobum Cernelium*, *Georgii* Senatoris amplissimi filium, apud quem etiam alia non pauca *Maurocenorum* nostrorum monumenta. Illi enim *Maurocenae* gentis familiae, ex qua *Andreas* noster erat, nuper masculis omnibus destitutae, ornatissimae duae feminae supersunt, *Ursa* ac *Teresa*, *Zacharia Mauroceno* genitae, *Andreae* filio, *Pauli* nepote, qui scriptoris nostri frater germanus fuit. Prior *Petro Capellio*, *Dominici* filio, clarissimo Reipublicae nostrae lumini; altera magnae spei juveni *Jacobo Cornelio*, nupsit. Sed ut ad *Nicolaum* redeat sermo, *Andreas* noster ita cum *Lollino*, data ad eum epistola, que inter *Opuscula* invenitur, pag. 211. ubi plura ad ejusdem *Andreas* vitam spectantia leguntur, acerbissimam fratris mortem conquestus est. „ Immaturo fato ablatum est mihi SUAVISSIMUS FRATER, tui amantissimus, qui „ mihi omnes voluptatis ac jucunditatis sensus eripuit. „

(a) *Josephum quoque Bonfadium*) Quae hic *Crassus* attulit, fatis probant, quantum *Maurocenus Bonfadium* diligeret, quantique faceret. *Bonfadii* vero doctrinam, eiusque erga Rempublicam nostram amorem probat ea, quae ab ipso edita est *De civilis administrationis optima forma disputatio, adversus oppugnantem aristocratiam*, praecipue vero *Jo. Bodinum*, *Guilielmum Barclajum*, atque *Justum Lipsium*. Patavii, apud *Laur. Pasquatum*, 1611. in 16. Prodiit quoque Venetiis ex praelo Andreae Muschii anno 1616. in 4. ejusdem *Bonfadii Oratio de studiis recte insituendis Venetorum civium, quicumque ad arcana Reipublicae sunt addiscendi*.

(b) *Joannem Sozomenum*) *Lollino* ac *Mauroceno* carum fuisse *Sozomenum*, ipse *Lollinus* significat, *Mauroceno* scribens pag. 113. „ Missit ad me nuper SOZOMENUS NOSTER in „ scriptiones vivificae crucis duas graecas, &c. „ Non literas graecas tradidisse *Sozomenum* tantummodo, sed bibliothecae marcianae custodem datum fuisse, praeterea librorum in lucem edendorum examen illi commissum, apparet ex *Regeſto* gymnasii Patavini Moderatorum pagg. 333. 378. Edidit *Sozomenus Venetiis*, ex typogr. *Andr. Muschii*, 1623. in 4. *Platonis de rebuspub. sive de justis libris decem, e graeco in latinum, & ex dialogo in perpetuum sermonem redactis, additis notis & argumentis*. In divi Laurentii martyris aede, ad aram Beatae Virginis in caelum assumptae, *Joanni Sozomeno* patri, *Julio* fratri, posterisque & sibi *Claudius Sozomenus*, Polensis Episcopus, monumentum posuit anno inſibile M DC. Eam autem aram idem *Claudius* crexit & decoravit.

(c) *Aurelium Palazzolum*) *Palazzolo* medico uti consueverat *Maurocenus*. Innuic hoc *Palazzolus* ipse, cum mortuum laudaturus, de morbo quo decessit, verba facit. Quanti eum *Maurocenus* faceret, testatur hujus ad *Lollinum* epistola, pag. 223. „ *Aurelii Palazzoli*, „ medici, cujus solerti opera utor, *Panegyricum in Plazonii anatomen*, quem, me curante, „ his diebus exhibuit, ad te mitto. Est sane *Aurelius* ipse tibi, ob singularem benignitatem, „ atque eximiam virtutem tuam, addictus, ac plane devinctus. „ Hinc autem epistolae ita *Lollinus* respondet. „ De *Palazzoli* elogio plurimum te amo. Diu est, cum viro ob eruditionem faveo, eximiumque in te colendo studium atque pietatem multi facio. „ Sed nemo luculentior testis *Palazzolo* ipso, qui funebri laudatione Maecenatem suum ita alloquitur. „ Tu, ubi scripta aliquot mea (dicerem obscura, nisi ingenii tui splendor illustrasset) perlegisti, me nondum tibi de facie notum, sed sola commendatum fama virtutis, ac „

pro-

buit. (a) Patavii autem; praeter *Vincentium Contarenum*, (b) heu, quondam meum, (c) qui humaniores literas publice profitebatur, ac eruditione incomparabili, politioribus literis, & morum candore effecit, (d) ut magnos illos Scaligeros, & Lipsios Italia exteris nationibus non invideret; (e) (f) *Laurentium*

„probitatis, amore, quid amore? etiam laude profectus es. Tu me voluntate accersisti, „humanitate tractasti, liberalitate affecisti. Tu me scriptis tuis pulcherrimis ac politissimis „detinebas. Tu me destinabas, quamquam mei inbecillitatem ingenii tantae impari pro- „vinciae praeferebam, Patavium, ubi e superiore aliqua sede docendi munere fungi pos- „sem, &c. „

(a) *Patavii autem, praeter Vincentium Contarenum, &c.*) Postquam *Contareno Lollinus* miserat suas *Lacrymas in funere Andreae Mauroceni*; responsumque honoris plenum ab ipso acceperat, iterum eidem scribit, hortaturque, ut tantum amicum a se illaudatum ne sineret. Exstat epistola pag. 206. „Quem (*Maurocenum* scilicet) cum tu PERINDE CO- „LUERIS AC EGO, non est seu humanitatis, qua cedis nemini, siue facultatis, qua ce- „teris praestas, ejus nomen, quantum in te est, oblivione sinere urgeri. Unus tu, nec me „fallit amor, AMICO, nobis importunissimo tempore erepto, otium paucarum horarum „naetus, parentare potes elogio meritis ejus digniori, quam vel meum, vel ullius fuerit, „&c. „Ceterum viventi adhuc *Mauroceno* dederat sui erga ipsum amoris clarissimum argumen- „tum *Contareno*, cum ipsi, una ac Marco-Antonio Memo, Procuratori, Antonioque Priolo, Equiti ac Procuratori, quorum uterque Reipublicae Princeps deinde salutatatus est, id vero temporis cum *Mauroceno* rei literariae triumviratum gerebat, eruditissimum opus dicavit *de frumentaria Romanorum largitione*, editum primum *Venetis*, apud *Nicolaum Polum*, 1609. in 4. deinde ultra montes non semel recusum.

(b) *heu quondam meum*) Diem suum obierat *Vincentius* ab anno usque 1619.

(c) *humaniores literas, &c.*) Eas Patavii profitebatur *Contareno*, hac illi provincia anno 1603. demandata. Anno autem 1617. ut *Tomasinus* in *Elogiis* refert, pag. 179. abdicato docendi munere, Polam concesserat, urbem olim nobilem in Istria, ut Romanarum antiquitatum semefa monimenta, quorum illic maxima copia, colligeret. Sed insalubri caelo, torridaque anni tempestate cum letalem morbum contraxisset, statim se Venetias recepit; ubi, nulla medicorum ope morbo umquam renisso, decessit eodem anno XIII. kal. sept. Verum in anno recensendo, quo *Contareno* exstinctus, non *Tomasini* quidem, sed operarum erratum puto: neque enim 1617. sed 1619. legendum existimo. Namque primum cum *Lollinus* iis epistolis, quae pag. 206. & 207. leguntur, cum ipso agat de *Lacrymis* a se editis in *Mauroceni* funere; constat eundem *Mauroceno*, qui non nisi anno 1618. obiit, superstitem fuisse. Praeterea haec excerpti ex *necrologio* ecclesiae sancti Benedicti Venetiarum. 1619. adi 19. agosto. L' Eccellentiss. Sig. Vincenzo Contarini, q. Alvise, d'anni 49. ammalato già giorni dieci di febbre maligna, &c. In eadem sanbenedictina ecclesia tumulatus pariter fuit *Contareno*. Praeter relatas ad ipsum *Lollini* epistolas, alia etiam exstat pag. 108. qua *Contareno* Pola ex Istria reditum gratulatur.

(d) *ut Scaligeros & Lipsios, &c.*) *Tomasinus* affirmat, tantam fuisse *Contareno* eruditionem, ut vulgo *Italiae Lipsius* appellaretur. Lipsii tamen illum adversarium potius quam imitorem dixerim. In opere quod edidit *Variarum lectionum*, frequentius acriusque neminem, quam Lipsium impugnat. Liber vero *de frumentaria Romanorum largitione*, & *de militari Romanorum stipendio commentarius*, ut Lipsio contradiceret, editi sunt, cum ita civem suum *Petrum Bembum* ultimum se profiteatur. Alium similis argumenti libellum paraverat in Lipsium, quem inscripserat *de Romanorum re nummaria*. Exstat in *Maurocena* bibliotheca manu descriptus, quem si exorari se sineret nobilissimus & praestantissimus *Georgius Cornelius*, monumentorum literariorum *Maurocena* domus heres dignissimus, ut ex iis tenebris emittere liceret in lucem, cum optime de literatis hominibus mereretur, tum uberrimum laudis fructum suo nomini compararet.

(e) *Laurentium quoque Pignorium, & Martinum Sandellium Contareno conjunctissimos*) Vigesimalam primam *Symbolarum epistolicarum Pignorius Andreae Mauroceni* misit, gymnasii Patavini tum Moderatori. Hujus epistolae ille est finis: *Sandellius, & Contareno salvere te jubent*. Vide clarissimorum virorum trigam, qui qua inter se conjuncti erant caritate, eadem *Maurocenum* nostrum prosequabantur.

(f) *Laurentium Pignorium*) Praeter eam, quam modo laudavimus, Epistolam, alia etiam *Pignorius* sui erga *Maurocenum* amoris dat testimonia. Praeit *Lollini Lacrymis Pignorii* epistola, quae tota demortui laudibus, ac suae in eum voluntatis testimoniis referta est. Habes etiam hexametrum carmen ad *Lollinum*, quo *Pignorius* ejus dolorem ob communis amici iacturam le-

etiam quoque *Pignorium*, & (a) *Martinum Sandellium*, *Contareno* conjunctissimos, & per omnia pares, amore, & veneratione summa profectus est.

At non solum doctrina, & amicorum delectus tantum virum apud omnes commendavit plurimum, immo vero, quod aliis summum est, gradus illi fuit. Etenim sic ille modestiam, & gravitatem sermonibus cunctis praefecit, ut nec mendacium, nec intemperantius dictum, nec fraudem ullam vel joco probare posset, adeoque ab omni verborum obscoenitate temperaret, ut Vestalibus arbitris loqui crederes. Neque vero sermone solum, sed omni etiam vita pietatem supra quam dici possit egregie coluit; at solidam, sinceram, omninoque nudam; non contractione frontis, obtorta cervice, & gravi supercilio arcessitam; non fictam, & incessu, & motu, blandaque oratione ad hominum opiniones captandas simulate compositam: cum verisimiles illos odio vatiniiano prosequeretur, qui pietate, & religione, quasi nummis adulterinis, simplicibus hominibus fucum facere soliti, proborum virorum nomen sibi conciliant immerito. Ea vero continentia, & temperantia fuit, ut eximias formae pulchritudines, non libidinis, sed abstinentiae, ac virtutis incitamenta crederet: divitias, quas alii munera fortunae vocant, ipse insidias diceret, quas magnanimus vir, & invictus jure quodam suo contemnat, atque despiciat. Magnus enim, excelsusque animus, si immani, & effera habendi siti correptus non fuerit, nullum opulentius, atque praestantius patrimonium habere potest, quam ingentis virtutis, aeternaeque gloriae: at vero si avara febris aestuare coeperit, ut aeger aequae aureo, ac ligneo in lecto male cubat, cum suum morbum continenter ferat: sic nihil refert utrum in divitiis, an in paupertate aegrum animum ponat; suum secum trahit inexplebile desiderium. Omnia contemnere quilibet potest; cuncta possidere nemo. *Andreas* vero cum divitias omnes pro nihilo duceret, divitum etiam elatorum inflatos mores odio

---

vare nititur: ne hic plura addam de *Pignorii* studio in emendanda illustrandaque *Mauroceni Historia*, quod supra innui; qua de re in epistola ibi laudata ita *Lollinus* ad eundem scribit: „Facis, quod istam tuam FIDEM in AMICOS etiam fato sanctos decet; dum fa- „mae *Mauroceni* consulis, PIETATI sedulitatique TUAE multum debiturae. „Mutuum etiam erga *Pignorium* amorem testatur *Maurocenus* laudibus illis, quibus *Elogium Antonii Priori*, Principis a *Pignorio* conscriptum profectus est. Vide ejus *Opusculorum* paginam postremam, ubi haec occurrunt: „Salve interim, *Pignori*, pignore quolibet CARIOR, ac pretiosior. „*Tomasinus* in *Elogiis* inter praecipuos *Pignorii* amicos *Andream Maurocenum* recenset.

(a) & *Martinum Sandellium*) De *Sandellio* asserre plura non possum quam haec, quae ad calcem exstant operis italici: *Nuovo discorso di Torquato Tasso, nel quale si ha notizia di molti accidenti della sua vita*, &c. pubblicato da D. Martino Sandelli, *Padovano*: prodit Patavii, ap. Jo. Bapt. Martinum, 1629. in 4. Ho letto, e copiato io Martino Sandelli, Dottore dell' una e l'altra legge, e Rettore in san Martino di Padova, il soprascritto Discorso del Sig. Torquato Tasso, &c. Quam arte *Andream Sandellium*, *Sandellium Andreas* noster complecteretur, satis liquere puto ex brevi illo, sed elegantissimo elogio, quo *Lollini Lacrymas Sandellius* commendat: ante ipsas *Lacrymas* una cum aliorum lucubrationibus editum est.

Non his tamen solummodo, quos *Crassus* recensuit, ex eruditorum numero, amice usus est *Maurocenus*. Ex ipsius epistolis carissimos illi fuisse colligo *Fabricium ab Aqua pendente*, pagg. 175. 197. 200. *Joannem-Franciscum Mussatum*, pagg. 194. & 205. *Prosperum Alpinum*, pag. 198. cujus etiam filium *Alpinum*, adhuc adolescentem, graviter commendat pag. 234. *Joannem Prevotium*, pagg. 198. 200. 224. 227. 235. 243. *Angelum Grillum*, *Casinensem*, pag. 207. *Octavium Meninum*, pag. 225. *Alexandrum Syncliticum*, pag. 230. praeter alios quamplurimos, quorum nequaquam extremus fuit, omnium laude dignus, *Fortunius Licetus*.

odio persecutus, (a) aditu facilis, congressu suavis, colloquio perhumanus, nihil unquam aut sermone insolens, aut incessu superbum; sed comitatem, benignitatem, modestiam semper praeferebat; alacrique vultu, & humanioribus responsis quoslibet vel infimae fortunae homines a se dimittebat; & quod rarum in homine praecipue alto loco nato solet esse, humanitate, ac liberalitate animi facile cunctos superabat. Facere tamen non potuit, quin ardens, & concitatum ingenium ardenti aliquando affectu moveretur, ad iram plus aequo pronus. At si bene calculum ponas, quotus quisque est, qui non moveatur affectu? Iram ille tamen ut sumebat facile, facilius deponebat, omnemque cum ea scabitudinem ex animo sine cicatrice: quod hominem doctum, & vere sapientem non dedecet. Etenim ut incultis, asperisque regionibus diutius nives haerent; plano solo statim elabuntur: sic in pectoribus humanis feras mentes ira longius obsidet, eruditae praeterlabitur. Nec aliud est in omni *Andreae* privata vita, quod aliquam vel ab iniquo rerum aestimatore reprehensionem mereri possit, licet diligentissima indagatione cuncta perquirere a domesticis voluerimus: *testi* namque *ad alienos esse possumus*, *intimi multo apertiora videant, necesse est*. Cic. At ille viam ingressus, quam praeclare Socrates ad gloriam proximam, & veluti compendiarium dicebat esse, ut qualis haberi vellet, talis esset; ab ea numquam recessit, eandemque semper vitae rationem constanter secutus, idem semper & alienis, & intimis, vir probus pariter, & doctus non magis visus est, quam reapse fuit. Haecenus quae domesticum ejus, studium, & privatam vitam exornarunt, exiliter quidem, & jejune, sed vere, atque fideliter scripsimus. Reliquum modo est, ut quae in Republica gesserit videamus, quo tantum virum posteritas omnis religiosa cum veneratione jure merito colat.

Cum igitur adolescens *Maurocenus*, non minori probitatis, quam eruditionis fama clarus, veluti lenocinio quodam virtutis, & bonarum artium cunctis ordinibus commendatus, ac probatus esset, & praestantioris ingenii dotibus ad laudem emereret; vix togam virilem sumpserat, comitiorumque jure potitus erat, cum vigesimo aetatis anno, qui fuit M.D.LXXVIII. (b) VIII idus julii magistratus ei magno suffragiorum consensu delatus est ex iis, qui adolescentibus patriciis committi solent. Hi venundandis pignoribus triumviri, de jure etiam congrui in urbe sententias ferunt, contractus omnes examinant, quosque ex legum praescripto celebratos cognoverint, iis, ut ratis, subscribunt. Creditoribus suffragantur, ut quae facile auferri, aut abscondi possint, res debitoris, eas magistratus interdicto remorari, ac sistere valeant. Quicumque vero testibus aliquid probare voluerit, ut veritas omni tempore constare, ipse autem ubique eorum testimonio uti queat, apud hos praecipue Illi viros testes illos producit: qui cum ad perpetuam aeternae memoriae examinari dicantur, ex ea re praesertim his iudicibus *Examinatorum* nomen merito fuit inditum; quorum tribunal inter ea, quae divi Marci

Cui-

„ (a) *aditu facilis*, &c.) Pariter in sua panegyri *Palazgolus*. „ Ille vero sic omnibus se dabat ordinibus, sic vultum componebat, ut nemo esset, qui non vel humanitate captus, „ vel oratione devinctus abiret. „

(b) VIII. idus julii) Pridie. nonas julii, non autem VIII. idus contigit. Porro quae spectant ad magistratus *Mauroceno* delatos, omnia attenta cura ex monumentis iis collegi, quibus designati majoribus minoribusque comitiis per annos & dies magistratus summa fide digesti sunt. Horum mihi copiam fecere viri patricii, cum generis nobilitate, tum maxime egregiis virtutibus clarissimi *Bernardus Bembus*, Jacobi filius, & *Joannes-Baptista Venerius*, Sebastiani filius.

Curias appellant, numeratur. Hoc igitur in munere cum *Andreas* intelligeret se Principis in cognoscendo personam gerere oportere, & publicam dignitatem sustinere, servare leges, & fidei suae commissa munia non meminisse modo, sed etiam exactissime obire; diligentia singulari tribunal primus occupabat, postremus deferebat, quo nemo studium, atque ejus operam desiderare posset. Quodque mirifice gloriam ejus, & famam apud omnes auxit, pro magistratus ipsius dignitate, ac jurisdictione praeclaram occasionem nactus, gravem & luculentam in XLvirali concilio orationem habuit, ejusque modi virum in jure dicundo se praebuit, quo nemo modestia, nemo aequitate, aut dignitate potior haberetur.

Cum vero primum per aetatem sibi fuit integrum, ardenti laudis studio, & communis consuetudinis impetu candidatus effectus, ingenti civitatis applausu, ac Senatorum fere cunctis suffragiis *ordinum Sapiens* est creatus. Is fuit annus M. D. LXXXIII. XV. kal. aprilis. *Ordinum Sapientes* vocamus quinque nobilissimos juvenes, qui non ante XXV. aetatis annum transactum, & non nisi senatorum suffragiis eliguntur, ut in excelsa atque supremo Ducis collegio sex continuis mensibus intersint iis omnibus, quae in tanta Republica videntur consultatione indigere, suamque dicendi sententiam, tuendique jus habeant: praecipue de iis ad *Collegium*, atque Senatum referant, quae ad maritimam Reipublicae ditionem pertinent, unde *Sapientes maris* olim dicebantur. Hic aditus est ad ostendendam virtutem, & gloriam parandam, cum in praeclarissima frequentis Senatus luce, quod imitari debeant juvenes diu audire possint, & suimet etiam in dicendo periculum facere necessario debeant, ut non solum adolescentibus in celeberrimo illo totius orbis terrarum confessu, qua discendo, qua dicendo civilem prudentiam adipisci liceat; sed seniores etiam, longeque prudentissimi Senatores illustrium juvenum quasi delectum habere possint, & ex eo numero quoscumque aptiores viderint, designare: ut Senatus mihi horum juvenum academia quaedam, & gymnasium; hi vero juvenes Reipublicae initium quoddam, & quasi seminarium Senatus esse videantur. In horum igitur numerum cooptatus *Andreas*, vultu, sermone, sententia, expeditoque consilio supra quam dici possit admirabilis, totum se, quantus erat, brevi tempore explicuit; atque id eximiae suae virtutis specimen dedit, quo non magnam modo de se famam, & opinionem fecit; sed concitatam quam maximam expectationem visus est etiam longo intervallo superasse. Etenim in agendo, tractandisque hominum ingeniis jam tum senilis quaedam in eo maturitas apparebat; nec in magnis, arduisque negotiis capeffendis alacritas, nec in gerendis consilium deesse comperiebatur.

Vix autem magno, atque amplissimo munere pro aetate perfunctus, cum gravissima etiam de capite, fortunisque hominum judicia intus, ut ajunt, & penitus in cute statuisset cognoscere, atque ita in civem perfectissimum, & numeris omnibus absolutum judicem evadere, VIII. idus novembris ejusdem anni XLvir creatus est, ut, quam prudentia, & eloquentia, atque doctrina sibi comparaverat, in praeclaro quoque gravitatis, & justitiae studio famam, nec frustra, quaereret. Habent, quaecumque in forensem controversiam vocari possunt, singula proprios judices suos, a quibus tamen omnibus ad collegia, conciliaque iis destinata provocare licet. Haec *Quadragintaviralia* sunt numero tria. Ad primum sententiarum fere omnium, quae quingentorum aureorum summam excedunt, quaeque ab urbanis magistratibus feruntur, aut ab iis, qui in suburbanis, *ducatu* nomine appellatis, jus di-

cunt, provocatio spectat, quod *civile vetus* vocatur. Referuntur ad alterum quae in cuncta Reipublicae ditone terra marique judicantur, si eandem vim aureorum quingentorum superaverint. Hoc *civile novum* appellant. Tertium vero de iis cognoscit praecipue, quae crimina attingunt, ideoque capitale, vulgo *criminale* dicitur. Horum omnium conciliorum insignis est auctoritas, atque in judiciis exercendis integritas, & sapientia singularis. Reipublicae vero dignitatem, & majestatem excelso throno, in quo confident sui cuiusque concilii praefides, quos *Capita* vocant, sententiarumque auctoritate repraesentant. Contra eas namque, si ratae, atque ex legum praescripto latae fuerint, ne hiscere quidem cuiquam fas est; & quidquam sanctius, atque augustius in tota Reipublicae administratione vix existimatur. Hisce in conciliis, qui extra ordinem suffecti non fuerint in aliorum locum, biennium agere summum possunt, cum post octo menses XLviri, qui *civiles novi* vocantur, in *civile vetus* continuo transeant; tandemque post menses totidem XLviri capitales evadant. Hisce vero & Senatus ingrediendi, ac in eo ferendi suffragii, quod praeclarum inprimis, & eximium habetur, jus datur. Neque tamen haec ipsa concilia cuiquam quo minus alios ad magistratus provehatur, impedimento esse possunt, antequam in capitale concilium cooptetur.

Andreas ergo primum (a) in *civile vetus* adscitus, cum iusti, & aequi tenax periculo facto ostendisset, se doctrina quidem, & facundia in paucissimis esse; virtute vero, & integritate supra ceteros eminere, octo dumtaxat mensibus elapsis, (b) Illvir *Auditor novus* sententiarum renunciatus est; honestissimum sane munus, & quod ego inter Reipublicae maxima haud iniuria posuerim. Etenim quicumque in Reipublicae provincia qualibet judicantur, ad Illviros *Auditores novos* provocare possunt, sicuti ab urbanis magistratibus ad *veteres Auditores* totidem: quibus omnibus aut provocantem a se rejicere, aut adeundi suos XLviros copiam facere est integrum. Cuiuscumque etiam est opus *Auditorum* auxilium, literas ab iis flagitat, facileque impetrat, per quas magistratibus universis in provinciis mandant, quidquid iustum, & legibus atque juri consentaneum videtur. Quod sicuti immensi, ac prope infiniti est operis; ita iustum cum primis, & salutarem, sed prudentem, atque etiam peritum judicem requirit; idque eo magis, quod unius tantum sententia aut provocationem, aut literas ratas habet, quamvis alii collegae omnino dissentiant. Hoc sane in munere *Maurocenus* praeclare ostendit, neminem aut iustius, quam gravem virum, aut prudentius, quam doctum imperare posse. Etenim grato, ac pleno dignitatis aspectu summa aequitate jus dicere, tueri ab injuria infirmos; facile cuiuscumque, datis literis, opem ferre; facilius, ubi magistratui, ut solet, verba data cognosceret, auferre suffragium: uno verbo magistratum illum ita gerere, ut propter hoc ipsum valde celebre, & memorabile nomen ejusdem in foro adhuc viveat.

Obtinuit etiam dignitates ex earum numero, quae annuos Reipublicae fructus curare consueverunt; quaeque ad publicas impensas faciendas attributae sunt, ut nullum prorsus extiterit muneris in civitate genus, quod non obivisse, aut

(a) in *civile vetus* adscitus) Immo in *civile novum* adscitum fuisse invenio in citatis comitiorum commentariis.

(b) Illvir *Auditor novus* renunciatus est) Nimirum anno 1584. postridie nonas jul.

aut non attigisse saltem videretur. (a) *Provisor* itaque, ut ajunt, officii praefectus anno M.D.LXXXIX. & M.D.XCI. (b) *Rationibus*, ut dicunt, veteribus; iis in magistratibus publicas res tractavit, ut suas, manus ab ipsis, ut ab alienis, abstinuit: ubi vero ex legum praescripto pecunia quaedam pro rata portione, ut fit, illi obveniebat ex iis, quae vel a tardis nominibus, vel ab aliis inflictae poenae nomine exiguntur, donabat lubens fere cunctis quidquid sibi obtigisset: cum veram virtutis vim esse diceret non solum illicitis, sed licitis etiam in rebus liberam se, & invictam praestare, nec ullo publico quaestu commiseri.

Sic virtutis commendatione verius, quam suffragiis elatus, cum novos semper honores, & majora praemia perpetuis in Rempublicam officiis suis promereretur, anno M.D.XCIII. prid. kal. (c) aprilis creatus est *IIIvir Advocator communis*: cujus ampla, & permagna Venetiis potestas, & dignitas, quippe cui universa prope Respublica permittitur. Jus ille dicit siye ex crimine causa constet falsi, perjurii, & eorum, quae vi, clam, ac dolo malo aguntur; siye ex controversia de iis, quae Princeps benemerentibus civibus elargiri solet. Reorum quaestionibus praest, contra quos etiam apud *XLviralia* concilia causas agit. Ad eum provocant quicumque in Reipublicae ditione, atque in ipsa urbe judicia criminum, aut magnarum rerum contra se lata injusta, aut irrita arbitrantur. Collegia quotquot sunt in Republica, etiam sanctiora, ingreditur, atque egreditur, pro voluntatis arbitrio. Senatus consultis, & *Xvirum* decretis, legibus omnibus, cum libet, quasi tribunicia potestate intercedit. Quaeque *Auditor* civilibus in controversiis, eadem *Advocator* in criminibus jure suo agit. Quod autem peramplum, & honestissimum est, quaecumque judicem proprium habere non videntur, aut magnam quamdam auctoritatem praecipue requirunt, ad ipsos *IIIviros Advocatores* deferuntur, qui purpurea, vereque senatoria toga, incessu, & majestate tantae Reipublicae decus, & publicam dignitatem sustinent, nec non praeseferunt. Ad hoc igitur munus praeclarissimum *Maurocenus* cum eximiam eruditae facundiae laudem, firmissima latera, & gestum oris decorum attulisset, ex historiarum, & civilis doctrinae cognitione singularem orationibus gratiam, & venerem adjugebat. (d) Quod vero summae prudentiae fuit, ingenitaeque probitatis, iniquioris causae nunquam defensor, tanto nativi sermonis candore Patrum animos demulcebat, ut eos in quam vellet partem facile pertraheret; quippe qui tam acri, quam solitus erat, oratione, quamvis non contenderet, auctoritate tamen ipsa vehementer promoveret, ac fide. Dicebat vero forensi stylo, copiose, ac dilucide, & lingua celeri admodum, ac volubili; sed partite, distincte, necnon verbis propriis - ut magnam eloquentiae suae famam egregie sustineret, & augeret in dies, ac majorem faceret; negotiumque nullum fere susciperet, quod non ad opta-

d 2

tum

(a) *Provisor officii*) VIII. kal. quintil. anno 1589.

(b) *Rationibus veteribus*) Idibus dec. 1591.

(c) *prid. kal. aprilis, &c.*) *Mauroceno* gravissimus hic magistratus demandatus est pridie kal. mart. non autem april. anno 1594. qui more Veneto adhuc erat 1593. Ita comitiorum ejus anni commentarius.

(d) *Quod vero summae prudentiae, &c.*) Qualem se in hoc magistratu gesserit *Maurocenus*, declarat ejus laudator *Palazzollus*. „ Hunc magistratum, qui justitiae fundamentum est, „ sic administravit ac gessit, ut tam benignum, quam justum & probi, & improbi experirentur. Non illum illitus argento hamus cepit: non opertus laqueus praeda irretivit: non dignitas, non munera illum, non dicam frangere, sed ne flectere unquam potuit a recto, &c. „

(a) *fn-*

tum finem, exitumque sua facundia perduceret. Porro admirabili feveritatis, & clementiae temperamento iustitiam coluit; in proditores acerrimus, cum in reliquis criminibus puniendis exorabilem se, lenemque facile praeberet. Collegarum munia rogatus obsequio verius, quam ambitione adductus minime refugere, facilitate, & suavitate morum aequales allicere, inferioribus, ac egentibus praesto esse consueverat. In foro autem, ubi aliquando simplicitas calliditate, pudor impudentia, facundia verbositate, & veritas mendacio vincitur, aures ipse omnibus, nemo ipsi verba dare poterat. Ex hoc itaque munere veluti gradu facto, cum honores summos, tum quae summos parit honores, incredibilem benevolentiam sibi civium omnium peperit.

Quapropter statim (a) inter *Sapientes* adscitus fuit, quos *continentis* appellant, ex eorum numero, quibus Reipublicae gubernacula committuntur. Hi namque in excelsio Ducis *Collegio* consultant omnia, praecipue vero quae milites attingunt, & Reipublicae ditionem in continente, unde eis nomen inditum: leges quoque in Senatu rogant, & alia simul amplissima munera obire solent. Horum in collegium adhibitus *Andreas*, concitatum illud, & forense orationis genus, quo *IIIvir Advocator* usus fuerat, mirum quantum immutavit. Etenim cum nihil vulgare, aut exiguum agitare animo, senatoriam indutus gravitatem, non rerum timore, & sententiarum vanissimo strepitu, non mellitis verborum globulis, dictisque quasi papavere, & sesamo sparsis; sed gravi, solida, & maxime nervosa oratione exactae prudentiae, atque senatoriae facundiae nomen consecutus est: cum nullus omnium vel suavi, blandoque sermonis genere alliciendis animis, vel concitato verborum fulgure perterrendis efficacior, atque vehementior existimaretur. Nichil autem antiquius unquam duxit, quam in rebus tractandis eam fidem, & animi fortitudinem egregie tueri, quae a boni civis officio, constantique erga Rempublicam studio neutiquam recederet. Quo factum est, ut cum arduum valde sit hominum expectationi jam excitatae semper respondere; semper ille tamen, ut in ceteris fecerat dignitatibus, hominum de se opinionem facillime superaret: gratissima vero patria tanti viri spem in honoribus tribuendis vinceret, cum ei non solum (b) tres continuos annos per vices idem munus permitteret; sed etiam (c) *IIIvirum Advocatorem*, (d) non petentem, sed ne cogitantem quidem, iterum crearet; (e) eodemque anno, qui fuit M.D.XCVII. quod ejus praecipua in excelsio collegio egeret opera, optaret (f) quartum *continentis Sapientem*, moxque insequentibus annis tam frequenter,

(a) *Inter Sapientes adscitus fuit, quos continentis appellant*) Anno 1595. XII. kal. april. primum inter *continentis Sapientes Andreas* cooptatus est.

(b) *tres continuos annos, &c.*) Idem etiam munus *Mauroceno* Senatus detulit iterum anno 1596. V. kal. april. tertium autem anno 1597. pridie easdem kalendas.

(c) *IIIvirum Advocatorem . . . iterum crearet.*) Iterum creatus est *IIIvir Advocator* anno 1597. VII. kal. nov.

(d) *non petentem, &c.*) „ Huic (nempe *Sapientum* eorum muneri, qui continentem morantur) tanta fide, vigilantia, integritate, sapientia praefuit, ut legum denuo *Tribunum* creaverint NON PRENSANTEM, NON PETENTEM. „ *Palaz. in Paneg.*

(e) *eodemque anno, &c.*) Anno 1597. tertium adscitus inter *Sapientes continentis Mauroceno*, ut diximus, non quartum. Ita ex comitiorum commentariis.

(f) *quartum continentis Sapientem, &c.*) Quartum igitur hoc munere perfunctus est anno 1599. cum pridie kal. apr. renunciatus esset.

ter, (a) ut denique undecimum, quod perpaucis accidere solet, coactus fuerit capeffere hanc partem Reipublicae.

Anno tamen M.DC. VIII. kal. octobris, (b) in Senatum lectus est, cum praeclarissimorum in *Maurocena* gente civium ob ingentem numerum, qui ad senatoriam dignitatem pro meritis aspirat, difficillimum semper fuerit, maximeque operosum in eum gradum conscendere. Cautum enim legibus est, ne plures quinque ex eadem gente in Senatum legantur. Quamobrem cum multae familiae, plurimique lectissimi viri e *Maurocena* gente tamquam ex equo Trojano prodeant, ipsa virtutis, & meritorum copia difficilem sibi met ipsis reddunt ad Senatum aditum: quem tamen *Andreas* ipse facillimum habuit, cum senatoriam prudentiam singularem, praecellentis doctrinae praesidio, & multo rerum usu constitutam gereret, magnique animi, & praestantis ingenii documenta quotidie daret, quae gratiam illi apud omnes conciliarent propter egregiam opinionem, admirationemque virtutis.

Ad supremum itaque honestissimae famae decus, & incredibilem auctoritatem evasit in gravissimis rebus; cumque inter principes viros jure quodam suo censeretur, (c) eam obtinuit brevi dignitatem, quae inter primas Reipublicae habetur ab omnibus, nec minus re, quam nomine magna *Magni Sapientis* nomine designatur. Hi pariter atque ii, quos *Ordinum & Continentis* vocari diximus, Senatorum suffragiis eliguntur; sed numero sex, & vero ex iis, qui in Senatu ipso principem locum obtinent, longoque rerum usu, & maximis in Rempublicam meritis ceteros omnes multum post se reliquerunt. His ipsis, ubi tantam dignitatem semel adepti fuerint, (d) senatoriam vestem nunquam deponere fas est, quod etiam *Consiliariis* contingit inter

eos

(a) ut denique undecimum, &c.) Siquidem inter *continentis Sapientes* cooptatus etiam est annis 1600. V. kal. apr. 1601. prid. kal. apr. 1602. III. ante easdem kalendas; 1603. prid. kal. jul. eademque pariter die annis 1604. 1605. ac demum VI. kal. sept. anno 1617.

(b) in Senatum lectus est Terdecies in Senatum lectus est *Maurocenus*, ut testantur citati saepius commentarii; cum per alios annos amplissimorum magistratuum, quos gerebat, causa in Senatum nihilominus cum suffragii jure admitteretur.

(c) eam obtinuit dignitatem, quae... *Magni Sapientis* nomine designatur.) *Magni Sapientis*, quem etiam *Sapientem consilii* vocamus, amplissima dignitas primum delata est *Mauroceno* anno 1605. postridie kal. oct.

(d) *Senatoriam vestem nunquam deponere fas est*) *Andreas* nostrae aetate consuetudo adhuc illa Venetiis obtinebat, ut qui semel *Consilii Sapiens* aut *Consiliarius* fuisset, praeterea qui equestris ordinis insignia consecuti essent, totius vitae tempore vestem laxis, & ad terram fluentibus manicis gestarent, quam *ducalem* vocant, ideo fortasse, quod taliter manicatam vestem primum soli *Duci* ferre mos fuit. Quam plurimi propterea ex patriciis erant, qui ita induti incedebant. Anno itaque M. DC. XXXVI. *Andrea Mauroceno*, *Paulli*, qui *Andreas* nostro frater erat, filio, ac Antonio Venerio, *Consiliariis*, nec non Joanne-Baptista Fuscarenis, ac Joanne Cernovicchio, qui inter quadragintavirales consilii *Capita* erant, referentibus, *Majus Consilium* iussit, ne cui per totum vitae tempus *ducalem* vestem indui, praeterquam aedis sancti Marci Procuratoribus, Principis fratri, ejusve filio natu maximo, ac Magno Cancellario, liceret: ceteri, abdicato magistratu, laxioribus etiam manicis vestem, quae magistratus insigne est, exuerent. Equitibus interiores vestes purpurei coloris, communi tamen aliis patriciis toga superinducta, togae vero praecingendae zonam auro praetextam, aureisque bullis, auro quoque praetextam *stolam* gestare, permixtum esset: *stolam* vocamus vulgo, patriciae vestis brevem appendicem duabus ferme ulnis longam, dimidia latam, non illiquidem assutam, sed dividuam, quae expansa ex capite, cui tegendo antiquitus, ut narrant, cucullus erat, in sinistrum humerum dejecta est. Hanc auro praetextam, ordinis insigne, nostris etiam temporibus Equites ferunt; vestium purpurearum usu interjectis temporibus sponte sua intercidit, abrogante nemine. Id memorant *Baptista Nani* *Historiae Reipublicae Venetae* tomo priore, & *Alexander Vianolus* *Historiae Venetae* parte altera, ad annum 1636. Qui insuper narrant, mitius censuisse,

eos magistratus, qui certo temporis spatio definiri solent; ex iis autem, qui perpetuum obtinent dignitatem, *Procuratoribus* divi Marci, Equitumque ordini conceditur; praeterea nemini. Senos hi menses, ut *Sapientes* alii, munus obeunt; quod si recte, atque e republica sapienter gesserint, iterum, ac saepius per vices idem, sed electi, subeunt. *Andreas* vero cum anno M.DC.V. V. idus octobris ad excelsam hanc dignitatem pervenisset, eamdem etiam posterioribus annis, dum sapientissimi, atque prudentissimi civis opera Respublica egeret, usque ad annum M. DC. XVII. (a) undecimum summa cum laude consecutus est, tanto Reipub. fructu, & cunctorum Senatorum applausu, ut supremis vitae suae temporibus, cum semestre tantae dignitati obeundae spatium legibus definitum esset, totidemque intervallum mensium expectandum foret, ne tamen hujus viri exacta prudentia, & spectata virtus in excelsa Collegio tamdiu delideraretur, id consilii a sapientissimis viris initum fuerit, (b) quo *Sapiens continenti* praefectus eligeretur: titulo quidem infra *Magnos Sapientes*; re tamen ipsa, si publicum spectetur iudicium, supra eximias quasque dignitates. Atque ita, quod perpaucis admodum contingere consuevit, bonorum omnium consensu *Mauroceno* tributum est, ut non per vices, quemadmodum cives alii solent; sed continuo, & sine ulla intermissione, suam operam praestaret Reipublicae.

Qua de causa (c) *Consiliarius* etiam anno M. DC. X. dictus est. Quod munus, ut relinqueret aliis locum, amplius non quaesivit. Verumtamen XXIV. continuos annos, qua *Continenti*, qua *Magnus Sapiens* & *Consiliarius* in purpura semper, cui tantis virtutibus splendorem addebat non vulgarem, ad Reipublicae clavum conspicuus resedit, ne quam officii intermissionem facere, aut pati videretur.

Tanta vero floruit sapientiae opinione, ut non modo cunctorum belli, pacisque consiliorum particeps, quae dignitatis, & honoris illius partes erant; sed saepius quoque autor, gravissima quaeque Reipublicae negotia summa cum gloria tractaret, ac prospere conficeret. Cum vero tantam dignitatis accessionem sibi factam perspiceret, vir suavi quadam comitate cunctis ordinibus semper carus, nescio quomodo benignitatem quoque auxisse visus est; ut egregia quadam ratione modestiam cum animo praecellso, cum mansuetudine majestatem temperaret, & raram faceret gravitas cum humanitate mixturam, nullique difficilem, aut morosum unquam se praeberet; immo vultus alacritate, & blandi sermonis efficacia eos etiam, qui repulsam patiebantur, laetos a se dimitteret. Quamobrem saepius idem stadium percurreret, repetitis, ut fieri solet, ejusdem honoris vicibus, in quo sibi ipsi tamquam

---

fuisse, ipsum Reipublicae Principem Franciscum Ericium; Franciscum Basadonnam, Joannem Pisanum, Dominicum Ruzzinum *Consiliarios*; ac Franciscum Barbadicum, ex quadragintaviralis consilii *Capitibus*; eosque *Majori Consilio* nequidquam auctores fuisse, ne se rogari, nisi lenita nimis invidiosae legis severitate pateretur; latae vero contra eorum sententiam legi intercedere etiam frustra conatos esse *Advocatores communis*, ut appellant, Hieronymos Trivisanum ac Pisaurum, ac Marinum Bragadinum.

(a) *undecimum consecutus est*) Accipe temporum seriem, quibus deinceps hac tanti in Republica momenti dignitate ornatus est *Andreas* noster. 1606. IIII. kal. oct. 1608. XVII. kal. maj. 1609. III. kal. apr. 1611. III. non. dec. 1613. prid. kal. jan. 1614. 1615. eadem die; 1616. V. kal. jan. 1617. III. ante easdem kalendas.

(b) *quo Sapiens continenti praefectus eligeretur.*) Incidit hoc in diem VI. ante kal. sept. anno 1617. ut supra innuimus.

(c) *Consiliarius anno M. D. X.*) XI. kal. sept.

(a) *Xvi-*

quam alteri aemulabatur, quaedamque rerum gestarum ad gerenda contentio fieri videbatur; cum melior semper prudentiorque haberetur consultor, cum etiam prudentiorem, ac meliorem omnino fieri non posse crederes, & virtutis clarissimae admirationem verteret in stuporem. Siquidem ita cuncta praedicere videbatur, ut qui prudentissimum vocaret, minus diceret, quam deberet, quamque veritas ferret. Quae autem fuerint acta in gravissimo, atque celeberrimo illo orbis terrae Senatu, totis XXIV. annis, quibus *Maurocenus* eidem praefuit verius, quam interfuit, *Historia* ab eodem elegantissime perscripta satis superque declarat. Quam vero ipse partem iis in rebus secutus fuerit, cum ipse nusquam in animum suum induxerit, quas frequenter habuit gravissimas, & celeberrimas conciones, in vulgus dare; sed alios potius, eisdemque sapientissimos Senatores placitorum suorum fecerit autores; non mihi videtur aequum modo ea particulatim narrare, quae ille ne verbo quidem annuere voluerit. Detur igitur sapientissimi Senatoris aut modestiae, aut prudentiae, aut certe non dubiae voluntati, quod cum ipse actorum fere omnium consultor fuerit, nescire tamen posteritas ex *Historia* illius valeat, quam in partem propenderit, & sententiam dixerit: illud certo sciant omnes, nihil unquam illi sanctius Reipublicae dignitate fuisse; omnia duxisse libertate posteriora. Honores quippe satis tempestive adeptus, iisdem semper artibus exercuit, quibus adeptus erat per omnes gradus ascendens; quo vero celsiore loco viri egregii posita fuit & virtus, & pietas; eo etiam clarius, & splendidius in Republica enituit, dum ille *Sapiens magnus*, & *Consiliarius*, qui duo magistratus amplissimi omnium, atque summi habentur, in excelso Collegio, tamquam in specula collocatus, quam longissime prospicere, Remque publicam sua vigilantia, ac pietate ab omni perturbatione vacuam reddere sui muneris esse iudicaret.

Magnum, est in Republica nostra, ac fortasse omnium maximum (a) Xvirum Concilium, in quo una cum Xviris Princeps ipse, atque seni *Consilarii* Principi assidentes, non modo in atrocioribus criminibus jus dicunt; sed etiam quaecumque ad Reipublicae quietem spectare maxime videntur, auctoritate vere suprema decernunt, ac sanciunt. Scribas Reipublicae a secretis ex altero eodemque honestissimo civium ordine cunctos creant. Patriciorum cujusvis generis omnes culpa ab ipsis praecipue & cognoscuntur, & plectuntur. Quod si cives regere, quam hostes vincere praeclarior est, atque habetur, majorem profecto gloriam sanctissimis legibus, & judiciis, quam cladium, aut exercituum imperatores partis victoriis, parare sibi Decemviros credendum est. *Maurocenus* autem hoc in concilio non unam, aut alteram; sed leges Decemvirum omnes ex concilii totius consulto, una cum Francisco Contareno, Equite, ac divi Marci Procuratore sapientissimo, atque clarissimo Senatore, digessit, composuit, ac e tenebris ferme, & squalore in lucem restituit; magnumque illud opus permagni usus, atque fructus tantis Senatoribus debet ferre acceptum Respublica. In judiciis vero cum magis ad lenitatem, quam ad severitatem natura propensus esset; severior tamen iudex existimabatur. Res enim publicas duabus praecipue rebus contineri, praemio, & poena frequenter in ore habebat: proinde neque rationi, neque justitiae convenire magnum illud Xvirum concilium, quod gravissima tan-

(a) Xvirum Concilium, &c.) *Maurocenus* ter in sanctissimum Xvirum Collegium allectus est: primum scilicet anno 1606. III. non. dec. iterum anno 1615. X. kal. sept. tertium 1617. VIII. id. sext.

tantum, ac atrocissima quaeque delicta punire solet, ad humanitatem, & indulgentiam traducere: cum magna scelerum facinora non solum ad poenam, sed multo magis ad exemplum, atque adeo metum conspicuis, atrocibusque suppliciis ex usu Reipublicae debeant jure vindicari. Non tamen ipsi, quod aliis fere semper contingit, severa virtus vel comparavit pro laude probrum, vel odium, aut invidiam peperit pro gratia: immo vero, quod arduum apud mortales in primis accidit, cum summa gloria benevolentiam quamdam singularem, omniumque civium studia numquam non conciliavit. Sciebant enim omnes, integerrimum virum delicta cuncta non odio dumtaxat habere, sed acerbè etiam castiganda, & coercenda ducere; nihilominus quosque reos, ac fontes acerbò cum animi sensu fere invitum punire.

Multas praeterea, easdemque maximas dignitates obtinuit, quas nimis longum esset singulas referre, sic omnes honorum ordines, & gradus emensus, ut in dies majori laude cumulatus ad majora conscenderet. (a) Creatur, cum Princeps diem obiit, emendandis, si quid opus est, legibus Vviri, qui

---

(a) *Creantur emendandis legibus Vviri.*) Trium diversorum magistratuum hic, & insequenti oratione mentio fit a *Craffo*, quorum inter se discrimen paucis juvat subicere. Primus, qui paullo post initum novi Ducis principatum, non autem cum Princeps diem obiit, creatur, Vvirum est *legibus corrigendis*. Eorum munus satis lucide hic *Craffus* exponit. Alter est *Ducis promissioni corrigendae*. Vviri pariter gerunt, ii vero statim a Ducis obitu, interregni tempore creati; qui leges ad Ducem spectantes emendat, ipsas abrogantes, derogantes, subrogantes, ut opus videtur: quas servaturum se quoniam Dux recens salutatus, jurejurando interposito, *promittit*, iisdem *promissio ducalis* nomen vulgo est factum. Vviri autem officio perfuncti, magistratu se se abdicant. Tertius *IIIvirum est Quaestorum*: vulgus *Inquisitores* dicit. Interregni tempore & hi creantur. Eorum muneris est, in vitam demortui Principis *inquirere*, ac de servata *promissione* cognoscere. Hinc aliquando contigit, ut multa ejus heredibus irrogaretur. Vide *Franciscum Sanseverinum* ad calcem libri XI. descriptionis Venetiarum, vulgo *la Venetia*. Omnes hi magistratus majoribus comitiis, creantur: eorum tamen nullus ulli umquam, praeterquam senatoriis viris, prudentia, morum integritate, summorumque magistratuum administratione clarissimis denandatur.

Exstincto Marco-Antonio Memo Principi *Andreas IIIvir Quaesitor* datus est anno 1615. postridie kal. nov. At *promissioni ducali* corrigendae Vviratum semel iterumque gessit eodem anno 1618. primo post obitum Joannis Bembi XIII. kal. apr. deinde III. id maj. post obitum Nicolai Donati creatus.

Iisdem Principibus recens inauguratis, Vvir legibus corrigendis ter *Maurocenus* est delectus. Primum Marco-Antonio Memo principatum gerente, anno 1612. X. kal. jan. Iterum 1616. VI. kal. quint. Joanne Bembo principatum ineunte. Tertium post Nicolai Donati inaugurationem, 1618. prid. non maj. Eorum quae tertium Vvir gesserit *Maurocenus*, nihil memoriae proditum est. Etenim Donati Principis obitu primum, mox etiam ipsius *Mauroceni*, qui paullo post Antonii Prioli inaugurationem decessit, nihil memorabile fieri potuit. Contra *Mauroceni* collegarum quae acta, Principibus Memo ac Bembo, digesta sunt in *Volumine statutorum*, legum, ac *jurium DD. Venetorum*, quod prodit Venetiis, typis Pinellianis 1665. in 4. pag. 290. & 293. 2. Quin etiam conditarum per ipsum legum, cum primum hoc magistratu functus est, idem meminit in sua Historia, sub exitum anni 1613. „ Domi, ex veteri Reipublicae instituto, cum ab inito Marci-Antonii Memi principatu *quinque* instaurandis *corrigendisque legibus*, majoribus comitiis delecti fuissent: Nicolaus Donatus, Leonardi Ducis frater: Aloisius Georgius: Leonardus Mocenicus: Antonius Grimanus: *Andreas Maurocenus*: ii, inter se consultatione habita, leges de testamentis scripto, vel in procinctu condendis, deque dotibus solvendis, majoribus comitiis tulere, quibus iniquorum hominum malignitati & fraudi obviam ium, &c. „

Alium etiam magistratum anno 1605. III. kal. apr. Senatus suffragiis delatum *Maurocenus* gessi, custodiae legum praepositus: *legum Conservatorem* dicimus. Alium autem *custodiendis*, alium *corrigendis legibus* magistratum esse, ex ipso nomine apparet: quemadmodum alium esse *corrigendis legibus*, alium *corrigendae promissioni ducali* Vviratum, ex iis quae supra dicta sunt, colligi potest: ille enim, quae ad civitatis universae regimen spectant; hic, quae ad Principis

qui non modo legum vitia corrigere, ut nomen indicat (nam *legum Correctores* vulgo nominantur) sed easdem condere, & antiquare novis rogationibus possunt. Id autem praeclarissime Respublica constitutum habet, ut quotiescunque interregnum accidit, cum leges omnes per sapientissimos illos Vvirosexcutiantur, tum eae praesertim, quae Ducis personam attingunt, ubi usuevenit, novarum legum rogationibus corrigantur. Aliis autem Illviris demandatur hoc munus, qui prudentia, & integritate quam maxime polleant. Accedunt etiam Illviri totidem ejusdem notae, qui in mortui Ducis acta diligenter inquirant; bene atque ex legum praescripto, an secus se gesserit: qui ex eo, quo funguntur, munere *Inquisitores* appellantur: prudenti sane, atque laudabili maxime ratione, cum diu salva consistere non possit Respublica, nisi perpetua in ea legum vigeat autoritas; neque tyrannus unquam exoriri possit, ubi, circumscripta certis legibus potestate, ex earum, & non ex hominum arbitrio universa geruntur. Has dignitates, ut pleraeque alias, non sibi semel, sed iterum delatas, ac saepius, nunquam fastidivit, cum nihil ex rebus humanis *Maurocenus* praeclarius, quam de patria benemereri arbitraretur; nullumque ex magnis laboribus perhorresceret, nullum ex parvis se indignum existimaret; sed quodcumque Senatus imponeret oneris, alacri semper, atque lubenti animo perferret.

(a) Patavino quoque gymnasio moderando Illvir *Reformator*, ut ajunt, frequenter creatus (hic honos eis tantum viris tribui consuevit, qui egregiae doctrinae nomine commendantur, quique auctoritatem, & gloriam maximis in Rempublicam meritis consecuti sunt) oblatum munus, per se amplissimum, atque celeberrimum, libentius etiam propterea obire videbatur, quod publice in tanto gymnasio literas profitentes (b) non modo cognoscere poterat eruditos homines, sed promovere, juvare, ac ornare facillime.

e

Pro-

pis auctoritatem respiciunt, leges instaurat & emendat: quod fortasse minus a *Craffo* animadversum est.

(a) Patavino quoque gymnasio moderando, &c.) Patavinum gymnasium, universamque rem literariam ter moderatus. Haec provincia primum illi collata anno 1608. V. id. febr. Iterum 1612. IIII. non. aug. Tertium IIII. non. sept. 1616. quem magistratum cum gereret, vita functus est.

(b) non modo cognoscere poterat eruditos homines, sed promovere) Quantum ab eruditissimis viris, ex iis praecipue qui in patavino gymnasio publice docebant, *Maurocenus* noster observaretur ac diligeretur, supra memoravimus. Paucis modo quos ille ad ejusdem gymnasii subfella promoverit, referemus.

Id *Mauroceno* se debuisse vir eruditione plurimisque editis operibus clarissimus *Fortunius Licetus* ipse testatus est, nuncupato ejus nomini opere quod inscribitur: *De his qui diu vivunt sine alimento*. Quod ad grati animi sui significationem a se factum esse professus est idem *Fortunius* libro de propriorum operum historia, quem edidit Patavii, typis *Paulli Frambotii*, 1634. in 4. hisce verbis, „Dicavi volumen *Andreae Mauroceno*, Senatori Veneto, qui patavini gymnasii moderator anno M. DC. VIII. cum collegis Triumviris literariis ME PATAVINAM AD CATHEDRAM PHILOSOPHIAE primum extra ordinem VOCATUM VERAT atque traduxerat. „Toties laudatus Bellunensis Episcopus ita epistolam ad *Licetum* exorsus est, pag. 209. „Magno non ita pridem teste studii erga te mei, eodemque „sponfore tui in me amoris, sum privatus *Andrea Mauroceno*, utriusque nostrum cupidissimmo, &c. „

Anno 1617. prid. non. oct. juri canonico horis vespertinis docendo ut praeficeretur, operam dedit, *Alexander Syncliticus*, qui a *Tomasino* dicitur, vir omni laude dignus, & inter juris professores primarius, consiliis & voce toto orbe celeberrimus. „Adi *Lollinianas Epistolas*, pagg. 8. ac 22. nec non *Mauroceni Opuscula* pag. 230.

Mauroceni quoque praecipue opera *Joannes Prevotius*, vir doctissimus, quemque ille plurimi faciebat, honestissimo stipendio conductus est, ut simplicia in hortis patavinis ostenderet,

Procuratoriam, quam vocant, dignitatem, quae, si Principem exceperis, primas obtinet, idcirco non obtinuit, quia nunquam petiit: neque illa solet unquam tribui, nisi candidatis; nec ipse candidatum profiteri voluit, ab omni ambitione quippe longe remotissimus.

Qui tamen eminentissimum locum occupant, honorum duo gradus, Ducis, & sacri Praefidis, sive Patriarchae; ii *Mauroceni* utrique haud quaquam petenti, immo ne tale quidquam suspicanti, parum abfuit, quin obtigerint, ultro demandati. (a) Etenim anno M. DC. XV. cum in Matthaei Zanis, Patriarchae sanctissimi, locum Venetum de more civem sufficere oporteret; solerentque Patres Senatorem aliquem designare illustri pietatis, & doctrinae laude celebratum: *Maurocenus* inter ceteros, licet *continentis Sapiens*, neque adhuc maximis illis, ad quas paucis post mensibus pervenit, dignitatibus functus, suffragatorum multorum voluntatem, immo civitatis universae studium in se unus converterat. Ita certabant in eo virtutes omnes tanto fastigio dignae, scientia, facundia, mores integri, & quae primas agit, innocentia vitae, atque in Deum Optimum Maximum pietas singularis. Neque certe illi tantam veluti de manibus eripere dignitatem quispiam praeter eum poterat, qui tum creatus fuit, Franciscus Vendramenus, Senator amplissimus, qui deinde a Paulo V. Pontifice Maximo Cardinalis est dictus.

(b) Anno vero M. DC. XVIII. qui postremus ejus vitae annus quoque fuit; cum in Duce eligendo, qui Joanni Bembo succederet, electores inter se haud facile convenirent, eosque commemorare pergerent, atque nominare, qui etiam si candidati non flagitabant, tam excelsum tamen honoris apicem merebantur: ipse quoque relatus est facile in eorum numerum, eumque suffragiorum numerum obtinuit, qui virtutem, & maxima in Republicam viri merita testaretur, & aequae rerum aestimatori cuique facillime ostenderet: cum ille, audita re, subridens, *Laetari se multum*, diceret, *habuisse Rempublicam non solum Nicolaum Donatum, qui Princeps renunciatus tandem fuerat; sed alios etiam quamplurimos qui sibi praeferri possent: oportere cives probos nullius ambitionis, sed unius Reipublicae rationem maximam habere, ut dignioribus ceteri semper non gravate concedant, & oblatus etiam magistratus respuatur constanter, si minus rei gerendae nos aptos sentiamus; atque adeo, si res ita ferat, deponatur omnino,*

---

ret, ut *Tomasinus* affirmat in *Elogiis virorum literis & sapientia illustrium*, cum *Prevotii* elogium affert. „ Viro cl. *Prospero Alpino* jam fatis defuncto, *Andreae* potissimum *Mauroceni*, ni consilio horti juxta publici cura, additis LX. florenis, ipsi (*Prevorio*) committitur. „ Ex *Mauroceni* epistolis quae exstat pag. 235. ad *Prevotium* data, ipsi hanc novam provinciam demandatam videtur gratulari.

(a) Etenim anno M. DC. XV. Senatus novo Patriarchae in locum Matthaei Zanis creando habitus est V. kal. sept. anno M. DC. V. non autem M. DC. XV. ut *Craffius* narrat: sed typographi errorem puto. Centum & septem suffragia *Maurocenorum* creaverunt. Praelatus nihilominus illi est Franciscus Vendramenus, centum triginta tribus suffragiis creatus.

(b) Anno vero M. DC. XVIII. Joanni Bembo extincto cum Principem succedenturi unus & quadraginta electores convenissent, ea fuere inter Patres certamina, ut quamvis suffragia iniri VIII. kal. april. coepissent, nonis tantum april. subrogato Nicolao Donato, conventus dimissus sit. Quinques & trices inita suffragia sunt: clarissimorum procerum nomina calculis subiecta, inter quos *Mauroceni* nostri habita est ratio. Cum enim III. kal. apr. decimotertio suffragia inirentur, primo *Maurocenus* novem suffragiis probatus est: undecim deinde, cum III. non. apr. jam vicesimonono in suffragia iretur: postea duodecim, cum prid. non. ejusdem mensis fessi certaminibus Patres tricesimoquarto ad suffragia essent vocati. Neque aliud certe tanto Senatori obfuit, quominus Reipublicae Princeps renunciaretur, quam nondum matura supremo magistratui aetas, qui non nisi confecto maximorum honorum curriculo, valde senibus deferri solet.

mino, ut praestantioribus viris, & praecipue senioribus, quippe qui magis idonei videantur, permitti queat.

At paulo post, (a) cum tot jam annos Reipublicae causa & in excelsio collegio labores maximos subiret, & quae incurrere solent, subcissa tempora perire sine fructu nulla pateretur, sed literarum studiis, & Historiae scribendae daret, (b) sensim debilitatis, ac ingravescente etiam aetate fractis corpusculi viribus, tantis oneribus ferendis diutius par esse non

e 2

po-

(a) cum tot jam annos) Difficile dictum est, quibus quantisque, & quam assiduis curis ea Reipublicae pars administraretur, quae ad *Consilii Sapientes* pertinet. *Aloysius Lollinus* datis ad Senatorem nostrum literis, pag. 12. maxime exercitam *Sapientum* vitam ita describit: „Occupationes sane vero publicae *ἐξαυλοβίης* Castoras vos reddunt, proceres politicos. „Semissis anni cuique integer ita a vobis Reipublicae infumitur, ut vix respirandiotium sumperfit. Semissis vitae munis sit reliquus, nec ille quidem totus, aut omnino liber, cujus, quippe pars non quotacumque, sed plerumque potior, eisdem ferme distinetur curis. „Etenim *Maurocenus* per sex alios menses, post abdicatum *Sapientis* munus, gravissimis, ideoque curarum plenis magistratibus, ut solet, praesciebatur, ne umquam vacaret. Propterea aliam ad eum epistolam pag. 325. ita incipit: „Nimium files, vir amplissime, hoc est, ut ego quidem interpretor, NIMIUM TE PUBLICA RES OCCUPAT, cui aetatem, cogitationes, omnes, linguam devovisti. Etsi te silere *ἀνυπό* fortasse fuerit dixisse, cum tu interea concionibus tuis curiam demulceas; gravioribusque curis otium rependis nuper valetudini insumptum. „Quantum tamen vir patriae amantissimus laboris in Reipublicae administrationem impenderit, *Mauroceno* ipso luculentius nemo significavit, qui consanguineo & amico suo *Nicolao Contareno*, ut ex ejus *Opusculis* apparet, pag. 209. quietem qua ille Patavii fruebatur, sibi quoque maxime optans, haec scribit: „Quid vetat (dices) quo minus huc convoles? An te fatigem narrando, quae melius, quam ego, nosti? Vivendi hoc implicatum curis genus, quod perhorresco, fugientem me sequitur, vitaeque meae brevis summam intercipit: expelle si conitar, tamen usque recurrit. Quid plura? NULLA MIHI REQUIESA REBUS PUBLICIS, quae nocturnis diurnisque negotiis corpus animumque ipsum deterunt. „Ideoque epistola etiam ad *Lollinum*, pag. 199. conquestus est, publicis se curis impediri, quo minus affectam *Historiam* suam ultima admota manu perficeret. „Id unum me mordet, angit, atque excruciat, quod HISTORIAM, quam summis vigiliis fere usque ad haec tempora perduxim, AD UMBILICUM ADDUCERE NEQUEO; neque enim vel semihoram diei ac noctis quietam ducere licet: annuet fortasse meis votis aliquando Deus opt. max. „

(b) sensim debilitatis. . . ac fractis corpusculi viribus, &c.) Mirum nemini, quod viro tam molestis aliis ex aliis curis implicito, neque ideo a multis alieno ita corpus debilitatum sit, ut aetate in senium vergente multis gravissimisque morbis affectus fuerit. Primum extremo suae vitae tempore vehementissimo oculorum dolore affligi coepit. Hac de re ita ad *Prevotium*, medicum celeberrimum, scribit. pag. 201. „Ego, mi *Prevoti*, anni huius initio, cum nondum bene confirmatus ad Collegium accessissem, in graviolem morbum incidi; nam VEHEMENTISSIMIS OCULORUM DOLORIBUS alternis noctibus EXCRUCIOR, quas saepe infomes traduco; neque adhuc remedia vincere malum queunt, &c. „Quotannis, statim tempestatibus, huiusmodi dolore captum intelligo; siquidem quadam epistola, pag. 214. sibi ait amici *Lollini* literas redditas, „ANNIVERSARIO fere OCULORUM DOLORE, LABORANTI, atque in tenebricoso loco sedenti. „Cui epistolae non inficetum responsum dat *Lollinus* his verbis, quod inter *Epistolas miscellaneas* existat pag. 150. quamvis operarum incuria sit 350. „Illud medio de fonte tot leporum peramarum fuit, quod te OPHTHALMIA laborasse scribis. Te ne adeo, quem totum oculos esse in Reipublicae, literarum, que rem in primis foret, OCULORUM laboribus tentari? Irascor *Asclepiadum* cohorti, cujus crimen est, quod tantum doctinarum lumen tenebras inabitat, &c. „Ad oculorum dolorem, alium quoque accessisse, *Lollino* deinde significat *Maurocenus*. „Unde nam exordiar, Praeful amplissime? an a tuis suavissimis literis, an a meis acerbissimis doloribus? Illae animum erigunt, recreant, pascunt; hi corpus deprimunt, torquent, excruciant. „Nam cum anni initio ab ophthalmia, qua mirum in modum vexatus fueram, convalescens, atque iterum ad Collegii pensum rediissem, me gravior morbus exceptit, quo alternis noctibus CAPITIS OCULORUMQUE DOLORE vehementissime maceror; neque ullis adhuc remediis pertinax malum evinci potuit; medici potius morbi novitate atque obstinatione vincuntur. „Non ideo tamen musarum amantissimum virum potuisse umquam

a li-

potuit. (a) Itaque cum in Senatu maximis de rebus semel atque iterum differuisset, acerrimeque & concitate admodum perorasset, ut in more habebat, continuo morbum ex ingenti labore contraxit; qui levis prius, ac nullius fere momenti creditus, brevi in adeo periculosum, & gravem evasit, ut, saeviente atrociter febre, decem dierum spatio os illud eloquentissimum, & sapientissimum aeterno damnavit silentio. Cum autem periculosus aegrotaret, gliscente in dies morbo, sacris, quae ad expiandum animum pertinent, rite procuratis, contractas animi sordes religiose diluit; epuloque caelesti, quo sanctissimum CHRISTI JESU corpus porrigitur, confirmatus, XIII. kal. julii ex hominibus non magis exemptus, quam exaequatus, si hoc fas est dictu, Divis ipsis, immortalitatem recepit verius, quam mortem obivit. Moriens sine ullo vultus, & corporis motu, adeo placide, ac tranquille ex hac vita decessit, ut videretur levi somno sopitus quiescere: neque sanctius quisquam, aut lenius diem extremum clausit. Neque modo luctus, & lacrymas ordinibus cunctis; sed huic aetati magnum, ac triste desiderium sui, posteris etiam virtutis memoriam sempiternam reliquit. (b) Lugebat Senatus, moerebat equester ordo, plebs erat quasi senio, & squalore confecta; omnis aetas, sexus, & gradus afflictabatur; domus denique,

&

„ a literarum studiis avocari, ex iis quae sequuntur, intelligo: „ Ex his, quae mea nunc sit
 „ vitae ratio, cognoscere potes. A publicis negotiis abstinere cogor: sed id in lucro reponere,
 „ rem, nisi mihi lectione & scriptione penitus interdictum esset. Aures tantum restant, quae
 „ me auditu exercent: anagnosce, idest lectore utor, qui labantem quandoque animum le-
 „ ctione parum operosa, at utiliori sustentet. „ *Angelo Grillo*, Casinensi, epistola, quae inter
 „ *Opuscula* invenitur pag. 207. aliud etiam anniversarium valetudinis suae vitium *Maurocenus*
 „ narrat. „ ANNIVERSARIO STOMACHI DOLORE jam aliquot dies LABORAN-
 „ TI mihi nihil vel ad leniendos cruciatus opportunius, vel ad constantiam salubrius, tui de
 „ me memoria accidere potuit, &c. „

(a) *Itaque cum in Senatu*, &c.) Extremi illius morbi, quo decessit, causas & vim ita
 „ describit medicus ac laudator ejus *Palazzolus*. „ Sed dum in Senatu vela in altum pro-
 „ vehunt, ac multi subinde venti irascendi, dolendi, indignandi abripiunt orantem, ex
 „ „ multa atque contenta iactatione naufragium fecit. Sic enim incaluit, ut bilis in summum
 „ corporis effusa sit. Dixi, & quantum in me fuit, contendere, ut decumberet, & per ali-
 „ quot dies a publicis curis avocaret animum. Satis fractum, satis confectum esse. *At Se-*
 „ „ natum, inquit, cogendum jussi. *Salus mea plane mihi invisita, si non sit cum Republicae sa-*
 „ „ lute conjuncta. O vocem patriae salutarem, &c. Accitus tandem *Amaltheus* (*Octavius*
 „ nempe, *Hieronymi* filius, clarissimi viri) ille Aesculapius, ille

„ ————— *Quo non praesentius allum*

„ *Auxilium venit* —————

„ Adhibita a nobis sunt quaecumque studium, industria, ingenium arte, experientia, exer-
 „ citatione consequi potest. Sed morbi pervicacia conatus omnes elusit: praefertim cum in-
 „ commodata uteretur valetudine, & multis studiis atque vigiliis exhausta, &c. Idcirco defun-
 „ cto inspiciendi & exenterandi causa dissecto, jecoris, lienis, & pulmonis pars, qua altior
 „ „ & editior, sanguine & tamquam spiritu carere jam coeperat. Ad haec * oc-
 „ „ caluerat ductus, qua bilis in primis ad intestina fertur; ut nulla jam relevare eum, & in
 „ „ integrum restituere vel industria, vel remedia possent. Ita divinus ille animus summum il-
 „ „ lum locum & excelsum, plenum stellarum repetiit. „

(b) *Lugebat Senatus*, &c.) „ Luctuosus fuit omnibus illius obitus atque discessus. Te
 „ „ enim, *Maurocene* optime ac sapientissime, jam enim te mea haec vox affatur & alloquitur,
 „ „ ubi ubi es; te, inquam, Collegium, quod sapientiae acumine quasi admirabile reddidisti;
 „ „ forum, quod negotiis plenum, controversiis perturbatum, jure & aequitate placasti; comi-
 „ „ tia, quae facundia & eloquentia detinuisti; Ecclesia, quam religione ac sanctitate ornasti;
 „ „ domus, ubi pietatem; Senatus, ubi fidem posuisti; bibliotheca libris optimis, & undique
 „ „ conquisitis instructa; & illa, illa inquam lucerna, socia lucubrationum tuarum, lugere,
 „ „ ac patronum suum requirere quodammodo visae sunt. „ *Aurel. Palazzol. in Paneg.*

(a) Ni-

* forte oc-
calluerat

& plateae tam beneficium, tam salutarem, & prudentem senatorem deslere videbantur. Fuit omnium cum gemitu ad divi Lucae tumultus. *Paulus* frater; dicerem ego tantarum virtutum heres, si aut debitas laudes pateretur ejus viri modestia, aut res ipsa palam, quod existit, non loqueretur; hic igitur, quem minorem natu, sed non ulla virtute *Andreas*, veluti filium unice dilexit, veluti genitor ab eo vicissim observatus, sepulchrum de more faciundum, extruendumque curavit.

Famam quidem tam clari nominis nullus tumulus, nulla unquam teget vetustas temporis, nulla oblivio. (a) *Nicolaus Contarenus*, ejus consobrinus, Senator gravissimus, in Veneta Historia conscribenda Decemvirum jussu confestim substitutus est: vir non modo literis, atque adeo disciplinis omnibus mirum in modum excultus, & eloquentissimus; sed qui pro temporum ratione a musis ad martem deflectere, utilemque Reipublicae & gloriosam sibi operam militiae, & in castris, ubi (b) summo cum imperio praefectum agit, praestare possit.

Non esset hercle, quod *Mauroceni* formam, atque effigiem referrem, cum illa non tam nobilium artificum expressa tabulis, aut signis, quam alte in hominum praestantissimorum mentibus impressa perenni, ac nunquam intermoriturae gloriae memoria sit jam conservata; (c) *Jacobus* autem nepos, jam *ordinum Sapiens*, ipso ingenuae frontis honore tanti patruum imaginem; sed multo magis moribus, & doctrina ita referat, ut tam egregii nepotis causa beati *Andreae* manes habeant, unde supra humanae felicitatis fastigium efferre se valeant. Facies fuit illi non multo rubore suffusa; sed quasi repraesentaret animum, decora, modesta, & ingenua: lata frons, promissa barba, oculi hilariores, & venusti; sed qui assiduo literarum studio nonnihil lipitudinis contraxerant, qua vel invitus *Andreas* literarum amorem ubique ostentaret: statura breviori, atque humiliori, quam cum elato capitis integumento, socculisque ac incessu incassum augere tentaret: excelsa ingentis animi magnitudine, & tantis virtutibus, veluti cumulis superimpositis, mirum quantum amplificavit, atque in majus extulit. Ita vero natura compa-

ra-

(a) *Nicolaus Contarenus*, ejus consobrinus, &c.) *Amitinus Andreae Mauroceno* proprie fuit *Nicolaus Contarenus*. Siquidem hunc *Joannes-Gabriel Contarenus*, *Nicolai* filius, Senator amplissimus, ex *Paulla Maurocena* susceperat, leatissima femina, *Andreae Mauroceni* filia, ac *Jacobi, Andreae* nostri parentis, sorore. *Contarenus* vero, sicuti *Andreae* in Historiae conscribendae munere, ita *Nicolao, Andreae* fratri, in Nicenae bibliothecae praefectura susceptus est. Anno tandem 1630. januario mense patriae principatum obtinuit. Exstat apud heredes, praestantissimos viros, manu exarata, duosque in tomos digesta *Venetarum rerum historia*, quam ille ab anno 1597. exorsus, usque ad sua tempora deduxit, sermone italico descriptam. Etiamnum adolescens Veretis, ex typographia Joannis-Baptistae Somaschi, 1576. in 4. librum satis doctum evulgavit *De perfectione rerum*; qui editus iterum est Lugduni, apud Franciscum Feure, 1587. in 8. Vide praefationem ad *Sabellici* historias. *Nicolaum Contarenum Maurocenus Opusculorum* pag. 202. appellat *virum philosophicis disciplinis ornatissimum*; ubi etiam magnificas ejus aedes Patavii in Vantio sitas luculenter describit, laudatque otium ejus, & cum literatis viris consuetudinem *Lollinus Contareno* scribens *Epistol.* pag. 54. *Philosophi* cognomentum addit; eque cognomento ait illum *communione civium vocari*. Habuit autem *Andreas Nicolaum*, non tam cognationis, quam amicitiae jure sibi devinctum in primis: quod satis probant eae, quae in iisdem *Opusculis* epistolae occurrunt, pagg. 202. 209. 240. 245.

(b) *summo cum imperio praefectum agit*) Legatus cum imperio in Reipublicae ditionibus ultra Mincium erat tunc *Nicolaus, Provisorem* vulgo dicimus, quae legatio ipsi fuerat demandata anno 1621. XIII. kal. mart.

(c) *Jacobus*, jam *ordinum Sapiens*) anno 1620. VIII. kal. oct. eam a Senatu dignitatem obtinuit.

ratum est, ut qui nos movet animus, brevi corpore inclusus, tamquam collectis minori in ambitu viribus, majori virtute membra regere, & facilius ad excogitandum moveri, celeriusque cuncta comprehendere, & explicare videatur. Nos itaque, quando ante oculos obversabitur species tanti Senatoris, tum intelligere debemus, eum, quem jam descripsimus, animum excelsum, ingentem in brevi corpore adfuisse una cum tot, tantisque prorsus admirandis naturae, ingenii, & virtutum omnium ornamentis; atque ita ceu magni hospitis exiguum hospitium, quod fieri saepe videmus, venerabundi admirari.

Reliquum modo esset, ut praeterea apophthegmata, seu breviter quaedam dicta memoriae mandarem, ex quibus longe clarius, & apertius, cum ab intimis sensibus proficiscantur, quam ex oris lineamentis mores hominum judicari possunt; talis enim plurimum hominibus oratio, qualis vita: nec unquam fere alius serio dictis, alius animo color. Enimvero neque nos ea diligenter potuimus colligere, quae collecta integrum, & bene longum volumen exigerent; & *Maurocenus* sermone quotidiano veteribus potius elegantium scriptorum dictis usurpandis, quam recentibus a se excogitatis delectabatur. Nonnulla tamen attingam, perpaucis contentus, quae curioso lectori satis esse possint. Cum igitur quemdam hortaretur, donum ut recusaret; ille vero nihil jucundius esse diceret, quam rem magni pretii nullo pretio obtinere, subiecit *Andreas*: *At saepe maximum pretium ejus rei existit, pro qua nullum datur.* Cum dolori alter plus aequo indulgeret, tempusque medicinam facturum diceret frequenter: *Vulgus*, inquit *Andreas*, *diu ferendo solet, prudentes diu cogitando leviores facere molestiam debent.* Cum quidam *sclopgetti*, ut modo vocant, incertum ictum reprehendens, militem, qui satis non collimaret, acriter castigaret, ridens *Andreas*, *An putas*, inquit, *hominem, quia fulmen accipit, Jovem esse?* Nonnulli hominum, Deorumque fidem implorabant, pacis nomine, & specie non semel decepti, cum *Andreas* populos quosdam esse diceret, quibus nihil fidei habendum: cum pacis, & belli nominibus, tamquam nummis utantur, non ad fidem praestandam, sed ad arces, & civitates sibi comparandas: meliores certe cum bellum aperte movent, quam cum pacis, & amicitiae nomine infidias tegunt. Cum vero legibus cunctis, necnon magistratibus in omni vita religiosissime obtemperaret, *Nihil hominibus gravius esse*, aiebat, *quam injuste servire: nihil vero suavius quam juste parere.* Cum amicus quoddam ejus dictum liberius carperet, & vetus illud usurparet, *Veritas odium parit: Immo*, inquit *Andreas*, *quod in hominibus fieri frequenter videmus, ut nepos avum suum potius referat, quam patrem; id etiam in veritate usu venit, ut ea, quae ex amore nascitur, amorem; odium vero parere soleat, quae oritur ex odio.* Amicorum offensiones, non aurificis trutina, sed quadam amoris lance ponderandas, affirmabat. Blaterones quosdam, & qui nihil penitus tacere possunt, *bajulorum pessimum esse genus quoddam*, praedicabat: *Quid enim gravius hominem illum ferre posse, cui tacere grave sit, natura cuique levissimum?* Divinas preces aliquando altius domi recitabat: cum amicus argueret, ille vero statim: *An igitur me rogare existimas, quae palam etiam non possim?* Cum virum quemdam nobilissimum solaretur, dixisse illi memini: *Ut sumus non nisi alta, atque summa petit, sic ambitio, qui sunt in altissimo loco, praecipue persequitur: verumtamen quo petit altiora, aeque ac sumus, eo citius evanescit.* Hoc veluti oraculo huic scriptioni finis imponendus: tanti vero Senatoris illustis memoria grata cum recordatione perpetuo celebranda, ut amplissimo civi, tam praeclare de Republica merito, si non meritis par gratia, at certe pro viribus nostris debita referri videatur.

LECTORI.

ANDREAE MAUROCENI *Vitam duae aetatis suae clarissima lumina, ipsi aequales* atque amicissimi enarrarunt: Aloysius Lollinus, Bellunensis Episcopus; & Nicolaus Crassus. Utramque in hac nova ejus Historiae editione daturus, quam Crassus exposuit, praemissi, cum uberius mihi visum sit, ac ex ea lucidius appareat, qui cum privatim tum publice tantus vir fuerit. Accipe nunc alteram, Lollini opus, quae priorem quoque Historiae editionem praeit. Neque enim committam, quod toties in aliis jure reprehenditur, ut aliquid eorum desiderari hic velim, quae primum excusam historiam ornant. Satis praeterea hunc Lollini laborem commendant sermonis elegantia; stili etiam, nisi forte alicui supra hujusmodi descriptionis genus exsurgere videatur, juncta suavitati granditas; sed praecipue clarum auctoris nomen, ac ea, quae ab ineunte adolescentia cum Mauroceno nostro ipsi intercessit necessitudo, quam morum similitudo facile inter eos conciliavit, eorundemque studiorum communio. Si qua cupis mutuae inter tantos viros amicitiae testimonia, adi Lollini Epistolas Miscellaneas, quarum haud paucas ad Maurocenum datas invenies, plures etiam ad alios, ubi Mauroceni mentio saepissime recurrit: adi lucubrationes illas, quibus amici obitum Lollinus deflet, quarum suo loco nos quoque meminerimus; ne quid addam de hac Vita, quam auctor scripsisse tantum proficitur, ut esset AMORIS FIDELIQUE suae MONUMENTUM: adi Mauroceni ipsius epistolas inter ejus Opuscula, haud multas illas quidem, sed pro dimidia ferme parte Lollino scriptas. Ipse tamen me tenere minime possum, quin ad hujus tam arctae familiaritatis argumentum pauca hic afferam excerpta ex quadam ejus epistola, ad Lollinum suum data Venetiis, idibus decembris, M. DC. XVI. quae exstat inter Opuscula, pag. 211. quod eo libentius facio, quod hinc etiam nonnulla ad scribentis vitam spectantia colligi possunt.

„ Quid enim ad memoriam jucundius, quam illius temporis reminisci, quo, post „ turcicum bellum, pace cum potentissimo rege ieta, anno superioris saeculi septuagesi- „ mequarto, felici meo fato in celeberrimo totius orbis gymnasio TE PRIMUM AG- „ NOVI. Dii boni! quantum sublimis ingenii tui virtus eluxit? quos in omni scien- „ tiarum genere profectus edebas? quam in omnium ore versabaris, dum aedes tuae „ omnium studiosorum perfugium essent? Nihil tunc mihi optatius, quam te videre, „ audire, alloqui, jucundissimos sermones de communibus studiis serere. O praeclara „ tempora! cum nobilitatis Venetae flos in amplissimo ac pulcherrimo literarum theatro „ sese ad egregios mores, atque disciplinas effingeret, &c. „

Transfere beata illa otia: in patriam concessimus. Toga virili sumpta, aliquan- „ tisper ego e statione deflexi. Tu pervigil, acer dies noctesque cum linguarum cogni- „ tioni, tum scientiis impense operam navabas. Mutuis alloquiis, frequentibus congres- „ sionibus alebantur animi. In tuis, inque nostris aedibus de rerum natura, de mo- „ ribus, de divinis rebus disputationes habebantur. Aderant multi, quos perdiscen- „ di studium attraherat, ex nostra nobilitate aliquot: intererat Nicolaus, frater „ meus, qui te unice colebat, quem tu mirifice adeo diligebas, ut numquam se junde- „ remini. (a) Alcyonios recolo dies, quibus per liquentia haec lateque extenta stagna „

incre-

(a) Alcyonios recolo dies) Aut mysteria ipse mihi fingo, aut alcyonii dies hic non sereni tantum sunt & pacati. Quis enim tanta serenitate dies, quo nostris, non solum per interfecantes urbem euripos, sed per late extenta stagna mos sit vehi? Num & alcyonii sereni tantum sunt dies apud Lollinum epistola ad Maurocenum, pag. 67? „ Sic nunc consilii tui ratio- „ nem probo vehementer, quod ejusmodi tuis gravissimis occupationibus diverticulum paraveris, ubi quasi de via fessus, & complures dies sis aliquando libentissime, & ALCYONIIS „

vel

„ incredibili voluptate vehebamur . Sed cum ego , ac frater ad rempublicam vocaremur ,
 „ tu eam vitae rationem instituisti , qua studiis & tranquillitati commodius consulere
 „ posses . Nam Bellunenſis Antistes creatus , pietatis , religionisque officia cum o-
 „ mnium literarum genere ita conjunxiſti , ut hodie (parce , precor , neque id aſſenta-
 „ tioni , a qua longiſſime abſum , tribuito) *ἴαμα* habearis . Immaturo fato ablatuſ
 „ eſt mihi ſuaviſſimus frater , tuique amantiſſimus , qui mihi omnes voluptatis ac ju-
 „ cunditatis ſenſus eripuit : ſolus ſtadium hoc publicorum munerum percurrere coactus
 „ ſum , quam laborioſe , quanta cum meae valetudinis jaſtura , non commemoro . Inca-
 „ nui , conſenui , jam ad calcem deveni , cito colligenda vaſa ſunt . At tu , ampliſſime
 „ Praeſul , eundem ſemper vitae tenorem ſervans , diu vivas laetus , felix , cunctis cu-
 „ mulatus bonis ; quique ex uberrimis ſapientiae fontibus ſacrum repleſti peſtus , pate-
 „ re quaero , ut inde ſtillae aliquot ad nos dimanent . Jam ſatis in vitae noſtrae cam-
 „ po expatiatus ſum , jam vividis coloribus expreſſam brevem hanc mortalitatis uſu-
 „ ram animo inſpexi . Utinam , quemadmodum PARIBUS , licet diſſimilibus , PAS-
 „ SIBUS hoc quidquid ſpatii fuit , emenſi ſumus ad eandem metam , perennem nempe
 „ beatitudinem , perveniamus . Vide , obſecro , Antiſtes optime , quo me imaginatio
 „ rapuit . Agnoſce fratris olim mihi cariſſimi , tibi addiſtiſſimi manes , meamque in
 „ te obſervantium ; ſtudium fove , atque amplectere : idque pro certo habeas , nihil in
 „ hac vita contingere mihi jucundius poſſe , quam ſi abs te , viro egregio , quem ſuaviſ-
 „ ſima veneratione proſequor , me viciſſim amari intellexero . „

Ceterum huic Vitae vix pauca adjiciam , praeter aliquas margini numerorum notas ,
 quibus admonearis , ut ea quae Lollinus narrat , cum iis conſeras , quae a Crallo ,
 aut in noſtris ad Crallum Adnotationibus afferuntur .

AN-

„ vel media in rerum hyeme FRUARIS . „ Si quid latet , puto utrumque ad illud aucupii
 genus alludere , quod capiendis mergis per hyemem , eoſque potiſſimum dies , qui *alcyonii* pro-
 prie a doctis vocantur , nobilitas noſtra exercet . Eſt autem jucundum quidem , ſed laboris
 plenum ac difficultatis . Namque parvulis leviſſimiſque cymbulis , in hunc unum uſum conſtru-
 ctis , mollibus pulvinis inſtrati , quantum late patent aeſtuaria , aliquando etiam longius in al-
 tum proveſti , hac illac circumvehuntur , ut marinas aves undis , in quas cibum captantes aſ-
 ſidue ſe immergunt , tandem emergentes excipiant . Has autem gracile caput aqua efferentes
 (cibo enim inſarſae ceterum corpus aegre trahere foras poſſunt) ut aſpiciunt , ſtatim in genua
 erecti , globum ex argilla ea arte arcu emittunt , ut capite petitis exſternent , & ſtuporem
 velut quemdam injiciant . Ita paene intermortuas , & ſummis aquis ſupernatantes cymba aſſe-
 cuti , praeda potiuntur . Quoniam vero per quam difficilis eſt tam certus ictus , quoties pro-
 ſperedirectus eſt , ob gaudium vectores cymbae aureo , vel ſaltem argenteo nummo graviore
 donant ; aves vero domum delatas , expansis alis , foribus aſſigere ſolent in orbem , aliamve
 figuram pro earum numero diſpoſitas , honeſti laxamenti , captaeque ex eo voluptatis argu-
 mentum . Hoc exercitationis genere oblectatos *Maurocenum* ac *Lollinum* , adhuc praecipue juve-
 nes cum ſuſpicio , eorum laudibus nequaquam obſectare mihi videor . Ceterum de auctoris
 mente lector judicet .

ANDREAE MAUROCENI,
 SENATORIS PRAESTANTISSIMI,
 (*) V I T A,
 (**)AUCTORE AMPLISSIMO VIRO
 ALOYSIO LOLLINO,
 BELLUNENSIIUM EPISCOPO.

(*) *Vita*) Hujus *Vitae* a se perscriptae meminit idem *Lollinus* epistola quae exstat pag. 229. ad *Henricum Carbarinum Davilam*, clarum illum bellorum civilium gallicorum scriptorem. „ *Historiae Mauroceni* nostri sub praelo sunt, quibus ego auctarium paro VITAM AU- „ CTORIS. Pannum purpurae, inquires. Quid agerem? importunis amicorum precibus ur- „ gebar: it non aliter, quam parendo, sibi satisfieri passuri erant. „ In eandem sententiam pag. 301. scribit etiam *Bartholomaeo*, *Carthusiae Vedanae* praefecto, quem nunciatum ipsi fuerat, aggressum fuisse *vitam* „ *ujusdam ordinis sui columinis & coriphaei*. „ Similis plane „ nobis deindatus est labor, ANDREAE MAUROCENI, amicorum omnium optimi „ DIGTA, FACTA, MORES lineis apellaeis dignos, describentibus rudi pennicillo. Hic „ pudorem forsitan in me requires, qui majores nido alas explicarim. Quid facerem? nemo „ alius erat, qui se exorari pateretur, ut subiret onus. Usque adeo nos arcta hodie annona „ premit eorum pariter, qui scribenda faciant, & qui facta scriptis exprimant, & qua de- „ cet arte. „ Alia quoque epistola pag. 298. hanc vitam eidem emendandam mittit. „ MAU- „ ROCENI Vitam ad te mitto. Non tam a te laudari pergratum fuerit, quam corripri. Il- „ lud amori, morique tribuam, hoc libertati, alienique profectus studio, quo flagrare ma- „ xime par est, tantum ab obtreccatione & livore diffitos, quantum candori propiores & „ dilectioni. „ Verum quo in pretio habenda illa sit, satis declarat *Laurentius Pignorius* epi- stola ad *Lollinum*, inter *Lollinianas* pag. 293. „ LUCUBRATIONEM TUAM ut vide- „ rem, permisit vir amplissimus *Donatus Maurocenus*, elegantem illam profecto, & multum „ decoris addituram historicae scriptioni *Mauroceni* nostri. „

(**) *Auctore Aloysio Lollino*) Antiquissima *Lollinorum* gens in eam patriciorum Veneto- rum coloniam transcripta est, quae Senatusconsulto in Cretam deducta fuit. ALOYSIUS,

Pauli filius, hujus nobilissimae gentis ultimus fuit; quo extincto, in nomen adscita est, fortunarum etiam heres, Justinianorum paris nobilitatis familia, qui nunc Justiniani-Lollini appellantur. Ille enim ecclesiasticam vitam amplexus, renunciatus est Bellunenſis Episcopusa Clemente VIII. anno 1596. IIII. kal. sextil. teste Ughello *Italia Sacra*, tomo V. col. 197. Urbano VIII. sedente, ipsum vita functum idem narrat anno *millesimo sexcentesimo vigesimo SEXTO*. Verum Ughelli erratum facile deprehendes, si apud eundem legeris, *Joan-nem* Delphinum datum fuisse Lollino successorem eodem anno 1626. V. id. febr. Neque enim fieri potuit, ut tam paucos dies dumtaxat Bellunenſis sedes vacaverit. Praeterea Donatus Bernardius, cujus & infra meminero, Opuscula Lollini duo, quibus titulus: Praefatio Iambico carmini NOCTUA inscripto destinata, &c. & Epistolica dissertatio de non deserendo grege: edidit Venetiis, anno M.DC.XXV. ut ex libri fronte apparet. Hic autem epistola nuncupatoria, data IDIBUS AUGUSTI ejusdem anni, qua illa obtulit Amplissimo Jurisconsultorum Bellunenſium Collegio, cum vocet Lollinum τὸν μακαρίτην, sibi que affirmet ab eo multiplicem atque amplam divini ingenii suppellectilem LEGATAM; plane significat, optimum doctissimumque Antistitem idibus augusti anni 1625. jam defunctum. Ut vero certiora afferam hujus rei argumenta, ajo, apud Bartholomaeum Colinum, nobilem Bellunensem, qui modo ad transigendas civitatis suae res Venetiis degit, inspectum a me Lollini testamentum, ipsius manu conscriptum anno 1624. V. id. nov. cui adnotatum est a publico notario, eum defunctum esse anno 1625. hora septima ejus noctis quae diem IIII. ante kal. april. praecedit. In aede cathedrali Bellunenſi, in medio presbyterio est Lollini tumulus cum epitaphio:

ALOYSII. LOLLINI. EPISCOPI
QVOD
MORTI. OBNOXIVM. FVERAT
HIC. CONDITVR
M. DC. XXV

In librum Actorum ejusdem ecclesiae cathedralis haec relata sunt:

M. DC. XXV. kal. aprilis ANNO SACRO

Obitus Illustriss. & Reverendiss. D. D. ALOYSII LOLLINI, Episcopi Belluni, summo omnium hominum, ordinumque moerore in ecclesia nostra cathedrali, quam banestissimo funere, post laudationem, atque omne genus pietatis, honoris, & officii flebiliter sepulti.

Recenset Ughellus nonnulla ex ejus operibus, non tamen omnia; atque in his etiam non semel est emendandus. Vivens Lollinus nihil typis evulgavit, nisi fallor, praeter *Lacrymas in Mauroceni funere*, quarum crebro occurrit in meis hisce adnotationibus mentio; atque hanc, quae *Historiam* praeit, *Mauroceni Vitam*. Moriens Donato Bernardio, civi Bellunenſi, familiari suo, quidquid scripserat, legavit, ut apud ipsum custodiretur, vel etiam, si ita illi visum esset, heredum suorum aere evulgaretur. Si quis cupit, quinam fuerint Lollini mores quatenam vita, intelligere, ab ipso Lollino quaerat, praecipue inter Opera, quibus titulus, *Episcopatum curarum characteres*, pag. 153. in *Dissertatione epistolari de non deserendo grege*; ac pag. 237. in *Soliloquio*; quaerat etiam inter *Epistolas Miscellaneas*, pag. 455. in epistola ad *Laurentium Regosiam*. Operum vero, quae ipse inedita reliquit, luculentus index exstat in praefato opusculo, quod inscribitur: *Praefatio iambico carmini NOCTUA inscripto destinata, in qua suarum lucubrationum recensum agit*, &c. atque in *Additamento* quod eidem opusculo subjecit Donatus Bernardius, quo Aloysii Lollini operum recensum persequitur. Bona horum pars, eodem Bernardio curante, jam prodit in lucem, & continetur in *Episcopatum curarum characteribus*, atque in *Miscellaneis Epistolis*; quibus adjiciendum est parvum *Carminum* volumen. Optime quidem de re literaria mereretur, qui omnium simul, sive editorum, sive non-dum editorum operum novam nitidamque editionem evulgandam curaret.

ANDREAE MAUROCENI

V I T A.

ARAM omni aetate avem probum simul, ac doctum hominem si quando in lucem edit saeculi nostri victa situ, effoetaque viribus senectus, haud sane minori gaudio perfundi omnes deberemus, quam Aegyptii olim, religionibus maxime addicta natio, Api adinvento. Quod enim Dei immortalis beneficium humano est coetui praesentius, ac conducibilius, quam indigenae virtutis exemplo vivo, ac spiranti minime destitui? quod moribus sibi exprimendum juvenus statuatur, cives aemulentur, admirentur exteri, perbeatamque praedicent civitatem illam, cujus e gremio tantum lu-

men sub hanc sequioris aevi vesperam emerferit, documento apud omnes maxime futurum, necdum intercidisse disciplinam morum, seminave penitus exaruisse gignendis heroibus idonea. Nam cum ex toto humani generis asse vix sextulam decutias literatorum; ex hoc vero exiguo numero perrari sint, qui morum probitatem literis adjunxerint, quale decus erit, quam praeclarum, unum esse de tam paucis, de tam pene nullis? Quod ego sane decus patriae meae gratularer ANDREAE MAUROCENI, praestantissimi civis, causa promeritum, si apud ejusdem postrema merito desilentem gratulationi locus ullus foret. Sed moerorem justum illum quidem, & funeri tam Reipublicae acerbo debitum tempus edax rerum animis absterget: memoriae tanti viri ne quid idem obsit; neu qua nomen ejus intercipiat oblivio, enitendum est nobis summa ope, quibus in vita nihil fuit ejus amicitia jucundius. Atque utinam non impar foret operi ingenium: extaret per omne aevum adversus vetustatis injurias hoc amoris, fideique meae monumentum, veritati non minus sacrum, quam virtuti; cui fraudi esse non debet, quotiescumque in aliquo civium ultra legem communibus ingeniis praescriptam eminet, si ejus praeclara opera sic ad historiae fidem literis mandantur, ut nihil prorsum Mommi detur auribus, quod magnopere audire cupiant: naevos enim in praestanti forma anxie scrutari, ubi nulli sunt, vel aspectum fallunt, non tam ego indicium esse libertatis, quam livoris puto. Mauroceno parentes fuere (1) *Jacobus*, Senator laticlavus, & *Caecilia Cornelia*, femina lectissima, Paulli Procuratoris Marciani filia, primariae claritatis ambo apud suos, & vetustate, imaginibusque majorum inclytæ, quos sub nomine quemque suo dicere quid attinet nemini indictos? (a) Dies ejus natalis incidit in idus februarias anni post Christum natum M. D. LVII. qui fuit urbis augusti augurio conditæ M. C. XLII. Fratres geminos habuit (b) *Nicolaum*, (c) & *Paullum*, quorum hic ei superstes adhuc vivit; (2) ille fratris fata antevertit natu licet minor.

f 2

In

(a) pag.
viii. lin. 10(b) pag. xx.
lin. 9.(c) pag.
xxxvii.
lin. 2.

(1) *Jacobus Senator* *Jacobus*, Andreae filius, Jacobi nepos, ortus est III. id. jul. anno 1530. Hic ex *Caecilia*, Paulli Cornelia, Marcii procuratoris filia, quam anno 1557. duxerat, tres liberos suscepit: *Andream* nostrum id. febr. anni 1558. qui Veneto more adhuc erat 1557. *Nicolaum* anno 1560. post. kal. sept. *Paullum* kal. oct. anno 1566.

(2) *ille fratris fata antevertit* Siquidem duos & quadraginta annos nondum integros natum vivere desit *Nicolaus*, post. kal. mart. anno 1602.

(a) pag. x.
lin. 9.

In puero ab usque teneris unguiculis indoles emicuit summa, quae disciplina domestica paullatim exulta ad virtutem, atque pietatem sic increvit, ut specimen futuri profectus daret minime vulgaris. (a) Grammaticis est usus adolescens *Baldo-Antonio Penna* latine, & *Bernardino Parthenio* graece, apprime eruditus, sub quibus linguarum elegantia, atque ubertate principum rudimenta hausit, jam tum animo prospiciens iter sibi earum ope pronius futurum ad scientiarum metam cursu pertingendam. Neque enim juvenis laudis festinus, ac doctrinae sincerioris avidus se unquam ab epidemico nostrorum hominum errore abripi est passus, falso opinantium philologiae, ac philosophiae finales lapides inter se diremptos multo magis esse, quam Phrygum, Myсорumque res olim fuerint: nihil illis foederis, commercii nihil invicem intercedere: hostilia, ac impacata omnia aeternis dissidiis sejungunt. Sed doctissimorum virorum, qui in Musarum, Sophiaeque castris agmen ducunt, exempla relegens, studiorum malo genitos illos reputabat, qui res a proprietatibus verborum, quibus copulantur, tamquam vi illata divellentes, vel infantem sapientiam per vasta barbariae spatia sectantur, vel inani loquendi profluentiae, linguaeque volubilitati consuefunt, forensium instar formulariorum, quibus verbigerari invicem non modo munus, sed & census est. Et profecto si anormis quaedam philosophia, & nulli sectae addicta peteretur, aequius ferremus; nunc vero, orbe peripateticorum legibus parente, quis non istis liberiori stomacho succenseat, qui Aristotelem florentis facundiae virum, cujus in verba per quam religiose jurant, laboris vel odio, vel taedio non nisi semilatine, vel mixobarbare potius obloquentem audiunt ipsi plane Opici, omnisque eruditionis penitus expertes? Non neminem sane appellare possem supercilio Lycaeam fulcientem, cui nulla alia versio adhuc innotuit Aristotelicarum scriptionum praeter eam, qua Averroes usus est Arabs, nativam gentis barbariem praeseferentem, unde ad nos venit latinis prius auribus ignota. Fas mihi sit comperta proloqui, ac testata omnibus, qui politioribus studiis ducuntur: nihil est profecto aureis veterum philosophorum eloquentiae fluminibus, quam istorum coenosi lacus dissimilius. Unde ne sibi esset hauriendum, operam dabat *Mauroccenus* sedulam, ut in grammaticorum, rhetorumque scholis non paullo accuratius erudiretur, quam mos hodie obtinet multorum non alibi magis, quam in id genus studiis ludi a pueris operam existimantium; ideoque infulsorum quorundam autorum dispendiosa compendia sectantium. Nec conatus successu caruit, labore pertinaci, cui nihil non proclive, comitatus. Vix dum ephebos ingressus talis erat, quales provectioris aetatis condiscipuli perquam sane pauci: posse graecis latina jungere, orationemque tam uberi vena profluentem ad Ciceronis exemplum meditari, quam vincere numeris, Musisque felici rudimento innotescere.

(b) pag. xi.
lin. 1.

Exinde philologiae spatia emensum dialectica excepit, ut cum, quo cursum ingenii maxime direxerat, ad limen porro siseret Lycaeum. (b) Doctor erat *Alysius Pisaurus*, philosophiae peripateticae professor, qui cathedrae ex Senatusconsulto praesidebat per id tempus, vir familiae amplissimae splendore, egregiaque propriae virtutis laude non minus, quam tirocinio *Maurocceni* celebris. Neque enim quemvis de trivio poscebat perspecta jam ingenii juvenis subtilitas, & quae de praeceptoris iudicio judicare non inepte posset. Exprimi non potest, quam ille sitim avidè expleverit in illimibus rivis doctrinarum, qui cum ab uno omnes dimanent fonte, male sane faciunt, qui tamquam imperiti aequileges alter ab altero ne excipiantur, excitato quasi trans-

transversim aggere impediunt . Non artiori virtutes fibula inter se necluntur , aut venae per corpus invicem commeant sequacius . Nec Plato , etsi nonnullis aliter videtur , ab hac sententia diversus abiit , cum in republica a se primum instituta lege lata cavit , ne quis plures unus artes scilicet exerceat : aliorum enim cautio illa respicit , neque septa sellulariarum artium egreditur ; alioquin legis ipse reus agi posset violatae a se scitae legis , qui nullam liberalem artem non perfecte calluit , idem poeta summus , conditorque dialogorum disertissimus , quos petitis ex omni scientiarum genere floribus referat .

(a) Verum ubi quod satis esset operae *Maurocenus* in patria studiis impendit , Athenas Euganeas se contulit , ratus inde profectui suo incrementi non parum accessurum ob urbis , & doctorum autoritatem . Florebat illa tempestate *Franciscus Piccolhomineus* , & *Jacobus Zabarella* , nobile par philosophorum , quorum ille Averroidarum princeps , hic Alexandreae sectae propugnator acer habebatur . Unde inter eos studio partium incensos erudum in dies odium , asperissimaque aemulatio gliscebant , dum alter copias parat adversus alterum ea contentione animorum , ut non in circo olim Veneta factio Praefinae adversaria fuerit implacabilis . *Maurocenus Piccolhominei* in disputando ubertate , acumine *Zabarella* captus , ambos , qua erat morum lenitate , summe coluit , ambobus eo in primis carus , quod ab obtreptione iuxta , & favore partium intactus , hominum diversas quidem , sed praeclaras dotes pari pietate observaret . Idem Pomponio Attico aetas sua praestantissimorum , si ulla unquam alia , virorum ferax summae laudi vertit , quod , fide salva , officioque amicitiae debito incolumi , Q. Hortensium , & M. Ciceronem , adversis inter se se in foro studiis certantes , pulcherrimique laboris aemulos , pariter dilexerit , ab utrisque aequae cultus , dilectusque . Patavii per quam diu fuit *Maurocenus* genio suo obsecutus , qui non alia voluptate ducebatur , quam quae a literis orta in literis ipsis quasi eodem orbe repetito acquiescit . Quid enim quaeso aliud ageret potissimum juvenis frugi , constantiaeque inexuperabilis adversus exitiales pestes saeculi luxum , aleam , libidinem ? Virginis eum senectae fuisse , quasi alterum Origenem Adamantium , alibi ex familiarium relatu diximus . (b) Unus nempe discendi amor gloria flagrantem animum incessens , degeneres inde caducarum rerum reliquarum omnium cupidines , veluti clavus clavo truditur , dispulerat . Quod de Hippolyto quoque , Thesei filio , mortalium castissimo , fabulae testantur , qui non tam venatus , ut ajunt , quam sapientiae studio (erat enim is Orphicae philosophiae summe deditus) ab omni cogitatione venerea abstinuit , caecus ad formosas . Obersatur animo haud illepidi facti recordatio , quae ad fidem dictis adstruendam mire facit . Commigrarat Patavium e fornice Veneto hilaribus Thais una omnium facerruma , ut juventutem ad pudorem natam a Minervae sacris ad Veneris volutabrum , & Bacchi orgia traduceret . Hujus ille cum fores praeteriret uno atque altero sodali comitatus , quibus mulieris fraus non ignota erat , forte accidit , ut illex in vestibulo aedium federet aucupio intenta : quae ut juvenes accedentes vidit , obviam ultro prodiens , iis verbis , eo gestu manuum , eo nutu , vultuque illos prosecuta est nunquam sibi ne de facie quidem ante cognitos , ut nihil potuerit fieri amanti : quae non omnino gratuita benevolentiae imitamenta *Maurocenus* , ut erat ingenuo , experteque nequitiarum animo , non aliorum est interpretatus , quam si officii ergo dicerentur . Ubi nunc , luxuria rerum potiente , in necdum ingresso ephebos puero tantum invenias doli incapacitatis , quantum

(a) pag. xii.
lin. 1.

(b) pag. xiii.
not. b.

in illo fuit sub ipso aetatis vere, firma valetudine, corporis habitu de calore plurimum trahente, tam vero vegeto ingenio, ut subtilissimarum rerum disquisitionibus par esset? Ita profecto fit, defixa omnibus horis virtuti, veritatisque vestigandae cogitatio indocilitatem hanc parit animorum ad ea, quorum ignoratio nobis expediret magis.

Jam omnes philosophiae partes haud perfunctorie perceperat; geometrici quoque pulveris, observationumque astronomicarum non omnino experts: primores jurisconsultorum audierat: specimen dederat in musicis, peritus diagrammatum harmonicorum, nec indoctus canere ad fides, quas Socratem ferunt Conone magistro admodum senem attigisse: cum mentem subiit mirari, quanto olei, operaeque impendio nihil plane scire disceremus. Admirationem augebant Sexti Empirici Pyrrhonicae adversus disciplinas dissertationes, quem ille sane librum matutinis horis, ut erat indefessi studii, versabat, antequam ad professores Peripati accederet, ut haberet, quem cum eis conferret, praeferreretque; quod ii sententiis semel sibi sociatis nunquam, ne veritatis quidem vi compulsi, nuncium remittunt, ille ingenue fatetur sibi ignota esse, quae non liquent: dissentiendique, ac exercendi ingenii libertate utitur, si quis alius veterum Academicorum, quos non indiserot fuisse tradit Cicero, plena gravitatis, ac subtilitatis. (a) Aderam tum forte, ut saepe alias, cum verba sibi data a philosophia quereretur, anxius equodnam porro ad fontem iter sectaretur, unde cupidinem sciendi humanis sensibus a natura insitam explere posset. *Huerere se, non, ut olim Hercules Prodicus in bivio, sed in curriculo plane ipso studiorum, tot in diverticula, tot in vias secto: nec satis itineri tot salebris impedito glomere fili destitutum fidere: Philosophiam quidem hujusmodi splendidis promissis animum allicere:*

(a) pag. xi.
lin. 22.

Lucret. lib.
3. v. 49.

Jam tibi de summa caeli ratione, Deumque
Differere incipiam, & rerum primordia pandam.

Audin' quam magnifice? causas rerum ad quas etiamnum caligat humanum genus, & quicquid ubique, & quicquid nusquam est, in medium proponit vestigandum; terras, tractus maris, circumfusum aerem, lunae aethera finitimum, caeli templa stellimicantia, & quaecumque iis dirimuntur, seu Epicuri intermundia illa sint, sive atomi, seu immensa spatia inanitatis. Haec quidni Sophiae candidato salivam moveant, dum secum reputat, sibi mortalium uni naturae dimoto velo, sinus pandi, aeternitatis adyta patere, obvia astra fieri terras incolenti? Tali plane mercede vel Cratetis pera maxime placeret, nisi spem, atque adeo adsurgentem coeptis animi ardorem timor frigeraceret, ne tam praeclara pollicita aurae differant. Qui sane timor ut non de nihilo natus videatur, facit discors philosophorum de rebus etiam minimis dissensio. Ajunt, negant, ambigunt de lana caprina saepenumero, aut de fumi umbra, studio rixandi inflammati, veritatis plus nimio securi. Hinc aestum fluitantis animi in adversum litus jurisconsultorum quosdam rapuisse, sed nullum operae ob pretium. Nam qui demi elegantiores literas gustassent, eas periculum esse ne plane dediscant, si istorum elingues glossas audire pergant, qui gemmea veterum jurisprudentum dicta, candore Romani eloquii nitentia, suis interpretationibus infuscant. Nam amoeniora illa artium organicarum non tanti esse, ut in iis immorari quisquam multum debeat, aliorum gratia inventa, & pueris potius quasi melimela relinquenda, ante pedem quam ulterius promoveant in Musarum graviorum penetralia. Se quidem, dicebat, postquam nec philosophia promissa expedit, nec leges satis legitime traduntur, & disciplinae mathematicae, quas superficiarias Seneca appellat, metam illam nequeunt contingere, quae effuso humanarum cogitationum cursui proponitur in hac vitae circo, quaesitae rei si non ipsius cubile, at saltem vestigium aliquod comperisse haud ita pridem, dum forte die feriato

scho-

scholas ea fine introisset, ut exiret in forum profecturus. Ibi enim Dominicani sodalicii doctorem audisse primum sacrorum biblicorum, qui Genesis inscribitur, interpretantem mirifica rerum subtilissimarum ubertate. Ab eo se ita captum, ut non sine numine Divum eo se pedes duxisse crederet. Fixum itaque esse, immotumque sibi, aliis curis procul ablegatis, non alibi jacere cogitationum suarum anchoram, quam in illa statione omnium tutissima. Quod & porro haud cunctanter praestitit, se totum theologorum praesertim antiquorum lectioni applicans, unde se una opera haurire pietatem, literas, eloquentiam dicebat.

(a) Patavio digressus *Maurocenus*, non cruda adhuc, ut plerique omnes, studia, sed ingens secum nomen, summamque eximiae doctrinae laudem ad suos retulit: in congressibus absque assentatione blandus; in disputando, ubi plerique contentiosis pertinaciis rixas, & clamores quaerunt, placidissimus; erga omnes exprompti officii, ac facilitatis. Nihil enim vir ad lenitatem natus magis oderat, quam refractaria, ac retrorsa ingenia quorundam, qui tanta asperitate morum inhorrescunt, ut ea in familiari colloquio omnino negligant, quae & sibi honesta, & aliis grata esse possint, offensae, ac gratiae pariter securi; quos etiam *humani generis paliuros* apto satis nomine vocabat: sicuti quos in Principum aulis ambitio torquet mala, aut spes coenatica, *Ixionios amicos* appellare erat solitus; ad parasitos *Heliogabali* alludens, quos labes illa angustae dignitatis, Caesarum carcinoma, aquariae rotae alligatos sitularum ritu sic circumraptabat, ut modo caput in altum tollerent, modo mergerentur per vertiginem. (b) Hujusmodi hominis sales transmarino lepore, thymoque plane Attico resperfi ab amicis quamplurimi narrantur. Nos nonnullos in gratiam lectorum memorabimus. Amico utebatur fluxae, & lethaeae propemodum memoriae; quem cum audisset morbo difficili implicitum in eo esse, ut ad plures iret, ad circumstantes conversus, *Quam vereor*, inquit, *ne familiaris noster bonae vir memoriae, & quidem Mnemosyne inconsulta, brevi fiat.* Sic enim de mortuis loqui mos obtinuit, valetque id dicti apud nos tantundem, quantum *ἡμναρτίως* apud Graecos olim, vel apud Latinos veteres, si Persio Satyrarum scriptori credimus, beatulus. In eodem genere ponendum est, quod *literaria nucleo cassa putamina* vocabat rerum inanes, sed tantum ore obstreperos disputatores. Eximie scitum item illud ejus dictum de viro barba tenuis sapiente, qui tonforum tabernas cane pejus, & angue devitabat; *Haud inconsulto eum sane facere, qui sibi ne pilum quidem de sua sapientia demi pateretur.* Idem civium quemdam nactus ingenii minime exprompti, sed rerum semel apprehensarum retinentis, cum id illi plus nimio doleret, nec naturam tamquam novercam incusandi finem faceret: *Quin tu potius*, inquit, *tibi gratularis, qui ingenium habeas non aureum, quod Socrates a Diis sibi dari votis postulabat, sed gemmeum plane, & cui cognationis cum adamante multum intercedat:* vitium hoc scilicet quantivis pretii semper fuit habitum aegre se insculpi sinere doctrinarum notis, seu quia discere ipsum pati quoddam est erectae indoli, & ad actionem natae parum congruens; sive quod raptim hausta repente effluunt: idem Plutarcho teste Catoni Uticensi accidisse, quo nihil habet Romana gravitas memorabilius, quod Graeciae in suorum laudes diserte regerat: idem Cleanthi, Stoicae porticus columini, cujus ingenium praeceptor Zeno (si fas ita loqui) duricerio pugillari comparabat. *Equidem perdociles istos, ajebat, nihil moror, qui quodlibet discunt, dediscunt e vestigio, obliviosos, hodie rudiaros, cras rudes, & gypsatae recens tabulae persimiles, quos erudire brevis perinde labor, ac vanus fuerit.* Plura in hanc sententiam addebat, quae singillatim recensere ad ulteriora festinanti nihil est necesse.

(a) pag. xiii.
lin. 18.

(b) pag.
xxxviii.
lin. 10.

Haec sane ratio, & tamquam vitae cursus *Mauraceno* fuit publicis curis nondum occupato: haec provincia tam ampla ditione circumscripta, quam philologiae, artiumque liberalium fines late patent; in quatum ille spatiis assidue ingenii vires exercebat, negotioso otio indulgens, & nunc stylum lectione alens, nunc commentationibus variis exercens, modo controversias declamitans, modo disputans de natura cum amicis, quorum ita copia florebat, ut (a) ad ejus aedes tamquam ad Athenaeum quoddam concursus fieret studiosorum, quibus populosa civitas, & commerciiis exterorum celebris maxime abundat. (b) Ad rempublicam accessit jam famae inauguratus, cum primum ei licuit per annalem legem, vigesimum quintum ferme natus annum, itinere ad honores prono, nempe quod ejus majores illustribus prefferant vestigiis, (3) pater etiam tum tereret, Senator priscoe innocentiae, & qui exemplo, dictisque filium admonere posset muneris suscepti, unius omnium, quae juventuti patriciae contingunt laboriosissimi simul, simul honestissimi. Nam ejus qui compotes evadunt vocanturque vulgo *Sapientes ordinum*, sanctioris Collegii pars fiunt, quotidie in commune consulunt, indictis diebus in Senatum veniunt, sententiam rogantur, quamvis jus ferendi suffragii non habeant. Eo ille in munere ita se amplissimo ordini probavit, ut in ejus sententiam Senatusconsulta non raro fierent. Erat enim hominis oratio ad persuadendum maxime apposita, rerum, verborumque juxta dives, neque parum vehemens. Accedebat actio, quae in artibus rhetorum est instar omnium, non illa elumbis, languidave, sed quae firmitate laterum, & vocis gestusque moderatione auditores, cum in Senatu necessitas censendi incidisset, & oblectaret in primis, & moveret plurimum. (c) Unam in eo staturae legitima mensura brevioris dignitatem ne admodum desideraremus, vir alioquin anxii cultus corporis indiligens, altiori subere mulleis supposito, sedulo adnibebatur, haud ita tamen, ut non eisdem jocis dicacium appetere, quibus sua aetas Licinium Calvum, oratorem disertissimum, per urbanam lasciviam fuit prosecuta. Quos ipse liberae civitatis, & in dicteria profusae jocos non aliter, quam homines belli soleant, ferebat juvenis adhuc, & per comitatem, affectatam hodie plerisque, sibi plane ingentem, aequalium coetibus se inferens; praesertim cum non sui juris fuisse diceret, ea proceritate nasci, ut caput ad fornicem Fabii demitteret: Tydeo modo similis evaderet, non se multum Polyphemus invisurum.

Varie opinionibus veterum certatum fuit, liceret, nec ne rem capessere publicam viro sapienti: plerisque quidem molestissimi hujus muneris vacationem ei in omne tempus tribuentibus, veritis, credo, ne sublimibus curis assuetus, a quibus nonnulli ne avocarentur, opes, urbesque ipsas doctrinae studiis posthabuere, humilia ista tamquam se indigna aut fastidiret, aut plane negligeret: aliis vero non ante in communium rerum procuracionem sapientem ire permittentibus, quam tempora tulissent, nodusque tali vindice dignus incidisset aliquis; tum demum illum quasi scenicum ex machina Deum accessurum, laturumque auxilium; ficulneum medium fidius, atque perridiculum futurum, nisi prius partem reipublicae aliquam serio attigerit, in eaque se exercuerit, regendo per vices, parendoque: quae eximia est, & laudibus nunquam pro dignitate adaequanda rerumpublicarum temperatio,

(3) pater etiam tum tereret) Ad *Sapientum* subsellia promotos utrumque filium, *Andream* & *Nicolaum*, quae magna fuit ejus felicitas, *Jacobus* vidit; hoc tamen infelix pater, quod *Nicolaus* superstes fuit, cum tandem solum obierit anno 1604. mense aprili.

tio; praesertim ubi ornamenta Senatus, & beneficia comitiorum non minore virtute retinentur, quam primo comparata fuerant. Currum ut non temere auriga regat, tempore illi opus est, vigilique opera; nec gubernatori sedere ad clavum lex nautica permittit, nisi prius proreta fuerit, & tu artem difficillimam omnium, quas usus reperit, aut genuit industria, populos regendi, quatrinduo edisci posse arbitraris? Haec cum dici, credique soleant stultissime, *Maurocenus* quidem, etiam si aliae rationes deforent, exemplo suo litem hanc diremit adversus eos, qui sapientem, tamquam negotiis imparem, atque subineptum, a vestibulo curiae longe arcant: idem studiis bonus, rebusque agendis habilis; veluti *Asteropaeus* alter, utramque Spartam, quam Dei beneficio, virtuteque sua nactus fuerat, pariter exornans, totidem ferme annos, quot ab ipsis civilis ejus vitae initiis ad ultimum usque aetatis tempus interjectos vixit. Quas enim ille ferias subservias a labore habuit, cui nullus fere dies sine linea est conditus, nulla nox effluxit cogitatione publici boni haud interfecta?

(a) Per omnes honorum urbanorum gradus, quibus summa in patria auctoritas acquiritur, ivit inoffenso pede ambitionis juxta, ac repulsae expers, quamvis in ea tempora incidisset; cum mores ad honorum appetitionem nimiam incubuerunt. Mature accusator reorum publicus creatus fuit, quod munus justitiae Venetae pro telo est ad gravia crimina poenis coercenda.

(4) Mature in Senatorium ordinem allectus, &, si quid ad rem facit, adhuc filius; cui ille nomini cum longam aetatem pro pietate sua precaretur, haud frustra fuit, patre inflexis pene viribus vigente, florentequae non tam propriae, quam nati laudis praeconio. Exinde ad clavum Reipublicae diutius perседit praeconsultor major, qui magistratus in primis & putatur, & est revera longe maximus, postquam res continentis, quae Venetae ditioni accensetur, (b) cum *Nicolao* fratre, virorum (utinam non olim) optimo, publicoque ob summam eruditionem Bibliothecario, ita procurasset vicibus alternis, ut raro admodum exemplo alter alteri, veluti *Pollux* *Castori* succederet, donec in terris esse *Nicolao* licuit; quod haud diuturnum fuit, Deo ipsum quadragenario paulo majorem eo evocante, quo se hinc statione peracta ingentes animi, singularique virtute praediti recipiunt. (c) Procuratoriam Marcianam, quam & meritum viri, ipso licet recusante, flagitabat, & suffragatorum ei consensio pridem destinaverat, mors nec dum satis matura, si aetatem cogitas, eripuit, indignantibus bonis fata obstitisse, quominus singulari ejus virtuti magnus in patria honos, & supremo propinquus haberetur. (d) Etsi erant, qui praefecturam sacrorum illi praeoptarent memoria meritorum, & in futurum spe, rati nihil, ipso aris praesidente, quod in rem Venetam foret, numen negaturum. Nulli certe civium sua aetate publica pietas, cum maxima decora honorum contulisset, majora se ei debere ita est conquesta, ut ingrata pene sibi videretur: illum quoque, imo illum maxime, inter eos numerans, quibuscum paria facere pro benefactis nemo, licet officiosus, sane possit.

Profecto cum eorum fere omnium, qui reipublicae operam impendunt, vita, veluti mimus quidam sit ex multis permixtus actibus statariis non minus, quam motoriiis, dum vel provincias ex magistratibus urbanis sortiuntur, paludamentisve praetextas mutant, vel ad Reges magnis de rebus le-

g

gati

(a) pag.
xxiii.
lin. 26. &
seqq.

(b) pag. xx.
lin. 8.

(c) pag.
xxxiii. lin.
1.

(d) pag.
xxxiii. lin.
5.

(4) Mature in senatorium ordinem allectus, &... adhuc filius) In Senatum lectus est primus, viro adhuc patre, anno 1600. VIII. kal. oct.

gati adeunt: ejusmodi vero munera eximiam dignitatem habeant voluptate etiam cum aliqua conjunctam, quae partim ex remissione animorum oritur non eisdem semper cogitationibus vacantium, partim ex perlustratione variarum regionum, morum externorum observantia, officii amplissimi splendore: *Maureceno* eo major debetur laus, non sane quod, occasionibus peregrinationum saepius omiſſis, certe non captatis, quibus *Vlyſſeae* prudentiae commeatus quaeritur, domi veluti alter *Vatias Servilius* tamquam in conditio fitus, nunquam se in lucem, diemque proferens senuerit; sed quia ei in ipsa urbe provincia contigit laboriosior, & quae universam ferme Rempublicam complectebatur fide, ac sedulitate. Nam assidue in stativis quasi radicibus defixum permanere, nec unquam ne transversum quidem unguem a procuratione publica discedere, haud ego quidem humanarum virium, quae continuatione non minus, quam uniformitate operis lassantur, sed divinarum mentium proprium putaverim, quibus contagio corporis non adimit, ne caelo tantum vacent, unoque, ac perenni obtutu omni alia solutae cura idem speculentur, Deo, quamvis immenso intervallo, proximae. Haec mea mens eventu citius firmata, quam putaram, quamque Reipublicae intererat, quae *Maureceni* operam tam diuturnam voluisset, quam assidua fuit. Sed quis se tot laboribus parem esse postulet, qui nec *Talus* sit, quem totum ex aere conflatum perhibent, nec *Didymus* ille vetus Criticus, cui indefatigabile studium in literis *Chalcenderi* cognomentum fecit? In dies senili specie magis apparere, licet intra senem; caput festinata canitie albescere; oculorum habetari acies; vultus rugis exarari; vigor ille corporis, in quem tanta moles curarum incubuerat, paulatim carpi, & ab animo tamquam commeatum causariae missionis petere, sed frustra. Fixum scilicet ei animo haerebat, Senatoris esse vitam in ipso munere relinquere non minus, quam Imperatoris populi Romani, stantem morte praeveniri, quod *Vespasianus* dixisse traditur, dum in eo esset, ut *Divus* fieret. Et profecto nusquam vir patriae bono natus mori, quam in patria, debuit convenientius; ut ubi tot animi ejus praeclara monumenta retinentur, ibi & corporis tumulum posterius suspicerent, argumentum lacrymarum, indicem virtutis.

Aegre ab ipso demum fuit impetratum, ut saltem feriis vindemialibus, cum Senatus infrequens habetur, Patavium secederet in aedes Superantianas, quas sui in hanc rem praecipue conduxerant peramoena ad Medoaci ripam urbis regione, ne deesset locus, ubi animi vires recolligeret, si adhibuisset, publicis curis fatigatus, quibus (a) praefectura, tutelaque legum auctarii loco accedebat, Atheniensium Nomophilaciae nomine non magis, quam munere ipso comparanda. Eo se ille, cum rusticatione minus caperetur, curiae, hoc est, curis assuetus, nonnunquam transferebat brevi, pervioque itinere, otiandi animo; quem tamen novae subinde occupationes ita distrahebant, ut mutasse curas, non abjecisse videretur. (b) Admittendi erant domi professores, consilia cum eis crebro ineunda ex suscepto munere literarii Triumviri. Quod sane illi munus distractissimo tantis negotiorum curis, ut commendationis, & materiae doctos officii demerendi afferebat plurimum, ita & molestiae non parum, dum academiae Italicarum celeberrimae, quam sibi exornandam sumperat, rationibus opportune cupiens consultum, eo undique, propositis honorariis, ingenia praeclara, & in nomen liberalium artium studiis itura vocat, providetque sedulo, ne vel juventutis libera nimis, ut sit, lascivia morum disciplina exoleſceret, vel doctorum indiligentia. Quae, ex quo ambitio animos incessit, scholas agminibus juniorum

sti-

(a) pag.
xxxii. lin.
15.

(b) pag.
xxxiii. lin.
20.

stipatos ingredi, adeo in immensum crevit, ut jam serie inversa praecepto-
res discipuli vestigales habeant; leges ei feriandi non modo praescribant pro
arbitrio, verum etiam ne ultra laconicam clepsydram praelegant, frustra ad-
versum perditum hunc morem obnitentibus Triumviris. Atque utinam ne
tanta licentia literis aliquando afferat justitium, ne dum ferias scholis longio-
res. Nam quem fervor ille aetatis timeat in abrupta praeceps, postquam
timeria magistris coepit? Quos, nisi dicto paruerint, pastoricia fistula excipiunt,
aut ita solos in scholis subito destituunt, ut surdis auditoribus, pluteis u-
tantur. Asservantur apud nos in scriniis Musarum, ejus literae Patavio ad
me transmissae, in quibus seria jocos quasi insiticiis, ut saepe, temperans
ita argutatur: *Mutationem laborum refectiois sibi esse loco; curas, veluti conviva-
les olim umbras summates viros ad coenas, se, quocumque pedem extulit, iniussas pro-
sequi; Achatem suum illos esse, si vera de ejus nominis etymo a Virgilianis interpre-
tibus narrantur, de voce graeca id deflecti, quae in latinum versa sollicitudinem signi-
ficat, estque Rempublicam administrantibus comes omnium horarum.* Tempus erit
(ut ingentium virorum vestigia cupide noscuntur, monstranturque) quo
posterius gestient invisere penates, quos tantus implevit hospes; quae spatia
ejus inambulationes; qui remissiones horti exceperet; nec minori celebritate
memorabitur angulus ille felix amoenorum moenium Medoaci fluctibus am-
cinctus, quam olim Lucrini litus Publii Scipionis secessu nobile; nisi in-
grati esse voluerimus erga viri meritum, qui non, ut Hermes vialis inten-
to digito, sed officio, sermone, &, quod sermone ipso multo est praestan-
tius, exemplo iter suis civibus monstrabat ad virtutem.

Locus me admonet, ut aliquid dicam de selectarum *Epistolarum* volumini-
bus, quas ille ad diversos dedit perquamplurimas philologas, historicas, fa-
miliares, scribendi genere facili, & illaborato (comendae enim orationi gra-
vior jam annis non immorabatur) sed perspicuo, sententiisque crebris, quasi
gemmarum coloribus distincto. Inter eas longitudine, & elegantia pariter ex-
cellit (nam longissima earum quaeque, quod de Archilochi iambis critici di-
cebant) ferme est pulcherrima, qua *villam Hieronymi Fabricii, Pendentiaquen-
sis Medici*, describit, vel depingit verius adeo iconice, ut insanas hominis sub-
structiones, hortos pensiles, collesque felicium arborum confitos nemoribus,
quos ille, Xerxes e chirurgo factus, e manubiis aegrorum in planitie subur-
bana excitarat, lectori ob oculos ponat intuendos. Sed quid ego peplum ae-
stimare pergo de lacinia? (a) Ingentis opus argumenti, studiique condidit,
unde viri ingenium penitus cognoscitur, *Historiam rerum Venetarum* ex decre-
to Decemvirum, *Paulo Paratae*, qui prius in eodem scriptionis genere stylum
summa cum laude exercuerat, suffectus. Hoc opus, cui tot annorum subce-
ssiva tempora dicaverat, magna ex parte affectum, etsi mors tamquam violentus
tribunus intercessit, ne perficeretur, cura tamen *Pauli*, Senatoris opti-
mi, & *Jacobi* filii, juvenis lectissimi (quae est eorum in fratrem patruumque
pietas) minime committet, ut cum blattis diutius luctetur: votis certe stu-
diosorum minus expetitur ut in lucem prodeat, ejus quantumvis properata
facere non poterit editio. (b) In eo (vide mores ab inani jactantia immensis
sane spatiis diremptos) cum res, ipso jam publicis consiliis admoto summope-
reque adnitente, decretas in Senatu memoraret, nunquam induci potuit,
ut de se, praeclarisque suis inter diversa sentientes dissertationibus verbum
ullum faceret, magna historicorum omnis aevi exempla secuturus, si fecis-
set. (c) Ejusdem quoque varia *opuscula, elegiaque* quamplurima leguntur, qui-
bus ille, ad historiam veluti praeludens, amicorum supremis parentavit: quo-

(a) pag.
xliii. lin. 20.

(b) pag.
xxxi. lin. 6.

(c) pag.
xliii. lin. 13.

rum, dum viverent, familiam ducebant *Christophorus Valerius*, & *Joannes-Franciscus Mussatus*, alter florentis facundiae Senator, alter literariae dignitatis columnen apud Patavinos.

(a) pag.
xxxvi. lin. i.

(a) Postremo cum aeger curis in Senatum praeses publici consilii venisset, ibique suborta, ut fit, in Curia acriori altercatione, semel atque iterum solito vehementius dixisset e suggestu, excandefacto per vocis, laterumque contentionem corpore, in iterum primum incidit, morbum candori pe-

(b) pag.
xxviii. lin.

23.

toris ejus parum consentaneum: deinde intra paucos dies, succedente virium defectu, sancte, & qua eum pietate in Deum decuit, vitae diem extremum clausit XIII. kalen. julii, anno M. DC. XVIII. devexa sane aetate, non negamus, neque ideo tamen tam praecipiti, ut in extrema, quod ajunt, tegula illi standum foret; vixdum enim annum LX. expleverat, immortali senio, vel juventute potius dignissimus. (b) Corpore crassio magis, quam procero fuit, cervice leviter erecta, facie bene lata, dignitatis plena, oculis micantibus, laetisque, & qui animi mores praeferebant; barba, ac capillo, dum eis, per canitiem, sui coloris esse licuit, subrufo; voce qualem futuro oratori rhetores praescribunt, clara, concioni pergrata, & phonasci opera minus indigente; aspectu denique ita liberali, ut in eo morum probitatem facile agnosceres, ingenii vim non invitus crederes. Somnus ei fuit brevis, & vigiliis saepe intercisus: cibus paratu, concoctuque facilis: potus in dies multo intra heminam. Cultus, suppellectilis, pecuniae contemptor extitit mirus; &, si bibliothecae instruendae studium excipitur, nullius earum ferme rerum appetens, quibus mortalium mentes ad insaniam usque capiuntur. Inambulationibus, quoties a *sedentario opere* (sic munus senatorium vocabat) otium dabatur, ita oblectare animum solebat, ut Peripateticum germanum facile agnosceres. Harum socios habebat amicorum obvios, vir apprime comis, & cujus familiares virtutes, atque penetrales forensibus, ac senatoriis non impares humanitas infucata ita condiebat, ut philtri esset loco ad omnium sibi studia concilianda. Sermones erant tempestivi ex eorum genere, qui vel rimosis auribus tuto committuntur; nam arcana rerum, quibus stat publica securitas, non ille sane aliter tegebat, quam olim sacra oportanea solebant, qui Eleusiniis mysteriis initiabantur. Theatralibus ludis, omnique spectaculorum genere, etiam cum per aetatem licebat, obfirmato animo abstinnit non minus, quam Herculano sacrificio mulieres; illud subinde repetens, *sibi minime verendum esse, ne oblectamentum otio suo deforet, donec typographorum operae praela contorquerent; aut amanuensis calamo, angustes lingua uti posset*: ii enim, si quis feriatus inciderat dies, aut ab inventoribus omnino vacuus illi, scenici, ii circenses erant, nihil minus timenti, quam se sibi remotis arbitris relinqui.

(5) Elatus fuit funere privato, luctu publico; (6) virginali ferto caput redi-

---

(5) *Elatus fuit funere privato, luctu publico, &c.*) Eadem legito apud *Jacobum Gaddium* in *Elogiographo*, pag. 117. *Fu pubblicamente pianto, benché sepolto con essequie private, coronato il capo di laurea virginal, &c. Fu onorato di nobili elegj dalli amici, infra i quali Monsignore Luigi Lollino, Vescovo di FELTRE, sodisfece all'obbligo dell'amicizia con diverse Poesie, e col descrivere la Vita del rapito amico, con esemplare carità, e con eloquenza mirabile.* Fallitur tamen hic *Gaddius* dum *Lollinum FELTRENSEM* episcopum pro *Bellunensi* vocat, fortasse deceptus, vel quia *Feltria* est *Belluno* contermina; vel quia *Feltrensis* & *Bellunensis* ecclesia aliquando ab uno regebantur Antistite.

(6) *virginali ferto redimitus*) Mos est Venetiis, ut puellis puerisque, qui illibato aetatis flore decesserint, ferto, dum efferuntur, tempora praecingantur, quod scilicet *aureolam*, qua

redimitus, quod ex relatu sacerdotis, quo ille ad sacras confessiones uti erat solitus, vitae ejus caste, puriterque actae debebatur. Tumulum certatim e-logiographi monumentales celebrarunt. (7) Ego, ne clam Musas meus esset dolor, excessum optimi, quem in caelo, ut opinio est, merita locarunt, non uno genere *carminum* deflevi; quae, inculta licet, quia affectum animi in lacrymas effusum exprimunt, nec timor est, ne judicio favor virtuti debitus officiat, haud aegre sum passus exorari ab amicis, uti ederentur; simul ut posteris (si quid tamen mei ad posteros perveniet) contestatum monumento aliquo relinquerem, mihi *Maurocenum* etiam post fata vivere, victurumque ab oblivione intactum, fama notum, qua virtus, qua literae noscuntur.

in caelis insigniri virginitatem theologi docent, significet. Haec luculenta vitae innocentiae nota, grandiores etiam natu viros, vel bona apud populum fama, vel ipso etiam confessario probante, honestari, pulcherrimum apud nos ducitur; neque secus alii sentient. Alienae autem ab omni voluptatum genere vitae hoc testimonium *Mauroceno* datum, testatur, praeter *Lollinum*, & *Gaddius* in *Elogiographo*, l. c.

(7) Ego, ne clam meus esset dolor, &c.) Non potuit *Lollinus* suae futurisque aetatibus non significare quo amore viventem *Andream* sit complexus, quo dolore mortuum prosecutus, edito ad amici laudem, moerorisque sui testimonium, libello pereleganti, cui titulus: *Aloysii Lollini, Episcopi Bellunensis, Lacrymae in funere Andreae Mauroceni, Senatoris optimi, scriptorisque rerum Venetarum disertissimi. Patavii, typis Laurentii Pasquati impressoris cameracensis, 1619.* in 4. Constant eae *Lacrymae* prosa oratione breviuscula, & *Epicedio carmine*, cui succedunt alia non uno metri genere contexta *epigrammata*. Symbolam contulere graecae, latine, italicae viri ejus aetatis eruditissimi, ac *Mauroceno* amicissimi, quorum lucubratiunculae *Lollinianas Lacrymas* praecedunt. Omnibus praeit ejusdem *Lollini* filaecium ad *Octavianum Bonum*, quod nuncupatoriae epistolae locum videtur implere: subsequitur *Laurentii Pignorii* epistola ad Lectorem, ubi sub initium converso ad extinctum *Maurocenum* sermone, ita *Lollini Lacrymas* laudat. „ Fortunatam tui memoriam, *Andrea Maurocene*, cui praeter sapientiae, humanitatis, caritatis in patriam, moderationis, integritatis laudatissima, & nunquam intermorigata ornamenta, haec denum a fato, & pene posthuma contigit laus, „ ut *Lollini* praeconium nancisceretur. „ *Lollinus*, pro sua animi moderatione ita de iisdem *Lacrymis* rescribit viro clarissimo *Vincenzio Contareno*, qui illas legerat, & maximis laudibus extulerat. „ Non ita me meaque perditae depereo, ut non videam, siquid in iis „ placui, quae in *Andreae Mauroceni*, funere conscripsi, argumenti esse potius, quam artis, „ quae, ubi affectus doloris ac desiderii deferbuit, quam sit in me exigua, facile cognoscas „ vel ex harum literarum scriptio. Ille mihi ingenium animosque dictus faciebat etiam post „ fata, cujus vivi amore nihil in vita habui jucundius, &c. „ Vide *Lollini Epistolas*, pag. 206. Aliis quoque literis ad *Henricum-Carbarinum Davilam*, pag. 227. carmina haec ait, quibus amici magni fata eluxerat, crudo adhuc dolore, necdum addideri sibi medicinam patiente, ab *Octaviano Bono* clam se edita fuisse. Tum haec subjicit „ In his haud sane video, quid „ probare possis, praeter argumentum: quod ingenii vires si non fovit, certe, quod verendum jure fuerat, minime oppressit tanta mole virtutis dignitatisque, &c. „

LIII
 ANDREAE MAUROCENI
 O P E R U M
 E L E N C H U S.

Multa *Andreas Maurocenus* posteris reliquit ingenii sui monumenta, omnia tamen in privatis scriniis latentia, calamo tantum exarata. Quamquam enim publica luce dignissimum erat quicquid ipse perscripserat; homo tamen modestissimus, iudicioque suo parum fidens, nihil, quod mihi quidem constet, evulgari vivens passus est. *Paullo* ejus fratre, magna doctrina viro, ac praestantissimo Senatore, curante, post auctoris obitum, nonnulla ex ipsius operibus in lucem emissae sunt. Horum tandem elenchum subjicio.

Opera edita.

I. *Historia Veneta, ab anno M.D. XXI. usque ad annum M.DC.XV. Venetiis, apud Antonium Pinellum, M.DC.XXIII. in folio.* Duodeviginti libros complectitur. *Paulus Maurocenus, Andreas* frater, eam Duci Antonio Priolo, & Excelso Xvirum Consilio inscribit. Epistola nuncupatoria Ducem Priolum allocutus, minime dubitare se, ait, quantam capiat vel inter mortuos *Andreas* frater voluptatem, quod opus hoc sub amplissimi ejus nominis patrocinio evulgatur; „ ea potissimum ratione adductus, ut quem summa semper observantia coluit, quocum in plerisque obeundis muneribus insudavit, ejus amorem atque benevolentiam, fuerat expertus; eundem quoque patronum vigiliarum suarum nancisceretur. „ Quamquam vero *Historiam* suam *Andreas* exorsus est ab anno 1521. ex eadem tamen *Paulli* nuncupatoria epistola apparet, longius ipsum, nisi mors prohibuisset, petierum ejus initium fuisse. „ Sed AB ALTIORIBUS, uti moliebatur, INITIUM NE SUMERET, neve ad proxima, accederet, FATA OBSTITERE. „ Crediderim, illinc *Andream* narrationis suae initium capiturum, ubi *Petrus Bembus* desit, ut continenti serie per *Sabellicum, Bembum, & Maurocenum*, latinis literis tradita essent a primis Reipublicae temporibus rei Venetae monumenta. Fieri etiam potuit, ut a condita Venetiarum urbe ad sua tempora *historiam* deducere moliretur, forte ut nimiae *Sabellici* credulitati, ac indiligentiae mederetur. De *Mauroceno* ejusque *Historia Georgius-Matthias Konigius* in *Bibliotheca veteri, & nova, &c. Altorfordii, typis Henrici Mayeri, 1678. in fol. pag. 521. haec habet: „ MAUROCENUS (Andr.) Senator Venetus, condidit Historiam Venetam AB AN. 1612. AD AN. 1615. &c. „ Apertissimus hic error Konigii est, cum Maurocenam Historiam, quae propemodum *ἱστοριαν* est, *τριετηρικὴν* faciat.*

II. *Opusculorum, cum ejusdem Epistolis, pars prima. Venetiis, apud Antonium Pinellum, 1625. in 8.* Haec quoque *Paulus*, fratre defuncto, publici juris fecit, ac Joanni Cornelio, Principi, dicavit, quae ait, ab eo, dum a publicis muneribus vacabat, mediisque in laboribus Venetae conscribendae *Historiae*, lucubrata. Porro subjicit, nihil tantae venerationi convenientius, nihil accommodatius a se praestari posse, quam amplissimo nomini atque auctoritati Cornelii Principis haec *Opuscula* commendare: „ Non ignarus abs te eadem humanitate ac benignitate accipienda, qua eximiam ipsam fratris mei erga te reverentiam reminisci & recordari solitus es. Ille fortasse, tecum dum in Reipublicae magistratibus obeundis insudavit, aut in privatis congressibus, aliquid ex hisce libellis haud raro contulerit. Hos enim vera pietate atque religione refertos, quam in omni vita coluit ac praefetulit, non ignorabat, gustui, atque adeo mentis tuae sensui mirifice convenire: cum ex isto sublimi & excelso solo non modo propria pietatis luce eximie splendeas, sed Reipublicae totius religionem, & sanctitatem ad vivum expressam, glorioso & praeclarissimo exemplo repraesentantes. „ Haec autem sunt *Opuscula*, quae prima hac parte continentur, quae tamen una adhuc in lucem prodit.

1. pag. 5. *De beati Thomae Aquinatis vita, obitu, gestis, moribus, doctrina, scriptis commentarius.* De hac *Vita* velut seorsim a ceteris *Opusculis* edita nonnulli meminere.

2. pag. 53. *De sacris lipsanis, sive reliquiis in divi Marci templo inventis.* Joannes Cornelius; id temporis aedis sancti Marci Procurator, deinde Venetiarum Dux, anno 1624. postridie idus maj. creatus; cum anno 1617. ejusdem aedis, cui in singulos annos singuli Procuratores praesunt, praefecturam iniisset, ac XV. kal. maj. a praefessore suo Francisco Mauroceno, de manu, ut ajunt, in manum traditum, marcianum gazophilacium acciperet; quodam

dani in loco, quem observarat nemo, magnam sacrarum reliquiarum vim, quarum omnis memoria exciderat, latentem detexit. Hujus successus historiam fufe perscripsit vir genere, doctrina, ac morum sanctitate insignis *Joannes Theopolus*, tum marciandae basilicae Primicerius, deinde Venetiarum Patriarcha, anno 1619. VI. idus oct. renunciatus; ac in lucem eodem anno 1717. in 4. emisit typis Pinellianis, cujus altera editio priori auctior, hunc titulum praefert: *Trattato delle santissime reliquie, ultimamente trovate nel santuario della chiesa di san Marco*. Haec eadem hoc Opusculo persequitur *Maurocenus*. Hujus opellae idem meminit duabus ad *Lollinum* epistolis, quarum prima, pag. 242. eam ad *Lollinum* missurum se pollicetur; altera, pag. 200. missam a se ait. Huic vero cum *Lollinus* rescriberet, pag. 116. *banc ingenii ejus foeturam vocat doctam, piam, elegantem, & eo magis ornatam, quo inelaboratior videtur*. Meminit etiam alibi *Maurocenus* scilicet in *Historia expeditionum Terrae sanctae*, cujus infra sermo erit, pag. 205. *Si trova nelle pubbliche memorie, che essendosi nel tempo del principato di Giacomo Tiepolo acceso il fuoco, dove erano riservate e custodite con altre queste due pretiosissime reliquie (crucis scilicet Redemptoris fragmentum in minorem crucem conversum, ac sanguinis ampulla, miraculo ex Christi imagine expressi) furono ambedoi ritrovate illese; del qual miracoloso accidente havendo diffusamente scritto nel trattato de sacris lisanis in divi Marci templo inventis, ad esso rimetto il curioso lettore*.

3. pag. 73. *Meditationes*, quatuor numero: *Christus pedes discipulorum ablvens; Christus crucifixus; Christus resurgens; Beatissimae Virginis enomium*. Stilo tenui ac perspicuo scriptae sunt; at piis sententiis refertae, ut satis ostendant, quam assiduus in sacris bibliis, sanctisque Patribus evolvens auctor fuerit.

4. pag. 99. *De zoophagia, & antropophagia commentarius*. Eruditissimus hic tractatus, in dialogi modum conscriptus, in duas dividitur partes. Priori parte, permisa ne sit homini zoophagia, hoc est animalium esus; altera, cur antropophagia interdicta sit, hoc est cur vetiti homines hominibus vesci, investigatur. Duo tamen alia prius auctor quaerit; num scilicet ante diluvium animalium carne vesci hominibus liceret; deinde cur post diluvium ejus esu permisso, cum sanguine tamen edere Deus vetuerit. Ex hoc doctissimo Opusculo intelliges etiam, quibus praecipue oblectaretur tantus Senator, cum, publicis curis ab animo dimissis, rus concederet. Nimirum maxima ipsi voluptas erat, Patavinam Carthusiam adire, ibique mutuis cum optimis illis coenobitis sermonibus aliquot diei horas fallere. „Ad aedes illas (*Carthusianorum*) nonnunquam, cum Patavium vel valetudinis, vel studiorum causa accedo, diverte, beatoque illo otio frui solitus sum, &c. „Id apparet quoque ex duabus epistolis *Stephano Galeſio*, Patavinae Carthusiae praefecto, ab ipso datis. Prioris, quae exstat pag. 190. hoc est initium. „Ficus seu caricis ad te mitto, &c. „Est autem haec non eruditionis solum, sed salium etiam & leporum plena, quibus illud fructuum genus commendat. Eucharistica altera ob missa sibi jucundissima poma exstat pag. 242. Atque hic, „Utinam vero, inquit, tempus conditione, & te adeundi, & amplissimi istius coenobii invivendi mihi potestas non praeberetur. Nihil optatius, nihil ad levandas animi molestias opportunius accidere posset. „Quo tempore, quaque de causa dialogus hic conscriptus sit, narrat auctor, qui illum his claudit. „Haec, dum gravi oculorum morbo laborarem, neque domo pedem efferre possem, ac mihi lectio omnis interdicta esset, subcisivis horis, dum inducias mihi cruciatus daret, animi aegritudinis levandae causa, de zoophagia & antropophagia excipienti dictavi anno M. DC. XV. mense octobri. „

5. pag. 143. *In Joannis Bembi, serenissimi Principis obitu, elogium*. Cum *Bembus*, civilibus bellicisque artibus clarissimus Princeps, anno 1618. XIII. kal. april. fato functus sit; inter ea, quae sub vitae exitum *Maurocenus* scripsit, hoc *Elogium* est recensendum. *Lollinus* ea epistola, quae pag. 211. legitur, ita de eo scribit: „Miro me quodam modo affectit BEMBUS, TUUS, cujus tu non tam postrema desles, quam famam, vitamque adeo ipsam extendis, decoratissimis praeconiis, unus, vel cum paucis, artem illam callens, qua fit, ne quos amamus, etiam post funera ipsa, Lethes obliviae excipiant. „

6. pag. 150. *De Aloysio Georgio, divi Marci Procuratore, elogium*. *Vincentius Coronellus* in *Catalogo Procuratorum divi Marci* mortuum refert *Aloysium Georgium* XIII. kal. febr. anno 1615. m. v. cum tamen ea die minime decesserit, verum in majoribus Comitibus ejus mors evulgata sit, eique successor datus. *Erius Puteanus* praestantissimo huic Senatori epistolam dedit, quae exstat pag. 171. inter ejus epistolae, quibus hic titulus est inscriptus: *Erii Puteani Epistolarum atticarum promulsus in centurias tres distributa*. Coloniae, sumptibus *heredum Lazari Zetneri*, 1636. in 8.

7. pag. 161. *Christophori Valerii elogium*. Deslet hoc opusculo *Valerii* mortem, quam obiit *Corcyrae* prid. kal. quintil. anno 1615. cum ex Byzantina lagatione in patriam rediret; captaque occasione, quae ab ipso, dum viveret, praeclare getta erant, breviter enarrat. Hunc *Maurocenus* vivens titulum opusculo inscripserat: *Icon Christophori Valerii*. Occurrit pag.

207. ejus epistola, qua hoc elogium *Francisco Ericio* suo misit. Pollicitus fuerat etiam, se illud ad *Lollinum* missurum; quod cum facere cunctatus esset, *Lollinus*, datis ad eum literis, quae pag. 3. exstant, cum ipso conquestus est. Mississe tamen aliquando, apparet ex ea quae sequitur epistola, pag. 4. qua *Lollinus* venustissimam lucubrationem graviter laudat. Epistola sic incipit: „*ICONA VALERIANAM*, summa abs te rhetorum arte picturatam, simul „ac perpexi, ita sum miratus, ut idem de ea plane senserim, quod de *Phidiae* statua anti- „quitas, quam ob id *canona* appellatam ferunt, quod eademaemulari studia volentibus, re- „gulae esset loco, &c. „Exit autem in haec verba. „Vale decus nostrum, & carmen „quod his adjunxi de *VALERIANA EFFIGIE*, si vacat, perlege. Brevitate sua, puto, „impetrabit, ut ne ineptissimum tibi videatur, etsi id mihi ne illa quidem satis persuadeat; „adeo sum in foetus natura *ἄστροφος*. „Porro epistolae epigramma adnectitur hoc ti- tulo: *De Imagine Christophori Valerii ab Andrea Mauroceno descripta*. Haud injucundam rem facturum lectoribus spero, si illud excerpsero.

Non hanc colore Zeuxis, aere aut Phidias

IMAGINEM effinxit: stylo

Sed Maurocenus auro. Hinc injurias

Contemnet aevi, saeculis

Cessura nullis: sed per ora civium

Latura laudatum virum,

Cui saeva mors nil abstulit, ni obnoxium

Mortalitati quod fuit.

Vitam perennem nominis sed reddidit

Illi sodalis optimus.

Redditae sibi cum hoc carmine epistolae ita *Maurocenus* rescripsit pag. 114. „*VALERII* „*ICONA* ita exornasti, atque in bono lumine collocasti, ut tuo munere fortasse illam eru- „diti oculi non dedignaturi sint; licet τὸ πάρεργον majus τῇ ἐργῇ videatur. „

8. pag. 171. *De arrogantia.*

9. pag. 185. *Epistolae*. Haud multae hae plurimarum earum quas moriens reliquit, desiderium magnopere augent. Omnium prima *Francisco Ericio* data est kal. quinquidil. anno 1614. laudaturque a *Lollino* datis ad eundem *Maurocenum* literis. Vide sis *Epistolas Lollinianas*, pag. 65. Quoniam vero haec ad *Ericium* epistola, ob rerum quas continet nobilitatem, a nonnullis ceu peculiare *Opusculum* celebratur, juvat ejus argumentum referre. Describit hic *Ericio Maurocenus* amoenissimam ac magnificentissimam agri Patavini villam quam *Hieronymus Fabricius ab Aquapendente*, construxerat. Huc ab honorato *Sene* amplissimus Senator *Andreas* vocatus fuerat, lautoque convivio exceptus. Acroamata interposita sunt; piscatio deinde, ac eicium bestiarum, quae ad id alebantur, venatio. Prodiit tandem quaedam *Dianae* habitu, triumphali curru vecta, quae *Fabricii* librum *De musculorum artificio*, auro tectum, *Mauroceno* porrexit. Festivorem nobilioremque donandorum maecenatibus suis operum rationem quis excogitet? Nuncupatoria *Fabricii* epistola gravissimis sententiis referta est; ea autem latini sermonis elegantia, quae omnia ejus opera valde commendat. Quamvis multa se debere Aristoteli ac Galeno profiteatur, minime tamen, hic ait, se ingrati animi notam timere, quod ab ipsis in hoc tractatu diversus abit, *coactus diuturna observatione, quae saepe veritatis index est*. Porro pergit: „Quod si qui erunt mihi tam iniqui, ut negent, vel rem ita se habere, vel „a veteri persuasione fuisse discedendum, faciam te judicem, *Mauroceno* illustrissime, qui o- „minium bonarum artium cognitionem, theologiae, philosophiae, medicinae politicorum praeci- „pue literarum ita cum civili prudentia conjunxisti, ut aequae in Veneto, atque in literario „Senatu sis princeps, teque Respublica, ut semper rebus maximis administrandis, ita Historiis „scribendis, literisque & earum amatoribus fovendis, praefecerit. Tu si me absolvis; quod „facies ut scero, pro tua sapientia; negligam eos, qui a te dissentient, quem tantopere „omnes admirantur, &c. „Sed iterum ad *Mauroceni Epistolas*.

Pag. 194. *Epicedium* occurrit in mortem *Joannis-Francisci Mussati*, cujus supra meminimus. Pag. 214. quorundam Venetorum patriciorum laudes, plurimarum rerum scientia clarissimo- rum, epistola ad *Lollinum* complectitur. Hi sunt undecim illi, quos *HEROAS SUOS* vocitare *Lollinus* consueverat, totidem elegantissimis epigrammatis ab ipso celebratos. Exstant haec epigrammata inter *Lollinianas Epistolas* pag. 139. una cum literis, quibus eadem *Henrico-Catharino Davila* miserat: quae omnia statim excipit *Davila* responsum; duae deinde *Lollini* ad *Maurocenum* hac de re epistolae. Pag. 225. *Lollino* suo nunciat, *Ostadium Meninum*, politico- rum literarum in gymnasio Veneto professorem, satis concessisse: quod anno 1617. X. kal. apr. accidit. Pag. 236. cum *Lollino* nunciaret, Reipublicae Principem creatum Antonium Priolum, qui id temporis pacis cum Austriacis sequester in Curiam, Liburniae insulam, a Senatu missus, procul a patria aberat: pergit eos omnes enumerare, quibus absentibus suprema Rei-

publicae dignitas collata est. Juvat legere, quid huic epistolae Lollinus rescribat. Exstat responsum inter Lollinianas Miscellaneas pag. 203. datum Belluni, tertio idus junias, M.DC. XVIII.

III. Leonardi Donati, Venetiarum Principis, Vita. Venetiis, apud Antonium Pinellum, 1628. in 4. Meminit hujus operis idem Maurocenus in Historia ad annum 1612. quo loco Donati obitum narrat. „ Quae pro patria egerit (Donatus) quot legationes obierit, quos tum domi, tum foris magistratus gesserit, ALIO LOCO A NOBIS EXARATA SUNT. „

III. L'Imprese & speditioni di Terra santa; & l'Acquisto fatto dell'imperio di Costantinopoli dalla Serenissima Republica di Venetia, di ANDREA MOROSINI, Senatore Venetiano. In Venetia appresso Antonio Pinelli, 1627. in 4. Frater Andreae Paullus Historiam hanc Joanni Cornelio, Principi, inscribit. In duas velut partes tota divisa est. Prior pars hunc titulum praefert: Delle imprese & speditioni della Republica di Venetia per l'acquisto e difesa de' luochi di Terra santa, di Andrea Morosini, Senatore Venetiano, tradotte dall'latino in volgare. Hunc altera pars, quae pag. 89. incipit, tresque libros complectitur: L'acquisto che la Republica di Venetia, confederata con Principi Francesi, fece dell'imperio di Costantinopoli, di Andrea Morosini, Senatore Venetiano. Pag. 91. refert Maurocenus, quibus causis adductus hanc Historiam scribendam suscepit. Hanno di questa spedizione fatta mentione li nostri, & alcuno esterno historico ancora: ma quelli molto ristrettamente l'hanno rappresentata; e questi non havendo havuta cognitione delle cose Venete, ne hanno solo imperfettamente potuto spiegare alcuna parte. Hora io havendo osservato diligentemente li scritti al mondo publicati in questa materia, & havuto opportunità di vedere diverse scritture, recondite ne gli publici archivj, nelle quali si conserva memoria delle publiche attioni, spero di potere non inutilmente impiegare la fatica, e lo studio mio.

Si frontem hujus operis dumtaxat inspexisset Vincentius Placcius, eum certe minime tot errorum argueremus, in quos foedissime lapsus est in Theatro anonymorum, pseudonymorum, &c. Hamburgi, sumptibus viduae Gothofredi, 1708. in fol. ubi pag. 2699. num. α DXXXI. illud inter auctorum anonymorum opera his verbis recenset:

„ TERRAE SANCTAE INVASIO: sive L'Impresa di TERRA SANTA Angeli MOROSINI in Rhodians n. 15. & Scaven. n. 53. memoratur, opus mihi nondum visum, sed „ quod ex illis esse censeo, quae obiter attingit Janus Nicius Erithraeus in ejus elogio, quod „ est n. 54. Pinacothecae par. 3. ubi librum etiam ipsius cui titulus Flores Italici, editum Venetiis 1604. in 4. merito laudat hisce verbis: Quantum Vir ille latinis ac graecis in primis „ literis praestiterit, praesertim declarat ille verissimis ac justissimis elatus in coelum laudibus liber, quem Flores Italicae linguae inscriptum edidit. Aliquot etiam, Etrusco sermone, tum soluta oratione, tum versibus, ab eo scripta narrantur: unde liceat intelligere, summum illud ingenium, „ quaecumque in partem se dedisset, sui semper simile extitisse. „

XV. Scaven. 53. „

L'Impresa di Terra Santa del MOROSINI vernaculo (ideest Italice) tantum editus liber. „ Incognitus equidem mihi, sed quem de invasione aut occupatione Terrae Sanctae sive Palaestinae tractare ex inscriptione conjecturo. „

Ecce tibi Placcii errata.

1. TERRAE SANCTAE INVASIO. Invasio igitur (quando ita latine loqui maluit) Venetorum aliorumque Christianorum expeditio ad eam a barbaris infaustis recuperandam ac tuendam? Placcius certe titulo male exscripto, pejorque intellectu deceptus est, atque enarrari in illa historia credidit, quomodo facerrima ea loca infideles barbaraeque gentes occuparint.

2. Sive L'impresa di TERRA SANTA. Mutilus titulus est, aliusque videri potest. Integrum supra atruli.

3. Angeli MOROSINI. Maurocenum latine dicimus, vernaculo Morosini. Sed id latuerit alienae regionis hominem. ANGELUM vero Maurocenum nostrum cur vocat? Cum apud Janum-Nicium Erithraeum nomen occurrit Angeli Morosini, continuo ipsam esse eum putat, qui hanc Historiam edidit? At enim Aliquot etiam ETRUSCO SERMONE ab eo SCRIPTA ibidem narrantur. Qui aliquot igitur etrusco sermone scripsit, ille est, qui & hanc Historiam scripsit? Sit ipsa etrusco sermone scripta, dubitare saltem debuit Placcius, illene Angelus fuerit, credere siquidem non debuit, eam exigui adeo esse pretii, ut qui Flores italicae linguae ab Angelo editos memoraverit, Historiam hanc obiter attigerit, seu potius suppresso nomine indicaverit.

4. Angeli MOROSINI. Haudquaquam MOROSINUS, sed MONOSINUS eruditus ille, ac optime de etrusca lingua meritis vir, cujus eo loco elogium contextit Erithraeus. Typographi tamen illud mendum fuit, qui eruditissimum opus Coloniae Ubiorum evulgavit, cum auctor Romae degeret, seu fortasse ne inter vivos quidem amplius degeret, ut ad calcem ipsius tertii tomi fatetur ipse typographus.

5. Ubi librum ipsius, cui titulus FLORES ITALICI, &c. merito laudat. FLORES ITA-

LICI quandonam editi a *Monofino*? Debuit saltem, cum haec scriberet, oculos ad *Eribtraci* elogium *Placcius* advertere, ubi librum FLORES ITALICAE LINGVAE *inscriptum edidisse* memorat. Ceterum germanus integerque libro illi titulus, non FLORES *in*scribitur, sed FLORIS *italicae linguae libri novem*, &c.

6. Sed inter *anonymorum* opera cur *Placcius* hanc Historiam rejicit, quae ANDREAE MAUROCENI auctoris nomen & prima fronte, & utriusque partis initio praefert. Sed omnium venia *Placcio* danda est, a quo memoratur opus NONDUM VISUM. Nisi forte acrius reprehendendi ii sint, qui opera a se numquam visa memorare audent, & de iis iudicium ferre.

Haec tantum *Andreae Mauroceni* opera publici juris, quod sciam, facta sunt. Alia quoque ab eo relicta comperimus, quae quo seposita sint, quis divinet? Forfan aliqua plagiariorum, quorum natio numquam & nusquam non frequens, manus non effugerunt, qui pro suis ea venditare ausi sunt. Inter ea, quae ab ipso relicta sunt, haec ad meam notitiam pervenere.

Opera nondum edita.

V. *Epistolae*; quarum aliquot reliquisse volumina, supra num. II. 8. memoravimus. De his ita *Lollinus* in ejus *Vita*: „Locus me admonet, ut aliquid dicam de selectarum EPISTOLARUM VOLUMINIBUS, quas ille ad diversos dedit QUAMPLURIMAS, philologas, „historicas, familiares, scribendi genere facili & illaborato (comendae enim orationi gravior jam annis non immorabatur) sed perspicuo, sententiisque crebris, quasi gemmarum „coloribus distincto. „Ubi vero lateant, maximo rei literariae damno, industriam meam adhuc fugit. Non dubito, quin *Janus Gruterus* suam *Magnam Inscriptionum Collectionem* his quoque locupletarit; idque eo conjicio, quod auctoris nostri praeclarissimi nomen lego in indice eorum, qui scriptis privatis illi profuerunt. Aliae id genus epistolae in manus pervenere *Fortunii Liceti*, a quo libro I. de *Lucernis antiquorum reconditis*, cap. VIII. col. 16. Utinensis editionis, 1652. in fol. inter eos qui de *Lucerna Olibii atestina* testimonium perhibere, citatur *Andreas Maurocenus*, Venetus, gloria, pietate, probitate, sapientia, eruditio-
ne, ac nobilitate in principe Republica spectatissimus, quem nuper extinctum

Lutet. lib. III.

„Insatiabiliter desolebimus, aeternumque

„Nulla dies nobis moerorem e pectore demet. „

VI. De iis quae Veneta Republica ad *Istriae* oras gessit adversus *Othonem*, *Federici Imperatoris* filium, libri duo.

VII. *Traſtatus de forma Reipublicae Venetae*. Duo haec *Mauroceni* opera memorantur a *Craſſo* in ejus *Vita*, pag. XIII. quibus ab eodem etiam adjungitur *Villa Hieronymi Fabricii ab Aquapendente*. Verum hoc titulo nihil aliud significatur, quam *Mauroceni* ad *Ereſium* epistola, quae omnium editarum prima est, ut supra innuimus; de qua honestissimum est *Lollini* iudicium, cum in *Mauroceni Vita* de *Epistolis* verba facit, quas moriens reliquit: „Inter EAS (*Epistolas*) longitudine & elegantia pariter excellit (nam longissima earum „quaeque, quod de *Archilochi* iambis critici dicebant, ferme est pulcherrima) qua VII- „LAM *Hieronymi Fabricii*, *Pendentiaquenſis* medici, describit, vel depingit verius; adeo „iconice, ut insanas hominis subſtructiones, hortos penſiles, collesque felicitum arborum con- „ſitos nemoribus, quos ille, XERSES e CHIRURGO factus, e manubis aegrorum in pia- „nitie suburbana excitat, lectori ob oculos ponat intuentes. „

VIII. *Elogium Pompeji Justiniani*. Hujus operis notitiam *Abyſſo Lollino* debemus, qui *Epistol.* pag. 15. haec *Mauroceno* suo ſcribit: „Nunc ELOGIUM ad regulam Tullianam „efformatum, quo POMPEJI JUSTINIANI ſumus luſtuoſum Reipublicae proſequeris, in „ore ac manibus verſatur, &c. „Fortiſſimus hic & nobiliſſimus Ligur, cum eſſet Venerarum copiarum magiſter in Foroſulio, anno 1615. ineunte menſe ſeptembri, glande plumbea tra- „jectis illiſ, perſraſtoque oſſe ſacro, pulcherrimam mortem occubuit. Id narrat *Nanius*, „aliique rerum Venetarum ſcriptores. Enucleatius tamen tanti viri necem perſequitur *Anto- „nius Grimanus*, tunc in Foroſulio Legatus cum imperio, datis hac de re literis ad Sena- „tum eodem anno, prid. non. ſeptemb. quas *Michael Juſtinianus*, ſecum a patruo meo clae- „rae memoriae, *Franciſco Zeno*, Epifcopo Juſtinopolitano, communicatas, inferuit tertiae parti *Epifolarum* memorabilium, quas edidit Romae, typis Tinaſſi, anno 1675.

VIII. *Carmina*. Nequid tamen ſimilem, nullum aliud offendi *Mauroceni* carmen, prae- terquam unum tetraſtichon in *Lollini* ſui laudem, quod exiſtat inter ipſius epistolae, pag. 210. *Lollinus* praeterea in *Epistolae Miſcellaneae*, pag. 24. memorat *Mauroceni* diſtichon in laudem *Joannis-Franciſci Muſſati*.

SYLLABUS

*Auctorum, qui de Mauroceno, ejusque scriptis
testimonium tulerunt.*

Praeter scriptores illos plurimos, quorum testimonia passim retuli, dum non fortasse indiligens, quae ad *Maurocenum* spectant, haecenus observavi, ipsius etiam alii nonnulli cum laude meminere, quorum nomina dumtaxat, adjecto operum titulo, placet hic referre.

Paullus Benius : *Orationes quinque & septuaginta, &c. His acceperunt epistolae & praefationes, &c. Venetiis, apud Jo. Guerilium, 1625. in 4. Habes in epistolis & praefationibus, pag. 28. Benii praefationem ad Andream Maurocenum pro Summo Summo, qui eidem Andreae suas theses philosophicas dicat.*

Jacobus Fiorelli. *Detti e fatti memorabili del Senato e Patritii Veneti. In Venetia, presso Combi e La Nou, 1672. in 4. saepius in hoc opere citatur Maurocenus.*

Joannes Palatius : *Fastii ducales, &c. Venetiis typis Hieronymi Albrizzi, 1696. in 4. Crebro hic Mauroceni nomen invenies.*

Christianus Gryphius : *Dissertatio isagogica de scriptoribus historiam saeculi XVII. illustrantibus. Lipsiae, apud Theman Fritsch, 1708. in 8. pag. 456.*

Langlet de Fresnoy : *Metodo per istudiare l' Istoria, &c. Tomo II. In Venezia, appresso Sebastiano Coleti, 1716. in 8. Pag. 257. inter eos, qui Venetae Reipublicae historiam scripserunt, suus, isque honestissimus locus est Mauroceno.*

Jacobus Albericius : *Catalogo de gli scrittori Venetiani, &c. In Bologna, presso gli heredi di Giovanni Rossi, 1605. in 4. pag. 9.*

Augustinus Superbius : *Trionfo glorioso d' Eroi illustri & eminenti dell' inclita & maravigliosa città di Venetia, &c. In Venetia, per Evangelista Deuchino, 1629. in 4. libro tertio, pag. 105.*

Franciscus Pona : *Elogia utroque Latii stilo conscripta. Veronae imprimebat Tamus, 1629. in 4. pag. XLIV.*

Petrus-Angelus Zenus : *Memoria de' scrittori Veneti patritii, &c. Venetia, presso Paolo Baglioni, 1662. in 12. pag. 95.*

Franciscus Sansovinus : *Venetia, città nobilissima, & singolare, descritta in XIII. libri, &c. In Venetia, appresso Steffano Curti, 1663. in 4. In Additionibus Justiniani Martinoni, pag. 1.*

Quae *Mauroceni* memoriam magis illustrarent, haud plura collegi. Unum illud superest, scilicet ut lectores meos admoneam, ne temere *Andreae*, *Venetiae Historiae* scriptori, alterius. *Andreae Mauroceni*, qui ejusdem fere coaetaneus fuit, sed ex alia tamen *Maurocenorum* familia, opus illud adscribant, quod ita inscriptum circumfertur: *Corso di penna, e catena di materie sopra l' isola della Cefalonia di Andrea Morosini, fo del Sig. Piero, nella quale è stato Provveditore l' anno 1621. e 1622. In Venetia, appresso Evangelista Deuchino 1628. in 4.*

Caveant etiam, ne *Andream* nostrum cum eo confundant *Andrea Mauroceno*, cujus meminit *Leander Albertus* in *Descriptione totius Italiae*, edita primum *Bononiae, per Anselmum Giaccarelli, 1550. in folio, pag. 465. his verbis: ANDREA MOROSINO, & Hermolao Donato, benehe di continuo fissero occupati nel governo della città & de' l' stato, nondimeno dimostraro, quanto fossero letterati, lasciando dopo se l' HISTORIE de i suoi tempi descritti in VERSI HEROICI. Unde haec hauserit de duobus illis amplissimis Venetae Reipublicae Senatoribus, qui medio decimoquinto saeculo floruerunt, Albertus, conjectare minime audeo: nisi forte illius oculis obversatus est *Blondus Flavius, Foroliviensis*, qui in *Italia illustrata*, edita una cum aliis ejus operibus, *Basileae, in officina Frobeniana, 1531. in folio, pag. 373. utrumque recenset inter Venetos doctrina praestantes, suaeque aetate adhuc viventes: „ ANDREAS- „*
que*

LX

que MAUROCENUS bonarum artium studiis ornatus, sapientiae, & gubernanda Republica peritiae gloriam habet: & *Hermolaus Donatus*, etsi genera república fuit occupatissimus, in literis adeo est imbutus, ut cum HISTORIAM teneat, tum HEROICOS VERSUS saepe composuerit elegantes. Verum ex his verbis (ne quid de *Donato* dicam) nemo umquam mihi persuadebit, *Maurocenum* hunc *Andream* aut HISTORIAM scripsisse, aut VERSUS fecisse.

ANDREAE
MAUROCENI,
SENATORIS,
HISTORIA VENETA

Ab anno M. D. XXI.

Usque ad annum

M. DC. XV.

In quinque Partes tributa.

ANDREAS
MAUROCENTI
SANTORI
HISTORIA VENE
TARUM

AVGVSTVS M. D. XXI.

LIBRARIVS

M. D. C. C.

In officina typographica

SERENISSIMO
 VENETIARUM PRINCIPI
 ANTONIO PRIOLO,
 Et Excelso
 DECEM-VIRUM CONCILIO
 PAULUS MAUROCENUS.

I Quid nobis in votis superest post hujus
 vite curriculum, Serenissime Princeps,
 illud esse in primis fratri meo mihi per-
 suadeo, ut Veneta Historia, in qua con-
 scribenda, quod a publicis curis, & cor-
 poris egritudinibus temporis reliquum erat,
 id omne fere contrivit, sub amplissimi no-
 minis tui patrocinio evulgaretur; ea potissimum ratione ad-
 ducto, ut quem summa semper observantia coluit, quocum
 in plerisque obeundis muneribus insudavit, cujus amorem,
 atque benevolentiam fuerat expertus; eundem quoque pa-

tronum vigiliarum suarum nancisceretur. Id cum omnino contigisse videam, præclare mecum, cui nihil magis est infixum animo, quam illius inhæreere voluntati, actum existimo. Tibi, Serenissime Princeps, igitur hoc opus nuncupo, quod centum fere annorum complectitur spatium, in quo majorum tuorum merita recensentur, tua saltem attinguntur. Quod si fratri meo recentiorum temporum res gestas explicare licuisset, plura quidem, & tuæ virtutis decora, & in patriam merita, quibus ad supremæ hujus dignitatis evectus es fastigium, enumerasset. Vobis vero, Patres Optimi, quod vestrum est, defero. Supremo enim illi istius augustissimi concilii mandato, nescio id oneris, an honoris dixerim, fuit injunctum, cui satis ipse pro viribus facere nixus est. Sed, ab altioribus, uti moliebatur, initium ne sumeret, neve ad proxima propius accederet, fata obstitere. Vestrum est, Patres Amplissimi, quæ Reipublicæ gesta continent, auctoritate tueri: civis, qui animam fere ipsam in publicis exercendis muneribus effudit, labores benignitate amplecti: operi, quod imploramus præsidium, elargiri. Majora, Princeps Augustissime, Præclarissimi Viri, vobis, quibus est publica salus concredita, deberi fateor; verum minus propterea gratum hoc fratris mei, meæque observantiæ pignus futurum non arbitror: nostri enim addictissimi animi quod testari magis possit obsequium non suppetit: quod maximum habemus, obtulimus.

Venetiis, kalendis januarii. C1515CXXIII.

DUCES VENETI

Quorum principatus Andreæ Mauroceni
Historia complectitur.

LXXV.	LEONARDUS LAURETANUS.
LXXVI.	ANTONIUS GRIMANUS.
LXXVII.	ANDREAS GRITUS.
LXXVIII.	PETRUS LANDUS.
LXXVIII.	FRANCISCUS DONATUS.
LXXX.	MARCUS-ANTONIUS TRIVISANUS.
LXXXI.	FRANCISCUS VENERIUS.
LXXXII.	LAURENTIUS PRIOLUS.
LXXXIII.	HIERONYMUS PRIOLUS.
LXXXIII.	PETRUS LAURETANUS.
LXXXV.	ALOYSIUS MOCENICUS.
LXXXVI.	SEBASTIANUS VENERIUS.
LXXXVII.	NICOLAUS PONTIUS.
LXXXVIII.	PASCHALIS CICONIA.
LXXXVIII.	MARINUS GRIMANUS.
LXXXX.	LEONARDUS DONATUS.
LXXXXI.	MARCUS-ANTONIUS MEMUS.
LXXXXII.	JOANNES BEMBUS.
LXXXXIII.	NICOLAUS DONATUS.
LXXXXIII.	ANTONIUS PRIOLUS.

E P I T O M E.

Qui rerum status anno 1518. tota Europa esset, exponitur. Venetiis, Leonardo Donato extincto, princeps Antonius Grimanus creatus est. Leo X. pontifex rerum in Italia novandarum cupidus, ut ad fœdus cum Galliæ rege feriendum Venetos secum traheret, primum omni ope annixus, mox novam cum Cæsare societatem contra Gallos iniit. Venetus quidquid ex fœdere Gallis debebat, quidquid ex pactis induciis Cæsari, fideliter præstitit. Galli mediolanensi ditione a Cæsare anis exuti. Suleimanus, Turcarum imperator, in Pannoniam irrupit. Quominus petenti Ludovico regi auxilia mitterent, Italiæ motus Venetis impedimento fuere. Post Leonis mortem iterum eorum, qui Gallo in Italia favebant, animi erecti. Hadrianus VI. pontifex renunciatus. Pro mediolanensis ditionis imperio acrius inter Gallos, ac Cæsareanos certamen. Alexandria Cæsareani, Novaria Galli potiti sunt. Frustra hi deinde & Mediolanum, & Ticinum aggressi: tandem accepta ad Picoccam fœdissima clade, Laudem-Pompejam, Cremonam, Genuam amisere, ac tota Italia cedere coacti sunt. Rhodos fortiter ab equitibus Hierosolymitanis propugnata, tandem in Suleimani potestatem venit: illis Melita ad religionis suæ sedem firmandam a Cæsare concessa. Cæsar, & Angliæ rex ad societatem contra Gallos ineundam Rempublicam illicere, frustra conati sunt. Grimano mortuo, ad patriæ principatum Andreas Gritus evectus est. Fœdus inter Cæsarem, ac Rempublicam ictum. Gallus, maris præfecto Gause-rio in Italiam misso, novos in Insubribus motus civit. Hadrianus pontifex e vivis excessit, ac Clemens VII. illi successit est. Galli iterum tota Italia depulsi, quibus tamen in novam ejus recuperandæ spem, ipsius regis adventu, erectis, de sanciendo cum ipsis fœdere magnis contentionibus apud Patres cum actum esset, nihil certi statutum est. Ad Ticinum male a Gallis pugnatum, ac Franciscus rex a Cæsareanis captus est.

HISTORIARUM VENETARUM ANDREAE MAUROCENI *P A R S P R I M A .* LIBER PRIMUS.

QVAE mortalibus gravia , & atrocia acerrimis bellorum casibus accidere solent , cuncta fere Reipublicæ Venetæ octo annorum spatio contigere , quo invidiæ , atque odii stimulis acti Europæ Principes , adversus ipsam foedere Cameraci inito , exarsere . Julius Pontifex Maximus , Maximilianus Imperator , Ludovicus Galliæ , Ferdinandus

Hispaniæ Reges socia arma sumpserunt , ut imperio Venetis adempto , illorum nomen delerent , ac penitus excinderent . Hinc foedæ direptiones , adversa prælia , oppidorum vastationes , urbium oppugnationes , populorum cædes , quibus terrestre imperium debilitatum , pene collapsum foret ; nisi Senatus in tot adversis constantia , atque prudentia , civium egregia virtus favientem fortunæ vim fortiter excepissent , ac mortales omnes

supergressæ casus, minanti exitium hosti invictis viribus restitissent; ut, quamvis aliquando Respublica exagitari durioribus procellis, ac temporum illorum calamitate premi visa sit, nunquam tamen convelli, vel concuti potuerit; quinimmo animi infracto robore, & opibus, quibus abunde civitas pollet, hostium impetu repulso, conatibusque repressis, tandem amissa recuperaverit, pristinumque imperii decus cum dignitate retinuerit. Quæ omnia, uti gesta sunt, a Petro Bembo, & Paulo Paruta clarissimis viris literis fuere mandata: ille, post Marcum Antonium Sabellicum Decemvirum decreto conscribendæ Historiæ Venetæ onere suscepto, rerum seriem usque ad obitum Julii Summi Pontificis perduxit; ex quo tempore foedus cum eodem Pontifice, ac Ferdinando Hispaniæ Rege adversus Gallos percussum illius excessu diremptum est: hic vero subsequutam temporum successionem Italico sermone usque ad annum M.D.LII. posteris transmisit; post cujus obitum, cum mihi a supremo Decemvirum Consilio injunctum esset, ut scriptis rerum, quæ nostra ætate gestæ sunt, memoriam complecterer, cuperetque animus non intra unius provinciæ fines, sed quacumque priscæ Romanorum linguæ notitia pervasit, nobilissimæ, atque antiquissimæ Reipublicæ gesta perlegi, operæ pretium me facturum existimavi, si altius scriptorum meorum exordia ducerem, atque ab iis potissimum temporibus inciperem, quæ, post pacem Bruxellis inter Franciscum Gallorum Regem, & Carolum Belgarum tunc Ducem initam, & cum Venetis inducias pactas, sequuta sunt. Inde sumere initium, Deo juvante, placuit, ac subsequentium annorum res gestas conscribere: ingens sane opus, nec minori labore, quam utilitate refertum; siquidem clarissimæ, amplissimæque Reipublicæ, quæ domi, quæ foris acciderint, pace acta, bellogue administrata sint, nobis erunt explicanda; quibus artibus coalescere civium animi, ac singulari concordiæ nexu ingentes pro patria labores exantlare, potuerint; urbs ædificiorum publicorum magnificentia, mortalium undique confluentium frequentia, divitiis, ac viribus aucta, & illustrata, optimis legibus, severioribus judiciis firmata, bella cum potentissimis gentibus suscepta. Quæ sane omnia rerum cognitionem, atque usum, dicendi vim & copiam incredibilem exposcere videntur; ea si minus asserre ad institutum opus

potero, conabor certe diligentia, & studio certare, ne omnino impar ad provinciam sustinendam videar, quam mihi a supremo Consilio demandatam alacri animo suscepisse fateor, ut in re, qua nulla ad utilitatem, ac splendorem præstantior esse potest, patriæ operam præstarem, & quantum in me esset, labentem rerum memoriam erigerem, ac civium præstantissimorum egregia facta ab interitu vindicarem.

Atque ut ea, quæ dicenda sunt, facilius intelligantur, quinam rerum status, quæ Reipublicæ facies, qui summorum Principum animus hoc tempore fuerit, paulo altius initio repetito, nobis explicandum videtur. Nam variis bellorum casibus Venetis jactatis, cum satis constaret, haud facile factum esse, Rempublicam antiquitate, civili prudentia, opibus, atque rerum terra, marique gestarum gloria illustrem, e statu dejicere, aversis a bello Principum animis; Bruxellis inter Franciscum Galliæ Regem, Maximilianumque Imperatorem pace inita, a Cæsare, ac Venetis octo mensium induciæ pactæ fuere; ut interea de firmanda pace ageretur: in quibus, ut, quæ Maximilianus Reipublicæ ademerat, Veronamque præsertim, restitueret, cautum fuit. His peractis, de renovandis iterum induciis agi cœptum, Galliæ Rege auctoritate, & opere adnitente, ut ad pacem ineundam aditus patefieret. Andegavum missi, penes quos rei tractandæ summa auctoritas foret, ab Imperatore Philibertus Præpositus Trajectensis, & Hieronymus Borducius Brisatii Præfectus, a Senatu Antonius Justinianus. In annos quinque induciæ pactæ, quo tempore ab armis abstineretur, nil hostile utrimque ageretur; terra, marique cuncta pacata forent; non consilio, non armis, non pecunia, non belli machinis hostes juvarentur. Sancita hæc fuere anno ab humani generis reparatione M.DX.VIII. mense septembri. Quibus compositis, optata diu pacis spes orbi Christiano affulgere cœpit, summisque votis a cunctis expetebatur, ut arma, quibus misere per tot annos Italia, atque Europa diffidiis Principum vexatæ, ac laceratæ fuerant, in communis hostis Christianæ Reipublicæ perniciem verterentur. Verum non ita fata Italiæ tulere; sed nova dissensionum seges, libidine dominandi, veluti pabulo, aucta crescere in dies, novos motus ciere, clades cladibus adglomerare: nam Maximiliano defuncto, cum Carolus Philippi filius, ejus nepos,

cui

cui nuper Hispaniæ regna amplissima, Ferdinando, & Helisabeta vita functis, obvenerant, quique Neapolitanorum regnum adeptus fuerat, licet adversante Francisco Galliarum Rege, in demortui Maximiliani Imperatoris locum suffectus esset; odia, quæ jam restincta videbantur, recrudescere, ambitio transversos potentissimos Principes agere, Italia per tot annos armis labefactata æmulationes alere, atque excipere, ac materiam ad arma exercenda præbere cœpit; cum Cæsar opulentissima Insulæ ditio privari, quam ad se Imperii jure spectare censebat, ægre ferret; neque Galliarum Rex a Neapolitano regno excludi, quod priores Reges hereditario nomine poscentes vi armisque ceperant, æquo animo pateretur: jamque in dies ali occulta inimicitia semina, alienari Principum mentes, ut si qua vel exigua occasio redintegrandi belli foret, turbari iterum res Italiæ, divina, & humana misceri facile possent. Sed imminenti malorum fato unum id obsistere videbatur, quod, quæ voluntas Italicorum Principum, quæ inclinatio animorum futura esset, non satis erat exploratum: utram vero in partem vires provinciæ propenderent, maximum ad bellum conficiendum momentum erant habiturae. Respublica Veneta armis diu conflictata, quæ, fœdere cum Francisco Rege inito, ad Mediolanum tuendum tenebatur, motus bellorum denuo excitari, pacem labefactari ægre admodum latura videbatur; cum ob imminētis belli Turcici suspicionem; tum quod annuatim classibus parandis, mari tutando, imperio terrestri, ac maritimo defendendo publicæ vires, ac privatae civium opes absumerentur, neque pares ad utrumque bellum sustinendum essent. Leonem Pontificem Maximum in summo dignitatis gradu collocatum, Urbini ditio- nibus, pulso Duce, sibi adjectis, nova appetere, ac moliri: religione, & pace florentem Italiam, in qua satis amplum imperium obtineret, novis bellorum eventibus objicere credibile non erat; cum Reges, qui opibus, imperio, viribus sum- mopere pollebant, si semel in aciem descendissent, verendum foret, ne is, cui victoria afflaret (ut est hominum, ac præ- cipue Regum ingenium regnandi appetens) universam Italiam excurreret, legesque omnibus imponere adniteretur. Florentina Respublica, quæ nil, nisi ad Leonis Pontificis nutum age- bat, nunquam sua consilia ab illius voluntate sejunctura vide-
ba-

batur. Genuenses, qui in clientela Gallorum Regis conquiescebant, ab ejus sententia minime recessuros constabat. Lucenses, ac Senenses precaria libertate utentes, neque audere, neque moliri quidquam poterant. Federico Gonzagæ, cui Mantua parebat, nullæ rerum novandarum aut vires, aut spes erant. Alphonfus Estensis, Ferrariæ Dux, cui Mutina, ac Regiumlepidi urbes ademptæ fuerant, illarum recuperandarum desiderio flagrabat; attamen cum nullos sui consilii adjuutores speraret, potius in Regis auctoritate, quam armis spem reposerat. Franciscus vero Sfortia, Ludovici Insubrum olim Ducis filius, Tridenti, urbe in faucibus Italiæ sita, degebat, in omnem occasionem intentus, qua se benignius fortuna ostentaret, ut nullis ærumnis fessum animum ad pristinum statum adipiscendum erigeret, qui a Gallo oblatas condiciones aspernatus, nulla vel temporum asperitate, vel fortunæ iniquitate adduci potuerat, ut juri suo cederet; immo varia agitare animo consilia, externos, Italosque Principes, ut suis afflictis rebus opem ferrent, implorare non desierat; attamen qui spiritus in Francisco vigeant, non tantæ molis erant, ut pacem Italiæ turbare possent, cum Insuæ in potestatem potentissimi Regis concessissent, quem bello laceßere, neque facile, neque in promptu erat: cum præsertim nuper sibi Helvetios adjecisset, invictæque gentis armis nullum sibi aut grave, aut formidolosum bellum inferri posse censeret.

Is igitur Italorum Principum status ea tempestate: neque erat, cur quieti, ac paci bellorum motus, & curas anteferrent, cum repente veteribus Italiæ calamitatibus recentes adjectæ, bella bellis cumulata sunt, ac Respublica, quæ tum iis rebus maxime intenta erat, quibus cives præteritis laboribus fessi recrearentur, quæ pace, belloque ad illam ornandam, atque confirmandam pertinerent, instaurarentur, denuo novis jactari fluctibus, easdemque subire tempestates coacta est. Quo tempore Leonardus Lauretanus Princeps ex humanis excessit: singularis, & egregius civis, qui difficillimis temporibus clavam Reipublicæ tenuerat, vel hoc uno summæ felicitatis compos, quod quam tot pressam calamitatibus, ac fluctibus penemersam Rempublicam conspexerat, eandem imperio, gloriaque florentem reliquerit. In ejus locum susceptus est Antonius Grimanius jam nonagesimum annum ingressus: civis, si quis
alius,

*Leonardi
Laurentii
Principis
obitus.*

*Antonii
Grimani
Principis
electio.*

1521 alius, prosperis, adversisque rebus adeo varie iactatus, ut humanæ fortis spectaculum censerī merito possit. Nam anno M.ID. classis imperator adversus Bajazetem summo Patrum consensu creatus, cum ad Methonem cum classe Turcica male pugnatum esset, ad Prodonum bene rei gerendæ occasiones amissæ, Naupactum in hostium potestatem venisset, imperio illi abrogato, sublectoque Malchione Trivisano, causam ex vinculis apud totius nobilitatis concilium dicere coactus, rerum capitalium Triumviris Nicolao Michaelē Doctore & Equite, Marco Sanuto, & Paulo Pisano Equite, anno M.D. tertio idus junii, Divi Marci procuratoria dignitate adempta, in Illyrici maris insulas Apforum, & Crepsam exilio damnatus est: verum novem postea emensis annis, ita rerum vicissitudine ferente, qua mortalia cuncta agitantur, Triumviris Bernardo Bembo, Marino Justiniano, Aloysio Gradonico Majoribus Confitiis legem ferentibus, eodem mense junio, universis fere civium suffragiis ab exilio revocatus, ac patriæ restitutus, statimque ad priorem evectus dignitatis gradum, undecimo post anno amplissimus illi honor delatus est.

*Suffragia
fuerē 1260.*

Principe igitur Antonio Grimano creato, tertio nonas quintilis anno M.D.XXI. etsi nondum ad arma palam ventum esset: attamen bellorum semina jam exorta, firmioribus nixa radicibus, acerbos propediem fructus editura videbantur; nam fastus, ac dominandi libido, duæ animorum pestes, quæ mortales sæpe in summa mala præcipitarunt, jam animum Leonis invaserant, qui in flore ætatis, summaque in auctoritate constitutus, assentatoribus undique septus, sui Pontificatus monumenta parum diuturna, & illustria rebatur fore, nisi ad aliquod egregium facinus animum adjecisset, quo memoriam ipsius quam maxime propagaret. Itaque omnibus modis statuit Galliarum Regem in amicitiam allicere, specie ad Italiæ quietem firmandam, re, ut, Carolo regno Neapolitano exuto, cujus potiundi desiderio æstuarē Francisci Regis animum noverat, Ecclesiasticum imperium, privataeque fortunas ingentibus dignitatibus, atque opum incrementis attolleret. Cum vero publicæ retinendæ pacis studiosum Senatum Venetum intelligeret, neque Reipublicæ rationes a Rege seungi posse animadverteret, in eo in primis summa contentione laborandum duxit, ut defendendæ Italiæ obtentu fœdus sanciretur, quo

si quis arma in provinciam inferret, hostis judicaretur; eo ni-
mirum consilio, ut Cæsar, cujus in dies potentia, atque au-
ctoritas augebatur, si armatus Italiam ingredi vellet, commu-
ni consilio, & viribus arceretur: non minus enim Pontifici,
quam Venetis suspecta Imperatorum arma, vires, consilia sem-
per fuerant. Huic se societati adjungendi Italici Principibus
quatuor mensium spatium tribueretur. Si quis adversus sanc-
ta moliretur, foederave cum hostibus privato consilio iniisset,
aut pactis aliquid adversum pacisceretur, illum tanquam ho-
stem persequendi reliquis jus esset. Hac demum societate ni-
hil aliis, quæ Pontifici, aut Reipublicæ cum Rege intercede-
rent, foederibus derogaretur.

Hæc omnia cum ad pacem Italiæ magis firmandam perti-
nerent, libenter a Patribus audiebantur; licet de Pontificis
voluntate nonnunquam ambigui vererentur, ne privatis consi-
liis ad novas res animum fortunæ illecebris corruptum con-
verteret; nam superioribus mensibus Antonium Pacium Pisto-
riensem Episcopum ad Helvetios miserat, ut sex millia pedi-
tum, qui in Ecclesiæ ditiones statim iter maturarent, conscri-
beret; quod cum facile ex foedere nuper percusso a pagis im-
petrasset, milites per Mediolanensem agrum in Flaminiam,
& Picenum pervenerant, stipendiaque ære Pontificio merebant.
Primo non sine variis rumoribus, quonam hæc destinarentur:
deinde constanti omnium opinione arma in Neapolitanam ex-
peditionem comparari. Quæ cum non obscure Leonem novas
res meditari, bellisque Italiam rursus exarsuram indicarent,
Marco Foscaro Legato Senatus mandavit, Pontifici signifi-
casset, quod undique opinione hominum, voceque ferretur,
Neapolitanum regnum Helvetios invasuros, eo vehementer
Senatum commoveri; nam quemadmodum Cæsari armato in
Italiam adventanti communibus viribus obsistere, ac in mu-
tuam defensionem conspirare, id a nemine jure reprehensum
iri censeret; ita illum ultro armis laceßere, ac fortasse nihil
ejusmodi opinantem excitare, a publica utilitate sejunctum es-
se. Quis enim non maxime verendum existimet, si bello pe-
tatur Cæsar, Germanos bellicosissimam gentem illum omni
ope, studio, viribus adjuturam, atque homines, alias a rebus
Cæsaris aversos, contumeliam ad se pertinere existimatu-
ros, in nostram perniciem denique consensuros? Huc accedere,
quod

152 I

*Antonius
Pacius Ep̃s.
scopus ad
Helvetios.*

*Mandata
ad Marcum
Foscarum
oratorem
ad Pontifi-
cem.*

1521

quod hæresum pestis, quæ illos teterrimo veneno infecerat; Luthero majores, & acriores spiritus fumente, Pontificiæque auctoritati acerbius adversante, ingentia incrementa sumptura, ac libere debacchatura videretur; potentiam quinimmo, viresque Turcarum communium hostium augeri, qui Gazelle nuper devicto, nihil non sibi adversus Pannonias, Italiam, atque adeo universam Rempublicam Christianam superbe polliceantur; ac, si semel bellum in hanc provinciam irruerit, quis non tristia omnia ominetur? Dum ferrum, quo adversus barbaras gentes pugnandum, illarumque sanguine inficiendum foret, in nostra viscera propria dextera convertatur? Hæc cum Pontifice agebantur. Joanni Baduario Oratori apud Galliarum Regem in mandatis datum: de iis, quæ in Italia gerantur, Regem, ac Magnum Cancellarium certiolem faciat; constanter polliceatur, si de tuenda Italia agatur, cum Rege Rempublicam in arma ituram, totis viribus adversus Cæsarem, omnesque alios certaturam; contra valde periculosum censere, Cæsarem hoc rerum statu ad bellum laceffitum urgere.

*Mandata
ad Badua-
rium Orato-
rem in Gal-
lia.*

Nullum interea officii genus, quo Venetos sibi adjungeret, a Carolo prætermittebatur, magnum in Reipublicæ potentia, ac viribus momentum ad res feliciter gerendas fore ratus: pollicita adjiciebantur; quodcunque in Venetorum urbibus, atque agris imperio jus esset, id ultro novis titulis concessurum. Ea Patres, qui & temporis longinquitati, qua humana imperia, non secus ac reliqua mortalia, vicissitudinibus subjiciuntur, & gentium legibus, belloque, ac justis armis niterentur, nihili ducere, neque semel Gallo præstitam fidem fallendam existimare. Decretam Cæsari non modo pro Imperii dignitate adepta legationem, verum etiam Franciscum Contarenum, Gasparis Contareni loco ordinarium Legatum designatum, ne ullam Galliarum Regis animo suspicionem injicerent, cunctari jusserunt. Inde Carolus Venetorum amicitiae, ac foederis spe dejectus, Philibertum Legatum in Galliam mittit, qui de pace cum Francisco ageret, ut Regum conjunctionis metu perterritos, funesta adhuc præteritarum cladum memoria animis hærente, ad se attraheret. Cum Henrico Angliæ Rege conqueritur, Venetos, neque pacta cum Maximiliano servasse, neque oblatam pacem amplecti velle. Quibus in speciem agitatis, eo minor a Regibus fides habe-

*Franciscus
Contarenius
Orator ad
Cæsarem.*

batur, quod eodem tempore concordiae nomen sermonibus Cæsar usurpans cuncta ad bellum summo nixu compararet, atque expediret. Itaque Franciscus rem omnem Joanni Badio Legato aperit, acriusque ad bellum incitatus in Morinis ad Ardresium oppidum in colloquium cum Anglo descendit; pacem nuper sanctam firmat; Venetorum amicitiam omni officiorum genere fovet; ut nuper sibi natae filiae sacro fonte abluendae adsisteret, Senatum invitat, Legato id muneris ejus nomine obeunte.

1521

*Colloquium
inter Gal-
lia, & An-
gliae Reges.*

Ceterum Pontificis animus nunquam acquiescere, novis assidue rebus studere, plura in speciem, quæ ad pacem attinerent, Reipublicæ ostentare, in id omnes nervos intendere, ut imperii amplificandi, nominisque provehendi materiam pararet. Quæ cum eo spectarent, ut iterum turbatis rebus, in novas bellorum procellas Italia conjiceretur, Senatum in summam suspicionem adduxerant, ne cum Gallo Pontifex arctiori vinculo junctus Rempublicam in ingentes difficultates impelleret; cum inter cetera, ut perduelles, ac facinorosi homines a mutuis regionibus hinc, atque inde communibus armis summoventur, poenisque afficerentur; quo Estenses Ferraria pelleret, Italica societate caveri vellet. Quibus permoti Patres, qui antea mandata subscribendi fœderis Oratori dediderant, S. C. revocarunt, Regique significarunt, mirari nova suboriri quotidie impedimenta, ut non propugnandæ Italiæ, sed belli excitandi his fœderibus a Leone fundamenta jacerentur; dum tantum non aperte Cæsarem, provinciasque, quibus belli faces admoverentur, designaret. Quid vero quod perduellionis, & criminum reos persequi omnibus modis statueret? id enim præterquam quod plurimum rationibus Reipublicæ officeret, cujus militum Præfecti exteris provinciis orti publica stipendia facerent, aperte innuere, illius animo, ut Ferrariensis Dux avito imperio pelleretur, penitus infedisse; quæ quantum momenti habitura essent, nemo non videret; dum de communi firmanda societate, ac ne Cæsar in Italiam arma inferret, actum fuit, ultro, ac lubenti animo Senatum assensisse: modo non de tuenda Italia agi, sed ut cuncta bellorum tumultibus misceantur, quæ ex pactionibus Regi Senatus teneretur, alacri animo præstaturum; iis, quæ a Leone proponerentur nullo pacto aures præbiturum. Itaque fœdus

*Veneti Fœ-
scaro adi-
munt man-
data fœde-
ris subscri-
bendi.*

quam-

1521 quamplurimis difficultatibus implicitum differri in dies ; Rex quin etiam secretiori cum Pontifice firmandæ societati morasnectere , vel quod Leonis artes , cujus animum antea expertus fuerat , vereretur , vel quia Cæsare multis difficultatibus septo , sibi vero cunctis ex sententia fluentibus , absque aliorum ope per se satis ad bellum gerendum expeditus videretur . Leo quoque plurimas antea sibi a Gallis illatas injurias mente repetere ; aliquando , ne summi Principes in Pontificii imperii perniciem arma jungerent , vereri ; incredibili nonnunquam Parmæ , Placentiæ , ac Ferrariæ urbium obtinendarum desiderio flagrare ; quæ Mediolani a Lautrechio , & Tarbellensi Episcopo juri Ecclesiastico adversa gererentur , non æquo animo pati ; ut tandem non absque omnium admiratione , quod , qui paulo ante ingenti ardore animi Francisci amicitiam concupiverat , is momento mutata sententia Carolo adhærens Italicam pacem turbare , Cæsaris potentiam sibi antea invisam augere , atque innumeris se se periculis objectare decreverit . Angebatur Cæsaris animus ob Cantabriæ a Gallis illatum bellum : Mediolanensium extorrum spes , Helvetiorum nuper cum Rege inita societas maxime exstimulabant : difficile igitur non fuit , ut quos utilitatis species permoverat , societas quoque devinciret . Mutua itaque defensio Hetruriæ , ac Mediceæ familiæ patrocinium , Mediolanensis expeditio , Parmæ , & Placentiæ Pontificiæ ditioni adjectio , Francisci Sfortiæ Tridenti tunc vitam agentis in paternum imperium restitutio , Ferrariensis oppugnatio , jurisjurandi , quo Cæsar Neapolitano regno potiri vetabatur , absolutio secreto pacta . Ea priusquam in vulgus emanarent , statuunt clam per insidias , aut repentino aliquo armorum tumultu Gallos inopinato adoriri . Genua , quæ tunc in Regis clientela quiescebat , tentata , Mediolanensis ditionis urbes per dolos petitiæ ; sed utraque inani prorsus eventu contigere .

Fœdus inter Pontificem, & Cæsarem .

Senatus Venetus , ad quem nonnihil de consiliis a Leone mutatis pervenerat , latenter , astu , ac dolis belli initia tegi ratus , ut validiori præsidio urbes , arcesque firmarentur , decrevit : trium millium Italorum peditum delectum statim haberi jussit ; si majore numero opus esset , id Sapientum Collegio permissum : cumque Thomas Scudus Lautrechii frater , ac Tarbellensis , ut Theodorus Triultius copiarum Reipublicæ

cæ summus Præfectus cum cataphractis, leviorisque armaturæ equitibus ad Insubrum fines adequitaret, a Senatu petiissent, ex foedere concessum est. Triultio, ut suas cohortes in Cenomanos duceret, injunctum; Paulo Nannio Bergomi Præfecto Legati munere delato, ut statim se ei adjungeret, mandatum. Dum hæc agerentur, Scudus, cui, quæ occulto adversus Regem pararentur, innotuerant, Regium lepidi Galliæ Cisalpinæ urbem per insidias aggredi statuit, inde rei patrandæ opportunitatem, & occasionem nactus, quod quamplures ibi Insobrum extorres, quos Pontifex a suis finibus arcere tenebatur, convenissent. Itaque ad viii. kal. julii summo mane cum quadringentis levioris armaturæ equitibus Regium profiscitur. Illum Federicus Bozzolus, ejus nominis oppidi in Mantuanorum finibus Regulus, cum mille peditibus subsequitur. Eo cum venisset, Franciscum Guicciardinum jam ea de re certiorum factum ad colloquium accersit, qui omnibus, quæ ad tutandam urbem spectarent, dispositis, ultro extra portas adest: ibi dum mutuo conqueruntur; Scudus, quod exules adversus pactiones intra mœnia recipiantur; Guicciardinus, quod cum armis Scudus fines pontificios esset ingressus, forte porta quadam ad excipienda frumenta disclusa, Galli irrumpere conantur: verum statim pulsi, clausisque portis, tumultu excitato, displosis repente nonnullis tormentis, funduntur. Scudus in summa trepidatione ab urbis Præfecto illæsus dimittitur. His ad Pontificem perlatis, graviter de Rege conqueritur: nil hujusmodi meritum per summam injuriam bello peti, dolo suas urbes tentari; atque iis de rebus cum Oratoribus Principum acerbè admodum, ac graviter agit; multa in Scudum, quamplurima in Regem exaggerat, qui cum occasionem ab ejus amicitia discedendi diu quæsiverit, nulla inventa, aperte bellum moliatur. Republicæ Oratore accersito, quæ Regii acta sint, exponit; ignorare, cur armis illum laceßere sibi Rex in animum induxerit; statutum sibi, ac firmum esse, quacunque ratione Ecclesiæ jura, ac Pontificiam dignitatem sustinere: hoc uno vehementer angi, quod nondum coalitæ Italiæ cicatrices denuo refricandæ sint, iisque certandum armis, quibus Christiani nominis hostes pessum iri oporteret. Collegio Cardinalium vocato, in Regem acriter invehitur, Cæsaris pic-

152 I tatem , ac religionem extollit ; Italiae incolumitatem , totius Christianae Reipublicae salutem in illius societate contineri ostendit .

Senatus , cum ea , quae adhuc premere , ac celare Leo cupiebat , palam erumpere animadverteret , ut quantum opera , & consilio posset , nutantem Italiae pacem firmaret , graviter per Oratorem Pontificem alloquitur : quo loco res Christianae sint , exponit ; quae , si bellum oriatur , incommoda provincia , per tot annos injurias bellorum perpessa , denuo subitura sit , docet : a Leone flagitat , priusquam adversus Regem moveat , illum de iis , quae nuper acciderant , certiore faciat ; qua mente , quo erga illum animo sit , exploret ; omnia experiantur antequam in aleam belli descendat ; nihil eorum , quae multorum sermonibus vulgata fuerant , de Rege suspicari , qui omnibus pietatis officiis sanctissimam Sedem sit prosequutus : dein factum lenire ; quae a Scudo ad Regium lepidi acta essent , non ad pacem labefactandam ; sed ad extorrum facinorosorum hominum perniciem spectasse , quos rumor increbuerat , hostilia adversus Gallos , eorumque oppida meditari : de propensa Pontificis in commune bonum voluntate Senatum non ambigere : ceterum ad arma summos Principes redire , nunquam magnis caruisse periculis ; nunc vero cum validissimo exercitu Suleimanus Pannoniis immineat , quis dubitet , his diffidiis illi non ad amplissimum modo Hungariae regnum , verum ad reliquas Europae provincias atque adeo ad Italiam ipsam aditum parari ? quibus sane avertendis , cui onus incumberet , nisi illi , qui summum dignitatis , & auctoritatis imperium in terris obtineret ? His convertere Pontificis animum ad pacis studia Senatus nitebatur . Atque eodem tempore , ne imparata Respublica offendi posset , decretum est , ut cataphracti equites lustrarentur , in eorum qui deessent locum , novi deligerentur ; quadringenti levioris armaturae reliquis adjicerentur ; sex Italorum peditum millia conscriberentur , mille & quadringenti ex Sedunensibus , mille ex Rathis publicis stipendiis adlegerentur : petente Lautrechio , ut auctoritate , ac disciplinae bellicae laude insignis , quicum de bello administrando , deque Insubribus tuendis consilia communicaret , civis Mediolanum mitteretur , Andreae Grito , qui magna apud suos ,

*Andreas
Gritus ad
Lautrechium
mittitur .*

suos , summa apud exteros Principes excellentis virtutis opinionione florebat , id oneris injunctum est . Legatus cum summa auctoritate Hieronymus Pefareus spectatæ vir prudentiæ , ac fortitudinis a Senatu declaratur .

1521

Hieronymus Pefareus legatus.

Interea Pontifex cum Gallo inimicitias palam exercere , nullum rationi , nullum Senatus precibus locum dare , bellum spirare ; nam de illo administrando cum Joanne Emanuele Cæsaris Legato agere cœperat ; Prosperum Columnam , scientia rei militaris clarum , Romam accersiverat , ut iis , quæ ad tantam rem conficiendam necessaria forent , communi consilio prospiceretur ; copiarum vero suarum imperatorem Federicum Mantuanorum Principem delegit , ex cujus ditionibus , vel situ , vel propinquitate plurima adjumenta peti possent , ducentos illi cataphractos , totidem leviores equites imperat ; cumque omnis rei bene gerendæ spes in celeritate sita esset , in primis statuunt , ut Pontificiis , Hetruscisque junctis cataphractis sexcentis , ac totidem ferme , qui tum in Neapolitano regno Cæsareanis aderant , a finibus Ecclesiæ Mediolanensis ager invaderetur ; sex Italarum peditum millia deligerentur ; duo Hispanorum , qui in Genuæ litoribus erant , ad exercitum inter Mutinam , ac Regium castra habiturum transirent ; duo item Neapolitanorum millia Aterni Marchio duceret ; mutuis Pontificis , Cæsarisque sumptibus quatuor Germanorum , duo Ræthorum peditum millia evocarentur : his Helvetiorum ad duo millia accedebant ex iis , quos ante Pistoriensis Episcopus , Pontificis jussu , in Italiam ductaverat , cum reliqui domum reversi fuissent : denique ut ab Helvetiis sex millia , juxta Pontificis foedus , peterentur , decrevere ; neve gens illa Gallis auxilio esset , postularetur , cum foedera Pontificia longe Gallicis priora esse Leo affirmaret . His viribus a Lario lacu movere , atque Insubrum ditionem aggredi in animo erat : neque difficile , ut fortuna cœptis responderet , rebantur ; cum ob nobiles exulum familias , quæ viribus , auctoritate , & clientium numero plurimum ea in regione pollebant ; tum ob populorum ingens , erga Gallorum nomen , odium , qui a militibus gravia , & intoleranda perpeffi , cum neque Rex ob pecuniæ inopiam satis provideret , neque Præfecti ob negligentiam obsisterent , incredibilis , quo Regem prosequebantur ,

1521 studii, & benevolentiae obliti, ut est plebis natura novarum rerum appetens, omnia sursum, deorsumque misceri, & agitari cupiebant.

Harum rerum, bellique jam a Pontifice, & Cæsare adversus Regem declarati fama in Gallias perlata, qua opulentissimam Mediolanensem regionem validissimo exercitu aggressuros ferebatur, Regem permovit, ut nihil, quod ad hostium conatus arcendos opportunum foret, prætermitteret; idque in primis cum in Venetorum foedere situm esse existimaret, Lautrechio, qui illius nomine toti regioni præesset, in Italiam misso mandaverat, ne quid Insubres detrimenti paterentur summa ope provideret; a Republica quaecunque ex foedere teneretur, requireret: sex porro peditum millia, sexcentos cataphractos equites Venetos præstare pactioibus foederis cautum erat: præterea decem millia Helvetiae gentis adcersiri, sex Gallorum millia in Italiam proficisci, magnam Italorum peditum manum conscribi jubet: his copiis aut æquo cum hoste Marte certare, aut vim illius, conatusque repellere posse arbitratum. Verum Columna neque Neapolitanorum, neque Germanorum militum adventu expectato, reliquis collectis copiis, Ravennae, Forocornelii, Bononiae, Mutinae, Regii lepidi praesidis relictis, ad millia passuum quinque prope Parmam proficiscitur, spe haud exigua fretus, si Helvetii Regi milites non dedissent, oppidanique aversis a Gallo animis aliquid novi molirentur, fore, ut nullo negotio urbe potiretur. Verum Helvetii pactos ex foedere Regi milites permiserant, quorum dum delectus haberetur, Georgius Suprassius Mediolanum cum quatuor Sedunensium millibus venerat; Lautrechius ad Parmam tuendam Scudum cum hastatis quadringentis, ac quinque Italorum peditum millibus miserat: Senatus ad Pontem vicum, ut Gallis praesto essent, copias cogi jusserat. Proinde Columna non omnino suis viribus fidens, in Parma expugnanda operam amissurum veritus, ni Aterni Marchio cum trecentis hastatis, ac duobus Hispanorum millibus ex Neapolitano regno adventaret, ac Germani ad sex millia adessent, nihil moliebatur. Cum vero ex Aeniponti comitatu in Mediolanensem agrum, nisi per Republicae Venetae fines, aditus non pateret, Cæsar a Senatu

petebat, ut Germanis iter per Veronensium fines facere permitteret, id summi beneficii loco a Republica accepturum. Caroli postulatis Senatus decreto ita responsum: Omnibus semper benevolentiae, ac observantiae officiis Rempublicam Cæsarem prosequutam esse; quod iis, quæ nunc petantur, assentiri nequeat, vehementer angi, propensæ voluntati fœdus obfistere, quod jurejurando cum Gallorum Rege pepigisset; infringendum haud dubio, si Germanos per Venetorum fines transire sineret: Cæsarem summopere exorare, ut qui status Reipublicæ Christianæ, quorsum diffidia hæc sint evasura, singulari prudentia expenderet; ne virus hoc in omnia Reipublicæ Christianæ membra diffundatur, prospiceret; pietatis, & magni animi sui esse omnes cogitationes, & curas in Reipublicæ Christianæ pace defigere. Ita Senatus decreto Cæsari responsum. Interea quamquam ratione Germanis militibus, si per Veronensem agrum transire velint, obfistendum esset, consulti-
tur: plerisque id nullo modo fieri posse, vel adituum multitudine, vel regionis latitudine contendentibus: Triultio licet difficultates inspicienti, conari nihilominus aliquid placebat; præcipuos in Veronensium fines ingressus summa diligentia custodiri; ac, si majoris aliquid momenti conficiendum foret, inter Pischeriam, & Lonatum munitionem erigi, qua situs opportunitate transitum Germanis præcludi posse sibi persuaserat. Verum, vel temporis angustia, vel immutatis Lautrechii consiliis, res ad exitum perducere non potuit, nonnullis tantum locis ad hostes aditu prohibendos custodiæ adhibitæ, atque iis præsertim, e quibus facilius ingressus esset futurus, ad Croariam nempe, Gavardum, & Clusam inter montium fauces sitam arcem, quam amnis Athesis præterlabitur, in quo catenam transversam duxere. Interim vero Lautrechio petente, ut copiæ Venetæ cum Gallicis jungerentur, quamquam moleste ferret Senatus exercitum a suis finibus discedere, ne militum incursionibus agri diriperentur, tamen ne fœderi deesset, in Cremonenses copias duci assensus est; instante vero Lautrechio, ut Padum trajicerent, legato præcipitur, ut si ita in rem esse censeret, ultra Padum nostros cum Gallis jungeret.

*Triultii cō-
silia de mu-
nitione pro-
pe Lonatum
erigenda.*

Interea Germani milites, nostris elusis, per montium aspera, ac confragosos saltus cum ad Baldi montis radices acces-

*Cæsareani
Parmā ag-
grediuntur.*

1521

fissent, incolumes in Cæsareanorum castra ad Parmam pervenire, quo etiam Aterni Marchio nuper cum Hispanis advenerat. Itaque propius admoto exercitu, civitas obsideri, & tormentis quati ab ea parte cœpta est, quam Parma flumine sejunctam, ad occasum vergentem, incolæ *Caput pontis* vocant. Lautrechius cum quingentis hastatis equitibus, septem Helvetiorum, quatuor Gallorum millibus, una cum Theodoro Triulzio Venetorum Præfecto, qui quadringentos cataphractos, & quatuor millia peditum duc̄tabat, Pado trajecto, lento itinere ripas amnis legens progreditur; dum interea sex Helvetiorum millia, qui a pagis Regi concessi fuerant, iter maturarent, id animo agitans, ut, vel cum hostibus manum consereret, aut si detrectarent, obsessæ urbi, cui frater præerat, opem ferret; quem per nuntios de rerum statu monitum, Gallicæ virtutis, sibi creditæ urbis, suæque existimationis meminisset, hortatur; cito cum exercitu, ut cum hoste pugnam capeſſat, ac civitatem obsidione liberet, adfuturum; certior namque a Scudo factus fuerat, paucos adhuc dies civitatem defendi posse. Itaque poſtridie ad viginti millia passuum ab urbe cum copiis pervenit, cataphractis præmissis, qui usque ad hostium castra citato cursu se se proriperent; verum dum hostes, omnibus ad oppugnationem instructis, acrius in mœnium everſionem incumbunt; Galli Capite pontis relicto, ultra Parmam amnem pacato agmine, cum majoribus tormentis se recipiunt. Hostes mane per murorum ruinas ingressi ea civitatis parte potiuntur, non sine oppidanorum applausu, ac lætitia; quippe qui Ecclesiæ imperium summo opere concupiverant; licet statim ingens gaudium mœror, ac luctus exceperit; nam eorum domus, ac supellex prædæ loco Pontificiis militibus cessere. Eam redintegrandæ pugnæ opportunitatem nisi elabi Scudus passus esset, milites rapinæ intentos facile erat fundere, ac rursus civitate potiri. Hostes egesta humo, impedimentis perfractis, quibus portas Galli obſeperant, tormenta in amnis margine constituunt, atque in adversam fluminis ripam disſlodunt. Dum hæc summo studio aguntur, Lautrechius cum exercitu ad Tarum flumen, quod septem millia passuum ab urbe distat, accedit. Eodem tempore rumor affertur, Alphonsum Ferrariæ Ducem centum

*Parma cis
amnem ca-
pta a Colu-
mna, & di-
repta.*

cataphractis , ducentis levioribus equitibus , duobus peditum millibus , quingentis Corficis , quos Lautrechius miserat , æneisque tormentis duodecim improvise Finalis , Sanctique Felicis oppida adortum in suam potestatem redegisse . His nuntiis perculsi hostes summa trepidatione , oppugnationis relinquentia consilia capiunt , veriti , ne a Lautrechio , quem appropinquare ferebatur , ad pugnam cogerentur , simul ne Ferrariæ Dux augendi imperii majores spiritus , atque opportunitates sumeret . Itaque duodecimo , postquam advenerant , die castra movent : Lautrechius , validiori præsidio urbe firmata , arcem Alam ditionis Parmensis oppidum ad Padum deditione recipit , atque inter Divi Secundi oppidum , Tarumque castra locat .

Infauſto eventu Parma oppugnata , haud leves inter foederatos suspiciones exortæ sunt . Leo repentinum Columnæ discessum carpere ; Cæsareanorum cunctandi artes timere , ne urbis potiundæ , qua flagrabat , cupiditate ad extorquendam ab eo immanem , qua maxime in belli sumptus egebant , pecuniæ vim uterentur , hæsitare . Cæsar vero Leonis ambigua consilia , atque inconstantiam suspecta habere ; ne iis , quæ ex foedere ad illum spectarent potitus , quo æstu commotus repente a Gallis ad se transierat , eodem reciprocante raptus ad Gallos deferretur , vereri . Itaque denuo Venetos ad belli societatem , legato ordinario Alphonso Santio Venetias misso , sollicitabat : ex ea magna ad Rempublicam emolumenta perventura ; non minus sibi , quam Venetis Italiæ pacem cordi esse : ne putarent Insuſtrum accessione propagandi in Italia Imperii materiam quærere , cum ultro sancte polliceatur , Mediolanenses ditiones Francisco Sfortiæ Barenſi Duci concessurum . Verum , neque ullo officiorum genere , neque pollicitis , ut a foedere Gallico descisceret , Senatus moveri , aut flecti potuit .

Interim Helvetii superatis Alpibus Cremonam veniunt , quorum adventu permoti hostes a Divi Lazari ad Lenſium fluvium ea parte , qua Regium respicit , profecti , haud paucos dies ibi commorati sunt ; cum interea nil memoratu dignum accideret , foederatarumque copiarum vires , atque existimatio imminuta opinione hominum excidisset . Cæsareani coeptis minime desistendum ratî , sex millium Italorum peditum deletum habere , duodecim Helvetiorum millia , Ennium Filonar-

1521
Finalis &
Sancti Fel-
licis oppida
a Ferrariæ-
se capta .

Cæsar per
Santium
Legatum
Venetos ad
societatem
allicit .

Venetorum
constantia
in Gallorū
amicitia .

1521 dum Verulensem Episcopum evocare , Mediolanensemque agrum invadere totis viribus statuunt . Et quoniam exercitus Gallici , & Veneti propinquitate , vel acie certandum , vel commeatu laborandum norant , trans Padum copias ducere decernunt , ponteque ad Brixellum oppidum , in Padi ripa positum , extructo , kal. octobris amne trajecto , castra ad Casale majus posuere ; quo tempore Julius Cardinalis Medicus Legatus a Leone supervenit . Lautrechius vero ponte sex millibus supra Brixellum passuum Pado instrato , copias in Cremonensem agrum perduxit , cumque hostes ad Ollium amnem quatuor castrametationibus pervenisse , atque ad Rebeccam oppidum e regione Pontis vici substituisse , per exploratores nuntiaretur ; statim impedimentis Cremonæ relictis , cum universis Gallorum , & Venetorum copiis ad Divi Martini quinque a Rebecca millibus celerrime Lautrechius proficiscitur , eo consilio , si hostes iter maturarent , ut obvius copiam pugnandi faceret . Qua re vehementer commotus Columna non ultra progredi , sed Helvetios adventantes opperiri statuit . Verum tertio die Lautrechius , castris ad Bordellanium positis , tormentorum partem trans Ollium ad Pontem vicum misit . Pilæ ferreae in hostium castra ingenti strepitu jaciebantur , quo periculo perterriti , quarta noctis vigilia summo silentio motis castris , exercitum ad Gabionetam oppidum ductant ; inde manum conferere cum nostris detrectantes ad Ostianum castrametantur .

Ferrarienses ad Finale profugati .

Dum nil agendo tempus utrinque teritur , Pistoriensis Episcopus , ac Vitellius Helvetiorum , atque Italarum manu Ferrarienses ad Finale oppidum inopinantes aggressi fundunt , ac cædunt , Duce ipso quam celerrime se Ferrariam recipiente , qui cum valde suis rebus timeret , suppetias a Senatu enixe flagitabat ; ne amicum , ac propinquum Reipublicæ Principem defereret , ne hostes sancti Georgii peninsulam ingredi summo civium quoque Venetorum detrimento pateretur ; minora saltem navigia ad se , resque suas tutandas mitteret . Senatum , quin Ducis voluntati assentiretur , Pontificis auctoritas in primis permovebat ; neque enim cum Leone apertas inimicitias exercere e Republica esse censebat , cum ea , quæ ex fœdere ad Mediolanum defendendum Galliarum Regi præstaret , nec

Cæsareanis induciis, nec Pontificiis rebus adversari constanter affirmaret. Eodem ferme tempore, eademque de causa cum per Oratorem Villierium Rex petiisset, ut Senatus Ferrariensi summam militiae Praefecturam mandaret, exorari non potuit, inclinatum jam in hyemem anni tempus, ac cataphractorum conscribendorum equitum difficultatem causatus. Dum hæc agerentur, Helvetii Sedunensis Cardinalis auspiciis per Alpes iter in Italiam moliebantur; qua de re cum rumor increbuisse, Bergomi, & Brixiae Magistratus, ut aditus intercluderent, adnixa, in Sebino lacu lembos, ac rates ad oppositas ripas, ne facultas transeundi foret, sisti jusserant; Lautrechius Gallos equites cataphractus una cum aliquot ex Venetis levioribus Pandeomio Gallo duce ad Ollii pontem misit, ut fluminis trajectu Helvetios prohiberent. Verum conatus vano eventu cecidere; nam nocturno tempore per lacum vecti in Brixien-
sium fines pervenere, non absque suspicione, adjumenta illis ad trajiciendum exhibita a nostris fuisse, cum lembos, ratesque loco motas summo mane fuisse constaret. Helvetii cum primum oppositam attigere ripam, ab Hispanorum, aliorumque militum manu excepti in itinere quamplurima regionis accolis detrimenta attulere. Sed inter hæc prætereundum non est, quod ad Ottolengum fatis amplum agri Brixien-
sis oppidum contigit: id Cæsareani, ac Pontificii milites ita foede diripuerunt, ut in eo crudelitatis, avaritiæ, aut impietatis nulla non exempla reliquerint; non ætati, non sexui par-
tum; fortunæ direptæ; feminae ludibrio, & libidini habitæ; captivi abducti, in cunctos sævitum, & quod omnem immanitatem, atque impietatem exsuperat, sacratissima vasa, quibus Christi Dei corpus asservatur, furto sublata, Eucharistia abjecta, quæ barbaris quoque horrorem incutere poterant. Helvetii quoque, licet iis Brixiae Magistratus jussu commeatus, & omnia necessaria abunde suppeditarentur, equis, atque aliis jumentis quamplurimis abactis, luctuosam agrestibus memoriam reliquere. His de rebus cum Cæsare Senatus vehementer con-
questus est, quod induciarum tempore ejusmodi a suis mili-
tibus patrata forent, qualia ne bello quidem committere fas esset. Eodem cum Pontifice officii gerere egit, quæ in reli-
gionem egerant milites gravius expressa, captivorum libertas,

atque,

*Helvetiorum
per Brixien-
ses transi-
tus.*

1521 atque, ut damna sarcirentur, petitum. Principes militum facinora partim detestari, partim excusare conati, captivos restitui iussere.

Helvetii tandem Ollio trajecto, hostium castris se adjunxere, ingenti omnium admiratione, quod, qui nunquam invicem dimicare consueverant, pars Gallorum, pars Hispanorum stipendiis merentes infesta in se invicem signa ferrent. Verum non alia re, quam pecunia duci, ali, & contineri exercitus compertum est. Ceterum novo rei exemplo percussæ procerum mentes ad conciliandos animos bellicosissimæ nationis, armaque iisdem auspiciis connectenda nuntios utrinque mittunt, qui ad illos, quos Sedunensis Cardinalis in Italiam duxerat, profecti fuerant, in itinere deprehenduntur; qui ad Gallorum exercitum designati erant, mandata exequuntur: pessimo consilio, non absque infamiæ nota, sub adversis signis ab eadem gente pugnari, civilia arma nunc primum acui, atque exerceri: quonam impetu, quo œstro perciti furerent? fera corda mollirent, ab infausa militia discederent, in patriam redirent, neve partam a majoribus gloriam, neu florentem Rempublicam fœda contentione commacularent, ac miserime distraherent. Hæc tantum apud eam gentem potuere, ut plerique Lautrechium auri, argentique inopia laborantem desererent, ac per summum dedecus prisco amicitiae jure, recentique Gallorum fœdere posthabito, in patriam reverterentur. Hujuscemodi moribus vel loci natura, vel domestica disciplina ea gens imbuta est, ferocia, ingenti spiritu, bellica virtute, nostra, patrumque memoria illustris, sterili solo, montium angustis, saxorum crepidinibus fere inaccessa. Ut pauca inter se, eaque potissimum religionis causa, bella exercere; ita quamplurimas in Europa pugnas alienis stipendiis edidere, quibus Helvetio nomini ingentem gloriam, egregios titulos peperere: quæ eximia bellicæ virtutis decora (ut nil undequaue perfectum mortalibus natura concessit) inconstantiæ, tumultus erga duces, ac parum sinceræ fidei notis nonnunquam aspersa fuere. Helvetiis dilabentibus, cum exercitus robur imminutum, ac fortunam trepidare Lautrechius inspiceret, anxius animi, ac de rerum summa sollicitus, præsidio Cremonæ, & Pislconi relicto, castra ad Cassanum admovit,

ut hostes Abduæ fluminis transitu totis viribus arceret ; id haud difficulter aggerum altitudine , pugnae disparitate , militum virtute , consequi posse ratus . Hostes , ad Rivoltam exercitu admoto , de Abdua tranando , extruendoque inter Rivoltam , & Cassanum ponte , consilia ineunt ; sed cum vel rei difficultate , vel Gallorum imminentium copiis deterrerentur , Columna secreto , intempesta nocte , parvis lembis ad Vaprium quinque millibus a Cassano passuum , nonnullos milites in ulteriorem ripam exponit . Ii editiorem quemdam locum occupant , ut reliquis succedentibus auxilio sint , ac , licet vehementius obsistente Scudo , qui ad tutandum fluvium , hostesque ripa prohibendos cum quadringentis cataphractis , Gallorum peditum manu , majoribusque tormentis a fratre missus fuerat , evasere , ac trans Abduam pervenere . Scudus spe frustratus Cassanum se recepit . Lautrechius vero de transitu hostium certior factus cum Gallorum , Venetorumque reliquis copiis una cum Triultio , Mediolanum , totius regionis caput , ingreditur , ad Laudem Pompejam Reipublicæ legato cum tormentis , suarumque copiarum parte relicto . Hostes ad Melinianum oppidum Mediolanum , & Ticinum inter castrametantur , eo consilio , ut , nisi valido præsidio firmatam Mediolani urbem aggredi , saltem Ticinum regredi possent .

*Lautrechius cum
Triultio
Mediolanum
se recipit .*

Sed cum declinare Gallorum res , averſamque ab iis fortunam cernerent , animos , ut adversus Mediolanum suarum virium periculum facerent , erexerant ; tum popularium studiis , atque animorum inclinatione , quos rerum novarum spes nunquam præcipites agere solet ; tum exercitus intra mœnia inclusi consternatione accensi : quæ Pontificiis , ac Cæsareanis , ut afflanti sinum fortunæ explicarent , spiritus addiderant . Itaque ad xij. kal. novembris , in vesp̄eram vergente die , suburbia aggrediuntur , quæ Lautrechius , ne hostis , illis captis , faciliorem sibi ad expugnationem aditum aperiret , munienda curaverat . Ad munitionem prope Ludovicam portam , cujus custodia Theodoro Triultio , & Andrea Grito obvenerat , a scloppetariis militibus pugnari cœptum : primo congressu Hispani arcentur , ac funduntur ; paulo post redintegrata pugna , militum magno numero aucti , ignibus fabrefactis , vehementiori impetu invehuntur ; munitiones , quæ parum eminebant ,

*Columna
Mediolanum
aggreditur .*

1521 conscendunt; cumque impares Veneti ad Hispanos sustinendos essent, Triultius, quam iniquo loco res esset, Lautrechium doceri jubet, ut Helvetiorum manu subveniat, petit; his imperata detrectantibus, totidem numero Aquitanos flagitat; tandem Petro Navarro cum paucis peditibus subsidio misso, Veneti ab hoste pressi, perturbatis ordinibus, loco cedere coguntur; idem Helvetii, qui haud longe aberant, fecere; pavore omnia, trepidatione, ac tumultu replentur. Hostes, Venetis fuis, Theodoro Triultio summo Praefecto, Mercurio Bua, Aloysio Marino Reipublicae a secretis, atque aliis captis, Andrea Grito se cum Gallis in civitatem recipiente, Romana, ac Ticinensi porta cum exercitu urbem ingrediuntur. Lautrechius noctis horrore, populi levitate, inopinato hostium adventu perculsus, nil egregii consilii capere; non hostes, qui metu soluti nullo ordine in civitate, ac suburbiiis vagabantur, adoriri; non suos adhortari, ac sistere; cuncta in pejus labanti animo subjicere; tandem paululum ad arcis aream moratus, intempesta nocte Mediolano relicto, cum Gallorum, ac Venetorum copiis Comum se recepit: ibi quinquaginta cataphractos equites, ac sexcentos pedites praesidio sub Palicia imponit, Abduaque ad Leucum trajecto, cum reliquis copiis in Bergomatem agrum contendit. Ita Gallorum parta, ac sperata decora fere momento fortuna, Mediolano erepto, prorsus evertit; cum Lautrechius in amplissima civitate cum exercitu tutum se esse, neque hujuscemodi facinus ausuros hostes arbitraretur. Verum ita se res mortalium habent, ut earum saepe exitus, neque consiliis, neque sententiis hominum respondeant, ac nonnunquam rerum maximarum opportunitates, aut omisae, aut ultro susceptae modo infaustos, modo praeclaros exitus habuerint. Pontificis, ac Caesaris exercitus, qui paulo ante Parma inglorius, ac pene in fugam versus abscesserat, neque Insubrum vicos, ne dum urbes, attigerat, felici audacia caput regionis adortus, non bellicis admotis machinis, non nobili praelio depugnans, horae momento ingentem victoriam est adeptus. Atque, ut plerumque fit, ut nutantibus, inclinatisque rebus, nec officiis, nec minis populus in fide contineri queat, Mediolano (arce tantum incolumi) amisso, Ticinum, Laus, Placentia, Parma, ac Novocomum ultro in hostium

*Theodorus
Triultius a
foederatis
captus.*

*Lautre-
chius Me-
diolanum
deserit.*

*Complures
urbes a
Gallis desi-
ciunt.*

stium potestatem concessere : Cremonæ trepidari cœptum , ci-
ves ad arma concurrere , universaque civitas in defectionem
versa , arce excepta , ad partes Cæsaris accesserat ; sed Lautre-
chio cum exercitu adventante , per nuntios delicti venia pe-
tita , atque accepta , rursus in fidem recepta est .

1521
*Cremona a
Lautrecchio
recepta .*

His rerum successibus suspensi Patres , tantam repente re-
rum mutationem sequutam anxiiis animis expendebant , tan-
tam imperii accessionem Cæsari momento factam , Italiæ , ac
Reipublicæ metuendam rati : nam regno Neapolitano , Insu-
brum opulentissima regione , quam summopere concupiverat ,
adjecta , Pontifice sibi multis beneficiis obstricto , ac præsentis
successu devincto , quo victoria impotens animus sese tolleret ,
circumspectabant , efferentemne fortunam cohiberet ? An laxa-
tis habenis , nullam justitiæ legibus insitam Regibus dominan-
di libidinem coerceret ? Attritas Gallorum res , propinqua jam
hyeme , nec suppleri exercitum , nec novas copias a Rege mit-
ti posse ; cataphractus Reipublicæ pedites , ac levioris armatu-
ræ equites valde imminutos , recentique clade male affectos ;
vires Reipublicæ ad belli molem sustinendam universam im-
pares esse : quocirca præsentibus rebus accommodatis consiliis ,
Pontifici partam victoriam gratulantur , felicia illi , prosperaque
semper optasse ; a veteri observantia erga sanctissimam illam
Sedem plurimis pace , belloque testatam officiis , numquam se
recessuros ; suppetias Gallorum Regi foederis nexu adactos tu-
lisse ; inducias cum Cæsare servasse , nullas pacis æquas con-
ditiones aspernatos , ut Christiana Respublica per tot annos
bellorum casus magno cum damno experta ab intestinis dis-
fidiis conquiesceret , ac communi hosti communi consilio ob-
sistere posset . Alphonsus Santius Cæsaris Orator Patrum Col-
legium adit ; Gallos post Mediolanensem cladem intra Reipu-
blicæ fines exceptos a nostris foveri graviter conqueritur , per-
spicua in Pontificem , ac Cæsarem inimicitia signa edita exag-
gerat ; his nisi cito provisum sit , Cæsarem totis viribus ob-
viam iturum . Senatus quæ acta sint necessitate temporum ex-
cusat ; Gallico foederi deesse absque fidei nota non licuisse ; nil
contra inducias actum ; optima semper in Cæsarem mente fuisse ,
neque diu in suis agris Gallos moraturos . His officiis
Cæsareanorum animos lenire , ardorem restringere conatur ,

*Cæsaris le-
gatus de Ve-
netis con-
queritur .*

*Venetorum
excusatio .*

1521 veritus ne victoria insolens hostis, induciarum legibus perfractis, cuncta ad libitum misceret, ac quacunque facilior esset aditus irrumperet. Itaque Andreæ Grito Legato mandatur, Lautrechio suadeat, ut exercitum a Venetis finibus in Ferrarienses ducat; soli fertilitate, ac frugum ubertate omnia ad com meatum necessaria abunde regionem suppeditaturam; cum præsertim Alphonsus per suos nuntios nuper Lautrechio se, suaque Regi auxilio fore significasset, ac quamplurimæ rei optime gerendæ occasiones locorum opportunitate capi possent: id si omnino abnuat, quam maximam saltem copiarum partem eo mittat, cum reliquis in Veronæ, ac Vicentiæ finibus moretur; ne si intra Brixiensem, ac Bergomatem agrum exercitum continere velit, bellum in Reipublicæ viscera eliciat, infensis præsertim erga Hispanos incolarum animis, qui recentium injuriarum haud immemores, nulla periculorum habitatione, cuncta aufuri viderentur. Verum Lautrechius a Reipublicæ finibus amovere copias noluit. Interim Oratori apud Galliarum Regem injungitur: cladem in Insucribus acceptam Reipublicæ nomine doleat; de communium rerum statu edoceat, omnem spem in eo sitam esse, qui fortunæ malignitatem, ac improsperos eventus sua virtute corrigere possit: quocirca inexhaustis potentissimi regni viribus nitatur, labentes res sustinere, equitatus, peditatusque magnam vim in Italiam mittere: fore, ut hostes pecuniâ laborantes, munitionibus, atque arcibus adhuc Gallis obtemperantibus, non diutius victoriæ fructu lætentur. Dum hæc fiunt, atque omnium animi eo intendunt, quo, post summa felicitate, ac facilitate partam a Cæsareanis victoriam, res evasuræ essent, inopinato Leonis Pontificis obitu omnis eventuum, ac consiliorum ratio immutata est; qui cum ingentem lætitiâ ex Mediolanensi victoria cepisset, animoque multo majora evolveret, ac spe jam potiretur, febricula paucis diebus confectus, v. non. decembris, non absque exhibiti veneni suspitione, e vita excessit: vir excellenti ingenio, regia liberalitate, præsertim in eos, qui ingenuis excolendis artibus incumberent, atque antiquitatis gloriam egregia aliqua virtute æmulerentur: humanæ felicitatis votis supra reliquos mortales felix; nisi Italiam, quæ post præteritorum bellorum clades respirare videbatur, denuo

Leonis Pontificis obitus.

in eosdem fluctus , ac molestias coniecisset : erga Venetos in speciem propensus , re ipsa infensus , quæcunque potuerat adversus illos machinatus .

1521
Leo infensus in Venetos.

Dum variis rerum casibus Italia jactatur , ac potentissimi Christianæ Reipublicæ Principes implacabili odio , armisque acerrime decertant , Turcarum vires Principum dissidiis in dies magis augebantur ; gens Christiano nomini infensa , nemine obstante , libere debacchari , atque Europæ exitium meditari cœperat : eo sane ambitio , ac vecordia mortalium animos adegerat , ut ne de tantis quidem rebus cogitarent , & dum acrius invicem insurgerent , ac plusquam civilibus odiis præliarentur , nil sancti , nil pensi haberent . His factum fuerat , ut Selymus Bajazetis filius superioribus annis regnum adeptus , magnis victoriis Ottomanæ gentis nomen nobilitaret , qui cum omnia regnandi cupiditate minora existimaret , patre adhuc vivente , regnum invaserat . Fratribus Acomate , & Corcuto interfectis , Prætorianorum militum favore ad Imperium evectus , ingenii ferocitate , bellica virtute , vasto spiritu , animo supra quam dici posset , gloriæ , ac regnandi avido , ut regni fines augeret , primum Sophum Persarum Regem armis in Perside aggressus acie vicerat , Taurisium occupaverat , magnam amplissimæ illius regionis partem subegerat . Mox vetusta , ac præpotenti Mamalucorum gente , quæ Aegypto , Syriæque per trecentos annos imperitaverat , tribus præliis victa , ac deleta ; Memphi amplissima , ac celeberrima civitate in potestatem redacta ; exiguo temporis intervallo Syriam omnem , atque Aegyptum Ottomanico imperio adjecerat . His autem regnorum accessionibus & maritimarum , & terrestrium copiarum robore , atque immensa auri copia maximos spiritus sibi sumpserat : siti inextinguibili regnandi ardens animus , quo plura armis adeptus fuerat , eo ad majora niteretur , Pannoniisque non modo , verum etiam Italiæ illius arma essent formidolosa . Verum medio rerum cursu interceptus apud Chiurdum Thraciæ pagum anno M.D.XX. postquam octo annos imperasset , spes omnes cum vita amiserat , Suleimano filio imperio amplissimo relicto , qui a patris crudelitate abhorrens , bellica virtute haud dispar , non exigua Ottomanis imperii incrementa peperit : nam regni initio Gazelem Syriæ Præfectum novos motus cientem , ac

Turcarum rerum expositio.

Ma-

1521 Mamalucorum nomen, Tripoli, & Beritho clarissimis occupatis urbibus, erigere conantem, prælio fudit, ac provinciæ pristinam tranquillitatem restituit.

Mox hoc anno M.D.XXI. bellum Pannoniis inferre decrevit, Christianorum diffidiis nobilissimo regno nullo negotio potiturum ratus. Huic Ludovicus Ladislai filius vix primæ juventæ annos ingressus præerat, rerum usu, militari scientia ad regia obeunda munera, atque ad tantam molem difficillimo tempore sustinendam parum idoneus; regni proceribus dissimili sententia, consimili affectu imperium in diversa trahentibus. Itaque Suleimanus, ingenti exercitu comparato, Byzantio egressus, iter per Thraciam, ac Mœsiam in Pannonias arripuit, Albam Græcam regni illius celeberrimam urbem, ac Turcarum manubiis jam inde ab Amurathis temporibus refertam oppugnaturus, uno & eodem tempore classe ad Christianorum Principum vires distinendas Hellesponto emissa. Quæ res Senatum impulere, ut Legato severiorem maris custodiam committeret; Corcyræ, Maleæ, Cretæ, ac Cypri nonnullis triremibus relictis, ut cum reliqua classe se in sinum Adriaticum reciperet, mandaret. Ludovicus cum primum certior factus esset, universum Ottomanici belli impetum in suum regnum erupturum, ut potentissimo hosti omni conatu obsisteret, summa ope nitebatur: & quoniam impares ad tantum onus sustinendum suas vires noverat, ad Christianos Principes, Respublicasque conversus literas mittit; de rerum suarum, deque regni statu docet, auxilia implorat; ut, nisi sui regni periculo, saltem proprii commodi rationibus ad opem illi præstandam permoverentur, ne regno Hungarico adepto, aditus Christiani nominis hosti in Germaniam, Italiam, ac reliquas Europæ provincias pateret. Ex literæ Laurentio Aurio Doctore, Reipublicæ Legato traduntur, quæ Venetias transmissæ ad reliquos Principes mittuntur. Cum Aurio Rex graviter agit, exorat, Senatum suadeat, ut priscae cum Pannoniæ Regibus societatis meminerit; hortetur, ne in tot rerum angustiis regno amplissimo, Venetique nominis studiosissimo deesse velit. Hæc eadem Philippus Mora Agriensis Episcopus Regis Orator Senatui significanda curavit, qui vetere in Hungariæ Reges benevolentia, ac studio omni ope, & apud Christianos Principes

*Ludovicus
Hungariæ
Regis literæ
ad Christianos
Principes.*

*Laurentius
Aurio Venetus
Orator in Pannonia.*

cipes officiis, & pecuniæ vi Hungaricas res juvare nixus fuerat, eidem Oratori ex foedere triginta aureorum millibus persolutis. Verum temporum conditionibus, quin præsentibus postulatis assentiretur, remorabatur; præcipue vero in Italiæ præcordiis furente bello, quod per tot annos Venetorum civium vires haud parum debilitaverat. Itaque S. C. Legato responsum est: Quæ prospera, vel adversa regno Hungarico accidissent, semper veluti propria Rempublicam existimasse; ob bellum, quod Pannoniæ a potentissimo Turcarum Rege immineat, vehementer commoveri; verum eo loco Venetas res esse, ut præteritorum temporum casibus attritas, nihilominus rursus in belli Italici tempestates incidere necesse sit: quocirca regni vicem dolere, fateri nihil adversi illis accidere posse, quin ad reliquas Europæ partes pertineat, belli fluctibus in Italia residentibus, priscae in nobilissimum regnum benevolentiae, ac pietatis signa edituram. Sed cum Turcarum ingenti conatu in summum discrimen Pannonias adduci Ludovicus cerneret, atque ab omnibus Christianæ Reipublicæ Proceribus subsidia sedulo flagitaret, Joannem Statilium Evursiensem Præpositum, qui a Senatu denuo opem, auxiliumque imploraret, Venetias misit: illum xij. kal. octobris Sapientum Collegium ingressum in hanc sententiam locutum esse constat.

Etsi qui Pannonicarum rerum status, Princeps Serenissime, Amplissimi Patres, vobis notum esse Ludovicus Hungariæ Rex sibi persuadeat; quique erga amplissimum regnum vester animus semper fuerit, illustribus argumentis nullo non tempore perspexerit; attamen ut me extraordinarium Legatum ad vos mitteret, plurima permoverunt; præpotentis Turcarum gentis adversus Pannonias bellum, hostium numero, ac viribus formidolosum; minime ad tantum onus sustinendum pares regni vires; amplissimæ istius Reipublicæ in illud semper spectata, atque egregia officia; Regis vobis addictissimi in gravissimo hoc Senatu spes, ac præsens fiducia. Neque enim antea Ottomana gens nomini Hungarico inimica, quæ semper crudeles iras, implacabile odium nobiscum exercuit, aut militum copia, aut tormentorum apparatu instructior, aut imperatoris virtute magis subnixæ, regnum nostrum invasit; qui cum immensum fere undique militum numerum comparaverit, armis, equis, viris,

H. Mauroceni T. I.

C

bel-

*Joannis
Statilii
Hungariæ
Legati oratio.*

1521

bellicis machinis undique septus minas intentat, ingentem impetum frementis belli in nos effusus. Ad quod si alio unquam tempore repellendum nostrae opes dispares fuere, hoc certe superioribus exhaustae cladibus, ne ad sustinendum quidem pares erunt; nisi a reliquis Principibus, quorum de re maxime agitur, periclitanti regno subveniatur, ne propugnaculum, ac veluti murum barbaris objectum, ingenti totius Reipublicae Christianae damno, hostes transgrediantur. Tot undique circumseptus angustiis Ludovicus quid faciat? quos imploret? nisi eosdemmet principes, ac illos praesertim, quorum salus in Hungariae defensione continetur? quorum res, illa labefactata, consistere nullo modo possunt? quique mutuis secum necessitudinis, ac benevolentiae officiis semper conjuncti fuerint? inter quos quis ignorat, praestantissimam hanc Rempublicam potiores partes semper tenuisse? quippe quae exactis temporibus Pannoniae Reges coluerit, atque ab iisdem summo honoris, atque existimationis gradu habita sit. Inde illa foedera fluxere, quibus adstricti saepius dexteras vestras inimicorum sanguine aspersistis, opima spolia reportastis, teterrimis Christiani nominis hostibus obstitistis. Ii nunc, probo dolor, adeo insolentes, ac jactabundi efferuntur, ut quod nullo unquam tempore cogitarunt, modo sibi ultro spondeant, ut postquam ferro, caede, flammis omnia miscuerint, in caput, ac cervices nostras servitute, & armis deservierint, amplissimis, ac omni rerum copia affluentibus provinciis potiantur. His subactis facilem sibi aditum ad Italiam oppugnandam fore arbitrantur, quae hoc praecipue regno nititur, ut si illud (quod Deus Optimus Maximus avertat) detrimenti aliquid patiatur, proculdubio ad hanc quoque praecellentem, ceterisque gentibus admirandam provinciam tabes illa, ac pestis pervasura sit. Quid igitur vos potentissimae Reipublicae Proceres, qui amplum in Italia imperium possidetis; qui Dalmatiam, Epyrum, Peloponnesi, ac Macedoniae partem, Aegaei insulas; ad haec Cretam, atque Cyprum nobilissima regna in potestate habetis, facere oportet? Majores vestri, nondum tantis incrementis Turcarum imperio aucto, cum bella ab Ottomanis ingruerent, Pannoniae semper rebus opem tulere, illius salutem a vestra sejungi non posse statuere. Quid potissimum a vobis, Patres, hoc tempore agendum est, dum jactabundus potentissimus,

ac

ac efferus hostis cum valido exercitu, ingentibus, tum equestribus, tum pedestribus copiis, vehementiori, insuetoque impetu Pannonias aggressus, Albam Græcam totius regni arcem, olim eorumdem trophæis hostium decoratam oppugnet? quam si, quod maxime veremur, in suam potestatem redegerit; quid erit impedimento, quominus hoc præpotenti præsidio, veluti quodam firmissimo aggere, comminuto, non undique rapidissimi torrentis more, minaci impetu furens cuncta dejiciat, atque prosternat? Tunc vos ad Forijulii, Dalmatiæ, Epyri, aliasque provincias animum convertere necesse erit; munire oppida, urbes validioribus præsidiiis firmare, immensos prope sumptus subire, de quibus dum Pannoniæ stant, dum viget Hungaricum regnum, vobis ne cogitare quidem necesse est. Quid? quod accessione hac fortior effectus hostis vires maritimas augebit, classes triremium numero majores ex Hellesponti faucibus educet, ac Respublica vestra ancipiti terrestri, maritimeque imperio tutando distenta, debilior ad hostium incursus perferendos fiet? Hæc, ut afflicto regno, dum fieri potest, dum tempus est, dum finit occasio, subveniatis, summopere hortantur. Non exercitus deposcit Ludovicus, non classes, non bellicos apparatus; novit belli faces rursus in Italia arsuras, novit classibus vobis ad maritimas oras, provinciasque vestras tutandas opus esse. Auri tantum, argentique vim flagitat, quæ in usus rei militaris, in defendendis urbibus, in aliendo exercitu erogari queat. Res nostræ eo deductæ sunt, Patres, ut si inutili cunctatione prolato tempus teritur, in aperto periculo versemur: cogemur enim (quod vix præ lacrimis effari queo) nisi per summam ignaviam, ac dedecus ultro captivitatem subire velimus, nullius rei ratione habita, cum hoste dimicare; non eventus Albæ Græcæ terrebit, non incertus exitus retinebit, non si ante oculos mors obversetur, consilia immutabimus; eo enim reducti sumus, iis angustiis premimur, ut vel invitis, aut cum hoste pugnandum, fortunæque alea subeunda sit, aut ab iis pacis leges accipiendæ, qui sæpius a gente Hungarica pulsî, ac turpiter victi sint; quorum altero nil indignius, aut fœdus; altero nil acerbius, aut durius esse potest. Quo igitur major adventantis periculi metus, debilior rerum Pannonicarum status, quo magis extimescenda clades imminet, quæ ad vos usque,

1521 *atque adeo totam Christianam Rempublicam permanabit , eo magis subvenite amplissimo regno , labentibus rebus succurrite ; Ludovico Regi vestrae Reipublicae amicissimo , in juventutis flore , quod allicere vehementius ad pietatem debet , constituto , ferte opem . Id Rex pro veteri foedere , pro vestra benevolentia sibi pollicetur ; id amplissimum regnum expectat ; id ego vos prestaturos confido , ut , qui ad hoc peragendum negotium missus bona spe in vestrum conspectum prodierim , gratia , auxilioque fultus meliori eventu , atque omine revertar .*

Alba Graeca expugnatio .

Hac oratione omnium animi vehementer commoti sunt . Princeps , ut moris est , pauca de propensa Reipublicae erga Regem , Hungaricamque gentem voluntate , & studio respondet . Res statim ad Senatum delata , dum dissentientibus sententiis agitur , Albam Graecam a Turcis expugnatam nuntii attulere . Haec in Pannonia agebantur . Cum interea Leonis Pontificis obitu cursus ille victoriae , quo magnopere hostes efferebantur , debilitari , ac languescere paulatim coepit : nam qui Pontificiis stipendiis merebant , Leonis morte audita , digredi , ac deferere signa coepere : Caesareani vero argenti inopia tantam copiarum vim alere non poterant , ut propterea magnam militum partem dimittere cogerentur ; Helvetiis , mille quingentis circiter exceptis , abeundi facultas permissa . Germani quoque trans Alpes , Florentini in Hetruriam iter arripere . Itaque qui antea inopinato Mediolani eventu perculsi fuerant , paulatim abjecto metu , ad meliorem spem animos erexere . Nam Ferrariensis Dux , producta centum cataphractorum , trecentorum levioris armaturae equitum , duorumque milium peditum manu , sponte Bondini , Finalisque oppida , Mutinae , ac Carfagnanae montes deditione recepit ; nulloque negotio Lugo , & Bagnacavallo potitus , ad Centensem urbem castra admoverat . Andreae vero Grito Legato Senatus mandaverat , ut pedite , atque equite quantum posset , Lautrechium juvaret : Theodori Triultii , qui adhuc apud hostes captivus detinebatur , loco , Pompejo Castroae cataphractorum equitum cura mandata est . Lautrechius cum Parmam haud satis firmo praesidio teneri per exploratores intellexisset , ut aliquo facinore praeteritarum cladium notam deleret , urbem expugnare statuit ; in ea septingenti Itali pedites , quinquaginta cataphracti

ade-

aderant. Summa totius rei Bonavallio, Federico Bozzolo, & Marco Antonio Columnæ committitur: spes in celeritate, atque in hostium negligentia sita erat. Bonavallius trecentis cataphractis; Bozzolus, & Columna Gallorum alter, alter Venetorum quinque millium militum manu (nam Andreas Gritus Legatus, Lautrechio flagitante, tot ex nostris dederat, quot Gallis juncti ad Parmam recuperandam sufficerent) ad Turricellam duodecim a Parma millibus, Pado trajecto, urbis partem, quæ nuper ab Hispanis direpta fuerat, nullo obsistente, ingrediuntur; sequenti die alteram partem, quæ trans Parmam amnem sita est, aggredi statuunt. Hostes, ne in adversam nostri ripam evaderent, hastis arcere, faxis dejicere, glandibus percutere, ut tandem militum audacia oppidanorum virtute, cum tormentorum bellicorum inopia laborarent, frustra fluminis transitu pertentato, referre pedem, coeptisque desistere coacti fuerint. Itaque oppugnatione relicta, pridie kal. januarii cis Padum se recepere. Quo etiam tempore Helvetii, Legatis cum literis missis, Senatui gratias egere, quod turbulentissimis temporibus Christianissimo Regi auxilium tulisset, ac, ne in posterum amplissimo regno ulla in re deesset, enixe exorant; summum in illo Italiæ, Reipublicæque Christianæ semper præsidium fore. Legatis perbenigne responsum, honorificeque excepti, ac dimissi sunt.

1521

*Helvetiorum
Legati ad
Venetos.*

M. D. XXII.

INterea in Insubribus arma quiescebant, nihilque, quod ad belli summam spectaret, agebatur, eo conversis omnium animis, quisnam in Leonis Pontificis locum cooptaretur, quique exitus comitiorum futurus esset; cum plurimum ad pacem Italiæ, atque ad universæ Christianæ Reipublicæ statum pertineret, qua mente is futurus esset, cujus summa semper apud Christianos Principes extiterat auctoritas. Itaque Senatus, Leonis obitu audito, ad Cardinalium Collegium plenas officii literas dederat, quibus eos graviter hortabatur, ut privatis posthabitis rationibus, id tantummodo attentissime prospicerent, ut illi Pontificatus onus sustinendum committeretur, qui pietate, prudentia, ceterisque virtutibus ornatus, religionem nu-

1522

1522

tantem tueri, salutis publicæ consulere, atque Italiam pristinae quieti, ac paci restituere posset. Coactis igitur, decembri mense exeunte, Cardinalium Comitibus, de successore Leoni deligendo per aliquot dies actum est, Julio Cardinali Mediceo, qui auctoritate, opibus, ac gratia ceteris anteibat, ut voti compos fieret, summo studio adnitente; inde mora oborta, ac dies aliquot in perquirendis sententiis absumpti. Inde Horatius, ac Joannes Paulus Baleonii fratres ad Perusiam, in qua principatum obtinuerant, occupandam illecti, ducuntis cataphractis, trecentis levioribus equitibus, ac quinque pedum millibus, tertio nonas januarii urbem oppugnare adorti, septem gravioribus tormentis moenia quater incipiunt; pluribus locis eodem tempore acerrime pugnatur: milites urbem ingredi conati maxima virtute a propugnatoribus repelluntur. Verum cum . . . Vitellius, qui subsidio missus fuerat, plumbeæ glandis ictu vulneratus discessum pararet, fratres Baleonii Perusia potiuntur.

*Baleonii
Perusia po-
tiuntur.*

His Romæ auditis, Pontificem Leoni quamprimum sufficere Patres nituntur, summam illam dignitatis auctoritatem imminentibus bellis, ac Principum diffidiis poscentibus. Cum igitur, qui Comitibus intererant, in præsentem convenire non possent, VI. idus januarii de more Cardinalium sententiis exquisitis, præter opinionem Pontificatus honos, non absque ingenti omnium, atque eorum etiam, qui aderant, admiratione, Hadriano Tortosæ Cardinali delatus est, ex aliorum diffensionibus ad illud fastigium evecto; neque enim patria, (nam in Batavis ortus) nec rerum Italicarum usu, nunquam enim in Italia fuerat; neque Cardinalium favore, & gratia, quibus fama tantum notus erat, subnixus ad eam dignitatem pervenerat. Fuerat is Cæsaris præceptor, atque illius auctoritate in Cardinalium Collegium cooptatus, universam fere ætatem procul a negotiis, & curis traduxerat, senioque confectus in Hispania degebat, ac Vellutæ Cantabriæ civitate de adepto Pontificatu nuntium accepit, quem ne mente quidem, ne dum votis expetiverat. Senatus illi officii, ac observantiæ refertis literis gratulatus, quo loco Italiæ, ac Christianæ Reipublicæ res essent, ob oculos posuit, atque ad pacem inter Principes conciliandam vehementi affectu est cohortatus.

*Hadriani
vi. Pontifi-
cis electio.*

Le-

1522

*Oratores a
Venetis ad
Pontificem
designati.*

*Pestilentia
in Italia.*

Legatio præstantissimorum civium decreta, qui Romam adventanti gratulationis munus obirent, pietatemque publicam erga Romanos Pontifices de more testarentur. Fuere hi Aloysius Mocenicus Eques : Antonius Justinianus Doctor : Vincentius Capellus : Marcus Dandulus Doctor, & Eques : Petrus Pefareus : Marcus Foscarus, qui cum Bononiam pervenissent, ob pestilentiae luem, quæ eo anno in Italia grassabatur, redire in patriam coacti sunt. Ante Hadriani vero in Italiam adventum a tribus ex Cardinalium Collegio, qui singuli per mensem præerant, Pontificis absentis loco res administrabantur; quibus, ut plerumque fit, dissentientibus, ac in Reipublicæ cura privato commodo inhiantibus, quotidie omnia in pejus labebantur. Nam ad Perusiæ civitatis mutationem illud quoque accesserat, ut Franciscus Maria Feltrius e Ruverensi familia Urbini Dux cum septem circiter peditum millibus in Senensem agrum irrumperet, atque usque ad urbis moenia progressus cuncta metu, ac terrore repletet; trecentas auri libras sibi persolvi, mutarique civitatis statum exposceret.

Sed adventantium Helvetiorum rumore, ac Joannis Medicei, qui e Gallia Cisalpina ad opem Senensibus ferendam in Hetruriam profectus fuerat, metu coëptis desistere, inchoatasque spes relinquere coactus fuit. Neque vero quietiores in Insubribus res erant; quamvis enim Pontificatus interregno pugnandi ardor, ut diximus, imminutus videretur, neque post Mediolanum a Cæsareanis captum aliquod memoratu dignum facinus ederetur; tamen animorum ad bellum propensio in dies acuebatur. Dum Galli præteritæ cladis fortunam virtute corrigere, Hispani penitus ex Insubribus, atque adeo tota Italia pellere contendunt; hinc Alexandria a Cæsareanis militibus occupatur, ab Hasta Galli pelluntur. Franciscus Gallorum Rex, cum prosperos Cæsaris successus, Mediolanum amissum, præcipuas urbes in hostium potestatem redactas, exercitum debilitatum, ac prope deletum intelligeret, animi anxius malignitati fortunæ eo vehementius occurrendum ratus, quo se Insubrum possessione indignius pulsus fuisse ferebat, quamprimum se in Italiam venturum vulgaverat, Lugdunum mensis aprilis initio se contulerat, maris Præfectum Gratianopolim præmiserat, atque in id omne studium converterat, ut recen-

*Alexandria
a Cæsarean-
is occupa-
ta.*

1522 tibus auxiliis, ac viribus copiae augerentur, majorique conatu nova in Italiam expeditio pararetur. Helvetiorum præterea supplementum in Galliam Cisalpinam mittendum curaverat, quod pro veteri amicitia, ac foedere Pagi præstiteret: decem peditum millia sub auspiciis Renati Sabaudiae nothi, magni Galliae Magistri, ac Galeatii Sanseverinatis magni Scutiferi per Lepontias Alpes, quas hodie *Divi Bernardi*, ac *Gothardi montes* vocant, in Cisalpinos mittuntur: Venetos, ne Caesaris pollicitis illecti mentem flecterent, in officio retinere conabatur. Andreae quoque Grito Legato literas dederat, quibus de suo in Italiam adventu, deque copiarum numero complura significabat. Proinde Senatus majori spe ductus sedulo ad bellum necessaria comparare: nullis sumptibus parcere: Gallos commeatibus, tormentario pulvere, pecunia ad militum stipendia juvare. Caesar iis, quæ in Gallia gerebantur, cognitis, minime cunctandum ratus, octo peditum Germanorum millia, ut copias novo subsidio auctas firmiores redderet, conscribit: per Oratorem Santium, ut per Reipublicæ fines tuto, ac libere transire liceat, postulat; id amicitiae, ac induciarum jure, quæ sibi cum Venetis intercederent, deberi: quod sane eo consilio fiebat, ut qua Veneti mente erga Caesarem essent, dignosceretur; cum ad retinendam, ac firmandam Insuorum possessionem illorum amicitiam plurimum conducere Carolus intelligeret, eosque ad suas partes attrahere, jam inde a belli initiis adnixus fuisset: neque desperabat fore, ut superioribus annis bellorum calamitates experti animos ad pacem flecterent. Senatus ancipiti cogitatione distentus; cum hinc Gallico foedere detineretur; inde Caesarem præpotentem, ac finitimum sibi infensum reddere nollet, consiliorum cunctatione tempus terebat. Ea res, ut rursus Collegium Patrum adiret, Santium permovit: quænam de Germanorum transitu publica voluntas sit, exquirat: admitterene illos, an arcere velint: nihil dissimulanter agendum: infestone, an amico in Caesarem animo sint, aperte promendum; id Imperatoris nomine petere: amicitiamne illius amplecti, suisque rebus favere, an inimicitias exercere, ac bellum malint; non minus Caesarem amicum, quam hostem experturos. Senatus, variis consultationibus re agitata, tandem hunc in modum respon-

spondit : Eadem semper mente erga Cæsarem fuisse, summæ in illum benevolentiae, atque observantiae argumenta dedisse; quo minus id, quod maxime cuperet, re præstare queat, Gallico foedere detineri.

Interim Lautrechium ad copias quam celerrime instaurandas, milites reficiendos, cuncta studio, ac diligentia superanda summo opere urget; Hieronymus Adurnus, qui ad milites in Italiam ductandos a Cæsare missus fuerat, licet a Rhætis Vulturænæ vallis transitu prohibitus; ratione tamen itineris mutata, montis cacumine superato, quo valles determinantur, per Camonicam, ac Bergomates inopinanter, atque adeo citato itinere cum Germanis in Abduanam glaream se contulit, ut Magistratus, qui Bergomi præerant ne remorari quidem illos, ne dum arcere potuerint; licet prius ab Andrea Grito Legato, ut adventantibus in montium faucibus obviam irent, atque iter intercluderent, milites instruere, ac parare iussi fuissent. Prosper Columna Mediolani belli sede constituta, dies, noctesque aggeres firmare: fossas excavare: castella, munitionesque erigere: nec labori, nec vigiliis parcere: amplissima urbe munita, Gallorum impetus sustinere, Venetorumque vires repellere facile posse sperabat. Itaque septingentos cataphractos, totidem levioris armaturæ equites, ac duodecim peditum millia ad urbis custodiam disponit. Reliquorum subsidio oppidorum: Novariam Philippum Torniellum cum duobus peditum millibus: Alexandriam Nestorem Vicecomitem cum mille, ac quingentis Italis: Ticinum Antonium Levam cum duobus Germanorum, mille Italarum peditum numero mittit. Mediolanensem verò arcem Gallis obtinentibus, ne sibi ex ea in civitatem aditum patefacerent, veritus, atque ut iis omnem, vel commeatus importandi, vel subsidia militum introducendi facultatem adimeret, maximi operis vallum ad mille passuum erigi mandaverat, quo omnes aditus, quibus, vel a nostris ad arcem, vel ab arce ad nostros perveniri posset, præcluderentur; atque ut Francisci Sfortiæ adventu populum, qui ingenti illius visendi desiderio flagrabat, magis in fide confirmaret, alacrioresque spiritus ad urbem tuendam adderet, Adurnum Tridentum, ubi adhuc Sfortia morabatur, ac sex peditum Germanorum millia jam in armis habebat, misit;

1522

*Theodorus
Triulcius a
captivitate
liberatus.*

misit; ut quamprimum per Veronensium, & Mantuanorum fines iter caperet. Interea Lautrechius sapius a Senatu ad præclarum aliquod facinus incitatus, una cum Theodoro Triulcio summo militiae Venetæ Præfecto, qui nuper, viginti aureorum millium summa Cæsareanis soluta, captivitate se liberaverat, atque Andrea Grito Legato copias lustrare: milites ad munera obeunda impellere: de belli administratione consilia inire. Inde omnibus junctis copiis, Helvetiorum, qui jam in Cisalpinam Galliam descenderant, auxiliis exercitu aucto, kal. martii Abdua trajecto, ad duo millia passuum ab arce inter Vercellensem, & Novocomensem viam castrametantur; ac primum explicata acie vallum adoriri, & summa vi expugnare statuunt; sed vel rei difficultate, vel hostium alacritate, vel populi favore, atque inclinatione deterriti destitire: unicam ad victoriam de hostibus reportandam viam existimante Lautrechio, si mora tempus terendo ad rei frumentariæ, ac pecuniæ inopiam hostes redigerentur. Id ut facilius consequi posset, extorrum equitum Mediolanensium, qui exercitum sequebantur, opera agros vastari, totam regionem diripi, comeatus prohiberi jubet: aquas, quæ per canales in civitatem influunt, alio duci: molas, quibus triticum in farinam redigitur, perfringendas curat: pecuniam hostibus, cum neque a Cæsare, neque ab aliis suppeditaretur, civibus perpetuis impensis ad maximam inopiam reductis, diuturnique belli laboribus fessis, ad quotidianos sumptus nequaquam suffecturam arbitratus. Verum tot obsessæ urbis difficultates libenti animo ea spe fulti Mediolanenses perferebant, qua sibi veterem Sfortiadum dominatum pollicebantur; adeo in Gallicum nomen infensi, ut omnia potius extrema subire, quam illorum imperium perpeti mallent. Interim Franciscus Sfortia cum Germanis militibus Tridento discedens, arce, quæ in Venetorum finibus sita est, occupata, nullo obsistente, per Veronensem agrum in Mantuanorum fines progressus, Pado ad Casale majus trajecto, incolumem se Placentiam, inde Ticinum contulit.

*Mediolani
a Lautre-
chio obse-
sum.*

Lautrechius de Sfortiæ, ac Germanorum adventu certior factus; ne Prosperi Columnæ, quæ Mediolani detinebantur, copiis robur quoque Germanorum accederet, Ticinensi via ad

Cas-

Cassianum, quinque a Mediolano passuum millibus, castra locat. Veneti ad Binasum eadem via, Divorum Angeli, & Columbanii oppidis captis, confedere. Nuntio allato, a Scudo Lautrechii fratre nuper ex Galliis reverso, pecunia, quam secum attulerat, Genuæ milites comparari, Lautrechius Federicum Bozzolum cum quadringentis cataphractis, ac septem millibus, partim Helvetiorum, partim Italorum peditum obviam mittit, ut conjunctis copiis iter in Insubres maturent. Mantuanus Ticino egressus, quo facilius sejunctos opprimere posset, Gambalum profectus, numero hostium perterritus, re infecta revertitur. Nostri ad Gambalum, junctis cum Scudo copiis, Novariam iter faciunt, ac bellicis machinis, quæ in arce reperiebantur, moenia quatunt; mox per ruinas, prostratosque muros civitatem invadunt. Propugnatores alacri animo impetum excipiunt: utrinque pro moenibus pugna committitur: nonnunquam Galli repelluntur; verum sæpius redintegrata pugna, omnibus fere, qui custodiæ præerant, militibus interfectis, Philippo Torniello Præfecto capto, civitate potiuntur. Interim vero Sfortia Germanis stipatus militibus a Prospero Columna exceptus, ingenti lætitia, ac plausu Mediolanum ingreditur, Mantuano Principe cum duobus peditum millibus, trecentis levioribus, ac quinquaginta cataphractis equitibus Ticini relicto.

*Novaria a
Gallis ex-
pugnata.*

Ducis a Ticino discessu, imminuto militum præsidio, occasionem nactus Lautrechius, motis signis, eo citato itinere contendit; statimque ad urbem castra locat: nec minori celeritate Columna, ut periculo subveniat, mille e Cyrno insula, ac nonnullos præterea Hispanos milites oppidanis subsidio mittit, qui eximia virtute per medios hostes ad urbem sibi aditum, nonnullis interfectis, faciunt. Nostris a duobus lateribus moenia verberantibus, atque ad trecentos cubitos fere solo æquatis, Helvetii moræ impatientes copiam sibi urbis invadendæ fieri petunt: verum duces ardorem animorum lenire, atque nil temere tentandum rati cunctatione utuntur; cum eodem tempore Petrus Navarrus vir arcium expugnandarum, atque oppugnandarum ea tempestate peritissimus, subterraneos cuniculos ageret, quibus immensi operis propugnaculum subruere, ac disjicere statuerat, ut per illius ruinas

*Lautre-
chius Tici-
num aggre-
ditur.*

1522 tuto miles invadere urbem posset; atque interea ponte supra Ticinum amnem strato, levioris armaturæ equites e castris usque ad portas urbis adequitando, hostes ab exitu, atque ingressu arcerent. In iis, qui civitati præsidio erant, militibus summa constantia, ac virtus: nullo labori die, aut noctu parcere: intrepide militiæ munera obire: nihil per focordiam agere. Verum opera, quæ a Navarro curabantur, ægre ad exitum perducere poterant, majoraque tormenta Laude, ac Crema submitti duces jusserant. Ita sensim rei bene gerendæ spes dilabebatur: nam ad alia incommoda illud quoque accesserat, ut, neque terrestri itinere ob aquarum ingentem copiam, quæ cælo fluxerant; neque Ticino imbris aucto, adverso cursu commeatus in castra importari possent. Qua opportunitate Columna usus cum universis copiis Mediolano egressus, ad Binasum medio inter Ticinum, ac Mediolanum itinere castrametatur. Centum e cataphractis equitibus, antequam de Columnæ itinere ab exploratoribus nuntiaretur, ad vastandos agros a nostris missi, cum in primum hostium agmen incidissent, quidam vulneribus confossi: nonnulli capti: reliqui fuga salutem consulere coguntur. Nostri, cum Mediolano Columnam egressum, neque amplius octo passuum milibus ab exercitu castrametatum intelligerent, hæsitabundi quidnam consilii capiendum esset, hærebant; ad Ticinæ moenia nihil agendo tempus tererent, an eventu ancipiti aditum in urbem molirentur: illud conceptam opinionem innuere: id non absque periculo experiri posse; cum Helvetios, si res parum prospere succederet, quod statuto tempore stipendia non accepissent, abituros vererentur; jamque commeatum difficultate laborare exercitus inciperet: si vero fortuna annuisset, a furentibus militibus, ad victoriam anhelantibus universa civitate direpta, præda onustos, nullo ordine, nulla disciplina, non ducum imperia, non minas audituros; propinquum hostem recenti milite, novis viribus exercitum, quo uno foederati niterentur, in summum discrimen adducturos. His permotus Andreas Gritus Legatus Ticino amoveri copias, tuto, ac munito loco castra haberi suadebat, atque ibi Gallorum Regem, quem cito transgressurum Alpes ferebatur, operiri oportere. Unum huic consilio officere videbatur,

batur, quod Helvetii, qui neque rationibus, neque precibus in officio contineri poterant, aut missionem, aut pugnam cum hoste flagitabant. Dum hæc varie apud nostros agitantur, hostes ad Carthusianorum cœnobium, prope septum, quod viginti millium passuum ambitu ad venatum olim Infubrum Duces muro seferant (*Parcum* vulgo appellant) ad tria passuum millia castra ponunt. Id cum Lautrechius persensisset, neque diutius tuto iis in locis morari posse exercitum cerneret, Ticino relicto, ad Landrianum vicum proficiscitur; inde Moëtiæ petiit, ut leviorum equitum auxilio pecunia nuper e Gallis Aronam delata reciperetur; quod ne fieret, ab Anchise Vicecomite, qui cum quingentis peditibus, ac nonnullis levioris armaturæ equitibus a Hieronymo Morono missus, ad Bustum oppidum haud procul Arona confederat, prohibebatur.

Lautrechius a Ticinensi oppugnatione discedit.

Hostes cum movisse Lautrechium cognovissent, Binascum, ne opportunitate illius loci potiretur, exiguo inter utrosque exercitus intervallo redire. Verum ingens pecuniæ inopia, quæ nostrorum conatus retardaverat, in dies augeri. Helvetii, quibus jam persolvendi stipendii tempus aderat, vetere gentis instituto nullas moras admittere, conqueri, vociferari: non ea se conditione a penatibus abstractos, ut animam, & corpus vili pretio æstimarent: non hæc egregia pro Galliæ Regibus facinora meruisse, pro quibus sæpe sanguinem cum vita profuderant, ex quorum vulneribus non minus gloriæ potentissimis Regibus, quam sibi sanguinis manasset: paratos esse in confertas hostium acies impetum facere: periculum virtutis, militarisque disciplinæ fortissimæ gentis Lautrechius ederet: postera die aciem instrueret: nullum non fidei, roboris, ac egregiæ virtutis argumentum adversus hostes præstaturus; si id abnuat, iter in patriam, ad domos, conjuges, filios, quæ omnia studio in Gallos minora duxerant, arrepturos. His de rebus, atque de Helvetiorum animis ab Andrea Grito Legato, & Paulo Nannio Bergomi Præfecto Senatus certior factus; ne ob illorum discessum aliquod detrimenti Republica caperet, ut Lautrechio suaderent, mandaverat; si Helvetii secessionem molirentur, ac trans Alpes iter maturarent, ut se se cum exercitu; tum ad milites incolumes servandos;

tum

1522 tum ad agros, & oppida tutanda intra Venetorum fines reciperet : summum in illis ad prosperos belli eventus momentum habiturum : curarent præterea, ne Gallica præsidia in urbes immitterentur, ne hostis, inde occasione arrepta, in nostras ditiones eliceretur. At oblatum pugnandi studium, quamvis summo periculo conjunctum Lautrechius animadverteret, ac quantum exorando, adhortando, pollicendo posset, Helvetiorum ardorem restinguere conaretur, nihil impetrare valuit. Ex duobus igitur extremis consiliis illud est amplexus, quod in speciem dignius, ac ad bellum profligandum aptius existimavit, dubiumque pugnae exitum periclitari, quam Helvetios dimittere satius duxit.

*Prælium ad
Piccocam.*

Itaque cum hostes ad Piccocam tribus a Mediolano millibus castra locasse intellexisset, solis exortu curatis corporibus, Modoetia recta exercitum movit, ut hostes, quos castris contineri noverat, neque exituros putabat, totis viribus aggrediretur. Helvetios primum duplici agmine cum æneis tormentis quatuordecim præmittit : iis Babo Naldius cum octingentis Venetorum scloppetariis adjungitur : hos medium agmen cum hastatis Gallorum equitibus subsequitur ; Veneti pedites cum novem bellicis machinis in postrema acie locantur, quam cataphracti in duas turmas sejuncti claudebant. Helvetiis primus aggrediendi castra injunctus est labor, in quorum fronte Germanorum militum robur, Georgio Frandispergio duce, Prosper Columna collocaverat, qui loci opportunitate non parum ad Helvetiorum impetum sustinendum juvabantur : domus enim aderat valde opportuna, undique horrorum amœnitate, qui profundis fossis sejungebantur, circumsepta, agrorumque fertilitate, aquarum irriguis fontibus conspicua, intra quos exercitum communiverat : itaque & natura loci, & militum virtute hostium impetum, quos adventare crebri speculatores attulerant, sustinere posse sibi pollicebatur, illos palam victos dictitans. Fertur enim ad Hieronymum Moronum, qui paulo ante in castra venerat, conversum, bono animo esse jussisse ; nam si eo loco prælium committere hostes vellent, victoriam in manibus tenere. Milites itaque in armis esse jubet, ordines disponit, quæ cuique agenda sint, præcipit ; ad Franciscum Sfortiam nuntios mittit, ut quotquot e populo ad arma

capienda idoneos possit , illico secum ad exercitum ducat : quod tanto civium ardore , ac concursu effectum est , ut cum quadringentis equitibus , ac sex circiter peditum millibus , reliquis ad urbis custodiam moenia circum dispositis , statim in castra convolarit . Sub cuius adventum Helvetii , quibus graviores partes in prælio sustinendas Lautrechius commiserat , adversam castrorum frontem adoriuntur ; sed cum præ fossarum altitudine (quod in primis optaverant) bellicas hostium machinas aggredi non possent , magno conatu transilire fossas nituntur , Germanis peditibus , Georgio Frandispergio , ut diximus , duce , strenue pro vallo propugnantibus , acriterque obstantibus : illis contra in castra penetrare conantibus , Germanosque propellentibus , qui loci opportunitate freti eo majore nixu pugnabant , quo plus verebantur , ne cum hoste fossas prætergresso , ancipiti Marte certare cogerentur . Dum atrox pugna utrinque committitur , a latere dextro Helvetii ab Hispanis peditibus ingenti minorum tormentorum procella effusa verberantur . Tum omnes intrepide pericula subire , morientium vestigiis hære , nec focios inultos pati . Utrisque summo animorum ardore dimicantibus , Scudus a leva trecentis equitibus , peditumque globo circumductis , a tergo hostes aggreditur , patentique aditu invento , in mediam aciem irrupit , alios obtruncat , alios perterrefacit : verum cum numero impar esset , copiisque , quas secum Mediolano Sfortia eduxerat , præter spem Cæsareanos auctos animadverteret , referre pedem est coactus . A dextra Lautrechius equitum ala , quam ad fallendos hostes rubra cruce adornaverat , Gallis albam gestare assuetis , simul cum hostibus in castra irrupturum sibi persuaserat ; sed astu detecto , Columna suis militibus spicarum , quæ jam in agris excreverant , manipulos capiti imponere iussis , Lautrechii conatus elusit . Igitur Helvetii , quibus certaminis pondus relictum fuerat , licet insita militari virtute , ac ferocitate acriter pugnando in castra penetrare niterentur , natura loci , fossarum altitudine , Germanorum robore tandem fessi , paulatim cedere coacti , ordinata acie cum tormentis , ac sarcinis , extremo Venetorum agmine comitati , Modoetiam se recepere . Eo die ex Helvetiis ad tria millia cum decem ac septem eorum ducibus cecidere ; pauci ex Cæsareanis desiderati

*Helvetiorum
internecio .*

1522 rati sunt. Licet nonnulli insignes viri eo in prælio obiverint, oriente Sole, ad Ticinum oppugnandum, quod in Abduæ fluminis ripa situm est, Lautrechius haud parum recenti clade perculsus, cum exercitu proficiscitur. Helvetii infelici eventu ad profectionem arrecti missionem denuo flagitare; ni concederetur, relictis signis, in patriam recta ituros minari. Cum nihil a Lautrechio prætermitteretur, quod ad eos continendos spectaret, præmiis, ac pollicitationibus eorum duces onerando, ut omni officio sedare furentes animos contenderent, cum frustra operam impendi cerneret, strato super Abduam ponte, Helvetiis per Bergomatem agrum in patriam reditum concessit: Renatus quoque Sabaudiaë nothus, Galeatius Sanseverinas, Momorantius, Palicia, atque alii Gallorum proce-
re trans Alpes abiere.

Senatus de iis, quæ ad Piccocam evenerant, certior factus, Helvetios domum profectos, magnam Gallorum partem moliri in Gallias iter; Gallicas vero vires debilitatas, ac pene prostratas animadverteret, ne Reipublicæ copiae, quæ ad sex millium peditum numerum redactæ fuerant, in finibus hostium diutius morarentur, ex Andreaë Griti Legati consilio censuit, atque ut cis Abduam se reciperent, neque hostile aliquid in Insu-
bribus molirentur, decrevit; ne felici successu elatus hostis Venetas ditiones invaderet, atque locum in iis ad castra statuenda deligeret. Lautrechius adversa fortuna perculsus, ac ingenti spe, qua tota Italia Cæsarem pellere sibi pollicebatur, dejectus, ut præsentibus rebus, quo melius posset, opem ferret, cum extra oppida, atque urbes tuto contineri exercitus non posset, ultra Abduam manere, ac cataphractis equitibus, Ital-
is peditibus, atque Helvetiis nonnullis, qui ab exercitu discedere noluerant, præsidia augere, Laudem, Pislconem, Cremonam validioribus subsidiis firmare decrevit; donec instauratis copiis, majorique exercitu comparato, suis in Italia periclitantibus rebus Rex præsto esset; id unum hoc rerum statu tantum sufficere posse arbitratus, si Cæsareani recenti victoria jactabundi ulterius non progrederentur. Cui sane rei fortuna favere initio visa est: nam a Germanis, qui Tridento cum Francisco Sfortia in Insu-
bres venerant, menstruum stipendium, victoriae præmium, sibi solvi flagitantibus tumultuari coëptum,

neque apud illos rationi ulli, vel precibus locus; contendente licet Hieronymo Adurno, qui eos in Italiam ductaverat, hostibus, qui incolumes, servatis tormentis, se receperant, non debellatis, pecuniam sibi minime deberi; resque eo processit, ut reliquos milites ad seditionem sollicitando, hostilia ducibus minarentur; manus quoque in Prosperum Columnam injecturos, ni postulata præstaret, vociferantes; ut Franciscus Sfortia, ne victoriæ fructus militum arrogantia in discrimen adduceretur, triginta dierum spatio efflagitatum a militibus munus polliceri coactus fuerit. Ardore militum restincto, Cæsareani Laudem oppugnare aggressi, cum omnia tumultus, ac terroris plena invenissent, urbe, quæ semper miro studio nostris faverat, potiuntur. Nam cum equitum cataphractorum turmas Lautrechius subsidio misisset, peditibus eodem itinere Laudem contendentibus, hostes opinione celerius ad urbem profecti, inopinantes Gallos, nondum stationibus dispositis, perturbatos, ac rei novitate perculosos offendunt: suburbio potiuntur: territis propugnatoribus, fugaque salutem quærentibus, facilis ascensus militibus per aggeres, ac muros in urbem fuit: plures capti: cæsi nonnulli: reliqui impedimentis exuti, Abdua trajecto, in tutiora loca se receperunt: urbs fœde direpta: cives in servitutem redacti. Calamitate amicæ urbis audita, statim Andreas Gritus Legatus, & Paulus Nannius Bergomum, & Cremam, quæ non longe a Laude distant, validiori præsidio firmant, copias sub signis cogunt; tum, ut ad omnem belli eventum præsto essent; tum, ut agri, atque incolæ ab hostium incursionibus tutiores redderentur. Senatus, ne Cæsareani Laude potiti Cremonam aggredirentur, veritus, per Legatum Lautrechium hortatur, ut cum exercitu Cremonam proficiscatur, quo facilius cum Scudo fratre, quem civitati præfecerat, junctis viribus, hostium conatus repellere, atque urbem defendere queat; id recte administrandi belli rationes exposcere, ut præcipuæ urbi in Insulibris periclitanti subveniantur: si intra Reipublicæ fines se recipiat, hostes belli impetum in Venetos effusuros; inde plurimum Reipublicæ detrimenti, nil opis suis rebus perventurum: tuto in agris Gallorum reliquias contineri non posse; si oppidis, atque urbibus excipiantur, periculosum esse, ne

Laus Pompeja a fœderatis capta.

1522 præteritorum recenti memoria oppidani permoti adversus ipsos commoveantur : fatius itaque ac tutius esse Cremonam contendere . Hæc Grito , ut Lautrechio suaderet , Senatus mandavit ; ab iis si averfus esset , aditum ei in Brixiensem , ac Veronensem agrum permetteret . Lautrechius cum nuper Scudum fratrem Cremonæ præfecisset , animi anxius , ac ob res parum prospere gestas sollicitus , in Brixienfes se recepit , ac paucos dies in ea regione commoratus , copiarum , quæ superant , imperio fratri relicto , familia comitatus , per Ræthorum , atque Helvetiorum fines in Galliam reversus est .

*Pisleo a
Davallo cap-
tus .*

Prosper vero Columna , Laude direpta , ad Pisleonem Davalum reliquit , qui , incolumitate civibus pacta , statim oppido est potitus . Ipse cum exercitus robore , Abdua superato , ad Cremonam castra admovit ; Scudus urbis Præfectus , cum se imparem illi tuendæ nosset , Gallorum copias imminutas , aliunde auxilia frustra expectari , ad concordiam cum Columna ineundam animum flexit : ea vero his conditionibus sancita est : ut quadraginta dierum spatio elapso , Cremona Cæsari restitueretur , Scudo cum militibus , explicatis vexillis , tormentis bellicis , ac farcinis omnibus in Galliam reverti liberum , ac tutum esset ; ni interea e Galliis exercitus mitteretur , qui , aut flumen Padum trajiceret , aut in Insucribus civitatem aliquam militum præsidio firmatam expugnaret : interim ab armis utrinque abstineretur ; captivi ultro , citroque redderentur ; oppida quæcunque in Gallorum potestate essent , Mediolanensi , Cremonensi , Novariensi que exceptis arcibus , statuto dierum intervallo elapso , in Cæsaris potestate essent . Pactionibus jurejurando confirmatis , obsidibusque a Scudo datis , Columna animum ad Genuam occupandam convertit , haud exigua spe fretus , si quam celerrime civitatem diffidiis civilibus laborantem , neque aliquid hujuscemodi timentem adoriretur , fore , ut ea potitus , tota Italia Galli excluderentur . Itaque statim cum exercitu Genuam contendit , Antoniotto , ac Hieronymo Adurnis fratribus comitantibus , quorum factio Fulgosiis inimica , sæpius de patriæ imperio cum illa certaverat , ac variis eventibus nobilem urbem civili diffensione foedaverat . Octavianus Fulgosius , qui tunc Rempubli-
cā administrabat , suis admodum gratus , rerum usu præstans ,

*Cremona
deditio a
Scudo pa-
cta .*

stans, excellens ingenio, verum ob ægritudinem ad munera belli exercenda parum idoneus, de hostium adventu certior factus, Federici Salernitani Antistitis opera fretus, duo Italorum peditum millia ad urbis custodiam disponit, quos in Liguribus Fulgosæ familiæ, nominisque studiosos noverat, omnes in armis esse jubet. Nuntios citato itinere in Galliam mittit, qui Regem de civitatis statu, ac consiliis hostium doceant; Cæsareanos, in Insucribus bello pene confecto, nihil antiquius duxisse, quam Genuam, quæ semper Gallicis rebus faverat, occupare; proinde enixe Regem orare, ut nutantes Genuensium res validis auxiliis quam celerrime firmare velit; ne illis periclitantibus, omni spe Mediolani recuperandi deiciatur. Rex cum cladem apud Piccocam a Lautrechio acceptam, dedendæ Cremonæ urbis conditiones, copias non imminutas modo, verum fere deletas intellexisset; licet ingentem animo molestiam caperet, nihilominus & suoapte ingenio ductus, cui semper Italicarum rerum memoria hærebat, & Venetorum adhortationibus, qui ex fœdere eandem cum Gallo fortunam subire cogeantur, incitatus, novos militum delectus habere, equitatum comparare, nulli sumptui parcere decreverat, ut labentem in hac provincia Gallorum fortunam sustinere, atque erigere posset. Itaque duodecim peditum millia, quingentos cataphractos, levioris armaturæ equites mille delegerat, qui Ruberto Scoto duce in Italiam properarent. Et quoniam Genuensium successus urgebant, ut duabus triremibus confestim Genuam contenderet, Petro Navarro mandavit.

Interim Ferdinandus Davalus cum Italis, atque Hispanis peditibus propius ad mœnia accedit; per tubicinem literas ad urbis Præfectos mittit, quibus postulat, ut intra diei spatium Gallos omnes ex urbe ejiciant; supremum Reipublicæ magistratum Adurno restituant; classem, maritimasque civitatis vires ad Cæsaris nutum comparent: in reliquis suis legibus usuros: si abnuant, hostilia omnia subituros. His auditis, cum in urbe novis semper tumultibus agitata diversæ civium sententiæ essent, plerique vero tutiora speciosis consiliis anteferrent, Benedictus Vivaldus ad Davalum mittitur, ut de componendis rebus cum illo agat. Id dum sedulo fit, Hispani (ea forte die illis, qui juxta mœnia stationes agebant, munia in custodien-

1522

*Genua a
Davallo ca-
pta, & di-
cepta.*

da civitate negligentius obeuntibus, turrim prope portam tormentorum ictibus fere solo æquaverant) inscio Davalo, & cum Vivaldo de pactationibus agente, per diruti muri ruinas acriter impetu facto, turrim occupant; ingenti clamore oborto, cum signis exercitu convolante, ac qua primi cœperant irrumpente. Davalus a disceptatione digressus celeriter accurrit, Columnnam, qui cum Germanis, ac omni fere equitatu ab ea parte, quam Bifamnem vocant, constiterat, de eventu statim docet, ut cum reliquis copiis urbem ingrediatur, admonet; ipse altera ex parte ordinato agmine incedit. Cæsareani, nullo obsistente, cum omnia fugæ, timoris, terrorisque plena invenissent, civitate potiuntur. Magnus militum, civiumque numerus cum Præfecto prætorii, ac Salernitano Antistite naves ingressi per occiduum litus Massiliam contendunt. Octavianus Fulgosius se ultro in Ferdinandi Davali potestate constituit; Petrus Navarrus, ac plerique alii ab hostibus captivi fiunt; tota urbs diripitur; diuturnitate temporum, civium laboribus, atque industria congestæ divitiæ vix ad militum cupiditatem explendam suffecere. Ita parvo labore ea urbs Cæsari adjecta est, quæ semper ad res Italiæ summum momentum attulerat. Antoniottus Adurnus Dux declaratur, qui arcem, quam *Castelletum* vocant, admotis tormentis, triduo in potestatem recipit. Dum hæc agerentur, Veneti ad instaurandum exercitum Franciscum Gallorum Regem eo vehementius hortabantur; quod cum prospera omnia Cæsareani experirentur, Gallis adversa cuncta evenirent; nisi nova subsidia in Italiam a Rege mitterentur, pertimescendum videbatur, ne Carolus, nullo adversante, quas sibi libuisset leges Italis imponeret; ac tandem bellum in Venetos fines converteret. Quocirca nullum officii genus a Senatu prætermittabatur, ut recentia Gallorum auxilia eliceret. Franciscus Clementem Sangam cubicularium per dispositos equos Venetias mittit: is literas quarto idus junii Lutetia ad Senatum attulit, quibus petebat, ut iis, quæ Clemens regio nomine diceret, veluti ab illius ore depromerentur, fidem præstaret: simul, ut quæ illius erga res Italiæ, atque Rempublicam mens esset, quamprimum intelligeret; alio itinere Comitem Beljojosum misisse. Is cum ad urbem accessisset, Patrum Collegium ingressus Regis mandata in hanc sententiam exposuisse fertur.

Quo

1522
Clementis
Sagha Gal-
liæ oratoris
oratio.

Quo animo Franciscus potentissimus Galliarum Rex erga amplissimum istum Senatum fuerit, vos Patres optime nostis, qui difficillimis temporibus illius amicitiam experti, non exigua inde commoda, atque ornamenta retulistis. Necessestudinem, quæ Venetæ Reipublicæ cum præteritis Gallorum Regibus intercessit, non modo colere, verum augere, arctiusque adstringere conatus est: id vero se effecisse summopere letatur; cum egregiam Senatus fidem, atque constantiam turbulentis tempestatibus expertus fuerit, cujus memoriam nunquam sibi ex animo elabi passurum summa adseveratione testatur. Hæc enim, quæ nuper in causa Mediolanensi summa alacritate præstitistis, argumenta propensæ vestræ in Regem voluntatis fuere; dum copiis, pecunia, commeatu Regem amicum iuvistis, quod quæ acta sint minus prospere acciderint, fortunæ, quæ plurimum in bellis potest, non ignaviæ, non incuriæ tribuenda sunt. Ob egregie navatam operam quamplurimum se debere Reipublicæ Franciscus profitetur; & cum res, & occasio postulabunt, se, suaque omnia una cum amplissimo, ac potentissimo regno libenter pro Reipublicæ vestræ incolumitate, ac dignitate pollicetur. Nunc vero rerum præsentis statu, quæ vestra sententia sit, exquirat; consilium poscit, quidnam ad res Italiæ sustinendas, atque erigendas factis sit opus: non ex illius mente rerum Italicarum memoria excidit; non amicorum oblitus est, qui cum illo ad libertatem, ac dignitatem istius provinciae arma junxere. Insidet animo ampla Insubrum possessio, justis adepta titulis, armis vindicata; nullis sumptibus, nullis laboribus, nullis periculis parcendum statuit, donec a Cesareanis occupata recuperaverit; non illi exercitus, non Duces, non socii deerunt, quibus victoria insolescentes hostes coercere, ac pellere possit. Quod enim ad copias attinet, duodecim peditum millia Alpium juga superarunt; sexcenti cataphracti equites in promptu sunt; cum bellicis machinis cito Obigninus aderit; hos prope maris Præfectus cum Regiis cohortibus, ac reliqua nobilitate subsequutus, jam iter arripuit; Allobrogum Dux ducentos cataphractos, tria millia peditum pollicetur. Populi cito Hispanorum dominatum pertæsi, atque a Prospero Columna multis oneribus pressi, præsci in Gallorum Regem studii, ac voluntatis igniculos persentiunt, qui primis nuntiis nova spe arrecti arma ac-

1522 *cipient. Helvetiorum duodecim millia regia stipendia merent, qui ad xvj. kal. julii in Insubribus esse constituerant; sed ob varias difficultates re ad publica concilia delata, ut omnes moras abrumperet, trimestre illis stipendium Rex obtulit. His coactis viribus, non modo hostes superaturum; verum etiam aliquid Gallico, ac Veneto dignum nomine editurum sperat, idque in primis, si vestris conjunctis copiis, socia arma in hostes versa fuerint. Interea dum exercitus cogantur, dum copiae in Italia lustrentur, ac omnia ad bellum necessaria expediantur, an Cremona restituenda, vel potius ex pactione a Scudo inita Caesareanis tradenda sit, exquirat; neque veretur, ne consulta Veneti Senatus ejusmodi sint, quae a praestantissimis viris, atque in maximis gerendis rebus versatis manare, atque expectari solent.*

*Senatus ad
Sangam re-
sponso.*

In Senatu re agitata, ita responsum est: *Summam semper in Republica erga amplissimum Galliae regnum, Regemque omnibus regiis virtutibus ornatum benevolentiam, atque observantiam extitisse, cujus eximiam voluntatem perspectam saepius, ac cognitam intimo animi affectu perpetuo prosequeretur: prospera illi, feliciaque cuncta non optasse modo; verum omni opera, & studio diligenter curasse: id in votis semper habuisse, ut Insubres in Galliarum potentissimi Regis imperio essent; ut bellum majoribus viribus redintegretur, nihil praetermittendum censere. Ceterum hoc tempore vehementer commoveri, quod Helvetii, quorum magnum in bellis nomen, summa apud omnes existimatio sit, moras neſtendo, opportune adesse non possint: id si contingat, quisnam rerum exitus futurus sit, cum restituendae Caesareanis Cremonae tempus prope adsit, in incerto esse: quapropter e re communi Senatum arbitrari, a Thoma Cardinali Eboracensi Henrici Angliae regis nomine oblatas in biennium inducias amplecti oportere, ut interea reparatis viribus, communi consilio, majoribus copiis, certiori spe bellum renovari, & administrari queat. Verum improſperi Genuae successus Gallorum in Italia rebus incredibilem jacturam attulere, omnique sublevandae fortunae spe Regem deturbarunt; qui licet novos delectus habuisset, magnam militum, ac bellicarum machinarum copiam parasset, suisque opem ferre, praeteritaſque clades corrigere ingenti spiritu conaretur; Genuae amiſſio-*

ne audita, exercitum, qui jam, superatis Alpibus, ad Villanovanum vicum in Astensi agro pervenerat, in Galliam revocavit; ita, ut Scudo, omni auxilii spe abjecta, de Cremona dedenda cogitandum fuerit. Cum vero Columnæ fidem vereretur, qui petenti, ut sibi tuto in Allobroges copias ducere liceret, aperte negaverat, a summo militiæ Præfecto, atque Andrea Grito Legato cum cataphractorum equitatu, ac pediatu, quæ Cremonæ habebat, Reipublicæ finibus recipi petiit. Gritus, ut de iis, quæ a regio exercitu agerentur, certior fieret, Senatusque mentem intelligeret, initio cunctatus, mox ex ejus sententia Scudo respondet: quod tutum illi in Allobroges iter negetur, vehementer mirari: si denuo instet, atque urgeat, pactaque servaturum confirmet, æquitati demum Columnam cessurum sperare. Grito vero mittendi tubicinis in Columnæ castra facultas concessa, qui, Cremona tradita, Scudo cum suis copiis tutum iter Senatus nomine peteret, uti tandem obtinuit; nam deditioe facta, conditionibusque ex pactatione servatis, Scudus cum Gallorum reliquiis, ac tormentis, pacato itinere, in Gallias est profectus. Ita paucorum mensium spatio dirissima, ac omnium rerum affluentissima regione, vel pravis consiliis, vel fortunæ adversitate Galli in Italia excidere: qua in re ita se Veneti gessere, ut, neque foederi, quo Francisco obstricti fuerant, deessent, neque Carolum, salva Regi fide, qua ad tuendos Insuabres tenebantur, ulla in re læderent. Rex per nuntios, atque Oratores, ac præcipue per Annam Momorantium, qui summæ apud eum gratiæ, & auctoritatis locum obtinebat, id sæpius Patribus est restatus.

Cremonæ
deditio.

Cæsar vero Gasparem Contarenum Reipublicæ Oratorem, semper benigne, ac perhumaniter exceptum, omnibus benevolentia argumentis est prosequutus; cumque in Angliam ad colloquium cum Henrico, apud quem Antonius Surianus pro Republica legatione fungebatur, descendisset, cum utrisque de ineunda pace, aut induciis instaurandis egit. Interea Gallicis copiis trans Alpes profectis, Cæsarisque exercitu, pecuniæ inopia, plurimisque incommodis quotidie dilabentibus militibus, imminuto, Senatus copias in stativa duci decrevit; lapsam militarem disciplinam restitui; Cremæ, & Bergomi præsidia

Gaspar Contarenus ad Cæsarem Orator.
Colloquium inter Cæsarem & Angliæ Regem.
Antonius Surianus Orator ad Angliam regem.

1522 augeri; levioris armaturæ equites in Bergomati, atque Asulano agro commorari; Ollii amnis ripas sæpius excurrere, ut hac ratione oppidis, atque agris limitaneis prospiceretur: pedites ad duo millia sub Antonio Tifernate, Babone Naldo, Sevasio Narniensi Præfectis, redacti; levioris Epirotarum equitatus dimidiæ parti missio concessa. Per hos dies Horatii Balionii defuncti loco Camillus Ursinorum nobili familia ortus Reipublicæ militiæ est adscriptus; sexaginta auri libræ in annum tributæ; centum cataphractorum equitum præfectura concessa. Andreæ vero Grito Legato, qui strenuam turbulentissimis temporibus Reipublicæ operam navaverat, reditum in patriam petenti, pacatis in Italia, atque in Gallia Cisalpina rebus, Senatus concessit; qui post ingentes labores pro patria susceptos summis laudibus ornatus, honorificentissime a gratulabunda civitate exceptus est. Atque hæc in Italia usque ad sextilem mensem gesta fuere.

Neque minus hoc anno Ottomanorum arma Reipublicæ Christianæ gravia, atque infesta fuere; nec Veneti, qui maximos in Gallia Cisalpina labores, sumptusque subierant, Turcici belli suspicione caruere. Nam felicibus prioris anni successibus elatus Suleimanus, Christianorumque Principum continentibus bellis incitatus, opportunum tempus adesse ratus, quo animum gloriæ cupidum, juventæ ardore inflammatum, nova regnorum accessione ad famam supra mortales eveheret, anni initio ingentem classem, ex insula Coe, atque aliis locis multitudine fabrorum Byzantium accita, oninque navali materia comparata, moliri coepit. Is vero rumor per Europam pervagatus omnium animos sollicitos habebat, atque illorum præsertim, qui finitimi Turcarum ditionibus erant. Complures in Italicam expeditionem parari; huc maritimas, terrestresque vires tendere opinabantur, in quam, si semel belli faces intulisset, intestinis dissidiis laborantem, multorum Principum imperio distractam, haud difficile esset, aliquam suo imperio partem adjicere, Maumethemque æmulari, qui Hidrunte capta, ingentem Italis terrorem, licet cito illius obitu disjectum, incusserat. Rhodum alii Suleimanum armis petiturum existimabant, erga Hierosolymitanos milites incredibili odio incensum, atque insito illas ulciscendi injurias desiderio percitum,

citum, quæ quotidie a religionis illius militibus Turcis infe-
rebantur; cum ex Mitylene, Eubœa, Peloponneso, Achaja,
Cariæ, & Lyciæ continenti frequentes populorum querelæ
exaudirentur; depopulari agros; pecora abigi; diripi urbes;
homines servitute affici; infesta maria; nusquam tutum navi-
gandi iter; dum illi, qui Damascum, Alexandriam, Mem-
phim, Chalcidem, Lesbum, Coum, ac denique Byzantium
contenderent, innumeris se periculis objectare, ac plerumque
navigia, mercimonia, vitam denique ipsam amittere cogerentur.
Nec deerant, qui expeditionem in Cyprum insulam pa-
rare Suleimanum aiebant, quod opulentissimum regnum, Sy-
riæ quam Sultano pater ademerat, suo imperio adjicere sta-
tuisset. Corcyram alii invasurum dicebant, insulæ opportuni-
tate Epiro finitimæ, qua frænum Italiæ injici posset, ille-
ctum. Augebantur suspiciones, quod æstate ineunte a Turca-
rum Rege Janusbejus Orator ad Senatum missus graviter con-
questus fuerat, in Venetorum insulis piratas excipi, transfu-
gis Turcis tutum perfugium ad nostros esse, multis incommo-
dis, ac detrimentis Mussulmanos affici; in eosque præsertim,
qui Cycladas insulas incolebant, invecus fuerat, quos præ-
donum socios Turcas invadere, rapinarum participes fieri di-
cebat; omnia infesta, nil tutum in Aegæo mari esse.

His permotus Senatus, ne imparata Respublica invenire-
tur, sexaginta triremes partim in urbe, partim Cretæ, atque
in ora Dalmatiæ instrui decrevit; classis Imperator Dominicus
Trivisanus procuratoria, & equestri dignitate, majoribus co-
mitiis renuntiatus est. Literæ Senatus ad Augustinum Amu-
lium classis Legatum datæ, quibus subditos in officio contine-
re; in illos, quos prædonum socios, atque adjutores fuisse,
injurias, damnaque Turcis, cum quibus Respublica servari pa-
cem vellet, intulisse constaret, graviter, ac severe animadver-
tere jubebatur. Janusbejus triginta argenti libris donatus Ve-
netiis discessit. Rumore vero belli aucto, neque adhuc cer-
tis nuntiis quonam apparatus verterentur, Trivisanus Impe-
rator idibus julii ab urbe discedere, atque ad classem decem
aliis triremibus auctam proficisci, ac quamprimum ad Maleæ
promontorium navigare, in Cretamque cum universa classe se
conferre jussus est: injunctum, ut quæ Imperator Turcarum

*Janusbejus
a Suleima-
no Venetias
missus.*

*Venetorum
decreta de
Classe au-
genda.
Dominicus
Trivisanus
Classis im-
perator.*

*Mandata
Senatus ad
Trivisanum.*

1522

moliretur omni diligentia exploraret: si in Cyprum impetum facturus esset, nihil quod ad opulentissimum, ac nobilissimum regnum conservandum attineret, prætermitteret; quem sibi videretur triremium numerum ad Tamaßum, quam Famagustam vocant, præcipuam insulæ civitatem, ejusque portum custodiendum mitteret; Senatui constitutum esse, si de populorum salute, ac maritimis suis rebus agatur, quæcunque considerari, aut expectari possint, incunctanter, ac fortiter præstaret; sin vero in alias regiones bellorum turbines ciendi forent, in id omni studio intenderet, ne aliquid Venetis ditionibus detrimenti inferretur. Adjectum, ut quæcunque agenda forent, adhibitis de more in concilium Legatis, decerneret. Nam amplissimam dignitatem, atque auctoritatem, qua major a Republica tribui civibus non solet, majores nostri quibusdam veluti terminis circumscriptam esse voluerunt: quocirca classis Imperatori duos Legatos, qui de gravissimis rebus una consulerent, addidere; quæ a duobus decreta essent, ea mature facta, atque rata fore statuerunt; quæ vero ad navigationis iter dirigendum, crimina coercenda, omnes in officio continendos, ad militaria impigre, & fortiter obscunda munera spectarent, has solius Imperatoris partes esse decrevere; in eodem vitæ, necisque summam potestatem posuere, quam sane nullus, neque domi, neque foris magistratus habet, cum suprema auctoritas, ac majestas apud consilia tantum sit, in quibus absque provocatione decernitur.

Classis Venetæ Imperatoris auctoritas.

Suleimanus Rhodum aggredditur.

Suleimanus tandem Rhodum, clarissimam totius antiquitatis testimonio insulam, in Carpathio mari sitam, per ducentos, ac quatuordecim annos Hierosolymitanis militibus subjectam, Christianæ Reipublicæ propugnaculum, expugnare decrevit; atque ad vi. kal. julias cum classe trecentarum navium Rhodum appulit; in eaque oppugnanda omnes industriæ, ac laboris nervos intendit, ut, vel diuturnitate temporis, vel operum magnitudine, vel maritimarum, & terrestrium copiarum numero insulam subigeret. Nam exposita magna militum, & agrestium hominum multitudine, illi primum colle eminentiori occupato, bellicis tormentis in urbem ejaculari; hi vero vineas ducere, extruere aggeres, vallo, & fossa circumdare, subterraneis laboribus die, noctuque exerceri, quibus excisæ

rupes

rupes, campi montibus æquati, complanata fossatis montium juga. Neque vero minor bellicus terra, marique apparatus ad fortissimam insulam oppugnandam esse debuit: nam Philip-
pus Vilerius Lilladamus summus sacrae militiae Magister cum equitibus præclaris, ac fortibus viris constanter adeo, ac fortiter potentissimi hostis vim excepit, ut eximia virtutis, militarisque roboris exempla in ea insula tutanda posteris reliquerit. Pugnatum est acriter omni certaminum genere: Turcae pro præda, pro gloria, pro imperio: Rhodii pro laribus, pro libertate, pro religione certarunt: nullus ordo, nulla ætas, non sacri, non profani cadenti patriæ defuere; stetitque Rhodus, si, aut cum infirmiori hoste, aut majoribus auxiliis pugnatum fuisset. Suleimanus Byzantio v. kal. septembris in castra pervenit, labantem militum disciplinam restituit, atque ad seditionem vergentem exercitum adhortatione, & severitate compescuit: obstinatis animis, instauratis corporis viribus, atque urgente Imperatoris præsentia, cuncta intentiore Ducum, & militum cura agebantur; vallo undique cingere, cuniculos ducere, fossas agere, immanibus tormentis ingentes globos excutere. Contra Rhodii eruptionibus nocturnis in operum custodias, diurnis in hostes irruere, stragem edere, in fugam vertere, libramenta plumbi, aut saxorum robustos stipites, ferventem picem, atque alia hujusce generis in appropinquantes jacere: tantaque constantia adversus tot mala duraverant animos, ut nonnunquam Suleimanus de rei exitu desperaret. Verum urbe tormentis disjecta, cuniculis suffossa, ædificiis publicis, privatisque everfis, cæde, labore, vulneribus confecti milites, vehementem fortunæ impetum, cum omnis auxilii spe destituerentur, diu sustinere non poterant. Nam Hadrianus Pontifex Maximus, qui nuper ex Hispaniis in Italiam venerat, Pontificatus administratione suscepta, ingravescente ætate, neque rerum usu gravissima, ac turbulentissima tempestate tanto sustinendo oneri satis aptus, quamvis communem Reipublicæ Christianæ causam amplexus, labenti sacrae Rhodiorum militiae subsidia minime miserat. Quinimmo tria Hispanorum millia, quos secum adduxerat, adversus illorum sententiam, qui ea militum manu subveniendum Cruciferis censebant, Cæsaris in Italia copiis in supplementum ad-
junge-

*Hadriani
Pontificis
in Italiam
adventus.*

1522

jungere decrevit. Neque vero Carolus Imperator, neque Franciscus Galliae Rex, ad quorum alterum Magnus Magister Ludovicum Andugum equitem, ad alterum plures ex Gallis equitibus miserat, armis inter se certantes, suppetias cadenti Rhodo attulere. Venetis, quibus recens cum Ottomano pax confirmata fuerat, nihil erat causae, cur potentissimum Regem laceferent, illiusque gentis impetum in suas ditiones excitarent, cum qua per quinquaginta ferme annos multa opum jactura, sanguinisque effusione dimicaverant; cum praesertim Christiani Principes, qui difficillimis temporibus illos adversus communes hostes juvare debuissent, vel imperii avidi, vel felicitatis invidi in summas calamitates conjecissent, ut inter potentissimos Reges constituti, hinc Europae Principum armis, inde Ottomanorum viribus premerentur. Sed neque in Rhodiensi bello parva a nostris adjumenta allata sunt; nam priusquam classis Turcica ad insulam applicuisset, ab Equitibus in Cretam missi fuerant, qui vina coemerent, sagittariorumque Cretensium manum, quorum illa regio maxime ferax est, compararent. Joannes quoque Antonius Bruladius Venetus, fama futuri belli per Aegæum diffusa, commeatus cum delecto juvenum numero Rhodum importavit; atque ob egregie navatam operam a Rhodiensibus equestri dignitate est insignitus. Advenit praeterea e Creta Gabriel Martinengus Brixia civitate ortus, cujus mira in operibus bellicis fabricandis virtus tota illa obsidione enituit; praecipue vero in cuniculis eludendis, quos hostis insuperabili labore, vel ob aquae scaturigines, vel ob indomitæ silicis occursum ad moenia ducere conabatur. Tandem Suleimani obstinata constantia, ingens militum, atque agrestium numerus, quos classe secum advexerat, virtutem equitum, turres, fossas, aggeres, omniaque impedimenta vicit. Nam mense decembri, die Natali Redemptoris humani generis Jesu Christi dicata, urbem his conditionibus est ingressus; nempe, ut Divorum templa inviolata manerent; singulis propriae religionis servandae facultas daretur; qui in Rhodo manerent, per quinquennium a tributis immunes essent; qui abire vellent, iis naves, & commeatus in Cretam darentur; tormenta bellica asportandi liberum jus esset. Ita infeliciter amissa Rhodus, pulchritudine, opulentia, opportunitate,

*Rhodiiorum
deditio.*

nitare, egregio portu spectata, ut merito horreum, armamentarium, atque arx Christianorum vocari posset. Equites domibus, ac patria pulsi, humanisque omnibus incommodis affecti, classi hyberno tempore impositi, innumeris periculis designati, mari denique tempestatibus, ac procellis in ipsos saeviente, tandem ad Candidam Cretæ insulæ primariam urbem pervenere. Ibi a Dominico Trivisano classis Imperatore, universa effusa civitate, Magnus Magister honorifice, atque haud sine lachrimis est exceptus; qui instaurata classe, recentibus nautis, ac commeatu instructa, cum postea mense februario Creta solvisset, mari Aegeo, ac Ionio emenso, Corcyrae a Reipublicæ magistratu omnibus humanitatis, benevolentiaque officiis cultus, Romam ad Summum Pontificem pervenit. Is, priscis Religionis Hierosolymitanæ privilegiis confirmatis, auctor fuit, ut a Carolo Imperatore in Melita insula, quæ in Siculo mari sita est, sedes Equitibus assignarentur.

*Melita a
Cæsare
Equitibus
Hierosoly-
mitanis as-
signata.*

Dum Rhodus acriter a Turcis obsideretur, majoraque in dies Suleimanus virium incrementa sumeret, vel tacentibus Principibus Christianæ res per se ipsæ pacis, ac concordia rationes exposcere videbantur. Ac sane Hadrianus Pontifex optime in commune bonum propensus, Senatusque Veneti literis excitatus, omnes Principes, ut ad pacis studia se converterent, atque ab armis discederent, sedulo adhortabatur; ut confirmatis, ac conjunctis viribus, quæ intestinis bellis debilitatæ fuerant, Turcis Italiæ minitantibus obsisteretur. Verum hæc ad speciem magis, quam ad veritatem Principum animis excipiebantur; quamvis Carolus Imperator, Gallis ex Cisalpina Gallia ejectis, Lautrechio Alpes transgresso, ut Insubribus tuto potiretur, mirum in modum rebus suis conducere existimaret; si pace cum Venetis inita, illorum auxilia sibi ad nuper adeptam provinciam retinendam adjungeret. Quapropter cum in Britanniam, coram de communibus cum Henrico rebus acturus, navigaret, ut Rempublicam in suas partes traheret, vehementer laboraverat; eaque de re, & per se ipsum, ac per magnum Cancellarium, Palentiaque Episcopum cum Gaspare Contareno graviter egerat: neque minus id Henrico cordi erat, qui cum Cæsare foedus percusserat; Itaque Thomas Cardinalis Archiepiscopus Eboracensis, cujus

summa

1522 summa in Angliæ regno erat auctoritas, per maris Præfectum; Antonio Suriano, ac Gaspare Contareno Reipublicæ Legatis ad se vocatis, ad pacem, atque amicitiam cum Cæsare renovandam adhortatus, ut cuncta ex utilitate, ac dignitate Reipublicæ agerentur, omne studium, operamque pollicitus fuerat. In Italia quoque eadem de re Prorex Neapolitanus cum magistratu Veronensi egit; illud in primis sciscitatus, an, Gallis Insubrum ditione pulsus, inito antea cum Rege foedere Respublica obstringeretur. Senatus, quemadmodum a Galliarum Regis amicitia desciscere, neque e dignitate esse, neque rebus suis conducere arbitrabatur; ita Cæsaris prorsus postulata renuere minime tutum esse censebat: pacem cum omnibus Principibus colere, id proprium Reipublicæ esse; cum eo Imperatore præsertim, quem semper summa fuerat observantia prosequuta, cujus ditiones in limitibus Ferdinandi illius fratris positæ sint. Verum ambiguis rerum eventibus minime certa consilia aptare prudenter Senatus volebat: licet enim Cremonam Cæsar recepisset: Gallorum reliquæ fere omnes in Galliam profectæ fuissent: tribus arcibus exceptis, cuncta in Cæsareanorum potestatem concessissent; attamen Rex minime æquo animo laturus videbatur, se perampla regione in ea provincia exutum fuisse, in qua de primatu cum Hispanis certaverat, atque primas auctoritatis partes obtinuerat; immo sequenti anno cum ingentibus copiis Alpes transiturum variis rumoribus perferebatur. Cæsar contra, & novis societatibus, & militibus conscribendis, oppidis firmandis intentus, nihil, quod ad confirmandum nuper partum Insubrum imperium spectaret, omittebat. Id ut facilius assequi posset, Venetos amicos, ac socios sibi reddere conabatur, eaque in re Henrici Angliæ Regis auctoritate, atque adhortationibus utebatur; ac foederi inter illos percusso, Venetis trimestre spatium statutum fuerat, quo, compositis cum Carolo controversiis, eodem societatis vinculo adstringerentur. Mox per Alphonsum Santium ordinarium Oratorem Cæsar his de rebus cum Venetis egit. Verum cum Senatus rem cunctationibus traheret, neque aliquid de illius voluntate certum elicere posset, Oratores extraordinarios Venetias ad hoc peragendum negotium mittere decrevere. Richardus Paceus primus ab Henrico Legatus venit,

*Fædus inter
Cæsarem &
Angliæ Re-
gem.*

*Richardus
Paceus Re-
gis Angliæ
Orator ad
Venetos.*

qui

*Venetorum
responsio.*

qui illius nomine vehementi oratione ad pacem cum Cæsare ineundam Patres est cohortatus : ea firmata , ut arctiori fœdere cum Carolo , & Henrico se conjungerent , multis rationibus suasset . Demum in Gallos movere Rempubicam est conatus , ut adventanti in Italiam Regi fociis armis cum Cæsare , atque Henrico obviam iret . His postulatis decreto Senatus responsum est : quod ad pacem cum Cæsare ineundam attineret , nihil ea re magis Rempubicam optare ; quod de novo fœdere adjicebatur , nisi prius cum Cæsare rebus compositis , perfici non posse . Tandem quod Respublica adversus Gallos amicos , ac socios arma sumat , id a veteri majorum instituto , qui amicitias , ac fœdera semper sancte coluissent , vehementer abhorrere : illud summis votis exoptasse ; id modo cupere , ut semotis odiis , ac bellorum tumultibus repressis , quibus Christiana Respublica miserandum in modum discerpitur , Regum potentissimorum animi in mutuam concordiam , pacemque conspirent : Pontificem per literas ea in re ex animo a se cohortatum , ut omnes industriæ , atque auctoritatis nervos intenderet , quo divinum hoc pacis bonum orbi Christiano illucesceret , gravissimum hoc negotium suscepisse ; nuntios designasse , qui Cæsarem , Galliæ , Angliæque Reges hortentur , suadeant , moneant , ut restinctis , odiis , ac similitatibus ablatis , ab armis abstineant , eaque in immanissimos fidei , ac religionis hostes convertant . Quis enim neget huc omnium oculos obverti , cum Turcas anno elapso Albam græcam expugnasse , modo Rhodum invasisse animadverterint ? Christianæque Reipublicæ præsidium pace niti non fateatur ? cujus quis exitus futurus sit , Rempubicam valde esse sollicitam ; ut nunc , non de armorum apparatu instruendo ; sed potius de communi inter Principes pace firmanda agendum videatur . Paucis postea diebus interjectis , cum Hieronymus Adurnus extraordinarius Cæsaris Legatus Venetias appulisset , iii. idus decembris una cum ordinario ejusdem , atque Angliæ Regis Oratoribus Principem , ac Collegii Patres adiit ; nonnullisque præmissis , quæ ad benevolentiam , propensamque Imperatoris erga Rempubicam voluntatem significandam spectarent , in hanc sententiam est loquutus .

*Hieronymi
Adurni,
Cæsaris ora-
toris oratio.*

Qui Cæsaris mentem , atque animum norunt , ii testari possunt ,

1522

sunt, Amplissimi Patres, nulla re magis commoveri, atque angere, quam bellorum hisce dissidiis, quibus miserrime superioribus annis Europa, ac praesertim Italia conflagravit; quibus actus communis hostis, imperii propagandi occasione oblata, nihil non egit, ut Christianos Principes inter se mutuis bellis attritos, summis damnis, & cladibus afficeret. Inde in Pannonias cum ingenti exercitu profectus, Albam graecam, aliaque potentissimi quondam regni oppida expugnavit. Hoc anno Rhodum, classe innumeris navigiis instructa, est aggressus. Et tamen haec arma, quae in Ottomanum hostem converti oportebat, in nosmetipsos convertuntur: sanguinem nostrum exauriunt, tabescente, ut ita dicam, peramplo hoc, & vasto Christianae Reipublicae corpore. Ac vos, qui maritimis copiis, & viribus superioribus tempestatibus magna cum ea gente bellagessistis, ob eos turbines, qui Cisalpinam Galliam afflixere, egregios illos vestros spiritus remittere, ac fere abjicere coacti estis. Doluit Caesar bellis quassatam Rempublicam vestram per tot annos, vires, thesauros insumpsisse: neque inter armorum strepitus illius animus a pace unquam cum vobis aversus fuit; unum id semper optavit, ut dissidia, quae inter domum Austriacam, Venetamque Rempublicam exarserant, concordiae, ac foederis nexibus delerentur; cum praesertim earum, quae Vormaciae per quinquennium pactae sunt, induciarum tempus elapsum fuerit; meque potissimum delegit, qui illius mentem, atque sententiam aperirem, potentissimique Imperatoris nomine a Veneta Republica pacem peterem. Enim vero id summo honoris loco haberi debet, quod Carolus Imperator, inter Christianos Principes supremum adeptus dignitatis fastigium, potentia, opibus, belli, pacisque artibus florens, tot regnorum possessione pollens, ultro pacem, ac pristinam vobiscum amicitiam enixe cupiat, ac flagitet, atque ejusmodi conditionibus sanciendam velit, quibus maxime Reipublicae vestrae decori, & utilitati prospectum sit. Quid enim, si recte cuncta aequa aestimatione metiri velimus, rebus vestris conducibilius accidere potest, quam Gallos, qui jam intra proprios fines se recepere, atque paucis exceptis oppidis cito casuris, nihil reliqui in Insu-
subribus obtinent, Gallia Cisalpina prohibere, quietemque illam, ac pacem diuturno tempore servare, quam post multos
labo-

labores , sumptus , pericula Caesar in hac provincia peperit ? quis enim ignorat , si Gallus , superatis Alpibus , cum exercitu rursus in Italiam ingrediatur , fore , ut brevi a præferoci , & bellorum amica gente divina , humanaque misceantur ? cuncta rapinis , incendiis , sanguine manent ? Contra si pax , ac fœdus inter clarissimam hanc Rempublicam pecuniis , viribus , classibus florentem , Carolumque potentissimum Imperatorem firmetur , non ausuros illam provinciam Gallos invadere , qua nuper Cæsaris exercitu expulsi fuere ; neque si audeant , aliquid perfecturos ? Ita pax Italiæ quam longissima , ac diuturna immortalis Cæsaris , ac Venetæ Reipublicæ beneficio parta erit . An vero postremo loco illud censeretur debet , quod insolens Turcarum Imperator , qui ex nostris malis tantos sibi spiritus , viresque assumpsit , recenti hoc fœdere inter Cæsarem , ac Rempublicam inuito percussus , ab illis , quæ jamdiu meditatur , ac molitur , abstinebit ? Vestræque res toto oriente in dies summa cum utilitate floreant ; & ab eo metu , ac sumptibus immunes eritis , quibus immixtis a Turca annuatim classibus jactamini . Hæc ideo salubria , ac præclara bona non aliunde vobis , quam ex pace , ac fœdere , quæ in manibus vestris sunt , manare possunt . In vestra potestate est , aut iterum novis bellorum casibus vestram Rempublicam , atque Italiam objicere ; aut , si recte opportunitate , ac tempore uti velitis , tranquillitatem , ac pacem consequi , quam neque fortune eventus turbare , neque hostis , quamvis prepotens , labefactare , ac convellere queat . Id porro assequemini , si , societate cum Cæsare inita , Gallos Italia prohibueritis , vel irrumpentibus communi consilio , viribus , armis obsistere volueritis .

Ab Adurno fine dicendi imposito , quid ad Cæsaris postulata respondendum sit , Senatus consulitur . Collegii Sapientes , quorum munus est , antequam ad Senatum ulla de re referatur , quodnam consilium capiendum sit , diu , ac diligenter , subductis utrinque rationibus , exquirere , Adurno hujusmodi Senatusconsulto respondendum esse censebant . Quod Cæsar Rempublicam amanter adeo , ac perbenigne complexus esset , præstantemque virum Hieronymum Adurnum Oratorem ad illam misisset , ingentes illi haberi , atque agi a Senatu gratias : quod vero ad pacem attinet , nunquam ab illius studiis alie-

1522

num fuisse; pace alitam Rempublicam, cum omnibus Principibus illam inviolatam servare; nusquam ad arma, nisi lacescitam descendisse; summopere cupere, cum eo praesertim Imperatore, qui omnibus regiis virtutibus sit excultus, cum quo eximia virtus cum summa fortuna conjuncta sit, pacem habere; proinde conditiones, quae justitiae, & aequitati consentiant, libenti animo amplexuram. Ceterum, quod ad Gallos ab Insubribus repellendos, si in Italiam armati descendant, pertinet, ea de re, nisi prius de illis, quae ad statum Christianae Reipublicae, resque Italicas firmandas, attinent, agatur, nihil certi a Senatu responderi posse. Hujusmodi consulto in Senatu recitato, antequam in suffragia iretur, Lucas Tronus consilii Sapiens ita contra dicere est exorsus.

Lucæ Troni
oratio.

Si rerum humanarum idem semper esset status, Patres Amplissimi, neque variantis fortunae vicissitudinibus, veluti fluctibus, involverentur; eisdem eventibus eadem semper consilia adhibenda forent; neque publicarum, privatarumque actionum regina, atque administratrix prudentia, quae semper in hoc augustissimo Senatu viguit, tantum in libertate tuenda, atque in vestro regendo, ac provehendo imperio valuisset. Verum ea demum sapientissimorum, ac praestantissimorum civium summa virtus semper habita est, ad tempora, rerumque mutationes decreta quoque, atque consilia immutare, neque ita suis sensibus inherere, ut ab illis nulla, neque ratione, neque auctoritate divelli queant, quorum hoc pertinaciae, illud verae constantiae nomen mihi mereri videtur. Jam satis, Patres optimi, Gallis favimus; jam omnia a nobis verae fidei, atque amicitiae argumenta praestita sunt; foederibus, quae cum illis nobiscum intercesserant, abunde satisfactum est; commeatu, pecunia, viribus a nobis adjuti sunt; ut in Mediolani possessione retinerentur, nihil praetermissum: armis Carolum, cum quo nobis inducie erant, lacescere veriti non fuimus; Leonis Pontificis Maximi conatibus adversi fuimus. Vel hostium virtute, vel Ducum pravis consiliis, vel fortuna, quae omnia in bellis potest, Galli devicti sunt; Italia vel ejecti. Vel sponte cedentes abiere; vix parvae reliquiae in Insubribus modo adsunt, quae cito a Caesareanis conficientur. Gallorum, Rex, qui, Mediolano stante, saepius se cum ingenti exercitu equitum, ac peditum transgres-

surum Alpes jactabat, atque ad opem laboranti provinciae ferendam opportune adfuturum predicabat; licet militibus nonnullis in Italiam praemissis, Cremonam dedere hostibus Scudum passus est; coeptis aut immutata voluntate, aut necessitate coactus destitit: modo omnia fere in potestatem Caesaris concessere. Quamvis vero incerti rumores de ejus in Italiam adventu afferantur, quem initio veris futurum autumant; putamusne, quod nondum ita prolapsis rebus minime effecit, id modo hac cunctorum inclinatione facturum, & cum Imperatore, qui copiis, praesidiis, commeatu, amicitiiis Insubres firmavit, pugnaturum? Nos vero, ut Gallorum genti, quae pene Italiae oblita videtur, ingenti Reipublicae damno, exiguo, ac fere nullo eorum commodo praesto simus, terrestre imperium, quod immensa auri vi, magnis laboribus, summis vigiliis ex hostium pene faucibus eripuimus, in eosdem bellorum, ac turbinum anfractus conjiciemus? ac cum tota Austriaca domo graves, atque hostiles iras exercebimus? ut elapsis jam induciis, quas cum illa Vermacia pepigimus, in agros, in oppida, in subditos belli impetus, veluti turbo, feratur? ut terrestre imperium, quod latissimis finibus, vel a Carolo Imperatore, vel a Ferdinando ejus fratre Austriae Archiduce continuato ambitu circumcingitur, praeda, sanguine, caedeque redundet? Haec longe ab iis diversa consilia esse reor, quibus majores nostri hanc Rempubicam per tot saeculorum successiones felici fato administrarunt; qui tutiora semper speciosis consiliis praetulere; neque incertis rerum eventibus aeternum fortunam Reipublicae objectare voluerunt. Quamquam quid ego de dignitate loquar? quid praclarior, quid illustrior, quid inquam speciosius, quam a vobis potentissimum Imperatorem ultro pacem petere, Oratorem misisse, qui ad societatem ineundam, ad veterem reconciliandam amicitiam illius nomine hortaretur, atque iuvitaret? Cui sane oblatæ opportunitati nisi obviam iverimus; si consilia haec aspersnati fuerimus, cito in easdem angustias relabemur; dum Casarem propinquum hostem experiemur; Gallorum longinqua, & incerta auxilia, aliquando etiam frustra, implorabimus, atque expectabimus; quasi vero satis laborum a nobis exantlatum non sit; quasi non usque ad satietatem calamitates, quae bellorum comites esse solent, experti fuerimus. An non satis

1522 *malorum cives nostri, populi, qui in vestra tutela conquiescere debuerant, perpeSSI sunt? Videte quæso, ne sero tandem suscepti vos consilii pœniteat; pacis, bellicue vobis optione oblata, hoc potius, quam illam amplexos esse. Quod ad me attinet, ita existimo Imperatoris postulatis aliqua in parte assentiendum esse, atque ex decreto Senatus Aduerno respondendum: Gallis rursus in Italiam ad Mediolanum recuperandum redeuntibus, vos illos pecunia, armis, commeatibus non adiuturos. Id sane ad pacem cum dignitate, atque utilitate firmandam maximo erit adiumento, atque ab illis vos malis servabit incolumes, quæ (utinam falsus sim vates) nobis imminet, nisi, verbis relictis, quæ dare difficile Imperatori est, quæ mens Reipublicæ insit, Hieronymo Aduerno aperuerimus. Cum a Trono peroratum esset, ita Georgium Cornelium Equitem respondisse ferunt.*

Georgii
Cornelii oratio.

Inficiari non possum, Senatores optimi, illos, qui hujus auctoritatem loci contingunt, cum suis consiliis gratum, ac plausibile pacis nomen prætendunt, quamplurimos in suam sententiam trahere; cum natura comparatum sit, ut omnes potius otii securitatem, quam laborum incertos exitus amplectantur; atque ii præsertim, qui bellorum difficillimos casus experti, calamitatem pertæsi, nomina etiam præliorum, ac certaminum perborrescunt. Verum illud summa attentione, atque industria inspicendum, ac providendum reor; ne nimio pacis studio, ac desiderio incensi in bellum eo periculosius ruamus, quo nonnunquam pax non minus grato, quam insidiis pleno nomine obtegatur. Quidquid per tot annos, tot laboribus, tot sumptibus vestra constantia, civium virtute subivimus, eo spectavit, ut tantam pacem consequeremini. Non enim ambitio, ut plerosque mortalium, transversos vos egit, ut regnandi cupidine bella ex bellis sereretur: at libertas cum hac civitate orta integre semper, inviolateque servata; imperium a vestris majoribus legitime partum, ut aliorum libidini, ac furori obsisteretur, justis armis vos induit. Hanc animis vestris opinionem insidere, eandemque omnes vos sententiam amplecti, & optime novi, & vehementer lætor: quæ cum ita sunt, quisnam ad pacem consequendam tutior aditus, an Troni sententia, vel potius Patrum Collegii decreto aperitur, differendum est. Ille Cæsaris

*vires, potentiam, dignitatem commendat, magni facit, extollit; Gallorum robur, conatus parvipendit, fortissimæ illius gentis armorum aciem bebescere sibi persuadet, gladiosque illos, & mucrones, quos toties inimicorum suorum jugulis admoverunt, veluti in vagina reconditos torpere arbitratur; neque ex illa unquam eductos iri existimat. Ego contra, & Cæsarem, & Gallorum Regem plurimi facio, neque id modo agitur, ut cui potentissimorum Principum primæ partes sint attribuendæ, decernatur; in eo potius totius deliberationis cardo versatur, an e re vestra sit, Imperatori vos obstringi, Gallis in Italiam venientibus auxilia non præstatu-
 ros. Id porro si ullo unquam tempore ab animis vestris alienum, atque ab utilitate publica sejunctum fuit, hoc potissimum esse oportet, in quo res adeo in ancipiti sunt, ut quisnam illarum exitus sit futurus, quonam summorum Principum odia, injuriæ vicissim acceptæ, atque illatæ erupturæ sint, conjectura assequi difficillimum sit. An vero arbitramini, prudentissimi Senatores, Imperatorem de concordia vobiscum ineunda frustra sollicitum esse, resque vestras, quæ per tot annos a Maximiliano, cujus in locum ad imperii apicem Carolus erectus est, dolo, ac vi petitiæ, & vexatæ fuerunt, illi curæ, & cordi esse? Quidquid agit, quidquid cogitat, quidquid molitur, eo spectat, ut nobilissimæ, ac quondam florentissimæ istius provincie, Italie inquam, quæ vetus Imperatorum sedes, ac domicilium fuit, arbiter, ac moderator sit; hoc adepto, cuncta ex animi voluntate in universa Christiana Republica facturum sibi pollicetur. Huic rei vestram cum Gallorum Rege societatem obsistere novit; neque illi, quo minus voti compos fiat, aliud magis esse impedimento. Quo fit, ut prudentibus viris, atque iis, qui in Republica administranda vitam exegerunt, mirum non videatur, si Cæsar vos a Gallorum abstrahere amicitia, modo minas intentando, modo illecebris pertentando, nullum non lapidem movendo contendat; cujus si voti compos fiat, quis nescit vobis illas pacis conditiones, quæ sibi in primis usui esse possint, impositurum? vestris auctum viribus, Insubrum opulentissimas ditiones defensurum? Atque hæc illi Tronus ultro concedere mihi videtur; nam quod vix animo assequi possum, si illud a vobis impetrat Cæsar, ut a fœdere Gallico recedatis, Regique Alpes transgresso au-*

1522 *xilia denegetis, quis ambigit, non in potestate Cæsaris pacem, bellumque futurum? tantumque ausurum, quantum illi non ratio, ac fides; sed dominandi libido suppeditaverit? Tunc vero quo se vertet amplissimus iste Senatus? ad Regemne, quem nulla laceffit injuria contempserit, ac leserit? an ad Pontificem, qui licet optima erga Rempublicam mente sit, beneficiis tamen Cæsaris devinctum esse, parum facultate, pecunia, ac viribus posse nemo non novit? ad reliquosne Italiae Principes, qui e nutu Imperatoris pendent? A Cæsare ipso, a Cæsare, inquam, nobis aut pacis conditiones, aut belli eventus expectandi erunt; quarum rerum periculum, an dedecus majus futurum sit, dicere horret animus. Pacem amplectendam Collegii Patres censent; verum illam, quæ speciosi nominis obtentu, bellum nobis ingens, ac tetrum non importet: a Gallorum amicitia non recedendum; Cæsari publicam fidem non obstringendam; mentem illius, sensusque altius explorandos; ac tum demum concordiam ineundam esse, cum securitatem, ac dignitatem Reipublicæ secum allatura sit. Huic ego sententiæ vos suffragaturos reor, ab iisque consiliis non recessuros, quibus Rempublicam tot undique periculis circumseptam, incolumem, integram eximia cum prudentiæ laude servastis.*

Cum dicendi finem Cornelius fecisset, frequentibus suffragiis Senatusconsultum ex Collegii sententia factum est, quo Adurno de more perlecto, ab illo nonnulla de pace ineunda disceptata fuere, multa proposita, quæ, tum ad Vormacienfes inducias instaurandas, tum ad novas pactiones firmandas attinerent. Ea res cum multis implicita difficultatibus videretur, quæ & longissimis disceptationibus, ac multo tempore egeret, tres e Sapientum Collegio a Senatu delecti sunt, quibus mandatum est, ut re inter ipsos, ac Cæsaris oratores discussa, de ea ad Senatum referrent. Fuere hi Aloysius Mocenicus Eques, unus e sex viris, qui Principi adfidere solent, qui *Consiliarii* vocantur; Georgius Cornelius Procuratoriæ dignitatis, Marcus Antonius Venerius Doctor; quorum ille *Sapientis*, ut dicimus *Consilii*; hic autem continentis locum in Collegio obtinebant. Hadrianus Pontifex Maximus de iis, quæ Hieronymus Adurnus Cæsaris nomine Reipublicæ significaverat, edocetur, qui mirum in modum pro Christianorum

Principum concordia, ac præsertim Italiæ pace restituenda laborabat, ac perbenigno Rempublicam animo amplexus sæpius ad pacis studia fuerat cohortatus, præclaraque voluntatis in Venetos testimonia ediderat. Nam cum Henricus Angliæ Rex Rempublicam adversus Gallorum Regem, cum illo, ac Cæsare mutuis foederibus arma jungere nolle ægre ferret, quo animi dolorem aperta aliqua significatione Reipublicæ ostenderet, illius onerarias triremes, quæ pro mercaturis conveyendis, vel asportandis quotannis ad Britannia oras appellere consueverant, detinendas curaverat. Pontifex vero sponte, antequam quidquam ea de re Senatus cum eo communicasset, literas ad Regem misit, quibus illum hortabatur, atque enixe rogabat, ut Venetas triremes, ex quibus mutua in commune commodum commercia augerentur, sui gratia ex Anglia solvere permetteret, uti a Rege effectum est: uberrimæ ob id a Senatu Hadriano per literas gratiæ actæ fuere. Atque hæc eo anno acta sunt.

*Angliæ Rex
trirames
onerarias
detentas
Venetis re-
stituit.*

M. D. XXIII.

VErum amissæ Rhodi jactura omnium mentes stupore defixerat, intestinarum dissensionum acerbis casibus ante oculos obversantibus, ut insolitus cunctos terror occuparet, ac jam cervicibus Italiæ potentissimum hostem imminentem perhorrescerent; eaque res potissimum Hadriani animum perculerat, cujus infauisto Pontificatu pestilentia fœditas, bellorum ardor, Christianæ Reipublicæ clades contigerant. Itaque propensus ille erga publicam pacem animus, quem initio patefecerat, recentium calamitatum concursu in dies magis accendebatur, ut tandem agitare, ac moliri cœperit, quo omnes Christiani orbis Principes, simultatibus depositis, perturbationumque sedatis fluctibus, concordia, foederumque nexu adstricti adversus Turcas arma, viresque sociarent. Et quoniam tantam rem persicere non opis humanæ, verum divinæ virtutis erat, cum Principum corda in Dei Optimi Maximi manu sint, omni pompa, ac fastu abjecto, orationibus, jejuniis, omnibusque pietatis officiis, quibus iratum mortalibus divinum numen, ex sanctissimo Christianæ religionis præscripto,

1523

Laurentii
Campegii
Pontificis
ad Venetos
Oratoris of-
ficia.

placari, ac conciliari solet, navandam in primis operam curavit. Mox ad Christianos Principes literas dedit, quibus promunere sibi imposito hortabatur, ac monebat, ut illos tandem jactatae, atque afflictæ Christianæ Reipublicæ miseresceret; atque ad Venetos ob eam rem Laurentium Campegium Feltrensem Episcopum miserat; quem loco Polensis Oratorem designaverat. Is enixe Pontificis nomine Senatum rogavit: *Ut qui cogitationes, consilia, actiones ad concordiam, pacemque direxisset, turbulentissima tempestate, qua Petri navis patienti pelago prebensa, atra bellorum, ac dissensionum nube omnia involvente, premeretur, ab iisdem consiliis non abhorreret, quibus per tot ætatum seriem ingentem gloriam adeptus fuerat. Respiceret exundantia maria, terrasque tot hominum sanguine, qui pretioso Christi cruore redempti forent; Eubœam, Peloponnesum, Rhodum supplices ad victricia olim Venetorum signa manus tendere, ut ab infanda barbaræ gentis servitute vindicarentur; Pontifici statutum esse, animi ardore, & contentione summa conniti, ut Christianos Principes adversus communem, immanissimumque religionis hostem sancto fœdere connecteret, ac devinceret: Rempublicam vehementer hortari, ac rogare, pace cum Cæsare firmata, cum reliquis Christianis Regibus, ac Principibus arma sumeret; neque diutius torpescere ingentes quondam Venetorum civium spiritus pateretur, ut iugo barbarorum miserrimæ servitutis tot gentibus, urbibus, provinciis liberatis, regna ab illis per nostram socordiam occupata eriperentur; ac denique ex eorum manibus Dei Servatoris nostri universo orbi adorandum sepulchrum avelleretur: non ignorare magnos veterum avorum animos adhuc in Republica vigere; illustria de hostibus insignia ad propagandam religionem, atque imperium reportata, menti infixæ esse; quæ licet hoc tempore ob clades superioribus annis a Republica acceptas, ob ingentes communis hostis terrestres, maritimasque copias, ob illa, quæ in eorum faucibus regna, ac provincias possidet, consopita jacere videantur; non ambigit Summus Pontifex Hadrianus, quin omnium Christiani nominis Regum, ac Principum armis excitata baud absimilia, præclara, atque egregia facinora cum Christiani Venetique nominis gloria sit editura. In hanc senten-*

tiam

tiam loquuto Campegio a Senatu responsum est : *Summis laudibus extollere sanctissimi Pontificis mentem, curam, solitudinem pro communi pace, concordiaque susceptam, ex qua eximii fructus ad publicam utilitatem, immortalemque Hadriani Pontificatus memoriam manatura sint : nil a Republica ardentiori affectu exoptatum ullo unquam tempore fuisse ; ab honestis pacis conditionibus nunquam aversum fore, testari, quæ statim ad illum, cum ad summum dignitatis fastigium pervenisset, Senatus perscripserat . Ceterum quod ad fœdus cum aliis Principibus adversus Turcas ineundum attineret, nulli altius menti herere quot damna, & clades ab ea gente illatæ sint, postquam malo nostro crescere Ottomanorum potentia cœpit ; cum, quæ post Byzantium orientalium Imperatorum sedem occupatum, a Republica per quinquaginta fere annos continentia bella gesta sint, quibus cives occumbere, diripi urbes, spoliari ditissimas insulas oculis pene ipsis Senatus conspexerit ; ut nulla sit gens, quæ, tum publici, tum privati commodi causa illorum potentiam repressam, atque imminutam vehementius cupere, magisque niti debeat : utinam vero summo huic Pontifici concessum foret, ut præteritorum seculorum præclara facta instauraret, ac sacro fœdere adstrictos Christianos Principes in communem hostem impelleret : quis enim ambigat, si semel pia arma susceperint, atque in illum unanimi consensu, consilio, viribus bellum intulerint, non in eandem mentem Venetos quoque consensuros ? nemo sane, neque animum, neque quotquot cogi poterunt copias, neque præclaros ausus desiderabit . Verum egregius iste, cunctisque laudibus superior Hadriani Pontificis conatus eundem finem habuit, quem Leonis tempora experta fuerant : nam speciosis, ac inanibus consiliis jactata Christianæ Reipublicæ vulnera refricarunt ; ac gravi quodam veluti veterno oppressam patefecerunt ; ne dum ut ex iis fructus aliquis pristinae majorum virtutis, atque gloriæ colligi potuerit ; cum gravioribus multo calamitatibus Europa, atque Italia præsertim (ut suo dicemus loco) redundaverint .*

Ceterum pax inter Cæsarem, ac Venetos agitari cœpta, variis obortis difficultatibus, ac disceptationibus trahebatur, cum ingentem auri vim Cæsaris Oratores a Republica peterent,

1523
Senatus res-
ponso.

1523

rent, ad quam persolvendam Senatus nullo pacto adduci poterat : deinde, cum pro Insu-
bribus tuendis, ac Francisco Sfortia in Mediolanensi imperio retinendo se foedere obstringi Senatus minime abnueret ; Cæsareanis eodem foedere ad Neapolitanum regnum defendendum teneri Venetos placebat ; quod ne a Senatu probaretur, id in causa erat, ne Turcæ, quibus per immensam fere longitudinem Venetæ ditiones finitimæ sunt, inde ad pacem turbandam occasionem arriperent ; cum ex Neapolitano regno facilis in Epirum, Græciam, aliasque provincias in visceribus Ottomanici imperii trajectus sit ; neque timendum videretur, ut dum staret Mediolanum, copiæque illud Cæsaris, ac Reipublicæ tuerentur, hostes Neapolitanum regnum invaderent ; cum haud quaquam tutum Senatus censeret, Reipublicæ copias tam longe a suis finibus abesse, ut terrestre imperium viribus destitutum, hostium injuriis, atque libidini pateret. Præterea haud parvi momenti controversiæ accedebant de exilibus revocandis, de bonis restituendis. De Vormaciensibus quoque pactationibus inter Ferdinandum, & Carolum Imperatorem fratres, ac Venetos multa supererant, quæ non facile explicari poterant, præsentiamque Oratoris, qui Ferdinandi nomine ageret, exposcerent ; ut negotium ob varias, quæ in dies oriebantur, difficultates, brevi temporis intervallo perfici non posset. Pontifex vero omnibus de rebus a Senatu edoctus, cum vereretur, ne privatæ inter Cæsarem, ac Rempublicam controversiæ communi pacis bono essent impedimento, adhortando, omnia in se recepturum pollicendo nitebatur, ne levioribus difficultatibus eximium communis concordiae fructum, ac præsentissimum Christianis rebus auxilium cunctationibus, atque ancipiti consilio moraretur. Per eos dies Balthassar Glesius Ferdinandi Archiducis nomine Venetias accessit, ut (quod maxime ad rem perficiendam necessarium videbatur) quæ de finibus controversiæ inter illum, ac Rempublicam versabantur, definiret, pacique subscriberet ; quæ cum ejusmodi essent, ut neque facile, neque cito expediri possent, atque interim Caroli, & Henrici Oratores ad negotium perficiendum urgerent, eoque nonnunquam dicendo proveherentur, jam induciarum tempus elapsum esse ; nisi quamprimum quænam illius mens

*Balthassar
Glesius Fer-
dinandi O-
rator ad Ve-
netos.*

esset

esset Senatus patefaceret, adversus Rempublicam arma moturos; inopinato Hieronymi Adurni obitu superioribus difficultatibus accedente, quinam rei exitus futurus esset, dispici haud satis poterat. Interea Gallorum Rex de iis, quæ a Cæsaris Legatis cum Patribus agebantur, certior factus, Venetorum consilia suspecta habere; vereri, ne Cæsari Venetis reconciliatis, difficilior illi in Italiam aditus, atque Insubrum oppugnatione fieret. Quapropter, ut Senatum a Cæsareano foedere averteret, se quamprimum cum ingenti exercitu Alpes transgressurum, Joanni Baduario Reipublicæ Oratori significaverat; ac, ne de illius voluntate ambigi posset, Rentium Ceritem, Ambrosium Florentinum Venetias misit, qui una cum Vilierio ordinario Legato Patrum Collegium ingressi, quæ mens in Italicam expeditionem Francisci foret, exposuerunt, præpotentem Regem pedite, equite, pecunia, bellicis machinis cito Italiam ingressurum; Senatum rogare, ut in mutuo foedere, quod antea percussum fuerat, permaneret: Gallis cum suis copiis, ac viribus præsto foret; id cum veteri Reipublicæ in Regem benevolentia, atque amicitia, tum ipsius in Rempublicam meritis responsurum. Senatus, cum in re admodum ancipiti, ac perplexa versaretur, hinc Cæsaris, inde Regis Oratoribus illius amicitiam petentibus, aliquid certi pronunciare difficile admodum erat; ne alterius partis in se odium, atque arma provocaret. Licet enim cum Cæsare de pacis conditionibus ageretur, Adurni morte negotium intermissum fuerat; Gallorum vero vires, Regisque Insu-bres invadendi consilium Patrum animos valde suspensos tenebant, ut, neque deferere inchoatas concordia in-eundæ rationes, neque Gallis quidquam aperte, aut negare, aut polliceri vellent. Tandem ita Senatus consulto responsum est. *Optima semper mente erga potentissimum, atque invictissimum Regem Rempublicam fuisse; cunctis semper studii, atque observantia officiis coluisse, quæ superioribus annis præstiterit argumento esse; de auxiliis in Italiam venturo subministrandis nil esse, quod modo ageretur; cum Summus Pontifex de communi inter Christianos Principes concordia summopere sollicitus, id sedulo meditaretur, ut, semotis armis, tandem quies orbi Christiano affulgeret, ac Pannoniis trepidantibus, bellicque incendio con-*

1523
Hieronymi
Adurni
obitus.

Rentius Ce-
res, & Am-
brosius Flo-
rentinus
Gallici O-
ratores ad
Venetos.

1523 *flagraturis cito subveniretur, ne communis hostis ferrum in amplissimi regni viscera, nullo repugnante, ac obsistente, miserrime adigeret: apud Cardinalium Collegium dixisse, sibi Principes omnes monere in animo esse, ut in triennium, vel quinquennium inducias paciscantur; ni id faciant, anathematis poenas additurum. Cum itaque res ita se haberent, de armis inferendis certi quidquam minime afferre posse; ne Respublica communi huic bono obstitisse, ac spem, quae mortalium animos ad pacem erexerat, immaturo, ac præcipiti consilio turbasse videretur.*

*Antonii
Grimani
Principis
obitus.
Anno 1612.
interregno
Principis
Donati an-
tiquata lex
hac fuit.*

*Andree
Griti, &
Georgii
Cornelii cõ-
paratio.*

Pridie kal. maji Senatus consulto Gallicis Oratoribus de more perlecto: nonis Antonii Grimani Principis obitus est subsequutus. Inde cum ob ducalia comitia Senatus cogi non posset, publica consilia expediri nequibant: ita enim ex majorum veteri instituto inolevit, ut, Principe defuncto, priusquam successor sublegatur, nihil, quod ad Rempublicam pertineat; neque Senatus decretis, neque aliorum consiliorum, aut magistratuum sententiis sanciri queat: adeo tota ratio illorum Comitiorum perplexa est, ut ad omnem ambitum tollendum a prudentissimis, ac religiosissimis viris inventa videatur. Erant ea tempestate duo clarissimi, ac præstantissimi cives, Reipublicæ lumina, qui eximiis in patriam meritis ceteris anteibant, Andreas Gritus, & Georgius Cornelius: ambo clarissimis natalibus, rerum agendarum usu, egregia in Rempublicam pietate conspicui, per omnes honorum gradus ad Procuratoriam dignitatem evecti. Gritus difficillimis temporibus pace, belloque clarus, apud summos Reges, ac Principes in honore habitus, innumera fortitudinis, ac prudentiæ facinora pro patria ediderat, illiusque singularis virtus in Patavio recipiendo, ac propugnando mirum in modum superioribus annis illuxerat. Cornelius, vir integritate, atque affabilitate singulis civitatis ordinibus in primis carus habebatur: fama est, illum in Senatu quidquid de publica dignitate, atque utilitate esse sentiret, admirabili eloquentia perfecisse. Verum illi ad memoriam in omnem posteritatem producendam, celebritatemque nominis propagandam peculiare, atque insigne fuit, quod opulentissimum, & nobilissimum Cypri regnum ex illius domo ad Rempublicam transtulit, ac ingenti dono, in-

fucto

Andreas
Gritti Prin-
cipis electio.

Marinus
Caracciolus
Cæsaris O-
rator ad Ve-
netos.

fueto mortalibus exemplo, patria aucta, atque ornata fuerat. In tot præstantissimarum virtutum, ac meritorum concursu, Andreae Gritti fortitudo, labores pro patria suscepti, captivitates, pugnae antelatae sunt. Nam cum Patres ad unum & quadraginta, ad quos Ducis creatio lege spectat, xvij. kal. junias curiam essent ingressi, sequenti die Gritus Princeps renuntiatus est: qui postea per multos annos arduis tempestatibus consilio, virtute, mira prudentia in Reipublicæ administratione excelluit.

Cæsar, audito Hieronymi Adurni obitu, Marino Caracciolo, qui postea a Paulo tertio in Cardinalium collegium cooptatus est, ac tunc Orator ad Pontificem fuerat designatus, ut Adurni loco Venetias accederet, inchoatumque negotium denuo susciperet, imperavit. Quocirca intentiore studio intermissa pacis tractatio revocatur: quotidie Cæsareanis Oratoribus Collegium adeuntibus, petentibusque ut moræ, ac cunctationum causæ tollerentur; amplectendamne Patres Cæsaris amicitiam, ac pacem censerent, non obscuris verbis patefacerent. Senatu sæpius coacto, ob diversas sententias nihil decerni poterat, cum majori parti quidquam in re tam ardua non liqueret: quamvis enim Collegii Patres cum Cæsare pacem firmandam arbitrarentur, atque ea de re decretum tulissent; complures acerrime oppugnabant, neque a vetere cum Gallo foedere, atque amicitia recedendum esse contendebant; qui si, ut constanti omnium prædicatione ferebatur, in Italiam armatus descendisset, pro ingenta gentis ferocia, ac viribus, Regis præsentia haud difficulter Cremonæ arcu opem laturus, ac Mediolano potiturus videbatur. Cæsareanos pecunia laborare; quamplurimarum rerum inopia premi; jam præda, ac rapinis alienos, a Gallisque averfos populorum animos ad veteris dominationis desiderium redire; ea si contingerent, Rempublicam impetum omnem irati Regis excepturam; eo acrius fines illius invasurum, quo magis ob spretam amicitiam, foedusque fractum, se ab ea laceffitum fuisse sentiret. *Vires, aiebant isti, Gallorum summo Reipublicæ damno experti sumus, qui cum primum, licet immerito, a Reipublicæ amicitia regnandi cupidine, descivissent, nobis ingentem calamitatum cumulum intulere: cæde, ferro, sanguine nostra oppi-*

1523

da, agrique redundarunt : neque antea tot malis finis impositus fuit, quam in pristinam cum iis amicitiam, ac gratiam rediremus. Franciscus hic, qui nunc rerum potitur, fœdere vobiscum icto, ad imperium recuperandum sociis vos armis adjuvit ; cui sane, quod Brixia, Veronaque amplissimis, ac ditissimis urbibus potiamini, acceptum referre debetis. Illum igitur Regem, qui post regni suscepta gubernacula semper amicus, sociusque vester fuit, adversus amicitiae jura, ac fœderis religionem deserere, in animum inducetis ? vos, inquam, qui semper beneficiorum memores nullo unquam tempore ingratitudinis notam subiistis ; scilicet, ut Carolus Imperator, acerrimus illius hostis, nullo contradicente, in Italia dominetur, atque ea provincia, quæ ad Græciam, Macedoniam obtinendam, atque adeo ad totam Europam coercendam situs natura, virium robore opportuna semper est habita, sibi ad Christianam Rempublicam moderandam, ac subigendam gradum paret, atque adstruat ? Quid enim, quominus illam integre possideat, Cæsari deest ? amplissimum regnum Neapolitanum possidet : Insubribus potitur : Pontifex illi opera, & studio favet : reliqui Italie Principes, vel fide, vel officiis devincti sunt. Vos, inquam, vos illi estis, quibus, si in Galliæ Regis amicitia perseverare inconcussa opinio fuerit, librare potentissimorum Principum opes, regnandique immodicam cupiditatem compescere datum sit : cum immortalis gloria vestram auctoritatem reliqui Principes sequentur. Italia libertatem, ac splendorem vobis acceptum referet.

Contra iis, qui temporum conditionem, præsentemque rerum statum attentiore cura dispiciebant, minime tutum videbatur, Vormaciensibus induciis elapsis, cum Cæsareanis ob Insubres subjectos, ac Mediolanensem arcem nuper in dedicationem acceptam, tumescentibus iterum ad bellum redire, qui ob propinquitatem momento in agros, oppidaque Reipublicæ irruere poterant, pacemque honestam certo, ac difficili bello anteferendam esse Senatui auctores erant ; satisfactum jam esse Gallicis fœderibus, copiis, pecunia, tormentis : illorum rebus in Galliam Cisalpinam opem latam fuisse : modo ejectos, atque Italia pulsos, nihil, præter Cremonensem arcem, eamque cito in hostes casuram, possidere. *Quid faciat*

Se-

Senatus? Bellumne cum Imperatore, cum quo semper inducias servasse affirmavit, modo suscipiat, dum cunctis bellicis rebus instructus apparatus iste regius in dies friget, atque elanguescit? Quid enim si Anglus, ut frequenti rumore increbuit, in Galliam impetum fecerit? An regni sui oblitus periclitanti Italiae, Venetaeque Reipublicae opem feret? Tot igitur procellis patriam obiectabimus? ut praeterita vulnera, cicatrice nondum coalita, acerbius recrudescant? Quid vero vobis ipsis; quid ad Italiae, vel libertatem, vel dignitatem optatius accidere potest, quam Insubrum imperium retroactis aetatibus propriis Principibus parere assuetum, ad Franciscum Sfortiam pervenire? Vos, neque Gallum, neque Caesarem finitimos habere, qui aliquando Reipublicae felicitati invidere, atque illius imperio inbiare queant; quod paucis ante annis, Ludovico Mediolano ejecto, summo cum damno experti estis. In Insubrum enim regione is Princeps erit, a quo turbandae quietis, ciendique belli nullum vobis erit periculum pertimescendum: id porro in vestra est potestate; si pacem, ac foedus, quod ultro Imperator offert, amplectamini; si quietam, securaque consilia dubiis, atque incertis anteferre volueritis.

Dum inter diversas sententias Patrum animi fluctuarent, Princeps Gritus gravi oratione Senatum alloquutus, dicendi vi, quae non mediocris in illo fuisse fertur, atque auctoritate, quam ex assiduo maximarum rerum usu sibi comparaverat, flectere ad pacem nutantes Senatores potuit; ut tandem amicitia, ac foedus cum Caesare decerneretur. Ac sane hoc loco non parum miror; non modo a Francisco Guicciardino, verum etiam a Petro Justiniano Venetarum rerum conscio, scriptis mandatum fuisse, Andream Gritum ad supremæ dignitatis in Republica fastigium nondum evectum, ut Venetos in Gallorum amicitia, ac foedere retineret, vehementer laborasse, iisque in Senatu acri se oratione opposuisse, qui Caesari assentiendum suadebant: eundem mox Principatu decoratum, nulla amplius ea in re verba ad Patres habere voluisse; ne, qui diu in Galliis moratus esset, certa quadam erga gentem illam propensione duci videretur: nam Gritum in Senatu pro foedere loquutum fuisse, ancipitesque animos ad certa impulisse constat. Vetus quippe mos semper in Senatu fuit, ut, cum

de

*Andreas
Gritus pa-
cem cum
Caesare sua-
det.*

1523 de gravissimis rebus agitur, qui prudentia, ac rerum usu opitulari patriæ consilio possint, quacunq; privati commodi ratione semota, liberrime in suggestu, quæ sentiant, eloquantur.

*Fœdus inter
Cæsarem
ac Venetos.*

Quod igitur faustum, felixque esset, pax, & fœdus iiij. kal. augusti in hanc sententiam inita sunt. Carolo, Divina favente clementia, Romanorum Imperatori electo (ita enim antequam coronam de more suscipiant, vocari per vetusta consuetudine Imperatores consuevere) nihil unquam antiquius fuisse, quam iis non modo malis, ac calamitatibus obviam ire, quibus nobilissima Italiæ provincia bellis præteritis afflicta, atque attrita, non sine gravi Reipublicæ Christianæ jactura fuerat, verum in posterum turbari, ac vexari posset: proinde veram, certamque pacem, ac quietem firmare, ut inde communis inter omnes Principes concordiae bonum manare queat: ad hanc rem consequendam nihil conducibilius, nihil firmitus esse, quam si pacis, fœderisque nexu cum Illustrissimo Andrea Grito, Dei gratia Duce, & Excellentissimo Venetiarum Dominio (his enim verbis pacta inter Principes, ac Rempublicam concipiuntur) adstringeretur: His de causis ad communem præsertim utilitatem spectantibus, cujus semper Veneta Respublica studiosissima fuerat, summi, sanctissimique Hadriani Sexti Pontificis, Serenissimique ac potentissimi Henrici Angliæ Regis, fidei defensoris; intervenientibus Thoma Campegio electo Feltrensi, sanctissimi Pontificis Legato, Richardo Paceo consiliario, & primario a Secretis, atque Angliæ Regis Oratore, tractatione primum Hieronymi Adurni, qui vitam cum morte commutavit, mox Marini Caraccioli Protonotarii Apostolici, ac Alphonso Sanches Consiliariorum, apud Rempublicam Cæsaris nomine Oratorum munere fungentium; in id Serenissimo Domino Ferdinando Hispaniarum Infante, & Principe, Cæsaris fratre, per Balthassarem Glesium ejus Consiliarium, Oratoremque concurrente, cum clarissimis viris Aloysio Mocenico Equite Consiliario, Georgio Cornelio Equite Procuratore Sancti Marci, & Marco Antonio Venerio Doctore, Illustrissimi Ducis, & Dominii procuratoribus, ad pacis, ac fœderis pactiones devenere, quæ inter ipsum sacratissimum, & invictissimum Imperatorem, ac Illustrissimum Ducem, Excel-

cellentissimumque Dominium Venetiarum ratæ, firmæque sint. 1523
Illarum summa capita hæc fuere.

Præteritorum bellorum memoria inter Maximilianum, ac Rempublicam deleta, ac penitus sublata, mutua pax, eademque perpetuo sanciat.

Qua vulgata, ultro, citroque iniri commercia terra, marique regiones utrinque adiri queant; piratæ, genus hominum invisum, pellantur, excindantur; qui hoc vitæ institutum arripuerint, merita nece pœnas luant.

Extorribus in patriam receptis, jus civium amissum restituitur: quæ bona fisco adjudicata fuerint, in eis jus non habeant: quinque aureorum millia illorum vice singulis annis pendantur.

Quæ loca, atque oppida Venetis a Ferdinando ex Vormaciensibus conditionibus adhuc reddita non fuere, restituantur.

Ducentorum aureorum millia octo annorum spatium, singulis viginti quinque millia, persolvat Cæsari Respublica: solutione, nisi prius oppidis, locisque a Ferdinando receptis, minime teneatur.

Hæc pacis conditionibus continebantur. Fœdere vero cavebatur: Ut Franciscus Sfortia Mediolani Dux quingentos Italos cataphractos in Insubribus pace, belloque aleret; cujus rei se sponsorem, ac vadem Cæsar promitteret.

Si adversus Ducem, aut Venetos bellum moveretur, cataphractorum numerum ad octingentos augere Cæsar deberet, adjuncto sex peditum milium, ac quingentorum levioris armaturæ equitum numero, tormentorumque bellicorum apparatu; ut his viribus aucti hostium impetus arcerent, suosque fines tuerentur.

Contra vero Veneti Insubrum ditione bello petita, ac vexata, præsto futuros, omnique ope Ducem adiuturos; cataphractos octingentos, quingentos levioris armaturæ equites, sex mille Italos pedites, præter bellicas machinas, subsidio missuros polliceantur.

Neapolitano regno a quovis Christiano Principe, Summo Pontifice Hadriano excepto, bellis laceffito, quindecim triremes, omni bellico apparatu instructæ a Republica in eas oras ad regnum tuendum mittantur.

1523

Hadrianus Pontifex, Henricus Angliæ Rex pace hac, atque foederibus, si illis libuerit, honorifice excipiantur, eorumque conservatores sunt.

Qui ambarum partium foederati, ac socii fuerint, eadem pace, ac foedere comprehendantur. A Cæsare adscripti fuere Reges Lusitaniæ, Pannoniæ, & Poloniæ: Sabaudiae Dux: Florentina Respublica, Julius Mediceus Cardinalis, omnesque ejus gentiles: Antonius Adurnus Genuæ Dux: Mantuæ Marchio: Senarum, & Lucae civitates: Marchio Montisferrati.

Sex mensium spatium tam Cæsari, quam Reipublicæ ad aliorum, quos vellent, nomina apponenda constitutum est.

Xviii. kal. septembris pax, foedusque inter Cæsarem, Rempublicamque ac reliquos foederatos ictum, solemni ritu, ac more promulgatum est; & ne Senatus liberalitas desiderari posset, Marinus Caracciolus Cæsaris Orator, qui in gravissimis negotiis tractandis sedulam, optimamque operam navaverat, quinquaginta auri libris donatus est. Ad Cæsarem duo præstantissimi Senatores, Andreas Naugerius, Laurentius Priolus; ad Ferdinandum vero Carolus Contarenus, ut pacem, foedusque Reipublicæ nomine gratularentur, a Senatu missi sunt. Ad Franciscum Sfortiam Mediolani Ducem, qui eadem de causa Franciscum Tabernam ad Patres miserat, ut idem officii genus præstaret, Marcus Antonius Venerius Legatus deligitur.

Pace, ac foederibus inter Cæsarem, & Venetos Hadriani Summi Pontificis auctoritate percussis, satis pacatas, ac firmas res Italiæ fore, Gallorumque Rex suspicione Anglici belli domi detentus nihil hoc anno in Italia moturus videbatur. Verum, ut in rerum eventibus, ac Principum gestis pernoscendis, debilia, atque infirma sunt hominum judicia; quæ remorari Regem ab ea expeditione poterant, vehementiores illi, atque acriores spiritus addidere: nunquam enim præteritæ cladis memoria ex animo effluxerat, extimulabatque adeo amissa Insubrum regio, ut omnibus potius se objectare periculis, omnia subire incommoda, quam sibi a Cæsare illatas injurias perpeti posse videretur. Itaque quam maximum potest Gallorum, atque Italorum peditum, atque equitum numerum pa-

rat:

rat : bellicas machinas , tormentarii pulveris , jumentorum , vehiculorumque apparatus ingentes adhibet : tributa indicendo , vectigalia oppignerando , decumas a Sacerdotibus exigendo , quam maximam potest pecuniæ summam coacervat : ab Helvetiis per nuntios petit , ut cum primum in Taurinorum campos descenderit , peditum suæ gentis subsidia mittant . Iis de rebus instructum quamprimum Regem in Italiam cum exercitu venturum ore omnium circumferebatur ; cum præcipue impetus ille , quem Henricus Angliæ Rex se effusurum in Gallias jactaverat , paulatim elanguisset ; neque Cæsar aliquid extra Italiam moliri posset , quod Regem ab instituto revocaret . Itaque Franciscus Lugdunum contendit , ut loci opportunitate ; tum ea , quæ ad bellum necessaria essent , urgeret ; tum ut brevius illi in Italiam iter foret . Veneti cum haud dubie rursus Italiam bello conflagraturam animadverterent , nihil quod , vel ad fœderis condiciones servandas , vel ad proprios fines tuendos pertineret , omittendum duxere . Theodoro Triultio summo militiæ Præfecto , quod partes Gallorum sequeretur , plurimisque cum ea gente affinitatibus , atque officiis adstrictus esset , ob navatam Reipublicæ operam gratiæ a Senatu actæ . Franciscus Maria e Ruverensi familia in ejus locum suffectus est ; vir scientia militari , ac prudentia clarus , qui ereptum sibi per injuriam avitum imperium egregio conatu armis recuperaverat , ac nuper ab Hadriano Pontifice in gratiam receptus , legitimæ possessionis titulos consequutus fuerat , omnesque illius ditiones suscipere in clientelam Senatus pollicitus est . Copiis , quas ea tempestate Respublica in Cisalpinis habebat , sex Italorum peditum millium numerus adjectus ; levioris armaturæ equitatus trecentis equitibus auctus est ; urbes , atque arces validioribus præfidiis instauratæ , mille pedites subsidio missi . Leonardus Haimus Legatus a Senatu renunciatus , atque ut cum Urbinate ad exercitum proficisceretur , constitutum est ; statimque Præfecti cataphractorum equitum ad Olii fluminis ripas se conferre jussi , ut fines Reipublicæ defendere , ac ad omnes rerum eventus in promptu esse possent .

1523

*Theodorus
Triultius a
Veneris stipendiis dimissus .*

*Franciscus
Maria Urbini Dux in locum Triultii suffectus .*

*Leonardus
Haimus
Legatus in castris .*

Interea de Regis adventu fama increbrescente , qui Gallorum partibus favebant , novas res moliri cœpere . Leo Comes

1523 Carpenſis oppidum, quo Cæſar Alberto fratri, uti perduc-
lionis reo adempto, Columnam donaverat, per inſidias oc-
cupat. Galeatius Biragus Valentiam oppidum juxta Padum ſi-
tum in ſuam poteſtatem redigit, arcemque, dediti-
one ab oppidanis facta, recipit. Qua re ab Antonio Leva, qui Haſtam
cum Hiſpano peditatu, ac levioribus equitibus ad continen-
dos in fide populorum animos a Columna miſſus fuerat, in-
tellecta, cum militum manu Valentiam profectus, neque na-
tura, neque arte munitum oppidum biduo expugnat; cum
arcem tormentis quaterre cœpiſſet, dediti-
one ſtatim accepit, quadringentis interfectis, nonnullis captivis factis; inter quos
ipſe Biragus fuit. Verum dum Regem, qui ſe Lugdunum con-
tulerat, quamprimum in Italiam venturum nemo ambigeret,
novæ ortæ rerum rationes, præter omnium opinionem, illum
alia omnia opinantem a ſuſcepto itinere prohibuerunt. Præ-
buit mutandæ ſententiæ occaſionem Carolus Borbonius Dux
regii ſtemmatis nobilitate, potentia, ac honorum inſignibus
(nam Equitum magiſtri munere fungebatur) apud Gallos
longe clariffimus. Is, quod aliquot ante annos regio favore,
& gratia excidiſſet, parumque ſibi in regno adminiſtrando au-
ctoritatis tribui iniquo animo pateretur, ac nuper aliquot ex
paterna hæreditate, & Borbonenſi ducatu oppida a regina in
litem deducta eſſent, occulta odii, ac irarum ſemina animo
conceperat. Opportunum itaque tempus aſſeſſe ratus, dum Rex
trans Alpes profectus in Italicum bellum incumberet, aliquid
adverſus illum in Galliis facinoris patrandi: per Hadrianum
Baurenium Cæſaris Oratorem, qui ſimulata veſte mercatorem
ementitus, ad illum profectus fuerat, cum Carolo, atque
Henrico Anglorum Rege ſecretos tractatus habuerat, deque
Gallorum regno cum illis pactus dicebatur; nempe ut Alpes
transgreſſo Rege, ipſe cum duodecim millibus peditum, qui
communi Principum ære compararentur, Burgundiæ fines in-
grederetur, magna ſpe ſubnixus, Rege abſente, gratia, & au-
toritate, qua plurimum apud omnes poſſet, facile ampliſſi-
mi regni parte aliqua potiturum. Quapropter Molinii ſub ægro-
tantis ſpecie, ut ſua conſilia tegeter, ſubſtiterat, Rexque il-
lum benevola animi ſignificatione inviſerat; cui, cum Lugdu-
num perveniſſet, clarioraque in dies initæ conjurationis indi-

*Carolus
Borbonius a
Rege Gal-
liæ deſicit.*

cia deferrentur, detecta, ac patefacta sua consilia Borbonius persentens, duobus tantum comitatus, clam ad Sequanorum fines, qui Cæsari parebant, se recepit.

Rex de illius fuga edoctus, cum Germanos pedites Burgundiae finibus appropinquare audivisset, periculi plenum esse ratus, si in regni visceribus atrocissima conjuratione patefacta, illo deserto, in Italiam proficisceretur, Gulielmum Gauferium maris Præfectum (Galli *Admirallum* vocant) in Italiam mittit; qui cum mille octingentis cataphractis, totidem levioribus equitibus, ac triginta millium peditum numero, nullo obistente, Insubrum ditionem ingressus, usque ad Ticinum amnem pervenit. In itinere Novaria, quæ, consulto Francisco Sfortia, arce excepta, deditionem fecit, ac Viglevano receptis: nam Prosper Columna cum motus in Galliis, quos Borbonius conciverat, Regisque de profectioe immutatum consilium intellexisset, in eam spem adductus fuerat, ut hoc anno Italica expeditio intermitteretur; quocirca nihil earum rerum, quæ, vel ad repellendos hostes, vel ad civitates ab eorum impetu tutandas pertinerent, comparaverat; inopinatoque hostium adventu, neque milites, qui ad pauciores numerum redacti erant, aut agere, aut colligere, neque bellica tormenta parare, nec moenia diruta, strataque reficere, aut munitiones erigere potuerat: id illi eo rerum statu unum erat consilium, ad Ticinum amnem coactis copiis, Gallos transitu prohibere. Itaque quatuor Hispanorum, totidemque Germanorum peditum millibus, ac equitibus quotquot poterat collectis, ipse, licet gravi morbo conflictatus, lectica deferri, atque in citiori fluminis ripa consistere voluit. Verum secus, atque ille reputaverat, accidit; cum enim ad amnem Galli pervenissent, pertentatisque vadis, ob diuturnam siccitatem facilem transitum fore animadverterent, ad quatuor millia passuum ab hostium castris, nullo contranite, idibus septembris, pars pedibus, pars lembis flumen tranarunt, eidem ponte superjecto, quo tuto tormenta bellica duci possent. Columna inani eventu consilium cecidisse fero inspicens; gravioribus tormentis Mediolanum præmissis, eodem cum exercitu contendit: qua ex re tantum timoris, ac trepidationis urbi injectum fuerat, ut, si ea occasione usus Gauferius, confestim cum copiis adfuisset, civitate potiturus foret.

*Gauferius in
Italiam ad-
ventus.*

1523

Dum hæc agerentur, Gallorumque cœptis fortuna adspiraret, Senatus Leonardo Haimo Legato mandaverat, ut cum quadringentis cataphractis, ac trium millium peditum numero, Ollio trajecto, in Abduanam glaream profectus inter Bergomatum, ac Cremensium fines opportuno ad utrasque urbes subveniendas loco castra haberet: ad Cremam, quæ magis patere hostibus videbatur, tutandam Christophorus Albanensis, ac Burghesius ductores cum trecentis peditibus subsidio missi fuere. Sed cum nondum Urbinas in castra venisset, & Galli inter Binasum, & Abiatum, duodecim a Mediolano passuum millibus, castrametati fuissent, cunctabundus Legatus rem trahebat. Ceterum præclare gerendæ rei opportunitas, vel negligentia, vel copiarum omnium ad Ticinum amnem cogendarum studio, e manibus Gauferii effluxit. Dum enim ille in ulteriore fluminis ripa substitisset, Columnæ, Mediolanensiumque animi in meliorem spem erecti, omissis de relinquenda urbe consiliis, excipere, ac sustinere ingruentes Gallos decrevere. Quapropter, quæ ad Mediolanum retinendum idonea videbantur, summo studio perficere, præteritamque foecordiam virtute, ac diligentia corrigere: aggeres lapsos reficere: Italicum peditatum augere: comitatus intra mœnia convehere: ad arma sæpius, atque ex improvviso conclamare, ut quid spei, præsidiique in civibus reponendum foret, innotesceret. Quo factum est, ut brevi duodecim peditum millia, præter cives, in armis essent; ad hæc, ut Ticinum, ac Cremona præcipuæ Insubrum urbes hostium vim repellerent. Antonius Leva cum valida militum manu Ticinum missus; Cremona mille peditum præsidio aucta fuit: tribus egregie munitis urbibus, nihil a Gallis Columna pertimescendum ratus. Gauferius cum triduum in colligendis militibus operam impendisset, atque inter Binasum, & Abiatum oppida copias collegisset, Mediolanum versus proficiscitur, ac inter Romanam, & Ticinensem portam tormenta admovet: sed nimis arduam se aggressum rem conspiciens, externis militibus, atque armati populi numero subnixam urbem omnem impetum egregie excepturam, oppugnatoresque propulsaturam fore, gradum retroagere, expugnationis consilium deferere cogitur. Inde inter Laudensem, Ticinensemque viam positis castris, ad Modoc-

doctiam recipiendam partem copiarum mittit . Petrum Bajar-
dum cum octo peditum millibus , equitatus robore , decem
bellicis machinis ad Laudem oppugnandam proficisci jubet .
Modoetia nullo negotio occupatur . Marchio Mantuanus , qui
nuper cum equitibus quingentis , ac totidem peditibus ad exer-
citum venerat , cum se imparem ad hostes arcendos animad-
verteret , Parmæque , quod Pontifici militaret , subsidium im-
portare vellet , Laude relicta , Cremam se contulit . Laude
Gallus potitus est . Leonardus Haimus Legatus cum Modoe-
tiam amissam , Laudem captam cerneret , Cremonam potituros
hostes haud dubiis nuntiis intelligeret ; ne ex ea parte Vene-
torum fines ab hostibus aliquid detrimenti acciperent , ad
Pontem vicum prope ripam Ollii fluminis situm copias sta-
tuit .

1523

*Modoetia
& Laus a
Gallis ca-
pta .*

Interea Feltrius Veneti exercitus Imperator in castra perve-
nerat : complures secum , quos in Flaminia , ac Piceno con-
scripserat , milites adduxerat ; cumque non procul a Ponte vi-
co Mantuanorum Princeps suos milites collegisset , situs oppor-
tunitate id eventurum sperabat ; ut , & Galli nostrorum pro-
pinqvitate Cremona abstinere ; & Venetorum ditiones ab
hostium incurfibus tutiores redderentur : quorum alterum Co-
lumna magnopere optabat ; alterum Senatui maxime cordi erat ;
atque in id , ut valde niteretur , Legato mandaverat . Cæsa-
ris , ac Mediolani Ducis Oratores cum mirum in modum de
Cremona tuenda solliciti essent , a Senatu petunt , ut quam ce-
lerrime subsidia Cremonam mitti , exercitum trans Ollium flu-
men in Cremonensi agro esse jubeat ; hac una ratione Gallos
consilia de illa oppugnanda relictuos : non tam exiguo nu-
mero , neque tam modicis viribus nostros esse , ut timorem
illis incutere hostes possint , qui quinque millium peditum ,
ac quadringentorum cataphractorum equitum summam non ex-
cedant : ad sollicitandos Patrum animos Prosper Columna ,
ac Franciscus Sfortia nuntios Venetias misere . Senatus quæ-
cunque e re communi forent , atque præsertim ad Cremonam
tuendam spectarent , imperaturum affirmat . Verum Galli a
Cremonæ oppugnatione non destitire ; ac primum arcu , quæ
adhuc in illorum potestate erat , subvenire statuunt . Federi-
cus Bozzolus cum quadringentis hastatis , ac sex peditum mil-

*Urbinate
ad Venero-
rum exerci-
tum adven-
tus .*

*Federicus
Bozzolus ,
& Rentius
Ceres ad
Cremonæ
oppugnationem .*

1523

libus, Rentio Cerite adjuncto, Abdua trajecto, Melenianum contendit: inde Cremonam adortus, quam centum cataphracti equites, ac peditum quatuor millia praesidio tenebant; tormentis admotis, postquam triduo urbis moenia magno impetu quassata, ac diruta forent, dato signo milites corona urbem aggredi iussit: conatus irrito eventu cecidere; tum propugnatorum virtute; tum pluviis repente obortis, ac magnis imbris quatriduo e caelo demissis.

*Mediolanum
inopia.*

Cremonae igitur recuperandae spe amissa, Gauferius, qui antea Mediolanensis expugnationis dubium, difficilemque exitum veritus, in aliis oppugnandis oppidis, atque urbibus tempus triverat, rursus cum omnibus copiis ad Mediolanum obsidendum revertitur, recenti spe adductus, ut commeatu intercludendo, hostes omnium rerum inopia pressos ad deditio- nem compelleret. Quocirca Modoetiam, Mediolanumque inter parte copiarum collocata, a duobus lateribus urbs obsessa, tam iis, qui e Laudensi, ac Ticinensi agro, quam illis, qui ex Brianteis montibus commeatus in civitatem importari solent, carere cogebatur. Ad haec frumentariis molis a Gallo disiectis, ac incensis; adeo ingens in civitate oppidanorum multitudine, ac militum referta annonae caritas est oborta, ut supra centum hominum millia per aliquot dies leguminibus vesci coacti fuerint; donec molis, quae manu versarentur, in civitate fabrefactis, huic incommodo obviam itum est. Civitas liberali victu assueta, rerum non modo affluentia privari, verum quoque in usus vitae necessariis aegre intercludi patiebatur. Prosper Columna, ut hostes a coepta obsidione averteret, Principi Mantuanorum mandaverat, ut cum Pontificio equitatu Ticinum profectus, ne annona ad castra hostium deferretur, omni contentione niteretur. Eodem tempore cum Venetorum copiae ad Ticinum pervenissent, inopia urbis laxari, atque assatim in obsessam urbem cuncta confluere, cives afflicti sublevari coepere. Veritusque Gallus, ne a nostris disiecto, aut occupato ponte, quem ad Viglevanum struxerat, qui alios obsidebat, exercitus penuria laboraret, copias, quae Modoetiae erant, ad se vocat; quo facto undique ex agris tanta tritici, vini- que copia in urbem est invecta, ut omni spe per obsidionem potiundae civitatis Praefectus maris

exci-

excideret. Neque felicior in ea obtinenda eventum in insidiis est expertus, quæ detectæ exitium, atque infamiæ notam auctoribus intulere. Nam Morgantius Parmensis, occiso cohortis præfecto peditum Joannis Medicei, stationem ad sublitium pontem agente, qua extra urbis aggeres patebat aditus, ea se parte Gallos introducturum pollicitus fuerat: a Joanne Ferrariensē Stephani Columnæ milite, qui proximas illi excubias agebat, & quem propositis hostium præmiis, ad se alligere tentaverat, proditio fuit ad ipsum Columnam delata, a quo, cum Joannes Mediceus detectos dolos cognovisset, Morgantius, ac facinoris focii more militari lanceis transfixi poenas dedere.

Cum igitur rerum eventibus sua frustrari consilia, nullamque benignioris fortunæ spem sibi relictam esse Gauserius animadverteret, ne, hieme jam adventante, ad munera belli obeunda opportunitas elaberetur, digredi ab urbe, obsidionisque metu Mediolanenses solvere coactus est; inde ad inducias animum convertit. Locus inter castra, urbemque deligitur, quo utrinque ad negotium pertractandum mitterentur; e Cæsareanis Ferdinandus Alarco, Hieronymus Moronus, Paulus Victorius Florentinus; e Gallis Galeatius Vicecomes, Thomas Baverrius conveniunt. Summa animorum contentione disceptatur: petunt hi bimestres inducias, ut interea aliqua inter Cæsarem, Regemque pacis ratio iniri posset, Insubresque variis fortune triennio fere agitati tandem quiescerent: Principibus id gratum fore; assiduis incendiis, rapinis, cædibus exitum Mediolanenses inventuros: addunt, nulla magis in re, quam in bello incerta omnia esse, in quo eventus sæpius mortalium consiliis nusquam respondeant; uterentur itaque opportunitate, periculisque, ac metu Cisalpinam Galliam, atque Italiam solverent. Contra Cæsareani disserebant, nunquam aversos se a pacis studiis fuisse, neque bellorum occasiones quæzivisse: ut pax Italiæ firmioribus radicibus coalesceret, Franciscum Sfortiam in avito imperio collocasse: Gallos arma in Italiam invexisse; pacem publicam perturbasse; ut Insu-
bribus potirentur, cuncta molitos fuisse: pro Italiæ pace Pontificem, Venetos, reliquos Italiæ Principes cum Cæsare foedera junxisse; eam consequi non posse, nisi quæ citra

1527
Gauserius
Mediolanē-
ses per insi-
dias aggre-
ditur.

Insidia de-
tectæ: no-
xiorum poe-
na.

1523 Ticinum Galli occupavere, fociis restituantur : quod si omnino ab Italia abstinuerint, si ita illis constitutum sit, tum de induciis agi posse : cumque propediem Carolus Lanokus in Insubres esset venturus, rem omnem in illud tempus rejiciebant : nihil enim ipso, vel invito, vel inscio, vel inconsulto facturos : is namque, Prospero Columna gravi morbo confecto, atque in interitum vergente, ad bellum administrandum a Cæsare fuerat designatus. Multis igitur hinc, atque inde jactatis, re infecta discessum est, variisque incommodis Gaufferii exercitu conflictato, quæ nivium ingentium copia e cælo irruente, procellis, ventorumque turbine aucta fuerant, urbis obsidione desperata, ab ea abscedere, atque ad Abiatum duodecim ab urbe passuum millibus castra ponere Gauferium coegere.

*Hadriani
Pontificis
obitus.*

Dum modo afflante, modo reflante fortuna res Galliæ Cisalpinæ agitantur, Hadrianus Summus Pontifex ex humanis excessit ; vir fane, qui si optimam mentem, ac literarum studia, quibus imbutus fuerat, cum rerum usu, ac præcipue Italicarum notitia conjunxisset, celebriorem nominis famam posteris, præsentibus vero ingens sui desiderium reliquisset. Fuit is valde erga Venetam Rempublicam propensus ; si vita longior adfuisset, clarioribus argumentis aliquando testaturus : constat enim Ravennæ, & Cerviæ urbes, quæ a Julio Pontifice Venetis ademptæ fuerant, Reipublicæ de re Christiana, ac sanctissima Sede optime meritæ restituere illum in animo habuisse. Romæ Cardinalium comitiis coactis, de subrogando Pontifice actum ; cumque illorum, qui ad supremum dignitatis fastigium anhelabant, dissidiis, suffragantiumque affectibus res fere ad duos menses protracta esset, tandem xiiii. kal. decembris Julius Mediceus Cardinalis Pontifex Maximus deligitur, qui splendore familiæ, auctoritate, atque concepta de se apud omnes eximia opinione virtutis, aditum sibi ad amplissimum inter mortales dignitatis gradum struxerat ; Clemens Septimus nuncupari voluit. Erant fane in eo viro quamplurima, vel natura, vel rerum usu, quæ in maximam spem omnes crexerant, fore, ut sedatis bellorum tempestatibus, illius virtute, atque consiliis tandem Italia conquiesceret : nam Leonis Pontificatu summæ rerum universæ præfectus gravissima

*Clementis
vij. electio.*

negotia confecerat ; pene solus imperii molem sustinuerat ; maximi, atque infracti animi documenta præbuerat : morum gravitate, quam subtristis quidam, & cogitabundus adspectus comitabatur, ad magna, atque eximia agenda formatus ; nil, nisi de maximis, semperque feriis rebus cogitare, atque ab omnibus voluptatum illecebris alienus, severam quamdam modestiam spirare videbatur. Compositi animi illud non mediocre argumentum exitit, quod vehementer musica oblectaretur ; ut compertum sit, nullum ea tempestate in Italia fuisse, qui illo magis in ea liberali facultate excelleret.

Pontificatus initio infensum in Gallos animum, veteremque sibi infixam animo cogitationem inesse Italia Gallos pel-
lendi, non obscure significavit : in Italiæ pacem vehementer propensus, Franciscum Sfortiam in Mediolanensi imperio retinendum esse, ut ea firmioribus radicibus coalesceret, cen-
sebat : verum quot, quantisque illius Pontificatu convulsa ruinis Italia, quot Romana urbs religionis sedes perturba-
tionibus jactata, ac concussa fuerit, antequam pax affulgeret, suo loco pluribus nobis erit explicandum. Senatus Venetus Clementi primum per literas gratulatus ; mox Oratores octo designavit, qui publico nomine consuetum officii munus obirent : fuere hi Thomas Contarenus, Hieronymus Pefareus, Marcus Dandulus, Laurentius Bragadenus, Nicolaus Teupolus, Dominicus Venerius, Aloysius Bonus, Vincentius Capellus. Mediolanensi obsidione soluta, e Gallia Narbonensi, atque ex Allobrogicis Alpibus summo studio milites cogere Gauferius enititur ; Helvetiis instantissime missionem postulantibus, persolutis stipendiis, abeundi facultas concessa ; tormenta bellica trans Ticinum abducta : cum reliqua quatuor millium peditum Helvetiorum manu, ceterisque copiis in hybernis commorari statuit ; ut interim quæ a Rege subsidia mitti quotidie afferebatur, adventarent ; ac, ne omnino belli consilia omisisse videretur, ad Aronam in Verbani lacus finibus munitissimum arte, naturaque oppidum, animum ad-
jecit, Rentioque Ceriti viro impigro, plæclarisque rebus in bello gestis insigni, ut cum septem Italorum peditum milli-
bus summa vi illud aggrediatur, imperat. Ceres nihil mora-
tus, citato gradu Aronam profectus, neque felicior, neque faci-

1523

*Oratores
Veneti ad
Pontificem
designati.*

*Rentius Ce-
res frustra
Aronam ag-
greditur.*

1523 faciliorem fortunam votis Gallorum est expertus. Licet enim per triginta dies admotis tormentis mœnia arcis, quæ oppido imminet, atque ab hostium injuria tutissimum reddit, magno impetu, & horribili fragore quassata, & concussa forent, sæpiusque per murorum ruinas irrumpere milites conati fuissent; propugnatorum tamen virtute, quos Columna mille ducentis peditibus Mediolano emissis auxerat, hostibus repulsis, quamplurimorum edita strage, oppidum, situs opportunitate summum ad bellum conficiendum momentum allatum, egregie tutati sunt. Hoc loco res erant, cum Carolus Lanoyus Prorex e Neapolitano regno in Insubres venit; ad quem Senatus Oratorem Carolum Contarenum designavit, ut publico nomine de bello administrando consilia cum eo iniret, quæque in rem communem forent, Reique publicæ interessent, mature exequi posset. Atque in id tempus Proregis adventus incidit, quo Prosper Columna morbo octimestri consumptus ex humanis excessit; vir bellicæ virtutis gloria ea tempestate clarus, quique potissimum hanc laudem apud multos retulerit, ut ducibus illius temporis bella non minus consilio, ac prudentia, quam cæde, ac sanguine confici posse, ostendisse videatur.

Carolus Contarenus ad Lanoyum Proregem orator.

Prosper Columna obitur.

M. D. XXIIII.

1524 **R**erum gerendarum initium a rationibus, consiliisque belli administrandi Prorex auspicandum duxit; atque ea de causa Metaurensium Dux summus Venetæ militiæ Præfæctus, ac Leonardus Haimus Legatus Mediolanum convenere. Consiliorum summa fuit, omni ope nitendum, priusquam Galli sibi majora subsidia compararent, ac jam prope lapsas vires, animumque colligerent, ut bellum conficeretur: id vero consequi haud difficulter posse, si fœderatorum copiae jungerentur, quæ peditum, atque equitum numero, ac virtute, Ducum peritia hostibus terrorem incuterent, Mediolanensibus animum adjicerent: non intra urbis mœnia in otio continendum exercitum esse, ne torpescant vires, hebescat ferocia militum; immo assiduo armorum usu, atque exercitatione alatur, ac sustentetur: quocirca castrorum loca tuto, atque

atque opportuno situ deligenda , ut hostes commeatu prohiberi , atque ad omnem rerum inopiam redigi queant ; aut , si vires experiundi opportunitas affulserit , manum haud dubia victoriæ spe conferere , ac profligare hostes possint : neque enim fortunæ aleam subire , & opulentissimæ ditionis imperium , sociorumque res incerto plerumque belli eventui objectare tutum fore censebant : mora , arte , studio tepentis Gallorum ardoris reliquias extinguere posse ; ac fortunæ inconstantia creptum pulcherrimæ victoriæ fructum , in studio , prudentiaque præstantissimorum Ducum reponendum esse . His consiliis per Legatum Senatui significatis , ut Reipublicæ copiæ Cæsareanis conjungerentur , facultas Imperatori , ac Legato permissa est ; injunctumque , ut oppidorum , ac urbium , quæ finitimæ hostibus sint , ratio habeatur , idque præsidii relinquatur , quod ad illas tuendas sufficiat ; cum præcipue a Laudensibus timendum foret , ne duobus Helvetiorum millibus , quos illis Gauferius subsidio miserat , aucti , Cremonensium , ac Bergomatum fines invaderent : idque illis in primis curæ esset , quantum studio , ac diligentia assequi possent , ut eo loco castra locarent , quo pugnandi optio a nostris ad hostes transferri non posset ; ne , victoria , quæ jam præ manibus teneretur , per negligentiam amissa , Insuabres in discrimen adducti in eadem pericula Venetas ditiones traherent . His constitutis , cum pecunia Cæsareani laborarent , ne illius inopia mora maturandis consiliis injiceretur , ac quamprimum ex hybernis milites deduci possent , quam maximam possunt argenti vim undique colligunt , Clemente ad Cæsarem juvandum mirum in modum proclivi ; qui cum viginti aureorum millia Cæsaris Oratori persolvi jussisset , Florentinis , Senensibus , ac Lucensibus auctor fuerat , ut quidquid ex fœdere deberent , alacri animo ad Italiæ præsentem statum retinendum erogarent ; neque Francisco Sfortia aliquid , quod ad avitum imperium spectaret , omittere , qui propensa Mediolanensium voluntate , cunctisque populorum in se inclinatis animis , nonaginta aureorum millibus , quæ statuto tempore redditurum se polliceretur , adjutus fuit . Neque minus ea in re Venetorum studium extitit , qui a Cæsare rogati decem & octo aureorum millia , quæ ex pace Veneta debebantur , cum nondum

1524 dum solutionis tempus adesset, grato in foederatum Imperatorem animo numerari mandaverunt.

Dum pecuniæ, pediti, equiti, ac reliquis ad bellandum opportunis, ac necessariis rebus comparandis socii incumbunt, Joanni Mediceo Melenianum oppidum cum arce ultro, vi non expectata, in deditionem concessit; nec multo post Lanojus, Davalus, Mediceus equitum, peditumque robore suffulti Robechum, cui Bajardus cum trecentis levioribus equitibus, ac non parva peditum manu præerat, nocte intempesta adorti, hostes nil ejusmodi suspicantes, aut cæde afficere, aut armis, equisque adeptis, fugæ se committere compulere. Interim Gauferius ad Abiatum tuto, ac forti loco castra habebat, e quo ad certamen subeundum a nostris nulla, vel vi, vel astu cogeretur, Helvetiorum auxiliis adventantibus ad pugnam laceßere hostes, aleamque martis experiri tuto posse ratus. Cum interea crebris excursionibus suos miles ferro, incendiis, atque omni calamitatis genere in agros grassaretur, at Cæsareani Germanorum auxiliis aucti cum exercitu, qui cataphractis equitibus mille sexcentis, levioris armaturæ mille quingentis, Hispanorum septem, Germanorum duodecim peditum millibus, Italisque mille ac quingentis constabat, Mediolani præsidio quinque Italorum peditum millibus relictis, ad Binascum confedere; quo Metaurensum Dux Venetarum copiarum Præfectus cum sexcentis cataphractis, totidem levioribus equitibus, ac sex peditum millibus accessit; oppidum situ opportunum ad milites continendos ratus, ne ab hoste laceßiti ad prælium ineundum cogi possent, cum usque ad Ticini fere suburbia protensum, civitatem munitam, firmoque præsidio vallatam pro munimento haberet. Ibi exploratis iis, quæ a Gallis gererentur, cum Gauferium cum octingentis cataphractis, Helvetiis undecim, Italis quatuor, Germanisque duobus millibus adhuc Abiati se continere intellexissent, neque annonæ affluentia, castrorum firmitate, situs natura, aut vi pelli, aut ulla ratione ad munitissimum locum deferendum compelli posse animadverterent; alias belli ineundas rationes Duces statuunt, ut nempe trans Ticinum amnem copiarum ducerentur: ita hostes commeatu prohiberi, civitates, atque oppida, quæ trans Ticinum obtinerent, occu-

*Venetarum
copiarum
cum Cæsareanis
conjunctio.*

pari

pari posse; his Gallos permotos castra munitissima deserturos, atque, ut rebus suis opem ferrent, divulsis, atque disiectis viribus, aut nostrorum virtute profligatum iri, aut Insubrum provinciæ obtinendæ spe abjecta, in Galliam se recepturos. Francisco itaque Sfortia, cum sex Italarum peditum millibus, ut sua auctoritate populum in fide contineret, Mediolanum regredi jussu, tribus confectis pontibus, Ticinum amnem fœderati exercitus trajiciunt: ad Gambalotum Cæsareani castrametantur.

Urbinas cum Trumeli castra ponere statuisset, medioque inter Ticinum, & Trumelum loco Garlascum oppidum interjaceret, quod commeatibus ex urbe in castra convehendis maximo nostris erat impedimento, magna vi illud aggredi statuit; tormentorumque impetu magna mœnium parte disiecta, ac solo æquata, qua aditus militibus intra oppidum per strata mœnia patebat, equite ex equo descendere jussu, ut una cum pedita per murorum ruinas invaderent, summa alacritate adhortatur. Præfectus, ac milites, qui Garlascum tenebant, nostros imperterriti excipiunt, atque initio propellunt. Tum Urbinas acrius instare: spiritus suis addere: adequitando, voce, manu, nixu corporis incitare: labantes sustinere: ubi opus esset, pugnam vehementius redintegrare. Cujus virtute, ac exemplo ductores nonnulli, ac milites Veneti concitati fossas aquis oppletas mento tenus nobili ausu transiliunt: hoc facto, reliqui omnes impulsu per diruta mœnium spatia, ubi hostibus aggeri reficiendo distentis, minus ad nostros pellendos roboris inerat, conglobatione facta, urgere acrius, ac vehementiori conatu irruere. Hostes primum ad nostrorum impetum sustinendum impares loco cedere; mox trepidatione oborta, fuga salutem quærere: oppidum, quadringentis hostibus cæsis, aut captis, a Venetis direptum. Maximum inde ad annonam exercitui importandam commodum consequutum est; nec minor Urbinatis Ducis laus fuit, qui eo die egregii, fortisque Imperatoris decus tulit, suamque erga Rempublicam operam felici, atque egregio facinore commendavit.

*Garlascum
Urbinais
virtute ca-
ptum.*

Postquam Galli Ticinum amnem nostros trajecisse, Garlascum expugnatum fuisse intellexere; veriti, ne iis, quæ trans
Tici-

1524

Ticinum obtinerent, Viglevano, ac reliquis Laumellensis regionis oppidis a nostris occupatis, commeatu intercepto, obsidione premerentur, Abiati mille peditibus, centumque equitibus relictis, Ticino superato, ad Viglevanum cum reliquis copiis confedere. Ibi cum omnia se inauspicato expertum, secum maris Præfectus reputaret; neque obsidione profecisse; neque levioribus pugnis tempus terendo bellum confici posse animadverteret, cum non longius a nostris duum passuum millibus abesset, extremum eventum experiri sibi in animum induxit, foederatisque Ducibus pugnandi facultatem, exercitu in aciem explicato, per triduum præbuit: qui, licet virtute, & numero hostibus præstarent, a prælio tamen abstinere; neque in ancipites belli casus, quam sibi victoriam tenere videbantur, præcipitare satius esse existimarunt; cum præsertim exquisitis Mediolani de belli administrandi tatione sententiis, a prælio abstinendum Prorex Neapolitanus, Davalus, summus Venetæ militiæ Præfectus, ac Legatus censuissent; eandemque sententiam Senatus, tuta consilia incertis rerum eventibus anteferre solitus, probasset. Huc etiam illud accederet, quod ex interceptis hostium literis compertum fuerat, pecuniæ inopia adactos diutius militem sub signis continere non posse: quocirca quemadmodum Abjato expulerant, ita Viglevano deturbare Gallos nituntur, atque Sartiranum oppidum in citeriori Padi ripa ad commeatus, qui in castra hostium convehabantur, opportunum, cui Hugo Pepulus Bononiensis, ac Joannes Biragus cum quingentis peditibus, atque equitum manu præerant, aggrediuntur. Primum tormentis mœnia stravere: mox ingruentes Hispani, quos ad duo milia Joannes Urbinas, cui oppidi expugnandi munus mandatum fuerat, secum adduxerat, ingenti edita propugnatorum strage, Ducibus in captivitatem reductis, oppidum, atque arcem in potestatem rede gere; neque Gauferius, qui suis, Viglevano relictis, opem laturus contendebat, celeritate nostrorum præpeditus opportune suppetias ferre potuit; quinimo Mortariæ de rei eventu certior factus, subsistere coactus est. Hoc secundo victoriæ cursu Vercellenses, Hieronymi Persii summæ apud illos auctoritatis viri consilio, atque opera a Gallis averfi ad Cæsareanos accessere; atque ab opulenta civitate

*Vercellenses
Hieronymi
Persii opera
ad foedera-
tos acce-
dunt.*

vitae affatim annonae, & ceterarumque rerum copia exercitui subministrata est: inde foederati majori spe subnixi, hostes undique circumcingere, atque reditum in Galliam intercludere parant; quocirca ad pagum, qui Arcus Marianus dicitur, Vercellas inter, & Novariam situm, contendunt.

Gaufarium, qui ad Novariam copias duxerat, ne penitus spem rei gerendae abjiceret, haec maxime sustinebant: primum, quod decem Helvetiorum millia, ac quadringentos e Gallia equites expectabat; alterum, quod ex Rhætia quina illius gentis peditum millia acciverat, qui per Bergomates in Cisalpinos descenderent, eo consilio, ut Abdua trajecto, cum ad Laudem pervenissent, junctis copiis, nostros Mediolano metuentes a Laumelleni agro revocarent. Ob id a tribus Rhætorum foederatis pagis Martinus Roccolinus Orator Venetias missus fuerat; ut pro vetere illius gentis in Gallos propensione Rempublicam ad amicitiam regis amplexandam cohortaretur: Rhætos, quæ illorum semper fuerat in Gallorum reges observantia, nullum, quod ab iis proficisci posset, officii genus in Regem prætermitturos; armis, ac milite ad opem suis rebus ferendam propediem in Galliam Cisalpinam exsensus; Senatum rogare, ne Regi optime de se merito, regnoque florentissimo deesset. Ad hæc Senatusconsulto responsum est: nullis casibus quidquam de Reipublicæ in Regem observantia imminutum; cur a foedere cum Cæsare icto recederet, nullam causam esse; quæ illo continerentur, ne irrita forent, omni contentione, ac studio enixuram. Hi Rhætorum motus, atque excursiones, quæ quotidie a militibus, qui Laudem infederant, in Bergomatum, & Cremenium fines fiebant, Senatum movere, ut trium Italorum peditum millium, quadringentorum Epirotarum, ac ducentorum levioris armaturæ equitum delectum haberi juberet, quo facilius Rhætis obsisteret, atque a fluminis Abduæ transitu illius gentis milites arcerentur. Quapropter Joannes Maurus Legatus cum copiarum partem in Bergomates duxisset, iisque novo delectu non parva manus accessisset, brevi quatuor peditum millium, ac sexcentorum equitum copias coegit, adjecta agrestium multitudine, quæ undique ad tuendos agros a Bergomi magistratu evocabatur. Franciscus quoque Stortia cum totidem pe-

*Martinus
Roccolinus
Rhætorum
Orator ad
Venetos.*

*Joannes
Maurus
Legatus in
Bergomates.*

1524

ditum millibus, ac ducentis equitibus eodem Joannem Mediceum miserat. Itaque Veneti, ac Sfortiadæ junctis opibus Rhætos transitu prohibere nituntur, ne (ut Galli summo opere optabant) iis, qui Laude erant, adjungerentur. Levioribus igitur certaminibus potius, quam justo prælio aggrediuntur; leviores equites eo pugnae genere assueti modo laceessere, modo fugæ simulatione longius elicere; tum vehementiori impetu adoriri. Gens hujuscemodi præliis minime assueta cum triduo inter Abduam, Brembumque amnem octo a Bergamo passuum millibus substitisset; neque pecunia ad stipendia persolvenda; neque commeatus ad alendos milites invenisset; moræ impatiens, tædio confecta, levitatem Gallorum, Rentique Ceritis, qui eos ductaverat, negligentiam incusans, eo, quo profecta erat, itinere in suos fines regressa est.

*Abiatum a
Sfortia expugnatum.*

His gestis, ad Abiatum occupandum Sfortia animum adjecit; ac Joanne Mediceo cum militum manu præmisso, qui pontem disjiceret, quem in Ticino amne ad Bufalorum Galli struxerant, præsidioque firmaverant; mox ipse cum Mediolanensium popularium agmine, qui militiae adscripti fuerant, eodem contendit; illiusque mœnibus ab oriente sole usque ad meridiem tormentis quassatis, summo ardore oppugnat. Propugnatoribus, quamvis initio ingenti conatu hostem repellerent, ea tamen vis animorum, aut corporum non fuit, ut milites per aggeres, fossasque aquis oppletas muro appropinquantes sustinerent, atque impedirent, quin eodem die magna eorum cæde, oppidanorumque captivitate, locus opima præda refertus misere caperetur, ac diriperetur; licet relata ex hostibus spolia maxima postea cladis semina fuerint; ut pote quæ exitialis vi morbi correpta, pestiferam luem in Galliam Cisalpinam, ac præcipue Mediolanum diffuderint, quæ late plebem pervagata, in ea civitate quinquaginta ferme mortalium milia absumpserit. Dum hæc gererentur, Gauferius, qui, ut diximus, ad Mortariam substiterat, foederatorum exercitu adventante, Novariam se receperat: acrius a nostris obsidetur; commeatum, qui e citeriore Ticini ripa in castra supportabantur, facultas adempta; multi pedites, atque equites belli incommodis affecti trans Alpes iter arripere; alii signa deferere; robur exercitus in dies debilitari, atque infringi; jam

*Pestilentia
ex hostium
manubus
exorta.*

non

non ad belli decora Gauferius adspirare, sed reditum in Galliam incolumem moliri; quem periculi plenum absque Helvetiorum auxiliis mente circumspiciebat, quos, cum ad quinque millia, transgressis Alpibus, Eporediam pervenisse, atque ob aquarum copiam, quibus Sesites amnis præter solitum excreverat, trajicere non posse intellexisset, Novaria motis castris, instructa acie, ad Romananum ejusdem fluminis ripæ adjacens oppidum progreditur, ut trajecto flumine, sibi que Helvetiis junctis tuto itinere in Galliam proficisci possit. His cognitis, fœderati propius hostes copias admovent; dissentientibus Ducibus, rectane hoste in patriam contendente, incruenta victoria potiri; an pugna laceffitum in martis aleam elicere, ac cogi præstaret. Nonnulli, inter quos Prorex Neapolitanus erat, cum jam sex millia passuum hostes antevertissent, ulterius minime progrediendum censebant. Carolus Borbonius, cui de Burgundia subigenda consilia pessimo conatu suscepta, irritò eventu cesserant, atque ad exercitum in Italiam se contulerat, ut, qui semel a Rege defecerat, fidum, ac gnavum se Imperatori ostenderet, non hostium fuga contentos esse oportere, sed pleno gradu properantem victoriam excipiendam esse clamabat; tantumque eo die itineris conficiendum, ut postero hostem perterritum, pavore, ac consternatione dejectos milites, vel ad pugnam proficiscentes pertraherent, vel in turpissimam fugam coniectos insequerentur, palantes, turbatosque prosternerent.

Dum consiliorum varietate, atque altercationibus cunctando tempus teritur; Galli intempesta nocte motis castris, ad diluculum, nondum inalbescente cælo obviis Helvetiis, qui Eporediæ confederant, vado Sesitem amnem trajiciunt. Rumor de Gallorum profectione in castra fœderatorum perlatus, multos Cæsareanorum militum ad amnem tranandum, hostesque persequendos illexit. Hi nullo militaris disciplinæ ordine, absque vexillis, tumultuario nixu Sesite superato, postremum agmen adorti, levioribus certaminibus lacessunt; variis ex partibus in hostes ingruunt. Sustinuere primo impetum Galli, neque ab itinere deflexere; mox in terrorem versi, minus virium ad obsistendum objecere; quippe qui quam celerrime itineri conficiendo operam dabant, septem bellicis tormentis, vexillis, aliisque quamplurimis in hostium potestatem relictis. Multi cæsi, ac pro-

*Gallorum
ad amnem
Sesitem pro-
fligatio.*

1524

*Gauferius
in brachio
vulneratus.*

fligati eo die fuere ; inter quos præcipui nominis Petrus Bajardus , ac Joannes Cabaneus , qui equo militaria stipendia cum imperio meruerant . Gauferius vulnere in brachio accepto , lectica delatus , unum id cum reliquis Ducibus curabat , ut incolumes , quantum fieri posset , trans Alpes copiae reducerentur ; tormentis , quæ itineri impedimento futura erant , neque per Augustæ Prætoriae vallem , qua iter facturi erant , nisi vehiculis deferri possent , in arce novem passuum millibus ab Eporedia relictis ; Cum interea Bothelinus , qui cum quadringentis equitibus subsidio Gallis Sebusium usque pervenerat , his auditis , in Gallias reversus esset . Foederati , levioris armaturæ equite emisso , qui hostes infectaretur , tormentisque in potestatem redactis , quæ Galli cum gravioribus impedimentis reliquerant , ulterius minime progrediendum censuere . Legato namque Senatus Venetus significaverat , Insuorum fines egredi e Republica minime arbitrari : longius enim abductis copiis , neque Insuorum finibus , neque Venetis ditionibus recte consultum iri : at vero , si rationes belli ulterius progredi compellerent , ac in Montisferrati , vel in Sabaudia Ducis fines copiae ductandæ forent , militum licentiam coereret , Marchionique , ac Duci significaret , id a Senatu in mandatis habuisse , ut ab omni injuria eorum ditiones vendicaret . Legatus igitur Venetus ad Laudem , quæ Gallis parebat , recipiendam cum Metaurensium Duce ; Davalus cum Hispanico peditatu ab Alexandriam occupandam profisciscuntur . Laus , cui Julius Severinas præerat , vi non expectata , ad nostros accessit . Alexandria , quæ Federici Bozzoli auspiciis in fide Gallorum continebatur , cum jam Alpes transgressum Gauferium certis nuntiis accepisset , ultro in Casareanorum potestatem concessit , Italis militibus in Gallias commeatu permissio , qui cum ad quinque millia essent , magno usui Francisco Regi fuere .

*Urbinas
Laudem occupat .
Alexandria ultro
Casareanis
se dedit .*

Hic eventus Gallicæ expeditionis fuit , quæ summo ardore , ingenti mortalium opinione suscepta , languescente primum concitata nationis impetu , mox imperatoris fastu , ac arrogantia repressa , impares exitus habuit : is enim qui minax , ac jactabundus Italiam summa vi , maximisque copiis ingressus fuerat , consilii inops , pavorisque plenus , accisis rebus , in Gallias reversus est . Senatus cum egregiam erga Casarem voluntatem re ipsa comprobasset , atque omnia , quibus

ex foedere Venetiis inito tenebatur, cumulate præstitisset, bello jam confecto, Petro Pefareo D. Marci Procuratori Legato in patriam reditum concessit; Joanni Mauro, qui Prætor Cremæ designatus, in Brixienfibus Legatus declaratus fuerat, ut peditibus, ac levioris armaturæ equitibus commeatu permisso, cataphractis in hyberna deductis, ipse Cremæ Præturam iniret, injunctum. Ita bellum, quod intra Italiæ viscera alebatur, disiectum, ac discussum est; ac Respublica in spem felicioris fortunæ erecta, bellorum se casibus Senatus prudentia, Ducum virtute subductam fuisse lætabatur; cum præsertim singulare omnium populorum in illam studium non obscuris argumentis renituisset; nam cum ob diuturnos bellorum labores, pecuniæ inopia Respublica premeretur, certatim singula oppida argenti, atque auri vim pro cuiusque facultate contulere, quibus gratiæ a Senatu actæ: quæcumque ad illarum fortunas augendas pertinerent, summæ sibi curæ futura semper pollicitus est. Ad hæc autem quod egregiam erga Rempublicam fidem, atque operam Franciscus Maria, Metaurensium Dux, summus militiæ Præfectus, præstitisset, in eoque omnes imperatoriæ virtutes cumulatae viderentur, quas fortunæ vicissitudine jactatus, domesticis sibi, externisque præclaris gestis comparaverat; maximum præterea, non modo apud Senatum, verum etiam apud omnes civitatis ordines favorem & gratiam iniisset, de suprema imperatoris exercitus dignitate illi tribuenda a Patribus actum est; cum præcipue plurima accederent, quæ non parum illi ad amplissimam consequendam dignitatem favere viderentur: ditiones imperio illius subjectæ ad læva Adriatici maris littora sitæ, quæ e regione Dalmatiæ Veneto obtemperanti respondent, haud mediocri usui Reipublicæ futuræ: nam frumenti maxime ferax ea pars Italiæ est, hominesque ad bella aptos gignit, ut commeatus, & milites momento præstare possit; quæ ad urbes, atque oppida Dalmatiæ tuenda magnum adjumentum afferre poterant. His de causis Senatus imperatoria Metaurensi dignitate insignivit; iis conditionibus adjectis, ut trecentos ac viginti quinque cataphractos, ducentos leviores equites in usus belli aleret: annum illi stipendium octuaginta aureorum milia perfolverentur, quorum quinquaginta in cataphractos, tri-

1524 ginta millia in leviores equites impenderet : ad hæc quinque illi aureorum millia ære publico penderentur ; eaque omnia decora , ac privilegia , quæ terrestrium copiarum imperatoribus deferri solent , attributa sunt .

Nam vetere Reipublicæ instituto inolevit ; ut , quemadmodum navalium armorum suprema auctoritas penes patricios semper esset , qui , toga deposita , atque arma induti proprio milite , atque indigenarum maritima peritia ingentia facinora edidere , imperiique Veneti fines in Orientis longinqua loca propagavere ; ita quæ ad terrestres pugnas tractandas spectant , exterorum ducum , quorum spectata in Rempublicam fides atque eximia virtus præclaris bellicis actionibus emereret , imperio , fidei , atque curæ committerentur . Cujus consilii rationes eas plerique retulerunt , ut Veneti , qui pacem inter cives , concordiamque semper summo studio aluissent , quieti publicæ perperam consultum existimaverint , civibus tantum auctoritatis impertiri ; exercitus subicere ; summæ omnium rerum præficere ; ne dominandi assuetudine transversi clientelis , atque amicitiiis nixi , popularique aura suffulti , opibus , atque imperio in publicam aliquando perniciem abuterentur . Usu namque compertum fuisse , ab iis respublicas sæpe labefactatas , ac pessumdatas , qui magnam auctoritatem nacti , civiumque privatas fortunas supergressi , sibi ad arripiendam dominationem gradus struxere . Romanorum exempla documento esse , qui cum exercituum imperatoribus Rempublicam permisissent , ii totis viribus ad dominandi libidinem , non ad imperii incrementa usi ; patriam sanguine civili foedatam , ac domesticarum tempestatum fluctibus obrutam , suis parere consiliis , ac nutibus coegere : quocirca nihil mirandum , si Veneti mortaliū omnium publicæ libertatis studiosissimi , moderata imperia civibus tribuere , maritimaque gloria contenti terrestres copias exteris Ducibus subjecere . Verum non defuere , qui verius fortasse universam hujusce instituti rationem non alio , quam ad tempestatum illarum statum referendam duxere , quo in Italia complures Principes , Respublicæ , ac Reguli imperabant ; quique vel amplitudine familiæ illustres , vel militari disciplina clari erant , affinitatibus , clientelis atque amicitiiis fulti quoscunque manu promptos , atque ingenio

nio ad militiæ munera obeunda idoneos existimarent, ad se trahebant, ut in eorum manibus quidquid, vel peditum, vel equitum roboris erat, reponeretur. Hos Principes, ac Respublicæ summa vi auri illectos, annuisque stipendiis obstrictos copiis præficiebant: illorum ductu, atque auspiciis limites non modo tuebantur, verum aliquando provehebant: inde Picinini, Sfortiæ, Fortebraccii, Carmaniolæ fluxere, qui egregie militiæ muneribus functi memoriam in omnem posteritatem propagarunt, humilique loco, abjectis parentibus orti, virtute sibi ad summos honores, atque imperia gradum fecere. In ea tempora cum Respublica Veneta incidisset, ubi terrestre imperium laudi maritimæ adjunxit, a procerum rerumque publicarum, quæ tunc in Italia florebant, exemplis non abhorrens, gravissima bella exterorum Ducum auspiciis gessit: cum interea, quæ ad classes, bellicosque maris apparatus, totamque navalem rem spectarent, civium virtute, ac disciplina administrarentur, quam, veluti propriam, cum Republica ortam, atque ab illius incunabulis exceptam majores nostri per varias temporum successiones posteris transmissere, nullamque maris oram, vel procellis infestam, vel piratis infamem, formidandam uspiam censuerunt: opes, atque imperium a parvis initiis ad summam amplitudinem perduxere. Neque vero dubium videtur, ita si tempestates tulissent, quin plurimi bellica virtute, rerumque gestarum fama noti cives terrestribus pugnis præesse, neque minoribus terra, quam mari præclaris facinoribus Rempublicam illustrare potuerint. Verum ea, quæ arduis rerum maritimarum casibus, periculis, ac laboribus probata virtus enituit, ad continentis imperium adipiscendum, aut augendum Veneti minime utendum rati, a veteri instituto nunquam recessere, neque decursu temporum confirmatum immutari voluerunt. Quo fit, ut vani illi metus penitus a Venetorum magnanimitate alieni existimandi sint, quibus plerique permotos exteris magis, quam civibus terrestres copias committere solitos fuisse sibi persuaferunt; cum ingentes classes milite refertas eisdem tradiderint, atque in triumphi morem e præliis redeuntes in civitatis sinum hostium manubiis onustos exceperint. Verum, ut ad institutum revertar, Metaurensum Duce imperatore declarato, Joanni Fulgo-

1524 fio Genuensi, qui principatum in patria adeptus antea fuerat, centum cataphractorum equitum praefectura a Senatu tributa est; horum quinquaginta sub Alexandro; totidem sub Caesare fratribus stipendia publica mererent. Aloysius Gonzaga Rodulfi filius militiae Venetae est ascriptus, annum stipendium pacis tempore sexcenti aurei, bello mille decretum, quo centum cataphractis, aut ducentis levioris armaturae equitibus Rei publicae militaret.

*Ostrovizza
a Turcis
occupata.*

Hoc anno de munienda Jadera urbe, quae Illyrici caput est, variis consultationibus in Senatu agitatum; cum Suleimanus Turcarum Imperator post Albam Gracam in Pannonia occupatam, novis in dies oppidorum accessionibus imperii sui fines late propagaret, ac nuper Ostrovizzam sibi adjecisset, quod oppidum, a Laurana in agro Jaderensi posita haud longe distat, propinquitatemque ferocis, ac potentissimae gentis provinciae pertimescendam Senatus censeret. Nam terminatur Illyricum a septentrionali plaga Pannoniis; a meridionali vero Adriatico sinu; ab occasu Istria; ad orientem solem Moesia, linea, quae a Savi fluminis diverticulo ducta juxta Scardum montem protenta, Liburniam ab Epirotis determinat. Urbium, atque oppidorum numero, incolarum frequentia, ac ferocia, frugum ubertate, sinuum, ac portuum varietate, quibus universa ora maritima distinguitur, insignis provincia fere omnis ea tempestate Reipublicae imperio continebatur. Jadera inter civitates principatum obtinebat, archiepiscopali dignitate, agri fertilitate, & amplitudine, civium opibus, castellis, quorum tria, Laurana scilicet, Nadinum, ac Novigradum praecipua habebantur, longe ceteris anteibat; praeteritisque temporibus saepius cervices a Venetorum dominatu excutere ausa, saepius domita, at repressa fuit. Hanc civitatem totius Illyrici primariam majoribus praesidiis firmare, vallo, fossa, propugnaculis munire; tum ad cives in officio continendos; tum ad hostes fortius sustinendos Senatus decrevit: ea omnia ita praestita fuere, ac subsequenter temporibus cumulatius aucta, ut inter praecipuas Veneti imperii urbes, situs opportunitate, mœnium firmitate, ac propugnaculorum magnitudine merito connumerari queat.

*Jadera a
Venetis
munita.*

Dum haec summo studio geruntur, quies, quae summa omnium

mnium lætitia Italiæ parta videbatur, brevi labefactata, ac convulsa, majores exitiorum, ac cladium ruinas dedit. Franciscus Galliarum rex Gauserii turpi ex Italia discessu commotus, non per duces bellum gerere, sed ipse in Italiam cum ingenti exercitu ad Insubrum imperium recuperandum proficisci statuit. Ea re cum vehementer Cæsaris animus angere-
tur, antevertendum ratus, in Galliæ intima præcordia bellum inferre statuit, ut Regem a novis in Italia ciendis motibus revocaret; eo præsertim Caroli Borbonii consiliis, atque adhortatione ductus, quem, quod auctoritate, & opibus inter Gallicos proceres eminebat, maxime ad commovendos populos, ac res Gallorum turbandas aptum fore censeret: fieri posse, ut regno laceffito, de invadenda Italia Francisci consilia interturbaret, coëptisque, fortuna favente, Borbonii existimatione parte aliqua Galliæ potiretur: cum in primis Henrici Angliæ Regis opes accederent, qui veteribus, recentibusque injuriis Gallis infensus, cum Imperatore se jure societatis devinxerat, ut si uterque diversis e regionibus; Cæsar ex Hispania, aut inferiori Germania; Anglus a Northmanis regnum eodem tempore aggredierentur, omnia illis prospera futura sperandum videretur. Magna præmia a Cæsare Borbonio proposita; ut in avitum imperium restitueretur; Narbonensis Galliæ regio adjiceretur; regis titulis insigniretur. In eam maritimam Galliæ oram Cæsar arma invehenda duxit, quæ portuum, ac sinuum frequentia, & amplitudine ad comparandas, atque augendas classes valde est opportuna, atque ob celeberrimum Massiliæ emporium ad negotia, quæ toto Mediterraneo exercentur, excipienda valde accommodata.

Borbonius itaque, ac Piscarius, quem Cæsar expeditioni præfecerat, cum quingentis cataphractis, octingentis levioribus equitibus, quatuor Hispanorum, trium Italarum, quinque Germanorum millibus peditum Nicæam proficiscuntur: & licet neque terra tantæ rei perficiendæ vires pares essent; mari vero regia classis Cæsaream, cui Hugo Moncata præerat, superaret; omnia tamen Imperatoris decretum, & Caroli Borbonii constantia vicit. Cum exercitu Provinciam ingressi Taurentiæ turrin (hodie *Tolonem* vocant) quæ portui imminet, expugnant. Aquæ Sextiæ urbs regionis primaria ultro in Cæ-

1524

*Francisci
Gallorum
Regis de
Italica ex-
peditione
decretum.*

*Cæsaream
in Galliam
bellum in-
ferunt.*

*Tolens a
Cæsareanis
capta.*

fa-

1524
*Aquensium
deditio.*

*Cæsareani
Massiliam
aggrediun-
tur.*

*Massilia
Rentio Ce-
sare propu-
gnatur.*

sareanorum potestatem venit. Illius auctoritatem alia minora oppida, nullo obsistente, sequuntur; cum enim quas hostibus opponeret justas copias in agris rex non haberet, præfecti intra urbium, oppidorumque moenia continere milites, quam dubiam martis fortunam experiri malebant, donec rex, cui Cæsareanorum in Galliam ingressus valde inopinatus acciderat, exercitum instruere, Germanisque & Helvetiis firmare posset. Animis inde auctus Borbonius auctor erat, ut Rhodano amne trajecto, in intima Galliæ loca exercitus duceretur; Rege imparato, pecunia laborante, suis copiis haud satis fidente, externis subsidiis nudato, aditum ad tutam, peramplamque de hoste victoriam reportandam patefieri. Vicit tamen Pilcarii, Hispanorumque militum sententia, qui Massiliam oppugnandam censebant, opportunitate loci adducti, qui ad Gallias subigendas, atque ad Italiam invadendam alliceret. Universis itaque copiis urbem aggrediuntur; dispositis tormentis moenia quater; cuniculis occultos in civitatem aditus moliri; nihil non experiri, ut perampla, nobilique Galliarum urbe potirentur. Verum irritò cuncta conatu cessere; nam murorum firmitudo, militum virtus, Rentii Ceritis, cui ex Italia in Galliam profecto civitatis tuendæ munus mandatum fuerat, præstans rerum militarium usus, incolarum erga Regem incredibilis amor, in hostes acre odium, fortissimo munimento erant. His certa auxiliorum spes accedebat, quæ mari, terraque magno studio comparari certis nuntiis afferebatur; cum rex Avinionem profectus ingentes copias undique colligeret. Cæsareanis, neque pecunia in promptu erat, neque Anglus Northmandiæ bellum intulerat, neque Cæsar ab Hispaniæ finibus in Galliam irrumpere potuerat. Itaque cum quadraginta dies in Massiliensi expugnatione contrivissent, tandem re desperata, exercitu amoto, discessere, & quammaximis itineribus poterant in Italiam contendere, minoribus tormentis in frustra comminutis, mulorumque dorsis impositis; majoribus, quia propter Alpium confragosa itinera duci non poterant, Genuam navibus comportatis.

Galliarum rex Mediolanensis ditionis recuperandæ opportunitatem advenisse arbitratus, si maximis, quas collegerat, copiis recta in Italiam proficisceretur, dum hostes improspere

Mas-

Massiliae eventu animos demississent, Helvetiorum peditum sex millibus, totidem Germanorum numero, ex Italia, Galliaque decem millibus delectis militibus, cataphractis equitibus ad duo millia, paribusque levioris armaturae equitibus stipatus incredibili celeritate in Italiam contendit. Ferunt itineri accinto Ludovicam matrem significasse, antequam Alpes trajiceret, convenire se illum, & colloqui cupere; Regem licet omnibus pictatis officiis matrem in omni vita coluisset, veritum, ne muliebri affectu mentem nulla re immutandam flecteret, illius colloquium renuisse. Itaque Franciscus, per Alpes Cottias arrepto itinere, per Salassiorum fines progressus, eadem die prima cum acie Vercellas, qua etiam Davalus Albam cum equitibus, atque Hispanis peditibus pervenit, Germanis insequentibus, mox Borbonio Duce: postridie Davalus Alba ad vicum Iriae juxta Padum profectus: proxima luce suas copias Ticini cum Prorege conjunxit. Tam inexpectato, celerique Regis in Italiam adventu perculsi Lanojus, Borbonius, ac Davalus, de bello administrando consiliis statim initis, Mediolanum robur exercitus traducere, Ticinum valido militum praesidio munire statuunt. Illi tuendo Antonium Levam cum trecentis cataphractis, ac quinque fere Germanorum peditum millibus praeficiunt: cum reliquis ipsi copiis Mediolanum contendunt; Sfortiae, qui Pisleoni erat, significant, ut nulla mora interjecta eodem conveniat. Verum eo in statu civitatem offenderunt, ut adversus ingentes Regis conatus defendere se illam posse diffiderent: pestilentia, quae tota aestate saevierat, urbe deformata, summa frumenti, rerumque omnium inopia laborante. Ad hæc vero, cum moenia, aggeres, propugnacula tere solo æquata essent, neque præ temporis angustia fossore, atque opifices ad ea reficienda vocari, aut comparari possent; Gallique cis Ticinum castrametari ab exploratoribus nuntiarentur; satius esse duxere, spe ad meliora tempora servata, fortunæ, ac felicitati hostium cedere. Quocirca edicitur, ut copiarum duces in crastinum parati copias in promptu habeant. Interea vero Franciscus Sfortia, qui cum suis Ticino movens vix duo passuum millia confecerat, a Ferdinando Castriota, tormentorum machinarumque ductore, de Gallorum cis amnem Ticinum transitu admonitus, veritus, ne sibi ali-

quid

*Franciscus
Galliarum
Regis in
Italiam
adventus.*

Mediolanensis pestilentia.

1524 quid detrimenti in itinere accideret , consilio mutato , Ticinum revertitur .

Galli , qui victoriam in celeritate reposuerant , instructa acie ad urbem propius accedunt . Cæsareani commeatus quam maximam copiam possunt in arcem invehī jubent ; Mediolano egressi Laudensi via proficiscuntur : vix Romana porta exierant , cum per Ticinensem , & Vercellensem Galli ingressi incruenta victoria Mediolano potiti sunt . Constans fuit opinio , ingentem eo die Gallos oblatam rei egregie gerendæ occasionem deseruisse , vehementiorique Mediolani urbis desiderio integra victoriæ laude privatos esse ; qui si eodem animi ardore redeuntes ex Provincia Cæsareanos insequuti fuissent , longis itineribus defatigatos , cum plerique arma abiecissent , atque equos amisissent , profligare , ac delere potuissent : ne id fieret , Regis occupandæ urbis desiderium obstitit ; cum mortaliū ejusmodi sit ingenium , ut si quando rerum , quas ardentī animo concupivere , compotes fiant , partis detentus animus langueat , & contabescat , ac dum præsentibus fruitur , dispicere futura , vel prævidere nequeat . Ceterum erga Mediolanenses summa Regis clementia enituit , qui nil hostile a militibus fieri passus : ipse , nisi confecto bello , intra mœnia contineri decori regio minime convenire arbitratus , ne invisere quidem civitatem voluit . Verum quo potissimum Mediolanum adeptus victorem exercitum duceret , consulto , Ticinum , in quo summum ad profligandum bellum momentum inerat , aggredi statuit , veritus , ne si a tergo relinqueretur , circumveniri ab hoste exercitus posset . Relicto igitur Mediolani quantum fatis esset militum præsidio , ipse cum ceteris copiis Ticinum contendit .

Gallorum in Italiam adventu , repentina rerum mutatione Italici principes perculsi , in summa animorum perplexitate versabantur ; cum maxime timerent , ne prosperis rerum eventibus elatus , ac victoria impotens Galliarum rex , Cæsareanis ex Insubrum possessione ejectis , suum ad arbitrium res Italas componere statueret ; cum illi alte animo infedisse videretur injuria , quam sibi ab Italis illatam rebatur , qui vetere illius amicitia , ac foedere relicto , Cæsari accesserant : cujus ulciscendæ , Cæsareanorum debilitatis , fractisque viribus , copia-

rum

rum robore , ac numero potens , occasionem nactus videbatur : nam cataphractus Gallicos ad duo , Germanorum peditum octo , Helvetiorum sex , Italarum quatuor millia habebat : præterea milites voluntarios quamplurimos , qui prædæ spe illecti quotidie ad exercitum confluebant . Cæsareani contra , neque in acie vires ostentare , neque in agris copias explicare poterant ; sed intra oppidorum munimenta continere se cogebantur , ut quacumque rex vellet , vix nullo obsistente , victor excurreret . Clemens Pontifex , ut foederi , quod anno elapso inter Hadrianum , Carolum , ac Venetos ictum fuerat , subscriberet , adduci non potuit ; cum adeo se Cæsari obstringi , ut in Gallorum Regis inimicitiam incideret , minime tutum censeret ; in id vero incumbere , ut pacis inter potentissimos principes conciliandæ , vel paciscendarum induciarum ratio iniretur ; quorum illud a Cæsare ; hoc a Rege minime probabatur . Veneti , qui de Gallorum in Italiam adventu fama gliscente , copias augeri , septem millium peditum , equitum mille delectum haberi iusserant , Urbinatem imperatorem , ut de gerendo bello consilium caperent , Venetias advocaverant ; cataphractus equites , ut in omnes rerum eventus parati essent , in Veronensium fines miserant . Cum valido exercitu Regem celerrime Alpes transgressum , Mediolanum occupasse ; ingentes victoria spiritus sumpsisse ; totius sibi Italiæ principatum brevi polliceri ; consilia pacis aspernari intellexissent : quonam difficillimis temporibus , tot procellarum , turbinumque imminente tempestate consilia publica fluerent , summopere solliciti erant . Adversus Regem proprio milite , externisque auxiliis præpotentem , antea amicitiae , ac foederis nexu Reipublicæ adstrictum , nisi summo periculo arma sumi posse pecuniæ difficultate , militum paucitate , Mediolani amissione attritas Cæsareanorum vires ad obsistendum exundantibus Gallorum copiis impares videbant . Quid si rex itidem secunda afflante fortuna , Ticinum adipisceretur ? aut Cæsaris Duces , desperatis rebus , spe subsidiorum abjecta , Insubribus penitus excederent ? timendum esse , ne rex injuriæ persequendæ stimulis actus , fines Reipublicæ ingressus , victricia adversus illam arma convertat : ad hos bellorum impetus sustinendos impares illius vires esse : his addi Clementis erga Regem propensum animum ,

*Urbinas
Venetias
advocatus .*

1524 mum; qui licet in neutram partem initio propendere videretur, postquam tamen Gallos Mediolano potitos persensit, ne Ecclesiae ditiones superioribus annis diu bellis vexatas novis calamitatibus objiceret, a pacis, foederisque cum Rege societate minime averfus esset; quippe qui cum Senatu ageret, ne Gallorum amicitiam aspernaretur, pacique publicae consulere; proprium illud Venetorum semper prudentiae fuisse, pericula primum saluberrimis consiliis repellere; in ea coniectos virtute, constantiaque superare. Contra foedera superiore anno sancte cum Imperatore icta mentes sollicitabant, quibus deesse indignum eo Senatu videbatur, qui jura amicitiae etiam diffitis gentibus, atque ab institutis, ac religione abhorrentibus servasset. His fiebat, ut difficillima, ac periculi plena ea deliberatio esset. Primum igitur Urbinatè copiarum Imperatore, & Petro Pesareo, qui denuo Legatus fuerat declaratus, Venetiis discedere jussis, injunctum fuit, ut ne quid Reipublicae civitates, oppida, agri, incolae detrimenti paterentur, omni opera, curaque providerent; statimque Senatu convocato, dissentientibus Senatorum, qui praecipui ea tempestate erant, sententiis, disceptatur: Dominicusque Trivisanus, ac Aloysius Mocenicus, qui tunc primi ordinis Praeconsultores erant, atque prudentia, & eloquentia ea tempestate florebant, magnis certaminibus e suggestu in Senatu acerrime pro utraque parte disseruere. Primum Dominicum Trivisanum, Marcium Procuratorem, aetate, rebusque pro patria terra marique gestis clarum, in hanc sententiam dixisse ferunt.

Dominici
Trivisani
Procuratoris
oratio.

Si unquam ulla in re sapientiam vestram, maximumque rerum gerendarum usum, Amplissimi Patres, in consiliis capiundis Respublica desideravit, eadem potissimum difficillimo hoc tempore a vobis suo quodam jure requirit; ut qui ex cunctis civibus propter egregiam virtutis opinionem in amplissimum Senatoriae dignitatis gradum cooptati estis, iidem Senatorio munere, dum de rebus gravissimis decernendum est, strenue perfungamini. Non enim res hujusmodi agitur, quae in utramvis partem propendeant consilia, parum momenti ad publicam incolumitatem allatura sit; sed hoc uno Senatusconsulto, bellumne cum potentissimo Francisco Galliarum Rege suscipiendum, atque haec civitas, universumque imperium, quod nomini Veneto paret,

ret, quieti, ac paci sapientia vestra restitutum, in majores angustias, bellorumque procellas conjiciendum sit; quæ adeo gravia mihi videntur, ut in hoc consilio capiendo rem omnem publicam, privatamque, divitias, imperium, per tot temporum successiones auctas, exaggeratasque nobilissimæ civitatis fortunas in discrimen adduci censeam. Quis enim adeo est rerum imperitus, ac ignarus, qui nesciat statim, adversus Regem victoria exultantem arreptis armis, ditiones vestras cunctas rapinis, cadibus, incendiis, atque omnibus bellorum calamitatibus conflagraturas? Quæ tot, atque ingentia mala, si prudentia arce-re, si opportunis consiliis avertere vestrum est, Patres, nesciri, cur speciosa magis, quam tuta, hac temporum conditione, hoc rerum statu, amplecti velimus. At cum Cæsare superiore anno fœdus percussum est; ne Mediolani imperio excidat, decertare, cuicumque hosti ingruenti pro viribus obviam ire debemus. Utinam vero is status rerum esset, atque ita Respublica se haberet, ut ea salva, atque incolumi hæc præstare possemus: urgemur undique non imminentium modo, sed præsentium periculorum mole, ut jam non de Mediolano tuendo, verum de imperio servando, hostibusque a Reipublicæ finibus arcendis agatur; cum rex ququo versus arma victricia prosperis successibus insolescens verterit, novas præteritis victoriis sit cumulaturus. Expectabitisne illum hostem recenti injuria incensum, illiusque vindicandæ ingenti studio incensum? at quo exercitu? quo milite? quibus viribus? exundanti hujus torrentis vi, quæ munimenta, quos aggeres objicietis, ne perfractis repigulis, undique in perniciem vestram ruat? Cæsaris res in Italia periclitantes sustinuimus; Ducibus, commeatu, copiis, pecunia adjumento fuimus; fultum nostris auxiliis Mediolanum stetit; omnia, quæ a nobis proficisci possent, abunde, & cumulate præstitimus. Nunc omnium rerum facies immutata est. Rex cum prævalido exercitu in Italiæ præcordia irrupit: nullo negotio Cæsareanis urbem, totius regionis caput, ademit: anni tempus, prospere rei gerendæ opportunitas animum jam per se anhelantem ad majora impellunt. Cæsaris exercitus, neque justo certamine cum hoste congredi, neque e mœnibus exire oppidorum potest; Ticini, Laude, Cremonæ inclusi milites impetum hostium perborrescunt; auxilia incerta admodum, vel lon-

1524 *longinqua; pecunie, vel ad continendos veteres, vel ad novos comparandos milites summa inopia; Cæsar in extremis Hispanie oris degens, neque auctoritate, neque consilio, neque viribus jam labentibus, ac cito casuris rebus præsto esse potest. Quid igitur? nos, qui undique bellorum incendiis circumfundimur, armis Gallorum circumcingimur, propriae salutis obliviscemur? atque, ut Cæsaris res ruentes sustineamus, nos in malorum omnium barathrum, certamque perniciem conjiciemus? Id non virtus arduis in rebus a vobis semper testata; non prudentia; non venerandi istius toto orbe Senatus canities timere nos finit. Nautæ profecto medio in mari fluctibus, ac procellis jactati, portum, quem recta tenere nequeunt, ventis obsecundando, tempestatibus obsequendo, cursum flectendo, sæpe assequuntur; ita viri sapientes, atque ii, qui in rebus publicis, imperiisque regendis florere, consilia nonnunquam temporum rationibus accommodando, patriam e summis periculis eripuerunt. Exemplo, atque argumento nobis sit Clemens Pontifex Maximus, vir exactæ prudentiæ, atque in maximis gerendarum rerum curis innutritus, qui cum primum Pontificatus gubernacula suscepisset, medium se inter Imperatorem, regemque constituit, atque ut potentissimos principes in exitium Christianæ Reipublicæ dissidentes, restinctis odiis, conciliaret, enixe laboravit; cumque illorum animos a pacis studiis aversos intelligeret, Regem faucibus Italiæ hærentem ingens moiiri bellum inspiceret; non exasperandum, sed officiis, benevolentiaeque significationibus alliciendum, mulcendumque duxit. Modo vero cum eo, jam Mediolaniposito, de fœdere sanciendo agere incepit. Ea res si ad exitum perducitur, Pontifex autem, & rex Gallie, Republica prætermissa, consentiant; quos vobis Italos Principes amicitia devincietis? Florentinosne, qui Pontificis auctoritatem sequuntur? an Duces, qui neque viribus, neque auctoritate pollent; immo clientelis, & patrocinio aiorum nituntur? Ad mensē jam videre videor, Gallum, nullo contradicente, toti Italiæ fræna injicere, illamque pro arbitrio moderari: in nostros fines irrumpere: cuncta ferro, sanguine, incendiis, rapinis deformare. Contra vero si illius, quæ ultro a vobis petitur, amicitiam amplectimini, ad quam a Pontifice adhortamini, ab ipso Rege invitamini, omnia tu-*

ta, tranquilla, felicia nobis polliceri possumus. Ad hæc Aloysium Mocenicum ita respondisse ferunt. 1524

Qui de rebus gravissimis statuunt, eos ab omni spe, metu, ira, odio, ceterisque humani animi perturbationibus vacuos, ac liberos esse decet; ne, si rationis loco, quam agendorum omnium regulam sane præstantissimam a Deo optimo maximo accepimus, animi motus sæpe illi adversos in consilium vocemus, recti specie decepti ea decreta amplectamur, quæ sæpe Respublicas cum ignominie nota maximis objectas periculis aliquando pæsum dedere. Quod utique in consilio de tantis rebus capiendo ne vobis accideret, verendum fortasse esset; nisi vestra constantia, Patres Amplissimi, arduis Reipublicæ temporibus, non huic modo civitati, sed Italiæ, atque universo orbi perspecta omnem mihi penitus hanc dubitationem ex animo eximeret. Quis enim, dum ex hoc loco summa auctoritate, & eloquentia amplissimum Virum differentem audivit; potius trepidatione, metu, terrore suadere vobis Gallorum amicitiam, quam ratione, aut præteritarum rerum exemplis non animadvertit? quasi vero larvis, ac terriculis majorum exempla, vestra instituta non maxime præponderent. Nemo sane ignorat, qua fide, integritate, constantia sanctissimi illi viri, qui nobis florentissimam istam Rempublicam, atque imperium, veluti per manus tradidere, societates, fœdera que coluerint; ut sæpe sociorum causa gravissima bella susceperint: non pericula, impetus hostium, cædes reformidarint: quo effectum est, ut summi Reges, ac nationes amicitiam vestram concupiverint; inde Venetum nomen usque ad extremas orbis regiones protentum immortalem gloriam huic Reipublicæ, ac peramplum imperium pepererit. Tot egregia decora a majoribus nostris parta, ut hoc uno Senatusconsulto obscurare velitis, auctor vobis est Trivisanus; dum, ut pacti superiori anno cum Cæsare fœderis obliviscamini, Galliarum Regis societatem amplectamini, eximia dicendi vi, & copia enixe contendit. Quoniam vero illud summopere ab institutis vestris abhorrire novit, ut nulla causa permoti societates, ac fœdera sanctissime icta, & confirmata dirimatis, atque convellatis, eo disputando orationem flectit; Gallos Mediolano potiri, viribus pollere, Regem quacumque velit armis sibi sternere iter posse, Ticinum bre-

*Aloysii Mo-
ceni ora-
tio.*

1524

vi in suam potestatem redacturum , res nostras eo loco esse , ut , nisi fœdere cum Gallis inito , nulla nobis spes reliqua sit . Quæ omnia si ita se haberent , ut Trivisanus disseruit ; constantiæ tamen , ac dignitatis vestræ esset , omnia prius experi-ri , nihil prætermittere , antequam ab oppigneratæ fidei vestræ testimoniis recederetis , sponsiones , ac pacta infringeretis . Verum non ea est rerum conditio , ut ad extrema quæque non evitandæ necessitatis remedia confugiendum sit , ut præcípites in Gallorum amicitiam nullo consilio , nulla re urgente prorruamus . Nam quid rei est , cur copiis , & Ducibus Cæsaris parum fidamus ? prælione sunt victi ? an magna pars exercitus deleta ? an forte nulla auxiliis , copiisque augendis spes relicta ? Integer exercitus ; strenui , atque obstinati Duces ; subsidia undique accersuntur . At vero a Gallis ensibus vagina reconditis Mediolanum in potestatem redactum ; Cæsareani omnes in fugam versi . Primum quæ illius civitatis conditio hoc tempore fuerit , nemo non novit : pestilentia absumptos cives : urbem desertam , cunctarum rerum inopia laborantem : diruta mœnia : prostratos aggeres , ut ne minimum quidem pristini roboris , atque amplitudinis retineat . Deinde non fuga arrepta , ut fertur , Cæsareani a Mediolano recessere ; quinimo mature habito inter prudentes , atque bellis administrandis assuetos Duces consilio , cum satius esse duxerint , peramplam civitatem , quam tueri non sine maxima difficultate possent , hosti permittere , quam robur copiarum in illa defendenda summis periculis objectare ; Ticino , Alexandria , Cremona militum præsidiis firmatis , donec externo milite exercitu aucto , ad decertandum acie cum hoste pares sint . Quis enim sibi persuadeat , Cæsarem , qui amplissimum in Italia imperium , tot impensis , laboribus , ac sanguine partum possideat , curam illius , vel retinendi , vel recuperandi abjicere omnem velle ? Non hoc præterita egregia facta ; non mens ; non ætas ; non ardor , atque impetus illi insidens ad gloriam ; non imperatorie dignitatis apex persuadent . Ex Germania , Hispania , & ceteris , quæ nomini Austriaco parent , copias in Italiam mittet , omni ope , studio , conatu de Insubrum imperio cum Rege certaturus . Quæ si contingant , quid , spreta illius amicitia ; quid , contempto fœdere , tunc vobis agendum erit ? cum amicos longe , ho-
stes

stes prope, atque in sinu, ut ita dicam, habuerimus? At Pontifex, qui auctoritate plurimum valet, atque in utramvis partem pendeat, summum ad victoriam consequendam momentum affert, amicitiam Regis complectitur; de paciscendis cum illo foederibus agit; vos hortatur, rogat, ne a suis diversa consilia ineatis. Facit sane Clemens, quod e re sua fore existimat; Caesari, nulla pactorum conditione obstringitur; semper Gallis insita quadam patriae propensione favit: nos Caesari ex foedere obstricti, neutri parti unquam addicti fuimus; amicitias publica utilitate, dignitateque metimur; neque Pontificis cohortationes apud nos majus pondus habere debent, quam commoda, ornamentaque Reipublicae patiantur; cum idem Pontifex si aliquo minus fausto eventu (ut in bellis plerumque solet) Gallorum victoriam in dubium vocari senserit, qua facilitate modo Gallis; eadem tunc Caesareanis adhaesurus sit. Vos vero, Patres sapientissimi, qui animi moderationis, constantiaeque singularis apud omnes gentes laudem tulistis, videte, ne tam praepropera cum Gallo societas ex levitate potius animi, quam ex eodem moderationis, ac constantiae fonte fluxisse videatur; cum praesertim Gallorum Regem nullo unquam tempore amicitiam vestram aspernaturum certum sit, nullum majus in Mediolanensi imperio retinendo firmamentum, quam amicitiam, societatemque vestram habiturum.

Ob diversas Senatorum sententias eo die nihil a Senatu decerni potuit: quadriduo post eodem coacto, cum recentia Pontificis officia, quibus Patres ad Gallorum amicitiam trahere conabatur, accessissent, eorumque vires incrementa quotidie fumerent, Collegii Patres Marco Foscaro, apud Pontificem oratori, ita scribendum, mandandumque esse censuerunt, & iiij. kal. novembris ad Senatum retulere: Pontificem adiret; miram illius prudentiam, vigilantiam, qua pro communi reipublicae Christianae salute excubaret, Senatus nomine quam maximis posset laudibus extolleret: ab illius consiliis nunquam alienum, aut aversum fore, totum hoc grave negotium in ejus auctoritate, consilio, voluntateque reponere, quem, ut summum in terris locum obtinentem decet, publicae incolumitatis custodem, ac vindicem haud dubiis argumentis perspexerit. In hujuscemodi Senatusconsultum, Zacharia Bembo conti-

1524

nentis Praconsultore licet magna dicendi vi, atque impetu animi contradicente, frequentes Senatores ivere. Sequenti vero die ex Fosdari literis acceptum est, Joannem Matthæum Gibertum omnium Clementis consiliorum participem, qui Datarii munere fungebatur, citatis equis ad Regem ab eo missum, ut de foedere sanciendo ageret.

Cæsareani interea Duces, ut Ticinum fortiter adversus Gallos propugnarent, nihil prætermittunt: annonam omnis generis in urbem convehunt: stationes militum disponunt: molas frumentarias parant: pecuniam undique conquirunt: selectos fide, & solertia viros in Germaniam ad novos illius gentis delectus habendos mittunt. Ferdinando Davalo injungunt, ut Hispano milite Laudem in fide contineat, magnum in ea urbe momentum ad bellum esse, quod Abdua flumine, quo illius moenia alluuntur, ad colligendas copias esset opportuna, eaque ab hostibus occupata, Ticino Germanorum supplemento subveniri non posset, omnisque trans Abduam ora cum Cremonensi agro in hostes foret concessura. Gallorum rex eorum omnium, quæ ad Ticini expugnationem necessaria essent, nihil prætermittebat; ac v. kal. novembris urbem aggressus ad Carthusianorum ædes quinque a Ticino passuum millibus castra locat, quæ dum propius admoventur, levioribus certaminibus propugnatorum virtutis periculum facit; mox disposito circa urbem exercitu, aptatis tormentis, biduum ab oriente, & occidente moenia continenter quatuntur; quorum ingenti impetu, ac vi nonnullis in locis diruta, ac prostrata, aditum in urbem patefecerant. Rex milites fossas transilire, & per murorum ruinas ordinata acie conscendere jubet. Gallorum virtuti, & audaciæ acriter Germani, Hispani, atque oppidani obsistunt; utrinque compluribus caesis, Galli repelluntur. Irrito eventu ingressu urbis tentato, ad operas vinearum, aggerum, propugnaculorum, cuniculorumque divertit; quæ cum absque temporis mora ad exitum perducere non possent, ac nulla re propugnatorum constantiam imminui animadverteret, cunctationis impatiens, Ticinum annem in duo distractum cornua; alterum civitatis moenia alluens, præaltis, latisque aggeribus divertere ab urbe, atque uno, eodemque alveo deducere parat, ut ex ea parte urbem

tur.

turribus, & propugnaculis nudatam, ac profunditate tantum aquarum tutam, feliciori successu adoriatur. Sed incredibili prope hominum multitudine opere inchoato, immensisque in eo perficiendo exhaustis pecuniis, cum repente pluviae incidissent, aquarum insueta, ac vehementiori copia irriti conatus cessere.

Quapropter, neque vi, neque operibus Ticinum expugnari posse Galliarum rex expertus, obsidione civitatem premere, tum ad rerum omnium inopiam redactam compellere ad deditionem statuit. Quæ cum brevi temporis intervallo perfici non possent, duriores, atque animo conceperat, urbis expugnationem Pontifex fore arbitratus, animi anceps, variis agitur curis, quidnam potissimum tanta in re agendum esset, mente volutabat, totumque belli exitum ex Ticinensi oppugnatione pendere ratus, nihil undequeque tutum sibi decernere posse videbatur: defenso a Cæsareanis Ticino, Gallorum impetum retundi, vincique illos posse: urbe a Rege vi, aut deditione recepta, reliquam Insubrum ditionem statim in illius potestatem concessuram, ac reliquias Cæsareanorum exercitus brevi confectum iri. His fiebat, ut in Clemente pristinus ille ardor, quo cum Rege amicitia, ac foedere jungi concupiverat, paulatim languesceret, & restingueretur, consiliumque a Ticinensis expugnationis exitu petendum censeret. Eam rem vocato ad se Reipublicæ oratori secreto aperuit. *Summa, inquit, prudentia hac tempestate, dum maximarum rerum momenta in ancipiti sunt, utendum, cunctatione opus esse, ne ex festinatis consiliis omnia in summa pericula prolabantur; proinde sibi constitutum esse, nihil hoc rerum statu certi decernere; si Ticinum Cæsareani tuerentur, foederi cum Rege ineundo morasnectere: contra si urbe Gallus potiatur, statim cum Rege societatem, foedusque inire, & a Cæsaris Ducibus flagitare, ut penitus Insubrum imperium Gallo cederent; abnuentibus, illico bellum illaturum: cupere, quæ mens Patrum hac in re sit, intelligere.* Foscari literis, ut moris est, in Senatu perlectis, variae fuere sententiæ; nonnullis consilium Pontificis probabatur, rescribendumque censebant, Ticino expugnato, statim cum Rege societatem ineundam. Aloysio vero Mocenico consilii Sapienti, licet Ticinum in Regis pote-

1524

statem perveniret, nihil tamen, nisi denuo consulto Senatu, fieri placebat. *Quid enim si Cæsareani, Ticino amisso, adhuc milites sub signis continerent, atque baud dispares viribus, iusto prælio cum hoste congredi vellent? quid si Gallus multa cum cæde, ac sanguine urbe potiretur? Temporis momento dubios humanarum rerum casus verti; plurimum fortunam in bellis posse; quocirca nihil incerto eventui committendum, neque aliquid absque Patrum consensu in re tanta perficiendum. Qui alterius erant sententiæ, summopere cavendum esse, aiebant, ne ambiguo responso Pontifex turbatus, atque in hac rerum fluctuatione incertus, Reipublicæ consilia suspecta, amicitiam patrum fidam opinaretur, separatimque ab ea consilia caperet, quo nil periculosius, nil durius hoc tempore accidere posse: ut contra nil salubrius, & conducibilius, quam communia consilia, communem mentem cum Pontifice habere: nulli dubium esse, quin de toto belli eventu ex Ticinensi obsidione conjectari possit; unde non modo Gallie Cisalpinæ, verum etiam totius Italiae res pendere necesse sit.* Verum cum in neutram sententiam Senatores ivissent, Hieronymi Pefarei consilium audivit, ac probavit Senatus. Is neque Pontificis animum in suspicionem adducendum, neque itatim Ticino occupato, foederis condiciones amplectendas, quæ extremæ erant sententiæ, censebat: facile id assequi posse, si Foscarus Clementi ob oculos poneret, auctas senis Germanorum peditum millibus Cæsareanorum copias, comparatam ducentum quinquaginta aureorum millium pecuniam, Hispanorum militum auxilia, quæ propediem in Italiam ventura fama vulgaverat. Quid si Ticini expugnatio multo sanguine, cæde, detrimento Gallis constet? tunc (nisi importuna celeritate utendo, nimis anxii de Gallorum societate videamur) majori certe cum utilitate, ac dignitate totam rem transigi posse: neque vero hæc ea de causa dici, ut quidquam de illius egregia prudentia, & virtute ambigatur; sed, ut ad præstandam singularem animi gravitatem, ac moderationem, qua mirifice excelleret, eo magis inflammaretur; Senatum nunquam ab illius consiliis, ac voluntate alienum fore. Eodem fere tempore Prorex Carolum Aragonium, Franciscus Sfortia Equitem Bilium, Venetias misere, qui Patrum Collegium ingressi, voce, & scriptis in hanc sententiam sunt loquuti.

Carolus
Aragonius
& Eques
Bilius a
Prorege &
Sfortia ad
Venetos
missi.
Oratorum
Aragonii,
& Bili
oratio.

Ni-

Nil unquam Cæsareæ, Catholicæque Majestati æque animo hæsisse, quam Italiam per multos annos gravissimis bellorum incendiis confluentem pristinae dignitati, ac tranquillitati restituere: itaque cum primum ad Imperatoriae dignitatis fastigium erectus est, hac in re omnes suæ potentiae, amplissimorumque regnorum vires, ac nervos contulisse: idcirco ut Franciscum Sfortiam cognatum suum superioribus mensibus bello a Gallis petatum in imperio Mediolanensi retineret, nullis sumptibus, nullis laboribus pepercisse: Gallorum gentem hujus provinciae subigendæ cupidam, a pacis consiliis semper aversam, a cervicibus Italiae repulisse: duos summi nominis Duces, Lautrecbium, & Gauferium cum copiis pene deletis, ut se in Gallias reciperent, coegisse: scire, ac testari Proregem, optimam, atque egregia Imperatoris mentem; quæ ad se non spectarent, non modo non occupasse; sed ne concupivisse quidem, neque cogitasse: id sane pro communi salute summis votis exoptasse, ut omnes suis contenti, quiete, atque otio fruerentur. Huic tam humano generi præstabili voluntati unum Franciscum Galliarum Regem reluctari, qui ambitione, insitæque sibi inexplebili regnandi cupiditate nihil non molitur, ac tertium fortunæ aleam in hac provincia experiri velit, si forte illius partem aliquam occupare, atque ad se rapere queat, humanis, divinisque baud quaquam parsurus. Hisce ausis, & conatibus pro Cæsaris dignitate, pro Italiae incolumitate Proregi obsistere statutum esse, ac propediem exercitu decem Germanorum peditum millium adventante in aciem exire, cum Rege, aut ad Ticinum, aut quocumque Senatui libuerit certaturum: proinde a Republica, quæ amicitia, & fœdere Cæsari adstricta esset, petere, ac flagitare, ut pedestribus, equestribusque copiis cum Cæsaris exercitu conjunctis, pulso ex Italia Rege nobilissimam provinciam a Gallorum dominatione eriperet: certam victoriam polliceri: exercitum neque virtute, neque numero cum hostibus conferendum; Hispanos milites ad sex mille cum Davalo, cum Prorege, & Carolo Borbonio quatuor Italarum millia esse; Novocomi in præsidiis mille, Alexandriae duo peditum millia contineri; Ticini quinque Germanorum millia, quingentos Italos, Hispanos totidem reperiri: his accedere mille quingentos cataphractos, in iis quingentos

1524 *Sequanos numerari, leviores equites mille, præter decem Germanorum peditum millia, qui jam Alpes superassent, atque in Cisalpina Gallia plana descenderent. His si Reipublicæ copiae accederent, quis jam animo cumulatae victoriæ gloriam præripere vereatur? Quapropter pro amicitia, pro fœdere superiore anno cum Cæsare percusso; pro Francisci Sfortiæ incolunitate, qui semper addictissimus Veneto nomini fuerat; pro Reipublicæ Venetiæ gloria petere, hortari, orare, ut statim ea de re Senatus decernat, ne mora tempus terendo eximie rerum optime gerendarum occasiones præterlabantur.*

*Franciscus
rex Neapolitanos
invadere statuit.*

Dum in re tam gravi anceps Senatus cunctatione utitur, ex novarum rerum successibus novæ in nutante Pontificis mente cogitationes oboriuntur. Nam rex, ubi spei a se de Ticino celerrime occupando conceptæ exitum nunquam respondere animadvertit, copiarum partem ad Neapolitanum regnum invadendum mittere statuit; duorum alterum fore ratus; aut Proregem, ut suæ fidei commissum Neapolitanum regnum tueretur, Insubribus relictis, eo statim cum majori, validiorique copiarum parte convolaturum; aut, illo absente, copiis fere omnibus exutos Neapolitanos ægre suorum impetum laturos. Joanni itaque Scoto, Albaniae Duci, id onus a Rege imponitur; ut sexcentis levioris armaturæ equitibus, ducentis cataphractis, quatuor Italarum peditum millibus ex universis copiis delectis, Apennini jugis superatis, in Neapolitanos impetum faciat. Rentio Ceriti mandat, ut iis militibus, quos ad classem, quæ adhuc in Herculis portu detinebatur, ducebat, præsto esset: complures ex Ursina familia adfuturos, quæ Gallicæ factioni semper studuerat; iis, ut in agro Romano quatuor peditum millium delectum haberent Franciscus jusserrat. Quæ res Pontificis animum nil tale suspicantem vehementer perculere;angebatur, quod Gallorum exercitus per suos fines iter facturum esset. Ducum consilia, militum insolentiam pertimescebat; regno Neapolitano Regem potiri æquo animo pati non poterat. Si transitum Gallis per pontificios fines permetteret, Cæsarem illum pro hoste habiturum; sin vero renueret, Regis offensam subiturum; utroque bellum in fines illius allici; nec sine magno Italiae discrimine Regem evehi: in clientela Ecclesiæ Neapolitanum regnum esse; beneficia-

ciarium illius Cæsarem, qui nuper a Leone Neapolitanorum rex declaratus fuerit: se invito, atque inconsulto nil hujusmodi Regem moliri oportere. Omni itaque studio ab hac sententia illum avertere contendit; nondum perfecta Mediolanensi expeditione, Neapolitanum regnum invadere, periculi rem plenam esse; se junctas copias, neque in Insubribus, neque Neapoli onus belli sustinere posse; Cæsareanos pecunia, recentibusque auxiliis auctos, in Gallia Cisalpina superiores futuros; magnam Italiæ partem, antequam in Neapolitanum regnum perveniat, emetiri exercitum oportere; interea classe milites, auxilia, ceteraque ad illius defensionem convehi posse. His pollicitationes adjiciebat, ut Mediolanensi ditioe rex potiretur, omni ope enixurum.

Dum hæc cum Rege ageret, Carolo pollicebatur, Gallos se nunquam Neapolitano regno potiri passurum; cunctis viribus illi adfuturum. Hoc pacto Principum spes alere, utrisque amicum, & gratum se reddere; atque, ut se ab implicata, & involuta consiliorum ratione explicaret, de concordia inter Regem, atque Imperatorem concilianda multa mente agitare. Id vero se consequi posse arbitrabatur, si Regi Insubres, Cæsari Neapolitani parerent, Franciscus Sfortia in Cardinalium Collegium cooptaretur, atque illi viginti aureorum millia singulis annis persolverentur. Hæc Marco Foscaro exponit: addit singula Sinuessano Duci Caroli Legato, ac Proregi significaturum; qui si cedere Insubribus velint, statim ad pacis conditiones venturum; si abnuant, bellum quoque indicturum; si eadem mente Veneti fuerint, eandemque fortunæ aleam subire velint, eodem adstrictos foedere sibi adjuncturum: interea rogare, ne quid certi de Senatus sententia Cæsareanis respondeant; cunctatione utantur, ac mora tempus trahant. Paulum Victorium statim ad Proregem mittit, qui nuntiet, Pontificem, uti in terris Christi vices sustinentem decet, nil vehementius cupere, quam, ut restinctis aliquando odiis, bellisque fine imposito, optata pax toti orbi Christiano affulgeat; id ut facilius consequi queat, arma sæpius iniquo Italiæ fato sumpta recondi jubere; sponsores se, vademque statuere; nihil molestiæ Neapolitano regno Regem illaturum: si id moliretur, nullo

*Clemens
Paulum
Victorium
ad Lan-
jum mittit.*

1524

*Leone
Proregis re-
sponso.*

lo pacto passurum ; summis votis optare , hortari , Insubres funestum tot incendiorum pabulum sibi oppignerari ; e Republica esse censere , ut Rex ea regione potiatur , potentissimique Principes haud exiguo singuli in Italia imperio contenti sint . Ad hæc Clementis postulata Prorex in hunc modum respondit : Sapienter a Cæsare Italiæ pacis diuturnitati consultum fuisse , dum superioribus annis cum Leone Pontifice Maximo communicatis consiliis , Franciscum Sfortiam Insubrum provinciæ præficere , Gallos penitus ex Italia ejicere statuerat : summis impensis , ingenti labore , magnis copiis instructis , votis fortunam non defuisse ; pulsos Italia Gallos , Sfortiæ imperium restitutum : mirari quam tandem re permotus Pontifex novis rebus , consiliisque studere velit : si pax illi Italiæ , ut prædicat , cordi sit , gentem turbidam , inquietam , nova semper appetentem , ac molientem longe ab hujus provinciæ finibus arceat ; neque Principi , ad quem jure Insubres spectant , illorum imperium adimat ; si diversas rationes cogitationum , ac consiliorum inierit , Italiam , Christianamque Rempublicam continentibus bellorum fluctibus jactatum iri . Quod vero Mediolanensem ditionem Pontificis potestati permittat , id a Cæsare in mandatis non habere ; neque sibi suaderi posse , ullo unquam tempore id Cæsarem facturum : nihil sibi Imperatorem aliud præcepisse , quam , ut omni conatu , viribus , sanguine denique ipso Insubres tueretur ; nunquam se , vel metu , vel spe , vel si foederati quoque arma adversus Imperatorem sumerent , ab officio recessurum . Sinuessanus eadem ferme Clementi respondit ; nullam se ad ea negotia perficienda facultatem habere ; verum de tota re ad Proregem scripturum .

Senatus , novis Pontificis consiliis intellectis , eo magis adducebatur , ut tempus proferendo nil certi Proregis , ac Ducis legatis responderet ; & præsertim , quoniam rumor de Neapolitana expeditione confirmatus suspicionem Patrum animis injecerat ; ne Prorex , ut regno sibi credito opem ferret , Mediolanenses res desereret , ac Rempublicam Gallorum viribus objiceret . Jam enim Albanæ Dux , rebus ad Neapolitanam expeditionem comparatis , itineri se commiserat , atque Apennini juga transgrediebatur ; qua re vehementer

Cæsa-

Cæsareanorum animi angebantur ; cum nondum auxiliis firmato exercitu , pecunia laborantes , duplici laceffiti bello , vel deferere Infubres , Galliarumque Regi ultro objicere , vel Neapolitanos copiis , ac subsidiis nudatos , hostium libidini relinquere cogerentur . Proregis mens cum primoribus , qui illi a consiliis erant , eo vergebat , ut , Infubribus relictis , cum copiis Neapolim quam maximis itineribus properarent ; ne milite , ac Ducibus destitutum regnum , in quo vetus in Gallos populorum studium adhuc vigeat , imparatum hostes adorirentur . At Davalus , qui rei militaris disciplina , atque animi magnitudine ceteris anteibat , contra dissuadebat ; neque e Cæsaris dignitate ; neque ex utilitate publica esse , paulo ante armis partum imperium per summum dedecus amittere ; ac nondum signis collatis , nondum robur , ac virtutem hostium expertos , nullo incommodo accepto , oppida , urbes , populos prædæ loco Gallis relinquere . An non id invictum Cæsaris nomen perpetuæ notæ labe commaculatum posteritati mandaturum ? an non amplissimum Italiæ imperium in discrimen adducere , si sponte derelicta Mediolanensi ditione , pro Neapolitano regno decertaretur ? Sex millia Germanici peditatus roboram jam in castris esse ; totidem paulo post adventura ; si adhuc ad non multos dies contineatur exercitus , rerum præclare gerendarum opportunitates ducum prudentiæ , virtuti militum non defuturas : ex hoc uno salutem Italiæ , incolumitatem , ac decus Imperii pendere . Nam Infubribus amissis , & Gallicæ victoriæ fama per cunctorum populorum ora pervagata , Neapolitanum quoque regnum cito in hostium potestatem casurum : iisdem retentis , Neapolitanos non modo , & quidquid in Italia Cæsar obtinet , conservaturos ; sed victoriæ certos fructus ingenti gloria cumulaturos . Vicit Davali sententia ; verum ne penitus Neapolitanos deseruisse viderentur , Honorato Cajetano cum pecunia Neapolim misso mandatur , ut cum regni primoribus equitatus , peditatusque delectu habito , Neapolitanum regnum quacumque ratione possent , tuerentur . . . . . *Desunt nonnulla .*

1525

M. D. XXV.

Hieronymi
Caraccioli
Cesareano-
rum Orato-
ris oratio.

Cum insequentis anni principio ad Ticinensem expugnationem cunctorum conversis animis, atque oculis, tantæ rei exitum sollicitis mentibus homines præstolarentur, non cessabant Cæsaris duces cum Senatu agere, ut suas copias cum Cæsareano exercitu conjungeret, cum Rege de rerum, summa dimicaturi. Ob eam causam Hieronymum Caracciolum Venetias misere, qui, Alphonso Santio ordinario Cæsaris legato, ac Mediolanensi oratore comitante, cum Patrum Collegium adiisset, ut in suam sententiam Senatum impelleret, multis, & gravissimis verbis egit: *Nunquam sibi in animum Proregem inducere potuisse, Rempublicam, quæ summa semper fide cum exteris quoque gentibus moribus, cultu, religione a nobis diffitis jura societatis coluerit, hac tempestate, hoc rerum statu Imperatori amico, & fœderato deesse velle, qui omnia cumulate præstiterit, quæ superiore anno pacta fuerint: neque satis scire, cur idem Senatus, qui paucis ante mensibus fortiter, ac summa cum laude in eadem causa arma induerit, nunc a se ipso dissentire videatur. Missos superioribus diebus a Prorege Neapolitano Carolum Aragonium; a Francisco Sfortia Equitem Bilium, ut de Cæsaris exercitu, de hostium viribus singillatim Senatum docerent, simulque hortarentur, ut cunctatione amota, Cæsaris exercitui suas copias sociaret: nondum hac in re Senatus mentem, ac sententiam percepisse; hinc hostes insolentiores factos nihil non audere; Insubres quotidie majoribus calamitatibus objici; multos hoc exemplo ab officio deterreri; quamplures Gallo accedere; nonnullos suspitione transversos agi; alios in perniciem Cæsaris nova consilia agitare: neque tamen Senatusconsultum aliquod fieri: Proregem existimare id accidere, quod Imperator, ac Legatus ex hac omnium copiarum conjunctione, ut fertur, detrimenti aliquid Rempublicam capere posse affirmant; tamen Proregi, & summi nominis ducibus certa ratione constare, in hoc uno salutem, dignitatemque Reipublicæ, atque Italiæ totius repositam esse: ne quis vero pluris hostium vires, nostras minoris æquo aestimet,*
cer-

certo illud constare, Gallorum, Ticino amne trajecto, haud parum diminutas, nostrorum auctas copias esse: post Mediolanum Gallico impetu occupatum nullo incommodo nostros affecisse; licet tunc Proregi, præter Germanos, qui Ticinum tuerentur, sex Hispanorum, quatuor Italarum peditum millia tantum adessent: contra vero non parva hostibus damna nostros intulisse. Quis nescit postea Helvetios multos, complures Italos a Gallo discessisse? manum militum haud exiguam cum Duce Albanie Neapolim versus contendisse? Rhetorum tantummodo quatuor millia; mille Sedunenses accessisse? Nos vero sex Italarum, septem Germanorum millium numero copias auxisse? ut, si acie certandum sit, numero aut superiores, aut certe non impares futuri simus? ut interim militum robur, ac fortitudinem, Ducum dexteris victoriis assuetas, militarem disciplinam longo labore, & periculis partam silentio præteream, quibus nos longe Gallis antecellere compertum est. His mille, ac sexcenti leviores equites accedunt, qui numero, & virtute præstant; cataphracti præterea, qui nulla ratione sint conferendi cum Gallicis sexcentis nuper cum Albanie Duce in Neapolitanum regnum profectis. Ad hæc civitates munitissimas, incolas Caesaris nomini addictissimos, hostibus insensissimos habemus: quæ omnia certam apud nos victoriam fore pollicentur; cum præsertim septem Germanorum millia, equitum quoque non exiguus numerus propediem in castra venturus sit. Neque vero ignoramus, quæ malevolorum hominum vocibus in vulgus iactata circumferantur; Insubrum imperium pro se arripere Caesarem velle; id ne vi facere videatur, hoc obtentu tegere, quod ingentem auri vim in illo protegendo effusissime exhauserit: rem sane tanto Principe indignam, qui fidem, pietatem, justitiam omni tempore summopere coluerit; neque ullis vel ingentibus præmiis propositis averti ab officio potuerit. An non id aperte ostendit, Franciscum Sfortiam in foedere Ducem Mediolani declarasse? a Senatu petiisse, ut Helvetii ad Italiam, in primisque ad Insubrum ditionem tutandam asciscerentur? Huiusce rei si qua in animis vestris hæret suspicio, Prorex, qui Imperatoris mentem multis argumentis, & literis optime perspectam, & cognitam habet, vadem se, ac sponsores, si ita Senatui libuerit, fore pollicetur,

1525

cetur, constituto tempore Imperatoris decretum de Sfortia in Mediolanensi imperio confirmando allaturum. Ad impensas quod attinet, totam rem Patrum iudicio, voluntatique permissurum. Quocirca omni abjecta mora, haesitationeque amota, ictis foederibus, amico Imperatori, laborantibus Insubribus satisfaciant.

Caracciolo ex Senatus decreto in hanc sententiam responsum est. Nullum officii genus, quod summam erga Caesarem benevolentiam, observantiamque patefaceret, praetermissum fuisse: testari superiori anno, ut dignitatem, imperiumque illius in Italia adversus Gallorum vim, & copias sustineret, gesta: mentem minime immutatam: alia tempora, alia consilia, diversas administrandi belli rationes exposcere; neque cuncta volubilitati, inconstantiaeque fortunae permitti; neque uno certamine, momento, de summa rerum periclitari oportere: non, si adesset, pro eximia illius prudentia Imperatorem secus facturum: si patientia, & cunctatione Prorex uti velit, aut victoria incruenta potiturum, aut honestis conditionibus inter potentissimos Principes pacem confectum iri; in hoc enim totum esse Pontificem, officiis, literis, nuntiis tantae rei sedulam operam navare: Caesarem ab iis consiliis minime alienum esse, eo magis quod nihil in Galliam, ut omnium fama percrebuerat, moliretur. Quid porro si Reipublicae copiae cum Caesareanis jungantur? vel ad Ticinum obsidione liberandum, vel ad Mediolanum oppugnandum defleant? congregiendum, certandumque acie fore, aut turpiter praelium vitari, subduci copias oportere; quorum alterum periculi plenum esse, rerum usu, ac militari prudentia duces summa necessitate compulso extremum omnium experiri; alterum vero amplissimae victoriae aditum hostibus patefacere, ut, non modo Insubrum provincia, sed quidquid, vel Carolo, vel Reipublicae in Italia pareat, in Regis potestatem casurum sit. Neque vero id minus Rempublicam urgere, quod, Abdua flumine trajecto, in Bergomates Rhaetorum permagnum numerum essent immisuri, quibus cuncta ferro, sanguine, praeda permiscentibus, aut copiae revocandae, aut innoxii, optimeque de Republica meriti incole hostium libidini, ac violentiae relinquendi. Cunctandum itaque hoc tempore Se-

natum

natum censere ; ne supremo cuncta discrimini objiciantur ; neve pacis spes in multorum animis concepta , insigni aliqua , & Christianæ Reipublicæ deflenda calamitate conteratur .

Hæc Venetorum consulta ; hæc consiliorum rationes eo spectabant , ut in re ancipiti variis fortunæ casibus , ac vicissitudinibus obnoxia , neque in Imperatoris , neque in Regis offensam incurrerent . Verum jam ita se res habebant , ut earum eventus omnium populorum , ac Principum Europæ mentes hæsitabundas , ac suspensas tenerent : in utram partem victoria inclinaret , ærumnis , & calamitatibus orbi Christiano se se objicientibus ; atque Italiæ præsertim , quæ superioribus annis oppugnationibus , ac præliis vexata , miseranda cunctis gentibus humanæ fortis exempla præbuerat ; neque adhuc , quibus fœde discerpta fuerat , vulnera coaluerant .

In primis vero Pontifex , ac Respublica Veneta summis angebantur curis , quod rerum præsentium mutationem consecuturam circumspectabant ; nihilque molestius , quam duos Principes acie de hujus provinciæ imperio decertaturos cernebant : Cæsarem Pontifici infensum , Reipublicæ amicitiam suspectam habere , victricia illius arma timenda esse : neque minus si Rex victoria potiretur , verendum ne felicitate impotens , atque elatus cuncta suo arbitratu in hac provincia moderari vellet . Quamobrem quantum precibus , atque adhortationibus niti poterat Clemens , ne Reges in arma rue-
rent , contendebat . Per Albertum Carpenssem , Franciscum admonet , orat , obtestatur , ne cum Cæsareanis acie decertet ; neve fortunas , opes , potentiamque Gallicæ gentis horæ momento in summum discrimen conjiciat . Eundem Carpenssem hortatur , ut Sigismundum , qui illi erat a secretis , in castra mittat , ut Regis animum a prælio incundo amoveat . Idem quoque agit cum Novioduni gubernatore , ac Regis legato , qui apud Venetos erat ; atque in omnem eventum intentus , communi saluti prospiciendum ratus , per Foscarum legatum Clemens Senatui significat , sibi in animo esse , oratorem ad Helvetios mittere , qui decem illius gentis peditum millium delectu habito , communibus stipendiis , si opus esset , in Italiam duceret ; ut Reipublicæ adjunctis copiis ; nec non pontificiis , Hetruscisque auxiliis , hostes a finibus

*Clemens
Franciscum
Regem a
prælio deterret .*

1525 bus summovent, ne incursionibus ipsorum facile paterent. Ea in re Senatus sententiam exquirat, qui, illius consilio probato, difficillimis, ac turbulentissimis temporibus a Clementis auctoritate, atque sententia se nunquam recessurum testatur. Sulpitio Verulano Episcopo id munus a Pontifice mandatur. Eodem tempore summo animi ardore Senatus Clementem hortabatur, ut paci publicae consuleret, atque ea auctoritate usus, quae summam in terris dignitatem deceret, dissentientium Christianorum Principum voluntates, intestina odia mitigaret; iras molliret; certis concordiae propositis conditionibus, a conferendo praelio revocaret. Cum enim per eos dies Henricus Angliæ Rex fortunæ Gallorum invidens, Gregorium Casaliū equitem in Cæsareanorum castra misisset, ut mentes illorum ad bellum gerendum, acrioribus admotis stimulis accenderet, & Hieronymum Paceum Venetias proficisci iussisset, ut ad focia cum Cæsareanis arma ex præscripto foederis jungenda Senatum adhortaretur; ingens suspicio animos invaserat, ne Cæsar, cum Anglo adversus Galliarum Regem percusso foedere, ex inferiori Germania, atque ex Britannia terra, marique Gallias aggressi, Regem cum exercitu ab Italia revocarent, Carolusque armatus, quas vellet, singulis leges diceret.

*Cassianum
a Davalo
captum.*

Dum hæc geruntur, & varia in utramque partem consiliorum momenta expenduntur; Davalus, qui res Cæsaris fide, virtute, ac disciplinæ militaris usu præ ceteris sustinebat, semper aliquid novi moliri, agitare, quo Regem a Ticini obsidione abduceret, aut renuentem in aleam martis alliceret. Ac ne quid sibi a tergo relinqueret, cum omnibus fere copiis Cassianum, ad Abduæ fluminis ripam situm, atque belli initio a Gallis occupatum profectus, admotis tormentis, in potestatem recepit; præsidioque arci imposito, Laudem reversus est. Et quoniam cunctos conatus retardari, ac impediri posse pecuniæ inopia noverat, in id omnes consilii nervos, mentisque aciem intendebat, ut qua ratione cogi milites, continerique sub signis possent, sedulo perquireret: cum præcipue ex Antonii Levæ literis admonitus esset, Germanos Ticini obsessos, seditiones, ac tumultus ciere; ni stipendia persolverentur, civitatem hosti tradituros minari. Huic tam
gravi

gravi incommodo militari astu obviam itum est : duobus fidis, & industriis viris, ut cum equis vino onustis in Gallica castra progredierentur, præcipitur; tribus aureorum millibus vasro consilio in vas vinarium immixtis. Leva ea de re per litteras occultis notis exaratas edoctus, extemplo ab ea parte, qua significatum fuerat, exire ad leve certamen ineundum milites jubet. Tumultu in castris orto, statim undique ad arma conclamatur; misceri pugna incipit; alter ex iis, cui deferendæ pecuniæ munus injectum fuerat, e medio elapsus, fracto vase, arrepta pecunia, urbem ingressus ad Antonium Levam sistitur; quæ res adeo Germanos permovit, ut compressa seditione, se solertiores in tuenda urbe, quam in pecunia petenda insolentiores ostenderint.

Non minor in equitatu ex hybernis deducendo, ob pecuniæ inopiam difficultas aderat, cui Hieronymi Moroni opera valde fuit opportuna. Is enim Cremona in mensem equitatu suffecturam argenti vim attulit, quantaque ad tormentorum apparatus, & cetera belli instrumenta usui esse posset. Pedites, quia facultas persolvendi stipendii non erat, Davaus pollicitationibus, adhortationibus, prece flexit; atque Laude exercitu coacto, in quo septingentos cataphractos, totidem leviores equites, pedites Italos mille, Hispanos, ac Germanos ad sena & dena millia censeret ferebatur, viii. kal. februarii motis castris, Melenianum, quod Mediolano passuum decem millibus abest, Cæsareani proficiscuntur, tanquam Mediolano exercitum admoveere statuerent; eo consilio, ut, si periclitanti urbi Rex subvenire vellet, a Ticino exercitum abduceret, vel metu perterriti hostes urbem ultro defererent. Verum consiliis eventus dispar fuit. Lambrum amnem Cæsareani trajiciunt, oppidumque Sancti Angeli medio ferme inter Laudem, & Ticinum itinere aggrediuntur, ne hostes commeatus, qui a Laude ad exercitum convehendi erant, opportunitate loci impedirent, aut interciperent. Quod Rex veritus, ut Italici peditibus octingentis, equitibus ducentis, qui Pyrrhi Gonzagæ auspiciis oppido se tenebant, prospiceret, simulque an satis munitum, hostiumque ad impetum excipiendum validum esset, intelligeret, Jacobum Cabaneum Magistrum equitum, & Federicum Gonzagam Pyr-

1525 rhi fratrem misit; qui egregie defendi posse retulere. Re tamen ipsa aliter compertum fuit; nam Ferdinandus Davalus dispositis, admotisque ad moenia tormentis, ac prostratis pinis, e quibus propugnatores recti telis, scloppisque hostes ab oppidi ingressu arcebant, adeo strenue rem gessit, ut metu oborto, milites, moenibus relictis, in arcem se receperint, neque hostium impetu expectato, ultro Davalo se dederint. Pyrrho Gonzaga, aliisque ducibus detentis, reliquos equis tantum, armisque multatos incolumes abire ea conditione permisit, ut Abdum trajicerent, neque illis arma adversus Caesarem capere, nisi exacto mense, jus esset.

Sancti Angeli deditio.

Rex cum primum copias cogere, atque exercitum movere Caesareanos cognovisset, consilia de belli gerendi ratione agitare coeperat. In diversas partes, ut plerumque arduis in rebus solet, consilia ducum scindebantur. Tramolii, ac Paliciæ ea erat sententia, quamprimum a Ticino exercitum abduci oportere; ad Carthusianas aedes, vel ad Binasum, aut si quis alius aquis, quarum regio ad agros irrigandos copiosa fess, tutior esset locus, in eo castra statuenda: haud dubia hoc facto de hostibus regem victoria absque sanguine, ac suorum cæde potiturum: copias Caesaris pecuniæ inopia premi, ingentibus promissis vix ex hyberniseductas, in prælio, si cito committeretur, spes omnes reposuisse: cunctaretur Rex, moram traheret, hostem cito sponte abiturum; non ducum auctoritate, non vi milites sistendos: Ticino obsidione liberato, statim Germanos stipendia flagitatu-
ros, ac momento temporis cuncta tumultu, minis, seditionibus exarsura: præclaros duces, quorum memoria adhuc viget, ad prælium nunquam, nisi vi coactos descendere consuevisse, summam militiæ laudem prudentia, non temeritate adeptos: incertos præliorum exitus esse, in quibus nonnunquam fortunæ potius, quam virtuti locus fuerit. At gloria (inquiunt) Gallici nominis, Regis constantia, cunctisque mortalium oculis, tanquam in amplissimo orbis theatro spectanda virtus, pugnam suadent. An non dissuadet locus? dum ex uno latere exercitus desperatione actus, ex altero vero obsessa urbs, cum Germanorum militum robore hinc, atque inde circumire, atque aggredi copias nostras poterunt? quod sane militarium re-
rum

rum scientissimi semper cavendum sunt opinati . Non audacia , non incertis , ac periculi plenis consiliis , sed prudentia captæ rerum præclare gerendarum opportunitates , prosperos eventus solidæ , veræque gloriæ fructum pariunt . Sed contra maris Præfectus speciosa tutis anteferre solitus , atque vulgi opinione , ac vocibus , non rei veritate consilia metiri , maximam illius famam in omnem posteritatem notam dedecoris subituram arbitrabatur , si constantiæ , invictique animi existimationem , quam apud cunctos mortales concitaverat , Ticinensem obsidionem solvendo , corrumpere , certamque obtinendæ jamdiu obsessæ urbis spem sponte amitteret : hostes rerum omnium penuria , atque egestate adactos ; loco munito , atque ad obsistendum Cæsareanis opportuno castra esse : egregio hoc facto debellari hostes , totam Italiam subjici Gallorum imperio haud difficulter posse : audendum , dum omnia regiæ felicitati faverent , ac fortunam benigne afflantem , dum tempus esset , excipiendam .

Consilium illius Rex amplexus , cum Sancti Angeli oppidum captum ab hostibus allatum esset , copias omnes (parvo militum numero excepto , quos trans Ticinum amnem ad continendos in officio incolas illius regionis reliquit) in unum contrahit . Italarum peditum duo millia , qui æstate superiore Rentii Ceritis auspiciis militaverant , nuper Massilia Savonam profectos ad castra vocat . Joanni Ludovico Palavicino , cui quinquaginta equitum præfecturam , tribunatumque peditum concesserat , mandat , ut Cremonam auxiliis destitutam occupare conetur ; commeatus , qui inde ad castra hostium convehantur , intercludat . Nihil , quod vires exercitus augere , vel hostes detrimento afficere queat , prætermittitur . Qui Massilia moverant milites , cum in Alexandrinum agrum prope Urbam fluvium pervenissent , a Gasparo Mayno Mediolanensi , qui cum mille ac septingentis peditibus Alexandria præerat , parva manu , cum ex itinere defessi , ac rei novitate perculsi non diu substitissent , fœde in fugam vertuntur , atque in Castelletum oppidum se recipiunt : nonnulli cæsi , ceteri cum oppido in hostium potestatem concessere . Palavicinus , duobus peditum millibus , ac quadringentis equitibus Pado trajecto , Casale majus nullis

1525 præinctum moenibus oppidum ingressus , tumultuario opere aggere , & cratibus circumambit ; depopulari , grassari , deterere undique populos , & agricolas jubetur . Franciscus Sfortia mille quadringentos pedites cum exiguo equitatu ductu Rodulphi Varani Camertis , nec non leviores equites nonnullos Alexandri Bentivoli Bononiensis auspiciis exire præcipit . Ea re audita , Palavicinus , licet Franciscum Rangonium Murinensem cum peditatu , equitatuque sibi præsto futurum intellexisset , moræ impatiens , numero suorum confidens , paucitatem hostium contemnens , ad pugnam egreditur . Equites Bentivoli initio in fugam vertuntur ; sed Sfortianorum omnium adventu re cominus agi coëpta , Palavicini copiae referre pedem ; dux frustra animos addere , in confertos hostes impetum facere ; donec equo excussus , Bentivoli , Sfortianorumque prosperum certaminis eventum sua captivitate cumulavit : quo facinore erecti Cæsareanorum animi de totius belli exitu felicia omnia accipere , alacriori animo pugnam appetere ; cum etiam eodem fere tempore Rhætorum sex millia inopinato ex regiis castris callido Joannis Jacobi Medicei facto recessissent .

*Joannis
Jacobi
Mediceifilius.*

Erat is Mussiæ arcis , quæ juxta Larium lacum sita est , præfectus ; cumque mente secum reputaret , qua ratione Clavenna Rhætorum oppido , non longe a lacu summo potiretur , fors consiliis aditum struxit : nam cum per eos dies Clavennæ Præfectus nihil hujusmodi suspicatus , arce , quæ juxta collem oppido imminet , egressus esset , a militibus , quos Mediceus inter quasdam rupes in insidiis non longe ab arce disposuerat , comprehenditur ; atque uxore ad vociferationem , tumultumque commota , & quidnam illud rei esset , ad portam sciscitante , milites strictis ensibus eidem minantur ; ni statim arx traderetur , conjugem interfecturos . Itaque reclusa porta , Cæsareani arcem occupant . Confestim Mediceus cum trecentis peditibus arce egressus , oppido potitus est . Qua re ad Rhætos delata , cuncti ad arma concurrunt ; qui in regiis castris erant per literas vocati , mox proscriptionis poena deteriti reditum in patriam moliantur . His accensi Cæsaris Duces , ac in primis Davalus , in cujus auctoritate , con-

*Clavenna a
Mediceo oc-
cupata .*

filio ,

filio, ac virtute belli totius administratio sita erat, nihil, nisi de manu cum hoste conferenda, ac iusto congreddi Marte, cogitare; quique levioribus praeliis semper superiores fuerant, si tota acie decerneretur, amplissimam de rege sibi victoriam pollicebantur. Davalus castra Gallorum undique inspicere, situm diligenter observare, loca notare, quo insisterent Helvetii, quo Italicus peditatus stationem haberet, ubi locati equites, qua parte tormenta disposita; agrorum fossas, vias, ingressus, exitusque illarum optime noverrat; nocte intempesta ad arma hostem excitare, fossas propugnacula, vineasque propius agere, levioribus certaminibus laceßere, victricia signa nonnunquam in castra reportare. Neque vero obsessi Antonio Levæ minus parebant; ex obsessa enim urbe sæpe exibant, improvisi hostes adoriebantur. Joannes Mediceus, cui rex paulo ante trium millium peditum, ac trecentorum equitum præfecturam tribuerat, vir bellica virtute, ac militari ausu illustris, glande plumbea juxta pedis talum transfixus est, atque ob id Placentiam delatus praelio interesse non potuit.

*Joannes
Mediceus
glande percussus Placentiam deducitur.*

Rex, ut appropinquantem Cæsareanos exciperet, in valle, quam Vernacula, rivus ex Parco fluens, præterlabitur, castra locat; a fronte, a tergo, atque a sinistro latere vallo, ac præaltis fossis circumcingit; a dextro in Parci Ticinensis muro satis sibi esse munimenti arbitratus; Mirabello præcipue, quod olim venationi operam daturi Mediolani Duces incolere consueverant, nonnullis equitum turmis, ac manipulis peditum firmato. Davalus ex adverso, sex instructis acierum ordinibus, quarum duæ equitum, quatuor peditum erant, exercitum disponit: peditum primam ex duobus Germanorum, totidemque Hispanorum millibus, admixtis Italis, constituit; huic Vastium Marchionem præficit: secundæ ex solo Hispano peditatu ipse Davalus præerat: tertia, & quarta, quæ ex Germanis constabant, Proregi, Caroloque Borbonio parebant. Rebus omnibus ad pugnam ineundam comparatis, de omnium Ducum sententia vi. kalen. martias, intempesta nocte, castra movet: ante solis exortum per fabros lapidarios, adjuvante milite, passibus sexaginta muri solo æquatis, per ruinas Parcum ingreditur. Prima peditum acies Mirabellum,

1525 reliquæ ad regia castra contendunt, statimque ad arma undique conclamatio in exercitu Gallico fit. Rex Parcum ingressos hostes certior factus, suis opem ferre: milites arma capere, Cæsareanis obviam ire, castrorumque reliqua munitione, hosti æquo loco pugnandi potestatem facere. Primum Hispanorum agmen pugnam capeffit, emissoque summo impetu globorum ferreorum turbine, multos ex Gallis vulneribus, sanguine, cæde affectos retrocedere cogit. Gallicus equitatus cum Helvetiis peditibus insita ferocia a latere urgens Hispanos loco movet; verum subsequuti Germani cuneata acie Helvetios adorti, ingenti cæde illata, prosternunt, ac profligant. Tum equitum hastatorum numero, in quibus omnem victoriæ spem collocaverat, rex stipatus eximia virtute, infracto animi vigore, & corporis robore in certamen prodit; ac dum suos labantes, atque in fugam versos compefcere, & redintegrare pugnam nititur, inter confertas hostium acies acriter dimicando sauciatus, equo, cui insidebat, graviter icto, excussus, densissima undique militum confluentium turba circumseptus, vivus in potestatem hostium venit: corporis proceritate, armorum rutilanti splendore insignem virum Prorex, qui eo accurrerat, conspicatus, ipsum jam quifnam esset palam ferentem, manu deosculata, summo honore nomine Cæsaris excepit. Eodem momento Alphonfus Davalus Gallicos equites, qui Mirabello infederant, dejecit, ac conficit, atque Antonius Leva cum Germanis Ticino egressus, Gallos a tergo invadit. Tunc undique in fugam versi, nemo consistere, nullus hosti frontem objicere, cuncta pavoris, ac trepidationis plena: jam non pro dignitate, & pro Regis salute certare; sed sævienti fortunæ cedere, ab hostibus vitam deprecari: ut ex tanto exercitu, prostrema equorum excepta acie, cui Carolus Alenconii Dux, Regis fororius, præfectus aderat, statimque conferto prælio se subduxerat, pauci hostium vel ferrum, vel manus evaserint. Gallorum supra octo millia aut occisi, aut Ticini amnis aquis hausti: ex Cæsareanis septingenti circiter desiderati sunt. Ad hæc e Gallis proceribus multi occubuerunt, inter quos Gulielmus Gauferius, maris Præfectus, qui superiore anno improspere exitu in Insubribus dimicaverat, auctorque ine-

*Gallorum
ad Ticinum
profligatio,
& Franci-
sci Regis
captivitas.*

undi praelii Regi fuerat ; Scudus Lautrechii frater ; Jacobusque Cabaneus equitum Magistri , *Marescalli* a Gallis vocati , aliique summi nominis viri . Regis fortunam reliqui fere duces subiere . Hic eventus Ticinensis pugnae fuit , qui sicuti non minus Regi , totique Galliae , quam Italiae luctuosus fuit , quae acriores bellorum tempestates inde perpeffa est ; ita Caesarem , ejusque Duces e gravissimis periculis ereptos ingenti gloria , ac laetitia cumulavit , tantumque praedae e totius exercitus , castrorumque direptione , e manubiis , captivisque accessit , ut exantlato labores , ac pericula opulentissima mercede supra vota compensarint . Atque in eodem die deletae Gallorum copiae , rex captus , Mediolanense imperium a Caesare recuperatum est .

1525

Finis Libri Primi.

E P I T O M E.

Galliae Rege captivo, auctisque Cæsareanorum viribus, Italarum Principum animi ob tuendam Italiae dignitatem, ac libertatem in varias curas distracti sunt. Primum in commune consulere, ac vires in unum conferre singuli animum induxere; at statim Clemens Pontifex ad Cæsaris partes pertractus est. Franciscus Rex ex Italia in Hispaniam deversus, ob captivitatis tedium gravi morbo tentatus tandem convaluit. Dum novi inter Cæsarem, Italiaeque Principes foederis condiciones scribebantur, Davalus Franciscum Sfortiam tota Insubria, praeterquam Mediolanensi, ac Cremonensi arcibus exutum, Mediolani obsedit, arctaque custodia adstrinxit. Galliae Rex iniquis conditionibus e carcere dimissus est. In Coniaci oppido foedus inter Galliae Regem, Pontificem, Venetos, ac Mediolanensium Ducem est percussum. Dum Cæsar Italos Principes lenire, ac sibi conciliare nitebatur; Veneti minime interea cessandum rati, Laudem-Pompejam occuparunt; mox Mediolanum aggressi, incepto absistere coacti sunt. Foedere Coniacensi vulgato, dum, Modoetia capta, ad Mediolanum inter foederatos de oppugnanda urbe consulitur, Sfortia necessitate adactus arcem Hispanis tradidit. Cremonam a Baleonio circumfessam Urbini Dux in Venetorum fidem recepit.

HISTORIARUM VENETARUM ANDREAE MAUROCENI LIBER SECUNDUS.

RAELIO ad Ticinum inito, Gallorum profligatis copiis, Rege capto, proceribus in Cæsaris potestatem redactis, Alenconio Duce ex Italia quam citatissimo gradu abeunte, Mediolano recuperato, incredibile dictu est, quantum Caroli Imperatoris felicitas omnium Christianorum principum, Italo-

1525

rumque præsertim animis terroris incusserit, populorum omnium oculis prospectantibus, quonam hæc ingens Gallorum clades, victriciaque Cæsaris arma essent evasura. Permovebant Imperatoris ætas, animus, occasio, magnam apud cunctos mortales, maximam apud principes vim habere solita: neque facile sibi suadere poterant; res ad eximias principem a prima juventa aspirantem, tantam sui nominis illustrandi, imperii-

que

1525 que propagandi opportunitatem elabi per socordiam permissurum. Regem illum in potestate habere, cum quo simultates, odiaque intestina exercuerat, illustrique æmulatione de Imperii dignitate paucis ante annis decertaverat: Gallias nihil non pro sui Regis libertate Cæsari concessuras: præcipuam Italiæ partem illi obtemperare: exercitum Ducum peritia, militum virtute, recenti victoria exultantem nihil non ausurum. His fiebat, ut qui potentia principes in Italia eminerent, Pontifex, & Veneti pro illius libertate dies, noctesque excubarent. Metuebat sibi Pontifex, quod Regi Gallorum adhæserat; quod Albanæ Ducem in Neapolitanum regnum bellum inferentem, per suæ ditionis fines transeuntem comœtu, & milite iuverat; quod pro Rege in Insubrum possessione retinendo, consilio, auctoritate, viribus enixe laboraverat. Senatus autem Venetus, quod copias ex fœdere Cæsareanis flagitantibus conjungere detrectaverat, verebatur, ne ea re permotus Cæsar veteres inter Maximilianum, & Rempublicam inimicitias, ac bella memoria repetens hostile aliquid moliretur. Quocirca unum illud ad Italiæ incolumitatem, decusque retinendum hoc tempore superesse videbatur, ut Cæsari, si victoria ad perturbandam quietem, præsentemque rerum statum uti vellet, communibus consiliis, ac viribus Clementis, Senatusque Venetus obsisterent. Eam sibi animo hæere sententiam Pontifex, neque societatem absque Republica cum Cæsare unquam habiturum, Senatui significaverat.

Verum Cæsareani Pontificem, Venetosque conjunctos esse ægre ferebant; unum hoc illis, quo minus ad nutum Italiæ principibus leges dicerent, pecuniamque, qua maxime egerent, ad deducendum exercitum colligerent, esse impedimento rati. Sejungere igitur amicos principes adoriuntur; Clementem ad suas partes pertrahere, multis propositis commodis, contendunt; Senatui, Clementis ratione posthabita, facilia omnia apud Cæsarem fore pollicentur: propterea Joannes Sarmenus a Prorege Venetias missus fuerat, qui partem ab Imperatore victoriam Reipublicæ gratularetur. Senatus vero Andreas Naugerio, ac Laurentio Priolo in Hispanias profectis, ut eodem officii genere uterentur, & de prospero ad Ticinum prælio Cæsari gratularentur, injunxit. Antonius autem Surianus

Joannes Sarmenus a Lanojo Venetias missus.

Andreas Naugerius & Laurentius Priolo ad Cæsarem Legati.

Antonius Surianus ad Lanojæ Legatus.

Brixiae Prætor Reipublicæ nomine ad Proregem, Carolumque Borbonium eadem de causa proficisci iussus est. Verum longius prospiciens Senatus cum Pontifice agebat, ut communi consilio imminencia Italiæ pericula propulsarentur; id fieri absque dubio posse, si Pontifex, Senatus, Florentinaque Respublica, quæ Clementis auctoritatem sequebatur, foedere inito, tantum copiarum equestrium, pedestriumque numerum instruerent, qui ad ditiones illorum tuendas, atque ad Cæsareanos, si quid hostile aggrederentur, arcendos sufficeret: ab auctoritate, potentiaque foederatorum minores in Italia principes non recessuros. Erant sane tunc Reipublicæ cataphracti equites nongenti, levioris armaturæ sexcenti, pedites ad decem millia, præter classem, quæ multis triremibus, magnis, parvisque navibus instructa facillime a Republica maritimis in rebus innutrita augeri poterat. Alphonfus Ferrariensis Dux ducentos sexaginta cataphractos, leviores equites quadringentos, non parvam militum manum habebat. Metaurensum vero Ducis ea erat sententia, duorum cataphractorum millium, mille quingentorum leviorum equitum, peditum triginta millium exercitu Italiæ libertatem, dignitatemque defendi, hostium impetum repelli, ac pro tempore non minima illis damna inferri posse: celeritate tantum opus esse videbatur: pecuniæ defectu, militum tumultu, variis incommodis Cæsaris undique pressis Ducibus, occasione utendum: non alienum ab Italis Henricum Angliæ Regem futurum, qui licet foedere Cæsari victus esset, atque ad prælium illius Duces incitandos Gregorium Casalium in Italiam misisset, in immensum illius augeri vires, & penes unum leges belli, pacisque esse æquo animo minime laturus erat. His accedebat, quod a Cæsareanis pro novo foedere ineundo oblatae conditiones suspitione minime carere videbantur; cum præcipue Cæsar tunc in Hispania moraretur, neque ex illius consilio, & auctoritate quidquam decerni posset; quæque tractata de gravissimis rebus forent, comprobare, aut infringere in illius potestate esset. Cæsaris societati Italiæ libertatem, ac salutem prætereundum nihil aliud esse, quam acre adversus Gallos bellum, cunctis spectantibus, moliri; illis subactis, totius Christianæ Reipublicæ principatum Carolo deferre.

1525

Quibus sane permotus Pontifex a foedere cum Cæsareanis ineundo animum averterat; Senatuque suadente, in Helvetios ad peditum delectum habendum Verulano misso, undique copias cogere nitebatur, Jacobo Salviato, qui summa apud Clementem auctoritate pollebat, impellente, eandemque Florentinæ Reipublicæ mentem esse suadente, quæ Franciscum Victorium ad Pontificem miserat, atque illum, ut paci, & tranquillitati Italiæ prospiceret, omni officii genere fuerat cohortata. Ad hæc Ferrariensis Dux, viribus, pecunia, situs opportunitate maximo videbatur adjumento futurus. Is cum Pontifice amicitia conciliandæ, veterumque odiorum memoriae delendæ occasione arrepta, oratorem Venetias miserat, qui ducentos cataphractos, leviores equites quadringentos, de quibus supra diximus, Duces virtute, militarique disciplina insignes ad Pontificis nutum præstaturum polliceretur: Senatusque cum Clemente agebat, ut Duce in foederis societatem ascito, non minimum roboris exercitui adjiceret, ac libertatem, dignitatemque publicam firmitus tueretur. Neque alienus Clementis animus ab Alphonso videbatur; atque ut Henrici Angliæ Regis auctoritas accederet, suadente Senatu, Hieronymum Ghinnuccium Senensem in Angliam miserat, ut quo loco res Italiæ essent, Regi significaret, illumque impelleret, ut nimia Cæsaris potentia jam in omnium perniciem redundanti, auctoritate, potentiaque, quibus plurimum posset, obviam iret: id ipsum Reipublicæ nomine Laurentium Aurium Oratorem ad Henricum designatum significaturum. Dum hæc aguntur, Cæsareani nihil prætermittendum rati, ut in suas partes Clementem allicerent, pollicitatione, prece, minis agebant; illum deterrere ab inceptis nitebantur; si id obtinerent, pecuniam militibus non defuturam arbitrati, reliquos Italiæ Principes, vel Pontificis auctoritatem sequuturos, vel certe cum Cæsare certaminis aleam nulla ratione subituros. Id ut facilius consequerentur, octo peditum Germanorum millia, quadringentos cataphractos, tria Hispanorum vexilla in Carporum ditioe sita, in agrum Placentinum, qui una cum civitate tunc Pontifici parebat, Prorex immittit: minatur se, sexcentis adjectis levioribus equitibus, copias ad decem millium numerum auctas per Apennini juga in Campaniam trans-

Hieronymus Ghinnuccius Clementis Legatus in Anglia.

Laurentius Aurium Legatus in Anglia designatus.

mis-

missurum, Albaniae Ducem oppugnaturum; se vero cum pari militum exercitu Insubres defensurum. Interea Archiepiscopus Capuanus ex Hispaniensi legatione Romam reversus Pontificis animum nutantem, & in varias partes distractum ad concordiam cum Cæsareanis Ducibus amplectendam flexit; atque, ut omnia e finibus Ecclesiae nascentis belli initia tollerentur, Urfinique, & Columnenses diversae factionis homines, qui milites, & arma ad res novandas comparabant, reprimerentur, Albaniae Duci Clemens auctor fuit, ut majori copiarum parte dimissa, e regno Neapolitano discederet: quo facto Cæsareani quidquid militum in agro Romano haberent, statim missuros; Columnenses ab armis recessuros polliciti sunt.

1525
Capuanus
Archiepi-
scopus Pon-
tificem ad
pacem am-
plectendam
flectit.

Dux vero Sinveffanus Cæsaris apud Pontificem legatus, ut penitus ad Cæsareanos Clementem traheret, Proregis nomine de foedere adversus Gallos ineundo, atque de fociis in illos armis vertendis, maximis propositis conditionibus, agebat; a quibus sane consiliis cum illius animum non parum abhorrere intelligeret, de praesenti rerum statu in Italia, inita societate, retinendo agi coeptum est. Clemens Senatui significat, necessitate adductum, ut rebus suis prospiceret, quas quamplurimis bellorum periculis, ac ruinis objectas, non sine populorum clade, ac ditionis Ecclesiae detrimento, jam tum mente intueretur, praeterita consilia deferere coactum: non Italorum principum societatem, non copiarum incrementa probare; sed cum Cæsareanis certis conditionibus in gratiam redire statuisse: enixurum, si ita Senatui visum fuerit, ut eodem foedere, ac societate Rempublicam complectantur. Ad hæc Senatus, ne in re summi momenti, ex qua totius Italiae libertas, ac dignitas penderet, aliquid perturbato animo agat, vel nimio timore permotus decernat, hortatur: non eo loco res Cæsaris esse, ut properanter, ac precipiti consultatione in illius finem ruendum sit: imminutas Cæsareanorum vires, octingentos cataphractos, totidem, vel paulo amplius leviores equites, pedites quatuordecim millia illis adesse, quos pecuniae inopia sub signis vix contineri posse, ne dum novi aliquid hoc tempore moliri queant: summis laudibus efferre Pontificem, quod foedus adversus Gallos non modo Italiam, sed universum Christianum orbem incendiis bellorum, ac cladibus inflammaturum,

1525 rum, forti animo repulerit; suadere, ne aliquid de societate pro præfenti Italiæ statu retinendo statuatur, priusquam Cæsaris voluntas, ac mandata ex Hispaniis perferantur.

*Fœdus in-
ter Clemen-
tem & Cæ-
sarem.*

Verum Pontifex, quem præfentia potius, quam futura urgebant, consilium amplexus, quo se, resque suas in tuto collocaret, & Cæsareanorum stimulis, & suorum adhortationibus impulsus, non expectata Cæsaris sententia, kal. aprilis cum Prorege fœdus iis conditionibus sanxit. *Primum, ut communibus armis, atque auctoritate Franciscus Sfortia Cæsaris auspiciis in Insubrum possessione retineatur. Deinde, ut Cæsar Pontificiæ ditionis imperium adversus hostium injurias tueatur. Tum, ut in suam clientelam Florentinorum Rempublicam recipiat; Mediceæ familiæ dignitatem, atque amplitudinem nulla unquam de causa imminui in patria permittat: qui intra Ecclesiæ fines detinentur milites, statim amoveantur: centum aureorum millia Florentini Cæsaris Ducibus pendant. Quadrimestre spatium, ut hæc Caroli decreto firmentur, præfinitur. Venetæ Reipublicæ, ceterisque Italiæ principibus viginti dies assignantur, ut æquis, honestisque conditionibus, si ita libuerit, in fœderis societatem coire possint. Atque his diebus Albanæ Dux classe regia cum Rentio Cerite ad Centumcellas exceptus, majori parte suorum amissa, in Gallias reversus est. Patres, cum Pontificem Cæsari accessisse, minorisque auctoritatis principes eadem veluti tempestate jactatos, in eundem portum delatos animadverterent; multa secum animo volvere, maximis curis agitari; Galliæ viribus confopitis, ac labefactatis, nulli rei, nisi Regis libertati aspirantibus; Pontifice adversus omnium opinionem in Cæsaris partes protracto, quot superesse, qui illius potentia, aut adversari, aut reluctari queant? Uni Senatui, & Reipublicæ libertatis, incolumitatisque Italiæ onus incumbere.*

*Gaspar
Sormanus
a Francisci
Regis ma-
tri Vene-
tias missus.*

Miserat sane per eos dies Ludovica Francisci mater, cui ob Regis captivitatem totius regni administratio obtigerat, Venetias Gasparem Sormanum cum literis, quibus Senatui significabat, omnia in Galliis tuta esse, neque ex adverso prælio, Regisque captivitate quidquam, quod vires amplissimi regni imminuere, potentiam, ac majestatem possit, pertimescere: rogare, ut quæ semper fuit erga Venetam Rempublicam Re-

gis benevolentia , ac nobilissimæ gentis in Venetum nomen propensio , pro eadem officio , auctoritate , viribus nitatur , ut Regi de Republica , ac de toto Christiano orbe optime merito ex indignissima servitute erepto libertas restituatur , qua salus , atque incolumitas rerum , filiorum , ac totius Galliæ regni , veluti fulcimento , sustentatur . Ad hæc rescribere Patres , ægerrime Regis casum Rempublicam tulisse , nihilque accidere illi molestius potuisse , quam Regem illum , quem semper summa observantia coluerat , in has æumnas incidisse . Ceterum rela itusque fortunæ , qua varie humanæ res commoventur , ac veluti fluctibus agitantur , fortiter perferre id demum esse animi vere regii ; cum præcipue res eo loco sint , ut omnia sperare fortunatum exitum jubeant ; atque incredibili providentia totius regni incolumitati , sapientissimis reginæ consiliis , prospectum fuerit : nihil magis Senatus cordi esse , quam ut celerrime rex pristinam libertatem consequatur ; in eo omnem operam , studium , curam , quantum in se erit , adhibiturum . Verum magnas res sapius prudentia , & cunctatione mortales assequi ; quocirca cum opportunitas affulserit , nihil ad tantam rem consequendam Senatum prætermisurum . Eodem ferme tempore Hieronymus Caracciolus , & Alphonsus Santius , ut novum foedus a Republica cum Cæsare iniretur , a Senatu flagitabant . Patres minime de nova agere societate , cum prior sufficere videretur , necessarium arbitrabantur ; cum acrius instarent , ne difficillimis temporibus prorsus pacis consilia aspernari viderentur , Senatus decreto responsum est . Si in ea sententia permaneant , novique foederis Pontificem caput , ac principem esse velint , non recusaturos . Verum cum in dies mora negotium protraheretur , & Pontifex cum Cæsareanis concordiam , pacemque firmasset , Mediolani Dux , Prorege non dissentiente , Equitem Bilium Venetias misit , qui Collegium ingressus Ducis nomine significavit , mentem Proregis esse , ut novi foederis mentione præterita , vetus confirmaretur : cum copiarum Reipublicæ Ticinenſi prælio non interfuerint , & ob id , ut militum numero pares hostibus essent , ingentes impensas efficere Cæsareani coacti fuerint ; æquum censere , ut ea vis pecuniæ , quam ratio exposceret , a Republica persolveretur : petere idcirco aureorum millia centum , & viginti .

1525

*Senatus ad
Reginam
responsio.*

*Eques Bi-
lius a Pro-
rege , &
Sforzia Ve-
netias mis-
sus.*

Ea

1525

Petrus Pefareus a Venetis Mediolanum missus.

Ea re in consultationem adhibita, placuit, ut Petrus Pefareus legatus Mediolanum renovandi foederis causa proficisceretur, cui perampla a Senatu cum Prorege paciscendi auctoritas imperita fuit; dummodo mandata, quæ ad negotium peragendum requiri solent, non desiderarentur. Verum cum nullam Prorex a Cæsare tanta in re conficienda auctoritatem haberet, mora, ac novis eventibus nihil perfici potuit.

Franciscus rex captivus Pisleonem perducitur.

Interea Franciscus Galliarum rex qui post Ticinensem captivitatem Pisleonem perductus, regio cultu exceptus, & honorificentissime habitus fuerat, summo studio, ac diligentia in arce servabatur. Is cum primum eo post prælium perductus fuisset, literas ad matrem dederat, ut nuntiis Cæsareanis in Hispaniam proficiscentibus, tutum per Gallias iter agere liceret, eo gratiam Caroli Lanoji Proregis sibi conciliatum iri sperans, auctoritateque illius libertatem a Cæsare adepturum. Id non modo ultro a Regina concessum est; sed etiam per eundem, qui victoriæ nuntium ad Cæsarem ferebat, literæ additæ, quibus illum enixe obsecrabat, ne in tanta victoria, tam secundis rerum eventibus humanæ fortis oblivisceretur, Regemque sibi affinitate conjunctum, in illius manus prolapsum, clementia, & mansuetudine, quæ vere imperatoriæ virtutes sunt, erigeret, ac recrearet: tempus affore, quo illi pro immortalis beneficio non inferior gratia redderetur. Cæsarem tantæ victoriæ nuntio accepto, fama fuit, nullum lætitiæ signum, ne vultu quidem, dedisse; sed immobili, quam in utraque fortuna gerebat, animi constantia gestientis gaudii stimulos cohibuisse; & ne publica, quæ assolent, a populis victoriæ argumenta ignium, æris campani, ludorum, spectaculorumque ederentur, penitus prohibuisse: supplicationibus tantum Deo Optimo Maximo Cælitibusque decretis, qui sua illum providentia complexi aditum perhonorificum ad pacem Italiæ, atque totius Reipublicæ Christianæ firmandam aperuissent. Ceterum rex moræ impatiens, cum varia ob impedimenta, & difficultates libertatem sibi aut differri, aut negari animadverteret, in dies animi, mentisque curis contabescebat; nunquam e captivitate solutum iri arbitratus, nisi Carolum alloquendi sibi potestas permetteretur: quamobrem ut in Hispaniam ad Cæsarem perduceretur, a Prorege

cni-

enixe flagitabat. Postulatis Prorex tandem assensit, atque ut iter a Gallis tutum in Hispaniam foret, Annas Momorantius ad Ludovicam Regis matrem citato itinere profectus est, ejusque jussu sex e Massiliensi portu deductis triremibus, Regem, Lanojo comitante, ad Delphini portum (quod viginti passuum millibus in orientali tractus Genuensis parte a Genua distat) offendit; inde mutato itinere, cum suis, sexque Gallorum triremibus ad occidentem Hispanias versus flexit, ac Barcinonem delatus, mox Madritum Franciscus perductus est.

*Franciscus
Rex Madri-
tum per-
ducitur.*

Rege ex Italia in Hispanias advecto, magna Principum Italorum immutatio subsequuta est, jactaque suspicionum femina in dies augeri cœpere: Italiæ totius ad imperium Carolum aspirare. Cur enim, si id illi, ut maxime prædicabat, cordi erat, ut bellorum procellis agitatum provinciam, Christianamque rempublicam stabili, firmaque pace sublevaret, non statim æquis conditionibus Rex de Ecclesia optime meritis magnanimo consilio libertate donatus? cur tot itineribus emensis, in penitiora Hispaniæ loca adductus; nisi ex illius libertate ingentem auri vim, Galliarum partem, Italiæ principatum adipisci in animo habeat? ac Regis ærumnis, & calamitate ad res suas amplificandas, extollendasque fortunas usurus sit? Jam enim fama pervulgatum erat, in sequentem annum, ut de more Augustali corona insigneretur, Cæsarem in Italiam venturum, atque nobilissimæ provinciæ statum ad libitum compositurum. Idque haud difficile Carolo fore plerique arbitrabantur; utpote qui Neapolitanum regnum obtineret, Insubres subegisset, intra viscera Italiæ exercitum victoriæ assuetum haberet; cujus nutum, ac potentiam minores Italiæ Principes sequuturos; urbes, & oppida multa in suam potestatem redacturum; in iis milites, exercitumque distributurum; pecuniæ vim ingentem comparaturum, qua & copias veteres continere, & novos delectus habere posset. Denuo itaque a Clemente, atque a Senatu consultitur, quam potissimum ratione ab imminentium malorum formidine Italiam liberarent, metuque Italos solverent. Licet enim concordiam cum Cæsareanis Pontifex nuper iniisset; attamen rerum præteritarum memor, quas alte menti Imperatoris infixas esse non ab re verebatur, plus timendum ob insitam Regum, ac Principum ambitionem, dominandi-

1525 que libidinem, quam pactis fidendum esse censebat. Senatus vero Venetus, qui tanquam ex specula libertati Reipublicæ, atque Italiæ semper prospexerat, minime tutum arbitrabatur, res tam magnas, tam ingentes fortunæ, casuique committere, atque iis Italos Principes præsidiiis nudatos esse, quibus se, resque suas tueri, ac Cæsaris vastis, quæ ferebantur, consiliis obsisti posset. Huic rei duo præsertim conducere; primum si inter omnes Italiæ Principes societas iniretur; deinde si Ludovica Francisci mater, quæ pro filii libertate sollicita nihil non factura esset, Italarum conjunctis animis, ac viribus, in spem Regis liberandi, quem adhuc arcta Cæsar detinebat custodia, erigeretur: non alienum ab his consiliis Franciscum Sfortiam futurum; cum præcipue post tot labores, ac vigilas, quas pro avito retinendo imperio exantlaverat, spes tantum incertas, inanisque captaret: quamvis enim Prorex Mediolanensis ducatus diploma penes se esse palam affirmaret; duodecies tamen centena aureorum millia a Sfortia prius persolvi petebat, ut justis Insuorum titulis imperatoria auctoritate frui liceret; quæ res tantum ejus animo desperationis injecerat, ut nunquam se Mediolano potiturum putaret; ad retinendamque illius possessionem omnia hæc a Cæsareanis inventa esse crederet. Itaque Reginae matri incredibili filii amore æstuanti, neque diutius captivum ab Imperatore detineri æquo animo ferenti, suadent; nulla ratione facilius voti compotem evasuram, quam si cum Italis Principibus arcto societatis vinculo jungatur; una hac re moras omnes abrumpi posse: Galliis Rege amisso, Italarum disjunctis animis, victoria elatos Cæsaris spiritus nihil non mente moliri, aut sibi polliceri; qui si Italos Principes cum potentissimo regno, fortissimaque gente in Regis libertatem conspirare senserit, tum demum consilia, ac conatus emolliturum. His de rebus cum Alberto Carpenfi, qui Regis nomine apud Clementem legati munere fungebatur, agi coeptum est, a quo Laurentius Hetruscus in Gallias per dispositos equos missus est, ut quæ mens Italarum esset Principum, Reginae significaret; atque ad foedus percutiendum mandata in Italiam afferret.

*Dominicus
Saulus
Sfortie
Orator ad
Clementem.*

Interea Franciscus Sfortia Dominicum Saulum Romam miserat, ut Clementi patefaceret, nihil vehementius se cupere, quam

quam ut foedus pro communi libertate, & incolumitate sanciretur, inconcussaue societate Pontifex, Senatusque Venetus cum Gallis jungerentur: illorum consilia, atque arma sequuturum. Cum vero quæ ad negotium hoc conficiendum auctoritas requirebatur, a Laurentio Hetrusco allata non fuisset, ab Alberto Gallorum Oratore secreto Sigismundus, horum consiliorum particeps, ad Reginam mittitur, atque eodem tempore Episcopus Bajucensis, qui Reginæ nomine Orator Venetias venerat, una cum Ambrosio Florentio ordinario legationis munere fungente, omni studio a Senatu contendebat, ut quam primum Sigismundo e Galliis regresso, in foedus, & societatem cum Italis, Gallisque descenderet. Ad hæc Patres, Pontifice cum Florentina republica ac Francisco Sfortia consentientibus, ab iisdem consiliis non discessuros pollicebantur. Ea mirum in modum a Pontifice probabantur, veteribusque cum Ferrariensi Duce diffidiis, recentibusque injuriis compositis, eadem adstringi societate non renuebat, atque his præfidiis Italiam conservari posse censebat. Ferunt, Ferdinandum Davalum auctoritate, & disciplina militari conspicuum, tot egregie in Italia pro Cæsare gestis, ac recenti victoria prisce ducum laude æquata, cum sibi parem gratiam minime referri ægre ferret, palam de Carolo conquestum: id Hieronymo Morono, in quo viro Franciscus Sfortia omnia consilia, mentemque reposuerat, aditum a Cæsare Davalum alienandi aperuisse, magnisque illi propositis præmiis, ut Italis Principibus accederet, suasisse; ab his ingentia virtutis decora expectari posse, totius exercitus imperatorem futurum, Neapolitanumque regnum adepturum: ab ea re, modo absque dedecore, & prodicionis nota confici posset, non abhorreere Davalum præsetulisse, juris civilis, pontificiique doctores consuluisse; liceretne Neapolitano homini, & Cæsari subiecto, Pontifici, qui supremum jus in Neapolitano regno obtineret, absque dedecore, fideique labe, adhærere: illos vero, non modo licere, verum Pontificiis mandatis parere, civili, pontificioque jure cogi, respondisse.

Rerum, quæ in Italia agerentur, incertis rumoribus in Hispaniam perlatis, Cæsar, quid de captivo Rege agendum esset, frequentia consilia habere cœpit; atque ii, quibus dicendæ sen-

*Episcopus
Bajucensis
Galliæ Orator ad
Venetos.*

Cæsaris consilia de Rege liberando.

1525 tentiæ facultas erat , in diversas partes scindebantur . Cum enim maxima ex Regis Gallorum captivitate commoda comparare sibi in animum induxissent ; nempe , ut Burgundionum provinciam opulentissimam , atque in visceribus Galliæ sitam , quæ olim Cæsaris majoribus obtemperasset , illius imperio adjicerent ; ac Italiæ , cujus Principes prisca decoris , & libertatis memores exterorum nomen semper invisum habuerant , fræna injicerent , ut nullo reluctante , in ea dominari possent : his potissimum Pontificis , Reipublicæque societatem , quorum auctoritatem , viresque reliqui Principes sequuturi erant , adversari intelligebant : neque enim Gallos Principibus Italis suffultos a suis rebus alienis conditionibus assensuros ; neque Italos in ipsorum perniciem Regis potentiam imminui passuros . Quæ res difficultatis plurimum consulentium animis offuderant , ut non satis sese explicare possent ; cum præsertim Franciscum Regem dixisse ferretur , trium optionem Carolo facere ; aut se æterno carcere vinctum teneret ; aut insigni liberalitate pristina libertate donaret , se tanti beneficii memorem , ac gratum in omni vita futurum ; aut , si tanta Burgundiæ potiundæ animum Cæsaris cupiditas invaserit , ut e vinculis se eximat , concessurum ; amicitiam nulla ratione initurum ; sed omnia hostilitatis signa editurum . Verum cum , ut morem Regi mater gereret , filiumque misera detentum captivitate solaretur , una cum duobus legatis Parisiensi Præside , ac Ombruni Episcopo , Margaretam filiam Francisci sororem , nuper Carolo Alenconio Duce defuncto , viduam , mittere in Hispaniam decrevisset ; ejus adventu amicitiae reconciliandæ , ac firmandæ pacis rationes inveniri posse sperabat . Interim Rex carcere , animique ægritudine confectus in morbum incidit , cujus vi ad interitum pene redactus fuit ; ita ut Cæsari Segobiæ existenti nuncius advenerit , si Regem videre , atque alloqui vellet , quam celerrime Madritum proficisceretur : qui , licet jam animo statuisset , Franciscum non nisi amicum allocuturum ; rei tamen novitate percussus statim eo convolvit , atque cubiculum , in quo Rex ægrotabat , ingressus , cum ad lectulum propius accessisset , humanissimis verbis usus , illum ad pristinam sanitatem , ceteris sepositis curis , recuperandam est adhortatus . Ex eo colloquio plurimum Regem recreatum , medicos in spem suæ salutis

*Francisci
Regis ægritudo.*

lutis erexisse. Die crastino rursus invisente Carolo, Regem dixisse ferunt, *se jam confessionibus animam expiasse; Divinum Eucharistiæ Sacramentum percepisse; se jam omnium mortalium fini propinquum esse intelligere: quapropter Cæsari filios mirum in modum commendare; illius esse magnanimitatis tueri ipsos, ac fovere; rogare, ne ab iis præterquam justa, & honesta postulet.* Carolus Regem consolatus ad bene sperandum benigne crexit.

Interea Margareta Regis soror ex Galliis per Valentiaæ fines Madritum supervenit, Cæsaremque obvium habuit, atque illam ingentem animi dolorem lachrymis, & ejulatu testantem cum humanissime excepisset, ad Regem perduxit, Tolerumque reversus est. Rege vero, licet varie vii morbi conflictato, modo ad interitum, modo ad salutem vergente, pristinam valetudinem tandem adepto, ut quamprimum de pacis conditionibus a legatis, ac Margareta ageretur, Cæsaris præconsultores laborabant, veriti, ne humano aliquo casu victoriæ fructus, captivique Regis occasio e manibus eriperetur; Davalo præsertim suspecta omnia in Italia esse scribente, novaque confilia quotidie adversus Cæsaris dignitatem, imperiumque moliri significante. Verum res summis obvoluta difficultatibus erat, multaque a Cæsareanis petebantur, quæ a Gallis non nisi summo cum dedecore, ac detrimento concedi possent: in iis, ut Burgundionum provinciam libere Cæsari restituerent. Carolo in Italiam ad coronam de more suscipiendam cum exercitu proficiscenti, dimidiam stipendiorum partem persolverent, & cum classe præsto essent: copiis, quæ Gallis militabant, Imperator in Italia, aut Germania, aut adversus quos sibi, aut fratri Ferdinando collibuisse, uteretur: ab iis, quibus nunc amicitiiis, ac foederibus adstrictus esset, Rex abstineret; neque in posterum nova inire, nisi arbitrato Cæsaris, posset. His indignissimis conditionibus Galli nulla ratione assentiebantur: nam quod ad Burgundiones attinet, remittere Carolo non abnuebant; dummodo Gallorum, & Cæsaris in ea provincia jura dispicerentur, ac lege ad quemnam spectaret, disceptaretur. Sed nihil æque commovit, quam illud, quo amicos, foederatosque suos Regem deferere præcipiebatur: hoc uno Gallorum gentem in servitutem conjici; hoc

1525 nobilissimum, ac potentissimum regnum, quod egregia omni ætate pro amicis, foederatisque suis facinora suscepit, æterno dedecore affectum maculari : in cunctos semper beneficum, ac munificentissimum Principem ingrati animi aspergi nota ; cum ab iis, a quibus in omni fortuna adjutus, cultusque sit, turpiter desciscere cogatur, brevi ex amicis hostes evaluos. Re itaque infecta, Regis soror in Galliam revertitur.

Sed duo potissimum hac tempestate acciderunt, quæ Gallorum maxime rebus favere visa sunt : primum, quod Henricus Angliæ Rex, licet Carolum ingentibus promissis onerasset, se, exercitu trajecto mari in media Galliæ viscera immisso, cuncta devastaturum, ac præsentī occasione, qua omnia in pavore, & fluctuatione consiliorum versabantur, ad suum, Imperatorisque imperium augendum usurum ; attamen, ut sunt incerta Regum consilia, & plerumque magis ad propriam utilitatem, quam ad fidei constantiam exigi solita, nimia Cæsaris felicitate commotus, veritus, ne Gallorum fractis viribus, ac imperio debilitato, gradum sibi ad totius reipublicæ Christianæ principatum strueret, clam cum regina pepigerat, & Imperatore relicto, ad amicitiam cum Gallo redierat : quæ res summopere Cæsareanis molesta fuit. Alterum vero, quod quotidie nuncii in Hispaniam perferebantur, Italis Principibus suspecta omnia consilia Cæsaris esse ; inter illos societates initas fuisse ; militum delectus haberi ; comparari exercitus ; nihil prætermitti, quo minui potentia Cæsaris, viresque in Italia frangi possent. In primisque Davalus Carolum monebat, ne diutius ancipiti consilio tempus tereret ; hoc rerum statu in dies copias evanescere ; auctoritatem, dignitatemque Imperatoriam contemptui esse ; cuncta denique in pejus labi ; suspensos Italorum animos suspicari, hæsitare ; in agro Romano quatuor peditum millia ab Anguillariæ Comite coacta ; Helvetios in procinctu esse, ut in Galliæ Cisalpinæ plana descenderent, ut, si quid humani Francisco Sfortiæ, qui tum gravi morbo distinebatur, accidisset, Maximiliano ejus fratri Insulbrum imperium deferretur : cum Republica nondum foedus percussum fuisse ; copias illi & numero, & virtute non parvas, neque contemnendas esse ; petere, ut quam maxima sibi argenti, aurique vis mitteretur, ut milites continere, ac si ita

occasio ferret, exercitum augere posset. Constans fama fuit, Ferdinandum Davalum animo erga Italos infensum, Hieronymo Morono callide in suam amicitiam illecto, solerter ab eo Italorum Principum consilia exquisivisse, atque ob id alienum se a Carolo animum gerere simulasse; multa cum illo colloquia adversus Cæsarem sevisse: hoc astu multa Cæsari significasse, ex quibus postea ea subsequuta sunt, quæ majoribus periculis Italiam, totamque Christianam rempublicam implicarunt.

His acciderat, ut qui Cæsari a consiliis essent, in diversas sententias distracti jam eo omnium rerum summam rede-gissent, ut; vel cum Gallo aliqua concordiae ratio inveniretur, ut mox Italiam subigere, ac suo arbitratu moderari Cæsar posset; vel ex Italorum Principum animis omni suspicionum nube discussa, illos in societatem reciperet, Gallosque cogeret, ut si Regis libertatem vellent, a Carolo leges amicitiae, & pacis acciperent. Priori sententiae Carolus Lanogus Prorex, atque Ugo Moncata praecipue favebant, quod absque Gallorum societate nihil egregii a Cæsare agi posse contenderent; Rege amico, reliquorum Principum potentiam, ac vires minime pertimescendas, vel belli impetu, vel pacis torpore totam Italiam demum in sui potestatem casuram; provinciam, urbium nobilitate, populorum numero, omnium rerum copia, ac situs praesertim opportunitate, cunctis non Europæ modo, verum totius orbis regionibus praefendam, qua Romani rerum domini, prisciique Imperatores gradum ad terrarum orbem subigendum, monarchiamque statuendam struxerunt. Quæ cum ea tempestate fere omnis Cæsari pareret, & quod reliquum in ea esset, ex plurimorum Principum finibus, viribusque penderet; quis ambigat, inquiunt, Gallis vel faventibus; vel non repugnantibus, brevi Cæsaris imperio adjectum iri? Sfortiane beneficiarius Cæsaris imperata facere recusabit? Is vero si, ut fertur, reliquis Italis adhæsit, ut omnem errati a se culpam amoveat, maculamque, si qua infectus est, detergat, ac deleat, a Cæsaris maiestate, nutuque pende-bit. Quis vero nesciat, Pontificem pecunia, copiis parum posse; urbes factionibus divisas; subditos male animatos; oppida minime munita, nullum Cæsari negotium facturum? Superesse tantum Ve-

1525

netam Rempublicam, quæ licet terra, marique satis amplum imperium obtineat, unde pedestres, equestresque copias comparare, & classes instruere possit, Imperatori, ac Regi conjunctis obsistere qui poterit? Cuncta idcirco Caroli fortunæ, ac felicitati prospera eventura: neque vero ambigi posse, Regem ab hoc consilio non aversum fore; cum nullo sui regni detrimento, quod maxime concupivit, sed aliorum damno libertatem consequuturus sit; qua insigni Cæsaris magnanimitate, ne ingrati nomen subeat, devinctum perpetuo futurum.

Alii, in quorum numero magnus Scriba, & Magister, ambo Italia orti; ambo odia, & similitudines cum Prorege exercentes, Gallisque natura infensi, Imperatori suadebant, ut Italos Principes sibi benevolentia, arctoque foederis vinculo neceretur: Regem spe, atque auxiliis Italarum destitutum imperata Cæsaris facere coactum iri, qui hucusque nobilissimæ provinciæ humeris sustentatus flectere animum ad Caroli postulata renuerit: non alia re magis aut Burgundiones in potestatem redigere, aut firmioribus radicibus suam potentiam coalescere posse, quam si Italos benigne complectatur, Gallos vi cogat, illorum societate firmum in Italia imperium, tutumque ab hostibus habiturum. Contra a Gallorum gente semper sibi pertimescendum, quæ natura impatiens, novarumque rerum appetens, bella e bellis ferere solita sit; atque Hispanorum æmula, ac fortunæ Caroli adversa, nunquam quietura sit, donec cuncta sanguine, cæde, excidiis urbium, & cladibus populorum redundarint; Rege præsertim, tot viris suæ gentis amissis debilitato, recenti victoria fracto, captivitate, diuturnoque carcere fesso, cujus rei memoriam nunquam sibi ex animo elapsuram, cunctaque ad ultionem consilia, vires amicos paraturum. In hanc sententiam vergere Cæsar, præconsultores fere omnes, uti tutiori adhærere, eo actiones omnes dirigere.

Itaque Michaellem Herreram, Alcantaræ ordinis Equitem, in Italiam mittunt, virum & Italicarum rerum peritia probatum, & disciplinæ militaris gnarum. Mandant, ut Cæsareanos duces Davalum, Vastium, Levam adeat, mentemque Imperatoris significet: Romam deinde ad Clementem proficiscatur;

tur ; quæ in Hispania cum Laurentio Salviato Legato acta , 1525
pactaque sint , exponat ; ut iis assentiatur , a Pontifice postu-
let . Eidemque in mandatis dant , ut Cæsaris sententiam de
foedere cum Venetis ineundo Hieronymo Caracciolo patefa-
ciat : hac ratione ex Italorum Principum animis dubitationem
omnem eximere , fluctuantemque Italiæ statum firmare rati .
Pontifici suadere nitebantur ; numquam aversum Imperatoris
animum a pace Italiæ fuisse ; statim commisso ad Ticinum
prælio , elatum victoria exercitum , robore , numeroque mili-
tum præstantem , ne bellorum facibus florentissima provincia
æstualet , cohibuisse ; eandem illi insidere mentem , pacatam
Italiam , felicemque exoptare . Quod vero nonnulli ipsius ad-
ventum ad coronam ex vetere instituto suscipiendam reformi-
dent , vereanturque , ne si armatus Italiam ingrediatur , novas
res moliri , præsentiaque turbare velit ; pellere se e mentibus
omnium vanos hosce timores velle profitetur : non ingentibus
copiis , classibusque ; sed exiguo comitatu in Italiam ventu-
rum , ut more majorum inauguratur , nemini molestiam illa-
turus . Tum si , ut maxime cupit , cum Italiæ Principibus pa-
cem , societatemque fanciverit , concordiam cum Rege inive-
rit , Hispanos milites omnes ex Italia amoturum pollicetur ,
& adversus religionis hostes in Africam missurum . Ad hæc
perficienda ducentorum aureorum millia exposcere , quæ , non
nisi consensa classe , militibus quinque portionibus persolvantur ,
a Cæsare una , a Pontifice altera , tertia a Republica ,
quarta a Mediolanensi Duce , ac Florentinis , quinta a Lucen-
sibus , Genuensibus , ac Senensibus : Venetis abnuentibus ,
pro quarta parte a reliquis portio Reipublicæ pendatur : at-
que ut omnis dissensionum seges amputaretur , quæ ex Me-
diolanensi ducatu sæpius orta , potentissimos Principes ad ar-
ma incitaverat , atque in Insubrum provincia , veluti campo ,
cæde , sanguine , ingentibusque cladibus certantes exercuerat ,
si fato Francisco Sfortiæ modo ægrotanti aliquid contigerit ,
Carolus Borbonius Dux constituatur , qui a foederatis com-
munibus armis , ac viribus tueatur : verum pristinæ saluti , at-
que incolumitati Sfortia restituto , quam sibi videbitur , ux-
orem Carolus assignet . Tandem de Regiolepido , Ruberiaque
oppido cum inter Pontificem , ac Cæsarem jam diu contro-
ver-

1525

versia fuerit, ut iis amicorum decreto finis imponatur, utrinque assensum est: & quadraginta interim nummorum millibus Clementi oppignerentur. Hæc illorum summa fuit, quæ Cæsaris nomine cum Pontifice agebantur.

Hieronymum vero Caracciolum, qui de novo cum Veneris fœdere incundo sedulo agitabat, acriter urgent, ut omnibus amotis impedimentis, rem perficiat. Tribus porro capitibus, quæ in controversia erant, contineri videbantur: primum, cum ex priori fœdere ad Franciscum Sfortiam in Mediolanensi ditioe retinendum, & conservandum Senatus cum octingentis cataphractis equitibus, sex mille peditibus, certoque tormentorum bellicorum numero teneretur; petebant Cæsareani, ut copiarum loco pecuniæ vim certam penderet. Eam rem plurimis de causis probare Patres non poterant: neque enim e dignitate Reipublicæ censebant, ut quæ superioribus bellis suis copiis, Ducibusque præclara multa egisset, illius nunc societas pecuniæ tantum eruendæ causa requireretur; plurima semper obtentui Cæsareanis futura, quibus ad illorum exercitus alendos, ac sustentandos aurum, argentumque flagitarent. Belli rumoribus, ac suspicione emittere exercitus, duces, legatos, imperatores pro finibus, pro agris, urbibus, oppidis tuendis oportere, quæ fieri absque pecunia nequeant: ea cum maxime indigeas, aliis suppeditare qui possis? Alterum vero de exulibus, & eorum, qui superioribus annis a Republica defecerant, Maximilianoque adhæserant, bonis restituendis, erat; quæ Cæsareani in eorum gratiam concedi petebant, neque a Republica facile admitti poterant, cum fisco adjudicata, & sub hasta a magistratibus venumdata ad aliorum manus pervenissent. Tertio capite petitiones pecuniæ continebantur, quam Prorex a Republica postulaverat, quod illius copiarum Ticinensi prælio non interfuissent. Verum, ut amputatis difficultatibus, neque copiarum loco pecunias exigeret, neque de extorrum bonis restituendis verba faceret, Caracciolo mandatur, illam tantummodo, quam vellet Senatus, aureorum summam Cæsari persolveret.

Eodem die, quo per Herreram hæc in Italiam perlata sunt, qui fuit iiij. nonas novembris, nuntii de Hieronymi Moroni captivitate, ac magna rerum apud Insubres mutatione super-

vene-

venere. Dum enim ea, quæ diximus, in Hispania agebantur, cunctaque in Italia suspicionis plena essent, Ferdinandus Davalus exercitum, qui æstate in Taurinis stativa habuerat, in Mediolanensem agrum duxit; cumque Novariam pervenisset, statim Hieronymum Moronum per literas vocavit, qui licet novitate rei permotus plura animo volvere; & agitare cœpisset; nunquam tamen adduci poterat, ut aliquid adversus se moliri eum arbitraretur, quem amicum semper expertus fuerat. Itaque etsi initio morasnectere, ac differre statuisset, illius adventum denuo flagitante, & si qua in Moroni animo hæsitatio orta fuisset, depellere Davalo adnitente, Novariam se contulit; atque hilariter exceptus, variis de rebus cum illo loquutus, cum discedere vellet, a militibus, Antonii Levæ iussu, comprehenditur. Hujus rei nuncio ad Franciscum Sfortiam delato, vix dici potest, quanto animi mœrore, ac consternatione repente dejectus sit. Tamen ut suis prostratis momento rebus opem ferret, illico Jacobum Philippum Saccum ad Davalum proficisci jubet; illum a cœptis desistere suadeat; suum erga Cæsarem obnixum studium, animique observantiam testetur; mirari, quod Moronum, virum de se optime meritum, cujus opera bello, paceque usus sit, in carcerem conjectum detineat. His auditis, respondet Davalus, se Sfortiam hortari, ut civitates, munitioraque Insubrum oppida Cæsaris nomine suæ custodiæ committat; sic enim (qua ipse ajebat) mente erga Carolum fuerit, cognita, a justissimo Principe illius fide, ac propensa voluntate, sedatisque Pontificis, & Reipublicæ Venetæ suspicionibus, quæ non obscuris rumoribus undique ferebantur, fore, ut egregio auctus fœnore, cuncta Cæsaris munificentia, ac liberalitati accepta referat: ni id faciat, vi illum, & armis ad rationem redacturum minatur. Repentino, ac inopinato eventu commotus Franciscus Sfortia, cum neque consilio, neque viribus par Davalo ad obsistendum foret, qui exercitum in Insobrum visceribus habebat, Italosque Principes ad tantam belli molem, quæ jam Italiæ impendere videbatur, sustinendam impares esse intelligeret, satius tempori cedere, quam præcipiti consilio adversæ fortunæ aleam subire existimavit. Itaque Insobrum cuncta oppida, civitatesque,

Medio-

1515

Mediolani, Cremonæque arcibus exceptis, quas ad sui corporis tutelam retinere affirmabat, Davalo permisit: hac ratione illius mentem lenire, ac si qua Cæsaris animo de illius fide suspicio hæserat, delere arbitratus. Fefellit Principem opinio: nam illius vel facilitate, vel imbecillitate, vel, quemadmodum ipse præseferbat Davalus, ob auctam suspensionem, maiora postulare, ac omni imperio exuere Sfortiam statuerat; ut tandem ab adhortationibus ad vim, atque arma deventum sit. Nam Ticino egressus cum ducentis cataphractis, trium milium peditum numero, magna leviorum equitum manu, decem & octo æneis machinis, Mediolanum Davalus ingreditur, Ducique, qui se intra arcem e gravissimo morbo convalescens continebat, significat, eo se animo urbem introiisse, copias immisisse, ut arcem nomine Cæsaris recipiat: quocirca quamprimum sibi illam, uti Caroli personam gerenti, tradat, extrema alioqui omnia, nisi obtemperet, passurum.

Indigna res, ac intoleranda videbatur, Principi, tota adnidente Italia, in avitum dominatum restituto, indicta causa, imperium, ac libertatem eripi: erumpere jam, ac in lucem prodire Cæsareanorum consilia, qui opportunum augendæ potentiae tempus nacti, modo Gallos, modo Italos eludendo, cunctationibus distentos eo adegerint, ut veteris gloriæ, militarisque virtutis obliti, impune grassantes Hispanos, & per omne nefas ruentes perferant, nobilissimæ provinciæ cervicibus jugum imposituros. Verum Franciscus Sfortia tot rerum angustiiis undique circumseptus Davali postulatis nulla ratione obtemperare statuit; ac ne mentem insolentis viri obfirmatam ad maiora, & periculi plena facinora impelleret, modeste respondet; suam erga Imperatorem observantiam, nullis aut præmiis, aut metu concussam fidem commemorat: duas sibi tantum Mediolani, Cremonæque arces reservasse; reliqua illi permisisse, non ut hoc facto Cæsaris commodis, gloriæque officeret; sed ut vitam aliquando pro ipso objiendam incolumem tueretur. Non preces, non officia, aut obsequia apud Davalum valere, quominus in sententia obstinate permaneret; maiora etiam, atque intolerabiliora flagitaret: arcem nempe Cremonensem dederet; Mediolanensem quamprimum traditurum polliceretur; Joannem Angelum, primarium a secre-

1525
tis virum, ea de causa obsidem traderet. Ad hæc Sfortia, arces nullo firmiori præsidio, quam suæ erga Cæsarem fidei inniti posse; Joannem vero Angelum ab se discedere non permitturum respondet: petit, ut sibi certos ad Carolum homines ad illius exquirendam sententiam mittere liceat; in ejus postea voluntate futurum, ac quodcumque illi libuerit, libenti animo facturum. His auditis, Davalus, ne Sfortiam desperatione actum in præceptis aliquod consilium impelleret, a priori severitate specie tenus deflexit: postulat, ut Cremonensem arcem jurejurando Imperatori obstringat, eodem sacramenti genere Mediolani civitas adigatur; ipse arcem Cæsaris nomine retineat, ab illa minime recessurus; hæc nisi præstet, quod illi onus, fides, dignitasque imperatoria imposuerit, continuo facturum. Interea Franciscus Sfortia, quæ a Davalo agerentur, Pontifici, Senatuque Veneto significaverat: summa cum indignitate, ac periculo foederatum Ducem obsideri; nullis precibus, ac promissis flecti Cæsareanos posse; cuncta Insubrum oppida Davali libidini exposita esse; quod unum ad retinendam speciem aliquam Principatus superesset, Mediolani nempe, ac Cremonæ arces poposcisse; urgeri milite, equite, tormentis militaribus, & ne vitam quidem trahere, nisi cum summo dedecore, ac periculo posse: jam servitutem totius Italiæ portendi: in se ipsum modo tela conversa; mox cunctos Italos Principes petitura: subveniant itaque socio, quemque auctoritate, ac viribus in imperium evexere, non modo imperio, sed libertate, fortunis omnibus, vita denique ipsa exui non patiantur: id Pontificem in primis, qui magnam inter mortales auctoritatem obtineat, nec minus Venetam Rempublicam decere, quæ amicos, foederatosque suos nullo unquam tempore deseruerit; sed præclaro liberalitatis, & magnanimitatis exemplo adjuverit, ac sustentaverit.

Eventibus his rerum novarum periclitantis Italiæ permotus Senatus, Henricum Angliæ Regem, quem nuper Gallis foedere junctum auctoritate, ac potentia plurimum posse constabat, nimiamque vel Gallicæ, vel Hispanicæ gentis in Italia potentiam æque suspectam habebat, de iis, quæ in Insubribus acciderant, certiores facit; quantumque non modo Italia, verum universa Christiana Respublica his dissidiorum facibus in-

cen-

1525

cendium conceptura sit. Captivitate regis de toto orbe optime meriti Cæsarem sibi gradum ad summam inter omnes Principes obtinendam auctoritatem, imperiumque struxisse: vincta Mediolanensis ditionis oppida occupasse: praesidia imposuisse: Ducem in arce obsideri, ut illo ejecto, solus ceteris leges praescribat, atque sibi aditum ad invadenda reliqua patefaciat: Scire, libertatem, pacemque Italiae regem semper optasse, maximam afflictis Sfortiae rebus toti huic provinciae, atque adeo universae reipublicae Christianae opem laturum. Et ne aliquod officii genus cum Carolo praetermitteretur, cum Pontifex Capinum Mantuanum in Hispaniam citato itinere misisset, ut de singulis rebus legatum commoneret, conceptamque, si qua foret in Cæsaris animo, de Italis Principibus suspicionem dilueret, Andreae Naugerio solerti viro mandatur, ut Clementis legato omni in re praesto sit, nullumque officii genus, quod vel ad Ducem in imperio retinendum, vel ad quietem, pacemque Italiae conservandam, & ad Pontificiae, Venetaeque ditionis limites custodiendos spectet, praetermittat. Santio vero, & Caracciolo Cæsaris oratoribus foederis pactio- nes anxie nimium, ac solícite urgentibus Senatusconsulto responsum est: Nihil esse, cur his de rebus agendum sit, Francisco Sfortia socio, ac foederato in Mediolanensi arce obse- so, oppidis, civitatibus, libertate denique ipsa per summum dedecus exuto: & Alphonso Santio conquerenti, quod Sfortia Cremonensem arcem Reipublicae tradere decrevisset; nihil ea de re Sfortiam egisse Senatus gravissimis verbis testatus est. Dum haec aguntur, Mediolani militum licentia, rerum inopia, pecuniae defectu, tumultus, ac seditiones obortae; facinorosorumque hominum adeo excreverat audacia, ut in magno pavore, ac trepidatione civitas versaretur, nec sine vitae discrimine degi in urbe posset; idcirco Marco Antonio Venerio Oratori Veneto mandatum est, ut, Davalo salutato, Bergomum, vel Cremam se reciperet; qui voluntati Senatus obsequutus ab Episcopo Bajucensi accepit, sibi a Rovadante familiari mentem Reginae ex Galliis perlatam fuisse, quæve cum Italis Principibus pactioes incundae forent, intellexisse: ea omnia ut nutantem Pontificis animum firmarent, Patres illi ab Oratore significari voluerunt.

*Senatus
mandata
ad Naugerium lega-
tum.
Veneriorum
responsio
Cæsareano-
rum orato-
rum peti-
tionibus.*

Erat sane in Pontifice summum libertatis, dignitatisque Italiae desiderium; neque pati æquo animo poterat, ea se tempestate Ecclesiae, Reipublicæque Christianæ præfectum fuisse, qua aut Imperatorum potentia semper Pontificibus adversa, maxima in illius auctoritatem, atque Italiae perniciem incrementa esset susceptura; aut armis de utraque acerrime decertandum foret; quorum alterum Hispanorum; alterum Gallorum amicitia paritura videbatur. His curis undique fracto, atque in varias partes versanti nihil præsentī tempore ad tuendum imperium, dignitatemque opportunius videbatur, quam ut Senatum Venetum, Florentinamque rempublicam sibi adjungeret: quæ consilia cum a Venetis mirum in modum probarentur, Marco Foscaro facultas, qua Reipublicæ nomine foedus percuteret, concessa est. Illius summa hæc fuit. Cum Christianæ reipublicæ pacem, Italiae libertatem Summus Pontifex omni studio, ac sedulitate procuraverit; in Senatu Veneto eandem erga bonum publicum propensam voluntatem, & curam innumeris argumentis perspectam, ac testatam animadverterit; tot, tantisque periculis, armisque circumseptam nobilissimam hanc provinciam inspiciat, aliquæ intra reipublicæ Christianæ viscera virus cito in omnium perniciem, ac detrimentum evasurum: nihil æque tot malorum, ac ærumnarum ingruentium viribus obsistere posse, quam arctiori foederis, atque amicitiae vinculo Summus Pontifex, Veneta Respublica, Florentinique jungantur.

Pactiones ejusmodi fuere. *Pro mutua defensione Pontifex, Venetus Senatus, ac Florentini arma sumunt: inimicos, neque consilio, neque pecunia, neque armis juvant. Pontifex cum Florentina Republica pedites quatuor mille, cataphractos quadringentos, leviores equites trecentos: totidem copias Senatus Venetus habet. His dignitas, jura, imperium adversus quoscunque Christianos Principes, licet supremo honorum fastigio præfulgeant, tuentur. Si majoribus copiis opus fuerit, pro facultate una pars alteri non deest: rebus postulantibus, spiritualibus telis Pontifex utitur. Respublica terra, marique eidem adfistito: alia foedera absque alterius consensu non inveniunt; quæ his adversentur, pro irritis habent. Ut Veneta reipublicæ amor, quo semper Mediceam familiam amplexa est,*
augea-

1525 *augeatur, incorruptusque in posteritatem omnem dimanet; præsentem illius statum, atque amplitudinem defendito, atque illius præsertim, quem Clemens familiæ caput, principemque in Florentina republica constituerit; præsentem reipublicæ formam, familiæque dignitatem labefactari nitentes repellito. Ut vero parem Reipublicæ gratiam Summus Pontifex referat, Mediceam familiam in fide, & devotione solita, filialique observantia erga illustrissimum Dominium perpetuis temporibus mansuram pollicetur: a quo summa benevolentia, & caritate complexum iri, sartam, & tectam a cunctis periculis servandam fore, pro certo habet. Hæc a Clemente, & Venetis agebantur.*

Ceterum regis Galliarum mater de iis, quæ a Cæsareanis in Insubribus gesta fuerant, certior facta, quæcumque ad dignitatem, & incolumitatem Italiæ sustinendam spectarent, præstaturam, Gallorumque gentem semper Catholicæ Ecclesiæ addictam, discrimen omne alacri animo subituram, per Bajucensem Episcopum Clementi pollicetur. Qui licet mente ad libertatem, decus, auctoritatem Italiæ tuendam propensus admodum esset; in illo tamen vis animi, ac vigor ad cepta consilia perficienda desiderabatur; cum parvo momento instituta consilia vel levi aliquo rerum eventu perturbatus commutaret, ancipitique consilio inter rerum maximarum successus fluctuaret: modo probare, modo improbare; neque se ex difficillimis anfractibus explicare posse. Hinc accidit, ut Michaele Herrerio, de quo supra diximus, Imperatoris nomine propediem in Italiam venturo, duorum mensium cum Cæsareanis inducias fecerit. Interea vero Franciscus Sfortia a Davalo in arce obsidebatur, exercitu maximis populi vociferationibus atque æumnis per domos civium in urbe disposito. Nec dum, quæ mens Cæsaris erga Italos esset, rege adhuc captivo, illius ducibus divina armis, humanaque miscentibus, satis conjici poterat, plerisque opinantibus mora, & cunctatione Principum animos diuturno id assequi velle, ut iis torpentibus, devictis Insubribus, per suos fines in Neapolitanum regnum tutum iter patefaceret; inde Tridento in Germaniam copias immittere, nullo obsistente, posset; atque eodem tempore Italos, Germanosque, gentes libertati assuetas, imperio, & auctoritate coercere.

*Inducias
duorum mē-
sum inter
Clementem,
& Cæsare.*

*Sfortia in
arce Medio-
lani a Da-
valo obside-
batur.*

Senatus vero in hac rerum omnium perturbatione nihil, quod ad Reipublicæ dignitatem, atque amplitudinem, ad Italiæ libertatem, decusque spectaret, prætermittebat: singulos rerum eventus solida prudentia expendere; diu, noctuque de gravissimis rebus agitare; summo studio, cunctisque nervis adniti, ut regi libertas restitueretur. Idcirco cum cardinali Eboracensi, summæ apud Henricum Angliæ regem estimationis, penes quem totius regni administratio erât, sedulo agebat; suadebat, ut regem ad Italorum principum causam auctoritate, & viribus sustinendam impelleret: hortaretur, ut Galliæ reginam ad fœdus cum Italis, nulla mora injecta, sanciendo urgeret; cui sane si illius potentia, atque auctoritas accessisset, fore, ut statim Carolus regem libertate donaret. Clementi in rebus communibus conservandis, in libertate, ac dignitate Italiæ retinenda suum studium, mentemque significat; ut enixe in idem animum intendat, vehementer hortatur. Plerique, non inanibus consiliis, non reliquos principes permovendo, saluti atque incolumitati publicæ satis consultum iri, dictitabant; sed vires Reipublicæ augendas, atque in tot, quibus Italia jactabatur, fluctibus, prisca virtutis spiritus sumendos: constantia, ac fortitudine animi opus esse, qua tantum proteri imminetia pericula, sisti ingruentium malorum impetum posse. Coactoque Senatu, de classe, copiisque maritimis augendis acriter disceptatum est, nonnullis creandum classis imperatorem, quinquaginta triremes statim e navalibus educendas, quæ reliquæ classi adjicerentur, suadentibus; his imperii Veneti dignitatem, Reipublicæ incolumitatem tantummodo niti: majores nostros turbulentis temporibus vel hoste urgente, vel belli suspitione oborta, nullis sumptibus pepercisse, nullos labores reformidasse, ut quam maximas possent, classes compararent: his devicti, ac debellati hostes, servata patria, partum, atque auctum late patens maritimum imperium; navalibus rebus assuetos cives remotissimas oras adivisse, victricia signa in longinquas regiones intulisse: imperia iis artibus facile retineri, quibus initio parta essent: quonam Cæsaris ambitio, dominantique libido evasura foret incertum: pacis obtentu in Italia flammam belli in dies augeri, Davalum, ac Vastium ni-

1525 hil non in omnium Italogum principum perniciem agitare ; Gallos prisca splendoris , atque avitæ virtutis fato nescio quodam pene oblitos , sui que regis captivitate stupore defixos torpere , atque elanguescere : classem igitur augendam , imperatorem statim declarandum , hoc tantum everti consilia Italici nominis hostium , ac refringi ausus posse . Alii contra differebant : non eo loco res esse , ut ingentes sumptus subire , populos tot damnis , atque incommodis afficere , cunctas Venetas exerere vires necesse esset : propediem aliquid certi de Cæsaris sententia ex Hispaniis venturum ; neque in hac omnium rerum ambiguitate principes Italos versari diutius passurum : summopere providendum esse , ne Carolus , qui Italici principibus parum fidere videtur , novis suspitionibus adductus , ac ducum consiliis impulsus , hostem se Italiae patefaceret ; verendum esse , ne Galli hos Reipublicæ conatus ad sua commoda verterent , atque ex Italogum Principum conspiratione iter sibi ad regis libertatem summo istius provinciae damno facerent : itaque in aliud tempus de augenda classe decreta rejici ; neque immaturis consiliis momenta maximarum rerum præverti oportere . Senatus frequens in hanc ivit sententiam .

M. D. XXVI.

1526 **P**AUCIS vero interjectis diebus , ab Andrea Naugerio , Reipublicæ legato , literæ xviii. kalen. januarii ex Hispanis supervenere , quibus continebatur , pridie idus decembris pacem inter Carolum imperatorem , ac Franciscum Galliae regem his conditionibus initam fuisse . *Ut Imperatori Burgundiam rex libere restitueret : id , quamprimum in Galliam reversus esset , regni ordines probaturos pollicebatur . Provocationibus , quæ a Germaniæ inferioris ditionibus fiebant , Parisiensis curia omnino abstinere . Insuabrum , ac Neapolitani regni iuribus cederet . Cæsari in Italiam ad Augustalem coronam more majorum suscipiendam adventanti sex peditum millibus , cataphractis sexcentis , totidem levioribus equitibus , semestri stipendio persoluto , præsto esset . Pro his ser-*

*Pax inter
Cæsarem et
Franciscum
Regem Gal-
liæ .*

van-

vandis duos filios , natu majorem , quem in spem regie successionis altum Delphinum vocant : ac minorem Andegavi ducem , additis Gallorum procerum duodecim filiis , obsides daret : hoc facto , statim pristinam libertatem rex consequeretur . Atque ut pax firmioribus radicibus niteretur , Heleenoram sororem , ex Lusitaniæ rege defuncto viduam , matrimonio regi jungendam Cæsar statuit ; Maconensem , Sonnenensemque comitatum dotis nomine tribuit , filiis , qui ex eo connubio orirentur , Burgundiæ comitatum traditurum pollicitus . Per Europam nuntio pacis perlato ; quamvis ex potentissimorum principum concordia innumeri fructus ad totius christianæ reipublicæ incolumitatem , atque incrementum emanare poterant ; attamen nemo erat , qui ex pace nuper inita novas bellorum faces exarsuras non extimefceret . Id vero vel Italiæ status , vel regis Gallorum exulceratus , ac multis de causis commotus animus suadebant . Neque enim dubium erat , quin Itali principes , si rex promissis staret , a Caroli nutu , ac voluntate pendere cogerentur ; quippe qui exercitum in Insucribus habebat , duces militia insignes , ac rerum bellicarum peritia claros . Franciscum Sfortiam jam sex menses in arce Mediolanensi obsessum , arctaque adstrictum custodia tenebat ; atque recenti pace cum Gallo inita , nullum vel ad augendas vires , vel ad imperium amplificandum impedimentum aderat , ut regis auxilio destituta Italia pares ad obsistendum Cæsari copias afferre non posset . Altera ex parte qui superiores Francisci actiones , & consilia metiebantur , vix mente concipere poterant , præteritas injurias , acceptas clades , amissum in Italia satis amplum imperium , impositas iniquæ pacis conditiones aut oblivisci , aut æquo animo pati posse : nullum neque jusjurandum , neque affinitatis vinculum majorem apud illum , quam ulciscendæ injuriæ , vel regnandi libidinem , vim habiturum . His de rebus Clemens , Senatusque Venetus solliciti regis animum , voluntatemque explorare decreverunt ; ac cum primum pacem inter Cæsarem , & regem firmatam esse Venetias allatum fuit , statim Andreas Rubeus , qui a secretis Senatus erat , atque ex usu maximarum rerum insignem prudentiam com-

*Andreas
Rubeus a
Venetis in
Galliam
missus a*

1526 paraverat , Gallicamque linguam optime callebat , per dispositos equos ad Ludovicam Francisci regis matrem gratulatum missus est , cum longiori tempore ad mittendos legatos opus foret . Rubeo in mandatis datum , ut Reipublicæ nomine reginæ gratuletur ; nihil jucundius , aut optatius Senatui obtingere potuisse , quam Serenissimo , Christianissimoque regi , de toto christiano orbe , ac præsertim de Reipublica Veneta optime merito , inconstantis , variæque fortunæ tela indigne perpeffo , tandem ingenti animi virtute , invicto robore ingruentes malorum impetus vincenti , felicitatis lumen affulxisse : libertate recuperata , in regnum amplissimum totius Galliæ humeris restituto difficile haud futurum , superiores clades virtute , ac magnanimitate corrigere . Ad hæc injungitur , ut quam solertissime exploret , quanam de sancitis pactionibus servandis regia voluntas futura sit . Demum Reipublicæ vires , classes , ditiones offerat , Senatumque nunquam a rege sejunctum fore polliceatur . Et quoniam Pontifex eadem de causa Paulum Regiensem in Galliam miserat , eidem Rubeo mandatur , ut , quæ ille Pontificis nomine egerit , observatis ; si eadem illum mente esse intellexerit , ac illius consilia ipsius mandatis non repugnare persenserit , omnia cum Regiensi communicet , ut eodem tempore , quæ ex utilitate publica sint , conficere possint . Rubeus itaque cum Senatus mandatis iter in Gallias quamcelerrime suscepit .

*Conditiones
pacis a Cæ-
sareanis
Oratoribus
Senatui
propositæ .*

Interea Alphonsus Santius , ac Hieronymus Caracciolus , Cæsaris Oratores , qui Venetiis erant , se minime a pace , & foedere cum Senatu Veneto abhorrere ostentabant ; nam vj. nonas martii cum Patrum Collegium adiissent , certas ineundæ concordiae rationes proposuere ; quarum capita hæc erant . Nempe ut , expulso Francisco Sfortia a Mediolanensi imperio , Carolus Borbonius dux crearetur , qui eadem auctoritate , viribus , dignitate , qua modo Sfortia , floret : nihil sane Senatus interesse , uter Insubribus potiretur ; dummodo ea in ditione nulli Italorum pertimescendus imperaret . Extorribus cuncta eorum bona restituenda pollicebantur . Ex adverso a Senatu flagitabant , ut quod in foedere cautum erat , de copiis Venetis pro Mediolanensi tutando

impe-

imperio, id firmioribus legibus sanciretur, ac pro eo Respublica prædes daret. Ducenta insuper aureorum millia petebant, ac ut Ferdinando Cæsaris fratri debita a Senatu pecunia persolveretur; ut vicissim annis superioribus, dum bella recrudescabant, utrinque ablata oppida restituerentur. Ad hæc Senatus decreto in hanc sententiam responsum est. Summo semper studio Rempublicam pacem, fœdusque cum potentissimo Imperatore amplexatam fuisse; in eadem manere sententia; nec sibi antiquius aliquid unquam fuisse, quam ut Italiæ libertatem, dignitatemque tueretur: hoc constituto, cetera absque ulla difficultate confecturam. Nam quod ad Ferdinandum attinet; paratam se solvendo esse; dummodo pactio- nibus stetur, atque hinc inde ablata restituantur. Quod autem ad reliqua spectat, rationes concordia non defuturas: unum id hæere cordi, nec divelli a Senatu posse, ut Sfortia in Insubrum possessione retineatur; ex magnanimitate, aliisque præclaris, ac nullo unquam ævo interituris actionibus Caroli, sibi suaderi, Imperatorem non passurum, ut indigna servitute Franciscus Sfortia liberatus avito imperio spoliatur; qui si (quod vix credi potest) adversus Cæsarem erratum aliquod commiserit, quæ illius est animi magnitudo, ac propemodum divina clementia, Italorum principum, & reipublicæ desiderium respiciet; neque statum Italiæ aliqua in parte immutari patietur. Ea de re, quæ Caroli voluntas sit, cupere Senatum intelligere; eosdem legatos hortari, ut omni officio a Cæsare Sfortiam obsessum liberari, ac in pristinum statum restitui persua- deant. In hac incertorum eventuum hæsitazione, ne aliquod officiorum genus erga Carolum, & Franciscum regem prætermitteretur, placuit Patribus ex veteri instituto perhonorificas legationes ad utrumque mittere, quibus pacem partam, affinitatem illustri conjugio Leonoræ viduæ Lusitaniæ reginæ gratular- entur. Designati fuere ad regem Sebastianus Justinianus eques, qui tum præturam Patavinam gerebat, ac Franciscus Pefareus: ad Cæsarem Laurentius Bragadenus, atque Antonius Surianus doctor, & eques; quorum alteri, ut functus legatione apud Carolum in Lusitaniam transfret, cum Leonora nuptias po- tentissimi regis gratulaturus, in mandatis datum.

*Senatus re-
sponso.*

*Sebastianus
Justinia-
nus & Frã-
ciscus Pe-
fareus lega-
ti ad Gal-
liæ regem.*

*Laurentius
Bragadenus
& Anto-
nius Suria-
nus legati
ad Cæsa-
rem.*

Interea rex ipse, datis obsidibus, in suum regnum regressus,

1526 Bajonam Vasconiae urbem applicuit ; ac statim haud occulta animi indicia patefacere , ingentes mentis impetus vix cohibere ; in sermonibus Caesaris acerbiter conqueri ; severas nimium , ac praeduras pacis conditiones inclamare ; quaecumque assensione approbasset , cum vi , ut pote captivus , fecisset , irrita existimare . Rubeus de adventu regis certior factus , Bajonam magnis itineribus contendit ; ubi a Rubertetto gazae regiae praefecto , summae auctoritatis viro , in Monfortium oppidum , ubi rex erat , deducitur ; Senatusque Veneti nomine in amplissimum regnum incolumem reditum mirifice gratulatur ; propensam Reipublicae voluntatem , studium , observantiam in regem cunctis animi , & corporis virtutibus praeferentem , atque adeo in universum Gallorum nomen extollit : in omni fortuna eandem servasse mentem ; prospera omnia non modo optasse ; verum etiam quantum in se fuerit , ut res votis responderent , egisse . Ad ea rex perbenigne respondit : Maximas Senatui habere , atque agere gratias ; non ignorare quos pro sua libertate labores suscepisset . His dictis , statim sententiam , consiliumque suum Rubeo aperit ; multa de Imperatore , illiusque ministris conquestus , decrevisse illatam sibi captivitatis injuriam , ac mala , quae ex ea perpessus sit , non diutius pati ; experiri rursus fortunae aleam ; cunctas amplissimi Galliarum regni vires adversus Caesarem moturum ; nihil praetermissurum , quo potentia Caesaris refringi , ausus imminui , exardescens in cunctos Europae principes ambitio retundi queat : vehementer cum Veneta Republica , ac Summo Pontifice foedus , & societatem exoptare ; in id Henricum Angliae regem consensurum , quemadmodum ex cardinalis Eboracensis literis compertum habebat ; atque eam ob causam se legatum propediem in Britanniam missurum ; petere a Senatu , ut statim mandata ad haec peragenda in Galliam , Angliamque mittantur . Haec omnia quamcelerrime per literas Rubeus Senatui significat ; statimque , nulla interjecta mora , xiv. kalen. majas Senatus cogitur , ac summo Pontifici , quaecumque Rubeus de regis voluntate , novoque foedere ineundo perscripserat , significantur : quae temporum ratio , quae Italiae conditio , armis Caesareanorum in ejus viscera adactis ; Mediolani duce arctiori custodia septo : exquirere Senatum , quae-

nam

nam in summi momenti negotio Sanctissimi Pontificis mens, quod consilium arduis in rebus ab egregia illius prudentia hauriri possit. Pontifex, cui semper Italiae dignitas, ac libertas, sine qua Pontificia majestas refulgere vix poterat, imis recondita praecordiis fuerat, regis postulatis annuendum existimat; Senatus sententiam, consiliumque amplectitur, eidemque vij. kal. majas significat, se alacri animo foedus amplecti, atque ad id ineundum Joannem Joachinum in Galliam, & Angliam misisse, Capinumque ad haec peragenda mandata cum pactionibus transmissurum. Eadem die literae ad Rubeum scribuntur, Senatum in voluntate regis futurum, libentique animo arctiori hoc foederis vinculo arma, vires, animos conjuncturum: ad haec facultas Rubeo publico nomine percutiendi foederis mittitur; eademque Laurentio Aurio apud Anglum Oratori significantur, & mandantur. Accepta Rubeus Senatus voluntate, Burdegalias totius Vasconiae caput statim proficiscitur, ut regem alloqueretur, quem tum ibi opperiebantur; ac Proregis Neapolitani nuntio, qui ad firmandas jurejurando pacis Madriti initae conditiones in Gallias venerat, palam se minime ad ea teneri, quibus captivus subscripserat, professus fuerat, in pactaque jurare recusaverat: atque eo incredibili laetitia perfusus fuerat, cum Rubeum ad se Senatus nomine venientem audiverat. Nam statim Pontificis, Venetique Senatus audita voluntate, in societatem, ac foedus prompto, ardenti-que animo descendit; idque in Coniaci oppido ix. kal. junii ictum est; quo Franciscus Galliae rex, Summus Pontifex, Senatus Venetus, Franciscus Sfortia Mediolani Dux comprehensi fuere. Summa foederis capita haec erant.

*Senatus ad
Rubeum
mandata
pro fiedere
cum Gallis
percutiēdo.*

*Fœdus Co-
njacense in-
ter Franci-
scum regem
ac Venetos.*

Turbulentissimis temporibus, belli facibus in Italiae visceribus cuncta depascentibus, ex qua exitiale virus ad reliquas Christiani orbis provincias inficiendas permanare facillime possit, nil tutius, vel ad dignitatem, vel ad utilitatem Christianae reipublicae, quam si illi, qui summa auctoritate, viribus, ac dignitate praefulgent, invicem arctioris amicitiae, societatisque fœdere connectantur, non ad vim alicui inferendam, vel injuriis quempiam laceffendum, sed ad res communes tuendas, ad quietem Christianae reipublicae firmandam, ad Italiae libertatem, decusque retinendum; quo in fœdere Imperatori, Fer-

1526 *dinandoque ejus fratri perhonorificus locus, si ipsis libuerit; nec non reliquis Christianis Proceribus relinquatur. Quæ ut effici absque difficultate queant, exercitus in Italia communibus sumptibus alatur; triginta nempe millia peditum: cataphracti duo millia quingenti; leviores equites ter mille cum tormentis æneis; quæ omnia quamcelerrime in promptu sint; tum ad fœderatos tutandos; tum ad coercendos, ac reprimendos, si qui paci publicæ hostes se esse profitebuntur. Ad quæ singuli fœderati tenentur, hæc sunt.*

Pontifex octingentos cataphractos, septingentos leviores equites, peditum octo millia in armis habeat. Gallorum rex quingentos gravioris armaturæ, in quibus more Gallico mille levioris armaturæ comprehenduntur: ad hæc quadraginta aureorum millia singulis mensibus pro militum stipendiis pendat. Respublica Veneta mille, vel octingentos cataphractos, mille leviores equites, peditum octo millia sub signis habeat. Ac demum Mediolani Dux cataphractos quadringentos, leviores equites trecentos, peditum quatuor millia quamprimum paret; quæ omnia prædictam summam conficiunt.

Copie usque ad patratum bellum sub ducibus contineantur; donec pristina libertas armis jam diu concussa, Italiæ dignitas restituatur; atque auctores dissidiorum, publicæ pacis hostes, qui fœderatos leserint, adversus decreta, & sanctiones jurejurando firmatis, egerint; vi, & armis alienas ditiones occupaverint; ac demum in fœdus hoc consentire noluerint, penitus retundantur, ac profligentur: quod tum factum esse intelligatur, cum justas copias alere non potuerint, quamvis tunc aliquo oppido potirentur.

Quæcumque ad alendos milites erunt necessaria, singuli pro sua portione conferant.

Eodem tempore Galli, & Angli, ut ab Italia arma avertantur, adversus fœderis hostes insurgant.

Helvetii communibus stipendiis vocentur.

Omni studio contendant fœderati, precibusque nitantur, ut Imperator captivos regis filios patri restituat; pacem confirmet: ni id fecerit, intententur minæ, bellum indicatur.

Confectis in Italia rebus, duodecim millia peditum, cataphractorum mille, totidem leviorum equitum, aut pecuniæ tantumdem

dem Regi Principes Itali præbeant, quousque filii obsides a Cæsare dimittantur. 1526

Atque ut perpetuo Italiam Galli, Itali Gallias tueantur, decem peditum millia, cataphractorum mille, levioris armaturæ totidem, cum opus fuerit, emittere teneantur: classisque viginti quinque triremium, ac onerariarum navium præsto sit; quarum triremium duodecim Rex, tredecim Respublica instruere teneatur. Si Provincia armis petatur, classem Rex avocare queat.

Franciscum Sfortiam in quieta Mediolani ducatus possessione relicturum: cum fœderatorum exercitu adversus Imperatorem, ac Ferdinandum ejus fratrem defensurum Rex sanctissime spondeat. Dux e contra auxiliis Gallias juvare, si opus fuerit, teneatur: numerus copiarum consimilis sit: quotannis pro viribus, expensisque regiis illam auri summam pendat, quæ Pontifici, Angliæ Regi, Venetoque Senatui videbitur; atque ea non minor quinquaginta aureorum millibus esse queat: Maximilianumque ejus fratrem pro familiæ dignitate, propriaque existimatione alere teneatur.

Quibus ob sequitas Regis partes bona fisco adjudicata, quique patria privati sint, omnia libere restituantur.

Ex cognatione regia uxorem Sfortiæ se præbiturum, judicio Henrici Angliæ Regis, promittat; daturumque operam, ut Helvetii fœdere cum Duce ad Insubres tutandos conjungantur.

Si Dux fato concesserit, Maximilianum ejus fratrem ejus loco habiturum; pacta, promissaque præstaturum.

Astensis Comitatus, utpote a Mediolanensi ducatu sejunctus, in Aurelianensis Ducis hereditate sit: Regi, aut Duci ejus filio restituatur; qui quousque adolescentiæ annos excesserit, ad fœderatorum nutum administretur.

Et quoniam Genue civitas, vel situs opportunitate, vel portuum copia, maximum semper ad Italiam perturbandam momentum afferre visa est, si ita Regi placuerit, vel Antonio Adurno duce ad fœderatos declinante, summa Reipublicæ illi potestas, quam modo retinet, relinquatur; aut Genuensis Reipublicæ statu immutato, leges paci, & securitati Italiæ non adversæ dicantur, Rege supremum jus in civitate obtinente.

1526

Præsentem Neapolitani regni statum Gallorum Rex neque immutaturum, neque perturbaturum spondeat, nisi ex præscripto, voluntateque Summi Pontificis, ut altioribus initiis tranquillitas Italiæ coalescat, pacisque hostes in ordinem cogantur. Quod si evenerit, aut Franciscum de fœderatorum consensu Pontifex Regem dicet; aut non sine illorum voluntate de Neapolitano regno statuet: utrumvis contigerit, Ecclesiæ jura suprema serventur, annuusque census ad minus quinquaginta aureorum millium. Regi autem pro juribus, quæ in prædicto regno possidet, ex Summi Pontificis arbitrio, alio Rege declarato, non minus septuaginta quinque aureorum millia, vel in Ecclesiæ ditionem redactò, aureorum sexaginta millia persolvantur.

Fœdus sane hoc, & societas ad posteros pertranseat, fœderatique Mediceam familiam sub tutela recipiant; dignitatem, statumque præsentem tueantur. Summo spondente Pontifice, Florentinos nihil fœderi adversum acturos, in suaque voluntate futuros.

Verum, cum neque majori, neque graviori auctoritate sancta societas inniti queat, quam Henrico potentissimo Angliæ Rege; protector is, ac conservator fœderis declaratur, fœderatorumque sponsor appellatur, illique, vel ejus filio notbo ditio ducatus, vel principatus nomine insignita, cum annuo triginta millium aureorum censu assignetur: idem jus, ac imperium cum decem aureorum millium annuo reddito Cardinali Eboracensi tribuatur.

Si qua societati huic adversa fœdera sint, omnino aboleantur; neque alia, insciis sociis, ac præsertim ad statum Italiæ pertinentia iniri possint.

Fœderatorum amicis, ac sociis, ut moris est, ante subscriptionem nomina sua fœderi adscribere liceat; dummodo nullius hostes sint: quæ subsignatio intra mensem fiat; cui si Sfortia in Mediolanensi arce obsessus subscribere non poterit, Pontifex, ac Senatus id ejus nomine facturos polliceantur.

Nuntius initi, ac firmati cum Rege fœderis v. nonas junii per literas Andreæ Rubei Venetias advenit, qui significavit, Henrico Angliæ Regi trimestre tempus, ut in fœdus recipere-tur, datum fuisse. Ac pridie nonas a Senatu fœdus Coniacen-

se approbatum est, cui Andreas Gritus Dux Reipublicæ nomine subscripsit : ac syngraphæ illico in Galliam ad Rubeum mittuntur ; cui, si ita Regi placeret, subscribendi facultas Reipublicæ Venetæ nomine a Senatu permittitur. Postera vero die ad Gasparem Spinellum, qui ob Laurentii Aurii Doctoris obitum Reipublicæ negotia in Anglia gerebat, literæ perscribuntur, quibus mandatur, ut Regi, Eboracensique Cardinali ingentes gratias agat, quod pro Coniacensi fœdere omni officiorum genere laborasset ; Senatusque nomine enixe hortetur, ut in societatem adscribi velit, quippe qui cum potentia, auctoritate, consilio, magnanimitate antiquitatis memoriam æquaverit, nulli dubium esse, quin, cœptis ipsius voluntate adspirante, prospera cuncta, ac felicia sint eventura ; Rempublicam una cum Clemente Summo Pontifice, nihil pro Sfortiæ libertate, pro Italiæ dignitate omitturam : auctoritasque eadem, quæ Rubeo, Gaspari Spinello firmandi fœderis impertita est.

Eodem tempore Senatu, ac Pontifici copias augere, quamvis nondum a Gallorum Rege fœderi subscriptum esset, visum fuit ; præsertim cum quotidie nuntii secreto a Francisco Sfortia mitterentur, qui summas difficultates, maximas, quibus ille undique premebatur, angustias significabant : septem jam menses in arce inclusum teneri ; quæ ad victum necessaria sint, omnia fere exhausta fuisse ; vix annonam mensuram habere, qua se, familiam, milites alere queat : ni illius necessitati obviam eatur, cito succisa spe, vel ad deditionem faciendam (quod pro sua dignitate, societatisque fœdere nunquam sit facturus) vel extrema omnia ab hostibus passurum. Nam Antonius Leva, Alphonsusque Davalus, qui in Insucribus Cæsaris nomine, defuncto Ferdinando Davalo, res gerebant, licet multis undique difficultatibus pressi ; ac præsertim pecuniæ, omnia potius vel intoleranda pati, quam obsesso Sfortiæ suppetias ferri sinerent, in animum induxerant ; cunctos civitatis ordines ad erogandum argentum, aurumque compellentes : qui si aut recusare, aut excusare, aut morasnectere auderent, pignoribus ablatis, in teterrimos carceres conjiciebantur : ac una vox tantum Mediolanensium civium exaudiebatur ; villas, oppida diuturnis militum sumptibus exauriri ; agros deferri ; urbem, civesque ipsos miserrime affici, ac tanquam

Mediolanensium tumultus.

1516 quam fontes in carceres trudi, & cruciatibus torqueri. Itaque populus justo dolore fremens, ac furens, cum in fabri cujusdam ædes satellites ad aureos quingentos exquirendos missi essent, totam urbem, tumultu excitato, vehementissime commoverunt, fabroque repente, arreptis armis, opem implorante, vicinis ad auxilium convolantibus, abire ministri publici coacti sunt; illisque rursus, Antonii Levæ jussu, aliis adjunctis, portas domus perfringere conantibus, ad arma statim a populo conclamari coeptum, per totam urbem tumultus, turbinis instar, citissime fertur. Ea tamen die furentis populi impetus non repressus; sed vis tantum repulsa: nam Leva e curia per infrequentes urbis vias ad loca arcis propinqua descendit, militibusque nonnullis repente coactis, Gaspare Mayno summæ auctoritatis cive comitante, ubi conferta multitudo, ac densior turba objici videbatur, se immittit; hortatur, arma abjiciant, inani tumultu abstineant; civitatis quietem importuno impetu non misceant. Davalus adhortationibus auctoritate pondus addebat; quippe qui apud populum invidia superiorem gratiam nondum corruperat. Tandem iis conditionibus ab armis discedere voluit, ut Cæsareani privata pecunia abstinentes vectigalibus tantummodo contenti forent; neque novos milites in civitatem introducerent. Verum cum sequenti die nonnullos ex Hispanis ducibus adventare cernerent, crebrisque admonerentur nuntiis, peditum cohortes, turmasque equestres citato gradu ad urbem subsequi, oriri tumultus, augerique mirum in modum coepit; ut si ardenti, ac prope lymphatæ menti, magnisque ausibus vis, ac prudentia respondisset, statim insolito motu conflagrare civitatem, dissiparique Hispanos milites visum esset. Constantque fama est, tum de relinquenda urbe Cæsareanos consilium inivisse. Verum incondita multitudo, absque duce suas vires haud æstimare assue-ta, ab armis ad veterem curiam diripiendam magno cum impetu progreditur: quo viso, Cæsareani ad arma redire, vias trabibus, ac impedimentis obsepere, relictaque arcis custodia, adversus populares ferri: quæ res ingentem, diuque optatam opportunitatem obsessis objicere visa est ex arce exeundi, hostium munitiones occupandi, egregioque facto immortalem gloriam comparandi.

At Sfortia, licet emissâ manu militum uno momento munitiones cepisset; ubi tamen qui opem sibi, aut commeatum ferrent, nullos inspexit, auxiliorum spe destitutus, cum hostibus incertum fortunæ exitum haud experiri satius arbitratum, suos intra arcem coegit. Interea multi e direptione curiæ præda onusti abire, alii Hispanorum domos diripere, plerique signa deferere; ita ut Cæsareanis, præter Germanos tunc arcem obsidentes, reliquos milites non modo ex urbe, sed ex agro Mediolanensi amovere pollicentibus, tumultus sedari cœperit; cum a solis occasu usque ad ortum incerto, obscuroque eventu mars dubius utrimque fluctuasset, Mediolano est restituta quies. Sed nonnullis, qui majore auctoritate, & gratia favorem plebis collegerant, præcipueque Sfortiano nomini addicti erant, ablegari, amoveri ab urbe cœptis, populo reluctante, plerique cuncta rursus misceri, ac turbari cupientes, arreptis armis, Hispanos milites passim trucidare; necatos spoliare; injuriis contumelias addere: a quo licet primores, quibus civitatis salus cordi erat, maxime abhorrent, centurionesque ad temeritatem, audaciamque populi compescendam per portas disposuissent; tamen rabies commotæ multitudinis vix cohiberi potuit. Inde Antonius Leva, Alphonsusque Davalus cum fide, qua se Mediolanensibus obstrinxerant, se solutos existimarent, signo Hispanis Ducibus dato, quibus cum militibus ad urbem accedere imperaverant, ipsi munitionibus, valloque ea parte, qua suorum statio continebatur, nocte munita, agmine militum coacto, alia ex parte inopinato egressi, prius quodam, qui ex infima plebe caput honoris causa aperire renuerat, occiso, certaminis initium faciunt, ignibusque ex turrium cacuminibus reliquos ad urbem vocant. Indigna cæde perculsi cives, nemo adeo pacato animo exitit, qui licet cum vitæ discrimine tantum facinus vindicandum non censeret. Cæsareani vero, qui urbem recenti milite muniverant, loca editiora occupaverant, e quibus excuti in Mediolanenses plumbea tempestas poterat, popularem impetum fregerant, ut cives, spe victoriæ abjecta, Ducum animos mulcere, iramque lenire satius putarent. Verum frustra tentata clementia, emittique suspectos cives jubentibus, pugna redintegratur, miserabili cæde cuncta foedantur; Germani

1526 tectis ignem injiciunt; dum Mediolanenses e fenestris, & speculis missilibus diversi generis milites interficiunt: e turriculis illi balistis ferreis cives prosternere; nulli parcere; vulneribus, incendiis, cædibus omnia miscere: ut una die nobilissima, atque inter præcipuas Italiae civitas ad internecionem usque deleta foret, nisi Duces nondum ingressas Hispanorum cohortes urbe prohibuissent; ac populus, qui arma frustra induerat, fessus non modo Cæsareanorum voluntati non adversari; verum etiam migrare domo, patriamque deferere decrevisset. Hunc in modum summo civium Mediolanensium exitio alere exercitum, pecuniam conquirere Leva, ac Davalus malo uno alteri mederi cogeantur.

*Senatus
mandata
ad Petrum
Pesareum
Legatum in
castris.*

Quæ res Clementem, Venetosque impellebant; ut licet nondum a Francisco Galliarum Rege foederi subscriptum esset; attamen augeri copias, novos militum delectus haberi, nihil ex iis, quæ ad bellum necessaria forent, prætermittere statuerent; Petroque Pesareo Legato Senatusconsulto mandatur, ut sex peditum millia veteribus copiis adjungat. Pontifex Placentiam Guidum Rangonium cum totidem peditum millibus proficisci jubet, ut suas copias, si occasio tulerit, cum Venetis conjungat. Ad hæc cum ad incrementa, roburque exercitus Helvetiorum gentem maximum momentum in præliis afferre compertum esset; præsertimque Franciscus Maria Urbini Dux, ac copiarum Reipublicæ Imperator suaderet, ad debellandos hostes duodecim Helvetiorum peditum millia necessaria esse; ut virtute militari conspicua gens, illustriumque victoriarum fama percelebris stipendia Veneta, & Pontificia mereret, e re communi visum est. Itaque cum hac in re Joannes Jacobus Mediceus Mediolanensis Mussianæ arcis Præfectus, ac Octavianus Sfortia Laudenfis Episcopus suam operam Senatui obtulissent, citoque sex millia ex Helvetiorum gente in Galliam Cisalpinam exsensus pollicerentur, Pontifex decem aureorum millia, quinque Senatus Mussiano Præfecto ad id peragendum mittit. Interim a Petro Pesareo Legato literæ superveniunt, quibus Sfortiam maximis undique circumseptum periculis Senatui significat, cunctarum rerum inopia pressum; vix paucis diebus victum suppetere; celeritate opus esse, ne spe auxiliorum dejectus, præceps consilia necessitati accommodare cogatur.

*Francisci
Sfortie ob-
sissi extre-
ma inopia.*

tur . Igitur quatuor peditum millium præter sex delectum habendum esse decernitur ; idque Legato mandatur , ut idem Guido Rangonio suadeat , Pontificias copias totidem peditum numero augeat , ac cum Ennio Verulano summæ apud Pontificem auctoritatis viro omnia communicet ; id enim Pontifex a Republica postulaverat : cataphractos insuper equites ad fluminis Abduæ ripas obequitare jubeat . Pontifex , qui Rangonium copiarum Ecclesiæ Præfectum cum cataphractorum turmis aliquot , sexque peditum millibus Placentiam miserat , Vitellum Vitellium cum novis militibus , Florentinorumque cataphractis mittit , ac Joannem Mediceum , quem Italiciis copiis præfecerat , vicesque in exercitu illius gerentem Franciscum Guicciardinum . Senatus altera ex parte auditis copiis , quibus summa cum auctoritate Imperator , uti diximus , Urbinas præerat , Legatique munere Petrus Pefareus fungebatur , exercitum ad Clarium , agri Brixienfis oppidum , ad flumen Ollium cogi jubet ; fuere in eo peditum decem millia , præter milites , quos e præidiis Imperator eduxerat : ac propediem Mussianus Præfectus duo millia Helvetiorum peditum in armis fore , quorum quingentos lacus Comensis custodiæ demandare decreverat , mille quingentos ad exercitum accessuros significabat . Ad hæc Laudensis Episcopus cum eodem Præfecto e Rhætis multos sparsim sub signa venturos . Iis Pontificias , Venetasque copias conjungi Senatui placebat ; qua de re ut cum Rangonio summo Ecclesiæ Præfecto ageret , Legato perscripserat ; atque ut idem Pontifex Rangonio mandaret , per Reipublicæ Oratorem petierat , ut justo exercitu ad liberandum obsidione Franciscum Sfortiam proficisci possent , futuri-que belli prospera jacere fundamenta . Hæc erat rerum Italicarum conditio ; cum Cæsar ob moram in pace a Rege firmanda , quidnam ille moliretur , quo sua spectarent consilia , jam tum mente præviderat . Verum posteaquam apertius omnia a Carolo Lanojo , quem in Gallias ad jusjurandum Regis accipiendum miserat , intellexit , quamplurimas Regem excusationesnectere , regni ordines nullo pacto Burgundiam dimitti passuros ; ingentem auri vim illius vice offerri ; foedus cum Pontifice , Venetisque percussum : licet illi nondum manum Rex apposuisset , animo vehementer perturbatus cuncta novorum

1526 rum motuum casibus fomitem allatura circumspiciebat ; cum illi , vel Italiae pristinam restituere imperii formam , Francisco Sfortia liberato , necesse esset , eoque fructu carere , quem ex inita cum Gallis concordia speraverat ; vel pactiones illas lenire , quibus pax , ac libertas Regi concessa fuerat : quorum illud minuere Caesaris majestatem , auctoritatemque in nobilissima orbis terrae provincia videbatur ; hoc æmuli , potentissimique Regis spiritus augere , seque Burgundiae ducatu spoliare , quem vel situs opportunitate majorum stemmatibus illustrem , posteaquam ad imperii fastigium evehctus fuerat , anxiam concupiverat .

At plus valuit in Carolo Burgundiae potiundae , ac cogendi Regis desiderium , quam imperii in Italia retinendi spes . Consilia itaque eo flexit , ut Italos Principes , Pontificem nempe , ac Venetos jam animo averfos quacumque sibi ratione conciliaret , ac Franciscum Sfortiam in veteri majorum suorum possessione retineret . Propterea Ugonem Moncatam in Italiam celerrime misit ; qui statim Romam profectus Pontifici egregiam suam erga Rempublicam Christianam , atque Italiam voluntatem significaret , seque vel ad pacem cum Pontifice , Venetisque fandiendam , vel non minus ad bellum alacri animo suscipiendum paratum esse . In itinere Moncata ad Senatum literas dedit , quibus significabat , se ad Italicas res componendas missum fuisse , ad eaque amplissimam facultatem , mandataque habere ; Romam ad Pontificem Imperatoris mentem perlaturum , magnis itineribus contendere : petere , ut eandem facultatem Oratori apud Clementem Reipublicae nomine Senatus tribuat . Has literas Alphonsus Santius in Patrum Collegium detulit , eademque etiam voce significavit ; Caesaris eximiam erga Italos principes benevolentiam ; propensum erga commune bonum studium , pacisque inter Christianos Principes ingens desiderium extollendo : his addit , Caesaris Duces , qui Mediolano praeerant , sciscitari , quo pacto se gerere erga nostros debeant , cum cataphractos Reipublicae equites in Insubrum fines proficisci intelligant . Perlectis literis , audito Santio Caesaris Oratore , Patribus de re summi momenti , quae ad omnes foederatos maxime pertineret , nisi prius Legatis illorum consultis , Senatus decreto respondere non placuit .

*Ugo Moncata a Caesare ad Clementem missus .
Ugonis Moncatae litterae ad Senatum per Santium Oratorem allatae .*

cuit . Igitur statim Pontificis , Galliæ , Angliæque Regum , ac Francisci Sfortiæ Oratores in curiam vocantur , ut illorum exquisitis sententiis Senatusconsultum fieret ; cum enim initum Coniaci foedus nondum vulgatum esset , licet jam per cunctam Europam illius rumor permanasset ; ambigebatur , num inter Principes inita societas apertis verbis , atque haud dissimulanter Cæsaris Oratori Senatus nomine aperienda esset . Una omnium fuit sententia : absque hæsitatione incunctanter Santio respondendum esse , Senatusque consultum foedere inniti oportere ; silentio , quod per omnes Europæ tractus fama vulgaverat , tegi non posse ; sin secus fiat , conceptæ hominum spei de summorum principum societate derogatum iri , atque alienum a publicis rationibus futurum . Itaque Senatui hunc in modum Alphonso Santio responderi visum est . *Rempublicam nullo unquam tempore de præstanti Imperatoris erga concordiam , pacemque studio dubitasse ; idque in primis Senatui esse gratissimum ; digna siquidem optimo Imperatore , atque excellenti principe res semper fuit , omni labore , & studio niti , ut orbis Christiani principes dissidiis divulsi , bellisque mutuis exardescerent pacis vinculo connectantur : quod si ullo unquam tempore , his potissimum turbulentissimis , undique tempestates , horridasque procellas bellorum minantibus , maxime peroptandum est ; idque summis votis a Senatu exoptari . Ceterum quod ad postulata Ugonis Moncatæ , Santiique spectat , nihil respondere posse , nisi fœderatorum principum consensus , cum quibus a Republica societas inita fuit , accesserit .* In huiusmodi sententiam Cæsaris Oratori decreto Senatus responsum , eademque per Oratorem Pontifici significantur : additur , caveat Pontifex Maximus , ne summo artificio , mora , ac cunctatione unum id Cæsareani intendat , ut obtundere conatus nostros queant , & interim arce Mediolanensi , quæ ad summam rerum omnium egestatem redacta est , potiantur ; vel Galliarum Regem suspicione , ac technis impellant , ut cum Cæsare in gratiam redeat , atque Proregi Neapolitano si novas aliquas concordiae rationes excogitaverit , assentiat : pro certo habere Moncatæ postulatis ita Pontificem responsurum , ut ille aperte cognoscat , nihil absque reliquorum sociorum consensu facturum . Quod sane ita evenit ;

*Senatus
responso .*

1526 nam cum Moncata, ac Sinveffanus Dux, Cæsaris ad Pontificem Orator illi significassent, Imperatorem Mediolanensem ditionem libere Sfortiæ relicturum; dummodo arx Protonotario Caracciolo in custodiam tradatur, donec Sfortiæ causa, non exactis calculis, sed ut dignitati Cæsaris consulatur, cognita fuerit, quæ inter Venetos, Austriacosque controversiæ sint, honesta ratione compositurum, copias ex Insucribus educturum: e contra nil aliud a Pontifice petere; nisi ut difficultatibus, quæ inter ipsum, & Regem sint, nullo pacto se immiscere velit. Respondit Clemens, nulli ignotum esse, quo semper studio amicitiae cum Imperatore conservandæ exarsert; nihil non egisse, ut Cæsar pacatam Italiam relinqueret, Sfortiæ libertatem restitueret, suspicioneque Principes hujus provinciae liberaret: ea omnia vel pernegasse, vel distulisse: quapropter cum se omni spe dejectum Italiciæ pacis, & interea arcem Mediolani acri obsidione præcinctam animadverteret, necessitate coactum, ut suæ, aliorumque salutem consuleret, cum Gallis, ac Venetis foedus sanxisse, cui nisi refragari velit, & fidem, jusjurandumque contemnere, aliud consilium inire neque congruum, neque Principe dignum esse. His intellectis Moncata Roma discessit; cunctaque ad bellum vergere, in novosque deduci fluctus cœpere, omnium oculis, animisque inspectantibus, quodnam initium futurarum cladum foret: inde foederatorum vires, Italicum robur, Gallorum impetus aestimantibus; inde Cæsareanos victoriis assuetos, verum pecunia laborantes in plena popularium tumultuum civitate, & innumeris, ut ferebatur, rerum ad bellum spectantium incommodis pressos; cum primum belli initium, felici auspicio Laudis Pompejæ urbis occupatione a Venetis facta, celebratum est. Quod ita evenit.

Laudis foederatis capta.

Ludovicus Vistarinus civis Laudensis injuriis, ac contumeliis, quibus quotidie concives a Cæsaris militibus afficiebantur, commotus, qui milites cum Fabritio Maramaldo eorum duce omni genere avaritiæ, sceleris, libidinum in miseros sæviebant, idemque patriæ liberandæ generoso quodam animi instinctu percitus, Petro Pesareo legato antea conceptum animo facinus aperuerat, Venetisque se urbem traditurum sponderat; & cum opportunitas affulsisset, cunctis ad rem gerendam

neceſſariis diſpoſitis , legatum , imperatoremque Reipublicæ ad-
monet , ut nocte concubia cum militum manu ad urbem ac-
cedant , ſignum illis , tempuſque patrandi facinoris daturus .
Ab Urbini Duce Malateſtæ Baleonio viro ſimpigro , aſtuique
militari aſſueto provincia demandatur , ut tribus peditum mil-
libus aſſumptis , iter ad Laudem Pompejam dirigat . Interea
Viſtarinus juvenum manu , quorum opera in urbe tradenda
uteretur , ſelectis , ac in ædes aliquot occulto immiſſis , duo-
bus tantum illum comitantibus , ad turrim , in qua ſex mili-
tes excubias agebant , quaſi , an recte vigilas obirent , animad-
verſurus progreditur ; quos , ſociis ſubſequentibus , mira cele-
ritate omnes interfecit : quo peractō , vallum ingreſſus ad Ve-
netos milites urgendos properat , Fabritio Maramaldo nondum
quid peractum eſſet , audiente . Itaque viij. kalend. junii , non-
dum albeſcente cælo , Baleonius urbem ingreditur , Laudeque
Veneti potiuntur . Maramaldus vero , cui cum mille , ac quin-
gentis peditibus urbis cuſtodia mandata fuerat , in arcem con-
tinuo ſe recepit , ſtatimque Alphonſo Davalo , & Antonio Le-
væ quæ acciderant , ſignificat ; quid ſibi in hoc rerum diſcri-
mine agendum ſit , poſtulat . Qui novitate rei percuſi , cum
in laude Pompeja maximum ad bellum peragendum momenti
ineſſe cernerent , ſtatim Alphonſus Davalus cum Joanne Ur-
binate Tribuno , Mediolano tria peditum millia cum leviorum
equitum manu educunt , citatoque itinere Laudem contendunt ,
& arcem per ſubſidialeſ portam ingrediuntur , eodemque mo-
mento in forum proſiliunt . At Malateſta Baleonius ſtatim ur-
bem ingreſſus militibus forum occupaverat , viſoſque , ac do-
mos , quæ ad portam , qua ipſe ingreſſus fuerat , ferebant ,
muniverat , ut majori hoſtium vi ingruente tutum diſceſſum
haberet . Hiſpani initio acriter pugnare , inſtare , conari Vene-
tos præſidio dejicere ; ſed illis acriter obſiſtentibus , Malateſtæ
Baleonii adhortationibus majores ſpiritus , viresque ſumentibus ,
eminus balliſtis ferreis , cominus gladiis , haſtiſque pugnantibus ,
tandem Davalus amittere Laudem Pompejam potius ,
quam Mediolanum in periculum adducere voluit ; reductiſque
militibus , & in arce præſidio relicto , Mediolanum reverti-
tur . Interea Urbinaſ , ac Peſareus cum reliquis copiis ſuper-
veniunt , qui , felici rei eventu cognito , cum nocte ſuperiori

1526 ad Oragum Ollium flumen trajecissent, ponte, nuntio audito, Abduam transgressi fuerant, ac praesidia urbis augere, aeneas machinas ad arcis prospectum dirigere coeperunt, ut si hostes denuo in fortunæ aleam se immittere vellent, a nostris obfirmatis animis, omnibusque ex militari praescripto dispositis, resisti posset. Verum qui arcis praerant auxiliorum ambiguitate, arcis tuendæ difficultate permoti, utpote quæ angusto ambitu parvam militum manum intra se admittat, sequenti nocte abiere; ab equitibus excepti, qui Mediolano ea de causa emissi fuerant.

Laus Pompeja a Venetis capta maximum pondus foederatis attulit, cunctosque in spem crexerat, fore, ut felici cursu victoriæ initia in dies magna fusciperent incrementa; Mediolanensesque praecipue hoc facto exitum miseriarum inveniri posse sibi pollicebantur. Nam egregie munita civitas, quam semper Caesareanos usque ad ultimum spiritum defensuros constitans opinio fuerat, praeterquam quod vires sociorum auxerat, non minora hostibus damna attulerat; cum inde absque impedimento Ticinum, ac Mediolanum viginti millia passuum itinere progredi liceat. Abduam nostri nullo obsistente trajece- rant, mora jungendarum copiarum ablata, Cremona in maximas difficultates subsidiorum recipiendi, si opus foret, redacta. Quæ omnia ex Laudis Pompejæ eventu pendebant. Hoc nuntio habito, Senatus incredibili lætitia affectus est, mirisque laudibus Malatestæ Baleonii virtutem, ac fortitudinem extulit, qui quatuordecim annos Reipublicæ Venetæ strenuam operam navaverat; atque ut egregio aliquo argumento illius virtutem, publicamque grati animi significationem testarentur, Senatus decreto peditum Praefectus summo Patrum consensu iij. kal. junias declaratus fuit, annuo aureorum mille quingentorum stipendio addito, & si bella Venetis gerenda essent, ut strenuos milites seligeret, menstrui centum aurei nummi ex aere publico praerentur. Laude Pompeja occupata, nil superesse videbatur, nisi ut Pontificiis, Venetisque junctis copiis, ad Sfortiam, qui jam in Mediolanensi arce extrema patiebatur, liberandum proficiscerentur: qua in re non deerant varia a Clementis ducibus impedimenta; nam cum Guidus Rangonius Rubertum Boschetum ad nostros misisset, ut de ratione belli

*Malatesta
Baleonius
peditum
Praefectus
a Venetis
declaratus.*

*Robertus
Boschetus a
Rangonio
ad Urbina-
rem missus.*

ad-

administrandi cum illis ageret, imperator Venetus quamcelerime posset exercitus conjungendos esse aiebat; sibi videri Pontificis copias cis Casale majus Padum trajicere oportere; Venetas eodem iter dirigere, ut ipsis jungerentur. Ac dicente Boschetto, nullo pacto Ecclesiæ oppida, imminutis præsidiiis, Cæsareanorum libidini relinquenda; imperator militiæ experimentis edoctus vehementer hortabatur, ut, Placentia valido militum præsidio firmata, omni abrepta mora, statim Padum transgrederentur: celeritate nimirum opus esse, qua semper prospere bella administrari solent; illam in primis hoc tempore necessariam; dum hinc Sfortia obsessus obtestatur, opem implorat; quæ si cunctando mora protrahitur, sua consilia illum non voluntate, sed necessitate resturum; hinc vero Cæsareani duces, & milites maximis difficultatibus premuntur, pecunia laborant, rerum omnium necessitate coguntur, Mediolanenses incredibili in Cæsareanos odio flagrant; dum milites nec illorum pecuniis, nec pudori parcant, sed per domos grassantes in illos summum violentiæ imperium usurpant: omnia hæc hortari, ut quam primum junctis copiis, communibus viribus bellum geratur. Ea de re Franciscus Guicciardinus ad Pontificis Legatum Venetiis commorantem perscripserat, multisque rationibus jungendarum copiarum impedimenta, & difficultates exposuerat.

Verum Laus Pompeja a nostris capta, Ducum Ecclesiasticorum consilia statim flexit, omnesque moras abruptit; nam cum nostri, ut diximus, Abduam trajecissent, Pontificii vj. kal. julias Padum transgressi, nostris ad Divi Martini tria millia passuum a Laude Pompeja se conjungere, cunctis exitum belli, obsessique Ducis libertatem ex Laudis Pompejæ eventu metientibus. Neque vero Senatus aliqua in re vel studio, vel pecunia, vel maritimis, terrestribusve copiis parcebat; ita ut solus fere totam tanti molem belli sustinere videretur. Nam præter pedites, & equites utriusque armaturæ, de quibus diximus, in primis, ut Germanis militibus Alpium aditus, descensusque in Galliam Cisalpinam prohiberetur, officiis non modo, verum etiam pecuniis nitebantur. Cum enim Rhætorum gens vias omnes, quibus per suos fines transiri in Italiam posset, Germanis clausuros sese obtulissent; dummodo controversiæ, quæ

1526 inter ipsos, Mussianumque Praefectum erant, penitus tollerentur, Senatus libenter assensit, Petroque Pefareo legato per litteras significavit; si gentem ea mente esse cognosceret, ut angustias, quæ in eorum ditionibus sint, ac Vallis Tellinæ aditus adversus Germanos tueretur, simul cum Episcopo Verulano ageret, ut, omni semota inter illos contentione, quæ ex captivitate, ac libertate Oratorum Rhæticae Reipublicæ orta fuerat, æquis portionibus argenti vim Senatus, ac Pontifex Mussiano persolverent; quo facto, spes foret, Sfortiam Rhætos ad sua stipendia traducturum, pecuniisque, & Clavenæ comitatu quiete usuros permissurum. Ad hæc cum nonnulli nobiles Reipublicæ sumptibus obsistere hostibus, ac itinera præcludere polliciti essent; inter quos Capinus Grangius legato scripserat, tercentis militibus nonnullos anfractus Alpium tutos, si ille annueret, redditurum; Senatus argentum præbere una cum Pontifice, ut hæc quamprimum efficerentur, non recusavit.

Præterea cum classis optime instructa summam foederi auctoritatem allatura videretur; eaque vel ad Genuensis Reipublicæ statum mutandum, vel ad hostes metu continendos ex præscripto foederum cum primis necessaria esset; Respublica Veneta majoribus comitiis Aloysium Armerium Praefectum classis creavit, ac pridie kal. julias, ut tredecim triremibus Venetiis solveret, Senatus mandavit, iterque Corcyram versus dirigeret, ubi duodecim triremibus, quas alter Legatus Joannes Maurus instruxerat, receptis; deinde velificatione facta, in Tyrrhenum mare proficiscatur, classem cum Pontificiis, vel regiis triremibus conjuncturus, atque Imperatori a Rege misso, quem Petrum Navarrum futurum fama vulgaverat, pariturus: in stipendia remigum, ac militum quatuordecim aureorum millia assignantur; ac ne in ditiones Caroli exscendere milites permittat; & non nisi cum Cæsaris navibus certamen ineat, injungitur. Eadem die, qua Venetiis Armerio Senatus mandata dabantur, Pontificius, & Venetus exercitus ad Melenianum castra habuere; ibique quid potissimum agendum esset variis sententiis disceptabatur. Nonnulli Helvetios milites, priusquam aliquid momenti tentaretur, expectandos; cum absque gentis militiae assuetæ, in armisque innutritæ auxilio, ac robore non sine periculo copiis recenti delectu comparatis

ratis Mediolanum accedere tutum esset : alii celeritate utendum ; a victoriæ cursu , quæ jam secunda , ac felici aura aspirare cœpisset , nullo pacto deflectendum ; fieri non posse , ut tria Germanorum peditum , quinque Hispanorum millia , parva equitum manus , in maxima annonæ angustia urbis adeo vastæ spatium adversus copias , equitum robore , æneis tormentis , ducum præstantia , Italicæ militiæ flore prævalidas tueri possint : quocirca tantas ultro oblatas spes gloriæ , ac præmiorum urbis præcipuæ , quæ caput belli erat , potiundæ non deferendas . Urbinatis ea fuit sententia , ut lento gradu Mediolanum versus proficisci oporteret ; donec Helvetii , quos rumor ferebat in Italiani contendere , nostris se adjungerent , quorum mille , jam jugis Alpium superatis , in Bergomatem agrum descenderant , ac iter ad exercitum arripuerant .

Interim , qui in arce Mediolanensi obsidebantur , cum pane ex farina furfure admixta vesci cogerentur ; neque diutius adventantia auxilia præstolari possent ; tertia vigilia noctis ducentos milites ex arce emisit , qui recta per munitiones hostium , qua segnius excubias agi prospexerant , vi , si opus foret , patefacto aditu , Melenianum contenderent ; ibi Franciscum Urbini Ducem , copiarum Venetarum imperatorem , Franciscum Guicciardinum , Petrum Pesareum ; Pontificis illum ; hunc Venetorum Legatum , adeuntes , ad extrema redactos obsessos significant ; præ ciborum inopia macie confecta militum corpora vix ad arma sustinenda fatis esse ; ni cito auxilia præsto sint , brevi arcem deditione ad hostes transituram ; ducem cum obsessis omnibus in Hispanorum ducum potestatem venturum ; quo nil , vel ad summorum principum auctoritatem , famamque minuendam , vel ad præstantissimorum ducum , qui in armis ætatis florem contriverant , gloriam corrumpendam deterius accidere posset . Imperator , ac Legati , Sfortianis constantiæ stimulis injectis , etsi difficillimum putarent , Cæsareanos veteranos milites urbe amplissima expellere ; attamen ad portam , quam Romanam vocant , copias dirigunt ; eo consilio , ut si intra urbis mœnia se Cæsareani continerent , suburbia a nostris caperentur . Itaque nonis juliæ ad Buffoletam , & Pilastrelos , quæ quingentos circiter passus a Mediolano distant , castra habentur , non sine spe aliqua , ut hostes nostrorum

1526 copias loco adeo urbi vicino castrametari cernentes, suburbia impetu, & conatu pervia propugnare non auderent. Verum, cum noctu Carolus Borbonius, quem Cæsar in Italiam miserat, supervenisset, ac cum octingentis Hispanis peditibus Mediolanum ingressus esset, abjecti militum spiritus erigi, ac spe meliore munia militiæ obire cœpere. Nostri aliquot tormentariis ictibus portam percutere aggrediuntur; tribusque machinis æneis e regione portæ erectis, summo impetu pilas ferreas excutere, nec minore conatu niti, ut e moenibus ab hostibus balista ferrea, *falconetum* vocant, cui milites expositi erant, tollatur; quod cum prospere evenisset, multos cataphractos equites ad pedes desilire, portam aggredi, scalas admoveere jubet. At cum votis successus non responderet, hostesque eminentiori loco positi nostros impune tormentorum machinis offenderent, ex quibus quadraginta interfecti, fauciique multi: ardore pugnae remisso, levioribus certaminibus utrinque certatum est. Cumque Urbinas Cæsareanos suburbia constanter defensuros inspiceret, & Carolum Borbonium cum Hispanorum militum cohortibus Mediolanum ingressum intellexisset, hostesque situs, locique opportunitate superiores crebris tormentorum ictibus exercitum lacerare posse didicisset, satius duxit cum exercitu Mediolano discedere. Itaque servatis ordinibus, instructisque aciebus Melenianum, unde digressus fuerat, viij. idus julii reversus est; ibique Helvetios opperiri statuit, quos propediem ad duodecim millia in castra adventuros per certos nuntios ferebatur; auctis copiis, tutam, incruentamque victoriam, uti sperabat, relaturus.

Repentinus hic, inopinatusque a Mediolano discessus, cum undique Cæsareanos plurimis circumseptos incommodis profligatum iri fama circumferret, vehementer animos illorum commovit, qui res spe potius, ac votis, quam prudentia, rerumque usu metiri solent. Plerisque enim videbatur, si oppugnare suburbia Dux, ac impetum totis viribus facere voluisset, citra difficultatem hostibus repulsis, iisdem potiturum fuisse: quæ res illi ad integram victoriam aditum aperuisset. Aegre sane hos rerum successus Senatus tulit, qui ex Laudis Pompejæ felici eventu, ex hostium imminuta auctoritate, & copiis, ex nostrorum ad Mediolanum profectioe bellum haud diuturnum fore sperave-

raverat. His de causis permotus Veneti exercitus imperator, ut rationem suorum consiliorum Patribus exponeret, militarique prudentia exercitum ab Mediolani oppugnatione abduxisse comprobaret, Aloysium Gonzagam Venetias misit; quem Collegium ingressum in hanc ferme sententiam loquutum fuerunt.

Nibil facilius est, optimi Patres, quam illorum, qui altissimo dignitatis gradu locati sunt, actiones, factaque carpere, & sugillare; ac præcipue earum rerum, in quibus plerumque fortuna plurimum potest; quo in genere tota fere ars militaris sita est. Nihil contra difficilius, quam optimis, tutisque consiliis res maximas ita gerere, ut absque iactura, periculisque quod mente concepimus assequi possimus. Quocirca inter præclaros bellis assuetos, victoriis illustres Duces, quos ad hæc usque tempora celebris, seculorumque omnium applausu probata perduxit fama, nonnullos accepimus, dum absque cæde, ac sanguine, astu militari vincere hostem assueverant, quandoque vulgi obtreptionibus, insciorumque hominum calumniis obnoxios fuisse; quorum voces per omnem vitam contemnere solitus Urbini Dux, qui scientiam rei militaris a primis adolescentiæ initiis ad hoc usque ætatis non ex vulgi inconstantia, imperitorumque hominum iudiciis; sed rerum experientis, acerrimis dimicationibus, oppidorum oppugnationibus egregie didicit, illius consilii rationem reddere, quo fœderatorum copias Mediolano discedere iussit, minime necessarium fore existimat; ac præsertim apud amplissimum Senatum, qui cum eum Imperatorem declarasset, quid de ipso sentiret, non obscuris argumentis patefecerat, aliisque quid de illo iudicandum esset, præscripserat. Verum cum varias ex omni parte hominum voces exaudiri, iudicia passim circumferri intelligeret, plerosque ex Senatoribus hac discessione imminutam auctoritatem, fractasque vires fœderis putare, quin me consiliorum, mentisque sue aperiendæ causâ ad vos mitteret, facere non potuit; & se, neque metu, quem in ipsum cadere vix opinandum est, neque alia causâ ductum, quam belli recte administrandi rationes exigent, discessisse; summorum Ducum, Imperatorumque vestigia, & disciplinam sequutum, quicquam certam absque sanguine, & cæde victoriam cruentis strage,

1526
Aloysii Gonzagæ ab Vr.
binatæ Ve-
netias missi
Oratio.

1526 *occidioneque redundantibus praeliis antetulerint. Nam Meleniano cum exercitu Mediolanum profectus, nunquam eo fuit animo, ut amplissimam urbem, lateque patentem vel obsidione ad deditiorem compelleret, vel vi oppugnando potiretur; cum praecipue sciret, octo Hispanorum peditum millia, praeter Germanos, equitatumque, in ea esse, qui veteri militiae robore cum nostris nuperrime collectis non essent conferendi; sed ut citra periculum, dum Helvetiorum adventum praestolatur, cognosceret, qui animus Caesareanorum, quos multis conflictari incommodis nuntii afferebant, esset, & an forte cum & arcem obsidere, & civitatem tueri, & populi motus compescere deberent, & circuitum urbis transilire nollent, suburbia ipse occupare, in iisque castrametari, Ducique obseffo opitulari posset. Hoc consilio cum a Meleniano profectus esset exercitus, & ad Paradisi coenobium castra ad portam Romanam habuisset, superiori nocte Carolus Borbonius cum pecuniae vi, ac octingentis Hispanorum peditibus urbem ingressus fuerat. Id licet sciret Imperator; attamen tormentis quati portam, ac suburbiorum moenia jubet. Eo hostes accurrunt, leviora praelia committuntur: illi editiori loco freti tormentorum vi, ingentique ferrearum glandium procella nostros disjiciunt, qui nulla ratione impetum vitare, neque obices interponere poterant. Quid faceret strenuus, ac prudens Imperator? sineretne coram pessumdari milites; inulta caede, sanguine, cadaveribus cuncta oppleri? aleamne fortunae extremam subiret, ac illius inconstantiae universas copias, peditatum, equitatum objiceret? Hispanos, Germanosque milites Borbonii adventu confirmatos, & erectos nil necessitate, quae plerumque etiam a victoribus ad victos certaminis praemia transfert, ad pugnam alliceret, ac horae momento certas foederis spes in discrimen adduceret? An non Helvetiorum auxilia, qui turmatim, relicta domo, ad hoc bellum descendunt, quotidie expectantur, quorum in adventu sive cum hoste congregiamur, sive cunctatione utamur, debellatum est? Quid Christianissimi Regis copiae equestres, pedestresve, quae nondum Alpes sunt transgressae? nonne junctis Pontificiis, Gallorum, Venetorumque copiis, victoriam incruentam, ac certam tenemus? Cur igitur exercitus vestri Dux, qui vel ab hoc ipso Senatu tuta consilia incertis eventibus pra-*

præponere edoctus est, non potius mora aliquot dierum interje-
cta, haud dubiam felicitatem ex prudentiæ ratione expectare,
quam horæ momento omnia incertæ fortunæ committere debuit?
Hæ sunt consiliorum rationes, quibus victoria delata vobis in-
tegras copias, tormenta, commeatum, populos conservabit: quæ
haud dubie sibi pollicetur, summa prudentia, alto consilio Pa-
tres comprobaturos; nihilque unquam ab Urbini Duce pro-
fecturum, quod vel ad certam gloriam, vel ad Reipublicæ,
imperiique hujus incolumitatem non dirigatur.

Hæc Gonzaga de discessu a Mediolano coram Patribus dis-
 seruit. Eadem die, qua exercitus a Mediolano regreditur, qui
 fuit viij. idus julii, foedus Coniaci initum, ingentis lætitiæ si-
 gnis editis, Romæ, Lutetiæ, ac Venetiis vulgatum est, sup-
 plicationesque ex Senatus decreto Deo immortalis totius popu-
 li concursu habitæ, cunctisque civitatis ordinibus ingentem læ-
 titiam præ se ferentibus, ut divi Marci ædes, totumque cir-
 cumquaque forum egregie peristromatis, auleis, signis celatis,
 pictis, vexillisque instructum summis lætitiæ, exuberantisque
 gaudii vocibus personaret. Ex Mediolani oppugnatione desti-
 tuta, quemadmodum Cæsareani maxima lætitia affecti fuere, quod
 sine prælio recessisse hostes, spemque abruptisse victoriæ cerne-
 rent; ita Mediolanenses ingenti, insolitoque pavore perculsi
 sunt, exercitum ex Italico robore conflatum, in quo spem pri-
 stinæ libertatis adipiscendæ reposuerant, retrocessisse audientes;
 lapsas obsessorum spes, inania auxilia, vix in horas suffectura
 cibaria conquerentes. Cæsareani rerum successu exultantes mu-
 nire urbem, ad suburbia firmanda necessaria cuncta moliri;
 aggeres hiantes reficere, collapsos, vetustateque ruentes erige-
 re; cives, populum, ut ligonibus fossas urbis exhaurirent,
 compellere. Sfortiani obsidionis suprema tolerabant, cum sui
 nostros oblivisci, Ducemque hostibus se tradere passuros vix
 mente conciperent; præsertim cum in discessu quamplurimis
 tormentorum ingentibus boatibus illos confirmare, & melio-
 rem fortunam ut sperarent, persuadere niterentur. Præterea
 secreto literæ Urbinatis imperatoris, Petri Pefarei Venetorum,
 Francisci que Guicciardini Pontificii legati missæ sunt, quibus
 si in fide manerent milites, intrepideque arcem tuerentur, qua-
 tuor militaria stipendia pollicebantur. Verum obsessi eo deni-
 que

*Fœderis
 Coniacensis
 publicatio.*

1526 que inopiæ redacti erant, ut pane furfure admixto vitam sustinere cogerentur. Quocirca, cum alios timor occupasset, alios auxiliorum dubius exitus instantis necessitatis horrida facies transverfos ageret, ad deditiōem omnia vergere videbantur. Attamen ut cuncta prius Sfortia, quam hostium clementiam experiretur: simul, ut aliquot hominum, ac mulierum, quæ fruges reliquas absumebant, numero levarentur, placuit ad quingentos ex arce emitte, qui noctu per oppositas munitiones egressi, qua negligentius custodiæ habebantur, erumperent. His Pasquinus militum ductor cum centum quinquaginta cataphractis adequitare iussus, ut tuto per angustos calles penetrare possent; quam rem prospere eventus est subsequutus: nam per medios hostium aggeres incolumes, ut edocti fuerant, Melenianum ad exercitum se recepere: Veneto imperatori, legatis Pesareo, & Guicciardino obsessorum casum significant; succisas omnes tuendæ arcis spes; hominum umbras, luridas facies, macie, tabeque confecta hominum corpora, ad arma jam induenda non sufficere: ad furfurem, horridosque hominibus cibos ventum esse; si auxilium, quod in nostrorum dextris situm est, diutius protrahatur, ne, malorum omnium extremo, fame contabescat, invito licet, ac reluctante animo, deditiōnem hostibus facturum.

*Helvetiorum
in castra
federatorum
adventus.
Federati
ad Mediolanum.*

*Modoetia
cum arce a
federatis
capta.*

Permovit miserorum, & infimæ plebis conditio animos ducis, ac legatorum. Itaque Duci obfesso suppetias ferre, & arcem, si qua ratione queant, obsidione solvere decernunt; cum præsertim quinque Helvetiorum millium numero, ac robore auctus esset exercitus. Recta igitur ad arcem proficisci, & ad Mediolanum castrametari statuunt, Melenianoque digressi quatuor dierum itinere xj. kal. augusti inter Casaretum, & Lambrum flumen ad Lambram perveniunt, atque inter Laurentiam, Tonsamque portas castra locantur, statimque militum parva manu ad expugnandam Modoetiam missa, quæ deditiōne in nostrorum potestatem eadem die pervenit: postera vero ancis machinis arx, cui Neapolitani pedites centum præerant, expugnatur. Interim autem dissidentibus sententiis in exercitu de subsidio arcis inferendo agebatur; nonnullis ad munitiones statim cum robore exercitus contendendum, vi transeundum, si hostes obsistant, dimicandum sentientibus; aliam

Sfor-

Sfortiæ succurrendi viam non esse ; nec rem dedecoris nota carere , si exercitus ex Italicæ juventutis flore collectus , Helvetiæ gentis robore suffultus in omnium oculis dedi Hispanis Sfortiam fœderatum patiatur . Aliis contra , non absque ingenti periculo oppugnari munitiones hostium posse : loci opportunitate , pugnandi securitate , veteris militiæ præceptorum firmitate superiores nostris futuros . Ac dum tempus consulendo teritur , obseffi jam non fame confligati , sed mortem ipsam hærentem in faucibus adspicientes , extremo adaçti necessitatis telo , hosti arcem tradere quam optima possint pactione decernunt : Philippusque Saccus ad Carolum Borbonium mittitur , qui multa primum de Cæsareanorum odio adversus Sfortiam graviter conquestus , quodque Principem candore animi , & innocentia prænitentem , nominisque , & amplitudinis Cæsaris studiosissimum , æmulorum obtrectationibus , & calumniis circumventum per tot menses obseffum , & vinctum tenerent , arcem reddere non iniquis conditionibus paratum esse affirmat , quousque Cæsar de omnibus certior factus mentem suam patefaceret . His libenter a Cæsareanis auditis , quibus nihil æque cordi hæserat , quam arcis potiundæ desiderium , vij. kal. augusti ad arcis Mediolanensis deditionem his conditionibus ventum est ; ut *Sfortiæ cum suis omnibus , eorumque sarcinis , & supellectile tuto abire liceat . Comum civitas , quam Cæsareani cum presidio tenebant , Sfortiæ cum triginta aureorum millium annuo reditu tradatur ; donec Cæsar de criminibus , quæ adversus Ducem jactabantur , ac de toto Insubrum imperio statuât . Cæsareanisque postulantibus Joannes Angelus Riccius Sfortiæ a secretis , qui omnium consiliorum Ducis particeps fuerat , traditur , a quo acta , agitataque a Sfortia intelligerent , fide oppignerata , se illum tuto abire permissuros . Stipendia militum , qui arci præfuerant , reliqua usque ad id tempus non soluta Cæsareani persolverent , quorum summa ad viginti millia aureorum erat . Cupiebat Borbonius Cremonensem sibi arcem tradi , idque Cæsaris rebus firmandis opportunum esse censebat , adversus quem Italia cum Gallorum , & Helvetiorum gente conspiraverat . Ac Sfortia necessitate ad extrema quæque compulsus Sacco mandaverat , ut si melior ab hoste conditio reportari non posset , Cremonensi etiam arce cederet ; sed*

*Philippus
Saccus a
Sfortia ad
Borbonium
missus .*

*Arcis Me-
diolanensis
deditio .*

1526

*Sfortia, &
Gajaci Co-
mes in fœ-
deratorum
castris.*

*Sfortia fan-
dus Conja-
cense am-
plexum.*

ex sermone, vultuque hostium lætitiæ recipiendæ Mediola-
nensis arcis conjectans, constanter negavit Sfortiam Cremonen-
sem traditurum. Iis, quas diximus, conditionibus arx a Bor-
bonio, Cæsareanisque ducibus recepta est, illamque Hispani
milites explicatis signis lætabundi ingressi sunt. Dux vero cum
suis egressus, Gajaci Comite cum ducentis cataphractis equiti-
bus, turmisque militum comitante, statim a Venetorum impe-
ratore, ac legatis in fœderatorum castris mœrore confectus,
diuturnaue ægritudine imbecillus exceptus est; nullaue inter-
jecta mora, initæ cum Cæsareanis deditionis conditiones im-
peratori Veneto, ac legatis ostendit; qui omni studio licet ni-
teretur Sfortiæ animum ab hostibus avertere, neque, si suæ
dignitatis, commodique rationem habere velit, iniquis pacis
conditionibus, quas illi invito expressissent, assentiendum es-
se; attamen Dux sævientis fortunæ impetum diu expertus, tu-
tius putabat Cæsaris liberalitati, voluntatique se credere, quam
in præteritas sirtes, ac scopulos denuo impingere. Quapropter
Sforcinum Comum præmisit, qui de illius adventu Cæsarea-
nos certiores faceret, Hispanorumque militum præsidium amo-
vendum curaret. Verum Cæsareanis, *Comum Sfortiæ traditu-
ros, non milites ablatu-ros, pactos se esse*, dicentibus, Dux Hi-
spanas calliditates, artesque agnoscens cito a superiori consi-
lio, speque dejectus, totum se fœderatorum voluntati permi-
sit, & fœdus Conjaci ictum amplexus est.

Quæ in Gallia Cisalpina quindecim dierum spatio, nempe
ab viij. idus julii usque ad xj. kalen. augusti gesta fuerant, con-
ceptæ ab omnibus de belli successu egregiæ spei cum non re-
spondissent, diuturnum, variisque utrinque cladibus bellum fo-
re portendebant. Fœderatorum diversi fines, dubiæ mentes,
incerta auxilia, non idem animus erat. Pontifex, qui neque
res magnas animo sustinere, neque difficultatibus vi, ac ma-
gnanimitate mentis obsistere assueverat, jam labare animo, con-
sternari; neque se satis ad tanti belli molem subeundam para-
tum esse animadvertere; cum in primis pecunia maxime labo-
raret, ac in toto ferme illius imperio novi motus suboriren-
tur, quibus vel retundendis, vel avertendis impar esse vi-
debatur. In Carporum oppido trecenti Hispani pedites cum
parva equitum manu ditionis Ecclesiæ agros assiduis excursio-
nibus

nibus vastare, cursorum itinera impedire. Ugo Moncata, ac Sueffanus Dux, qui a Romana legatione discesserat, cum Ascanio, Vespasianoque Columna, illius familiæ oppida propinqua urbi ingressi bellum ab ea parte Pontifici non obscure minabantur; ac nonnulli illius factionis homines Anagniam, Campaniæ oppidum, muniverant; quorum motus non mediocriter Pontificibus pertimescendi Clementem mirum in modum afficiebant. His accedebat, quod cum Reipublicæ Senensis statum immutare in animo habuisset, præsentī opportunitate sibi adiutū rei conficiendæ patefieri ratus, licet multis dissuadentibus, qui non frangendas vires, sed omnes ad socios mittendas ajebant: attamen ad Senarum civitatem animum adjece- rat, ac extorres in patriam restituere decreverat: cui rei cum Virginium Urfinum, Anguillariæ Comitem, præfecisset, mille ducentis equitibus, novemque æneis machinis, & ferme octo mille peditum numero, quorum delectus in ditionibus Ecclesiæ, Florentinoque imperio habitus fuerat, xiiij. kalen. julii ad Senarum mœnia accessere; eodemque tempore cum triremibus, ac millium peditum numero Senensium portus invaserat. Verum cum exulum amici, & propinqui nullum tumultus edendi, ut Pontificii speraverant, signum dedissent; quamvis quætere tormentis mœnia cœptum esset; situs tamen natura, urbis circuitu, cui præcingendo copiæ Pontificiæ non sufficerent, ac præsertim popularium constantia res ad exitum perducī non potuit. At licet Pontifex diris execrationibus Cardinalem, Columnensesque devovisset, cum difficultates in dies majores oriri, spes imminui, pecuniæ inopia contineri sub signis collectitios milites non posse cerneret, Ducis Sueffani nuntium, Ugonemque Moncatam pacis condiciones proponentes libenter audivit: quibus rebus agendis Romam Vespasianum Columnam Clementi veteri amicitia conjunctum miserant. Is dum ea de re tractare inciperet, exercitus pontificius, Senis relictis, palatus, arrepta fuga, sarcinis, tormentisque bellicis desertis, summo cum dedecore abiit.

His rerum eventibus Clementis jactatum animum Senatus Venetus sæpius confirmare, ac Marci Foscarī oratoris prudentia, & eloquentia ad spem meliorem erigere conabatur; nunquam Rempublicam ab officio recessuram, terra, marique, exer-

1526 exercitu, classe, licet immensis sumptibus, quibuscumque viribus polleat, enixuram. Cum vero Gallorum Rex cataphractus equites in Galliam Cisalpinam Marchionis Salassiorum ductu misisset, atque eodem tempore, Helvetiorum peditum decem millia foederatis copiis conjungere decrevisset, ut justo peditatus numero Salassii equitatus fulciretur, Pontificem, Senatunque, ut quatuor peditum millium novum delectum haberent, hortabatur; quibus ille duas stipendiorum partes persolviturum pollicebatur, reliquam a Pontifice, Senatuque persolvi petebat; quod Senatus efficere alacri animo spondebat, idemque Clementi, ut faceret, auctor erat. Ad hæc Eboracensis Henrici Angliæ Regis nomine, licet foederi subscribere distulisset, a bello nulla ratione cessandum ajebat, donec Cæsar Gallorum Regi satisfaciat; neque Henricum a foedere cum reliquis Principibus ineundo abhorrire; petere, ut triginta aureorum millia, quæ ex foedere annuatim Regi in Neapolitano regno persolvenda essent, eadem ex Insuorum ditione percipere liceat. His ut Pontifex assentiretur, Senatus nitebatur, omnique studio contenderet, ut quamprimum Henricus foedus Coniacense amplecteretur. Quocirca Pontifex Joannem Baptistam Sangam a secretis in Galliam, & Britanniam misit, qui Gallorum Regem hortaretur, ut nulla interposita mora, Gallicum equitatum Alpes transgredi juberet, omnique auxiliorum genere focios, amicosque juvaret; viginti millia peditum Clementem, Senatunque Venetum in armis habere; cataphractus, leviores equites, magnam tormentorum vim; Laudem Pompejam initio belli captam, Mediolanum usque signa protulisse; præcipiti eventui tantarum rerum summam credere noluisse, præstolari copiarum adventum invicti regis, qui nonnunquam solus cum Cæsareanos in Italia fregisset, Mediolanum, belli arcem, cepisset, verendum non esse, ne Italorum Principum auxiliis subnixo prospera illi cuncta non evenirent. In Britannia vero Cardinalem Eboracensem omni studio, ut foederi scriberet, Henricum impelleret, illum societatis auctorem, & adhortatorem fuisse, a fociis foederis conservatorem, vademque nuncupatum. Quæ officiorum genera per Sangam obiri Pontifex jusserat, eadem Veneti per nuntios, oratoresque suos præstari mandaverant, Sebastianumque Justinianum, ac Lau-

*Sebastianus
Justinianus,
&
Laurentius
Bragade-
nus legati
ad Gallia
Regem.*

ren-

rentium Bragadenum designatos ad Regem legatos, ut quamprimum in Gallias iter maturarent, decrevere, & post gratulationis officia, ut Gallicis armis foederi adesset, enixe suaderent.

Atque ut plerumque accidit, ambiguos, nutantesque in consiliis capiundis animos levi momento huc, atque illuc impelli, neque diutius in coepta semel sententia consistere; Clemens cum belli impetum reformidaret, cujus adventantia signa tota Ecclesiastica ditio appaiebant, ac praesertim Romae faucibus haerere videbantur; neque finem belli in Gallia Cisalpina speraret, nisi alio Caesaris vires averterentur; Senatui cupere se significavit, ut maritimis viribus Neapolitanum regnum, ac praecipue mari adjacentia Apuliae loca classe invaderentur: non difficile fore, vel populorum erga Caesareanos odio, & in foederatos, praesertimque Venetum nomen benevolentia, vel virium magnitudine, Hispanis imparatis, tota Apulia potiri. Ad haec Senatus respondet, Rempublicam, ut foederi satisfaceret, tredecim triremium classem, Aloysio Armerio Praefecto, in Tyrrhenum mare misisse; Corcyrae duodecim ad sinus Adriatici custodiam relictas esse, praeter eas, quas ad Cypri, Cretaeque regna, & alias in Oriente insulas tutandas habere moris esset: scire magnis copiis, classe militibus, tormentis aeneis apprimè instructa opus esse, si adversus Neapolitanum regnum, Apuliamque cienda sint arma. Attamen si in ea mente Clemens permaneat, remque serio agi velit, ingenti impetu Apuliam aggredi non recusaturum. Ab hoc consilio Lucas Tironus, Franciscusque Maurocenus continentis praefconsultores abhorrebant; neque hoc tempore adversus Apuliam movenda arma censebant, omnia auxilia in Mediolanense bellum congerenda affirmantes, in Insucribus victores Italiam universam armis, victoriisque peragraturos; Rempublicam hoc tempore immensam auri vim in stipendia militum erogare, praeter Mediolanenses copias, decem Helvetiorum millia suis sumptibus alere, duorum Germanorum millium delectum haberi iussu: in Carnis totidem peditum millia ad motus Ferdinandi Austriae Archiducis reprimendos, si forte aliquid novi in Reipublicae finibus moliretur, contineri: classem praeterea, si bellum in Apuliam ciatur, instructissimam rebus omnibus, milite, pecunia, numero, habere necesse erit: quocirca in aliud tempus

1526

consilia hæc rejicienda esse, summa vi contendebant. Verum Senatus veritus, ne Clemens, qui non parum prioris constantiæ, ardorisque remiserat, & restinxerat, paulatim ad Cæsarem transfret, ita, ut diximus, per Marcum Foscarum Oratorem responderi Pontifici iussit. Per eos dies Nicolaus Fulgositius Venetias venit, Patribusque significavit, se quamprimum Genuam profecturum, omnique officio, & auctoritate, qua plurimum apud multos pollebat, enixurum, ut civitas in fœderis partes concedat, a Gallorumque regis nutu, & potestate pendeat; non ignorare quantum ponderis illius accessio sit habitura, utpote quæ situs opportunitate, viribus Italicas expeditiones omni tempore juverit. Hæc erant consilia, ex quibus magni rerum eventus pendebant: cum interea Rex, qui Coniacense fœdus summopere concupiverat, non eundem animi ardorem in exequendis rebus ostenderet; nam quadraginta aureorum millia, duorum mensium elapso tempore, persolvere omiserat; Salassiorum Marchionem in Italiam destinatum nondum arripere iter jusserat; Petrum Navarrum classis præfectum declaratum mora, ac cunctatione distinebat: ita rerum gerendarum occasiones elabebantur, & præcipue Genuæ civitatis expeditio, quam, appropinquante classe, haud dubius rumor afferebat, statim in nostrorum potestatem venturam.

*Malatesta
Baleonius
ad Cremonæ
oppugnationem.*

Interea cum jam inclinante æstate, præter Laudem Pompejam, & Modoetiam oppida, nulla fœderatorum rebus facta fuisset accessio, ne exercitus, qui Mediolanum obsidere cœperat, opus summe difficultatis, vel propter civitatis amplitudinem, vel propter Hispanorum constantiam, qui sæpe levioribus præliis mœnia egressi nostros lacebabant; ne sine aliquo egregii facinoris periculo tempus tereretur, placuit, Malatestam Baleonium Perusinum, cujus virtus, fama ex Laudis Pompejæ eventu non parum aucta fuerat, cum octo peditum milibus ad urbem Cremonam expugnandam mittere; cui Germani mille pedites cum quingentis Hispanis, equitibus ducuntis, Corradino Duce, præerant. Malatesta, per aliquot dies urbe circumfessa, aggeribus, fossis, propugnaculis, ænearum machinarum impetu tentata, ac per arcem, quæ Sfortiæ nomine tenebatur, urbem ingredi adortus, cum suorum supra mille pedites amisisset, Franciscus Urbini Dux cum omnibus

Ve-

Venetorum copiis eo contendere decrevit ; qui , patefacto per vim usque ad munitiones aditu , quibus Cæsareani urbem ex opposito arcis muniverant , fortissimos quosque militum scutis obtectos vallum ascendere jubens , vulnerare ferreis glandibus eminus propugnatores nitebatur ; ex quibus multi faucii , plerique ictibus perculsi concidebant . Ad hæc ex arcis turribus crebras ejaculari pilas ferreas , quæ cum Cæsareanos pertenuissent , suorumque interitu minus alacres ad ictus excipiendos redderentur , tandem civitatem nostris dedere , nisi intra decem dies auxilia a suis acceperint , paciscuntur , Germanis trans Alpes redire jussis , Hispanis ne , nisi evoluta anno , in Insulibus militare liceret , jurejurando adactis . Dum hæc geruntur , apud Helvetios , ut ea gens arma arripiat , ac in Cisalpinam Galliam descendat , summopere laboratur . At suborta difficultas ex inopinato Mussiani Præfecti ab exercitu discessu , impedimento fuit ; is enim cum Sfortiam a nostris exceptum in castris vidisset , statim , nulli consilio communicato , discessit , & cum in Mussianam arcem se recepisset , Oratores Venetos Sebastianum Justinianum , & Laurentium Bragadenum in Galliam proficiscentes contra fas , atque gentium jus captivos fecit , idque ob eam causam , quod adhuc sibi quinque aureorum millia pro Helvetiorum delectu a Pontifice , Senatuque Veneto deberentur . Tulit sane hanc injuriam gravissime Respublica , cum Clemente , ac Francisco Rege conquesta ; qui graviter Mussianum Præfectum , ut oratores per summum scelus captivitate affectos liberaret , admonuere ; ni fecisset , vi coacturos . Verum Respublica rationes temporum optime pernoscingens , & quantum illius opera , atque auctoritas apud Helvetios , Rhætosque posset , intelligens , & Mussianam arcem , quæ lacui Comensi imminet , vel ad hostes avertendos , vel ad præsidia militum excipienda , magni momenti esse ; rem per Pefareum legatum , Franciscumque Guicciardinum cum Præfecto componere non recusavit . Itaque quinque aureorum millibus Præfecto solutis , oratores liberati sunt .

*Urbinas
Cremonam
ad deditionem
com-
pellit .*

*Sebastianus
Justinianus , &
Bragadenus
a Mussie
Præfecto
capti .*

Finis Libri Secundi .

E P I T O M E.

UGo Moncata simul cum Columnensibus, qui datam Pontifici fidem fefellerant, Romanam ingressus, eaque foede direpta, Pontificem in Hadriani molem confugere, & obsessum coegit quatuor mensium inducias cum Caesare inire. Cremonam per Venetos receptam Senatus Francisco Sfortiae tradi mandavit. Quamvis ad intercludendum Germanis in Italiam aditum nihil operae praetermissum fuisset; alpes transgressi Padum ad Hostiliam trajecere. Foederatorum classis ad Sestrium prospere cum Hispanica congressa est: saeviente maris tempestate pugna dirempta. Pontificem animi dubium, ac relicta urbe Venetias cogitantem, Veneti ab importuno consilio avocarunt. Salassiorum Princeps Venetorum auxiliis ausus Placentiam, quam aggressuros Hispanos rumor erat, validiori praesidio firmavit. Hispani tamen, cum stipendia minime solverentur, orta in castris seditione, nihil moliti sunt. Foederatorum classis mari, Rentiis Ceres terra Neapolim versus movere. Puteolos classis adorta est: Hieronymo Priolo, trierarcho Veneto, prim: per murorum hiatus ingresso, oppidum captum, ac direptum est. Maritima aliquot oppida se foederatis dedere: Neapoli maxime trepidatum est, ac ni Moncata obtinisset, cives in nostrorum potestatem voluntaria deditione venissent. Borbonius, ut opulentissimarum urbium direptione exercitum aleret, Bononiam contendit, per Etruriam, aut per Flaminiam moturus. Quamquam de octo mensium induciis inter Pontificem, ac Proregem Neapolitanum convenerat, a finibus pontificiae ditionis Borbonius minime vim abstinuit. Dominico Venerio, quod Romae injussu Senatus in conditiones baud Reipublicae aequas foederis suscripserat, dies est dicta. Caesariani Romam cepere, ac foedissime diripuerunt. Expeditionis dux Borbonius, dum inter primos moenia conscendere nitebatur, glande plumbea trajectus est. Hadriani moles, quo se Pontifex receperat, milite ac operibus cincta est. Cunctantibus, remque trahentibus foederatis, Clemens captivitatis pertaesus ad pacem cum Caesare componendam inclinare animum coepit. Ravennae ac Cerviae, Pontifice captivo, in novandarum rerum spem erectis, praesidium a Venetis impositum. Novi ad instaurandum in Insuibris bellum apparatus facti. Lautrechius Italiam ingressus est. Genua a Gallis & Venetis terra marique oppugnata in Gallorum potestatem concessit. Foederata classis ad Sardiniam tempestate disiecta est. Alexandrian Lautrechius expugnavit. Sfortiam, quod sibi restituta non esset, aegre ferentem Veneti in fide retinuerunt. Lautrechius, capto Ticino, Romam versus per Etruriam, frustra revocantibus Venetis, exercitum duxit. De pace ab Andrea Nauigio cum Caesare actum: ea infecta, bellum a foederatis denunciatum est: Ferrariensis, ac Mantuanus Reguli in societatem adsciti. Inter Suleimanum & Venetos officiis, muneribus, omnique amoris significatione certatum est. Clemens Pontifex multa, neque omnia aequa cum Caesareanis pactus, se in libertatem vindicavit. Senatus consulto cautum est, ut qui a Pontifice singulis ditionis Venetae ecclesiis Episcopi dandi essent, ii a Senatu nominarentur. Hoc ut abrogaretur, simul & Flaminiae oppida ut sibi redderentur, Archiepiscopus Sipontinum Clemens VII. Venetis petiit. Gaspar Contarenus Romam his de rebus legatus est. Carolus Caesar Gallos, Venetos, ac Florentinos oratores, qui bellum illi indixerant, comprehendi iussit. Foederatis regnum neapolitanum ingressis, alia oppida vi capta, alia ad deditionem compulsa: pura vetus Neapolitanorum in Gallos studium, & nondum abolita mitis Venetorum in maritimas Apuliae urbes imperii memoria, ad foederatorum partes traxit. Regni caput Neapolim Lautrechius circumfedit, iussu maria obsidere Philippino Auria, eoque Veneta classe a Brundisinae arcis oppugnatione avocata. Brundisicensis dux ad redintegrandum in Gallia cisalpina bellum a Caesare in Italiam missus aliquot oppida deditione recepit: mox Laude-Pompeja irrito conatu oppugnata, in Germaniam revertit. Hispanica classis, antequam Veneta Neapolim appelleret, a Philippino Auria pene universa aut demersa, aut capta est. Pestilentia deinde in castris grassante, cum Andreas Auria ad Caesarem defecisset, Gallorum res ruere ad Neapolim coepere, donec Lautrechio etiam morbi vi extincto, obsidione soluta, dum se in tutum Galli recipere conabantur, pluriini ab insequentibus Hispanis in itinere caesi, ceteri qui Aversam confugerant, urbem seque dedere coacti sunt. Andreas Auria Genuam occupavit, quae, immutata reipublicae forma, in Caesaris clientelam concessit, arcem praesidio Gallis adhuc obtinentibus. Franciscus Borbonius in Italiam missus multa fortiter, ac prospere in Insuibris gessit. Genuensis arx spe omni subsidiorum destituta Caesari tradita est. Ut Apuliae urbes in fide retinerentur, maxima Senatus cura. Pontifex iterum Flaminiae urbes per Galliae atque Angliae Reges a Venetis repetiit. Multa a Venetis, ac Rento Cerire in Apulia praeclare gesta. Borbonio amissu Mediolani oppugnandi occasione Genuam exercitum ducenti facti sunt obviam Caesareani Mediolano egressi, ejusque exercitus pene deletus, ipsum cum reliquis ducibus vivum cepere. Urbinas, supremus Veneti exercitus praefectus, Caesareanos Abdum trajicientes ex insidiis adortus, eos magna clade percussit. Ob Caroli Caesaris, conciliata cum Pontifice pace, in Italiam adventum omnes Italiae Principes percussi, immotis Venetis, ac in priori sententia Italicae libertatis ac dignitatis tuendae manentibus. Pax inter Caesarem & Galliae regem Cameraci clausa Venetos facta, sed tandem universae quoque Italiae, praeterquam Florentinis, Bononiae data est.

HISTORIARUM VENETARUM ANDREAE MAUROCENI LIBER TERTIUS.

Uamvis ex Coniacensi foedere, quo Franciscus Galliae rex, Clemens Pontifex Maximus ac Respublica Veneta, sociatis armis, Italiae libertatem tueri, ac nimiae Caesaris potentiae obsistere decreverant, nullus initio esset, qui tot virium, copiarum terra, marique apparatu brevi Italiam in pristinum restitui statum non arbitraretur;

1526

re tamen, atque experientia compertum est, foedera plus auctoritate, & fama, quam viribus plerumque posse. Nam praeter Laudem Pompejam occupatam, Cremonam deditione receptam, nil aliud memoratu dignum terra, marique gestum est; clapsae quinimmo praeclarae egregie gerendarum rerum occasiones, dum auxiliorum dilatione nihil satis tuto tentari poterat. Verum pene momento versa rerum facies, immutataque foederis consilia; nam Pontifex, qui nimiam Columnensium poten-

1526

*Clementis
cum Colum-
nensibus
transactio.*

tiam suspectam habebat, quorum quotidie vires, militesque augeri, foverique ab Hispanis intelligeret, veritus, ne paulatim in intimis visceribus virus exardesceret, quacumque ratione statuit concordiam cum Columnensibus inire. Itaque cum Vespasiano Prosperi filio totius Columnensis familiae nomine, de ultro, citroque injuriis remittendis; de sententia, qua ipsos a reliquorum Christianorum coetu sejunxerat, abroganda; de militibus ab Ecclesiae ditionibus amovendis pactiones iniit: statimque ut impensa levaretur, tria peditum millia, qui jamdudum pro Romanae civitatis praesidio stipendia meruerant, dimisit. Quam occasionem Ugo Moncata nactus, qui superioribus mensibus ad Pontificem rerum Italicarum componendarum causa a Caesare missus fuerat, ut gravissimis jactatum incommodis a foederatis sejunctum in Caesaris partes pertraheret; Pompejo Cardinali Ascanioque Columnae suadet, facile esse Clementem praesidio militum nudatum, familiae gloria aucta, quae priscis temporibus Bonifacium VIII. in potestate habuisset, intra aulae viscera latentem comprehendere, tumultuario collecto milite tantum facinus perfici posse. Assensere Columnenses, ac trium millium peditum delectu habito, Caesarem Filetinum cum duobus millibus Anagniam mittunt, eo consilio, ut oppido potirentur, ubi ducenti pedites stipendiis Pontificiis addicti ad custodiam aderant.

*Columnen-
ses Romam
invadunt.*

At undequaque itineribus septis, ac vallatis, ne illorum progressus Romae ad Pontificem perferrentur, coactis ad Anagniam militibus ad tria millia, atque octingentos circiter equos, statimque mira celeritate itinere arrepto, noctu ante xij. kal. octobris improvise urbem adorti, tres occupant portas, ac per Lateranensem ingressi (aderant Ugo Moncata, Ascanius Columna, Vespasianus concordiae, ac foederis auctor, & Pompejus Columna Cardinalis) cum nulla esset suspicio, omnia tumultu, ac fuga replevere. Quorum adventum cum Pontifex nondum inalbescente caelo intellexisset, & ad Divorum Cosmae & Damiani pervenisse, nimio terrore perculsus, consilii inops, viribus nudatus, tumultum sedare, & malorum ingruenti vi obsistere frustra nitebatur. At populus, tanquam nihil haec ad se spectarent, suppetias ferendi Pontifici nulla signa dabat: qua ex re augeri hostium animi, ulterius progredi, ad Divorum

rum

rum Apostolorum sistere ; inde per Xisti pontem quingentos pedes , nonnullis mixtis equitibus , misere , ac Stephano Columna Pontificis Duce repulso , qui ad opem deploratis rebus ferendam cum ducentis militibus accurrerat , recta ad Divi Petri , Pontificiumque palatium contendunt . Clemens tot angustiis undique pressus , omnique auxilio non modo , verum etiam consilio destitutus , quo se verteret , hostibus jam jam palatium introeuntibus , ignorabat ; mortem Pontificalibus indutum vestibus , mitra ornatum , in Pontificia sella sedentem , oppetere , ac interitu tot malorum coherentium abrumpere ferriem satius ratus . Verum id familiaribus dissuadentibus , & Cardinalibus , qui aderant , indignum esse , injuriis , opprobriisque militum Sanctissimum Jesu Christi Vicarium , atque ideo Christianam religionem objicere ; vix tandem persuaderi potuit , ut hora xvij. intra Hadriani molem , quam hodie *Sancti Angeli arcem* vocant , sese reciperet . Tunc effusa militum rabies , ac libido nullis rebus neque profanis , neque sacris parcere : pontificium palatium direptum , multis sumptibus egregie collecta supellex ablata , ac quod vix aures patiuntur , Divi Apostoli sacrarium expilatum , Pontificum sacra vestimenta , vasa aurea , argentea , & quidquid undique in augustissimum orbis terræ templum congestum fuerat , avara , ac sacrilega militum manu foedatum , dissipatum , asportatum . Eodem impetu novum suburbium ingressis , multæ domus , Cardinalium ædes prædæ , ac direptioni vix suffecere ; nec temperatum esset , ni a tormentis in mœnibus Hadrianæ molis dispositis sibi timuissent . Tandem tumultu , qui tres ferme horas suas vires exercuit , aliquantisper restincto , Ugo Moncata , prius datis a Pontifice obsidibus Cibo , & Rodulpho nepotibus Cardinalibus , palatium ad Pontificem est ingressus , verbaque ad illum habuit , quibus nonnunquam ut victor in sua esse potestate leges præscribere Pontifici affirmabat ; quandoque quæ acta fuerunt leniendo , excusando , Pontificis animum demulcebat ; nihil quæsisse hoc facto , nisi ut Clementem , qui , societate Cæsaris relicta , Gallorum regi se tradidisset , ad Imperatoris amicitiam , foedusque revocaret . Tandem Pontifex cum abscissas salutis spes omnes , seque cum suis intra arcem inclusum , nisi de sententia decederet , intra paucos dies omnium rerum ino-

*Cibus &
Rodulphus
Cardinales
obsides a
Clemente
dati .*

1526

*Induciæ
quatuor
mensium in-
ter Pontifi-
cem, &
Cæsarem.*

pia, fameque consumptum iri animadverteret, Hispano cessit, quatuorque mensium induciæ pactæ; ut ab armis cessaretur, ac Pontificiæ copiæ, quæ in Insubribus erant, cis Padum revocarentur, Andreamque Auriam, cum triremibus relicta classe, Romam regredi juberet. Columnensibus, ceterisque, qui Romani tumultus focii fuerant, parceretur, datis Philippo Strotio, Jacobique Salviati filio obsidibus, quos intra duorum mensium spatium Neapoli sisteret; contraque Cæsaris, ac Columnensium copiæ ex imperii Pontificii finibus in Neapolitanum regnum abducerentur.

*Principis
Salassiorum
in Italiam
adventus.*

Perculere Romanus tumultus, ac Pontificis induciæ vehementer Senatum, quod repente a foedere abstractum Clementem vi in partes Cæsaris concessisse cerneret; Gallis parce subsidia submittentibus, Pontificiisque copiis trans Padum proficiscentibus, totum belli pondus sustinere cogeretur, alioquin irritos conatus foederis futuros. At quo magis conceptæ, ac prope adventanti victoriæ reluctari fortunam sensere Patres, eo acrius instandum rati, statim Aloysio Pisano legato injunctum est, ut Michaeli Antonio Salassiorum Principi, qui nuper cum quatuor Aquitanorum militum millibus, quingentis cataphractis, totidemque levioribus equitibus Alpes transgressus in plana Cisalpinæ Galliæ descenderat, suaderet, ut cum copiis Mediolanum proficisceretur, nostrisque conjungeretur, communibusque consiliis, ac viribus bellum administraretur, ne hostes Romano eventu elati insolescerent. Eodem tempore Gallorum regi, quæ Pontifici acciderint, significantur; contra jus gentium, fasque direptam urbem; Clementem intra arcem inclusum vi ad amicitiam Cæsaris impulsus: his animo interrito obsistere Senatum, neque ulla re a regis potentissimi amicitia discessurum; majori studio, ac sedulitate coeptam pro libertate, atque incolumitate Italiæ belli administrationem persequuturum; sperare, Pontificem, quem gravissimis injuriis, contumeliisque ab Hispanis affectum constaret, ab eo, quod cum Cæsareanis, foedere, inierat, quamprimum recessurum. Ad hæc classis legato mandatur, maritimis Reipublicæ viribus cum Petro Navarro sociatis, nihil earum rerum, quibus hostium vires reprimi queant, prætermittat; a Regeque petita, ut per literas Andreæ Auriæ significet, ut quamcelerrime reliquæ Gal-

Gallicæ classi præsto sit. Henrico quin etiam Angliæ Regi causus Pontificis significatur, Oratorique injungitur, omnem curam, diligentiamque adhibeat, quo tandem Rex fœdus amplectatur. Cum Pontifice vero Senatus gravissimis verbis illatas injurias, jus violatum, religionem proculcatam conquestus est; quæ cum Gallo, atque Anglo per oratores suos agi iufferit, aperuit; ne lætos, atque de suis contumeliis exultare hostes diutius patiatur; præsertim cum Horatium Floridum cum literis Urbinas Venetias misisset, quibus Senatui significabat, Cæsareanos mensem ad Cremonam dedendam pactos, duodecim ea de causa obsides dedisse; quos fœdifragos semel Pontifex invenerit, iis salutem suam, imperiique incolumitatem credere, rem periculi admodum plenam esse. Quo officii genere Clementis animum, veluti fluctibus agitaturn, sedare conabantur.

Verum ex Pontificis induciis multa detrimenta subsequuta sunt; nam quamvis Salassiorum Princeps, qui cum copiis fœderato exercitui se adjunxerat, victoriæ spem afferre debuisset; eam tamen penitus sustulerat copiarum Pontificiarum discessus, quæ Placentiam se receperant. His accessit, quod cum Veneti exercitus Imperator mensem ad Cremonæ deditiorem prorogasset, non exigua Venetorum militum manus tempus frustra terendo circa mœnia urbis distinebatur; quo fiebat, ut remissa Mediolani obsidione, quam ingenti spe fœderati aggressi fuerant, Cæsareani non modo metu soluti, & ab incommodis liberi essent; verum circumjacentes depopularentur agros, ac quotidie maximam commeatus copiam in urbem conveherent. Eadem de causa nihil egregii mari gerebatur, Andrea Auria ex præscripto Pontificii fœderis cum sua classe profecto: petentibusque Petro Navarro, & Aloysio Armerio legato pro Genuensi expeditione copiarum terrestrium partem ad Genuam terra, marique oppugnandam, cunctatione vires maritimæ frangebantur. Urbinas, Cremona recepta, quam statim Senatus Francisco Sfortiæ tradi mandaverat, consequutam rerum mutationem cœptis haud respondere animadvertens, neque armorum vi expugnari neque rerum inopia adigi Mediolanenses ad deditiorem posse: ab urbis mœnibus abscedere cum exercitu, Modoetiamque munire statuit,

*Cremona
Senatus
mandato
Sfortiæ
tradita.*

1526

ibique validam militum manum relinquere , qui commeatus ex Brianteis montibus Mediolanum comportari solitos interciperent : quo facto cum reliquo exercitu opportuno loco castra habere , ut Abiato , Ticinoque annonam vehentes detereret : his peractis , Salaffiorum Princeps cum suis copiis , adjecto Helvetiorum robore , ad Genuam obsidendam , quam fame , rerumque omnium inopia laborare constabat , proficisceretur .

Verum hæc omnia summis implicita difficulatibus quin ad exitum perducerentur , quam plurima erant impedimento : pridie tamen kal. novembris Urbinas exercitum e castris ad Mediolanum eduxit , atque quinque passuum millia ad Pialtellum castrametatus est . Itaque Mediolanum obsidione solutum , atque aliis super alia rebus supervenientibus , Urbinatis consilia frustra fuerunt . Nam Georgius Frondispergius , qui superioribus in Italia bellis militari gloria claruerat , strenuamque Cæsari operam navaverat , a Gaspare filio Germanorum ductore , Alphonso Davalo , Antonioque Leva magnis propositis præmiis accitus , partim proprio ære , partim Ferdinandi Pannoniæ Regis , ac Margaretæ Imperatoris sororis sumptibus , ad quatuordecim Germanorum millium delectum habuerat , quos per Tridentinos saltus in Italiam ducere decreverat ; atque Tridenti lustratis copiis , & bellicis æncis tormentis , pulvereque sulphureo parato , lintribus curribus impositis , nonnullisque machinis ratibus transvectis , per Lagriam , vel Suganam vallem exscensurus in Veronensem , aut Vicentinum agrum videbatur . Quibus ad Senatum perlatis nuntiis , Urbinati significatur , ut quam primum in Veronensium fines tria , vel quatuor millia peditum , centum quinquaginta cataphractos , leviores equites quadringentos mittat , ut sua virtute itinerum angustias tuerentur , aditusque hostibus in Reipublicæ ditionem præcluderent ; ac novum quatuor millium peditum delectum haberi decretum ; Augustinusque Amulius , spectatæ fortitudinis vir , legatus cis Mincium creatur , cui & repellendi hostis , & omnis , quæ cis Mincium est , regionis defendendæ onus demandatum fuit . Verum itinerum difficultates , nostrorumque ad obsistendum conatus veriti , Tridenti bellicis machinis , earumque apparatu relicto , per angustas ,
dif-

*Augustinus
Amulius
legatus cis
Mincium .*

difficileſque Ludinenſium ſemitas , Comitibus locorum dominis vias patefacientibus , iter habuere . Quod ut noſtris nuntiatum eſt , ſtatim Vicentini , Veronenſiſque agri aditus equite , & pedite obſepti , Camillusque Urſinus in Salodiennes fines miſſus ; cum maxime , quod verendum eſſet , ne Germani , lembis ad Ripam coactis , Salodium oppidum in margine Benaci occuparent , ampliſſimoque lacu , opportuno loco ſito , potirentur , Camillus cum militibus , ut ſtatim ſe in viam darent , præcepiſſet . Magna leviorum equitum , ac peditum pars , ſæviente tempeſtate , & ventis , quibus ſæpiſſime terra circumſepti lacus fluctus mirum in modum intumeſcunt , lintribus vehi nequiverunt . Nihilominus cum hoſtes Coronæ anguſtias ſuperare laboraſſent , a noſtris non ſine aliquorum cæde repulſi ſunt ; ut per montium juga pergere coacti , tandem Gavarum per acclivia loca deſcenderunt , ac citato gradu in Mantuanorum fines xvij. kal. decembris ad Caſtelloneum oppidum , quod Stiviarum vocant , conſedere : incertuſque rumor ferebatur , Padum ad Ticinum trajecturos .

Hæc omnia cum per certos nuntios Urbinati renuntiarentur , ad Vavrium trans Abduam , ubi inter Treccium , Caſſanumque ſuperioribus diebus flumini pontem ſuperjecerat , caſtraque munierat , Salaffiorum Principem cum Gallis , Helvetiorum , Rhætorumque robore , & magno Venetorum peditum , & cataphractorum equitum numero reliquit : ipſe xvij. kal. decembris , Joanne Mediceo ſocio itineris cum ſuis militibus adſcito , cum Germanis , ac reliquis Venetis copiis , ad decem ſupra quatuor peditum millia nuper ſacramento militiæ adactis , cataphractis ſexcentis , & non parva leviorum equitum manu Vavrio proſectus , xv. kal. decembris ad Soncinum trans Ollium flumen caſtrametatus eſt ; Mercuriumque Buam cum levioribus , & cataphractis equitibus ad hoſtes turbandos , incommodiſque afficiendos ire juſſit , qui eadem die ad Cancianam apparuerant . At cum x. kalen. decembris Germani Ripaltam perveniſſent , quo die Venetorum imperator ad Pratum Alboini caſtra habuit , incertumque eſſet , quonam iter dirigerent ; tandem viij. kalen. ad Borgofortium Padum trajicere ſtatuunt : cumque Tridenti , ut diximus , tormentarium apparatus reliquiſſent , ab Alphonſo Ferrariæ Duce , qui

1526
Georgius
Frondiſper-
gius cum
Germanis
in Italiam
tranſit.
Camillus
Urſinus in
Salodiensibus.

Germani
ad Borgofortium a
Ferrariæ
Duce tormentis inſtruſti.

nu-

1526

Joannes
Mediceus
falcone
percutus
Mantua
obiit.

Horatius
Floridus
Venetias ab
Urbinate
missus.

nuper ad Cæsaris partes se contulerat, quatuor tormentis, quos *falcones* vocant, secundo Pado immixtis, adjuti sunt. Urbinas hostes, quos in viam se dare certior factus fuerat, statim est insequutus; Joannesque Mediceus prope Borgofortium postremum agmen leviori equitatu aggressus ordines Germanorum turbare, & cominus pugnare coepit. Sed dum acrius instaret, & vehementius in hostes ferretur, *falconis* ictu crure percusso, abscedere pugna coactus est; dein Mantuam delatus brevi dierum intervallo, frustra remedia expertus, omnium mœrore, bellicæ fortitudinis fama ad posteros transmissa, extinctus est, dum in flore juventæ maturiores disciplinæ militaris fructus ferret. Itaque obsistente nullo, ad Hostiliam trajecto Pado, ad Reveresia castrametantur, Urbinas ad Borgofortium cum copiis substitit, statimque Horatium Floridum Venetias misit, qui Senatui nuntiaret, Germanos Padum transgressos, se cum exercitu ad Borgofortium esse; ponte flumini superjecto, quænam voluntas Patrum sit, expectare; Bononienses, Hetruscosque in summa trepidatione esse: Pontificis Legatum, Regis Gallorum Oratorem flagitare, ut cum vehementer rebus Pontificiis timendum sit, ne Germanorum impetus in Ecclesiæ fines effundatur, quamprimum Padum Venetorum copiarum trajiciant, ac nutantibus Pontificis rebus celerime operam ferant. Nulla itaque interjecta mora Senatus cogitur, variisque sententiis gravissima in re disceptatur. Collegii Patrum ea fuit sententia; ne statim Imperator cum exercitu Padum transfret, finesque Reipublicæ relinqueret; in hac rerum omnium immutatione nihil temere agendum, priusque Urbinate sententiam exquirendam, qua copiarum parte potissimum absque Reipublicæ detrimento Pontifici subveniri queat. Contra Andreas Gritus Princeps, ac Sexviri, nulla mora imperatorem trajicere cum copiis Padum censebant: inter hos Nicolaum Bernardum vehementi, & gravi oratione, in suas partes ut Senatum traheret, laborasse ajunt: nihil Pontifici adversi accidere posse, quin Respublica eisdem veluti fluctibus jactata auferatur; constanti sociorum fide, cohortatione, auxilio, licet vi foederi Cæsareano subscripserit, eandem mentem erga foederatos retinere: si cunctando tempus teratur, rerum gerendarum occasiones elapsuras: quod si ea in re nequid

quid accidat Reipublicæ detrimenti verendum sit , Pontificis commoda anteponenda se non existimare , rem totam Imperatoris consilio , voluntatique permittendam , qui si ponte Padum trajicere decreverit , cum quadringentis cataphractis , quatuor peditum millibus , ac leviorum equitum manu rebus Pontificiis opem ferendam : sin secus statuerit , statim unus ex Legatis cum copiarum parte trajiciat , omninoque Pontifici in hac rerum perturbatione viribus , opibus , consilio Rempublicam adesse oportere : tutius tamen visum est in re gravissima Collegii Patrum sententiam amplecti , eodemque tempore & Reipublicæ finibus , & Pontificiæ ditioni prospicere .

Dum hæc terra geruntur , foederatorum classis , cui Genuæ occupandæ spes oblata fuerat , tempus frustra conterebat . Nam cum totius rei exitus ex terrestribus penderet copiis , quas Petrus Navarrus , & classis Venetæ legatus ab Urbinatè flagitaverant , novique rerum eventus nova consilia postulassent , inani expectatione elusi sunt . Id vero potissimum ea de causa acciderat , quod induciæ Cremonensis dedendæ urbis per mensem concessæ fuerant ; Pontifex exercitum ex foedere cum Cæsareanis inito a nostris copiis sejunxerat ; quæ Romæ contingerant , magnam virium partem attraxerant ; Germani Alpes transgressi in Cisalpinam Galliam descenderant ; quibus effectum fuerat , ut neque dividi exercitus , neque opportune ad Genuam terra coercendam milites mitti potuerint . Atque interea Prorex Neapolitanus cum triginta duarum navium classe e Carthaginis novæ portu solvens Corsicam insulam applicuerat : cujus adventus fama ad nostros perlata , Aloysius Armerius legatus , ac Andreas Auria Navarro significaverant , sibi videri , triremibus aliquot ad Savonæ præsidium relictis , cum tota classe usque in Corsicam adnavigandum , & cum Prorege certa victoriæ spe congregiendum : eandem sententiam Navarrus amplexus cum classe regia , ut cum Venetis , Pontificiisque triremibus , coactis totis viribus , Hispanos adorirentur , proficisci statuit . Sed dum hæc agerentur , Prorex Corsica viginti quinque navibus profectus , reliquis septem ventorum vi in transversum actis , foederatorum classem , quæ sex Gallicis , quinque Venetis , totidem Auria triremibus constabat , ad Sestrium in Genuensi ad orientem solem ora obviam

1526

Foederatorum classis ad Genuam.

Prorex Neapolitanus cum Hispanica classe ad Corsicam.

1526
*Prelum
 classis fœ-
 deratorum
 cum Hispani-
 nis, & Hi-
 spanorum
 cales.*

habuit, statimque ad pugnam ventum est; atque a vigesima secunda diei hora ad noctem usque non sine Hispanorum detrimento, multorumque hostium cæde certatum est. Verum faviente maris tempestate, fœderati ad Delphinum portum se receperunt, adventum ibi reliquarum triremium, quæ in Venetis portu stationem habebant, præstolantes, ut Proregem ante solis exortum remis, velisque insequerentur, quem ad Liburni portum usque maximo conatu, irrito eventu, persequuti sunt.

In his Reipublicæ Christianæ favientibus fluctibus spes aliqua portus e longinquo sese ostentabat; nam Pontifex belli pertæsus, ac diuturnitate curarum confectus, vehementi ob Germanos Padum transgressos timore percussus, quoquo modo finem bellis imponi ardentem cupiebat. Nec Henricus Angliæ Rex, qui post Romanam cladem Pontifici consilio, & pecunia non defuerat, abhorre a pacis publicæ consiliis videbatur. Gallorumque Regem, ut tandem filios, quos obfides in Hispania habebat, reciperet, a concordia ineunda non alienum fore ferebatur. Qua in re Franciscanæ familiae Antistes Pontifici suam operam obtulerat, in eaque summum reipublicæ Christianæ commodum ostentabat, vel pace, vel induciis atrox bellum ab Italiæ cervicibus depulsum iri ajebat. Eodemque animo se esse Senatus Venetus Pontifici significaverat; quippe qui nisi laceffit ad arma nunquam accessisset, & semper belli incertis, dubiisque eventibus uberrimos pacis fructus antetulisset: arma utrinque submovenda, ab injuriis abstinendum, induciis ad pacem gradum faciendum; quod Laurentius Hetruscus, Regis apud Rempublicam orator, non abnuebat, ac Bajucensis mirifice probabat. Verum Pontifex mora omni, atque cunctatione vehementer angebatur, neque difficillimis temporibus undique armis constrepentibus, suisque rebus præsertim graviter minantibus, animi ambiguus, hæsitansque, vigore mentis in summum timorem, ac terrorem verso, se satis explicare poterat; ita ut Reipublicæ Oratori Roma se abeundi consilium cepisse, ac Venetias proficisci velle significaret; a Senatu petere, ut quamprimum duas Anconam triremes mittat, quibus vehi in tutissimum suis rebus portum queat.

Ad hæc Senatus nomine a Foscaro responsum est : non eo loco res esse , ut ad extrema consilia Clementi deveniendum sit : ceterum quod ad triremes attinet , statim paratas fore ; ac si id acciderit , ut Venetias accederet , in nulla terrarum orbis regione libentius , aut jucundius exceptum iri : neque nunc primum Rempublicam omnia pietatis , ac liberalitatis officia erga sanctissimam illam Sedem exhibuisse ; utpote quæ eadem religionis , & urbis fundamenta habuerit , jactatosque variis fortunæ casibus Pontifices Romanos intra sinum suum receperit , classibus adjuverit , neque summorum principum orbis terrarum inimicitias , & copias perhorruerit , donec illos pristina restitutos dignitati in sua sede collocaverit . Cæsareanos nil sex mensium spatio , præter Germanos istos in Italiam immisisse ; pecunia , commeatu laborare ; milites ægre sub signis contineri posse ; sua tandem mole ruere oportere : quocirca præteritarum rerum gestarum gloria subnixum parvam temporis moram Pontificem sustinere debere , ut pacem cum dignitate tueretur . His nutantis Clementis animum erigere , & confirmare Senatus conabatur : cum interea Germani , Frondispermio Duce , Pado ad Hostiliam trajecto , Roveretum castrametati sunt ; ac de administrando bello consilio habito , per opportuna Cisalpinæ Galliæ loca iter in Insubrum fines dirigere , ut Cæsareanorum copiis , quæ Mediolano continebantur , conjungerentur , decrevere . Itaque Gabello torrente superato , iiij. nonas decembris ad Guardistallum (id oppidum a Padi fluminis ripa non longe distat) commorati , sequenti die ad Castrum novum decem passuum millibus a Parma civitate Arausionensem Principem obvium habuere , qui per Mantuanorum fines , ut cum Germanis munia militiæ obiret , advenerat : deinde Anicia , Parma , Taro fluminibus trajectis , cum ad Fidentiolam , agri Placentini oppidum , confidissent , pridie idus decembris literis , ac nuntiis Cæsareanos magnopere sollicitabant , ut quamprimum copias conjungerent , itineribus , quibus ad Padum pervenitur , quamcellerime complanatis . Interea Salassiorum Princeps , ad Trevium lustrato exercitu , cum ad decem millium peditum numerum , tria millia , octingenti , octogintaque desiderarentur , Venetis militibus auctus est ; stipendium centum septemdecim , ac nonaginta au-

1526
*Clementis
 consilium
 Venetias
 proficiscen-
 di.*

*Principis
 Arausionē-
 sis ad Ger-
 manos ac-
 cessio.*

1526 reorum millium Reipublicæ ære perfolutum : octo insuper majora tormenta, quos *canones*, *colubrinas*, *falconesque* vocant, addita : pilæ ferreæ, tormentarius pulvis, tormentorum magistri missi : tercenti præterea equites levis armaturæ cum Joanne Viturio legato ; quibus copiis Trevio movens in agrum Cremonensem contendit, statimque ad Placentiam tutandam duo peditum millia mittit, quam, rumor proferebatur, Cæsareanos Mediolano egressos una cum Germanis Frondispermii copiis oppugnatos. Verum omnia Borbonii consilia pecuniæ inopia irrita reddebantur : neque egredi urbe milites, nisi prius perceptis stipendiis, adduci poterant. Ab Hispanis primum orta commotio ; omnium se rerum egestate pressos, vitam omni miseriarum genere cumulatam traducere : spernere inde ducum imperia, excutere disciplinæ militaris onus, impetu magno irruentes in obvios sævire, tabernas publicas platearum diripere. Eadem rabie jactati Germani milites atrociter minari, ac ni pecunia solvatur, omne facinus patratos. Qua re Carolus Borbonius, Alphonsus Davalus, Antoniusque Leva permoti statim in medias militum cohortes tumultus sedandi causa ingressi, vix quinque mensium stipendio promisso, ardorem Hispanorum, ac effusam in omne facinus libidinem coercere potuerunt. Atque ut pecuniam colligerent, innoxios cives, mercatoresque comprehensos, & sævis inclusos carceribus, ad argenti vim repræsentandam cogeant : ex templis, basilicisque congesta a religiosis viris auri, argenti que munera, neque divinis, neque humanis parcentes rebus, auferebant ; perfolutaque in singulos militum manipulos stipendiorum parte, Ticinum submittebantur. Germani vero Nuriæ flumen, deinde Trebiam transgressi, Carolum Borbonium cum exercitu opperiebantur. Atque hic rerum status erat exeuntis anni M. D. XXVI.

M. D. XXVII.

1527
Fœderati
ad Neapolitanam
expeditionem
se comparant.

V Erum irrita Genuæ obsidione, ne ingenti sumptu instructa classis otio torpesceret, in Neapolitanum regnum maritimæ eo majori spe conversæ vires, quo disjunctæ hostium copiarum minus ad obsistendum facultatis afferre poterant.

Se-

1527
Augustinus
Amulius le-
gatus ad
Terracinā.

Vademontis
Comitis in
Italiam
adventus.

Paulus
Justinia-
nus Vene-
tus Trie-
rarchus
Puteolos
ingreditur.

Fœderato-
rum consi-
lia de Nea-
polis oppu-
gnanda

Senatus itaque Augustino Amulio, quem nuper legatum crea-
verat, ut Centumcellas proficisceretur, & cum fœderatis jun-
cta classe Neapolim versus vela daret, præcepit. At Gallorum
classe morante, legatus Terracinam progressus tria millia pedi-
tum, quibus Horatius Baleonius dux itineris fuerat, triremi-
bus excepit; atque ut facilius tota ea res ad exitum perduc-
posset, e Galliis Comes Vademontius advenerat, qui quod ex
stirpe Regis Renati ortus esset, antiqua Andegavenfis familiæ
jura in Neapolitanum regnum sibi vindicabat; ut maxime spe-
randum esset, Neapolitanos vel memoriam priscorum Regum
retinentes, vel in Gallorum gentem propensione, præsertim
cum novarum rerum appetentes sint, ad classis adventum Va-
demontium lætis animis excepturos; nam a fœderatis vulga-
tum erat, avitum regnum se Vademontio tradituros, neptem-
que Pontificis, Laurentii Urbinatum Ducis, filiam connubio
juncturos. Universa itaque classis, quæ ex duabus & vigin-
ti triremibus constabat, Neapolim versus vela solvit; cum in-
terim Rentius Ceres decem millium peditum copiis terra Ap-
prutianorum fines invasurus esset. Andreas Auria, qui pri-
mus iter arripuerat, Puteolos aggressus, cum tormentis displo-
sis arceretur, re infecta discedere coactus fuit: mox cum re-
liqua classis accessisset, oppugnari oppidum maritimum cœptum
est, ut tuta aliqua statio subducendis triremibus adestet. Ita-
que mœnia quassata, ac dejecta globorum vi locis aliquot fue-
re, milites in continentem exscendere, terra, marique adori-
ri. Paulus Justinianus Trierarchus Venetus primus cum suis
per murorum hiatus oppidum ingressus est; illum ceteri sequen-
ti, captum, direptum, statimque arx deditione in nostrorum
potestatem pervenit. Quo prospero rerum eventu populorum
perculiæ, ac consternatæ mentes, quocumque fœderata classis
sefe ostenderet, cuncta maritima oppida ultro se dedere; si
qui obsistere audebant, vi, atque armis cogeantur, ut Su-
rentinis evenit. Itaque brevi tota maritima ora potita est, ac
prope Neapolim, caput regni, pervenit. Interea Ceres Nea-
politanos fines ingressus, Truento amne trajecto, Aquilæ op-
pidum, Taliacotii, Marforum, Albæ, & Celani comitatus in
suam potestatem redegerat.

Prosperis his eventibus elatis nostrorum animis, in spem

H. Mauroceni T. I.

O

ve-

1527

venerant Neapolitanæ urbis potiundæ ; quo factò debellatis hostibus , finem belli impositum iri ; ea præsertim civitate Cæsari adempta , ex qua ingens pecuniæ vis ad alendos , sustentandosque exercitus colligi poterat : quamplurima cum ad terrestres copias , tum ad classes comparandas inde proficisci solita adjumenta ; reliqua oppida belli terrore commota , præcipua urbe , quæ caput regni est , amissa , statim nostris accessura : neque vero difficile esse , cum haud satis valido militum præsidio tuta esset , nec tantum animi , ac roboris habituros , quantum ad belli impetum sustinendos par esset : ad hæc permagnam nobilitatis partem Hispanici dominatus pertæsam , cum primum occasio se obtulerit , signa haud ambigua suæ erga foederatos propensionis edituram ; Proregem a civitate abesse , nec brevi ea subsidia , quæ ad hostes everteudos necessaria forent , mitti posse . Itaque tempus minime inani cunctatione terendum , statimque urbem oppugnandam . Qui tutiora consilia amplectebantur , minimum fortunæ relinquere soliti , adventum Rentii Ceritis præstolandum ajebant , ut majori vi , & conatu invadi civitas posset ; præsertim cum ejus oppugnationis exitus magnum in utramque partem momentum allaturus esset : frumenti inopia cives laborare , nonnullis captis navibus , quibus multa ad victum necessaria convehebantur ; populum , summa instabilitate , & impatientia notum , annonæ caritatem non facile passurum . His aditum Neapolis potiundæ aperiri posse . Classem præterea non eo numero militum constare , qui ad amplissimam urbem expugnandam requiri videbatur : quocirca novarum copiarum incrementis , aut navibus , aut terra adventuris classem augendam , ut absque periculo res tanta ad exitum perducì queat . Interim Salernum peti oportere ; illam parvo militum præsidio subnixam cito vel deditione , vel vi in nostrorum potestatem casuram , illiusque exemplum reliqua illius regionis oppida subsequutura . Prior tamen vicit sententia , ac nuntius Neapolim missus , qui foederatorum nomine dedi civitatem postularet .

At Ugo Moncata cum primum classem quatuor passuum millibus tantum abesse intellexisset , coactis duobus millibus & quingentis militibus , ex eorum numero , qui custodiæ urbis præerant , turma populari auctis , trecentis equitibus ad-

ctis ,

Etis, urbe egressus, Vademontium, & Horatium Baleonium cum militum nostrorum manu obvios habuit, qui e triremibus ad oppidi situm explorandum exierant: statimque, pugna oborta, hostes fugam arripuere, cum momento displosis triremium tormentis, ingenti globorum vi perterrefacti, neque consilii, neque roboris ad obsistendum aliquid afferre possent; penitusque dederunt terga, nostris adeo acriter insequentibus, ut non procul abfuerit, quin nonnulla tormenta amiserint, nisi Moncata ipse cum delectis aliquot Hispanorum cohortibus præsto fuisset. Verum ob eam causam cum tardius in urbem se recepisset, neque publicii extollendi pontis, neque portam occludendi tempus habuit, quæ statim ab insectante Baleonio fuit occupata. Sed cum parva militum manu septus esset, verereturque, ne ingressi urbem milites statim diripere, ac prædas agere inciperent, palantesque, ac nullis ordinibus coacti cæderentur, ad triremes, quæ non amplius mille passibus inde distabant, satius regredi existimavit. Hoc facto, tanto Neapolitani terrore perculsi sunt, ut classium duces oratum mitterent, ne urbem tormentis quaterent, neve agros diriperent, ac incenderent; se enim ad deditionem faciendam paratos esse. Unus Ugo Moncata hanc civium propensionem, hos foederatorum conatus constanter excipiendos putabat, omnem fortunæ aleam, & quidquid adversi accidere poterat, forti animo subiturus; cum præcipue illud compertum haberet, parvum militum numerum in classe esse, quod magnam partem ad capta oppida tuenda nostri reliquissent, nec quidquam aggredi posse, nisi prius Galli classi adventassent: quæ omnia vires foederatorum distinendo partum victoriæ fructum intercipientabant. Neque subsidia ad classem a Cerite mittebantur, licet obnixè postularentur: jam enim ferebatur, prolapsum disciplinam in Ecclesiastico exercitu esse, non ducibus obtemperari, pecuniæ, atque anonæ inopia premi; inde quotidie numerum militum imminui, spes rerum bene gerendarum recidi, ut sensim concepta de foederatorum viribus opinio in animis hominum elanguesceret.

Ugo Moncata pugna cum Vademontio, & Baleonio confert.

Ugonis Moncata constantia in Neapoli propugnanda.

Quæ res Clementem, qui numquam a pace cum Cæsare ineunda abhorreere visus fuisset, in eadem sententia confirmaverant. At Senatus nullum officii genus, quod ad nutantem

1527

Pontificis animum confirmandum attineret , prætermittebat . Urbinatem copias lustrasse , propediem cum exercitu profecturum ; omnia nostris favere ; Germanos , atque Hispanos ob stipendia non soluta hostium exercitum tumultu replevisse ; classem foederatorum multa oppida prope Neapolim cepisse ; in summa trepidatione urbem versari ; Rentium Ceritem , impetu in Neapolitanum regnum facto , non exiguam regionum illarum partem in suam potestatem redegisse . His accedere , quod Langeus non contemnendam pecuniæ vim attulerit , Regisque animum erga communia foederatorum commoda summo opere propensum patefecerit . Quæ cum ita sint , cur hæsitare , rebus cunctis ad vota fluentibus , Pontifex velit ? cur non coeptis instare ? atque tot laborum , & impensarum præmia inani timore fessum amittere ? cur demum non ea ratione Cæsareanos eludere , qua ipsi illum perstringere conantur ? illud tantum ab eo flagitari , ut nil absque foederatorum scientia , & assensu de maximis rebus statuat ; cum præcipue quantum terra , marique poterant , vires auxerint , copias comparaverint , classem instruxerint . Et ne pecunia copiis desit , quindecim aureorum millia a Senatu mittuntur , quibus augeri exercitus posset , qui , Duce Rentio Cerite , jam , ut diximus , in Neapolitanos fines ingressus multa oppida partim vi , partim deditione ceperat . Advenerat his diebus e Gallis Andreas Rubeus , qui a Senatu ad Regem missus , atque ob præclaram pro Republica in magnis rebus navatam operam torque aurea honoris causa donatus fuerat . Is egregiam Francisci voluntatem erga Rempublicam Senatui significavit , arctiori se societatis vinculo , licet Clemens ad partes Cæsaris accessisset , Reipublicæ conjuncturum . Ea res maximopere grata Senatui fuit , Pontifice præsertim , licet antea se nunquam a foedere recessurum profiteretur , ad inducias , & pacem cum Cæsare ineundam propenso : hinc Regi gratiæ actæ a Sebastiano Justiniano Senatus nomine , atque illud adjectum ; Rempublicam eandem fortunæ aleam , eisdem casus cum Rege subituram ; nunquam vel consilia , vel vires a potentissimo Rege sejuncturam . Quod vero ad Clementem attinet , secreto cum Prorege agere , verendumque esse , ne pollicitationibus illectus , aut periculorum facie , quæ menti pavida semper

majore

majora, & vehementiora objici solent, commotus, atque perterritus tandem Cæsareanis accedat; id si contingat, ingentibus Venetam Rempublicam tempestatibus jactatum iri, omnem bellorum impetum, ac procellam in nos evasuram. A Rege itaque petere, ut quam maxima celeritate, & viribus possit, id si acciderit, amicæ Reipublicæ subveniat. Pontificis cum Prorege colloquia, & ad fœdus ineundum cum Cæsareanis propensio effecerant, ut ingenti spe, summaque alacritate suscepta in Neapolitanum regnum expeditio paulatim non minimum pristini vigoris amitteret, cum militum animi ob rumores induciarum ardorem victoriæ reportandæ restinxissent, non pecunia exercitui submitteretur; inde quotidie copias imminui, classem otio torpere, militum paucitate nil aggredi, hostium antea labantes spiritus erigi, adventantemque olim victoriam e manibus eripi. Itaque concepta in hominum mentibus de fœderatis opinio, atque expectatio cœpit labascere.

Altera ex parte in Gallia Cisalpina cum Germani milites, Frondispergio Duce, ad Casale majus trajecto Pado, Fidentiolam, agri Placentini oppidum, se contulissent, obsidionis metu Mediolano liberato, ulterius progredi, atque militum impetum in alias regiones avertere decretum est: agris præsertim Insubrum belli diuturnitate ad vastitatem redactis, Laude Pompeja amissa, Cremona a nostris occupata, ex quibus magna annonæ vis exercitui suppeditari poterat. Objecere sese primum Pontificiæ ditionis oppida, in quæ universa procellarum vis effundenda foret; quocirca ad Placentiam expugnandam animum adjecerant. Ea res cum Veneto imperatori, ac Salaffiorum Duci innotuisset, statim valido in urbem præsidio militum immisso, mœnibus vallo, fossaque munitis, Carolus Borbonius, qui cum Hispanorum copiis, & machinis propius accesserat, cœptis desistere coactus fuit; cum vereretur, si urbis expugnandæ periculum faceret, exercitus, qui ad sex millia passuum inde castra habebat, opportunam nactus rei bene gerendæ occasionem ne prætermitteret. Spe itaque Placentiæ occupandæ dejectus, statuit Borbonius in Hetruriam aut per Flaminiam exercitum ducere, ut nobilissimarum urbium direptione, divitiis alta pace collectis egestati exercitus succurreret, ac militum prædæ, & rapinarum sitim expleret: inter-

1527 ea Antonio Leva cum quatuor Germanorum, totidemque Hispanorum cohortibus in Insubribus relicto. Motis itaque castris Borbonius Bononiam pervenit, inde in Flaminiam, ut plerique arbitrabantur, transiturus. Nam itinera complanari, ac dirigi ad transeundum exercitum, quæ ad Centum oppidum perducunt, Dux Ferrariensis iusserat; qui cum ad Cæsareanas partes, odio in Pontificem ductus, accessisset, cum Borbonio ad Finale oppidum secreta colloquia habuerat; illum nonnullis tormentis bellicis, & pecunia juverat, in spem erectus, in hac Pontificis rerum omnium perturbatione, Mutinæ, & Regii potiundi. Agrum Bononiensem Borboniani milites ferro, atque igne vastaverant, ut hoc exemplo Florentinos perterrefactos ad aliquam argenti vim exercitui solvendam cogerent, ut agros nobilissimarum domorum frequentia insignes ab hostium injuriis vindicarent.

*Borbonii,
& Ferrariensis ad
Finale colloquium.*

Clemens itaque cum totam belli molem, impetumque se sustinere non posse animadverteret, nobilissimasque urbes prædæ, ac libidini militum cessuras prospiceret, satius ducebat, vel iniquis conditionibus cum Cæsareanis pacisci, quam Pontificium imperium ingruentibus undique maximis periculis obiectare. Quapropter neque Reipublicæ consilia, neque Langei a Rege missi adhortationes, ac pecunia, quam ex Gallia attulerat, a concepta sententia avertere potuerunt, quin cum Prorege octo mensium inducias pacisceretur, qui ob eam causam Cæsarem Ferramoscam Romam miserat, atque se intra paucos dies ad urbem venturum Pontifici pollicitus fuerat, ut majori auctoritate pacta sancirentur, & perficerentur: cum interea Cardinalis Triultius Legati Pontificii munere fungens Neapolim profecturus esset. Ferramosca post sex dies Romam cum venisset, inducias confirmavit, sponsione adjecta, Borbonium suis copiis nec ditionibus Ecclesiæ, nec Florentinæ Reipublicæ damna ulla, aut incommoda illaturum: id si renuisset, Hispanos milites, qui in sua auctoritate erant, evocaturum. Pontifex vero exercitui sexaginta aurcorum millia persoluturum, Columnensibus parciturum, Pompejum Columnam in pristinam cardinalitii ordinis dignitatem, qua illum exuerat, restitutum, promisit. De illorum oppidis nil statuendum esse; sed ab utraque parte retinenda decretum est.

*Inducie
octo mensium
inter Pontificem ac
Cæsarem.*

His de rebus Galliæ Rex a Reipublicæ oratore certior factus, neque Senatus consiliis, neque Langei officiis labantem Pontificis animum retineri potuisse; magis apud illum Borbonii in Flaminia motus, instantemque periculorum adspectum, quam foederatorum fidem potuisse: hoc Clementis consilio spes omnes bene gerendarum rerum imminui, ac debilitari; verendumque esse, ne a Pontifice, hisce induciis foedere violato, Cæsarique adjuncto, totius belli impetus in Venetos effundatur: unam Rempublicam universos hostium conatus excepturam, undique Cæsaris copiis septam, quas jam prope in penetralibus sentiat: iis Alphonsum Ferrariæ Ducem accedere. Quos vero hostes in Italia modo habent, nisi Rempublicam? adversus quam totam armorum vim exerere non dubitaturos: qua in re si compotes voti sint, si Venetos devicerint, quis ambigat, reliqua illis ex sententia eventura? hoc tanquam gradu sibi ad monarchiam totius Christiani orbis amplissimum iter munituros: petere itaque, rogare, flagitare, ut majoribus auxiliis, & copiis in hoc rerum periclitantium statu amicus Rex Reipublicæ subveniat, arctiori-que societatis nexu eandem complectatur. His Regem ad opem sibi ferendam Veneti hortabantur: verum in ancipiti humanarum rerum exitu, ut jactatæ tot bellorum casibus Christianæ reipublicæ subveniretur, a communibus Christianorum Principum induciis minime Patres abhorrebant; quapropter illud Regi adjectum est, se induciis cum reliquis incundis consilia a suis commodis haud aliena fore, existimare: cum interea cum Anglo cognationem filii connubio arctius firmare, quod maxime Cæsareani verebantur, atque potentissimi Regis mentem summopere ad inducias propensam ad se allicere posset; hoc facto, Cæsarem suspicione laborantem, ne Clemens, Angli, Galli, & Veneti socia arma jungant, facilius Francisci Regis filios dimissurum, ac post tot bellorum pericula, & clades optata tandem pace Christianam rempublicam potituram. Interim ne propter Clementis cum Cæsare pactas inducias aliquid foederatorum res detrimenti paterentur, Urbinati imperatori, qui tum cum exercitu inter Mutinam, & Regium morabatur, Senatus significat, ut cum Salassiorum Duce incolumitati copiarum consulat: idem Bajucensis Episcopus Salassio scripserat, ut suos milites nostris adjungeret.

Urbinas cū exercitu inter Mutinam, & Regium.

1527

Verum ex altera parte Pontifex , postquam pepigerat cum Cæsareanis inducias , suas copias e Neapolitano regno evocavit , classem ad Centumcellas regredi iussit ; ducibus mandavit , ut quaecumque oppida in Neapolitanorum finibus ceperant , statim Cæsareanis restituerent ; ac Joanni Viturio legato Veneto primum , mox Senatui inducias cum Cæsare initas , neque hostile aliquid adversum illum moliri impofterum posse , significavit . Patres præcipiti hoc Clementis consilio multa illi damna imminere jam tum mente prospiciebant . Quocirca ne hostium promissis nimium fideret ; ne sua omnia incertæ fortunæ casibus objectaret , monebant . Ut enim Prorex quæ spondebat , quam maxime servare velit , quis Caroli Borbonii mentem satis perspectam haberet ? cum paria imperia cum illo se habere dictitaret , ac præferoces ejusdem spiritus non adeo facile mitemscere posse haud dubium esset . Quod re ipsa evenit : nam cum Franciscus Guicciardinus a Borbonio petiisset , ut ab Ecclesiæ finibus abstinere : se quidem , respondit , ad inducias inter Cæsarem , ac Pontificem initas servandas apprime paratum esse : at milites contineri non posse ; omnes ad bellum persequendum , stimulis veluti quibusdam percitos , ardorem nulla ratione compefcendum præferre ; se vero ad coercendam militum petulantiam , ac ruentes in martis aleam spiritus imparem esse . Itaque Rhenum flumen cum exercitu transgressus iter Flaminiam versus arripuit . Guicciardinus autem opem Reipublicæ implorabat , atque ut turbatis , & afflictis rebus Pontificis succurreret , flagitabat . Senatus non quæ Pontifex nuper adversus fidem , & jusjurandum egerat ; sed quid e re communi esset , perpendens , pollicetur , si Borbonius cum exercitu hostiliter Ecclesiæ fines ingrediatur , arma pro Clemente sumpturum ; legatoque exercitus mandatur , ut cum Salassiorum Duce , ac Francisco Guicciardino communicatis consiliis , Cæsareanorum explorata mente , ac viribus , equitatum gravioris , leviorisque armaturæ parent , omnia ad prælium opportuna instruant ; ut , si res , atque tempus postulet , hostium conatus avertere , incolumesque res Pontificis servare possint .

*Franciscus
Guicciar-
dinus a
Borbonio
petis, ut ab
Ecclesiæ fi-
nibus absti-
near.*

Sed Carolum Borbonium nulla res remorari poterat , quin milites ulterius progredi fineret ; licet Cæsar Ferramofca

mosca nuper Roma adveniens Proregis mentem de pactis induciis significasset. Itaque copias movit, in Flaminiam transi-
 turus, Cotiniolam oppidum deditione in potestatem recepit,
 dein cum ad Forum Livii iter direxisset, Meldolæ fines ingres-
 sus, Arni valle emensa, Alpes transgressurus, & in Hetru-
 riam descensurus videbatur; ea spe, ut Senenses, qui odio in
 Pontificem adducti illi favebant, rebus necessariis juvarent,
 omniumque rerum inopia laboranti exercitui subvenirent.
 Cum vero maxime Urbinas vereretur, ne Borbonio Flaminiam
 cum exercitu transeunte, ditionis suæ fines damno aliquo ab
 hostibus afficerentur, a Senatu petiit, ut ad protegendas Pi-
 fauri, & Senogalliæ civitates mille ac quingentos pedites mit-
 teret; utque Guidi Ubaldi filii saluti, atque incolumitati con-
 suleret, biremis, qua Venetias tuto accedere posset, in iis
 oris præsto esset. Quibus in rebus benigne a Senatu Duci sa-
 tisfactum est. Ceterum quia in omnium ore jam erat, Borbo-
 nium in Heturiam transiturum, quo Florentinorum, Ponti-
 ficisque rebus prospiceret, Senatus ducem, ac legatum Pesa-
 reum, ut cum exercitu Padum pertransirent, incitabat. Nam
 Urbinas imperator jam copias coegerat, Germanos milites
 conjunxerat, tormenta bellica paraverat, atque ad Melaræ,
 Bregantini, & Castrinovi oppida reliquas copias cogere con-
 stituerat; ponteque flumini instrato, exercitum trajicere. Ve-
 rum induciarum exitus adhuc in incerto erat: nam Prorex
 Roma discedens Florentiam versus proficiscebatur, ut, si fieri
 posset, Germanos milites ab Ecclesiæ ditionibus amoveret;
 cum in tot rerum angustiis Pontifex præter pecuniæ, quam
 solverat, vim adhuc centum, atque amplius aureorum mil-
 lia persolaturum pollicitus fuisset. Dux igitur, trajecto exerci-
 tu, Bononiensium fines ingressus prope civitatem copias ad-
 movit: Salassiorum Princeps diverso itinere cum reliqua co-
 piarum parte per Forum Cornelii transiens, inter Ravenna-
 tum, & Faventinorum fines confedit: nam cum diu inter
 foederatorum Duces de bello administrando variis sententiis
 actum esset, tandem copias in duas sejungi partes placuit;
 tum, ut inimicos interciperent; tum, ut frumentationis, &
 pabulationis facultas intercluderetur.

At Clemens, qui antea sibi omnia prospero eventu fluen-
 tia

*Urbinas de
 suis ditio-
 nibus solici-
 tus subsidia
 a Senatu
 postulat.*

*Madata ad
 Urbinatem,
 & Pesarem
 Legatum.
 Proregis
 studium, ut
 Germanos
 ab Ecclesiæ
 ditionibus
 amoveret.*

*Urbinas in
 Bononiensium
 Salassios
 inter Rave-
 nates, &
 Faventi-
 nos.*

1527 tia pollicebatur, nullo instantium periculorum metu perterritus, cum certior factus esset, Cæsareanos milites arreptum iter persequi, non pecunia, non pollicitationibus illorum impetum averti posse, jam tum primum nimium se Cæsareanis credidisse cœpit agnoscere; atque ea spe, quam certam sibi fore mente conceperat, dejectus, oratores Gallorum Regis, Senatus Veneti, Mediolanique Ducis, ad hæc etiam Angliæ regis ad se vocavit; causas, quæ ad inducias cum Cæsareanis ineundas permoverint, Cæsareanorum astus, fraudes aperit; orat, obtestatur, ne tot, tantisque tempestatibus perturbatas, atque afflictas res suas, & Florentinorum deferant; enixe a suis Principibus postulent, ut, pro sua in Romanam Ecclesiam pietate, periclitantem ipsius fortunam sublevent, neve Italiæ libertatem indignissime concuti, ac labefactari patiantur. Mox a Dominico Venerio Reipublicæ oratore petit, cum Senatu agat, ut Urbinatem trans Alpes exercitum ducere permittat; perpetuo, nec ulla unquam re dissociabili foedere se Reipublicæ adhæsurum. Senatui licet suas copias per montium angustias in Hetruriam traduci valde incommodum videretur; cum præcipue Pontifex divisus a ceteris consiliis uteretur; atamen placuit, ut Urbinatum Dux cum Aloysio Pisano, qui nuper legatus designatus in castra venerat, si ita occasio tulisset, Alpes transgrederetur. Itaque Cæsareanorum exercitum subsequutus in Hetruriam se contulit. Carolus Borbonius prope Aretium castra posuerat, foederatorum copiae ad Barberinum confederant.

*Clemens per
Dominicū
Venerium
Oratorem
postulat,
ut Urbinas
Alpes trans-
grediatur.
Aloysius
Pisanus le-
gatus in ca-
stris.*

*Fœdus no-
vum Romæ
percussum
absque Se-
natus man-
dato.*

Dum hæc aguntur, foederati Romæ denuo fœdus percutiunt, in quo plurima erant, quæ mirum in modum Venetis officere videbantur. Primum quod ad immodicam pecuniæ summam persolvendam Respublica adigebatur, quæ ingentibus expensis publicas opes prope exhauserat, cum eodem tempore duos terrestres exercitus aleret, in Gallia nempe Cisalpina, & Hetruria, maritimamque classē omni navigiorum genere instructam sustentaret. Deinde quod bellum ubicumque opus esset, ac præcipue in Romanæ urbis finibus gerere cogebatur, ut si, quemadmodum sæpe assolet, aliquis incidisset casus, quo laboranti Reipublicæ subveniendum esset, ne id quidem fieri posset. Tandem quia cautum erat, ne abduci, renuente

Pon-

Pontifice, aut ejus legato, copiae queant, cujus imperio Venetorum, Gallorumque exercitus pareat : qua in re non minimum periculi inerat, Antonio Leva vires augente, Germanorum robore, ducum numero militari peritia insignium, copiis denique omnibus, quæ illi facillime Ferrariensis sumministrabat ; ita ut quamprimum arma adversus Sfortiam moturum percrebresceret ; cujus rationes a Venetis sejungi minime poterant. Hæc ad Senatum cum perlata fuissent, rei novitate summopere commotus est ; iniquis adeo legibus inscium, ac nihil hujuscemodi cogitantem se adstrictum fuisse, quibus nullo pacto assentiri voluit, quod suus apud Pontificem orator sine ullo publico mandato, contra leges foederi subscripsisset. Neque eo tantum contentus Gallorum Regi, quæ acta essent, significavit ; detrimenta, quæ Reipublicæ inde oriebantur, aperuit ; hortatus est, ut in firmando foedere aliqua mora uteretur : interea, si ita collibuisse, arctiori societatis vinculo cum Republica jungeretur. Verum cum ea, quæ Dominicus Venerius orator Romæ egisset, rei novitate, pessimo exemplo posteris futura mirum in modum displicuissent, silentio Patres nullo pacto prætereunda existimabant.

Qui Collegio præerant, literas a Senatu ad Venerium scribendas censebant, quibus foedus inscia Republica sancitum conquerebatur ; legibus, ac institutis majorum id adversari, quæ a Reipublicæ nascentis incunabulis ad ea usque tempora summa cum religione servata forent ; quibus immutatis, vel labefactatis, multa consequi posse incommoda, & mala ; hisce exemplis universam Senatus auctoritatem convelli ; nullumque adeo ingentem fructum excogitari posse, qui iusta lance cum Oratoris facto expendi possit. Adeat itaque Pontificem, summis laudibus sapientiam, atque consilium illius de foedere innovando efferat ; quippe qui optime noverit, Casareanorum machinis, ac dolis jam prope suam auctoritatem, fortunas, imperium in præceps ire ; sed quod ad Rempublicam attinget, nullo modo iis, quæ foedere comprehensa sunt, assensuram. Nam quod primo capite continetur, ut centum aureorum millia solvat, id fieri nequaquam posse ; cum prope diem Antonius Leva Laudem Pompejam oppugnaturus, atque in Venetos fines impetum facturus diceretur ; ob id immenso sum-

1527 sumptu copias refici oportere, augeri milite exercitum, Germanos evocandos, ut agros tuerentur, ne fructus messis, quæ jam appropinquabat, amitterentur: ad hæc instaurandam classem, quæ grave ad Centumcellas experta cælum numero militum, ac remigum valde imminuta fuerat; augendam quin immo non parvo triremium numero, ut maritima ab hostibus loca tuta sint: eam vero summam pecuniæ, quam antea promiserat, præbituram, triginta nempe aureorum millia. At quod secundo prohibetur capite, ne Venetus exercitus ex Hetruria, aliisque locis, ubi nunc detinetur, amoveri possit, id sane supervacaneum esse; neque enim Rempublicam amicis unquam defuisse; neque trans Alpes ductari copias permisisse, nisi eo animo, ut fociorum fortunas, ac imperium adversus hostes servaret. Quod vero Apuliæ provinciam classe aggredi Veneta velit; illud, ut hoc tempore non satis opportunum videri, ita si unanimi fociorum consensu arma adversus Neapolitanum regnum inferri e re communi visum fuerit, non abnuere, quin maritimis viribus universa Apuliæ ora oppugnetur: quocirca Clementem orare, ut hæ conditiones e cœdere amoveantur; nullam vim, aut robur ad cogendam Rempublicam obtinere, cum Senatus mandata ad ea peragenda, ut moris est, non adfuerint. Tandem multa adjiciebantur, quibus Venerius magis ad Pontificem in sententiam Reipublicæ ducendum impelleretur: ipsius agi existimationem; ipsius honorem, quo nil carius homines in vita habent, summo in periculo versari; ni ea obtineat, hoc uno benevolentiam Reipublicæ, ac gratiam perpetuo amissurum. Postremo, ut Domini Venerii loco novus ad Pontificem orator intra quindecim dies designaretur, cautum erat.

Ea Collegii Patrum sententia, ut suffragiis Senatorum sanciretur, perlata, acerrime a Thoma Lippomano quadraginta virum capitalium præside impugnatur. *An hæc esse majorum nostrorum, qui sapientia, & civili prudentia floruerunt, instituta, & exempla? gravissimis in rebus, quibus salus civium, imperii incolumitas continetur, suo arbitrato, nondum Senatus explorata mente, discernere, atque transigere? Quis ignorat, hujusmodi facto per conniventiam, ac dissimulationem neglecto, pulcherrimæ, & seculis æquatæ Reipublicæ mores,*
ac

ac jura infringi, & labefactari? magna tractantibus, regendorum populorum onus sustinentibus, gravitate, ac severitate nonnunquam opus esse, ne nimia indulgentia civium animi sponte sua labantes diffuant, & corrumpantur. Quid porro agi ab Oratore potuisse, vel Reipublicæ adversum magis, vel a communi utilitate sejunctius, quam fœdus iis conditionibus pepigisse, quibus nullæ majus detrimentum Venetis rebus afferre poterant? an vero perturbata, ac commota Venerii mens poterit e publica dignitate his de rebus verba facere? illa impugnare, quibus subscripserit? constanter causam publicam defendere, qui omnia ad nutum Pontificis composuerit? Propterea censere, ut statim Andreas Rubeus a secretis Senatus Romam mitteretur, qui rationes Reipublicæ exponeret, atque Romæ usque ad novi Oratoris adventum moraretur. Dominicus vero Venerius nihil cum Pontifice ageret; neque, ut in discessu moris est, Cardinales alloqueretur, sed Pontificis, ut assolet, exosculatis pedibus, illico Venetius reverteretur, & coram Advocatorio magistratu causam diceret. Hæc erat Lippomani sententia, in quam cum perorasset Princeps, sex viri, quos Consiliarios vocant, Præconsultores denique, uno Carolo Contareno, continentis Sapiente excepto, qui prioris decreti auctores erant, ivere: eam statim cunctis fere suffragiis probavit Senatus. Venerii loco orator ad Pontificem Franciscus Pefareus, Decemvirum Præses, designatur, qui legibus ad legationis munus minime cogi potuit: mox cum aliis a Senatu ea legatio demandaretur, singulis varias excusationes afferentibus, tandem majoribus comitiis decretum est, ne quis, hoc bello exardescente, posset ab eo munere subeundo excusari; multis ac gravissimis iis, qui onus non subiissent, impositis pœnis. Munus itaque id denuo Francisco Pefareo obvenit.

Decretum a
Thoma
Lippomano
propositum,
ut Venerius
Roma evoca-
retur, &
causam co-
ram Advoca-
toribus
diceret.

Dum hæc aguntur, & tam hostium, quam fœderatorum copiarum transgressæ Alpes, ut dictum est, in Heturiam descendissent, ingenti motuum civilium turbine agitari Respublica Florentina cœpit; quippe quæ in varias factiones divisa diutius nunquam pacata civium concordiam servaverat; quibusdam popularem Reipublicæ formam appetentibus; aliis propenso in Mediceam familiam animo; ac voluntate pauco-

Franciscus
Pefareus
orator ele-
ctus lega-
tionem re-
nuit, & de-
nuo eligitur.

1527 rum dominatum probantibus. Fervere itaque in diversas partes studia, civitatem undis civilibus concuti; superior populus videbatur, cunctamque ad se publicam auctoritatem rapere, Medicea familia auctoritate, qua plurimum pollebat, exuta, hostibus patriæ Hippolyto, atque Alexandro Clementis nepotibus declaratis; cum Dux Urbinas, exercitus imperator, Florentiam quamcelerrime cum Aloysio Pisano legato, & Federico Bozzolo se contulit, octoginta e suorum numero, qui insigniores nobilitate videbantur, comitantibus. Eo cum pervenisset, nutantes Florentinos tum cohortationibus, tum vicinarum copiarum metu in foederatorum fide retinuit, ac tumultuantium civium ardore restincto, Mediceæ familiæ dignitatem restituit, & civitatem factionibus labantem, sua auctoritate pace composita, firmavit; Florentinisque in clientelam receptis, ad foedus denuo confirmandum iis conditionibus adegit, ut ducentos quinquaginta cataphractos equites, quingentos levioris armaturæ, peditum quinque millia suis sumptibus alerent: ad hæc tormentorum bellicorum numerum præberent; quibus copiis una cum foederatis quacumque in Italiæ regione Ducibus visum esset, dimicarent: in Hetruria vero tantum copiarum haberent, quantum ad eam provinciam tuendam necessarium foret. Ea res in primis jucunda Senatui fuit, quod communibus rebus conducere mirum in modum videretur, Rempublicam locorum situ, pecunia, & viribus florentem a foedere non sejungi; præsertim cum Veneti plures exercitus alere, maximos quotidie sumptus facere cogerentur. Nam quia Antonius Leva in Insulribus moliri aliquid summi momenti afferebatur, sancti Columbani oppido in potestatem redacto, octo millium peditum novum delectum haberi decreverant; & Gabrielem Venerium ad Franciscum Sfortiam Oratorem miserant, ut ad hostium conatus præstus esset, ac si qua in re posset, consilio, & auctoritate Senatus juvaret. Aderant tunc Sfortiæ tria peditum millia, quæ, summo studio Cremona, & Laude Pompeja pecunias subministrantibus, collegerat, oramque omnem, quæ trans Abduam est, milite pserat, & Modoetiam improvise adortus occupaverat: qua re commotus Leva cum septem peditum millibus ad repetendum oppidum convolarat. Sfortia, cum non satis ad bellum necessaria in-

*Hippolytus
& Alexander
Medicei Floren-
tia ejeciti
hostes pa-
triæ decla-
rantur.*

*Urbinaris
adventu
Medicei in
patriam re-
stituti.*

*Fœderis
cum Flo-
rentinis cõ-
firmatio.*

*Gabriel Ve-
nerius ad
Sfortiam
Orator.*

*Modoetia a
Sfortia ca-
pta, a Le-
va recepta.*

stru-

structa haberet, auxiliique infirma spe niteretur, quod copiarum robur Carolum Borbonium insequutum esset, nuper occupatum oppidum Levæ militibus foede diripiendum relinquere coactus est. Quo eventu majora sibi Antonio Leva pollicente, ac propediem Germanos sibi milites adjecturum sperante, Veneti in Gallia Cisalpina augere copias cogeantur; veriti, ne Cæsareani milites feliciore fortuna adversus Sfortiam usi, in suos fines irrumperent; cum præcipue exercitus robur, ut diximus, eo tempore in Hetruria esset, ut Borbonii conatus moraretur, atque interturbaret; qui sane cum tuto aliquod in oppidum se recipere non posset, & pecunia, commeatuque laboraret, nobilissimarum urbium Romæ, aut Florentiæ direptione, tot incommodis obviam iturus vulgo ferebatur. Postquam vero compositis Florentinorum rebus, foederatarum copiarum adventu territus facultatem se urbis occupandæ amisisse sensit, induciarum, quæ a Prorege cum Pontifice initæ fuerant, nulla ratione habita, quam maximis itineribus Romam contendit: eo facilius sitim diripiendæ, ac vastandæ præcipuæ orbis terrarum civitatis expleturus, quod Pontifex milite fere omni spoliatus Caroli Lanoyi fidem satis firmum sibi præsidium existimabat; populum præterea, & rusticorum numerum, quem in urbem induxerat, eidem custodiendæ suffecturum putabat; ut cum Philippo Auriæ trium millium conficiendorum peditum munus imposuisset, atque ille mille jam sub signis haberet, quos ad Centumcellas coegerat, ingredi urbem minime iusserit: Guidoni autem Rangonio Comiti, qui, manu militum collecta, Oricolum morabatur, scripserat, ne injussu suo Romam proficisceretur.

Borbonius igitur, neque itinerum difficultate permotus, neque assiduis imbris, quæ loca, per quæ ducere exercitum oportebat, aquarum illuvie compleverant, remoratus in itinere, prius quam Romam adventaret, per nuntios a Clemente petiit, ut per suos fines in Neapolitanum regnum ducere sibi exercitum liceret, eo vel commeatum inopia ductus, vel foederatarum copiarum timore perculsus, quæ illum a tergo insequerentur. Hujusmodi postulata ne audire quidem Clemens voluit. Ille cum suos omni rerum copia desti-

tutos

1527

*Borbonius
Romam cō-
tendit.*

*Clemens
Lanoyi fide
deceptus
Auriam &
Rangoni
ad urbem
non accer-
sit.*

*Borbonius
a Clemente
transitum
in Neapo-
litano pe-
tit.*

1527
Clemens
Borbonio
transitum
denegat.

Borbonius
Romam ag-
greditur.

Borbonius
moenia con-
scendens in-
terficitur.

Clemens in
Hadriani
molem se re-
cipit.

tutos paulisper commeatibus recreasset, quos oppida quædam in itinere ab eo occupata subministraverant, pridie nonas maji urbem oppugnare statuit, certiore spe illius obtinendæ erectus, quod omnia, quæ ad illam tuendam necessaria videbantur, vel negligentia, vel difficultate omissa fuerant; nam Rentius Ceres, cui Clemens Romæ custodiam commiserat, neque suburbia satis muniverat, neque validis præsiidiis urbem firmaverat. Scalis itaque ad suburbii moenia admotis, brevi momento, nullo fere obfistente, muros transgressi, suburbium occuparunt. Inter primos, qui moenia conscendere nitebantur, Borbonius aderat, qui dum privati militis munus temere obit, glande plumbea trajectus, execrandæ, quam manibus tenebat, victoriæ fructum cum vita amisit. Verum milites Imperatoris morte cum nihil pristini ardoris restinxissent, martis furore acti, & spoliis desiderio incensi, quæ ingentia sibi proposuerant, victoriæ cursum alacres prosequiebantur. Clemens inopinato tantæ rei eventu perterrefactus, consilii inops, cum aliquandiu in palatio moratus esset, hæsitabundus, animo anxio, & dubia mente prælii exitum expectans, tandem se in Hadriani molem magno suorum numero stipatus recipere statuit. Interea Rentius civitatem circumire; populum evocare; cunctos ad arma impellere; ad sui defensionem hortari. At mentes insuetus terror ita invaserat, ut neque illius vox quidem exaudiri posset: populus, defensionis spe abjecta, præceps fuga latebris salutem quæreret.

Roma &
Caesareanis
occupata
& direpta.

Hostes brevi suburbio, & ea parte, quæ trans Tiberim est, potiti, inter Aureliam, & Settimianam portam, urbem neque murorum obice, qui vetustate fere collapsi fuerant, tutam, neque milite circumseptam ingrediuntur. Ita paucarum horarum intervallo amplissima, ac nobilissima civitas, quondam terrarum domina, ab immanissimis hostibus occupatur. Quidquid crudele, libidinosum, ac tetrum vel militum insolentia, vel victorum superbia perpetrari solet, perpessa. Nam Germani, & Hispani milites urbem ingressi, mirum dictu est, quanta crudelitatis, ac libidinis signa ediderint; non ætas, non sexus ab illorum injuriis, nefandisque sceleribus tuta; sacra, atque profana direpta; Divorum reliquæ aris erutæ; virgines castis

castis occlusæ parietibus productæ , exardescenti barbarorum militum libidini prostitutæ : in homines non modo , sed in ipsa saxa , priscorumque Romanorum egregii operis simulachra sævitum ; Sacerdotes insigniores , atque Episcopi ludibrio habiti ; Basilicæ ornamentis , atque piorum votis exutæ , ut brevi nihil sit , a quo colluvies hæc sceleratissimorum hominum temperaverit . Neque hæctenus insolens , æ præclaræ urbi infesta nimium fortuna stetit ; nam dira lues ex tanta gentium colluvione orta est , ut passim , ac per vias pestifera morbi labe repente homines interirent , funera funeribus aggerarentur , ac teterrima mortis facies cuncta undique funesta redderet : amissus inclitæ urbis splendor ; desertæ , ac prope ad solitudinem redactæ domus ; agri absque cultore : universos pavor , ac terror occupaverat , ut pestilentiam mox famæ consequuta sit , nullumque genus calamitatum fuerit , quod civitas , olim copiis omnibus florentissima , non experta fuerit .

Romanæ cladis statim per Christianum orbem diffusus rumor cunctos populos ingenti dolore , ac stupore defixit ; quod præter opinionem , clementito induciarum nomine , tantum patratum facinus intelligerent ; quod amplissimam totius terrarum orbis civitatem , e summo felicitatis vertice , momento in omne miseriarum genus prolapsam intuerentur ; quod Pontificem e supremo dignitatis fastigio dejectum captivum teneri cernerent . Verum summa Hispani invidia flagrabant , quod facinus nefarium , ac post hominum memoriam fere nunquam auditum ab ea gente patratum foret , cujus dominandi libido , & avaritia plane intoleranda , & impatiens in adversis , insolens in secundis rebus animus , jam omnia suæ fortunæ cessura , humanum fastum supergressus , sibi pollicebatur . Quo siebat , ut reliqui Principes tanta rerum indignitate permoti ; partim miseratione Clementis capti ; partim rebus suis prospicientes , ad ultionem tanti facinoris exardescerent . Veneti tum communi omnium causa , tum ne Caroli Imperatoris vires magis in Italia assurgerent , omnes conatus adhibere in Pontificis libertate sustinenda statuerunt ; nulla adspernari pericula ; nullis parcere sumptibus , donec erepto ex indigna servitute Pontifice , pristinus Apostolicæ Sedi decor , atque Italiæ

*Venetorum
studium ut
Clementem
in libertatem
vendicarent.*

1527

*Mandata
ad Urbina-
tem, &
exercitus
Legatos.*

*Petrus
Chiavellu-
tius Clemē-
tis legatus
ad Urbina-
tem.*

dignitas, & incolumitas restitueretur; cum praesertim haud levis suspicio suborta esset, Hispanorum Duces, Pontificem captivum in Hispaniam mittere decrevisse, quo facilius pro libidine ditionibus Ecclesiae dominari possent. Itaque Urbinati exercitus imperatori, Pisano, ac Viturio legatis mandatur, ut quamprimum cum omnibus copiis Romam versus profiscerentur, captivo Pontifici opem ferrent; ad arcem, qua detinebatur, iter aperirent; illumque custodia ereptum omni metu, ac periculo liberarent. Clemens licet inopinato tantae calamitatis eventu consternatus animo, & malorum ingentium mole pressus, ac fere obrutus nihil satis firmi consilii expedire posset; attamen statim ad Urbinatem Petrum Chiavellutium miserat, qui quo loco res essent, illi significaret, celerrimam opem peteret; ac Guidoni Rangonio eadem de re moeroris, ac lachrimarum plenas literas dederat. Imperator, & reliqui Duces, qui in Urbe Veteri exercitum habebant, castra movere, ac festinato itinere ad subsidium Pontifici ferendum contendere statuerunt. Ne vero a Caesareanis, qui in Insubribus erant, impediri ea res posset, Senatus decreto novi delectus habiti, ut milites, qui in Gallia Cisalpina Reipublicae militabant, ad decem millia augerentur, ut Antonio Levae obsistere possent, qui, nuper educto exercitu, novi aliquid moliturum praeferebat; praesertim spe Germani subsidii fretus, quod cito Alpes transgressurum fama ferebatur. Ad haec ingens auri vis Adriatico mari Pisaurum, inde Romam versus ad exercitum, ad militum stipendia persolvenda, & copias augendas transmissa.

*Principum
incensi ani-
mi ad Pon-
tificem ca-
pivitatem li-
berandum.*

Et sane in hac rerum Italicarum iactatione spes quaedam bene gerendarum rerum affulgere videbatur; cum praecipue Pontificis Nuntius, Galliae, atque Angliae legati, & Franciscus Victorius reipublicae Florentinae orator, qui Venetos sua sponte ad opem Pontifici ferendam animatos adhortati fuerant, nihil suos Principes praetermissuros testarentur, ut a teterima Clementem servitute eriperent, atque Hispanorum turbidos, & insolescentes spiritus reprimerent. Franciscus quoque Galliarum Rex pollicebatur adversus Caesarem in Belgio arma moturum, ad eamque rem perficiendam Henricum Angliae Regem socium habiturum, cum quo nuper foedus

aus.

1527

*Henricus
Rex per E-
boracensem
Regem Gal-
lie ad collo-
quium invi-
tat.*

duſ inierat : his enim coaſtum Carolum iri, ut, omnibus co-
piis ad Belgii præſidium collectis, Italicas res prætermitteret.
Magnum quippe veteribus Regum in Hiſpanos inimicitiiſ
odium, illata Romæ clades addiderat; quamobrem Henricus
Eboracensem Cardinalem ſtatim in Galliam miſerat, qui Fran-
ciſcum ad colloquium invitaret, in quo præſertim de Ponti-
fice a captivitate vendicando ageretur; & Franciſcus ſuis du-
cibus, ut quamprimum Clementi ſuppeditas ferrent, mandaverat;
ad quæ melius perficienda, illos, quos fortuna Clementis non
attigerat, Cardinales hortabatur, Avenione convenirent, ibi
Eboracensem adfuturum: a quo conſilio etſi non abhorrerent;
commodiori tamen loco Bononiæ ſe fore cenſuerunt.

*Cæſar Pon-
tificis ca-
ptivitatis
invidiam in
ſuos duces
transfer.*

Cæſari ut primum de iis, quæ Romæ acciderat, ac de
Pontificis captivitate nuntius in Hiſpaniam eſt perlatus, ingen-
tem animi moleſtiam, ac dolorem præſetulit; quæ acta eſſent,
ducum conſilio, non ipſius voluntate accidiffe; victoria non
potitos malle, quam illa ſuos ita milites uſos eſſe, cum ſem-
per ſtudioſiſſimus pacis extiterit, in ea ſedulo procuranda ela-
boraffe, ſœderatorum injurias oblitum, plurima in illorum gra-
tiam feciſſe; nihil eorum, quæ ad Eccleſiæ fines vel tuendos,
vel augendos pertinerent, a ſe prætermiſſum; Sedis Apoſtoli-
cæ dignitatem, & incrementa perpetuo reliquis omnibus an-
telata; neque ob id Germanorum Principum ſimultates vitaf-
ſe, qui Romanis infeſti Pontificibus ab illorum ſe eximere au-
ctoritate, ac imperiis nitebantur; nunc quod reliquum eſt,
nullas juſtas conditiones pacis aſpernaturum. In eam ſenten-
tiam ad Henricum Angliæ Regem literas dedit; idemque pri-
mariis Cardinalibus ſignificari fecit. Illud quoque, ad animi mo-
leſtiam patefaciendam ex infauſto Pontificis eventu ſuſceptam,
publice argumentum dedit; nam cum ob natum ſibi filium,
qui Philippi nomen fortitus eſt, ad lætitiâ ostendendam lu-
di, & ſpectacula magnificentiffimo, ac regio apparatu ederentur,
Clementis caſu audito, ne in tanta Summi Pontificis cala-
mitate lætari videretur, ea ſtatim perſequi vetuit. Palam hæc
a Carolo agebantur: verum quæ mens illius eſſet, quidve ani-
mo moliretur, difficile erat intelligere; cum debilitatas, ac pe-
ne proſtratas Italarum res ſibi perſuaderet, atque Hiſpani to-
tius Italiæ imperium ſibi animo uſurparent. Nam ſæpius Cæ-

1527 far Caroli Borbonii facinus excusabat, culpamque quod pactas cum Prorege Neapolitano a Pontifice inducias non servasset, in militum insolentiam rejiciebat; ab Arausionensi Principe literas accepisse, quæ, quidquid Borbonius egerat, invitum fecisse, & præter animi sententiam exercitum Romam versus duxisse affirmabant, & coram omnibus non exercitum ducere, sed ab exercitu se duci prædicasse.

*Hispanorum
diversa sen-
tentia ob
Pontificis
captivitatem.*

Neque vero in tam gravi re expedire quidquam consilii Cæsar nitebatur; licet a Clementis Nuntio vehementer quotidie sollicitaretur, ut Pontificem indigna servitute pressum liberaret: cum enim sæpius ea de re a Præconsultoribus inita consilia essent, in varias sententias distractæ, ac divulsæ mentes distinebantur. Nonnulli quamprimum Pontifici libertatem, ac imperium restituere Cæsarem debere censebant; hoc uno quæ a Cæsareanis ducibus Romæ adversus Pontificem, atque adeo universam Ecclesiam perpetrata fuerant, ea, non assentiente Carolo, acta esse, tantummodo orbi Christiano ostendi posse; neque illum unquam ea mente fuisse, ut quæ Prorex jurejurando Pontifici pollicitus fuerat, infringerebantur. Alii in Hispaniam Clementem duci oportere existimabant: hoc nimirum fœderatos non parum dejici, ac consternari posse, & colloquio inter Pontificem, Imperatoremque habito, firmiter de totius summa rei decerni posse. Erant qui consilium istud, uti minime tutum, improbarent; cum verendum esse dicerent, ne classe Gallica, quam instructissimam, ac multorum navigiorum numero refertam esse constabat, cui Cæsar pares vires tunc ad obsistendum afferre minime poterat, Pontifex interciperetur: itaque nulla ratione ex Italia illum amovendum. Nec deerant, qui infenso in Pontificem animo consulerent, captivum Clementem detinendum esse; nihil illi reddendum; nullo unquam tempore Cæsari fidam cum Pontifice societatem fore; qui quamprimum e præsentī calamitate ereptus fuerit, animo impressa firmiter injuriarum vestigia retinens, odii, atque inimicitiarum, quæcumque in Imperatorem posset, signa præbiturus foret. Quocirca nihil præpropere agendum; ex tempore fructum capiendum; nunquam serum in Pontificem Cæsaris beneficium fore. Hac in consiliorum varietate Hispani versabantur.

Italorum vero Principum , ac populorum animi , quisnam tantarum rerum exitus futurus esset , anxie spectabant ; unam spem in foederatorum copiis ponentes , quibus celerrime ad Romanam urbem admotis , Pontificem e captivitate eripi posse putabatur . Nam cum Urbinas Venetorum Imperator cuncta ad eam rem perficiendam comparasset , ac nutanti Perusiæ civitati militum præsidium imposuisset , atque Orbiti omnes Venetorum copias coegisset , & eo Galli , ac Pontificii milites convenissent ; ducum , selectorumque militum concilio habito , Senatus mentem significavit , ut quam celerrime cum universis copiis ad liberandum Pontificem properarent : qua in re sibi constitutum esse affirmavit , omnia potius aspera , ac difficillima subire , quam provinciam semel susceptam per inconstantiam , aut ignaviam deferere ; pro comperto habere , ad egregium factum patrandum animo tantum , ac celeritate opus esse ; sopitos hostium spiritus , libidine , atque avaritia diffuentes , nihil minus , quam de manu cum inimicis conferenda cogitare ; qui si forte in aciem prodierint , certaminis aleam non recusare ; ipsum inter primos ordines non Imperatoris tantummodo , sed militis officium obiturum ; non pericula , non gladios , non sævam vim tormentorum , non denique mortem ipsam formidaturum . Hæc sententia omnium excepta plausibus , atque in primis a Pisano legato probata fuit . Unus Viturius dissentiebat , quod periculi plena , dubia , & præceps videretur , momento omnes foederatorum vires hostibus objectare , quos numero superiores esse constaret , atque complures rei militaris scientia , rerum gestarum experientia , animi , & corporis robore insignes , præsentis vero victoriæ successu elatos , nihil non sibi ab eorum dextra pollicentes . Hæc non modo oratione vehementi diserebat Viturius , verum etiam scriptis quoque exarata imperatori in concilio obtulit ; quo fiebat , ut ardor ille in omnium animis conceptus paulisper remitteretur . Nam licet universis copiis Romam contendere , ac tuto castra loco poni , atque ad omnem rerum gerendarum opportunitatem paratos esse , sententia staret ; attamen prius experiri placuit , an repentino , & inopinato aliquo conatu fortuna nostris faveret . Itaque Federicus Bozzolus cum centum ac quin-

*Urbinitis
& Pisani
Legati consilium de
exercitu
Romam du-
cendo.*

*Joannis
Viturii di-
versa sen-
tentia.*

1527
*Federicus
 Bozzelus
 cum manu
 militum
 Romam pro-
 ficiscitur.*

quaginta cataphractorum manu, levioris armaturæ nonnullis equitibus, ducentisque sclopetariis, citato itinere Romam proficiscitur, non exigua spe celeritatis fretus, ut si hostibus nil hujusmodi expectantibus ad arcis prospectum se objiceret, Pontifex egredi, & ad foederatorum exercitum se conferre posset. Id quo facilius ad exitum perduceretur, Salasfiorum Marchio cum ducentis cataphractis equitibus, ut Federici conatibus faveret, Orbitum versus iter suscepit; Venetusque imperator cum exercitu moverat. Federici conatibus non favit fortuna: itaque imperator, ac duces de ratione belli administrandi sedulo consulebant, copiasque ad locum, qui Insula dicitur, octoque millia passuum Roma distat, castra promovere, ut quacumque ratione possent, Pontifici opem ferrent. Verum majoribus difficultatibus obortis, occasio consilii capiendi minus expedita videbatur; nam ab exploratoribus afferebatur, hostes circa arcem vineas duxisse; aggeres trabibus, ac terra coagmentatos erexisse, illorum custodiam trium Germanorum millibus mandatam fuisse; Hispanos milites ex Neapolitano regno expectari; jam Ducem Alarconem cum nonnullis cohortibus urbem ingressum: quibus auditis ulterius progredi nequaquam tutum esse imperator, & reliqui duces censuere. Hujus consilii rationes Urbinas Senatui significavit, nulla prospere rerum gerendarum spe, eo copiarum numero, quas sub signis continebat, iter se proficui, remque ad exitum perducere nullo modo posse; augeri exercitum Helvetio milite, tormentis bellicis, rusticorum numero ad itinera complananda oportere; ducendas vineas, fossas egerendas.

*Cesarano-
 rum muni-
 ziones ad
 Pontificem
 obsidendū.*

*Alarconem
 Hispanis
 Romam in-
 greditur.*

*Urbinas a
 Senatu po-
 stulat ut
 exercitum
 augeat.*

*Clementis
 litera in
 Senatu re-
 citata.*

His intellectis, Patrum animi incredibili molestia, ac summo mœrore affecti sunt, quod ea spe, qua ad Clementem ex arce liberandum aspiraverant, dejecti essent; illius vicem dolebant, qui e supremo fastigio deturbatus in tot ærumnas incideret: ob literas Pontificis in Senatu recitatas ad pietatem proclivioribus animis, quibus Francisco Guicciardino Legato, quo loco ipsius res essent, significaverat, acerbissimum sui casum conquerebatur, fortunæ iniquitatem lamentabatur, foederatos obnixè rogabat, flagitabat, obtestabatur, ut amico, parenti, Christi in terris vices gerenti quam-

quamcitissime subvenirent. His accedebat, quod paulatim opinio de foederatorum conatibus, ac viribus elanguesceret, atque Regum animi ad Pontificem sublevandum, ad Italiam servandam incitati, hac mora, temporisque frustratione pristini nonnihil ardoris remissuri viderentur. Quocirca in sententia permanendum rati, Imperatori, & Legatis mandarunt, ne a priori consilio Pontificis liberandi discederent, atque cum copiis universis propius ad urbem accederent; hoc uno præteritæ Romanæ cladis memoriam deleri, ac foedus in pristina dignitate retineri arbitrati. Ac sane ardor ille, qui initio Duces, ut Clementi subvenirent, incitaverat, restinctus, atque consopitus omnium civitatis ordines ita inflammaverat, ut non modo in Viturium Legatum probra, atque convicia; verum etiam in Urbinatem jacerentur: quæ causa fuit, ut Viturium magistratu abdicatum Senatus in jus vocaret, reumque apud capitales Triumviros faceret. Sed mora, & cursu temporis lenita indignatione, cum ea, quæ dixisset, ac gessisset, non exiguis inniti rationibus compertum fuisset, in judicio absolutus fuit: Urbinati autem denuo a Senatu imperatoria dignitas per biennium delata, ipse cum suis ditionibus in Reipublicæ tutelam receptus, qui ut in Venetos fidei testem, atque obsidem daret, conjugem, & filium Principem Venetias missos, Muriani degere jussit. Ea res cum pergrata Senatui fuisset, literis amore, & benevolentia refertis in sententia confirmavit, laudibus extulit, atque in illius virtute, & fortitudine spem omnem felicioris fortunæ sitam esse amplissimis verbis significavit.

Interea Pontifex vel captivitatis tædio affectus, vel moræ foederati exercitus pertæsus, nutare cœperat, ac se a pacis conditionibus cum Hispanis minime abhorreere præferebat, quibus ex Clementis abjectione, & metu, nostrorum cunctatione adeo excreverant animi, ut Pontificem una cum Cardinalibus, & quidquid in arce esset, libere sibi dedi flagitarent: ad hæc quadringentorum mille aureorum summam peterent, atque in Hispaniam illum se missuros jactarent. Literas ad Urbinatem, atque ad Salassiorum Ducem Clemens dedit, quibus ut tuto Neapolitano Proregi Romam proficiscendi facultas daretur, postulabat: id ultro concessum, neque

Mandata ad Urbinate & legatos, ut ad urbem accederent.

Convicia in Viturium, & Urbinatem Venetiis jacta, & Viturium in jus vocatus.

Joannis Viturii absolutio. Urbinas copiarum imperator a Venetis confirmatus. Urbinas conjugem & filium Venetias mittit. Senatus literæ ad Urbinatem.

Clemens animum ad pacem flexit.

Clemens Proregi facultatem Romam proficiscendi a foederatis obtinet.

1527

enim negandi causa visa fuerat. Hac re solliciti magis omnium animi tenebantur, quod qui Pontificis mores, animus, praeterita acta metuebantur, ne tandem ad Hispanos defleceret, pertimescebant. In hac rerum omnium perturbatione dum quotidie novi exitus expectantur, Florentini et Clementis calamitate sibi ad Reipublicae formam immutandam opportunum tempus adesse rati, Mediceam familiam urbe ejecerant, ac populare imperium in Rempublicam induxerant: qua re, ut non satis explorata mens civium esset, acciderat. Quapropter Senatus, cum quantum momenti Florentinorum civium propensio in utramque partem habitura foret, solerter inspiceret, in id sedulo urgebat, ut in foedere retineret. Iisdem fluctibus Flaminiae oppida, & urbes iactabantur, quae adversis factionibus divulsae omnium calamitatum genere, nunc his, nunc illis rerum potentibus, premebantur, eo majori periculo, quod caput imperii deesset, unde nulla subsidia vel annonae, vel militum, vel tormentorum suppeterent. Quibus permoti qui Flaminiae, & Ravennae praerant, civem Ravennatem ad Senatum miserant, qui quo loco illius urbis res essent, significaret; omnia extorribus plena, quorum adeo increvit audacia, atque insolentia, ut se urbem per vim occupaturos minitentur: petere igitur militum praesidia, quo amicam Reipublicae civitatem, resque suas incolumes tueri possent. Senatus decreto pecunia ad Ravennae Praefectum missa, quae in ducentorum militum stipendium erogaretur; si res posceret, majora pollicitus: postea cum omnia ad defectionem spectarent, Joannes Naldus eques, levioris equitatus ductor, ad eam urbem in Pontificis, ac foederis fide retinendam missus: eodem M. Antonius Faventinus, & Petrus Antonius Lacrisius, singuli cum centum militibus, & Joannes Teupolus patriciae gentis vir cum quinquaginta peditibus destinantur: adjectae Senatus literae Ravennae magistratui, quem *Sapientes ad utilia vocant*, quibus propensa Reipublicae voluntas significatur. Sed dissiduis inter milites, ac cives subortis, Ravennates Joannem Donatum Oratorem Venetias misere, qui ut Praefectus militibus rependus mitteretur, flagitaret. Bartholomaeo Contareno manus id demandatur: injungitur, ut milites in officio contineat, ab eorum injuriis

*Florentini
Mediceos
iterum ejiciunt & popularem
statum instituunt.*

*Flaminiae
urbes factionibus
iactatae.*

*Ravennates de extorribus solliciti
petunt a Venetis
praesidium.*

*Joannes Teupolus
cum militum praesidio
Ravennam missus.
Joannes Donatus
Ravennas ad Senatum
Orator.
Bartholomaeus Contareno
Ravennae praeficitur.*

riis urbem, atque agros vendicet, jus iisdem dicat; muros, fossasque urbis, ubi opus fuerit, una cum arce, in qua Joannes Teupolus cum quinquaginta militibus aderat, reparet, ac restituat, castellum communiat; nihil, quod ad civitatem firmandam spectet, prætermittat. Per eos dies Cerviæ civitas eodem malorum genere labefactata, Gibellinorum factione a Guelphis expulsa, qui statim Ravennam ad subsidium militum petendum misere: Morosus Præfectus cum militibus quinquaginta missus fuit: Cervienses vero Oratores ad Senatum proficisci jubent, qui statum civitatis exponant, postulent, ut alicui ex patriciorum numero urbis regendæ, ac tuendæ onus imponant, peditum, & equitum subsidia ministrent; cum præcipue Præfectus, qui Pontificis nomine urbi præerat, discessisset. Joannes Franciscus Sagredus deligitur, Pontificis Oratore annuente, qui ne turbulenta hac tempestate Ravennatum, ac Cerviensium res Senatus negligeret, imo quacunque ratione posset, subveniret, auctor, atque hortator fuerat.

Urbibus, atque arcibus Flaminiae firmatis, urgebat vehementer Patrum animos classis sollicitudo, quæ Tyrreno mari ad Centumcellas quamplurimis incommodis, præsertim gravitate cæli afflicta, & debilitata haud parum ferebatur: multos remiges absumptos, trierardios nonnullos extinctos, ut, ni subveniretur, facinus nullum aggredi posset. Itaque Augustino Amulio legato Senatus decreto mandatur, ut quamprimum Corcyram versus naviget: eo pecuniæ vis missa, ut triremes instaurarentur, remige, ac milite augerentur: ad hæc quatuor aliæ nothæ triremes adjectæ, quarum Præfectus Antonius Marcellus creatus; duæ præterea, quæ Joanni Victori Baduario, & Francisco Bondimerio parerent. Nec multo post Petrus Landus classis imperator deligitur, quod non nisi difficillimis Reipublicæ temporibus fieri solet: nam in hac Italia totius perturbatione, atque agitatione, dum omnia bellorum tumultibus peritreperent, & orbis Christiani Principum undique bellicæ expeditiones, ingentesque apparatus terra, marique perionarent, nulla re magis imperium Venetum confirmandum, & stabiliendum Patres censuere, quam si instructa omnibus rebus clavis pro dignitate Reipublicæ, & subditorum incolumitate præsto esset: hac in re majorum exempla

1527

*Gibellini
Cerviæ a
Guelphis
expulsi.*

*Morosus
præfectus
cum militi-
bus ad Cer-
viâ missus.
Cervienses
Oratores
ad Venetos.*

*Joannes
Franciscus
Sagredus
Cerviæ
præfectus.*

*Augustinus
Amalius
Corcyram
missus ad
classem in-
staurandâ.*

*Petrus Lân-
dus classis
imperator.*

1527 imitati, qui rebus maritimis clari florentem Rempublicam reliquerant. Lando imperatori mandatur, ut Dalmatiam prætervehens, oppidis, atque urbibus quibuscunque rebus possit, adjumento sit; deinde Corcyram versus tendat, ibi triremes opperiat, classemque omnem cogat, quæ Joanni Mauro, atque Augustino Amulio legatis obtemperabat, ibidem Senatus voluntatem, ac mentem intellecturus. Dum hæc geruntur, in Insulæ bellum, quod intermissum, ac fere sopitum videbatur, ob Romanam cladem cunctorum defixis animis, de novo cœpit renovari, atque recrudescente: qua re vel armorum propinquitate, vel quod ad summam totius rei Francisci Sfortiæ eventus magnum momentum afferre arbitrarentur, non parum Veneti sollicitabantur. Nam Sfortia in omnem occasionem intentus Joannem Baptistam Specianum Doctorem Venetias Oratorem miserat, ut quo loco res illius essent, doceret; nova spe erectum Sfortiæ animum aliquod facinus adversus hostes patraturum, mille ac trecentos pedites illi adesse, Laude, ubi tunc erat, ad exercitum profecturum: petere, ut illi pecunia a Senatu quamprimum mittatur, qua copiarum numerum ad tria millia augere posset. Ea libenter, ut Francisci animus in fide, ac benevolentia erga Rempublicam retineretur, præstita, & Dominico Contareno legato injunctum est, ut omni in re ausis, cœptisque Sfortiæ faveat.

*Joannes
Maurus cū
Amulio
classis lega-
tus.*

*Joannes
Baptista
Specianus
Sfortiæ
orator ad
Venetos.*

*Mandata
Senatus
Dominico
Contareno.*

Interim Franciscus Galliæ Rex captivitatem Clementis miseratus, atque Hispanorum ex victoria spes, & animos auctos ægre ferens, nihil prætermittebat eorum, quæ ad exercitum quamprimum in Italiam mittendum conducerent: nam decem millium Italarum peditum delectum haberi jusserat; novos ex Helvetiis milites, ut quindecim millium numerum æquarent, colligi; quinque præterea Germanorum millia: neque vero minori sollicitudine maritimarum expeditionum premebatur; propterea Andream Auriam Genuensem, ut suo ære militaret, addixerat, virum rerum navalium usu peritum, qui ea tempestate octo triremibus imperabat. Ad hæc quod Anglus cum Gallo in societatis jus coiisset, Franciscus Henricum impulerat, ut decem Germanorum peditum millia suis merentium stipendiis in Italiam mitteret, ut majori conatu fœderatorum auctis viribus, adversus Cæsarem bellum administrari pos-

posset. Lautrechius Imperator in Italiam designatur, qui summa auctoritate universis foederatorum copiis praeflet; atque quo celerius, & accuratius omnia perficerentur, Lugdunum se profecturum Rex decreverat, ut propius imperio, & auctoritate praesto esset. His de rebus per cubicularium Laoni dominum Senatum certiore fecit, qui Lautrechii adventantis nuntium pertulit. Petrus Pefareus Divi Marci Procuratoriae dignitatis orator ad Lautrechium mittitur. Dum Gallica expeditione Italorum Principum animi spe pristinae recuperandae dignitatis confirmantur, Caesaris milites, qui Romae adhuc detinebantur, quamvis Hispano milite, qui ex regno Neapolitano advenerat, ad quatuor & viginti millia peditum aucti essent, otio, ac libidine fracti, atque in omnem licentiam provoluti nullum egregium facinus adoriebantur: non Ducum imperia audire; non militaria munera obire; undique insolentia, nimiaque libertate diffuere. Interamniam, & Harniam oppida nonnullae Germanorum cohortes tantummodo foeda direptione crudeliter vastarunt. Spe Romanae urbis recuperandae amissa, foederatorum copiae discesserant, atque in Senensem agrum se receperant, eo consilio, ut Florentinorum rebus, animisque confirmatis, facilius Respublica ad foedus denuo sanciendum alliceretur; cum praesertim exercitu, qui non longe aberat, ac Caesareanorum minis trepida civitate, multorum civium nutarent animi, veriti, ne quod ad hostes Caesaris accessissent, illatae injuriae ulciscendae studio flagrarent; quo metu a foederatorum copiis discussio, in societatem coiere; ea adjecta conditione, ut stipendium in quinque peditum millia erogarent, qui reliquis foederatorum copiis jungerentur; cum magnopere ad rei exitum expedire constaret, si equite, ac peditibus instructus exercitus in Hetruria adesset, qui & distingere hostes, & Florentinorum fines protegere, Pontificisque ditiones, quarum gentes ob Clementis casum rebus novis studere videbantur, in fide retinere posset.

Quae vero ea tempestate Venetae Reipublicae facies esset, hinc inspicere licet. Primum quod duos alebat in Italia exercitus; alterum in Hetruriae finibus, cui Franciscus Maria Urbini Dux imperaret: constabat is sex Italorum, duobus Germanorum militum millibus, levioris armaturae mille ac tre-

1527

Lautrechius foederatorum exercituum imperator.

Petrus Pefareus a Senatu ad Lautrechium missus.

Caesareani milites Romae otio, & libidine fracti.

Interamniam & Harniam a Germanis direpta.

Foederis cum Florentinis renovatio.

Venerorum exercitus in Hetruria sub Urbinae imperio.

1527 centis equitibus, duobusque millibus cataphractis; cum Galli, qui sub Salaffiorum Marchione militabant, licet ex foedere majori esse numero opportuisset, septem millia non excederent. Alterum vero in Insulubris sub Dominico Contareno legato, ac Joanne Fregoso gubernatore, quo res Francisci Sfortiae firmarentur, atque Antonio Levæ Cæsareanorum Ducis obsisterent; peditum decem millium, quingentorum cataphractorum, ac septingentorum leviorum equitum, cui nuper Sfortia cum tribus millibus & quingentis peditibus, ut supra diximus, accesserat. Classem præterea triremium, ac longarum navium in omnem maritimam expeditionem sub Imperatore Petro Lando, & duobus legatis habebat, qua & maritima ora tuenda, excurrenda maria, ac non exiguus triremium numerus Gallicæ classi in Tyrrheno mari jungendus erat. Ad hæc non parva militum manus ad urbes, atque oppida Flaminiae in fide retinenda missa fuerat, præter præsidiorum in urbibus incrementa, quæ in finibus imperii sitæ, majori militum numero, ut defendere se ab hoste possent, indigebant. His quanta pecuniæ vis exhauriretur, quantum publicarum, ac privatarum opum absumeretur, vix animo fingi potest; ut qui superiorum temporum bella, & clades sibi ob oculos ponat, quibus Venetorum res undique jactatæ fuerant, ac post foedera, pacemque consequutam in quos turbines, & procellas ab anno quingentesimo vigesimoprimo Respublica inciderit, usque ad stuporem miretur, necesse sit, potuisse tot exercitus alere, tot educere classes, terra, marique amplum imperium a potentissimis hostibus vindicare. Cujus rei duæ potissimum causæ fuere; civium omnium erga Rempublicam caritas, qua pro patria libenter se periculis obiectare, non sumptui, non vitæ parcere gloriosum ducebant; & Senatus constantia, quem non ingentes hostium vires terrere, non adversi bellorum exitus frangere, non imminetium rerum metus retardare, non tot jactationum diuturnitas defatigare potuerunt, quin invicto animi robore cuncta potius perferret, quam vel amicos desereret, vel de dignitate decedendum sibi existimaret.

Sed ad Clementem redeamus, quem jam consternatum animo, ac nihil non concessurum, ut pristinam libertatem conse-

*Venetorum
alter exercitus in Insulubris sub
Dominico Contareno
legato.*

*Classis Veneta Petro
Lando Imperatore.*

*Venetorum altera classis in mari
Tyrrheno.*

sequeretur, Cæsareanorum ducibus constabat. Is humanarum calamitatum impatiens, cum Hispanis novas accessisse vires, foederatorum copias Roma procul profectas, animadverteret, licet a Cæsaris ducibus indigna, atque intoleranda peterentur, & crebro a foederatis urgeretur, ne festinato consilio feliciores eventus inturbaret, nihil se recusaturum præseferbat. Itaque cum Prorege, qui Romam venerat, in has condiciones pepigit: nempe, ut *quadringenta aureorum millia Cæsareanis militibus persolveret: Hadriani, Hostiæ, Centumcellarum, & Tiberini arces Cæsari dederet: ad hæc Parmæ, & Placentiæ urbes relinqueret. His peractis, nondum libertate potiretur, sed Cajetam perduceretur, ibi Cæsaris sententiam de concordie pactionibus præstolaturus, quid de illo, & Cardinalibus, atque aliis, qui arce detinebantur decerneret.* Statimque Bartholomæus Gatina-
ra, & Ludovicus Lodronius a Prorege delecti, qui cum Juliano Zeno, cui id munus a Pontifice mandatum fuerat, prius commeatus fide a Florentinis impetrata, in Galliam Cisalpinam proficiscerentur, ut Parmam, ac Placentiam Cæsareanorum potestati permitterent. Hoc Clementis consilium licet prius mente prævideretur, haud parum foederatorum, & Venetorum præsertim animis molestiæ injecit, quod Cæsaris vires augeri, atque de eo conceptam opinionem incrementa sumere cognoscerent, cujus animus abditus, & multis recessuum ambagibus obtectus ægre perspicere poterat; cum nonnunquam ad pacem propensus non modo, verum etiam accensus videretur, aliquando iniquas adeo illius ineundæ rationes objiciebat, ut aversus omnino a concordie studio videretur, atque homines non vulgaris prudentiæ existimarent, eo illius consilia spectare, ut moras neciendo Gallorum ardorem restingeret, atque foederatos belli tædio conficeret. Verum Senatus, immutato Clementis animo, nihil de vetere instituto immutavit, sed eo acrius insistendum putavit, quo Pontificis res vehementiori procellarum turbine quassari animadverterat; cum præcipue vel necessitate adactum, vel timore perterritum, ac de incolumitate sollicitum sua, iniquiores pacis condiciones amplexum fuisse intelligeret; id fortassis eventurum rati, ut & illum facti tæderet, & felicior fortuna aliquando votis aspiraret. Senatus itaque consulitur, ut ne quid, illo adhuc ca-

Clementis cum Hispanis conjunctio.

Clemens Juliano Zeno mandat ut Parmam, & Placentiam Cæsareanis permittat.

Veneti, ne Parmam & Placentiam in Cæsareanorum potestatem concederent, nituntur.

1527

Petrus Pefareus ad Lautrechii orator.

Lautrechius in Italia ad Hastam. Petrus Navarrus Italorum peditum praefectus.

Expeditio Mediolanensis a Lautrechio decreta.

ptivo, perficeretur, omni studio contenderet; ne Parmae, & Placentiae urbes in Caesareanorum potestatem redigerentur; exercitus, qui in Cremenſi agro caſtrametabatur, Abdua flumine trajecto, ut Cremonae praesidium auget, deditionem urbium impediret, Mediolanensem, & Ticinensem agrum vastaret, atque diriperet; cum propediem Lautrechius Italiae fines magno cum exercitu ingressurus esset, quo Duce, ac viribus foederatorum res in primis nitebantur. Cui Italiae appropinquanti Petrus Pefareus orator designatus Senatus decreto Venetiis discessit, ut illum ad iter quamcelerrime conficiendum impelleret, ne hostes, qui pestilentia laborabant, atque aliis incommodis afflictabantur, spiritus sumerent; cum Roma nuntii perferrentur, post direpta Interamnæ, Harniaque oppida, ut vires augerent, novos delectus militum habere: in eo totam rei prospere gerendae opportunitatem sitam essem, si citissime cum exercitu Italiam emensus hostes imparatos offenderet.

Lautrechius igitur Alpes transgressus, mense julio Hastam cum exercitu venit, in quo erant octo Helvetiorum, tria Gausconum, & decem Italorum peditum millia, qui sub Duce Petro Navarro militabant. Neque vero administrandi belli omnium eadem erat sententia, nonnullis suadentibus, ut quamprimum citatis itineribus Gallorum copiae cum foederato exercitu jungerentur: tot collectis viribus hostes perterritos, qui quotidie funeribus absolvebantur, atque ægre sub signis a Caesareanis ducibus contineri poterant, palantesque per urbem pestifera lue squalentem, ac vicinos agros vagabantur, opprimi, & Roma pelli posse: quo facto, statim Pontifice a captivitate vindicato, ingens, atque apud omnes nationes perhonorificus victoriae fructus colligeretur. Aliis magis e re esse dicentibus, si in Insubribus sedes belli foret, statimque admooveretur exercitus: impressione in Mediolanenses facta, haud dubie urbes, atque oppida foederatis accessura, tum ob imminutas Caesaris copias, tum ob populorum ingens adversus Hispanos odium, quorum servitute pressi miserrime discruciantur: conatibus favente fortuna, cum pares hostes foederatis copias non haberent, ut suis rebus opem ferrent, Roma Caesareanos Duces cum exercitu discessuros, longitudine, atque itinerum difficultate praepeditos, foederatos a prospero

re-

rerum cursu prope manu victoriam tenentes, non averfuros. Potior hæc sententia visa est: itaque Lautrechius, motis castris, Alexandriam contendit, ibi initia belli factururus, quod a Bosco, agri Alexandrini oppido, coeptum est. Nam Ludovicus Lodronii Comes cum in eo oppido Germanorum manu septus, pecuniam ad stipendia militibus solvenda, qui Alexandriæ præsidio erant, colligeret, Lautrechius, equite, atque Helvetiis peditibus properare ad oppidum iussis, Germanis ad suos Alexandriæ redeundi facultatem abstulit: mox toto exercitu insequutus admoveri machinas, moenia quati præcepit. Oppidani, atque Germani milites, qui mille circiter in oppido erant, aliquot dies tormentorum vim, Gallorumque impetum sustinuerunt; tandem expugnatum oppidum, ac direptum, igne absumptæ domus, cives fuga salutem quælivere; reliqui pecunia libertatem redemere: Germani, qui cædi superfuerant, Gallicis stipendiis pugnaturi, Lautrechio adhæserunt.

Lautrechius in Alexandrino Bosco expugnat.

Auspicato feliciter in Insulribus bello, Andreas Auria, regis classis Præfectus, e Massiliensi portu cum decem & septem triremibus solvens, Ligusticamque oram legens, Savoniam appulerat, quo in loco Veneta illi classis jungenda erat: nam Senatus Petro Lando imperatori mandaverat, ut quindecim ex universa classe triremibus selectis, in quibus nothæ octo essent, unum ex legatis Coreyra dimitteret, qui in Tyrreno mari Andream Auriam, Gallicæ classis Præfectum, conveniret, eique præsto esset, & in quamcumque Rex expeditionem decrevisset, omni studio niteretur. Magnum porro momentum ad foederatorum res firmandas, si Genuæ accessio fieret, videbatur. Itaque rei bene gerendæ, priusquam Veneta classis adventaret, oblata est: cum enim sex Genuensium onerariæ naves, quæ frumenti vim haud exiguam in urbem convehabant, in Delphini portum pervenissent, civesque ut tutas in urbem perducerent, octo triremes præmisissent, quæ in eundem portum se contulerant, Auria intercipere conatus, exscensione militum facta, actis vineis, portu potiri, hosti subsidia intercludere, atque in sui potestatem naves, triremesque angustiis septas redigere nitebatur. Eodem tempore Cæsar Fulgofius, qui Adurnorum adversa factione Genua pulsus Venetorum stipendiis militabat, terrestri itinere, Lautrechii Impe-

Andreas Auria cum Gallica classe ad Savoniam.

Cæsar Fulgofius ad Genuam invadendum a Lautrechio, & Persæo missus.

1527 ratoris, ac Petri Pefarei legati jussu, Genuam versus cum mille ac ducentis peditibus profectus est. Nam civitatem summa tunc omnium rerum, quæ ad victum necessaria erant, egestate laborantem celerius ad deditionem cogi posse ferebatur, si qua iter conficiendum erat, pecora, atque armenta abigerentur; oppida, & agri situs asperitate, infrugiferoque solo deformes vastarentur, ac nullum ad inopiam urbis sublevandam edulii comportari genus permetteretur. Harum rerum nuntiis Genuam perlatis, trepida civitas, attonitæ omnium mentes, terra, marique urbe ab hostibus petita, summaque omnium, quæ ad victum pertinent, inopia pressa. Inde cum omnem (si qua superesset) tuendæ salutis spem in navibus in Delphini portu interceptis sitam esse conspicerent, armatas sex triremes educunt, nihil non tentandum rati, ut ex angustiis portus navibus ereptis, laboranti civitati opitularentur. Verum cum terrestres copiæ urbi appropinquarent, terrore omnium defixæ mentes; cum haud satis virium ad hostes repellendos urbi inesset; cum milites, qui robore, ac virtute præstabant, cum classe ad Delphini portum se contulissent, & ob diversa civium studia, ne repente tumultus exorirentur, verendum esset; Adurni, penes quos summa auctoritas, princeps urbis dignitas erat, Augustino Spinolæ mandaverant, ut statim cum copiis, quibus præerat, ad urbem tuendam contenderet: quapropter classis cura omissa, nullo obsistente, septem triremes, atque hostium sex naves in Aurix potestatem concessere.

*Naves &
triremes
Genuenses
in Aurix
potestatem
reductæ.*

*Genuensium
pugna cum
Fulgosio, &
eorum pro-
fugatio.*

Interea cum Adurni, popularibus ad arma vocatis, Augustini Spinolæ, qui nuper advenerat, aucti militibus, Fulgosium cum parva militum manu adventantem, si ex improvviso adorirentur, nullo negotio dissipare posse arbitrarentur; urbe exire, pugna hostem laceßere statuunt: qui cum loco commodiore, atque situs natura opportuno castra haberet, acriter pugnando non modo impetum Genuensium sustinuit, sed fortius institit, ut primum turbatis ordinibus, mox in fugam conjectos insequi cœperit. Cæsi multi, alii in captivitatem venire, inter quos Spinola copiarum Præfectus, & Gabriel Martinengus, dum frustra suos revocare, ac sistere niteretur, comprehensi sunt. Fulgosius adspirantis victoriæ cursum prosequu-

1527

*Adurnis
expulsis,
Genua in
Gallorum
potestate.
Theodorus
Triultius
Genuæ præ-
ficietur.
Venetorum
in militum
Duces libe-
ralitas.*

*Mandata
Senatus ad
Petrū Lan-
dum.*

tus recto itinere Genuam proficiscitur; quæ militum nudata præsidio, cum exclusos suos cerneret, re frumentaria laboraret, compluresque ob insitum in Fulgosios, & Gallos studium ad deditiōem proclives essent, nullo negotio Fulgosium, ac Venetos milites intra mœnia excepit; magistratuque Adurnis adempto, Genua in Francisci Gallorum Regis potestatem redacta est. Eo Theodorum Triultium Præfectum regio nomine cum præsidio militum Lautrechius misit, paucos post dies arce, in quam Adurnus cum Cæsareanis se receperat, per deditiōem accepta; ita ut Genuæ civitas, & Ligustica ora universa foederatis accesserit. Veneti ut aliquod publicæ liberalitatis testimonium Ducibus, ac militibus, qui strenue in ea re perficienda operam navaverant, largirentur, Cæsari Fulgosio quinquaginta cataphractorum ductori alios triginta cataphractus duplicatis stipendiis adjecere; Guidoni Naldo, Annibali Fulgosio, Augustino Clusonio, Cæsari Martinenghio, Tonso Forojulienſi numerus militum, & publica pecunia aucta. Genua in potestatem Gallorum redacta, magna accessio foederatorum rebus facta fuisse videbatur; cum Ligustica ora subacta, maritimas vires Neapolitano regno excipiendas, atque eo belli impetum effundendum esse, non incertis rumoribus perferretur; cum Lautrechius ad Senatum Venetum literas dedisset, Genua recepta, sexdecim triremibus, quæ in eam expeditionem designatæ fuerant, minime opus esse: itaque petere, ut per Tyrrhenum mare navigatione omiſſa, Neapolitano regno adnavigent, ibi classem regiam cito adfuturam, ut communi consilio, ac viribus bellum in Neapolitanos fines inferretur. Petro Lando, classis Venetæ imperatori Senatusconsulto mandatur, ut quamprimum Siciliae insulæ litoribus emensis, ac navibus, si quas frumenti onustas inveniret, ad urbis annonæ inopiam sublevandam, soluta pecunia, mitteret; Joannem Maurum ex legatis alterum cum sexdecim triremibus Puteolos, aut in Aenariam proficisci juberet, ut ibi classem regiam præstolaretur, conjunctisque animis, ac viribus bellum administraret. Præterea eidem imperatori præceptum, ut Adriaticum sinum, quantum fieri posset, a piratis defenderet, ac præcipue Epidauri oram, quo, ut e proximis regionibus frumentum emerent, complures e nostris se contulerant, infestam-

H. Mauroceni T. I.

Q

que

1527 que prædonibus esse constabat. Augustinum vero Amulium legatum cum triremium parte, prout sibi e re esse videretur, ad orientis maria; insulasque Reipublicæ subjectas protegendas legaret.

Joannes Maurus ad Liburnum cum classe regia se conjungit.

Fœderatorum classis ad Sardiniam oppugnationem.

Sardum a fœderatis captum.

Fœderatorum classes pestilentia, & tempestate vexata.

Maurus Corcyra solvens, cum nondum regia classis ab Tyrheni maris oris discessisset, Liburnum usque profectus est, ubi Auriæ triremes, & quatuor ac decem Gallorum invenit; in iis Rentius Ceres tria peditum millia imposuerat. Idibus novembris Liburno egressa classis, ut e Ducum omnium sententia Siciliae insulam invaderet, licet postea consilio mutato, Auriæ adhortatione, ut Sardinia primum oppugnaretur, decretum fuerit; cum & faciliior illius potiundæ, ac tutior spes videretur, illa occupata, gradum ad Siciliam occupandam proximum fore. Itaque cum classis ad Sardi oppidum appulisset, ac nonnulla litori adjacentia loca nullo negotio recepisset, haud similis initio exitus fuit; nam ob morbum, qui universam ferme classem invaserat, cum quæ in eam expeditionem necessaria erant, ægre, ac sero exequi possent, dum sensim insulæ litora legeret, subita cæli, marisque tempestate oborta, triremes disjectæ, atque varias in partes sævientium procellarum vi compulsæ sunt: quatuor ex Venetis æquoris rabie jactatæ, Liburnum tandem incolumes pervenere: quatuor aliæ huc, atque illuc actæ salvæ in Cyrnum insulam sunt delatæ, quo etiam prius Gallicæ appulerant; duabus ad Sardinia litora illisis: octo demum Venetæ ad eundem Liburni portum convenere. Ita improsperos eventus hujus anni conatus maritimi exceperet; nam autumno jam senescente, classe ægritudinibus, variisque incommodis affecta, cum nihil, nisi summo periculo, aggredi liceret, Maurus Legatus Corcyram cum Venetorum triremibus reversus est.

Lautrechius Alexandriam aggreditur.

Dum hæc agerentur, Bosco direpto, Genua in potestatem redacta, Lautrechius Alexandriam aggreditur, inferri commectus prohibet, oppugnationem incipit, admotis machinis tormentorum vi disjicere, ac prostrare mœnia. Ob Boschi amissionem fracti Cæsareanorum animi, impares ad hostium vim sustinendam erant, ni Albericus Barbianus cum militibus quingentis per colles proximos urbem ingressus, erexisset: nam vallum celerrime intra stratos machinis muros resciebat, ut absque cæde patere aditus non posset. Verum cum a Venetis tormenta,

1527
*Alexandria
 a Lautre-
 chio occupa-
 ta.*

*Francisci
 Sfortie
 perturbatio
 ob Alexan-
 driam Gal-
 licis præsi-
 diis muni-
 tam.*

*Senatus of-
 ficia ut
 Sfortie
 Lautre-
 chius Ale-
 xandriam
 traderet.*

*Mandata
 Senatus ad
 Sebastianū
 Justinianū
 Oratorem in
 Gallia.*

pyriique pulveris non exigua vis supervenisset, & denuo mœ-
 nia hac, atque illac concuterentur, Baptista Lodronius urbis
 tuendæ difficultate deterritus deditionem, conditionibus hisce
 adjectis, fecit, ut cum Germanis militibus, atque impedimen-
 tis sibi, ac Barbiano abire liceret, per sex menses adversus
 socios, & Gallos bellum non illaturis. Urbi quingentos ex
 suis milites præsidio imposuit, tum, ut si quid illi adversi ob-
 tiguisset, tutum ad suos recipiendos locum haberet, tum, ut
 Gallos exciperet, qui Alpes transgressi in Italiam venturi erant.
 Sed ea res haud parum Franciscum Sfortiam commovit, ad
 quem ex fœdere ea civitas spectabat, cum victoriæ fructum
 se nequaquam percipere, sed ad alios transferri videret. Ne-
 que minus Senatui Veneto hoc molestum erat, quod fractum
 animo, ac pene ad desperationem adactum Sfortiam cerneret,
 atque hoc Lautrechii facto suspicionum, & dissensionum feri
 inter socios aliquando ingentium malorum semina posse, ani-
 madverteret. Quocirca Petro Pesareo præcepit, ut cum Lautre-
 chio ea de re ageret, adnitereturque, ut urbem Ducis potesta-
 ti permitteret, quem ob eam rem dejectione, ac mœrore ani-
 mi prope confectum, cuncta questu implere intelligeret; ni-
 hil sibi eorum, quæ sancte Rex, & mater, adeoque universa
 Gallia pollicita fuisset, præstari. His adjecta sunt, non videri
 impositi Alexandriæ præsidii justam esse causam, ut tutum ul-
 tro, citroque commeandi iter suis militibus Lautrechius habeat;
 cum fœderatorum copiarum numero, & robore firmæ adeo sint,
 ut intercipi milites posse nulla ratione pertimescendum videat-
 ur: deinde cum ipse cis Padum contineatur, semper illi per
 urbis Novariæ agros, Pedemontanamque regionem patens un-
 dequaque iter futurum: ex Alexandriæ civitate nullum mili-
 tibus, aut venientibus ex Galliis, aut ex Italia redeuntibus
 impedimentum, Transpadanis, Cispadanisque patentibus itineri-
 bus, inferri posse; eo Senatum vehementer angere, quod prospe-
 re gerendarum rerum momenta præterlabi inspiceret, atque inu-
 tili cunctatione, opportuno anni tempore, debilitatis hostibus,
 victoriæ cursum remorari animadverteret.

Eadem, Sebastiano Justiniano, ut Francisco Galliarum Regi
 Senatus nomine significaret, injunctum est, obnixque peteret,
 ut quamprimum tradi urbem Sfortiæ mandaret; cum præsertim

1527

per Italiam universam rumor pervagaretur, inter foederatos contentiones, jurgiaque orta; Franciscum Sfortiam, quæ sibi ex foedere loca deberentur, non reddi mirum in modum con-
 queri; inde focias infringi, ac debilitari vires, ut si qui nu-
 tantes ex foederatis sint, parvo momento ad defectionem im-
 pelli possint, in dies Cæsareanis adnitentibus, ut quos possint
 a reliquis secretos ad suas partes pertrahant; in iis Florenti-
 nos esse, quos prece, pollicitationibus permovere, atque alli-
 cere contendant: & quoniam Lautrechium Bajardum hac de
 causa missurum in Gallias rumor erat, Regem rogare, ut sta-
 tim tradi Sfortiæ Alexandriam; neque in posterum ullum im-
 pedimentum, quo minus civitates, atque oppida, quæ in Insu-
 bribus foederatis accederent, illi restituerentur, juberet: tan-
 dem Lautrechium urgeret, ut celeritatem virtuti conjungeret;
 in qua præsertim victoriam sitam esse constaret, hostibus ad
 paucitatem reductis, Antonio Leva ægritudine laborante, at-
 que imperatoris muneribus obeundis nequaquam idoneo. Hæc
 Lautrechio, & Regi Senatus significavit. Atque ut Sfortiam in
 fide retineret, Aloysio Sabadino Senatus a Secretis, qui Rei-
 publicæ nomine apud Sfortiam morabatur, præcipitur, ut Du-
 cem bono animo esse jubeat; nec ob ea, quæ Alexandria ac-
 ciderant, demittere mentem velit, quam per varios fortunæ
 casus per tot annos exercuerat; sibi que persuadeat, infixum id
 Senatui hære, ut semel pro Italiæ libertate, atque pro ipsius
 incolumitate arma suscepta nunquam deponat, nisi ipse Ale-
 xandria non modo, verum omnibus suis ditionibus potiatur.
 Gabrielem quoque Venerium antea designatum oratorem ad
 Sfortiam misit, ut iis, quæ e re communi forent, consilio,
 atque officiis præsto esse niteretur, cui in primis in mandatis
 Senatus dedit, summam Reipublicæ benevolentiam testaretur,
 nihilque illi antiquius fore, quam ut Mediolanensem ducatum
 integre obtineret: enixurum proinde, atque omnem operam,
 & studium, veluti pro Reipublicæ filio, insumpturum.

*Aloysius
Sabadinus
Venetus a
Secretis
apud Sfor-
tiam.*

*Gabriel Ve-
nerius ad
Sfortiam
Orator.*

Verum Alexandria occupata, ad debellandos hostes id sum-
 mopere Veneti conducere arbitrabantur; si Lautrechius, Pado
 trajecto, Mediolanum versus copias omnes dirigeret; cum præ-
 sertim Antonius Leva, qui exercitum in suburbis continebat,
 pecunia laboraret, undique querelis civium circumstrepentibus,

virque

*Veneri
Lautrechii
ad Medio-
lani oppu-
gnationem
hortantur.*

virque arduis rebus assuetus adversus hostium vim modico exercitu, sine pecunia, sine auxiliorum spe amplissimam urbem tueri posse diffideret. Itaque Lautrechio suadent, ut statim Padum trajiciat, qui si hostes imparatos, & præteritis successibus dejectos, atque perterritos offenderit, facillime victoria potiri, ac bellum profligare posse. Lautrechius cum universo exercitu iter Romam versus velle se arripere dictitabat, ut Pontificem captivitate liberaret; qui licet concordiae rationes cum Hispanis iniisset, arce tamen adhuc detinebatur, propter varia impedimenta, quæ tum ob pollicita militibus stipendia, tum ob oppidorum deditiones eruperant. Verum cum a Pesaræo Legato compluribus rationibus, ne Galliæ Cisalpinæ res magnis periculis expositas desereret, dehortaretur; tandem copias ad Ticinum oppugnandum admovere statuit: quod eo facilius ad exitum perducere posse videbatur, quod Ludovicus Barbianus paulo ante milites circiter quadringentos Ticino Mediolanum misisset, ad quam urbem obsidendam conatus omnes Lautrechium adhibiturum rumor invaserat. Acriter itaque Ticinum Gallorum, Venetorum, ac Sfortianorum conjunctis viribus oppugnari coeptum. Quatuor diebus magna solo æquata murorum pars, cum ii, qui intra mœnia erant, neque ad vallum ducendum, neque ad urbis ambitum tuendum sufficerent; quocirca cives supplices Barbianum orare, ut ingruenti fortunæ cederet, neque irrumpentis hostis vim experiri vellet, quem Divina, humanaque omnia insolenti victoriæ lege violaturum constaret. Ille intrepida mente nihil timide agendum ratus; mox milites juxta ac cives insuperabili labore fessos, imparesque ad hostes sustinendos inspiciens, tubicinem dedendæ urbis nuntium ad Lautrechium mittit; fero id quidem: nam milites instructa jam acie, qua per muros ingenti ruina prostratos patebat aditus, conferti summo impetu urbem ingrediuntur. Barbianus captivus Genuam mittitur, direpta urbs, prædæ a militibus actæ; Galli in primis urbi, ac civibus infensi, quod acceptam superioribus annis cladem, Regisque captivitatem insigni vindictæ genere abolere contenderent. Itaque cædes editæ, privatorum direptæ domus, cœnobîa, ac templa expilata, cives in servitutem redacti, ad vitam pecunia redimendam coacti: tandem Vascones, gens fera, igne fœvere,

*Ticinum a
Lautrechio
captum &
direptum.*

1527 per captam urbem incendia miscere ; donec Lautrechius per dies octo debacchantes milites furori temperare jussit.

*Lautrechii
sententia
Romam cum
exercitu
prosciscendi.*

*Senatus
Lautrechii
desententia
removere
nititur.*

Ticino potitus Lautrechius, cum jam omnia ad Mediolani oppugnationem foederatos allicere viderentur, hostium ob tot urbium, atque oppidorum amissionem fractis animis, atque ob paucitatem, quod quatuor millium numerum milites non excederent, imminutis viribus, praesertim Mediolanensium civium odio conflagentibus; attamen ad priora consilia reversus, ex Insu-
bribus movere, atque recto Romam itinere contendere staturat, suadente in primis, atque impellente Innocentio Cibo Cardinali, Bononiensi legato, qui paulo ante ea de causa ad Lautrechium in castra venerat, atque ne diutius Clementem captivitate premi sineret, persuaserat. Quibus cognitis, Senatus licet non minus de Pontificis libertate esset sollicitus; tamen hoc Lautrechii consilio omnes prospere gerendarum rerum spes succidi arbitrabatur. Itaque Pefareo mandavit, ut a proposita sententia dinovere Lautrechium omni studio conaretur; neque praecelaram victoriam, quam nullo negotio consequi posset, praetermitteret. Cur enim Genua devicta, Alexandria expugnata, Ticinum in potestatem redactum, tot oppida, atque agri in deditionem accepti, si princeps, & caput Insu-
brum Mediolani civitas hostibus relinquatur? quis ignorat quantum summæ totius belli intersit, in universa hac regione dominari, quæ per tot annos bellorum sedes, ac veluti theatrum Europæ dimicantium inter se gentium institutis, moribus, militari virtute diversarum extiterit? Ea parta, reliquias Cæsareanorum dissipatum iri, Pontificem libertatem consequuturum, filios Carolum regi traditurum; pacem denique inde universo Christiano orbi optanti, atque anhelanti reddendam fore. Ni id fiat, quæ hucusque celeritate, ac virtute in foederatorum potestatem concessere, amitti, atque ab hostibus occupari, & hoc incendio Reipublicæ quoque imperium absumi posse: inde enim Cæsareanos metu solutos pristinum vigorem sumpturos, Antonium Levam tam ingentem sibi oblatam prioris recuperandæ gloriæ opportunitatem per focordiam, atque ignaviam elabi non passurum; cum præcipue Germanorum militum haud exiguum subsidium expectaret, quos propediem per Tirolensem comitatum in Galliam Cis-

alpinam transgressuros Veronæ magistratus significabat . Id si accideret , Levæ copiis adjunctos , agros omnes direptione , incendiis , vastitate deformaturos . His quæcumque in Romanam expeditionem molirentur , retardari posse : Mediolano in potestatem redacto , Germanos milites ab Italia animos averfuros , nullius studio , ac sollicitudine evocatos , nec tutum , quo se reciperent , locum habituros , non equitatum , non commeatus , non tormenta , & alia , quæ copiis alendis , & instruendis summopere necessaria sunt ; Italiæ spes omnes deserturos . Atque his a suscepta sententia Lautrechium amovere Senatus adnitebatur . Eadem in Galliis in Regis consilio agitata orator Senatui significaverat ; ac licet Franciscus anceps consilii videretur , in eam tamen propendere præconsultores fere omnes videbantur ; nuntio præsertim de Ticini expugnatione accepto , parvum numerum hostium , rerum omnium inopiam , militum ægritudines , Antonii Levæ vitam prope ad extremum deductam intelligerent . Attamen Rex , ut quid sibi magis summæ totius rei conducere videretur , Lautrechius decerneret , permisit . Lautrechium nihil a proposita sententia remorari poterat ; atque illius consilio jam evulgato , vires cogere Cæsareani Romæ cœpere , Hispanis militibus Germanos adungere ; neque exiguis subnixus argumentis sermo ferebatur , Clementem in Neapolitanum regnum abductum iri . Hæc animos Patrum summopere sollicitabant ; cum præcipue quotidie de Ferdinandi Caroli Imperatoris fratris Italica expeditione nuntii advenirent , quem post prælium adversus Joannem Transilvaniæ Principem feliciter gestum viginti peditum millium delectum haberi jussisse pro certo haberetur , illosque quamprimum in Italiam missurus diceretur .

Rumor de Ferdinandi Austriaci in Italiam adventu .

Lautrechius in Hetruriam proficiscitur .

Tandem decrevit Lautrechius , ut Reipublicæ copiæ , quæ in Hetruria detinebantur , in Galliam Cisalpinam evocarentur , ipse in Hetruriam cum reliquo exercitu transiturus , cui trecenti equites levioris armaturæ Venetorum stipendiis adjungerentur . Summa vero Lautrechii exercitus hæc futura erat ; peditum quindecim millia regio ære militantium , sex Florentinæ Reipublicæ peditum millia , Helvetiorum quantum conducere videretur , quorum stipendia pro dimidia parte a Rege , altera a Venetis persolvebantur ; Germanorum quoque

1527

militum, qui Angliæ Regis pecunia sustentabantur, ad decem millia. Reipublicæ vero aderant in Insucribus, præter equitatum, quindecim peditum millia, quibus oppida, atque urbes, quæ nuper in potestatem foederatorum venerant, tueretur, omni spe Francisco Sfortiæ auxiliorum adempta, quod summa omnium egestate premeretur, afflictis, ac penè everfis urbibus, neque ad illas præsidii militum firmandas idoneo, ne dum ad emittendas ex foedere copias, ut Antonii Levæ conatibus obsisteret; ut totius belli in Gallia Cisalpina pondus Reipublicæ incumberet; quæ non minus pro Sfortiæ incolumitate, quam pro suis finibus tuendis laborabat, verita, ne vicinis belli facibus imperii fines exardescerent. Quapropter Senatus censebat, augendas vires esse, novos delectus militum habendos; quæ cum perfici, nisi ingenti pecuniæ vi, non possent, ab Henrico Angliæ Rege flagitabat Senatus, ne difficillimis temporibus Italiæ deesset, cujus dignitatis, ac libertatis semper se patronum fore professus fuerat. Verum ille arma se in Germania inferiori adversus Cæsarem moturum distitabat; eo uno Cæsaris ab Italia conatus averti posse: Cardinalis vero Eboracensis suadebat, ut Italorum militum numero imminuto, Germano milite exercitus roboraretur, quod non nisi cum summa rerum omnium perturbatione fieri posse constans erat sententia; neque e re communi fore, ut Italiæ gentis militari virtute, corporis, atque animi robore insignis, fama, & existimatio læderetur, a nostrisque ad Cæsareanos transiret; cum præsertim Italorum militum fortitudinem in urbibus expugnandis expertus esset. Neque vero his deterritus quidquam prætermittebat, quod sumptibus ad alendum, atque retinendum exercitum faciendis conducere; & jam bellorum diuturnitate exhaustos Reipublicæ thesauros decumis, ac vestigalibus farciebat; cum interea cunctorum animos Lautrechii ex Cisalpina Gallia discessus admiratione affecisset, quod victoriam, quam manu tenebat, novo consilio defereret, Mediolanique potiundi, quod semper maxime Galli concupiverant, spes abjiceret, hostes ad extremam prope desperationem adactos erigeret, jamque confecti belli reliquias quandoque non absque magno incremento emerfuras negligeret: varia namque cunctorum sermonibus ferebantur, illumque

non tam Pontificis liberandi causa, quam altiori, & profundiori consilio hæc agere, vel quod ex illius animo nondum Sfortiæ expostulationis pro Alexandria immisso præsidio memoria deleta esset, vel dum arctius de pace inter Gallum, & Imperatorem ageretur, cunctatione uti satius duceret, ne novarum rerum accessionibus perturbatio aliqua oriretur: id ex eo firmiori conjectura elicientibus, quod cum summa celeritate ex Insubris movisset, in itinere tamen prosequendo tarditate, ac mora usus putaretur, atque Germano milite, quem præstolabatur, copiis adjuncto, otio tempus terens ad Parmam confedisset. Eadem fere contagione fœderatorum trans Apenninum exercitus arreptus fuerat, qui prope Montem Falcum sedens nihil moliebatur, neque aut propria virtute, aut hostium paucitate ad præclare aliquid agendum accendebatur. Inde Senatus Ducis Urbinatis vel socordia, vel privato aliquo commodo hæc accidere suspicari; illius fidem prope suspectam habere, ut conjugem, & filium tunc Muriani commorantes fervari, ac custodia obsepiri juberet: qua re intellecta, ut a Senatu Venetias veniendi facultatem impetraret, Horatium Floridum ad Senatum miserat; qui suo nomine Patres certiores faceret, paratum ad omnium a se gestarum rerum rationem reddendam, fore. Verumtamen illum ab exercitu discedere non permisere, nonnihil temporibus concedendum rati; cum nihil in Rempublicam admissum cognoscerent, suspitione omni deleta, priorique de eo opinione recepta, ab uxore, & filio Senatusconsulto custodiæ amotæ fuere.

Hæc Lautrechii consilia, hi Venetorum conatus erant, cum inter bellicorum apparatus tumultus de pace ageretur, ad quam propensum animum Cæsar habere significabat. Nunc Francisco Galliæ Regi; nunc Venetis concordia rationes objiciebat; atque ex literis Andreæ Naugerii Reipublicæ ad Cæsarem oratoris xiv. kal. octobris Paredæ in Hispania datis significabatur, de pace cum Angliæ, atque Galliæ oratoribus actum: Regis filius libertatem Imperatorem daturum, Burgundia in potestatem recepta, duodecies centenis aureorum milibus sibi, quingentis Anglo perfolutis, quæ illi a Cæsare debentur; de reliquis trecentis millibus, nec de tempore præscripto, nec de obsidibus nondum convenisse; regni procures

Cæ-

1527

Fœderatorum exercitus ad Montem Falcum. Urbinatis conjugis, & filio adhibita custodia. Horatius Floridus ab Urbinatis Venetias mittitur.

Ab Urbinatis conjugis, & filio custodia amota.

Andreæ Naugerii ad Cæsarem oratoris litteræ de pacis agitatione.

1527

Cæsare pro obsidibus petente, quos Gallorum Rex ne vicies quidem centenis nummorum millibus traditurus erat. Deinde firmata pace, de dimittendis exercitibus subortas difficultates fuisse, postulante Cæsare, ut statim Lautrechius evocetur, cum de suarum copiarum missione ne verbum quidem faceret: e contra Franciscus nullatenus Lautrechium evocaturum, nisi prius filii ex Hispaniis advenissent, asseveraret. Tum de Cæsaris in Italiam profectio nihil esse, quod modo ageretur, cum ejus rei curam prætermiserit; pedites, atque equites ex pacto Madriti in Italicam profectioem inito, minime petere; cum se obtulerit occasio, in Italiam venturum; ut nemini inde aliquid suspicionis, vel metus possit obrepere, tantum classem regiam flagitare: cui rei oratores minime assentiri voluerant. Quod vero ad Francisci Sfortiæ res attinet, eas summis, ac difficillimis implicitas perplexitatibus esse: ni Cæsar Ducem in avito imperio retineat, infectum negotium omne fore; cum Rex, quæ in Insubribus jura obtineat, non Imperatori, sed Duci concessurum affirmaret: Cæsaris contra ab his valde aversus animus erat, neque ambiguis argumentis Mediolanensis ditionis potiundæ cupiditatem præsefererebat: decernendum primo de Ducis actionibus a iudicibus esse; dum causa pertractatur, imperium penes se existere; si iudicio insons Franciscus declaratus fuerit, Insubrum ducatum restituturum; sin minus, alteri traditurum; quis vero futurus is esset, silentio obvolvere; nec fratrem, ut antea, nominare. Angli Regis Oratores, nihil, quod ad mentem Cæsaris flectendam, atque erga Sfortiam conciliandam spectaret, prætermisere; neque iudicibus rem permetteret, id illius Regis causa faceret, a quo sibi affinitate conjuncto haud parva emolumenta, & auxilia acceperat. Verum nec officiis, nec precibus aliquid impetrare potuerunt. Galli oratores Naugerio significant, a Cæsare petiisse, ut foederatis Francisci Regis Respublica Veneta, ac Florentini adjungerentur; ab hoc primum valde alienam Cæsaris mentem fuisse; mox adjecisse, si in nonnullis, quæ jure exposcere videbatur, sibi satisfacerent, pace complectendos fore.

His de rebus cum Anglis, Gallisque Veneti, ac Florentini oratores colloquuti; re maturius expensa, Naugerius Impera-

peratorem adiit; Senatus mentem uberius exponit; pacis studium declarat; propensam in Christianam Rempublicam voluntatem ab honestis concordiae rationibus nunquam recessuram. Ad hæc Cæsar, controversiis amotis, quæ illi cum Venetis intercedebant, non modo a Christianissimo Rege interfoederatos eos censerī se passurum, sed eosdem etiam inter amicos, & socios habiturum: ingenti pacis desiderio totius orbis Christiani flagrantem, omnia bellorum semina radicitus excindere, amovere suspiciones statuisse, ut ubique egregium pacis bonum, post præteritorum bellorum clades, ac sanguinem, percipiatur; neque cum aliquo seorsum pacem inire, sed omnes vincere concordia decrevisse, expertum, quot technis, ac dolis nonnunquam summum pacis commodum dominandi libidine inturbetur. Quid enim cum Gallorum Rege pace inita, nondum cum Republica firmatis rebus, expectari posse, nisi ut receptis filiis, faces Senatui ad bellum pecunia, ac viribus immixtis subiceret, hoc prætexens, quod foederatos deferere regum minime affirmaret? Id si contingat, post paucos menses elapsos acriori, atque acerbiori incendio cuncta exarsura; ipsum eosdem pro hostibus habiturum, quo nil alienum magis a suis rationibus esse; quippe qui perpetuam, ac cum singulis Christianorum Principibus pacem percipiat: quocirca controversias omnes amputandas, atque tollendas, ut sincera, ac stabili pace Christiana Respublica perfruatur, ipse vero tam excellenti fructu, amota omni suspitione, quæ de illius animo suboriri posset, lætetur. Adjecit, falli eos, qui illum ad totius Christiani orbis principatum aspirare, ac contendere arbitrarentur; præter sua nihil exposcere; aliena non quærere; pacem sectari; omnibus amicū se esse cupere; præter ceteros semper Reipublicæ amicitiam optasse: illa ut certis rationibus iniri, atque ad optatum finem perducī posset, petere primum, ut pecuniæ vis, quæ ex pacto cum Hieronymo Adurno, & Caracciolo Protonotario Regi Hungariæ fratri debetur, persolvatur; quæ Venetiis anno M. D. XXIII. eodem tempore pacta sunt, executioni mandentur: Tum ut centum, & viginti aureorum millia, quæ a Senatu Prorex postulaverat, quod copias cum illius exercitu, dum Franciscus Rex Ticini moraretur, non conjunxisset, tribue-

1527 buerentur : deinde cum ipse superioribus mensibus ingentes sumptus facere ad res suas tuendas coactus fuisset, æquum videri, ut Respublica, quæ acriori illum bello, quam Rex Gallorum lacessiverat, quæque Franciscum Sfortiam ad urbes, atque oppida Insubrum expugnanda adjuverat, tantarum expensarum portionem aliquam persolveret ; ut pace firmata, dimitteret exercitum, tutamque, ac pacatam Italiam redederet.

*Naugerii
responsio.*

Hæc Cæsar cum Andreae Naugerio exposuisset, ita respondit : primum se arbitrari, si quid Senatus Ferdinando fratri deberet, nunquam negaturum ; deinde, quod ad reliquas pactiones spectat, non ambigere omnia observaturum, modo a Cæsare idem fiat, neque aliquid foederi postea cum Gallo, ac reliquis inito repugnet : quod vero ad centum, & viginti aureorum millia attinet, cum Respublica Proregi, & Carolo Borbonio octoginta millia obtulisset, se recepturos dixisse, ac tanti satisfactum iri Cæsari ostendisse, nil postea mutatis rebus confectum ; adeo immensis sumptibus exhaustas Reipublicæ vires, ignorare se, an eadem mens Senatui foret. Meminisse oportere, non pacis coemendæ gratia, neque culpæ deprecandæ, quod pactis non stetisset ; nulla enim in re defuisse, ut a Gaspare Contareno, atque a se ipso sæpius multis rationibus tunc aperte probatum fuerat ; verum pecuniæ egestate laboranti singulari benevolentia, atque observantia, qua Cæsarem semper prosequutus erat, non absque summo incommodo, vim illam auri obtulisse : non voluntatem Reipublicæ, sed vires immutatas, terrestribus, maritimisque copiis auri acervos absumptos, publicas, privatasque pecunias immutatas. Tandem quod ad impensarum partem, quas petebat, sibi non videri hujus belli occasionem in Venetos rejici posse ; neque insimulare Cæsarem velle, cum rectam illius mentem, propensumque in pacem, & totius Reipublicæ Christianæ felicitatem animum optime nosset : idem & suis literis edoctum, & sua sponte Senatum sentire : verum Duces Cæsareanos adversus rectam illius mentem ita egisse, ut maximam cunctis suspicionem injecerint, non eum, quem præseferbat, Imperatoris animum esse, qui superbia, crudelitate, avaritia cunctos ad arma pro sui met defensione suscipienda coegisse videretur.

retur. Si communis tranquillitatis, ac pacis illi infideat desiderium, ab iis petitionibus abstineret, quæ alienæ a pacis studio prorsus existerent. Ad hæc Cæsar pauca de sua in bonum publicum propensione præfatus, subjecit; partim invidia, partim timore, qui in ipsum arma moverant, impulsos fuisse. His Naugerius: quod ad invidiam spectaret, nihil esse, quod diceret: non diffiteri, Rempublicam, Italiamque universam haud injusto timore permotam, cum Cæsareanorum infestos animos in Italiæ perniciem, ut prope in illius excidium conspirasse viderentur, animadverteret.

Hæc Naugerii literis continebantur, quæ licet gravia Senatus existimaret; tamen is erat post tot annorum curricula, quibus assiduis fluctibus agitata, ac fere convulsa Italia fuerat, publicæ pacis ardor, & studium, ut neutiquam ab iis conditionibus, quæ ab honestate minime abhorrerent, sibi discedendum censeret. Itaque Naugerio mandatur, Imperatorem adeat, eandemque erga pacem cum eo Reipublicæ mentem esse significet; nunquam æquas illius condiciones averfaturam. Ad concordiæ vero capita, quæ a Carolo proponebantur, ita responsum est. Assiduis bellis non pro augendi imperii finibus, sed pro incolumitate, ac salute susceptis, imminutas civium opes, ingentibusque sumptibus publicas vires attritas, tantas non futuras, ut quod ex fœdere anno M. D. XXIII. deberet, ad unguem expleat. Reliquum ducentorum aureorum millium persoluturam; dummodo subditorum bona, quæ in ditionibus Ferdinandi sita sunt, restituantur; eorum vero solutionem longe antea futuram fuisse, si eadem illi, quæ Reipublicæ mens, & voluntas extitisset. Postea de centum, & viginti aureorum millibus, quæ ob non conjunctas Cæsareanis Venetas copias petebantur: jam nulla alia causa permotam, quam sua erga Carolum benevolentia, atque observantia, in ejus militum stipendia octuaginta millia obtulisse, id acceptum, gratumque Carolo Borbonio fuisse, qui cum repente ex Insulribus in Hispaniam profectus esset, ea de re ad Gasparem Contarenum tunc apud Cæsarem Oratorem scripsisse: verum postea immutatis rebus, cum in dies nova in Rempublicam Cæsareani molirentur, bellorum incendia, ac ruinas imperio Veneto pararent, ut suis rebus consulere, alio

*Mandata
Senatus ad
Naugerium
ut de pacis
conditioni-
bus ageret.*

1527

se vertere, aliis foederibus niti coactam fuisse. Quocirca perturbatis rebus, nova exorta bella, cunctis immutatis, ut alia rerum facies sese objecisse videatur, nihil esse, quod hoc tempore illa postularentur, quæ ultro alia tempestate Respublica concessura fuerat. Tertio ad deducendum ex Italia exercitum ducenta aureorum millia Cæsare petente, non eo statu Reipublicæ opes esse, ut tantam auri summam persolvat, egregiæ Senatus voluntatis in Carolum majora in præsens argumenta exhiberi non posse. Quarto quod ad Insubres tuendos communibus viribus, & copiis spectat, quæ pacis capitibus anni M. D. XXIII. continebantur: non eadem tempora, maximam omnium immutationem sequutam, solutam pacto Rempublicam esse; nec, si vellet, ob Gallicum foedus illi integrum fore. Inter cetera vero postulantibus Cæsareanis, ut quæ nuper a Gallicis, ac Venetis copiis Insuorum oppida in potestatem redacta fuerant, traderentur, responsum est; ea Francisco Sfortiæ Mediolani Duci ex foedere a Lautrechio concessa esse. Insuper, ut Ravennæ, ac Cerviæ urbes Pontifici redderentur, petatum. Responsum est, Roma direpta, Reipublicæ auxilium non modo illarum cives, sed Pontificis Nuntium implorasse, ut fartas, tectasque ab hostium injuriis tuerentur; id Rempublicam pro eximia in Apostolicam Sedem reverentia, atque observantia ultro præstitisse: sperare libertati restitutum Pontificem, quæ a Republica gesta sunt, æqui, bonique consulturum: nihil enim vehementius cupere, quam ut Clemens tandem servitute ereptus huic novo foederi adesse, suaque auctoritate id tueri possit. Itaque Naugerio facultas tribuitur, ut his conditionibus paci inter Cæsarem, Gallorum Regem, Franciscum Sfortiam, ac Florentinos Reipublicæ nomine subscribat. Hæc omnia per Sebastianum Justinianum Francisco Galliarum Regi significantur, nullisque rerum eventibus Rempublicam ab inita cum illo societate, & foedere discessuram, quem ejusdem erga ipsam mentis esse idem Orator Senatui declaraverat; nempe a rege se accepisse, sibi a Cæsare propositis conditionibus pacis contineri, ut, seclusis Venetis, ac Florentinis, ea fieret, neque Francisco Sfortiæ Insuorum restitueretur imperium: hæc Regem prorsus rejecisse, cum firmiter decrevisse assereret, potius filiorum captivitatem pati,

*Pacis agi-
tationes
Gallorum
Regi a Ve-
netis signifi-
cata.*

adver-

adversa que omnia experiri, quam foederatos, ac socios deserre; pro qua egregia significatione ingentes illi a Senatu gratiæ actæ sunt.

1527

Verum, cum ea, quæ prius erga pacem totius Christianæ Reipublicæ propensio in Cæsare cernebatur, vel rerum Italicarum novis successibus, vel spe foederatorum dissensionis paulatim refrigesceret, Galli, & Angli Oratores, ab honestis pacis conditionibus Cæsare averso, bellum illi denunciandum, statimque ex Hispaniis discedendum censebant: idem, ut foederatorum legati efficerent, hortabantur. Quid hac in re sibi agendum esset, Naugerius a Senatu petebat; qui rescriptis, ut ab eorum sententia de belli denunciatione, ac discessu ne latum quidem unguem discederet; præsertimque Gallo Oratori adhereret, & omnia, qua decet prudentia, & gravitate perficeret. In hac rerum, atque animorum immutatione ne quid, quod ad augendas foederatorum vires conducirer, præteriretur, e communi re visum est, ut Ferrariensis Dux, & Marchio Mantuanus societati adjungerentur, omni studio niti oportere; id quo facilius perficeretur, Gaspar Contarenus Orator ad Ferrariensem mittitur, qui his conditionibus foederi accessit, ut ducentos cataphractos ære suo copiis foederatis conjungeret; in sex menses decem aureorum millia in peditum stipendia persolveret: contra foederati ejus ditionibus tuendis, & servandis se obstringerent. Mantuani vero Principis, quod a Lautrechio summopere urgebatur, negotium haud parvis difficultatibus erat implicitum: nam Lautrechius Senatui significaverat, se quamprimum Laurentium Hetruscum, & Equitem Casalium Mantuam missurum, ut regio nomine cum Marchione de novo foedere ageret; ea in re Reipublicæ mentem exquirere. Tria potissimum capita erant; primum, ut Mantuanum imperium in foederatorum clientelam reciperetur; deinde ut, Lautrechio absente, imperatoria dignitate, ac munere Marchio fungeretur; demum ut duo peditum millia suppeditaret, qui in Venetorum quindecim millibus censerentur. Senatus quemadmodum Marchionis societatem magnopere probabat; tum ob egregias illius Principis virtutes; tum ob situs, locorumque naturam, ac præcipue ut singuli Italiæ Principes ad dignitatem, & libertatem illius retinendam conspirarent; attamen

*Cæsaris animus de-
nuo a pace
aversus.
Galli &
Angli Ora-
torum sen-
tentia de
bello Cæsari
denuncian-
do.*

*Ferrariensis
Dux foede-
ratis adjün-
gitur.*

*Laurentius
Hetruscus,
& Eques
Casalius ad
Mantuam
Marchionem
missi.*

1527

*Mantua
Marchionis
ad fœdera-
tos accessus.*

*Joannes
Haimus
Mantuum
mittitur.*

*Augustinus
Amulius,
& Anto-
nius Mar-
cellus in
Orientem
profecti.
Cartoglius
ad Cythe-
ram navem
Grimanam
capit.*

men ut Imperator exercitus declararetur, haud facile assentiri poterat, ne Urbinatis auctoritatem, qui universis Reipublicæ copiis præerat, lædere videretur. At re sæpius agitata, tandem Marchio, amota ejusmodi conditione, in fœdus concessit, cui subscribendo, ac firmando Joannes Haimus, Veronæ Prætor, Mantuam a Senatu missus est. Hæc in Italia gesta sunt.

Petrus Landus, classis imperator, maritimas oras legens, oppida, urbesque opportune communiverat; populorum erga Rempublicam animos confirmaverat, frumenti vim Venetias navibus transmiserat, Augustino Amulio legato cum duobus levioribus triremibus, atque Antonio Marcello quatuor notharum Præfecto ad tuenda, purgandaque orientis maria præmissis, cum nunciaretur infesta Turcicis prædonibus omnia esse. Nam Cartoglius insignis pirata cum prædæ inhians maria excurreret, non longe a Cythera Aegæi insula, Venetam navim (Grimana appellabatur) ceperat, ac pretiosis mercibus in suas triremes vectis, incendio absumpserat; viros nobiles, feminasque ingenuas, nulla sexus, aut conditionis ratione habita, crudeliter obtruncaverat. Cum nautas, ac viatores ad Coturnicum, quem modo vocant, portum misisset Marcellus, qui tum in Amphimalo portu Cretæ cum tribus triremibus detinebatur; cum ab exploratoribus intellexisset, supra Amphimalum non longe a Bicorna oppido triremem Turcicam navigare, quam pone alias sequi nuntiatum fuerat, vel Cartoglium esse arbitratus, vel Sinanem, qui nuper, ex Numidia comparata classe, in sinu Adriatico, multis inflictis molestiis, cunctis non parum timoris injecerat, injuriarum ulciscendarum generoso impetu actus e portu se proripuerat; trirememque ingenti conatu adortus parvo intervallo in potestatem redegit. Verum cum statim cognovisset, non longe septem alias adesse, quibus Alexandriae Maurus præerat, Byzantiumque recta contendebat, omni studio Marcellus militum, ac remigum furorem in Turcas sedare, & restinguere conatus, triremem captam, interim nihil adversi veritus, Bicornam adduxit. Inde arrepta occasione Maurus triremes suas celerrime collegit; Marcellus inopinata oppugnatione deterritus fuga saluti consulere nitebatur; duæ ad litus allapsæ, quod cum vix tenuissent, remigum turmæ statim se ex triremibus proripuerunt, & in Mauri potestatem

*Antonius
Marcellus
unam ex
Alexandriae
Mauri tri-
remibus ca-
pit.*

tem venere, atque Alexandriam advectæ sunt. Ea cum Venetias perlata essent, notharum Præfectus, ut apud Advocatores causam ex vinculis diceret, Senatus decrevit: ille angore animi, & curarum mole obrutus in itinere obiit. Cidonie magistratui committitur, ut triremem Turcicam, quæ in nostrorum manus pervenerat, restituat; legato vero apud Suleimanum, ut totius rei eventum exponat, mandatur; flagitet, ut duæ a Mauro triremes captæ cum tormentis reddantur. Ad hæc ne piratis auxilium, vel tutus accessus in Suleimani ditionibus concedatur, Sinanesque ac Numidici latrones arcerentur, enixe peteret. Suleimanus, re cognita, Senatusque voluntate perpensa, statim triremes reddi iussit, magna vi tormentarii pulveris opportune adjecta, cujus inopia (assiduo bello immensa pene materia absumpta) Respublica premebatur. Nec minora amicitie, ac benevolentie argumenta Suleimanus in Venetos dederat, cum Alexandria non modo, verum etiam aliis sui imperii locis avehi frumentum ad ducenta ac viginti millia sextariorum permisisset, & quinque millia præterea dono dedisset. His præclaris benevoli in Rempublicam animi significationibus ne parum grati animi notam subiret, perhonorificam legationem, pretiosis muneribus insignem decrevit, illiusque obeundæ Thomæ Contareno onus injunctum est.

Interim Cæsar conspirantium in se Christianorum Principum ad Pontificem liberandum conatus veritus, Franciscanæ familiæ Præfulem cum Verio Milliao in Italiam miserat, ut cum Prorege de libertate Clementi restituenda agerent; qui cum per eos dies Cajetæ excessisset, cum Ugone Moncata, quem sibi moriens Prorex substituerat, ea de re consilia iniere. Res inter magnas difficultates versabatur, cum nec Pontifici ad stipendia militibus Cæsareanis eroganda pecuniæ copia adesset, nec Cæsareani satis fiderent, promissis Clementem staturum: ex quibus obscure admodum, quemnam tota res exitum habitura esset, perspiciebatur. Clementis, ne sibi aliqua in re deesset, Lautrechium, ut quamcelerrime iter conficeret, sibi que suppetias ferret, impellebat. Hæc dum agerentur, obsides, fuga capta, secreto magna Germanorum, & Hispanorum indignatione, Roma abie-

H. Mauroceni T. I.

R

re;

1527

*Maurus
Alexandriæ
Venetas tri-
remes aggre-
ditur, &
duabus po-
titur.
Antonius
Marcellus
cum causâ
ex vinculis
dicturus ef-
fet, obiit.
Venetas tri-
remes a Su-
leimano
magna vi
tormentarii
pulveris ad-
jecta resti-
tuit.
Suleimani
benevolen-
tiæ argu-
menta erga
Venetos.*

*Thomas
Contareno
cum donis
ad Suleima-
num missas.
Lanojus
Prorex Ca-
jetæ obiit.*

*Clementis
obsides a
Cæsareanis
fugam ca-
piant.*

1527 re; neque illi, penes quos liberandi Pontificis auctoritas erat; convenire poterant. Moncata aversum animum a Pontifice gerebat: Præful Franciscanus propensus ad sublevandum Clementem erat, vel quod ita Cæsari conducere arbitraretur, vel cupiditate potiundi Cardinalatus incensus: Milliaus palam uti rei periculi plenæ adversabatur: Clemens, ne nullum lapidem non moveret, Hieronymum Moronum, summæ auctoritatis apud Cæsareanos virum, illexerat, filio ad Episcopatus Mutinensis dignitatem evecto; Columnam Cardinalem Picenæ legationis spe sibi adjunxerat, gloriæque appetentem animum permoverat, cum in arce illum invisenti immortalem sibi apud posteros laudem comparaturum dixisset, si tantæ rei auctor, atque adjutor foret: quid enim præclarius, quid ad summam potestatem cunctis patefaciendam illustrius, quam penes illum esse Pontifices dejicere, ac deprimere; eosdem depressos ad pristinum dignitatis gradum restituere? quibus homo inflatus, atque percitus, omni opera, ut Pontifex liberaretur, connixus est. Verum novis ex Hispaniis Cæsaris mandatis supervenientibus, omnis ambiguitas sublata; cum præcipue quotidie de Lautrechii adventu nuntii perferrentur, coactumque iri se Cæsareani cernerent, ut omnes copias ad Neapolitanum regnum tuendum transferrent, quod, nisi prius persolutis stipendiis, non sine ingenti tumultu, ac seditione militum fieri poterat. Itaque in has condiciones inter Pontificem, ac Cæsareanos convenit: primum ne Pontifex Carolo hostile aliquid vel in Insulibris, vel in regno Neapolitano moliretur: deinde ut *cruciarium*, quod dicitur, vectigal in Hispaniis, decimam proventuum Ecclesiasticorum in omnibus suis regnis eidem permetteret: tum ut Hostia, & Centumcellæ, veluti prædes in Cæsareanorum potestate essent: ad hæc Tiferni oppidum, & arx Forilivii traderentur: obsides Hippolytus, atque Alexander nepotes, qui tunc Parmæ erant, statuerentur; interim Pisanus, Trultius, & Gaddius Cardinales darentur, qui statim in Neapolitanorum fines abducti sunt: Germanis militibus sexaginta septem; Hispanis triginta quinque millia aureorum numerarentur; ipsi cum omnibus, qui penes se erant, Cardinalibus libere abeundi facultas permetteretur; Orbitum, vel

Conventio-
nes inter
Pontificem
& Cæsareanos.

Spoleum, vel Perusiam incolumis perduceretur : quindecim diebus elapsis, totidem aureorum millia solveret; reliquam pecuniam, quæ ad quadraginta millia supererat, trimestri spatio constituto, Germanis, Hispanisque tribueret. Quibus ita statutis, ac decretis, cum dies quinta idus decembris Roma exeundi statuta esset, vel fortunæ malignitatem, quam sæpe expertus fuerat, vel hominum perfidiam, ac Moncatæ præsertim adversus illum infestum animum veritus, moræ impatiens, nocte, quæ diem præfinitam præcesserat, mutato habitu, ex arce exiit, atque a Ludovico Gonzaga Cæsareano Duce exceptus incolumis Orbitum perductus est; noctu nullis, ut assolet, Cardinalibus, sed paucis e familiaribus comitatus, urbem ingressus humanæ varietatis exemplo, quippe qui e supremæ fastigio dignitatis dejectus, auctoritate exutus, carcere detentus, Roma amissa, imperio spoliatus; idem post paucos menses libertati restitutus, imperium denuo recuperaverit, pristinam dignitatem, atque auctoritatem adeptus fuerit. Ea de re Pisanus Reipublicæ Legatus certior factus statim cum literis eum, qui sibi erat a secretis, ad Pontificem misit, ut illi de felici successu gratularetur; ipse postea subsequutus est, & de præterito, ac præsentis rerum statu multa egit: a Senatu etiam ad Pontificem ingentis gaudii significatione refertæ literæ datæ sunt, quibus propediem oratorem ea de causa missurum continebatur.

Clementem tot angustiis ereptum variæ curæ, ac sollicitudines angebant; hinc fides, qua se Cæsareanis obstrinxerat; inde urbium, & oppidorum deditio, præteritorum malorum memoria, cui injuriæ acceptæ, illatæ clades infixæ hæserant. Ea in causa erant, ut summopere Lautrechii adventum cuperet: quocirca Senatus oratori Pefareo scripserat, ut ad conficiendum iter Lautrechium excitaret; quod si vel propter impedimenta, aut tormenta bellica, vel quia Germani, qui in itinere erant, nondum advenissent, morari oporteret, statim quas posset copias præmitteret, ut exercitui, qui trans Apenninum erat, subsidio forent; tum ut hostibus obsisti, illorumque conatus reprimi possent; tum ut Florentinorum studia confirmarentur; ac, ne Pontifex prorsus animo concideret, niterentur. Huc enim Senatus consilia spectabant, ut Clemens, qui captivus iniquis pa-

1527

Clemens ex arce exiit, & a Ludovico Gonzaga Orbitum ductus.

Pisanus legatus ad Pontificem gratulatum accedit. Venetorum literæ ad Clementem mittuntur.

1527

Guido Rangonius a foederatis ad Pontificem missus.

cis conditionibus subscribere coactus fuerat, a foederatis non recederet; id summum momentum ad prosperos belli eventus allaturum. Neque vero ab ea re averfus illius animus videbatur; quippe qui Guidoni Rangonio, ad eum a fociis misso, dixerat; omnem rerum bene gerendarum spem in eo sitam esse, ut quamcelerrime universis coactis copiis nostri hostes aggrederentur: nam Jacobus Salviatus Pisano Legato e Corinto significaverat, Caesareanos ab urbe discessum parare, in Senensium fines profecturos. His nuntiis de itinere hostium perlatis, a Lautrechio, Pefarco Oratore, ac Ducibus de ductando exercitu consulitur; quibusdam per Flaminiam, & Aprutianos fines dirigi iter placebat, ratis; hostes rerum suarum timore perterritos, ut Neapolitano regno succurrerent, Ecclesiae ditiones, Senenses, ac Florentinos relicturos, omnemque belli molem intra illorum viscera casuram. Alii contra traducendum ultra Apenninum exercitum censebant, ut junctis reliquis copiis, quae circiter peditum decem millia erant, Caesareanos, qui penes se duodecim selectorum militum numerum habebant, continere, atque cum iis, si se obtulisset occasio, configere possent; ni id fieret, pertimescendum fore, Clementem, qui illis ex pacto pecuniam subministraverat, labantem, rerumque suarum incertum, quod reliquum erat, persoluturum; quibus auxiliis auctum vires hostium iri; coacto in Senensium agro exercitu, maxima in trepidatione Florentinorum res futuras, ac parvo momento, veluti tempestate jactatos, ad Caesareanos accessuros. His per literas ab Oratore apud Lautrechium Senatui significatis, literae ad illum datae sunt, mandatumque, ut omni studio niteretur Lautrechium in hanc sententiam impellere, ut per Hetruriam itinere arrepto, reliquis foederatorum copiis conjungeretur, ac si fieri posset, ne in Senensem agrum hostes penetrarent, obsisteret; id certe, cum ad confirmandum Pontificem, tum ad retinendam in fide Florentinorum Rempublicam opportunum fore. Verum Lautrechius, singulis perpensis, terra; marique Neapolitanum regnum invadere mente agitabat, atque consilio trahijciendi per Apenninum exercitum relicto, totus, ut mox dicemus, in ea expeditione fuit. Hoc anno de instaurando in Antistitum electione veteri Reipublicae more, diversis sen-

sententiis in Senatu actum, ac tandem in hanc sententiam Senatusconsultum decretum est. Cum ex antiquo Reipublicæ Venetæ instituto, ut Episcopi a Senatu nominarentur, inolevisset, qui postmodum a Romano Pontifice confirmarentur, idque usque ad annum millesimum quingentesimum decimum servatum sit, atque exinde nihil prætermisum fuerit, quod erga Pontifices egregiam voluntatem, atque operam patefacere potuerit, & præcipue in eum, qui hac tempestate suprema hac dignitate præfulget, pro cuius libertate, & Apostolicæ Sedis dignitate universæ Reipublicæ vires terra, marique collatæ, ingentes thesauri effusi fuerint, ut nulli dubium sit, nisi Pontifex captivus detineretur, veterem Reipublicæ consuetudinem probaturum, Antistitumque nominandorum rationem confirmaturum: propterea Senatui videri, ut ex obitu Bernardi Rubei Tarvisini Episcopi Ecclesiæ destitutæ, initis suffragiis, ex antiquo instituto successor declararetur, idque in posterum in aliis quoque Antistitibus servaretur, quorum confirmatio ex legum Canoniarum præscripto a Pontifice peteretur; neve proventuum percipiendorum ab eodem Senatu civi, aut patricio alicui, nisi tantum unius Ecclesiæ facultas daretur.

M. D. XXVIII.

INfederat adeo Principum animis vel regnandi, vel ulciscendi libido, ut optata Pontificis libertas, ex qua aditus ad commune pacis bonum consequendum oriri poterat, nihil prorsus proficeret, sed inde majorum dissensionum in dies causæ promanarent. Nam Clemens, ut erat solerti acumine ingenii præditus, ita in expediendis consiliis piger, atque parum sibi met constans, modo huc, modo illuc ex eventuum varietate impellebatur. Nonnunquam erga foederatos propensum animum præseferbat, atque assiduis Venetorum officiis, qui maximum adjumentum suis rebus, si illum in suas partes penitus pertraherent, accessurum putabant, commovebatur, ut propediem foedus instauraturum significaret; Cæsarem detestatus, a quo tot sibi illatas injurias, exutum imperio, libertate spoliatum, omnia indigna se passum affirmaret.

1528
Cæsar Pontifici de libertate gratulatur.

Clemens ad Mediceos pristina dignitati restituendos intentus.

*Archiepiscopus Sypon-
 tinus a Pontifice Venetias
 missus ad Ravennam,
 & Cerviam
 reposcendas.*

*Archiepiscopus Sypon-
 tinus petit
 abrogationem legis de
 Episcopis eligendis.*

Quandoque vel illius potentiam veritus, vel præteritarum calamitatum memoriam perhorrescens, vel promissis Cæsaris delinitus, qui ad illum plenas officii, & humanitatis literas, quibus de recuperata libertate gratulabatur, pollicitis refertas dederat, vetera restinxisse odia, firmam cum illo pacem servaturus videbatur. Nec deerant, ut postea re ipsa compertum est, qui arbitrarentur, nunquam ex ipsius mente injuriam a civibus acceptam elabi passurum; in id suas omnes cogitationes defixisse, ut Mediceam familiam patria extorrem, immutata Florentinæ Reipublicæ forma, in pristinum dignitatis, atque auctoritatis gradum restitueret; tantæ conficiendæ rei dum opportunitas adesset, in neutram se pendere partem profiteri, imperii Pontificii calamitates, ac vastitates, pecuniæ inopiam prætendens, quam omnem in exsatianda militum avaritia, & libidine profudisset.

Summa inde sollicitudo Patrum animos ceperat, ne reliquis malis hoc quoque accederet; cum præsertim Clemens Sypon-
 tinum Archiepiscopum Venetias ad reposcendas Ravennam, ac Cerviam misisset: qui cum, Polæ Episcopo ordinario oratoris munere fungente, ad Patrum Collegium accessisset, duas Pontificis nomine literas ad Principem dedit; alteris Senatui respondebat, qui superioribus diebus de illius libertate fuerat gratulatus; alteris quidquid Sypon-
 tinus nuntiaret, veluti ex ejus ore depromptum, ut acciperetur, petebat. Literas Archiepiscopus sermone subsequutus est, ac primum Clementis nomine gratias Senatui egit, quod illi turbulentis, & calamitosi temporibus adfuisset, studiumque ac priscam majorum in Apostolicam Sedem observantiam illustribus argumentis testatus esset. Adjecit deinde, ut sibi Flaminia urbes, quæ in Reipublicæ potestate erant, restituerentur, milites, & præsidia amoverentur: tum rogare, ut lex a Senatu de sacerdotiis nominandis nuper lata, qua vehementer commotus fuerat, abrogaretur, rem gratissimam Pontifici facturum. Summi momenti res erat, & quæ dissentientibus discussa rationibus, ac sententiis hæsitabundos Patres teneret; e Republica nonnullis fore arbitrantibus, si Pontificiæ ditionis oppida, quæ semper Pontifici se reddituram professæ fuerat, nulla interjecta mora, restituerentur; id veteri instituto, pietati, ac religioni con-

consentire, justitiæque præsertim opinioni, qua magnum apud omnes gentes nomen adepta fuerat; non technis, aut dolis, sed virtute, recta imperii administratione populorum illectis animis, aut justis armis imperio comparato, temporum rationibus Senatusconsulta aptanda; nihil hac tempestate utilius, quam foederi Pontificem adungere. Suasor hujus sententiæ Dominicus Trivisanus, summa vir auctoritate, atque eloquentia, fuisse fertur, quem ita loquutum tradunt.

Oratio Domini Trivisani.

Quicumque majorum nostrorum gesta sedulo inspexerit, nihil non ab illis justitiæ, atque æquitati nixum vel in propagando, vel in retinendo imperio ullo unquam tempore actum intelliget; bella non cupiditate, qua plerique mortales aguntur; non augendorum finium causa suscepisse, sed ut Reipublicæ incolumitatem, ac decus tuerentur, injurias ab hostibus illatas repellerent, Christiani nominis dignitatem longe, lateque diffunderent. His effectum est, ut nomen Venetum apud omnes gentes ingentem prudentiæ, ac virtutis famam nactum firmissimis radicibus coalitam gloriam protulerit; qua potissimum causa oppida, urbes, provinciæ, & gentes ultro Reipublicæ suave, atque justum imperium amplexæ sint; difficillimis, ac turbulentissimis temporibus, afflictis omnibus, & perturbatis bellorum procellis, ac fluctibus agitata Respublica nullo aut tutiori, aut validiori præsidio, quam populorum in ipsam propensa voluntate fortunæ ictus retuderit, & superaverit. Eandem mentem ab eximiis illis viris vos Patres hausisse certo scio; æquitati, atque honesto omnia semper posthabitueros, neque exigua emolumentum specie de universo belli hujus exitu periclitaturos. Quis enim ignorat, cum primum militum vestrorum præsidia in illas urbes intulistis, eo tantum spectasse, ut Flaminie, ac Piceni provincias ab hostibus tueremini, cum Clemente in Hispanorum servitutem redacto, Pontificium fluctuaret imperium, nutarent populi, qui miserrimo eventu perculsi, ac consternati parvo momento defecissent, ni vestris subsidiis labantes animos erexissent, & confirmassent? Neque vero sponte tantum vestra, sed a Pontificis Nuntio rogati, atque impulsu fuistis: id palam testati, non ditionum vestrarum propagandi cupiditate adductos rem aggressos fuisse, paratosque esse Pontifici libertati restituto ad omnia tradenda: qua ex re sum-

1528

*mam apud cunctos mortales laudem consequuti estis, Venetæ-
que Reipublicæ in sanctissimam Sedem merita mirifice auxistis,
nec non extulistis. Quid igitur causæ est, ut consilia immute-
mus, quodque semel polliciti fuimus, præstare hoc tempore noli-
mus? Vereor, Patres optimi, ne hujuscemodi Senatusconsulto
quam semper summo studio Reipublicæ fidem, ac dignitatem ser-
vastis incolumem, eidem notam fœdissimam inuratis. Quid enim
Gallos, quid Anglos, quid Italas gentes dicturas arbitramini,
quæ miris antea laudibus Reipublicæ prudentiam, ac pietatem
ornaverant, nisi nos, ut Flaminie civitatibus potiremur, præ-
clarum hoc, & plausibile observantiæ in Apostolicam Sedem no-
men obtendisse? An non idem Senatus, non iidem vos, qui opem
afflictis Flaminie rebus tulistis? non eadem causa? Immo si recte
perpendimus, præsens rerum status id maxime hortari, ac sua-
dere videtur, ut quamprimum hanc suspicionem ex Clementis
animo tollamus, quo Reipublicæ in illum egregia voluntate perspe-
cta, recentique hoc beneficio devinctus, omni hesitatione amota,
fœdus complectatur, auctoritate, ac religionis majestate tueatur;
qui si ad Carolum accesserit, haud dubium est, quin summum
fœderatorum rebus detrimentum sit accessurum. Novit hoc Cæ-
sar; ideo nullum officii genus prætermittit, quo sibi Clementis
animum recenti clade exulceratum mulcere, allicere, atque sibi
conciliare queat; variis hinc inde curis, ac sollicitudinibus Cle-
mens premitur; nisi oppida restituantur, minas intentat. Quid
Cæsarem hanc occasionem nactum facturum putatis? nisi, vobis
pernegantibus, iras accensurum, stimulos additurum, ut pertur-
batum, atque agitatum ingentibus pollicitis a sociis sejungat, at-
que ad sese rapiat? Id si acciderit, quis non videt majora parari
bella; acriori incendio Italiam omnem conflagraturam; nullam
concordiæ, ac pacis spem reliquam futuram? Non pertenuis lu-
cri spe, parvaque finium adjectione ultro in tot bellorum fluctus,
ac turbines Rempublicam conjecistis; non duarum urbium potiun-
di spe septuaginta centena aureorum millia profudistis. Majra,
atque excelsiora jam tum mente providebatis, cum vobis Italiæ
dignitas, ac libertas ante oculos esset; cum unam illius reti-
nende, ac servande rationem esse inspiciebatis, si Franciscum
Sfortiam avito imperio restitueretis; si Cæsaris dominandi
libidini obsisteretis; si arma vestra cum Gallis jungeretis;*

socium Anglum haberetis; Pontificem, Florentinamque Rempublicam, ut eandem vobiscum fortunæ aleam subirent, contenderetis. Per tot annos vario eventu terra, marique pugnatum, modo aspirante, modo adversante fortuna, reluctantibus undis, robore animi, ac fortitudine amplissimum gloriæ, & libertatis æquor emensi fuimus. Lautrecbius modo cum valido exercitu a Francisco Galliarum Rege in Italiam missus, transgressus Alpes, aggredi Neapolitanum regnum decrevit; ad copias vestras terrestres, maritimam quoque classem a vobis in eam expeditionem mitti postulat. Harum rerum fama ad Cæsarem perlata, Pontificem, quem per tot menses indigna servitute pressum tenuerat, ex arce eripuit; novit sibi bellum redintegrandum fore; militum in Romana urbe animos fractos; penuria omnium rerum conflictatos; pestilentie lue plurimos absumptos. Id unum spectat, ut inter fœderatos dissensionum semina suboriantur, ex quibus hoc, quod veluti corpus unum vehementer obsistere potest, divellatur, in diversas discissum partes, pristino robore prorsus destituatur; tunc se omnia ex sui voluntate, atque arbitrio facturum sibi persuadet. Quo magis sollicitos vos esse decet, ne materiam hanc veluti segetem illi præbeatis, qua magis ex nostris dissidiis, quam ex suis viribus rerum feliciter gerendarum opportunitatem comparet. Neque vero, ut ego existimo, vos illud movere debet, quod ajunt nonnulli, quos amplificandi imperii cura exstimulat, Reipublicæ tot sumptibus exhaustæ, tot egregie gestis de Apostolica Sede optime meritæ, hæc, atque majora deberi: vix ferendum esse Hispanis, indigne adeo Pontifice habito, urbes, atque opida ultro concessa Reipublicæ, quæ prolapsas fere ad defectionem civitates erexisset, pecunia, milite juvisset, ac sustentasset, duas exiguas negari urbes, quæ per multa annorum curricula sub imperio Veneto fuissent; non vi, non dolis quæsitæ, sed ab iis, qui illis superioribus tempestatibus potiebantur, ex testamento relictas, atque in nostrorum majorum potestatem traditas. Non eo inficias, justis titulis Flaminie urbes imperio Veneto accessisse; jus earum obtinendarum apud vos esse; at quis ignorat quæ superioribus annis sequuta sint? quis nescit temporum rationes immutatas, Regum, ac Principum Christianorum in Venetum nomen conspirantibus armis, cum
ad

528

*ad tantam rerum molem sustinendam impares essetis, id vos fecisse, quod ii, qui patenti mari modo ad sidera sese extol-
lentibus, modo ad ima, & profunda se demittentibus undis,
efficere solent, ut aliqua mercium jactura periculis undique
circumseptam navim eripiant; idem vos coacti Patres egistis,
cum partem imperii multiplici bello detenti prudenti consilio re-
liquistis. Verum non ejusmodi est rerum conditio, ut modo in-
vito Pontifice ea retineantur, quæ vos vestro presidio non ad
imperium adungere, sed Pontifici servaturos polliciti, ac pro-
fessi estis: non majorum rerum eventus hoc immaturo consilio
prævertendi sunt. Unicum vobis scopum præfixistis hujus pro-
vinciæ dignitatem, incolumitatem, libertatem; huc tanquam
ad præclaram metam cogitationes, consilia, facta dirigenda
sunt: hac parta, quis ignorat nominis vestri gloriam præsen-
tes non modo, verum eos, qui futuri sunt, mirificis usque ad
cælum laudibus elaturos? vos servatores patriæ, vindices Ita-
licæ libertatis, Pontificiæ dignitatis auctores posteros appella-
turos? Id si secus fiat, quem exitum consilia vestra, aut co-
natus habituri sint, haud facile divinare queo; cuncti quid
hac in re a vobis decernendum sit, solerter expectant. Ne pa-
tiamini, obsecro, id homines de vobis cogitare, in consiliis ca-
piundis plus parvæ utilitatis speciem, quam universæ Reipu-
blicæ decus, ac dignitatem valuisse.*

Commovit vehementer Patrum animos Trivisani oratio. At
contra Aloysius Mocenicus, qui tum *Sapientis consilii* mun-
reungebatur, oppositam Senatui suadens sententiam ita lo-
quutus dicitur.

Oratio
Aloysii Mo-
cenici.

*Ea demum, amplissimi Senatores, vera, atque germana
consulendi ratio est, si neque spe evedtus animus, neque timo-
re pressus de gravissimis rebus consulat: illa enim illecti tutio-
ra, ac salubriora postponimus; hoc dejecti excelsa omnia, ac
præclara perborrescimus. Qui vero neque nimia spe inflatus,
neque immodico timore perterrefactus, sed, ratione tantum du-
ce, ad consilium accedit; is raro, ni fallor, labi, errare, ac
decipi solet; cum omnia ex rei natura, non ex humanorum af-
fectuum agitatione, ac perturbatione rimetur, atque expendat.
Illud gravissima hac in re vobis statuendum esse arbitror, ne
nimia Flaminie urbium cupiditas ab honesto abducat, neve*
ti-

timor ad ea præcípites vos agat , e quibus revocare gradum minime liceat : id vobis eventurum certo conjicio , si & præsentem rerum statum inspicere , & prudentiæ vestræ acumine , tanquam ex altiori specula , qui maneant rerum exitus prospicere velitis . Flaminia urbes restituere semper erit integrum ; illis exutos rursus recipere non erit . Utinam vero quid , iis modo redditis , futurum sit , aliqua ratione conjectura assequi possemus ; non ego is sum , qui Reipublicæ incolumitatem , Italiae dignitatem , ac libertatem non aestimem ; qui nesciam tot labores a vobis susceptos , tot bella , tot pericula , in quibus per tot annos versatis , hoc unum laborum propositum præmium respexisse , ut tandem pacem cum dignitate obtineretis ; neve quempiam , qui suo arbitrato ceteris principibus dominari velit , pateremini . Sed an illud , redditis Flaminia urbibus , consequuturi sitis , sedulo animadvertendum est : siquidem vereor , ne celeri hoc , ac præpropere Senatusconsulto & receptas urbes , quæ per tot annos in tutela imperii vestri quieverere , amittatis , & in easdem , ac majores difficultates incidatis . Quem enim prædem , ac sponso rem Pontificis voluntatis habetis , cujus sæpe vel ingenii imbecillitatem , vel mentis levitatem , atque inconstantiam summo damno vestro experti estis ? Jam quidquid auri , aut argenti habebat , id fere omne Hispanis profudit ; urbes eorum potestati , atque arbitrio permisit ; quotidie vel minis terretur , vel pollicitis delinitur ; ulciscendæ civium injuriæ flagrat desiderio ; restituendæ in patriam Mediceæ familiæ cupiditate incenditur ; quæ , nisi Cæsari penitus adhæreat , perficere se minime posse certo scit . Faciendane vobis tam fluxo , atque instabili fundamento magnarum rerum molimina ? At arbitror (quis dicet) Ravenna , ac Cervia restitutis , statim hostem se Cæsari Clementem declaraturum . Contra ego existimo , iis receptis , tanquam repagulis quibusdam solutum , quibus illius animus distinetur , & coercetur , illico pro Cæsare futurum ; spe hac tantum ali , ac sustentari , ne prorsus se Caroli potestati , & voluntati permittat . At sane qui vobis reddendarum urbium auctores sunt , illud non satis perpendisse videntur , magnam semper & ad bellum agendum , & ad pacem firmandam hæc oppida opportunitatem habitura ; cum per illas Flaminia , ac Picenum facile pateant ;

ac ,

1528

ac, si se occasio obtulerit, nullo negotio vel populorum erga nos propensione, vel minime munitis urbibus, vel copiis nostris ea insidentibus, in nostrum sinum casura sint; aut si spes aliqua pacis affulserit, æquiores, ac honestiores conditiones habituri simus. Cur igitur ultro urbes illas reddendas vobis suadent, ex quibus bello, & pace tot commoda sunt futura? Neque vero minora Pontifex consequetur, qui si probe animadvertisset, prudentiumque virorum mentem exquisivisset, non ea de causa Sypontinum Archiepiscopum Venetias misisset; neque ita vehementer a Senatu illa sibi reddi petiisset, quæ non minus Reipublicæ damni, quam sibi detrimenti essent allatura; cum milite, pecunia, atque omnibus rebus destitutus sit, quæ ad illas tuendas maxime essent necessaria, ut statim receptæ in potestatem Hispanorum concessuræ videantur. Atque iis si semel potiti fuerint, quibus viribus, ac copiis expellentur? Undique Ecclesiæ ditiones ab hostibus vexantur, crudele, atque intolerandum imperium in populos exercent, urbibus præsidia imponunt. Quid interest, his adjectis, an intra Romanæ arcis mœnia Pontificem detineant, an undique circumvallata illius ditrone, Orbito includant? Hoc igitur Pontificia dignitas; hoc salus continetur? tot acta superioribus annis fuere, ut Reipublicæ impensis defensæ urbes, tutatæ provinciæ non Pontifici accedant, sed hosti cedant? Reipublicæ pietas, religio, vetera, ac recentia in Apostolicam Sedem merita, præmia Cæsareanorum sint? Quasi vero labores a vobis suscepti, copię terrestres, maritimæ classes ad sublevandam Pontificiam majestatem instructæ non exiguo hoc præmio dignæ sint? Non occupatæ Venetorum armis Ravenna, ac Cervia fuere, vestrum imperium per suos Oratores urbes implorarunt; populi expetiverunt; Clementis Nuntius postulavit. Quod si animos vestros cupido totius Flaminie potiundi occupasset, an dubium est, quin statim singulis oppidis, atque urbibus consentientibus, finibus Reipublicæ fuisset adjecta? Testes Forolivienses, qui ut in vestram clientelam reciperentur, obnixè rogarunt; testes Bretinorenses, qui aliquando vestris sub legibus floruerunt; testes denique Ravennates ipsi, ac Cervienses, qui Pontificiorum Præfectorum pertæsi ad vos supplices confugerunt, ut in suas urbes Veneti magistratus mitterentur, flagitarunt. Sed

vos honestatem, ac justitiam commodis vestris antetulistis, & illius provinciae ruinas vestrorum militum, & Ducum virtute, ac viribus fulsistis. Quod Flaminia, & Picenum stetero, id totum vestrum est; & nisi coeptis institerimus, si nostris praesidiis urbes nudabimus, ne omnia labantur, atque in praecipitum ruant, pertimescendum videtur. At quas urbes petimus, nisi illas, quae supra centum annos, nullo reclamante, universis assentientibus Principibus, vestri juris fuere, quae ab iis, qui tunc potiebantur, ex testamento Senatui relictae fuere? Opizo Polentanus Ravennae, Sigismundus Malatesta Cerviae heredem Rempublicam instituere; multa onera adjecere, quibus publico aere persolvendis hodie quoque obstricti estis: Ravennam antiquam, ac praecalam urbem muris, ac propugnaculis ingenti sumptu instruxistis. An haec omnia a vobis omittenda sunt, ut populi desperatione adacti se Caesareanis dedant; vel ab iis, qui inexplebili siti imperii augendi tenentur, miseranda servitute premantur? Qui singula haec aequa lance aestimabunt, non dominandi libidinis, non injustitiae arguent; sed prudentiam quamplurimarum rerum usu confirmatam laudibus prosequuntur. At Galliae, atque Angliae Reges Senatusconsultum de non restituendis urbibus reprehendent; immo, ut ego existimo, si quibus ad id statuendum adducti estis rationibus, accurate perpendere voluerint, Reipublicae factum probaturos non ambigo, atque aliquam rationem cum Clemente inituros, qua ea, quae per tot annos optimo jure possedistis, retinere possitis. Sin secus fiat, accisas omnes spes video, nullum vos ex tot sumptibus, Ducibus, copiis, quas in tuenda Flaminia absumpsistis, fructum percepturos; ac dum inane, & speciosum gloriolae nomen aucupamini, verae, & solide prudentiae virtutem omnem amissuros. In magnis rebus saepe cunctatione opus est; multa saepe accidere solent, quae difficillimis in rebus agendis maximo usui fuere; eventuum humanorum haud exiguam partem fortuna possidet; id vos tot bellorum varii exitus docuere. Extremum omnium illud est, despondere animum, atque ingruentium malorum timore praesentia bona deferere.

Hunc in modum verba habuisse Mocenicum fertur, qui cum referendae ad Senatum sententiae jus ex magistratu haberet, ita decernendum statuebat: Rempublicam, ut communi-
bus

1528 *bus fœderatorum rebus confuleret, rogatam Ravennæ, ac Cerviæ urbibus præsidia imposuisse; inde non modo Flaminiam, ac Picenum, sed Bononiam quoque, atque eam, quæ trans Apenninum est, Ecclesiæ ditionem servatam esse: modo si postulatis annuat, id summo cessurum omnium detrimento; cum præcipue oppida, atque arces Apostolicæ Sedis in Cæsareanorum potestatem vel vi, vel deditione redactæ sint: quocirca de iis restituendis nihil certi Senatum statuere posse, ni melior fortuna Pontifici, ac fœderatis accedat. Quod vero ad Antistites nominandos spectat, petere Rempublicam, ne illi a Clemente ea denegentur, quæ reliquis Christianis Principibus concessa sunt, penes quos constat priscum hunc morem adhuc vigere: eo sæpius maximis incommodis, quæ ob Antistitum absentiam accidere solent, obviam itum; per multas successiones temporum apud Senatum nominandorum Antistitum jus fuisse, qui a Pontifice Maximo populorum pastores postularentur, æquitati consentaneum, neque sacris legibus adversum videri; deberi hoc Venetæ Reipublicæ, quæ imperii, ac religionis eadem fundamenta jecerit; pro illa tutanda, & servanda non thesauris, non viribus, non vitæ civium pepercerit; labanti Apostolicæ Sedi opem tulerit; pro illius dignitate, atque auctoritate acerrime certaverit; & si quando, hac potissimum tempestate non exiguis argumentis patefecerit: sperare id, quod vehementer optat, a Pontifice consequuturam. In hanc sententiam Senatusconsultum Aloysius Mocenicus tulit. At reliquis Collegii Patribus satius visum est, si orator ad Clementem deligeretur, qui coram iis de rebus ageret: interea Pontifici de libertate, & incolumitate gratulatum; gratiæ actæ, quod amantissimis literis, Sypontinoque Archiepiscopo Venetias misso, propensam erga Rempublicam voluntatem patefecisset: eadem Senatus decreto Archiepiscopo significata, oratorque Gaspar Contarenus est declaratus.*

*Senatus
Decretum de
oratore ad
Pontificem
mittendo.*

*Gaspar Cō-
tarenus ad
Pontificem
orator.*

Et jam belli redintegrandi acriori animorum obstinatione, ac majoribus viribus, prorsusque abjiciendæ pacis certiora signa videbantur: quamvis enim Insubrum provinciam Sfortiæ restitutum Cæsar haud inficiaretur, atque a pace cum Venetis, aliisque fœderatis minime se aversum ostenderet; attamen omnia inter illum, Galliæque regem adeo plena suspicio-

nis erant, ut neuter alteri fatis fideret; abnuente rege, ex Italia exercitum se reportaturum, ni prius filios in potestatem haberet: Contra Carolus prius copias amovendas fore; deinde filios traditurum se pollicebatur: utrique ajebant, obsides apud Anglum servandæ fidei se daturos. Verum cum nulla ratio rerum constituendarum iniri posset, omni spe pacis accisa, cuncti foederatorum oratores, Galli nempe, Angli, Veneti, Florentini, ac Mediolanenses Cæsarem, qui tunc in Burgenfi civitate erat, adeunt; abeundi licentiam petunt, bellumque foederatorum nomine Cæsari indicunt; quod cum hilari fronte excepisset, statim Gallos, Venetos, ac Florentinos oratores ad oppidum, quod triginta passuum millia ab ea urbe distat, duci jubet, armatorum militum, & sagittariorum custodia adhibita, omnique vel pertractandorum negotiorum, vel epistolarum conscribendarum facultate adempta: Mediolanensi, utpote qui illi subditus esset, ne suo injussu discederet, injunctum est: adversus Anglum nil actum. Istius facti nuntio vulgato, mirifice omnium foederatorum animi commoti sunt, Senatusque statim Franciscum Regem per oratorem hortatus est, ut jam nudatis, ac patefactis Cæsaris conatibus obsisteret, Angloque, ut in id ipsum contenderet, suadere niteretur: cum interea Lautrechius Bononia discedens, per Flaminiam, & Picenum iter in Neapolitanum regnum arripuisset, & iiij. idus februarii ad Truentum amnem, qui Ecclesiæ ditiones a Neapolitano regno determinat, pervenisset, præmissis Venetorum copiis, quarum pars altera Pisano legato, ac Valerio Ursino, altera Petro Pefareo oratori, & Camillo Ursino parabant: hæ ulterius progressæ Civitatulam occuparunt, mox Sulmonem, atque alia in finibus Pelignorum oppida, quæ sponte deditione facta, nostris sese adjungebant, inter quos summam virtutis, ac fortitudinis laudem Andreas Civranus patritio genere ortus tulit. Is quingentorum Epirotarum equitibus Præfectus impigre omnia munera militaria obeundo hostibus summum terrorem incusserat, quocumque se verteret, celeritate, ac robore belli fulmen videbatur; excursionibus adjacentium provinciarum populos adeo terruerat, ut nihil adversus nostros moliri auderent. Totius exercitus copię ad Divi Firmi oppidum lustratæ sunt: in eo triginta ped-

*Oratores
foederatorum
abeundi ven-
tiam a Cæ-
sare petunt,
bellumque ei
indicunt.*

*Oratores
Galli, Vene-
ti & Floren-
tini in cus-
todiam tra-
diti.*

*Lautre-
chius ad
amnem
Truentum.*

*Veneti Ci-
vitatulam,
& Sulmonem
occupant.*

*Andreas Ci-
vrani Epi-
rotarum
equitum præ-
fecti virtus.*

1528

Araufonensis, & Vastius exercitum Roma educunt.

ditum millia recensita, præter cataphractos, ac leviores equites, & fere omnium rerum, quæ ad bellum gerendum necessaria forent, immensos apparatus. Quarum rerum fama Araufionensis Princeps, ac Vastius Marchio permoti Roma exercitum eduxere, viginti aureorum millibus nuper a Clemente persolutis, quibus reluctantium militum animos, neque facile se avelli patientes, lenivere: quatuordecim millium numerum fere æquabat; cum, ut dictum est, plurimos pestilentiae lues absumpsisset; multi præda, ac direptionibus ditati exercitum reliquissent.

Vademorius & Longhavallius a Lautrechio ad Pontificem missi.

Episcopus Pistoriensis Pontificis Legatus ad Gallum.

Anglia Regis, & Eboracensis litera a Casali ad Senatum alla.

Dum hæc a Lautrechio agerentur, Clemens, Senatus Veneti de Flaminiae urbibus decreto audito, vehementer exarsit; non prius Ravenna, ac Cervia a Venetis restituerentur, foederi nunquam adhæsurum professus; idque in causa fuit, ut Vademontio, & Longhavallio, qui statim atque Orbitum pervenisset, a Lautrechio ad illum missi fuerant, ut omni ope in communem societatem asciscere niterentur, moras neſtendo cum nihil certi respondisset, tandem occasione arrepta Pistoriensem Episcopum ad Gallorum Regem oratorem mitteret, ut consiliorum suorum rationes aperiret: non se alieno a foederatis animo esse; verum milite, pecunia, viribus destitutum, nullo se adjumento amicis futurum; cum præcipue Ravennæ, ac Cerviæ urbes a Veneto Senatu retinerentur, quæ nisi in suam potestatem concessissent, nunquam consilia immutaturum: eo tantum se communibus rebus opitulari posse, si auctorem se pacis præberet: quapropter Regi se in mandatis habere, diceret, ut quamprimum in Hispaniam profectus Cæsarem gravissimis verbis ad pacem amplectendam hortaretur. Rex veritus, ne diversa cum Cæsare consilia haberet, transitu in Hispaniam prohibuit; Reges, ut Pontificis gratiam aucuparentur, per literas, atque oratores cum Senatu agebant, ut Flaminiae urbes illi traderet. Gregorius Casalius Henrici nomine cum illius, atque Cardinalis Eboracensis literis ad Patrum Collegium accessit, quibus ad dedendas urbes Senatum hortabatur. Ea res non parum Patribus molesta fuit, oratorique Reipublicæ nomine in Anglia moranti mandatum est, ut summam, quam ea ex re molestiam acceperat, Regi exponeret; malevolorum hominum ne sermonibus aures præberet, qui

qui diffidia ferere, principumque animos disjungere nituntur, ut hac præsertim tempestate diffociatas fœderatorum mentes in communem perniciem accendant. Ad hæc rationes, quæ ad id Senatusconsultum coegerant, explicet; nihilque ob eam rem de summa in sanctissimam Sedem reverentia, atque observantia imminutum testetur. Cum Turonensi Comite, quem nuper oratorem ad Clementem Gallus miserat, ut ad fœdus instaurandum suaderet, Pontifex idem conquestus est, se invito Ecclesiæ oppida Senatum retinere velle: adjecit statim, Ravenna, atque Cervia a Republica receptis; Mutina, ac Regio a Ferrariensi Duce sibi traditis, nulla mora interjecta, fœdus amplexurum. Id Turonensis Gallo, atque Anglo oratoribus significaverat, per eos hortatus, ut quæcumque in gravissima re Pontificem remorari possent, statim a Republica præciderentur. Senatus decreto responsum est; mirari tam perturbato rerum statu Pontificem, qui in unicam Italiæ libertatem, & dignitatem incumbere, atque, ut illam a Cæsareanorum insolenti dominandi libidine eriperet, enixe contendere deberet, modo totum in re, quæ nullum ad eventum summam momentum haberet, defixum esse; cum præsertim ad illum orator designatus fuisset, qui propediem de Reipublicæ negotiis cum illo esset acturus.

*Clemens cti
Turonensis
Galliæ ora-
toris de Ve-
netis con-
queritur.*

Inter hæc agenda, Cæsareanorum copiis in Neapolitanum regnum ingressis, de bello administrando diversis inter primores sententiis certabatur. Vastius recta adversus fœderatos proficisci, extremamque fortunæ aleam experiri suadebat; id vel majore militum numero, vel nondum omnibus nostrorum collectis copiis, haud difficile fore; cunctatione Cæsaris vires imminui, cum quotidie, ut varia, ac levia ingenia gentis sunt, quamplurimi ad Gallos deficerent; neque pecuniæ fatis ad continendos sub signis milites suppeditaretur; prospere confecto prælio, omnia in suam potestatem oppida, quæ fœderatis accesserant, concessura: depulso a Neapolitanorum cervicibus bello, reliquias in Insucribus confectum iri. Nonnulli contra tutius arbitrabantur, si loco & situs natura munito, & com meatibus importandis idoneo, castra locarentur, atque observato quid hostes agerent, inde consilia caperentur; potiusque intra Neapolitanæ urbis mœnia se reciperent, quam momento de amplissimi

*Cæsareano-
rum Ducum
de bello ad-
ministrando
diversæ sen-
tentia.*

1528

regni possessione decernerent : nam Neapoli, quod caput est, conservata, nihil reliquis pertimescendum esse ; cum praesertim Amalphitanum principem, ac Fabricium Maramaldum magna militum, & indigenarum copia, obviam, ut illos exciperet, profectum fuisse nunciaretur : bellorum eventus non a fortuna, ac temeritate, sed a prudentia, & consilio pendere ; summos imperatores quamminimū se incertis rerum successibus credidisse, eam demum ingentem victoriam ratos, qua, nullo militum, civiumque effuso sanguine, citra ullam jacturam hostes superarent : foederatorum copias licet magna hominum opinione oppugnare Neapolitanum regnum adortas, non minoribus incommodis premi ; Gallorum impetus mora, ac tarditate restringui ; tot gentibus conflatum exercitum : tot Principum stipendia merentem, qui non eodem animo bellum amplexi, non eodem spectant, difficillime in officio contineri : his itaque fieri posse, ut non multorum dierum intervallo moles hæc, quæ nunc perniciem istius regni minari, ac portendere videtur, in se ipsam tandem collapsura sit. Hujus sententiæ suasor Alarco erat, cujus auctoritatem reliquis sequutis, per Capuanos fines Neapolim contendere decretum est, cum ad Trojam castrametati fuissent, opportuno ad commeatus loco.

*Cæsareani
se recipere
Neapolim
statuunt.*

*Lautrechii
de prælio
committendo
sententia.*

Lautrechius re audita, minime omittendam prælii conficiendi occasionem censuit, magna spe rerum præclare gerendarum permotus, cum jam Salassianæ copiae accessissent, ac propediem Venetorum, & Florentinorum adfuturæ essent ; equitatu hoste, ac bellicorum apparatus copia superior foret ; atque adeo Cæsareanorum militari licentia, pestiferæ luis contagione fractas corporum vires, immutatos animos ita cerneret, ut prope robur, ac disciplinam militarem amisisse viderentur. Hostes de Lautrechii adventu certiores facti, Troja egressi, in editiori colle, qui planitiei imminet, castra locavere : instare Lautrechius, atque adversus hostes progredi, licet nondum Venetæ, ac Florentinæ copiae advenissent ; instruere exercitum ; provocare hostes ; multis tormentis explosis perterrefacere : illi intra vallum coacti, prælio abstinendum rati, atque loci eminentia tuti, equites nonnullos tantummodo, ac sclopetarios, ut levioribus certaminibus cum hoste configerent, emisere. Galli propius ad castra hostium

ac-

accedebant, ut tandem ex æquo adversus illos tormenta jacere intra vallum possent: & quamvis major militum copia e castris emissâ fuisset, prohibere Lautrechium, quin collem occuparet, minime potuere. Itaque recepere se hostes, atque alio loco ex adversâ parte Luceriam versus castra circumdudere. Verum cum Horatius Baleonius cum selectis Florentinorum militibus supervenisset, statimque Pisanum legatum, & Camillum Urfinum cum Venetis adfuturos ferretur, Cæsareani recta Neapolim contendere, atque in mœnibus amplissimæ urbis omnem spem belli reponere statuere. Germanorumque ac militum præsidio ad decem millium numerum urbem firmarunt; summa diligentia, ac celeritate undique convehi frumenta, & ceterarum rerum, quæ ad victum opportunæ, ac necessariæ forent, copiam edixere. Cum Lautrechius iusto prælio cum hoste certare, ut maxime concupiverat, minime potuisset, undequaque adjacentia oppida, atque urbes in suam potestatem, vel vi, vel deditione redigere, antequam Neapolim oppugnandam aggrediretur, decrevit. Petrum Navarrum cum Vasconibus, & Horatium Baleonium cum Florentinorum copiis, quas cohortes nigras vocant, ad Amalphim invadendam, quo Princeps valido militum præsidio se receperat, misit; qui, acri prælio oppugnata urbe, per vim potiti, direptione, & ruina fœdaverunt. Pisanus legatus cum Camillo Urfino, duobus peditum millibus, Asculana urbe occupata, Tranium, Molam, Pulinianum, Monopolim populorum deditione recepere; cum in eorum animis Veneti nominis memoria adhuc infixâ esset. Eadem fortuna Barulo, atque aliis Apuliæ urbibus Lautrechius est potitus, ut nihil Cæsareanis in Apulia præter Manfredoniam superesset, cunctique illius provinciae proventus in Lautrechii potestatem concesserint: Venetorumque copiis ad eam oppugnandam relictis, adjectisque duobus peditum millibus, centum cataphractis, ducentis levioribus equitibus, quibus ea regio tueri posset, ipse cum reliquo exercitu Neapolim contendit; quacumque progrediretur, oppidorum, atque urbium civibus erga Gallorum gentem propensis, sponte illius imperium amplectentibus. Cumque jam obsidione premere, atque oppugnare urbem decrevisset, mille ab ea passus castra locavit, tentorio suo majori militum robore, lo-

*Cæsareani
Neapolim
ingredi statuunt.*

*Fœderatorum
progressus.*

*Amalphis a
Navarro &
Baleonio
capta & direpta.*

*Apuliæ Urbes a Venetis Ducibus occupatæ.
Lautrechii progressus.*

Lautrechius Neapolim cum exercitu proficiscitur.

1528 co natura munito , atque ad obsessos quamplurimis incommodis afficiendos opportuno (*Collem regalem* vocant) posito .

Venetæ triremes ad Apuliam oras .

Petrus Lādus in Cretam contendit ad agrestium tumultus compescendos .

Hermolaus Maurocenus, & Camillus Ursinus Mafredoniam obsident .

Andreas Civranus obiit .

Brundisium a fœderatis occupatum .

Bernardo Sagredo Brundisii arcis oppugnationi committitur .
Triremes a Lautrechio Neapolim vocatae .

Interea cum classe Veneta Corcyrae reparata, quæ sexdecim triremibus constabat, legatus in Apuliam pervenerat: nam Petrus Lando imperator, ut agrestium nonnullorum tumultus, qui Cydone in Creta insula excitati fuerant, compesceret, eo navigare coactus fuerat. Legatus totam Apuliae oram legere; confirmare populos; spe mitioris Reipublicae imperii allicere; ad deditionem sollicitare: cum adhuc Hydruntum, ac Brundisium, quæ Venetis paruerant, minime ad nostros accessissent. Manfredoniam urbem Hermolaus Maurocenus sinus Adriatici Praefectus cum nonnullis triremibus mari, Camillus Ursinus terra oppugnare ingenti conatu adoriuntur; obsidione cingunt; Ranutio Farnesio cum ducentis equitibus, Hieronymo Cremona cum totidem peditibus mœnibus egressis, ut nostros inopinatos offenderent, Andreas Civranus Epirotarum equitum Praefectus, pugnae impetu excepto, egregie cum hoste congressus tandem fudit, atque intra mœnia non sine multorum cæde, & captivitate compulit: quod supremum illius facinus fuit; nam postea morbo correptus summo omnium dolore ob militarem scientiam, ac fortitudinem, quam liberalitas, & magnanimitas comitabantur, excessit. Brundisium nuper in nostrorum potestatem venerat; arcem Cæsareani valido militum praesidio tuebantur, quam legatus quater tormentis instituerat, illiusque rei curam omnem Bernardo Sagredo trierarcho, juveni impigro, ac solerti mandaverat; qui cum, exsensione maritimarum copiarum facta, aditum in eam non sine magna illius potiundi spe moliretur; Lautrechii jussu cunctis triremibus Neapolim versus revocatis, victoria, quam jam præmanibus habebat, repente intercepta est. Cæsareani cum celerrimo victoriae cursu tot oppida vel vi, vel deditione capta in hostium potestate esse cernerent, id unum sibi superesse animadvertabant, si totius regni caput servaretur. Omni itaque conatu praesidiis militum Neapolim firmare; frumentum, ac victui necessaria convehere; quæque ad amplissimam urbem incolarum ingenti numero refertam tuendam sufficerent, comparare; ad viginti quinque millia frumenti sextarium e Sicilia Hispanis

spanis navibus advecta fuerant; præterea mille pedites adven-
nerant. Lautrechius cum terra undique urbem circumfedis-
set, ut mari intercluderetur, obnixè nitebatur, Philippinoque Au-
riæ mandaverat, ut octo, quæ illi parebant, triremibus, ne
qua in civitatem annona importaretur, sæpius excurrendo,
maria infesta redderet. Verum non is erat numerus, qui ad
rem perficiendam, vel ad impetum hostium sustinendum, si
instructis navigiis portu exirent, par esset; continuo Venetos
Duces urgebat, ut quamprimum Neapolim se conferrent, ut
iunctis viribus, hostes ad omnium penuriam redigerent.

Is erat rerum Italicarum status, cum in Gallia, Anglia,
atque Hispania undique belli classicum personaret; in primis
id summopere optante Francisco Gallorum Rege, ut commu-
nibus cum Anglo viribus, quemadmodum fœdere cautum
erat, in Belgium impetus fieret; cuius potiundæ provinciæ cu-
pido mirum in modum animum incefferat. Itaque prædas age-
re, excurrere in Belgii fines suos iusserat, id initium belli fo-
re ratus. Belgæ sua tantummodo tutari, avertere hostium im-
petum iussi, intra suos se fines continebant; cum Cæsaris so-
ror Margareta, quæ iis ditionibus præerat, bellum cum Gallo
perhorresceret. Henricus quoque se eo implicari bello mole-
ste ferebat, quod negotia, quæ inter Anglos, ac Belgas, qui
utrinque sæpe commeant, & exerceri solent, non exiguo sui
regni detrimento abrumpi cerneret; licet illi oppida quædam
ex fœdere cum Gallo contingerent: quocirca varias morarum
causas nectendo tempus differre; nil hostile moliri; ita ut
Gallus, illius voluntate perspecta, consilium de invadendo
Belgio immutaret, maritimisque amborum classibus Hispanias
aggrediendi consilium aperiret. Quapropter cum Henricus Ba-
toviensem Episcopum in Galliam misisset, qui Regi suaderet,
ut auctis viribus, ac copiis, cuncti conatus in Italicam expe-
ditionem, reliquis prætermis-
sis, intenderentur, nil de pace in-
ter Belgas, Gallos, atque Anglos immutatum est; cum præ-
fertim illud consilium, Lautrechio Neapolim oppugnante, pla-
ceret; neque a Veneto Senatu improbaretur, qui confici bel-
lum Italicum summopere cupiebat; ac ne Reges alio intenti
studium quo in illud incubuerant, aliqua ex parte remitte-
rent, perumescebat. Nam Cæsar, ut rebus suis in Italia laben-

*Franciscus
Galliarum Rex
Anglos contra
Belgas
incendit.*

*Gallorum
incuriones
in Belgas.
Margareta
Cæsaris so-
ror Belgii
Præses.*

*Batovien-
sis
Episcopus
ab Angliæ
rege in Gal-
liam mis-
sus.*

1528

tibus opem ferret, ac foederatorum vires a Neapolitana expeditione averteret, mittere in Italiam Henricum Ducem Brunsvicensem decreverat, ut, cum Antonio Leva conjunctis copiis, distineret hostes, atque in Gallia Cisalpina impetum faceret.

Rumor de Germanicis apparatibus.

Venetorum militum delectus.

Veneti stipendia militibus augent.

Præfecti militum a Senatu delecti.

Veneti pecuniam in Helvetios mittunt ad milites conscribendos.

Ea re summopere Senatus Venetus commovebatur, quod omni conatu suos fines Cæsareanos aggressuros cerneret, quotidieque perferretur, Oeniponte decem millium militum delectum haberi; Tridenti frumenta comparari; bellica tormenta, atque omnia, quæ ad oppugnandas urbes spectant, cogi; Fiesæ, quæ trium dierum spatium ab Oeniponte distat, decem Suevorum millia expectari; ad hæc mille ac quingentos equites: quocirca nihil prætermittendum Patres ducebant, ut hostium impetum sustinere, urbes, atque agros ab illorum injuriis tueri possent. Primum duodecim millium peditum delectum haberi jussere; & quoniam assiduos bellorum motus, quibus Italia agitabatur, rerum omnium, & præcipue annonæ caritas subsequuta erat; neque milites stipendio, quod quibusque triginta sex diebus persolvebatur, quæ illis necessaria forent, comparare poterant, Senatus decreto ad tres nummos aureos publica pecunia aucta, singulis centenis militibus honoraria quindecim adjecta stipendiorum summæ, quæ fortioribus, atque præstantioribus militibus impertirentur. Plurimi præterea delecti a Senatu ductores, ac militum Præfecti, quibus, ut celerrime milites deligerent, injunctum; in his Antonius Ripa, cui, ut quadringentos pedites Transpadanos cogeret, mandatum est: Hector Manfredus Faventinus, ut totidem ex Lamonii valle colligeret: Bellus Bellus Forolivienensis trecentos; Hieronymus Patavinus centum conflaret, atque cum iis ad lacum Benacum custodiendum proficisceretur: Comes Hieronymus Giacius ducentos seligeret; Sicardo Rhætorum Præfecto, ut trecentos illius gentis pedites per tres menses ære publico pugnatuuros, in Cisalpinam Galliam duceret; quatuor præterea Helvetiorum millia, missa in eas regiones pecunia, evocandos censuit; Oratorique apud Gallorum Regem jussum est, ut statim illum adiret, ac de hostium apparatu certiores faceret, atque obnixè hortaretur, ut tria Germanorum peditum millia transgredi Alpes juberet, totidemque Reipublicæ sumptibus adjicerentur, atque

acrius

acrius rebus urgentibus, cum summam auctoritatem apud Helvetiam gentem habeat, ut tria millia, si opus fuerit, Venetorum ære militaturos, ab ea Republica mittantur, agat: in Græciam præterea, & Dalmatiam missi, qui leviorum equitum magnum numerum in Italiam adveherent. E Piceno Urbinas Venetarum copiarum Imperator in Galliam Cisalpinam venire iussus, ut statim arces, atque urbes inviseret; præsidii firmaret; & quæcumque ad Venetam ditionem servandam necessaria forent, sedulo perficeret. Patriciæ quoque gentis a Senatu, ut præcipuarum urbium custodiæ præessent, designati sunt; octo Veronam missi, Zacharias Aurius, Philippus Cornelius, Alexander Donatus, Ambrosius Contarenus, Hermolaus Barbarus, Augustinus Canalius, Laurentius Sanutus, Joseph Baduarius; singulis vigintiquinque milites attributi, quibus, & portas, & plateam, atque alia loca tuerentur. Petrus Sagredus, ac Hieronymus Diedus, ambo a prima juvenia terrestri militiæ affucti, qui magna apud cives virtutis opinione florebant, alter Patavium cum centum & quinquaginta peditibus; Tarvisium alter cum totidem destinati sunt. Missus præterea in Galliam Andreas Rubeus, ut Regem de præsentis rerum statu moneret, atque ad Italicam expeditionem accenderet; ut Germani quancellerrime progredierentur, Helvetiorum militum delectus haberetur, pecunia a Rege submitteretur, omni studio laboraret. A Florentinis quoque, ut Galliæ Cisalpinæ, quibuscumque rebus possent, suppetias ferrent, petitum; in qua si hostibus obsisteretur, Neapolitanum bellum prospere confectum iri, eorumque Rempublicam nullis hostium incursibus objiciendam fore.

Nunciis de Cisalpinæ Galliæ discrimine ad Regem perlatis, cum magnum Reipublicæ, haud exiguum cunctis foederatis certamen imminere existimaret, paulo attentius, qua ratione propelli hostes possent, disquiri cœptum; cum vereretur, ne Lautrechio Neapolim obsidenti, conjunctis copiis, victoriam e manibus eriperent; aut, nisi validioribus præsidiiis Gallia Cisalpina firmaretur, a Neapolitana expeditione nostri averterentur. Itaque statim decem Germanorum peditum millia, quo numero continebantur illi quos pridem Respublica petierat; duo præterea Gallorum millia, quingentos cataphractos hastatos equites

Græcorum & Dalmatarum equitum delectus a Senatu habiti.

Urbinas in Cisalpinam Galliam vocatur.

Patriciis Veneti ad custodiam urbium missi.

Andreas Rubeus in Galliam proficiscitur.

Veneti a Florentinis subsidia postulantes.

1528
Franciscus
Gallorum
Rex Fran-
ciscum Bor-
bonium in
Italiam mittere decre-
vit.

Brunsvicu-
sis Dux ad
Inclusam,
Bellum in
Venetos de-
nunciat.

Brunsvicu-
sis Pische-
riam, &
Rivoltam
occupat.

Hieronimi
Canalis
virtus.

in Italiam mittere decrevit. Franciscum Sancti Pauli Comitem, Borbonia gente clarum, ac propriis virtutibus magnum apud omnes nomen adeptum, exercitus imperatorem declaravit. Verum Brunsvicensis Tridento movens per Agriensem vallem usque ad Veronensium fines pervenerat, statimque ad Inclusæ locum nuncium cum literis miserat, qui exercitui copiam transfundi postulavit, & a nostris Veronam, deinde Venetias est missus: is cum bellum Ducis nomine Reipublicæ denuncia- set, statim absque responso est dimissus. Hostes Inclusam, atque Crociaram transgressi, ad Athesim fluvium pervenere, agrumque Veronensem ingressi direptionibus, incendiis vastavere; Pischeriam, Rivoltam, & alia nonnulla Benaci lacus oppida deditione accepere: hisque prosperis rerum eventibus elati castra se ad aliquam ex Reipublicæ urbibus oppugnandam admoturos præferebant. Constabat Brunsvicensis exercitus duodecim cir- citer Germanorum millibus, annona, tormentis, ceterisque militaribus rebus instructus, ut diu sub signis tuto contineri posse videretur. Verum Galli fama magis, quam re ipsa præsentibus rebus opem ferebant; cum hostis jam in Reipublicæ finibus adesset, ac brevi sua consilia, & conatus explicaturus esset. In Urbinatæ omnis rerum summa sita erat: is cum ali- quantisper Veronæ, hostium itinera accurate observando, moratus esset; mox Brixiam profectus, validiorique præsidio urbe firmata, inde Bergomum, cujus oppugnandi consilia agitare ho- stes certum erat, se contulit; ac præter milites magnam agre- stium copiam, qui in vicinis convallibus degunt, fidelissimique semper Veneto nomini fuere, in civitatem induxit; illam ag- gere, ac vallo cinxit, brevique ad hostium impetus excipien- dos instruxit: atque ut eos distineret, itineraque moraretur ab oppidanis aut de facienda deditione, aut de pecuniæ mul- tis persolvendis agi jubebat, ut interim præcipuas Venetorum urbes muniret, ac firmaret; cum interea leviores equites, qui in præsidiis illarum erant, improvise exeuntes assiduis incur- sionibus Germanos sollicitarent, neque parvis molestiis, commea- tum aversione, atque aliis incommodis afficerent. Eluxit in- ter hos Hieronymi Canalis virtus, ac fortitudo, qui cum quin- gentis Epirotarum equitibus, quos nuper e Dalmatia deduxe- rat, multa, eaque egregia facinora edidit.

Verum Brunsvicensi votis minime successus pares fuere; nam vel commeatum inopia, qui a nostris interceptiebantur, vel haud justo copiarum numero, qui ad oppugnandas urbes mœnium circuitu, militum custodia ad quoscumque hostium impetus excipiendos satis validas, necessarius fuisset, spe dejectus alio consilia vertere coactus fuit, nullaque in re, nisi vastationibus, incendiis susceptam expeditionem posterorum memoriæ commendavit. Nam Mintio trajecto, per Brixianum, ac Bergomatem agrum, ponte ad Trevium ab Antonio Leva strato, trans Abduam amnem exercitum duxit, ubi ab illo exceptus simul ad Laudem obsidendam copias admovere: cum prius Infubrum Dux de hostium adventu a Gabriele Venerio certior factus, Brixiam profectus esset. Veneti milites, qui Laude erant, ac Joanni Paulo Sfortiæ notho fratri Ducis parebant, fortiter urbem tutati, cum irruentes hostes sæpius non sine ingenti cæde repulissent, tandem per vim illius potiundæ spem deferere coegere, ita ut obsidione pressam, fame domitum iri arbitrarentur; nondum enim collectis frugibus, ingens annonæ caritas civitatem oppresserat. Verum cum pestifera lues inter Germanos grassari, cunctarumque rerum inopia laborare exercitus cœpisset, quamplures per Helvetios, ac Rhætos in patriam se subducebant; denuoque urbem aggredi Ducibus statuentibus, tumultu oborto, mille Comum versus iter arripuere; reliqui tormenta a Laude amovere, duobusque tantum Germanorum millibus exceptis, ceteri Como in Germaniam profecti sunt. Dux Brunsvicensis cum nihil momenti in Gallia Cisalpina gessisset; neque alicui adjumento Cæsareanis, qui in Neapolitano regno erant, fuisset; palantes milites, pecuniam absumptam, spes omnes accisas cerneret, per lacum Comensem, trajectis Alpibus, unde exierat, in Germaniam se contulit. Illum in itinere Calatiæ Comæ, ac Mercurius Bua Bergomo exeuntes insequuti, extremam agminis partem aggressi, haud exiguum detrimentum intulere; cum interea quam plures Germani, qui castra deseruerant, ab incolis exuti, & contrucidati fuissent.

Germanorum expeditionis hic finis fuit, quo plurimum eorum, qui pro tuendo Neapolitano regno laborabant, atque illorum in primis, qui Neapoli obsidione premebantur, ani-

mis

1528

Brunsvicensis ab Antonio Leva exceptus ad Laudem obsidione proficiscitur. Franciscus Sfortia Brixiam confert. Joannes Paulus Sfortia Laudem tuetur.

Brunsvicensis in Germaniam regreditur.

1528 mis terroris injectum est; cum nullum terra aliunde sibi subsidium parari optime nossent; Puteolisque, atque aliis circum-adjacentibus oppidis in Lautrechii potestatem reductis, nil prorsus annonae in urbem importaretur; Philippinusque Auria cum octo Genuensium triremibus infesta maria redderet, ac saepius commeatus, qui navigiis invehabantur, interciperet, brevique Veneta classis adfutura esset; inde circumseptos undequaque mari, terraque fame ad deditionem compulsus iri. Imminentium itaque periculorum molem animo versantes, antevertere hostem, atque ante adventum Venetae classis configere cum Auria decreverunt. Quamobrem Ugo Moncata, Prorex Neapolitanus, praeter sex triremes, biremes quatuor, duas celoces ad praelium instrui jussit, hisque aggredi Auriannas triremes parat, vel militum virtute, ac robore, vel navigiorum numero, quo superior erat, victoriam se adepturum ratus; qua spe multi ex proceribus inflati, veluti certam manu victoriam tenentes, triremes conscendere: in primis Moncata, deinde Vastius Marchio, Princeps Salernitanus, Ascanius Columna, Joannes Gevara, atque alii, quos praelii spectandi haud incuriosa voluptas ceperat. Universae classi praerat Sanctacrucius cum nongentis tormentariis militibus. Portu itaque profecti, prandio primum ad Capreas, insulam, hilariter sumpto, instructa acie ad hostem invadendum profecti sunt, qui cum suis triremibus in Amalphi litore prope promontorium, quod Urfum vocant, detinebatur. Auria neque inopinato hostium adventu motus, quippe qui jam ab exploratoribus omnia noverat, neque impetu perterritus, maritimarum rerum experientia, atque usu excellens, praelium minime detrectare, sed strenue hostes excipere statuit. Ipse cum quinque triremibus ultro adversus hostes progressus Lomellinum admonuit, ut, tribus aliis triremibus longe in altum specie fugae deductis, dum cum hoste configeret, inardescente pugna, a latere, ac tergo omni conatu invaderet. Consilio vel virtus, vel fortuna favit; nam Philippinus obviam hostibus factus, ingentique tormento, quod *Basiliscum* vocant, e sua triremi disploso, Moncatae triremis perculsa est, ac momento quadraginta milites, in quibus triremis Praefectus, absumpti sunt: reliquis deinde minoribus tormentis excussis, ingentem

Sanctacrucius Hispanica classis imperator Philippinus Auriam aggre-
ditur.

stra-

fragem edidit. Contra vero ab hostium tormentis Præfectus Auriæ interfectus, navarchus vulneratus; cumque propius accessissent, sclopettis, atque aliis armis res agebatur, Genuensibus hostium ictus celeritate, ac dexteritate eludentibus. Dum acerrime utrinque pugnatur, tres, quæ cum Lomellino erant, triremes supervenere, impressioneque facta, victoria Auriæ aspirare cœpit: nam Moncata vulneribus confossus, lapidibus, atque ignibus, qui e malis triremium jaciebantur, obrutus, dimicans occubuit. Quatuor triremes hostium demersæ, biremes captæ, duæ tantum, victoriam penes hostem esse, cum animadverterent, vix fuga saluti consulere. Vastius Marchio, atque Ascanius Columna, Princeps Salernitanus, Sanctacruccius, Camillus Columna, atque alii nobilitate, & virtute clari in potestatem Auriæ venire: occisorum numerus supra mille fuit, quamvis non sine Gallorum clade.

1528

*Fœderatorum
contra Hispanos
victoria.
Ugonis Mō-
cata obitus.*

*Cæsareani
Duces a fœ-
deratis ca-
pri.*

Devictis maritimo prælio hostibus, Lautrechius spe Neapoli potiundi erectus, certum victoriæ appropinquantis fructum prope tenere videbatur, atque eo magis, quod Petrus Landus Venetæ classis imperator cum viginti triremium numero supervenerat; qui prius in Apuliam profectus, cum in Massensem sinum se recepisset, omnia oppida, quæ ex fœdere Venetis contigerant, adeptus fuerat, nempe Tranium, Molam, Polinianum, Monopolim, Iapigium, atque Brundisium, cujus urbis tantum arces a Cæsareanis tenebantur; Augustinoque Amulio Legato totius oræ, atque urbium custodiam mandaverat. Ipse Neapolitana litora legens, sex triremibus Cajetæ, totidem Cumis ad propugnandam oram positis, cum reliquis maria urbi proxima præterlabens, adeo clauferat, ut nil commeatuum ad hostes importari posset; atque iis, qui ad animalia abigenda nonnunquam exire consueverant, itinera adeo intercluserat, ut ceteris aditibus vel ablatis, vel aquarum illuvie præpeditis, cum aliquantisper excurrere loca mari proxima coacti essent, tormentorum, quæ ex triremibus Venetis displodebantur, metu intra mœnia se continerent. Molas quoque nonnullas frumentarias occupavere, quibus ad molenda frumenta Cæsareani utebantur, ut iis ademptis, cum facultas ex tritico farinas conficiendi non adesset, coquere illa, atque militibus distribuere cogerentur. Laboranti vero multarum re-

*Petri Lan-
di ad Nea-
polim advē-
tus.*

*Hispanorum
inopia.*

rum

1528 rum inopia Lautrechii exercitui subveniebatur, omnia ea, quæ ad victum necessaria essent, Venetorum classe suppeditante. Cum vero Barbesium cum pecunia in stipendia militum eroganda e Gallia missum fuisse hostibus allatum esset, Ferdinandus Gonzaga cum turma equitum, & sclopettariorum manu urbe egressus est, si quamcelerrime illos invaderet, antequam subsidia a Lautrechio mitti possent, ratus pecuniam se erepturum. Venetus Imperator, militibus e triremibus in terram expositis, Gallisque sociatis, strenue hostium impetum sustinuit, donec Valerio Ursino, Ugoneque Pepulo supervenientibus, quorum alter Venetos, alter Florentinos ducabat, hostes repulsi sunt; licet Ugo nimium fugientes insequutus captus a Cæsareanis fuerit. His fiebat, ut foederatorum confirmatis animis, hostibus maximis rerum angustiis oppressis, spes tandem feliciorem eventum objiceretur; ac nil magis victoriæ cursum remorari, quam illorum in omnem eventum durata constantia videretur. Commeatum invehendorum ingens inopia, ac difficultas; pestifera lues in vulgus, & milites grassabatur; Germanorum nutans disciplina, quorum sæpe nonnulli ad Gallos transibant: neque alia re magis quam Principis Arausionensis, qui, Ugone Moncata defuncto, Proregis munus susceperat, auctoritate, & gratia continebantur.

Cæsareanorum constantia in Neapoli tuenda.

Morbilabiales in foederatorum exercitu.

Verum quod ingenti sumptu, summo labore, ac studio copiarum maritimarum, & terrestrium ad Neapolim expugnandam comparatum fuerat, nullis hostium vel fractum, vel debilitatum viribus, sensim sua sponte consenescere, ac labare, & veluti quodam fato concidere, ac ruere cœpit: gravissimis, & lethalibus morbis exercitum invadentibus, qui ex uliginosis locis multarum aquarum copia obsitis, paulatim ortum duxerant, & ingravescente autumnno incrementa susceperant. Inde neque opera ad civitatem oppugnandam perfici, miles tabe confectus segnius munera obire; inde difficultas annonæ sensim invadere; ægritudinibus, atque interitu cuncta impleri, ut non tantum ad infimos, atque gregarios milites, sed etiam ad insigniores, Ducesque ipsos ea labes pertingeret. His rebus Lautrechius mirum in modum angebatur, quocumque se verteret, quidquid decrevisset, horridæ, atque funestæ rerum facies ante oculos obversabantur. Pergeretne ob-

fir.

firmato animo in urbe obsidenda? internecio pene totius exercitus, innumera incommoda, ac pericula, quibus tot obiectare milites, & duces ad desperatum prope rei eventum necesse erat, remorabantur. Laxaretne obsidionem, atque copias subduceret? victoriam, qua paulo ante illius animus exultabat, perpetuo dedecore hostibus relinquere sibi videbatur, collectamque tot laboribus gloriam sua sponte corrumpere. Omnium fere ducum ea erat sententia, ut, per proxima oppida militibus distributis, ægrotos reficeret, ac morbi sævitiam, qui contactu in dies majores sumebat vires, quoad fieri posset, lenire niteretur. E licet tot undique circumstantium malorum vi nullus fere locus aliter consulendi esset: attamen Lautrechius præclaram sibi elabi rerum agendarum gloriam minime pati poterat. Remissa quippe oppugnatione, copiisque remotis ab urbe, noverat hostes, qui equitatu pollebant, non amplius mœnibus se coerceri passos, aditum sibi ad suas copias, qua possent, invadendas facturos: semel amoto exercitu, propinqua hyeme haud facile amplissimam urbem denuo arcta circumcingi obsidione posse. Solicitabant animum nuncii, quibus quæ in reliquis regni provinciis prospera acciderant, perferebantur; Simeonem Romanum, quem in Brutios miserat, deditioe omnem fere regionem Gallorum nomini mirifice addictam in potestatem recepisse; oppida, & Apuliæ portus Venetis accessisse; Aprutianos Gallis parere; prope Hispanam gentem Neapolitano regno ejectam: tot, ac tanta victorum præmia, tot labores uno hoc facto aut delendos, aut perficiendos esse; cum primum omnia huc consilia, atque conatus versi fuerint, ut Neapoli expugnata, bellis, atque ærumnis finis tandem imponeretur. Attamen tutiora consilia incertis forsan, ac dubiis antelata essent, nisi Lautrechii mens, vel fatum obstitisset: nam ille natura nimium sibi arrogans, neque audire, neque aliorum opinionem sequi assuetus, quæve semel probasset, ægre improbare solitus, nullis aut suasionibus, aut rationibus ad amovenda castra impelli potuit, licet quotidianis funeribus exercitus absumeretur, cum Pontificis Nuntius, Aloysius Pisanus legatus, ac Petrus Pefareus obiissent, & plerique exitialibus correpti morbis Cajetam, atque ad

*Simeonis
Romani in
Brutios pro-
gressus.*

*Lautrechii
in castris
non amove-
dis pertinacia.*

*Aloysii Pi-
sani, & Pe-
tri Pefareæ
obitus.*

vici-

1528 vicina oppida , ut deferrentur , curarent ; atque haud pauci signa deferere cogerentur .

Andreae Auria a Gallis alienatio.

His , veluti cumulus , accessit , quod Andreas Auria Gallorum pertæsus ad Cæsaris partes transiverat : cujus consilii quamquam non exigua argumenta antea præsetulerat ; Gallis tamen vel neglecta , vel levioribus , quam oportuerat , remediis tentata fuerant . Nam Auria cum minora suis virtutibus , ac pro Gallorum Rege gestis rebus , præmia ferre sibi videretur , pollicitationibus , divitiarumque , & honorum spe a Carolo illectus , avertere animum a Gallis cœperat , magnam sibi injuriam inferri arbitratus , quod in maritimi imperatoris dignitate , *Admirallum* Galli vocant , Barbesius illi antelatus fuisset ; quod viginti aureorum millia in annum stipendium ad classem instruendam tributa minime persolverentur ; sibi que obnixè sæpius a Rege petenti , ut quod jus Genuenses in Savona civitate habebant , patriæ restitueretur , id pernegatum fuisset . His , atque aliis agitatus stimulis flectere animum ad Cæsareanos cœpit , altiore forsitan consilio , ut , Genua libertati restituta , ingens sibi ob pietatem in patriam nomen apud cunctos mortales compararet , suæque dignitatis fastigium firmioribus fundamentis innixum confirmaret , ac stabiliret . Hæc per Vastium Marchionem cum Cæsare agebat , immemor inveterati in Hispanos odii , quod ob direptam , ac vastatam superioribus annis patriam altæ repositum menti retinuerat . Quæ sane omnia non ita contegi poterant , quin aliquis futuræ defectionis index appareret ; & Pontifex , ad quem Auria cogitationes nuntiatae fuerant , Gallo significaverat , cum Auria mitius agendum esse , nihilque prætermittendum , quod ad hominem in fide erga socios retinendum spectaret , ne suam auctoritatem , qua plurimum apud Genuenses pollebat , atque haud exiguas vires ad hostes transferret . Rex , qui nihil hujusmodi verebatur , primum contemnere ; mox malo remedia adhibere conatus , cum vires invaluissent , nequivit : Pontificemque hortabatur , ut Auriam ad majora spirantem Ecclesiastico stipendio , ac dignitate in suam militiam adscitum decoraret . Ille hanc in rem se propensum ajebat ; verum , ne quid , quod Cæsari molestum esset , efficeret , voluntati vires deesse affirmando , moras necebat . At ne quid Rex prætermitt-

Clemens Auria etrationes Gallis significat .

mitteret, Petrum Franciscum Nuceriam ad Auriam misit, ut denuo regio stipendio cum Savona oblato, viginti aureorum millibus, quæ jam meruerat, solvendis, totidem pro lytro Arausionensis Principis, quem dum captivum teneret, Rex Madriti, inita cum Carolo pace, libertate donaverat, permulceret. Sed inclinatum jam Auria, ac prope devinctum Cæsareanis animum, flectere, ac dimovere non potuit. Itaque tandem his ad Cæsarem conditionibus accessit; ut *primum, omnibus, quæ adversus Hispanum nomen gesserat, oblivione deletis, duodecim triremibus Cæsari militaret; sexaginta aureorum millia in singulos annos persolverentur; Genua sub Caroli patrocínio libertate frueretur, Savonaque civitas eidem subjiceretur.*

Ex hac Andrea Auria ad Cæsarem transitione quamplurima foederatis, eaque gravia accidere, Neapolisque obtinendæ penes spes omnis succisa fuit. Nam Philippinus Auria cum suis triremibus discedens, Venetos ad intermittenda vinearum opera, in quæ remigum turmæ sedulo incumbabant, coegerat, ut maritimæ custodiæ operam navarent; Barbefiusque maris præfectus, qui cum sexdecim triremibus e Massiliensi portu solverat, Savonæ tempus terebat, duobus fere peditum millibus, quibus subveniendum Lautrechio erat, ad Genuam in hoc rerum discrimine tutandam missis. Et licet Neapolitani regni procures, qui Gallis favebant, Gravinæ nempe, & Castri Duces, ut Lautrechio suppetias ferrent, delectu militum habito, augere illius copias niterentur, parum adjumenti ad belli exitum asferre poterant. Cunctis rebus in pejus quotidie ruentibus; cum, neque subsidia e Gallia advenirent, nec militum delectus, qui in Neapolitano regno habebantur, tanti essent, ut instaurando exercitui, ac muneribus militaribus obeundis sufficerent; in castris omnium rerum egestas, hostium equitatu quæ importabantur sæpius avertente; aqua laborari coeptum, aqueductibus ab hoste fractis; inde tot malorum cumulus ingruerat, ut passim militum cohortes contage, ac labe morbi tabescerent; restinctus militum vigor; torpor obortus; generosus mentis impetus socordia, & abjectione corruptus, vix sustinere arma, quibus se tegerent, vel hostem oppugnarent: immo nonnunquam illis abjectis, disciplinam,

1528

Petrus Franciscus Regis Gallia mandato nititur in ejus stipendiis Auriam confirmare.

Andrea Auria ad Cæsareanos accessio.

Barbescus subveniendi Lautrechio mandata non exequitur.

Galli exercitus consternatio.

1528

*Lautrechii
morbus.**Hispanorum
excursiones.**Lautrechii
obitus.**Salassiorum
Marchionis
in Lautre-
chii locum
successio.
Capua ad
partes Cæ-
saris acce-
dit.
Gallorum
exercitus
Aversam
petit.*

nam, ac militaria studia negligere; nullus ordo; non parere ducibus; summa omnium rerum desperatione ingens victoriæ spes commutata; quamplures castra deferere; duces, ut saluti consulerent, ab exercitu discedere; reliqui in castris morbo correpti nihil ad præsentem rerum statum, fortunamque sublevandam moliri. Tandem Lautrechius curarum ingenti mole pressus decubuit; cum undique circumstantia pericula cerne-
ret, seraque poenitentia actus, quod magis sibi ipsi fidere, quam aliis credere voluisset. Igitur morbi vi intrepidam mentem, vividamque animi aciem consternante, neque quidquam agere, neque consilia capere valebat: reliqui duces nimia illius severitate deterriti cautius, ac segnius res gerebant. Ipse aliquantisper morbo levatus, nonnihilque pristini vigoris assumpto, lapsa restituere, reluctantes præceptis milites poenis coercere, augere copias nitebatur; nonnullis Epirotarum equitum turmis Surrento Venetis militantibus evocatis; Florentinos urgendo, ut duo millia peditum in supplementum exercitus mitterent. Verum nulla vi, nullo conatu impendenti jam fortunæ obsisti poterat: quantum enim foederatis copiis animorum ademptum, tantum hostibus auctum fuerat, qui quotidie mœnibus egressi usque ad Gallorum castra excurrebant; impedimenta, calones, & lixas abducendo, itinera infesta reddendo, regionem circumquaque vastando, ac ne a Veneta classe aliquid in castra inveheretur, prohibendo. At Lautrechius denuo multis laboribus, & sollicitudinibus confectus, graviori morbo correptus xvij. kal. septembris excessit.

In Salassiorum Marchionem ob illius obitum omnium rerum pondus inclinabat. Is, reliquis ducibus in consilium vocatis, castra movere decrevit; cum præcipue Capua in potestatem Cæsareanorum concessisset: qua ex re non parum incommodi exercitui accesserat, ac sese quoque recipiendi difficultas addita fuerat. Itaque copiis tria in agmina distributis, silentio, ut hostibus insequendi facultas eriperetur, iij. kal. septembris, oriente sole, iter Aversam arripere. Neque vero Cæsareanos foederatorum discessus ita latere potuit, quin extremam aciem adorti, quam Palissius, & Camillus Triultius ducebant, magno Gallis detrimento fuerint; quamplurimis fugatis, atque inter-

interfectis, ac paulo post peditatu Hispano aucti ulterius celerime progressi, cum ad mediam pervenissent aciem, cui Navarrus præerat, turbatis ordinibus, captivum egere ducem. Sallustianus, & Guido Rangonius, qui cum prima acie castris exierant, incolumes Averſampervenere; quos statim, Cæsareanis inſequentibus, obſeſſa urbe, & ad ſummum periculum redacta, ſponte ſe victoribus Galli dedere, magno mortalium rerum viciffitudinis documento; cum ingentes copiarum numero militum, ac robore inſignes, quæ Hispanis exitium portendebant, brevi intervallo diſiectæ, & diſſipatæ fuerint; victoriæque monumenta Gallorum extiterint ſepulcra. Inde ſœderis exiſtimatio nedum imminuta, verum etiam collapſa; & Veneti, qui omni bellico apparatu inſtructam claſſem, copias quoque terreſtres, & cives inſignes in eam expeditionem contulerant, ſummo dolore percuſſi, non modo ex intercepto tot laborum fruſtu, ſed etiam, quod ægre oppida atque urbes in ſuam poteſtatem receptas, deleto Gallorum exercitu, defendi poſſe animadverterent.

His malis acceſſit, quod Genua peſtilentia vexata, atque ſere cunctis civibus mortis metu urbe egreſſis, Andreas Auria oportunitatem naſtus, inopinato cum triremibus, favore populi ſubnixus. qui plauſibili libertatis nomine captus fuerat, urbem ingreſſus, immutata Reipublicæ forma, Genuenſes in clientelam Cæſaris ſe recipere coegit. Neque huic malo obviam ire Theodorus Triultius potuit, militibus peſtilentiæ lue ad ſummam paucitatem redactis; cumque ægre in arcem ſe recepiffet, a ſœderatorum ducibus, qui in Gallia Ciſalpina erant, ſubſidia mitti flagitabat, quibus amiſſam urbem denuo ſe occupaturum pollicebatur. Tria millia peditum Germanæ, & Helvetiæ gentis Genuam verſus mittere decrevere, ex iis, qui Alexandria Gallis in Italiam venientibus jungendi erant. Interea dum ea, quæ diximus, Neapoli agerentur, Franciſcus Borbonius Lutetia diſcedens, Lugduni, quæ in Italicam expeditionem neceſſaria erant, comparabat, atque a Senatu, ut quam celerrime Alpes tranſgredederetur, impellebatur, quo Antonii Levæ vires, & conatus præcideret: ac Franciſcum Contarenum Legatum Eporediam in Subalpinis, ut Comitem Sancti Pauli exciperet, & ſtipendii partem, quæ Reipublicæ obvenerat, quinque Germanorum millibus perſolveret, miſerat; Legatoque Mauro ſcribenti Ger-

1528
Hispani extremam
Gallorum
aciem ag-
grediuntur
& fundunt.
Petrus Navarrus a
Cæsareanis
captus Sallustianus
& Guido Rangonius
Averſam
Cæsareanis
tradunt.

Andreas
Auria Genuam occu-
pat.

Theodo-
rus Triul-
tius in Ar-
cem Ge-
nuensem re-
ceptus ſubi-
dia poſtu-
lat.

Franciſcus
Contarenus
legatus ad
Eporediam
ut Borbo-
nium exci-
peret.

1528

*Mandata
Senatus
Joanni
Maurolega-
to.
Venetorum
copiae in
Gallia Cis-
alpina.*

manos pedites ducentos, qui hostibus militabant, ad nostros transire velle, hac in re Senatus sententiam exquirenti, injunctum, ut non modo istos, sed quotquot ad exercitum accedere vellent, exciperet. Aderant Reipublicae ea tempestate, novis delectibus auctis copiis, in Gallia Cisalpina decem & septem peditum millia, partim in urbium subsidiis disposita, partim patentibus campis ad praelium cum hostibus conferendum instructa. Bergomi, quod finibus hostium proximum erat, tria millia quingenta; Veronae duo millia; totidem fere Brixiae; quatuor Italarum millia sub imperatoris signis continebantur, praeter Epirotas. Crema, Asolum, Ponsvici, Vicetia, & aliae arces, atque oppida, quod ad summam reliquum erat, absumebant: ad haec mille quingenti leviores equites, octingenti cataphracti; stipendia iis menstrua nonagintaquinque aureorum millia persolvebantur. At Brunsvicensis Duce, ut diximus, in Germaniam profecto; cum propediem Sancti Pauli Comes Alpes cum exercitu trajecturus esset, universis collectis copiis, ad Insubres penitus obtinendos, Hispanosque ex ea regione pellendos aditus patefieri videbatur; Urbinatē de totius belli administratione ita statuente, ut Laus opportuno loco sita, vel ad Mediolanum oppugnandum, vel ad Bergomum, & Cremam Reipublicae urbes propugnandas validioribus praesidiis firmaretur: ipse, cum primum Galli iter in Italiam arripuissent, Pado trajecto, Venetorum copiis Gallicis junctis, hostes opprimere conaretur: quod ut quamprimum fieret, Galeatius Vicecomes a Rege orator Venetias missus fuerat, qui Senatum ad copias cum Comitis Sancti Pauli exercitu conjungendas hortaretur, atque ut subsidia quamprimum Genuam mitterentur, urgeret.

*Galeatius
Vicecomes
Regis Gal-
liae legatus
ad Venetos.
Francisci
Borbonii in
Italiam ad-
ventus.
Urbina-
tis cum Borbo-
nio ad Mon-
ticulum col-
locatus.*

Jam prope julii mensis finis aderat, cum Borbonius in plana Cisalpinae Galliae descendit; quinque peditum millia, quingentos cataphractos Gallicos, totidem leviores equites ductabat. Urbinas Senatus jussu, ut coram de communibus rebus cum illo verba faceret, Monticulum oppidum ad ripam Padi positum se contulit. Ibi diversis sententiis actum: Urbinatis ea erat, collectis viribus, bello in Insubribus incumbendum, Antonio Leva Mediolano ejecto, cuncta in Italia prospera futura: non enim hostes, unde copias supplerent, ex Germania evocatis militibus, habituros; neque facile ex aliis regioni-
bus

bus tantam commeatum copiam, quanta in dies ex uberri-
mo Insubriæ solo exercitui suppeditabatur, adfuturam: hinc
debilitatis, ac fractis hostium viribus, nihil magnum ausuros.
Comes Sancti Pauli contra, Neapolitanam expeditionem deferi
e re communi non esse censebat, ne hoc metu soluti hostes An-
tonio Levæ subsidia mitterent, quique nunc nostris ad obsi-
stendum minime pares forent, novo aucti auxilio, atque sub-
nixi augerent spiritus, & æquo nobiscum certamine congredi
auderent. Inter hæc discrepantium Ducum consilia media quæ-
dam inita est ratio, qua non prorsus Neapolitanæ res desti-
tui viderentur; sed tota belli vis in Galliam Cisalpinam effun-
deretur. Itaque Apuliæ urbes nomini Veneto addictas firmare;
copias instaurare; novum aliquod facinus aggredi decretum
est; Senatusque Augustino Amulio legato, ut classem ad lito-
ra Apuliæ appelleret, mandavit, instauratisque oppidorum, at-
que urbium, quæ Gallo, & Veneto parebant, præsidii, Brun-
dusii arces oppugnando adoriretur; & Rentio Ceriti, Amal-
phitanoque Principi, qui post captivitatem Gallis accesserat, in
eas oras ex Hetruria cum quinque peditum millibus, ac trecen-
tis equitibus profecturis, octo triremes, atque alia navigia trans-
missa, ut Anconæ in Apuliam tuto trajicere possent. Classem au-
geri, atque instaurari jussum, tum ad hostes variis in locis dis-
tinendos, tum ut validioribus viribus impetus in Neapolitanos
fieret. Gallorum Reg, ob Andreae Auriæ ad partes Cæsaris acces-
sionem, classem Gallicam numero, ac viribus augere cupienti, &
a Senatu duodecim triremes petenti, quas Massiliæ, ac Genuæ
ad bellandum instrui in animo habebat, satis ultro factum est:
& post Neapolitanum casum, ut quo acerbior sese fortunæ fa-
cies, tot undique circumfluentibus malis, ostendisset, eo altius
regium animum erigeret, inexhaustasque potentissimi Regni vi-
res vehementiori nixu exerere niteretur, Senatus suadebat. Flo-
rentinos præterea, ac Ferrariensem, ne adversis humanæ fortis
ictibus frangerentur; sed, ut ad bellum in Apulia instaurandum,
quascumque possent opes conferrent, hortabatur. Qui nulla in re
publicis defuturos commodis præferebant; illi Hetruriam; iste
Mutinam in omnem eventum novis militum delectibus firmaturus.

*Auxilia ad
firmandas
Apulia ur-
bes a fede-
ratis decre-
ta.*

*Triremes
Regi Gal-
liæ a Vene-
tis tributa.*

Interim cum jam Gallorum copiis Venetæ se adjunxissent,
Mediolanum versus movere castra, & ad Landrianum perve-
nere;

1528 nere; sed urbe exercitu, ac commeatu ab Antonio Leva firmata, oppugnationem in aliud tempus differre Duces decreverunt, Ticinumque aggredi statuunt, infirmo militum præsidio, quod pedites mille non excefferat, urbe se cito potiri posse rati. Igitur quamcelerrime, ne consilii hostes certiores facti aliquid in nostros molirentur, Ticino universis copiis circumsepto, magno impetu mœnia quater tormentis cœpere, quæ nuper e Venetorum oppidis huc, Urbinatis cura, adverso Ticini flumine invecta fuerant; brevique strata magna murorum parte, ingressum experiri in urbem statuunt. Ut priores Venetorum copiarum aditum aperirent, forte obvenit; ac dum omnia ad dimicationem conferendam comparantur, Helvetii reluctari visi. Id cum ab Urbinate animadversum esset, dextra vulnere uni ex illorum ducibus inflicto, qui, se excepto, nemini parituros suos milites dixerat, atque eodem momento tormentis in illos verti iussis, insolentiam, ac temeritatem fregit. Itaque magno ardore animi, quæ disturbata, soloque æquata mœnia erant, pugna cœpta. Urbini Dux inter primas acies, turba suorum septus, ubi hostes conferti majore nixu ab ingressu arcere nostros nitebantur, fortiter dimicans, summi ducis, strenuique militis laudem eo die tulit; atque inter militum ductores non vulgaris Calaciæ Comitibus, & Antonii Tiphernatis virtus emicuit. Ticinum captum, direptum, milites fere omnes præsidarii cæsi; arce postmodum a Galeatio Birago, qui cum iis, qui cædi superfuerant, in illam se receperat, deditio recepta, vitæ incolumitate pacta, Germanisque Mediolanum, Italiam ad domos cuique suas commeatu permisso. Victoriæ Patres Senatus literis Francisco Borbonio Gallorum Duci gratulati sunt, atque illi pro egregie navata opera gratiæ actæ. Ex illius sane urbis expugnatione foederatorum res spiritus denuo sumere, præsentique beneficio & apud cunctos opinione incrementa accepturæ videbantur, cum Novaria, vicinaque oppida in nostrorum potestatem concessissent, eo majore hostium detrimento, quod ex iis locis quamplurima ad illos inopia sublevandos Mediolanum antea importarentur.

Verum iis, quæ felicibus adeo auspiciis cœpta in Insucribus gerebantur, Genuensium res obstabant. Cum enim Franciscus Rex ingentem ex urbis illius defectione animo molestiam percepisset;

*Ticinum
foederati
aggrediuntur.*

*Urbinas,
Helvetiorum
duce confecto,
alios
obtemperantes
reddidit.
Urbinate
virtus.*

*Ticinum
captum &
direptum.*

*Novaria &
al. a oppida
a Borbonio
capta.*

set; quippe qui ex ea, & loci situ, & maritima, qua plurimum Genuenses pollent, disciplina, haud exigua commoda in Italicis praesertim expeditionibus accepisset, nihil non moliri decreverat, ut amissa civitas denuo in illius potestatem concederet. Itaque Francisco Borbonio mandaverat, ceteris praetermissis, id unum curaret, ut detrectantes Genuenses, dicto regio obtemperantes redderet. Tria peditum millia antea, ut diximus, quo Genuæ rebus subveniret, missa fuerant: ii ob stipendia statutis temporibus minime persoluta, iter ingredi abnuerant: inde Theodorus Triultius, qui arce detinebatur, multis undique difficultatibus circumseptus diutius se sustinere non posse, deditionemque facturum, ni cito subsidia acciperet, significabat. Borbonius totus in eo erat, ut Genuæ quamprimum opem ferret, aspirantisque fortunæ auram negligens, omnia de Mediolano expugnando consilia abjecerat, atque ab Urbinate summopere flagitabat, ut, cum Venetorum copiis itinere arrepto, quo tutius res ad exitum perduceretur, eodem contenderet: neque vero quem ex Ticini expugnatione, ex incommodis hostium, & Mediolanensium desperatione, qui a Cæsareanis omnia acerba, atque intoleranda patiebantur, fructum amitteret, dispiciebat. Sed hæc Borbonii consilia Senatui minime probabantur, tum quod victoriæ spes, quæ jam præ manibus habebatur, hac consiliorum immutatione defereretur; tum quod minime suis rebus conducere arbitraretur, universas fere copias trans Apenninum mittere, Bergomumque & Cremam in finibus hostium satis haud dubiis periculis objectare; ac Francisco Sfortiæ aviri recuperandi imperii opportunitatem, quæ affulsiße videbatur, eripere. Ea de re ad Franciscum Borbonium Senatus scripserat, hortatus, ne feliciter cœptam Insubrum expeditionem defereret: Mediolano occupato, cuncta prospere cessura; quacumque se foederati exercitus converterint, nullas obsistentium vires experturos. Adeo Borbonii fixa erat menti concepta semel de Genua tentanda sententia, ut cum neque ratione, neque adhortationibus ab ea dimoveri posset, universis Gallorum copiis, trajecto ad portum Stellam Pado, iter per Hetruriam Genuam versus facturus proficisceretur. Venetorum copiae ad Ticinum, tum ad hostes coercendos, tum ut Genuensibus rebus quatenus fieri posset,

Mandata Gallorum ad Borbonium, ut Genuam adoriatur.

Theodorus Triultius per nuncios, se ad extrema redactū significat. Francisci Borbonii cō. filium de Mediolanensi expugnatione relinquenda.

Venetorum literæ, ut Borbonium ab expeditione Genuensi demoveant.

Franciscus Borbonius in Genuam proficiscitur.

1528

*Genua a
Caesareanis
munita.
Franciscus
Borbonius,
Genua reli-
ctis, Alexan-
driam se cō-
fert.*

*Franciscus
Borbonius
copias au-
get.*

*Urbinae
& Borbonii
ad Divi
Nazarii
colloquium.
Theodorus
Triultius
arcem Ge-
nuensibus
tradit.*

*Genuenses
reformato-
res eligunt,
ut partem
libertatem
firmant.*

faverent, substitere; cum ad novas oppidorum oppugnationes impares essent, vehementer imminuto numero militum, qui praeliorum, & certaminum spe, direptionum, & praedarum cupiditate, sub signis continebantur. Huc accesserat, quod complures spe illecti, Gallis juncti Genuam contenderant: quapropter novos delectus haberi, ac tria militum millia in supplementum reliquis copiis addi Senatus jussit. Hostes de Borbonii itinere certiores facti, Genuam valido militum praesidio firmaverant, omnibusque iis rebus, quæ ad sustinendum hostium impetum necessaria essent, muniverant. Borbonius, qui jam cum copiis iter emensus haud longe ab urbe substiterat, cum vires ad facinus aggrediendum pares non haberet, spe illius potiundæ dejectus, regredi in Insubres statuit, stationem Alexandriæ habiturus; ac ibi duo Germanorum militum millia, qui Lugduno in Italiam iter habebant, praestolaturus: pecunia laboranti cum a Senatu octo aureorum millia commodari sibi petiisset, ultro missa sunt. Per eos dies Petrus Franciscus Pontremoli ortus e Galliis cum pecunia supervenit; atque inde Borbonius animo confirmatus augere exercitum, ac decem peditum millium delectum habere decrevit; cum interim Urbinas, Sfortiæ militibus ad praesidium Ticini relictis, cum reliquis copiis ad Abduæ fluminis ripas confedisset, nihilque, quod ad augendum, atque instaurandum exercitum pertineret, praetermitteret, quo denuo firmiori consilio duplici exercitu Mediolanum aggredi possent: ita enim Franciscus Borbonius, atque Urbinas Venetarum copiarum imperator statuerant, cum, ut de omni re consulerent, ad divi Nazarii oppidum convenissent.

Theodorus Triultius de Borbonii discessu certior factus, omni subsidii spe destitutus, dedere arcem Genuensibus coactus fuit, quam populus furore correptus, ac nomine libertatis concitatus statim diruere, & disturbare coepit, donec solo penitus æquaretur. Eadem facilitate Savonæ civitas in Genuensium potestatem concessit, insperataeque libertatis auctorem Andream Auriam summis extulere laudibus, publicisque monumentis ære, ac marmore incisis illius memoriam ob singulare beneficium celebrem ad posteros transmiserunt. Rempublicam diversis civium factionibus laborantem ad meliorem formam redigere; popularem libertatem, vel potius libidinem coercere con-

nati;

*Genuenses
oratorē ad
Sfortiam*

*Federicus
Grimaldus
& Georgius
Ventus Ve-
netum col-
legium ad-
eunt.*

nati; id ut maturo consilio consequerentur, duodecim cives, quos Reipublicæ *Reformatores* vocarunt, creavere; atque ut tum primum nascentem libertatem foverent, ac firmarent, summo cunctos Principes studio, & observantia se prosequi vulgaverant; neque his, neque illis favere; in neutram partem propendere. Ad Franciscum Sfortiam Oratorem e Saulia familia Reformatorum nomine miserant, qui quo loco suæ res essent; partam libertatem; quo animo in Principes futuri, nunciaret. decreverat is Venetias accedere; sed de Senatus mente ambigens literas publicas miserat: mox Federicus Grimaldus, ac Georgius Ventus, qui negotiorum causa Venetiis degebant, suæ Reipublicæ nomine, ut ad Collegium aditus illis pateret, petiere. Introducti, Arausionense Episcopo Regis legato præfente: eorum oratio demissa admodum, officiorum, atque observantiæ in Venetam Rempublicam plurimis argumentis referata: partam Andreæ Auriæ ope libertatem ut conservarent, Senatum æquo animo ferret, rogarunt; a qua se minime aversum esse superioribus temporibus non obscure ostendisset; cum, urbe illorum obsessa, petentibus, ne a Veneta classe naves, quæ ad illius inopiam sublevandam frumenta invehebant, molestia afficerentur, Senatus decreto minime negatum fuerat: si Cæsareanos, atque Antonium Adurnum illis faventem urbe ejecissent, atque se in libertatem vendicassent, nulla re defuturum: id illorum mentibus insidere, atque haud exiguam spem concipere, libertati, ad quam adipiscendam cohortati fuerant, Rempublicam non adversam fore. Responsum a Senatu est: quæ Genuæ acciderint, summa animi molestia Rempublicam accepisse; immutatas temporum conditiones, ut ab indigna Cæsareanorum servitute eriperentur enixam fuisse; modo cum in Regis clientela conquiescerent, atque illius patrocinio fulti tutæ libertatis fructus perciperent; quid indignius efficere potuisse, quam Andream Auriam, qui nuper in Regem omnia hostilitatis signa ediderat, in urbem recipere; Gallo- rum copias arcere; classi regiæ damna inferre? hæc nisi ægre, ac summa cum indignatione intelligi non posse: jure magnanimi Regis arma in se ipsos laceffisse; foederato, ac socio tam justa causa nulla in re Rempublicam defuturam. Audito Senatus decreto, nil ultra addidere, nisi se omni opera, & studio gra-

1528

tiam Regis, mentem illius mitigando, imploratu-
rum a Patribus Collegii est, nulla id ratione, nisi præclaris,
ac recentibus in Regem meritis assequuturos.

Quod vero Genuenses a rege se exemissent, Imperatorique
accessissent, ut moleste Senatus ferret, non una aderat causa;
præcipua vero, quod civitatem, e qua aditus ad Italiam pate-
bat, satius Regi amico parere, quam Hispanis ducebat, ne
quam per tot annos terrestribus copiis affligerant provinciam,
classe in Ligusticos portus, atque oras immissa, mari quoque
vexarent; cum præsertim per omnium ora vulgatum esset, Cæ-
sarem ipsum in Italiam cito venturum. Itaque Veneti nonnun-
quam Genuenses hortari, ut Francisco potentissimo Regi denuo
adhærerent, in quo vires ad suam tuendam libertatem exper-
turos; nec propensam in ipsos voluntatem desideratu-
ros affirmarent: nonnunquam denuo Genuæ oppugnationem instauran-
dam censebant, ut conceptas in Regis animo querelas dele-
rent, quod suis copiis Theodoro Triultio subsidia non misis-
sent: verum, neque anni tempus, cum media hyems esset,
nec copiarum imminutus numerus id patiebantur. Iisdem de
causis nihil adversus Mediolanum moliri, licet urbs annonæ ino-
pia pressa, Antonii Levæ ægritudo, hostium vires labefactatæ
mirum in modum allicere ad fortunæ aleam subeundam vide-
rentur, crebrisque literis Senatus Urbinatem hortaretur, ne
bene gerendarum rerum occasionem labi pateretur. Verum il-
le parum viribus militum fidens, hyemis asperitatem veritus,
nil tentari absque periculo posse arbitrabatur. Itaque fœdera-
torum duces in hyberna deducere exercitus decrevere: Urbi-
nas cum copiis Abduam trajecit, tutoque, & commodo loco
castra posuit; Galli Alexandriam petiere, ut redintegratis viri-
bus, appetente vere, prout rerum eventus exposcerent, con-
silia caperent. In Neapolitano regno, Lautrechio defuncto;
Salaſſiorum Marchione capto; exercitu fere deleto, adhuc Apu-
liæ urbes, Tranium, Monopolis, Pulinianum, atque alia op-
pida Reipublicæ parebant, eaque omni studio retinere Senatus
decreverat: Barulum sub Gallorum potestate erat; ne urbs il-
la in manus hostium, rebus omnibus in præceps ruentibus,
concederet, Joannis Viturii legati Veneti virtus, ac diligen-
tia effecerat; qui cum in Manfredonia expugnanda nitere-
tur,

tur, de iis, quæ Neapoli acciderant, certior factus, triremibus magna militum manu imposita, subsidia ad loca maritima miserat; datis ad magistratus literis, quibus illos ad constantiam hortabatur. Tranium Camillus Urfinus cum copiis, Manfredonia relicta, ingressus fuerat; Monopolim Joannes Corradus Urfinus, Julius Montebellius, Horatius Carpenas: Rentius vero Ceres, cui Gallus vices suas obire mandaverat, Barulum præsidio tenebat, quo Simeon Romanus cum suis levioribus equitibus accesserat. Verum cum parvas nostrorum copias in ea esse provincia, neque eo numero, ut defendere urbes, hostibusque obsistere possent, nuntium Urfinus Senatui misisset, qui præsentem rerum in Apulia statum significaret, atque ut copiarum augerentur, suaderet: a Senatu Viturio legato mandatum, ut copias Reipublicæ ad tria peditum millia augeret; Camillus Urfinus omnium copiarum ductor est creatus, mille aureis publicum stipendium auctum; ad eundem datæ literæ, ut Ceritem totius expeditionis principem, & caput ipse cum aliis ducibus, & militibus observarent. In eandem sententiam Joanni Viturio scriptum, adjectumque est, si aliquod aggredi facinus communibus viribus vellent, nunquam præsidia ex Reipublicæ urbibus, aut tormenta, aut munitiones amoveri sineret; idque unum præ ceteris spectaret, ut easdem incolumes, & tutas præstaret. Decem peditum millia in ea provincia foederatorum erant; tria millia Venetis militabant; quinque ex Hetruria Ceres advexerat; duo millia Florentini, ac nobiles ex Urquina familia viri coegerant: equitatus septingentis constabat; quadringenti Venetorum, trecenti Rentii erant. In Aprutianis Joannes Jacobus Francus Amatricem, Camillus Urfinus Aquilam, regionis caput occupaverant, Gallorumque vexilla erexerant, cunctorum populorum animis in Gallicum nomen mirifice propensis; quo fiebat, ut invisi illis ob imperii acerbitatem, intolerandasque exactationes Cæsareani forent; quorum quingentos equites in iis regionibus turmatim adorti contrucidaverant. Veneti majori spe rei bene gerendæ erecti, quæ ad tenendas urbes necessaria in Apulia essent, importari jussere: sexcentos pedites ad præsidia urbium augenda e Dalmatia navi una longa, ac duabus triremibus misere; quæ asperrima hyeme cum navigarent, obor-

*Mandatum
Senatus ad
Viturium,
ut copias in
Apulia au-
geat.
Rentius Ce-
res supremus
in Apulia
Dux.*

1528
*Venera na-
 vis & trire-
 mes ad A-
 puliæ litora
 illisæ.
 Augustinus
 Amulius
 Corcyram
 ad classem
 instauran-
 dam profici-
 scitur.*

ta tempestate, Apuliæ litoribus illisæ sunt: qui in navi longa, & Baduaria triremi erant, e naufragio in litus evasere; ii, quos altera triremis (Capellam vocabant) vehebat, omnes fere undis absorpti periere. Augustinus Amulius legatus, qui sexdecim triremibus universam Apuliæ oram tuebatur, oppidanosque in fide continebat, a Senatu Corcyram proficisci ad classem instaurandam, atque augendam iussus, quatuor triremes ad excurrenda proxima urbibus maria reliquit; Corcyramque profectus omni studio instaurare classem milite, ac remige nitebatur.

*Rumor de
 Caesaris in
 Italiam ad-
 ventu.
 Veneti clas-
 sem augent.*

Nam hoc tempore nulla major Patrum sollicitudo angebat animos, quam ut classis, & navigiorum numero, & militum robore, qua Cæsareanæ obsisti posset, pararetur; cum & nuntiis, & literis Imperatorem quoque ingentem Barchinone in Hispania classem moliri afferretur, ut appetente vere in Italiam navigaret, cum foederatis mari dimicaturus. Hæc omnia per oratorem Regi significantur; petitur, ut quamprimum adornari triremes, & naves actuarias, in quibus magna ad debellandos hostes vis esset, instrui juberet; nihilque prætermitebatur, ut anni insequentis initio & triremium numerus, & remigum, militumque robur quam maxime fieri posset, augeretur, atque Alexandro Pefareo legato nuper designato in mandatis datum, ut kal. januarii triremes in promptu haberet omnibus rebus ad profectionem instructas, atque adornatas.

*Alexander
 Pefareus le-
 gatus.*

*Vincentius
 Justinia-
 nus norba-
 rum Præfe-
 ctus.*

*Urbina-
 tis
 Venetias
 adventus.*

Idem Vincentio Justiniano notharum triremium Præfecto mandatum, quas ad decem numerum augeri Senatus decreverat. Per eos dies cum Urbini Dux copiarum terrestrium Imperator a Senatu, ut ad invisendas ditiones suas se conferre posset, impetrasset, prius Venetias venit. Coram Patribus de ratione belli gerendi consultum est: interfuere Galli Regis orator, ac Francisci Borbonii nuntius Venetias missus. Regis legatus non tempus terere; non desidia labare militum animos oportere; præclarum aliquod facinus aggredi; in Insu- brum caput, Mediolani civitatem omnia consilia, ac vires vertendas esse ajebat. Urbinas, qui militari fortitudini singularem prudentiæ laudem adjunxerat, non periculis objectare media hyeme copias, summopere imminutas, satius esse ducebat; difficillimum fore hoc anni tempore, aquarum illuvie undique exun-

dan-

dante, Mediolani expugnationem ad exitum perducere; quod satis per se tutum, hac quoque accessione validius esset. Urbinatis consilium Senatus est amplexus, expeditioque in proximum ver dilata, quo terrestribus, ac maritimis foederatorum viribus, majori conatu, ac nixu certandum fore videbatur.

Cum Gallorum Rex Neapolitanam victoriam sibi præreptam æquo animo pati non posset, præteritorumque eventuum infelicitate ad acrius instaurandum bellum veluti quibusdam stimulis incitaretur: Anglus vero, cui prosperæ res Cæsaris invisæ erant, idem se facturum polliceretur: neque Florentini ulla in re deessent; id unum, in quod summopere foederati incubuerant, adhuc desiderari videbatur; nempe ut Clemens tandem foederi accederet; quod hucusque distulerat, cum a Venetis Ravennam, ac Cerviam urbes, ab Alphonso Ferrariæ Duce Regium, ac Mutinam reddi sibi peteret: id ut consequi posset, a Gallo, atque Anglo postulaverat, ut auctoritate, atque officiis Venetos ad tradendas urbes hortarentur; quocirca Turrenæ Vicecomes a Francisco Rege, ut Pontifici gratificaretur, qui ob Renatam Regis affinem Herculi Ducis Ferrariensis filio ab eo connubio junctam nonnihil molestiæ percepisset, orator ad Rempublicam missus fuit. Petebat is Regis nomine, ut a Senatu urbes restituerentur; hoc tantum remorari Pontificem, ne foederi sese adjungeret; quo amoto impedimento, si foederatis accessisset, haud dubium fore, quin non exiguas vires adsumerent; id si Senatui non placeret, saltem illas in potestate Regis relinqueret, ut commodiori tempore de jure illarum disceptaretur. Senatus neque urbes tradere, neque se illarum possessione exuere æquum ducebat; cum, vel ad bellum proseguendum, vel ad pacem ineundam non exigua ab eis commoda accipere posset. Attamen ut Regi satisfaceret, & Clementem aliqua spe demulceret, ut aliqua ratio rei conficiendæ ex amborum principum sententia inveniretur, haud quaquam alienum esse profitebatur; idque Vicecomiti, Arausionensi Episcopo ordinarii oratoris munere fungenti, atque Henrici Angliæ regis oratori, decreto Senatus responsum est. Sed cum votis, ac postulatis Senatusconsultum minime respondere animadverterent, rem dissimularunt. Senatus quo magis res Flaminiae firmaret, Cæsarem Fulg-

*Renata cū
Hercule
Esteris nu-
ptia.*

*Turrenæ
Vicecomes a
Galliæ Rege
ad Venetos
missus.*

*Cæsar Ful-
gositus a Se-
natu missus
cum imperio
in Flami-
niam.*

1528

sum in eam provinciam summa cum auctoritate misit, quem centum cataphractorum equitum ductorem belli, & pacis tempore creavit; ea conditione, ut Venetorum bello turbatis rebus, quinquaginta cataphractus, & pro aliis quinquaginta, centum leviores equites duceret, annuo mille aureorum stipendio; junctumque, ut statim in Flaminiam proficisceretur. Aloysius Barbarus Aloysii Foscari loco Legatus Ravennam missus est. Neque interea Clemens quidquam pristini ardoris remittebat, quo semper Flaminiae urbes a Republica petierat, atque in dies exacerbari illius animum Gaspar Contareno orator significabat: ideo illum aliqua ratione delinitum iri Senatus optabat. Itaque diversae sententiae in Senatu dictae; nonnullis pecuniae quandam summam erogari Pontifici placebat, ut urbes, illo non repugnante, retinerentur: aliis Reipublicae jura exponi; mox ut cum Cardinali Montio, qui summa erat apud Pontificem auctoritate, de concordia ineunda ageretur: alii totam eam rem oratori permitti debere arbitrabantur, qui vel annuo censu, vel annua ratione Clementi satisfaceret; cum Rempublicam a possessione Flaminiae urbium non recessuram sibi constaret. Vicit Leonardi Haimi Consilarii sententia, qui nihil praecipue de urbibus agendum cum Pontifice censuit; tantum hortari, ac suadere, ut omne studium, atque operam in Christianorum principum conciliandis animis, ac pace firmanda poneret; si id acciderit, tunc Reipublicae erga sanctissimam Sedem pietatem, atque obsequium non desideraturum. Ut hoc Senatusconsultum fieret, rumores, qui de pace percrebruerant, in causa fuere; cum Caesar iterum a pacis consiliis minime abhorreere nunciaretur; an quod foederatorum conatus remoraretur; an potius quod Turcae bellum Pannoniis minitarentur, incertum. Illud constabat, quae ad illius profectiorem in Italiam attinerent, omnia sedulo comparari; nonnunquam omnem impetum belli in Rempublicam effusurum; terra, marique Venetorum imperium invasurum, jactitare; nonnunquam pacis, & concordiae conditiones objicere. Ea quorsum tenderent, ambigebatur; ac ne in Galli animo suspicionem aliquam gignerent, oratori junctum, ut optimam Reipublicae mentem testaretur; nullo unquam casu, nullo unquam tempore ab eo recessuram. Is rerum status erat,

*Aloysius
Barbarus
ad Raven-
nam lega-
tus.*

*Diversae de
Flaminiae
urbibus in
Senatu sen-
tentiae.*

*Senatus de-
cretum.*

evoluta jam anno M. D. XXVIII. quo exeunte, Calatiæ Comes, Ruberti Severinatis nepos, copiarum pedestrium præfectus, mille quingentorum aureorum stipendio adjecto, creatus est. Antonio Castellio omnium tormentorum bellicorum præfectura tributa, sexcentis in singulos annos aureis nummis assignatis.

1528
Calatiæ
Comes pede-
strium Ve-
netarum,
Antonius
Castellius
tormentorū
bellicorum
præfectus

M. D. XXVIII.

1529
Principum
ad pacem
propensio.

DUbias belli, pacisque spes, atque inter fluctuantes Principum animos incerta consilia annus M. D. XXVIII. excipit. Assiduus cedibus, ac præliis jactata Italia; exhaustæ vires; amissi duces; absumpti thesauri; pacem si non volentibus elicere, invitis saltem extorquere posse videbantur. Nam Gallorum in Neapolitano regno exercitu fere deleta, adhuc reliquiæ supererant, quas, victoria licet elati Cæsaris Duces, minime extinguere potuerant; atque in Insucribus copiis in hyberna deductis, Venetorum Imperatore in suas ditiones profecto, tumultus quiescebant. Cæsar quamvis intra varias latebras sensus animi abdere solitus, pacem haud aspernari videbatur, a rebus Italiæ componendis minime alienus; idcirco Franciscanæ familiæ Antesignanum, ut aliqua inter ipsos concordiae ratio iniretur, ad Pontificem miserat. Gallus vero, cujus animus filiorum desiderio æstuabat, non minus in id propensus videbatur. Anglus & in Gallia cum Rege, & in Italia cum Pontifice per suos oratores, ut principum mentes conciliaret, nihil omittebat. Senatus Venetus, ut tandem post triginta annorum spatium, quo Respublica variis hinc inde fortunis agitata fuerat, pacem, modo per illam Italiæ liberatam, atque incolumitati prospiceretur, optabat. Ad eam rem Angli suasu, suo ad Pontificem oratori ad pacem conficiendam Gallus mandata dederat. Eadem ab Imperatore Franciscano, qui nuper cardinalatus dignitatem, Sanctæ Crucis titulo insignitus, susceperat, tributa facultas fuerat. Quæ cum Senatus intellexisset, Gaspari Contareno, ut Reipublicæ nomine paci inter cunctos Christianos Principes subscriberet, injunxit, rebus ex communi Galliæ, atque Angliæ oratorum, aliorumque foederatorum sententia confectis: eidemque oratori

Franciscanus Antesignanus a Cæsare ad Pontificem missus.

Mandata
Senatus de
pace ad Gasparem Contarenū oratorem.

man-

1529

mandaverat, ut enixe Pontificem ad firmandam inter omnes concordiam adhortaretur, quo tandem ex tot ærumnis, & calamitatibus Christiana emersa Respublica in optatum tranquillitatis portum se reciperet: id ejus muneris, quo in terris fungitur, esse; hoc uno perpetuam sui nominis famam ad posteros transmissurum.

Classis instructio ad Cæsarem in Italiam advehendum.

*Senatus ad Gallie Regem suasio, ut exercitum in-
flauret.*

Venetorum bellici apparatus.

Urbinas in imperio Venetarum copiarum confirmatur.

Hæc quamvis a Venetis agerentur, plurima tamen adhuc suspicionum semina ferebantur, ex quibus haud facile erat, quo loco tandem res evasuræ forent, conjicere. Nam Cæsar se in Italiam venturum vulgaverat, atque ad illud iter conficiendum classem summo studio instrui jusserat. Ferdinandus frater Oeniponte magnum militum delectum habebat, conventibusque per Germaniam vocatis, subsidia impetraverat; quæ licet, ut Turcarum Imperatori, qui Pannoniis imminebat, obfisteret, cogi rumor erat; tamen ea conditione illa obtinuisse ferebatur, ut etiam, si opus foret, in Italiam mitteret. Quocirca Senatus sæpius Francisci Gallorum Regis animum ad instaurandum exercitum inflammare, suas copias augere, novos præfectos, ac duces deligere, classem in promptu habere; tum, ut si hostis in Italiam Cæsar accederet, illius adventus prohiberi posset; tum, ut transacta hyeme Mediolanum communi consilio oppugnaretur. Interim cum in dies rumor de Cæsaribus in Italiam adventu magis augetur, Ferdinandumque in Venetorum fines moturum haud vulgaris opinio esset, quæcumque ad Reipublicæ fines tuendos, atque ad oppugnandos hostes necessaria erant, sedulo parabantur. Cæsar Fulgosius levioris armaturæ equitatus præfectus a Senatu deligitur, stipendio ad mille ducentorum aureorum numerum adaucto. Annibal Fulgosius, qui nuper, cum ab Hispanis Ticini captus fuisset, sese ex servitute redemerat, atque omnem suspicionis notam a se coram Senatu repulerat, pedestris præfecturæ honore insignitus, atque ut quingentos Corsicæ gentis Reipublicæ stipendiis militaribus adjiceret, injunctum. Farfarellus item Ravennas, Aventinus Friapanes Veronensis leviorum equitum præfecti declarati; illi, ut centum quinquaginta; huic ut centum equites compararet, mandatum. Ad hæc, cum jam tempus, quo Urbini Dux Reipublicæ stipendia merebat, confectum esset, denuo Imperator terrestrium

copia-

copiarum a Senatu creatus est, decem millium aureorum stipendio ad quadraginta millia in singulos annos addito, ea conditione, ut trecentos cataphractos, ducentos leviores equites semper paratos haberet. Guidoni Ubaldo ejus filio septuaginta quinque cataphractorum Præfectura tributa; aut, si magis ei liberet, centum quinquaginta equitum levioris armaturæ, mille aureorum honorario adjecto. Nicolaus Teupolus ad Urbinatem Orator missus est, ut Senatus primum exhibitto decreto, ab illo, ut quamcelerrime in Cisalpinam se Galliam conferret, flagitaret: nihil enim non Venetorum modo; sed foederatorum omnium rebus præstabilius esse, quam ut copiis Imperator auctoritate, atque rerum militarium usu edoctus præffet, hoc præcipue tempore, quo de ratione belli administrandi agendum erat, frigorisque vi remittente, educi e castris milites oportebat: & ne illo absente, detrimenti aliquid oppida ejusdem paterentur, Senatui placere, ut Reipublicæ sumptibus tria millia peditum conficeret; iis, quem sibi libuisset, præfectum daret, ut tranquillo animo, rebus suis in tuto collocatis, ad exercitum proficisci posset; in id etiam pecunia transmissa. Præterea Francisco Insubrum Duci bellorum angustiis ad summam omnium rerum inopiam redacto, ut suas copias alere posset, decem aureorum millia mutuo data a Senatu sunt. Insuper Joanni Fulgoso suprema secundum Urbinatem cura copiarum demandata est, ut, Urbinatē absente, qui tum ad res suas invisendas Senatus permissu profectus fuerat, exercitui Dux auctoritate, reique militaris experientia clarus non deesset; atque Antonius Albertus, *Sapiens*, quem vocamus, *ordinum* delectus, qui ad illum tunc Brixiae commorantem contenderet, ad exercitumque deduceret. Ad Nannium legatum pecuniæ ad augendas copias missæ. Neque inter ea quæ ad vires maritimas augendas spectabant, omittebantur, Hieronymo Pesareo imperatore declarato, atque Alexandro Pesareo Legato, Vincentioque Justiniano notharum præfecto quamprimum ab urbe discedere jussis: decem triremium trierarchi designati, cum ea mens Senatus esset, ut classis triremium quinquaginta numerum excederet; ex quibus cum sexdecim ex foedere deberentur, quatuor præterea sunt adjectæ, ut ceteris foederatis jungerentur; his Hieronymus Contare-

Guidoni Ubaldo Urbinatis filio cataphractorum præfectura tributa.

Nicolaus Teupolus ad Urbinatem orator.

Joanni Fulgoso, absente Urbinatē, copiarum imperium a Venetis declarum.

Antonius Albertus ad Urbinatem missus.

Hieronymus Pesareus classis Imperator.

Alexander Pesareus classis Legatus.

Hieronymus Contarenius triremium cum foederatis jungeretur.

1529 nus præficitur: ac Francisco Borbonio, cui ad instaurandas, atque augendas copias pecunia minime suppetebat, duodecim aureorum millia mutuo tributa sunt, ut foederatorum auctis viribus, Mediolani rursus oppugnatio tentaretur. Summa copiarum Reipublicæ octo peditum millia, Borbonii totidem, Sfortiæ tria millia erant. Galliæ Rex duorum millium Germanorum militum supplementum, atque octoginta aureorum millia se Borbonio missurum pollicebatur.

Hoc exercitu adoriri Insubrum caput placebat; eo expugnato, ad Genuam oppugnandam proficisci. Triremes viginti, quas diximus, Senatus Regi spondebat in Tyrrhenum mare navigaturas, ut Gallica adjuncta classe, Imperatori in Italiam proficiscenti obsisti posset: qua ex re totius belli eventus pendere haud dubie videbatur. Nam Carolo magnis terrestribus, ac maritimis viribus, ut rumor erat, in Italiam adveniēti impares ad sustinendum belli impetum foederatorum vires erant: illius præsentia Italorum Principum animos procul dubio spe illectos, aut timore deterritos, communi omnium salute neglecta, suis rebus consulturos. Quapropter illud præsertim hoc tempore providendum videbatur, ut si fieri posset, Cæsaris in Italiam iter vel remorarentur, vel impedirent. Neque ab ea sententia Francisci Regis animus abhorrebat; immo summa invadendæ Hispaniæ cupido incesserat præpotenti exercitu, cui ipse imperator præesset, ad Pyreneos montes deducto; jamque sex Germanorum millia evocari jusserat, in spem erectus, fore, ut Carolus ne hostibus aditum in Hispanias præberet, consilia expeditionis Italiciæ prætermitteret. Verum hæc Regis sententia gravioribus difficultatibus involuta videbatur; averſis quippe Gallorum ab Italia viribus, haud exiguis periculis objectari res Italiciæ cernebantur, quæ hactenus illorum subsidii innixæ steterant. A concepta opinione Regem avocare, ardoremque animo conceptum adversus Hispanos restinguere, tutum minime esse nonnulli rebantur; immo potius stimulos addendos, ut quo generoso quodam mentis impetu ferebatur, in id enixius incumberet: Contra aliis tutius esse videbatur, si in Italiam, in qua sedes belli erat, omnes conatus, ac spiritus impenderet: debellatis in ea hostibus, cuncta prospere, atque ad vota cessura. Inciderat in id

*Francisci
Regis præpo-
ſito ad Hi-
spanias in-
vadendas.*

tempus Andreæ Naugerii designati ad Regem oratoris profectio. Itaque quid potissimum in re summi momenti statuumdum esset, quærebatur; irruptionemne in Hispaniam Galliæ Rex moliretur, an eas vires, quibus aggredi Hispanias statuerat, in Italiam verteret, Aloysio Mocenico, qui tum consilii Sapiens erat, consilia de Hispania invadenda ut probarentur, Senatui suadente; quem, dum ea de re consilium capiendum esset, in hanc fere sententiam loquutum ferunt.

Eo loco res hac tempestate sunt, Patres optimi, ut si ullo unquam tempore virtute, ac prudentia vestra Respublica, cujus clavum tenetis, indiguerit, hoc summopere egeat; cum, per tot annos attritis Itatorum principum viribus, Respublica immensis exhausta sumptibus, impar fere ad imminentium rerum molem sustinendam videatur. Exantlanda denuo nobis ingentia pericula proponuntur; nova se rerum facies ostendat animo; majores bellorum turbines ante oculos obversantur, quæ armati adventus in Italiam Cæsaris nobis proculdubio portendit; exercitibus Italia replenda, Itale non modo gentes, sed externæ quoque, illuvie barbarorum hac immissa, nobis inspicienda sunt. Si Rex, ut Imperatori obsistat, Alpes transgressus in Italiam descendat, nonne renovari præteritas calamitates, campos, ac flumina exundantia sanguine cernimus? Jam æstus ille deferbuerat, quo superioribus annis bellorum incendiis passim depopulari, atque ardere urbes, & oppida nobilissimæ provinciæ inspeximus: restinctus ille impetus, atque ardor visus, quo sæpius acie certatum, tentatæ acerrimis oppugnationibus urbes fuere. Modo si ambo hi Principes in Italiam venerint, ingentibus stipati copiis, Germanis, Hispanis, Gallisque comitantibus, quem bellorum exitum, quem calamitatum, atque ærumnarum finem inveniemus? Acrius acuenda ferri acies, obstinationibus animis, vehementioribus viribus depugnandum erit. In acie media ingentia victoriæ præmia sita: a quonam victos, ac prostratos hostes mavultis? Incerti præliorum exitus sunt; ludit mortales fortuna; modo ab imo tollere; modo e vertice dejicere sueta: sæpe magnos exercitus parva manu fuso & legimus ipsi, & audivimus; nihil incertius, aut fluxum magis certamine, ac pugna. Cæsare, qui haud mediocres copias in Italia,

1529

veteranosque milites habet, novosque acervare paratus est, victoria potito, quis non undique insolenti dominandi libidine cuncta Caesareanos ausuros, neque Divinis, neque humanis parcituros, neque inexhaustam sitim expleturos, ni omnia sibi subjecerint, animadvertat? At vincente Francisco Gallorum Rege, omnia secus eventura, integra Italici Principibus cuncta relicturum, baud dubium multis videtur. Quaeso, Patres optimi, quisnam rerum humanarum sciens id sibi suadere, ac certo polliceri potest? Ingentem in mortalium mentibus, cui resisti non potest, regnandi, atque imperandi cupiditas vim habet; & apud Reges praesertim, qui dum urbes, ac provincias subjiciant, gentes premant, nil sancti, aut pensi habent: adeo fulgido hoc, ac splendido regii diadematis decore mentis acies perstringitur, & ut ita dicam, obcæcatur. Nonne Galli Neapolitanum regnum, Insubrumque imperium justis titulis ad se spectare affirmant? Inde sæpius ab iis transmissæ Alpes, exercitibus in Italiam traductis, Italici Principibus foederibus sibi devinctis; ac nisi ea spes nunc quoque illorum animos sollicitaret, post tot acceptas clades, deletosque exercitus, quis iterum eandem aleam periclitaturos crederet? Quid igitur, dicet aliquis, faciendum est? quod filium, ut ex tot ambagibus incolumes evadamus, tenere, ac sequi oportet? Illud sane, ut ego existimo, quod nos ratio docet, fortuna objicit; nempe ut, si fieri potest, bellorum imminentes turbines procul a nostris finibus amoveantur, quodque per tot annos incendium misere perpeSSI sumus, in remotas a nobis oras amandetur: id futurum esse, si recte conjectura assequor, videtur, si Hispania bello petatur; si exercitum viribus, ac numero præpotentem Gallorum Rex in Hispaniæ fines ducat, per Pyreneos montes impetum in penitiores illius regiones faciat. Id si eveniet, minime ambigendum est, Caesarem ab Hispania non discessurum; sed illius omnes copias coacturum, ne deserta subsidii regio in hostium potestatem concedat, ac dum ipse incerto conatu incrementum imperii, ac dominationem Italiae aucupatur, avitum regnum, & proprias sedes in discrimen adducat. Quis enim putet in viscera Hispaniæ adactum Gallorum mucronem non repulsurum, aut Hispania incensa, undique æstuantibus flammis, non restinctum domi incendium

Cæsarem malle, quam faces in alienas terras immittere? Itaque bellum illud, quo per tot annos Italia exarsit, alio transmittetur, nosque tandem ex actoribus, ut ita dicam, spectatores erimus. Cur igitur Regem ultro in illud propensum non adhortamur, non accendimus, Sebastianoque Justiniano, qui nunc in Galliis apud Regem est, & Andreæ Naugerio in ejus locum proficiscenti Senatus decreto non mandamus, ut ad Hispanicam expeditionem properantem Regis animum incitent, atque impellant, præsertim cum ipse jam mente victoriam intuiti sibi videatur; neque ambigat huc universam Galliam confluram? Non enim lustranda maria; non per longinquas regiones ductandus exercitus; sed domi, atque in vestibulo ipsius regni pugnandum est: facillime copiæ cogi, ali, instrui poterunt; belli sonitu audito, finitimæ gentes Hispanorum nomini infensæ mira celeritate, incredibili alacritate sub signis coibunt; ac brevi Pyreneis transgressis montibus, Imperatorem eo omnes vires, atque conatus intendere adigent. Hoc pacto Italæ principibus, ac nobis præsertim consultum erit, qui tot aureorum myriadas, tot milites, ac cives in hac assidua rerum omnium jactatione absumpsimus. Non semper totis viribus pugnando, atque certando bella finiuntur; verum hostes avocando, domi laceßendo, plurima, & magna bella confecta sunt; ac veluti impetu quodam ex præruptis, atque altissimis montibus, amne fluente, cum sustinendo aggeres non sufficiant, sæpius alio flectimus, ac divertimus. Ita in bellis evenire compertum est, ut quibus ad obsistendum nonnunquam hostibus impares sumus, in alio laceßiti, in alias partes averso bello, vincantur. Sedes hætenus certaminis Italia fuit, nobis dimicantibus summis laboribus, ac vigiliis contritis, dum nulla quietis spes effulgeret, reliquæ provinciæ per otium pacis fructus percipere. Immutanda est ratio, si forte alio converso tot malorum cumulo, expectatus aliquis jamdiu honestæ concordie, & honorificæ pacis fructus suboriatur.

Aloyfio Mocenico major Collegii Patrum pars adhæserat. At contra Joannes Delphinus, ac Marcus Antonius Cornelius, Continentis Sapientes, minime imminuendas Italiæ vires; verum a Rege, prætermissa Hispanica expeditione, novas submitti in Italiam copias, satius esse ducebant. Ex his

1529
*Marci An-
 tonii Corne-
 lii oratio.*

Cornelius, vir eloquentiæ laude ea tempestate insignis, ita loquutus dicitur.

Cuperem profecto, Senatores optimi, ut quæ ab Aloysio Mocenico præstantissimo viro summa vi, atque eloquentia disceptata sunt, & cito aggredi, & facillime consequi liceret. Quis enim omnibus votis non exoptaret, quibus per tot annos premimur, varios bellorum casus a nobis repellere, atque in alias regiones ablegare? Sed summopere vereor, ne dum inani spe commovemur, remotisque, ac longinquis auxiliis nitimur, præsentia, & proxima omittamus, seraque tandem pœnitentia nostrorum consiliorum pœnas luamus. Quisnam (nisi se ipsum sponte decipere velit) adeo est nostrarum rerum, statusque Italiæ ignarus, qui nesciat, quantum post Neapolitanam cladem Cæsaris vires excreverint, quantum Regis imminutæ sint? Apulia excepta, cujus nonnulla oppida in nostra potestate sunt, pauca Galli retinent; cetera omnia Cæsari parent. Mediolanum sæpius incassum petitum; adhuc veterani milites, Antonii Leva ductu, Carolo militant; qui in Germaniæ finitimis locis delectus a Ferdinando habeantur, ad nos sæpius allatum est. Jam vulgatus apud omnes Cæsaris in Italiam adventus; comparata classis; in promptu milites; hanc Italiæ, & præsertim nostræ Reipublicæ imminentem exercituum, & classum molem, qui copiis vel nostris, vel fœderatorum se excipere, ac sustinere posse putat; aut Rege in Hispanias movente, avertere; is mihi videtur, non satis res nostras metiri, atque plus æquo aliorum viribus, & consilio confidere. Quibus enim viribus ad obsistendum Cæsaris conatibus, nisi Galliæ Rex subsidia miserit, parati sumus; Francisci Borbonii exercitu ad quinque tantum millia peditum redacto, nostris copiis, licet in iis instaurandis, atque augendis omnis opera impendatur, non eo numero, ac robore, ut ad ingruentem belli impetum ferendum, aut repellendum pares sint? cum Antonio Leva hinc, atque inde variante fortuna pugnatum: accedenti in Italiam Cæsari maioribus, ac firmioribus viribus obviam eundum est: id nō fiat, quam facile illi omnia ad votum eventura putatis? quanta incrementa auctoritatem, atque potentiam illius acceptu-

ram arbitramini? Insubrum certe regionem, pro qua tot annos dimicatum est, quamque semper mirifice concupivit, brevi in potestate habebit; atque illum, qui ut avitum imperium Francisco Sfortiæ restitueret, neque suasionibus, neque bellis flecti potuit, putamus, eo adepto, ullo unquam tempore redditurum? qui hæc sibi persuadet, quam altas in Regum animis potentiae, ac regni cupido radices agat, non animadvertit. Novit optime Cæsar, magnum sibi gradum ad summam amplitudinem sterni, si in Italia dominetur, quam nobilitate, viribus, auctoritate cunctis præcellere regionibus non ignorat. Idcirco nullum non movit lapidem, ut quantam maximam illius partem posset, suo adjiceret imperio: sæpius duces exercitus misit, decertavit, urbes atque oppida oppugnavit, in acie conflixit. Modo cum non adeo dejectas fœderatorum vires expertus esset, ut certam sibi victoriam polliceri posset, adventum ipse in Italiam parat; hoc uno arbitratus, illud, quod per duces perficere adhuc non potuit, se consequuturum, Italarumque principum animos sua præsentia dejectum, ac consternatum iri; cunctaque ad objectum ipsius fortunæ speciem casura sibi persuadet. Quid enim de Pontifice dicamus? qui post tot ærumnas, atque contumelias ab Hispanis acceptas, hætenus, ut fœderi se adjungeret, nunquam adduci potuit: verum aut spe erigitur, aut timore detinetur. De Florentinisne loquar, qui cum suis cervicibus jam imminere præpotentem exercitum sentiant, neque consilio, neque viribus polent? Ferrariensemre, an Mantuanum commemorem, qui majorum principum sententiam, ac nutus observare coguntur? Quid igitur superest? Una Veneta Respublica quæ tot fluctibus, veluti inconcussa moles, objicitur, servitutis impatiens, libertatis acerrima propugnatrix: hanc torvis oculis aspicit Cæsar, scit ab illa Italicarum rerum fortunam pendere, atque, ut sæpius audistis, suis illam viribus adoriri, illius virtutem experiri se velle aperte dicitur; an illius potentiae vim, atque impetum sustinere possit, periculum factururus. Hæc cum ita sint, perpendite, quæso, utrum de Hispania oppugnanda, an de defendenda Italia agendum vobis sit: cordi laboranti, cum tabifica lues invaserit, non externis, atque longinquis remediis subveniendum, sed intimis opitulandum est: propulsanda ab Italia insita

1529

hæc per tot annos tabes ; in visceribus coalitum virus arcendum est ; mox illo penitus ejecto , aut saltem lenito , salubriori , ac tutiori consilio exterioribus animum applicabimus . Sed contra differitur , Hispania oppugnari cœpta , Cæsarem illuc omnes nervos intenturum ; res Italicas abjecturum . Quid porro id suadet ? an iste undique conquisitus rerum omnium in Italicam expeditionem apparatus ? an mens Cæsaris jamdiu patefacta ? an iste , quem exercitibus , ac certaminibus campum , hæc provincia præbuit ? Munitissimas arces , fortissima oppida in Hispaniæ faucibus sita sunt , quibus destineri Gallorum exercitus , impetus gentis præferocis in pugnam , mox languentis , pristinumque ardorem remittentis , frangi poterunt . Interea intra Pyreneos montes Gallo bella miscente , quis suppetias Italiæ feret ? quis Imperatori resistet ? Neque enim credibile est , Gallos in id unum intentos , ut Hispaniam oppugnent , copias in Italiam missuros ; immo potius Regem omnia de subveniendo Italici principibus consilia abjecturum . Neque vero facilis adeo , ut nonnulli jactitant , Hispaniæ oppugnandæ ratio est , cum per montium asperrima ducendus sit exercitus , sterili regione , atque infecundo solo , validis , ut diximus , arcibus tuto , quas Hispaniæ quondam Reges objecere , Gallis depugnandum sit : eas , verisimile est , Cæsarem in Italiam proficiscentem & numero , & virtute militum aucturum . Hæc sane tot incommoda vitanda nobis esse , quis non agnoscit ? id fiet , ni fallor , si Regis animum ab Hispanicis rebus ad Italas convertere omni studio conabimur ; ut in aliud tempus de invadenda Hispania consilia differat , suadebimus : hortabimur , ut quamprimum ingenti conatu , ac viribus , quas potens , atque amplissimum regnum abunde suppetitare potest , transgressis Alpibus , armatus in Italiam descendat ; neque cui per tot annos provinciæ auctoritate , ac viribus præsto fuit , Cæsaris arbitrio , & voluntati permittat : hoc uno fœderatos firmari ; hostes vinci ; filios , quorum desiderio flagrat , ex Cæsareanorum manibus eripi posse : antecapere tempus oportere , priorem se Italiæ , nil aliud cupienti , ostentare ; hoc fœderatis incolumitatem ; Italiæ dignitatem contineri ; sibi met immortalē gloriam parari : illud vero in primis in animum inducere , postquam Cæsar

cum

cum exercitu , quem instruit , in Italiam venerit , castra locaverit , omnem præclare gerendarum rerum opportunitatem elapsam , atque amissam iri . Hæc in primis Sebastiano Justiniano , atque Andreae Naugerio in Galliam proficiscenti Senatus nomine mandanda sunt : ut Rex , Hispaniæ curis solutus , acrius , ac vebementius in Italicam expeditionem incumbat , ubi nostra in primis res agitur , ne , dum in alias regiones Gallorum impetus effunduntur , Reipublicæ ditio Cæsareanis exercitibus pateat .

Univerſi fere Patres in hanc ivere ſententiam , in quam literæ ex Senatusconſulto ad Juſtinianum miſſæ ſunt : eadem in mandatis Andreae Naugerio data . Interea dum his de rebus in Senatu conſulitur , Sebaſtiani Juſtiniani literæ ſupervenere , quibus ſignificabat , Regem , maturius re expenſa , de invadenda Hiſpania conſilium immutaſſe , atque in Provincia copias cogere , & eo proficiſci decreviſſe , ut Cæſari in Italiam cuncti iter præpediret , opportuniore in Italiam tranſeundi loco omnia neceſſaria compararet : viginti peditum millia Gallicæ gentis , decem Germanorum millia , totidem ſponte merentium ducere ſecum ſtatuiſſe . His intellectis , Andreae Naugerio Senatus , ut apud Ludovicam Regis matrem oratorio munere fungeretur , mandavit ; Sebaſtiano vero Juſtiniano , ut Regem in Italiam proficiſcentem comitaretur . Dum hæc in Gallia agebantur , cum communi ducum conſenſu primum Mediolanum oppugnare , mox adoriri Genuam ſtatutum fuiſſet , Abduæ flumini trajiciendo pons conficiebatur ; eo conſilio , ut menſe aprili exeunte , trajectis Reipublicæ copiis , & cum Franciſci Borbonii exercitu conjunctis , Mediolanum aggrederentur : ſi votis fortuna fa-
viſſet , illo occupato , Cæſarem ab Italia averti poſſe rati ; præſertim classi auxilio accedente , quæ a Rege Maſſiliæ ſedulo parabatur , adjunctisque viginti Reipublicæ triremibus , quas quamprimum Contareni ductu Tyrrhenum mare navigare decretum fuerat . Eodem tempore ad retinenda Reipublicæ in Apulia oppida , atque arces militum præſidia ſubmittebantur , quæ in omnem eventum ad Venetorum fines augendos in promptu eſſent ; tum ut ancipiti Neapolitani regni , ac Galliæ Ciſalpinæ bello Cæsareanos diſtinerent ,

Senatus decretum.

Gallorum apparatus , ut iter Cæsari in Italiam præcludant.

Præſidia a Venetis in Apuliam miſſa.

1529

ut sejunctis viribus imbecilliores essent . Aderant Reipublicæ octingenti cataphracti , leviores equites mille , octo peditum millia . Borbonio sex millium peditum numerus ad quatuor millia imminutus : neque ex Galliis subsidia ad instaurandum exercitum mittebantur ; pecuniæ inopia milites a signis passim dilabi ; reliqui egestate premi . Borbonius moræ impatiens , indignabundus reditum in Galliam moliebatur ; neque cur Regis ardor in dies remitti , ac restingui videretur , conjectari poterat : ac licet Castellioneus cum pecunia ad Borbonium missus fuisset ; ea tamen ob paucitatem neque tempori , neque rerum necessitati sufficere poterat . Itaque Senatus Regem per oratores enixe hortabatur , ne communibus rebus deesset , quamprimum exercitum instrueret , profectiorem in Italiam maturaret ; pecuniæ vim transmitteret : anni tempus poscere , ne otio tempus teratur ; quæ mature decreta fuere quamcelerrime perficiantur ; ut , si fieri posset , ipse Alpes transgrediens de Mediolani expugnatione , Genuæque invasione certius statueret . Castellioneus ab exercitu discedens Venetias cum venisset , in Apuliam cum pecunia , ad duces , ac milites sustentandos , se transiturum Senatui significaverat , navigiisque ad iter impetratis , varias morarum causas neccendo , discessum proferebat ; quæ res haud parvam de Regis consiliis suspicionem injecerat .

Castellioneus cum pecunia ad Borbonium.

Castellioneus Venetiis in Apuliam cum pecunia transit.

Joannes Joachimus Gallie ad Senatum orator.

His accedebat quod Joannes Joachimus extra ordinem legatus a Rege ad Senatum missus , ad Patrum Collegium una cum Arausionensi ordinario accesserat , Regisque literas dederat , quibus multa de bello administrando , viribusque augendis exarata erant ; nihil in iis de adventu illius in Italiam continebatur : quæ res magnum cunctis metum incusserat , ne diversa secum Rex consilia agitare ; ac , si a Cæsare æquas pacis conditiones obtinere potuisset , & filiorum restitutionem , quorum summo flagrabat desiderio , parum rebus Italicis prospiceret : quocirca ut sedulo Regis ea in re animum explorarent , Præconsultorum sententias acri indagine perquirerent , oratoribus mandatum est . Altera ex parte ne otio miles torperet , initiumque belli fieret , cum opportunum ex hybernis educendis copiis tempus adesset , concilio habito , in quo Reipublicæ Legati , Franciscus

scus Sfortia, Joannes Fulgosius, atque alii interfuere duces, Galeatius Vicecomes ad Franciscum Borbonium mittitur, qui tempus Mediolani expugnandi adesse nunciet; cunctos in eam sententiam duces ivisse; idem Gallorum Regem, qui se Alpes transgressurum pollicebatur, sentire. Id enixe Borbonio suadeat, illiusque animum egregii facinoris desiderio incendat; petat, ut quamprimum, Pado trajecto, Mediolanum versus iter arripiat, Venetorum se copiis conjuncturus, quas castris educere decreverant, ut, sociatis viribus, urbem adorirentur, haud exigua spe illius potiundæ, instaurato, atque aucto exercitu, qui præter equitatum duodecim peditum millibus constabat; ex his octo Venetorum, quatuor Sfortiæ erant, hostibus & numero imminutis, & commeatu laborantibus. Sed eo res Francisci Borbonii prolapsæ fuerant; ita imminutæ vires; ad paucitatem redacti milites; omnium rerum, & pecuniæ præsertim inopia pressi, ut neque castris movere copias, neque aliquid aggredi se posse diceret. Et enim ex peditum decem millibus, quos Rex illi pollicitus fuerat, in quibus duo millia Germanorum erant, quam paucissimi sub signis aderant; Germani tantum quadringenti expectabantur. His auditis, Senatus pecuniæ vim Brbonio mittere, hortari, impellere, ut, quo maximo posset, militum numero Padum trajiciat: Gabrieli Venerio apud Sfortiam Reipublicæ oratori quinque aureorum millia, quæ Duci ad persolvenda militum stipendia erogaret, tradita: & cum Urbinas Venetarum copiarum Imperator ex Flaminia reversus, ut deinde ad exercitum proficisceretur, Venetias pervenisset, Natio Legato, ut quamprimum copias trans Abduam duceret, decreto Senatus injunctum est. Neque Flaminiae res prætermittebantur, cum Cæsare Fulgosio, qui Ravennæ præerat, ad exercitum vocato, Thomas Constantius levioris equitatus Præfectus, cum sexaginta equitibus Ravennam missus esset, ac Joanni Baptistæ a Castro Epirotarum equitum ductori, ut cum quinquaginta sub illius auspiciis militaret, jussum est: in id Ravennæ Legato literis datis, a quo Senatus decreto in milites, qui nimia licentia, & luxu militarem disciplinam corruperant, animadversum. Dum hæc in Insucribus, atque in Flaminia fierent, res Apuliæ variis eventibus agitabantur.

1529

*Galeatius
Vicecomes a
Venetis &
Sfortianis
ducibus ad
Borbonium
missus.*

*Thomas Cō.
stantius
equitum, &
Joannes
Baptista a
Castro Epi-
rotarum
præfecti
Ravennam
missi.*

Nea-

1529

Neapolitani exules haud mediocria Cæsareanis damna inferebant. Rentius Ceres, vir industrius, atque acer, partium vires augere enixus, in omnem occasionem intentus erat, sæpiusque per literas, ac nuntios sibi a Rege pecuniam, ac vires suppeditari flagitaverat; quibus si opportune adjutus fuisset, Venetorum classis, & copiarum auxilio aliquid moliri, & hostes distingere, ac præpedire potuisset. Verum cum nulla ex Galliis subsidia adventarent, quæ jam de Cæsaris adventu pervagata fama fuerat, accolas, ac proceres erexerat; ita ut Araulionensis Princeps in Aprutianos profectus, Aquilam, & Amatricem urbes recuperaret, indigenis pecunia, qua exercitui satisfaceret, multatis. In Apulia cum pellicere ad defectionem Baruli oppidanos tentarent, re patefacta, Julius Neapolitanus peditum præfectus, cum nonnullis oppidanis, facinoris auctoribus, ac conscis, capite poenas luit. Græco Venetorum equitatu in ea provincia aucto, cum is sæpius ex urbibus exiret, agros non modo tuebatur, verum tuta ad commeatus excipiendos itinera reddebat, Pignatello, Borellique Comite equitum Græcorum virtute, ac disciplina ex iis finibus expulsis. At cum Vastium Marchionem Monopolis oppugnationem moliri ad Viturium Legatum perlatum esset, quingentorum peditum Ricciardo Pitilianeus, ac Felice Perusino præfectis, duabus triremibus impositis, Monopolim firmiore præsidio firmavit; oppido cum summa auctoritate Andreas Gritus Venetorum magistratus præerat. Montisbelli, & Carpenæ Comites haud exigua militum manu ibidem erant, qui ut fortiter hostium conatus excipere, ac propulsare possent, summo studio in circuitu cuncta complanare; munire mœnia; civium animos confirmare; necessaria cuncta ad firmandam urbem parare. Interim cum Vastius exercitum admovisset, ipse cum nonnullis e suis prægressus situm urbis intente explorare, qua maxime pateret ad urbem invadendam aditus scrutari. Nec mora, cum suis Petrus Frassina egreditur; pari virtute, ac fortuna utrinque leviori certamine pugnatum. Mox Vastius operibus intentus, ut propius accederet, vineas agebat, glebæ defectu olivarum sarmentis, quibus abundat regio, opera struebat: atque ut triremium subsidia oppidanis averteret, brevi militum industria munitionem vi-

*Aquila &
Amatrice
ab Araulio-
nensi in
Aprutianis
occupata*

*Ricciardus
Pitilianeus
& Felix
Perusinus
cum præsi-
dio Monopo-
lim missi.*

*Andreas
Gritus Mo-
nopolis præ-
fectus.*

*Vastius
Marchio
Monopolim
aggreitur.*

cino in litore erexit, quæ ipsarum triremium tormentis summo impetu disiecta est, propugnaculumque ad portum Veneti struxere, quo maris aditus ab hostium injuriis tutus pateret: quæ res ad urbis salutem summo momento fuit. Nam Camillus Urfinus a Tranio cum tribus triremibus subsidio supervenit, secumque Angelum Sanctocorcium, virum strenuum, atque arte elaboratorum ignium inventorem, duxit, cujus ope injectus in vineis hostium ignis, pabulum ad flammam alendas sarmentorum materia suppeditante, omnes fere illius vi absumptæ sunt; ita ut ad illas reficiendas, atque instaurandas multum laboris, ac temporis opus fuerit; assiduus præsertim tormentorum ictibus, quæ e duabus turribus displodebantur, hostibus male habitis, ac perturbatis. Tandem post multos labores cominus moenia quati coepta, stratis multis partibus, aditus patefactus: noctu milites, atque oppidani disiecta sarcire aggressi, intercludere hosti vias, dejectam in fossas materiam intus, qua se tuerentur, comportare: magnus civium ardor, incredibilis ad munia militaria obeunda militum solertia: in mulieribus quoque ipsis generosus animi impetus emicabat, quo pro moenibus milites incitabant, proprioque commeatu juvabant: strata etiam ipsa, ac pulvinaria ad munimenta reparanda impendebant. Vastius milite adori urbem non ausus esset; ni moræ pertæsus, multarumque rerum inopia adactus eventum experiri satius, quam re infecta, regredi statuisset. Itaque magno impetu urbem aggredientem intrepide milites excepere, multorumque cæde pulsus inceptum prætermittere coactus fuit; quodque vi minime obtinere potuerat, obsidione consequi posse ratus, undique urbem circumfidere statuit. Verum ex ea bellandi ratione cum multa suis copiis incommoda accederent, lenteque stipendia persolverentur, seditiones, ac tumultus inter milites, & præcipue Italos pedites ortæ, quorum major pars, relictis signis, in oppidum concessere, Venetæque militiæ adscripti, ne obsessis incommodo essent, mari Tranium mittebantur. Dum transveherentur, duæ triremes maris, ac procellarum impetu disiectæ, atque propinquis litoribus illisæ; cujus eventus rumor, cum ad hostium castra pervenisset, Hispanorum manus ad prædam ex naufragio colligendam accu-

*Camillus
Urfinus ad
subsidium
Monopolit
anorum.*

*Vastius a
Monopolit
anis reje
ctus.*

1529

currit, qua mox a praesidiariis Tranii militibus recepta, haud mediocri Hispanis ea res constitit. Neque adhuc obsidionem hoste relinquire, Legatus Viturius censebat, ut Caesareanorum oppidum aliquod nostri aggressi, hostes a Monopolitana obsidione revocarent. Verum Ceres satius esse ducebat, ut aucto Monopolis praesidio, improvise milites egressi, hostes nihil hujusmodi opinantes in castris adorirentur, qui Italorum discessione, Germanorum fessis animis, atque corporibus, minus ad obsistendum parati erant. Itaque cum duobus peditum millibus Amalphitanus Princeps in oppidum pervenit, inde obsessis robur, ac vigor accrevit: ante solis exortum oppido erumpentes, magno impetu castra hostium aggrediuntur; ad vallum pugnant; multos interficiunt, quorum loco alii ad propugnanda castra subeunt; sed & loci natura, & vallo muniti, ut castra defererent, minime cogi potuere. Interim Veneti nova subsidia, & commeatus navigiis transmittenda parant. Hujus rei rumor cum ad Vastium pervenisset, spe dejectus, obsidione soluta, Conversam cum se recepisset, inde Neapolim profectus est. Senatus prospero hoc eventu in spem Brundusii iterum potiundi adductus, classis Imperatori, ne Corcyrae amplius cunctando tempus tereret, in Apuliam proficisci jubet, qui a promontorio Iapygio omnem excurrando maritimam Apuliae oram infesta maria hostibus reddebat, atque Brundusio per dedicationem potitus, ac Joanne Francisco Justiniano Reipublicae nomine praefecto, arces circumsidet. Camillo Ursino expugnandi onus tribuitur, moenia quassantur, dejiciuntur; incolae omnium rerum necessitate premuntur, spe tantum Caesareanae classis nixi. Simeon Romanus dum impigre, ac fortiter operam in ea expugnatione navat, fato concessit.

Amalphitanus Princeps Monopolim cum praesidio ingreditur.

Vastius, Monopolis obsidione relicta, Neapolim proficiscitur.

Brundusio a Venetis capto Joannes Franciscus Justinianus praeficitur. Simeonis Romani obitus.

Interea Urbinas in castra Venetorum pervenerat, & quamprimum, uti decretum fuerat, Mediolanum versus movere statuit; cum Franciscus Borbonius se eodem itinere ducturum copias significasset; ac ii, qui Sfortiae militabant, partim Gallo, partim Venetis adjuncti, ut utroque exercitu hostes oppugnarentur, spe haud mediocri erecti essent, non minus Borbonii fortuna, quae per hos dies illi felix affluerat, quam hostium incommodis, ac necessitate voti se

com-

compotes futuros. Nam multa trans Ticinum oppida deditione Borbonius receperat; neque præter duas arces quidquam Cæsareani in ea regione retinebant, neque eorum militum præsidio, qui ad duo millia ex Hispaniis advenerant, atque a Genuensibus urbem ingredi prohibiti, Mediolanum introierant, hostium vires augebantur; etenim omnium rerum egeni, ac prope seminudi, horrido, squalidoque adspectu, ut fame confecti viderentur, ærumnas, calamitatesque aliorum haud parum auxerant, pecunia, rebusque ad victum necessariis in dies deficientibus. Copiæ ad Divi Martini oppidum, quod quinque millia passuum a Mediolano abest, convenere: ibi de bello administrando consilio habito, statutum est, duplici exercitu urbem circumsidendam, ut amplissima civitas in plures partes distenta facilius in potestatem veniret. Verum lustratis copiis, valde imminutus militum numerus conspiciebatur; Galli Venetos, Veneti Gallos insimulabant, alteri in alteros culpam conferebant: Præfecti, ductoresque animi vim ad tantum facinus aggrediendum necessariam remittebant, bellandi ardore restincto, ut tandem sejungere copias, ac separatim oppugnationem aggredi non sine periculo posse compertum fuerit. Ea res cœptis desistere, atque abducere exercitus imperatores coegit, alia ratione hostes oppugnatos: nam Borbonius Landriani, Urbanas Modoetiae castra posuere, Sfortia Ticinum cum suis copiis ingredi statuit, eo consilio, ut qua quisque posset, itinera impediret, regionem vastaret, comneatus interciperet; his victoriam nancisci, ac tandem Mediolanum, & Comum, quæ duæ insignes urbes Cæsari parebant, in suam redacturos potestatem rati: fieri enim non posse, ut Mediolanum ipsum tot calamitatibus oppressum, confectumque, annonæ summis in angustiis, vastatis, ac direptis agris, sævientibus in incolas militibus, nutantibus civium animis, diu sustineretur. At cum Gallus in castra pervenisset, omissamque Mediolanensis oppugnationis occasionem cerneret, Genuam cum suis copiis contendere in animo se habere significavit; ad id in primis a Cæsare Fulgoso impulsus, qui inani spe adductus, omnia celerrime, ac nullo fere negotio confectum iri pollicebatur. Itaque ad castra cito regressurum se dicere,

Urbi-

*Franciscus
Borbonius
Genuam in-
vadendam
decernit.*

1529

Urbinate hortari, ut cum Sfortia in iisdem locis manerent, e quibus hostibus damna inferre possent, neque obsessis ulla quiescendi facultas daretur. Kal. junii Franciscus Borbonius, arrepto Ticinum versus itinere, exercitum movit; impedimenta, & machinas bellicas, primumque suorum agmen iussit incedere, cui Guido Rangonius præerat; ipse medium, postremum Claudius Rangonius ductabat. Hujus rei Antonius Leva per speculatores antea certior factus, urbe egredi, Gallos insequi, ac, si ita ferret occasio, cum hoste acie configere, nihil hujusmodi opinantem opprimere decrevit. Mediolani ad arma conclamatur, coacti milites, candido amictu superinduti, ut a suis noscerentur, Antonium Levam sequuntur; illum podagra, & articulari morbo membris fere cunctis captum, sella incubantem, quatuor armati gestant; summo silentio, tubarum clangore, tympanorum sonitu omisso, ordine militari incedit. Duo millia passuum hosti proximus, ab exploratoribus edoctus, nondum Landriano abiisse Gallos, citatiore gradu progressus, extremum agmen adoritur, ac priusquam illius adventum persentirent, invadit hostes, qui inopinato Cæsareanorum adventu perterriti, nihil ex ordine agebant; non vires, non animum ostentabant, ut a pedite, & levioris armaturæ equite impetu facto, loco cedere, seque recipere cogerentur. Franciscus Borbonius media in acie subsistit, hostium aggredientium conatus, atque impetus egregie sustinuit. Utrinque pari animo, haud dispari fortuna pugnatur; non minima spes in Germanis erat, quos ad duo millia & quingentos, partim ex hostium transfugis, partim ex Germania evocatis, coegerat. Verum cum Antonius Leva cum reliquis copiis, in quibus veteranus miles Hispanus erat, supervenisset, perculsi Galli, ac Germani loco cedunt. Itali pedites ad duo millia, Hieronymo Castellioneo, & Claudio Rangonio ducibus, labantes reliquos confirmant; præliantur aliquandiu æquis animis; tandem cuncti terga hostibus dantes fuga salutem quæsirere. Borbonius præaltam fossam equo transilire nixus cum Castellioneo, Claudio Rangonio, atque aliis plurimis in potestatem hostium venit; equi, jumenta, vehicula, sarcinæ, machinæque bellicæ hostibus prædæ cessere: qui superfuerant, in diversas partes dispersi, quam-

*Antonius
Leva Gal-
los aggre-
ditur, & fun-
dit.*

*Franciscus
Borbonius a
Cæsareanis
capitur.*

1529

*Urbinas
Cassianum
se recipit.*

quamplures in ditiones Venetorum excepti afflictis rebus per-
fugium invenere . Prælii eventus cum ad Urbinatem allatus
esset, Modoetia movere, atque ad Cassianum, ubi prius fue-
rant, castra locare statuit; quinque peditum millia sub signis
habebat, quadringentos cataphractos, ac septingentos levioris
armaturæ equites : ad hæc sarcinas, atque impedimenta .
Præalta erat via, qua iter agendum erat, copias in tres acies
sejunxerat tanto intervallo, quantum, ut sibi invicem subve-
nire possent, satis esset : magna sclopetariorum manu me-
diam aciem protegebat, sinistra Cæsareanos distingere cona-
tus : levis equitatus regionem undique excurrebat; hostium
consilia explorabat, ne qua inopinato impressio fieret . Hac
arte incolumem exercitum ad Cassianum perduxit, propin-
quum Abduæ flumini oppidum, cui pons superinjectus in
Abduanam glaream transitum præbebat : hoc veluti muni-
mento exercitum tutari, circumquaque castra aggere, ac fossa
munire statuit, una tantum iter ad castra faciente via; inde
Laudi, ac Ticino succurri, damno hostes affici, Reipublicæ
fines defendi, Genuensi expugnationi magnum momentum af-
ferri poterat . Hoc ducis consilium mirifice probavit Senatus;
quamvis Joannes Maria Fulgosius Brixiam ducendas copias,
cum impares numero hostibus essent, censeret . Nam Leva re-
centi victoria elatus, jam animo de foederatis triumphum du-
cens, Urbinatem insequutus, ad Vavrium, quod duo millia
passuum a Venetis aberat, castrametatus est, cum plerique il-
lum Abduam trajecturum, Brixientem, ac Bergomatem agros
vastaturum, vererentur . Nostri levioris equitatus numero,
ac virtute hostibus præstabant; qui circumjacentem regionem
lustrabat, ne commeatus hostibus importarentur, impediabat,
tantumque terroris injecerat, ut nemo extra vallum egredi
auderet . Urbinas & loci opportunitate, & rerum copia milites
sustentabat; neque civitatibus, atque oppidis oneri erat; ad-
huc Fulgosio contradicente, atque alio adduci exercitum sua-
dente . Sæpius hinc, atque inde levioribus præliis dimicatum,
pugna male habiti hostes discedere coacti : justum prælium
imperatores detrectabant . Antonius Leva, ut aliquo faci-
nore accepta damna sarciret, Cæsarem Neapolitanum trans
Abduam ad diripiendos Brixientem, ac Bergomatum fines
mittit .

*Antonius
Leva ad
Vavrium .*
*Cæsar Nea-
politanus à
Leva trans
Abduam
missus .*

1529

mittit. Urbinas re per speculatores cognita, Comite Calatiæ in castris relicto, haud parva cum militum manu, qua hostes flumen trajecturi erant, in insidiis se collocat; parte hostium trajecta, inopinato a tergo alios, qui adhuc in ripa substiterant, adoritur, ac ne fuga salutem consulerent, occupare equites, atque intercludere aditus viarum jubet. Hostium præfectus præsentem periculo perculsus, excindi pontem, ne Urbinas, transitu facto, aggrediretur, mandavit; qui cis flumen erant, ad mille & quingenti, aut cæsi, aut captivi in nostrorum potestatem pervenere: in his Hispanus miles a proceræ statueræ femina, quæ virum ementita inter milites Calatiæ Comitum stipendia merebat, captus est; *Margaritonem* illam vocabant, qua in conspectum Hispani quadam die venire iussa, Comes ad Hispanum versus, illum ludificando: *En, inquit, miles, qui te captivum fecit*. Tum Hispanus, *in sua calamitate id sibi solatii esse, inquit, quod in manus viri strenui, ac fortis pervenisset*. Verum cum feminam illam esse intellexisset, mœrore atque pudore confectus, indignabundus vita excessit.

Hispanorum milites
ab Urbinas
cæsi, & capti.

Urbinas, ne nihil agendo tempus tereret, continuo multa animo agitare; duces, ac præfectos ad consilium vocare; moliri quam potissimum ratione hostes ad castra deferenda cogeret; tandem universis egredi copiis, atque acie, si occasio tulisset, configere cum hoste decrevit. Itaque in unum locum machinis bellicis coactis, cum universis copiis castris, ac tribus tormentis egreditur, eo consilio, ut illis a tergo relictis, cum primum ad certamen ventum esset, ipse simulato timore se reciperet, inde hostes, ut tormentis potirentur, insequenturos sperabat. Tum machinis bellicis exemplo displois, ordines hostium turbare cœpit, ac nihil hujusmodi opinantes disjicere, ac vulnerare interea majori impetu illos turbatos, ac palantes aggressurus. Sed res minime consiliis respondit: nam Calatiæ Comes cito nimium cum perditum manu prægressus, longinquo a castris loco pugna cœpta, cum hostes diutius sustinere non posset, quamvis Ducis muneri non deesset, pedem referre coactus fuit. Urbinas cum periclitantem animadverteret, cum reliquis copiis præsto fuit, tantaque vi, atque impetu hostes invalit, ut Cæsareani milites, qui nostros insequerantur, in fugam coniecti, nullo ordi-

ne

ne ad castra redire, Venetorum militibus semper urgentibus, compulsi sint. Mille ac quingenti Antonii Levæ pedites cædem, vel captivitatem perpeffi sunt, ut mox neque exire castris milites sineret, neque aliquid aggredi auderet: inter varias curas, ac difficultates suspensus animo hærebat; hinc com meatuum inopia premi, inde movere castra famæ, ac militari virtuti indecorum videbatur; in Venetorum regiones incassum exercitum duci, urbibus, oppidisque & præsidio militum, & annona munitis: in Mediolanensibus diuturnitate belli, militum injuriis suprema prope desperatio inerat; Cæsareanorum jugum excutere, ac Sfortiæ imperio, cujus dominatum experti fuerant, maxime cupientibus. In hoc ancipiti rerum eventu Leva se Mediolanum recepit: illo profecto, Urbinas castra ad Modoetiam urbem propius admovere decreverat.

*Antonius
Leva Me-
diolanum
regreditur.*

Ita res Insubrum se habebant, cum Galliæ Rex inter belli, pacisque consilia pendens, modo se quamprimum in Italiam venturum significaret; nonnunquam vel adverso suarum copiarum fato, vel filiorum cupiditate animum ad pacem flecteret: multa per suos oratores Venetiis cum Senatu agebat, & a foederatis, pecunia loco militum solveretur, petebat; his de rebus oratores ad se mitteret; atque classem in mare Tyrrhenum, & subsidia in Hispanicam, quam moliri se ajebat, expeditionem, subministraret. His Senatus decreto responsum est: quos ex foedere sponddisset milites præstaturum; nihil esse cur pecunia miles mutaretur; militum virtute belli munera obiri: quamprimum Italiæ appropinquaret, oratores missurum; copias, Reipublicæ Legatos, Imperatorem denique ipsum Regis imperata in bello administrando facturos; Contra-remum Legatum cum viginti selectis triremibus quamprimum Massiliam, ut cum regia classe conjungeretur, profecturum; demum quæ conditionibus, pactisque teneretur, moto in Hispanicam bello, collaturum. Sed altera ex parte secreto de incunda inter Carolum, ac Franciscum pace consilia agitabantur; Margareta Austriaca, Cæsaris amita, quæ Belgio præsidebat, in id enitente, cui ipse facultatem contractandæ, firmandæque pacis dederat. Hæc per nuntios sæpius in Galliam missos Regem ad pacem hortabatur; a qua licet minime averso animo esset, prius tamen, an ad summi momen-

*Margareta
Austriaca
de pace cum
Gallis agi-
rationes.*

1529

Lelubajardus a Rege in Belgium missus.

Ludovica Regis mater ad Cameracum ad pacem sanciendam.

Franciscus Rex, ut Senatus oratoribus mandata de pace daret, posulat.

Senatus mandata patri subscribendi oratoribus tribuit.

Andreae Naugeri obitus.

Marcus Minius orator in Gallia.

Veneri per Justinianum oratorem in Italiam Gallos allciunt.

ti negotium peragendum mandata Cæsaris sufficerent, disquirere voluit; ad eam rem explorandam Lelubajardum cubicularium a secretis in Belgium misit, visaque quam Margaretae amplissimam facultatem Cæsar dederat, Rex Ludovicam matrem Cameracum misit, ut de pace ageret; iis se, quæ ambæ simul decrevisserent, pollicitus assensurum. Rex ea consilia initio tecta, mox oratoribus explicuit, nullas concordiae conditiones amplexurum testatus, ni prius Senatui, ac reliquis foederatis expositis, eorum voluntas accederet: interim propensum illius, atque benevolum in Rempublicam animum officii plenis testari verbis; ad pacem hortari; demum petere, ut a Senatu oratoribus ad negotium conficiendum mandata mitterentur. His a Patribus intellectis, quamvis Regis consilia, actionesque suspectas haberent, quippe qui modo in Italiam se venturum, modo ingentia subsidia submissurum cum diu affirmasset, clam de pace cum Cæsare agitaret; attamen ne ab eo, quod ceteri Principes cupere videbantur, alieni se patefacere, mandata oratoribus, ut paci subscriberent, dedere, modo communi reliquorum foederatorum consensu esset amplectenda. Illud adjectum est, si Rex ab Italico proposito itinere abstinere velit, saltem copias ad decem millia peditum augeat; duodecim millia præter cataphractos, & leviores equites, tormentaue, Reipublicæ militaturos. Nondum his Senatus literis in Galliam allatis, Andreas Naugerius gravissimo morbo conflictatus Blesis excessit, vir excellenti ingenio, omnibus disciplinis, politioribusque præsertim studiis instructus. A prima juvenia Bartholomæi Liviani, terrestrium copiarum Imperatoris, consiliorum particeps, atque itinerum comes; mox accedente ætate, summis negotiis apud summos Reges assuetus, cui ob singularem facundiam, maximarumque rerum usum Decemviri Historiæ Venetæ conscribendæ onus detulere: licet illius fructus acerrimi ingenii censura, ex testamenti tabulis concrematis libris, ad posteros minime pervenerit; ex cujus obitu summus omnium ordinum civitatis mœror fuit. In ea legatione Marcus Minius suffectus est. Sebastiano Justiniano literæ dantur, quibus quo in statu res Italiæ sint, Regem edoceat; octo millia peditum in Hastensem agrum Rempublicam si in Italiam

liam venerit, obviam missuram; hunc militum numerum singulari studio augeri; octingentos cataphractos, mille quingentos leviores equites in promptu esse: Sfortiam duo peditum millia habiturum; Florentinos quinque millia, leviores equites sexcentos: si ipse, ut fertur, triginta millia armatorum, adjectis quinque peditum millibus, quorum stipendiis persolvendis vicena in singulos menses aureorum millia Senatus pollicetur, in Italiam adduxerit, amplius quinquaginta militum millibus, præter equitatum, exercitum conflatum iri; atque non modo ad obsistendum hostibus, verum etiam ad confli-gendum, & vincendum satis futurum: si vero ea Regis menti infidet sententia, minime transgredi Alpes velle, viginti peditum millia, adjecto equitatu, sub claro, militariumque rerum experientia insigni imperatore, in Italiam, mittat; ne Cæsari advenienti nobilissimæ provinciæ excurrendæ liber undique campus pateat. Id tertium superesse, si Cæsar, quod vix credi potest, de sua profectioe consilia relique-rit, qua ratione bellum gerendum sit; id si eveniat, duo-decim millia peditum ab eodem postulare, Rempublicam to-tidem habituram, duo Sfortiam, quatuor Florentinos præ-staturos, ut triginta millium exercitu confecto, equitibus adjunctis, bellum confici, repelli hostes, ac debellari tan-dem possint. Ut hæc perficerentur, exercitum numero, ac virtute militum instaurare, atque augere Senatus niteba-tur; ob id Præfecti, ac Duces ad delectus peditum, at-que equitum habendos designati: Sigismundus Malatesta, Ber-nardinus Montacutius, Gabriel a Ripa, Hercules Poeta, Pompejus Ramazzottus, Antonius Scolarius, Justus Gual-dius, Babo Naldius, Galeottus Malatesta Ariminensis in eo numero, atque alii fuere. Ad hæc cum Germanos per Triden-tinos saltus in Cisalpinos exscensuros multis nuntiis perferre-tur, ne quid ea in parte detrimenti Respublica caperet, Jo-annes Delphinus legatus a Senatu deligitur, muniendorum adi-tuum, qui ex Germania in Veronensem agrum patent; ordina-riorumque militum recensendorum causa Franciscus Paschalicus legatus creatus est. Inter hæc primum subobscore, dein crescen-te, ut assolet, fama, vulgari coeptum; Sfortiam clam cum Cæ-sare de pace agitare. Id licet minime sibi suaderet Senatus, tot

*Præfecti
militum ad
novos dele-
ctus a Se-
natus desi-
gnati.*

*Joannes
Delphinus
legatus trās
Mincium.
Franciscus
Paschalicus
in Veronen-
sibus lega-
tus.*

*Rumor de
Sfortie cū
Cæsareanis
tractationi-
bus.*

1529

beneficiis Mediolani Ducem devinctum, separatim quidquam acturum: attamen moveri castra, atque tutiori loco locari placebat, ne, si quid inopinato accidisset, ad Bergamo subveniendum aditus intercluderetur: ac primum ad Laudem castrametari; tum ad ducem in fide retinendum, tum oblata occasione ad aliquid adversus hostes moliendum opportunum videbatur. Verum re maturius perpenſa, Leva ad Trevium potiundum, ut a Bergamo subsidia averteret, animo adjecto, ac de adventu Germanorum in Veronensium fines rumore increbrescente, intra Reipublicæ fines reducere exercitum decretum est. Urbinas cum copiarum parte Brixiam se recepit, cum reliquis Calatiæ Comes Bergomum se contulit. Joannes Fulgosius summa fide, ac prudentia Venetarum copiarum Præfectus, morbo correptus interiit. Filii a Senatu ob patris in Rempublicam merita honoribus militaribus decorati: Cæsar leviorum equitum præfectura ornatus, Alexander cataphractorum ductor, Annibal peditum major Præfectus creatus est. Interim, urbe Monopolitana obsidione soluta, Amalphis, & Juvenatium Apuliæ oppida a Venetis capta sunt. Inde majora animo classis imperator, ac legati concepere, consilia hostium interturbare agresſi, quos cum Arausionensi Principe in Hetruriam exercitum ducturos, Perusiamque oppugnatuſ, per exploratores cognitum erat. Ac per eos dies Urbinatis uxor per literas Senatui significaverat, vereri, ne, ut rumor erat, bellum Ducis ditionibus inferretur: itaque ut trium millium peditum jam decreta stipendia ære publico ad protegendas eas regiones perſolverentur, a Senatu sancitum est. Imperatori, ac Legatis mandatum, ut terrestribus, maritimisque viribus hostem distinendo, ab Hetruria, ac Flaminia invadenda averterent. Rentio Ceriti Senatus nomine gratiæ actæ, quod consilio, atque ope Reipublicæ res in iis provinciis adjuviſſet; mille pedites Viturio legato petenti in Apuliam supplemento copiarum missi.

*Joannis
Fulgosii obitus.*

*Fulgosii filii a Senatu
honoribus
militaribus
decorati.*

*Amalphis,
& Juvenatium
a Venetis capta.*

*Urbinatis
uxori literæ
ad Senatū.*

*Senatus decretum ut
stipendia
militibus ad
Urbinatis
ditionem pro-
regendas sol-
verentur.*

Interea Cameraci in Belgio de pace inter Imperatorem, atque Galliæ Regem secreto agebatur; neque Sebastianus Justinianus, qui cum Reginam Cameracum comitatus esset, in oppido Sancti Quintini morabatur, quid in eo conventu ageretur, certo scire poterat: nihil socio, ac foederato consiliorum Galli-

com-

communicabant . Hæc Senatui significata sollicitos Patres habebant , ne Rex , foederatis omiſſis , cum Imperatore pacifceretur , magiſque in ejus animo præſens utilitatis ſpecies , quam ſociorum fides vim eſſet habitura . Ipſe vero vel ut æquiores , atque honeſtiores pacis conditiones confequeretur , vel ut ſociorum ſuſpectas mentes firmaret , extra ordinem oratores ad Senatum miſerat , qui de expeditione Italica agerent , in quibus Theodorum Triultium , ac Joannem Joachimum , qui Regis nomine Flaminia urbes depoſiti loco apud illum ſtatui peterent , quouſque ad exitum grave illud negotium perducī poſſet : huic rei ſi Senatus annuat , foederi Clementem adjunctum iri ; id ſummi momenti ad res feliciter conſiciendas fore . Ad ea Senatus decreto reſponſum eſt : Reipublicæ ad pacem conſtituendam oratori in Galliis facultatem impertitam : in Cameracenſi conventu de conditionibus diſceptari ; inter cetera de hoc quoque agendum ; neque vero Senatum , ſuis rebus tutis , ac reliquis compoſitis controverſiis , a Regis ſententia , & voluntate alienum fore . Oratorique in Galliis Senatuſconſulto datæ literæ , quibus jura , quæ in Ravennæ , & Cervia urbibus obtinebat , ſummo ſtudio tueretur , injungebatur ; ne de hac re per pacis conditiones tranſigeretur , laboraret ; ad extremum , ni aliter fieri poſſet , urbes Regi ad tempus traderet . Epicoſopus quoque Tarbellenſis per hos dies Venetias venit ; is , ut quæ bello neceſſaria forent , Senatus pararet , poſtulabat ; triginta aureorum millia in ſingulos meſes pro ſeptem millium ac quingentorum pedatum ſtipendiis , ut Regi perſolverentur , petebat . Senatus decreto in hanc ſententiam Tarbellenſi dictum eſt : cupere magnopere Senatum poſt tot bellorum clades Cameraci pacem publicam , ac communem inter Chriſtianos Principes , ita Chriſtianæ Reipublicæ affliſtis , & perturbatis rebus poſcentibus , firmari , regiones juvenes in libertatem vindicari ; quæ ſi adverſante fortuna obtineri nequeant , quid reliquum eſſe , niſi ut bello decernatur ? Rempublicam pacis ſemper ſtudioſam , atque appetentem , bellum tum ſuadere : Regi potentiſſimo in Italiam tranſgreſſo , firmiſſimis , ac validiſſimis copiis , omnia proſpera eventura : illius adventu foederatos , auctis animis , nihil non , quod in rem communem eſſet , præſtatuſ : Tarbellenſem

*Theodorus
Triultius
& Joannes
Joachimus
oratores ad
Venetos , &
eorum offici-
cia .
Senatus re-
ſponſo .*

*Mandata
Senatus ad
oratores
in Gallia .*

*Tarbellenſis
Gallia oratoris
officia
de bellicis
apparati-
bus .
Senatus re-
ſponſo .*

1529

orare, ut Regem hortaretur, atque ad egregium facinus aggre-
 diendum impelleret: ceterum triginta, quæ menstrua pe-
 teret, aureorum millia, non Senatus animo, viribus certe im-
 paria esse: satis fuisse, viginti millia ad pecuniam quinque
 peditum millibus erogandam obtulisse, cum adhuc octo mil-
 lia peditum octingenti cataphracti, mille ac quingenti levio-
 res equites sumptibus suis alendi forent. Regem summa æqui-
 tate vires Venetas metitum, satis sibi factum a Senatu censuis-
 se, nil amplius ob suum in Italiam adventum petiisse: sin
 Rex atque Cæsar ab Italico itinere abstinerent, tum duodecim
 peditum millia sub signis, uti Regi pollicita fuerat, Rempu-
 blicam habituram. Tarbellensis Senatusconsultum minime sibi
 placere aiebat; ampliora petere, hæere, sermonibus anceps,
 hæsitabundus; regias quoque artes non ita satis tegere, ac ce-
 lare, quin sensus animi latebris quamvis involuti manifeste se
 promerent, atque patefcerent. Quocirca Senatus magis ambi-
 gere cœpit, suspecta omnia habere, timere, ne pace devincti
 Reges aliquid in communem aliorum Principum perniciem
 molirentur, ac ne Rex prorsus Italiæ rationes abjiceret. Itaque
 Ludovico Faletro apud Henricum Angliæ Regem oratori man-
 datur, ut quam maxima possit diligentia, quæ Cameraci de
 pace agantur, exploret; Regem adeat; Rempublicam summa
 in illum observantia, ac studio tueatur, roget; neu patiatur
 quidquam Cameraci, quod illi detrimento foret, agi posse:
 id enim non citra summum Italiæ periculum, ac Reipublicæ
 Christianæ damnum eventurum; propensam difficillimis tem-
 poribus Angliæ Regum voluntatem, ac studium Senatum ex-
 pertum fuisse, atque ex eo potentissimos Reges sibi ingentem
 apud cunctas nationes laudem comparasse, quæ illorum no-
 mina æternitati consecrasset. Neque interim qua mente circa
 concordix pactiones Senatus esset, quin apud Gallum orato-
 ri significaret, omittere placuit: in primis Franciscum Sfortiam
 in avito Insubrum imperio retinendum, Mediolani Ducem
 declarandum esse, cujus causa tot suscepti labores, tot the-
 sauri impensi, bellatum per tot annos foret. Tum ut Vene-
 tæ pacis anni M. D. XXIII. pacta perficerentur, ducentorum
 aureorum millia, uti ea cautum erat, statutis temporibus Rem-
 publicam persoluturam, si Ferdinandus Imperatoris frater op-
 pida,

*Mandata
 Senatus ad
 Ludovicum
 Faletrum
 in Angliam
 oratorem.*

*Consilia
 Reipublicæ
 de pace ad
 Gallum ora-
 torem reman-
 dentia.*

pida, quæ ex Vormaciensi foedere debebat, restitueret: ad hæc octoginta aureorum millia, quæ pro eo, quod superiori- bus annis Venetæ copię Cæsareanis junctæ non fuerant pete- bantur, sponte, non ex debito præstaturam. Deinde, si Rex quæ in Neapolitano regno loca obtinet, Imperatori restituat, idem de Apuliæ urbibus Rempubicam facturam, modo ii, qui ad illius partes accesserant, pœna non mulctarentur. Mox quod ad Fiaminiæ urbes spectat, ni alia ratione res transigi possit, in auctoritate Regis futuras; donec jure disceptatio inter Pon- tificem, ac Rempubicam dirimatur. Demum Ferdinandus, uti quoque antea in aliis tabulis concordiæ factum fuerat, cunctis assensurum, pacique subscripturum polliceretur.

*Cæsaris ad
Genuam ad-
ventus.*

Hæc Sebastiano Justiniano de pace agenda Senatus decreto scri- pta fuere vij. idus julii. Cæsar tandem pridie idus augusti Ge- nuam cum quinque, ac triginta triremibus, octoginta majori- bus navibus pervenit; octo peditum millia, mille equitēs ex Hispaniis secum advexerat, Savonæque exponi jusserat. Quo facilius in Cisalpinam Galliam iter arriperent, Placentiam pro- fifici decreverat, præmissis qui copiis necessaria compararent; statimque Antonio Leva ad se vocato, quem post Franciscum Borbonium captum, & Gallos profligatos, mox in Venetos, qui tum ad Cassianum castrametabantur, irritum conatu exer- citum adduxisse diximus, de rerum in Insucribus statu plura egit. Aderant Antonio Levæ hoc tempore duodecim peditum millia: Arausionensis Princeps eodem tempore e Neapolita- norum finibus copias Spoletum adduxerat; eodem Pontificis milites advenere, qui, Barchinone clam cum Cæsare foedere inito, in gratiam redierat. Germani, decem millium peditum exercitu ad Banzanum oppidum lustrato, per Tridentinos sal- tus in Veronensem agrum descendere cœperant, ita ut Cæsa- ri quadraginta millia peditum adfutura constaret; præter equi- tatum, qui virtute plurimum pollebat, Burgundionibus Ger- manis adjectis, simul ad decem millia. Hoc Cæsaris adventu, quamvis ipse ad res componendas, ad pacem inter Principes firmandam se in Italiam profectum, non obscuris verbis signi- ficaret; attamen omnium Itatorum Principum percussæ men- tes, ac sollicitæ, quoniam ingens hic armorum terra, marique apparatus evasurus esset, cum nulla spes in Gallorum subsi-

*Fœdus inter
Pontificem
ac Cæsarem
Barchino-
ne initum*

*Cæsareani
exercitus.
Itatorum
Principum
ob Cæsaris
adventum
cōsternatio.*

1529

diis foret ; jamque Rex abjectis belli consiliis , omnem recuperandorum liberorum spem in pace reposuisset , quam inter ambos Principes Cameraci initam fuisse , incertis rumoribus augente fama , per omnium ora vulgabatur . Magis quam ceteri solliciti Florentini erant , adversus quorum libertatem Clementem cum Cæsare conspirasse ferebatur : reliqui minores Principes quo se fortuna vergeret , spectabant , non in bello , atque armis , sed in deprecationibus apud Cæsarem , & in illius clementia incolumitatem collocantes . Pontifex , qui , libertate impetrata , variis artibus abdita animi texerat , foederatos spe , ac verbis ludificatus , detectis consiliis , in Cæsaris partes palam transgressus , ex illius nutu , atque auctoritate totus pendebat , Cæsarique Genuam adventanti tres e præcipuis Cardinalibus obviam miserat . Florentina Respublica , cui ingentem tempestatem imminere multa portendebant , quatuor statim oratores ad Cæsarem miserat , ut illius mentem explorarent : quod civitas cum foederatis adversus ipsum arma sumpsisset , id , Clemente suadente , atque nitente , factum ; Cæsari suas res commendare ; in illius voluntate , atque auctoritate futuram . Verum cum Pontifici , ac Cæsari maneret immota sententia Reipublicæ Florentinæ immutandæ , nihil obtinere potuerunt . Ferrariensis item oratorem ad Cæsarem miserat . Mantuæ Marchio ad eundem profectus fuerat : ita cuncta pavoris , ac consternationis plena erant . Veneti per tot annos communi omnium consensu Italicæ libertatis , & dignitatis vindices , quamvis armatum Imperatorem in medio Italiæ inspicerent ; Pontificem illi adhæsisse cernerent ; nutantes Florentinos ; reliquos vero magno veluti fulgore correptos , quid consilii caperent , aut quo se verterent , ignorare , nisi in Cæsare perfugium haberent ; a Gallo nulla belli subsidia expectari posse ; tamen infractio animo , impavidi ad omnia fortunæ tela excipienda , durato assiduus curis , ac molestiis animo , nihil humile , aut demissum agere decrevere . Partam a majoribus libertatem , & gloriam , ab iisque posteris per manus traditam conservare statuunt ; neque insitam majorum Principum animis ambitionem , ac fastum experiri velle ; cum sibi suaderent , Cæsarem , qui per tot annos nobilissimæ provinciæ dominationem affectaverat , Pontificem pollicitis oneraverat , reliquos

*Cardinales
Genuam a
Pontifice
ad Cæsarem
missi .*

*Oratores
Italarum
Principum
ad Cæsarem .*

*Venetorum
constantia .*

quos sibi colla submittere perspexerat, a cupiditate non temperaturum; verum quascumque sibi leges libuisset, Italiam impositurum. Itaque cum Leonardus Haimus consilii, ac Hieronymus Pefareus continentis Sapientes de duobus legatis ad Cæsarem designandis ad Senatum retulissent, vigintiduo tantummodo ex Senatoribus assensere. Id omnium animis firmissime hæserat, ut nullis impensis, nullis vigiliis parceretur, quidquid publice, quidquid privatim Veneti possent, id omne pro Reipublicæ incolumitate, ac dignitate impenderetur: inde novos delectus militum haberi; duces, ac præfectos ære publico, & præmiis acciri; urbes munire, quindecim peditum millia Reipublicæ militarent, decretum; neque quidquam, ut perculsos, atque dejectos foederatos confirmaret, animos erigeret, ne adversæ fortunæ telis cederent Senatus omittebat; quæ maxima a Republica expectari possent subsidia præstaturam, Cæsare e Placentino profecto, copias in Parmensem agrum, vicinaque illi regioni loca missuram, ut Cæsareanos ab Hetruria averteret, ac quacumque ratione posset, amicæ Reipublicæ opitularetur. Marcum Antonium Venerium, qui antea ad Alphonsum Ferrariæ Ducem orator designatus fuerat, proficisci Ferrariam jubet, qui Reipublicæ propensum in illum studium Senatus verbis testareretur, difficillimis temporibus cum principe finitimo, ac socio eandem fortunæ aleam subire, eosdem experiri casus non abnuere; propterea hortari, ut quantum possit militum manum comparet, & Mutinam mittat, ut opportune suppetias Florentinis ferat, quorum salus, atque incolumitas summo in discrimine versetur, neque ruere illi possint, quin eodem motu principum Italiæ res convellantur, labefactentur. Dum hæc aguntur, nuntius de pace Venetias perlatus est, quæ Cameraci inter Imperatorem, & Galliæ Regem inita pridie nonas augusti in majori basilica solemni ritu de more promulgata erat. Summa capitum hæc fuit.

Primo. Ut Regis filiis libertas restitueretur, Rex duodena centena aureorum millia pro eorum lytro persolveret; Henrico Angliæ Regi ducenta millia Caroli nomine erogaret.

Secundo. Quæ in Insubribus possideret, Carolo concederet. Hastam, quæque in ea urbe jura haberet, relinqueret;

Ba-

1529

Decretum de duobus oratoribus ad Cæsarem mittendis a Senatu rejectum.

Senatus consilia de novis delectibus habendis.

Venorum ad foederatos adhortationes.

Marcus Antonius Venerius ad Ferrariensem orator.

Pax inter Carolum, Cæsarem & Franciscum Galliæ Regem Cameraci inita.

1529 *Barulum præterea, & quaecumque in Neapolitano regno possideret.*

Tertio. Venetos hortaretur, ut ex Coniacensi fœdere Apulæ loca Imperatoris potestati permitterent; ni id facerent, hostem se illis futurum; Cæsarem triginta aureorum millibus in singulos menses, duodecim triremibus, quatuor navibus, totidem majoribus navigiis adjuvaret.

Quarto. Quod e triremibus ad Delphini portum captis superesset, redderet, vel illius loco pecuniam reponeret, iis detractis, quæ Cæsareani receperant.

Quinto. Furi supremo in Belgio, & Artesia renunciaret.

Sexto. Acta adversus Carolum Borbonium rescinderet: defuncto, quæ iniusta esset ignominia nota, deleteretur: bona posteris restituerentur; quæque eo bello occupata hinc, inde forent, mutuo subjectis redderentur.

Inter fœderatos, ac socios Pontifex in primis numerabatur; deinde Allobrogum Dux, ut imperii fiduciarius: de fœderatis vero, qui simul adversus Cæsarem arma sumpserant, nulla habita mentio. Venetis si intra quatuor menses res suas cum Cæsare componerent, ut eodem pacis edicto comprehenderentur, permissum. Firmata itaque pace, qua etiam Angliæ Rex, & Ferdinandus Austriæ Archidux Rex Hungariæ continebantur, atque iis detectis, quæ diu latuerant, consiliis; quamquam ratione Cæsari, si adversus Rempublicam arma moveret, obsistendum esset, plurimis, atque assiduis consultationibus Patres disquirebant: ac præter ea, quæ ad continentis curam spectabant, visum est, ut Respublica maritimarum rerum usu, atque experientia insignis, & pollens, in primis omnem præsidii spem in classe poneret. Quamobrem illius imperatori Senatus decreto mandatum, ut si Brundusii arces, quarum expugnationi operam navabat, bidui, vel tridui spatium aut deditio, aut vi in suam potestatem redigere possit, nulli communicato consilio, opus perficiat: deinde coactis cunctis triremibus, Corcyram contendat; inde ad Rhizonicum sinum ad Ascrivii fauces classem ducat, quam omnibus rebus instructam, remiges, milites, tormenta, ac si quid aliud, in promptu habeat; quo ex loco & sinum Adriaticum tueri possit, & maritimas Apuliæ, Neapolitanique regni oras bre-

*Mandata
Senatus ad
classis Im-
peratorem
de Brundusii
arcebus
expugnandas.*

vi momento adiens excurrere; quod si Cæsareana classis in ea maria se conferat, prælio decerneret. Interea Galliæ Rex, qui, uti diximus, ea, quæ in Neapolitano regno possidebat, conditionibus pacis Cæsari restituere debebat; idemque ut Veneti facerent, enixurum pollicitus fuerat; per suos oratores a Senatu petebat, ut quamprimum oppida, quæ in ea provincia Reipublicæ parebant, quemadmodum Cameraci convenerat, Imperatori traderet. Ea de re præterquam quod Coniacensi foedere cautum esset, id loco summæ gratiæ ab ea Republica impetraturum, cui ipse, prioresque Reges summa benevolentia difficillimis temporibus adfuerant: nulla alia ratione filios in spem regni enutritos recipere a Cæsare posse. Senatus decreto responsum datur: eadem mente erga Regem Rempublicam esse; nullis fortunæ casibus ab ea se amicitia, quam summo studio maiores illius coluerant, avelli passuram; optasse suis rebus quoque Cameracensi pace consultum fuisse, atque cum reliquis principibus concordiæ rationes initas: ceterum quod ad Apuliæ loca attinet, Coniacensibus pactionibus nequiquam cogi, cum illis cautum esset, de pace, Republica non adsentiente, minime agere Regem oportere; quod modo efficere nequeat, pro sua in Regem voluntate magis opportune facturam, cum duorum mensium spatium ad tradendos Regi filios statutum esset: interim sperare aliquas cum Cæsare pacis conditiones iniri posse. Hac re cognita, maris Præfectum in Italiam Rex mittere decrevit, ut ad pacem cum Venetis, aliisque principibus Cæsarem hortaretur; Rentioque Ceriti mandaverat, ut quæcumque in Neapolitanorum finibus in potestate Regis Gallorum essent, ex foedere Cæsari restituerentur; idemque, ut Veneti magistratus efficerent, nitentur, qui prius de Senatus voluntate certiores facti abnuerant: Patrumque infederat animis, potius omnia experiri, quam ut Insucribus Cæsarem potiri paterentur. Quocirca sociali foedere soluto, recens cum Francisco Sfortia ineunt, ne sibi desit, hortantur; omnem operam, studium, vires adhibituros; nullis periculis, sumptibusque, ne avito imperio spoliatur, parcituros. Interea quo tandem Cæsaris in Italiam adventus, exercitus terra, marique conquisiti tenderent, cuncti non modo Principes, sed etiam populi spectabant: hinc magnum imminere

1529

Franciscus Rex a Senatu petit, ut urbes Neapolitani regni Cæsari tradat.

Senatus responsum.

Urbes Neapolitani regni a Gallis Cæsareanis restitute. Veneti cum Sfortia novum foedus ineunt.

1529 nere bellum ; inde post afflictas diu , ac turbatas Italiae res pacem effulgere : hæc omnia penes Cæsarem esse , qui validis succinctus copiis , Pontifice amico , ac socio , reliquis Italiae Principibus timore perterritis , nihil illius adverso nutu audentibus ; Gallis pulsis , atque Italicis cunctis rebus ex Cameraci foedere nuper firmato cedere coactis , belli , ac pacis habenas obtinere videretur ; in Venetos tantum onere incumbente .

Attamen Cæsar cum primum Genuam appulisset , pacem se , ac tranquillitatem Italiae redditurum apertis verbis non modo dixerat , sed vulgandum quoque apud omnes curaverat ; quamvis ea , quæ ad bellum necessaria erant , summo studio compararet . Neque Veneti ulla re sibi deerant , ut hostem fortiter terra , marique , munitis urbibus , terrestribus auctis copiis , classe quinquaginta duarum triremium constanter hostium impetus exciperent . Verum plurima ea tempestate contingere , quæ Imperatoris animum , licet Italiae dominandi cupidum , evocare , atque avertere potuere . Nam Suleimanus Turcarum imperator Byzantio cum ingenti exercitu movens , Pannoniam invaserat , ut Joannem Hungariæ Regem nuper a Ferdinando pulsum in regnum restitueret ; Budamque Regum sedem adortus paucis diebus occupaverat ; equitatu , ac peditatu uberri-
mos Pannoniæ agros diripuerat , atque vastaverat ; omnemque inferiorem Pannoniam , expugnatis arcibus , ac plerisque munitionibus oppidis , in suam potestatem redegerat ; finitimaque Austriæ loca ferro , igne , cæde incredibili mortalium terrore foedaverat ; ac Viennam illius provinciæ caput aggressurum minitatus , magnam commeatum , bellicarumque machinarum copiam colligi jusserat , ut Danubio amne urbem versus veherentur : quæ magno militum præsidio firmata , nisi Turcæ obstitisset , ad tantos remorandos conatus nullum impedimentum inventurus , aditumque in penitiora Germaniæ loca sibi facturus videbatur . Harum rerum tristes nuntii haud parum Cæsaris mentem commovebant : his accedebant frequentes Ferdinandi fratris literæ , qui rerum suarum statum , potentissimas acerrimi hostis vires , quibus par vel sustinendo non esset , fratri significabat ; petebatque , ut nisi funditus Pannonias excindi vellet ; nisi triumphantem hostem Viennæ cernere , ingentia subsidia quamprimum mitteret . Ad hæc quotidie hære-
ses

*Suleimanus
Pannonias
aggreditur .*

*Buda a Su-
leimano ca-
pta .*

ses in Germania incrementa fumere nuntiabantur ; qui hac peste infecti erant , novas res moliri , cogere milites , copias parare : his nisi quamprimum obsisteretur , magnam Germaniæ , atque imperio perniciem , ingentia universæ Christianæ Reipublicæ mala irreptura . Hæ res animum Cæsaris haud mediocriter vexabant , agitantem nulla facti egregii spe , nullo tot laborum , ac impensarum digno facinore Italorum principum animos suspectos teneri : interim potentissimum hostem , nullo obsistente , regiones percurrere ; urbes expugnare ; provincias in suam potestatem redigere ; acerbiora minari , dum ipse tempus terendo suarum cladum spectator esset . Itaque cœpit animum ad pacem flectere ; niti , ut , compositis Italiæ rebus , laboranti Pannoniæ , timentique Germaniæ succurreret , sæpius de pace loqui , cupere se controversias cum Venetis definire . Idem qui maxima apud illum gratia , atque auctoritate poterant , suadebant , inter quos Andreas Auria per Federicum Grimaldum Reipublicæ suam operam in agenda pace detulerat , propensumque in illam Imperatoris animum esse significaverat . Senatus , qui pacem cum dignitate semper bello antetulisset , eundem Grimaldum ad Auriam remisit , ut pro illius benevolo in Rempublicam animo gratias ageret , paratumque ad pacem cum Cæsare ineundam studium significaret . Clemens quoque cum Marco Cardinali Cornelio de pace colloquutus , eniti se magnopere aiebat , ut Cæsaris animum ad pacem cum Republica ineundam impelleret , ad eandem amplectendam vehementer Senatum hortari . Senatus Pontificis erga pacem studium laudibus efferre , ab ea nunquam averso animo fuisse . Venetias quoque per eos dies Sigismundus Turrianus Mantuæ Marchionis orator venit , qui Cæsaris optimum in Rempublicam animum testatus , ut Mantuæ de concordia conditionibus ageretur , Marchionis nomine rogaverat : illuc , qui suo nomine agerent , cum mandatis Cæsarem missurum , ut pax e Reipublicæ dignitate conficeretur , nihil se prætermisurum . Marchioni gratiæ actæ , publicumque pacis desiderium affirmatum .

Dum Respublica ad concordiam sollicitatur ; ac nihil , quod ad bellandum necessarium esset , hinc , atque inde præmittitur , Franciscus Sfortia , cui gravia post Cæsaris in Italiam adventum imminere pericula videbantur , ut cum Cæsare ,

avi-

1529

Andreas Auria suam operam in pace cti Cæsare sancienda Reipublicæ defert.

Clemens per Cornelium Cardinalem, & Mantuanum Marchionem per oratorem de pace cum Venetis agunt.

1529 avito imperio retento, in gratiam rediret, summopere optabat; nihilque Senatu inconsulto aggredi poterat. Marco Antonio Venerio significavit, cupere se legatum ad Cæsarem mittere, ut illius animum leniret, bellicumque apparatus, quo se petatum iri fama ferebatur, remoraretur: id in primis illum decere, quod Cæsaris beneficiarius, ejusque vicem obtinens in Insulubris esset: eadem ab illius oratore Senatui significata. Neque impellere, neque adhortari Sfortiam placuit: quid sibi magis conducere videretur, id efficeret, permissum; adjectum, certo sibi Senatum suadere; nisi se conscio, & consiliorum particeps, cum Imperatore pacem non confecturum. Negotium illud Caracciolo Protonotario, & Garziæ e Padilia a Cæsare datum erat; qui cum sæpius Sfortiam adiissent, ut Ticinum, atque Alexandriam Cæsari traderet, hortabantur. Renuit Sfortia; neque se hujusmodi postulatis unquam adfensurum constanter affirmavit: eoque responso per oratorem Senatui communicato, ut firmioribus subsidiis urbes firmarentur; bellicæ machinæ mitterentur; pecunia suppeditaretur, petebat. Urbinati Imperatori datæ literæ, quibus Sfortiæ opem ferri, ac veluti de Reipublicæ urbibus ageretur, quæcumque ad eas conservandas opportuna forent, subministraret, jubebatur. Decem præterea aureorum millia Senatus decreto Sfortiæ legatis numerata sunt. Ferrariensis quoque Dux in ancipiti versabatur, ob Regium, ac Mutinam, ad quas uti Pontificiæ ditioris urbes superiores Pontifices, & Clemens ipse adspiraverat. Itaque his Marco Antonio Venerio significatis, nihil, ut hostes arceret, omissum, disertis verbis, Senatui nunciaret, petiit; præterea sibi a Republica duodecim instructa minora navigia, quibus Padum, ripasque hinc inde tueri posset, darentur. Clodiæ magistratui, ut quamprimum instructa ad Ducem mitteret, præceptum: insuper illius animus in libertatem, ac dignitatem Italicam egregius commendatus: summa inter illum, ac Mediolani Ducem benevolentia, arctaque animorum, & virium conjunctione opus esse: Rempublicam utriusque accessuram; periculis minime cedendum, non abjiciendos animos, sed potius assumendas vires, atque in mutuam defensionem acuendas. Si Cæsar, justis, honestisque pacis conditionibus rejectis, armis laceggeret, & in nostram perniciem hoc quid-

*Caracciolo
& Garziæ
& Padilia
provincia
de Sfortia-
nis rebus cõ-
ponendis a
Cæsare de-
mandata,
& eorum pe-
sitiones.*

*Mandata
Senatus ad
Urbinaem,
ut Sfortiã
juvet.*

quidquid est copiarum convertere velit; eam Reipublicæ insidere mentem, quamvis hostis in sinu prope sit, suis viribus nixam nihil de veteri constantia remittere; militum subsidiis, ac omnibus ad victum necessariis munitas urbes hostibus objicere; Sfortiam, ne præcipiti consilio ruat, sustentare, vel generoso conatu bellum excepturam, vel ad justas, atque æquas pacis condiciones Cæsarem coacturam. Cum Ticinum, atque Alexandriam minime a Sfortia impetrare posse Cæsar intelligeret, Pontifex per Episcopum Vasconensem, ut sibi depositi loco traderentur, postulabat. In id, quo aditum ad gratiam Caroli comparandam sibi strueret, propendere Dux videbatur; attamen quid ea in re sibi statuendum esset, per oratorem a Senatu petiit. Is Sfortiæ literas perlegit, quibus non libere Senatus sententiam exquirere videbatur, sed veluti jam quid acturus esset, decrevisset, assensum petebat. Senatus decreto ita Marco Antonio Venerio oratori scriptum: summa cum admiratione, ac dolore gravissima in re, quæ mens illius esset, intellexisse; cum inde vetus Reipublicæ cum illo foedus, atque amicitiam in discrimen vocari animadverteret: quod vero ad postulata Clementis spectet, iis, nisi omnino res suas pessundare velit, cum foederatorum principum, ac universæ Italiæ summa jactura, minime assentiri posse; nulla alia in re magis Cæsarem insudare, quam ut Italos principes sejungat; divellat; semina inter ipsos dissensionum ferat, quo facilius a singulis obtineat, quod ægre ab universis impetrare valet. Quis porro ignorat, Ticini, atque Alexandriæ restituendarum urbium penes se, non apud Pontificem facultatem esse velle? huic rei si Sfortia annuat, quis ambigat Florentinos, & Ferrariensem, veluti desperatione adactos, præcipites arbitrio se Cæsaris permissuros, quascumque libuerit ab eo pacis conditiones accepturos? Hæc intentiori studio a Senatu agebantur, ne Sfortia, cui per tot annos præsto fuerat, cunctisque officiis adjuverat, præpropere consilio res suas fortunæ, & Cæsaris voluntati penitus concrederet, atque ut æquiores concordiæ rationes, si eodem tempore cum Duce quoque ageretur, a se iniri possent. Dum hæc de pace agitantur, Cæsar, ac Pontifex Bononiam convenire decreverunt, uti Barchinone statutum fuerat, quæque ad iter necessaria erant, utrinque paraban-

Clementis a Sfortia petiit, ut Ticinum & Alexandriam, sibi depositi loco traderet.

Sfortia Senatus sententiam postulabat. Senatus responso.

Clementis & Cæsaris decretum Bononiam conveniendi.

1529

bantur . Eo in conventu maximis de rebus agendum erat : Italiae non modo , verum etiam totius Christianae Reipublicae status ex consiliis , quae ibi caperentur , pendebat . Cum vero acrius res urgeret , ac tum Vasonensis Episcopus , qui Placentiae cum Caesare morabatur , ut oratores a Senatu ad tractandam pacem mitterentur , peteret ; Mantuanique oratores , ut iidem Mantuam eadem ex causa adirent , postularent ; hac de re variis , ac dissentientibus sententiis in Senatu actum est ; nonnullis , ut quamprimum oratores Mantuam mitterentur , sentientibus ; aliis , ut Bononiae conventus expectaretur , suadentibus . Prioris sententiae auctor ita loquutus fertur .

Oratio in
Senatu ha-
bita de ora-
toribus
Mantuam
mittendis .

Maximarum rerum opportunitates in proclivi admodum sitae sunt : iis vel negligentia , vel animo , dum majora sibi pollicetur , spernente , omissis , saepius ob praeteritas , e manibusque lapsas rerum gerendarum egregias occasiones querimur . Neque id miror , cum ea sit mortalium conditio , ut in difficilia , & ardua , quaeque vetita sunt , summo nixu contendat ; quae vero in promptu sunt , quaeque fortunae beneficio , ac Dei benignitate nobis sese objiciunt , ac ultro porriguntur , ea negligat , & aspernetur . Id nobis nonnunquam evenisse haud vulgaria exempla testantur , qui superioribus annis , cum controversias , quae inter Fulium Pontificem Maximum , ac Rempublicam intercedebant , cum dignitate dirimere potuissemus , ommissa , rejectaque opportunitate , in maximas angustias , bellaque incidimus , in quibus jam viginti annos versamur ; quo tempore quae sequuta sint , commemorandi locus non est , ne adhuc recentia vulnera contrectando , praeteritarum cladum memoria animus exhorrescat . Quid enim tam grave excogitari , quid tam dirum fingi potest , quod nobis exhaustum non fuerit ? Angulusne in nobili hac , & cunctis saeculis insigni Italiae provincia inveniri potest , qui exterorum arma , praedas , captivitatem , funera passus non fuerit ? An infandas exercituum strages memorem ? Quid Italicae Abduca , & Eretenus flumina , quid Brixia , Ravennaeque constiterint ? Quis enim arumnas , malorumque summam enumerare , aut cogitare queat ? Tot calamitatum finis in nostra voluntate situs est , Patres optimi , si illa prudenti uti velimus , quae Senatus amplissimi menti insita , ac prope ingenita est , quaque difficillimis , ac turbulentis temporibus , frementibus

un-

undique bellorum fluctibus, incolumem Rempublicam servare potuit. Quid enim a Deo immortalis (si nobis optio data fuisset) aut expetendum magis, aut exoptandum videbatur, quam ut hoc rerum statu non ipsi concordiam quærere, sed ultro oblatam acciperemus? Nam postquam Cæsar cum exercitu in Italiam venit, sibi que Pontificem adjunxit, Galli spectatores rerum Italicarum existunt; fœdus illud, quod Imperatoris potentiae, ac cupiditati objiciebatur, abruptum, dissolutumque est. Quid reliquum erat, nisi ut Respublica in se hostium vim, impetumque, Florentinis, Sfortiaque nutantibus, reciperet? Difficillimum porro bellum, quodque longe præterita superet, ni pacem amplectamur, nobis subeundum est, attritis viribus, absumptis thesauris, subditorum fortunis fere accisis, atque ob immensam, quam tanto annorum intervallo molem sustinemus, laxatis, ac defatigatis Reipublicæ nervis: cum contra Imperator prosperis rerum successibus elatus, sociis stipatus, recens collecto exercitu, omnia ad votum sibi eventura polliceri possit. Attamen iniqua hac lance singulis expensis, nos non ii sumus qui pacem petimus; Cæsar concordiae rationes nobis proponit; amicam sibi fieri Rempublicam optat. Andreae Auriae literas, Mantuani Marchionis oratores, qui pacem nobis Cæsaris nomine offerunt, audivimus. Ambigi ne de Cæsaris voluntate potest? an arbitramur his de rebus absque illius consilio nobiscum agi? Et adhuc dubitamus? adhuc animum flectere ad pacem nolumus? Parvo, ut dixi, momento rerum præclare gerendarum occasiones labuntur; dum certa facultas adest, dum sinit tempus, obviam eundum est, sinum venienti fortunæ pandere oportet. Quis enim eodem semper animo Cæsarem futurum vobis pollicetur? incertæ hominum voluntates, atque consilia sunt; Regum præsertim, in quorum animis regnandi libido dominatur, cunctaque illi submitunt. An putatis defuturos vestri nominis invidos, atque hostes, qui Cæsari suadeant, ne incassum exercitum in Italiam duxisse videatur, ut bellum potius experiiri summa spe victoriæ subnixus, quam de pace agere velit? Id si eveniat, quantis curis involvemur? quot nobis pericula, sumptus denuo exantlandi erunt? Quæ omnia si forte nobis invitis ingruant, non nosmetipsos, at fortune malignitatem

1529

tatem incusare poterimus, quæ nondum nostris exsaturata malis, bella bellis, funera funeribus accumulet. Neque Deus Optimus Maximus laboranti, ac pro libertate pugnanti Reipublicæ, quæ præter ceteras laudes, pietatis, ac religionis sibi gloriam comparavit, deerit. Verum, si sponte in hanc arenam descendimus; si ultro Rempublicam in has undas, tempestatesque conjicimus, quid aliud, quam nosmetipsos culpæ poterimus? quod præsentî occasione minime uti voluerimus; quod incertos humanarum rerum casus non inspexerimus; quod bellorum exitus, qui nutu fortunæ reguntur, neglexerimus. Hactenus Reipublicæ virtus, vestra constantia enituit; bella pro Republica, pro Italia ingentia suscepimus; dignitatem, ac libertatem nobilissimæ istius provinciæ super alias sustulimus; pro iis acriter certavimus; laborum fructus in nostris prope manibus est: neque præsentium, neque posterorum erit, ut opinor, aliquis, qui summis ad cælum laudibus vos non extollat, quod toties pugnaveritis; toties cum potentissimis hostibus dimicaveritis; quod a fœderatis destituti majorem, atque altiore in defendenda Republica, atque Italia animum ostenderitis. Sed videte, ne dum hanc laudem aucupari pergitis, prudentiæ fructum amittatis, obfirmatique animi, ac mentis obstinatæ in reprehensionem, & notam apud mortales incurratis, præteritamque gloriam, quam adepti estis, hoc nimis duro, atque inflexibili consilio corrumpatis. Oratores igitur a vobis designandos, & Mantuam mittendos arbitror, ut ibi de conditionibus pacis agant; ut tandem felici exitu concordiam, ad quam nos Cæsar invitat, amplectamur.

Cum jam hic perorasset, contra in hanc sententiam alter dicere est exorsus.

Oratio in
Senatu habita,
ut de oratoribus
decretum ad
Bononiæ cō-
victum dif-
feratur.

Nemo est, ut opinor, Patres optimi, qui honestam pacem periculoso bello non anteferat, quique non Italiæ calamitatibus, vestris sumptibus, ac laboribus finem imponi, metam statui non summopere optet. At illud in primis cavendum arbitror, ne dum in re summi momenti omnia ex voluntate, ac desiderio metimur, præsentem rerum statum obliti egregia facinora, quibus per tot annos Rempublicam, atque Italiam tutati sumus, non absque detrimento publicæ incolumitatis, dignitatisque corrumpamus. Quid enim causæ est,

cur

cur, nondum Bononiæ conventu coactō, oratores mittere Mantuam velimus? putatisne hoc intervallo vobis pacem e manibus elapsuram? quasi vero eo loco res Cæsaris sint, ut quæcumque sibi in mentem venerint, ea exequi, ac perficere possit? An illius copias multis incommodis premi ignoramus? commeatu laborare; pecuniæ inopia urgeri; molem tantam ægre sustentari, cito in semet casuram? Qui, si in vestros fines exercitum ducere velit, validissimas urbes, natura, atque arte munitas inveniet, in quibus oppugnandis ingentibus viribus, omnium rerum affluentia, ac tempore præsertim opus est, quod longioribus obsidionibus terendum erit. Ea ut maxime difficilia sunt, ita confici a Cæsare hoc tempore non possunt: bellum enim in Italia moventem Pannoniam deserere, totius Germaniæ oblivisci necesse est; at quo rerum statu? dum Suleimanus Turcarum Imperator, Pannonia vastata, ac direpta, Viennam oppugnat; mœnia concutit; in illius potiunde spem adductus, Germaniæ exitum parat; dum hæresum pestis per populos grassatur, intestinarumque dissensionum non minus, quam exter-
norum bellorum adventantibus periculis conflictatur; dum anxium, ac sollicitum de salute, atque imperio Ferdinandum fratrem aspicit, cui subsidia negare, crudele, atque impium: submittere, id demum est præsentī metu, ac formidine Italo-
rum animos solvere. Nam Cæsaris copiis imminutis, quod amplius aggredi facinus Cæsareani queant? quas vires nobis pertimescendas censetis? qui diu cum Antonio Leva pugna-
stis, vanosque illius conatus reddidistis. Pacem hanc, quam modo ostentant, qua allicere vestras mentes nituntur, putatisne illorum causa, an vestra peti? vestrane, quos sibi infen-
sos putant, quod toties cum Gallo juncti iis obstitistis; irritos conatus reddidistis; augendi, ac propagandi imperii consilia fregistis? an potius sua? qui cum alio avocentur, neque diu cum exercitu in his regionibus morari possint, Italicas res pacatas, ac tranquillās relinquere cupiunt; id, nisi pace cum Republica constituta, obtinere posse desperant; propterea vos ur-
gent, ac sollicitant; & cum sæpe Gallorum in se animum ex-
pertī sint, verentur, ne, turbatis Italiæ rebus, Imperatore ab-
sente, eodem Galli revolvantur; neque magis concordie Came-

3529 *racensis, quam Madriti inite pacis memores sint. Omnis itaque ex animis vestris, si forte quis insedit, timor pellendus est, omniaque cum dignitate agenda; cum praesertim adhuc in vestra potestate Flaminiae, atque Apuliae urbes existant, quas, Caesare Italia profecto, imminutoque exercitu, non ita facile e manibus vestris eripi patiemini. Modo se vobis pacis conditiones exhibituros credunt, tunc vos petentibus iis, quae magis e re vestra erunt, adsentiemini. At dicet aliquis, Pontificem recipiendarum urbium desiderio flagrantem Caesari faces ad bellum additurum. Quasi vero omnia iterum misceri, prioribusque calamitatibus involvi exoptandum illi sit, qui captivitatem, omniaque humana mala perpeffus, nunc primum respirare inceperit. Alio Clementis mens, atque consilia spectant; in Florentinos jam spicula furoris contorquet; jam Mediceam familiam pulsam patria, ejectam domo, in priori dignitatis, ac potentiae gradu collocat; jam Reipublicae formam immutat. Quanam re illius animum vehementius impelli putamus? an Flaminiae urbium obtinendarum spe, quas pace potius, quam bello recipere potest? an domandae civium pervicaciae, & restituendae familiae, ad quam rem conficiendam copiae in promptu sunt, ad arma conclamatum, in Hetruriae faucibus Arausionensis Princeps cum Caesaris exercitu haeret? Neque vero credibile est, Pontificem Rempublicam Venetam dejectam velle, quae semper Pontificiae auctoritati faverit, Apostolicae Sedi laboranti opem tulerit; mutuo collatis viribus libertatem ac decus Italiae niti non ignorat. Quocirca sperandum est, ni praepropere acerbos adhuc fructus carpere velimus, haud multo post majori cum dignitate, atque utilitate praecleara, atque undequaque absoluta laborum nostrorum premia nos luros.*

*Andreas
Rubeus
Mantuanum
missus.*

Inter discrepantes sententias mediam quandam rationem inire placuit. Itaque Andreas Rubeus a secretis Senatus ad Marchionem Mantuanum missus est; mandatumque, ut gratias publico nomine ageret; benevolum in illum, ac gratum Senatus animum testaretur; eadem mente, qua semper fuerit, de pace cum Caesare ineunda Rempublicam esse; in conventum Bononiensem negotium differre statuisse, quo propediem Pontifex, & Caesar, ut Reipublicae Christianae rebus consu-

lerent, profecturi erant : verum si aliter Cæsari videretur, alibi-
 que de pace agendum censeret, quæ illius voluntas sit, li-
 benter audiratur. Hæc fundamenta pacis jaciebantur, in quam
 etsi Cæsaris animus maxime propendere videretur, tamen eo-
 dem tempore suspectos adhuc principes tenebat; Antonio præ-
 fertim Leva suadente, quod indignum diceret, a Sfortia, ut
 Ticinum, atque Alexandriam Clementi depositi loco traderet,
 Cæsarem impetrare non potuisse. Itaque illo permittente, Ti-
 cinum magnis viribus oppugnare parat; bellicas machinas,
 militaria tormenta adducit: cuncta ad oppugnationem neces-
 saria instruit. Annibal Picenardus urbis præfectus primum,
 quod dum de pace ageretur, nihil sibi hujusmodi verebatur,
 contemnere; re acrius urgente, cum commeatus vix in duos
 menses suppeteret, præsidio imminuto, quod ad sancti Ange-
 li oppidum, quo Leva exercitum ducere simulaverat, ma-
 gnam militum manum præmisisset, paucique admodum ad ur-
 bis præsidium reliqui essent, priusquam illam hostes adoriren-
 tur, pacta sui, ac militum incolumitate, non sine avaritiæ,
 vitæque antea actæ nota, Cæsareanis tradidit. Pontifex Roma
 iter per Picenum, ac Flaminiam Bononiam versus arripuit, ur-
 bem viij. kal. novembris ingressus. Cæsar vij. kal. Placentia
 profectus, per Regium, ac Mutinam eodem se contulit; a
 Pontifice solemniter ritu, ac more honorifice excipitur; Gaspa-
 remque Contarenum, Reipublicæ apud Pontificem oratorem,
 qui Clementem comitabatur, Imperator alloquitur. Statimque
 de pace agi cœptum; quo in negotio maximis de rebus agi-
 tandum erat; de Flaminia, atque Apulia urbibus; de firman-
 do rerum Italicarum statu; de Francisco Sfortia in avito im-
 perio retinendo; de veteribus inter Ferdinandum, ac Rempu-
 blicam dissidiis componendis. Verum præter cetera Francisci
 Sfortiæ negotium summis difficultatibus implicitum videbatur;
 neque enim Cæsar adduci poterat, ut Mediolanum Duci, a
 quo summis se affectum injuriis prædicabat, libere restitueret.
 Sfortia, ut, quoquo pacto Insubribus potiretur, nihil sibi omit-
 tendum ducebat: quæ nuper Antonius Leva in Ticino oc-
 cupando adversus illum gesserat, remorabantur: addebat
 animos propensa Imperatoris in pacem mens: at se peni-
 tus Cæsaris fidei committere verebatur. Itaque ancipiti dis-

*Antonius
 Leva Tici-
 num aggre-
 ditur, et per
 deditionem
 occupat.*

*Clemens &
 Cæsar Bo-
 nonia con-
 veniunt.
 Agitationes
 de pace.*

1529

Franciscus
Sfortia de
rebus suis
Venetos cō-
sulit.

Granuella-
no & Prato
a Cæsare
negotium de
pace comif-
sum.

Senatus
hortatu
Sfortia
Bononiam
proficisci-
tur.

tentus consilio, quidnam sibi agendum esset, Venetos consulit. Summo vero conatu Senatus nitebatur, ut unde bellorum antea origo fuerat, inde pacis initium, Sfortia Mediolano restituto, existeret. In eam rem oratori Bononiam mandata a Senatu data sunt, ut Imperatoris animum ad id suaderet, atque impelleret, & Pontificis, qui benevolo in Sfortiam animo erat, plurimumque apud Cæsarem poterat, auctoritate uteretur. Magnum Cancellarium Granuellanum, ac Pratum concordiae conditionibus tractandis Cæsar præfecerat. Primo congressui Pontifex adesse voluit; ibi post multa hinc inde agitata, Contarenus Reipublicæ orator, ut Sfortiæ Mediolanum restitueretur, gravi oratione petiit: hoc uno Italiæ pacem, ac tranquillitatem niti, diutiusque conservari posse. Eodem officii genere cum Imperatore usus, ad Sfortiam complectendum, avitasque illi ditiones reddendas, Senatus nomine est hortatus. Cæsaris animum duriores, quam arbitratus fuerat, expertus, nihil obtinere potuit; cum Sfortiæ in illum facinora commemoraret; arma adversum se sumpta; oppugnatas urbes; cum hostibus juncta fœdera; neque imperatoriam decere dignitatem, ita cum subjecto, ac beneficiario agere. *Quidenim? an ex jure agi Sfortia postulat? Id si velit, nihil est, cur vereatur, aliquid contra fas, ac jus ab eo factum iri. Sin benignitatem implorat, & clementiæ se permittit: cur non ipse Bononiam petere audeat? Id si faciat, benevolum, ac propensum in Pontificem, ac Rempublicam Venetam animum ostensurum.* His intellectis, Senatus Marco Antonio Venerio, ut Sfortiam contendere Bononiam hortetur, mandat, honorisque illi gratia comes itineri adsit. Sfortia, accepto ab Imperatore publicæ fidei diplomate, Bononiam proficiscitur. Ut primum ad Cæsarem accessit, pro re pauca loquutus, benigneque exceptus est. Tandem, ut quid juri consentaneum esset, in Sfortiæ negotio decerneretur, decretum: id magis e re sua esse Dux censuit; tum ne candori, atque innocentiae suæ diffidere, tum ne Imperatoris justitiæ parum confidere videretur.

Deinde de pacis conditionibus cum Venetis agi cœptum, cum prius mandata ad negotium peragendum a Senatu Contarenus accepisset. Multæ hinc inde subortæ difficultates longiorem rei exitum prænuntiabant: propterea ambiguo eventu ani-

mi sollicitabantur, veriti, ne studiose moras nectendo, per speciem tractandæ pacis inopinatos invaderent. Suspicio augebatur, quod cum sæpius a Senatu, ut Germani milites ex Brixienſi agro submoverentur, postulatum eſſet, obtineri nequiverat; at quotidie regionem vaſtari; prædas agi; incolas detrimentis affici a Germanis perferebatur, qui ad decem millia in Brixienſium finibus confederant. Præterea cum vigintiquinque triremium claſſis e Centumcellis Neapolim navigaſſet, inde quatuor auctam triremibus in Apuliæ oras proſecturam nuntii attulerant. Quocirca dum de pace ageretur, neque terreſtres copiæ, neque claſſis imminui poterat; aſſiduſ impenſis civium vires abſumi, publicam pecuniam exhauriri, cuncta inter pacis ſpem, bellicque timorem in incerto eſſe. Itaque autumno exeunte, cum de triremibus ſubducendis, claſſeque minuenda ageretur, vicit Joannis Mariæ Maripetri ordinum Sapientis ſententia, qui in aliud tempus rem differri ſuadebat; plerisque, denuo inſtauratis viribus, majori conatu bellum renovandum dictitantibus. Nam in Pannonia reſediſſe bellum videbatur, quod Suleimanus cum Viennæ exercitum admoveſſet, fruſtraque in ea oppugnanda laboraſſet, tandem Byzantium reverti coactus fuerat: qua ex re haud parum Cæſaris dignitati, ac nomini acceſſerat, ac multos ex iis, qui nunquam ab ejus latere diſcedebant, fama erat victoriæ ſtimulis mentem accendere, ac nimis avidum gloriæ, ac potentiæ animum incitare, ne quam tot copiis præclare gerendi opportunitatem fortuna tribuerat, inaniter diſceptando contereret; inter quos Antonius Leva majores, atque acriores faces admovebat; cum, Inſubribus in poteſtatem redactis, magnum ſibi apud cunctas nationes nomen, ingentes opes adepturum ſperaret.

Neque quod agitatum diu cum Pontifice de Flaminie urbibus negotium fuerat, ob varia impedimenta adhuc ad exitum perducī potuerat; cum eadem omnibus non probaretur ſententia; nonnullis placeret, Cæſari totam rem committere, illiſque ſibi animum hoc factō conciliare. Satiſ aliis eſſe videbatur, cum eodem Pontifice agere; ſperare futurum eſſe, ut annua aliqua pecuniæ penſione, tanquam beneficiarias urbes Clemens, qui totus in Florentinos intentus eſſet, Reipublicæ relinqueret. Hæc Senatui cum probaretur ſententia, Contarenus ora-

*Joannis
Mariæ Ma-
ripetri ſen-
tentia de
claſſe non
minuenda.
Vienna in-
ni eventu a
Suleimano
oppugnata.*

*Antonius
Leva Cæſa-
rem ad bellū
Italicum
accendit.*

*Diverſæ
Venetorum
ſententiæ de
Flaminie
urbium ne-
gotio.*

*Senatus de-
creto nego-
tium Ponti-
fici permi-
ſſum.*

1529 tor, quo res, uti Senatui placebat, conficeretur, omnes ingenii, atque eloquentiae nervos adhibuit; irritum tamen conatu, cum flectere, aut permollire Pontificis mentem haud quaquam potuisset. Qua de re certior factus Senatus, nihilque de pace ad exitum perducere posse animadverteret, Collegii Patres ad Senatum tulere, ut conditionibus pacis inter Imperatorem, ac Rempublicam restitui Pontifici Flaminiae urbes caveretur, illo adjecto, ut Venetorum jura in iis urbibus reservarentur. Adversus hoc Senatusconsultum Hieronymus Pesareus continentis Sapiens multa loquutus, Senatum ab urbibus tradendis abducere conatus est, neque quidquam ea in re decernendum esse, nisi prius de reliquis pacis conditionibus actum esset; quibus absolutis, tum de Ravenna, ac Cervia restituendis statuendum esse. Haec Pontifici, & Caesari significari, insuperque testari placebat; nullo pacto Venetos passuros, ut Christianae Reipublicae atque Italiae incolumitas, ac dignitas, Flaminiae urbium potiundarum studio impediretur, ac retardaretur. Verum re hinc, atque inde expensa, & discussa, rejecta Pesarei sententia est. Haec ut Contarenus Pontifici, & Caesari significaret, mandatum: gratias ambo Senatui egere, illiusque prudentiam, ac pietatem commendarunt.

Senatus decretum de urbibus Flaminiae restituendis.

Apuliae urbes a Venetis Caesari traduntur.

Inde firmioribus pacis jactis fundamentis, ut controversiae cum Caesare componerentur, major spes orta est; ac primum de Apuliae urbibus agitatum, quae, nisi Caesari redderentur, nulla concordiae ratio iniri poterat: ad eas vero tenendas iterum acerrimum cum Carolo ordiri bellum necesse erat. Itaque ut urbes Caesari traderentur, decretum est: hac tamen conditione, ut illis, qui ad suas partes accessissent, parceretur, praeteritaque omnia oblivioni mandarentur; vetera Venetorum in Neapolitano regno privilegia servarentur. Inter cetera vero, ut foedus percuteretur, Caesar pro Mediolani propugnatione a Senatu petebat, ac bello Neapolitanis illato, Respublica subsidia mittere deberet. Senatus quod ad Insubres defendendos spectaret, se a pactis, quae in tabulis pacis anni M. D. XXIII. continebantur, non recessurum affirmabat: quod vero ad Neapolitanum regnum tuendum, si illud Principes Christiani invaderent, quindecim triremibus adfuturum, eo adjecto, ut primum Franciscus Sfortia in avito imperio collocaretur. Hoc Senatusconsultum a Marco

Dan-

Dandulo Doctore, & Equite, consilii Sapiente, ac Hieronymo Pefareo, & Francisco Superantio continentis Præconsul-
toribus improbatur, quibus nulla ratione Insu-
bribus defendendis Rempublicam obstrictam esse placebat, ni prius in
illorum possessione Sfortia esset; neque ullam de Neapolita-
ni regni subsidiis mentionem fieri. Adhuc enim suspecta apud
multos consilia Cæsaris erant, pacisque obtentu moras tra-
hi, opes Reipublicæ assiduis impensis labefactari, nil sincere-
rum, ac simplex, omnia tecta, & simulationis plena; cum
a Nanio Legato Senatus certior fieret, hostes de Soncini,
atque Urceorum novorum oppidis aggrediendis consilia habe-
re, ac Paulum Luzzasum timere, ne in Bergomensium agrum
ad prædas agendas se conferrent. Quocirca Nanio injunctum
est, ut cum Urbinatibus de agris custodiendis, ac de hostibus
repellendis ageret, cum Germanos Padum transituros, secum-
que duo millia Hispanorum peditum ducturos, vulgatum es-
set; attamen, auditis ea de re sententiis, in superiorem Se-
natusconsultum factum est.

Eodem tempore de Francisci Sfortiæ rebus agebatur, to-
tumque negotium Clementi Cæsar permisit. Patres Contare-
no legato, ut Pontifici enixe Sfortiæ res commendaret, jus-
sere; quamprimumque Mediolanum illi restitueretur, sedu-
lam operam navaret. Quingenta aureorum millia, ut diplo-
mate Insu-
brum titulos ab Imperatore reciperet; ad hæc tre-
centa aureorum millia pro belli impensis postulabant: tres
præcipuas Insu-
brum arces cautionis nomine petebant. Sfor-
tia hac de re Senatum consuluit: ex illius decreto Marcus
Antonius Venerius ita respondit: minime probare, ut arces
Cæsari pro pignore traderentur: hoc enim illius auctorita-
tem valde imminutum iri; populos bellis, atque calamita-
tibus attritos ægre passuros, sperato se post tot ærumnas fru-
ctu fraudari; nec sine magna difficultate Cæsari pecuniam
persoluturos. Sed cum Sfortia id impetrare non posset, ut
apud Pontificem deponerentur, flagitabat. Negabat Cæsar,
ne si quid humanitus Pontifici accidisset, alterius fidem ex-
periri conaretur. Eo tandem post multa ventum est, ut Sfor-
tia Mediolanensem, ac Novocomensem arces in manus Cæ-
saris tradere decreverit: intra anni spatium trecentis aureo-
rum

1529

*Cæsaris cõ-
silia Vene-
ris suspecta.*

*Cæsar pro
Mediola-
nensi diplo-
mate ingen-
tem pecu-
niam & tres
Insu-
brum
arces pe-
tit.*

1529 rum millibus solutis , sibi restituerentur : e quingentis millibus quinquaginta in singulos annos erogarentur .

Francisci Sfortiae rerum cum Caesare compositio.

Caesaris exercitus in Etruriam ingreditur . Perusina Vastio capta .

Rebus cum Sfortia compositis , quæ præcipuæ belli causæ fuerant , nihil fere , quod summi esset momenti ad pacem cum Venetis firmandam reliquum esse videbatur : quapropter cunctorum ora , atque animi in Florentinos conversi , quos maximis undique angustiis premi ægre Senatus ferebat ; neque facile videbatur , obfirmatum Pontificis animum a suscepta provincia revocare . Nam ex reliquorum Principum concordia , bello in ceteris Italiae partibus cessante , majora immineere Florentinae Reipublicæ pericula videbantur , cunctis eo versis Pontificis , & Caesaris copiis ; cum Arausionensis Princeps , ac Vastius Marchio fines Florentinorum cum exercitu ingressi magnum civium animis terrorem incussissent , Perusiaque ab eodem Vastio per deditionem recepta esset : ac si eodem , quo coeperant , impetu bellum prosequuti fuissent , Florentia brevi potiturus Pontifex videbatur . Attamen quod immutare Reipublicæ formam , Mediceam familiam restituere , in primis optaret , quam minimo poterat subditorum , ac rerum Florentinarum damno fieri cupiebat . Inde cum Pontificis mandato duces inceptum morarentur , augeri Florentinorum animi , ac vires coepere ; refici urbis moenia , strui aggeres , & quidquid ad firmandam urbem necesse esset , summo studio curari . Ita majoris , quam rebatur , belli semina jacta , civium incitatis in Pontificem animis , quorum ardore , atque impetu paucorum consilia , qui temporis , ac necessitati parendum existimabant , abjecta , & restincta sunt ; cum plerisque plus apud Caesarem pontificiæ auctoritatis , quæ semper Imperatoribus infensa fuerat , augendæ metus , quam sibi a Florentinis illatas injurias ulciscendi cupiditas , locum habitura videretur . Verum Pontifex acerbior in dies animo in Florentinos erat , quod illius potestati se Respublica permittere nollet ; ac belli motu in Cisalpina Gallia sedato , in spem felicioris exitus majorem erectus , nihil de constantia in suscepto consilio remittebat . Oratores Florentini qui ad Caesarem , ut de pace agerent , profecti fuerant , dimissi ; Marchio Vastius Cortona , atque Aretio occupatis , ad Florentinae urbis moenia admoveere exercitum a Caesare jussus . Nam quod

Oratores Florentini a Caesare recepti .

antea

antea in Pontificis gratiam effecerat, id demum sua interesse censebat, ut Respublica quæ Gallorum nomini semper ad dicta fuerat, ex illius auctoritate pendere in posterum cogeretur: quapropter Alexandro Mediceo Pontificis nepoti Margaretam notham filiam conjugio se se juncturum pollicitus fuerat. Veneti, qui ingruentem in Florentinos fortunæ impetum per-
 fenserant, vehementerque illorum periculis commovebantur, quod in dignitate, ac libertate Italiæ retinenda socii fuissent; ut integra libertate, si qua in re possent, Pontifici gratificarentur, adhortati fuerant. At rebus nondum firmatis; novis sumptibus in exercitu, ac classe retinenda erogandis, Republica implicata, subsidia periculis eorum paria submittere non poterat. Id tantum ad Pontificis animum inter dubias pacis, bellicque spes, flectendum præstiterat, ut Urbinate, qui duodecim peditum millia sub signis habebat, se in Parmensem agrum copias ducturum vulgaret, quo Clemens in suspicionem novi belli adductus, benignius cum Florentinis ageret.

Ceterum iis postea, de quibus superius diximus, consequutis, omni cum Florentinis spe pacis accisa, universa belli procella in Hetruriam effusa, pro mœnibus Florentiæ pugnari coeptum est: cum interea pax Bononiæ inita fuisset, qua Pontifex, Imperator, Ferdinandus Rex, Senatusque Venetus convenere: illius hæc summa fuit. *Cum superioribus annis inter Carolum V. Romanorum Imperatorem electum, Regemque Ferdinandum ejus fratrem, & Venetorum Rempublicam, Hadriano VI. Pontifice Maximo suadente, perpetuæ pacis, mutueque rerum Italicarum defensionis fœdera iij. kal. augusti, anno M. D. XXIII. sancita essent; temporum variante vicissitudine, urgentibus fati, publica quies variis bellis convulsa, atque exagitata, novis fœderibus, quibus superiora oblitterata, ac deleta fuerant, initis, cuncta fœde turbata fuerint; majora, atque acriora bella in singulis fere Italiæ partibus orta, regimina immutata, quamplures quoque urbes tam Sanctæ Romanæ Ecclesiæ, quam regni Neapolitani direptæ, atque occupatæ summo totius Reipublicæ Christianæ detrimento: ut tandem tot calamitatibus, ac malis finis imponeretur, Clementem VII. Pontificem Maximum eundem-*

*Pacis inter
 Clementem,
 Cæsarem,
 Ferdinandum Regem,
 & Rempublicam Venetam conventiones.*

1529 demque Imperatorem Carolum V. pacis, ac tranquillitatis cupidissimos, ut ad communem concordiam gradum struerent, inter se primo fœdera junxisse: deinde cum Francorum, & Anglorum Regibus æquas pacis conditiones firmasse: demum posteaquam Cæsar in Italiam venisset, nihil magis antiquius illis fuisse, quam ut certo loco de communibus Reipublicæ Christianæ rebus colloquerentur; idque ut citius fieret, Clementem Pontificem Maximum Bononiam se contulisse, atque Imperatorem paterno amore, ut par erat, complexum: cumque ambo id maxime optarent, ut ad pacem cunctos Christianos allicerent, rebus Insubrum compositis, ac Francisco Sfortiæ Mediolanensi ducatu restituto, ad pacem, & concordiam Venetorum Rempublicam, cujus semper in pacem propensus animus fuisset, tanquam potissimam Italiæ partem, adducere statuisse, ad eam rem Gaspari Contareno oratori facultate a Senatu impertita: quapropter inter Cæsarem, Regem Ferdinandum, Venetorumque Rempublicam ad hæc fœderis pacta deventum fuisse.

I. Primum Ravennam, ac Cerviam, Flaminiae urbes Veneti Pontifici traderent: quæ illis in locis jura obtinerent, reservarentur: a Pontifice illarum civibus, qui partes Reipublicæ sequuti fuissent, parceretur; & ubicumque degere maluissent, bonis suis frui, de illisque, ut libuisset, statuere liceret: patricii, cives, alique Venetorum subditi, qui in illis urbibus, atque agris res, aut proventus possiderent, libere annuos fructus percipere, & quocumque iis liberet, sine ulla novi vectigalis solutione deferre possent: a Pontificiis magistratibus jus exigere; exactumque redderetur: quæ post pacem jurejurando firmatam quindecim dierum intervallo perficerentur.

II. Deinde mense januario Cæsari Tranium, Monopolis, atque alia castra, oppida, agri, quæ in Neapolitano regno Respublica obtinet, restituantur. Contra vero omnia jura, privilegia, immunitates, exemptiones, prærogativas, atque alia Venetis a Regibus Neapolitanis concessa, uti illis ante bellum fruebantur, Cæsar confirmet: domum præterea in Neapolitana urbe sitam, quæ Sancti Marci nuncupatur, restitui jubeat.

III. *Solutio reliquorum ex aureorum ducentis millibus, quæ ex tertio capite pacis Venetæ anni M. D. XXIII. infra tempus annorum octo Cæsari debetur, hoc pacto fiat; nempe, ut mense januario exeunte, vigintiquinque millia numerentur; hac tamen adjecta conditione, quod intra anni spatium loca ex capite sexto pacis anni M. D. XXIII. Reipublicæ restituantur. Ea in re ut omnes difficultates tollerentur, placuit, ut intra viginti dies utrinque iudices arbitri eligerentur, communisque intermedius designaretur, qui controversias dirimerent, atque intra annum sequentem definirent.*

IIII. *Extorribus annua aureorum quinque millia a Venetis persoluantur, pro ut quinto capite fœderis anni M. D. XXIII. cavetur.*

V. *Præterea in Cæsaris gratiam, præter pecuniæ summam, quæ conventis anni M. D. XXIII. continetur, centum millia aureorum erogarent, quinquaginta januario insequenti, totidem omnium Sanctorum festo die anni M. D. XXX.*

VI. *Quoniam vero Vormaciæ pactionibus jura Aquilejensis Patriarchæ illæsa tuenda esse cautum erat, atque ab iis, qui Regis Ferdinandi nomine agunt, res suas turbare Patriarcha conquereretur; totum hoc negotium iudicibus arbitris mandatum: ii jura cognoscant; quæ reddenda sint, reddi faciant; atque impedimenta si quæ extiterint, cuncta amoveant.*

VII. *Eadem pace, ac fœdere, uti amicus, & socius, in clientelaque Reipublicæ existens, adsentiente Pontifice, comprehendatur Franciscus Maria Feltrius, Urbini Dux, atque almæ urbis præfectus, cum civitatibus, oppidis, aliisque rebus, quas nunc possidet.*

VIII. *Comiti Brunorio Gambaræ, Cæsaris cubiculario, ejusque fratri omnis contumaciæ culpa, si quam hætenus subiissent, condonaretur; in Cæsaris aula degere iis liceret, patria, bonis, privilegiis frui, omnium præteritarum rerum memoria prorsus deleta.*

IX. *Ad hæc invicem convenere, quod subditi omnes libere, tuto, ac secure possent in cujuslibet eorum ditionibus*
terra,

1529 terra, marique mercari: benigne, atque humaniter cum illis ageretur, perinde ac si incolae, & subditi illius Principis essent, cujus civitates, locaque adirent; ne vis, aut injuria ulla de causa inferretur; jus quamprimum administraretur; nulli ex eorum ditionibus, instructis armis, navigiis, nisi prius obsidibus de injuriis non inferendis datis, egredi liceret; terra, marique piratæ, ac prædones grassari in alterius Principis subditos prohiberentur.

X. Respublica vero quascumque civitates, agros, castra, oppida, loca, lacus, flumina, actiones, jurisdictiones, jura tunc obtineret, pacifice, quiete, & secure possideret.

XI. Quicumque post motum inter Maximilianum Imperatorem, & Venetos bellum usque ad pacem anni M. D. XXIII. Cæsari, aut Ferdinando adhaeserant, atque ob id bonis mulctati, aut damnati fuerant, perpetratorum venia daretur; captivi, deportati statim utrinque libertate donarentur.

Hæc pacis conditionibus continebantur: foederis hæc summa fuit.

Quod licet quæ superius exarata fuerant, firma satis viderentur; tamen ea firmioribus fundamentis innixum iri censebant, si arctius vinculum foederis accederet: propterea Imperator, ac Respublica una cum Ferdinando Rege, ac Francisco Sfortia Mediolani Duce, fœdus invicem percusserunt, quo se ad mutuam defensionem pro ditionibus, quæ in Italia possiderent, perpetuis temporibus adstringerent; se, suaque adversus Reges, Principes, Potestates, Dominos, aliosve cujusvis gradus existerent, quacumque etiam suprema dignitate fulgerent, tutarentur; iis, quæ sequuntur, conditionibus adjectis.

Franciscum Sfortiam pro Insubrum defensione quingentos Italicos cataphractos semper in promptu habiturum, Cæsar pollicetur.

Si qui Reipublicæ aut Mediolanensi ducatu hostes arma inferrent, copias admovent, exercitumque in Italia ad eorum ditiones invadendas instructum haberent, cum octingentis cataphractis, quo in numero quingenti, de quibus
nuper

nuper dictum , comprehenduntur , præsto futurum , ditiones tutaturum , promisso Cæsar obstringitur : ad hæc quingentos levioris armaturæ equites , selectos pedites sex mille , præter bellicorum tormentorum apparatus .

Respublica vero pari pacto Ducem , atque Insubrum omnem ditionem tueri , ad omnem eventum adesse , subsidia , quibus indigeret , mittere spondit ; octingentos nempe Italicos cataphractos , quingentos leviores equites , sex peditum Italarum millia , machinarum bellicarum apparatus : his copiis , ac viribus mutuo fines conservarentur , atque tuerentur ; ex iis quingenti in pace alerentur .

Præterea convenere , ut ingruente in Neapolitanos a quovis Principe Christiano bello , etiamsi is in sublimi dignitatis gradu locatus esset , Respublica illi servando , ac tuendo quindecim triremes armis , ac militibus instructas mitteret .

Hac pace , & fœdere utrarumque partium socii comprehendantur : Cæsar , & Ferdinandus frater inter hos adscribere Respublicas Genuensem , Senensem , ac Lucensem , Sabaudie Ducem , Montisferrati , & Mantuæ Marchiones . Jus , ac facultas Reipublicæ ante jurisjurandi tempus declarandi socios tributa : iisdem fœderibus Alphonsus Ferrariæ Dux , si cum Pontifice , & Cæsare concordiam iniverit , includatur .

Quæ capitibus superioribus continentur , a Cæsare , Venetis , Mediolani Duce intra quindecim dierum terminum a Ferdinando Rege , atque aliis , fœderis habita notitia , intra mensem firmentur ; sacramento singuli adigantur , cuncta superius exarata observaturos , atque dolo malo , & fraude amotis , bona fide præstaturus .

His procuratores Principum nomine assensere , eademque sigillo subsignavere : actaque hæc Bononiæ , in domo Cardinalis Gatinariæ x. kal. januarii anno Servatoris M. D. XXIX. Paci huic firmandæ pro Pontifice interfuere Hieronymus Episcopus Vasonensis , Pontificiæ domus Magister ac Nuntius ; pro Cæsare vero Mercurinus Cardinalis , & Marchio Gatinariæ Magnus Cancellarius , Ludovicus a Flandria Præfatus , Nicolaus Perenotus Granvellanus Consiliarii , Fran-
ciscus

1529 ciscus Covius supremus Cæsaris a secretis ; pro Ferdinando Caroli fratre Hungariæ Rege Andreas de Burgo Consiliarius , & orator ; pro Veneta Republica Gaspar Contarenus ; ac demum pro Francisco Sfortia Mediolani Duce Georgius Andreusius Protonotarius Apostolicus .

Ita denique post tot bellorum casus , post ærumnas , & calamitates , quibus jactata , ac fere convulsa Italia fuerat , læta pax affulsit ; & Respublica quæ terra , marique vario eventu , modo reluctante , modo afflante fortuna , dimicaverat , pacem cum dignitate , ad quam omnia consilia , atque actiones direxerat , nacta est . Gratum id cunctis civitatis ordinibus fuit ; cum post assidua viginti trium annorum bella , tranquillitatis , ac quietis fructus esset perceptura . Pacis nuntius ix. kal. januarii Venetias perlatus est : supplicationes Senatus decreto Deo Optimo Maximo cælitibusque habitæ , nec non grates actæ ; ac licet Cornelius , & Pisanus Cardinales , Gaspar Contarenus , & Marcus Antonius Venerius oratores , Cæsari Reipublicæ nomine gratulati essent ; hoc tamen officii genus ut denuo præstarent , Senatusconsulto mandatum est . Pontifici ab iisdem publico decreto post gratulationem gratiæ actæ , quod benevolum in Rempublicam animum ostendisset , atque adeo enixe in commune bonum incubuisset . Franciscus Gallorum Rex per Sebastianum Justinianum de pace ejusdem jussu certior factus . Adjectum , Rempublicam potentissimi , & Christianissimi regis exemplum sequutam , ut rebus Italiæ , Christianæque Reipublicæ prospiceret , ad illam firmandam devenisse , qua , ut Apuliæ loca , quod ab eo sæpius flagitatum fuerat , Cæsari restituerentur , cautum erat : inde ad filiorum libertatem tutiorem , ac firmiorem viam munivisse : nullo unquam aut tempore , aut casu a veteri in amplissimum regnum amicitia , atque in eundem Regem observantia , ac benevolentia recessuram , quam per manus traditam , a majoribus acceptam , atque a natura in animis insitam hætenus conservaverat . Eadem Henrico Angliæ Regi significantur .

Ita compositis Italiæ rebus , eo cunctorum animi convergebantur , quod a Suleimano aviditate gloriæ inflato , grave , atque acerbum

bum Christianæ Reipublicæ , & Cæsari præsertim , bellum intentabatur . Nam cum post Viennam irritò conatu oppugnatam Byzantium revertisset ; appetente vere , aucto exercitu , acriori vi eandem urbem aggressurum , Germaniamque invasurum apud cunctos mortales fama vulgaverat ; qui nominis gloriam aucupatus , Joannem Transilvaniæ Vaivodam Hungariæ Regem declaraverat ; neque se dominandi cupidine permotum , sed , ut ejecto , atque sua sede pulso opitularetur , adductum fuisse . Aloysium vero Gritum thesaurarium regni creaverat , qui , episcopatus Agriensis titulo sumpto , apud Joannem Regem consilarii munereungebatur . Is Andreæ Ducis filius nothus erat , qui dum privatorum negotiorum causa , adhuc immatura juvenia , Byzantium se contulisset , haud vulgare ingenii specimen dederat , magnamque auctoritatem , & gratiam apud Hibrainum , qui tunc supremo apud Turcas magistratu (quem *Visirum* vocant)ungebatur , nactus , turbulentis Reipublicæ temporibus plurimo fuerat adjumento . Omni igitur belli terrore ab Italia amoto , firmata pace , quatuor ex præcipuis Senatoribus a Senatu ad Pontificem delecti , ut illi pacem , ac foedus nuper initum gratularentur , atque de more id officii genus erga Apostolicam Sedem præstarent , quod superioribus annis , ardente bello , deferri nequiverat : fuere hi Marcus Dandulus , Aloysius Gradonicus , Aloysius Mocenicus , Laurentius Bragadenus . Gaspari Contareno , cui in patriam revertendi facultas data fuerat , Antonius Surianus orator apud Cæsarem suffectus est ; Marcus Antonius Venerius , qui ordinariæ legationis munere fungeretur , adjectus . Iis cum reliquis quatuor , ut Bononiam proficiscerentur , injunctum est ; qui honorifice a Pontifice , atque Imperatore excepti , præclare legationis munus obivere .

Joannes Transilvania Vaivoda a Suleimano Rex Hungariæ declaratus . Aloysius Gritus Hungariæ Thesaurarius assumit titulum episcopatus Agriensis . Oratores Veneti ad Pontificem pacis causâ delecti .

Pacis bono lætis animis insuetisque gaudii argumentis cunctis Italis exultantibus , in communi lætitia Florentina Reipublica gravibus undique circumsepta molestiis , & curis videbatur , reliquorumque Principum concordiam in suam perniciem casuram verebatur . Nam Cæsar Clementis suasionibus , ac petitionibus adactus Bononiæ , arma in Florentinos movere , reipublicæ illius statum immutare , Mediceam fa-

1529 miliam in patriam restituere aggressus fuerat ; ea conditio-
 ne , ut Alexandro Mediceo Pontificis nepoti , cui nuper
 Margaretam , ex non legitimis nuptiis susceptam filiam , in
 matrimonium collocaverat , principatus traderetur . Itaque
 quatuor Germanorum millia , Hispanorum duo millia supra
 quingentos , octingentos Italos pedites , trecentos leviores
 equites in Hetruriam miserat , adjectis machinis bellicis vi-
 gintiquinque , qui auspiciis Arausionensis Principis adversus Flo-
 rentinos , cum pontificiis copiis conjuncti bellum gererent .
 Florentini licet ad tantam belli molem sustinendam impares
 essent ; attamen ingenti animo hostium impetum excipere ,
 ac pro libertate usque ad extremum spiritum pugnaturi vide-
 bantur ; eo miseriori conditione , atque infirmiori spe , quod
 nullos socios , qui secum belli fortunam subirent , habituri
 essent ; cum nemo pacem tanto studio partam , statim la-
 befactare , & convellere vellet . Veneti , qui ante immi-
 nens Florentinæ Reipublicæ bellum providerant , & sæpius
 illam ad aliquam concordia rationem cum Pontifice ineun-
 dam fuerant adhortati , ut sua consilia temporibus aptarent ,
 suadebant : generosos , ac minime ea tempestate opportu-
 nos spiritus matura prudentia compescerent ; pacem , etsi
 minus fortasse æquam , incerto , & periculoso bello ante-
 ferrent . Verum is erat fere omnium civium ardor , ea con-
 stantia , ac firmitas , ut quicumque sermones de pace ha-
 berent , ii hostes patriæ judicarentur . Bellum itaque intre-
 pide suscipiunt ; Malatestam Baleonium , militari scientia
 clarum , copiarum Ducem eligunt . Acriter utrinque pugna-
 tum est ; levioribus præliis , acie dimicatum ; oppida ca-
 pta , & direpta ; urbs quassata , & obsessa : utrinque cla-
 des illata , atque accepta . Tandem cum neque fame per-
 vicax constantia civium frangeretur , neque in mortem rue-
 re vererentur , Malatestæ Baleonii , qui cuncta desperatio-
 ne involvi cerneret , minis potius deterriti , quam suasio-
 nibus permoti , inviti extremæ necessitati parere coacti fue-
 re . Itaque iiij. idus augusti cum Ferdinando Gonzaga , qui
 post Arausionensis cædem , principem in exercitu locum ob-
 tinebat , his conditionibus pepigere : nempe , ut Cæsar
 Rempublicam Florentinam , incolumi libertate , prout sibi
 vide-

*Veneti Flo-
 rentinos ad
 concordiam
 hortantur .*

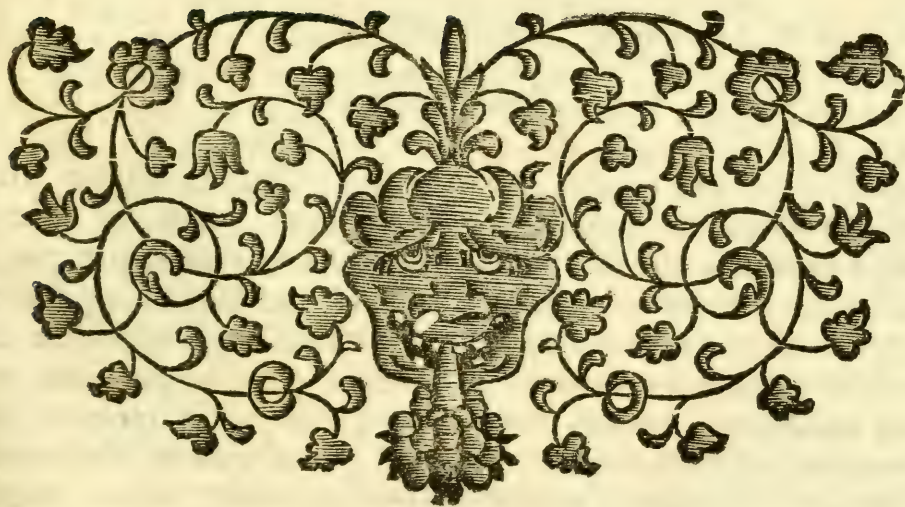
*Malatesta
 Baleonius
 Florentina-
 rum copia-
 rum supre-
 mus Dux .*

*Florentini
 Baleonii
 minis deter-
 riti cum
 Ferdinando
 Gonzaga
 paciscuntur .*

videretur , ordinaret ; captivis libertas , extorribus civitas redderetur ; injuriarum omnium , ac præteritarum rerum memoria oblivione deleteretur : octoginta aureorum millia in stipendia militum a Florentinis persolverentur . Ita perdomita respublica , præclara quondam , multisque rebus egregie gestis insignis , fuit . 1529

Finis Libri Tertii.

E P I T O M E.

Veneti Carolum V. Imperatorem per eorum fines in Germaniam redeuntem omni officiorum genere persecuti sunt. Eo praesertim versa Senatus cura, ne datam Suleimano fidem violasse ipsi viderentur, eundemque ut ab emit-tendae classis consilio averterent. Pontifex grassantes haereses bello persecutus fuisset, ni aliter Veneti persuasissent. In sacerdotiorum possessionem minime mittendos antistites, quos Senatus non designaverat, decrevere Patres: in Clementis tamen gratiam paullo post mitti placuit. Ob turcici belli metum, simul & ob infesta latrociniis maria classis aucta. Motus in Insubribus per Jacobum Medicum, Mussi praefectum, exciti. Reipublicae Florentinae Alexander Medicus Princeps a Caesare impositus. Bellum panonicum a Suleimano indictum. Sacerdotibus subsidium ad classis impendia a Senatu imperatum gravissime Pontifex tulit. Veneta classis, Caesareana ac Turcica percurrente maria, utriusque studio vacua Corcyrae potissimum substitit. Noto cum Caesare, & Pontifice obstringi foedere, quamvis illis enixe postulantibus, non e republica visum. Montisferrati ditione dotis nomine Gonzagae potiti. Hieronymus Canalis turcicas triremes, cum piraticas credidisset, aggressus est. Pugna noctu, praelucente luna, commissa, ac prospere pugnata describitur. Catharina Medicea Duci Aurelianensium Henrico nupsit. Chariadenus Aenobarbus, rei maritimae a Suleimano praepositus, universam tyrrheni maris oram caedibus ac latrociniis foedavit: Romae ipsi maximum terrorem iniecit. Turcici imperii fines terra, marique prolati. Aloysii filii nostri, qui egregiis animi dotibus, magnaue apud Suleimanum auctoritate suae sibi fortunae faber fuerat, ab inimicis obtruncati caedes Andream Gritum patrem, Venetiarum Ducem, gravissime perculit. Clemente VII. extincto, Paulus III. Farnesius universae Ecclesiae Pontifex datus est. Hic pacis primum studiosus, ob Camertium ducatum, in quem Urbinas tamquam uxori debitum invaserat, parum absuit, quin novum in Italia bello faces subjiceret. Carolus V. in Africam prospere gessit: Guletam vi, Tunetum captivorum christianorum, qui se in libertatem proripuerant, ope expugnavit: regnum Muleassi reddidit: victor Neapolim regressus est. Franciscus Sfortia herede nullo relicto decessit. Galliae Rex vetera in Insubres jura obtendens, eo sibi viam, aliquot subalpinis oppidis expugnatis, aperire conatus: Turcas in Caesarem incendit. Hinc a Caesaris amicitia ut Venetos avocarent, Turcae omni ope annexi. Sed tandem fortuitis quibusdam casibus tota turcici belli moles in Venetos incubuit.

HISTORIARUM VENETARUM ANDREAE MAUROCENI LIBER QUARTUS.

M. D. XXX.

Niverſa Italia, cunctiſque orbis Chriſtiani provinciis diu communis concordiae boni expectatione tabeſcentibus, cum tandem egregia pacis ſpecies ſe obtuliſſet, vix dici poteſt, quanta undique omnes, praefertimque Italos laetitia circumfuderit, ut pene praeteritarum cladium, ac laborum obliti, Divino quietis munere jam praecipere animis futurae felicitatis praemia viderentur. Respublica vero Veneta, quae per triginta atque amplius annos continentibus bellis exercita, varia rerum discrimina, diverſosque caſus ſubierat, portum tandem quietis, ſecuraeque tranquillitatis ſtationem inveniriſſe videbatur; eo ut firmiori nexu ſibi ſummos Principes adjungeret, omnium, quas unquam antea

1530

H. Mauroceni T. I.

Z 3

deſi-

1530 designasset, præstantissimorum civium præclaram, ac perhonorificam legationem, de qua diximus, ad Clementem, & Carolum miserat. Hæc Bononiam anni hujus initio ingressa cunctorum oculos ad se attraxerat; quippe qui Senatus Veneti majestatem in ore, ac vultu præcellentium civium intuerentur, secumque reputarent, quanta infracti animi constantia, quibus egregiæ fortitudinis exemplis patriam e summis ereptam periculis, incolumem servasset, ampliorique gloria illustrem reddidisset: habitus quoque priscam quandam Senatoriam dignitatem præseferbat; erant enim in lato clavo aureo ad talos usque demisso, ad humeros fibulis subnixo, augusta quadam gravitate spectabiles. Pontifex in frequenti Cardinalium, atque aliorum Sacerdotum consessu eos humaniter, ac perhonorifice excepit: triduo post Cæsar amplissima in aula, regali sede subnixus, principibusque viris circumseptus, multis benevolentiae, atque honoris argumentis suscepit.

*Oratores
Veneti a
Pontifice
& Cæsare
excepti.*

*Laurentii
Bragadani
oratio.*

Laurentio Bragadeno, cui sapientiæ studia cum eloquentia conjuncta magnam apud omnes virtutis, atque existimationis famam concitaverant, orandi partes, quod natu minor esset, obtigere. Is gravem, splendidam, omnique genere laudis refertam orationem seorsim ad Cæsarem, atque Pontificem habuit. Pontificem summis laudibus extulit, quod excelso spiritu perturbatæ, ac labantis Christianæ Reipublicæ causam suscepisset; afflictis, & prope perditis rebus opem tulisset; nil præclarius, nil sublimius ab eo, qui Christi Optimi Maximi vices in terris gereret, ad uberiores omnium commodum proficisci potuisse, quam ut aureo pacis vinculo discordes, ac dissidentes Principum mentes vinciret, & conciliaret. Tum Senatus nomine gratias ingentes egit, quod Reipublicæ de Christiana religione optime meritæ studiose favisset; quod illius ope assiduis bellorum curis, ac sollicitudinibus libera, præsentis tranquillitate, & pace frueretur, id illi in primis acceptum referre. Cæsari vero, ingenti Rempublicam lætitia affectam fuisse, significat: tempus illud, quod summo opere concupiverat advenisse, quo propensum in illum studium arctiori foedere testaretur; quæ superioribus annis acta fuerint, necessitate temporum accidisse; illorum malignitate ad arma, ad bella descendisse; ægre tempestatum illarum casus Rempublicam tulisse:

se : nunc vero , controversiis undique amputatis , firmata pace , ut illam in dies majoribus prædiis sultam tueretur , enixuram : nil potius Senatui in votis esse , quam ut vetus inter nobilissimam Austriacam domum , ac Rempublicam amicitia majora incrementa fumeret . Latine oranti Evangelista Tarasconus pro Pontifice , Mercurinus Cardinalis pro Cæsare , eodem sermonis genere usi , responsum dedere .

1530

His perfuncti officiis legati , etsi egregie munera sibi a Senatu injuncta obivissent ; Bononiæ tamen illius jussu substituere , ut eum diem , quo Cæsar corona augusta decorandus erat , ad Reipublicæ in illum studium declarandum , cohonestarent . Cæsar enim quamquam antea Romam ad coronam sumendam proficisci decreverat , varias ob causas consilio mutato , Bononiæ ad illam suscipiendam commorari statuerat : cum plurima illius in Germaniam profectionem urgerent ; quod in ea provincia dissidiorum semina oborta , dissensiones , bellaque civilia portenderent ; Pannonicisque rebus occurrendum esset , cum Joannem Regem , ingentibus Turcarum prædiis fretum , vere in Noricum irrupturum nuntiaretur . Itaque vj. kal. martias , divo Matthiæ Apostolo dicatus dies , natalis Cæsaris deligitur , quo imperiali diademate inauguraretur . Id vero tanta mortalium undique confluentium copia , & concursu , tanta celebritate , ac splendore effectum est , ut nihil ea tempestate , quod vel pompa , vel regio apparatu , vel opibus , atque exquisitissimo cultu spectaculum illud superarit , aut exæquarit , visum fuerit . Quo perfecto , legati Venetias rediere : ante discessum a Cæsare aureis nummis Lusitanis quingentis donati , quorum singuli denos aureos Italicos conficiunt . Cæsar , augustali corona suscepta , Bononia discedens , Mantuam profectus est , atque in ea urbe regia hospitalitate a Federico Gonzaga Marchione cultus , ut ad illius posteros perpetua hujusce rei memoria manaret , Ducis titulo illum decoravit . Inde cum per fines Reipublicæ iter in Germaniam facturum esset , Paulo Nanio , & Joanni Delphino continentis legatis , Joanni Mauro Patavii , Petro Grimano Vicetiæ præfectis Senatus mandavit , ut ad Villam Francam , Veronensium oppidum , Mantuanis finitimum , Cæsari obviam irent , ac Reipublicæ nomine exciperent . Veronæ magistratui injunctum ut summo studio annonam , quæque necessaria forent , conquire-

Carolus Bononiæ corona Imperii insignitur .

Federicus Gonzaga a Cæsare Ducis titulo auctus . Veneti legati ad Carolum Cæsarem in Reipublicæ finibus excipientes .

1530 ret, ut omnia militibus, Cæsarisque comitatu abunde sup-
 terent. Cæsari tria millia festarium ordei, ac quidquid undique
 vel generosi vini, vel piscium, aut avium, aliarumque rerum
 hujusmodi excellens inveniri potuit, exhibitum est. Itaque Ca-
 rolus principibus viris, ac legatis comitantibus, inter quos Ni-
 colaus Theupolus, ordinarius ad illum a Senatu orator designatus
 est, agro Veronensi emenso, ubique summis honoribus, & ef-
 fusa omnium gratulatione exceptus, ad Exclufam pervenit. Ibi
 cum legatis, ac præfectis magnas habere gratias Senatui dixisset,
 quod in illum tot honoris, humanitatis, & benevolentiae signa
 edidisset, eadem memoriae semper hæsuræ pollicitus esset, exi-
 mium in Rempublicam studium testatus, per Tridentinos saltus
 in Germaniam se contulit. Statimque tres legatos Venetias misit,
 qui propensam illius erga Rempublicam voluntatem patefacere,
 atque de iis perficiendis agerent, quæ Bononiensis pacis condi-
 tionibus continebantur. Multa de extorribus, & definiendis
 cum Ferdinando Caroli fratre finibus egere. Iis cum a Senatu,
 uti res poscebant, responsum esset, pateris aureis ad millium au-
 reorum summam singuli donati, dimissi fuere.

*Nicolaus
 Theupolus
 ad Cæsarem
 orator.*

Earum rerum, quæ in Italia gerebantur, fama pervagante,
 crebri sermones de jungendis adversus præpotentem Turcarum
 Imperatorem Principum Christianorum armis ferebantur: & cum
 plerumque eveniat, ut iis, quæ maximopere cupimus, spe blan-
 diente, potiri jam nobismetipsis videamur, cuncti, quonam po-
 tissimum arma vertenda forent, disserere: nullas fatis ad obsi-
 stendum vires hostibus futuras; terrestres copias, maritimasque
 classes enumerare; debellatum animo subjicere hostem. Bono-
 niæ in aliquot Cardinalium concilio Pontificis jussu, cui legati
 quoque Principum nonnullorum interfuerant, quo apparatu,
 quibus viribus bellum adversus Suleimanum inferendum, quave
 ratione illius in dies crescenti potentiae obsistendum esset, actum
 fuerat; cum præsertim hoc anno se Vienna pulsus indigne ferens
 recentibus, atque majoribus copiis illius excidium minaretur, rui-
 nasque mente designaret. Hæc vero Byzantium ad Suleimanum
 supra veritatem quoque perlata, haud exiguum illius animo suspi-
 cionem iniecerant, ne Veneti, qui nuper pacem, & foedus cum
 Carolo percusserant, aliquid suis rebus adversum molirentur. His
 de rebus Senatus ab Aloysio Grito, Joannis Sepusiani Hungariæ
 Re-

*Sermones de
 bello Turcis
 inferendo
 Byzantium
 delasi.*

1530

Regis legato, qui Suleimanum Byzantium comitatus fuerat, certior factus; ut quamprimum suspicionum semina, quæ aliquando in Reipublicæ perniciem eruptura forent, ex illius mente evelleret, legatum Byzantium mittendum censuit, qui pacem cum Cæsare initam significaret; veterem cum Ottomanis amicitiam colere sibi constitutum esse affirmaret; optantibus Turcis, denuo pacis conditiones firmari, iis subscribere ne detrectaret. Vigebat sane in Suleimano ingens animus, ut omnem fere barbariem exuisse videretur; in Rempublicam mira propensio, quam quidem sæpius haud obscuris argumentis declaraverat. Primum enim Hibrainum oratorem Venetias miserat, ut de iis, quæ in Pannoniis gesserat, Senatum doceret, Joannemque Sepusianum, amicum Reipublicæ, regio titulo decoratum, Hungariæ præfecisse nunciaret; ac paulo post Cussaino nuntio mandaverat, ut Venetias profectus significaret, statuisse Suleimanum quatuor suos filios circumcidere, ut qui iis solemnibus interessent oratores Senatus mitteret. Thomas Mocenicus legatus designatus est; Petro Zeno ordinario legato Franciscus Barbarus suffectus, qui statim itineri se committere. Cum eodem tempore sacrum in Turcas bellum a Pontifice promulgatum esset, cujus jussu e suggestis concionatores vehementissimis orationibus populorum animos concitabant, ut pecuniam in belli adversus Christianæ religionis hostes sumptibus erogandam affatim, & liberaliter tribuerent: ea res magis suspectos Venetos Suleimano reddiderat, ne, communi cum reliquis Principibus fœdere icto, adversus ipsum conspirarent; præcipue cum ex Bononiensis pacis conditionibus non exiguam pecuniæ vim Cæsari pependissent, neque unquam de concordia ineunda illum certior fecissent. Poterant hæc Suleimani animum a Republica alienare, ni legati supervenissent, a quibus veteribus conditionibus pax denuo instaurata, ac firmata fuit. Legati ludis, & spectaculis interfuere, quæ pro initiandis Suleimani filiis maxima pompa, magnificentissimo, ac regio apparatu exhibita fuisse; summis honoribus a Rege, atque a purpuratis culti; & multis, iisque pretiosis donis, quæ de more gentis Reipublicæ nomine Turcarum Imperatori dedere, illustriori legatione reddita: inter hæc ingentis pretii, ac pulchritudinis rhinocerotis cornu mirum in modum Regi gratum extitit.

*Hibrainus
Suleimani
orator ad
Venetos.*

*Cussainus
Suleimani
orator missionem
Veneti oratoris
postulat.*

*Thomas
Mocenicus
legatus ad
Suleimani
designatus.*

1530

Interea Suleimanus belli non minus laboribus, quam pacis artibus, & studiis intentus, modo bellum Pannonicum moli-ri, de Vienna invadenda consilia habere; modo de classe ex Hellesponto emittenda, marique a piratis purgando agere. At-que ut Byzantium imperii sui sedem, quantum fieri posset, florentissimum, & opulentissimum redderet, animo volutabat, ut aromata, & alia mercimonia, quæ ex India, atque omni-bus orientis oris Alexandriam, & ad alios imperii sui merca-tus convehebantur, cuncta Byzantium importarentur: quo-circa omnium gentium negotiatoribus, ut a sericis, atque aro-matibus emendis abstinere, imperaverat, ingentemque ha-rum rerum vim, sexcentis aureis millibus in id impensis, suo ære coemerat. His rebus haud parum Veneti commoveban-tur, incrementa, quibus in dies validior gens Christiano no-mini infensa evaderet, suspecta multum habentes; aliorum Principum, ac regnorum casibus sterni ad reliquos acrius op-pugnandos iter intuentes, cum Turcis insitum esset, assidua bellorum agitatione imperii spiritum fovere, atque alere, quod torpore pacis dissolutum, ac languidum contabesceret. Itaque Senatus Joanni Sepusiano, Hungariæ Regi, suadebat, ut, con-cordiæ ratione aliqua cum Ferdinando Archiduce inita, innu-mera impendentia mala, ingentesque calamitates a Reipubli-cæ Christianæ cervicibus propelleret. Poloniæ Regem, qui antea id negotiî susceperat, hortabatur, ut vehementius in pu-blicum commodum, auctorem se pacis præbendo, incumbe-ret. Eodem tempore, ut ab emittenda classe Regis animum averteret, enixe Senatus laborabat, Grito, qui summa apud eam gentem auctoritate pollebat, contendente: Venetos nihil prætermittere, quod ad exturbandos piratas spectaret; classem omni genere navium instructam habere; omnia percurrere ma-ria, ut tuto mercatores ultro, citroque commeari possent. Ac ne Turcæ, ut in sinum Adriaticum irrumperent, Melitensum excursiones prætenderent, Veneto præfecto injunctum est, ut Senatus nomine trierarchis Melitenensibus significaret, ab Adria-tico sinu abstinere, neque iis navigiis damna inferrent, quæ Ionio, & Cretico mari navigarent, quod ea loca in Veneto-rum tutela essent: ni id facerent, Melitenenses triremes exar-mari jussit. His consiliis diuturnam servare pacem Senatus,

*Veneti Jo-
annem Sepu-
sianum ad
pacem cum
Ferdinando
invenundam
hortantur.*

*Senatus
mandata de
Melitenensibus
piraticam
exercitiis.*

mu-

mutuisque officiis Regum , ac Principum amicitias retinere , 1530
& conservare adnitebatur .

Et cum Franciscus Galliarum Rex nuper filios , qui quartum jam annum obsides in Hispania fuerant , e custodia dimissos in suum regnum incolumes recepisset , atque exoptatæ rei nuntium ad Senatum misisset ; ut nullum officii genus prætermitteret , quod ad Reipublicæ studium , & observantiam in præpotentem , atque amicum Regem declarandam spectaret ; duos oratores ad Regem designavit , Joannem Antonium Venerium , ac Joannem Pisanum divi Marci procuratorem ; quorum prior in Sebastiani Justiniani locum suffectus ordinarii legati munere fungeretur ; alter vero de filiorum libertate , atque incolumitate , ac de Regis cum Heleonora Cæsaris sorore connubio gratularetur : quo munere a Pisano peracto , simul cum Justiniano in patriam reversus est . At Cæsar cum primum in Germaniam venisset , Principum concilium Augustæ indixerat , in quo de gravissimis rebus disceptatum fuerat ; quibus nempe viribus Suleimani conatus arceri , ac Pannoniæ fines defendi possent . Tum de causa religionis actum , cum teterrima pestis , quæ superioribus annis a Martino Lutero illata , tractu temporis adeo invaluisset , ut a priscis ritibus , & ceremoniis miseros , nimiumque credulos mortales abstractos , pravis , atque sæpius inter se dissidentibus erroribus turpissime foedasset : cui malo sævienti licet obviam ire Cæsar adniteretur ; attamen res undique magnis involuta difficultatibus cernebatur . Concilium Novatores petebant , in quo de maximarum rerum controversiis ageretur ; & licet , hac una adhibita ope , sæpius ab Ecclesia hæreses profligatæ , ac penitus everse fuissent , præsensque afflictis christianæ reipublicæ rebus remedium videretur ; tamen is erat perversorum hominum , qui se capita , atque antesignanos profitebantur , livor ; illud in Pontificem odium , ut non ad confirmandam , sed potius ad convellendam religionem concilium postulare viderentur . Quæ res Clementem permovebat , ne tam facile Cæsari Germanorum nomine concilium petenti assentiretur , veritus , ne illo ad labefactandam , ac penitus convellendam pontificiæ majestatis auctoritatem abuterentur . Quocirca nonnunquam moras necessebat : Christianorum Principum

*Joannes
Antonius
Venerius ,
& Joannes
Pisanus
oratores ad
Gallia Regem .*

Cæsar Germanorum nomine concilium postulat .

dis-

1530 diffidia tolli prius oportere; in id singulos, odiis, simultatibusque semotis, conspirare, ut procul a sanctissimo religionis negotio animorum perturbatio, humanæque mentis subdoli nimium sensus abessent. Verum quo minus probare concilium Pontifex videbatur, eo magis Germani, qui se *Protestantes* vocabant, instare, ac flagitare: ut Clemens maiora in dies incrementa suscipienti malo armis occurrendum esse sibi in animum induceret. Qua de re non modo graviter cum Imperatore egit, pecuniæque vim obtulit; verum ea se mente esse Reipublicæ oratori significavit, cunctosque Christianos Principes ad pium pro avita religione bellum suscipiendum impellendos censere; quæ gravissima in re Senatus sit sententia exquirere, consilium ab illius prudentia petere. Senatus, qui a bello, atque armis abstinendum arbitrabatur, ne jactata diu christiana respublica hac tempestate in majores procellas, ac turbines incideret, Pontificis egregiam mentem extollebat; in religionem, priscamque, & per manus traditam majorum disciplinam, accensum animum summis laudibus efferebat: ceterum ad aleam belli, nisi necessitate adactos, descendere minime probare: his enim acrius Germanos Principes exasperandos; conquistis undique copiis, atque auxiliis, veluti in rabiem actos, in bellum dirum, atque inextricabile prolapsuros: genus id hominum esse, quod suis opinionibus additum, ægre, nec, nisi annuente Deo Optimo Maximo, ad bonam frugem reduci queat: sacrarum literarum auctoritate, ratione cum illis certandum: respiceret quo loco christianæ reipublicæ res essent, quot superioribus attritæ casibus: ut de novo vires assumant, quiete in primis, non novis bellorum agitationibus opus esse: a quonam Italorum Principum quidquid pecuniæ, quidquid virium erat, præteritæ calamitates non exhausserint? an vero Germaniæ, licet amplissimæ provinciæ, viribus fidendum esse? quis autem pro explorato habeat, orto bello, cuinam parti proceres Germani, penes quos eligendi Imperatoris facultas est, adhæsuri sint? liberæ porro civitates, quæ Cæsaris auctoritatem sequuntur, nisi prius ratione disceptetur, nunquam ad arma venturas esse proſtentur: an vero Cæsar, reliquis destitutus auxiliis, per se ipse tantas co-gere copias poterit, quæ frangere seditiosorum hominum su-

*Clementis
sententia de
bæresibus
armis evelen-
dendis.*

*Senatus of-
ficia, ut a
bello Ponti-
ficem amo-
veret.*

per-

perbiam, effrenesque illorum turbas, & conatus coercere queant? quid? quod desperatione præcipites, cæca insania in exitium acti, ad illa subsidia confugere possent, quæ illis non modo, verum toti christianæ reipublicæ perniciofa, atque exitialia futura essent? Hanc itaque Senatus gravissima in re sententiam esse: nihil magis optandum, quam ut, religionis diffidiis amotis, restinctis odiis, prisca, eademque catholica religio retineatur, atque augeatur, quam ab incunabulis Respublica Veneta sanctissime servaverit, atque omni tempore coluerit. Tanta in re vel Senatus auctoritate, vel rationibus permotus Pontifex belli consilia abjecit; cum præsertim ea temporum conditio esset, ut potius in communem hostem arma vertenda, quam in propria viscera sæviendum esset, cum in dies Suleimanum ingentibus copiis in Pannoniam reversurum, Viennam oppugnaturum rumor afferret; neque Cæsar ab iisdem consiliis abhorrebat, potiusque concordiae rationes inveniri, quam armis decerni cupiebat, in id summopere intentus, ut Ferdinandum fratrem procerum suffragiis Romanorum Regem crearet: quocirca religionis causam in futurum concilium distulit.

Interea vero, quo finium controversiæ a Venetis cum Ferdinando definirentur, ut ex præscripto pacis utrinque arbitri deligerentur, postulabat. Neque dissentiebat Senatus, sed cum in supremum arbitrum minime convenire possent, mora negotium differebatur: nam Ferdinandus Mantuanum Ducem, vel Augustæ Vindelicorum Antistitem, vel Pontificis apud se oratorem huic muneri obeundo præficiendum curabat: Veneti Teatinum Episcopum, Salernitanum Archiepiscopum, & Pontificis apud Rempublicam oratorem dicebant. Tandem cum Senatus Matthæum Avogaram nobilem patricium, doctorem, equestri insignitum dignitate, arbitrum dixisset, adhuc diffidentibus de supremo sententiis, res cunctatione trahebatur. Neque minus Senatum urgebat, quod nondum, anno fere elapso, Mediolanensem arcem, ac Novocomum civitatem Francisco Sfortiæ Cæsar, ut cautum fuerat, restitueret; veritum, ne humani casus fructum pacis præriperent. Cunctationis causa dicebatur, quod Franciscus Sfortia eam pecuniam Cæsari solvere non posset, quam se numeraturum prius quam oppi-

Arbitri inter Venetos ac Ferdinandum.

1530

da traderentur, pepigerat. Itaque mutuo illi quinquaginta aureorum millia a Senatu oblata sunt; atque ut eadem opportune restitueret, centum ac quinquaginta millia sestarium falis præbiturum, Ticinum usque missurum pollicebatur; in singulos quartam aurei nummi partem Reipublicæ penderet, majorique pretio Insubrum populis divenditis, quinquaginta aureorum millia mutuo accepta cogeret. Verum Sfortia, ut Cæsari gratificaretur, qui Genuensibus negotiatoribus favebat, salarium vectigal alia ratione comparavit, pactaque pecunia soluta, arcem, & urbem recepit, integraque Mediolanensis imperii possessione est potitus. Atque, ut plerumque accidere solet, quod ii, qui novum principatum adepti fuere, omnes armorum motus perhorrescunt, parvis quoque, ac minimis rebus in ingentes suspiciones adducuntur; verebatur Sfortia, ne Gallus, amissæ in Italia opulentissimæ ditionis impatiens, novos motus cieret. Senatum enixe rogabat, ut cum Rege Galliarum ageret, ne quid hostile in ipsum moliretur, motusque armorum compesceret, quorum famam Alpes transgressam augeri Sfortia in dies affirmabat. Senatus, quamvis iis, quæ ab ipso dicebantur, fidem haud satis haberet, attamen ut Gallorum animis spem omnem eximeret, a Cæsare, & sociis Venetos sejungi posse, Reipublicæ mentem Regi non modo, verum aliis quoque Europæ Principibus significavit: statutum, ac fixum sibi animo esse, præsentem Italiæ statum tueri, neque ullis propositis conditionibus a pace nuper firmata velle discedere. Andreæ Grito Duci injunctum est, ut quotiescumque ea de re cum legatis Principum sermones incidissent, aperitis id verbis expromeret. Cæsar, ut non verbo tantum, sed re ipsa Respublica quod foedere tenetur, præstaret, flagitabat, milites conscriberet, copias augeret. Ea molesta nimium Senatui erant: si res ita tulissent, exercitum cogere, cuncta ad bellum necessaria comparare, nulla in re foederi deesse velle, Cæsari significabat: nihil esse quod vanis, atque incertis rumoribus ad ingentes sumptus traheretur, quibus vires Reipublicæ exhaurirentur, ac pro pacis beneficio acerbos belli fructus perciperet. Ita inter recentes nuptias, atque arctæ affinitatis jura, quibus modo Carolus, ac Franciscus devincti fuerant, regni cupidines, aut metus miscebantur; humanæ sitis

Arx Mediolanensis & Novocomi a Sfortia recipiuntur.

inexplebilis exemplo , qua mortalium animi adeo transver-
fi aguntur , ut communis fortis obliti , veluti æternum victu-
ri , dominandi libidini divina , atque humana cuncta subji-
ciant .

Dum variis hisce curis Principum animi distinentur , Sena-
tus , quod superiori anno negotium cœperat , temporumque
conditione intermissum fuerat , de majoribus nempe sacerdo-
tiis eligendis , denuo suscepit ; cum nimis grave videretur , ea
se auctoritate exui , qua urbium antistites designare , ac Sum-
mis Pontificibus confirmandos exhibere majores consueverant ;
quod priscum Reipublicæ institutum præteritorum bellorum va-
rii casus interverterant . Quapropter a Clemente Senatus eni-
xe petebat , ne antiqua jura Reipublicæ de Apostolica Sede
optime meritæ adimeret ; idque vel priscis illius , vel recenti-
bus meritis tribueret , quod pro Italiæ dignitate , & liberta-
te retinenda tot , tantisque curis , ac periculis obstinate adeo
laboraverat . Clementis vero hac in re durus nimium , atque
difficilis animus plerosque Senatores sic affecerat , ut quos il-
le antistites delegisset , eos in sacerdotiorum possessionem nul-
lo pacto mitti vellent . Atque inter ceteros , Christophoro Mar-
cello , Corcyræ Archiepiscopo , vita functo , in ejus locum Ja-
cobo Cauco suffecto , cum ab eo possessio peteretur , atque
Senatusconsultum ea de re ab universo Collegio latum fuisset ,
rejectum fuerat ; neque alii , quam Hieronymo Barbadi-
co , quem Senatus delegerat , sacerdotium id concessuri Sena-
tores videbantur . Qua re commotus Pontifex , indigne fere-
bat , a se delectos antistites repulsam a Senatu pati ; jura Ec-
clesiæ nunquam lædi , vel imminui passurum se affirmans ,
præteritarum offensionum memoriam sæpe revocans , & crebris
sermonibus usurpans : quo fiebat , ut in diversas sententias
Senatores distraherentur . Nonnulli insistendum , & constantem
Reipublicæ causam defendendam esse contendebant ; si nullo
modo flecti se posse Senatus ostenderet , æquis Clementem il-
lius postulatis assensurum ; si dissidentes Senatorum sententias
persentiret , si nutare , ac labare mentes animadverteret , cui
dubium , quin nihil impetrari a Pontifice posset ? unanimi Se-
natus consensu Clementis obstinatam mentem frangi posse ;
nulla re magis everfas Reipublicæ res pristinae dignitati , ac
de-

*Veneri de
Antistiti-
bus designa-
dis negotiis
denuo susci-
piunt .*

*Jacobo
Cauco Cor-
cyra episco-
patus posse-
sio a Senatu
pernegata .*

1530 decori restitutas fuisse, quam egregia, atque obnixa cunctorum civium voluntate. An vero ea de re nunc agi, quæ nihil momenti vel ad dignitatem, vel ad utilitatem Reipublicæ conferat? exteros homines nonnunquam insigniorum urbium antistites creatos, multa sæpius agere, quæ a Reipublicæ rationibus magnopere sejuncta sint, quod alteri opes suas, atque fortunas, non Senatui, cui maxime oporteret, acceptas referant: ingentibus divitiis, quibus etiam supra vota abundarent, ad eorum gratiam promerendam facile abuti, quorum opera dignitatis aliquam sibi accessionem spondeant: a Senatu non modo cives, in patriam natura propensos, sed sanctissimos viros præterea deligi, vitæ integerrimæ exemplis apud omnes in honore habitos. Quid vero? Reges alios, ac Principes civitatibus suis Sacerdotes omnes majores impertire, Senatum Venetum eo tantum privari, quod continuis temporibus majores obtinuissent? irent nunc, Pontificisque minis a tuendis publicis rationibus deterrerentur: in dies majora, atque acerbiora toleranda. An vero timendum esse, ut rursus bellum hac de causa non exardescat? neminem pacem magis, quam Clementem exoptasse, bellorum pericula maximo cum damno suo expertum, nunquam eodem se revolvī passurum. Contra vero qui altius rem inspiciebant, difficile admodum, atque arduum opus esse, a proposita revocare sententia Clementem arbitrabantur: nec e Republica censebant, simultatum, atque odii semina in illius animo ferere, cum ad præsentem Italiæ statum retinendum nihil magis, quam Reipublicæ cum Pontifice amicitiam conducere posse putarent: in tot maximorum, ac præpotentium Principum ambitiosis cogitationibus nihil tutius esse, quam hoc uno, veluti fortissimo munimento, inniti. Neque deerant, quibus non satis probaretur, ecclesiasticarum dignitatum, & opum spe civium mentes ali, qua nonnunquam deliniti & capti, ardorem, atque studium, quo patriam complecti oportuisset, sensim remitterent: moderato victu, ac privatorum divitiis auctam esse Rempublicam, in qua ornanda, & amplificanda omnes perpetuo insudarent, dum cives, quidquid gloriæ, quidquid dignitatum, quidquid opum foret, id omne non sibi, sed commodo publico compararent: retinendos priscorum sapientissimorum hominum mores, non fa-

faces ad ambitionem, ac luxum civibus adhibendas. Hæc, atque alia hujusmodi variis sermonibus jactabantur, cum Senatus in Clementis gratiam, quos antistites delegerat, in possessionem sacerdotiorum misit, leniusque cum eo agere cepit, ut priscum jus reciperet; licet aliarum rerum, quæ postea consequutæ sunt, eventibus cunctatione longius negotium traheretur. Nam Veneti Turcicarum rerum suspitione permoti, ac de Suleimani incrementis summopere solliciti, augere maritimas vires cogebantur.

M. D. XXXI.

Byzantio siquidem afferebatur, Suleimanum, cum belli Persici motus composuisset, terrestribus non modo copiis, verum maritima classe Christianos Principes aggressurum, Germanorumque dissentientibus animis, & religionis diffidiis agitatis, gradum sibi ad eam Pannoniæ partem, quæ Ferdinando obtemperabat, occupandam facturum; cum præfectis, quos Turcæ *Sangiacos* vocant, qui in limitibus erant, præcepisset, ut, iis quæ ad bellum necessaria forent, instructis, ad Strigonium oppugnandum se compararent. Miserat quoque per eos dies Chariadeno Ahenobarbo, piratæ maritimarum rerum peritia, atque ob damna sæpius Christianis illata, apud suos illustri fama notissimo, vexillum, ac quatuor apprime adornatas triremes, adjecto remorum, tormentarii pulveris, & aliarum rerum navalium apparatu; & in summorum præfectorum numerum illum adscripserat: hujusque rei ad Senatum literas dederat, petieratque, ut cum illo non tanquam pirata, sed veluti cum suo duce deinceps ageret. His accesserat, quod hoc anno infesta a prædonibus, ac piratis cuncta maria reddebantur, qui multis navigiis Mediterraneum excurrando, naves non modo diriperent, verum sæpe, exscensione in terram facta, oppida, ac loca in litoribus posita foede depopularentur. Ilva namque, insula non procul a Senensium litore sita, Talamonis oppidum in continenti positum, universaque Campaniæ ora direpta, ac vastata fuerat. Quocirca Andreas Auria decem triremes extra ordinem instruxerat, ut maritima Tyrrheni custodiret. Veneti,

1530
Veneti possessionem sacerdotiorum Antistitibus concedunt.

1531
Suleimani in Christianos bellici apparatus.

Suleimanus Chariadeno maritimum vexillum mittit.

Tyrrheni ora a Piratis direpta.

Veneti classem augment.

1531

mandarunt, ut quantum in se esset, piratas, qui rapinis cuncta maria foedabant, persequeretur; adversus illos non modo christiani nominis, sed humani totius generis hostes acerrime pugnaret; quos invenisset, nulla tactus miseratione, veluti publicae quieti ex professo adversantes, cæderet, atque obtruncaret. Plura illorum navigia capta; multi interfecti meritis immanium scelerum poenas luere.

Ferdinandus, Rex Romanorum declaratus, Aquisgrani coronam suscipit.

Ferdinandus Regis orator ad Italorum Principum auxilium contra Turcas implorandum.

Ceterum Ferdinandus, cum Romanorum Rex declaratus de more Aquisgrani corona inauguratus fuisset, quam illi amplissimam dignitatem Senatus officii plenius literis gratulatus fuerat, in eo totus erat, ut Suleimano, quem in Pannoniam cum ingenti exercitu venturum crebri rumores afferebant, haud impari conatu obsisteret, undique copias cogeret, pecuniam pararet, cunctos Principes exoraret, ut communi Christianae Reipublicae periculo communibus viribus obviam irent. Proinde oratorem ad Italiae nonnullos Principes miserat, qui ab iis postularet, ut sacrum bellum adversus Turcas pro republica christiana susceptum, in eorum ditionibus promulgari sinerent; quod in praecipuis Italiae urbibus, supplicationibus habitis, maximo populorum concursu effectum est; cum Pontificis iussu viri religiosi cunctos concionabundi vehementissimis orationibus ad stipem conferendam impellerent. Senatus veritus, ne si intra suos fines sacrum indiceretur bellum, Suleimanus in Rempublicam incitaretur, atque ea pax labefactari posset, quam eo tempore maximopere rebus suis conducere arbitraretur, cum Pontifice egit, ut Reipublicae statum sibi ante oculos proponeret; neve potentissimum hostem sacro edicto adversus illam lacefferet; eximium suum in religionem studium satis perspectum, quo majores incensi ingentibus se periculis pro illa tuenda, atque augenda objecissent. His permotus Clemens, a bello in Venetis ditionibus adversus infideles indicendo abstinuit. Verum fama, quae de Turcarum apparatu percrebuerat, hoc anno impares eventibus rumores habuit: nam Suleimanus Hadrianopoli egressus, venationum studiis intentus, segnius, quae ad tantam belli molem comparandam requiri videbantur, obibat; a summis curis animum avocando tempus terebat, ut tandem in posterum annum Hungaricum bellum distulerit, magnaue cura, ac metu Christianos

nos solverit. Hæc variis consiliis hoc anno de bello Turcico 1531
agitata fuere.

In Italia, quæ jam pacis fructu lætari cœperat, nonnulla belli semina exorta; eaque ni statim a Venetis repressa fuissent, ingentes motus ciere poterant. Nam Jacobus Medicus, qui Mussii arcem, ac Leucum, Insubrum ditionis loca, occupaverat, anni initio Leonem Arigonium ad Sfortiam Ducem miserat, qui illum a concordie ratione cum eo ineunda minime abhorreere significaret; Venetos, si ita Duci videretur, arbitros adhiberet. Senatus Sfortiam ad pacem hortabatur, quæ cum ob multas difficultates ad exitum perducere non posset, Mussii præfectus Hispanos pedites, qui Mediolanensi arce, ac Novocomo nuper Sfortie restitutis exierant, suo ære militari sacramento obstrinxerat. Duo millia atque amplius gregariorum militum numerum coegerat; his adjectis nonnullis equitibus, ex improvise in Volturenæ vallem impressione facta, Morbenii oppidum, sex ab illius ingressu passuum millibus situm, cepit, fossoribusque vocatis, ut ad hostium impetus sustinendos validius foret, munire inceperat; atque ut Rhætos magis perterrefaceret, ea se, Venetis ac Sfortia consentientibus, moliri vulgaverat. Quæ cum ad Senatum delata essent, ut, si qua in animis oborta suspicio foret, statim tolleretur, edicto cavuit; ne quis eorum, qui Venetis parerent, præfecto Mussiano militaret; qui in eam expeditionem profecti fuissent, statim domum reverterentur; quibus prædæ aliqua pars obtigisset, magistratui exhiberent, eorum dominis reddendam; qui secus facerent, exilio, ac bonorum publicatione mulcerentur. Idem edictum in suis ditionibus Sfortia promulgari jusserat. Rhæti improvise re perculsi, cuncta tentanda rati, ne opima, ac prædite suæ ditionis parte exuerentur, officiis, atque armis agendum censent; Helvetiorum fœderatorum auxilium implorant; exquirere ea in re Senatus mentem nituntur, opem petunt. Georgius Goldus, Tiguri præfectus, Pagorum Helvetiorum nomine, primum literas, mox nuntios ad Senatum misit. Quærit, probetne, quæ a Mussiano præfecto adversus Rhætos acta sint? de Republica semper optime meritam gentem hostile nihil ab ea expectare. Ad hæc Senatus decreto responsum est: Rempubli-
cam semper in Helvetios, ac Rhætos fortissimas gentes propen-

*Morbenium
a Mediceo
Mussii præ-
fecto capiti.*

*Helvetii li-
teras & nū-
tios ad Ve-
netos mis-
erunt.
Senatus re-
sponso.*

1531 fa fuisse voluntate, non vulgaribus causis eo adductam; præcipue vero haud dissimili regiminis forma, quod maximam ad conciliandos animos vim habet, allici: Mussianum præfectum non minus ejus gentis, quam publicæ pacis hostem esse; subsidia commeatuum, ac militum petentem minime auditum; Bergamo-
 mati, ac Brixienfi magistratibus injunctum, ne Reipublicæ subditos opem ferre, neu annonæ subvenire Mussiano paterentur: Rhætis contra quæ victui necessaria forent, importari a nostris finerent. Ad hunc Mussiani belli tumultum Rhæti duodecim circiter aurcorum millia cum ex suis, tum ex Helvetiis coegere, quibus Morbenio recuperato, præfecti fines ingressi, cuncta direptionibus, incendiis, depopulationibus vastarunt. Mediceus intra Mussianam arcem se recepit: illi obsidione Mussium circumcingunt, atque fame perdomitum ad deditionem compellere statuunt. Sfortia inde opportunitatem Leuci, quod ad ripas Novocomensis lacus situm est, occupandi nactus, prius Joannem Baptistam Specianum, mox Angelum Ricium, qui illi a secretis erat, Venetias miserat, ut a Senatu auxilia ad Leucum obsidentum, milites, aut pecuniam, nec non tormentarii pulveris subsidia impetraret. Senatus, ne parvis initiis publica quies, ac pax turbaretur, a suscepta sententia amovere Sfortiam contendit: non tempora exigere; non rerum conditiones exposcere, ut armis iterum in Italia decertetur: si porro milites conscriberentur; si subsidia ad bellum subministrarentur, quid Itali Principes, ac reliqui de Republica sentirent? nisi ab ea, quæ semper studium, amoremque pacis præsetulerat, alimenta modo ad belli incendium parari, atque exhiberi, dum christiana respublica, vel importunis dissidiis divulsa, vel gravissimis bellis conflictata, miscetur undique, atque jactatur? Sfortia Senatus consilii acquiescere solitus, certam pacem dubio eventui belli antetulit. Rhætis Mussii arcis obsidio irrita conatu cessit, & cum præfecto compositis rebus, abiire. Mox oppida, quæ Sfortia bello minime aggressus fuerat, ea, pecuniæ certo numero Mediceo præfecto persoluto, tandem Insubrum ditioni adjecit.

*Morbenium
a Rhætis re-
ceptum.*

*Joannes
Baptista
Specianus
& Angelus
Ricium
Sfortiano.
ratores ad
Venetos.*

*Mussiani
Præfecti
rerum com-
positio.*

Inter hæc Cæsar, qui Gandavi in inferiori Germania erat, de Murina, atque Regio controversias inter Clementem, & Alphonsum Ferrariæ Ducem diremit; in Ferrariensis jura Mutina, ac Regium concederent; is urbium loco centum

aureorum millia Pontifici persolveret, quorum dimidia pars, statim iis receptis; altera vero, sex post exactis mensibus, penderetur. Quod ad Ferrariam spectaret, cum antea centum cataphractis equitibus Ecclesiæ, uti beneficiarius, si occasio, ac tempora tulissent, præsto esse Ferrariensis deberet; subsidium illud annua septem aureorum millium pensione commutatum est; ea conditione, ut Ferrariensis ducatus privilegia Duci Alphonso a Pontifice præstarentur: vades solutionis, fide publica interposita, adficiente Senatu, undecim e patritia nobilitate cives Clementi præbuit. Eodem ferme tempore magnificæ, & celsæ ædes in urbe, publicæ liberalitatis argumentum, suis majoribus concessæ, Duci restitutæ fuere. Cæsar quoque, Florentinæ Reipublicæ forma immutata, specioso, ac plausibili libertatis nomine tantum relicto, eandem unius imperio subjecit. Nam magistratus eosdem, qui, Mediceis rerum potentibus, in Republica erant, regiminis eodem genere permanente, creari voluit. Alexandrum vero Mediceum, generum, ac Pontificis nepotem, principem Reipublicæ atque caput, cui posteri succederent, instituit. Is, Ducis titulo assumpto, Joannem Bandinum Venetias misit, ut de nuper accepta dignitate Senatum doceret; qui principatum illi officiosis literis est congratulatus.

Joannes
Bandinus
Alexandri
Medicei orator ad Venetos.

M. D. XXXII.

INter belli Turcici suspiciones, & pacis consilia annus M. D. XXXII. vertebatur; cum Petrus Zenus, ac Franciscus Bernardus, qui nuper e Constantinopolitana legatione reversi fuerant, ingentes Suleimani apparatus retulissent, classem numero, ac viribus præpotentem vere novo Hellesponto emissurum nuntiasent; quæ res cunctis Christianis Principibus magnas sollicitudines, & curas injecerant; ac Venetis præsertim, qui annuatim multis triremibus classem augendo, magnis sumptibus publicas, privatasque opes profundere cgebantur. Verum in hac belli suspicione pacis quoque spes aliqua objici videbatur: quamvis enim Joannes Sepusianus, Hungariæ Rex, Suleimani auxiliis, atque opibus fretus, ad certaminis aleam subeundam Ferdinando

1522

nequaquam inferior esset ; attamen a pace minime abhorrebat ; atque ea de causa Hieronymum Lascum oratorem ad Cæsarem , & Ferdinandum miserat . Is cum de eorum voluntate certi nihil percipere potuisset , & conventus in Spira civitate indictus , in aliud tempus rejectus fuisset , ad Germanos Principes proficisci statuerat . At fidei publicæ a Ferdinando impetratæ , qua tutus illi in Germaniam ingressus patuerat , præfinito tempore elapso , regredi in Pannoniam est coactus ; literis prius ad Germaniæ procures , ad Galliarum Regem , ac Pontificem missis , quibus propensum ad pacem Joannis Regis studium significavit ; Senatūque rogavit , Clementem , & Franciscum Regem de tota re edoctos , ut publicæ pacis bonum procurarent , adhortaretur . Joannes vero Rex , quo Germanorum in Ferdinandum studia tepescerent , in conciliis , quæ passim per Germaniam habebantur , vulgandum curaverat , hostium loco , qui Joanni adversarentur , Suleimanum habiturum . Venetias quoque oratorem misit , qui enixe a Venetis postularet , auctoritate , qua plurimum possent , cum Cæsare , ac Pontifice agerent , ut concordia potius , quam bello rem decerni vellent . Senatus illius causam amplexus , quænam Regis mens erga pacem esset , Pontifici significat , ut ad tantam rem conficiendam animum adjiciat , suadet : quantum inde emolumenti ad Christianam Rempublicam Principe multis virtutibus ornato , qui parte amplissimi regni potiatur , a Turcicorum auxiliorum illecebris abstracto , & cum reliquis Christianis Principibus arctiori , ac firmiori concordiae nexu conjuncto , accessurum sit , docet ; quem satis constaret , extrema quæque subiturum prius , quam Pannoniæ regno exui se permetteret . Cæsaris quoque legato , quæ sint Joannis Hungariæ Regis consilia , quæ cogitationes , significatur .

Verum Pontifici bellum magis , quam pax probabatur , vel quod pace religionis dissidia majoribus incrementis augeri posse vereretur , vel quod cunctos Europæ Principes adversus Turcas acrioribus conatibus , spe quadam victoriæ animo usurpata , impellere , & concitare cuperet . Nam Veronensem Episcopum per eos dies Venetias miserat , ut Senatum ad foedus adversus Turcas ineundum hortaretur . XI. kal. februarii

*Mattheus
Gibertus a
Clemente
Venetias
missus .*

egit

egit ea de re graviter, multisque argumentis, vi, ac dicendi copia, quæ permagna in eo viro fuit, ut Senatum in Suleimanum concitaret. Quibus incrementis exiguo annorum intervallo se Ottomanorum imperium extulisset, vehementi oratione explicavit; barbaram gentem Principum Christianorum diffidiis, ac negligentia, non propria virtute suffultam tantum ausam fuisse; tot provincias in miserrimam servitutem redeisse: cui exitiali malo si initio obviam itum foret, nullo negotio depelli, atque extinguere potuisse; at cum singuli magis proprium commodum, quam commune bonum spectarent, alitam hanc pestem, longe, lateque diffusam jam nostris finibus minari.

Oratio
Matthæi
Giberti.

An igitur, dicebat, æternum hoc sopore Christiani Principes, ac veterno correpti erunt? nunquamne ad tantum armorum strepitum expergiscuntur? Quæ hoc anno in bellum Pannonicum Turcæ parant, non incertis rumoribus Byzantio allata sunt; nec, ut antea Turcæ consueverant, terrestres tantum copias adhibent; numero, & viribus præpotentes classes emittunt; maria omnia, maritimasque oras, nullo obsistente, legunt? Quæ omnia cum oculis Clemens pro munere sibi divinitus delato subjicit; vicem reipublicæ christianæ miseratur; perditam horum temporum conditionem deplorat; discerpi, ac misere lacerari christianum nomen conqueritur; quantum in se est, cunctos Principes ad bellum adversus teterrimos hostes suscipiendum suadet, hortatur, monet. Inter quos cum Reipublicæ opes, ac quantum maritimis in rebus possit, secum ipse reputat, spe magna evebitur, si in commune hoc fœdus descendat, fore, ut terra, marique petitus, atque confictatus hostis, nonnihil de superbia, ac fastu, quo nimium intumescit, remittat; ac Deo juvante, qui hætenus præteritis victoriis insolens, ac jactabundus incedit, adversæ fortunæ tela quoque experiatur. Quod si intentius majorum vestrorum exempla intueor, nonne ea vobis maximos spiritus, bis sociis, ad arma sumenda addere videntur? Continentia illi, ac magna bella cum hac gente gessere; neque pro patria, pro libertate, pro religione ulla pericula formidarunt; nullos, quamvis ingentes, labores perbærruere; de illa quandoque victricia spolia retulere. Fateor auctas esse immanium hostium vires; inficiari non possum etiam ad vos clades, ac

1532 *damna non pervenisse ; sed si efferrī altius hostem patimini ; quando vobis aut tempus , aut opportunitas , aut voluntas illū contundendi , atque obterendi aderit ?*

His , atque aliis varie agitare , & commovere Patrum mentes Matthæus Gibertus nitebatur , ut vel ad societatem jungendam impelleret , vel saltem ut ad sententiam planius aperiendam , aut si qua posset auxilia tribuenda , Rempublicam adigeret . Verum in gravissima re varie Senatorum mentes afficiebantur : Suleimani communis christiani nominis hostis vires , ac potentiam , ni obsisteretur , in immensum augeri , cunctisque brevi formidolosam fore providebant : nunquam dominandi libidini aut modum , aut frena injecturum ; victoriis non ad otium , & quietem , sed ad nova bella veluti gradus sternere : religionis amor , publicæ libertatis , ac dignitatis decus stimulabant animos . At contra potentissimæ gentis vires ingenti equitum , ac pedum numero instructi exercitus , validæ classes objiciebantur . Respublica quadraginta fere annis bellorum fluctibus , ac procellis jactata se se offerebat ; quantos sumptus subiisset ; quantum subditorum , ac civium amisisset ; bella cum Turcis suscepta memorabantur , quibus Veneti soli ferocissimæ gentis impetum sustinere coacti fuerant . His elati , ardentisque comprimi , ac tepescere spiritus videbantur , & vigor languescere , ut plerique prorsus rejiciendam societatem , ac foedus censerent : inter quos Gaspar Contarenus , summi nominis vir , qui magnam rerum omnium scientiam cum singulari pietate , & probato rerum usu conjunxerat , atque ea tempestate supremi ordinis Sapientis locum sustinebat . Aliis , ut Lucæ Trono ejusdem ordinis , Joanni Delphino continentis Sapientibus , Senatus decreto ad paciscendas cum hoste inducias Clementem adhortari placebat , ut , sedatis tumultibus , quibus respublica christiana , ac præsertim Germania ea tempestate fervebat , unanimi conatu , & communibus viribus in opportuniora tempora consilia de bello Turcis indicendo rejicerentur . Sed in hac difficili , ac perplexa consilii expediendi ratione neque omnino amplecti , neque prorsus negligere foederis oblatam facultatem e Republica Collegii Patribus esse videbatur : ne altero decreto sta-

tim in gravissimi belli discrimen adducerentur; altero autem Clemens optime in rem christianam animatus a suscepta sententia deterreretur.

1532

Itaque Senatusconsulto, pro quo Marcus Antonius Cornelius diserte, ac copiose disseruit, ita responsum est. *Quo animo Respublica in rem christianam sit, si quis vel majorum, vel presentium gesta inspexerit, facile intelligi posse: eandem vigere mentem, haud dissimilem in commune bonum propensionem in Senatu esse: angustius vebementer ea esse tempora, huiusmodi rerum conditiones, ut quod summopere cuperet, quo nil antiquius in votis haberet, id re ipsa prestare non posset: acerrimis dissidiis distentos Christianos Princeps; Reipublicae vires praeteritis bellis attritas non eo statu esse, ut potentissimi hostis impetum excipere, vel certa rei bene gerendae spe in illius ditiones arma inferre possint. Viciis centena millia passuum ab Histriae ora usque ad Cyprum insulam numerari; hoc amplissimo maris, terrarumque tractu fines Venetos cum Ottomanis protendi; bello exorto, eodem momento universos hostibus obiectum iri: ad haec in Syria, Aegypto, Byzantii multos mercatores Venetos reperiri, qui minima quavis belli suspitione in vincula conjicerentur, ut ingenti illorum pecunia, ac mercimoniis hostes potirentur, eorumque potentia augeri, vires Reipublicae debilitari, ac imminui haud parum possent: ea omnia summi adeo momenti esse, ut minime Senatus vereatur, ne a Pontifice illius consilia necessitate potius temporum, quam voluntate animorum expressa, probentur.* Hoc Senatusconsulto x. kalen. februarii Veronensi Episcopo responsum est.

Senatus responsum.

Ferdinandus Rex bellum in Turcas decernit.

Neque interea, ut Ferdinandum ad concordiam cum Joanne Sepusiano ineundam hortaretur, aliquid omittebat. Verum ille ad amplissimam dignitatem elatus, conventuum, quos in Germania habuerat, auxiliis fultus, spe Caroli fratris virium adductus, decernere potius armis, quam pacis conditionibus obstringi statuerat. Quocirca cuncta in bellum versa videbantur; nam Byzantio afferebatur, Suleimanum ingentes copias comparare, classem centum ac sexaginta triremium, quamplura alius generis navigia emissurum: cum sexaginta millium pedum, ac duodecim millium equitum exercitu in Pannoniam venturum. Interim Aloysium Gritum ad Joannem Regem pro-

Aloysius Gritus in Pannoniam a Suleimano pro pace missus.

fe-

1532

fectum, ut de pace cum Ferdinando ageret; quæ nisi ad exitum perduceretur, limitaneis præfectis Suleimanus imperaverat, ut statim in fines Ferdinandi procurrerent; Mœsis vero, ac Tartaris, ut iter in Pannoniam arriperent, & classis illius præfecto, quæ in Danubii fluminis faucibus detinebatur, ut quamprimum in Austriam contenderet, mandaverat.

Rumoribus his de ingenti Suleimani apparatu adductus Senatus, ut maritima loca ab omni injuria tuta essent, in id maxime incumberebat, ut classem triremium numero magis auctam, validamque redderet. Cum vero superioribus casibus pecunia ad tot sumptus conficiendos nequaquam suppeteret, intentiore sollicitudine, ut quantam posset auri vim undique colligeret, curabat; privatorumque civium opibus nimis oneribus, decumis, ac tributis exhaustis, æquum videbatur, ut qui in Venetis ditionibus opulentissima sacerdotia possiderent, nonnihil ad sublevandam ararii inopiam conferrent. Itaque Senatus decreto xj. kalen. martii Ecclesiasticis viris *subsidium* (sic enim appellabatur) quod certo tempore restitueretur, impositum est. Ea re commotus Clemens vehementer excanduit: sua jura a Senatu læsa esse; imponere decumas, ac subsidia imperare iis non posse, in quos ipse summum jus obtineret; non permissurum quidquam de Pontificiis rationibus detrahi. Senatus Pontificis iratum animum ægre ferebat; sedare arduos spiritus, placatioremque in Rempublicam reddere nitebatur: necessitate compulsus decretum illud tulisse; æquum censere, omnes, qui Venetorum ditionibus continerentur, ad Reipublicæ libertatem, imperiumque servandum, & retinendum conspirare; jam assiduus bellis debilitatas, ac fractas civium vires, impares ad onera publica subeunda esse. An qui tot divitiis, atque opibus affluerent, otiosi spectatores sumptus, ac laboris aliorum essent? an piaculum committere, si laboranti patriæ opitularentur? an hoc pietatem in Rempublicam & humanitatis jura exposcere? ut ne mutuo quidem ad publicas impensas sublevandas pecuniæ nonnihil persolvant? ab illius sanctissimæ Sedis incolumitate, ac dignitate, a religione ipsa Venetæ Reipublicæ salutem sejunctam esse non posse. His, atque aliis mentem Pontificis flectere Patres connituntur, qui neque rationibus, neque precibus locum dabat. Susceptæ sen-

Venetis subsidium Ecclesiasticis imponunt.

Clementis perturbatio ob subsidii Ecclesiasticis impositi decretum.

tentiæ insistere, antesignanis religionum præcipere non cessabat, ne quidquam in subsidium pecuniæ erogarent; quo fiebat, ut Clementis acerbiter, durumque nimis in Rempublicam animum conquererentur. Sed nihil ob id Senatus animo frangebatur; quinimmo majori sedulitate, quæ ad sumptus necessaria forent, comparabat, ne ulla in re populis, provinciisque sibi subjectis deesse videretur. Itaque Vincentius Capellius imperator declaratur; viginti triremes reliquis adjiciuntur, quas in Dalmatiæ provincia, Corcyra, Zacyntho insulis, & Cretæ regno instrui Senatus jusserat, ut universa classis sexaginta triremium numero constaret. Legatus Hieronymus Canalis eligitur; nam Franciscus Paschalicus tunc alterius legati munere fungebatur. Capellio Senatus mandat, ut maritimis Reipublicæ oris, atque oppidis opem ferat, ne quid subdiris, illorumque rebus detrimenti inferatur, provideat. Verumtamen nulla in re aut Cæsareanæ, aut Turcicæ classi conatibus obstat, vel faveat; utrisque se amicum præbeat; a portubus minime prohibeat, commeatus importari sinat, non arma, ceteraque alia instrumenta bellica. Hæc classis imperatori in mandatis data fuere.

*Venetorum
sedulitas ad
pecuniâ cō-
parandam.*

*Vincentius
Capellius
classis impe-
rator eligi-
tur, & tri-
remium nu-
merus auge-
tur.*

*Hierony-
mus Cana-
lis, Franci-
scus Pascha-
licus classis
legati.*

Cum autem Suleimanus Pannonicæ expeditionis consilia, quæ diu in animo versaverat, perficere vellet, ut Venetos sibi conciliaret, in illos haud vulgaria benevolentiae signa edidit, cogitationibus iis relictis, quibus antea, ut Byzantii emporium auget, illuc aromata, atque omnis generis merces conveli jusserat; ex illius ditionibus frumenta, tormentariumque pulverem asportandi concessa facultate. Omnibusque itineri necessariis comparatis rebus, Byzantio profectus, Hadrianopolim pervenit, bellum Pannonicum indixit; ac quamplurimis undique ad exercitum confluentibus, cum ad Hungariæ fines pervenisset, ad centum & quinquaginta millium peditum numerum copiae accesserant, quarum robur prætoriani milites, quos *Fanixzeros* Turcæ vocant, ad viginti millia erant. His fretus nihil sibi obsistere posse ratus, quin quacumque pervasisset, cuncta victoriis, ac triumphis cumularet; cum ab Albam Græcam substitisset, cum Cæsare acie configere se velle per exercitum vulgaverat, in tumidam spem erectus, si committere prælium vellet, haud dubia se victoria potiturum.

*Suleimanus
ad bellum
Pannonicū
proficisci-
tur.*

At

1532

Cæsaris apparatus ad bellum Turcicum excipendum.

Franciscus Giddius a Venetis trāsitum Casareanis militibus postulat.

Hippolytus Mediceus, Cardinalis, in Germania legatus.

Cassonus Turcarum praefectus a Palatino comite profligatus. Suleimanus Constantinopolim regreditur.

Himeralis classis Turcica impetrator Andreas Auria Cæsareana classis impetrator ad Messanam.

At Cæsar, ut adventantis hostis impetum sustineret, priscumque Imperatorum decus fortiter tueretur, ex omnibus fere Europæ provinciis quammaximas posset copias robore, ac numero minime Turcis dispares cogebat. Alphonsum Vastium cum Hispanorum, & Italogum militum expeditis cohortibus ex Italia vocaverat; qui per Tridentinos Alpium saltus in Noricum transiturus, cum Franciscum Giddium Venetias misisset, ut per Reipublicæ fines transeundi sibi facultas daretur, a Senatu impetravit, atque illius jussu a Reipublicæ magistratibus liberaliter est exceptus. Hippolyto quoque Cardinali Mediceo, legato Pontificio, in Germaniam proficiscenti duo Veronæ quæstores obviam missi, cunctaque ad victum necessaria suppeditata. E Belgio, ac Burgundia gravis armaturæ equites, ex Hispania veteranos milites complures accersit; Germanorum duodecim millia conscribi jubet: his plerique e tota Italia strenui milites voluntarii accessere, quod desidiæ sibi inuri notam existimarent, si ad Cæsaris exercitum, cum Turcis decertaturi, non contendissent.

Ceterum in summa mortalium omnium expectatione nil tantis apparatibus, tot assuetis militiæ viris egregii est consequutum. Nam Suleimanus, Cassono ad vastandas Carinthiæ, & Styriæ, quæ Valeria antiquitus dicebatur, provincias misso, eodemque a Palatino comite profligato, ac deleta, cum nusquam conatibus eventus responderent, Byzantium reversus est. Carolus vero, qui a Viennæ mœnibus nunquam disceserat, de hostium profectioe certior factus, non ulterius Turcas insequutus, copias dimisit; non sine omnium admiratione, quod insequendi hostis opportunitatem elabi sibi e manibus passus esset, totque labores, ac impensas in conficiendo exercitu, nullo præclaro edito facinore, irritas reddidisset; cum in itinere Suleimanus amplius triginta captivorum millia Byzantium perduxisset.

Dum hæc gererentur, classis Turcica Hellesponto egressa, Himerale duce, Aegeum mare emensa, in Ionium pervenerat. In ea sexaginta triremes, viginti minora navigia censebantur. Cæsarea vero auspiciis Andreæ Auria Genua solvens ad Messanam Siciliae urbem appulerat: quadraginta varii generis navibus, quadraginta duabus triremibus constabat. In Vene-

ta tres & sexaginta triremes numerabantur. Hoc pari, atque fere æquato virium numero conjectura difficile erat assequi, quonam consilia evasura essent, cum rei bene gerendæ facultas non ex alio magis, quam ex præfectorum militari scientia, ac virtute penderet. Vincentius Capellius, Venetæ classis imperator, inter Corcyræ, & Zacynthi insulas commorabatur, ac ne quid Venetorum loca, & populi detrimenti paterentur, curabat; in omnes tam Cæsareanæ, quam Turcicæ classis motus intentus, ne utrorumque suspicionem incurreret, illarum congressum studiose devitans. Cum vero Corcyræ esset, Himerali, qui ad Ambratium sinum appulerat, cum triremi certos, qui suo illum nomine inviserent, muneraque deferrent, nuntios misit; quibus ille benigne exceptis, nullas a suis injurias, aut damna Venetorum rebus inferri passurum pollicitus est: quod severe adeo a barbaro servatum est, ut Zacyntho, ac Cephalenia prætervectus, exscensione in terram facta, præter morem classiarii nullam incolis noxam intulerint. Andreas vero Auria Messana solvens in Græciam navigaturus, cum Zacynthi Venetam classem morari intellexisset, ut Capellium alloqueretur, eodem contendere statuit, eo consilio adductus, ut de industria Turcis Venetos suspectos reddendo, illos ad consociandam cum Cæsareanis classem compelleret, quod Auria non modo, verum etiam Cæsar summopere concupiverat. Nam illius orator Andreæ Auria litteras Genua datas ad Senatum detulerat, quibus petebat; Capellio mandaret, ut maritimas Venetorum vires cum Cæsareanis conjungeret, magna feliciter gerendarum rerum opportunitate proposita, ut illecti Patrum animi, secundarum rerum spe elati, a proposita consiliorum ratione discederent, qua in neutram pendere partem matura consultatione decreverant. Senatus vero decreto Cæsareo oratori responsum fuerat: se, quod pacem cum Suleimano coleret, ut Auria assentiretur, adduci non posse. Quo responso audito, cum minime sibi, & Auria satisfactum intelligeret, ad importuniora postulata prolapsus, *Si forte obtigisset, ut ad prælium Cæsareana classis cum Turcica descenderet, an Veneta Turcicæ adfutura esset*, quærebat. Legati petitione admirabundi Patres, prudentiam in eo desiderabant. *An non satis cognitam Reipublicæ pietatem, ac*

1532.

*Vincentius
Capellius
ad Himera-
lem nuncios
mittit.*

*Cæsareano-
rum studiū,
ut Venetam
classem sibi
adjungeret.
Andreæ
Auria lita-
ræ ad Ve-
netos.
Senatus re-
sponsum.*

reli-

1532 *religionem? non satis perspectum, quonam illius cogitata omnia, atque gesta respicerent? an Reipublicæ conducere, potentissimum Regem suis auxiliis in immensum evehere, ut cunctis Christianis Principibus, ac Venetis præsertim formidabundus non modo, verum etiam terribilis evaderet? Quapropter legato respondetur: Mirari Senatum, quod ea sibi de Republica in animum inducere potuerit: summa adseveratione testari, fixum, atque immotum esse, cum utroque Principe pacem servare, amicitiae jura inviolata tueri; nihil a Venetæ classis imperatore profecturum, quod in alterutrius partis gratiam factum fuisse interpretari possit. His auditis, satisfactum sibi a Senatu esse orator significavit. Verum crebris petitionibus perterritari suam mentem optime Patres noverant, ut si fieri posset, pollicitatione aliqua obstrictum Cæsareani ad suas partes attraherent, atque in Suleimani suspicionem adductum foederi, ad quod sæpius sollicitaverant, adjungerent. At præteritis rerum eventibus edocti, nihil properanter, aut veloci nimium consilio agendum existimabant, sed cunctando, ac pacem cum præpotentibus Principibus ostentando, ea tempestate administrari Rempublicam optimum, & saluberrimum arbitrabantur. Atque his omnibus de rebus Capellium docuerant, ut si quid hujusmodi ab eo Auria postularet, ex Senatus sententia respondere possit.*

Ille Corcyram, & Cephaleniam legens Zacynthum pervenerat, ubi forte tunc Venetus imperator cum classe aderat, qui de Auriae adventu certior factus, ut maritimas patriæ vires, veteremque majorum disciplinam ostentaret, in altum prodiit, triremes, ac cetera navigia, veluti acie certaturus esset, ordinatim instruxit: oneraria ingentis magnitudinis navi (*Galeonum* vocant) in fronte collocata; utrinque binæ majores triremes, *Galeatiæ* dictæ, tormentorum numero, atque apparatu formidabiles, aliquanto ab oneraria intervallo subductæ; inter quas tantum spatii relinquebatur, quantum triremibus reliquis ad eruptionem faciendam satis esset. Cornu lævum, dextrumque æquali viginti triremium numero constabant. Postrema acies, cui imperator præerat, reliquas viginti triremes complectebatur, tanquam in omnes certaminis casus, hostiumque incurfus opem laborantibus allatura. Ita magnæ onerariæ na-

vi liber a fronte , & a lateribus ad ingentes bellicarum machinarum globos excutiendos aditus relinquebatur : Galeatiæ vero cornuum latera tuebantur . Cæsareanam classem tres insigni velocitate celoces anteibant ; ipsa tribus acierum ordinibus instructa , in quorum singulis quindecim triremes aderant , cernebatur . Antonius Auria primo agmini præerat , atque in dextram partem deflexerat ; Salviatus Rhodiorum , ac tertii agminis præfectus lævam tenebat ; Andreas vero Auria mediam ductabat aciem . Utrinque honoris causa , ut assolet , absque pilis , miro ordine , atque insueto strepitu discussa tormenta , navalis certaminis ingens , raroque mortalibus visum simulachrum exhibere videbantur . Hieronymus Canalis legatus , Auria Capellii nomine consalutato , portus , commeatus , ac quidquid in sua facultate esset , benigne , ac peramice obtulit : quod confociare classem non posset , publica Senatus fide præpediri , quia foedus antiquitus cum Ottomanis Principibus iktum , recenti fide renovatum fuisset . Auria , Venetorum imperatori Cæsaris nomine actis gratiis , bona spe se esse affirmavit , ad magnas victorias adeo tutum aditum patefacturum , ut Veneti ultro cupidissime , fociis junctis armis , in commune decus , atque imperii incrementum consulturi essent . Verumtamen variis , atque incertis consiliis tota fere ea æstate tempus terendo , æquato metu , ac viribus , classes subistere : cum tandem in Turcicam passim varia morborum genera grassari cœpissent , quibus in dies sensim debilior , & infirmior redderetur , atque inde Eubœam se reciperet , ut Byzantium reverteretur . Qua ex re Auria majori spe subnixus in Peloponnesum iter direxit , Coronemque oppugnare statuit ; quam adortus , licet primis Cæsareanorum conatibus oppidani , ac præsidarii milites obstitissent , vi tamen in suam potestatem redegit ; mox Patras deditione recepit . Hæc eo anno terra , marique sunt acta . Turcica vero classe Bosphorum ingressa , propinqua jam hyeme , Capellio imperatori Senatus mandavit , ut triremes extra ordinem in Aegeo , atque Ionio mari instructas missas faceret : ac reliqua classe Hieronymo Canali legato tradita , ipse cum Francisco Paschalico in patriam reverteretur : Joanni Mauro Corcyra legato injunctum , ut octingentos milites , qui præsidariis ad tutandam insulam adjecti fuerant , dimitteret .

Hieronymus Canalis a Capellio ad Auriam missus .

Turcica classis Byzantium se recepit .

Corona & Patra ab Auria capta .

Vincentius Capellius & Franciscus Paschalicus in patriam revocati .

Joannes Maurus Corcyra legatus .

1532

*Oratores a
Venetis ad
Cæsarem de-
signati.*

*Janusbejus
a Suleima-
no Venetias
missus.*

Ceterum Cæsar, exercitu, qui ad Viennam convenerat, dimisso, in Hispaniam reverti statuit; ad Auriam, qui adhuc mari Ionio detinebatur, datis literis, ut, nulla interposita mora, Genuam contenderet. In itinere vero Bononiæ convenire Clementem decrevit, ut illius animum, quem ob latam nuper in Mutinensi, ac Regiensi causa sententiam offensum persenserat, leniret, sibi que conciliaret. Inde enim haud parva sibi adjumenta accessura rebatur, illiusque auctoritate auctiori sibi foederis vinculo Italos Principes, ac præsertim Venetos adstricturum: quod non modo ad præsentem rerum Italicarum statum retinendum opportunum sibi fore videbatur, verum etiam ad Gallicos motus discutiendos, cum Genuæ defectionem moliri non exiguis argumentis Regem vulgaretur. Quatuor a senatu oratores designati, qui Cæsari in Italiam adventanti obviam irent, atque per suos fines deducerent: Marcus Minius, Hieronymus Pefareus, Laurentius Bragadenus, Marcus Foscarus: decem aureorum millia, quæ in eo excipiendo infumerentur decreta. Carolus a Ferdinando fratre Villaccum usque deductus est, qui Oenipontem descedens, mox in Germaniam reversus est. Cæsarem, Pontebæ Veneti oratores exceptum, usque ad Mantuanorum fines prosequuti sunt. Cum Spilimbergi in Forojulio esset, de Bononiensi conventu cum iis verba fecit, atque ut facultas de novo agitando foedere a Republica mitteretur, petiit. Ea re Senatorum animi haud parva molestia afficiebantur, cum inde gravia subire posse pericula Rempublicam animadverterent, vererenturque, ne Suleimanus, cui illius consilia suspecta esse cœperant, hostile aliquid moliretur, efferamque Turcarum gentem in se concitarent. Nam Alba Græca discedens Suleimanus, Janusbejum legatum Venetias misit, ut prospere, ac feliciter in Pannonia ab eo gesta Senatui significaret; qui graviter admodum conquestus fuerat, nostros cum Cæsareanis ad Salonam Dalmatiæ oppidum expugnandum se contulisse: hujus vero rei indicem Byzantium perductum. Senatus decreto Janusbejo responsum fuerat, Rempublicam cum Suleimano pacem conservare, eamque diuturnam optare; cum ea mente sit, haud quamquam vero simile esse, quod illi repugnet, quidquam agitare. Verum Sici Comitem literas ea de re ad Senatum dedisse, quibus

bus significaret, malevolos homines, inter Suleimanum, ac Venetos dissidia quærentes, tormentis hominem illum indigne adegisse, ut quæcumque illis visa fuissent, enunciaret, atque tota ea de re ad legatum Byzantii scripsit. Janusbejus quingentis aureis nummis, & veste donatus: atque ut, si quæ in Suleimano obortæ de Republica suspiciones fuissent, excuterentur, paribusque officiis erga illum ageret, Thomas Contarenus legatus Byzantium missus est. Pontifex vj. idus decembris cum multis Cardinalibus Bononiam pervenit: Cæsar cum vij. idus Mantuam profecturus esset, idibus eodem se contulit.

1532

Thomas C^o
tarenus By-
zantium le-
gatus.

M. D. XXXIII.

ATque anni sequentis initio de gravissimis rebus a Clemente, & Carolo agi cœptum est, quæ ad duo potissimum capita redigebantur; alterum ad religionem spectabat, quam in dies in Germania labantem, atque in aliis Europæ regionibus divulsam sustentare, & fulcire necessarium videbatur; alterum vero ad pacem christianæ reipublicæ ac præsertim Italiæ firmandam, præsentemque in ea statum retinendum attinebat: qua in re præcipuum censebatur, ut Veneti, quorum animos antea irritò conatu exploraverant, novo, atque arctiori fœdere obstringerentur. Itaque cum reliqui Italiæ Principes suos oratores Bononiam misissent, Marco Antonio Venerio, & Marco Antonio Contareno, altero apud Pontificem, altero apud Cæsarem legato, ad se vocatis, nil antiquius sibi esse affirmant, quam pacem publicam, & præcipue Italiæ incolumitatem, ac decus servare: scire se eadem mente Rempublicam esse: quapropter petere, ne ab iis consiliis abhorreat, quæ communi huic sententiæ conducere possint: Senatui minime ignotum esse, quæ de Genua occupanda superioribus mensibus prodita fuerint: statu illius Reipublicæ immutato, haud dubia bellorum incendia in hac provincia exarsura: quapropter novum percuti fœdus oportere, ut communibus viribus civitas, quæ tantum omni tempore momenti ad res Italicas attulit, defendi possit. Cæsaris, ac Pontificis postulatis in hanc sententiam Senatusconsulto, uti alias quoque, responsum est. Quæ in bonum publicum, & Italiæ pacem Reipublicæ voluntas sit,

1533

Conventus
Bononiensis
inter Pontifi-
cem &
Cæsarem.

Marcus
Antonius
Venerius &
Marcus
Antonius
Contarenus
ad Pontifi-
cem & Cæ-
sarem lega-
ti.
Clementis
& Cæsaris
officia cum
Venetis le-
gatis.

1533

cognitum , ac perspectum esse : constare sibi quæ anno M. D. XXIX. pacta fuerint , ea constantissime servare , nec quidquam in iis præstandis , quæ Bononiensi foedere continerentur , desiderari passurum : pro Insubrum imperio , ac pro Neapolitano regno tuendo quidquid teneretur præstaturum : nova iniungere foedera , neque opportunum , neque necessarium censere : Janusbejum Suleimani legatum Venetiis adhuc esse ; quæ agantur , solerter exquirere ; irarum plenum animum Byzantii in Rempublicam effusurum : nosse e Genua præfectum , ac triremes exisse , a quibus multa Turcis damna illata , Corone , & Patræ captæ fuerint . His Pontificis , ac Cæsaris animum a novi percutiendi foederis consiliis avertere Patres contendebant . Illi vero Reipublicæ excusationes non admittere , acrius instare , per literas , atque oratores eadem postulare pergebant .

*Robertus
Majus
Clementis,
&
Roderici
Nino Cæsaris
legatorum
cum Venetiis
officia .*

Robertus Majus a Clemente Venetias mittitur , qui cum Roderico Nino Caroli legato , ut Venetos ad foedus renovandum allicerent , nihil omisere : quæ ex eo emolumenta manare possent , exposuere : in illo incolumitatem Italiae , ac quietem contineri : id pro munitissimo aggere iis , qui novas res ambitione , aut libidine dominandi ducti appetere , objiciendum esse : haud parva inde Reipublicæ commoda obventura ; Suleimanumque ipsum nova inter præpotentes Principes societate perculsum , nihil adversus illam ausurum . At Senatum , ut in sententia maneret , multa permovebant ; quippe qui præteritis bellorum cladibus edoctus , in se immensam Turcarum potentiam provocare minime tutum censebat . Quocirca legatis responsum est : plurimis , iisdemque gravissimis causis a novo ineundo foedere Rempublicam abstinere , neque satis prospicere , aliqua ex hac societate vel ad utilitatem , vel ad decus proficisci posse , quæ non itidem ex conditionibus anni M. D. XXIX. promanare queant . At veretur Cæsar , ne Genua a Gallis occupata , tota Italia bellorum tumultibus misceatur . Mari ne Genuam invadent Galli ? Quis ignorat maritimas Cæsaris vires Gallicis longe superiores esse ? Neque pertimescendum , ut a paucis illorum triremibus imperatoriae potentissimæ Caroli classi obsisti possit . An terra ? Per Insubrum fines duci exercitum oportere : id si accadat , confociatis viribus , ex foederis præscripto , hostibus occurrendum erit . Quid igitur his vincu-

*Senatus re-
sponsum .*

lis agitur ; nisi ut amica Respublica belli Turcici suspicione implicetur , atque immanibus sumptibus publicas , privatasque fortunas exhauriat ? Quæ loca in Ionio , Aegeo , ac Syriaco mari possidet , cuncta pene in faucibus hostium sunt ; ceteris in rebus cum adest calamitas , tunc ærumnæ sentiuntur ; in bellis metus quoque ipse affert calamitatem . An vero quæ in universo Turcico imperio negotiatorum amplissimæ opes reperiuntur , negligendæ sunt ; quibus amissis , quantum Venetis detrimenti , tantum illis lucri , ac roboris accederet ? Quod si in consiliis capiendis opportunitates spectandæ sunt , quid minus huic tempori consentaneum , dum quotidie novis suspicionibus Turcarum animi urgentur ? Clissam Dalmatiæ oppidum a Petro Crucichio nostrorum auxiliis in potestatem redactam , Salonom occupatam : Cæsareanam classem com meatibus , quam plurimisque aliis rebus adjunctam ; Coronem non sine Reipublicæ subditorum ope expugnatam . Cur igitur Venetorum damna , veluti fundamenta , novo huic foederi jacere amicus Reipublicæ Imperator velit ? Cum hoc responso , atque Senatus ad Pontificem literis legati dimissi sunt . Id vero peropportune accidit , ut per eos dies duo Francisci Regis nomine Cardinales Bononiam accederent , qui optimam sui Regis propensamque in commune bonum , ac pacem voluntatem Clementi significarent ; peterentque , ne vanis malevolorum hominum dissipatis rumoribus aures præberet , neque ob eam rem novis consiliis animum adjiceret . Itaque Pontifex , ac Cæsar , iis , quæ Senatus nomine adducebantur , perpensis , tandem acquiescere : id unum petebant , ut , Bononiensis foederis conditionibus diligentius explicatis , militaribus præfectis mandaretur , ut ad omnes Insubrum motus in armis essent . Id vero minime necessarium Patres rebantur , cum ad primos bellorum tumultus , quæ ad illam provinciam tuendam ex foedere deberent , statim curaturos suos duces constantissime assererent .

*Cardinales
a Rege Gal-
lia Bono-
niam missi .*

Cum igitur de societate cum Republica innovanda a Pontifice , ac Cæsare consilia abjecta essent , februario mense exeunte , foedus inter Clementem , Carolum , ac reliquos Italiæ Principes , nempe Insubrum Ducem , Genuensem Rempublicam , Ferrariæ Ducem , Senenses , & Lucenses percussum , ac vulgatum est , quo Italiam communibus viribus defenderent .

*Fœdus inter
Pontificem
Cæsarem &
Italos Prin-
cipes percus-
sum .*

1533

Decem & centum aureorum millia statim depositi locoolvere debebant : Pontifex cum Florentinis triginta millia ; ex iis decem Florentinis obtigere : Cæsar triginta quinque millia : Sfortia quindecim millia ; Genuenses octo ; Ferrariensis decem ; Senenses octo ; Lucenses quatuor , quæ superiorem summam conficiunt . Annuatim viginti quinque millia in stipendia militiæ ducum eroganda persolverent . Turbatis vero rebus , ac bello exorto , centum singulis mensibus aureorum millia conferrent . Summa fœderis præfectura Antonio Levæ mandata est . Duo quæstores delecti , Franciscus Guicciardinus a Pontifice , Ferdinandus Gonzaga a Cæsare . Eodem fœdere Sabaudia Dux pro iis , quæ in Italia , ditionibus obtinebat , ac Mantuanorum Dux continebantur , nullumque illis conferendæ pecuniæ munus injunctum est . In fœdere scriptis exarando accidit (studio , an sorte , incompertum est) ut Reipublicæ mentio fieret , cum initio diceretur , fœdus , quod anno M. D. XXIX. inter Pontificem , Cæsarem , ac Rempublicam Venetam , aliosque fœderatos ictum fuerat , confirmari , cui reliqui Itali Principes adjiciebantur . Rei novitatem admirans Senatus , cujus oratores numquam illarum rerum tractationi interfuerant , studiose factum fuisse suspicabantur ; cum præsertim typis excussa nonnulla exempla Byzantium pervenissent . Inde de Venetis conquerendi Suleimanus non modo , verum Henricus Angliæ Rex , ambo Cæsari infensi , ansam arripuere ; ille quod jampridem Venetos Cæsari societate conjunctos , cum quo acres inimicitias , ac bellum exercuerat , ægre tulissent , hic vero quod pertimesceret , ne quid sibi adversum in gratiam Cæsaris struerent ; cum per eos dies , Catharina ejus amita priore uxore repudiata , Annam Boleniam sibi conjugio junxisset . Qua in causa Patrum permissu collegii Patavini jurisconsulti adversum Henricum pro Cæsare responsa tulerant . Senatus , ut e Suleimani animo suspicio , si qua hæsisset , eximeretur , tota ea de re ad legatum Byzantium præscripsit . Atque hæc de Italico fœdere in Bononiensi conventu peracta sunt . Ceterum de Concilio indicendo sæpius aditatum est ; cum illud ad componenda religionis dissidia cogi mirum in modum Cæsar cuperet , contra vero Pontifex multis de causis eo adduci non posse videretur : Henricum Angliæ Regem

*Patavinorum
Jurisconsultorum
contra Hæ-
ricum Regē
responsa .*

ob nuper initum conjugium illi infensum esse ; ne Franciscus Galliae Rex in id consentiret, vereri ; absque his Regibus nil ad commune reipublicae ecclesiasticae bonum decerni posse, multaque inde diffidorum, ac schismatum semina exortura : quapropter a Pontifice, & Caesare nuntii in Galliam, atque Angliam missi fuere, qui Regum de Concilio celebrando sententias exquirerent.

1533

*Clementis
& Caesaris
legati ad
Galliae &
Angliae Re-
ges.*

In eodem quoque conventu de Sfortiae Mediolani Ducis connubio actum, optante Caesare, ut illi Catharina Medicea Pontificis neptis uxor traderetur, quo firmitus Italiae pax coalesceret. Verum Pontifex, qui de illa Henrico Aurelianensi Duci, Galli Regis filio, matrimonio copulanda agebat, cum ab ea re averfus esset, Christiernam, Daniae Regis filiam, ex forore neptem, Sfortiae connubio obstrinxit. Id cunctis Italici Principibus, ac Venetis praesertim gratum fuit, quod in veterem Sfortiadum familiam, regia sobole suscepta, Insubrum imperium novis successionebus confirmandum esset. His peractis, Carolus in Hispaniam profecturus Bononia discessit, literasque ad Senatum Cremona nonis martii dedit, quibus probari sibi Reipublicae rationes ajebat ; cur foederi cum reliquis Italiae Principibus icto adscribi minime voluisset ; propensumque suum in Venetos animum benevolentiae plenius testabatur, ac quaecumque Reipublicae usui, & commodo esse possent, ea omnia perbenigne detulit. Gratiae Caesari per oratorem actae fuere. Mox cum Genuam pervenisset, viginti-quinque triremium classe, quae in Genuensibus litoribus Andreae Auriae auspiciis illius adventum praestolabantur, Barchinonem delatus est. Hispani vero militis pars in Hispaniam delati fuere, pars, qui in Cisalpina Gallia relictii fuerant, in Neapolitanum regnum concessere. Germani, trajectis Alpibus, in patriam reversi sunt. Equitum pars Caesarem est prosequuta, reliqui Neapolim missi sunt : atque Italia magno onere levata, uberiora pacis commoda percipere incepit : licet enim semina quaedam nonnunquam, ni primo exortu obtrita essent, magnos paritura motus, suborirentur ; tamen ab iis, qui in Italiae pacem praeter ceteris incumbabant, omnes belli occasiones praecidebantur, inter quos praecipue Senatus summa diligentia excubabat.

*Christierna
Daniae Re-
gis filia
Sfortiae nup-
tra.*

1533

Georgii Montisferrati Marchionis obitus.

Obierat per id tempus Georgius Montisferrati Marchio, e Palæologorum masculina stirpe supremus, qui Bonifacio nepote defuncto, illius regionis principatum jure hereditario obtinuerat. Hujus obitu, quod nulli superstites liberi forent, Margaretæ, Gulielmi olim Marchionis filiæ, ea regio obvenerat; quæ cum vel ob sexus imbecillitatem, vel ob ætatem capeßere gubernacula non posset, inde seges contentionibus, ac diffidiis oblata videbatur; quod Sabaudia Duces eam sibi spectare, cunctis extinctis masculis, hereditatem contendebant. Antonius Leva, summus Cæsaris in Italia præfectus in omnem occasionem intentus, quo sibi ad bellicos spiritus exercendos aditum patefaceret, orbiæ filiæ, tutelæ obtentu, Cæsaris nomine Montisferrati principatum occupare, ac conservare cum statuisset, Venetorum auxilium, atque opem imploravit. Senatus ex Bononiensi foedere ad id minime se teneri respondit; Insubrum provinciam, si res tulissent, iis, quæ eodem continerentur, conditionibus defensurum. Sed a Leva, qui auctoritate, ac viribus in Italia plurimum posset, nemine repugnante, præfectus, Cæsaris nomine, illi regioni datus est. Postea, Margaretæ Federico Gonzagæ Mantuæ Duci connubio juncta, Cæsaris decreto Mantuani Principes, qui Palæologica stirpis uxorem duxerant, Monteferrato potiti fuere.

Margaretæ Montisferrati Comes Mantuano Principi nupta.

Ludovicus Porus supremus arbiter inter Ferdinandum ac Venetos.

Hieronymus Bulfarchius, & Matthæus Avogarus arbitri.

Andreas Rubeus, & Jacobus Florius Tridentum missi.

Versis igitur ad concordiam, pacemque firmandam animis, negotium de finibus inter Ferdinandum, ac Venetos controversiis dirimendis denuo agitari coeptum est, eo majori spe, quo Cæsarem cupido incesserat, ut amotis difficultatibus, finitimi populi firmiori pace, & quiete uterentur. Itaque cum diu antea de supremo arbitro eligendo dissidentibus sententiis certatum esset, tandem in Ludovicum Porum, Mediolanensem Senatorem, consensere. Arbitri vero judices utraque ex parte dicti fuere: a Ferdinando Hieronymus Bulfarchius Germanus doctor: a Venetis Matthæus Avogarus Brixienfis doctor, & eques; qui cum Tridentum se contulissent, eodem Andreas Rubeus a secretis a Senatu missus est; ut de singulis, quæ in conventu agerentur, certior fieret: adjectus quoque Jacobus Florius Utinensis, in iis negotiis pertractandis rerum usu, atque experientia multa edoctus. Ibi complura disceptata sunt; injecti quoque sermones de Marano, & Gradiſca oppidis Reipublicæ, justa

1533
Joannes
Delphinus
Tridentum
mittitur.

justa pecuniæ summa persoluta, restituendis. Quamobrem Joanni Delphino Veronæ Prætori, ut Tridentum proficisceretur, injunctum fuerat. Sed ea res irrito eventu cecidit. De finibus vero cum diu disceptatum foret; initæ quidem fuerunt nonnullæ rationes ad controversias præsentis de medio tollendas, gravissimæ postea difficultates exortæ obstitere, quominus ea, de quibus jam conveniret, perficerentur.

Dum hæc gererentur, eadem, quæ superiore anno rerum maritimarum cura Patrum sollicitabat animos: nam Suleimanus Corones amissæ impatiens, ut notam, quam suæ gloriæ inustam arbitratur, deleret, summo studio curabat, ut quammaxime posset & numero, & viribus instructionem classem deduceret: neque minus Ausia, ne impar hostibus esset, pro augenda classe enixe laborabat, ut hoc anno, terrestre cessante apparatu, maria ad mutuas vires exercendas latiore campum præbitura viderentur. Quæ res Senatum impulere, ut triremium numero aucto, singula summa solertia provideret, quæ ad maritima Reipublicæ loca defendenda, & maria tutanda pertinerent. Ob id Mauro Corcyræ legato ducenti pedites in supplementum præsidariis militibus sub Joanne Novocomensi mittuntur: Hieronymo Canali injungitur, ut, cunctis navigiis coactis, Corcyræ in omnem rerum eventum paratus subsistat: sinus Adriatici præfectum cum triremium manu, ut tutum illum a piratarum injuriis præstaret, mitteret: duas quoque cum celocium aliquot numero Zacynthum proficisci juberet, ne quid insulani detrimenti caperent: ad Maleam promontorium magnam navem onerariam destinaret, ut maria procul a prædonum vesana avaritia, atque ingluvie pacata negotiatoribus redderet: quæ omnia Canalis vir impiger, maritimaque disciplina clarus, uti jussus fuerat, perfecit. Franciscus Dandulus præfectus ad Adriatici sinus custodiam missus, cum iter quinque cum triremibus in Dalmatiam direxisset, atque ad Sasonem, in maritima Epiri ora situm, quod parum ab Aulone distat, procul duodecim Africanas biremes conspexisset, Venetas arbitratus, nihil flexo itinere, cursum tenuit; mox propius intuens, prædatorias esse animadvertens, immutato itinere, in altum proventus, capessere pugnam minime ausus, cum vix in conspectum hostis ve-

Veneti classem augment.

Mandata
Senatus ad
Hieronymum
Canalem.

1533

*Franciscus
Dandulus,
Senus Adri-
atici præfe-
ctus, &
Marcus
Cornelius
ab Africa-
nis piratis
capti.*

nisset, ignavo consilio, turpiter sese in fugam coniecit. Pirata barbarus celeriter insequutus, in triremes Venetas impetu facto, duas cepit: Dandulus, ac Marcus Cornelius trierar-chus capti, reliquæ clapsæ in tutum se recepere; Dandulus, & Cornelius, cum triremibus in Africam abducti fuere. Infelicitis hujusce rei eventus Venetias perlatus cunctorum animos non minus molestia, quam ingenti indignatione affecit, quod opinio, quæ apud cunctas gentes de navali virtute, ac fortitudine Veneta inoleverat, labem aliquam contraxisse videretur. Fremere igitur omnes; imprudentiam, atque ignaviam præfecti incusare; nil prætermittendum ducere, ut forti aliquo facto illata injuria vindicaretur, ac nubes, quæ offusa maritimarum rerum splendori videbatur, quamprimum discuteretur. Ea de re in Senatu variis sententiis actum: creari nonnullis alterum classis legatum placebat, qui statim cum duabus triremibus jam ad iter instructis, urbe discederet, in sinusque Adriatici custodiam, cum aliis octo, piratas quacumque persequutus, incumberet; Canalis cum reliqua classe quæ illi antea a Senatu mandata fuerant, exequeretur. Aliis vehementiora Senatusconsulta adhibenda esse videbatur; Canalem in Africam statim mittendum, qui ad Meningem usque profectus, a Siculo pirata triremes eo convectas, ac captivos repeteret: id si minime impetrare posset, Tuncetum adiret, atque ab eo Rege prædas, & captivos reposceret: ni sibi satisficeret, maritimas oras incendiis, vastationibus, ac direptionibus deformeret. Hac sententiarum diversitate in ambiguo Senatorum animi versabantur. Canalis interim de iis, quæ Dandulo acciderant, certior factus, duodecim expeditis triremibus Corcyra illico solvens, persequendis piratis institerat; verum ii jam citato cursu Adriatico egressi in Africam se proripuerant. Dandulus ex Africa Constantinopolim captivus abductus, Aloysii Griti præcipue opera redemptus, cum Venetias reversus esset, ob male administratam rempublicam in Jaderam est deportatus.

*Franciscus
Dandulus
Aloysii Gri-
ti opera e
captivitate
redemptus,
exilio a Se-
natus da-
mnatus.*

Ceterum hoc anno Corone & Turcarum, & Cæsareano-
rum maritimas vires exercuit; dum ii expugnare nuper oc-
cupatam urbem contendunt; hi vero, militibus, commeati-
bus, ac munitionibus subsidio missis, propugnare acriter ni-
tun-

runtur. Luphtibejus, Gallipolis Sangiaccus, maritimi imperii præfectus, Suleimanus Acarnan, Maurusque ab Alexandria octoginta circiter triremes coegerant, in quibus complures milites, atque in iis non exiguam prætorianorum manum immiserant, ut vel arcta obsidione Coronem circumcingerent, aut cum Hispanica classe, si occasio posceret, decertarent. Mendotius, qui Coronæ præerat, se terra, marique obsideri, atque ad illam sustinendam commeatu potissimum egere, Petro Toletano, Neapolitanorum Proregi, significavit: ab Andrea quoque Auria maturam opem poscebat, qui, coactis circiter triginta onerariis navibus, ac viginti septem triremibus, Neapolim contendit, veteranosque milites Hispanos, Roderico Macicao duce, navibus imponit. Hæc dum comparantur, ad Coroneorum animos confirmandos, cum expedita trireme Christophoro Palavicino Coronem misso, ipse Neapoli Messanam proventus, cum omnem spem subsidii inferendi in celeritate sitam animadverteret, Zacynthum statim est profectus. Ibi licet majori triremium numero, ac militum robore instructam Turcarum classem, Coronem obsidere edoctus; attamen ab ope Coroneis ferenda minime deterritus, Acritem, ubi in statione Turcæ cum classe constiterant, superare nititur. Inde, Turcis in altum proventis, dum invehere urbi subsidia Auria contendit, avertere Turcæ moliuntur; vario eventu pugnatum est, utrinque haud mediocri damno vel onerariis navibus, vel triremibus illato; qua opportunitate arrepta, præfectus Mendotius ex urbe prodiens in hostium castra irrupit, qui Christianorum conspecta classe, consternati in fugam effundebantur; ex iis nonnulli interfecti, annonæ, atque commeatus abunde in urbem est importatus. Auria frumenti, vini, tormentarii que pulveris vim inferri iussit, Hispanorum cohortibus Macicai auspiciis ad Corones præsidium relictis.

Hieronymus Canalis præfectus eorum, quæ a Turcis, ac Cæsareanis gererentur, spectator tantum aderat, ab iisque se abstinebat, quæ gignere in utrorumque animis semina suspicionis possent: licet arduum valde esset, ita se difficillima in re gerere, ut omnium querelarum causæ tollerentur, cum utrinque quidquid Veneti agerent, solerti indagine disquireretur. Proinde Cæsaris orator vehementer conquerebatur, quod

1533

Luphtibejus, classis præfectus, Turcarum copias comparat.

Mendotius præsidii Coronensis præfectus.

Andreas Auria Neapolim cum classe proficiscitur.

Rodericus Macicau, Hispanorum militum dux.

Corone a Turcis obsessæ.

Mendotius Corone ingressus Turcas fundit.

Andreas Auria præsidium Corone imponit.

sub-

1533

subditos a Coroneis commeatu ferendo, atque aliis rebus juvandis Veneti arcerent; id a veteri Reipublicæ christiana pietate, ac religione alienum esse. Altera ex parte Suleimanus, quod illius hostes insulis, & portubus Reipublicæ exciperentur; annona, atque ad victum necessariis adjuvarentur. Cæsaris legato cur Coroneorum rebus minime se Respublica misceret, Senatus exponit; non imminutam religionem; non de pietate, quam a majoribus hauserat, quidquam detractum; verum eas condiciones temporum esse, ut cum undique maritima sua loca a potentissima gente circumsepta sint, summo opere providendum videatur, ne temere fractis pacis conditionibus, in se Suleimani arma concitaret: classem Turcicam Zacyntho insulæ adeo propinquam esse, ut duarum horarum spatium, copiis in terram expositis, cuncta diripere, vastare, flammaque, ac ferro in incolas sævire possint; id non modo insulæ illius detrimento futurum, verum christianæ quoque reipublicæ, Zacyntho situ valde opportuna deleta, atque amissa, damna haud exigua obventura. His Cæsaris avertere postulata nitebantur. Suleimano vero ob eam, quæ Reipublicæ cum Cæsare amicitia, & pax intercedebat, fieri non posse significabat, quin illius triremes Venetis portubus uterentur, pecunia commeatus compararent; neque ob id justam ullam querelarum causam esse; cum præcipue eadem præsidia ipsius quoque subditis suppeditarentur. Ita illius tempestatis rationes ferebant, ut mediam inter potentissimos Principes se Respublica gereret, ne alteri favendo, alterius in se odium, atque arma concitaret.

At cum Turcæ neque vi, neque obsidione Coronem expugnare potuissent, & Cæsareani nova subsidia in urbem invexissent, senescente jam autumno, Auria Corone discedens Corcyram petiit, atque inde Messanam rediit: classis quoque Turcica Byzantium contendit. Canalis vero Senatus jussu, ut navibus, triremibusque actuariis, quæ mercimoniis onustæ in Cyprum, atque Alexandriam proficiscebantur, mare tutum a piratis præstaret, cum duodecim triremibus Corcyra solvens, supra Cretam sæva tempestate oborta, cum triremibus ad litus deflectere coactus in tutam stationem se recepit; naves vero, atque actuariæ ad maritimas jactationes inconcussæ longe

ge a levioribus in anchoris substituerant : cum kal. novembris, Superis omnibus dicata die , occidente sole , ex quinquere-
mum carchesiis speculatores procul triremium manum , quæ
iter in illas intenderent , conspexere . Ea de re legatus a Da-
niele Bragadeno , quinquere-
mum Alexandrinarum duce , cer-
tior factus , piraticas esse ratus , statim in altum prodire , to-
tisque viribus in hostes impetum facere , ac prælium commit-
tere decrevit , egregio animi impulsu concitatus ; ut qui a pri-
ma juvenia navalibus innutritus , atque instructus artibus
erat , præteritorum præclare gestorum cursum insigni ali-
quo facto ad augendam suam gloriam decoraret . Addebant
stimulos triremes militum numero , ac virtute , remigum robo-
re ad omnes conatus pares , ex quibus nonnullæ Illyricæ gen-
tis erant , quæ præ ceteris ad maritimos labores formata na-
tura ipsa videtur . Canalis procul in altum progressus , quin-
que a reliquis triremibus longius abesse , quod eundem vel
impari remigum nixu , vel remissione trierarchorum animo te-
nere cursum non potuissent , conspiciatus , militari astu hostem
eludit , singulis triremibus duobus , altero ad puppim , ad pro-
ram altero , luminibus , quæ vulgo *phanalia* vocantur , impo-
ni jussis , quo majoris illius aspectibus numeri speciem obji-
ceret . Erat is Maurus Alexandrinus junior , unus ex Ottoma-
nicæ classis ducibus , qui cum tredecim triremibus ex Coro-
nensi obsidione in Africam reverteretur , Græciæ litora præ-
tervectus , excursionibus infestaverat . Itaque haud procul a
Criometopo promontorio intensiore remigum conatu in Tur-
cicas triremes , pugnae signo dato , impetum facit . Repente
ingenti fragore displois tormentis , alias in puppi , alias a la-
teribus verberat , summo hostium damno , cum nihil bellicæ
barbarorum machinæ nostris officerent . Maurus , Venetis tri-
remibus inspectis , expansis velis , ac vehementiori remorum
impulsu se proripere studet ; sed ignium fabrefactorum e præ-
toria nostrorum triremi ejaculatione incensis , & absumptis ve-
lis , atque Alexandrinæ triremis temone tormento excusso ,
pugnam capeßere coactus . Atroci prælio , atque haud dispari
ferocia dimicatur ; duæ fortissimorum ducum auspiciis Canalis,
atque Mauri triremes concurrunt : intempesta nox erat , luna-
que pernox ad militare spectaculum intuendum faces præbere

*Hierony-
mus Cana-
lis , classis
legatus , A-
lexandriae
Maurum
aggreditur .*

1533

*Maurus
Alexandri-
nus vulne-
ratus a Ca-
nali cū tri-
remibus ca-
ptus.*

videbatur. Hinc atque inde strenue, & intrepide dubio mar-
te pugnatur; dum complures, qui in Alexandrina triremi Ja-
nizzeri aderant, fortiter nostrorum impetum sustinerent, ni-
hilque eorum prætermitterent, quæ in re ancipiti ab animo,
ac virtute peti subsidia possent. Verum cum fessis recentes
milites a triremi, quæ Canalis prætorix propinqua erat, sub-
mitterentur, Maurus octo vulneribus transfixus, spe abjecta,
inops animi in mare se projiciens, vitæ perflugium alia in tri-
remi quærebat. Illum adnatantem, & semivivum ignorans
quisnam esset, miles conficere annixus, vix se prodentem con-
tinuo e fluctibus extraxit, atque ad conspectum Canalis præ-
fecti perduxit. Capto duce, prætoriaque triremi in potestatem
nostrorum redacta, reliquæ facile oppressæ fuere: quatuor ca-
ptæ; duæ disjectæ, ac fluctibus absorptæ; reliquæ, opportu-
ne arrepta fuga, salutem sibi quæsiwere: barbari ad unum
omnes interfecti.

*Turcicæ
triremes a
Cretæ magi-
stratibus in
Africam
mittuntur.*

Ex hoc eventu ingens milites, & Cretenses populos lætitia
incessit, quod præclaram adeo victoriam exiguo temporis mo-
mento per summam virtutem Canalis consequutus esset. Qui
vero maturius factum pensabant, rem omnem secus animis ex-
pendebant, cum Suleimani inde irarum impetum in Venetos
effusurum vererentur, quod cum ea classe certatum esset, quæ
non piratarum, sed ipsius auspiciis navigaret. Ea re commo-
tum præpotentis, ac supra mortalem saltum elati animi Prin-
cipem, rupto fœdere, bellum Venetis illaturum pertimesce-
bant. Itaque Cretæ magistratuum, ac maritimorum perfectio-
rum concilio coacto, multis disceptatum; tandem decretum
est, ut triremes Turcicæ in Africam mitterentur; ad meliorem
spem Mauri juvenis animus erigeretur, commissoque prælio er-
ror noctis obtenderetur. Prælii vero hujus nuntiis Venetias
perlatis, vehementer Patrum animi commoti sunt; inde
quamplurima incommoda suboriri Reipublicæ posse veriti,
quod Suleimanum æquo animo tantam injuriam minime la-
turum arbitrarentur. His accesserat, quod cum ob mo-
dicos segetis proventus hoc anno annona laboraretur, li-
beraliter frumenta e suis regionibus asportandi facultas Ve-
netis concessa fuerat; atque de iis, quæ Mauro acciderant,
certiores facti, Principis injussu, Turcæ ministri naves, quæ

*Venetæ na-
ves frumen-
tis onustæ a
Turcis de-
tentæ.*

ad excipienda, & convehenda frumenta in stationibus erant, detinuere. His de causis Hieronymi Canalis præfecti factum varie, prout quisque secum animo reputabat, aut improbari, aut extolli. Nonnullis temere Rempublicam in magnum discrimen coniectam; nil nisi privatam militaris laudis gloriam præfecto accessisse videbatur: aliquam iniri rationem, qua ardens Suleimani animus mitesceret; abdicari se magistratu Canalem, novum legatum creari oportere. Alii extollere summis laudibus egregium præfecti facinus, quod insolentis piratæ præferoces spiritus obtudisset; militare Venetorum decus celebri fama nobilitasset: præmiis, atque honoribus alendam civium virtutem, surgentes vividi animi impetus minime obterendos.

Itaque cum hæc sententia vicisset, alia via animum Suleimani placatiorem reddere, sibi que conciliare Patres statuunt; id opportune fieri posse rati, si nuntius Byzantium mitteretur. Quamvis enim Nicolaus Justinianus legatus lenire factum, culpam in Maurum transferre conatus esset, atque Ajacem, supremum Bassam, penes quem summa erat auctoritas, Venetis conciliare studuisset; attamen Daniele Ludovicum, a secretis, virum prudentia, & rerum usu magnis in negotiis versatum, Byzantium proficisci Senatus iussit, ut coram Suleimano, ac purpuratis, quæ a Canali gesta fuerant, summa ratione probaret effecta esse. Is triremi statim in Illyricum advectus, inde terrestri itinere per Mœsiam, & Thraciam Byzantium profectus, Suleimano, ac Bassis adventus sui causam exposuit: noctis errore, ut inter se amicæ classes, concursu facto, certarent, contigisse: necessitate adactum Canalem, quod Mauri triremes, quæ propius accesserant, piraticas credidisset, ad pugnam committendam descendisse: nullo unquam tempore Venetam gentem animum infensum erga potentissimum Regem habuisse; nihilque tam alienum a Republica esse, quam injurias, aut damna Suleimano inferre, quem magno semper studio, omnibusque benevolentiae officiis coluisset: non quod fortuito eventum, cæaque noctis caligine obtectum contigerat, sed immotum erga illum, propensumque Senatus animum, nullis unquam humanæ fortis tenebris offundendum inspiceret, ac nube minus amicæ in Rempublicam voluntatis discussa,

1533

De Hieronymi Canalis facinoræ diversæ Senatorii sententia.

Daniel Ludovicus Byzantium mittitur.

1533

sa, nihil de veteri illius amicitiae jure in Venetos imminueret. His, atque aliis purgare Canalem, quae evenerant, excusare contendit: addita quoque Regi, & purpuratis munera, ut praeteritam, si qua in illorum animis haesisset, molestiam facilius depelleret; quibus facile placato Suleimani animo, belli impetus, quem erupturum Patres in Rempublicam pertimescebant, sedatus, atque alio averfus est: inde haud parva Venetis gloria accessit, quod summa cum dignitate tot difficultatibus implicitum negotium felici exitu confecissent. Canalis quoque nomen celebriori, ac cumulationi fama elatum. Maurus diutino vulnerum languore vexatus, pristinam valetudinem tandem adeptus, Canale permittente, in Aegyptum profectus est; paucisque interjectis diebus, animi angore, & curis confectus Alexandriae interiit. Canalis vero non multo post cum in morbum incidisset, cunctis artis humanae auxiliis frustra adhibitis, Zacynthi, cum adhuc in magistratu esset, excessit e vita: vir maritimis artibus insignis, quibus a puero assuefactus, omnem vitae cursum in iis exercendis exegerat; ac nobili generosi animi ausu ardua quaeque aggressus, virtuti parem fortunam fortitus fuerat. Cujus memoriam ut posteritati commendaret, Antonius patriae virtutis æmulus, in Gemellorum aede monumentum statuit; atque, ut fortissimi viri meritis ad parem in civium pectoribus flammam alendam gratum aliquod publicae liberalitatis testimonium Senatus penderet, Antonio eidem, ac posteris perpetuus ex Corcyrensi quaestura census est constitutus. Decretum cum ad majora Comitia ex lege Consiliarii, & quadraginta virum capitalium praefides tulissent, Joannes Donatus, Bernardi filius, excellentis spei juvenis, viginti quatuor nondum agens ætatis annos, ex suggestu summa dicendi vi, & copia cives, qui trecenti atque amplius supra mille in curia aderant, dicendo ita flexit, ac permovit, ut ex iis nongenti decreto suffragati fuerint.

*Hieronymi
Canalis obi-
tus.*

*Joannis
Donati elo-
quentia.*

Interea Clemens Pontifex de Catharina Laurentii Medicis nepotis filia Henrico Aurelianensi Duci connubio jungenda secreto cum Francisco Galliarum Rege agebat, qui ob id, ut Clementem alloqueretur, Niceam, Provinciae urbem, se venturum vulgaverat. Hujus colloquii causa cum nondum emanasset, vehementer Italorum Principum, ac Venetorum præ-

fer-

fertim animi commovebantur ; cum præcipue Carolum quoque Imperatorem eo conventurum ambiguis rumoribus afferretur ; verebanturque , ne afflictæ , atque vastatæ Italiæ pax , atque otium ingenti labore partum , ambitione Principum , ac domi-
nandi cupidine corrumpetur ; præteritisque rerum casibus edocti , nullum fixum adeo in Principum mentibus recta ratione decretum esse , quod impotens regnandi libido , atque immensus sese supra ceteros efferendi ardor non perfringerent . Verum mora injecta , cum nuptiarum causa colloquium illud Pontificem appetivisse constitisset , ea suspicione , ac metu Respublica soluta est . Niceam Faventinus Antistes , ac magnus Galliæ Magister , alter Pontificis , alter Francisci nomine , ut de tempore , & loco colloquii ineundi statuerent , convenire . His de rebus Clemens Senatum certiore fecit : non eo adductum , ut privatis suis rebus prospiceret , sed sua consilia assiduis volventem cogitationibus in commune bonum intendisse : Cæsaris pariter , & Francisci Regis amicitia , atque æquatis summorum Principum viribus reipublicæ christianæ , atque Italiæ libertatem , & incolumitatem niti : id ex veteri , ac semper in magnis rebus versata Senatus prudentia hausisse : Pontificiæ dignitatis , atque æquitatis esse , communem se parentem profiteri : ea mente in Galliam proficisci , ut pacem , & concordiam firmiori Principum Christianorum nexu stabiliret , & confirmaret : quid enim præstantius , quid christianæ reipublicæ præstabilius , quam Francisci Regis animum pace , ac foedere Bononiensi ab Italis Principibus aversum iisdem conciliare , ne Cæsaris potentia aliquando in aliorum Principum perniciem verteretur ? neque ad pristinum nitorem , ac decus magis religionem restitui posse , quam si summi orbis terrarum Principes consilia , ac vires cum Pontifice , ac Republica confociarent : proinde qui Cæsaris filiam Alexandro nepoti junxisset , regiæ quoque , ac nobilissimæ stirpi Catharinam neptem inferere voluisse . Hæc sane Clemens Senatui significabat .

Niceæ Convēsus inter Favērinum Antistitem & Magnum Galliæ Magistrum .

Joannes Stuardus , Albanix Regulus , cum triremibus viginti e Massilia ad Portum Veneris profectus , sponsam ad Niceam perduxit , ut inde terrestri itinere Massiliam contenderet . Clemens per Hetruriam Pisas veniens triremibus Gallicis

Clementis & Francisci Regis ad Massiliam convensus .

ad

1533

*Clemens ab
Auriae tri-
remibus Cœ-
tumcellas
perducitur.*

*Uldericus
Viterbergē-
sum Dux a
Gallis ad-
jurus.*

ad Herculis Monœci portum (hodie *Villafranca* dicitur)
devectus, biduo post Massiliam pervenit. Postridie Franciscus
cum Eleonora Regina, ac liberis, atque universa fere Galliae
nobilitate adfuit; statimque Pontificis exosculatis pedibus, po-
stero die, qui fuit idibus octobris, publice in Cardinalium
Senatu exceptus, Henricum filium, Aurelianensem Ducem, in
spem regiae sobolis, connubio jungendum Clementi obtulit;
mox nuptiae splendido, ac regio apparatu concelebratae fuere.
Massiliae vero multis diebus ludis, atque spectaculis insumptis,
Pontifex, jam prope hyemem tempestatibus mari clauso, circi-
ter idus novembris, conscensis Auriae triremibus, cum Cen-
tumcellas pervenisset, inde terrestri itinere Romam regressus
est; nondum ea suspicione penitus sedata, ac deleta, quae
Principum animos perplexa ambiguitate detinuerat, ne affini-
tate Pontificis sibi ad Italiam invadendam Rex gradum face-
ret; cum infenso in Sfortiam animo Franciscus esset, Insu-
brumque imperii recuperandi nunquam spes abjecisset. Ob id
ne Helvetii cum Caesare foedere jungerentur, curabat, atque
Uldericum Viterbergensium Ducem quibus poterat viribus ju-
vabat, ut, Germanis adnitentibus Principibus, in imperium,
a quo pulsus fuerat, restitueretur. Verum Germanis intestinis
dissensionibus laborantibus, partibusque ob religionis diffidia
in arma praecipiti concilio ruentibus, eadem peste in Helvetiis
grassante, alio curas, & cogitationes intendere Principes co-
gebantur. Italica autem pax in dies altiori tranquillitatis, at-
que otii dulcedine quassatam superioribus annis provinciam,
praeteritis revocatis artibus, pristino decore exornabat.

M. D. XXXIII.

1534
*Christopho-
rus Capel-
lius ad
Sfortiam
orator.*

CUm in spem certae successionis nuptiae inter Christiarnam,
Daniae Regis, & Caroli sororis filiam, ac Franciscum
Sfortiam concelebratae Mediolani forent, quibus Christophorus
Capellius Venetus apud Ducem orator interfuit, Respublica
terrestri belli suspicionibus soluta, ob eas, quae annuatim Hel-
lesponto classes deducebantur, maritimarum rerum cura, &
solicitudine involvebatur; vehementerque angebantur Patres,
quod ad tutelam tantummodo, non ad incrementa imperii,

tot

tot sumptus in augenda , atque adornanda classe absumerentur . In ea vero hoc anno majus studium impendere nitebantur , quod Byzantio afferebatur , centum triremes , omnibus rebus instructas adesse ; præfectum summum antea memoratum Chariadenum illum Ahenobarbum designatum fuisse , cujus in maritimis rebus eximia disciplina magnam illi apud cunctos mortales famam concitaverat . Hunc enim ab infimis abjectæ fortis initiis ad summam non minus virtus , quam fortuna felicitatem extulerant . Nam in Lesbo insula Chariadenus , atque Horutius fratres , patre Græco orti , Camali archipiratae se adjunxere ; maritimisque excursionibus prædas agendo , debiliores quosque opprimendo , ad tantum opum , & divitiarum fastigium se evexere , ut Horutius natu major , justa ex piratis classe confecta , in Mauritaniam profectus , ex Numidarum diffidiis egregiam occasionem nactus , Algerii regno potiretur . Sed fines latius amplificare conantem Mauri , atque Hispani oppressere . Eo interfecto , Chariadenus imperium suscepit , nec minus quam frater bellico spiritu , præstanti ingenio promptus , pari quoque regnandi libidine , atque divitiarum cupiditate incensus , brevi , multis in Numidia rebus terra , marique gestis , clarum adeo maritimæ scientiæ sibi nomen comparaverat , ut , quod superius retulimus , Suleimanus , missis nuntiis , illum Byzantium vocaret , marisque præfecturam committeret , ut notam illam elueret , quam Himerales in Peloponneso turpi fuga contraxerat ; a viro industrio , atque a prima juvenia in maritimis rebus versato fieri posse ratus , ut Turcarum gens , cujus in terrestribus præliis summus vigor , ac virtus esset , mari quoque priscorum gloriam æmularetur . Hoc magistro maritimis præliis minime assueta gens , tantum profecit , ut acriori , ac severiori disciplina imbutam ad mari quoque militaria munera obeunda non inferiorem se præstiterit . Hujus illud inventum extitit , mancipia , & captivos ad transtra compellere , atque ad remigum officia præstanda opportune instruere ; quod quidem Christianorum rebus haud parva detrimenta attulisse compertum est .

*Chariadeni
genus &
progressus .*

Bellici apparatus fama cum in dies augeretur , nec non ad Suleimani classem centum quoque piratica navigia Chariadenum additurum , nuntiaretur , novas adjicere triremes superioris anni

*Veneri clas-
sem augens .*

1534

classi Senatus decrevit . Duodecim in Creta insula instructæ fue-
re : Venetiis vero fabri , ac ceteri opifices veteres reficere , no-
vas compingere , cuncta , quæ in usus rei navalis essent , parare
sunt jussi ; ut si ita res poscerent , instructior , ac validior classis
redderetur . Atque ut hæc quamprimum perficerentur , multo stu-
dio undique pecuniæ conquirebantur , civibus supra debilitatas
affiduis impensis privatas fortunas in Rempublicam animi ardo-
re sese efferentibus . Ecclesiastici quoque viri ad eandem suble-
vandam suas opes congefere ; cum Pontifex Senatui petenti con-
cessisset , ut qui terrestri imperio Venetorum continerentur , cen-
tum aureorum millia ; qui in maritimis essent , sexdecim millia
ad subsidium bellicorum apparatusum persolverent . Mari vero
proxima loca præfidiariis militibus augebantur , annona undique
convehebatur , atque intentioni cura quæ ad tuendas Venetas
oras spectarent , agebantur : cum reliqui quoque Principes ad
Turcicæ classis famam sedulo , ac præter morem maritimis com-
parandis viribus insisterent . Cæsar admodum veritus , ne Sulei-
manus , acerrimus hostis , universum belli impetum in suos fi-
nes converteret , undique triremes , ac navigia cogebat , ut Cha-
riadenum multis sibi causis infensum repelleret . Galliarum quo-
que Rex summo studio curabat , ut Massiliæ viginti quatuor trire-
mibus sex adjungerentur . Clemens , ut Tyrrheni maris litora a
piratis custodiret , decem triremes instrui jusserat .

*Clemens Ve-
netis subsi-
dium Eccle-
siasticæ con-
cedit .*

*Clemens, Cæ-
sar, & Gal-
liæ Rex ma-
ritimas vi-
res instruit .*

Dum hæc gererentur , Hispani , qui Corone in præsidio erant,
multarum rerum inopia premi coepere , Turcis arcta adeo ob-
sidione urbem circumfidentibus , ut nullus inde egressus pro-
pugnatoribus tutus relinqueretur , atque ii , qui ad annonam
colligendam nonnunquam prodibant , insidiosis incursum in-
terciperentur . Itaque milites cum otio tempus teri , absumi
sensum cuncta famis subsidia , paulatim restingui animorum im-
petum , corpora gravioribus grassantibus morbis , contabesce-
re animadverterent , aliquo potius egregio facinore , certis
quoque periculis vitam objectare , quam turpiter fame , ac
morbo enecari malebant . Igitur a præfecto flagitant , ut fa-
cultas sibi ex oppido erumpendi , atque hostes aggrediendi
detur : id cum ab eo , qui militari prudentia funestum rei
exitum mente præfagiebat , ægre impetratum esset , impressione
facta , cum viribus hostibus impares essent , nullum , præter ina-

nis ,

nis, ac desperatæ fortitudinis laudem, fructum retulere : nam complures cæsi, inter quos Macicaus præfectus; multi vulnerati; reliqui in oppidum sese recipientes salutem quæsiwere : nec multo post pestilentia oborta, funeribus exhauriri propugnatorum reliquæ cœpere . His de causis Hispani rerum omnium desperatione adacti cum navigia, quæ frumentum e Sicilia ad levandam inopiam importaverant, Coronen appulissent, asportatis tormentis, cum Græcis naves ingressi, vacuam, ac desolatam urbem hostibus reliquere . Constans opinio fuit, Cæsaris jussu Hispanos Corone discessisse; cum tanti eam urbem esse non arbitraretur, ut magnos, ac perpetuos sumptus, qui, undique circumseptæ ab hostibus regione, infumendi forent, æquare posset .

Corone ab Hispanis relicta.

Chariadeno interim cum classe circiter centum triremium, aliisque compluribus navigiis Hellesponto egresso, cum adhuc incertum esset, quonam suæ navigationis cursum intenderet, Senatus Vincentio Capellio, classis imperatori, qui nuper urbe exierat, mandavit, ut si Turcæ sinui Adriatico appropinquarent, ipse cum classe in intima se recipiens, custodiendo sinui intentius vacaret . At Chariadenus in mare Tyrrhenum deflectens, Messanæ fretum trajiciens, Mamertinos inopinato adventu adeo perterrefecit, ut ad arma undique conclamantes suis rebus magnopere diffiderent : mox Hipponiatem sinum prætervectus, in Brutiorum litoribus Sancti Lucidii oppidum adortus, omnium incolarum cæde facta, barbara crudelitate diripuit . Cum vero Capreas supra Neapolim pervenisset, universæ maritimæ oræ inusitato aspectu tantum terrorem injecit, ut plerique affirmarint, Chariadenum, militibus in terram expositis, consternatione dejectos, ac pavore prostratos Neapolitanos haud difficulter opprimere potuisse . Eodem cursu Prochyten, inde Cajetam delatus, Fundis, Tarracina, atque eo litorum tractu cædibus, incendiis, captivitatibus deformato, cum barbarorum sævientium strages aucta, agrestium ingenti trepidatione, Romam delata fuisset, urbem insolitus adeo timor invasit, ut neque ad expedienda consilia, neque ad arma capienda satis animi, aut roboris in incondita multitudine, vel in paucis militibus, qui urbis custodiæ præerant, superesset, Clemente ea tempestate morbo implicito, Cardinalibus inusitato pavore percussis, ut vix tan-

Vincentius Capellius ad classis imperium redit . Chariadeni in mare Tyrrhenum navigationis & direptiones .

Romana Urbis ob Chariadeni classis trepidatio .

1534

tam ex ærario pecuniam expromerent, quanta ad nonnullas militum cohortes conficiendas Hippolyto Mediceo Cardinali tradenda sufficeret.

*Chariade-
nus Tuneti
& Africa
oram Sulei-
mani impe-
rio adjungit.*

Verum Chariadenus in Pontiam insulam aquandi causa diver-
tens, in Africam navigationis iter arripiens, summa celeritate
confecit, ut diversa velificatione deceptum Muleassem, Tuneti
Regem, imparatum offenderet. Primo appulsu Uticam occupa-
vit, deinde Tunetum aggressus, ostentato Bosceti Regis nomi-
ne, quem per summam injuriam Muleasses frater regno ejece-
rat, & in quem Tunetanorum studia, tyrannidem illius pertæ-
si, propensissima erant, nullo negotio urbe potitus est; oppi-
danosque in verba Suleimani jurare compulit. Quo facto, cum
reliqua minora Numidiæ oppida in illius potestatem concessis-
sent, brevi compositis rebus, universam illam Africæ oram
ottomanico imperio adjunxit.

Suleimani vero maritimis viribus ad Africæ urbes expugnandas
conversis, nihil annalibus inferendum in Europa mari gestum est;
præter legati Venetæ classis facinus, qui Philippi Mazzæ, Hiero-
solymitani equitis, Melitensum navigiorum ducis, pervicacem au-
daciam fregit, ac nefariorum scelerum meritas ab eo poenas exe-
git. Is enim cum prædæ avidus Ionicum, atque Aegeum mare
excursionibus peragraisset, in Adriaticumque penetrasset sinum,
Turcarum non modo, verum etiam Christianorum navigiis, at-
que opibus infensus, a sinus Adriatici præfecto captus, ac Ve-
netias transmissus fuerat. Qui cum reus causam ex vinculis di-
ceret, a Senatu ad quadraginta viros capitales rejectus, datis va-
dibus, e carcere emissus, judicio fuga se subtraxerat. Inde tri-
bus instructis omni bellico apparatu biremibus, huc, atque illuc
in omne scelus proruens, Veneto nomini per ludibrium infen-
sus, prædabundus ferebatur. Legatus impatiens animi, cum ad
justam anhelaret vindictam, de illius navigatione per explorato-
res certior factus, improvise prædatorias biremes cum ipso Phi-
lippo cepit; captus spoliavit; Philippo caput præcidi jussit;
captivis Turcis libertate restituta, Byzantium missis; biremi,
qua infaustus præfectus vehebatur, incensa; binas reliquas
Cæsari petenti transmisit: is enim, licet Hierosolymitanis
militibus in sua tutela, ac patrocinio quiescentibus, factum
ægre animo laturus videretur, attamen de Philippi nefariis cri-

*Philippus
Mazza a
classis Vene-
tae legato
capite da-
mnatus.*

minibus edoctus, cum causas, quæ legatum ad id agendum impulerant, intellexisset, gesta probavit. Magnus quoque Hierosolymitanæ religionis Magister Philippi facinora detestatus, non modo suo injussu, verum etiam adversus decreta ad piraticam exercendam biremes illas eduxisse, passus est. His peractis, quæ extra ordinem triremes deductæ fuerant, a Senatu subduci jussæ; Capellius classis imperator Venetias revocatus est.

Eodem ferme tempore, quo Chariadenus Africanam expeditionem moliebatur, Suleimanus Abraimi, qui magna apud illum gratia atque auctoritate pollebat, crebris adhortationibus incitatus, bellum adversus Tammafum Ismaelis Sophi filium, cui Magni ob egregia facta cognomen inditum fuerat, bellum suscepit; & evocatis undique militibus, Ulamane Persarum transfuga itineris duce, Iconii Lycaoniæ oppido lustratis copiis, in Armeniam contendit: ubi, cum Choim pervenisset, nullosque obvios Persas haberet, per loca penitiora progressus, ut cum Tammafo acie certaret, qui, relictis urbibus, montes petierat, donec Hiberi, atque Albani, qui leviori equitatu plurimum valent, Persasque cataphractos præire consuevissent, accederent, in itinere Taurisum prædivitem urbem, Regisque sedem cepit. Mox Sultaniam petiit, ibi aliquamdiu moratus, sævissima oborta tempestate ex vicinis præaltis montibus nivium perpetuis rigoribus obsessis, cum immani procella Turcarum tentoria disjicerentur, ingentem jumentorum numerum, militesque permultos extingueret. Deinde receptis viribus, atque aliquantisper recreato exercitu, in Assyriam profectus, Babylonia, quam *Bagadetum* hodie dicunt, potitus est; circumjectarum regionum incolis ad victoris Imperatoris nomen famamque ultro voluntaria deditione confluentibus.

Cum iter in Persidem pararet, Aloysium Gritum, Andreæ Venetiarum Ducis filium, magna cum auctoritate, ac mandatis Suleimanus in Pannoniam miserat; qui Byzantio profectus, Danubio superato, in Mœsiam superiorem venit, *Valachiam* a recentioribus dictam, quæ hodie in Moldaviam, & Transalpinam dividitur; inde Petro Moldavorum Principe sibi conciliato, in Daciam, quæ *Transilvania* modo nuncupatur, deflexit. Americus Cibachus, Episcopus Varadinensis, ea tempestate Daciæ præfecturam gerebat; vir illustri nobilita-

Vincentius Capellius classis imperator Venetias revocatus. Suleimanus Abraimi suavis expeditione contra Persas decernit.

Taurisum a Suleimano captum.

Babylonia in Turcarum potestatem redacta.

Aloysius Gritus a Suleimano, in Pannoniâ missus.

Americus Cibachus, Episcopus Varadinensis, Gritus mandato necatus.

1534

*Aloyſi Gri-
ſi cædes.*

te, eximia virtute; magnaue auctoritate a Rege proximus : is, quod Turcas altiores aliquanto radices in iis regionibus agere ægre admodum ferret, Gritum oderat; quocirca cum Gritus in suum caput quandoque evasuram pestem avertere cogitaret, Hungari cujusdam opera opprimendum curavit; caput detruncatum illi allatum est. Americi cæde vulgata, cuncti in vindictam adversus Gritum exarsere: intra paucos dies, duce Mailato, Americi studiosissimo, quadraginta millia pedum, atque equitum in armis fuere. Gritus ab amicis destitutus, morbo insuper correptus, tutum sibi ad Moldavos per fugium fore sperans, in itinere circumventus, vulneribus confossus interiit: caput a cervicibus amputatum, funesti exitus finis fuit. Eluxere in hoc viro mira ingenii dexteritas, ac solertia, quibus Suleimanum Turcarum Imperatorem adeo in sui benevolentiam illexerat, ut supra privatas fortunas evectus, magnum nomen, ingentes divitias comparaverit. Res Venetas quantum potuit omni officiorum genere juvare, ac promovere apud Suleimanum conatus est; inde multa in illum a Senatu ornamenta, atque honoris insignia fluxere, ut in literis illi Serenissimi nomen præfigeretur; cujus obitu constantissimi in omni vita patris Principis animi robur flecti, ac fere prosterni visum est: quod ingens illius virtus, atque ardens in egregia quæque animus effigiem quandam paternæ imaginis exprimere videretur.

*Clementis
Pontificis
obitus.*

Sub id tempus Clemens Pontifex diuturno morbo confectus vj. kal. octobris, cum undecim annos pontificatum geſiſſet, ex humanis exceſſit; magni ingenii vir, ſumma opinione virtutis ad eam dignitatem evectus, quam turbulentiffimis temporibus ſortitus, adverſam, ac proſperam fortunam miro exemplo ſuſtinuit; nutantis, atque in diverſas partes parvo momento inclinantis animi varietate ſæpius haud parva incommoda expertus. Arduis in rebus, cum Venetis conſilia, ac vires confociavit, licet his ad proprium commodum, non ad illorum augendam, aut amplificandam dignitatem uteretur. Illius obitus eo tempore accidit, quo variis jaſtatum caſibus, ac periculis felicior fortuna renidenti ſinu excepiſſe videbatur; quippe qui ſummorum Principum affinitate fretus, extollere domeſticos ad ſublimia quæque coeperat. Verum ut illi inopportunum, ita

minime Italiæ luctuosum plerique prudentes viri existimabant; quod si diutius vixisset, multa, quæ de invadenda Italia consilia a Gallis concoquebantur, perfici potuisse censebant: Franciscum cum exercitu Alpes transgressurum; in Insubres arma moturum; copias pontificias eodem tempore Urbini Ducis ditiones invasuras, ut Dux, qui Venetorum copiis præerat, ad suas res defendendas coactus, Reipublicæ suam operam navare non posset; atque interea classis Turcicæ terror, Chariadeni acerrimi Christianorum hostis auspiciis, cunctis incuteretur.

Clementi Alexander Farnesius, qui inter ceteros virtute, doctrina, atque ætate eminebat, quadraginta atque amplius annos antea in Cardinalium collegium cooptatus, tunc illius princeps, suffectus est, ac Pauli III. nomen suscepit. Ad illum de more quatuor oratores a Senatu missi, Marcus Minius, Thomas Mocenicus, Nicolaus Theupolus, Federicus Raynerius: multa sane, atque ea eximia in eo viro enituere, quæ ad supremæ dignitatis fastigium extulerant, præclaræ majorum imagines, multarum rerum usu comparata prudentia, a se ipso tantum pendens animus, cum nulli summorum Principum devinctus, aut addictus, cunctorum benevolentiam, & gratiam mire sibi conciliaffet; quibus omnes sibi pollicebantur fore, ut publicæ pacis, ac præsertim Italicæ studiosus, saluberrimis consiliis, atque egregiis actionibus, funesta præteritarum cladum memoria deleta, suum pontificatum illustraret. Cæsar, de Pontificis creatione nuntio accepto, tum primum illius mentem, & consilia explorare statuit; cum plurimum suis rebus conducere arbitraretur, si percussum superiori anno foedus cum Italis Principibus confirmaret, quo uno Gallorum ardentes in Italicam expeditionem animos obtundi posse existimabat. Quamobrem equitem Ciconiam in Italiam misit, qui Antonio Levæ mandata deferret, ut cum Italis Principibus de instaurando, & arctius adstringendo foedere ageret, atque ut Pontifex in id descenderet, enixe curaret: ni impetrare posset, facultate iciendi relicta, cum reliquis pacisceretur: tunc vero Antonium Levam, non socialis foederis imperatorem, sed summum illius in Italia præfectum designat.

*Pauli III.
Pontificis
electio.*

*Oratores a
Senatu ad
Pontificem
designati.*

*Mandata
Cæsaris ab
equite Cico-
nia ad Le-
vam perla-
ta.*

Eodem tempore a Senatu Bononiense foedus anno M. D. XXIX. actum, quo Italica pax firmitus coalesceret, confirmari petebat. Ea de re Antonius Leva cum Christophoro

1534
Caesar a Venetis foederis confirmationem petit.

Lopetii Soriae Caesaris legati cum Venetis officia.
Senatus responsum.
Paulus Pontifex foederis confirmationem subscribere renuit.

Capellio, Reipublicae apud Franciscum Sfortiam oratore, pluribus egit; multa de Caesaris in Rempublicam propensione, ac benevolentia loquutus, quo existimationis loco apud Carolum esset, exposuit: illi tranquillitatem, ac pacem Italiae veluti unico, eodemque stabili firmamento niti: quocirca ab ea petere, ut hac nova foederum confirmatione societatis, atque amicitiae inter Caesarem, ac Venetos jura solidiore nexu vincerentur; inde tria oriri commoda posse: primum quod Caesar certis argumentis propensum in commune Italiae bonum Senatus studium inspiceret, propositumque eundem communibus consiliis, ac veluti praefixum finem animadvertet: deinde Italiae pacem hoc praesidio munitam adeo fore, ut quicumque de illa armis laceSSenda cogitarent, ii spes omnes, & consilia abjicere cogerentur: demum hoc facto ita sibi Caesaris animum obstringi posse, ut si res ita tulissent, ex illius amicitia firmum praesidium Veneto nomini in promptu esset. Quae Leva per Capellium Senatui significaverat, eadem Lopetius Soria, Caesaris apud Rempublicam legatus, in Patrum Collegio exposuit. Senatus decreto oratori responsum est: si Caesar e re communi esse existimet, quae superioribus annis Bononiae pacta fuerant, denuo confirmari, ab illius voluntate non recessuros. Id Francisco Sfortiae, & Antonio Levae non modo, verum etiam Caesari pergratum fuit. Sed Pontifex cum a foedere Italico anni M. D. XXXIII. alienus esset, Caesareanorum postulatis respondit, nullam alia ex re majorem voluptatem capere, quam cum Imperatorem, eximiis belli, pacisque artibus instructum, Italicæ tranquillitatis studiosum cerneret: nihil magis in votis habere, quam si in illa conservanda Principum animos conspirare intelligeret: ceterum cum in eo se locatum gradu animadverteret, quo communis parentis, ac pastoris munera sibi in primis essent obeunda, id potissimum suarum partium esse, ut neutram in partem propendens, cunctos pari benevolentia, ac studio complecteretur, suborientiaque dissidiorum, ac bellorum semina, & igniculos obtereret, atque extingueret: id porro ab eo, qui alterutri parti accessisset, quod suspicionis notam contraheret, perfici minime posse: itaque foederi adherere nolle: id vero haud ambigua adseveratione testari, ac polliceri, nihil sibi antiquius unquam, aut optatius,

tius, quodque altius præcordiis hæreat, Italica pace futurum: 1534
 si qui forent, qui paci adversum aliquid molirentur, ad illam retinendam cum reliquis consensurum, cunctas vires, atque conatus ad illius hostes arcendos, ac profligandos adhibiturum.

M. D. XXXV.

1535

PRæclara hæc novi Pontificatus initia, quæ non ad privatam utilitatem, sed ad totius reipublicæ christianæ incrementum, ac decus posita fuisse videbantur, eo magis suspici cœpere, quod paucos admodum ad summum illud supremæ dignitatis culmen pervenisse memoria homines repeterent, quos non domesticæ gloriæ, atque opum species inflexisset. Nam Paulus ab indicendo Concilio, ut religionis dissidia tollerentur, minime abhorrebat, & diu optatam, frustratentatam magni moliminis operam aggrediebatur, ut per legatos in Galliam, & Hispaniam missos Franciscum, & Carolum, oblitteratis odiis, pace conjunctos ad socia arma adversus Turcas impelleret, atque uno consensu religionis studio incensos, cujus amplissimos, atque honestissimos titulos præferebant, ad profligandas hæreses, quarum pestifera lues nobilissimas Europæ provincias invasisset, inflammareret.

Legatus pontificii ad Casarem & Gallia Regem missi.

Nassoviensis Comes, legatus Casareus in Gallia, & ejus officium.

His de rebus Comes Nassoviensis in Galliam profectus, Caroli nomine cum Francisco egerat, ut illum ad Concilium, quo christianæ religionis potissimum incolumitas contineretur, indicendum cohortaretur; viresque præpotentis regni ad rempublicam christianam tuendam, Turcarumque conatus reprimendos adhiberet, qui in dies maritimis viribus aucti omnium Christianorum loca in miserrimam captivitatem, multos mortales abducendo, vastarent, atque diriperent; & ad commune pacis studium, ac religionis decus eundem incenderet. Ad hæc Galliarum Rex ita respondit: pro evellenda, ac penitus excindenda hæresi nihil unquam se prætermisisse; eos, qui a recta religione dissentirent, variis pœnis multasse, morte quoque ipsa affecisse; Concilium (modo loco tuto cogeretur) non minus quam Casarem exoptare: ceterum Turcicæ classis impetus minime verendos esse, cunctos ad suas ditiones de-

Francisci Regis responsum.

fen-

1535

fendendas promptos esse oportere; si ab ipso pendere christianæ reipublicæ incolumitatem, ac dignitatem compertum sit, exercitibus suis aditu patefacto, nunquam a Christianissimis suis majoribus, qui in remotissimas provincias Gallica vexilla intulissent, degenerem futurum: quod vero ad communem pacem spectat, nihil ea sibi optabilius accidere posse; modo ne Cæsar impedimento sit, quo minus quæ sibi Sabaudia Dux, ac Franciscus Sfortia per summam injuriam occupant, uti sibi videbitur, recuperare queat: an non magis decere Gallia Regem viribus, ac potentia clarum, affinem suum, quam egenum, bellicue præsidii nudatum Principem, a quo nihil illi opis, aut emolumentum accedere possit, Insucribus potiri? cur vero Pontifex, ac Veneti adeo Sfortia favent, ac ne Insucries in alicujus præpotentis Principis potestatem concedant, perhorrescunt, nisi, ut oblata opportunitate, per vim aliquando potiantur? ad hæc supremum in Flandros, atque Atrebatenses se jus petere, quo jurisconsultorum sententia captivitate detentus minime cedere potuisse affirmabat: Cæsarem his adsentiente, cunctis controversiarum, ac diffidiorum causis ablatis, novis nuptiis, atque affinitatibus arctiori vinculo pacis foedera adstringi posse: ni hæc fierent, ab iis, quæ proxime pepigisset, non recessurum. Multis hæc in Cæsarem querelis admixta erant, cum ob illius maritimos apparatus Christianorum Principum animos variis sollicitari suspicionibus, licet ipse secus crederet, affirmaret.

*Franciscus
Rex supremum
jus in
Flandros &
Atrebatenses
repetit.*

*Cæsaris per
Nassovien-
sem oratorẽ
ad Regem
Gallia ex-
positio.*

Ad quæ Rex cum Cæsaris responsum minime tulisset, cum illius legato graviter conquestus, multa in Carolum exaggeravit, quod Pontificem, atque Italos Principes ad novum faciendum foedus pro Italia incolumitate invitasset. Quibus permotus Cæsar ita per eundem oratorem Francisco respondit: summis laudibus se Regis pietatem extollere, quod dignis, ac justis poenis religionis violatores, ac transfugas afficiat: sibi statutum esse tuto loco Concilium cogi: nulla in re christianæ reipublicæ opem poscenti defuturum: tempus adesse, quo Rex haud dubiis argumentis propensum in commune bonum studium ostendat, si suas triremes cum pontificiis, & Cæsareanis jungat; non enim terrestri exercitu, sed classe tantum ad egregia quæque agenda opus esse; no-

lit-

litque pacem , aut ullis adversus Sabaudia Ducem querelis , aut Francisci Sfortia obtentu corrumpere : amice dirimendas cum Duce controversias esse : nihil , si pactis stare velit , in Insubres moveri posse : quis enim ignorat , ad tot bellorum incendia , & vastationes fato quodam ortam provinciam , si novis tumultibus exardescat , æternas inde simultates , atque intestina malorum omnium initia profectura ? Principum Itolorum voluntate , qua avitum Francisco Sfortia imperium restituendum consenserant , perspecta , ad pacem Italiae firmandam eo descendisse ; ab eo , quod semel sancte pollicitus fuerat , nunquam se declinaturum : neque de Venetorum animo ambigendum esse , quod ad Insubrum ditiones occupandas adspirarent , cum id tantum constanter cupere semper significaverint , ut Mediolano Franciscus Sfortia restitueretur ; id vero summa prudentia , ac ratione , ne potentiores finitimos experiri cogerentur , fecisse : demum cum in Flandros , atque Atrebatenses nullum Regi jus esset , ea in quaestionem adduci , aut jurisconsultorum sententiae subjici non oportere : minime autem vereri Christianos Principes bellicos apparatus , in quos tam acriter incumberet ; immo potius arbitrari , cum omnia ad Chariadenum debellandum comparentur , non regnorum desiderio , & cupidine , sed conservandae , atque amplificandae christianae religionis studio se æstare : satis provinciarum , ac regnorum parere sibi : nemini a suis viribus pertimescendum ; id pluribus argumentis compertum , clarius in dies aperturum : nulla alia re adductum Italicos Principes ad novum pro illius defensione foedus percutiendum sollicitasse , nisi ut , omnibus dissensionum causis ablatis , quisque suis contentus , firmior tranquillitas in ea provincia servaretur , qua christiana religio potissimum inniteretur . Hæc inter Cæsarem , ac Regem variis agitata sermonibus in speciem publicæ pacis ostentabantur ; verum acerrima æmulatione gliscente , animos vehemens gloriæ cupido , regnandique infida societas acrioribus stimulis incitabant ; ut dum Cæsar instruendis triremibus , omnisque generis navigiis sedulus operam intendit , Franciscus quoque tota Gallia milites conscriberet , Massiliensem classem augeret , atque eodem tempore , dum Cæsaris Africana expeditio per omnium ora circumferretur , bel-

lum

*Francisci
Regis bellici
apparatus.*

1535 lum in Italiam moturum Galliae Regem percrebresceret. Inde Antonius Leva Infubrum oppida munire; Ticinum, fatalem Gallici belli urbem, validioribus propugnaculis cingere, ut Gallorum in Italiam ingredientium impetum sustinere, ac remorari posset.

*Guido Ubal-
dus, Urbini
Dux, a Pö-
tifice exco-
municatus.*

Atque sub id tempus Paulus Pontifex, non absque multorum admiratione (ut sunt hominum, ac praecipue summorum Principum ingenia mutationi obnoxia) ab instituto pacis proposito pene deflexit, ex Camertium ditione occasionem rerum Italicarum novandarum nactus; cum pontificio interregno Guidoni Ubaldo, Francisci Mariae Urbinatis Ducis filio, Julia Varana, unica Joannis Mariae, Camertium Ducis nata, atque heres, nupsisset; & nuntio de pontificatu Pauli accepto, statim veritus, ne id minime gratum Pontifici esset, urbem cum militibus ingressus, civibus sacramento adactis, Camertium Ducis insignia, ac titulos suscepisset. Id primum Pontifex non admodum graviter ferre; mox aut aliorum instinctu, aut insita quadam domesticae fortunae amplificandae cupiditate tactus, minime ferendum dicitare, Urbini Ducem ditionem illam armis occupasse, quam, mascula stirpe extincta, uti Ecclesiae feudi jure spectantem, ad se pertinere arbitraretur. Catharinam matrem, Juliam, & Guidonem Ubaldum in jus vocatos, licet suos procuratores Romam misissent, in eos, uti absentes, excommunicationis spicula intorsit; atque Camertium ducatu privatos pronunciavit. Inde obsidione ad deditionem urbem compellendam ratus, Joannem Baptistam Sabellium cum valida peditum, atque equitum manu, ad intercludenda itinera, & commeatus impediendos misit. Guido Ubaldus e Piceno frumenta, quæque ad victum necessaria forent; vi sibi patefacto itinere, importanda curavit. Hæc belli haud obscura initia Senatui mirum in modum molesta erant; tum quod exigua e flamma ingentia nonnunquam incendia urbes, ac provincias consumptura, suborirentur; tum quod in Reipublicæ clientela Urbinas esset, quem ob egregie pro Republica gesta maxima cuncti benevolentia prosequerentur. Itaque ut Pontificis animum flecterent, atque a belli consiliis ad pacem deducerent, summopere Veneti nitebantur, ut jure disceptaretur, Francisco Maria, Guidonis Ubaldi patre, flagitante. Ve-

*Joannes
Baptista
Sabellius
ad Camer-
tium urbem
obsidendam
missus.*

rum Paulus neque ratione permoveri, neque precibus suaderi poterat, quin bello decernendum existimaret; quasi reliquis quoque reipublicæ christianæ jactatæ casibus id unum deesset, ut rursus in Italiæ visceribus bellum conciperetur. Quæ nuper accidissent, per Marcum Antonium Contarenum legatum Senatus Cæsari significat: suadet, ut nascenti malo occurrat, neu Italicam pacem, cujus studiosissimus semper fuerat, levi de causa turbari pateretur. Cæsaris auctoritate, atque officiis adductus Pontifex nonnihil pristini ardoris remisit; cum præsertim qui Duci, ac Venetis apud Pontificem favebant, operæ pretium minime esse dicerent, exigua, ac tantula re otium, tranquillitatemque Italiæ corrumpere, cujus servandæ, vel ad gloriam propagandam, vel ad majestatem retinendam potiores Pontificis partes essent: egregias ad domestica comoda, atque ornamenta occasiones non defuturas: Petro Aloysio filio Piceni urbem, aut ditionem aliquam tradi posse; Venetis Ravennam, ac Cerviam restitui, ut illorum viribus, atque auctoritate firmitus niteretur; eos hoc beneficio devinctos imperium illius, atque opes haud parvis incrementis sustentaturos. Inde majorum rerum spe illectus Pontifex belli consilia immature suscepta abjecit, atque in Veneti Senatus gratiam, ut in aliud tempus de Camertium controversiis disceptaretur, assensus est.

*Venetorum
cum Cæsare
officia ob
Camertium
negotium.*

Ceterum quæ Cæsar hoc anno ingenti studio moliebatur, classis ducentorum navigiorum numero insignis, Italorum, Germanorum, atque Hispanorum militum, quæ in Europæ provinciis scribebantur nomina, ab aliis omnibus aversos huc cunctorum animos obverterant. In Africam hoc apparatu proficisci Cæsar ad Tunetum expugnandum decreverat, ut Charriadeni nimium insolescentes spiritus frangeret, superbumque illius archipiratæ fastum, qui Neapolitano regno minabatur, obtunderet; in id præcipue Hispanorum precibus, ac flagitationibus incensus, qui objecta Hispaniæ litora jam tum sibi infausa ob assiduas piratarum excursiones sentiebant. Gloriæ quoque generosus impetus addebatur, quod dignum imperatoria majestate censeret, illorum minime preces aspernari, atque abjicere, qui perfugium suis perturbatis, atque afflictis rebus in illius potentia, ac viribus sibi tutum censerent; egregium-
que

*Cæsaris de
expeditione
Tunetana
decretum.*

1535

*Fœderis Bo-
noniensis
confirmatio.*

que se facinus editurum arbitraretur, si Muleassem regno extorrem, supplices ad se manus tendentem exciperet, atque in regio folio, a quo nuper pulsus fuerat, collocaret; militaris virtutis, atque imperatoriæ clementiæ haud dubia decora inde relaturus. Harum rerum consilia, intimosque sensus per Lopem Soriam legatum Senatui significavit: his addidit, propensum in Rempublicam Venetam suum extare studium, quam summo honoris, atque existimationis gradu haberet, ejusdemque amicitiae studiosissimus esset. Quæ cum libenter a Patri-
bus exciperentur, quod antea de instaurando Bononiensi fœdere polliciti fuerant, præstitere, iisdemque conditionibus, quæ anni M. D. XXIX. tabulis continebantur, denuo confirmatum est.

*Joannis
Foresti,
Galliæ Re-
gis legati
apud Tur-
cas, officia
contra Ve-
netos.*

At Byzantii de ingenti Cæsaris navali apparatu nuntiis acceptis, Suleimano in Persidem profecto, varia non modo in vulgus, sed etiam inter purpuratos jactabantur; cum nondum quo belli faces admovendæ forent, promulgatum esset. Nec cessabat Joannes Forestus, Francisci Regis legatus, quod Veneti Cæsaris fœderati essent, multa in illos in sermonibus apud primores ferere; illos nempe Imperatorem assidue hortari, ac suadere, ut arma insueto numero, ac robore comparata, in Græciæ regiones, quæ in Suleimani potestate essent, converteret: dum Rex contra Patres per legatum, ut ab Imperatore sibi caverent, admoneret; tot undique conquiritas, ac congestas maritimas vires suspectas haberent; amplissimo Galliæ regno, uti illis e Reipublicæ dignitate, & utilitate videretur, uterentur. Neque vero conjectura assequi difficile erat, hæc eo tendere, ut Respublica inter duos potentissimos Principes media, quæ justo temperamento pacem tueretur, vel in unius, vel in alterius offensam incurreret, atque haud ambiguo bello implicata Francisci Regis vel auctoritatem ad placandos barbaræ gentis animos, vel copiarum, ac virium præsidium ad Cæsaris conatus repellendos imploraret. Patres solidam prudentiam edocti, altiori pectore exceptos Principum astus recondere soliti, de perbenigno in Rempublicam studio Regi gratias agere; de iis, quæ a Gallico legato Byzantii falso dicebantur, conqueri. Ille culpam in legatum rejicere, licet multa cum Turca, ultro citroque legatis commecantibus,

agi-

agitare cœpisset, ut barbaræ gentis ope, atque auxiliis nimium crescentem Caroli potentiam coerceret, quæ, Suleimano e Perfide regresso, maturata exitialium, ac funestiarum cladum semina Christianis fuere.

1535

Interea omnibus in Africanam expeditionem comparatis, commeatibus in naves distributis, totoque exercitu, ut confunderet, jussu, Cæsar, primoribus Hispaniæ, atque Principe Lusitaniæ, qui eo cum octoginta navibus venerat, comitantibus, Barchinone solvit. Nullam vel ea, vel superioribus tempestatibus classem aut navigiorum numero, aut bellicorum instrumentorum apparatu, & copia, militum nobilitate, virtute, robore magis insignem visam fuisse memorabatur; cum universa trecentis, atque amplius triremibus, ac navibus constaret; quadraginta in ea militum millia numerarentur. Cunctorum Europæ Principum arrectis animis, quisnam exitus tanta mortalium expectatione suscepti a Cæsare egregii conatus foret. Dum tota Italia Summi Pontificis edicto supplicationes haberentur, ut Christianorum votis, noxarum expiatione, innumerisque pietatis officiis placatum Divinum numen aspiraret, universo confluyente populo, per triduum Venetiis concelebrata fuere. Marcus Antonius Contarenus, apud Cæsarem legatus, in Africam cum eo proficisci jussus. Classis Barchinone discedens, in Magonis minoris insulæ Balearis portum cursum tenuit; mox in Sardiniam ad urbem Caralim pervenit, atque inde in Africam trajecit, ac in Uticæ portum, quem navitæ *Farinam* vocant, universa illata est. Ab Utica Carthaginis promontorium, totumque ejus regionis litus, quam *Martiam* vocant, superbæ quondam urbis ruinis percelebre, circumvecta, militibus in terram expositis, cum universo exercitu Cæsar Guletam circumfedit, ut, ea expugnata, facilior ad Tunetum oppugnandum aditus foret. Namque Guletæ is situs est, ut lateritia turris nonnullis cincta propugnaculis, iis faucibus immineat, per quas sinus Carthaginensis, mare ad australe litus allidens, in stagnum sese insinuat, quod duodecim millia passuum extensum parvis navigiis ad Tunetum iter vadis præbeat, quæ adeo depressa, atque humilia sunt, ut nisi medio, eoque profundiori alveo tranari queant. Guletam Ahenobarbus haud exiguo tormentorum numero instruit.

*Lusitania
Princeps
cum classe
ad Cæsaris
auxilium.*

*Supplicationes
ob Africanam
expeditionem.*

1535 struxerat, ut classem, quam intra stagnum collocaverat, ab hostibus protegeret. Pugnatum utrinque per aliquot dies acriter, cum tandem ad idus julias Cæsar tormentorum muralium omnem apparatus adhiberi imperat. Andreas Auria a mari verberandæ munitionis negotium suscepit, tantaque machinarum vi ab aurora usque ad meridiem petita, & quassata est, ut terribili impetu turris prostrata penitus solo æquata fuerit, ac munitiones disjectæ gradum militibus ad ascensum patefacerent; qui omnis generis tela, & missiles ignes tenaci flamma armis adhærentes, quæ a Turcis in subeuntes conjiciebantur, nihil morati, aut territi, summa animorum, ac corporum contentione in arcem irrupere. Barbari consternati, & perculsi, dum fuga salutem quærunt, complures cæsi, multi in stagnum detrusi periere; tormenta omnia, totaque Chariadeni classis ad quinquaginta partim triremes, partim biremes, quæ intra stagni fauces subducta fuerat, nullo obsistente, in Hispanorum potestatem concessit. Guletæ mille, atque amplius, Hispanorum præsidio imposito, iter Cæsar ad Tunetum intendit.

Guletæ & Ahenobarbi classis in Cæsaris potestatem perveniunt.

Chariadeni & Africanorum profligatio. Chariadeni crudele de captivis consilium.

Captivi in libertatem se vindicant, & Tunetanam arcem occupant.

Ahenobarbus immensas barbarorum copias, quæ supra centum millia hominum fuisse feruntur, in acie produxit, adversus quos acri adeo impetu Christiani sese intulere, ut excipere, ac sustinere irruentes barbari nequiverint; sed in fugam præcipites versi, tormentis relictis, ingentem stragem subierint, Chariadeno doloris, atque iræ aculeis fremente, & cum suis ut Tunetum se reciperet, citato cursu adnitente. Ibi multa Christianorum millia, qui miserrima captivitate detinebantur, tormentario pulvere circumposito, in carcere concremare statuerat, nisi barbari pectus mitior insignis piratæ sententia ab immani scelere revocasset. Cujus crudelis consilii fama cum in carcerem penetrasset, duo ex ejus libertis pietate adducti, carcere patefacto, ad disjiciendas, ac frangendas catenas instrumenta afflictiis præbuere; qui statim ad libertatem anhelantes, vinculis disruptis, nudi, saxis, aliisque generis missilibus conceptis, in Turcas insiliunt: arcem Turcæ deserunt; captivi, nonnullis cæsis, repente occupant; commeatum, arma, conditos regios thesauros intercipiunt; ex summa arce vexillum orientant, ut Cæsari, atque exercitui factum significant.

Cha-

Chariadenus supplex Christianos orat, ut ipsum intro cum suis recipiant, præmia libertatis pollicetur: illi, faxis, ac telis in eum congestis, summovent, & repellunt. Is, rebus perditis, ac deploratis, cum septem Turcarum millibus turpiter fugiens, Hipponam se recepit. Arx statim in potestatem Cæsaris redigitur: cum Christiani nuper e servitute erepti, ingenti lætitia perfusi, Cæsareanos exciperent, milites ex arce in urbem irrumpentes, prædabundi cuncta diripiunt, ferro, flammis passim nulli neque ætati, neque sexui parentes debacchantur, donec, pœna capitis proposita, Cæsar furentium militum rabiem, atque libidinem compesceret: Christianis barbarorum servitute oppressis libertate restituta.

Chariadenus Hipponam se recipit.

Tunetum a Cæsare caprum.

Inter hæc ad Cæsaris exercitum Muleasses venit, dextramque deosculatus, patrio more in substrato tapete cruribus collectis, insidens, supplex restitui sibi paternum regnum imperatoria munificentia a Carolo petiit. Qui victor regia, atque infueta liberalitate Muleassem complexus, illum Tunetano regno donavit, iis adjectis conditionibus, ut honorarii loco singulis annis sex Numidas equas, duodecim falcones penderet, atque in mille Hispanorum peditum præsidium, quo Guletam rueretur, duodecim aureorum millia erogaret. Chariadenus cum Hipponam incolumis pervenisset, quatuordecim triremibus egregie instructis, Algerium se contulit; deinde e magnis ereptus periculis, Byzantium profectus est; obviisque Suleimano e Perside cum exercitu redeunti factus, quamvis devictus, amissa classe, regno exutus, præterita gesta infami nota fœdasset, tamen humaniter a Rege exceptus, qui ingenium hominis, atque implacabile illius in Christianos odium noverat, maritimis rebus cum summo honore præfectus est. His rebus gestis, Cæsar cum tota classe ex Africa solvens in Siciliam tendit, multosque dies Panormi, ac Messanæ commoratus, populorum plausu, ac lætitia ingenti exceptus, omnibus fere navigiis dimissis, soluto exercitu, duobus tantum Germanorum millibus ad sui custodiam retentis; inde Neapolim pervenit. Ibi triumphali pompa inductus est, ac regiis honoribus excultus; in omne liberalitatis genus effusa civitate, ut hastiludiis, choreis, scenis, atque spectaculis plures dies absumerentur, & eo majore, ac impensiore cura,

Cæsar Muleassem Tunetum Regem instituit.

Chariadenus a Suleimano benigne excipitur.

Cæsar in Siciliam & Neapolim proficiscitur.

1535

*Margaretæ
Caroli filiae
cum Ale-
xandro Me-
diceo nu-
ptia.*

*Venetilega-
ti ad Cæsa-
rem.*

quod Neapolitani hætenus Imperatoris præsentia caruissent. Huc quoque accesserat, quod eodem tempore Margaretæ, nothæ Caroli filiae, cum Alexandro Mediceo, Florentiæ Duce, nuptiæ celebrarentur; cum, extorrum Florentinorum civium, ac præcipue Rodulphi Cardinalis pollicitis rejectis, id Clementis manibus Cæsar præstaret, quod olim Barchinone connubium filiae, nepotisque pepigerat. Neapolim multi Reguli, ac Principum oratores, ut partum ex Cæsaris victoria gaudium testarentur, confluxere. Veneti quatuor legatos mittere, Marcum Foscarum, Joannem Delphinum, Vincentium Grimanum, Thomam Contarenum: hi Senatus nomine prosperos successus, Africæ urbes, atque oppida capta gratulati sunt; idque eo accuratius fecere, quod multa vel ab otiosis, vel a malevolis hominibus in vulgus spargerentur: nimia potentiae Cæsaris incrementa suspecta Patribus esse, fortunaque illius, ac felicitate, tanquam ceteris formidolosa, subtristi quadam cogitatione defixis animis hære: quæ Senatui admodum molesta erant, ut Cæsarem, quo cum nuper foedus percusserat, his vocibus commoveri posse vereretur. Cur enim illius potentiae inviderent, quem æquare Suleimani potentissimi Principis vires, christianæ reipublicæ ac Venetis conduceret? quorum insulæ ac regna prope in imperii Ottomanici faucibus essent? Aut quid in Africam, longe a Venetis ditioribus remotam regionem, victricibus Cæsaris vexillis illatis, damni illorum rebus accidere poterat? cum præsertim in iis locis piratæ, qui totum Mediterraneum, atque Adriaticum mare prædabundi excurrerent, maritimaque commercia interciperent, exitus inde, atque receptus tutos haberent. His, si qua in nonnullorum animis suspicio orta foret, diluere, ac discutere Senatus conabatur.

Verum dum felici Africanæ expeditionis eventu fracta Chariadeni superbia, contusæ Turcarum maritimæ vires, ad majora multo aditum patefacere viderentur; recens dissensionum, ac bellorum seges oborta, multis malis laborantem rempublicam christianam vexavit, atque afflixit. Nam Franciscus Sfortia, cujus sobole spes Italicæ pacis diu conservandæ, veluti firmamento, nitebatur, oculorum morbo, mox febri correptus, utpote qui imbecillo admodum corpore esset, diutinaque vi mor-

bi confectus, nullis superstitionibus masculis, kalen. novembris ex humanis excessit; Viglevano cum decem aureorum millium proventu uxori ex testamento relicto. Eo defuncto, a Senatu Mediolanensi Insubrum gubernacula Antonio Levæ delata sunt, cunctaque Christiernæ viduæ nomine administrabantur, donec Cæsar de Ducis obitu certior factus, quænam sua esset voluntas significaret. Perculit Sfortiæ obitus vehementer Italos Principes, ac Venetos præcipue, quod susceptos antea labores, atque immensos prope sumptus irritos fuisse, frustra per tot annos armis certatum, ut Italus Princeps in imperio Mediolanensi retineretur, animadverterent; ac tum animo præsentire videbantur, quanta inde rerum omnium perturbatio, quot clades luctuosæ consequuturæ essent; neque enim Italici generis, ad quem hereditario jure Insubrum ditiones pervenirent, Princeps erat ullus. Joannes Paulus Sfortia, Francisci defuncti haud ex legitimis nuptiis frater, Insubrum imperium jure sibi vindicare videbatur, quod tabulis, quibus a Maximiliano Imperatore patri illius tituli, atque insignia Mediolanensis imperii concessa fuerant, contineretur, ut, legitimis masculis vita functis, illegitimi quoque succederent. Atque ei non modo jurisconsultorum responsa favebant, sed Mediolanenses Sfortianæ familiæ addicti instaurari in eo pristinum suorum Principum decus summis votis exoptabant. Verum has surgentes spes Joannis Pauli obitus corruptit. Ad Cæsarem enim proficiscens, Florentiæ inter prandendum repentina morte correptus nonis decembris interiit.

Cæsar, fato Franciscum Sfortiam concessisse, Neapoli nuntio accepto, magnam inde capere molestiam præsetulit. Viduam neptem ad se proficisci jussam, omnibus grati animi significationibus excepit. Senatui nihil magis curæ erat, quam ut Italiæ pax retineretur, neque ex Sfortiæ obitu novandarum rerum causæ insurgerent; id vero eo potissimum obtineri, Insubribus Duce dato, arbitrabatur: sæpius Cæsarem ad pacem Italiæ conservandam hortabatur: Principem titulis, atque insignibus Mediolanensis imperii decoraret, qui præsentis rerum status studiosus, nihil communi otio, ac tranquillitati adversum appeteret. Carolus nihil magis cupere, quam Italici Principibus, ac Venetis præsertim gratificari; quid

1535

Francisci
Sfortiæ obitus.

Antonio
Levæ Me-
diolanensi
administra-
tio delata.

Joannis
Pauli Sfor-
tiæ in Me-
diolanensem
ducatum
jura.

Joannis
Pauli Sfor-
tiæ obitus.

Veneti Cæ-
sarem ad
Ducem
Mediolanē-
sē instituē-
dum hortā-
tur.

1535 e re communi fore existimarent , libere enunciarent . Patres multa , ne quem sigillatim nominarent , permovebant , cum neque satis perspectam Cæsaris voluntatem haberent , neque immatura cuiuspiam nuncupatione in aliorum Principum vellent offensam incurrere ; cum Franciscus Galliae Rex priscum in Insubres jus a Valentina Vicecomite deductum repeteret ; atque inde haud obscura bellorum initia eruptura inspicerent , quorum fama cum in dies majora incrementa sumeret : licet Cæsar cunctationibus Italos distineret , neque adeo facile præpotens in Gallia Cisalpina imperium abjecturum constans fere omnium esset sententia . Attamen petenti , ut jampridem Clementis obitu instauratum foedus Bononienſe , denuo , defuncto Sfortia , renovaretur , Veneti adſensere , atque iisdem conditionibus percussere , Paulo Pontifici , ac Mediolanensium futuro Duci se adjungendi facultate concessa ; Pontifice de Venetis conquerente , quod Neapoli rem ad exitum perduxissent , quæ in adventum Cæsaris Romæ , se ipso quoque præſente , tractanda fuerat .

*Fœdus inter
Cæsarem ac
Venetos cõ-
firmatum*

*Franciscus
Rex Bioviti
ad Venetos
mittit -*

Interea Franciscus Galliarum Rex veteri , neque ullis eventibus intermisso Mediolanensis imperii potiundi desiderio , arma movendi occasiones quærere ; lustrare copias ; undique socios , atque amicos sibi aſciscere non desinebat . Venetorum quoque animos sollicitare , ut vel priscæ cum Gallorum gente amicitiae memores , vel ingentibus præmiis , ac pollicitationibus illecti , veteris societatis jura innovarent ; atque ob eam causam Biovium , virum sibi intimum , ut Senatus mentem exploraret , Venetias miserat . Senatus consulto Regi ob illius propensam in Rempublicam voluntatem gratiæ actæ : ceterum amantem pacis Rempublicam , præteritisque bellis adhuc pressam , & afflictam , in novos turbines se conjicere non posse ; ea præsertim tempeſtate , qua Christianorum Principum saluberrimo concordiae vinculo animi jungendi forent , ut communibus consiliis , ac viribus hæreses nimium in christianæ reipublicæ perniciem , ac pestem sese efficientes proſternerentur . Verum Franciscum nulla impedimenta a concepta de imperio Mediolanensi sententia remorari poterant . Id ut

rutius faceret, in Carolum Sabaudia Ducem primos belli impetus vertere statuit, ut per illius fines expeditum sibi in Italiam iter pararet; in quem complures inferendi belli causas præferebat: atque in primis quod Niceam, & Herculis Monæci portum, a Gallorum Regibus certa pecunia Ducibus oppignerata, flagitanti, ac persoluta pecunia redimere contententi restituere noluisse. Huc accesserat infensus in eum animus, qui licet Francisco avunculus esset, uxoris tamen Lusitanæ, quæ Joannis Regis, atque Isabellæ Caroli uxoris germana soror erat, illecebris depravatus, assiduisque fatigatus precibus, ab auctoritate, ac nutu Cæsaris totus pendeat. Itaque cum ad bellum omnia composuisset,

1535
Franciscus
Rex in Sa-
baudie Du-
cem infen-
sus.

M. D. XXXVI.

ANni proximi initio Philippus Sciabottus, *Admirallus*, ut vocant, Dux a Rege declaratus, Transalpinis oppidis quæ ad Allobrogum fines pertinent, nullo negotio potitus, Alpes transgressus, nonnulla Subalpinæ regionis oppida, Taurinum nempe, Fossanum, Pinarolum, & Cherium occupavit; ac nisi, eductis Mediolano copiis, Antonius Leva cuncta diripientibus, ac vastantibus Gallis obstitisset, Vercellæ quoque, atque potior Subalpinæ ditionis pars in Regis potestatem pervenisset. Cæsar his rebus permotus, de bello adversus Gallos gerendo maturius consulere cœpit; ingenti cura delectus equitum, & peditum in Germania haberi iussit; ne ullam in partem Helvetii penderent, sed tantum belli spectatores essent, curabat. A Maria sorore, quæ Belgio præerat, ad copias e Germania evocandas, Belgarumque, & Sequanorum equites instruendos, quantas maxime pecunias præstare posset, flagitabat. Nam duplici præpotenti exercitu ætatis initio se in Gallias irrumpere velle crebris, iisdemque certis sermonibus usurpabat; hisque de rebus, Venetias Roderico Davalo misso, Senatum certiore fecerat, petieratque, ut copias, quibus ex fœdere nuper icto ad Mediolanense imperium defendendum obstrictus erat, in promptu haberet. Itaque ut sex peditum millium delectus Antonii Tifernatis, bellicarum machinarum præfecti, Babonis Naldi ducis, aliorumque ductorum habere-

1536
Philippus
Sciabottus
Allobrogum
fines inva-
dit.

Cæsaris bel-
lici appa-
tus in Gal-
los.

Rodericus
Davalus a
Cæsare Ve-
netias mis-
sus.
Venetorum
decreta de
militum de-
lectibus.

1536

Urbinas Venetias evocatur.

Cæsar, in Cardinali Collegio de Francisco Rege conqueritur.

tur, Senatus jussit: his quingenti levioris armaturæ milites adjecti; atque ut in Brixienfium finibus ad Asulam oppidum convenirent, mandatum est; ut Ollio trajecto, Cremonæ urbi, cujus propugnandæ munus Venetis obtigerat, præsto essent: atque ob id Feltrius imperator e suis ditionibus Venetias evocatus est, ut quamprimum adventum in castra maturaret. Sed ob Joannis Lotharingi Cardinalis adventum, de quo mox dicitur, cum Sciabottus a belli cogitationibus, atque victoriæ, quam manibus tenebat, cursu ad pacis spem sese convertisset, primosque Gallorum impetus inhibuisset, restincto animorum ardore, languente militum solertia, substitisset, copiæ a Venetis coactæ ad propensum illorum in Cæsarem animum, constantemque ad foederis conditiones servandas voluntatem tantummodo valere.

Appetente vere, Cæsar Neapoli discedens, nonis aprilis Romam ingressus, ac quatrimum in urbe commoratus, in Cardinalium Collegio, in quo Paulus Pontifex solemniter amictus aderat, gravissimam orationem habuit: multa vetera, atque recentia in Franciscum Galliarum Regem exaggerans, quod Caroli Sabaudia avunculi sui oppida in Transalpinis, & Subalpinis regionibus per summam injuriam occupasset, ut inde iter sibi ad Insubres invadendos tutum sterneret, quos, ni ipse ultro concederet, armis petiturus videretur: verum neque postulanti concessurum, neque passurum, ut Sabaudia Dux suis ditionibus exutus, diutius ipsius vires ad certissimam illi opem ferendam exposceret. Hæc, atque alia adeo concitate, atque ex ardenti pectore verbis erumpentibus protulit, ut adderet, nolentem se ad bellum rapi, quo innocentis populi irarum, atque Principum indignati animi immeritas poenas daturi essent: ad singulare certamen Franciscum provocare velle, ut illorum controversiæ una eademque acri dimicatione definiretur. Tum vero Pontifex ad clementiam Cæsaris fervidam mentem quamlenissimis verbis revocare contendit: neque enim ignarus quorsum acerrima hæc summorum Principum dissidia processura essent, ut aliqua concordia ratio iniretur, summo opere laboraverat, atque ut Joannem Lotharingia Cardinalem Romam ea de causa mitteret, a Rege petierat. Is cum amplissimis de pace incunda

Cæsar, Franciscum Regem ad singulare certamen provocare se vellet.

man-

mandatis, trajectis Alpibus, Taurinum profectus, Admirallo, ne ulterius arma proferret, suaserat, spe haud modica exorta, ut inter armorum strepitus pax eo lætior, quo minus expectata effulgeret: in id quoque adnitentibus Venetis, qui summovere bellorum incendia ab Italia cupiebant. Neque Cæsar a pacis studiis averfus omnino videbatur, cum Carolo Engolismensi Duci Mediolanense imperium beneficiario jure se traditurum significaret. At ea res, petente Rege, ut Henrico Aurelianensi Duci concederetur, ad exitum perducere non potuit: id apertis verbis Cæsare pernegante, ne Catharinæ Medicæ uxoris obtentu, Mediolanensi dominatu auctus, Hetruriæ quoque, atque Urbinatum ditionibus nova semper meditantem animum adjiceret. Itaque ostentatæ parumper concordia conditionibus abjectis, Cæsar Roma discedens, per Hetruriam iter arripiens, lustratis nobilioribus illius provinciæ urbibus, tandem Apennino trajecto, ad Aſtam urbem contendit. Ibi Fossanum ab Antonio Leva expugnatum fuisse, Franciscum Salassiorum Ducem a Gallo deficientem ad suas partes traductum invenit: summaque virtute, ac militari scientia clarissimos quosque duces ad se vocatos, in quibus eminebant Hernandus Toletanus Albanus Dux, Alphonsus Davalus Vastius Marchio, Ferdinandus Gonzaga, de bello administrando consilia inire coepit. Nam prospero rerum initio accensus jam omnino sibi Gallias invadendas statuerat, exploratam, & plane certam victoriam sibi pollicitus, si Regem nihil hostile in suo regno metuentem, adhuc imparatum aggredieretur; qui Helvetiorum auxiliis destitutus, & Belgas in suos fines irrupturos pertimescens, minime in aciem descensurus, ut justo Marte conflingeret, videbatur.

Cæsar itaque per maritimas Alpes, ac Tendanos colles cum copiis Provinciæ fines ingressus, a Savonæ portu Andrea Auria cum classe subsequente, primo impetu Antipolim urbem ultra Varum amnem cepit, ac diripuit. Mox nonnullis oppidis deditione in potestatem receptis, ad Aquas Sextias cum exercitu confedit, pendens animi quonam potissimum, an ad Massiliam, vel potius ad Arelatum oppugnandum arma converteret; & in ancipiti consilio cum haud paucos dies commo-

Cæsari propositio de Mediolanensi ducatu Engolismensi Duci tradendo.

Fossanum a Leva expugnatum. Salassiorum Dux ad partes Cæsario accedit.

Cæsar in Provinciâ bellum infert. Antipolis a Cæsare capta & diripita.

1536 ratus esset, præclaræ gerendarum rerum occasiones effluxere. Nam Rex, qui repentino Cæsaris adventu commotus ea, quæ ad bellum necessaria forent, minime expedire potuerat, inter ea colligendi vires opportunitatem nactus, Lugdunum se contulerat; Germanorum, & Helvetiorum magnis coactis copiis, non modo ad sustinendos Cæsareanorum impetus, verum etiam ad bellum inferendum se comparaverat; ac Italicorum ducum ope, qui Mirandulana in ditioe magnam militum manum coegerant, novos motus Genuæ moliebatur. Copiæ Cæsaris, quæ ad Aquas Sextias castrametabantur, multis incommodis vexari, ac fame laborare coeperunt, cui cum gravitas cæli accederet, & per militum vulgus morbi grassarentur, ita ut passim ob frequentia funera castra exhaurirentur, summis undique difficultatibus circumseptus, de invadenda Gallia consilia abjicere coactus, conatu Gallico frustratus, Genuam reversus est; cum Antonius Leva, paci semper adversus, turbidorumque consiliorum auctor, supremum in Gallia diem obiisset. Per eos dies Cæsar Fulgosius, qui tunc Veronæ cum ala leviorum equitum morabatur, cum Senatus injussu ad Gallicas partes fovendas Genuam contendisset, militari stipendio, ac dignitate exutus, perpetuo exilio a Senatu damnatus est, Francisco Galliarum Rege de Venetis plurimum conquerente, quod illius consiliis, & conatibus adversarentur. Cæsari Genuam adventanti quatuor oratores missi, Nicolaus Theupolus, Marcus Antonius Venerius, Marcus Antonius Cornelius, Antonius Capellius.

Franciscus Rex Lugduni vires contrahit.

Gallicarum partium milites in Mirandulano.

Morborum vis in Cæsaris castris.

Cæsar Genuam reversus dicitur.

Antonii Leva obitus.

Cæsar Fulgosius a Venetis exilio damnatus.

Veneti oratores ad Cæsarem.

Petrus Gonzalus Mendozza, Cæsaris orator ad Veneros.

Cæsaris varie propositiones de Mediolanensi ducatu considerando.

Atque iisdem fere diebus Cæsar Petrum Gonzalum Mendozzam ad Patres misit, ut de belli eventu, de reditu in Hispaniam certiores faceret, propensumque ad pacem cum Gallo ineundam animum significaret: Regi trimestre spatium ad deliberandum statuisset, an Mediolanensi imperio Engolismensem Ducem, Christierna ex Francisco Sfortia vidua uxore accepta, præfici vellet; ni oblatam conditionem reciperet, Ludovicum Lusitaniæ Principem, aut Emanuele Caroli Sabaudia Ducis filium Insubrum titulis decoraturum. Ea in re Senatus sententiam exquirere, & ad strictiora fœdera Italicorum Principum flagitare, ut Italiae pax, ac tranquillitas nullo hostium conatu labefactari, aut interturbari posset. Senatus

a Me-

Mediolanensi Duce nuncupando abstinebat; novo se adstringi foedere, Bononiensi excepto, nolebat. Pontifex licet a Senatu de Cæsaris consiliis, & quantis undique periculis Christianæ res jactarentur, admoneretur; attamen ob Camertium negotium denuo susceptum minime parem ad tantam rem conficiendam ardorem afferebat; quamvis Ascanio Columnæ Cæsar Genua discedens Italicarum rerum negotia demandasset, cum medium inter Carolum, ac Franciscum Paulus se futurum ostenderet. Itaque Senatus acriori cura angebatur, quod superioribus nova, atque acerbiora bella suboritura, eodemque præteritorum annorum clades revolvendas animadverteret; cum intestinis dissidiis Ottomanorum quoque virium potentia, ac robur immineret, quos magnas undique copias cogere; classem triremium numero majorem instruere; in Christianos expeditionem moliri, Byzantio nuntiabatur. Dissidentes quoque, ac miserrime de religione certantes, & in se invicem insipientes Principes, ac populi existebant; ut nisi labentibus, & prope ruentibus rebus opportuno aliquo remedio subveniretur, nobilissimas reipublicæ christianæ partes teterrima pestis invasura foret. Quamvis enim Concilium a Pontifice indictum esset, Mantua civitate in id potissimum delecta, multis difficultatibus hoc summum afflictis rebus subsidium præpediebatur, ut Veneti avitæ Catholicæ religionis studio incensi Vicetiam urbem Synodo concelebrandæ tribuerint. Quibus tandem commotus, atque incitatus Pontifex, legatos in Galliam, & Hispaniam mittere statuit. Augustinus Triultius ad Franciscum; Marinus Caracciolus Cardinales ad Cæsarem proficisci jussi; qui de communi inter Christianos Principes concordia; de foedere adversus Turcas iciendo; ac de concelebrando Concilio agerent.

*Cæsar rerum
Italicarum
negotia A-
scanio Colu-
mnæ deman-
dat.*

*Concilium
prius Man-
tue postea
Vicetiae in-
dictum.*

*Pontificis
legati ad
Cæsarem &
Galliam Re-
gem.*

Variis, atque dubiis adeo casibus humanæ res veluti infano ludibrio miscantis cuncta fortunæ jactantur, ut nil certum hac incerta mortalium vicissitudine, totque incassum insumptis laboribus videatur, dum illi, penes quos summa rerum potestas est, imperii augendi, ac reliquis dominandi inexplebili adeo cupiditate ducuntur, ut bella e bellis ferendo in populorum perniciem, urbium cladibus, & provinciarum excidiis acerbos calamitatum omnium fructus, nullum tranquillitatis, nul-

1536

nullum otii, ac laborum præmium percipiant. Horum omnium non tam novitate mirandum, quam funestis, atque exitalibus cladibus deflendum ea tempestate spectaculum vesana concitati animi rabie Principes præbuere. Inde referata barbaris hostibus christianæ reipublicæ viscera; illecta, ac vocata ad certum nostrum exitium Turcarum arma; & Respublica Veneta, in qua præter ceteros Principes pacis ingens studium extiterat, eodem cum reliquis turbine rapta, ac disjecta est: & post triginta, atque amplius annos, quibus pace cum Ottomana gente fruebatur, difficile, & periculosum bellum suscepit; cujus initia, & eventus scribenti mihi, ut rei, quæ Patrum nostrorum ætate gesta est, memoriam illustrem, paulo altius nonnulla repetenda sunt, ut belli causæ, ac veluti semina accurate inspiciantur.

Defuncto, ut diximus, absque liberis Francisco Sfortia, Insubrum Duce, cum Veneti de Italiæ statu vehementer solliciti essent, a Carolo, qui tunc Neapoli morabatur, petierant, ut ad præsentem Italiæ pacem, statumque retinendum Mediolano Ducem daret. Cæsar nihil Italiæ pace antiquius sibi esse; ea in re Venetæ Reipublicæ, aliisque Italis Principibus gratificari velle certa adseveratione pollicebatur. Inde de instaurando Bononiensi foedere agere cœperat, quod statim iis conditionibus, quæ Bononiæ pactæ fuerant, renovatum est; in quibus, ut sex peditum millibus ad Ducem, quem Cæsar designasset, defendendum, atque interea dum novum Principem eligeret, ad præsentem Insubrum statum conservandum Respublica obstringeretur. Varie ea de re agitatum est; neque Cæsar, ut Carolum, tertium Francisci Regis natum, Engolismensem Ducem, Insubrum titulo insigniret, alienus videbatur. Verum rebus Italiæ compositis, Hetruria ad suas partes pertracta, Venetis sibi foedere adjunctis, cum nihil sibi pertimescendum censeret, id secum ipse immobili animi sententia statuerat, ut prædiviti, atque opulenta Insubrum regione, vel ad Italiæ principatum retinendum, vel ad reliquas illius provincias subsidiis connectendas, situ valde opportuna, nullis casibus exueretur; veritus, ne Franciscus, ea parta, Genuensium, & Florentinorum turbatis rebus, sibi aditum ad Neapolitanum regnum invadendum patefaceret: itaque valido cum

cum exercitu Provinciam ingressus, Galliæ regnum adortus fuerat. Quæ res ingenti adeo ira, atque indignatione Francisci Regis animum incenderat, ut nihil, quod ad acerrimum hostem oppugnandum, ac proterendum spectaret, prætermisurus videretur. Venetos sæpius adversus Cæsarem sollicitaverat, haud obscura belli præmia pollicitus, modo amplissimi regni vires, ac focios ostentando, modo, ne potentia Cæsaris nimium fiderent, suadendo.

Sed cum eos nuper Cæsari foedere sociatos sibi adjungere non posset, & absque illorum ope Mediolanensi imperio potiri difficile admodum fore animadverteret, rem antea per suos nuntios inchoatam denuo cum Suleimano agere coepit, ut præpotentis Principis animum, ac vires in Cæsarem concitaret: quo duo potissimum se consequi posse rebatur; alterum, ut Veneti, qui pacem cum Turcis colerent, ne sibi infensum Suleimanum redderent, atque in se ipsos illius arma lacefferent, a Cæsare juvando abstinere; alterum, ut, classe ad diripienda Apuliæ loca emissâ, Neapolitani regni incolas magno terrore concuteret, atque Caroli conatus ab Insubrum imperio ad tuendum regnum Neapolitanum averteret. Itaque ad Suleimani mentem flectendam licet Joannes Forestus, ordinarius Regis legatus, omne studium, atque operam adhibuisset, attamen quo vehementius elati Principis animum nova benevolentia, atque honoris significatione mulceret, Seraphinum Gozium, Epidauriensem, Byzantium proficisci jussit, qui una cum Foresto nihil, quod ad Suleimani animum Regi conciliandum attineret, prætermisere. Vires, ac potentiam illius mire extollere; peragratas triumphis provincias; devictos populos; remotissimas nationes claudibus afflictas; præferocis, ac victricis gentis impetus vel ad decus augendum, vel ad victoriæ spem maturandam certiori eventu niti non posse, quam si ad nimiam Imperatoris potentiam moderandam, & coercendam, quæ jam cunctis pertimescenda immineret, adhiberentur: haud difficile immensis Suleimani viribus futurum, classe Neapolitanum regnum invadere, parum ad vehementiores bellorum impetus sustinendos instructum; populos superbæ dominationis Hispanorum pertæsos, ac rerum novarum cupidos; facili ex Epiro ad Hy-

1536

Francisci
Regis ad-
versus Cæ-
sarem consi-
lia.

Seraphinus
Gozius a
Gallis By-
zantium mis-
sus.

Gallorum
cum Sulei-
mano ad-
versus Cæ-
saræ officia.

1536

*Ajax &
Luphisbe-
jus Sulei-
manum in
Christianos
incendunt.*

Hydruntem maris trajectu exercitus ad certam prædam ituros. Hæc, atque alia Gallici oratores, ut Suleimani iras in Cæsarem acuerent, differebant; quæ cum ab Ajace, & Luphisbejo, quorum ingens erat auctoritas, exciperentur, insito Christiani nominis odio perciti, in aures, atque animum Regis instillabant, ut præclaro suorum majorum exemplo, qui eximias de Christianis victorias retulissent, arma victricia in eosdem converteret; Albægræ, Rhodi, Pannoniæque trophæis nova decora adjiceret; Caroli fastum, atque arrogantiam contereret; ad Italiam invadendam invitari ducum consiliis, militaribus vocibus; ac fato prope ipso admonente, trahi; Salentinorum extremam illius regionem, a conspectu Epirotici litoris parvo maris tractu sejunctam, exiguo labore occupari posse; nondum sexaginta annos effluxisse, cum abavus Mahumetes, Hydrunte capto, universam Italiam summo terrore affecisset; quo tempore, nisi præpropere ereptus fato invictus Imperator haud dubiam spem adventantis victoriæ corrupisset, magna ad totius Europæ imperium fundamenta jecisset. His purpuratorum suasionibus Principis animus supra gentis superbiam gloriæ cupiditate incensus, vehementer commovebatur, atque ab Asiatico bello, quod, longo terrarum tractu emenso, per invia, saltuosa, ac deserta loca exercitus ductando, conficiendum erat, ad Europeum se convertit; cum præsertim potentissimum Christianum Regem suam opem adversus Christianorum Imperatorem obnixè petentem, aspernari, regiæ suæ dignitatis, qua supra cunctos mortales inani opinione se tolleret, minime esse censeret. Itaque Gallicis legatis pollicetur, cum primum anni tempus ad militares actiones obeundas se aperuisset, classe, ac terrestribus copiis Byzantio eductis, adversus Cæsarem arma illaturum.

*Suleimani
decretum de
bello Cæsari
inferendo.*

*Turcarum
origo & in-
crementum.*

At quoniam complura de Turcarum rebus nobis erunt postea dicenda, admonet hic locus, ut de illorum initiis, institutis, viribus, bellandi genere brevibus nonnulla attingamus. Constans opinio est, Turcas a Scythis, qui nulla stabili sede, nullis oppidis patentes campos vage ac sparsim trans Tanaim amnem incolunt, originem duxisse. Huic rei fidem facit, quod initio Pontum atque Cappadociam ingressi, exinde ad reliquas finitimas regiones transiere: huc accedit vitæ morum-
que

que similitudo, corporis habitus, & cultus, equitandi, sagittandique ratio, communis quædam ac patria rei militaris disciplina (quodque omnium maxime argumento esse potest) linguæ ejusdem usus, loquendique cognatio. Hi primum parva manu latronum more, passim excursionibus propinquas regiones deformantes, ignobile nomen fortiti, confluentibus subinde ad prædæ famam multis mortalibus, opportunis quibusdam montibus, claustrisque, unde faciles irruptiones fieri poterant, occupatis, adeo excrevere, ut, auctis viribus, sublatisque animis, æquo Marte adversus finitimos de agrorum possessione decertarent; ac mox sive Græcorum negligentia, sive humanarum rerum fatali quadam lege, vel potius Divino, a quo regna atque imperia de gente ad gentem transferuntur, nutu, adeo celeri cursu ad eximiæ potentiae culmen pervenire, ut Pontum non modo & Cappadociam, verum etiam Galatiam, Bithyniam, Pamphiliam, Pisidiam, utramque Phrygiam, Cilices, Cares, universamque eam Asiam, quæ minor vocatur, usque ad Ioniæ, & Græci maris litora, dum alios alii duces, & varia auspicia per factiones sequuntur, in suam potestatem redegerint. Donec trecentis abhinc circiter annis Ottomanus quidam, neque magni census, neque clari inter suos nominis, gregariorum militum manu collecta, in seditionem versus, grassari passim, vastare, prædabundus excurrere, nec tantum Christianis hostis, verum suæ quoque gentis hominibus infestus, cuncta diripere cœpit. Atque ex domestico bello, intestinisque dissidiis occasionem nactus, ascitis undique, qui prædæ, & rapinarum cupiditate, ceterosque opprimendi tetro, & infano desiderio flagrabant, eam brevi auctoritatem, nomenque sibi comparavit, ut oppida aggressus, alia vi caperet, alia deditione subigeret, nonnulla ad metum ceteris incutiendum everteret.

Ottomano vita functo, Orhanes filius successit, qui ausis, dominandique cupiditate patri non inferior, disciplinæ rei militaris gloria eminentior, non modo inchoatum imperium auxit, sed illius latius provehendi fundamenta liberis reliquit. Horum natu major Suleimanus Bassa, dum pater adhuc viveret, * qui atque inter Græcos de successione Imperij disceptaretur, ab altero ex Asia accersitus, cum exercitu primus omnium Hellespontum trajicit, enervatisque dimicantium inter
fe

1556

se viribus, integer fessos, fractosque adoritur; Callipolim oppidum in Cherroneso ad Hellesponti fauces situm occupat. Ex humanis vero sublato duobus mensibus ante patris obitum, Amurathes, alter frater, imperium obtinuit, qui strenue atque prospere in Europa, & in Asia rem gessit, Adrianopolim occupavit, & magnam Thraciæ partem subegit. Cum autem bellum Serviæ Despoti sævum intulisset, copiis ejusdem non semel profligatis, tandem per fraudem in castris cæsus, Bajazetem, & Jacupum filios post se reliquit. Jacupo procerum consiliis interfecto, ne qua inter fratres contentio oriretur, res universa ad Bajazetem rediit, qui brevi Thraciam omnem, Thessaliam, Macedoniam, Phocidem, Bœotiam, Atticam sibi adjecit. Sigismundus, superioris Pannoniæ Rex, ac Imperator, Danubium amnem cum exercitu transgreditur; verum priusquam universis collectis copiis, atque ex ordine militari instructa acie cum hoste manum confereret, tumultuose fusus castra, atque impedimenta relinquere cogitur, acriterque hoste insequente, in fugam conversus, vix, parvo lembo Danubio trajecto, evasit. Exinde instauratis, & confirmatis animis, Turcæ audaciores, efferacioresque facti, majora agitare, ac moliri cœperunt: nam Bajazetes Byzantium diuturna adeo, ac difficili obsidione vexavit, ut Calojanes Imperator subsidia a Christianis Principibus imploraturus in Italiam, atque in Galliam proficisceretur; dum interea reliqui cives fame pressi, & subsidiis destituti, acrius undique urgentibus, & circumfrentibus barbaris, de deditioe, nulla spe salutis sibi relicta, cogitarent: quod procul dubio contigisset, nisi Tamerlanes Scytarum Rex, qui torrentis in morem prævalidis stipatus copiis, citato cursu devolvebatur, Bajazetem in Asiam revocasset, collatisque signis, ingenti edita Turcarum exercitus strage, vicisset, victum in potestatem redegisset; in qua captivitate non multo post excessit. Ex filiis Mustaphas unus in acie cecidit, reliqui patris ob calamitatem alii alio fugerunt: tandem, rebus compositis utcumque, Suleimanus primus regnum est adeptus, qui dum res pristinum in statum restituere aggreditur, a Musæ fratre bello petitus post biennium interiit. Musæ postea, cum quadriennium prope exegisset, Mahumetes primus frater bellum intulit, imperioque dejectum ob-

obtruncari jussit. Is virtute non modo, & armis, verum astu, ac technis Turcicas res vehementer auxit; Flaviis, sive Flavii, sic enim appellari volunt Valachi, ferocissimis, & bellicosissimis trans Danubium, Euxinum versus mare, late imperantibus, crebris excursionibus labefactatis, gravia tributa imposuit; Turcarum Regulos nonnullos in Asia vi oppressos ditionibus exiit. Eo extincto, Amurathes secundus patriis fretus opibus, ac viribus, Thessalonicam Græciæ civitatem vi captam, expugnatamque diripuit; Aetoliam, atque Epiri partem occupavit; multa Illyricorum oppida vel deditione, vel armis subegit, devicto ad Varnam Ladislao Sarmatiæ Rege. Summa cum reipublicæ christianæ jactura formidolosior effectus, Corinthiacum isthmum (*Hexamylum* vulgo vocitatum) expugnavit, atque evertit; inde in Peloponneso aditu patefacto, Græcos calamitatum variis generibus afflixit, oppidis captis, ad prædamque militibus expositis, ingenti illis imperata pecunia, pacis leges præscripsit. Mahumetes subinde filius hujus nominis secundus Byzantinam expeditionem diu animo meditatus, castello prope litus ad Bosphori ostium, mira dissimulatione usus, incredibili celeritate extructo, atque munito, fœderum religione sprete, bellum Græcorum Imperatori terra, marique intulit. Post quartum & quinquagesimum diem, extrema edita pugna, Constantino Paleologo confosso, principibus, optimatibusque viris (qui mos feræ gentis est) miserandum in modum fœde jugulatis, celeberrima totius orbis urbe est potitus.

Exin Turcarum vires ejusmodi incrementa susceperunt, ut Christianis Principibus deinceps metuenda, & formidanda extiterint. Byzantio enim occupato, quo nulla toto terrarum orbe civitas opportuniore loco sita est, magna reliquis Ottomanicæ genti ad gloriam, atque imperium augendum opportunitas accessit. Quemadmodum superius etiam a nobis memoratum est, ut modo si maritimum Turcicarum ditionum ambitum inspicias, ab Illyrici, quos cum Republica habent, finibus in Epirum procurrant; Peloponnesi, & Græciæ litora legendo Byzantium usque, centena millia passuum vicies emensî perveniant. Inde Euxini maris circumflexu usque ad extremos Europæ fines provehuntur. Eadem maris vastitate usque in Aegyptum ad Nilum amnem, quo Asia ab Africa sejungitur,

*Turcarum
imperium,
opes, & ri-
tus.*

1536 tur, extenduntur. Africae vero litora excurrando universum eum tractum, qui usque ad Gaditanum fretum protenditur, paucis quibusdam, quae Hispaniarum Regi parent, exceptis oppidis, Turcae possident, qui sane universus circuitus octogies centena millia passuum complectitur. Neque minori ambitu terrarum, qui a Turcis possidentur, tractus patent; nam licet penitiora Africae non attingant, atque a Lepti Alexandriam versus deserta habitatoribus loca inspiciantur, uberrimi tamen, atque feraces sunt Aegypti agri, imperiique Turcici fines adeo sese efferunt, ut oceanum usque australem pertingant, atque a rubro mari per Adeni, & Gemeni regna ad Euphratem fluvium, atque ad ostia Tigridis in Persicum sinum influentis porrigatur. Latissimos vero ad Tigrim limites cum Persis habent, propius ad Caspium mare accedentibus: exinde Albanis, Colchis, atque aliis nationibus finitimis terminos usque ad Tanaim, qui Asiam ab Europa determinat, protendunt. In Europa vero cis, atque ultra Danubium Turcarum ditiores protrahuntur. Pannoniae, Croatiae magnam partem obtinent, Canisiaque his nostris temporibus capta, quatuor dierum non amplius itinere ab Italia distant.

Tot maris, ac terrae tractus Turcarum Regis parent imperio, quod nullis coercitum legibus in subditos exercet, perque praefectos, qui *Begliebergbi* vocantur, administrat; ii viginti numero, plures modo censentur. Maris praefectus accedit, qui maritimis oris, atque insulis praest. Navalibus, ac pedestribus opibus mirum in modum Turcae pollent: centum ac quinquaginta quinque millia equitum alunt, quorum octoginta millia in Europae finibus, sexaginta in Asia continentur, *Spach* eorum lingua vocitantur; iis agri (*Timaros* dicunt) tribuuntur, ex quorum proventu equos in bellum expeditos sustentare queant; neque ob id quidquam de regiis thesauris decedat; reliquis autem, qui millia quindecim censentur, aere publico stipendia solvuntur. Pedestrium copiarum robur in praetorianis, qui *Fanizzeri* vocantur, militibus situm est; duodecim circiter millium numerum efficiunt; horum fortitudine, ac bellica virtute ingentia Turcae facinora edidere. Incredibili cura educantur, atque a teneris annis militaribus studiis assueti, corpus laboribus, animum spernendis periculis,

ad præclara quæque audenda promptum, atque expeditum assuetudine nanciscuntur. Præfectum illorum *Agam* dicunt; per varios militiæ gradus evecti ingentes divitias, & auctoritatem sibi comparant, ut supremas quandoque dignitates adipiscantur. Ante Byzantium captum nullum Turcis maritimarum rerum studium, nulla disciplina; mox cum ad amplificandum imperium, maritimum quoque robur necessarium esse animadverterent, navalia extruxere, in quibus magnum triremium, atque aliorum navigiorum numerum compingi, & instrui curarunt, quæ ad ea conficienda requiruntur, eorum regionibus abunde suppeditantibus, cum e ponto Euxino incredibilis lignorum copia suppetat. Verum neque præfectorum, nautarumque virtute, neque navigiorum forma, neque remigum, & epibatarum militum usu cum nostris comparandi sunt. Tria porro hominum genera Turcicas ditiones incolunt, Asiam, atque Africam *Musulmani*, idest recte sentientes (ita enim Turcæ vocari volunt) licet in ea Mauri numero præstent. In Europa plerique Christiani sunt, in quos ita sæviunt, ut intoleranda quæque perpeti coacti, prorsus desperati vitam agant, neque bello, aut pace ad ulla publica obeunda officia vocentur, iis tantum adhibitis, quibus stipendia publica conferuntur: quo militiæ genere si exuantur, ægre novos delectus, vel supplementum copiarum addere valeant: hoc sane incommodo Christiani Reges, ac Principes eximuntur, cum ex frequentissimis regionibus, ingentique multitudine refertis innumeri, classico concinente, ad stipendia accipienda convolent.

Ceterum, quod magis mirere, illud est: tantam, tamque immensam imperii molem iis hominibus inniti, qui sacrosanctæ christianæ religionis mysteriis a sui ortus primordiis initiati fuere: penes hos arma sunt, ab iis regna, & provinciæ administrantur. Illud enim ex prisca consuetudine inolevit, ut quotannis fere per provincias mittantur, qui adolescentes ex Christianis parentibus prognatos deligant, quos nonnunquam a patrum complexu, matrumque sinu per vim, inaudito crudelitatis exemplo, abstractos, Byzantiumque abductos, illecebris, ac præmiorum proposita spe, ad suæ religionis instituta allicere contendunt; ni obtemperent, sæpe invitos

1536 circumcidunt, atque Christi sacra ejerare cogunt. Accidit præterea, ut vel devictis, ac domitis provinciis, vel terra, marique prædabundi excurrentes, multos mortales captivos efficiant: iisdemque artibus tenella ætate ephebos in suam sectam pertrahunt, atque ex iis, qui præclara indole indicia futuræ virtutis præseferunt, sæpius Regi dona exhibentur. Ex omni numero selecti, quos vel oris decus, ac pulchritudo, vel membrorum firmitas, atque artuum robur ad certum egregie factorum decus ortos significant, intra septa regia educantur; pro cuiusque virtute in spem amplissimarum dignitatum aluntur, atque ad primum *Visiratum*, qui post Regem summus honos habetur, adspirante fortuna, extolluntur. Qui vero inferioris notæ, cum quintum ac vigesimum annum attigerint, ex iis prætoriani milites, *Fanizzeri* nempe, eliguntur; neque præter hujusmodi hominum genus, alii ad honores, ac stipendia regia admittuntur, licet posterioribus temporibus vel gratia, vel pretio nonnulli ex indigenis Turcis ad militaria munera, atque ad gubernacula provinciarum pervenerint. Sed quemadmodum arma, atque imperitandi ratio penes eos est, qui olim Christi sacramenta susceperant, ita quæ ad sectam, ac leges pertinent, ab iis, qui eorum religionem cum lacte hauserint administrantur. Ex quorum genere templorum, ac fanorum, quas *Meschitas* vocant, ad religionem procurandam rectores, ac æditui deliguntur. Eorum filii cum primum adolescere cœperint, legem, quæ *Alchorano* continetur, edocentur; inde juri populis dicundo in oppidis, atque civitatibus constituuntur. Exequendi jus ad eos, qui arma tractant, spectat, caput ac princeps religionis *Muphtis* est, a Rege delectus; is magnam auctoritatem obtinet, summaque in existimatione est: illum tanquam oraculum adeunt. Præcipiendi atque imperandi expers cum sit, cuius tamen ex lege illum consulere licet, strictim re exposita, quid juris, atque æquitatis, exquirere; qui perbrevis responso (& *fa* appellant) quid censeat, significat: tantumque in eo ponderis est, ut illi contradicere sit nefas. Gravissimis de rebus quæ ad summam imperii pertinent, Rex, justitiæ, ac religionis opinionem affectans, ab illo sententiam

tiam poscit, ut religione tactos subditos ad ea, quæ animo meditatur, conficienda facilius flectat; licet is assentando plerumque propensionem illius explorans, quo mentem inclinare perceperit, ei sententiæ adhæreat; quam etiam, si ita conducere videatur, probabili causa inventa, immutare solitus est, eodemque intendit, quo cupido Regis inflectitur. Pauca hæc de Turcarum origine, institutis, moribus dixisse sat sit. Nunc institutum ad opus redeamus.

Cum Suleimanus, gloriæ avitæ æmulus atque heres, Gallis rebus opem ferre statuisset, quo, Cæsaris potentia depressa aut valde imminuta, nancisceretur aliquam opportunitatem ad Italiam, aut etiam Germaniam armis invadendam, in eo Galliæ Regis legatis suadentibus; enixe laborandum duxit, ut Venetos ab amicitia, ac fœdere cum Cæsare inito sejungeret. Janusbejum regium interpretem (*Dragomanum* a Turcis dictum) Venetias misit, qui Senatui exponeret, ingenti cum terrestri exercitu, tum classe Byzantio moturum: Patres hortari, ut, quibus ille socius, vel hostis esset, eosdem sociorum, atque hostium loco haberent; se quæ ad Venetos spectarent inviolata, integraque conservaturum; in eadem, quam cum Republica hætenus pacem coluerat, permanfurum. Hæc Suleimani legatio vehementer Senatum perturbavit, cui satis exploratum erat, quorsum Patrum animi pertentarentur, quibusve impulsoribus ea decreta legatio fuisset. Ac fane quamvis iusta indignatione commoverentur, quod insueta, atque inexpectata liberæ civitati ea petitio fuerit; attamen veteri prudentia iracundiam se se efferentem cohibere, ac molestiam inde perceptam premere cum satius ducerent; re mature disceptata, ac discussa, paucis, gravibusque verbis Senatusconsulto responsum est: cum omnibus gentibus pacem sibi, atque amicitiam intercedere; eandem cum Ottomanis Principibus per multos annos constanter servasse; vigere idem in Senatu erga pacem cum Suleimano studium, ut majori declaratione minime ea in re opus esset. Responsum hoc haud graviter tulit Suleimanus, quippe qui multa, eademque illustria virtutis semina animo recondideret, ingeniumque in æquitatem propensum, atque ad justitiam proclive fortitus esset. Verum non deerant, qui amicum Principem in Rempublicam extimularent, oc-

*Janusbejus
Suleimani
legatus ad
Venetos.*

*Senatus re-
sponsum.*

1536
Veneti mercatores & eorum mercimonia a Turcis intercepta.

Alexandri Contareni navis a Turcis capta.

Decumae Turcis Venetis mercatoribus impostae.

Thomas Mocenicus extra ordinem ad Suleimanum orator.

casionesque maligne quærent, quibus infensum Venetis redderent, ac sensim ad bellum aperte cum Republica pertraherent. Inde nonnulli Veneti mercatores, qui negotiorum causa Byzantii, atque in aliis Ottomanici imperii locis morabantur, falsorum criminum obtentu, in carceres detrudi iussi, eorum bona fisco adjudicata. Alexandri Contareni navis variis, iisdemque pretiosis onusta mercibus, non longe ab insula Cyprio, cum falso piraticam dicerent, a Rhodiensibus triremibus capta. In Syria decumæ mercimoniis, quæ a Venetis asportarentur, impostæ: literæ Nicolai Justiniani, Reipublicæ apud Suleimanum legati, haud semel resignatæ. Quæ omnia a Turcis fieri comperitum erat, quod Rempublicam foedere cum Cæsare infestissimo illorum hoste adstrictam esse moleste ferrent; ob idque Mustaphas, præcipuo inter purpuratos loco, haud obscuris verbis eam ob causam Venetos iratum Suleimanum experiri, illius vires, atque impetum merito in se provocasse significaverat.

Hæc alieni, atque hostilis animi haud dubia argumenta Patres magnopere commovebant, gravissimique belli onus Reipublicæ incumbere providebant; quamvis eodem tempore Thomas Mocenicus extra ordinem legatus ad Suleimanum, ut partas illi in Perside victorias gratularetur, missus, perhumaniter habitus fuisset, atque Ajax illi inclinatum ad veterem amicitiam fervendam Suleimani animum testatus esset: modo paribus, ut decebat, officiis propensæ in illum Reipublicæ voluntatis signa ederentur; quam semel pollicitus esset fidem nunquam fallere consuevisse; quæ adversus mercatores, ac Venetorum navigia acta fuerant, ea injussu Principis contigisse. His per literas Byzantio missas intellectis, in ancipiti rei exitu ambigui Patres versabantur; hinc injurias illatas non obscura belli indicia, inde benevolentiae signa in Thomam Mocenicum legatum, & Ajacis de pace sermones æstimantes: cum plerisque verisimile non videretur, Suleimanum, qui Principum Christianorum vires, studiaque optime nosset, præcipiti consilio bellum Venetis inferendo, adversus se duas classes incitare, ac Rempublicam, quam amicam habebat, simul cum Cæsare hostem experiri velle, quæ per triginta sex annos pacem cum Turcico imperio constanter servasset, atque in neutram inclinando partem, æquabili temperamento ita se gessisset, ut nulla inde Otto-

manis Principibus damna, aut incommoda pervenissent. Sed nondum vulgata Suleimani expeditione, multa non in vulgus modo, sed inter prudentes, ac rerum humanarum haud ignaros variis sermonibus dispergebantur; nonnullis in regnum Neapolitanum arma comparari; aliis in Adriaticum sinum classe immissa, Segniam petiturum dicentibus. Neque deerant, qui crederent, Chariadeni suasionibus, atque impulsu ad delendam ignominiae notam superiori anno a Cæsare in Tunetana expugnatione ceptam, in Africam universum belli apparatus effusurum. Plerique bellum adversus Venetos moturum minime vana adseveratione ajebant; Corcyramque insulam, maritimis rebus olim florentem, atque ad invadendam Italiam loco opportuno sitam, oppugnaturum.

1536

M. D. XXXVII.

INsigne ineuntis anni M. D. XXXVII. exordium immane Laurentii Medicei facinus effecit, quo Principi optime de se merito & propinquo necem, hosti vero longe infestissimo principatum, sibi tandem perniciem imprudenter conflavit, cum decus intempestive ac dementer peteret restituendae pristinae Florentiae libertatis. Nam gratia, qua maxima pollebat, turpiter abusus, assentatione foedisque obsequiis Ducem Alexandrum in obscœna flagitia & fraudes inductum sibi ita devinxit, ut insidianti caput stolidè committeret. Rei gestae series celebris est, atque pervulgata, & a scriptoribus multis prodita memoriae; hæc pauca memorasse satis mihi fuerit ad propria eademque gravissima multum festinanti. Cum de bellico Turcarum apparatu fama augetur, triremes, atque omnis generis navigia aut ædificari, aut sarciri, ut ad trecentorum numerum accessura viderentur; machinas ad bellum opportunas, atque in primis ad expugnanda oppida, atque urbes accommodatas, sedulo instrui; commeatus studiose colligi; Græciæ summum præfectum, quem *Belgierbegum* Turcæ vocant, Byzantio profectum, ad Scopiam Macedoniæ urbem, quam Heracliam Sinticam fuisse nonnulli affirmant, pervenisse; magnum undique militum numerum cogere, Suleimanoque castra pa-

1537

1537
Veneri apparatus ad bellum Turcicum excipiendum.

Hieronymus Pesareus classis imperator.
Andreas Capellius, Hieronymus Bragadenus, Jacobus Cornelius Procuratores.
Veneri decumata a Pontifice petita.

Præconsultores a Senatu alii adjecti.

Supplicationes Veneriis habitæ, et frumenta egenis tributa.

rari; illum veris initio Aulonem venturum, qua in urbe panis nautici ingens in classis usum copia parabatur. Senatus cum barbarorum fidem jamdiu suspectam haberet, non amplius cunctandum ratus, totum se ad belli studia convertit: delectus militum haberi; ditionis maritimæ oppida majoribus præfidiis firmari; tormentarium pulverem, comineatus, quæque ad hostium impetus sustinendos necessaria, atque opportuna viderentur, quamprimum mittenda curavit: in peramplo navali, quod egregio, ac prope stupendo opere exædificatum, magnum navigiorum, atque omnis generis fabrorum, & artificum numerum, qui publicæ ære aluntur, continet, intentiore cura veteres triremes refici; novæ ad quinquaginta numerum ædificari; majoresque triremes, præcipuum belli pondus, summa sollicitudine instrui, ut centum triremes in usus belli adornarentur, decretum. Classis imperator Hieronymus Pesareus deligitur; pecunia summo studio conquiritur; atque ut privatis opibus ad patriam juvandam aliquo honoris præmio cives divitiis florentes allicerentur, tres divi Marci Procuratores creantur, Andreas Capellius, Hieronymus Bragadenus, Jacobus Cornelius: singuli duodecim aureorum millia in ærarium congefserunt. A Pontifice ex sacerdotiorum decumis ducenta aureorum millia petita, ab eodem varias neſtendo moras dilata. Artificum civitatis collegia certum remigum numerum in armandas triremes tribuere jussa: oppidis, quæ Veneri ducatus limitibus comprehenduntur, triremes imperatæ; Clodienſibus binæ, trierarchorumque eligendi jus concessum; Lauretanis, atque iis, qui Caput aggeris incolunt, totidem; Murianenſibus, adjacentibusque parvis insulis itidem duæ. Atque ut magnarum rerum negotia exactiori indagine, ac maturiori prudentia discuterentur, majoribus Præconsultoribus tres adjecti fuere, quos *Adjectos* vocarunt: magistratum primi iniere Thomas Mocenicus, Nicolaus Bernardus, Marcus Antonius Cornelius, longo rerum usu inter insignes Senatores connumerati. Auxiliis ab humana ope, atque industria petitis, vetere, ac religioso Reipublicæ instituto ad Deum Optimum Maximum ac superos versæ mentes; ad templa tota civitate supplicationes habitæ; in pias preces cunctis civita-

tis ordinibus effusis, egentibus religiosis viris frumenti festarii ad quadringentos ex publicis horreis tribut.

1537

Cæsar eodem tempore gravi cura cum Neapolitano regno, ac Siciliae, tum Africanis rebus prospiciendum ratus, magnam Hispanorum militum manum in Italiam traduxerat; Andreae Auriae classis præfecto mandaverat, ut quanta posset diligentia triremes in omnem belli aleam pararet, ac quamprimum Neapolitanas, Siculas, & Meliteneses sibi adjungeret. Verum multa in id tempus inciderant, quæ Cæsarem variis curis distractum, ne cunctos nervos in Tauricum bellum intenderet, remorabantur. Nam cum Alphonsus Vastius, magna vi fere omnibus iis oppidis expugnatis, quæ superiori anno in Subalpinis Galli ceperant, Taurinum, quod reliquum erat, oppugnaret; debilitata, ac prope eversa suorum fortuna permotus Galliarum Rex, incredibili celeritate coacto Germanorum, Helvetiorum, atque Italorum exercitu, Lugdunum se contulerat: inde Henrico filio cum Momorantio, expeditaque copiarum parte præmisso, ipse cum Germanorum circiter septem, Helvetiorum sex, Italorum quatuor millibus subsequeretur, præter Vascones, ac Gallos, succedente graviori equitatu, atque bellicis machinis, Alpes quamprimum transgressurus. Quibus Regis conatibus ut Cæsar obviam iret, illumque ab Italia invadenda revocaret, in Belgio ingenti numero copiarum pedestres, tum equestres cogi jusserat, ut ab ea parte finitimas Galliae regiones aggrederetur. Huc quoque accesserat, quod Regem Genuense bellum moliri percrebuerat; qua ex re illius Reipublicae cives perterrefacti, discessum Auriae cum suis triremibus in ea universae urbis trepidatione, ac periculo permittere volebant.

Alphonsus Vastius Taurinum oppugnat. Franciscus Rex Lugdunum profectus copias colligit. Cæsaris bellici apparatus in Belgio.

Suleimanus Byzantio egressus, Thracia peragrata, ac Macedonia emensa, Scopiae parum commoratus, per Albanos arreto itinere, cum universo exercitu ad Aulonem pervenit. Nec multo post Luphtibejus, & Aheneobarbus cum classe ab Hellesponto egressi, Maleæ promontorio superato, ad Ficerium, orae Leucadiae portum, perennibus fontibus valde aquationibus opportunum, substitere. Trecenta, atque amplius navigia numerabantur, in quibus ducentæ ac viginti tri-

Suleimanus ad Aulonem exercitum ducit. Luphtibejus & Aheneobarbus cum classe ad Leucadem.

1537 remes ; reliquæ biremes , myoparones , atque alia minora navigia : militum extra ordinem ad decem millia , qui duodecim præfectis , quos *Sangiacos* vocant , parebant , ac quatuor prætorianorum millia (*Janizeros* appellant) censebantur . Universæ classi Chariadenus præerat ; penes Luphtibejum , utpote qui Suleimani personam sustineret , illiusque vexillum gestaret , summa consiliorum , ac rerum erat . Cum adhuc incertum esset , in Neapolitanum regnum , an in Venetos terrestres , maritimique belli moles incumberet , quisque suis rebus consulere ; omnes barbarorum motus interiori cura observare ; nec dum certa expedire , aut inire consilia . Auria Genua solvens , Centumcellas prætervectus , cum pontificias triremes adhuc instructas non invenisset , in Mamertinum fretum se contulerat , ut ex Neapoli , Sicilia , atque aliis ex oris triremes , quas præstolabatur , cogeret : cum vero neque viribus , neque numero par ad certamen cum hoste ineundum esset , cum selectis triremibus ; reliqua classe relicta , in altum provehi , ac quotquot posset , Turcarum ditionibus incommoda , & damna inferre statuit .

*Andrea
Auriae con-
siliū de in-
commodis
Turcicis di-
tionibus in-
ferendis .*

Veneti cum primum classē Turcicam Methonem attigisse , atque Pesareum imperatorem ad Corcyram pervenisse intellexerunt , inter ambiguas belli , & pacis spes , quidnam potissimum decernerent , quidve Pesareo mandarent , non satis expedire poterant : venientine , ut ferebatur , in Adriaticum sinum Chariadeno Corcyrae cum tota classe subsisteret ; an anteverso itinere triremes Turcicas a tergo relinqueret . Erant qui antevertendum arbitrabantur , ne Reipublicæ oppida , atque urbes in sinu Adriatico sitæ Turcarum prædæ , ac libidini objicerentur , ac ne triremibus , quæ in Dalmatiæ ora , atque Venetiis parabantur , aditus ad reliquam classē intercluderetur . Alii contra minime tutum , nec e Reipublicæ dignitate fore censebant , Corcyram , Ionii maris insulas , ceterasque Reipublicæ ditiones nimis prono in timorem consilio deferere . Nonnullis media quædam ratio probabatur , nempe ut , divisa classe , sinum Adriaticum Turcis ingredientibus , Pesareus imperator cum Alexandro Contareno legato , ac quadraginta selectis triremibus in Ionio circa Corcyram moraretur ; reliquas ad triginta cum Francisco Paschalico altero

legato in oram Dalmatiæ mitteret : Chariadeno cursum in Apuliam intendente, ne Corcyra discederet; verum Divi Angeli promontorio superato, atque in Picenum, & Flaminiam navigante, illum quæcumque moliretur diligentissime observans, insequeretur. Aliis denique illud placebat, ut anceps consilium, quod variis rerum eventibus interturbari poterat, imperatoris prudentiæ permitteretur. Inter has dissentientium Senatorum sententias illam Senatus est amplexus, qua Pefareum Corcyræ subsistere juberetur. Mox (quod antea factum non memorabatur) ut alter classis imperator ad sinus Adriatici tutelam deligeretur, Senatusconsulto decretum est, penes quem, Pefareo absente, summa auctoritas foret, præsentì obtemperaret; Joanni Viturio id munus majoribus comitiis delatum est. Is statim in Dalmatiam profectus quadraginta sex triremes, præter biremes sex, coegit. Pefareo quinquaginta quatuor triremes, ac duæ naves majores aderant; harum alteri, quam *Galeonum* vocabant, Albertus Contareus, alteri Jacobus Armerius præerat. Verum adhuc in ambiguo versabantur, an totius cogendæ classis auctoritas Pefareo tribueretur, an incerto inter pacem, ac bellum tempore sejunctas maritimas vires esse præstaret: eam rem omnem diversis sententiis in Senatu agitatam permittere imperatori placuit.

*Mandata
Senatus ad
Pefareum
classis impe-
ratorem.*

*Joannes
Viturius le-
gatus in
Adriatico
cũ imperio.*

*Cæsareano-
rum officia,
ut Venetam
classem sibi
adjungeret.*

Interea nullum officii genus Cæsareani prætermittēbant, suadendo, rogando, flagitando, ut Senatum ad classē cum Andræ Aurie triremibus conjungendam impellerent; haud parva vel ad Reipublicæ Venetæ incolumitatem, ac dignitatem, vel ad totius christianæ incrementum inde profectura: ne Suleimani amicitiam semper suspectam, Caroli Imperatoris, cujus mirifice propensus in Rempublicam animus extaret, societati anteferrent: conjunctis Venetorum maritimis viribus, quæ prisca navalium rerum disciplina numero, & robore plurimum possent, cum Cæsareana classe, quid non audendum? quæ victoriæ præmia ex insolenti hoste non referenda? Ad id quoque Andreas Auria Pefareum hortabatur, ingentia illi, ac prope confirmata certi eventus decora, assueta jactatione ostentans. At Senatum, quin Cæsareanorum postulatis assentiretur, id præsertim permovebat, quod ultro grave cum potentissimo hoste bellum suscipiendum non arbitraretur; ac nondum atrox

quid-

1537 quidpiam in Rempublicam Suleimanum gerentem laceffere, tutum suis rebus minime censeret. Ex hac nutantium consiliorum varietate ad pristinam spem Venetos sibi obstringendi erectus Galliarum Rex, Guidonem Rangonium Venetias misit, qui secretius Collegium, Decemvirum magistris praesentibus, adiit. Multa de Francisci in Rempublicam benevolentia, de iis, quae a Gallis superiori tempestate egregie pro Venetis gesta fuerant, graviter est loquutus: mox de praesenti rerum statu accurate differuit: tandem, ut a Caesareano foedere abstractum ad Galli amicitiam Senatum flecteret, vario, ac multiplici orationis genere usus est. Nonnunquam, ut imperii cupidine tactos Patres alliceret, Cremonae urbem, universum Abduae Glareanae tractum, praemia belli Mediolanensis ostentabat. Regis auctoritatem, ut Flaminiae urbes ad pristinum Reipublicae jus revocaret, pollicebatur; Hydruntem, Brundisium, Monopolim, Tranium, Pulinianum, atque eam Apuliae oram, quae olim Venetis obtemperaverat, accessuram. Modo Regis certam operam ad belli Turcici, quod tunc Venetis haud ambiguo cunctorum iudicio immineret, suspensionem discutiendam spondebat; inde summa cum dignitate controversias, quae cum Suleimano intercederent, mercatoribus libertate tributa, sublati mercimoniorum decumis, Alexandri Contareni navi restituta, componendas fore. Haec a Rangonio Patribus exposita varia animorum agitatione excepta fuisse: re saepius in consultationem adducta, huiusmodi decretum Praeconsultores ad Senatum tulere, quo Rangonio responderetur: Quammaximas Senatus posset Regi de propenso illius in Rempublicam animo, regiisque pollicitis agere gratias: ceterum quod ad societatem attineret, ex iis, quae superioribus tempestatibus a Venetis gesta fuerant, haud obscure qui illorum animus, quae mens in amplissimum regnum esset, inspicere posse; si occasio se obtulisset, paria Rex a Venetis expectaret.

Oratio
 Marci Antonii
 Cornelii

Unus e Praeconsultorum numero Marcus Antonius Cornelius, continentis Sapiens, erat, qui *rejiciendam prorsus Gallorum societatem, Rangonioque significandum censeret, ob instauratum nuper cum Caesare foedus, quin aliquid illi adversum pacisceretur, fide publica Senatum obstringi: at pro sua*

in Galliarum Regem observantia, ac studio, atque illius in Rempublicam benevolentia sibi polliceri quidquid officiis, & auctoritate posset, ut Reipublicæ Suleimanum conciliaret, adhibiturum. Quot, quantisque periculis Venetos objicerent, qui societatem ineundam cum Gallis censerent, Cornelius diserebat: alienum esse a majorum instituto fidem semel datam violare, neu quisquam imperii amplificandi spe duceretur, ni prius immensos sumptus, innumeros labores, ingentia bella animo versaret, quæ procul dubio subeunda, atque in incertum victoriæ exitum jactandi forent: quanti Cremona, atque alia Abduanæ Glareæ oppida majoribus constitissent, expenderent, qui, cunctorum in se Principum invidia excitata, eosdem Gallos, quos ad incrementa imperii adjuutores habuerant, acerrimos hostes experti fuere: inde quot Reipublicæ clades illatæ; quibus agitata, ac pene submersa fluctibus fuisset, neminem ignorare: sumpta non modo ad recuperandum imperium, sed ad Italiæ libertatem, ac decus tuendum generoso ausu arma olim fuisse; ut Insubres in Ducis potestate retinerentur, decertatum; Gallos bis vel ob Regis, vel ob filiorum libertatem absque socia, & fœderata Republica pacem cum Carolo sanxisse, ut eodem tempore terra, marique gravissimi belli pondus sustinere Veneti cogerentur: tandem nullis laboribus concussos; pace oblata potius, quam quæsita, præteritis calamitatibus finem impositum: hanc ne vana spe latius dominandi corrumpere: cogitarent bellorum initia facilia admodum, exitus difficiles; illa in nostra voluntate, hos in arbitrio fortune sitos esse: Regum ingenia, amicitias propria tantum utilitate emetiri solita: si Mediolanense imperium summis votis a Francisco expetitur a Carolo objiceretur, an non omnia fœderum jura, ut illo potiretur, ultro statim abjecturum? quo casu quid Reipublicæ durius, quid acerbius evenire posset? Neque vero quos spes non alliceret, eosdem Suleimani bellum minantis timore percelli oportere, atque Caroli fœdere abjecto, in nova Gallorum societate satis præsidii ad pacem situm esse existimare; quos enim sponsores, aut vades de Suleimani animo Galli præstarent, quin, Cæsare infenso, latissimum iter ad Reipublicæ imperium invadendum sibi præmuniret, ambiguitate penitus abjecta, qua modo summopere vereretur, ne maritimis

Ve.

1537 *Venetorum cum Cæsare confociatis armis, neque ad certaminis aleam subeundam, neque ad obsistendum pares vires adhibere posset? Hæc gravi admodum, ac vehementi oratione a Marco Antonio Cornelio disceptabantur, ut Senatum a Gallis penitus avulsum in Cæsareano fœdere retineret.*

Oratio Leonardus Haimus.

Contra vero Leonardus Haimus, qui majorum Præcon-
sultorum numero erat, acerbo nimis *Senatus decreto amicum Reipublicæ Regem laceßere, neque moris esse, neque a Reipublicæ detrimento sejunctum censere: non eas esse temporum rationes, ut fœdera cum Gallis sancirentur; attamen minime illorum societatem spernendam: recondere inimicitiarum, atque odiorum semina summos Principes consuesse, quæ sæpius in auctores erumperent: id vero summo consilio, prudentissimo Senatus instituto, postquam præter ceteros Principes Imperator, & Galliarum Rex emerent, effectum fuisse, ut quantum in se esset, illorum potentia, ac vires, æquabili veluti lance librata, consisterent, ne alter nimis incrementis auctus, formidolosior ceteris fieret, adspirantisque fortunæ illecebris corruptus, in reliquos insurgeret: his artibus Rempublicam veluti e scopulosi maris æstibus ereptam fuisse: cur igitur modo vetustæ Gallorum gentis amicitia obliti, ita Cæsari vellent adhaerescere, ut Regem Reipublicæ amantissimum, cujus difficilissimis temporibus auxilia experti essent, omnino infensum sibi redderent? ac semina Italici belli eo perniciosiora jacerent, quod eodem tempore & propinquæ belli faces in Gallia Cisalpina accenderentur, & communes christiani nominis hostes ob nostra dissidia vehementius sævire, maritimaque ditionis Venetæ loca possent acrius invadere? Neque vero Galliarum Regis auctoritatem ad Suleimani animum placandum, ac periculosissimum bellum a Republica avertendum, parvi æstimandam, quem satis constaret ingentis hujus ex Hellesponto emittendæ classis auctorem fuisse. Unum Cæsarem utrosque communem hostem habere; in illum hæc arma parata, ni immaturo consilio in Rempublicam convocarentur. Quocirca difficillimis in rebus opportuna cunctatione utendum, sæpius evenire, ut quæ humanæ prudentiæ opem effugiunt, mora, ac tractu temporis discutiantur. Hæc, orationis summa gravitate, atque auctoritate ad mitigandos Patrum animos, ne nimio ardore concitati*

tati extrema consilia amplecterentur, ab Haimo afferebantur Senatores in Cornelii sententiam frequentes ivere, Rangoniufque, uti ille censuerat, v. kalen. julii dimissus est.

1527
Guido Rangoni-
us lega-
tus a Venetis
dimissus.

Dum hæc gererentur, nuntii supervenere, classem Turcicam Corcyraeum fretum prætervectam, tribus bombardarum ictibus amice, lege militari arcem consalutasse; totidem tormentis displosis, nostros amicitiae signa reddidisse, classisque præfectum, atque insigniores duces ab imperatore Pesareo de more varie donatos, sui Regis pacis cum Venetis servandæ studium testatos; quod re ipsa præstitere, duobus Epibatis ad unius triremis malum appendi jussis, quod nonnullos Acroce-raunios captivos fecissent: edicto insuper cavere, ne quis Venetorum subditis detrimenti aliquid inferret; qui secus fecisset capitali poena plecteretur. Quæ cum Senatorum animos ad spem pacis crexissent, classis imperatoribus injunctum est, ut ab iis, quæ Turcas in nostros elicere possent, abstinerent, congressus illorum devitarent, sin casu in ipsos inciderent, cuncta benevoli animi signa ederent; haud exigua spe freti, Suleimanum bello regnum Neapolitanum petiturum. Jam enim Luphtibejum, & Chariadenum ad Salentinorum voluntates explorandas miserat; qui cum Brundusium, & Hydruntem firmis munita præsidiiis intellexissent, ab Hydruntino promontorio in sinum Tarentinum flectentes, Castrium oppidum, Mercurini, Catinariae Ducis, deditione receptum, adversus pactam fidem foede diripuerant, homines, ac pecora toto Salentino litore Turcis intercipientibus, ut universa ora a Tarento Brundusium usque magno timore concuteretur. Hippagogis equites in terram descenderant; aditum, cuncta vastantes, Suleimano præmuniverant. Ipse moræ impatiens in Italiam, quæ ob oculos versabatur, iter moliebatur, ut tandem qui diu suspensas mortalium mentes detinuerat, expeditionis finis conspiceretur. At vel nostrorum temeritate, vel fortunæ malignitate, vel certe irato, quod negari non potest, in mortalium errata Divino Numine, vehemens, ac immanis illa procella in Venetos delata est: cum ex parvis initiis paulatim surgentia maximarum rerum momenta eam pestem Reipublicæ intulerint.

Mandata
Senatus ad
classum im-
peratores.

Castrum a
Turcica
classe ca-
ptum.

Suleimani
decretum
de Italia
invadenda.

Nam Simeon Nassius, urbe Jadera ortus, triremi Dalma-
ticae

1537
*Simeon Nas-
 sius, fa-
 dertinus
 trierarchus,
 navigium
 Turcicum
 demergit.
 Janusbejus
 a Suleima-
 no ad Pesa-
 reum mitti-
 tur.*

*Janusbejus
 a Venetis
 trierarchis
 in fugam
 versus ab
 Acrocerau-
 niis capitur.*

*Janusbejus
 Francisci
 Zeni opera
 liberatur.*

*Suleimanus
 officium citi
 Jacobo Ca-
 nali legato.*

tica praefectus, cum forte in Turcicum navigium, quod com-
 meatu onustum ad Aulonem iter intendebat, incidisset, ac
 nautae usu recepta consuetudine vela, uti superiori, demitte-
 re noluissent, majori tormento excusso, disiectum, ac perfor-
 ratum demersit. Ea re vehementer commotus Suleimanus,
 iracundia repressa, Janusbejum, qui superiori anno Venetias
 profectus fuerat, cum duabus triremibus ad Pesareum Cor-
 cyrae commorantem misit, qui unius trierarchi insolenti fa-
 cto jura pacis abrupta conquereretur; meritam illi poenam
 infligi; damna illata, quae ad triginta aureorum millia acce-
 derent, sarciri peteret. Iam triremes, quibus Janusbejus ve-
 hebatur, in conspectu Corcyrae litoris erant, cum quatuor
 nostrorum triremium praefecti, qui freto praerant, Justus Gra-
 donicus, Michael Grimanus, Jacobus Medius, Hieronymus
 Michael, nulla a Turcis honoris causa de more salutatione
 accepta, repente indignabundi hostiliter aggressi, primo im-
 petu in fugam Turcas vertere, qui perterrefacti in propin-
 quum Acroceraunium litus sese ejecere; ex iis complures una
 cum ipso Janusbejo ab effera gente, atque ipsis in primis
 Turcis infensa, capti fuere. Pesareus imperator ea re mirum
 in modum perturbatus, ut qua posset fortunae malignitatem
 prudentia corrigeret, Franciscum Zenum trierarchum ad Acro-
 ceraunios misit, ut Janusbeji libertatem ab ea gente peteret,
 in id haud parva pecuniae vi tributa, quam facile ab agre-
 stibus hominibus, Veneto nomini addictis, nulla mercede im-
 petravit. Quae omnia XIII. kalen. sextilis datis literis ad Se-
 natum significavit. Janusbejus cum diro infortunio elapsus
 ad Suleimanum pervenisset, graviter de Venetis conquestus,
 multa in illos, praeteriti casus dolore, atque ira percitus, acer-
 be effudit, ita ut Suleimanus indignatione exaestuans, Jaco-
 bum Canalem Reipublicae legatum ad se vocaret, atque in
 Venetos acriter inveheretur: an ea esset Reipublicae mens,
 exquireret, quam in pacem cum illo servandam adeo propen-
 sam significaverat; an potius cuncta hostilia in illius mi-
 nistros, ac triremes edita fuissent: mitteret statim Corcyram,
 qui rem, uti accidisset, diligenter referret; ea intellecta,
 tum apertius, quid sibi videretur, enuntiaturum. Canalis de
 toto eventu ab eo, qui Corcyram missus, reversus fuerat,
 edo-

*Alexander
Ursinus a
Canali le-
gato Vene-
tias mitti-
tur.*

*Hierony-
mus Pesa-
reus classis
imp. in sinu
Adriatici
proficisci-
tur.*

edoctus, Suleimanum adit; quæ acciderant, non maligno in illum Venetorum animo facta, sed fortuito evenisse commemorat. Quis enim talia Senatus voluntatis, ac mentis conficius in amicum, & præpotentem Regem de industria perpetrasset? ob maritimas leges importune neglectas malum illud erupisse; constanter Venetos pacem cum Ottomanis inviolatam omni tempore servaturos. At Suleimanus nihil Canalis oratione permotus, antiquæ pacis specie se deceptum, atque illudum dicens, Reipublicæ gravissimum bellum minatur; ni damna statim sarcirentur, noxii poena afficerentur, atque classis imperator, in quem facinoris omnem culpam congregabat, plesteretur: ad hæc explicanda, ut nuntium Venetias mitteret, petiit. Canalis Alexandrum Ursinum, ut de his omnibus Senatum doceret, poscisci jussit; ni aliqua animadversione in facti auctores uteretur, procul dubio irati Suleimani arma, quem implacabili animo in Rempublicam cerne-
ret, expectaret. Nam reliquis illud quoque accesserat, ut Andreas Auria, viginti octo triremibus apprime instructis, Zazynthi, ac Cephaleniæ litoribus adnavigans, varii generis Turcarum navigia, quæ annonam, atque victui necessaria Aulonem ad exercitum convehebant, capta diriperet; rursusque explorando maria Corcyram delatus, Janusbeji triremes a nostris nuper in fugam actas, vacuas, ac desertas abduceret; quæ res acius in Venetos Suleimani animum incendit.

Per eos quoque dies Pesareus imperator certior factus, Aheneobarbum Zacyntho digressum, cum octoginta triremibus Corcyram petere, ut omnes congregiendi occasiones vitaret, cum classe Euripo egressus, iter in sinum Adriaticum, ut Viturio conjungeretur, arripuit. Verum, repente furente noto, in oppositum Italiæ litus delatus, cum haud procul a terra abesset, ac nautæ ob noctis tenebras sistendas in anchoris triremes censerent, ut fessi longo itinere remiges recrearentur, atque repentino turbine oborto, neque præmitti ad speculandum cecloes, neque ex triremium carchesiis, tenebricosa nocte prospectum impediende, dispici maria a longe possent; forte prima quindecim triremium acies, quæ ab Alexandro Contareno legato ducebatur, improvise in regiam

1537 *giam triremem , cui Bustanes trierarchus præerat , incidit ; quam ipse piraticam arbitratus , incitatis remigibus , magno impetu aggreditur . Acri pugna oborta , acerrime utrinque dimicatur , cum Turcæ , spe salutis abjecta , immani , ac desperato robore in præsens letum ruerent : tandem , cæde illorum ingenti edita , triremis in potestatem Contareni concessit , atque profundo mari demersa est ; pauci , qui se inter transtra abdiderant , e Turcis incolumes evasere : Bustanes ipse fortiter pugnans occubuit . Id Contareni factum ad privatas inimicitias nonnulli referebant , quod illius navis ex oriente pretiosis onusta mercibus regrediens , a Turcis prædonibus intercepta esset ; ut inde justam iram , ac dolorem publicæ causæ antetulisse videretur : cum alii ex adverso quæ acciderant , incertis rerum navalium casibus , nocturnisque erroribus tribuerent , Contarenique consilium memorarent , quo classem ad fortuitos incursum vitandos in Cretam abducendam censuerat . Pefareus eadem tempestate compulsus , Apulix propinquam oram legens , crebris , ignibus tormentorumque fragore signa dari , ut incolæ ob Turcicæ classis metum in tanta loca sese reciperent , suspicatus : mox Turcis ad suas triremes evocandis ea signa edita fuisse cognitum est ; statimque classis in altum provecta nostris sese obtulit . Magna in trepidatione tunc imperator versari , sese ex illius conspectu fuga proripere , indignum Veneto nomine videbatur : prælio decertare , atque horæ momento in incertum pugnae exitum se committere , ex sententia Senatus non erat . In ambiguo discrimine tutius imperatori a congressu abstinere visum . Itaque amice classe consalutata , cum de more alterna signa non redderentur , contorqueri proras orientem versus iussit , ut Corcyram appelleret . Tunc Aheneobarbus , veluti hostis , nostros insequitur , atque irrequieto cursu per sexaginta passuum millia infectatur , ardenti in vindictam animo , ut Bustani cædem , Janusbeji fugam , atque alias injurias , quas sibi a Venetis illatas alta mente retinebat , fortuna felicius adspirante , ulcisceretur . Incolumis tamen cum classe Pefareus Corcyram se recepit : in recensenda classe quatuor triremes desideratæ , quæ vel quod graviores reliquis essent , vel quod tardius proras obvertissent , ab hostibus oppressæ in illorum*

*Suleimani
regia trire-
mis ab Ale-
xandro Cō-
tarenō ca-
pta .*

*Hierony-
mus Pefa-
reus Corcy-
ram se reci-
pit .*

potestatem concesserant ; duæ Venetæ , quibus præerant Jo-
 annes Maurocenus , & Aloysius Contarenus ; e Zacyntho
 una ; e Corcyra altera . Cuncti earum præfecti , mox indicto
 bello , Chariadeni jussu , qui barbara crudelitate nostrorum
 sanguini inhiabat , securi percussi fuere ; eodemque supplicii
 genere Baptista Gritus , qui in Contarena triremi captus fue-
 rat , affectus est .

Hoc eventu licet expiata , quæ a nostris Turcis illatæ fue-
 rant , injuriæ viderentur , tamen vehementius Suleimani com-
 motus animus , ad pacem cum Venetis abrumpendam incita-
 batur , facilesque iis præbebat aures , qui Venetis infensi , il-
 li ad bellum statim inferendum faces admovebant ; cum di-
 cerent , classem Venetam ad eam oram navigasse , ut Turcas
 a suscepta Apuliæ expeditione averteret , improvifoque clas-
 sem adorti , ignibus immixtis concremarent . Eam suspicionem
 Andræ Aurix literæ , quæ in Suleimani manus pervenerant ,
 auxere , quibus imperatorem Venetum de Turcarum itineri-
 bus certiorum reddebat : opportunum adesse tempus , quo
 sejunctam illorum classem , ac nihil ejusmodi opinantem op-
 primerent . Eæ literæ , ut ferebatur , ab Auria parvæ celeri-
 traditæ fuerant , jussaque ejusmodi iter tenere , ut per hostium
 angustias in eorum potestatem incideret , atque Venetos ita
 suspectos redderet , ut consociare vires cum Cæsareanis coge-
 rentur . Iis , quæ nuper acciderant , Venetias allatis , vix di-
 ci potest quanta animorum commotio Patrum non modo ,
 verum totius civitatis ordinum extiterit : minime ferendum
 plerisque consensibus , paucorum temeritate Rempublicam ad
 bellum cum potentissimo hoste rapi ; proinde de auctoribus
 poenas sumendas esse , ne privata facinora in exemplum ad
 publicum exitium traherentur : aliis contra dictitantibus , for-
 tes cives , qui pro Republica vitam innumeris periculis obje-
 ctarent , deterreri minime oportere : Venetam dignitatem , ac
 decus a barbaris hostibus ludibrio habitum , egregie vindica-
 tum fuisse ; miserrimam illorum civium vicem dolere , qui
 intrepidi sanguinem , atque vitam pro patria effundere para-
 ti , dum acerrime pro libertate cum hoste certarent , ipsis
 vincula , & immerita supplicia essent pertimescenda . Hæc diu
 suspensos Senatorum animos , ne quid ea in re decernerent ,

1537
*Venetæ tri-
 remes a
 Turcis ca-
 ptæ .
 Veneti tria-
 rarchi a
 Chariadeno
 capiteplexi.*

*Andræ
 Aurix lite-
 re ad Pes-
 ceum missæ,
 ad Suleima-
 num allatæ.*

1537

*Alexander
Ursinus Sulei-
mani mē-
sē Senatui
exponit.*

*Mandata ad
Pesareum
de trierar-
chis, qui
Janusbeji
aggressi
erant.*

*Alexander
Contarenus
in jus voca-
tus.*

*Alexander
Ursinus ad
Aulonem ad
Suleimanū
mittitur.*

*Vincentius
Grimanus
ad Suleima-
num orator
designatus.*

*Suleimani
decretum de
Corcyra in-
vadenda.*

*Turcica
triremes ab
Auria cap-
tae.*

*Turcica
classis ad
Corcyram
appellit.*

tenuere: tandem, cum Ursinus Venetias delatus mentem Suleimani Senatui aperuisset, iratum illius animum mitigandum, atque leniendum Patres censuere. Itaque Senatus decreto, ut a Triumviris capitalibus de Alexandro Contareno legato, Naffio Jadertino trierarcho, ac Justo Gradonico, qui triremibus iis præerant, quæ Janusbejum in fugam verterant, atque de aliis, ad quos ea noxa pertineret, quæstio haberetur, Pesareo imperatori mandatum, ut Jadertinum, Gradonicum, atque alios, quos deliquisse arbitraretur, vinctos Venetias mitteret. Alexandro Contareno, ut Jaderam se reciperet, jussum, relictaque triremi, Venetias statim se ad Triumviros capitales sisteret. Nec deerant, qui Pesareum se magistratu abdicare oportere arbitrarentur, quod Jadertini trierarchi impunitate omnibus, quæ postea acciderant, occasionem præbuisse videretur; tantique pacem cum Suleimano æstima-
rent, ut nihil, quod ad illam servandam spectaret, prætermittendum censerent. Attamen in Senatu imperatoriæ dignitatis decus, ac mortalium ea de re iudicium plus valuit. Alexander Ursinus Aulonem, citato itinere, jussus contendere, qui Suleimano significaret, Senatum propediem ad illum legatum missurum, ex quo ea, quæ acciderant, se invito evenisse, inclinatamque Reipublicæ mentem ad pacis jura, & conditiones servandas, intelligeret. Vincentius Grimanus, procuratoriæ dignitatis, legatus est designatus.

Verum antequam Ursinus Aulonem pervenisset, Suleimanus adversus fidem, quam Canali dederat, se ad Ursini adventum omnia relaturum, classem, Hydruntina oppugnatione relicta, universam Aulonem convenire jussit, ut terrestrium, maritimarumque copiarum impetum in Corcyram verteret: ad id præsertim Chariadeni suasionibus impulsus, qui acerrimo odio in Venetos invehens, Suleimanum ad bellum impellebat, recentemque cladem supra Cassiopæum Corcyræ promontorium, ad *Merleras*, quas vocant, insulas, duodecim Turcicis triremibus captis, aut demersis, ab Auria acceptam, in Venetos transferebat; quod illorum auxiliis fretos, ac prope in eorum sinu talia ausos Ottomanici imperii hostes, acerbè conquereretur. Classis igitur Hydrunto Aulonem coacta vj. kal. septembris ad fretum Corcyræ appulit: in ea, præter
ma.

*Corcyra in-
sula dire-
prio.*

*Chariademi
literæ ad
Corcyræ
præfectos.*

*Simon Leo-
nus & Alo-
ysius Ripa
Corcyræ
præfecti.*

*Veneti tri-
rarchi a Pe-
sareo ad
Corcyram
reliæti.*

magnum triremium numerum, complures ad mille circiter equos transvehendos hippagogæ erant. Insequenti die peditum, atque equitum exscensionem in terram Chariadenus molitur, ut undequaque ferro, atque igne agros vastaret, ac diriperet. Incolis cum valida Acrocerauniæ gentis manu arcere a litoribus hostes adnitentibus, atrox pugna initur; utrinque multi cadunt: tandem numero potior hostis, exscensione facta, passim in cunctos mortales desævit; agros, & villas diuturna pace ad luxum usque ædificatas, immixtis facibus, incendit; universum insulæ adspectum, cunctis evulsis arboribus, atque olivetis, quæ ingenti numero haud mediocres olei proventus edunt, incisis, deformavit. Ad Reipublicæ magistratus Chariadenus literas mittit, quibus significat: Suleimanum cum toto exercitu propediem ad insulam oppugnandam venturum, adversus hyemis asperitatem, ceteraque incommoda certaturum, neque prius quam urbe, ac tota insula potiretur, discessurum: hortari proinde præfectos, ut suæ, incolarumque salutis consulerent; neque potentissimi Imperatoris supremos conatus experi vellent. Corciræ tunc præerant Simon Leonus, atque Aloysius Ripa; ille magistratus, quem *Bailum* vocant, hic vero legati munereungebatur, qui summa virtute, atque animi ardore ad insulam tutandam se comparaverant, Senatunque ad certam spem prosperi eventus erexerant. Namque oppido universa insula nitebatur, quod & loci natura, & incomparabili arte egregie instructum, ac munitum, ad ingentes impetus hostium excipiendos, & sustinendos inexpugnabile censebatur. In eo præfidiarii milites mille ac quingenti externi, totidemque oppidani aderant; ad hæc quatuor triremium remiges a transis in arcem vocati. Nam Pesareus imperator quatuor trierarchos, qui insulam tuerentur, reliquerat: ex iis Nicolaus Semiteculus oppidi portæ, tormentisque bellicis Aloysius Sanutus præficiuntur; Zachariæ Barbaro commeatumum cura traditur; triremes in Euripum demittuntur eo consilio, ut potius, quam in hostium potestatem concederent, demergerentur; annonæ in tres annos superesse in arce dicebatur. Universæ militiæ Jacobus Novellus rerum militarium usu præstans præerat; qui cum per eos dies morbo correptus obiisset, in ejus locum Babo Naldius præfectus, egregia in Rempublicam fide,

1537
Babo Nal-
dus Corcy-
rae praefectus.
Paulus
Naldus a
Senatu cum
litteris Cor-
cyram mit-
titur.

ac rebus Italico bello gestis clarus, qui suam operam in Corcyra defendenda obtulerat, suffectus est; atque grati animi ergo Paulo filio viginti in singulos menses aurei nummi Senatusconsulto decreti. Is statim Corcyram delatus, magistratibus literas Senatus dedit, quibus illos ad rem praeclare gerendam, ac pro patria omne periculi genus fortiter subeundum hortabatur; militum laboribus, Corcyraeorum fidei, & virtuti patria praemia pollicitus: magnum praeterea triremium numerum, ac milites in minime ambiguum subsidium parari; cum nihil Patribus magis curae, atque cordi esset, quam insulae defensio, civiumque, & incolarum incolumitas. His magis erecti praefectorum, ac militum animi intrepide ad hostium impetum excipiendos se comparaverant.

Corcyrae ar-
verum expo-
sitio.

Admonet hic locus, ut nonnulla de Corcyrae insula dicamus, quae inter Adriaticum, atque Ionium mare sita, non modo ad Epirum, & Graeciam, verum etiam ad Italiam vel propugnandam, vel invadendam valde est opportuna. Constat enim, Titum Quintium Flaminium, bellum Philippo Macedonum Regi illaturum, Corcyra trajecta, iter in Macedoniam intendisse. Maritimis rebus olim potens est habita, cum in magna illa expeditione Persarum adversus Graecos, triginta triremes pro Graeciae statu conservando instruxisse vetusta monumenta testentur. De illius ambitu non eadem est auctorum sententia; recentiores centum, ac viginti circiter passuum millibus definiunt; oblonga forma est, atque inter orientem, & notum protensa; qua parte septentrionem respicit, ab Epiro non longe abest. Verum inaequali tractu dividitur; nam ad occidentem, ubi Cassiopes portus situs est, duorum passuum millium intervallo a continente sejungitur; ad orientem ea pars, quae dicitur *Leuchimum*, viginti circiter millibus determinatur. Sexaginta passuum millibus a Iapygio Italiae promontorio orientali longitudine distat. Interior insulae pars in continentem versa dimidiatae lunae formam fere conficit; medium promontorium, in quo arx sita est, sese in mare porrigit. Aeris salubritate, soli amoenitate vel priscis quoque ipsis ob Alcinoi hortos, atque delicias insignis, cum undique erumpentibus malorum medicorum, ac citriorum plantis abundet. Frumenti ferax, praesertim si ad glebae largitatem incolae-

colarum industria accederet. Universa, quæ meridiem aspicit, montibus est aspera; a septentrione in planiciem extensa, ea parte excepta, qua in media insula, ut diximus, promontorium se mari insinuat, cujus infima, ac declivia suo circuitu civitas occupat; amplis laxisque suburbiis distincta, incolarum numero ea tempestate multum referta. Duæ arces in asperioribus jugis montis sitæ, urbem ad omnes impetus arcendos opportune muniunt, longissimoque tractu circumquaque omnia despectant, ut bellicarum machinarum vi terra, marique ad copias, classesque submovendas mirum in modum valeant. In opposita ad meridiem regione Angelocastrum arduo, atque editiore loco situm est, ad quod difficillimus accessus patet. Sponte Corcyræ ab hinc ducentos triginta ferme annos in Venetorum potestatem concessere; qui insulam situs opportunitate, portuum numero, ac maritimis rebus valde accommodatam summo studio munire, ac tueri adnixa sunt.

Cum igitur Suleimanus terrestribus, maritimisque copiis Corcyram adoriri statuissent, præmissa classe, ipse ab Aulone castra movens, Eante, quod modo *Vagiussam* vocant incolæ, amne superato, ad Communitiam Buthroti regionis perspicuis, atque uberrimis fontibus notam, pridie nonas septembris pervenit. Buthroti præfectus Corcyra ortus, vi non expectata, sponte oblatis clavibus, oppidum Suleimano tradidit, quem aurea veste donatum dimisit. De expeditione Corcyræ a Suleimano decreta nuntiis acceptis, bellum cum potentissimo hoste suscipere cum sibi necesse esse Senatus animadvertet; licet ea tempestate centum triremium, aliorumque navigiorum numero classem instructam teneret; attamen cum ad tantam molem diutius sustinendam Reipublicæ vires minime sufficere viderentur, ad societatem cum reliquis Christianis Principibus ineundam animum adjecit. Sæpius ad eam rem Paulus Summus Pontifex, & Carolus Imperator Patrum animos incitaverant; verum ægre adduci potuerant, ut diuturnam, quam cum Turcis pacem habebant, abrumperent; vel ob ingentia negotia, quæ mercatores Veneti in eorum ditionibus gerebant, ex quibus divitiæ non modo privatis, sed magni proventus, atque vestigalia Reipublicæ extabant; vel quod primi belli impetus uno atque eodem tempore multis in locis; nempe in

*Buthrotum
a Suleimano
captum.*

*Venetorum
proclivatio
ad societa-
tem cum
Christianis
Principibus
ineundam.*

1537

Dalmatia, Epiro, Peloponneso, atque in iis insulis, quæ in Ionio, Aegeo, ac Cilico mari Reipublicæ parebant, excipienda essent: quæ sicuti Venetos a foedere ineundo deterrebant, ita cum a Pontifice, & Cæsare minime improbarentur, sapius suadendo, si quo pacto sibi illos adjungere possent, non destiterant.

*Cæsaris ad
Joannem
Antonium
Venerium
adhortatio-
nes.*

Cæsar Joanni Antonio Venerio legato classem Auriæ ad nuntium Reipublicæ præsto futuram, pollicebatur; maritimis Reipublicæ, suisque consociatis armis, ad præclara peragenda haud difficilem aditum parari posse: ademptas a barbaris superioribus tempestatibus Venetorum urbes victoriæ decora rursus illis accessura: nihil se cupere, aut magis in votis habere, quam christianæ religionis incrementum, Dei immortalis debitos honores, quæ uti veræ, ac solidæ gloriæ fundamenta reliquis omnibus anteferet. His Cæsaris colloquiis in spem adductus Senatus, quam tantopere expetiverant, occasionem nactus Principes non prætermisuros, Marco Antonio Contareno, apud Paulum Pontificem legato, imperavit, ut de bello Reipublicæ inferendo susceptam a Suleimano sententiam, terrestri, maritimoque apparatu Corcyræ invadendæ conatus exponeret: tempus illud advenisse ostenderet, quo adeo expetiturum foedus iniri adversus barbaros posset: peteret itaque, ut ad Auriam literas daret, quibus illi significaret, ut, octoginta triremibus, ac quinquaginta navibus coactis, Brundisium peteret; ibi Venetam classem, quæ centum triremibus, decem majoribus, ac nothis, tribus galeonibus, decem armatis navibus constaret, opperiturum: junctis viribus ad Corcyræ opem ferendam se conferrent; quæ si pessimo quodam fato in communium hostium potestatem venisset, ambigi non posset, quin gradum sibi ad Siciliam, atque Italiam oppugnandam struerent: ad hoc ut triginta peditum millia Pontificiis, Cæsareis, ac Venetis stipendiis cogerentur, viginti Germanorum peditum millia in Italiam accerferentur. Statim Senatus literis acceptis, Marcus Antonius Contarenius Pontificem adiit, iis, quæ in mandatis habebat, expositis. Summa perfusus lætitia Pontifex ingentes Deo immortalis, ac Cælitibus gratias egit, quod jamdiu opportunum Christianis Principibus in perpetuos, atque acerrimos hostes socia arma

*Mandata
Senatus ad
Marcum
Antonium
Contarenū.*

ma jungendi tempus obtulissent ; reservatum id illius pontificatui decus , ut toties a barbaris illatæ christianis regnis clades egregio conatu vindicari possent : neque vero ambigere , quin Deus Optimus Maximus , res nostras miseratus , barbarorum fastum , atque arrogantiam effringeret . Ceterum quod ad Senatus postulata sigillatim attineret , ut triginta peditum millium delectus haberetur annuere ; Auræ literis acceptis , decem , quæ illi contingerent , millia conscribi jussurum . Quatuor triremes ad Centumcellas tenere , Hierosolymitanæ religionis nonnullas Neapoli consistere ; cunctas Brundisium missurum . Ut novem Hispanorum peditum millia , qui in regno Neapolitano erant , sub signis continendos curaret , certos homines ad Proregem Neapolitanum missurum . Atque , ut inde rerum præclare gerendarum initiasumeret , unde omnia divina , & humana bona mortalibus manant , proxima die ad Divini Flaminis auram supplicibus votis invocandam sacra missarum solemnitas in divæ Mariæ Majoris basilica concelebraturum .

Venerorum officia cum Christianis Principibus adversus Turcas .

Quæ Pontifici Senatus de Turcarum conatibus indicarat , eadem Carolo Imperatori per Joannem Antonium Venerium , Francisco Galliarum Regi per Christophorum Capellium oratores exponit : addit ad pacem ineundam suasionem , ne potentissimorum Principum dissidiis acrior hostis vehementius in christianæ reipublicæ compages ferrum adigeret . Andreas Auria , qui ut obvius Gallis fieret , Massiliam versus navigaverat , de iis , quæ acciderant , certior fit ; ad Cæsaris classem cum Veneta conjungendam inflammatur ; illius auspiciis haud dubiam sibi victoriam de hoste polliceri Senatus declarat . Ad Ferdinandum quoque Romanorum Regem , atque ad Imperii proceres datæ literæ , quibus hostem nuper Pannonicis victoriis exultantem terrestribus , quibus plurimum possent , viribus arcendum , ac debellandum incitarentur . Aedilibus injunctum , ut quotquot Venetiis Turcæ essent , eos custodiæ traderent ; bona in tabulas publicas referrent ; neminem , nisi , datis vadibus , se Venetiis non exiturum , liberum esse permetterent . Multa undique omnis generis navigia ære publico conductæ ; classis quoque imperatoribus mandatum , ut naves , quæ in Epidauri portu essent , avehi curarent , ne Turcæ , quorum ea Respublica stipendiaria est , maritimis illius viribus in nos ute-

Turcæ eorum bona Venetiis detenta .

1537
*Jadera &
 Nauplium
 praefidiis
 munita.
 Uscochis fa-
 cultas praed-
 as agendi
 permittitur.*

rentur. Ducenti pedites Jaderam, totidem Nauplium in Pe-
 loponneso subsidio missi. Dalmatiae praefectis demandatum,
 ut edicto publico Uscochis, alias invisae genti, libere excur-
 rendi maria, ac praedas agendi facultatem permitterent. Sin-
 gulis Reipublicae magistratibus, qui maritimis ditionibus praerant, iussum, ut, praecipuis, atque insignioribus viris ad se vocatis, Senatus sententiam de hostium impetu fortiter sustinendo patefacerent; ad patriae defensionem, ad justa pro Veneta Republica arma induenda cohortarentur, spiritus acuerent; quae de illorum virtute, ac fide in Patrum animis esset opinio, gravi oratione significarent.

*Franciscus
 Maria Ur-
 bini Dux
 suam operam
 Reipublicae
 desert.*

Eodem tempore Franciscus Maria Feltrius, Urbini Dux, terrestrium Reipublicae copiarum imperator, Venetias accessit; Principi ac Patribus, quaecunque ad retinendum, vel propagandum Reipublicae imperium spectarent, atque in se sita essent, summo animi affectu detulit; opes, ditiones, vitam denique ipsam, quam si post anteauctos labores pro Veneta Republica & pro christiani nominis gloria effundere contigisset, quid magis vel ad praesentium laudem, vel ad posterorum gratiam promerendam illustrius, ac praeclarius sibi accidere potuisset? Guidum Ubaldum filium ad omnes belli casus objiciendum, a suo latere nunquam digredi passurum; uxorem in urbe relicturum, ut aedes illi tribuerentur, rogare: se reliquis solutum curis, belli munera ardenti, quo semper Rempublicam animo fuerat complexus, naviter, atque intrepide obiturum: non diffiteri, in Andrea Auria navalium rerum usum vigere, maritimis e preliis, atque oppugnationibus, hinc fortasse adjutum, multa virtutis specimina edidisse: se nihilominus scire, superioribus annis, atque in Numidica praesertim expeditione, eundem non semel lapsum in errorem esse. Haec Princeps Gritus in Senatu de more Patribus exposuit: Urbinatis caritatem in Rempublicam summis laudibus ornavit; bellicam virtutem usu confirmatam, gravissimis, difficillimisque temporibus testatam, extulit: neque vero sibi minora maritimo, quam terrestri bello de egregio imperatore polliceri. Addidit, si ita e Republica esse Patres censerent, atque in se ipso arduis hisce, ac turbulentis temporibus aliquid opis situm esse existimarent, ultro se ad classem iturum, omnibus peri-

*Andreas
 Gritus prin-
 cepse, opes
 que suas Se-
 natui exhi-
 bet.*

*Urbinati a
 Venetis e-
 des dono da-
 ta.*

periculis vitam obiecturum ; quæcumque ipsi adessent opes , 1537
 pecuniæ ; quidquid argenti , egregiæ supellestilis , ea omnia pa-
 triæ lubenti animo offerre . Tandem gravi oratione ad ea ,
 quæ Urbinas Reipublicæ detulisset , amplectenda , quibus op-
 portune uteretur , Senatum est cohortatus ; suasorque mox fe-
 rendi a Collegii Patribus decreti fuit , quo sancitum est , ut
 decem aureorum millibus coemptæ publico nomine ædes , Du-
 ci dono tribuerentur . Atque ut in belli sumptus pecunia sup-
 peteret , a magistratibus Reipublicæ debitores ad solvendum
 durius cogeantur : cum Pontifice actum ut ecclesiasticorum
 bonorum decumas vendi liceret : vectigal molendinarium ,
 sex singulos in sextarios assibus adjectis ; ad decennium in
 urbe auctum .

*Pecunia a
 Senatu cõ-
 parata , ve-
 ctigalia im-
 posta .*

Finis Libri Quarti.

E P I T O M E.

COrcyram omnibus viribus Turcae aggressi, paullo post soluta obsidione, discessere. Scardonam in Dalmatia Pesareus deditione in Reipublicae fidem recepit. In Peloponneso Nauplium, & Epidaurum Turcarum praefectus Cassinus frustra tentavit. Pluribus Aegaei insulis, quae in Venetorum ditione erant, Chariadenus Byzantium revertens, foedissimam vastationem intulit. De instauranda cum Suleimano amicitia magnis contentionibus actum in Senatu est. Foedus inter Paullum III. Pontificem, Carolum Caesarem, & Venetos contra Turcas ictum est, Angliae, & Galliae Regibus id moleste ferentibus. Cassinus Nauplium arctissima corona, & operibus cinxit. In Illyrico variante fortuna pugnatum est. Sicensium virtus, & singularis erga Rempublicam fides enituit. Ad Caesarem Galliae Regi jungendum Pontifex Niceam profectus est. In decem annos induciae factae. Farnesiorum res mirifice auctae. Marcus Grimanus, Patriarcha Aquilejensis, pontificiae classis praefectus Nicopolim haud prospero eventu adortus. Andreae Auriae, supremi universae foederatae classis praefecti, seu ignavia, seu avaritia, bis ad Ambracium sinum delendae turcicae classis occasio e manibus amissa est. Neocastrum ad Rbizonici sinus fauces a Venetis expugnatum, Hispani contra foederis leges, Auriae jussu, occupavere. Praeterea Francisci-Mariae, Urbinatum Ducis, mortem, Camertium ducatum ab ejus filio Pontifici, auctore Senatu, traditum, Andreae Gritti, Venetiarum Principis, obitum, Petri Landi in ejus locum successionem continet, bellicosque in annum insequentem apparatus.

HISTORIARUM VENETARUM ANDREAE MAUROCENI LIBER QUINTUS.

Um hæc Venetiis summo studio fierent ,
Romæ de foedere adversus Turcas ineundo
sedulo agebatur . Res magnæ molis erat ,
quæ non facile explicari posset : multæ ma-
ritimæ , ac terrestres copiæ ad hostem inva-
dendum cogendæ erant , quem superioribus
victoriis intumescens aliqua felicitis even-
tus spe adoriri difficile admodum , ob in-

1537

gentem de illius potentia conceptam opinionem , censebatur .
Triremes ducentæ , omnis generis cum majora , tum minora
navigia ad classem conflandam requiri videbantur ; quinqu-
aginta peditum millia , quatuor equitum paranda erant . Multa
de foederum conditionibus , quota pars singulis pecuniæ , vi-
rium maritimarum , ac terrestrium contingeret , disceptandum
erat . Quæ cum mora egerent , præsentemque opem Corcyræo-
rum rebus exposcentibus , cunctatione ad classes conjungendas

mi-

1537
Fœderis cō-
tra Turcas
publicatio.

minime opus esset, Pontifici Christianorum Principum fœdus, quo adversus Suleimanum bellum indiceretur, in aliud tempus conditionibus rejectis, promulgari placuit: id Romæ, ac Venetiis summa celebritate, & mortalium frequentia actum est. Gaspar Contarenus Cardinalis, Pontifice, universo Cardinalium collegio, ac Principum legatis præsentibus, in divi Petri basilica, missarum solemnia sacrificia peregit; mox latino sermone habita est oratio, qua & Deo immortalis gratiæ deinita societate, & ad egregie pro republica christiana operam navandam, fortiter adversus barbaros pugnandum, incitamenta continebantur. Cæsaris, ac Reipublicæ oratores, Venetique Cardinales, de more Pontificis pede deosculato, atque ad oris osculum admissi, ab eo una cum Cardinalis Sanctæ Crucis, viro Hispano e Franciscana familia, convivio excepti fuere. Venetiis quoque Senatus decreto in divi Marci basilica, & singulis civitatis templis sacra peracta, ac supplicationes habitæ sunt.

Venetorum
bellici appa-
ratus.

Patres inde majori sollicitudine ad bellum necessaria comparare; complures militaris disciplinæ scientia clari, atque in Rempublicam summa observantia propensi fortunas, atque industriam offerre: inter hos Gabriel Ripa, qui Jaderæ publicis stipendiis merebat, ad subsidium Corcyræ inferendum suam operam detulit. Mercurius Bua, in Peloponneso natus, multis clientibus, atque amicis stipatus, in ea provincia complura ad Reipublicæ incrementum se gesturum pollicitus est. Alexander Vitellius annuo duorum millium aureorum stipendio inter Reipublicæ præfectos conscriptus. Ut majores triremes, ac naves Alexandro Bondimerio, Galeonis præfecto, parerent, decretum. Urbinati imperatori decem aureorum millia ad pedites decem mille conscribendos, quot Reipublicæ contingerent, tributum. Pesareo imperatori præcipitur, ut, Nicolao Bondimerio, sinus præfecto, ad illius custodiam relicto, cum universa classe Brundisium iter faceret, ut, ibi maritimis fœderatorum coactis viribus, Corcyræ subveniretur. A Proregibus Siciliæ, ac Neapolis petitum, ut quamprimum quinquaginta tormentorum magistros cum suo præfecto, ac quingentos pedites Corcyram sumptibus Reipublicæ mitterent: a Neapolitano præfectus tormentarius cum nonnullis magistris, ac sulphu-

Mandata
Senatus ad
Pesareum
classis impe-
ratorem.

rei

rei pulveris cadis : a Siculo aliquot peditum vexilla transmissa. 1537

Andræ Auria, qui tum Neapoli erat, literæ dantur ; iis petitur, ut Brundisium cum classe profectus, se nostris adjungat. Epistolis per Gasparem Basalum Venetorum negotiatorum, qui tunc Neapoli morabantur, consulem redditus, nihil Auria permotus ; modo se Massiliam, ut cum Gallica classe confliceret, modo Genuam, ut triremes reficeret, iter sibi habendum dicere. Basalus flagitare, ut tantisper subsisteret, donec Roma Cæsareanorum mandata de confociandis classibus ad subsidium Corcyrae subvehendum acciperet. Ad hæc Auria : sæpius Pesareum, Reipublicæ imperatorem, ut arma ad Chariadenum opprimendum sociaret, invitasse : quando nullo negotio cum octoginta triremibus per Corcyraeum fretum transcurrentem, haud dubia victoriæ spe adoriri, ac superare in eorum potestate esset ; id Pesareum renuisse, mandata Senatus, ut in neutram inclinaret partem, habere dictitantem : quod præcipuum Ottomanorum maritimum robur incolume evasisset, culpam ad Venetum imperatorem pertinere ; inde de reliqua illorum oppugnanda classe spes recisas, quam, si cum Chariadeno pugnatum esset, ad Aulonem delevisset : tandem Venetorum consilia improbare, quod medii inter Christianorum imperatorem, ac Turcas se gererent : classi Venetæ se adungere nullo pacto posse ; jam armatas naves dimisisse, triremibus pontificiis, & Melitensibus protectionem permisisse ; modo per remigum paucitatem, ac lassitudinem sibi id non licere. Ad ea Basalus : quod Pesareus ad Aheneobarbum debellandum maritimas Venetorum vires cum Cæsareana classe non conjunxisset, mandata Senatus obstitisse : consiliorum rationes Pontifici, & Cæsari expositas, probatas fuisse ; nunc, immutatis rebus, hostes Corcyram adortos ; foedus Romæ, ac Venetiis percussum : cur in præcipua insula defendenda arduentes alioqui spiritus in ipso tepescerent ? cur locum, in quo tantum momenti ad Italiæ incolumitatem situm erat, immaturo consilio desereret ? an non tantum auctoritate, ac præclare gestarum rerum fama terroris hostibus afferre posset, quantum si perpauca illæ naves, ac triremes, quas se dimisisset ajebat, adessent ? Visus aliquantisper commoveri Auria ; qua-

Senatus ab Andrea Auria, ut classem cum Pesareo conjungat, petit.

Andrea Auria responsum.

1537

*Andreae
Auriae de-
cretum Ge-
nuam profi-
ciscendi.*

*Pauli Pon-
tificis lite-
re & Cae-
saris oratoris
officia, ut
Auriam de
sententia di-
moverent.*

*Senatus ef-
fugit Cae-
sar manda-
ta de foriā-
da classe
mitteret.*

quapropter, Gaspare dimisso, rursus quid ea in re agendum esset, expendere velle ait. Non longe progressus Basalus, vedarium cum literis obvium habuit: itaque statim conscensa trireme reversus, illas, multis adjectis suasionibus, ac precibus Auriae detulit. Verum neque his inflecti illius animus potuit; cum statutum sibi esse affirmaret, Genuam ad classem instaurandam statim pergere, naves cogere, reliqua ad belli apparatus necessaria expedire; in Hispaniam, ut de Caesaris mente certior fieret, scripturum; interea de foederis conditionibus singillatim agi posse. Pontifex, Auriae tergiversatione audita, ut quantum in se esset, praeceptum consilium moraretur, literas ad illum sua manu exaravit. Caesaris orator per dispositos equos Centumcellas iter habuit, ut litora illa legentem Auriam ab incepto cursu detineret, pontificiisque literis traditis, Caesaris mentem exponeret: at jam illo praetervecto, Pontificis tantum missis literis, Romam rediit. Iis Venetias allatis, Patribus infausta ea initia belli videbantur; inexpectatoque Auriae consilio praecleara spes, quae ad foedus tam cito percutiendum incitaverat, non modo imminuta, verum prorsus abjecta videbatur. Attamen cum in magnis, atque arduis rebus impedimenta saepius animi firmitate, & consiliorum constantia superentur, Senatus statim Caesari quae acta essent, significavit, atque ut de confocianda classe mandata mitteret, flagitavit. Agitatum deinde, an, Auria in mare Ligusticum profecto, Senatus decretum, quo Brundusio Pefareus proficisci iussus fuerat, abrogari opportheret. Franciscus Donatus eques, Consilii Sapiens, ob id in primis abrogandum censebat, quod undique percrebresceret, Chariadenum cum triremium manu in sinum Adriaticum venturum: neque tutum arbitrabatur, Dalmatiae universam oram immanissimi hostis crudelitati, atque avaritiae indefensam objicere. Vincentius Capellius collega e contra, nova Pefareo mandata dare, neque dignitatis, neque utilitatis publicae esse; fama de jungendis Brundusio classibus pervagata, haud parum terroris hostibus injectum, quibus, Pefareo, Brundusio relicto, in sinum Adriaticum penetrante, animi augerentur, ubi Auriae discessus causas, abjectaque de jungendis classibus consilia intellexissent: tutius quoque in Brundusii portu classem eo anni tempore de-

tineri posse. Itaque de priori Senatusconsulto nihil mutatum est. 1537

Dum hæc geruntur, atque omnia ad bellum cum potentissima gente summo studio, ac sollicitudine comparantur, Suleimanus, qui jam, ut diximus, pridie nonas septembris Buthrotum pervenerat, vigintiquinque peditum millia, ac triginta bellica tormenta Corcyram transmiserat, ut quæ Aheneobarbi avaritiæ, atque odio superfuerant, novis afflicta cladibus diriperet, ac incenderet. Ajax supremus Bassa, quem *Visirum* Turcæ vocant, & Aheneobarbus specularundi propius ad oppidum accedunt, ut opportuna ad oppugnandum loca deligerent, cum præfecti antiqua suburbia, ne si in hostium potestatem venissent, illis protecti ad mœnia tutius, ac facilius accederent, excindi jussissent. Hostes opere tumultuario munitiones quatuor ad urbis conspectum erexere, ut, turbine tormentorum excusso, muros quaterent, ac nostros e mœnium corona deturbarent. Sed ob intervallum, quod longius intercedebat, globorum impetu, prius quam mœnia pertingeret, remisso non modo, verum extincto, nihil nostris incommodi, aut damni inferebatur. Itaque triremibus circumvecti hostes, qua oppidum ad austrum spectat, mœniaque magis depressa sunt, ac nulla fluctibus moles opponitur, ad certiore bene gerendæ rei spem loci propinquitate adducti, e proris majora tormenta displodunt, metu potius propugnatorum, quam damno. Nonnullæ ex iis triremibus a nostris, bellicis machinis ex oppido excussis, in mare altum demerguntur. Chariadeni triremis pila ferrea rostrum, ac tabulata, quæ a nautis *palmetæ* dicuntur, fracta, & comminuta sunt. Incolarum magna pars in totius insulæ consternatione, ac terrore, ut saluti prospiceret, in Euripum convenit; plerique potius fame confici, & ingenti imbrium vi, quæ per eos dies e cælo defluerat, obrui, ac mergi, quam hostibus se tradere maluere; multi funibus in oppidum pertracti; compluribus, agrestibus præcipue hominibus, Angelocastri arx ad meridiem sita præsidio fuit. Verum cum neque terra, neque mari Turcæ proficerent, atque eam esse oppidi, portusque munitionem, ut prope inexpugnabilis videretur, animadverterent; morbi passim grassari in classe, commeatu exercitus laborare cœpisset: susceptæ Corcy-

Corcyrae suburbia a Venetis diruta.

Chariadeni triremi a Corcyraeis damna illata.

Turcica classis morbis & commeatus inopia vexata.

1537
*Ajaceis Bas-
 se cum Ca-
 nali sermo-
 nes de pace
 Turcas a
 Corcyra op-
 pugnazione
 discedunt.*

ræ expeditionis Suleimanus pertæsus, solvere obsidionem, auctore in primis Ajace, decrevit. Is Canali legato, qui adhuc in castris morabatur, ad se vocato significat, si Veneti damna Suleimano illata sarcire, injuriasque suis inflictas, uti a Reipublicæ mente alienas, vindicare velint, daturum quamprimum operam, ut, Corcyræ obsidione soluta, a Venetorum finibus classis, atque exercitus abducerentur, animusque Regis infensus ad pristinam cum Republica pacem instaurandam flecteretur. His Canali significatis, paulo post, tertio scilicet idus septembris, Suleimanus castra movens Corcyra discessit: sequenti die Chariadenus, tormentis triremibus impositis, cum classe tota solvit, miserrimæ plebis septem millibus omnis sexus, & ætatis in servitutem abductis, ingentique omnis generis animalium præda: in Buthrotia regione, atque in Paxo insula, quæ exiguo intervallo a Corcyra distat, atque olim illi conjunctam, a maris æstu secretam fuisse ferunt, barbaricæ crudelitatis fœdis vestigiis relictis. Constat Suleimanum ab Apuliæ expeditione ad Corcyram oppugnandam consiliis, atque adhortationibus Chariadeni, Veneto nomini infesti, impulsus fuisse; atque ab incepto non alio, quam rei difficultate, ac prope desperato exitu deterritum, cum oppidum turritis munitum propugnaculis, perampla fossarum latitudine, locorum situ ad hostium conatus repellendos, aut eludendos in primis esset accommodatum: his vigil cura, atque industria præfectorum accederet; immensis prope iis diebus e cælo pluviis demissis, quæ omnem Turcarum impetum, autumno propemodum senescente, restinxere. Pontifex cum de hostium discessu loqueretur, dixisse fertur, jure Andreæm Auriam obstinatæ mentis pœnas dedisse, cum ex repentino Neapolis discessu eam laudis gloriam amisisset, quam, si Brundisium se contulisset, universam sibi procul dubio ventosa jactatione usurpasset.

*Caccianeri-
 vii, Ferdina-
 di Regis præ-
 fecti, ad
 Saccum de
 Turcis vi-
 ctoria.*

Contigit per hos dies, ut Caccianerius, Ferdinandi Romanorum Regis præfectus, ad Saccum amnem, prælio magna Turcarum manu devicta, insignem de hoste victoriam retulerit. Quapropter in divi Marci basilica a Principe, ac Senatu ob liberatam Corcyram, & superatos ad Saccum Turcas Deo Optimo Maximo, Cælitibusque gratiæ actæ: ibidem a Venetiarum summo Antistite missarum sacrificiis rite peractis, sup-
 pli-

plicationes ad omnia templa habitæ, publice, ac privatim cœnobiiis, & piis collegiis egestate pressis largitiones factæ. Pefareus imperator a Senatu jubetur, ut nisi belli aliquo graviori obeundo munere detineretur, Corcyram peteret, ut incolarum, atque oppidanorum, quantum in se esset, præteritas clades solaretur, Senatusque benevolentia testata, ad spem meliorem erigeret: pecunia quoque publica coempta ad suburbia reficienda materia, atque transmissa. Scardonæ tunc Pefareus imperator erat, qui, paucis ante diebus cum Viturio consilio inito, in sinum urbi propinquum classem intulerat, expositisque in terram militibus, oppidum adortus fuerat. Septem circiter passuum millibus a proximo litore Scardona distat, clara olim civitas, non longe a Sico urbe remota, potius situs opportunitate, quam opere munita; nam uti ad omnem adjacentem regionem vexandam valde est opportuna, ita tenui muro, atque infirmo septa, licet duas haberet arces, hostiles incursus diu sustinere non poterat. Itaque Veneti, propugnaculis toto muro decussis, dum irrumpere in oppidum parant, hostes, impetu non expectato, deditionem Pefareo classis imperatori fecere; qui, ut milites victoriæ insolentes reprimeret, vitam, resque oppidanorum incolumes tueretur, ne qua a militibus injuria inferretur, unicuique abeundi, quo vellet, facultas esset, edicto cavit. Verum milites prædæ iniquo victoriæ præmio inhiantes, non sine ingenti incolarum cæde oppidum diripuerunt: in eo tumultu Jacobus Mudaccius, unus e trierarchis Cretensibus, est interfectus; complures in penitiora loca se recipientes cum in armatorum e Sico globum incidissent, profligati, ac deleti sunt. Oppido Franciscus Salomonius menstruo quadraginta aureorum stipendio ab imperatore præficitur, donec quid e Republica videretur, Senatus constitueret: nam altera arcium diruta, ut circumjecta regio tutius in Reipublicæ potestate contineretur, de reliqua munienda actum est: postea re maturius discussa, ut mœnia funditus everterentur, Senatus decrevit; ne Turcæ, repetita possessione, instaurandi, atque muniendi oppidi rursus occasionem arriperent.

1537
Supplicationes & largitiones a Senatu habitæ.

Scardona a Pefareo capta & dirupta.

Eodem tempore Joannes Viturius, alter classis Venetæ imperator, Franciscum Lauretanum, Donatum Cornelium, &

1537

Gabriel Ripa copiarum Jaderinarum praefectus.

Nicolaus Bōdimerius sinus Adriatici praefectus.

Obroatium a Venetis invaditur.

Gabriel Ripa capite damnatus.

Senatus decretum de Corcyra munienda.

Paulum Vendraminum, triremium praefectos, ad Obroatium oppugnandum misit. Extat oppidulum illud cum arce a mari sex passuum millibus: Argyrutum priscis fuisse fertur: inde Turcae Uscochis conjuncti cum vicina loca, ac maria latrocinii, & caedibus infesta reddidissent, tutum ibi perflugium & receptum habebant. Quapropter ab Jadera exiguo illius maris sinu circumvehi copias jussit, Gabrielemque Ripam, Veronensem, copiarum praefectum, cum sexcentis navalibus sociis, ac viginti-octo triremium remigibus ad oppidum oppugnandum mittit. Nicolao quoque Bondimerio, sinus Adriatici praefecto, mandat, ut cum biremibus nonnullis, ac triremibus, quibus tormenta bellica ad verberanda moenia opportuna conveheret, praesto esset. Veneti oppidum adorti peracre certamen cum hostibus iniere, qui cum paucitatem virtute, ac fortitudine superarent, pugnam intrepide sustinuerunt, donec fessi, pristino ardore remisso, oppido nostris relicto, in arcem se recepere. Quoniam vero, muralibus tormentis nondum in terram expositis, majore nitu quatere oppidum non poterant, minutisque pilis nihil proficiebatur, Vituriumque statim Corcyram petere Senatus jussit, Ripae nuntiandum curavit, ut nisi quamcelerrime arcem in suam potestatem redigere posset, oppido, ac suburbiis incensis, ad se regrederetur. Duas ob id triremes ad milites excipiendos misit, qui cum terrestre iter per aspera montis juga habere maluissent, superventu Amurathis, qui cum triginta Turcis equitibus arce exierat, ac tumultuariam Uscochorum pedum manum sibi adjunxerat, in fugam coniecti, caesi complures, multi capti fuere. Gabriel Ripa, consensu equo, cum nullum neque ducis, neque militis officium praestitisset, turpi fuga salutem quaesivit: inde cum a Pesareo Senatus decreto de militari crimine quaestio haberetur, haud multo post in ipsa praetoriae prora capite poenas dedit. Sed nihil aequae ea tempestate Patrum animos extimulabat, quam ut Corcyra insula, quae jam barbarorum conatus, & vires felici eventu experta fuerat, ita in posterum muniretur, ut si Suleimani animum illius denovo invadendae cupido incesceret, pro fortissimo Italiae muro objiceretur. Urbinatum Ducis, cui Antonius quoque Tifernas adstipulabatur, ea erat sententia, ut quamprimum oppido adjacentia loca diruerentur, ac mons, quem *Castratarum* vocant,

solo æquaretur : duo propugnacula , quæ extrema latera cingebant , protenderentur : fossæ e regione sitæ ampliores fierent . Nihil ex iis demoliri oportere arbitrati , ne si in sequentem annum denuo hostes insulam adorirentur , aditus ad oppidum pateret : ut hæc perficerentur , quinque Corcyram triremes contendere , illarumque remiges in opere insudare Senatus iussit . Michael ex Divi Michaelis oppido , ædificandarum arcium peritia clarus , cum quingentis fossoribus , quinquaginta lapicidis eodem ire iussus : decem aureorum millia , quæ in oppido instaurando , ac muniendo infumerentur , transmissa . Classis imperatores , atque celebriores maritimi præfecti Corcyram se contulere , ut de iis , quæ ad munitionem attinerent , decernerent , & Corcyræorum animos , uti a Senatu iussi fuerant , confirmarent .

Suleimanus , Corcyræ obsidione soluta , per Acarnaniam , & Aetoliam Byzantium reversus , Cassino Peloponnesi præfecto mandavit , ut , quam maximis posset ex propinquis regionibus copiis collectis , Nauplium , & Epidaurum , Veneti imperii in Peloponneso urbes , aggrederetur . Reliquæ ea tempestate hæ civitates Reipublicæ in ea provincia erant , cui superioribus ætatibus cum universæ imperasset , ad isthmum prævalido muro extructo , peninsulam adversus barbaros tutata fuerat : proximo vero bello cum Bajazete gesto , Corone , ac Methone amissæ fuerant ; Nauplium , & Epidaurum , vel situs natura , vel opportunitate portuum , vel civium egregia , ac spectata in Venetos fide , summi momenti censebantur . Nauplio Victor Garzonius magistratum , quem *bailum* vocant , gerebat , vir longæva ætate , ac multarum rerum usu præstans . Is omnibus , quæ ad oppidum defendendum necessaria erant , sedulam operam navaverat ; cum illud quoque opportune per eos dies accidisset , ut Hieronymi Cornelii navis ad urbem appelleret , quæ commeatum , ac pecuniam in usus belli magistratui detulit ; ad hæc quatuor aureorum millia , frumenti sestarium duo millia a Senatu Nauplium missa . Epidaurum quoque milites , atque argenti vis , ac sexcenti frumenti sestarium subsidio transmissi . Verum Cassinus frustra Epidauriorum pertentatis animis , cum aliquos dies ad Nauplium castra habuisset , difficillimam fore expugnationem ratus , cum neque ad vim inferendam , neque ad circumcingendam obsidione urbem pares copias haberet , discessit .

*Suleimani
mandata ad
Cassinum
Peloponnesi
præfectum .*

*Victor Gar-
zonius
Nauplii
præfectus .*

*Turca
Nauplii &
Epidauri
expugnatione
deserunt .*

1537

*Aegæi insu-
læ a Cha-
riadeno oc-
cupatæ.*

Eodem tempore, cum Luphtibejus intra Hellespontum se recepisset, Chariadenus cum septuaginta triremibus, triginta partim biremibus, partim myoparonibus, ne aliquid ad effundendam in Venetos animi rabiem prætermitteret, per Aegæum mare prædabundus excurrrens, multas ex Cycladibus, quæ Veneto obtemperabant, occupavit, ac diripuit: in his Scyros e regione Pegasici sinus sita, portuosa, octoginta mille passuum ambitu, ubere admodum solo, olim incolarum frequentia insignis, quatuor oppidis distincta; tunc vero populorum infrequentia pristinum cultum, ac decus amiserat. Pathmos parvo circuitu universa montibus, & collibus distincta, nec non metallorum venis scatens, Joannis Apostoli atque Evangelistæ cælestibus visibus illustrata, quos, dum a Domitiano exilio damnatus esset, in ea insula e fonte Divinitatis exhausit: inde cœnobium illius nomine extructum, templumque erectum est, quod hodie magna cum religione invisitur. Aegina quoque, non longe ab Eubœa sita, incolarum numero, ac portu conspicua, cui prætor publico nomine præerat; ab ea captivorum ad septem millia abducta fuere, quod vix credibile videretur, nisi ad vetustatis fabulas respiceremus, quibus ad Aeaci infortunia lenienda formicæ in homines mutatae dicuntur, ut inde accolæ Myrmidonum nomen assumpserint. Nea insuper, quam quadraginta passuum millia ambiunt, easdem injurias, & clades perpeffa, glebæ insita a natura proprietate insignis, ut quocumque deferatur, venefica animalia arceantur: in potestate Pisanae gentis patriciæ eo tempore erat: nam cum orientale imperium, Venetorum, ac Gallorum consociatis armis, Byzantio expugnato, a Græcis ad Latinos translatum fuisset, tertiaque fere illius pars Venetæ Reipublicæ accessisset, in ea rerum omnium agitatione Senatusconsulto civibus permissum fuerat, ut privato sumptu Aegæi insulas occupare, sui que juris facere liceret: inde pleræque Cycladum ad privatos attinebant. Inter has Astympalea, octoginta octo passuum millium circuitu, ubi liberam fuisse civitatem Plinius memorat, Quirinis obnoxia, eodem turbine jactata est, quam olim a piratis pene destructam Joannes Quirinus ea tempestate instauraverat, qua Constantiense Concilium

anno

1537

anno M. CCCC. XXXIII. celebratum fuit. Paros marmorum præstantia illustris, poetarum carminibus insignis, quæ candore adeo præstant, ut e longinquo nivis specie obtutum fallant: Marpesus mons reliquis sublimior cum aquarum scaturigine, tum marmoris excellentia clarus: ad septentrionem Paron oppidum cum ejusdem nominis portu habet, ibi fontem esse ferunt, quo album linum, vel corium immissum, nigredinem contrahat: quinquaginta milliarium ambitu constat: Veneriæ familiæ tunc parebat, quæ cum ad Bernardum Sagredum successionis jure spectaret, ut illam adversus hostes tueretur, eo se contulerat, quorum impetum cum fortiter per aliquot dies sustinuisset, tormentario pulvere deficiente, oppidani deditionem facere coacti fuere: incolumes ab hostibus relicti, complures capti, inter quos ipse quoque Sagredus, qui postea Epidauriensis cujusdam opera, qui ad transtra, dum olim trierarchus esset, remigio diu vitam traduxerat, libertatem est adeptus. Naxos, cui inter Cycladas principatus tribuitur, vitium copia olim Baccho dicata, Dionysiæ, & ubertate frugum parvæ Siciliæ nomen sortita, Joanni Crispo parebat. Chariadenus cum ad insulam appulisset, nuntium statim ad Joannem misit, qui diceret, ni deditionem faceret, hostilia omnia expectaret: oppidani, atque incolæ perterrefacti, cum impetum hostium perhorrescerent, potiusque in barbarorum misericordia, quam in armis spem reponerent; Crispus, annua quinque aureorum millium pensione pacta, statimque in sequentem annum soluta, in veteri ditione insulam retinuit; licet a libidine, ac furore militum cuncta diripientium, & vastantium se accolæ eximere non potuerint, præda supra vigintiquinque aureorum millia abacta. Tenenses natura loci, ac munitionibus, opera, atque impensa haud exigua structis, cum obsistere hostibus potuissent, aliorum exemplum, fortunamque sequuti, oppidi, atque insulæ tutandæ spe abjecta, ultro in Chariadeni potestatem concessere: paulo post factum pertæsi, ac rubore perfusi, quod, vi non expectata, turpiter defecissent, ad Cretæ magistratus misere, qui militum præsidium, & præfectos Venetos exposcerent. Neque Cythera prima Aegæi maris insula, quæ a Cytherea nomen sumpsit, Turcarum excursiones, ac direptiones evasit. Tot, tantisque cladibus

*Bernardus
Sagredus a
Chariadeno
captus.*

*Joannes
Crispus, pñ-
sione cum
Turcis pa-
cta, Naxos
retinet.*

*Tenos rur-
sus Veneto-
rum impe-
rium ample-
ctitur.*

1537 Aegei maris insulis peragratis quamplurimis, & praedivitis onustus spoliis Aheneobarbus Byzantium se contulit.

*Franciscus
Paschalicus
classis lega-
tus in Cre-
tam mitti-
tur.*

*Joannes
Maurus cū
imperio Cre-
tae praefici-
tur.*

*Andreas
Gritus Cy-
doniae prae-
fectus.*

*Joannis
Donati, &
Antonii E-
ritzii dispu-
tationes in
Senatu.*

Cum vero de Cretica in sequentem annum expeditione rumor vulgaretur, Pesareo imperatori mandatum est, ut Franciscum Paschalicum, classis legatum, cum triremibus viginti in Cretam mitteret. Joannes Maurus cum summa auctoritate praefectus deligitur: Andreas Gritus Cydoniae praeficitur. Interea Collegii Patres decretum tulere, quo Carolo, de Corcyrae obsidione soluta, & pace cum Republica ineunda injectis a Turca sermonibus, scribendum censebant; statutum Senatui esse, foederi subscribere; Romam facultatem ad illud iciendum mitteret. Adhortationes addebantur, quibus ad expeditionem in barbaros hostes ea virtute, qua saepius praeliis interfuerat, suscipiendam invitaretur: rem tanto Principe dignam, qua priscam superiorum aetatum memoriam, ac res praeclare gestas aequare non modo, verum etiam superare posset: ceterum afflictis, & labentibus christianae reipublicae rebus unicum praesidium illud futurum, si, omnibus sublati controversiis, cum Francisco Galliarum Rege pace inita, ambo adversus Ottomanorum gentem invicta arma, foedere sociati cum Republica, fumerent: hoc uno certam victoriae spem niti, qua barbarae gentis jugum ab innoxiorum populorum cervicibus excuteretur, ac infesti cunctis Turcarum ausus, & conatus frangerentur. Joannes Donatus, qui prima juvenia magistratum, cui maritimarum rerum cura committitur, a rerum navalium disciplina *Sapientis ordinum* nomen sortitum, gerebat, bini oratores ut mitterentur, suasit; alter ad Carolum; alter ad Regem, ut illos Senatus nomine ad pacem adhortarentur, atque octo dierum spatio itineri se darent; tantam rem per oratores melius, quam per literas confici posse: Pontificem, ut Rempublicam ad foedus ineundum impelleret, nuntio legatum addidisse: Caesarem Loppesio Soriae ordinario oratori Petrum Gonzalium extra ordinem pro Italica societate misisse. Cur igitur, ut ad Principum tam difficillimo tempore conciliandos animos Senatus oratores non mitteret? quid egregii in hostes agi posse, dum distractae, atque avulsae Caesaris vires Gallico gravissimo bello detinerentur? verendum esse, ne to-

tius Turcici belli onus in Rempublicam incumberet . Antonius Erizzius , Donati collega , contra differebat : ad novos oratores mittendos nihil urgere , cum paulo ante Christophorus Capellius orator in Gallias profectus fuisset , cui , ut pro pace inter Regem , & Cæsarem firmandam laboraret , injunctum fuerat : propediem Petrum Mocenicum , ad Carolum oratorem designatum , in Hispaniam iturum , qui eodem officii genere fungeretur , ut alias ingerere legationes supervacaneum esset ; neque inde , nisi inanis rumoris aura captaretur , atque ad Suleimani iras in Rempublicam acuendas incitamenta submitterentur , spes , ac mentio pacis penitus præcideretur , ex qua saltem illud emolumenti capi posset , quod foedus majori Reipublicæ cum utilitate , tum dignitate fanciretur .

Dum inter præstantes juvenes pari eloquentiæ , & pietatis in patriam laude disceptatur , ex Hispaniis literæ supervenerunt : inter Cæsarem , ac Regem inducias in decem menses pactas fuisse , Heleonora Regis uxore , & Margareta sorore Navarræ Regina cum Maria Caroli germana , Pannoniæque Regina convenientibus , ut immania diuturni belli incendia induciis proximo ad pacem gradu restinguerentur : ea de causa , ut Belgio gravissimis bellorum cladibus afflicto præsentem opem ferrent , Cæsareani ad inducias descendisse ajebant , cum revera pecuniæ inopia adactos fuisse constaret , longinquis Peruanæ regionis argenti fodinis , atque ex Hispaniæ conventibus tardis tributis , immensis belli sumptibus haud paribus . Senatus frequens Collegii Patrum sententiam est amplexus : additæ ob inducias publico nomine gratulationes , atque adhortationes , quibus Principes ea tempestate , sæviente Turcico bello , ad præclarum , atque utile pacis , ac pietatis decus accenderentur . Ut in idem quoque summo studio niterentur , iisdem officiis cum Pontifice , & Galliarum Rege Senatus egit , quo , semotis Christianorum Principum dissidiis , armisque reconditis , majori animorum ardore bellum adversus communes hostes administraretur . Legati quoque ad Poloniæ Regem , & Imperii Electores designati , ut cum reliquis Principibus societati se adjungerent . Duo deinde patritii , Aloysius Badoarius ad Cæsarem , Franciscus Ju-

Induciæ inter Cæsarem & Galliarum Regem .

Senatus officia pro pace .

Veneri legati ad Poloniæ Regem & imperii electores .

Aloysius Badoarius ad Cæsarem : Franciscus Justinianus ad Galliarum Regem legatus .

1537 Justinianus ad Regem missi , ut omni studio ad concordiam ineundam illos hortari , atque impellere niterentur . Romæ , dum hæc gererentur , & quæ ad foedus faciendum spectabant , intentius atque acrius urgebantur , Marcus Antonius Contarenus legatus publica mandata petit . Collegii Patres iciendi foederis decretum ad Senatum tulere , atque ut seorsim Contareno darentur literæ , ne conditionibus subscriberet , prius quam de iis Senatus mentem intelligeret .

*Aloysii
Gradonici
oratio .*

Contra Aloysius Gradonicus graviter , & copiose disseruit : veteri majorum instituto ita comparatum esse , ut de gravissimis rebus , quibus salus , incolumitasque Reipublicæ contineretur , Senatus libere decerneret : modo , prisca immutata ratione , invitum , ac nolentem trahi , dum ii , qui foedus amplectendum censerent , omnes cum Suleimano pacis tractationes abrumperent : hinc nullum Canali legato de redintegranda pace responsum , ut percussio foedere , ad bellum suscipiendum Senatus impellatur . *An* , inquit , *Caroli dubia consilia non agnoscimus ? qui mense septembri sibi datis a Senatu literis nondum respondit ? An vero quæ maxime optamus , adeo facilia nobis esse suademus , ut quæ per tot annos dissidia Carolum , & Franciscum exercuere , ea momento componantur ?* Compertum illud est , Cæsarem Mediolanense imperium Regi numquam traditurum , ni loca munitiora detineat , donec Aurelianensis Dux in illius possessionem missus , beneficiario sibi jure obstringatur : Rex contra , nulla interjecta mora , liberos Insabres deposcit . Putamusne tantas maxima de re controversas adeo facile dirimi posse , ut discordes animi in mutuum adversus barbaros bellum conspirent ? Quid perro Pontifex ? qui , ut maxime incensus in communem societatem videatur ; attamen de hyste invadendo , deque universa expeditione consilia ad anni sequentis kalend. majas rejicere se velle inquit , quo tempore in Concilio de religione agendum erit . Bellum interim in dies acerbius adversus nos committitur ; loca maritima cæde , vastationibus , incendiis deformantur ; populi miserrima servitute affecti , nihil non luctuosum , ac funestum præferunt : præ-

ter

ter Corcyrae obsidionem, in qua nihil a barbaris vel ad crudelitatem durius, vel ad avaritiam crudelius prætermisum est; Nauplii, & Epidauri urbes petita, agri vexati, Cyclades insulae, quae Veneto parebant imperio, pene omnes occupatae: & tamen qui adiutores ad immensum hoc pondus sustinendum nobis fuere? Bellum cum potentissimo, atque immuni hoste gerendum nobis erit, cujus terrestres maritimeque vires tanta jamdiu incrementa susceperunt, ut formidinem Christianis Principibus incusserint. Cur igitur de concordia cum hoste ineunda prius non decernitur? quae si aequis conditionibus obtineri queat, quis non certam pacem difficilimo, ac periculosissimo bello antetulerit?

Ad hæc Marcus Foscarus, Consilii Sapiens: quin penes Senatum summa totius Reipublicae sit, ambigere neminem; nihil subdole, aut ex composito a Collegii Patribus agi; an non Senatusconsultum de fœdere factum fuisse? qui, cum Suleimanus a Salentinis in Corcyraeos, mutata sententia, expeditionem moliretur, Pontificem, & Caesarem ad societatem ineundam incitavit; fœdusque Romæ, ac Venetiis cunctorum Christianorum plausibus adversus Turcas indictum est. An modo mandata flagitantibus minime respondendum? quae prudenter decreta fuere, delenda prorsus, ac rescindenda sunt? Scilicet, quo universum in nos tantum bellum incumbat, nullis sociis, nullis adiutoribus cum hoste dimicemus; qui quo majoribus, uti Gradonicus asserere visus est, viribus nititur, ut iis obistere soli nequimus, eo magis reliquorum Principum amicitiam, & societatem amplecti debemus. Mirandum non esse, si adhuc itineris longinquitate a Caesare literæ minime acceptæ fuerint. At Pontifex se in concilio kal. maji de expeditione in Turcas agere instituit. Num igitur mittenda ob id ad legatum mandata non sunt, quibus in rem Christianam bene animato vehementiores gloriæ, atque utilitatis stimuli addantur? At Canalis literis respondendum; de pace cum Suleimano agendum est. Id porro Collegii quoque Patres censere, ab aequis conditionibus concordiae non abhorre: verum, quod maxime instat, id modo ut perficiatur, adnitendum. Quis enim barbaræ genti confidat, quæ teterrimo odio in Christianos imbuta, nihil non quotidie in illorum exitium moliatur;

Marcus Foscarus oratio.

cujus

1537 *cujus Imperator iniquum Reipublicæ immerenti bellum intulerit, atque ob regnandi libidinem jurisjurandi violatam religionem contempserit? His, atque aliis a Foscaro dictis, subscribendi foederi decretum Senatus probavit.*

Senatus decretum de foedere subscribendo.

Litteræ in Senatu propositæ, ut Canali Byzantium mitterentur.

Deinde de literis ad Jacobum Canalem legatum scribendis latum est, quarum sententia hæc erat. *Vehementer Senatum commotum fuisse, quod Suleimanus Corcyræ insulam invasisset; atque eo vehementius, quod Alexandri Ursini reditu, uti sponderat, minime expectato, ut de iis, quæ acciderant, Senatus mentem intelligeret, veteris pacis, atque amicitiae jura præproprio consilio abrupisset: neque vero Pesareum classis imperatorem in Salentinos profectum, ut suis rebus adversum aliquid moliretur, sed fortuito in Ottomanicam classem incidisse: verum Reipublicæ triremes male habitas, trierarchos captos, illatam immeritis necem, justo animi dolore conqueri: ceterum quæ de Suleimani propensa erga pacem voluntate Ajax Canali renunciasset, ea Senatui probari, atque id sibi suadere, mercatorum bona, quæ in variis illius imperii locis essent, sarta, tecta, et conservatum iri, ne ii, qui regia fide illecti maximas opes negotiorum causa in suas regiones importassent, pessimo exemplo, jure gentium neglecto, deciperentur. Hæc summa literarum fuit: quibus ad Senatum perlectis, triduum Patribus, ut singuli de re gravissima secum reputarent, quod perraro fieri solet, concessum est; quo exacto, ut in suffragia iretur, propositis ad Senatum literis, Hieronymus Grimanus continentis Sapiens ita loquutus fertur.*

Oratio Hieronymi Grimani.

Exploratissimum est, Patres optimi, gravissima nos in re, ac difficillima versari, cum inter dubias belli, pacisque spes anceps animus hac atque illuc impellatur. Nam post triginta atque septem annorum pacem, quam cum Ottomanis Regibus servavimus, quo tempore multæ ab illis virium, multæ regnorum accessiones incredibili felicitate partæ fuere, in difficillimi belli aleam se committere quis maxime arduum, ac periculi plenum non arbitretur? quis non certam pacem ambiguæ belli eventibus anteferat? Sed illud attente vos prospicere oportet, ne pacis nomine illecti, exili, atque, ut ita dicam, umbratili illius specie decepti, quæ vobis præcipue ad imperium, ac libertatem sustinendam necessaria sunt, inutili cunctatione,

inanibusque verbis deseratis. Nisi vero vos magis barbarorum fide, cujus periculum sæpius fecistis, compositoque ad dolos, fallaciasque ingenio nitendum arbitramini, quam Christianorum Principum fœdere, cui nuper, ut Contarenius legatus subscriberet, mandastis, in quo communem hostem, sociatis viribus, aggredi statutum est. Quis enim nobis Suleimani inclinatum ad pacem animum pollicetur? Qui post Ajacis cum Canali de concordia sermones, non ita pridem Byzantium reversus, uno eodemque tempore diversis in locis acerrimum Reipublicæ bellum intulit; Cassinum præfectum Peloponnesi urbes expugnare jussit; Dalmatiæ oram vastari, ac diripi præcepit; in sequentem annum Corcyræ denuo, atque etiam Cretæ minatur. Neque tunc ad Scardonam, atque Obroatium gesta ad illum perlata fuerant; non urbem eversam, ac solo equatam, suosque profligatos, non Obroatium expugnatum; quibus incensus, atque inflammatus animus quem iræ modum imposturum arbitramini? Et adhuc spem ex Canalis literis nobis confingimus, quæ tribus jam elapsis mensibus datæ fuere? ex quo tempore variis rerum eventibus, omnis immutata consiliorum ratio est, omnibus undique bellum circumstrepentibus. Quo fit, ut si prudenter, si recte Rempublicam turbulentis hisce temporibus administrare velimus, cuncta studia ad fœdus quamcelerrime conficiendum nobis conferenda sint; Reges ad concordiam adhortandi, ut pace firmior ad tuendam christianam rempublicam gradus muniatur. Videte obsecro, Patres optimi, ne si ii, quos inutiles cum hoste de pace sermones serimus (ut fere necesse est) ad Principum aures pervenerint, remissiores facti, atque priore animorum ardore restincto, fœdus, quod jam tenemus, summo Reipublicæ damno e manibus elabatur. Præceps occasio est; semel amissæ seras pœnitentiæ pœnas damus, quam ultro advenientem amplexi, ingentem bonorum, ac gloriæ cumulum excepissemus. Quo porro animo Pontificem, & Cæsarem in Rempublicam fore censetis, si dum cum iis de societate jungenda agimus, eodem tempore de pace cum hoste tractemus? An quisquam suspicionem ex illorum animis evellere poterit, vos tandem cum Turca consensuros? Quonam igitur sancienti fœderis spes? quonam Christianorum Principum societas? quam tantopere Turcæ perborrescunt, ut

1537 *nomine tantum perterrefacti spem pacis objiciant; eam si disiectam, ac dissipatam intelligent, quæ vobis pacis conditiones, vel qui bellorum impetus expectandi sunt? Quis vero ambigat, Franciscum Galliarum Regem, si de pace cum Suleimano Rempublicam agere persenserit, statim a concordia cum Cæsare ineunda aversum fore? spe haud infirma fretum, Carolo cum Suleimano potentissimo, atque acerrimo hoste decertandum esse: inde spes excident, quibus mortalium omnium subnixæ mentes ingentem de Christianorum Principum fœdere opinionem conceperunt. Quid itaque frustra in perniciem nostram verba jactamus? quid tempus terimus? hostibus arma, ferrum terra, marique parantibus, adhuc cunctamur, distinemur, in ancipiti versamur? Imminentibus rerum certis periculis, atque casibus ambigua consilia minime aptanda sunt; expeditis, ac certis sententiis, forti, & bene præparato animo opus est, quo uno disjiciuntur pericula, salus, atque incolumitas Rei publicæ continetur, ac sustentatur.*

Dixerat Grimanus, cum Marcus Minius Consilii Sapiens sic contra differere est adortus.

Oratio
Marci Mini-
iii.

Quo magis ardua in re, atque, ut Grimanus inquit, ad deliberandum difficili versamur, eo magis nobis accurate providendum est, ne extrema consilia amplexi Rempublicam præcipitanter in immensos turbinum, ac procellarum fluctus conjiciamus. Id mihi efficere videntur, qui nullam pacis, nullam concordie cum Suleimano sancienda mentionem fieri volunt: non ad Canalem rescribi: sermones Ajacis negligi, atque certo, inevitabilique bello Rempublicam implicari. Quasi vero non illud apud cunctas gentes usu receptum sit, ut inter armorum strepitus, tormentorumque fragores pacis aliquando nomen immisceatur. Quis profecto vel in hoc augusto tot Patrum Senatu, vel in universa Republica est, cui si pacis æquis conditionibus cum Suleimano optio daretur, illam ultro lubens non amplexurus esset? Unus Grimanus præcidi illius mentionem oportere arbitratur; bellum, arma, ferrum tantum in ore habet. Contra censet maxima Patrum Collegii pars: si qua rerum cum Suleimano componendarum ratio est; si qua viget concordie spes, eam minime extinguere, sed ali, & foveri debere; ne aliquando illius sprete, atque abjectæ nos pœnitentia sub-

subeat. Neque vero est hic commemorandi locus, quot sumptus, quot incommoda, quot clades ex Turcico bello nobis semper immineant. Enumerarem hic amissa oppida, urbes, provincias, populos in servitutem abductis; direptiones, incendia, vastationes; intercepta toto Mediterraneo fere mari commercia; & si quid aliud est, quod magis acerbum, ac grave menti subjici, & prope oculis cerni queat. Verum cum apud illos mihi habenda oratio sit, qui longo rerum usu, atque prisca prudentia edocti, nullos non humanarum rerum casus intelligunt, reprimam me, atque illud unum vere, & constanter affirmare audebo, fœderi, quod Romæ agitur, ea, quæ de pace ad Canalem scribuntur, minime officere. Immo illud quoque adjiciam, hanc unam ad fœdus e Reipublicæ dignitate, atque utilitate cito percutiendum viam esse, dum Principes veriti, ne Respublica pacem cum hoste sanciat, mora omni amicta, in fœdus quamcelerrime descendant. Quod itaque fœderi adversari Grimanus credit, id ego maxime favere existimo. Neque ambigo propterea, reliquos in nos infenso animo futuros, cum constet, eam quoque pacis tractandæ rationem Pontifici probatam fuisse; cum verisimile non esse diceret, Rempublicam, objectis sibi de pace sermonibus, adeo suæ prudentiæ oblitam, ut, iis prorsus neglectis, non tenui saltem filo appensas concordiae spes ad omnem eventum retineret. At ex illis, quæ in Illyrico contingere, iratum esse Suleimanum pertimescimus. Num igitur, concordiae rationibus prorsus rejectis, furenti, ut ajunt, addere calcaria volumus, cum potius lenire illum, ac mitigare oporteret? At Galliarum Rex, cognitis de pace sermonibus, a concordia cum Carolo ineunda abhorrebit. Immo, ut ego arbitror, veritus Cæsar, ne Venetorum pace duplex illi a Suleimano, atque Francisco bellum immineat, dissidiis sine imposito, Insubrum imperio filio concesso, mutuo se cum Rege fœdere adstringet. Quid enim ardentius Rex exoptat, quam ut Mediolanensi imperio, pro quo tot labores exhauset, tantas potentissimi regni vires absumpsit, potiatur? Id vero se pace facilius, & citius consequi posse certo scit. Cur igitur negligenda cum superbo hoste pax est? cur ne Canalis quidem literis respondendum? Etenim si justa, atque honorifica pace bello finis imponitur, quis jure vestra consilia reprehendat?

cum

1537 *cum acerrimi hostis præpotentes vires terrestres, ac maritimas a vestris ditionibus submoveritis, atque e magnis Rempubicam periculis vestra prudentia eripueritis. Sin vero, pacis omni spe rejecta, belli pericula subeunda erunt, an non illud maxime vobis solatio erit, quod non voluntarium, sed necessarium suscipere bellum coacti fueritis?*

Cum Minius perorasset, Patres in alia omnia ivere, neque quidquam decretum est. Agitatum postea bis ea de re dissentientibus sententiis in Senatu est; atque cum multa pro utraque parte disceptata essent, pares ferme patrum sententiæ fuerunt: nam primo ut decretum in aliud tempus differretur, duo suffragia pervicere: mox cum tertio decretum de conscribendis literis latum esset, quin decerneretur, duo item suffragia desiderata sunt. Ea re vehementer Patrum animi angebantur, atque illorum præcipue, quos magnarum rerum usus in Republica administranda assidue exercuerat, dum inter ancipites foederis, ac pacis spes fluctuare Rempublicam animadvertent; quæ ad bella necessaria essent, minime expediri; hostes undique vires colligere, ut veris initio terra, marique Venetas ditiones invaderent. Erant qui minime fidendum Suleimano, paceque ad Rempublicam destinendam objecta, acrius parare bellum arbitrarentur; salutem, ac libertatem in foedere cum Christianis Principibus firmando reponerent. Alii contra, qui societatem, jura, ac rationes perpenderent, quot difficultatibus implicarentur, dubiis illarum eventibus pacem quoquo pacto iniri posset, gravissimo bello anteponerent: hostis potentiam, vires Reipublicæ minime ad obsistendum pares, rerum præteritarum exitu edocti, æqua lance æstimantes.

Principum vero ea erat mens, ut quandoque ingentem rerum præclare gerendarum spem alerent; nonnunquam variis, ac diffidentibus consiliis, difficultate deterrentur. Nam Carolus aliquando incensum adeo ad bellum cum Suleimano gerendum animum præsefererat, ut se ipsum illud adversus barbaros administraturum diceret: ex illo non amplificandi imperii opportunitatem, sed solidæ, ac nunquam intermorituræ laudis gloriam quærere: hac una contentum, quidquid justis armis ex hostium manibus ereptum esset, illud Venetæ Reipublicæ ultro tributurum, cujus vires, & potentiam, ut pro
mu-

muro adversus barbaros extarent, augendas censere : quo expeditior arma in hostem induceret, inducias cum Galliarum Rege pepigisse. Vastius quoque Insu-
brum præfectus multa cum Fidelio a secretis Senatus his de rebus loquutus, Reipublicæ prudentiam, rectam, ac præclaram regiminis formam efferebat : Cæsaris in rempublicam christianam egregiam mentem, atque in Venetos singulare studium testabatur. Andreas quoque Auria sibi Cæsarem in mandatis dedisse significabat, ut aperiente se anno classem numero, & viribus quammaxime posset instructam educeret; tum ut fœderi, cui se Cæsar obstrinxerat, satisfaceret; tum ut ita poscentibus Reipublicæ rebus celerem, ac strenuam opem ferret. His Venetorum animos confirmare Carolus nitebatur, ut prorsus a pace aversos fœdere vinciret, eandemque cum illo subire fortunam compelleret; cum ejusmodi ingenio esset, ut sæpius mira dissimulatione intimos, atque abditos animi sensus obtegeret, & illi nil altius insideret, quam ut occultis quibusdam genii stimulis se supra Galliarum Regem efferret, armisque iterum Gallos lacefferet, ne ab imperii Mediolanensis possessione deturbaretur. Id porro ex multis non obscure elici posse videbatur, vel quod Senatus literis post tres elapsos menses responsum non dederat, vel quod e rerum eventibus firmiora consilia petenda duceret. Nam illud certum est, Vastium cum Fidelio de pace inter Principes, ac fœdere loquentem dixisse, postero anno expeditionem in Turcas fieri non posse, cum in tot sumptus Cæsari pecunia minime suppetere; neque per-
timescendum, ne hostis tam cito, quæ ad arduum ac difficile bellum exposcerentur, expedire posset. Byzantii quoque occulto egisse multis argumentis, innotuerat, ut a suis ditio-
nibus Ottomanicæ classis impetum averteret, atque Chariadeni animum Hispani cujusdam, Siciliæ Proregis nepotis, quem ille captivum detinebat, opera pertentasse, ut, Turcarum Rege deserto, sibi adjungeretur. Resque agitata eo processit, ut Ahenobarbus libertate donatum in Hispaniam mitteret, qui inde reversus Cæsaris nomine regnum Tunetanum ea conditione detulerat, si illius opera Iapygiæ ora & Neapolitani a Turcarum maritimis viribus immunes essent; si vero, Mahu-
metana superstitione ejurata, in Christianam religionem no-

*Hispanorū
officia, ut
classem
Turcicam a
suis ditioni-
bus averte-
rent.*

1537
*Hispanorū
 cum Chariadeno
 translationes.*

men daret, opulentum illi in Hispania principatum, atque alia egregii facinoris præmia liberaliter polliceretur. Constabatque Chariadenum per Mamertinum fretum transeuntem, cum accolas summis incommodis afficere potuisset, nullis damnis illatis, prætervectum. Hæc, ne multa pollicenti Cæsari certa fides adhiberetur, efficiebant.

At in Francisco Galliarum Rege proclivis in pacem animus erat, quod ejus filius, Aurelianensis Dux, absque armis per ampla Insubrum ditione potiturus esset. Quocirca Franciscum Justinianum, qui ad illum, ut diximus, pro pace missus fuerat, perhumaniter excepit; gratias Senatui egit; re ipsa quanto studio, animique ardore ad pacem ineundam esset, non modo Reipublicæ, verum universo christiano orbi palam facturum, ad inducias descendisse; Lotharingum Cardinalem, & Galliarum magnum Magistrum, ut quamprimum pax firmaretur, Narbonem ire jussisse. Rhodessioque apud Rempubli-
 cam legato mandaverat, ut inclinatum in id Senatum sedulis officiis foveret, atque incitaret. Verum, qui Francisci gesta recensiebant, & quantum ille de gravissimis rebus consilia propria tantum utilitate metiretur, memoria repetebant, verebantur, ne repentina aliqua rerum mutatione optima instituta consiliorum ratio interverteretur.

*Carpensis
 Cardinalis,
 & Jacobus
 rii legati a
 Pontifice
 ad Cæsarem
 & Gallia
 Regē missi.*

Paulus III. Pontifex, vel suo apte ingenio, vel Pontificio munere, totus in rempublicam christianam incensus erat. Addebantur frequentes Patrum adhortationes, ac preces, quibus mirifice ad præclara quæque pertractanda, atque efficienda impelleretur. De Principibus vero jungendis negotio, quod illi parum prospere cesserat, suscepto, minime deterritus; ne quid ea in re, qua nulla major ea tempestate tractari posse videretur, prætermitteret, Cardinalem Carpenssem ad Cæsarem, Jacobatium ad Regem legatos miserat, ut officio, suasionem, prece conjungere Principum animos, atque arma in communem hostem niterentur. Ob id a Senatu Pontifici gratiæ actæ fuere. Henrico quoque Angliæ Regi datæ literæ, quibus, ut summam auctoritatem ad conciliandos Principes ingenti christianæ reipublicæ bono adhiberet, hortabatur, suorumque majorum exemplis, atque egregio fidei defensoris titulo ad bellum adversus communem hostem incendebatur.

Ma-

Marino Justiniano, ad Ferdinandum Romanorum Regem legato, imperatum est, ut priscis, ac recentibus a Turca illatis injuriis exasperatum acrius commoveret, atque ad diffidia cum Joanne Hungariæ Rege tollenda suaderet, quo expeditius arma in Turcas verteret, & a barbaris acceptas injurias generoso impetu semel ulcisceretur. Nam ad Turcarum vires frangendas nihil opportunius censebatur, quam ut terrestribus armis peterentur, ac Germani, feroces & bellicosos spiritus gerentes, ad pristinum Imperii decus gloriamque, cui aliqua resperfa ab hostibus labes videbatur, instaurandam, unanimi impetu commoverentur.

Dum inter dubias belli, pacisque spes Senatus versaretur, atque Christianorum Principum animos ad concordiam coheritari, ad foedus faciendum incitare summo studio eniteretur; Alexander Ursinus xviii. kal. januarii Venetias rediit, cum Jacobi Canalis legati literis viii. ac vii. kal. novembris datis ex arce, ad Euxinum sita, in qua Suleimani jussu inclusus fuerat. Summa Ursini itineris, ac eorum, quæ gesserat, hæc fuit. Venetiis profectum ad Chertzegi præfectum se contulisse; ab eo duos itineris comites, qui Thessalonicam perducerent, datos: Reipublicæ legato non invento, Luphtibejum, & Ajacem supremum Bassam adiisse; a Senatu ad Suleimanum oratorem designatum, significasse, qui ea, quæ acciderant, præter illius mentem contigisse significaret: inde duobus aliis comitantibus Byzantium v. kal. novembris pervenisse; cum legato congressum, a quo Hadrianopolim proficisci jussus fuerat: ibi Suleimanum venationibus intentum offendisse: cum Ajace loquutum, primum mandata ad Byzantii gubernatorem impetrasse, quibus Canalem e turri educi, liberiore loco, custodibus tamen adhibitis, jubebatur: deinde ut statim Venetias contenderet, legatumque a Senatu miti curaret. Canalis autem legati literarum hæc erat sententia. Cum ipse in castris Suleimani ad Aulonem esset, ac Veneta classis in sinu Rhizonico prope Neocastrum moraretur, Janusbejum illi exposuisse, Suleimano, ut statim Byzantium peteret, decretum fuisse, rationes redditurus, cur, sæpius disertis verbis Venetorum de servanda pace voluntate testata, contra quæcumque ab hostibus proficisci possent, ea in subditorum navigia, resque suas

1537
Senatus officia cum
Ferdinando
Rege.

Alexander
Ursinus Byzantio Venetias rediit.

Alexandri
Ursini expositio.

Jacobus
Canalis
orator ab
Hellepontica turri
eductus.

1537

committerent : Byzantium cum attigisset, in carcerem conjectum, deinde in Hellepontiacâ turri detrusum, in qua antea Nicolaus Justinianus, cui ille successerat, & complures mercatores inclusi fuerant : eo in loco cum multis incommodis conflictaretur, ad Ajacem, supremum Bassam, & Janusbejum scripsisse : adversus fidem, ac jusjurandum teterimo carcere contineri, eductum non ita exili animo esse, ut fugam meditari vellet ; mortem minime expavescere, quam patriæ invientem obire decorum arbitraretur : Ajacem per Ursinum illum edocuisse, si damna a nostris illata, quæ ad vigintiquinque aureorum millia essent, sarcirentur, haud difficile fore, per oratorem designatum pacem cum Sulcimano instaurare ; cui, ut tuto Venetias Byzantio commeari posset, facultatem, fide interposita, concessisse. Hæc Canalis captivi literis continebantur. Ursinus vero, potestate itineris legato ab Ajace impetrata, Neocastrum perrexit, atque ibi viæ comites, qui illum præstolarentur, reliquerat. Ea omnia ut Principum legatis enunciarentur, Senatus decrevit : Pontificio, atque Cæsareo adjectum : constantem de foedere ineundo, multis quamvis de concordia conditionibus a Turcis oblatis, voluntatem in Republica manere : quocirca, ut, quæ bellum ingens requireret, in iis sedulo, atque enixe comparandis insisterent, orare, ac flagitare.

Ajaci petitiones unde pax instauraretur.

Conditiones a Turcis propositæ Principum oratoribus significatæ. Senatus constantia in fœdere.

M. D. XXXVIII.

1538

Venetis subsidia in Orientem mittere decernunt.

INde cum omnes rationes concordiae ineundæ penitus abjectæ viderentur, sedulo quæ ad maritimas Reipublicæ conditiones muniendas attinebant, curari Patres urgebant ; triremium numerum augeri ; conscribi milites ; colligi commeatus ; bellicos apparatus instrui. Naupliis milites in subsidium, atque annonam flagitantibus quadringenti pedites, bis mille sestarii frumenti, quatuor aureorum millia fuere transmissa. Classis imperatori, qui Corcyrae tunc erat, præceptum, ut quammaximam posset commeatus vim, ac bellicorum apparatus mitteret. Epidaurum pedites præsidarii ire jussi ; ut frumenti sexcenti sestarii conveherentur, decretum : Cytheræ Aegæi insulae præsidium auctum. Cretæ vero protegendæ cura haud parum Patrum animos sollicitabat, cum incolas, proximis

mis insulis a Chariadeno foede direptis, ac vastatis, tantus terror invasisset, ut nonnulli eo præcipites acti, seditiosos rumores dissiparent, quamprimum hostes cum classe appellerent, ultro deditionem facturos. Qua re cum plerique maxime commoverentur, atque urbium conventus, Cretenses parum sincere in Rempublicam fidei maculis aspergi animadverterent, legatos cum literis ad Senatum misere, quibus demisse petebant, ne paucorum infimæ gentis crimina, qui errore, atque ignoratione potius, quam prava mente in Rempublicam lapsi fuerant, quidquam de sua fide, & constantia imminutum censerent; opes, filios, vitam denique ipsam Senatui deferre, quam ultro intrepide pro Reipublicæ incolumitate, ac dignitate profunderent: orare, ut milite, ducibus, classe, annona, ceterisque ad bellum necessariis subveniretur, ut hosti insulam invadenti fortiter obsisterent. Legati perhumaniter habiti, coloniæ fide, atque constantia laudata, dimissi fuere. Mox quinque aureorum millia decreta, statimque missa; Pesareo imperatori in mandatis datum, ut Franciscum Paschalicum, classis legatum, cum selectis triremibus in Cretam iterum mitteret, tres quoque Nauplium proficisci juberet. Cretæ vero magistratibus datæ literæ, quibus nobilium, & popularium animi confirmarentur. Corcyram Stephanus Theupolus cum summo imperio missus; commeatus, tormentarii pulveris, atque aliarum rerum in usus belli ingens copia navibus delata. Valerius Ursinus in eadem insula universæ militiæ præficitur. Pesareo imperatori, ut opera quamprimum, uti decretum fuerat, ad oppidum muniendum perficenda curaret, jubetur; iis perfectis in patriam reverteretur; cui postea Vincentius Capellius successor a Senatu, ac majoribus Comitibus datus est. Ascrivium, Epiri urbs in penitior Rhizonici sinus parte sita, validiori præsidio firmata; munitionibus erectis, tutior, & ad hostium impetus sustinendos munitior redditur. Dalmatiæ præterea oppidis, atque urbibus pedites, & annona subministrantur. Camillo Ursino militiæ præfecto, ut, recensitis militibus, ad duo selectorum millia redigeret, mandatum. Complures quoque tum e Græcia, tum ex Illyrico equites levioris armaturæ ad liberandos ab hostium incursionibus fines accersiti. Et quo in usus belli pecunia sufficeret, ut a terrestribus Venetorum

1538

Cretenses legati ad Senatum.

Franciscus Paschalicus in Cretam mittitur.

Stephanus Theupolus cum imperatore Corcyra legatus.

Valerius Ursinus præfidi Corcyrensis præfectus.

Vincentius Capellius Pesarei loco classis imperator.

Camillus Ursinus in Dalmatia militiæ præfectus.

1538
*Vestigalia a
 Senatu im-
 posita.*

ditionibus centum aureorum millia subsidii loco persolverentur, Senatus decreto scitum est: vectigal quoque ad molendum impositum, quo in singulos sestarios sex asses penderentur: pecunia Navali addicta. Ne ii, qui ære publico obstringerentur, ad urnas accederent, ut globulos ad magistratus fortiendos majoribus Comitiiis fumerent, cautum: decumæ quoque universis civitatis ordinibus impositæ.

*Cæsareano-
 rum & Gal-
 lorum ad
 pacem sanc-
 iendum cō-
 ventus.
 Conditiones
 a Gallis
 Cæsareis
 propositæ.*

Dum hæc ad bellum gerendum a Venetis comparantur, in Gallia de pace inter Carolum, ac Franciscum; Romæ de fœdere inter Pontificem, Cæsarem, & Rempublicam sanciendo agebatur. Salsulis, oppido inter Perpinianum, & Narbonam sito, Cæsarei, ac regii convenere: varie utrinque alterna ferre spe, & desperatione agitatum. Nam initio summo ardore de concordie rationibus, multis hinc atque inde propositis, disceptatum fuerat. Verum cum res prope ad exitum perducta videretur, novis obortis difficultatibus, ad eadem initia revolvebatur, ac Principum animi veteri æmulatione, præteritarum rerum memoria, & casibus accendebantur. Galliarum Rex trium optionem Cæsari fecisse ajebat: primum, ut quæ ad Allobrogum Ducem spectarent ditionibus restitutis, Mediolanense imperium Aureliano filio Cæsar, Ferdinandi fratris filia connubio juncta, traderet; nuptias vel tunc, vel trium annorum spatium pro suo arbitratu celebraret; interea nemo de possessione decederet: alterum, ut, nulla re immutata, ambo iis, quæ modo obtinerent, oppidis potirentur: tertium, ut in decem annos induciæ protenderentur; interim ad opem reipublicæ christianæ ferendam, sociatis consiliis, atque armis convenirent, ac de controversiis dirimendis simul ageretur. Ab iis, quæ a Rege proponebantur, Cæsareanos initio minime abhoruisse constat; postea, singulis rejectis, quæ Madriti in Hispania captivus pepigerat, ut rata haberet, petiisse; Allobrogibus loca quamprimum restitueret; Cæsar autem Insubrum oppida per triennium retineret: ut indigna flagitantibus, qui Regis nomine agebant, a colloquio discedere, atque Narbonam se recipere cogerentur: quoniam vero in annum differri inducias Cæsareani postulaverant, Rex in id descendere suos iussit. Carolus e contra, quod a colloquio discessum esset, a Regis nimium obfirmato animo profectum, qui Allobrogum

Duci ea, quæ contra jus, atque æquum interceperat, nollet reddere; sed, nondum aliis compolitis, Mediolanense imperium statim peteret, neque sibi fidem satis haberet, qui tertium in annum pollicita de Mediolani imperio tradendo differret, ut Aurelianus interim connubio jungeretur, atque regis voluntatis periculum fieret, quam parum sinceram sæpius antea expertus fuisset: huic rei ni assentiretur, ad Pontificis auctoritatem rejiceretur. Itaque cum querelis, ac jurgiis res traheretur, atque a Salsulis ii, penes quos negotii peragendi facultas erat, discessissent, rerum præclare gerendarum fundamenta debilitari, ac prope everti visa sunt; & Pontifex, cum secessionem consequutam audivisset, hæc proloquutus fertur: *Fœderi absque Galliarum Rege non parum roboris, ac vigoris decessurum; verumtamen se eandem semper cum republica fortunæ aleam subiturum.*

Romæ eodem tempore de fœderis conditionibus disceptabatur: & licet in nonnullis convenissent; nam summæ præfecturæ dignitas, adsentientibus Venetis, Andreæ Auris tribuebatur; Pontifex vero, ut Reipublicæ gratificaretur, Marcum Grimanium, Patriarcham Aquilejensem, pontificiæ classis præfectum designaverat; tamen quotam quisque fœderatorum partem conferret, nondum decretum fuerat: neque pares singuli vires exhibere poterant. Cum vero satis constaret, Pontificem tertiæ non sufficere, sexta illi pars attributa fuerat; de reliquis quinque partibus, ut dimidium Cæsar, reliquum Veneti solverent, Cæsareani contendebant. Contra Venetis nimis durum videbatur, æquis portionibus cum Cæsare, cui tot regna, ac provinciæ parerent, in fœdus concedere. Senatus, re mature perpenſa, e sex portionibus duabus se adstringere decrevit; id quoque supra Reipublicæ vires esse, Pontifici testatus: tres Carolum minime invitum in Reipublicæ opem collaturum sibi suaderi. Cæsar, ne majori cunctatione fœdus traheretur, suis, qui Romæ erant, illius percutiendi facultate data, sexta Pontifici, duabus Venetis portionibus relictis, dimidium sumptuum omnium præstare pollicitus est.

Hoc rerum statu Janesinus, Reipublicæ interpres, Venetias inexpectato advenit, quem Canalis legatus e carcere eductus

*Andreas
Auria sum-
mus classis
fœderatoris
imperator.*

*Marcus
Grimanius,
Patriarcha,
pontificiæ
classis præ-
fector.*

*Impensarum
faciendarum
inter fœde-
ratos divi-
so.*

*Janesinus
interpres a
Canali ora-
tore Vene-
tias missus.*

1538
Jacobi Canalis literæ.

ad Senatum cum literis Byzantio miserat . Is Neocastrum a duobus Bassæ hominibus deductus , ab Sangiaco , qui Neocastro præerat , Ascrivium a suis familiaribus perducere jussus est . Literarum hæc erant capita . Libertate impetrata , secum carcerem , atque ærumnas , quas perpeßus esset , Ajacem indoluisset : Scardonæ eventus eas sibi calamitates ob iratum Regis animum peperisset : quod , vetustis pacis conditionibus abscessisset , ad bellum ventum esset , magna molestia se affici : ceterum mirari de propositis a se concordiae rationibus ne responsum quidem ullum tulisse : jam tertio Venetias nuntium mittere : adhuc tempus esse , quo res opportune componerentur : si Senatus velit , Regis iras molliturum , atque ejusmodi conditionibus pacem sanciri posse sibi suaderi , ut arctior Venetis cum Suleimano amicitia intercederet : sin vero oblatam concordiam respueret , triplo auctis viribus cum terrestribus , tum maritimis , acerrimo bello impetum in Venetos facturum ; Græciæ , atque Asiæ robore coacto , veris initio in expeditionem iturum . His multa Canalis de bellicis Turcarum apparatibus adjecit , equorum , & camelorum ingentem numerum , milites undique colligi , trecenta navigia cunctis rebus instructa in promptu esse . Quæ legatus per literas Senatui significavit , eadem Janesinus de Ajacis mente retulit , cujus jussu cum Chariadeno colloquutum , qui uti amicus Rempubli- cam ad pacem fuerat cohortatus ; quam si aspernaretur , se cum classe in sinus Adriatici penetralibus propediem futurum , dum Suleimanus cum ingentibus copiis Forijulii provinciam aggrederetur . Literis in Senatu perlectis , atque iis , quæ Janesinus retulerat , renunciatis , mox legatis , ut antea factum fuerat , patefacta fuere : Pontificis , ac Cæsaris oratoribus illud additum : in Senatu eandem mentem esse , ut neque allatis Byzantio rumoribus , neque ad pacem incundam incitamentis per- motus a foedere conficiendo deterreretur ; immo cunctos nervos in ea omnia , quæ ad tantum bellum suscipiendum necessaria essent , intenderet ; ut illorum Principes ad paria facienda , acrioribus stimulis adjectis , inflammarent , atque impellerent , rogare .

Canalis li-
tere & Ja-
nesini officia
federatorum
legatis pa-
tefacta .

Literas Canalis legati , ac Janesini sermones magna animorum commotio , atque hæsitatio consequuta est ; cum in plerisque ,
qui

qui belli acerrimi suafores erant, primus ille ardor, & impetus remitti, ac tepescere videretur: in iis vero, qui in pacem inclinaverant, illius perficiendæ acrius studium, & vehementior sollicitudo insurgeret; cum præsertim conciliandorum Principum spes, quo uno omnium consensu christiana respublica nitebatur, Cæsareanorum, ac regionum a Salsulis discessu, extincta fere censeretur: armis inter se potentissimis Regibus sævienti-
bus, nihil egregium in communem hostem aggredi licere. His privatae Canalis literæ ad Marcum Foscarum, cordatum virum, ac rerum gerendarum prudentia illustrem, accedebant, in quibus cum plura de potentia, & viribus Turcarum dissereret, tandem, ut pax cum potentissimo hoste iniretur, e Republica esse, arbitrari se ajebat; neque ea se ullo aut carceris, aut interitus timore perterrefactum enunciare; quippe qui nihil præstantius, ac gloriosius ingenuo viro ad libertatem, & laudem nato accidere posse putaret, quam exiguum temporis hujus usuram perenni immortalitatis gloria compensare. Urbinas quoque imperator, rei militaris scientia æque ac prudentia vir clarus, cum de variis rebus in usus belli necessariis cum magnæ auctoritatis Senatoribus colloqueretur, sæpius inquit, oblatam jam tertium a Turcis pacem secum animo reputasse: prospicere bellicos cum Reipublicæ, tum fœderatorum apparatus feros, atque exiles fore: contra vero hostium prævalidos, ac citissimos: quocirca id sibi tutius, atque utilius, ut de pace ageretur, videri, imminentiaque mala, atque impendentes fortasse calamitates evadere. Eodem tempore illud quoque accidit, ut Hispanus ille, de quo supra memoravimus, Zacynthum appelleret, & profectum se in eam insulam exploratum affirmaret, an Chariadenus intra Hellespontum se recepisset; tamdiu ibi moraturum, donec per nuntios de illius navigatione, atque consiliis certior fieret. Re vera autem constabat, ut cum Ahenobarbo conveniret, missum: Tunetum, ac Guletam oppugnanti nulla impedimenta Cæsarem injecturum, denuo pollicitum fuisse. His fiebat, ut ambiguis maximarum rerum consiliis Patrum animi distinerentur: hinc Romæ pene ictum fœdus; fides sæpius adstricta objiceretur; inde pacis cum acerrimo hoste haud exigua spes, atque gravissimi belli a cervicibus Reipublicæ depulsio se ostentaret. Re frequentibus consultationi-

*Urbinatis
sententia de
pace cum
Turcis
ineunda.*

1538
Decretum
de pace agi-
tanda pro-
positum.

bus agitata, major Collegii Patrum pars rursus de literis ad Canalem scribendis decretum tulit, quæ cum superioribus, de quibus sæpius disceptatum fuerat, ejusdem sententiæ erant: legato, ut de pace ageret, injungebatur: quamprimum tutum iter foret, Senatum legatum Byzantium missurum. Variis disceptationibus sex diebus acta res in Senatu est, ab VIII. scilicet, usque ad III. kal. februarii: aliis contra sentientibus, ac legem ferentibus, ut conditionibus foederis subscriberetur, neque legati literis, neque nuntio quidquam responderetur. Eximii in arduis Reipublicæ negotiis versati Senatores pro utraque parte sententias dixere: inter ceteros Marcus Antonius Cornelius, qui ea tempestate admirabili eloquentia, ac vehementi dicendi vi floruisse dicitur, pro foedere adversus pacem in hanc sententiam orasse constat.

Oratio
Marci An-
tonii Corne-
lii.

Etsi difficillimis temporibus, atque arduis in rebus perspecta virtus vestra, & constantia, Patres optimi, iis qui vera, ac solida prudentia nituntur, nullum ambigendi locum relinquere videtur, quin vos dubiæ, atque incerti inani pacis spei fœdus diu inter Christianos Principes agitatam, ac probatum non antelaturi sitis; attamen haud satis mirari queo, tantam animorum mutationem consequutam esse, ut, qui modo subscribendi fœderi mandata dedimus, qui hætenus societatis vinculo in communem hostem Christianos Principes conjungere enixe laboravimus; nunc, perturbata consiliorum ratione, omnium, quæ gesta sunt, obliti, pacis oblatam speciem vel immodico terrore, vel nimia cupiditate commoti queramus, atque complectamur; ut neque fidei, qua se in fœdus Senatus obstrinxit, meminimus; neque eorum, quæ cum Pontifice, & Cæsare egimus, cogitatio mentem subeat. An vero summorum Principum nullam esse habendam rationem arbitramur? an justum in nos cunctarum Christianorum odium concitare non veremur, qui hac omnes intentissime oculos conjiciunt, atque hoc fœdere, quod molimur, incolumitatem, ac decus christianæ reipublicæ contineri arbitrantur? Quod percussum fere, ac firmatum si nostra culpa rescinditur, quis Rempublicam, uti publico bono adversam, vel potius hostem, omni maledictorum, & probrorum genere non perstringet? Sæpius

pius hoc decretum, cuius modo gravissimi viri suaves sunt, ad vos latum est, neque unquam a fœdere ad pacem tractandam abduci potuistis. Canalis legati Aulona datis de concordia literis, cum dissentientibus sententiis non semel disceptaretur, nihil est responsum. Alexander Ursinus supervenit; pacem Ajacis Bassæ verbis obtulit; legatum, qui Byzantium mitteretur, petiit; eadem sententia permansit. Turcarum ad concordiam incitamenta Principum legatis aperuistis; constantiam in percutiendo fœdere significastis; illorum animos ad societatem ineundam inflammastis, ad bellicos apparatus acri, atque intentiori cura comparandos, ac perficiendos impulistis: postea Fanesinus inopinato advenit, eadem attulit, de quibus nunc consilia inimus. An quidquam ob id præteritæ sententiæ immutatum? Cuncta iisdem legatis patefacta sunt; nihil silentio pressum; eadem in fœdere voluntas; iidem Principibus stimuli additi, ut Cæsareani ad impensarum dimidiam portionem persolvendam adducerentur. Num igitur omnia intervertenda? Quis porro iis de rebus, in quibus maximorum eventuum momenta consistunt, sibi actum cum Senatu velit? Igitur tot, tantaque obstinato labore exantlavimus; legatos ad Principes misimus; pecuniam in immensos sumptus profudimus; subscribendi fœderi facultatem Contareno oratori impertivimus, ut Pontificem, & Cæsarem ludificaremur, ut cunctorum odium in nos acueremus, in incertam pacis aleam cum ingenti periculo Rempublicam conjiceremus? Sint hæc illorum hominum portenta, ac monstra, qui nullam veræ virtutis, & prudentiæ imaginem agnoscunt, atque arundinum in morem tenui aura buc, atque illuc flectuntur: a vobis vero, Patres amplissimi, hæc exempla nomini vestro ingloria minime expectantur, qui per manus a maioribus traditam optimæ Reipublicæ administrandæ formam accepistis, ac studio, rerum usu, humanorum casuum accurata observatione perfecistis. Nam quis vobis futuræ pacis sponsor est? technasne, ac dolos barbarorum ignoramus? An satis fidere Ajacis, atque Chariadeni, acerrimorum nominis Veneti hostium, pollicitis possumus? An Suleimani vastos spiritus, jurisjurandique contemptorem animum non agnoscimus? qui ante Alexandri Ursini adventum, spreta fide, in Corcyræos arma movit; post Ajacis de pace

cum

1538 cum Canali sermones, Peloponnesi urbes Cassinum praefectum jussit invadere; Abeneobarbum praedabundum totum Aegaeum percurrere; insulas vastare, occupare, diripere; ingentem mortalium numerum miserrima captivitate affectum in pecudum morem catenis, & compedibus vinctos pertrahi Byzantium imperavit. Id vero agunt, id moluntur, ut vos a Principum Christianorum societate abstractos facilius adoriri possint, atque tutius vincere, cum nihil aequae ac foedus reformident, quo uno frangi illorum potentiam, comminutum iri vires perborrescant. Singulos aggredi separatim minime verentur, cum terra, marique praepotentes sint; ex conjunctis Christianorum Principum viribus certum sibi exitium impendere arbitrantur. Inde toties repetita pacis mentio; hinc ad legatum adhortationes; hinc Janesinus Venetias missus, ut vos pacis nomine alliciant, a ceterisque avulsos facilius labefactare, & opprimere queant. Has artes summo cum Reipublicae damno majores nostri experti fuere, dum testata dolis, ac simulata concordiae specie a Mehemete decepti, Euboeam amisere. Ne idem nobis contingat, summo studio providendum est; ne fucata ista, atque adumbrata pax transversos agat, & a certis incolumitatibus, ac libertatis praesidiis abducatur. Nam, foedere omisso, de duobus alterum pertimescendum videtur, aut eo gravius bellum, quod arma, ac ferrum barbara gens in nos tantum se-va manu stringet, solique impares ad illorum impetus excipiendos, & sustinendos erimus; aut summa cum ignominia, ac detrimento pax: miserum illud, atque acerbum; hoc vero indecorum, ac vix ingenuis viris ferendum. At, prob Deus immortalis! quae pax? quo non bello tetrior, ac miserabilior? ex qua fructus quolibet bello acerbiores laturos simus: pax, inquam, precaria, quae non sacramenti religione, non aequo virium pondere nitatur; sed tota ex barbarae gentis voluntate pendeat, quae intestino in cunctos christiana religione imbutos homines odio exardescit; illorum strages, exitium, ac funus parat, & meditatur; quae victoria ex uno ad alterum invadendum iter sibi munit, cunctorum imperii, atque opum inexplebili siti corripitur. An ea pax dici potest, cui belli assiduus metus comes est? an qua sensim veluti tabe publicae opes exbauriuntur? dum classem triremium numero, ac robore instru-

Nam in promptu habere cogimur ; præsidarios milites alere ; oppida, atque urbes sumptu prope immenso, & insuperabili opere munire? An ea pax dici potest, in qua limitaneus frequenter hostis adest, prædas abigit, captivos abducit, cuncta infesta præ insita ferocia reddit? in qua negotiatores sæpe male habiti, vectigalia aucta, mercatores in carcerem coniecti, navigia capta, ac detenta sunt? An ea demum nomen pacis meretur, quæ otio milites corrumpit, nervos pristinae virtutis frangit, atque egregios, quos a majoribus spiritus expressimus, penitus elidit? At sunt, quos grave, & periculosum bellum, ingens Suleimani potentia perterrefacit. Quid igitur? num despondere animum oportet? num aquas juxta, atque iniquas pacis conditiones accipere? Quo majus bellum imminet, quo potentissimus hostis vehementiori conatu nos aggreditur, eo minus a Christianorum Principum societate sejungi nos decet. Nonnulli immensa pene impensarum mole obruuntur. Quid si uni Reipublicæ totius belli pondus sustinendum esset? Non puto vos a majoribus vestris degeneres fore, quos nulla pericula, nulli sumptus terruere, quin maxima bella fortiter susciperent, atque obfirmata virtute conficerent. Modo laborum, atque impensæ socios habemus; haud parva belli subsidia a Pontifice expectantur, quem ducenta propediem aureorum millia ex sacerdotiorum proventibus liberaliter concessurum haud dubie novimus; triremes in usum belli conferendæ omnibus rebus adornatæ, & instructæ sunt; quotidie materies ex nemoribus ad remos, atque alia conficienda convehitur; tormenta bellica expediuntur; tormentarius pulvis, ceteraque instrumenta militiæ jam comparata sunt. At questuosissima toto Turcarum imperio commercia a Venetis haberi solita objiciuntur, ex quibus vectigalia Reipublicæ pendent, sine quibus bella administrari nequeunt. Quasi vero alia sit vectigalium, alia Reipublicæ ratio. Republica incolumi, publicæ, & privatae opes augentur, ac sustentantur; eadem labefactata, quæcumque cives ædificant, moliantur, navigant, cuncta eadem ruina convelluntur, ac corruunt. At ex Venetorum amicitia non parum utilitatis Suleimano accedit. Non inficior; dummodo suo arbitratu conditiones, ac leges pacis dicat; dummodo a reliquorum Principum societate abstractos, assiduo belli imminentis metu implici-
tos,

1538 *tos, paulatim viribus, ac pecunia exhaustos, opprimat. Sed, nondum inter Carolum, & Franciscum pace sancita, gliscen-
tibus animo veteribus odiis, nil egregii in communem hostem
ex fœdere proficisci poterit: immutato rerum statu, ad fœdus
percutiendum non adstringimur. Quis porro aut Romæ, aut
Venetiis id unquam objecit? quis ea conditione pacisci dicere
ausus est? Sed neque prorsus de concordia Principum spes ce-
cidere; adhuc res agitur; neque Pontifex, neque Respublica
pro communi bono quidquam prætermittit. An vero vires, ac
potentiam Cæsaris adeo imminutas censemus, ut ad utrumque
bellum gerendum, si ita opus sit, sufficere non possint? Id cum
multa, tum illud præcipue testatur, quod superioribus annis
Africanam expeditionem molitus, in Provinciam quoque cum
ingenti exercitu armatus penetravit. Sed vires hostium exag-
gerant; triremium, omnisque generis navigiorum numerum;
milites, atque in iis prætorianos, qui prima militiæ rudimen-
ta pueri acceperunt; equites, bellicos apparatus, ingentem argen-
ti vim. Numero certe, ac virium magnitudine præpotente cum
hoste nobis dimicandum est. At si summam earum rerum, quæ
a fœderatis in bellum conferendæ sunt, contrabamus, non in-
feriores, superiores fortasse hostibus inveniæmur. Verumtamen
navigiorum numero, pecunia præstent: rerumne maritimarum
peritia, ac virtute cum fœderatis erunt conferendi? quibus si
multitudinem demas, solidum quoque virtutem, ac fastum dem-
pseris. Qua enim in re adeo pollent, ut palmam nostris præ-
ripere audeant? Ducibusne? munitis oppidis, atque arcibus?
militari scientia, aut prudentia, in qua non minus bello,
quam pace excellere necesse est? Hæc nostris adeo suppetunt,
ut parva manu ingentes hostium catervas vincere, ac debella-
re possint. Quid, quod undique tota non modo Italia, sed uni-
versa fere Europa eximii duces, & rerum gestarum gloria in-
signes in voluntariam militiam se nomina daturus profitentur,
augustumque Crucis vexillum vestris auspiciis subsequuturos?
Tot, ac tam præclaras gerendarum rerum opportunitates ii
proterant, & corrumpunt, qui, fœdere relicto, dubiam pacem
sectantur; quos nec fides, nec Principum summo studio expe-
ctata societas, nec prævalido conatu, ac prope immensis sumpti-
bus coactæ vires commovent; qui iniquam pacem iusto bello*

anteponunt; quæque a seipsis, & christianæ reipublicæ proce-
ribus præsidia ad libertatem, ac decus tuendum petenda fo-
rent, ea in teterrimorum hostium fide sæpius summo damno,
& dedecore experta, ponunt; quos denique nulla ad præclara
facinora spes attollit, nulla animi virtus, & constantia ad
gloriam incitat. At vos, Patres optimi, quos Reipublicæ cura
solicitat, qui semel interpositam fidem nullo unquam casu fe-
fellistis, ambiguam, ac veluti veneno oblitam pacem abruite,
neve fallaci aura illecti, navim pelago committite, neu cuncto-
rum Christianorum, qui a vestris consiliis pendent, spem fru-
stremini. Aderit vobis Summus Pontifex; aderit Cæsar; pu-
gnabit una cum Germanis Ferdinandus frater: nemo, ut cre-
dibile est, non in hujus gloriæ partem adesse volet: piis, ac
religiosis votis aderit Deus immortalis, qui per tot sæculorum
continuum seriem Rempublicam nunquam non ex summis pe-
riculis eripuit; aliquando, imperiis, ac provinciis delatis, in-
signi gloria cumulavit. Quid igitur moramur? quid cuncta-
bundi hæsitamus? cur non statim, abjectis de pace consiliis,
fœdus, quo incolumitas nostra nititur, divina ope implorata,
non amplectimur.

Cornelii orationem Marcus Foscarus excepit, ac pro pace in
hanc sententiam loquutus fertur.

Oratio
Marci Fo-
scari.

Ea est humanarum rerum conditio, ut variis jactatæ casi-
bus non easdem semper sententias, non eadem consilia poscant;
ac nonnunquam usu venit, ut ii, qui nimium propriæ senten-
tiæ addicti inanem constantiæ laudem aucupantur, cum in ma-
gnas calamitates inciderint, tum seræ pœnitentiæ pœnas luant.
Itaque non modo Senatusconsulta in amplissimo hoc confesso af-
ferre, sed, nullam in partem inclinato animo, quæ e Republi-
ca sunt, audire, ac perpendere est opus; ne iis, qui opinione
aliqua imbuti hac accedunt, illud eveniat, quod iis accidere
solet, qui suffusis externo colore oculis intuentur, qui nihil sin-
cerum cernere; nullum de visis iudicium ferre valent. Nam
si rerum præsentem statum recta mentis acie circumspicere ve-
limus, non is mihi ejusmodi videtur, ut Suleimanum, pace
jam tertio oblata, ne responso quidem dignemur. Ut enim mul-
ta in bellum a nobis comparata sint, quæ, si alium hostem ha-
beremus, haud exiguum nobis spem prosperi eventus facerent:

1538 *iis cum hostibus dimicandum est, quibus neque terrestres copiae, neque classes deesse possunt, cum immenso fere terrarum spatio dominantur; Asia omnis in illorum potestate sit; Africa fere tota pareat; neque exigua Europae parte potiantur. Fœderi vero, quo tantopere multi innituntur, quamvis non parum tribuam, attamen certum in eo rebus nostris praesidium collocare non ausim; cum ea sit societatum ratio, ut variis rerum eventibus interturbari, ac praepediri queant; atque alii saepius sociorum fines, animos, & vires in diversa trahant; ac dum quisque suis rebus consulit, commune bonum negligatur; subsidia neque paria, neque eodem tempore, uti constitutum est submittantur; inde suspiciones; animorum alienationes; ex his dissidia; ex dissidiis denique leges fœderum violatae ac desertae: qui minores reliquis ad obsistendum vires asferre possunt, praedae loco non hostibus modo, verum etiam sociis fuere. His fit, ut mente concipere nequeam, cur, abjectis pacis consiliis, in difficillimum bellum, quo nullum Respublica gravius, ac periculosius suscipere potest, ruere velimus. Venetae ditiones in vicies centena millia passuum longitudinem protensae, Turcis finitimae sunt; neque certo in quam regionem hostis irrupturus sit, sciri potest: Corcyramne iterum invadat; Cretamne; Cyprum; Peloponnesi urbes; an Epirum; an Dalmatiam bello adoriturus sit. Hinc vobis immensi, ac prope incredibiles sumptus impendent; ingenti militum, triremium, bellicorum apparatum numero opus est. Neque interea minus de terrestri imperio cogitandum, nisi aditum hostibus in Carnos, ac Forojulienses relinquere velitis; qui patrum, atque avorum memoria eam regionem direptione, incendiis, captivitate, omni-que ærumnarum genere affecerunt. Hinc posteaquam Turcarum potentia adeo excrevit, ut pares cum illis Respublica vires conferre non posset, pacem bello antetulit, quam per triginta septem atque amplius annos a Bajazetis bello studiose coluit. Inde publicarum, ac privatarum opum incrementa fluxere, quibus haec urbs aquis circumsepta, maritimis innutrita negotiis, mirum in modum floruit, atque Europae Principum conspirationes eximia virtute depulit; terrestre imperium omne fere amissum brevi recuperavit; cum in diuturni, & gravissimi belli sumptus abunde pecunia ex vectigalibus collecta*

suppeteret, commeatus non deessent, quinqueremium navigatio per omnes mediterranei maris oras non intermitteretur: eadem rerum facies; nihil imminutus, aut deformatus civitatis status videretur. Cum superioribus annis bellum cum Cesare, ac Ferdinando Respublica gereret, Suleimani in Austriam adventus impetus illorum avertit. Eadem tempestate cum tormentarii pulveris, & frumenti inopia laboraretur, cum nullibi asportandi facultas esset, Byzantio annona, ac pulvis sulphureus convectus est. Hi vobis fructus ex pace extitere. Contra vero vix enumerare possim, quot incommoda, quot damna, quot calamitates Turcico bello impliciti pertuleritis. Memoremne, quæ Mahemetis tempore contingere? Cum impetum potentissimi hostis a cunctis deserti sustinere nequiremus, Eubœam amisimus, pacis inde prope certæ spes oblata fuit, legatique Nicolaus Caucus, & Franciscus Capellius ob id Byzantium missi; sed ineunda concordie rationes cum non essent expeditæ, tunc infecta re, mox interposito paucorum annorum spatium, ultro repetita pax multo sanguine, Epiri urbe, Scodra, alia loca ne memorem, nostris majoribus stetit. Percurramne bella cum Bajazete gesta? qui, quod Respublica Comitem Joannem Cernovicchium in suam clientelam recepisset, hostis effectus, universam Dalmatiam fœde vastavit; Naupactum occupavit; in Carnos penetravit: Tiliavento, & Sontio trajectis, usque ad Tarvisinos montes hostes pervenere, ex quibus urbis hujus situm contemplati sunt: neque hic malorum finis; Methone amissa, Pylus, atque alia Peloponnesi oppida erepta. Anno vero millesimo quingentesimo, a nostris Cephalenia, & Leucade captis, ut concordia ini-retur, Leucas restituta est. Neque adhuc ea tempestate tot regnorum, & provinciarum accessionibus Ottomanicum imperium excreverat: non Syria subacta, non Aegyptus debellata, non Pannoniæ præcipuæ urbes occupatæ; non denique Persidis pars Sopho adempta, quibus adeo ingentes vires Turcis accessere, ut, nisi nosmetipsos decipere velimus, fateri necesse sit, nimium dispares nos ad certandum cum hoste esse, vixque fœderata cunctorum Christianorum Principum arma illorum impetus tuto excipere posse: præsertim cum is rerum status existat, ut, conventu dimisso, de pace nihil sperandum sit, sed acrior in dies inter

Fran-

1538

Franciscum Regem, & Caesarem pugna instet, atque hoc quidquid est temporis, quo arma conquiescere deberent, ad illa vehementiori cum impetu movenda vim attulisse videatur. Quae igitur hactenus ad ingens bellum suscipiendum jacta initia sunt? Dissunctae sociorum vires; in novas caedes, & cruorem propensa intestina dissidia; argenti summa inopia; ad ducenta aureorum millia in singulos menses insumenda non suffectura; publicae opes superioribus bellis attritae; ex sacerdotiorum decumis vix triginta aureorum millia annua colliguntur. Hostis contra aliorum bellorum curis solutus, in hoc unum adnixus; classis jam in Hellesponti faucibus parata, atque instructa, quamprimum, ut fertur, Cretae insulam petitura. Haecine foederis auspicia? haecine egregia, & certa subsidia, quibus incolumitas, ac libertas Reipublicae nitatur? Haud ambiguis periculis objicimur; hostis arma in nos tantum intenduntur: patent universae Venetae ditiones Turcarum incursum, quae reliquis Principibus pro tutissimo propugnaculo sunt: neque iisdem periculis; neque pari fortuna socii in foedus coeunt. Caesar tot curis distentus, Gallico bello lacesitus, regnandi inexplibili cupidine ardens, ac tantum de re vestra, quantum sua intersit, sollicitus, vestri imperii accessiones, atque incrementa parum leto animo excepturus. De Andrea vero Auria eloquarne, an sileam? cui uti summo foederis praefecto rerum omnium pondus incumbit? qui insito in nomen Venetum odio, arrogantia, ac fastu ad res vestras potius labefactandas, quam augendas natus, factusque videtur? Ut enim reliqua praeteream, ab hoc uno alia discite. Superiore anno, cum omnis retinenda Corcyrae spes in consociandis classibus sita videretur, vestris literis, Pontificis adhortationibus, legati Hispani precibus retineri non potuit, quin, abjectis de conjunctione consiliis, Genuam contenderet. Verum, ut iis, quae Cornelius objecit, paucis occurram; ea mihi duobus in primis contineri videntur, metu ne fidem deseruisse videamur, ne Principum in nos animos concitemus, cunctorumque Christianorum invidia laboremus; spe, qua tantum sibi nonnulli de foedere pollicentur, ut victoriam de hoste prope se habere in manibus jactent. Sed acrior metus nos sollicitare debet, dum ingenti potentia subnixum hostem; dum res nostras, ac sociorum dispicimus, atque

illud in mentem venit, quod a Cæsare dictum ad nos perlatum est : hoc anno nil hostile aggredi per socios licere ; ac rursus quod Pontifex perloquutus fertur, sine pace inter Cæsarem, & Regem nil egregii in commune bonum confici posse. At nondum obsignatis fœderis conditionibus, quis juste violatam a Republica fidem conqueratur ? præsertim cum omnes de concordia cum hoste ineunda rationes rejicere ; neque Pontifex ; neque Cæsar ipse probarit. Sed illud veremur, ne posthac duriores ad socia cum Republica arma conjungenda Principes experiamur. Quasi vero, oppresso ab hoste, atque occupato Veneto imperio, non eadem calamitas ad ipsos pervasura sit. Metus profecto iste ad societatem semper cum vobis ineundam suasor, atque impulsor erit. At timent nonnulli, pacem cum hoste infidam, ac minime diuturnam fore ; ad fallendum dolos, atque insidias strui. Arbitramine, ni sibi amicam Rempublicam Suleimanus cuperet, ab eo toties vobis pacem oblatam ? Fato quodam, & casu suscepta adversus vos arma recondere optat ; unus illi juratus hostis Cæsar est ; cum hoc tantum illi de imperio, ac gloria certamen. Brevi admodum pace utemur. Quis affirmat, cum per triginta septem annos pacem cum Turca habuerimus ? quis porro exili futurorum eventuum ambiguitate sibi ad certos præsentium rerum fructus capeffendos aditum præcludat ? De metu dictum est. Spes accendit animos, & ad præclara queque obeunda generosos impetus addit. Utinam vero eo statu res essent, ut alacri animo justa pro pietate, ac religione arma induti, præscam gloriam æmulari possemus : quis non summo studio justum in bellum incitaretur ? Sed ita res se habent, ut magno pietatis loco ducendum sit, si a vestris regionibus, urribus, oppidis, innoxiiis populis, imminentis belli impetum avertere potueritis. Censeo itaque, cunctatione aliqua in fœderis conditionibus subscribendo utendum esse ; interea de pace cum Suleimano agendum, atque æquas illius rationes ambiguo, incerto, ac periculoso bello anteferendas esse.

Præter Cornelium, & Foscarum pro utraque parte clarissimi ætate, ac rerum usu præstantes viri disseruere : pro fœdere Aloysius Raynerius, Gabriel Maurus, Matthæus Dandulus, Antonius Lauretanus, Joannes Franciscus Baduarius, Franciscus

1538

Decretum
de fœdere
contra Tur-
cas inuen-
do.

Barbarus, Pandulphus Maurocenus, Jacobus Justinianus, Leonardus Haimus : pro pace Thomas Mocenicus, Aloysius Gradonicus, Marcus Antonius Grimanus, Philippus Tronus, Joannes Delphinus, Franciscus Donatus, Victor Grimanus : ejusdem quoque sententiæ Andreas Gritus Princeps erat, cui præter in Republica administranda prudentiam, Turcicarum rerum cognitio, atque usus magnum auctoritatis pondus addebant. Tandem iij. kalend. februarii, cum in suffragia ad mediam noctem itum esset, duobus ea vicit sententia, qua, pace rejecta, in fœderis conditiones subscriberetur. Kal. februarii coactō Senatu, singulæ fœderis conditiones confirmatæ fuere; quarum summa hæc fuit. Nempe

Fœderis cō-
ditiones.

Fœdus, ac societas pro rebus communibus tuendis, atque hostibus invadendis, adversus Suleimanum Turcarum Regem a Paulo III. Pontifice Maximo, Carolo V. Imperatore, Venetorum Republica iniretur. Bellum autem his opibus administraretur : triremibus ducentis, armatis navibus centum, quinquaginta peditum millibus; nimirum viginti Italarum; totidem Germanorum; decem Hispanorum; quatuor millibus ac quingentis in Sequanorum morem, instructis, equitibus; his tormentorum bellicorum, pulveris sulphurei, atque aliorum apparatus vis adjiceretur: quæ omnia singulis annis veris æquinoctio in promptu essent.

Pontifex triginta sex triremes, Cæsar octogintaduas, totidem Veneti instruerent, ut ducentarum numerus efficeretur: Pontifici triremes fabrefactas, armamentisque omnibus adornatas Venetus daret: Cæsar onerarias naves militarem in morem instructas, ad commeatus, pedestresque copias convehendas suppeditaret, ea conditione, ut, rationibus subductis, sociorum sumptus æquarentur, ac Venetis ea argenti vis penderetur, quam in triremibus supra octoginta duas instruendis insumpsissent. Totius impensæ ratio hunc in modum inter Principes distribueretur. Sextam Pontifex, ternas Cæsar, binas Respublica solveret; frumenta, & commeatus ex sociorum regionibus asportandi, æquo pretio persoluto, absque vectigali, atque portorio singulis facultas esset.

Societati Ferdinandus Rex Romanorum, cujus se vadem Cæsar præstaret, adungeretur, hac lege, ut collectis copiis, a

Pan-

Pannoniæ finibus Turcas aggrediretur : eadem quoque Franciscus Galliarum Rex contineretur , cui præcellus , atque honorificus in fœdere locus relinqueretur : Pontifex , quantas ille in bellum vires collaturus esset , decerneret , quæ supra fœderatas essent . Principibus vero Italis , si in idem fœdus coire vellent , quotam quisque partem persolveret , cum Pontifex , declarasset , tantumdem reliquis pro portione decederet .

In id sedulo , atque enixe Pontifex incumberet , ut Poloniæ Regem , & alios Christianorum Principes eodem societatis jure vinciret .

Si qua inter fœderatos controversia suboriretur , de ea sententiam ferret .

Classis imperium , maritimarumque rerum cura penes Andream Auriam foret .

Si qua terrestris expeditio fieret , imperium apud Franciscum Mariam Feltrium , Urbini Ducem , resideret .

Hæc summa capitum fuit , quibus Romam transmissis , ad VI. idus februarii in Vaticano probatis , fœdus firmatum est ; ad stipulantibus pro Cæsare Joanne Manrico Anguillario ; pro Veneto Senatu Marco Antonio Contareno legatis , universo Cardinalium Collegio adsentiente . Seorsim de iis , quæ bello parta forent , decretum : *Quæ in fœderatorum alicujus potestate fuissent , statim illis traderentur : Byzantium , quæque ad imperium , sive ad regnum Neapolitanum loca spectarent , ea Cæsaris essent : iis , quæ olim a Venetis possessa fuerant , exceptis ; Auone , ac Neocastro adjectis : Rhodus Hierosolymitanæ religioni accederet : insignis aliqua regio , aut provincia in Apostolicæ Sedis jus concederet : reliquis in quibus nullum jus fœderatis fuisset , juxta impensæ portionem , quisque potiretur .* Fœdere icto , ingens in Senatu de administrando bello sollicitudo ; ad Cæsarem statim in Hispaniam datæ literæ , quibus de inita societate certior fieret , petereturque , ut Andream Auriam Messanam , Antonium Auriam in Cretam proficisci juberet , ut conjunctis viribus cum nostris hosti ingruenti obsisterent , atque egregium aliquod facinus adversus Turcas aggredirentur . Ut in partem laborum , ac societatis Henricus Angliæ Rex ascisceretur , enixe laboratum ; nihilque a Hieronymo Zuccato , a Reipublicæ secretis viro , prætermisum est , ut illum ad iusta cum

Fœderati , ut Angliæ Rex ad fœdus ascisceretur , nuntius .

1538 reliquis arma induenda impelleret. Verum ab eo, vel quia in fanciendo foedere nulla facta mentio fuisset, vel quod nimiam Cæsaris potentiam suspectam haberet, nihil impetrari potuit; immo Zuccato introducto, mirari, inquit, hæc a se Senatum petere, qui paulo antea Vicetiae a Pontifice Concilium indici passus esset, neque ullam illius in percutiendo foedere rationem! habuisset: ceterum vaticinari, ad eandem pacem, atque concordiam cum Suleimano Senatum reditum.

*Francisci
Regis orator
ad Venetos.*

*Rhodesii
Gallia Regis
ordinarii
legati
apud Venetos
officium.*

Neque minorem ob initam a Venetis societatem Galli molestiam cepisse videbantur: nam cum per eos dies e Gallica nobilitate vir Venetias accessisset, ut Regis nomine de dimisso conventu, ac de propenso illius in pacem animo Patres doceret, simulque Regis ad conciliandam cum Suleimano Rempubicam operam detulisset; addiderat, Regi foedus minime probari, illudque, vel ingravescente Pontificis ætate, vel ob Cæsaris bello impliciti incerta subsidia periculis obnoxium censere. Mox, Senatusconsulto de foedere confecto, ad Patrum Collegium reversus, acriter conquestus est; adversus Regem foedus initum fuisse; illum, undique collectis auxiliis, omni aliarum rerum posthabita ratione, se, suaque defensorum. His Rhodensis ordinarj legatus addidit: bellum Regi, licet taceat, a Republica indictum videri; nihil sibi, nisi discessum, superesse. Ad hæc Princeps: Foedus in communem hostem, non in Regem, quem summo studio, atque observantia Republica coleret, ictum. Tum a Senatu de singulari illius in Rempubicam studio gratiæ actæ; subiectumque, summis votis pacem inter Regem, ac Cæsarem optare, ut magnanimus Princeps, atque ad summum christianæ reipublicæ decus ortus, viribus præpotentis, & nobilissimi regni in egregium hoc opus intenderet: de more tandem donatus a Senatu dimissus est.

In Cæsare quoque ambiguus in difficillimo bello gerendo animus videbatur: modo bello Gallico detineri, quin totis viribus adversus communem hostem uteretur; nonnunquam hoc anno pro defensione tantum laborandum; sequenti, comparatis, atque apprimè instructis viribus, hostes in eorum ditionibus laceffendos. Joanni Antonio Venerio quoque significandum curaverat, adeo se proclinato in Rempubicam animo esse, ut, de

pace

pace cum Galliarum Rege firmanda spe abjecta , gravi , ac periculoso bello Rempublicam implicitam , & ne quid sibi adversum accideret , timentem , ad concordiam cum Turcis adhortaturus esset . Attamen hæc omnia Senatus ardor vincebat , atque in eo , quod semel sancitum fuerat , constans adeo , & ardens studium extabat , ut nihil , quod in belli usus opportunum , aut necessarium esset , prætermitteretur . Placebat in primis Andreæ Grito Principi , ut Andreas Auria , atque Urbinas convenirent , ut , de belli consiliis , ac rationibus inter se collatis sententiis , differerent ; latumque ab illo , ac sex viris de ea re ad Senatum est . Contra Marcus Minius , Consilii Sapiens , differuit : ex illorum colloquio nihil , quod communibus rebus conducere , expectari posse ; bellicæ virtutis æmulatione dissentientes duces , veluti fomite addito , acrius exarsuros ; cum præsertim Urbinas Auria primas partes minime concederet : inde mora , & cunctatione præsentem rebus opem poscentibus , hoste , ut ferebatur , Cretam invasuro , subsidia defutura . Ad hæc Princeps , *opportunum* , inquit , *tempus esse , quo de bello administrando , ac de iis , quæ obijci possent impedimenta , disceptaretur ; ne tum ancipiti , atque inani consilio , cum rerum gerendarum tempus instaret , de iis agendum foret : his , quæ difficillima se se offerunt initio , discussis , atque animadversis , maturam opem afferri posse ; in medio rerum cursu singulis obviam ire , cunctis adesse , neque temporis , neque virium esse : infelici eventu ad Abdum commissum prælium testari , in quo dissentientes Petiliani , ac Liviani sententiæ exitiosam , & funestam cladem Reipublicæ intulere : neque rem tanti operis esse , quin cito expediri posset , ac bellum firmiori , & certiori ratione gestum exiguam banc cunctationem compensaret : optima mente Urbinatem esse ; neque verendum , ne in publici boni gratiam privatos affectus , & similitates minime comprimeret .* Senatui rem in aliud tempus rejicere placuit . Deinde Vincentio Capellio , classis imperatori designato , vexillum solemniter ex prisca consuetudine , inter missarum sacra , consuetis ceremoniis , delatum est : quo accepto , statim ad classem profectus est . Vincentio Fideli a secretis , ut Mediolano Genuam peteret , iussu , ut Andream Auriam ad classem quamprimum educendam impelleret ; Antonium Auriam in Cretam statim con-

*Vincentio
Capellio vexillum im-
peraterium
delatum .
Vincentius
Fidelis a
Senatu ad
Auriam mis-
sus .*

1538
*Triremium
 Dalmatarum
 instructio.*

tendere curaret. Triremes ad classis supplementum in Dalmatia instructæ: in Pharo, & Arbæ insulis una; Abfori, & Creptæ altera; Tragurii itidem alia: singularum suis civibus præfectura commissa: in Epiro quoque Versacius clarus vir triremem sibi depoposcit, aliis in supplementum remiges dare pollicitus. Binæ a Fossæ Clodiæ incolis, quibus Veneti trierarchi præessent, tributæ fuerunt.

*Chariadenus a Suleimano in
 Luphtibeji
 locum suffectus.*

*Chariadenus Aegæum
 ingreditur
 & ditiones
 Venetas diripit.*

*Hieronymi
 Memmi
 Scythi &
 Scopeli præ-
 zoris vir-
 tus.*

*Hieronymus Mem-
 mus a præ-
 diarii occi-
 ditur.*

*Chariadenus Scy-
 zhum &
 Scopelon
 deditio-
 recipit, &
 Memmi cæ-
 dis reos ob-
 truncari
 mandat.*

Suleimanus interea, lustratis copiis, adornata classe, martio mense exeunte, terrestri itinere cum exercitu Byzantio movit; Luphtibejo maritima præfectura exuto, atque in Macedoniam ablegato, Chariadenum suffecit, cunctisque maritimis rebus, & expeditionibus præfectum solvere quamprimum iussit: quæ Venetis in Aegæo mari superessent, ea incenderet, ac diriperet; mox in Cretam cursum intenderet, incolas, omnemque regionem quotquot posset damnis, cladibusque contereret. Aheneobarbus igitur cum centum, & viginti triremibus Aegæum ingressus, quæ militum libidini, ac furori superfuerant, extremis quibusque crudelitatis, atque avaritiæ exemplis afflixit. Scythro capta, & deleta, Franciscum Cornelium, qui pro Republica magistratum gerebat, captivitate affecit: a Meliis, & Haxiis tributo accepto, Scyatum, ac Scopelon parvas, insulas, alteram duo & viginti, alteram duodecim passuum millium circuitu, aggreditur. Iis Hieronymus Memmus præerat, qui natura loci fretus, quod situ eminentiori, prærupto, ac difficili loco arx inerat, quæ sustinere aliquamdiu impetus hostium posse videretur, parvam manum præsidiariorum militum, atque incolas ad arma capienda, & ad patriam tutandam persuaferat. Ii primum hostium incursum fortiter tulere, in quo strenue dimicans Memmus sagitta ictus decumbere in lectulo coactus fuit. Inde restincta pugnandi laude, de deditioe a flagitiosis hominibus (fraudene, an ignavia incertum) consilia agitata, qui, ne, conjuratione detecta, supremi supplicii genere afficerentur, horrendum facinus ausi, prætorium adiere, Memmumque decumbentem contrucidavere. Mox facinore vulgato, in magna omnium trepidatione, ac tumultu, hostibus fœdibus in arcem pertractis, turpem deditioem fecere. Facti indignitate Chariadenus, barbarus licet, ac Veneto nomini infensus, adeo commotus est, ut tanti criminis reos, & fontes statim ob-

obtruncari mandaverit, ut iustas iniqui facti, ac meritas poenas luerent.

Aegæo direptionibus, & cladibus emenso, Chariadenus in Cretam iter direxit. Cum summa auctoritate, atque imperio Joannes Maurus insulæ, ut diximus, præerat. Is de Chariadeni adventu certior factus, quæcumque ad Creticum regnum defendendum spectarent, ea summo studio, pari virtute confecerat; cives, atque incolas suasionibus illexerat, urbes, atque oppida præfidiis muniverat, agrestibus hominibus privilegiis donatis, æreque publico obstrictis, in militiam nomina dantibus, solutis, triremes nonnullas armari jusserat; magno mortalium numero ex agris, atque pagis evocato, præfidia auxerat; loca, quibus aditus hosti pateret, occupari mandaverat. Et in his exequendis veteris coloniæ Venetæ nobilium, atque illorum, qui beneficii jure Principi obstricti sunt, sedula virtus, & ardens in Rempubicam studium extitit, ut Caliergorum gens, nobilitate, divitiis, atque auctoritate in Creta potens, supra vigintiquinque hominum millia brevi coegerit. His comparatis, hostis adventum, magna spe rerum bene gerendarum subnixa, præstolabantur; qui Cyamo promontorio (*Spatæ caput* a nautis hodie vocatur) superato, qua septemtrionem vergit, insulam prætervectus, usque ad Rhythymnam pervenit. Ibi cum aliquantisper, veluti urbem oppugnaturus, substitisset, ac bellicorum tormentorum, quæ e moenibus fiebat, displosione, non parum læderetur, in Amphimalum portum, qui hodie *Suda* dicitur, se recepit; a cujus ingressu, quod nondum promontorium in faucibus munitum esset, prohiberi non poterat. Ibi militibus in terram expositis, prædabundus excurrere hostis cœpit, & Cydonem usque, quæ *Canea* hodie nuncupatur, pervenit. Ea urbs situs opportunitate, portu, civium numero inter præcipuas Cretæ censetur: arte ea tempestate parum munita, quod propugnacula, quæ ad austrum extruebantur, minime perfecta forent; ad occidentem solem vetusta moenia, & parum valida, nullo fere in loco fossis egestis, apparebant. Andreas Gritus Cydoni præerat; mille circiter Itali pedites, Græcorum haud exigua manus urbis in præsidio erant; qui hostes nullo ordine, nullis munitionibus, aut propugnaculis tectos subire conspicati, undique e moenibus majoribus, ac

*Ioannis
Mauri ad
Cretam pro-
pugnandam
sedulitas.*

*Chariade-
nus Amphi-
malum por-
tum ingre-
ditur, mili-
tes in Creta
exponit.*

1538

*Turca ab
Andrea
Grizo, Cy-
donia præ-
fecto, pro-
figari.*

minoribus tormentis displofis, Italicae duæ cohortes, eruptione facta, perturbatos hostes aggressæ, in fugam cum ingenti cæde conjecere. Eandem fortunam subiere, qui prædæ intenti longius a litotibus processerant, ab incolis aut interfecti, aut præcipites fugæ dare se coacti, ut tandem, multis suorum amissis, Chariadenus receptui cecinerit, ac reliquis, triremes ut conscenderent, jussis, spe frustratus, inceptum deseruerit. Pulsus Aheneobarbus, ut quoquo pacto illata sibi a nostris damna ulcisceretur; in orientale insulæ latus, cui Samonium promontorium nomen indit, conversus, centum triremes in Cyteum, tenue satis oppidum, misit; quod cum desertum invenisset, nonnullis sublatis bellicis tormentis, ac sulphurei pulveris cadis, agris vastatis, Turcicae feritatis quæcumque hostes pertransiere, vestigiis relictis, ne a Vincentio Capellio, quem jam Corcyram pervenisse, Cretensibusque opem brevi laturum ferebatur, ad certamen ineundum Chariadenus cogeretur, e Cretensibus litoribus abscedens, Eubœam versus iter flexit.

*Venotorum
consilia de
bello admini-
strando.*

Dum Venetorum ditiones oppugnantur, incenduntur, ac diripiuntur, quidnam de bello administrando Vincentio Capellio imperatori mandaretur, sedulo, & accurate disceptabatur. Classe Turcica in Adriaticum sinum penetrante, anteverteretne Capellius, an a tergo insequeretur; illo maritimarum virium, quod præ ceteris maxime optandum erat, conjunctionem impediri; hoc indefensas eas omnes oras, ac regiones, quæ Adriatico mari alluuntur, hosti relinqui videbatur. Collegii Patres scribendum Capellio censuere, ut hostibus in Adriaticum irrumpentibus, in Illyrico iis, quæ sibi viderentur, præsidiis relictis, ultra Corcyram ad populos in fide retinendos; hostium com meatus intercipientos; classem cum fœderatis jungendam se contineret: hostes vero altius sese in sinum inferentes insequutus, quam maximis posset detrimentis afficeret. Constantinus Priolus ordinum Sapiens, ut decernendi ea in re facultas imperatori permitteretur, suasit; eo in primis ductus, quod superiori anno cum Pesareus extra Adriaticum sinum commorari jussus fuisset, ex eo potissimum belli origo fluxisse videretur. *Varios adeo, atque incertos eventus esse, ut plerumque par-*

vis

vis successibus maximarum rerum momenta vertantur, quæ nullis humanæ prudentiæ viribus anticipari queunt: veteres Respublicas, quæ rerum gestarum gloria floruerant, bella ingenti cum virtute gesserant, ducibus summam administrandi belli permisisse; Romanos sæpius ea verba adjecisse: Viderent, ne quid Respublica detrimenti caperet; quibus in omnes casus intentos, ac providos duces facerent. Senatum perraro imperatoriam auctoritatem arctius adstringere solitum; cum fecisset, haud parva incommoda expertum: neque id temporum conditionem exposcere: commeatuum asportatione adversus fœderis conditiones a sociis interclusa, ut si classis nostra Turcicam insequeretur, annona fortasse laborandum esset; præeuntem ex urbe, atque aliis locis illi commeatus subministrari posse.

Contra dicebatur: magni referre, utrum in sinu Adriatico, an extra classis commoraretur, idque in earum rerum numero esse, quæ Senatusconsulto decernendæ essent; nec ex eo quidpiam de imperatoris auctoritate imminui: an vero hoc illi permittendum, quo potissimum imperii incolumitas niteretur? nam si antevertere hostes vellet, quonam illi tutus, nisi in hæc æstuaria, receptus esset? ubi navales turmæ domus invisendæ cupiditate, triremes defererent, reliqui commeatu insumendo urbem obsiderent; tot sumptus inutili desidia tererentur; cum parvis navigiis, non longis navibus, ob locorum situm, opus esset? Illyrici quin etiam, ac reliquos orientis populos, classe, unico belli præsidio, absente, animum desponsuros, hostis potentia perterrefactos, suis rebus consulturos: huc accedere, quod nostris in sinum Adriaticum se recipientibus, omnis de sociandis maritimis fœderatorum viribus spes abjiceretur, quo nihil vel ad potentiæ opinionem augendam, qua maxime bella administrantur, vel ad hostium impetus frangendos præstabilius effici posset: neque commeatuum inopiam pertimescendam, cum ex Creta, & Cypro ingens copia suppeditari possit; ac vix credibile esse, ut Cesareani ex Iapigia, & Campania annonam ad classem sublevandam comportari non sinerent. Quid vero ex ceteris rebus publicis peti exempla; cum illud constet, sæpius latissimam imperatorum dignitatem quibusdam veluti limitibus fuisse circumscriptam? sæpius nimia ducum au-
cto-

1538

Fortitate magna rebus publicis detrimenta illata esse ? Romanos luculentos harum rerum testes existere : majores nostros nullis coactam terminis magistratuum potentiam, uti nonnunquam reipublicæ labem injecturam, exborruisse : imperatoriam dignitatem, cujus summa est auctoritas, Senatus jussis, ac decretis temperasse. At mandatum id anno superiore : inde causas belli exortas. Quid vero aliud injungendum Pesareo erat, nisi ut, pace non adhuc ab hoste violata, præsertim cum ille Apuliam invasurus esset, extra sinum liberiori mari se contineret ? neque inde, sed aliis de causis ad bellum ventum esse.

Senatus decretum de mandatis Capellio mittendis.

Hæc cum in utramque partem adducerentur, frequens Senatus ex Collegiî Patrum sententia scribendum Capellio censuit : illud quoque adjectum, ut quamprimum se cum foederatis conjungeret ; cum pontificio, & Cæsareo imperatoribus de bello consiliis initis, quæ major pars statuisset, ea mature exqueretur. Novem ac quadraginta trirēmibus classis Veneta constabat, inter quas cum plures, navalibus sociis interitu absumptis, aut ægritudinibus confectis, ad munera maritima obeunda parum idoneæ essent, ut aliæ triginta militariter instruerentur, decretum : una & viginti leviores, tres nothæ, sex e majoribus, quibus præfectus a Senatu, quatuor librarum aurearum stipendio in mensem, tribueretur. Huic injunctum, ut Anconem ad quinque peditum millia, quæ in Pontificis, atque Urbinatis ditionibus conscribebantur, subducenda proficisceretur, quibus Illyrici, ac reliqua Reipublicæ maritima oppida firmarentur ; mox imperatori se adjungeret, quinqueremibus, ac nothis præesset. Statim vero quinqueremes lustratæ cum sexcentis peditibus in supplementum classi missis, e portu solverent.

Delectus militum a Venetiis in Piceno habitus.

Dum hæc agerentur, vario, ac dubio Marte in Reipublicæ ditionibus certabatur. In Peloponneso Cassinus præfectus, qui superiore anno Nauplio, atque Epidauro tentatis, sex passuum millibus Argis castra posuerat, anni initio Nauplium adortus, dispositis tormentis moenia coepit quatere ; quo propugnatoribus majorem terrorem incuteret, ad magistratum, ac populum literis scriptis, quibus ad deditionem, multis pollicitis præmiis, alliceret ; minas, & gravia quæque, ni mature se derent, comminatus. Verum ardens adeo voluntas, ac studium

Cassinus Nauplium aggreditur.

Subsidium Nauplium delatum.

dium cunctorum in propugnatione fuit, quod, & natura loci augebatur, & spe propinqui subsidii a classis Venetæ ducibus sustentabatur, ut, nullo responso Cassini literis dato, singulorum tuendæ urbis acrior cura animos sollicitaret: cum iiij. nonas februarii commeatum haud exigua vis, ducenti ac quinquaginta pedites sub præfecto Antonio Maria Tifernate supervenere. Mox iiij. nonas martii Augustinus Clusonius, militiæ præfectus, cum Joanne Antonio Roncone centum & quinquaginta viris militia claris, annona, ac bellicis apparatibus accessit. Is, Nauplio lustrato, & iis, quæ ad firmandum oppidum necessaria videbantur, dispositis, nihil, quod vel ad incolas defendendos, vel ad hostes oppugnandos spectaret, impiger, atque in omnem occasionem intentus, prætermittebat. Nam inter cetera cum nocte concubia irrumperere ex oppido in hostes decrevisset, trecentis instructis peditibus, quos albentes tunicas superindui jusserat, una cum Roncone urbe egressus, vix trecentos passus processerat, cum in hostium centum equites in insidiis delitescentes incidit; eos depugnans partim cecidit, partim in fugam conjecit: qua re Cassinus vehementer incensus, cum e Nauplio ducenti Itali pedites, Ronconio duce, ac sexaginta equites, quibus Victor Busichius præerat, una cum Clusonio aequatum exissent, quod in urbe aquæ penuria laboraretur, centum Turcis equitibus præmissis, qui statim pugnam capefferent, Cassinus, monte Divi Eliæ circumacto, cum equitibus mille supervenit. Nostri improvise advenientes hostes conspicati, cum tuto se recipere in urbem non possent, impetum exceperere, ac fortiter pugnando, moenia urbis subiere, acri adeo vi, & numero Turca ingruente, ut quadraginta nostrorum interficerentur, inter quos Ronconius fuit; ac Victor Busichius glande plumbea trajectus, intra paucos dies excessit. Clusonius cum intrepide hostes sustinisset, intra moenia cum reliquis se recepit. Turcarum circiter ducenti nostrorum virtute cecidere. Mox Cassinus, Palamida monte, qui Nauplio imminet, occupato, propugnaculis, ac munitionibus extructis, tormentis bellicis moenia verberare, & nostros ab urbis exitu prohibere coepit; ac iiij. nonas maji Argis cum exercitu (is præter peditatum trium millium equitum numero constabat) movens, ad Paleocastrum

1538

strum, quod duobus, & quingentis passuum millibus Nauplio distat, castris positis, arctiori obsidione urbem premere est adortus.

Eodem tempore in Illyrico vario rerum successu pugnabatur. Nam Franciscus Barbarus, equitum praefectus, Carinum hostium oppidum aggressus, duobus captis propugnaculis, Turcas se recipere in arcem coegerat; ad quam cum situ, ac munitione praevallidam expugnandam, majoribus viribus opus esset, suburbiis incensis, direpto agro, hostibus perterrefactis, ut per multos dies ab incurSIONIBUS abstinerent, Jaderam reversus est. Per eos dies Turcae ad viginti millia, ut ejus urbis oppugnationem tentarent, Cliunum convenere; ex iis peditum duo, quatuor equitum millia Nadinum, oppidum in Reipublicae finibus situm, adorti, certis conditionibus recepere; centum, ac quinquaginta milites, qui custodiae praerant, Jaderam se contulere. Ea in urbe cum pecunia in militum stipendia non suppeteret, ac tormentarius pulvis deficeret, & propugnaculum, quod *Pontonum* vocatur, fundamentorum angustia corruisset, Senatus argentum ad militaria stipendia persolvenda, atque ad urbem muniendam transmisit. Scodrae quoque Sangiacus cum quindecim hostium millibus Antibarim aggressus, in litore urbi propinquo castra posuit; sed a Nicolao Bondimerio sinus praefecto, atque a Capellio classis imperatore Antibarensis praesidio illato, Turcae, obsidione relicta, Olchinium perrexere: centum Illyrici, quinquaginta Carni equites subsidio missi. Verum hostes x. kal. maji Uranam, oppidum agri Jaderensis, cum sex peditum, & duorum equitum millibus aggressi, vi cepere: quo eventu nostri Acononam urbem, quod nullo munimento nixa hostibus pateret, deseruere. Inde ingens Jaderam, ac vicinas insulas terror occupavit, atque a Senatu, ut suppetias eorum afflictis rebus ferret, petiere. Pedites trecenti, ducenti equites subsidio missi: quindecim patritiae gentis, qui statim in Illyricum proficiscerentur, singulis triginta datis peditibus, creati; decem Jaderae custodiae, bini Sico, terni Ascrivio praessent; tridui ad profectionem spatium assignatum. Haud multo post copias adversus Sicenses hostes movere, cujus rei rumor cum in eam urbem pervenisset, omnes civitatis ordines in forum convenere,

*Nadinum a
Turcis cap-
tum.*

*Urania in
Turcarum
potestatem
pervenit.*

*Veneti pa-
tricii cum
militibus in
praesidium
Illyrici mis-
si.*

*Sicenses a
Turcis in-
vaduntur,
& eorum in
propugnando constan-
tia.*

nere,

nere, ac magno virtutis, summo in Rempublicam fidei exemplo, jurejurando, Cruci affixi Servatoris nostri imagine tacta, ad defendendam urbem, vel ad interitum usque se obstrinxere. Mox a magistratu, & Camillo Ursino literæ Venetias transmissæ, quibus pecuniam, milites, bellicos apparatus petebant: ni cito subveniretur, urbem magno in periculo versari. Subjecit Ursinus, hostibus Sicum obsidentibus, Spalatum deferere, Tragurium viribus augere, in Jadera sedem belli locare sibi in animo esse. His nuntiis Venetias allatis, ut summa cum auctoritate præfectus in Illyricum mitteretur, decretum est, qui Jaderæ se teneret; neque inde absque Senatus facultate discederet; centum octoginta aurei in singulos menses tributî.

His belli incommodis illud quoque ea tempestate accessisse videbatur, quod non idem civium ardor, non eadem in subeundis publicis muneribus alacritas cerneretur; quam difficillimis temporibus Respublica experta fuerat; cum nonnulli vel rerum difficultate deterriti, vel grave bellum pertæsi, minores periculis animos afferrent, publicaue sibi delata munera renuerent. Ea re cum mirum in modum Princeps angeretur, gravem in Senatu orationem habuit, qua cives ad pericula contemnenda, ad opem patriæ ferendam est cohortatus. *Mirari se, id temporibus istis contingere, quod alias nunquam accidisset. Quis enim, inquit, majorum nostrorum constantiam, atque in exantlandis pro patria laboribus, ac periculis concordēs spiritus unquam desideravit? Superioribus annis, cum terrestre imperium hostilibus armis quateretur, Patavio recepto, cum hostes in conspectum hujus urbis excurrerent; an restinctus civium ardor? an de pristina virtute aliquid remissum? Ingenui adolescentes, objectis pectoribus, Patavium adversus hostes tutati sunt; non labor cives deteruit; non pericula retardarunt; non hostis villas, ac vicina urbi tecta flammis absumens, fumo prope oculis injecto, terrorem incussit. Vetustiora bella recensentibus quis satis caritatem civium in patriam dignis laudibus efferre possit? quorum alii pecuniam; alii milites; alii vitam utro patriæ detulere. Et nunc eo ventum est, ut nonnulli ne pœnis quidem lege inflictis permoti Rempublicam capeßere velint; qui si majorum suorum*
egre-

Andrea
Grisi Ducis
oratio ad ei-
vium virtu-
tem excitā-
dam.

1538

egregia facta intuerentur, secumque ipsi reputarent, quam degeneres animos gererent, ex veterino tamquam expergefacti, nihil non pro ea patria auderent, ex qua libertatem, opes, avorum gloriam, ac denique vitam hausissent. Cur igitur cunctamini? cur difficillima, ac turbulenta hac tempestate patriae poscenti opem denegatis? Cum hoste acerrimo, & potentissimo bellum susceptum est; sociorum imparia auxilia experimur; mora res trahi animadvertimus, ut si a nobismet ipsis belli subsidia invicto animi robore non petamus, frustra aliorum opem imploremus. Capeffite Rempublicam, Patres optimi; unusquisque in commune hoc bonum incumbat, nitatur, insudet: qui consilio pollent, Reipublicae consulant; quibus pecuniae affluunt, affatim tribuant: omnes denique, si qua in re possint, Reipublicae opitulentur, ac vitam, si opus sit, libenter effundant. Hac Principe loquuto, Maphæus Michaelius, Nicolai filius, doctor, eques, & divi Marci procurator, cum ad Principis subsellium accessisset, illius suasionibus permotum se inquit, operam suam in Illyrico Reipublicae absque stipendio publico deferre. Gritus laudatum cum reliquis nominari præcepit. Verumtamen, suffragiis initis, Aloysius Baduarius, summus Illyrici præfectus renuntiatus, statim ex urbe proficisci iussus est. Provinciæ incolis, ut conjuges, liberos, atque opes Venetias transmitterent, permissum.

*Aloysius
Baduarius
summus Il-
lyrici Præ-
fectus.*

*Franciscus
Barbarus
& Paulus
Ursinus ad
Siciliam missi.*

Franciscus Barbarus, equitum præfectus, ad Sicum tuendum, & Paulus Ursinus cum centum ac quinquaginta peditibus missi sunt. Is cum Sicum pervenisset, Camilli Ursini patris mandato trufatiles molas, quæ in agris erant, destrui, & suburbia fatis ampla mille ac quingentis excipiendis accommodata, everti, & dirui mandavit. Hoc edicto magistratus, atque universa civitas adeo perturbata, & commota est, ut certos homines ad Ursinum mitteret, qui illum enixe rogarent, ne in sententia persisteret, neu funesto hoc, & miserabili facto urbem Veneto nomini addictam deformaret, atque immeritam plecteretur. Verum Marcus Antonius Priolus, triremis præfectus, quem antea Pefareus classis imperator summa cum auctoritate Sici reliquerat, nihil moratus, Ursini mandata est exequutus; neque tamen ea de re invidia caruit, quod privato in Sicensis odio atrocis edicti nimium diligens curator fuisset; qui ut ab iis regionibus

*Sicensium
suburbia a
Marco An-
tonio Pri-
olo diruta.*

bus amoveretur, civitas a Senatu petiit. Vincentii quoque Justiniani, trierarchi, qui Illyrici custodiæ præerat, literæ supervenere, quibus pessimo consilio diruta suburbia, structas munitiones, perperam regi civitatem significabat. Itaque Baduarius injungitur, ut, Jaderæ firmatis rebus, Sicum profectus, urbi, quammaxime posset, defendendæ prospiceret, Sicenses consolaretur, reficiendas molas frumentarias curaret, iis, qui suburbia incolebant, hortos nonnullos, atque alia loca, in quibus degere commode possent, concederet: Priolum Corcyram ad classis imperatorem proficisci juberet. Inter hæc hostes in Sicensem agrum ingressi, prædas agere, cuncta tanto terrore replere, ut milites Simonicum oppidum Veneriæ patritiæ gentis turpiter defererent. Ejus rei indignitate haud parum Venerii commoti, Illyricos milites intromisere, qui fortiter adeo invadentes Turcas sustinere, ut, illius potiundi spe amissa, ex iis locis discederent: in itinere Nadino centum, & quinquaginta peditibus, equitibusque centum, Urana totidem firmato, quadringentis ad limites militibus relictis, iter per Bosfinam in Pannoniam arripuere; ac ne Turcæ Aenona urbe a nostris deserta, potirentur, Camillus Urfinus eo cum militum præsidio se contulit.

Cum hostes, Illyrico relicto, Pannoniam versus iter direxissent, Urfinus ad Decemviros literas dedit, quibus, ne milites otio tabescerent, aliquid audendum, Obroatium, Nadinum, Uranam adoriri sibi in animo esse significabat; eandem provinciæ magistratuum mentem esse: quatuor peditum millia, quingentos equites in promptu se habere; hostes parvo numero longius abesse; Turcarum præsidia in illis locis exilia inveniri; his fretum prosperos rei eventus haud dubie sibi polliceri. Missis literis, neque Decemvirum voluntate expectata, mille ac quadringentis peditibus, atque equitum manu cum aliquot bellicis tormentis, Obroatium aggreditur; quassatis moenibus, per editas ruinas in arcem penetrat, trecentis oppidanis captis, oppido potitur. Haud multo post quinque Turcarum millia, ut suis rebus opem ferrent, supervenere. De hostium adventu Franciscus Barbarus, qui veniam abdicandi se magistratu a Patribus petierat, certior factus, ad Senatum scripsit; non modo uti præfectum equitum, sed privatum

*Obroatium
a Camillo
Urfino reci-
pitur.*

Rei-

1538

Reipublicæ operam navare velle. Manere in Illyrico iussus; duodecim aureorum millia mensuris stipendiis persolvendis convehi mandatum; neque ab hostibus, quod pluribus in locis distributi essent, quidquam nostri cum numero, ac robore, pedites, atque equites superiores essent, pertimescebant. Aloysius quoque Baduarius, ut hostes invaderentur, Patribus auctor erat, ne absque ullo fructu vigintiquinque aureorum millia alendis militibus, ac munitionibus erigendis in singulos menses infumerentur: otio obtundi militum spiritus, vividum virtutis decus elanguescere, nulla prædæ spe illectos discessum moliri; ac ni quamprimum in hostes ducerentur, abituros.

Constantinus Cavaccius Venetus a secretis in Bajoariam missus.

His accedebat, quod superioribus mensibus Constantinus Cavaccius, a secretis Senatus, in Bajoariam ad Germanos milites conscribendos missus esset. Nam cum Imperator quinque millium in inferiori Germania delectum haberet, ut decem millia, quæ partim pontificio, partim Veneto ære stipendia facerent, cogeret, iussus fuerat. Is statim collectos in Carnos miserat; priusquam viæ se committerent, cum certam illis vim argenti persoluturum spondidisset, neque solvendo esset; ut illorum querelis obviam iret, ne tumultuarentur veritus, a Ludovico Bajoariæ Duce duodenis florenorum millibus mutuo acceptis, illorum ardorem compescuit; qui quod inutiles bello quosdam adscribere militiæ noluisset, in ipsum furentes arma convertere, haud dubie, nisi nonnulli rei indignitate permoti restitissent, barbære interfecit. Et quoniam ad ea, quæ ab Ursino suggerebantur, conficienda copias augere in primis necessarium videbatur, an, Germanis peditibus in Illyricum evocatis, bellum administraretur, disceptatum est. Urbinatis ea erat sententia, ne aditus in Illyricum Germanis permitteretur; sed si quid moliri adversus Turcas placeret, res alterius gentis milite ageretur. Verum sua quidem sententia cunctandum esse, donec illi longius absentes oppugnatione aliqua implicarentur, neque Illyrici belli rumoribus in nosmet ipsos præpotentem hostem pertrahendum; interea Germanos dimittebat censere. Sed paulo post cum Patres Collegii adiisset, re maturius, inquit, perpensa, in Ursini descendisse sententiam, seque Senatu iubente, in Illyricum profecturum; decem peditum millia, præter eas copias, quæ in provincia essent, sex-

Urbinatis pollicita de Illyrico invadendo et protegendo.

sexcentos levioris armaturæ equites petere : ad hæc majora tormenta duodecim, minora decem atque octo, cum fossorum, ac lapicidarum numero, deposcere. Trina, Clissa, & Obroatio expugnatis, Dalmatiæ universam oram ab hostibus parvo sumptu tueri velle; quæ sane duorum mensium spatio se ad exitum perducturum pollicebatur. Sed non multis interjectis diebus, vel quod abhorrere omnes fere Senatores ab ea sententia intelligeret, vel quod majoribus, quam antea sibi persuaferat, difficultatibus implicitum negotium animadverteret, mutata sententia, Obroatium nuper occupatum summo studio conservandum, ac muniendum; Nadinum quoque, & Uranam tentanda affirmavit; ad ea conficienda Camillum Urfinum cum copiis, quæ apud ipsum erant, quingentis aliis adjectis peditibus, satis fore. Ceterum ad alia expugnanda oppida magnis com meatibus, quæ ægre comportari possent, opus esse; eos asservari terra, marique certis quibusdam locis oportere. De his cum agitatum inter præconsultores fuisset, ut Cavaccio scriberetur, ad Senatum tulere: Germanos, persolutis stipendiis, dimitteret; præfectis significaret, hostes eo anno Reipublicæ ditones minime invasuros, illorum opera opus non esse.

Unus Leonardus Haimus, Consilii Sapiens, Germanos non dimittendos, Turcarum in Illyrico loca oppugnanda esse censebat: Obroatio, inquit, *capto, hostes veritos, ne latius illud incendium pervagetur, tum ad illud recuperandum, tum ad alia, quæ in iis regionibus loca possiderent, tuenda, cum militum haud exigua manu venturos; auctis Germanorum Reipublicæ in Illyrico viribus, non modo illorum impetus reprimere, propria retinere; quæ adempta fuerint, recipere; sed etiam bona prosperi eventus spe, expeditionem moliri aliquam licere, ex qua uberrimus fructus promanaret. Quis enim absque iis oppidis, quæ in visceribus, ac prope in præcordiis Faderensium essent, satis tutam Faderam putaret; cum ex iis nullo negotio emissi milites prædas ex agris asportare, continenter obsidione premere civitatem possint? opportune id tempus accidisse, quo Turcæ suo discessu nobis tutum ad hæc perficienda aditum reliquissent: impensas non tanti fore, ut iis deterreamur; sexaginta aureorum millibus bimestre stipendium decem*

Oratio
Leonardi
Haimi.

1538

peditum millibus persolvi; viginti millia equitibus sufficere, ea omnia praesto esse. Contra vero dimissis Germanicis copiis, quae nunc in Illyrico essent, hostem sustineri non posse: nihil pertimescentem ad Obroatum oppugnandum venturum; inutili cunctatione, pravo consilio occasionem, quae benignius sese offerret, praetermitti, qua Illyrici provincia firmari possit: regio frumenti ferax, glebae ubertate fecunda, unde amplius vigintiquinque aureorum millium proventus extarent, Reipublicae adiacere, quo insularum, quae in Aegaeo amissae fuerant, damna compensarentur: neque tandem extremo loco ponendam esse, quae ex Germanorum missione genti iracundiae injuria inferretur, ad quam si insito quodam militum ardore ulciscendam raperetur, Carnorum agros direptionibus universos patere: aliis autem temporibus suam operam Reipublicae pernegaturos, non citra Bavariae Ducum molestiam, qui pecuniam mutuam dedissent, atque a Regis Galliarum stipendiis ad Rempublicam milites transfulissent. Haec ab Haimo differebantur.

*Oratio
Aloyfi
Gradonici.*

Aloyfius Gradonicus, Consilii Sapiens, rerum conditiones, aiebat, minime exposcere, ut hoc tempore haud exiguis sumptibus bellum in Illyricum adversus Turcas moveretur, atque curae, & cogitationes a classe, qua Reipublicae incolumitas nitebatur, abducerentur, in qua non tantum roboris, ac virium esset, quantum ad bellum sustinendum requiri videretur: milites ad paucitatem redactos, alios aegritudine correptos, alios inermes: foederatorum auxilia nondum in promptu esse; Pontificem ex triginta duabus triremibus vix quatuor ac viginti parum instructas habere; Carolum adhuc neque terra, neque mari quidquam aggressum esse: Cbariadenum contra, ingenti, atque instructissima classe Hellesponto egressum cuncta infesta habere; ubique caedibus, incendiis, direptionibus saevire. Cur igitur novo consilio, a quo Urbinas, summæ virtutis, ac rei militaris peritiæ imperator, aborreret. difficillimum Illyrico bellum susciperent? cum praesertim hostes cum exercitu in Pannoniam iter fecissent, atque Illyrici populis tandem respirandi facultatem dedissent. Laceaserentne hostem, atque abeuntem revocarent? illiusque arma, quae nuper experti fuerant, iterum in Illyrici intima loca elicerent, ac traberent? Scilicet duo parva oppidula tanti esse, ut exigua illorum

mer-

merces tot incommodis , ac periculis nobis constet ? Classis stipendiis persolvendis jam tempus adesse ; magnam pecuniæ vim in muniendis oppidis , atque arcibus impendi ; ingentem prædiciariorum militum numerum ali ; publicas , ac privatas opes exhauriri . Et jam , inquit , iniquo pondere soli premimur , ut si his quoque Germanus iste peditatus accedat , vel illum in Illyrico sustentare , vel in Pannoniam in Caesaris subsidium mittere cogemur : quorum illud Illyrici incolis molestum ; hoc pecunia laboranti Reipublicæ grave , atque intolerandum : errore propterea illos duci , qui ultro a Forjuli finibus in Dalmatiam , nisi forte multiplici stipendio allectos , venturos putarent ; domi potius mansuros , Venetaque stipendia opportunius expectaturos ; neque eam rem Bajoariæ Duces graviter laturos , quod Galliarum Regem , Republica haud dissentiente , sibi conciliare possent . His dictis , ut Germani dimitterentur , decretum est : Cavaccio primores illius gentis muneribus afficiendi , ut milites pacato itinere domum perducerent , facultas permissa . Sed nondum acceptis literis , Germani in seditionem versi Cavaccio obnunciarunt , ni sequentis diei initio dimidium menstrui stipendii persolveret , in Carnos exscensuros , nec , prius quam terna stipendia acciperent , discessuros . Cum ille pecuniæ inopia postulatis satisfacere non posset , captivum fecere . Nuntio hujus rei accepto , statim Forojulensi magistratui pecunia missa , atque ut transitu in Carnos , aditibus occupatis , intercluderentur , iustum est . Sed jam Cavaccius , pecunia inventa tumultu sedato , Germanos dimiserat .

Germani a Venetis dimittuntur .

Constantinus Cavaccius a Germanis capius .

Senatus decreta ad pecuniam colligendam .

Inde ad pecuniam in sumptus belli undique colligendam conversi Patres , tributo (*taxam* nostrates vocant) civitati imposito ; ut iis , qui pecuniam in ærarium conferrent , dum viverent , in singulos centenos annui quatuor & decem a quæstoribus urbanis persolverentur , decretum . Atque ut ex fisci debitoribus , unde ægre exigì pecunia poterat , certa argenti vis colligeretur , latum est ; ut quotidie nominibus viginti quinque ex urna sorte extractis , ii , qui plura suffragia supra dimidiam partem in Senatu tulissent , bonis , & corpore ad solutionem cogerentur . Tres insu-

1538
*Hieronymus
 Marcellus,
 Bernardus
 Maurus,
 Julius Con-
 tarenus pro-
 curatores
 creantur.*

*Venetis a
 Paulo Pon-
 tifice facul-
 tas tributa
 de pecuniis
 a sacerdoti-
 bus exigen-
 dis.*

per divi Marci procuratores, denis aureorum millibus a singulis mutuo datis, maioribus comitiis creati, Hieronymus Marcellus, Bernardus Maurus, Julius Contarenus. A Pontifice quoque flagitatum, ut tandem e sacerdotiorum opibus Reipublicæ in justum, ac pium bellum incumbenti subveniret. Ea de re Romæ sæpius actitatum fuerat; ac primum Pontifici, ut decumæ licerent; atque inde decemcentena aureorum millia exciperentur, placebat: deinde mutata sententia, ut in quinquennium ducenta aureorum millia ex sacerdotiorum decumis exigerentur, annuere videbatur. Verum cum res, vel Pontificis ingravescente ætate, vel naturali quadam ambigui illius animi cunctatione trahe-retur; tandem urgente Senatu, centum octoginta millia, quæ hoc anno perfolverentur, concessa.

*Nicolaus
 Theupulus
 & Marcus
 Antonius
 Cornelius
 gori ad Ni-
 ceam defi-
 gnati.*

Dum hæc in urbe intensissime fierent, Paulus Pontifex, qui superiori hyeme, ut Cæsar, & Galliarum Rex in colloquium venirent, enixe laboraverat, Niceam, Provinciæ urbem, Caroli Sabaudix Allobrogum Ducis, in qua a Principibus de pace ineunda, ac de bello adversus Turcas administrando ageretur, delegit. Bini a Senatu legati, qui Niceam proficiscerentur, creati, Nicolaus Theupulus doctor, Marcus Antonius Cornelius: iis mandatum, ut quibuscumque officiis possent, quo concordix aliqua ratio inter Carolum, ac Franciscum ini-retur, eniterentur; & quamprimum Andreæ Auriam Messanam proficisci Cæsar juberet, nostrisque se adjungeret; triremium, & navium promissa subsidia mitteret, vehementer contenderent. Non deerant, qui, Regum consilia ex insita humanis animis ambitione metiri assueti, dicerent, non in christianæ reipublicæ solidam gloriam, atque incrementum, sed in privatos Principum affectus hos labores insumptos; ac pudore quodam periclitantium christianarum rerum perfusos, ne notam neglectæ religionis subirent, ideo convenisse. Quæ enim pacis spes ex dissidentibus animis affulgeret, dum de Insubrum possessione, neutro concedente, tamdiu acriter dimicatum fuisset? Ut sibi Pontificem conciliarent, in colloquium descendisse: Cæsarem, ut justis de causis, ne Mediolanense imperium Regi concederet, palam, ac prope in totius Christiani orbis consensu se adductum profiteretur: Regem, ne
 jura,

jura, quæ in Insubribus ad se spectare contenderet, deseruisset; immo ut coram Cæsare tueri illa constanter videretur: neque vero Pontificem, in quo amplificandæ familiæ studium in dies haud obscuris argumentis augeretur, ætate adeo proVectum, Roma Niceam usque iter habiturum, nisi ingenti spe optati cujusdam præmii alliceretur. At ne Senatus communis pacis bono, quo in primis fœdus Christianorum Principum nitebatur, obstitisse existimaretur, legationem decreverat, licet Cæsareanam classẽ ad eum conventum, ne se Venetæ conjungeret, detinendam fore animadverteret.

*Marcus
Grimanus
Patriarcha
ad classẽ
& Pontifice
missus.*

Antequam Roma Pontifex discederet, Marcum Grimanum, Patriarcham Aquilejensem, legatum ad classẽ cum imperio misit; quadringentis ac sexaginta illi in singulos menses aureis tributis; centum millibus ad pontificias triremes instruendas Venetiis repositis; trium millium ex sacerdotiorum proveniuntibus in eos dispartiendi, qui in Turcica expeditione laborassent, facultate permessa. Duos quoque cardinalatus honore decoravit; alterum Brundusinum Archiepiscopum ex Aleandra familia, nuntii munere apud Rempublicam perfunctum, Metæ, Veneto oppidulo, ortum, ex imæ fortis conditione propria virtute ad illam dignitatem evectum; alterum vero ex sorore nepotem ex Sermonetta familia, annos sexdecim natum. Pridie idus maji Parmam ingressus, a duodecim Cardinalibus obviam euntibus, dominica die palmarum exceptus est; quibus de more in majori basilica consecratis, rosæ sacre munere, quod Pontifices tradere consueverunt, ecclesiam, in qua episcopatum, & legationem obierat, donavit. Placentiæ aliquamdiu substitit, quod Sabaudus illum in Niceæ arcem recipere nollet. Tandem cum Cæsar abnuentem Principem flexisset, Niceam perrexit; illi Sabaudus, arcis clavibus delatis, obvius fuit; sed ab ingressu quingenti præsidarii milites prohibuere, frustra Duce imperante, quod tenere se illam Principis filii nomine velle dicerent; ut Pontifex intra cœnobium se recipere cogeretur. In itinere, prius quam Niceam perveniret, Theupolus, & Cornelius legati Pontificem convenere, ac Senatus de pace inter Principes, & de classe conjungenda mandata exposuere. Pontifex, illorum animis ad spem erectis, nulla in re Reipublicæ defuturum pollicitus est.

1538

Paulus Pontifex
seorsim
cum Cæsare
& Franci-
sco Rege
convenit.
Conditiones
a Francisco
Rege Cæsari
propositæ.

Cæsar interea ab Hispania Aurianis triremibus in Herculis Monœci portum, qui hodie *Villafranca* dicitur, secundo navigationis cursu delatus est. Franciscus per Provinciam magno comitatu profectus, ad Villanovanum oppidum, ultra Varum amnem situm, terrestri itinere pervenit. Verum Pontifex, ut Principes in complexum, & colloquium in illius conspectum devenirent, impetrare non potuit; cum tamen utrique seorsim illum adeuntes, de more a Regibus honores deferri solitos exhibuissent. Actum in eo conventu de pace est: multa hinc atque inde agitata, ac proposita fuere. Trium optio Cæsari, quemadmodum alias, a Rege delata est: primum, ut sibi Mediolanense imperium traderetur; ipse contra quæcumque restituere deberet, ultro redderet; Insubrum arces per triennium in Caroli potestate essent, Rex Allobrogum oppidis potiretur: alterum, ut singuli in earum, quæ obtinerent, ditionum possessione permanerent: tertium, ne quidquam per annos viginti immutaretur, ut interea natorum ad feliciorum eventum conspirantibus animis, firmioribus concordia radicibus insisteret: Cæsare ex his, quod sibi videretur, amplectente, arma in communem hostem sumpturum, institutoque Concilio adversus Lutheranorum serpentes hæreses, quam posset, opem laturum. Carolus, ut ea, quæ, Madriti in Hispania sancita fuerant, perficerentur, postulabat: Mediolanensis imperii oppida triennio retinere, Allobrogum ditiones Principi restitui obnixè studebat. Inde multiplex dissensionum seges, ut Principum animi mutuis disceptationibus, atque altercationibus mirum in modum excandescerent. Pontifex interim adhortationibus modo hunc, modo illum orare; suadere, ne privatarum rerum rationibus periclitantem christianam rempublicam proderent. Caroli præconsultoribus solidis rationibus ostendere, Rege a fœdere Christianorum Principum abstracto, duplex Cæsari, atque utrumque difficillimum bellum, Gallicum alterum, alterum Turcicum gerendum esse; iis opes, ac vires, ut magnæ, & ingentes essent, pares non futuras. Regiis vero quot incrementa imperii, quot decora ex concordia Regi euentura essent, ob oculos objicere: indignum esse, victricia Gallorum arma, quæ olim in orientem usque Regum religione, ac virtute promota fuerint, angustis adeo terminis contineri,

ri,

ri, ut brevibus tanquam limitibus vires potentissimi regni 1538
circumscriberentur.

Neque cessabant Reipublicæ legati cum Cæsare agere, ne diutius moras trahendo Venetam Rempublicam acerrimorum hostium certo discrimini objiceret; præsertim cum per eos dies multis rumoribus vulgatum esset, Suleimanum terrestribus copiis in Carnos venturum; triremes centum, ac totidem myoparones in Adriaticum sinum missurum. At Cæsar magno se pacis desiderio flagrare ajebat; sed in Regem, quod res ad exitum non perduceretur, culpam conjiciens, ne Allobrogum Principis ditiones Regi relinqueret, detineri, ne inde ad Mediolanense imperium occupandum sibi gradum faceret. Tandem his conditionibus se ad pacem descensurum pollicebatur: ut Insubres triennio depositi loco in Ferdinandi Romanorum Regis potestate essent; quibus exactis, Gallo accederent; interea vero alicui ex Cardinalium Collegio mutuo consensu imperii Mediolanensis administratio traderetur; proventus, subductis expensis, Regis essent. Aurelianus Dux a Cæsare Insubrum titulos acciperet; statim illi Ferdinandi filia connubio jungeretur; donec ad duodecim annorum ætatem (novem enim nondum excefferat) perveniret, apud Reneam Ferrariæ Ducem, Aureliani amitam, moraretur: ad ea perficienda obsidem apud Rempublicam secundum Ferdinandi filium relicturum, ipsamque, & Pontificem, fore, ut a pactis non recederet, sponsores daturum: Neapolis, ac Siciliæ regna, omnesque sibi subjectas ditiones paratum se obstringere; vicies centena aureorum millia, & quot quot Regi placerent, vades præstaturum. Franciscus, ni statim Mediolanensi imperio potiretur, nullas pacis condiciones amplectebatur, neque inanis spei cunctatione præsentem concordiæ fructum amittere, neque adversus eos, quos amicos experiretur, bellum gerere, suis rebus conducere arbitrabatur. Itaque licet Pontifex, ut illius animum flecteret, atque his conditionibus ad pacem traheret, enixe contendisset; Gasparis quoque Contareni Cardinalis, viri auctoritate, & prudentia conspicui, suasiones accessissent, impetrari nihil potuit. Quocirca cum pacis spes omnino præcisæ viderentur, de induciis protrahendis actum est, quæ tandem, Pontifice auctore, in decem annos pactæ fuere.

Induciæ inter Cæsarem & Franciscum Regē.

1538

*Novaria a
Cæsare Pe-
tro Aloysio
Farnesio do-
no data.*

*Margareta
Cæsaris fi-
lia Octavio
Farnesio
nubit.*

*Paulus Pö-
tifex Cæsa-
reanis &
Gallicis tri-
remibus Ge-
nuam, &
Centumcel-
las convēbi-
tur.*

*Turcarū ob
inducias in-
ter Cæsare
& Gallia
Regem per-
turbatio.*

In eo conventu magnum quoque domesticis rebus Pontificis incrementum, ac decus accessit, cum Cæsar Novariam urbem Petro Aloysio Farnesio ejus filio dono dedisset; Margaretam quoque, nuper ex Alexandro Mediceo viduam, Octavio Farnesio, Pontificis nepoti, in matrimonium collocasset; hoc facto res Italicas confirmaturum se ratus. At Pontifex ut medium se inter summos Principes gereret, sex triremibus a Carolo, totidem a Francisco, ut Genuam se conferret, postulatis, a Cæsare deductus, Genuam viij. kal. julii pervenit: mox Cæsareanas triremes conscendens, Centumcellas delatus, inde Romam petiit. Ob pactas inter Cæsarem, ac Regem inducias, præclaræ ad res feliciter gerendas opportunitates offerre se videbantur; cunctorumque ingens cupido incesserat animos, ut fœderatorum conjunctæ classes egregium aliquid adversus hostes molirentur, quos haud parum commotos ea re constaret, quod Galliarum Rex illorum amicitiam deseruisse videretur; ut Galli, qui Byzantii morabantur, perterrefacti, ne sua bona a Turcis diriperentur, captivique fierent, summopere trepidarint, & Brancardo Gallicarum triremium præfecto scriberent, ut ex insula Chio, ubi cum classe commorabatur, abscedens, in occidentem cursum navigationis intenderet.

Quapropter antequam Cæsar Nicea discederet, Reipublicæ legati illum adeuntes, ut non ducum opera, sed ipse per se tantum bellum administraret, Senatus nomine sunt cohortati; illo præsentem, singulos de militari laude certantes, strenuam, atque egregiam operam christianæ reipublicæ navaturos; innumeros in diu optatam expeditionem proficiscentem subsequuturos; nihil illi vel ad gloriam illustrius, vel ad promerendum de christiana religione præstantius, vel ad sui nominis famam apud posteros propagandam opportunius evenire posse: sacra igitur arma indueret, & gladium, quo tot bella prospere confecerat, adversus acerrimos christianæ religionis hostes distringeret; quamprimum in Orientem ad certam victoriam maturandam properaret. Cæsar in hæc verba respondit: quæcumque pro imperii incolumitate, ac dignitate egisset, eadem ultro Reipublicæ se delaturum, cum illius res eodem, quo suas, loco haberet. His cum legatorum distineret animos, nec quidquam certi aut ab illo, aut a suis exprimi pos-

*Oratores
Veneti Cæ-
sarem ad
bellum per se
ipsum geren-
dam hortā-
tur.*

posset, Petrus Mocenicus, ordinarius orator, vereri se, inquit, ne Senatui his verbis minime satisfactum foret. Cornelius quoque, & Theupolus extra ordinem legati addidere, si hujusmodi responsum referendum esset, nullam molestiam illi exhibituros fuisse. Frequentibus hisce, ac sæpius repetitis legatorum postulatis commotus Cæsar, excandescere aliquantisper visus; sed paulo post cum æqua a se petere Senatum animadverteret, tandem, inquit, Andreæ Auriæ triremibus sibi redeunti in Hispaniam opus esse; itinere confecto, statim illum, ut foederatis se adjungeret, proficisci jussurum: interea Ferdinando Gonzagæ, ut cum triremibus, quæ Messanæ erant, armatisque navibus Venetæ classi se sociaret, injuncturum; quocirca summam auctoritatem classis Venetæ imperatori Senatus deferret, ne, conjunctis foederatorum viribus, rerum præclare gerendarum opportunitas elaberetur. Verum denuo colloquio cum legatis habito, ægre, ac difficulter aliquid eo anno perfici adversus hostes posse, cum jam media prope æstas esset, dislerebat; sequenti anno quæcumque ad expeditionem necessaria essent, mature comparari oportere; idque enixe adeo præstaturum, ut vere novo omnia in promptu forent, ipse mense martio Neapoli adesset. Addidit, e re communi esse, rursus de bello Turcico administrando agi, atque ita omnia compositum iri, ut minime ambigua victoria de hoste reportari posset. Ac tantum dicendo proventus fuerat, ut de Byzantio expugnando verba faceret: difficile haud esse unam, vel alteram, quæ ad Hellespontum sitæ sunt, arcium, quod parum munitæ, atque instructæ essent, consequi: æquum censere, se in expeditionem proficiscente, si aliqua molestia suis rebus inferretur, a foederatis opem ferri.

His intellectis, Capellio classis imperatori Senatus mandavit, ut, Auria ad classem accedente, una bellum administraret; neque ab illius consiliis, ut foederis conditionibus cautum fuerat, discederet; illo absente, ducibus, qui Cæsareanis triremibus præessent, consilia, ac decreta communicaret. Ceterum de novis conditionibus foederi adjiciendis plurimis difficultatibus implicitum negotium videbatur; plerisque his artibus Rempublicam adigi opinantibus, ut difficillimo, ac periculoso bello adeo distineretur, ut se inde explicare, at-

1538

*Venetorum
oratoris of-
ficia apud
Cæsarem.*

*Cæsaris re-
sponsum.*

*Mandata
Senatus ad
Capellium
classis impe-
ratorem.*

que

1538

que a Cæsaris societate, unde ad illum haud exigua commoda pervenirent, recedere non posset: jam ad mediam æstatem ventum esse, nihil adhuc ex iis, quæ pollicitus fuerat, Cæsarem præstitisse: verba Senatui dari, Hispanica jactatione mentes perstringi; Rempublicam, hoste in ejus ditionibus furente, immensa prope impensarum mole obrui. Cur enim ad nova foedera deveniendum esset? an aliquid ex iis, quæ pacta fuerant, fociis segnius cuncta obeuntibus, Rempublicam omis-
 sisse? Cur verborum disceptationibus, dum opportunitas pugnandi esset, tempus tererent, nisi ut negligentia, ac moræ excusationes prætexerent? Re itaque in Senatu agitata, Cæsari scribendum censuere, cur de novis conditionibus ageretur, nullam causam esse, cum superioris anni foedere satis rebus omnibus prospectum cautumque esset; ea, quibus tenerentur & hæcenus fecisse, & in posterum facturos: egregiam Cæsaris mentem de Turcica in sequentem annum expeditione probare; si quid, eo absente, hostile Galli in suis ditionibus molirentur, quæcumque possent, in illius, ac Ferdinandi fratris gratiam præstatu-
 ros. Eadem quoque Lopi Soriae, Cæsaris legato, Senatus significavit.

*Senatus ad
 Cæsarem li-
 teræ.*

*Cæsaris
 propositio-
 nes ad belli-
 cos appa-
 ratus augen-
 dos.*

At Carolus, anni præteriti foedere non omnibus provisum esse affirmabat: ut quinquaginta peditum millia conscriberentur, statutum fuisse; nunc sexaginta millium numerum requiri: centum naves sufficere tunc creditum; nunc ducentis opus esse: tunc de excipiendo, nunc de inferendo bello agi, quo hostes intra illorum imperii viscera aggredi oporteret, atque Byzantium petendum esset: his peragendis ingenti rerum omnium bellicarum apparatu, qui opportuno tempore in promptu foret, opus esse: quocirca hac in re denuo sententiam Senatus quamprimum exquirere; cunctationem nulli magis, quam Reipublicæ detrimento esse; cum Auria, se nondum in Hispaniam perducto, cum classe in orientem proficisci non posset. Legatoque in mandatis dedit, ne tabellarium, nisi cum Senatus decreto, ad se mitteret. Plura quoque addidit, quibus, quæcumque in præsentem annum ex foedere deberet, ea se cumulate præstitisse diceret; Mamertinas triremes, ac naves nostris consociari jussisse: ubi in Hispaniam delatus esset, Andream Auriam in orientem missurum; inducias, ut Pontifici,

ac Reipublicæ gratificaretur, in decennium sanxisse, ut reliquis solutus curis, sequenti anno in expeditionem Turcicam cunctos ingenii, ac virium nervos intenderet. Theupolo, & Cornelio in patriam revertentibus, voluptate se affici, inquit, quod gravissima hac de re Venetias reversi agere in Senatu possent: cujus mente cognita, quam in Hispania sextilem ad mensem expectaret, statim, aliis omnibus prætermisissis, totum in iis quamcelerrime expediendis, quæ ad bellum necessaria essent, futurum, ut februario mense cum ingenti omnium rerum apparatu proficisci in hostem posset. His ad Senatum delatis, quid repetitis Cæsaris postulatis responderetur consultum est. In diversas sententias Patres scindebantur; nonnullis ut in decem peditum millia, ultra summam debitam ex fœdere, conscribenda, centum naves, ac sex fœsorum millia cogenda, Senatus portionem impensæ polliceretur, placebat: aliis, ne certæ cuiuspiam rei præstandæ, uti antea responsum fuerat, obstringeretur, sed quidquid in Reipublicæ facultate situm esset, præstaturum promitteret, satius videbatur. Re perpenſa, atque disculſa, ex priori sententia Cæsari Senatus respondendum censuit. Qua ex re magna se voluptate affectum fuisse, haud obscure significavit; cum Petro Mocenico oratori, quæ sæpius antea fuerat proloquutus, persancte confirmaret, aperiente se vere, cum classe profecturum, eximium aliquod facinus ad totius christianæ reipublicæ commune bonum, ac decus animo agitantem, nulla pericula, nullos labores formidaturum. His a Mocenico Patribus significatis, ut Cæsaris animum confirmaret, atque ad apparatus belli perficiendos incitaret, & præclarum in rempublicam christianam studium extolleret, nullum officii genus a Senatu prætermissum est. Ceterum Joannes Antonius Venerius, qui per eos dies e Cæsareana legatione redierat, atque in Senatu, ut moris est, de rebus, a se gestis orationem habuerat; cum de profectioe Cæsaris in Turcas verba faceret, illo in expeditionem proficiscente, duplo majores sumptus infumendos disseruit, ad quos præstandos vix plurimum annorum spatium sufficeret, cum bellis præteritis attrita, ac debilitata vires adeo essent, ut impares ad immensam potentissimi hostis bellicam molem sustinendam cunctorum consensu viderentur: belli quoque Gallici nunquam suspicione

Senatus responsum.

1538

vacuum Cæsaris animum futurum; Rege nullis occupato, pace amplissimo regno florente, quod mari undique cinctum, Pyrenæis tantum montibus ab Hispania sejungeretur.

*Cæsaris &
Gallie Re-
ges mutui
congressus
ad Massi-
liam.*

Priusquam Cæsar discederet, ut Massiliæ subsisteret, illum invisendi causa, Rex rogavit; atque cum Lotharingiæ Cardinali, magno equitum Magistro, & aliis Principibus scapham ingressus, ad Cæsaris triremem, quæ ad Fossas Marianas supra Massiliam in anchoris stabat, se contulit. Ibi cum a Carolo perhumaniter exceptus fuisset, in mutuos amplexus summa benevolentiae significatione descendere. Paulo post cum Rex abiisset, parvum navigium Cæsar conscendens, ad oppidum accedens, obvios Regem, ac Reginam habuit; a Delphino, atque Aureliano Duce, Regis filiis, aliisque proceribus ad hospitium perductus est. Dies choreis, ac spectaculis insumpta, magnificentissimo dapum apparatu; Cæsare ad caput mensæ inter Regem, ac Reginam sororem confidente, convivium celebratum. Mane, sacris peractis, post epulas seorsim Principes duas horas mutuis colloquiis contrivere. Rex, anulo e digito detracto, qui adamantem oculi speciem præferentem, viginti millium aureorum pretio, continebat, Cæsarem donavit: ut illum, inquit, continenter gestando sui meminisset, constantis, atque infractæ fidei testem haberet. Cæsar monile, quod collo gestabat, Regi dono dedit. Hoc congressu, alternisque Regum benevoli animi significationibus, & mutuis colloquiis, vetera restincta odia, præteritorum certaminum funesta memoria pace, & concordia deleta videbatur, cum Cæsari controversias definiendas se permisissum Rex diceret; invicem se fovere, ac tegere foederis, atque amicitiae maximum fructum fore. Ceterum quod ad sacrum bellum spectaret, si qui Principes forent, qui ægre adversus religionis hostes arma caperent, amborum consociatis viribus, cum reliquis eandem fortunæ aleam subire coactum iri. Ad hæc Cæsar, per arbitros eas, quæ inter ipsos difficultates intercederent, dirimi oportere; quod vero ad Turcicam expeditionem attineret, bona spe esse, non vi, sed cohortationibus, atque exemplis cunctos christianæ reipublicæ proceres indissolubili concordiae nexu ad pium, justumque bellum suscipiendum incitaturum. Hæc an sincere, atque ex animo dicerentur, an

po-

potius (ut Regum abditi mentium recessus scrutari nequeunt) oblita , & operta simulatione tegerentur , ea , quæ postea consequuta sunt , patefecere . Cæsar a Provinciæ litoribus discedens , regiis triremibus aliquantisper comitantibus , Barchinonem perrexit , statimque iussit , Auriam in orientem navigationem intendere .

1538

Cæsar Barchinonē delatus Auriā in orientem contendere jubet .

Interea Grimanus , Aquilejensis Patriarcha , pontificiæ classis legatus , Venetias accesserat , lustratisque triremibus , ut se Capellio imperatori conjungeret , Corcyram petierat . Eodem quoque paulo post Ferdinandus Gonzaga , Urbinati gravi morbo laboranti , cui ex foedere summa militiæ præfectura commissa fuerat , a Cæsare suffectus , cum Cæsareanis triremibus pervenit , navibus ad milites , qui nondum omnes convenerant , asportandos relictis . Ac licet Auriæ adventum duces præstolarentur ; attamen ne inutili otio ad Corcyram sedentibus , ardor militum tepesceret , Venetæ , & pontificiæ classis imperatoribus aliquid adversus hostes moliri , in orientem pergere , illius ditiones adoriri opportunum videbatur : Gonzagæ nihil tentari absque majoribus navigiis placebat ; id neque tutum foederatorum rebus , neque e dignitate Cæsaris esse , ut exigua suarum virium parte expeditio aliqua fusciperetur . At Grimanus moræ impatiens , generoso animi impetu incitatus , cum desides , ac veluti torpore correptas foederatorum copias inspiceret , privato consilio aliquid se conficere posse ratus , Corcyra solvens cum triginta sex triremibus , Sibotam (hodie *Divi Nicolai de civitate* vocatur) contendit . Ibi cum a regionis incolis Nicopolim , oppidum in Actiaco promontorio ad Ambracii sinus fauces positum (*Prævesam* dictum) fere præsidio nudatum , negligenter custodiri intellexisset , spe bene rei gerendæ fretus , improvise adoriri statuit . Sexaginta fere passuum millia Ambracium sinum ambiunt ; ad illum aditus angustus , ac fere vadofus patet , quod Ambracii annis fabulosa materia intumescens , variis in locis soliditatem adepta sit , ut majora navigia ingressu penitus prohibeantur ; neque triremibus , nisi difficulter singulis quibusque introeuntibus , iter pateat . Igitur Grimanus ad Ambracii sinus fauces cum classe delatus est ; Antonius , & Christophorus Canales primi angustias superare aggressi , cum ab iis , qui arcu præerant bellica tor-

Marcus Grimanus , Pontificis legatus , & Ferdinādus Gonzaga Corcyra petunt .

Ferdinādus Gonzaga Urbinati ægrotanti summa in militiæ præfectura suffectus .

Marcus Grimanus Nicopolim aggredi statuit .

men-

1538

menta, ut nostris ingressum intercluderent, summo impetu disploderentur, retrocedere iussi fuere: mox navalibus focis, ac Epirotarum manu, una cum tormentis in terram expositis, instructis ordinibus, suburbia aggressus, occupavit, ac diripuit. Eodem tempore Paulus Justinianus praefectus audacter arctas fauces ingressus, reliquis triremibus dux itineris fuit, ut jam, occidente sole, intra sinum omnes, quamvis aliquot hostilium tormentorum pilas exceperant, irrumperent. Nocte proxima milites ad oppidum expugnandum se comparant; tumultuario opere, ut tecti moenia subire possent, munitiones erigunt; continenter e triremibus globi in oppidum, & ex oppido in triremes excutiebantur, quorum unius ictu Vincentii Maripetri trierarchi scapha depressa est. Bernardinus Londanus cum in prora, quo certo jactu majus tormentum dirigi in hostes posset, librandum curaret, pila ferrea pectore discerpto, dimidia pars extra triremem abrepta est. Idem fatum Abbas Divi Petri, Bononiensis, navis magister, ac nonnulli alii subiere. Inde se recipere triremibus coactis, oppidi oppugnatio in crastinum dilata: cum interea nostri, quos expositos in terram diximus, assidue hostes levioribus praeliis laceaserent. Grimanus, tribus e triremibus tormentis eductis, atque ab Alexandro Interamnate, peditum praefecto, ad quatiendum oppidum admotis, moenia verberari coepta; ipse solerti cura praesens urgere, atque militibus stimulos addere. Sed cum Nicopolitanae oppugnationis rumor circumjectas regiones pervagatus esset, conglobati hostes ad opem suis ferendam accurrere; equites, ac pedites, ingenti clamore edito, nostros aggressi, aliquot vulneratis, atque interfectis, inter quos Camillus e Fabriano oppido glande plumbea fauciatus est, reliquos ad triremes reverti coegere. Grimanus, desperata oppidi expugnatione, militibus, ac tormentis in triremes receptis, ex Ambra-cio sinu educta classe, Corcyram reversus est: si votis fortuna annuisset, egregii ausus laudem cumulatam relaturus; quamvis plerisque se carpendi occasionem praebuisse videretur, quod pedites, neglecto militaris disciplinae usu, expositos Turcis, qui equitatu maxime pollebant, objecisset, triremesque in angustum sinum, minime occupatis faucibus, haud exiguo, ut ab hostibus intercluderetur, periculo conjecisset. Verum Gri-

mani

Marcus
Grimanus
Corcyram
regreditur.

mani conatus saltem id præstitere, ut, eo sinu, ac litoribus exploratis, in aliud tempus meliori eventu illius oppidi, atque aliorum adjacentium aggrediendi tutus aditus patefieret, hosteque ad anchoras stante, ex propinquo conspecto, nobili reportandæ victoriæ viam aperuisset.

Namque Chariadenus, cum pontificias triremes Ambracium sinum ingressas intellexisset, eo statim cum tota classe intendit, ut intersepto arcto sinus aditu, illas opprimeret. De illius itinere cum nostri, qui Corcyra se tenebant, per exploratores certiores facti, ad Prævesam jam substituisse cognovissent, variæ ducum sententiæ erant. Nonnulli obviam Auriæ, qui ex Hispania in Siciliam pervenerat, Messanam usque eundem censebant: alii a Corcyra non discedendum, sed Auriam, qui brevi se venturum polliceretur, expectandum, ne Corcyra insula, Adriaticique sinus custodia, quod non absque magno Venetarum rerum detrimento fieret, deserta videretur. Dum consulendo in ancipiti nostri versantur, tandem viij. idus septembris cum una & quinquaginta triremibus Auria supervenit, nonnullis, ut a piratis maria tuta redderentur, in Hispaniæ litoribus relictis: aliquot etiam in Africam, ad Tuneto, & Guletæ subsidia importanda, quod Turcas, atque Arabes ea oppida invasuros percrebuisse, dimissis. Postera die cum classium imperatores convenissent, de bello administrando dictis sententiis, differuere. Ferdinandus Gonzaga, exposito in terram milite, ac machinis, Nicopolim oppidum expugnandum existimabat; illo expugnato, in promontorio, & dirutorum mœnium ruinis collocatis tormentis, exitu hostes prohiberi, atque universam classem intercipi posse; eoque magis quod navim onerariam saxorum ingenti pondere onustam deprimere in ipsis faucibus liceret. Ac ut id facilius consequeretur, tres galeones innumera prope tormentorum vi instructos sinus angustis adversos constituendos in anchoris censebat, ut Chariadenum evadere in altum contendentem, ingens globorum procella eodem tempore ex magnis illis navibus excussa prosterneret, ac demergeret.

Gonzagæ consilium minime Auriæ probabatur, quod exponere in terram milites, atque hostibus, qui equitatu præsertim maxime possent, objicere tutum non arbitraretur; ne, si quid

gra-

Chariadenus ad Ambracium sinum cum classe contendit.

Andreas Auriæ ad Corcyram adventus.

Ducum federatorum consilia de bello administrando.

1538 gravius illis contigisset, onerariæ naves militari præsidio destitutæ hostibus prædæ essent; aut tempestate oborta, uti plerumque autumnii tempore contingere solet, si naves in altum vela dare, & triremes se ex scopuloso litore subducere cogerentur, qui in terram exscendissent milites, comneatuum inopia deserti, ab hoste undique pressi, miserrimo leti genere occumberent. Quocirca, nisi hostis extra sinum ad certamen ineundum elici posset, utilius censere, Leucade superata, in Corinthiacum sinum proficisci, ubi & Naupacti expugnandi, & universæ illius oræ, quæ usque ad Peloponnesi isthmum pertinet, nostris vastandæ, ac diripiendæ haud contemnenda facultas esset. Aheneobarbum quoque vel periculo, vel timore adductum ex Ambracio sinu in altum se provecturum, & pugnam conferendi facultatem facturum. Auria sententiæ Grimanus, & Capellius accessere; cum mari potius, quam terra rem cum hostibus gerendam arbitrarentur, devictisque ac profligatis maritimo prælio hostibus, patratum jam bellum fore animadverterent.

*Pontificis
triremium
præfetti.*

Constabat fœderatorum classis centum triginta quatuor triremibus, triginta militariter instructis navibus; duos quoque insignes galeones aderant. Onerariis navibus Francus Auria, Andrea gentilis, ac propinquus, præerat. Ex iis quatuordecim Alexandro Bondimerio, galeonis præfecto, parere iussæ; hæ in fronte positæ primam aciem constituebant. Grimanus, Aquilejensis Patriarcha, primam triremium aciem ductabat; postremam Capellius, classis Venetæ imperator; Andreas Auria, & Ferdinandus Gonzaga mediam tenere. Septem ac viginti triremes pontificiæ censebantur: præfectorum nomina ne ingrato silentio premantur, apponam: fuere hi Paulus Justinianus, vir maritimis rebus a teneris annis adfuetus, cui classis pontificiæ præfectura demandata fuerat; Victor Superantius, Joannes Gritus, Christophorus Canalis, Aloysius Raymondus, Jacobus Priolus, Aloysius Justinianus, Antonius Canalis, Vincentius Maripetrus, Augustinus Contarenus, e Veneta nobilitate patritii; Abbas Bibiena, Abbas Divi Petri, Franciscus Benedictus, Alexander Rojus, Petrus Cephalus, Marcus Hadertinus, Jacobus Seletus, Victor Petretinus, Aloysius Rosa, Franciscus Bonaldus, Thomas Rhodiginus;

nus; ad hæc Bernardinus Londonus, qui tormento excusso interfectus occubuit. His omnibus Marcus Grimanus, Aquilejensis Antistes, instructissima omni bellico apparatu triremi imperabat; cui binæ aliæ adjunctæ erant, quemadmodum Justiniano præfecto totidem, e damnatorum numero cunctæ instructæ. Andree Aurie aciem duæ ac viginti illius triremes, sexque Antonii Aurie conficiebant. In Ferdinandi Gonzagæ acie quatuor illi additæ triremes continebantur, Monæci duæ, Terranovana duæ, quatuor Hierosolymitanæ religionis, totidem Anguillariæ Comitæ, Neapolitanæ quinque: hæ omnes quadraginta novem numero erant.

*Hispanorum
triremes.*

In Capellii acie numerabantur Franciscus Paschalicus, Alexander Contarenus, classis legatus; duo Francisci Zeni, senior alter, alter junior; Vitus Civranus, Aurelius Bragadenus, Dominicus Priolus, Joannes Baptista Capellius, Jacobus Antonius Maurus, Michael Grimanus, Hieronymus Contarenus, Petrus Bembus, Bartholomæus Georgius, Antonius Canalis, Zacharias Maurocenus, Hieronymus Michaelius, Donatus Cornelius, Joannes Baptista Georgius, Marcus Carolus Contarenus, Marcus Barbarus, Hieronymus Zannius, Marcus ac Jacobus Quirini, Sigismundus Contarenus, Jacobus Antonius Salomonius, Dominicus Michaelius, Andreas Pisanus, Paulus Diedus, Thomas Superantius, Jacobus Maripetrus, Laurentius Donatus, Daniel Quirinus, Franciscus Mocenicus, Fantinus Pisanus, Paulus Georgius, Franciscus Gritus; Cretenfes triremes duodecim, quibus trierarchi præerant ex ea colonia Veneti patritii, Petrus & Alexander Boni, Nicolaus Mutacius, Jacobus & Antonius Danduli, Nicolaus Zenus, Nicolaus & Joannes Corneli, Bernardinus & Antonius Polani, Maphæus Calergius, ex nobili Cretenfi familia nobilitate Veneta a Republica donatus; atque Antonius Condoratus Cretenfis. Illyricæ undecim accedebant, quibus imperabant Antonius Zarotus eques, Georgius Sicensis, Georgius Pajensis, Joannes Crepsanus, Lucas Dracus Ascrivienfis, Franciscus Palatinus, Antonius Vitalis Pharenfes, Christophorus e Dominis Arbenfis, Joannes Cicuta Veglensis, Tryphon a Barcia, Michael Cipicus Traguriensis. Navium onerariarum partem alteram Francus Auria ductabat, quæ Galeone, ac viginti sex navibus constabat; alteram Alexander Bondimerius ingentis Rei-

*Venetarum
triremium,
præfecti.*

1538

publicæ Galeonis & navium præfectus, in qua etiam magnum navigium, cui *Barcia* cognomen inditum fuerat, Nicolao Trivisano præfecto, atque undecim onerariæ naves Venetæ, quatuordecim Cæsareanæ censebantur: ad hæc septem aliæ aderant, com meatibus, atque omni genere militarium apparatusum instructæ. Complures his adjiciebantur biremes, myoparones, celoces, atque alia minora navigia, quæ Corcyræ classi se adjunxerant, ac voluntariorum militum haud exiguum numerum continebant, ut si exacte omnes recenserentur, ducentorum & quinquaginta navigiorum numerum explerent.

Classis Corcyra solvens cum ad Communiciæ portum aliquantisper substitisset, Leucadem versus iter arripuit. Hostes, qui cum classe in Ambracio sinu degebant, nostros Corcyra solvisse, atque in se cursum navigationis intendere per speculatorias biremes certiores facti, inopinato eventu perculsi, in consilio capiendo ancipites erant: exirentne ex Ambracio sinu, nostrisque pugnandi copiam facerent; an prælium detrectarent. Qui tutiora consilia amplectebantur, e statione minime recedendum ajebant, quæ & Prævesæ oppido, & faucium angustis tuta redderetur, atque ex propinquis regionibus com meatibus uberrime confluentibus, percommoda existeret: interim, Christianorum classe vel autumnali tempestate oborta, vel aliis difficultatibus pressa, abeunte, liberum, atque expeditum iter futurum. Sed plerisque barbarico fastu, ac superbia elatis, minime ferendum videbatur, ab iis hostibus, quibus, ut ajebant, semper arma sua gravia, & formidolosa fuerant, ac fuga salutem petere assuetis, terrifica ostentatione clausos portu teneri: itaque statim exeundum, & prælium cum hoste censerendum; incolumitatem, ac decus non ab incertis, & meticulosis consiliis, sed ab impavidis ausibus petenda. Quis enim diu tutam in eo sinu contineri posse classem certo sibi polliceretur? An non hostes, illorum ignavia conspecta, adoriri, atque oppugnare in portu possent, quo loco neque militum virtute, neque præfectorum disciplina, atque imperio aliquid egregii efficeretur? Chariadenus, quamvis animum intrepidum, ac secundis fortunæ successibus gloriæ avidum, audacia promptum gereret, attamen foederatorum classis

numero, atque apparatu haud parum commovebatur, ac præter morem ambiguis jactari sententiis videbatur; ut eunuchum quendam, qui ei comes a Rege datus fuerat, palam illum acerbis salibus perstrinxisse, atque acrioribus verbis objurgasse ferant, quod provocantibus hostibus, & in prælium elicientibus, ignava cunctatione portu se contineret, ac Suleimani potentissimi Regis gloriam foeda timoris, desidiaque labe aspergeret, cujus aliquando Byzantii poenas daturus esset. His vocibus incitatus Aheneobarbus e sinu exire, atque cum nostris configere statuit, veritus, ne, prælium se detrectante, æmulis, quos multos Byzantii habebat, illum apud Regem carpendi, & in ejus exitium conspirandi occasio præberetur; cum præsertim ex Corcyra expeditione superiori anno parum feliciter suscepta, atque administrata, magnam sibi apud omnes invidiam conflasset. Itaque ex Ambracio sinu classem educere, nostrisque pugnandi copiam facere decrevit.

Erant illi octoginta septem triremes, biremes rostratae ferme triginta; præterea biremes, & myoparones tot aderant, ut centum ac quinquaginta navigiorum numerum conficerent: robur, ac vis in triremibus, quibus nostros superabat, sita erat, ut si absque onerariis navibus cum foederatis dimicandum foret, non exigua victoriae spes adesse videretur. Cum igitur in altum evadere, atque in conspectum christianæ classis prodire statuisset, triremes quinquaginta ad tentandos, atque explorandos foederatorum ducum animos, ipse mox cum reliquis subsequuturus, præmisit, ut de numero, & acierum ordine, quo christiana classis incederet, edoctus tutiora, atque expeditiora consilia gerendæ rei caperet. Nostri, qui Leucadem versus iter habebant, ab iis, qui in summis malis, & carchesiis navium erant, de hostium egressu admoniti, ad Ambracii sinus fauces contendere. Atque navigatione immutata, primum aciei locum Capellius, Venetus imperator, obtinuit, Grimano Patriarchæ postremus obvenit. Capellius e longinquo triremes Turcarum conspiciens, vehementiori nixu remige contendente, in hostes invehitur; majoribusque in ipsos excussis tormentis, adeo celeriter se recipere coegit, ut triremibus certatim sinus faucibus, quo se periculo eximerent, ingredi conantibus, perturbatis ordinibus, nihil ex disciplina militari administraretur:

1538

Aheneobarbi consilium de prælio committendo.

Turca ad conspectum christiana classis in Ambracii sinum se recipiunt.

1538

cum obversis puppibus, tormentorum nostrorum ictibus paterent, neque loci angustia aut sibi invicem auxilio esse, aut a reliqua classe, quæ sinu continebatur, subsidia mitti possent. Id cum Auria, qui mediam aciem tenebat, animadvertisset, propius se in hostes intulit; qua ex re cunctorum ad præclaram a fortuna proterendi hostis oblatam opportunitatem erectis animis, quidnam ipse moliretur, attentissime circumspiciebatur; cum ad arctos sinus aditus accursurus videretur, ut perturbatos, atque incompósitos hostes cum reliquis foederatis adortus, reditu intercluderet; ac globorum procella a tergo, atque a lateribus obrueret, & in ipso sinu deleret. Verum cum in conspectum hostium venisset, præter omnium spem, statim gravibus propositis pœnis, triremes se recipere jussit, classemque omnem ad Leucadis insulæ promontorium, quod *Ducatum* vocant, coegit, non sine omnium querelis, turpibusque in Auriam maledictis, ac probris, quod vel ignavo, vel maligno consilio eximiam profligandi hostis occasionem, quæ jam prope manibus teneretur, elabi permisisset.

*Andreas
Auria spem
maximam vi-
ctoriæ adi-
piscendæ
amiserit.*

Leucade denuo exquisitis ducum sententiis, nonnulli cum triremium manu Naupactum oppugnandum censebant, ut, educto ex angustis hoste, libero mari confligeretur. Alii quamprimum Nicopolim redeundum arbitrabantur: nihil movente Turca, oppidi expugnationem tentandam; vel, pugnandi facultate oblata, prælio decernendum. Igitur iij. kalend. octobris, nihil immutato acierum ordine, Leucade nostri solventes, in hostes prospero vento, navibus onerariis præmissis, iter intendunt. Dum hæc fierent, Chariadenus universam classem in apertum pelagus eduxerat, ea ratione instructam, ut mediam ipse aciem obtineret; dextrum cornu Tabaches, Salecus finistrum pari triremium numero ducerent. Secundo vento sese inferentem, nostri priusquam ad sinus fauces accessissent, adversus ipsos venientem conspexere. Tunc Auria ad reliquos classis imperatores conversus dixisse fertur: *Hostem jam e sinu, uti maxime optabamus, eduximus: in nobis certamen inire situm est: hoc momento omnis christianæ reipublicæ incolumitas, ac dignitas vertitur. Videte, ne in incertam fortunæ aleam classem non modo istam, verum foederatorum Principum decus, & salutem conjiciamus. Quo enim, tot navibus,*

ac triremibus amissis, confugiendum erit? quæ spes reficiendæ classis? quisnam currenti victoriæ frenum injiciet, ne universæ maritimæ oræ statim, cunctis destitutæ subsidiis, in hostium potestatem concedant, Hæc vero te, inquit, Capelli, eo magis dispicere, atque oculis subjicere oportet, quo tuæ Reipublicæ, de cujus imperio, ac libertate agitur, majora, & certiora pericula imminet. Ad ea Capellius, Injunctum sibi a Senatu, inquit, ut, pugnandi opportunitate oblata, cum hoste configaret: ab illius jussis se recedere minime posse: ingentes Deo immortalī, ac Cælitibus gratias agere, quod præclaram adeo naviter gerendæ rei occasionem obtulissent; egregios animorum impetus & pro reipublicæ christianæ gloria, ac salute susceptos conatus, cum optimo jure niterentur, optima in spe fortunatos, ac prosperos eventus non sine ingenti illorum gloria consequuturos: quod vero ad se spectaret, nulla pericula formidaturum, omnes labores fortiter, atque intrepido animo subiturum. Idem Grimani legati consilium, atque ardor erat. Auria, illorum auditis sententiis, Quod faustum, felixque sit, inquit, hostem, Deo favente, aggrediamur; ausus nostros fortuna secundet. Tunc vexilla ad prælium incundum tolli, atque explicari jussit, sua acie primos impetus in hostes se editurum pronuncians.

Ingentibus cunctorum plaufibus, ac summi gaudii significationibus prælii committendi signa excepta sunt, victoriæ spe sublatis animis, quam ut sibi haud ambiguum pollicerentur, tum foederata classis, militari disciplina instructa, amplitudine, atque apparatu terrifica, tum crebri de Turcarum virium imbecillitate nuntii efficiebant, ut illos inani ostentatione contentos pugnam non excepturos, sed in easdem fauces redituros crederetur. Itaque singuli ad pugnam se comparare, munera militaria strenue obire; duces adhortando, & suadendo incitare: Nunc opima hostium spolia, nunc militaria decora ob oculos ponere: hostes navigiorum numero, ac viribus, militum virtute nostris haud pares esse: jam quid possent satis patuisse, cum e faucibus Ambracii sinus egressi, perterrefacti, perturbatis ordinibus, conferti sese recepere: nullam illis spem, nisi in tuto ad suas regiones receptu esse: quod illis omnes virtutis nervos elideret, optatam, ac

*Fœderatorum
ducum de
certamine
incundo da-
cratum.*

1538

certam nobis prædā polliceretur : celeritate , atque ausu tantum opus esse : certa manere nunc præmia ; ad majora patrandā aditum aperiri , unde in omnem posteritatem immortalibus laudibus virtutis fama , atque pro christiana religione egregie facta concelebrarentur ; illorum vero , qui fortiter pugnando occumberent , animos ad beatas Cælitum sedes evoluturos . Primæ aciei locum a dextro latere , qua in altum mare expanditur , Auria delegit ; mediam Capellio attribuit ; Grimānum in subsidiis cum postrema locavit ; Francum Auriam , navium præfectum , triremes anteire , atque in eam partem , quo ventus ferret , obvertere puppes iussit , ut , eo impellente , adoriri hostes , ac tormentorum ictibus , antequam pugnam triremes capefferent , illorum acies perturbare posset , ac disjicere . In id quoque summo studio , atque acriter Turcæ intendebant , ut foederatorum classem prætervecti , ventum exciperent , & priores in nostros impetum facerent . Quod Auria animadvertens , suam aciem ad terram flexit , quo aditus ea parte hostibus intercluderetur . Verum confidente vento , tanta subito malacia , ac tranquillitas exitit , ut , ne a triremibus onerariæ sejungerentur , eas tarde , ac non absque difficultate remulco duci opus esset . Sed cum nihil ad pugnam incensis animis arduum videretur , magno nixu in hostium conspectum galeonem Venetum , ac barciam pertraxere , quæ navigia omni armamentorum genere referta , atque in primis magno tormentorum numero instructa , ad cunctos impetus hostium excipiendos pro fortissimo muro , & propugnaculo aderant .

Chariadenum foederatorum admirabili ordine classem adornatam , atque onerariarum robur in fronte locatum , secundo vento deferri conspicientem , ne cum majoribus navigiis dimicare cogeretur , veritum , quod nimis præpropere consilio e sinu egressus esset , poenituisse fertur : ingensque adeo timor universam Turcicam classem invaserat , ut complures Christicolis , qui misero servitio ad triremium transtra detinebantur , se , resque suas perquam demisse commendarent . Sed paulo post , pristino vividi spiritus impetu assurgente , cuncti strenui imperatoris officiis perfungi , se ad pugnam comparare , suos hortari , incendere , fructum victoriæ ostentare ; nunc minis terrendo , nunc præmia pollicendo , dimicandi ardorem injicere :

ho-

hostes vinci assuetos, acrem illorum impetum non expectaturos : certamen alacres inirent ; mortis timore , ut mos ferocis gentis est , abjecto , fortunatissimi , ac felicissimi Suleimani Regis auspiciis , atque ductu , veluti si præsens adesset , in hostes ruerent . Id porro consequi Aheneobarbus nitebatur , ut ultra Leucadis promontorium delatus , pugnam cum onerariis navibus vitaret , classequē circumducta , foederatos a tergo aggrediretur , qui , ne ab onerariis sejungerentur , ægre , ac difficulter loco moveri possent . Itaque adeo obstinata contentione hostes se invexere , ut prope litus adnavigantes , eam stationem , in quam se inferre , atque hosti eripere nostri decreverant , occuparent ; & ab onerariis navibus longius proVecti , ad prospectum foederatæ classis constituti , omnes ducum motus inspicere , & observarent , absque magnis navibus in prælium minime nostros descensuros rati .

Auria interim naves , cunctis subsequētib; triremibus , sinuosis flexibus circuendo , cunctorum mentes anxias suspensa expectatione detinebat ; ac jam illum , proris in hostes obversis , impetum facturum , & signa conferendæ pugnae editurum sperabant . Verum cum nimia mora , & cunctatione tempus tereretur , præclaraque egregie gerendæ rei opportunitas elaberetur , cunctis stupore , atque admiratione defixis , foederata classis fere immota stabat , labentis occasionis , sui imperatoris inertiae , hostium accuratæ contentionis otiosa contemplatrix . Id Capellius , & Grimanus imperatores cum ineundæ pugnae avidi ferre non possent , summis vocibus , ut a compluribus exaudirentur , inclamabant : *Jam satis mora temporis insumptum , ne quid reliquum erat , contereretur , ne prope certæ victoriæ spes desereretur .* Constat Capellium e sua puppi in scapham descendisse , ac inter triremes tortuoso ambitu deVectum , voce , vultu , nutibus nostros ad pugnam edendam inflammasse ; illius verba a cunctis ingenti applausu , non sine maximis audentis virtutis præconiis , excepta fuisse : ad prætoriam vero Auriae delatum , illum his verbis compellasse : *Quid moraris imperator ? cur hostes jam jam fugientes non invadimus ? nonne militum voces , cunctorumque pugnandi ardor ad prælium feliciter conferendum invitant ? Victoriā in manibus tene-*

Vincentii
Capellii
verba ad
Andream
Auriam .

1538

Vincentii
Capellii elo-
gium.

mus. Prima pericula, primos incursum in hostes deposco : signum ede pugnae. Simul fulgidum, quo indutus erat, thoraca pulsans, In hoc, inquit, ut minime degenerem Venetae Reipublicae imperatorem decet, aut gloriose vincam, aut victus pro patria, ac religione non inultus occumbam. Erat Capellius egregia corporis specie, cui senium (tertium enim ac septuagesimum annum agebat) nihil virium ademisse videbatur; animo vero intrepido, rerum maritimarum usu ea tempestate clarissimus, prudentiaeque, ac fortitudinis admirabili quodam temperamento admixtis, opinione apud omnes percelebris, quae suis consiliis, atque adhortationibus magnum auctoritatis pondus addebant. His cum militum pugnam deposcentium, geminatisque vocibus *Victoriam* inclamantium accederent, permotus Auria, ac veluti quodam verecundiae rubore perfusus, procedi jubet; ipse quoque cum ea, quam ductabat, acie movit: atque, onerariis praetervectis, propius se in hostes classis foederatorum intulit, qui obversis pelago proris, litora puppibus praetexebant. Tormenta utrinque, licet eminus, ingenti fragore multiplicatis ictibus displosa, ut jam coeptum praelium videretur; cum tamen triremes hinc, atque inde consisterent, neque ad pugnam cominus capeffendam incitarentur; siquidem Auriam ea spes remorabatur, quod perterrefactos hostes triremes relicturos, expositisque in terram militibus, fuga salutem quaesituros, incruentamque victoriam relaturum sibi persuaderet. Chariadenum vero justus timor, ne ulterius progrediretur, detinebat, quod galeonem, & barciam, fortissima Venetorum navigia, triremibus insistere animadverteret, verereturque, ne immanium tormentorum globis classis illius ordo, quo nihil aut decentius, aut firmitus excogitari poterat, perturbaretur, ac triremes ingenti illorum vi disjicerentur, & deprimerentur.

Andreas
Auria a
praelio con-
ferendo clas-
sem abdu-
cit.

Ceterum Auria cum aliquantisper in conspectu hostium fuisset, atque suis consiliis nusquam respondere fortunam animadvertisset, praelii se discrimini committere nolens, palam coepit se subducere. Inde hostibus increvit audacia; tantumque se intulerant, ut complures ex illorum triremibus prope galeonem, ac barciam accederent, quod ingenti sua mole minus expedite se recipere poterant; ac, pila ferrea in galeonem excussa, cum

tor-

tormentarii pulveris cadus ignem concepisset, nautis, & militibus magno in timore, & consternatione versantibus, Alexander Bondimerius, præfectus, militari virtute, ac prudentia, forti animo, atque in omnes eventus expedito, periculum discussit, & cunctos hortando, suadendo ad constantiam, & fortitudinem erexit; prudentique consilio, ne tunc tormenta in hostem torquerentur, iussit. Idem Nicolaus Trivisanus, barciæ præfectus, suis imperavit: subeuntes enim Turcas, tanquam rerum navalium peritissimi, expectabant, ut de repente favam omnis generis machinarum bellicarum procellam in ipsos effunderent. Neque eos opinio fefellit; nam hostes audaciores facti, cum intento remigio propius accessissent, gravi adeo glandium, & pilarum grandine perfusi sunt, ut, haud exiguo detrimento accepto, summa cum trepidatione se recipere cogerentur.

*Turce gravia damna
fœderatis
navibus inferunt.*

Eodem tempore hostes diversis in locis naves, ac nonnullas triremes, quæ pari celeritate reliquas insequi non potuerant, aggressi, pugnam edidere; nam in duas onerarias naves, quarum altera Buccanigra cum Hispanorum cohorte, altera Macinius Moncata Cantaber vehebatur, impetu facto, tormentorum dispendio ita petiere, ut incensis velis, fracto malo, Hispanis, & nautis compluribus interfectis, omnino perierint. Duæ præterea Venetæ commeatibus onustæ, dum acriter cum hoste dimicant, coniectis ignibus, paucis in scaphas desilientibus, aut ad socias naves adnatautibus, conflagrarunt. Binas triremes, Venetam unam, cui Franciscus Mocenicus, Thomæ filius, alteram pontificiam, cui Baptista Bibiena, vir sacratus, præerat, Salecus interceptit; quæ, omnibus fere nautis, ac militibus in pugna interfectis, in illius potestatem concessere: trierarchi fortiter dimicando occubuerunt. Aloysii quoque Figaroæ, Hispani, navis, licet suæ cohortis milites aliquantisper hostes sustinuis-
sent, capta est. Verum turbatis repente nubibus, euro flante, procella exorta, intendentibus se tenebris, majoribus expansis velis, ac dolonibus sublati, &, ne ab hostibus internosceretur, laternarum, quæ in prætoriarum puppibus præferri consuevere, luminibus extinctis, vehementius euro se incitante, classis Corcyram pervenit; at dissipatis adeo ordinibus, & cunctorum iusto potius dolore, quam metu fractis animis, ut a multis vi-

*Franciscus
Mocenicus
Baptista
Bibiens tri-
remes cap-
ta.*

*Fœderatis
classis Cor-
cyram ap-
pulis.*

1538 Etos e praelio discessisse crederetur. Hoc foederatorum classis ad Corcyram receptu sublati Turcarum animis, Chariadenus haud multo post ad Paxum insulam, tanquam nostros ad pugnam provocaturus, appulit; ut, si e portu prodirent, acie certaturus videretur: sed omnia apud nostros trepidationis plena erant, ut nihil ex militari praescripto administrari, aut geri posse censebatur. Andreae Auriae, classium foederatorum imperatoris, tristitia, & infausta auspicia, suspecta consilia, dubia fides, restinctus in cunctis fere generosi animi ad gloriam impetus, ambiguae sententiae, quamplurimae in iis, quae agenda proponerentur, difficultates effecerunt, ut triremes in portu coactae torpescerent, & jam propinqua hyeme militarium rerum gerendarum opportunitas eriperetur, atque hostes autumnales veriti tempestates, cum jam nonae octobris adessent, in Ambracium sinum se reciperent.

Hunc exitum foederatae, ac Turcicae classis congressus ad Nicopolim prope Actiacum promontorium habuit, quo Christianorum virtus maritimo robore clarissima, elanguisse, atque haud parum pristini decoris amisisse visa est; barbarorumque ad navalium rerum disciplinam, & gloriam adipiscendam ingenia incitata sunt. Sed in communi dolore omnes in Andream Auriam culpam conferebant, maledictaque, & contumelias in eum jaciebant, quod vel ignavia, vel in Venetos odio eximia victoriae decora christianae reipublicae eripuisset. Atque eos, qui humanis expendendis actionibus inveterato rerum usu praestabant, haec permovebant: amicitia, quae Auriae cum Chariadeno intercedebat, jam tum primum inita, cum ille Massiliae Gallorum Regis stipendia mereret; hic vero Algerii in Africa esset. Multa inter se, hinc atque inde comitantibus nuntiis, agitata; duae quoque rostratae triremes in vespertinum, pridie quam hostis se in conspectum nostrae classis daret, ex Ambracio sinu egressae; quarum una in Siciliam delata, in Panormi portu aliquamdiu substiterat; altera cum prope ad Auriam praetoriam accessisset, postea in sinum se recepisse dicebatur. Suspicionem auxere, quod atro colore triremium malos, & antennas infici mandasset; idque eam ob causam factum fuisse, ut a reliquis internoscerentur, censebatur. Nec deerant, qui ambitionis, atque avaritiae illum carperent, quod triremes, quibus privatae ejus opes, totaque amplitudo nitebantur, in an-

*Andreae
Auriae Venetis
suspensa
consilia.*

cipi-

cipitem certaminis aleam dare noluisse. Neque a probris in illum congerendis Hispani abstinebant, Anguillario Cæsaris legato Romæ, quæ ab Auria acta fuerant, improbante, atque acerrime fugillante. His rumoribus, ac vocibus adeo acerbe jactatis ita animo angebatur, atque incredibili mœrore conficiebatur, ut Corcyram reversus, raro in publicum prodiret, & cum de Actiaco eventu sermo coram illo haberetur, sera fortasse pœnitentia adductus, vix lachrimas cohiberet. Constat, Ferdinandum Gonzagam, Siciliae Proregem, duobus Hispanis viris insignibus comitantibus, noctu Capellium imperatorem adiisse, secretoque illi aperuisse, Nicopolitanis successibus Auriam in summa turbatione, ac mœrore versari, lachrimabundum iis, quæ gesta fuerant, indoluisse; cum per se fterisse diceret, quin de hostibus victoria reportaretur: quocirca denuo Turcas adoriri decrevisse; neque quidquam, ut illos profligaret, prætermisurum. His Gonzaga adjecit, Auriae sententiam minime sibi probari: quod, ut antea summo ardore pugnam poscentes, ac victoriæ spe cuncti erecti perspiciebantur; ita, re perperam gesta, remissus impetus esset, & insolitus quidam timor animos affecisset, ut, iterum pugna cum hoste conferta, de universa christiana republica periclitandum foret. Quapropter alia moliri, ac tentare oportere, quibus improperi ad finem Ambracium successus compensarentur.

His de rebus cum nuntii Venetias pervenissent, dolor, atque indignatio civitatem universam tenuit, post ictum tanto labore foedus; post tot instructas acies, imensos prope effusos sumptus, pulcherrimam obterendi acerrimi hostis occasionem amissam fuisse. Augebant publicam iram, ac mœrorem privatae literæ, quibus singillatim gesta enarrabantur, atque Auria acerrime proscindebatur, quod in certamen descendere, ac manum cum hoste conferere noluisse. Verum Patres intimos affectus premere consueti, ne infensum sibi Auriam redderent, penes quem summum foederatorum classis imperium erat, prudenti dissimulatione usi, ad illum Senatus decreto literas dedere, quibus quæcumque ab eo gesta essent, a magno, ac prudenti imperatore, qui omnia consilia ad incolumitatem, ac decus christianæ reipublicæ contulisset, profecta arbitrari se diceret.

Senatus literæ ad Andream Auriam.

1538

Ceterum cum per nonnullos dies foederata classis Corcyrae substitisset, ne otio milites diffuerent, cum, nondum autumno exeunte, militaribus operibus obeundis anni ratio faveret, de Dyrrhachio, Epiri urbe, oppugnanda actum est, situ (mari enim alluitur) & aditu ad Epirum, & Macedoniam opportuna. Ejus rei auctor erat Ferdinandus Gonzaga, a quo licet Capellius primo dissentiret, & classe potius in Aegæum navigandum censeret; attamen re in ducum concilio agitata, variisque hinc atque inde rationum momentis discussa, Dyrrhachii oppugnationem cuncti decrevere. Sed in re exequenda haud exigua impedimenta sese objecere: minime tutæ navibus excipiendis Dyrrhachii litoris stationes; circumfusus undequaque proximis in locis Turcarum equitatus; Chariadeni adhuc instantis, & cuncta sedulo dispicientis calliditas, qui, expositis in terram militibus, invadendæ classis opportunitatem non esset prætermisurus. His effectum est, ut, Dyrrhachina expugnatione intermissa, de administrando bello in propinquam hyemem consultarent: qua in re Gonzagæ ea erat sententia, universam classem Corcyrae subsistere, ut ad omnia consilia mature perficienda in promptu, atque expeditior esset; comatus illi Apuliam, atque Neapolitanum regnum abunde suppeditatura. Auria, quod difficillimum tantam hominum multitudinem Corcyrae ali posse arbitraretur, fatius ducebat, cum suis triremibus, ac navibus Brundisium se recipere, annonamque comparare; posteaque, ne milites ubertate soli illi lecti naves desererent, in Sardinia hybernare: veris initio Cæsarem in Italiam venientem, cuncta ad expeditionem obeundam navigia, milites paratos inventurum, nullaque interjecta mora, adversus hostes iturum: triremes vero pontificias Anconem deduci, atque in Piceni, ac Flaminiae portibus continendas arbitrabatur: Venetus imperator, quo sibi opportunius videretur, loco moraretur. Inter discrepantes sententias quam potius amplectendam censerent, a Pontifice, atque a Cæsareanis exquisivere: eadem Pontificis, atque illorum mens fuit, Chariadeno in Ambracio sinu se continente, foederatos cunctos Corcyrae hyemare. Per Cæsaris legatum quænam ea in re Senatus esset sententia petiere; cujus decreto Pontificis, ac Proregis consilium, quo & classium incolumitati, & to-

tius

*Foederatorum
consilium
Corcyrae et
classe hye-
manti.*

tius christianæ reipublicæ salutis prospiceretur , probatum est . 1538

Interea , Dyrhachii expugnatione intermissa , Neocastrum , quod ad Rhizonici sinus fauces situm est , ad intercludendas ab ea tutissima statione classes situ valde opportunum , aggredi foederati decrevere . Nam Rhizonicus sinus sese orientem versus inflectens , intimiore recessu *Cattarum* , quod Ascrivium olim dicebatur , Venetorum urbem , alluit , quæ situ , & arte munita circumjectæ regioni dominatur , atque ad Epirum , & Macedoniam aditum patefacit : regio vero universa collium amœnitate , & cultu mirificam circumspectantibus voluptatem præbet . Ascrivium , assurgentibus ad dextram montibus , opacum brumæ tempore solis radiis , montium interjectu averfis , horridum fere redditur . Neocastrum autem , a Mahomete Turcarum Rege superioribus tempestatibus Cherseghi præfecto ademptum , neque circuitu , neque munitione valde conspicuum , situ ad Ascrivium tutandum percommodum est . Ab infima parte , quæ mari alluitur , ædificia rudi opere confecta per dorsum collis sese attollunt : in summa autem parte arcem natura potius , quam opere munitam habet , quam militum præsidio Turcæ tuebantur incolæ ex Illyrico , atque Epiro admixti . Classe itaque sinum ingressa , milites , ac tormenta Ferdinandus Gonzaga in terram exposuit , & dum Hispani pedites ad oppugnationem se comparant , machinæ admoventur . Capellius suis triremibus mœnia subit , oppidum magno impetu aggreditur ; navales focii per remos muros scandentes , cum propugnatores diversis in locis nostrorum conatibus obsistere non possent , oppidum ingressi , portisque reclusis , militibus aditum aperuere . Itaque terra marique impetu facto , hostes in arcem se recepere . In eo tumultu Buccanigra Hispanus , & Cæsar Josias Firmanus , cohortium præfecti , cedere : triduo post arcem editiore loco sitam propugnatores nostris , deditioe facta , permisere . Hispani milites , nequicquam Ferdinando Gonzaga inhibente , quod præda ad Venetos pertineret , fœde oppidum diripere , atque haud exiguam inde , quamvis minime pretiosam , supellectilem asportavere : tantaque illorum insolentia , & rapacitas fuit , ut classarios exuviarum partem ad triremes deferentes impie , atque inhumaniter spoliarent .

*Neocastrum
a foederatis
captum .*

1538

*Turcica
classis nau-
fragium, &
Chariadeni
ad Aulonē
receptus.*

*Vincentii
Capellii cō-
siliū de
Turcica
classe inva-
denda.*

*Chariade-
nus, Dra-
gute in Co-
rinthiaco fi-
nu relicto,
Byzantium
proficisci-
tur.*

Verum Chariadenus, nostros ad Neocastrum expugnandum profectos, certior factus, ut opem Neocastrensis ferret, ex Ambracio sinu classem eduxerat, haud exigua spe fretus, adventus sui fama foederatos oppugnationem relicturos. Sed cum ad Saffonem insulam pervenisset, ingenti maris tempestate oborta, africo, atque austro furentibus, triginta circiter triremes desideratae sunt, quæ Acrocerauniis illis litoribus naufragium fecere; cum reliquis vero quassatis, ac procelloso mari varie jactatis, Aulonem se recepit. His, quæ classi hostium acciderant, a nostris cognitis, cunctorum animis pristinus vigor, magnaue spes accessisse denuo videbatur, cum hoste perculso, haud parvo triremium robore amisso, ad edendum præclarum facinus, quo infauti ad Actium successus memoria deleteretur, aditum fortuna aperuisset. Imprimisque Capellius, hujus consilii auctor, Auriam multis rationibus in suam protrahere sententiam conabatur, ut recenti detrimento perturbatum, atque afflictum Aheneobarbum prosequeretur; neque egregiam, ac vix optatam contundendi hostis occasionem contemneret: brevi tractu Aulonem peti, hostes invadi posse, quos neque ad capeffendam pugnam instructos esse constaret, neque, remis fere cunctis maritima tempestate contractis, ad fugam idoneos esse; neque demum tuto loco posse consistere, quod Aulonis arx a portu distans tutam classibus stationem minime præberet. Sed Auria Capellii consilium improbens, haud sibi dissimilis videbatur. Itaque nunc, anni tempus, quod jam autumnus senesceret, frequentibusque procellis mare jactaretur, minime opportunum esse; nunc, non satis sibi instructam classem ad dimicandum videri ajebat: ut moras nectendo, & cunctando, Chariadenus, quæ ad iter necessaria erant, comparatis, tuto Byzantium perrexerit, Dragute, summi nominis pirata, in Corinthiaco sinu cum quinque ac viginti triremibus, atque haud parva biremium, & rostratarum manu relicto, ut infesta maria nostris redderet, ac quæcumque posset, damna Christianis inferret. Auria vero, qui jam iter sibi in Siciliam habendum statuerat, continuo, quamvis Gonzaga, ac e suorum numero multis dissentientibus, Corcyra solvens, in Siciliam navigationis cursum intendit; Capellio, reliquisque indignantibus, quod homo, Vene-

to nomini infensus, exploratæ victoriæ spem vel ignavia, vel malignitate corrupisset, atque disciplinæ navalis, qua Itali florebant, existimationem, per inanem ostentationem, desidi cunctatione, ac fuga dedecorasset.

Verum Neocastrum oppidum, quod Venetorum præsertim virtute captum, Reipublicæ ex fœdere debebatur, Hispani occupavere. Nam, Capellio imperatore, ut sibi Veneto milite tutandum concederetur, enixe petente, Auria Joannem Sarmementum cum quatuor Hispanorum peditum millibus præfecerat, nihil, nisi ex Cæsaris præscripto, ac mandatis ea in re decerni a se posse affirmans: cum interim Buduæ, Antibari, & Olchinio sex Hispanorum peditum millium præsidium imponere niteretur, specie, quod Reipublicæ commodo id faceret, ut cum primum anni tempus ad prælia conferenda invitaret, milites in promptu haberet; re, ut ad persolvenda Hispanis stipendia Respublica cogeretur. Iis, quæ ad Neocastrum contigerant, intellectis, Patres vehementer exarsere, quod oppidum, sibi ex fœdere debitum, in Hispanorum potestate esset; neque tam impudenter fœderis leges fractas, ac violatas fuisse, ferre æquo animo poterant. *Quid enim ab illorum societate expectandum esset, qui, jurejurando neglecto, sociorum præmia sibi adsciscerent? Quisnam ex labore, cæde, periculis fructus maneret? Iniquo nexu Rempublicam detineri, quæ inter potentissimi, atque acerrimi hostis arma, sociorumque inexplebilem avaritiam, atque cupiditatem collaberetur.* At cum temporum necessitati parendum esset, Capellio Senatus literis imperatum est, ut Neocastrum repeteret. Hispaniæ quoque, ac Romæ oratoribus in mandatis datur, ut Aurix factum cum Pontifice, & Cæsare conquerantur; servari jura, & conditiones ikti fœderis flagitent. Sed jam Auria discesserat. Grimanus legatus Anconem delatus, dimissis triremibus, Romam profectus est. Capellius, qui cum classe adhuc in Rhizonico sinu morabatur, Risanum oppidulum, Ascrivio propinquum, per deditionem recepit; præsidioque militum firmato, Aloysium Zannium præfecit. Inde, ut in Illyrico pedites Itali ad mille & quingentos redigerentur, decretum est; Camillo Urfino, militiæ in ea provincia præfecto, atque Aloysio Baduario legato in Italiam redeundi facultas a Senatu permissa. Quadra-

*Andreas
Auria in
Siciliam
contulit.*

*Joannes
Sarmementus
cum Hispanis
Neocastrum
ab Auria relictus*

*Venetorum
indignatio
ob Neocastrum
ab Hispanis
occupatum.*

*Marcus
Grimanus,
pontificis
classis legatus,
Anconem de
Romam profectus.*

1538 draginta aureorum millia ad persolvenda classiaris stipendia, quatuor millia ad reficiendas triremes transmissa. Francisco Barbaro legato Jaderam proficisci jussu, ut duodecim aureorum millia sibi tributa in milites erogaret, atque munitionibus reficiendis daret operam, injunctum est. Ceterum Capellius curis, ac sollicitudinibus animi, corporisque laboribus, & vigiliis confectus, in gravem morbum cum incidisset, in patriam revertendi, magistratuque se abdicandi veniam a Senatu petiit. Ea de re Senatusconsulto, cum ad majora comitia ferretur, rejecto, triremi Fossam Clodiam veniendi, atque per duos menses valetudini Venetiis incumbendi Capellio concessum est. Marcus Antonius Grimanus, ac Franciscus Contarenius, continentis Sapientes, ad invisendum illum publico nomine accedentes, gravi morbo afflictum, & pene confectum, conspexere: moxque successor illi majoribus comitiis Joannes Maurus, Cretæ summus præfectus, datus est.

*Vincentio
Capellio
egrotanti
facultas
Clodiam se
recipiendi
permittitur.*

*Joannes
Maurus
Capellio in
classis impe-
rio susceptus*

*Francisci
Mariae, Ur-
bini Ducis,
obitus.
Guido Ubaldus,
Urbini
Dux, ora-
torem ad
Venetos
mittit.*

*Franciscus
Sanutus ad
Urbini du-
cem orator.*

Per eosdem dies Franciscus Maria Feltrius Ruverensis, terrestrium Reipublicæ copiarum imperator, Urbini ex humanis excessit, quo superiori ætate, valetudine correptus, atque ob id bellicis muneribus obeundis nequaquam idoneus, se conferre coactus fuerat: vir sua tempestate militari disciplina, ac rebus a se gestis clarissimus, egregiis in Rempublicam meritis, & summa fide, magna exiimatione a Venetis habitus. Quindecim annorum spatio bello, ac pace præclaram Reipublicæ operam navavit; cujus vires cum maritimas, tum terrestres, oppida, arces, regiones accurate adeo noverat, ut sæpius, cum de gravissimis rebus ageretur, eum Patres in consultationem adhiberent. Guidum Ubaldum filium, Camertium Ducem, heredem reliquit. Is statim Joannem Jacobum Leonardum legatum Venetias misit, qui patris obitum significaret, seque, resque suas Senatui, quammaxime posset, commendaret. Justa illi Senatus decreto in Gemellorum æde habita sunt; Laurentius Contarenius, juvenis ad eloquentiæ laudem natus, funebrem orationem habuit: Franciscus Sanutus ad Guidum Ubaldum orator missus est, ut patris obitum doleret, ac de illius in paternum imperium successione lataretur. Urbinatis obitu vetus de Camertium imperio obtinendo in Paulo summo Pontifice cupiditas oborta, minime opportuno

tuno tempore pene Italiam novo, atque intimo bello implicavit . Nam Pontifex Camertium ducatum repetebat, quod Joannes Maria, Varano, postremo Duce, absque liberis defuncto, Julia tantum filia, quæ Guido Ubaldo nupserrat, relicta, illum in Ecclesiæ jura concessisse diceret. Neque, ut ea ditione potiretur, quidquam prætermisurus videbatur. Quocirca Senatus, ut malo jam tum primum erumpenti obviam iret, cum Cæsare egit, ut animum Pontificis mitigaret, a belli consiliis averteret; ne nostris dissidiis Turcæ viribus, atque animis aucti, acriori impetu in Christianorum provincias belli procellam effunderent. Eadem Reipublicæ orator Senatus jussu Pontifici exposuit. Sed nullis neque officiis, neque precibus permotus, nisi Camertium imperium, quod per summam injuriam Ecclesiæ eriperetur, obtineret, nunquam se quieturum dictitans, quadringenta aureorum millia in sumptus belli infumenda coegerat; classem Anconem, quæ non procul ab Urbinatis ditionibus distat, proficisci jusserat, ut jam cito bellum erupturum crederetur. Verum, re utrinque agitata, tandem eo deventum est, ut Feltrius Camertium ducatu decederet, & Pontifici traderet; Pontifex contra Juliæ, Guidi Ubaldi conjugii, argenti quandam vim pro dote assignaret: atque ita Italici belli suspicio Senatus prudentia discussa est. Annum Andreæ Griti Principis obitus inopportunus, atque civitati acerbus clausit, qui præstanti ingenio, inveterato rerum humanarum usu, egregiisque pro patria gestis merito inter eximios, ac præcelsos cives adnumerari potest; pari virtutis, & fortunæ contentione ad summorum dignitatum fastigia evectus; hoc tantum minus felix, ac fortunatus, quod Rempublicam gravissimi belli turbinibus jactatam, media in tempestate reliquerit. Obiit cum ætatis annum quartum supra octogesimum ageret: a Bernardo Naugerio laudatus, in divi Francisci æde conditus est; successusque in ejus locum Petrus Landus, vir ita summis magistratibus omnibus egregie perfunctus, ut militiæ, togæque universis ordinibus ipsius integritas, & fortitudo quam spectatissima esset.

1538
Paulus Pœ-
tifex Ca-
mertium
Ducatum
ab Urbinatē
repetit.

Pauli Pœti-
ficis appa-
ratus ad
Camertes
repetendos.
Conventio-
nes inter
Pontificem,
& Urbini
Ducem.
Andreæ
Griti Prin-
cipis obitus,
& elogium.

Petri Lan-
di Prin-
cipis electio.

M. D. XXXVIII.

1539

*Vestigialia a
Senatu im-
posita.*

*Joannes
Maurus,
classis im-
perator, in
Cretensi tu-
multu occi-
ditur.*

*Antonii
Amulii,
Cretæ du-
cis, virtute
seditio com-
pressa.*

*Joannes
Viturius in
Cretensi im-
perio Mauro
suffectus.*

*Thomas
Mocenicus
classis im-
perator.*

*Marchio
Michaelias
in imperio
Illyrico Ba-
duario suf-
fectus.*

*Guidoni
Ubaldo, Ur-
bini Duci,
stipendium
auctum.*

QUæ superiore anno ad Actiacum promontorium gesta fue-
rant; amissa non semel conferendi cum hoste certami-
nis occasio; Neocastrum ab Hispanis occupatum; Auriae e
Corcyra discessus; exigui ad tantum bellum administrandum
sociorum apparatus, quo in periculo Respublica versaretur,
indicabant: quæ universum fere gravissimi belli pondus susti-
nere cogebatur; cum in sumptus immensos publicæ, ac pri-
vatæ opes vix suppeterent. Verum is erat Senatus ardor, at-
que in tuenda Republica constantia, ut nihil vel ad pecuniam
colligendam, vel ad classem augendam, ac reficiendam, vel
ad oppida, atque arces muniendas prætermitteret. Ut iis, qui
argentum in ærarium conferrent, ad quadriennium in singulos
centenos nummos quaterni penderentur, latum est: duplex
vestigial, quod *taxam* vocant, civitati impositum: ut duo iti-
dem, quæ vocant *subsidia*, e continentis ditionibus exigeren-
tur, decretum. Joanni Mauro classis imperatori designato, qui
Cretæ summum armorum imperium gerebat, ut viginti trire-
mes ex insulæ accolis instrueret, viginti in id aureorum mil-
libus transmissis, mandatum; ut prætoria triremis, qua vexil-
lum illi deferebatur, Corcyram perduceretur (huc enim e Cre-
ta profecturus erat) jussum. Verum biduo ante quam classis
imperator creatus fuisset, Maurus obierat. Nam, tumultu in-
ter Italos milites, & Græcos oborto, cum ipse armatis stipa-
tus ad illum sedandum accurrisset, lapide caput ictus, paulo
post ex humanis excesserat; atque eo rixa, ac seditio proces-
serat, ut nisi Antonii Amulii Ducis virtute, qui insignibus
magistratus ornatus prodierat, auctoritate compressa esset, fu-
nestum exitum habitura videretur. Joannes Viturius eques in
Cretense imperium suffectus, Cretam contendit: in eos, qui
duces tumultus fuerant, severe animadvertit. Maris imperio
Thomas Mocenicus majoribus comitiis præfectus est. In Illy-
rico, Aloysio Baduario in patriam reverso, Marchio Michael-
ius successor datus est. Guidoni quoque Ubaldo, Urbini Du-
ci, stipendium est auctum: centum cataphracti, totidem le-
vioris armaturæ equites, decem militiæ præfecti, qui ære pu-
bli-

*Ascrivium
milite et cō.
meatibus
munisum.*

blico mererent, attributi; quatuor aureorum millia annui stipendii nomine decreta. Dum hæc Venetiis geruntur, cum de Neocastro a foederatis occupato ad Suleimanum nuntii pervenissent, adeo gravi indignatione permotus est, ut injuriæ impatiens in ultionem totus exardesceret, maritimoque, ac terrestri apparatu illud repetere statueret. Quapropter ad Ascrivii magistratum datæ a Senatu literæ, quibus ad tuendam urbem accendebatur; trecenti pedites in supplementum missi, commeatusque importari jussi. Eodem tempore cum hostes in Illyrico nonnihil moliri velle viderentur, ut rebus provinciæ prospiceretur, Jaderam Joannes Hieronymus, ex divi Michaelis oppido, architectus missus est, ut munitiones quamprimum perficiendas, atque ut ea potissimum pars, quæ Divi Francisci templo propinqua est, muniretur, curaret.

Finis Libri Quinti.

E P I T O M E.

Induciae cum Turcis in tres menses pactae, Laurentio Grito, altero Andreae Principis notho, praecipue annitente. Gallicus apud Turcas orator per simulationem amicitiae Venetorum res haud leviter turbavit. Chariadenus Neocastrum, quotquot praesidio erant, adunum caesis, aut captis, de Hispanis cepit. Idem Joannis-Matthaei Bembi virtute deteritus intentatam vim ab Ascribio abstinuit. Quamquam secus Imperator, Galliaeque Rex Senatui suaderent, pacem cura Suleimano X Virum mandato, traditis illi Nauplio & Epidauro, Aloysius Baduarius Byzantii sancivit. In Hungariam, Joanne Rege extincto, Suleimanus Regi puero opem laturus cum descendisset, Budam per dolum occupavit. Carolus V. magnis apparatibus ad Algerium oppugnandum profectus, tempestatis vi disiecta classe, Hispaniam re infecta repetiit. Galliae Rex Caesarem diversis regionibus aggressus est. Maranum, maritimum in Foro-Julio oppidum, quod sub Ferdinandi ditione erat, Paulus Strozzius astu furtim occupavit. De proditoribus, qui Galliae Regi secretiora Senatus, ac X. Virum decreta, quae per ipsum cum Turcis etiam fuerant communicata, aperuerant, Gallico oratore, in cuius aedes sese receperant, tradere eos coacto, iustissimum supplicium sumptum est. Turcica classis Tholoni portu a Gallis excepta, iisdem auctoribus, Niceam irritum successu oppugnavit. Caesar ex Hispania per Venetorum fines in Germaniam profectus, Menapiorum Principem feliciter domuit, & supplicem in gratiam recepit. Maranum, solutis Paulo Strozzi quinque ac triginta aureorum millibus, Veneti in fidem recepere. Tum denique cum maxime dubium arderet inter Caesarem, & Gallos bellum, pax inter ipsos conciliata est. Turcae a Gallis dimissi, totam maritimam oram, qua transvecti, foedissime deformarunt. Annuas inducias Turcae Caesari concessere, quibus & Veneto caveri Rustenus voluit. Caesar turcici belli metu liberatus, de componendis religionis dissidiis sedulo agitare coepit. Petrum Landum, Reipublicae Principem, vita defunctum Franciscus Donatus excepit: Paullus Pontifex Farnesius suis beneficiario jure Parmam & Placentiam tradidit. Caesar susceptum contra Germaniae Principis bellum quatuor mensium spatio mira felicitate confecit. Ad Cenetenses, grave Marini Cardinalis Grimani imperium querentes, praetor Venetiis missus est. Grimano extincto, priora Episcoporum jura Michaeli Turriano, ut Pontifici gratificaretur, iterum Senatus concessit. Eduardus VI. in Anglia, Henricus II. in Gallia extinctis parentibus succedere. Saxonum Dux a Caesare profligatus: Hessiae Lantgravius in gratiam ab eodem receptus. Novae in Italia turbae simul ob praesidium Senis a Carolo impositum, simul ob Petri-Aloysii Farnesii caedem concitatae. Quinquennales induciae inter Carolum Imperatorem, Ferdinandum ejus fratrem, & Suleimanum Turcarum Regem pactae sunt. Sabbas pirata a Laurentio Amulio captus & interfectus. Ejus caedes pacem inter Venetos ac Turcas pene inturbavit. Caesar multa iis, qui a Catholica Ecclesia desciverant, dum controversiae omnes componerentur, interim concessit, Decreto Interim nomen est factum.

HISTORIARUM VENETARUM ANDREAE MAUROCENI LIBER SEXTUS.

Um adhuc Cæsaris auxilia in ambiguo, atque incerta essent, ut quinam illius animus foret, quas vires hoc anno in bellum collaturus esset, Senatus cognosceret, Petro Mocenico oratori, ut hæc suo nomine perferret, mandavit. Jam hostes ad bellum terra marique gerendum instructos, ineunte vere magno impetu loca Reipublicæ

1539

aggressuros: nullis sumptibus, nullis laboribus Senatum percipisse, ut quantum in se esset, illorum arma fortiter exciperet: petere, ut ea, quibus ex foedere teneretur, liberaliter tribueret: gravissimo, ac periculoso bello implicitam Reipublicam auctoritati, viribus, ac fidei illius haud parum niti: ex Neapolitano quoque, ac Siculo regno frumenta asportandi, quemadmodum foedere cautum esset, facultatem concederet: Neocastrum ex conditionibus foederis Reipublicæ

*Senatus officium,
Carolo Cæsare pro bellicis apparatibus.*

1539
Cæsaris ad
Senatum
respondum.

tradi mandaret. Ad hæc Cæsar respondit : difficulter hostium ditiones vel temporis angustia, vel commeatum inopia bello peti posse : quocirca omne studium ad hostium propulsandos conatus adhibendum esse : at si eos invadendos Senatus censeret, ut præsens adesset, se enixurum : sin autem in sequentem annum expeditionem differri placuisset, libenter ab Italico itinere superfessurum : quod vero ad frumenta, commeatusque spectaret, iis retentis, quæ Neapolitanis, ac Siculis ad victum necessaria essent, reliqua præbiturum : demum Neocastrum ex foedere redditurum : at æquum sibi videri, ut præsidiariorum militum stipendia a foederatorum singulis, justis portionibus, penderentur. Hoc Cæsaris responso ex Petri Mocenici oratoris literis intellecto, mirum in modum Patres commoti fuere ; cum præclaris pollicitis, ac magnificis Cæsaris sermonibus eo rem deductam cernerent, ut cum ingenti, tantoque tempore conquisito apparatu, Carolus adversus hostes iturus crederetur, nihil veris initio promptum, atque expeditum esset : minax Suleimanus terra, marique fureret : Respublica ad universam belli molem sustinendam cogeretur. Inde omnia Venetis suspecta reddebantur, plerisque contracto cum Turcis bello haud exigua Cæsari commoda accedere affirmantibus, quod Rempublicam difficillimo cum potentissimo hoste bello distineret, Venetorumque viribus, ac potentia sibi accedentibus, tutior a Regis Galliarum semper suspectis consiliis redderetur.

Venetorum
inclinatio
ad pacem et
Suleimano
ineundam.

Hæc dum sedulo Patres meditarentur, crebrisque consultationibus de præsentis rerum statu, de hostium potentia, de Rempublicæ sociorumque viribus, & auxiliis disceptarent, eo deducebantur, ut potius de pace ineunda, quam de bello inferendo cogitarent. Neque vero difficile, ut concordia æquis conditionibus iniretur, rebantur fore ; cum Suleimanus, ut a societate Cæsaris Rempublicam abstraheret, nihil prætermisurus videretur. Spem duo auxerant ; alterum, quod Franciscus Barbadicus, Alexandrinarum triremium præfectus, Byzantio significaverat, Venetis mercatoribus e custodia eductis, mutuis datis vadibus, libere ultro citroque commeandi, & intermissa negotia repetendi facultatem concessam fuisse ; alterum, quod cum Jacobus Cornelius, Divi Marci procurator, Antonium Me-

tho-

rhonensem ad Janusbejum sciscitatum misisset, an Lauretanus, & Maurocenus trierarchi ad Obroatium capti viverent, ut de iis redimendis ageret, cum Venetias rediisset, sibi ad conciliandam cum Suleimano Rempublicam Janusbejum suam operam detulisse, nuntiaverat: proinde, si legatus Byzantium mitteretur, omnia illi benevolentiae testimonia praestaturum. Hæc Decemviros permoverant, ut paulo post Principis obitum, Laurentium Gritum, illius ex non legitimis nuptiis filium, virum virtute, ac vivido ingenio praestantem, Byzantium mitterent; qui veluti ad fratris defuncti bona redimenda profectus, mercatorem simulatus, de publicis negotiis ageret; ac primum si de paciscendis induciis Byzantii transigeretur, quantum in se esset, rem ad exitum perducere studeret; sin minus, de pace inter Rempublicam & Suleimanum instauranda ageret, eamque veteribus conditionibus, utrinque quæ occupata fuerant, restituis, confirmaret: si qua difficultas de Nadino, & Laura-na Jadertini agri oppidis intercederet, quinquaginta aureorum millium solutione, aut annua quingentorum pensione, in Reipublicæ potestate retineret.

Itineris Griti quamvis causæ tegerentur, tamen, ut de pace cum Suleimano ageret, Byzantium profectum, non obscuro rumore ferebatur; quo adductus Didacus Mendozius, Cæsaris legatus, cum secretius Collegium adiisset, de pace cum hoste ineunda, Cæsare amico, ac socio prætermisso, a Republica agi, conquestus, gravi oratione, ut animos Patrum ab ea averteret, usus est; nunc barbarorum ingenia infida, turbida, paci inimica, atque adversa ob oculos ponens; nunc pacem ejusmodi esse, quæ neque sumptibus, neque molestiis Rempublicam liberaret, cum, duabus potentissimis classibus, Turcarum una, Cæsaris altera perpetui, atque implacabilis illorum hostis, mare insidentibus, eadem suspicione, ac metu premi Respublica cogeretur: demum Imperatorem, summum inter Christianos Principem, extollebat, qui egregio in rempublicam christianam animo, magnis viribus, ac potentia fultus ad contundendam acerrimi hostis superbiam, ac factum ea tempestate summo Dei immortalis beneficio datus videretur. Sustinerent itaque parumper, neque immaturo consilio pacem amplecterentur, dum, cunctis ad bellum versis,

1539
*Janusbejus
suam operam
ad pacem
sancendam
Reipublicæ
desert.*

*Laurentius
Gritus, An-
dræ Ducis
filius, Byzā-
rium mitti-
tur.*

*Didacus
Mendozius
Cæsaris le-
gatus in
Collegio de
pacis agita-
tione con-
queritur.*

1539

*Senatus re-
sponsum.*

magni undique terra, marique apparatus militum, & classium fiunt; dum eximia in armis præmia sita sunt; dum omnes altissima spe detinentur: quæ omnia objicere, ac negligere neque virtutis, neque prudentiæ Veneti Senatus esse. His in hanc sententiam responderetur: Alacri animo Rempublicam in fœdus biennio jam elapso descendisse; impetum vero hostium atque vehementissimos illorum conatus solam pertulisse. Quod Cæsaris auxilia minus expedita, ac prompta fuerint, id quamplurimis coortis difficultatibus tribuere, iisdem in posterum quoque aut differri, aut impediri posse. Ceterum eodem erga fœderatos animo esse: Galliarum Regem pro communibus induciis Byzantii laborasse, iis assentiri minime sociorum rebus adversum censere, unde illis haud parum emolumenti accessurum videretur, ut majori conatu, ac firmioribus viribus in hostes bellum inferri posset. Eadem Petrus Mocenicus legatus Cæsari significavit.

*Dragutis
excursiones.**Franciscus
Paschali-
cus, classis
præfectus, a
Dragute in
fugam ver-
sus.*

Interea Dragutes, qui Corinthiaco in sinu sublitterat, cum triginta partim rostratis triremibus, partim biremibus egregie instructis egressus, cum ad Paxum insulam appulisset, circumjecta maria excurrando, infestum iter navigantibus reddebat, ac Divi Nicolai portu tectus, qui quatuor passuum millibus Corcyra distat, inde frequenter, expeditioribus navigiis præmissis, in eos, qui ad insulam accederent, inVectus, miserum in modum diripiebat. Dragutis insolentiam Franciscus Paschalicus legatus minime ferendam arbitratus, duodecim e suis triremibus, ex Turcicis, quæ propius se intulerant, nonnullas adoritur. Hostes, impetu non expectato, fuga se versus Ambracium sinum proripuerunt; idque astu militari factum fuisse postea cognitum est. Nam cum nostri intento remigio hostiles triremes persequerentur, Dragutes cum reliquis Paxo exiens, in altum processerat, ut vento secundo a lateribus in Paschalici triremes impetum faceret. Id Paschalicus conspicatus, ut se periculo eximeret, sublati velis, hoste insequente, Corcyram perrexit: tres triremes cum ab hostibus elabi non possent, litoribus Mesangii, duodecim a Corcyra passuum millibus, allapsæ, milite, ac remige incolumi, periire; inter quas, fracto malo,

cum

cum reliquarum cursum tenere non posset, Antonii Canalis triremis in hostium potestatem venit. His successibus elatus Dragutes in Cretam iter intendit, ac prope Cydonem militibus expositis, incendiis, ac direptionibus agros vastavit: verum Antonii Calbi Consilarii virtute, Epirotarum equitum, atque incolarum manu collecta, impetu in hostes facto, non sine plurimorum cæde, ad triremes se recipere coacti fuere.

Laurentius Gritus VII. idus aprilis Byzantio revertitur, quæque a se acta essent, Patribus retulit; se Janusbejum convenisse, ab eo ad Ajacem Bassam perductum: illum de iis, quæ a Venetis adversus Suleimanum gesta fuerant, graviter exposulasse; cur a Senatu legatus non mitteretur, sciscitatum. Ad hæc Gritum, quæ acciderant, ministrorum imprudentia, Republica invita, contigisse: a legato mittendo ob fœdus, quod illi cum Christianis Principibus intercederet, abstinuisse: verumtamen si per inducias arma inhiberentur, legationem propediem venturam arbitrari. Verum Ajacis animum haud levis suspicio invaserat, ne induciarum beneficio ad Suleimano illudendum Respublica uteretur, ut transacta æstate, ex Hellesponto Turcica classe non emissa, interea majoribus comparatis viribus, una cum sociis bellum repeteret. Attamen variis hinc atque inde agitatis, in menses tres induciæ pactæ fuere: a XVIII. kalend. aprilis usque ad XVIII. kalend. julias: mox Petrus Zenus, Byzantium legatus, a Senatu designatus est. Laurentio Grito, ut de illius adventu Suleimanum certiores redderet, præire jussu, in mandatis datur, ut de communibus induciis ageret; eaque in re Rinconii, Galliarum Regis legati, opera uteretur: Reipublicæ legatos e carcere educendos, bona mercatoribus restituenda curaret. Statimque de induciis pactis, ac de legatione decreta Pontifex, & Cæsar certiores facti fuere. Pontifex, qui gravissimis in rebus pertractandis longævam ætatem contriverat, Senatum ad inducias, resque cum hoste componendas hortabatur; cum nihil ad opem perturbatis rebus ferendam egregii expectaretur; minime cunctandum; nec tantæ rei, qua salus Reipublicæ periclitaretur, indormiendum esse: ut Cæsar induciis comprehenderetur, sibi probari; sui vero mentionem justis de causis fieri non posse. Cæsari quoque induciæ minime improbabantur; cum illius

1539

Antonii
Canalis tri-
remis a
Dragute ca-
pra.

Dragutes
ad diripien-
dam Cretâ
profectus, ab
Antonio

Calbo reje-
ctus est.

Laurentius
Gritus By-
zatio rever-
sus, quæ ege-
rat Senatui
exponit.

Induciæ
trium men-
sium inter
Venetos &
Turcas.

Petrus Ze-
nus legatus
Byzantium
eligitur.

Laurentius
Gritus de-
nuo Byzan-
tium mitti-
tur, Et Se-
natus man-
data.

Senatus de
induciis &
legato mit-
tendo Pon-
tificem &
Cæsari cer-
tiores facit.

1539 legatus, si Gritus ea de causa iterum Byzantium contenderet, id Carolo pergratum futurum affirmaret, ut induciarum tempore argento, commeatu, atque reliquis ad expeditionem necessariis comparatis, majore nixu bellum gereretur: interea quo facilior ad perficiendas inducias aditus pateret, ut enixe cuncta ad bellum expediri juberet, Cæsarem Patres hortabantur.

Cæsar Cantelmus, Gallia orator ad Suleimanum, Regis operâ Reipublicæ defors.

Senatus litteræ a Zeno Byzantium allatæ.

Per hos dies Cæsar Cantelmus e Galliis Venetias advenit, seque a Rege Byzantium mitti affirmavit, ut de communibus cum foederatis induciis ineundis ageret, officiumque, & operam Regis, si ea uti vellet, Reipublicæ detulit. Eadem quoque Franciscus Christophoro Capellio legato significaverat. Regi gratiæ actæ; Cantelmium de Petri Zeni legatione, Gritique itinere, ac mandatis edoctum Senatus rogavit, ut pro illis conficiendis una cum Grito laboraret. Interim quæ ad Petri Zeni legati profectiorem necessaria erant, comparatis, duabus triremibus in Illyricum proficisci, terrestrique itinere quam maxima celeritate posset, Byzantium contendere jussus est, datis literis de more Suleimano, ac purparatis in hanc sententiam reddendis: *Diuturna tot annorum abrupta pace, bellum inter Suleimanum, ac Rempublicam exortum graviter, atque admodum ægre Senatum tulisse; nisi præpropere festinatione arma in Venetos illata essent, quæ acciderant, casu, aut malignitate fortunæ, non culpa contigisse, decreta legatione intelligi potuisse.* Rinconio postea, & Cantelmio, Regis legatis adhibitis, ut communes induciæ, quam longissimo tempore fieri posset, sancirentur, una cum Grito eniteretur. Zenus quammaximis poterat itineribus Byzantium contendens, xvij. kal. julias in Mœsiam pervenit, atque oppidum, quod *Claustrum* Turcæ vocant, ingressus, a provinciæ præfecto (*Flambularum* dicunt) perhonorifice exceptus, proxima luce iter prosequutus, vix quindecim passuum millia processerat, cum febre correptus, ac parte corporis debilitatus, licet adhuc alia decem millia confecisset, ingravescente morbo, nequicquam humana ope tentata, fato concessit. Petrus Franciscus, a secretis, de Zeni obitu ad Senatum literas dedit, præfectique erga Rempublicam propensissimam voluntatem significavit, a quo sibi injunctum diceret, ut Patres ad alium Zeni loco legatum sufficien-

Petri Zeni legati obitus.

ciendum hortaretur. Vigebat in barbaro homine elegans ingenium, atque vehementer in Venetos proclive, illorumque amicitiae appetens, qui ut Andreae Griti Principis animum sibi conciliaret, portiunculam sacratae Crucis ligni, cui Servator noster affixus fuerat, dono se misisse dicebat: grati animi testem adamantem centum, ac viginti aureorum pretio a Grito accepisse; hisque mutuis benevolentiae argumentis amicitiam coalitam: idem se erga Petrum Landum, nuper Principem creatum, efficere statuisse; quapropter brachium sancti cujusdam viri, cui a Christicolis, qui eas regiones incolerent, summi honores haberentur, Principi deferendum curasse, quo veluti certissimo pignore necessitudo confirmaretur, atque augeretur. Petri Franciscii literis acceptis, statim coacto Senatu, Thomas Contarenus, vir exacta aetate, atque egregia prudentia, Zeno legatus suffectus est. Ut intra quatuor dies Venetiis discederet, quae mandata Zeno fuerant, exequeretur, imperatum est: & ne publicae liberalitatis significationes a Moesiae praefecto desiderarentur, pro collatis in Zenum humanitatis, ac benevolentiae officiis gratiis actis, eundem nobili gemma Senatus donavit.

1539

Crucis Servatoris portiuncula a Moesiae praefecto Principi Grito dono missa.

Thomas Contarenus loco Zeni legatus eligitur.

Gritus interim mensis maji initio Byzantium pervenerat, atque cum Rinconio, & Cantelmio Ajacem Bassam adiit. Sed multis utrinque de communibus induciis disceptatis, negotium irritum conatu cessit, quod Turcae a concordia cum Caesare ineunda abhorrerent, quamvis ad pacem cum Venetis firmandam inclinati viderentur. Itaque inducias cum Republica ante pactas usque ad xij. kalend. octobris prorogavit, atque, ut legati e turrieducti liberiori loco uterentur, impetravit. Neque interea quantum poterat officiis, atque admirabili quadam, quae in ipso erat, ingenii dexteritate, ut sibi Bassae, atque aliorum purpuratorum animos conciliaret, quidquam omittebat, ut induciis foederati omnes continerentur. Verum dum enixe, ut res ad exitum perduceretur, laboraret, tecta Rinconii, Regis legati, consilia, atque occultas machinas intentius singula rimando animadvertit. Is enim, ut Rex sequester, atque arbiter pacis inter Venetos, ac Turcas fieret, ex quo plurimum illi auctoritatis, ac dignitatis accessurum arbitraretur, secreto purpuratos hortabatur, ne ulla in re se demitterent,

Induciae cum Venetis a Turcis prorogatae, & legati Veneti e turrieducti.

Rinconii, Galliae Regis legati, consilia, & occultas in perniciem Venetorum cum Turcis officia.

aut

1539 aut Griti postulatis cederent; classem ad Neocastrum recuperandum mitterent; Ascrivium, Nauplium, Corcyram a Republica peterent: ut quo majoribus difficultatibus negotium implicaretur, eo magis Respublica Regis opem imploraret, ac tandem ipse controversias cunctas dirimeret, ingentique beneficio sibi Venetos devinctos a Caesaris foedere, atque amicitia revocaret. His a Grito cognitis, quamvis de communibus induciis desperaret, atque quamplurima concordiae cum Republica fandiendae obijci impedimenta cerneret; nullis tamen difficultatibus perterritus, audentior factus, Bassam ingentibus pollicitis aggreditur, ut nisi inducias cum foederatis impetraret, saltem pacem cum Republica obtineret: tantumque suadendo, adhortando, pollicendo profecerat, ut illius animum flexisse videretur, nisi fructum, quem ex tot laboribus speraverat, immaturus Ajacis obitus intercepisset. His de rebus Gritus Senatum certiore fecerat, simulque Patres admonuerat, ut classem omni bellico apparatu instructam in promptu haberent; oppida, ac loca munita, militum praesidiis auctis, diligentiori custodia tuerentur; nulli rei, aut sumptui parcerent; cuncta ad bellum expedirent; hanc hostes ad pacem allicienti tutam viam esse.

*Ajacis su-
premi Bassae
obitus.*

Interea vexillum Byzantii Chariadeno tributum fuerat. Is magno studio tum remige, tum propugnatoribus classem, quae centum ac quinquaginta navigiorum numero constabat, instruxerat, majorumque tormentorum ingentem vim invehi iusserat, binis magnis onerariis navibus, quas *mabonas* vocabant, adjectis, tormentario apparatu, atque aliis in usus belli refer-tis. Ulamanes Persa terrestribus copiis praefectus est, qui bel-lica virtute, pluribus editis militaribus facinoribus, inclarue-rat. His viribus Turcas Neocastrum aggressuros crebris rumo-ribus ferebatur; neque deerant, qui dicerent, Nauplium, aut Ascrivium petitu-ros. Ambiguo igitur, atque incerto eorum, quae Byzantii agerentur, exitu, atque Chariadeni ex Helle-spon-to cum classe egressu, Senatus permotus, acriori cura ad ap-paratus belli conversus, triremes veteres refici, novas aedifica-ri mandavit; ut vigintiquinque accurate in urbe exornarentur, decrevit; in id navalium sociorum ad quatuor millium dele-ctum haberi iussit; ea lege, ut statis diebus triremes ingressi

*Ulamanes
Persa copiis
terrestribus
a Suleima-
no perfici-
tur.*

*Venetorum
bellici appa-
ratus.*

re-

remigio assuescerent, atque inter se contentiosa æmulatione de cursus velocitate certarent, variis ad alliciendos animos, viresque acuendas propositis præmiis. Actum deinde in Senatu, quo loco, Turcis ad Neocastrum expugnandum accedentibus, classis detineretur. Diversis sententiis ea de re disceptabatur; cum nonnulli, ut intra Adriaticum sinum se reciperet; alii, ut extra moraretur, censerent: prioris sententiæ auctor erat Vincentius Capellius, qui nuper summa præfectura classis se abdicaverat, ac in numero majorum præconsultorum tunc erat: huic suffragabantur Marcus Foscarus collega, & Joannes Delphinus continentis Sapiens. Foscarum in hanc sententiam loquutum fuisse accepimus.

Cum nihil sit in rebus humanis, ut ego existimo, Patres optimi, ac præsertim in iis, quæ ad Rempublicam pertinent, recta consiliorum ratione utilius, aut præstantius; tum in bellis gerendis, quamvis milite, machinis, tormentario apparatu opus sit: in consiliis tamen capiendis egregia virtus usu rerum confirmata in primis requiritur. In ceteris, quæ errata sunt, corrigi sapientia possunt; in bello commissus semel error nulla vi, aut ingenio emendatur: cum in aciem descensum est, aut navali prælio pugnatum, victis nullus poenitendi locus relinquitur; frustra tempus, situm, ordines conqueruntur. Ne id ipsum in re gravissima nobis contingat, summo studio providendum est. Permultum enim interest, Chariadeno Neocastrum oppugnante, quo loco classem consistere velitis. Ac sane singula recensenti, quæ in consilium adhiberi solent, ea mirum in modum suadere mihi videntur, ut intra Adriaticum sinum contineatur, sive ratione, sive magistra rerum humanarum experientia, sive auctoritate decernendum sit. Nam primum illud quæro, hostisne, an amicus Reipublicæ Chariadenus accedat. Si hostis: extra sinum classe inventa, quis hominis ingenium perspiciciens, non summo perire ambigat, ne ad prælium committendum vestros vel invitos duces pertrahat? neque vero eo nunc trirremium numero classis constat, ut æquo Marte cum Turca possit confligere. At pugnam imperator detrectabit. Non semper id in ejus potestate est, plerumque vel invitatus in aleam descendere cogitur. Fugane incolumitati consulendum erit? An idē Reipublicæ dignitate fore censemus, ut quæ rei nava-

Oratio
Marci Fos-
cari.

1539

lis disciplina, egregiisque rebus gestis nunquam non floruit, illius nomen, tanquam veteri virtute obsolescente, maritima apud cunctos existimatione exuatur? At quo se recipiet? in occidentemne vela dabit? scilicet, ut *Auriae* sociatus, spes, quae *Byzantii* de pace oblata est, intempestive praecidatur, ac omnino pereat? An in altum proventus hostes eludet? at mare trirēmibus infidum, nulla ibi annona, nulli commeatus. In orientemne igitur iter arripiet? Nulla, nisi in *Creta*, tuta statio; iter longinquum, annonae difficultas, ut nisi summa incolarum omnium desperatione ex ea provincia peti possit. Quae cum ita sint, quis non potius classem in *Adriatico* esse malit; ubi & commeatus affatim copia suppetet, & nullus laceissentis hostis impetus erit pertimescendus? Sin vero, quod alterum caput est, amicus *Chariadenus* advenit; eo magis classem ibidem continendam arbitror, ne in *Turcarum* animis suspicione orta, a vobis cum *Cæsare* consociatis viribus, intra huius sinus fauces fore, ut intercludantur, juribus induciarum neglectis, hostilia in nos arma convertant; cum praesertim ex classium propinquitate quotidie quamplurima suboriri queant, quibus vel invitati in novas belli causas provocemur. An vero *Auriae* artes ignotae sunt, quibus serere inter vos, ac *Suleimanum* dissensionum semina conatus, ut ad apertum bellum eliceret; mox cum obnixae a vobis, atque a Pontifice, ut se imperatori vestro adjungeret, flagitaretur, nullis suasionibus, nullis precibus inflecti potuit, quin *Genuam* contenderet? Quis ambigat, non eadem mente futurum, non eadem consilia adhibiturum, ut vos *Turcis* suspectos reddendo, concordiae rationibus abruptis, *Cæsari* ita devinciatur, ut ab illius consiliis nunquam divelli liceat? Quid? quod ex nutu ejusdem, penes quem omnium foederatarum copiarum imperium est, vester imperator pendere cogetur, cum ita conditionibus foederis cautum sit? Instabit, urgebit, ex foederis lege praecipiet. Quid tum vester imperator? Vires consociabit? Tunc ex *Auriae* auctoritate, non vestro arbitratu, classe utemini: ad *Neocastrum* defendendum, quod nobis per summam injuriam *Hispani* occupavere, ire oportebit: in nobis, neque pax, neque bellum situm erit. At si adungere se *Auriae* nostri abnuent, nonne hoc facto odium, atque arma *Cæsaris* in *Rempublicam* incitabit? ancipiti periculo

culo cum terrestre, tum maritimum imperium objiciemus? Nisi vero his permovemini, inspicite quaeso, quæ biennio proxime elapso facta sunt, dum extra Adriaticum sinum vestro decreto classis imperatorem commorari jussistis, unde tot vobis invitis infausta contigere. A potentissimo Rege bellum illatum; a Salentinis in vos arma conversa; Corcyra petita; gentes in servitutem abductæ: inde tot, in quibus versamur, difficultates profluxere. Non semper integrum est hostium occursum vitare; non imperat mari imperator; non obtemperant maria nautis: ventis, procellis, ac tempestatibus patent, quibus nonnunquam obsecundandum; nonnunquam vel invitis parendum est. Pesarum exemplo esse potest, qui cum in orientem iter flexisset, atra procella, gravique tempestate, dum in altum vela daret, correptus, in classem Turcicam præter suam voluntatem impulsus est. Contra vero quinquennio ante, ingentibus Turcarum copiis Helleponto egressis, huic eidem Vincentio Capellio imperatori denunciatum est, ab Adriatico mari ne recederet: pax facta, tectaque servata est. Quid hoc adduci in rem nostram vel certius, vel evidentius potest? Ex humanarum rerum usu prudentia comparatur, ut quæ præclarum exitum habuerint, ea imitanda, quæ infortunatos eventus sortita fuere, vitanda sint: quo fit, ut inclitus Reipublicæ nostræ Princeps, qui semper in maximis, atque arduis rebus versatus, prope divino ingenio, atque acerrimo judicio vigeat, ita decernendum existimet; idem Vincentius quoque Capellius, qui eximia cum laude classis imperio functus est, sentiat, cujus virtutem, præclaraque pro patria gesta vestris decretis, ac sententiis sæpius extulistis. An horum præstantissimorum civium, qui difficillimis temporibus Rempublicam gessere, consilia parvi facimus? An quempiam rectius a nobis, quam eos consuli posse arbitramur, qui in acie cum hoste conflixere, qui illius vires, conatusque re ipsa experti, non adumbratam, sed certa experientia subnixam prudentiam sibi compararunt? cui sive innitimur, sive ex præteritarum rerum memoria ad recta consilia ineunda exempla petimus; sive demum vera ratione, quæ raro fallere consuevit, ducimur. Hoc rerum statu, qui nobis sese offert, dum Chariadenus Neocastri expugnationem molitur, ejusmodi
sen.

1539 *sententiae sum, ut classem Adriatico sinu continendam e Republica existimem.*

Hæc Foscaro perorante, Franciscus Donatus eques, divi Marci procurator, in majorum præconsultorum numero Foscaro collega, qui extra Adriaticum sinum in mari Ionio detinendam classem censebat, hunc in modum dixisse fertur.

Oratio
Francisci
Donati.

Et si optandum summopere esset, sapientissimi Senatores, ut qua per tot annos Respublica pace usa est, ea nunc quoque frueretur, neque hinc acerrimi, ac potentissimi hostis terra, marique viribus, inde sociorum perplexis, ac tectis consiliis distineretur; attamen cum humanarum rerum casus minime in nostra facultate sint, malignitatem fortune, atque improsperos rerum eventus constantia, ac prudentia corrigere, & moderari debemus. Ea vero in primis hoc difficillimo tempore adhibenda sunt, ne timore de gradu dejiciamur, aut dum laboranti hujus imperii parti opem ferimus, turpi oblivione universam illius molem deseramus. Id ne vobis contingat, haud parum vereor, si maritimas vires, quibus hætenus ditiones vestras tutando, terrorem sæpius hostibus intulistis, intra hunc sinum importuno, atque immaturo consilio conjicietis, quo loco neque pro rerum opportunitate consilia capere, neque tot regionibus, urbibus, populis, præclaris, ac nobilissimis insulis succurrere licebit. Dum pax cum Suleimano nobis erat, ne fortuito aliquo eventu interturbaretur, e Republica fortasse erat, classem a Turcarum conspectu abreptam, in has angustias compellere. Verum hac tempestate dum cuncta armis circumsonant; dum nullus est in imperio vestro locus, quo hostilis terror non pervaserit; dum in paucos menses induciis pactis, barbarorum fides suspecta ac parum tuta nobis esse debet, classem in Adriaticum sinum cogere, an non id est, quas in Ionio, Aegæo, & Cilico mari regiones possidetis, desertas, hostium libidini, crudelitati, avaritiæ diripiendas, atque vastandas relinquere? Quid tum Crentenses, quid Cyprios, quid tum Nauplium, Epidaurum, Peloponnesi urbes, quid Epiri, atque Illyrici incolas dicturos arbitramini? Dum subsidiorum spes sibi interceptas, minantes, ac furentes Turcas inspexerint, verendum profecto est, licet sum.

*summa semper fide , ac studio Venetum nomen coluerint , ne hostium propinquitate , auxiliorum longinquitate adducti , ac prope desperatione adacti , præcipites ruant : quo quid acerbius , quid durius , quid omni calamitatum genere cumulatius contingeret ? At si opinione , ac fama non minus , quam viribus bella administrari solent , eaque ad res bene gerendas præclarum iter munit , quid hoc tempore vel ad terrorem nostris incutiendum , vel ad hostium insolescentes spiritus effe-
rendos fieri importunius potest , quam classem in has fauces subducere , tanquam conspectum hostium sustinere nequiverit , sed fuga se eripere coacta fuerit ? Ex quo audentior effectus hostis , quæ non in nos meditabitur ? quæ non sibi in nostrum exitium pollicebitur ? Atque utinam illectus , ac prope a nobis evocatus , perpetuo Veneti nominis dedecore in sinum istum devedtus , ubique crudelitatis , atque avaritiæ vestigiis relictis , ferox , ac prædabundus non excurrat . Sed esto tot ditionum , & gentium , quæ vestro imperio continentur , vos minime pietas tangat ; ne in barbarorum potestatem concedant , nulla pericula permoveant : non iste fugientis vestræ classis aspectus deterreat ? Mari hoc excipiat : quo loco consistet ? intra quas stationes , aut portus se continebit ? An ad Corcyram nigram ? at defervescente maris æstu , nudato solo immobilis adhærebit . Ad Sicumne ? Sed hostium finibus circumseptum , immanibus tormentorum ictibus patet . Ad Faderamne ? at angusta ad tot triremes excipiendas , statio parum commoda censetur . Quid igitur reliquum , nisi ut hæc illi ad certum effugium æstuarium pateant ? Ita , dum toto mari hinc Turcica , illinc Cæsareana classis percurrunt , in intimo hoc , ac pene abdito recessu , quidquid maritimarum virium immenso labore , ac sumptu congestistis , inutili otio torpere , propugnatorum corporis vires , atque animi aciem habescere patiemur ? Neque vero minus de annonâ nobis cogitandum erit , cum Chariadeno Neocastrum oppugnant , atque oræ Adriatici maris quamplurimis navigiis insidenti facile admodum futurum sit , commeatus vel ex oriente , vel ex Sicilia regno , & Iapygia intercipere . Atque ut segura navigatio a Turcis relinquere-
tur ; quæ ex Apulia , & Sicilia frumenta convehi possunt , ea cum in Cæsareanorum potestate sint , aut cum fame conflictari ,*

1539

aut conjungere classes necesse erit, quorum illud miserrimum est; hoc vero, ut Foscarus quoque fatetur, concordiae adversum. At saltem ex hac Auriæ conjunctione egregia nobis occasio daretur, qua præterita damna corrigere, & præreptum nuper navalis disciplinae decus præclaro aliquo facinore recuperare possemus. Sed quid ab homine nostris rebus infesto, cujus fidem jam sæpius experti sumus, qui præclaram nobis obtundendi hostis opportunitatem invidit, expectandum est? His incommodis vos occurrere posse arbitror, si extra Adriaticum sinum classem commorari jusseritis. At inquiunt, verendum esse, ne hostis propinquus acie dimicare velit. Sed quis sibi persuadeat, Chariadenum, maritimarum rerum scientissimum, Neocastrum oppugnantem, divisis viribus, partem in Rhizonico sinu detenturum, partem ad nostros insequendos missurum? Ut scilicet ad consociandas cum Auriæ vires impellat; atque impar ad certamen ineundum cogatur? Cum e contra integra committendi prælii facultas penes vestrum imperatorem erit, qui tutos receptus ad Zacynthum, Cephaleniam, atque in Cretam habebit; inde usque in Cyprum libero tractu maris emenso, navigandi facultas erit, prædas agere, navigia interceptare, commeatus comparare, hostes variis detrimentis afficere. Id vero si initio belli factum esset, non tam propius in ditiones nostras hostis se intulisset; non Aegæi insulae direptionibus, cædibus vastatae; non ingens incolarum numerus in servitutem abreptus; non Peloponnesi urbes petita, atque oppugnata forent. Sed adjiciunt, infausto consilio, ut classis Corcyrae detineretur, superioribus annis decretum esse: ut intra sinum se reciperet, optima ratione prospero eventu paucis ante annis jussu fuisse. Sed non satis animadvertunt, aliis temporibus aliis consiliis opus esse: adeo enim vicissitudini, ac varietati humanæ res subjiciuntur, ut quæ nonnunquam prospero, ac felici eventu salutem, eadem, mutata rerum conditione, improspere exitu perniciem, atque exitium attulerint. Tunc amicus Suleimanus nobis erat; hostem modo experimur: cunctæ ditiones vestrae pacatae erant; nunc ubique armorum tumultus sævit: ut causæ belli præciderentur, tum cavendum erat; nunc urbes, ac provinciae in vos conversæ vestrum auxilium, atque opem implorent. Quocirca eo tempore classem in Adriatico sinu continere debebat,

cebat, dum ad Aulonem cum exercitu Suleimano castrametante, maritimis copiis Salentini petebantur: ea namque forsitan non contigissent, ex quibus importune grave, ac periculosum bellum illatum est. Hoc tempore, hoc rerum statu, non intra angustias Adriatici maris retinenda classis: prodeundum est, atque eo loco consistendum, quo & iis, qui vestro parent império, subsidia inferre possitis, neque navalis disciplinae decus hostium contemptui objiciatis. Hæc tuta ad res vestras, ad imperium, ad dignitatem conservandam via: hæc ad populos in fide retinendos ratio: hoc demum pericula propelli possunt, quibus nisi maturo consilio prospiciatur, frustra prudentia requiritur: vires deficiunt, atque eæ calamitates, quæ initio vitari, & averti haud ægre poterant, inevitabili lege subeundæ sunt. His ego adductus, quæ non auctoritate, qua sæpius errare, labi, ac decipi possumus, sed certa, ut arbitror, ratione nituntur: summo classis præfecto injungendum censeo, ut Corcyra moretur, neque se intra Adriaticum sinum recipiat.

Cum Donatus perorasset, frequens Senatus in eam sententiam ivit, ut extra sinum classis detineretur: in id Alexandro Contareno, legatorum alteri, datis literis, quibus, nisi ab hoste laceffit, ditiones, atque oppida illorum aggredi prohibebatur. Classis quoque imperatoris auctoritas Senatusconsulto illi demandata est. Franciscus Paschalicus, alter legatus, hoste in Adriaticum sese inferente, cum quindecim triremibus penitus ad oras maritimas conservandas se referre iussus; quadringenti pedites in supplementum missi. Eodem tempore, ne quid, quod ad bellum gerendum spectaret, prætermitteretur, ut pecuniam, qua ad pontificias triremes instruendas opus erat, Venetias mitteret, Patres a Pontifice flagitabant, qui, Republica seorsim de concordia cum Turcis ineunda agente, nihil se largiri posse ajebat, tum quod Supero, atque Infero mari haud exigui pro suis ditionibus tuendis sumptus essent faciendi, tum etiam, ne, pontificiis triremibus Venetæ classi accedentibus, quæ Byzantii agitabantur de pace negotia, interturbarentur. Nam cum vires hostium perspicceret, relique foederatorum prolabi in dies animadverteret, Reipublicæ fatius esse ducebat, ut, concordia ratione aliqua cum hoste inita, se instanti periculo eximeret, quam ut sensim debilitata gravi aliquo incommodo, & ca-

Senatus decretum de classe extra Adriaticum retinenda.

Mandata Senatus ad Alexandrum Contarenum, classis legatum.

Francisco Paschalico Adriatici custodia demandata.

Paulus Pörsifex Venetorum ad pacem ineundam hortatur.

1539

Marco
Grimano,
Pontificis
legato, tri-
remes tres
conceditur.

Veneti Neo-
castri dedi-
tionem ab
Hispanis
oblata re-
jiciunt.

Ulamanes
& Chariadenus ad
Neocastri
oppugnationem.

lamente afficeretur. Senatus prudentissimi senis consilia, propensumque in Rempublicam animum magni faciens, omnia cum eo consilia communicabat, atque ut egregiam in illum voluntatem patefaceret, Marco Grimano, legato, ejus nomine tres triremes petenti, quibus ad maritimæ oræ præsidium uteretur, liberaliter concessit. Neque vero ullum officii genus, ut ad Neocastrum ex foedere Venetis Cæsareani traderent, prætermiserat; cum tandem Auria Cæsaris jussu iis conditionibus Reipublicæ concessurum diceret, ut quindecim aureorum millia in stipendia propugnatorum tribuerentur, impensæ pro illius defensione ex Pontificis præscripto Cæsari penderentur. Ea de re a Joanne Bafadonna, legato, doctore, atque equite, qui Marco Antonio Contareno successerat, cum Pontifice actum, tandemque ad hujuscemodi conditiones deventum est, ut, Neocastro recepto, illico undecim aureorum millia numerarentur ad decem peditum millia conscribenda; de reliquis controversiis Pontifex decerneret. Verum cum, re maturius perpenſa, Chariadenum propediem Neocastrum aggressurum nuntii perferrent, minime e Republica Patribus visum est, quæ sæpius ex foedere petita, a Cæsareanis vel pernegata, vel dilata fuerant, importuno tempore recipere, quo & pax penitus abjiceretur, & graviori belli onere Respublica premeretur.

Hæc dum agerentur, augusti mensis initio Chariadenus cum classe nonaginta triremium, rostratorum navigiorum triginta, quæ Dragutes ductabat, in Rhizonicum sinum pervenit; atque eodem tempore Ulamanes præfectus cum triginta equitum, ac peditum millibus propinquos colles occupavit. Chariadenus sinum nactus, quo ab oppidi ictibus se protegeret, triduum in exponendis tormentis, erigendisque munitionibus absumpsit, quæ nocte tantum erigi, ac perfici poterant, cum in illos, qui operi incumberent, continenter ab Hispanis machinarum omnis generis globi excuterentur, ut supra mille ex hostibus convulnerati, atque interfecti sint. Operibus perfectis, ingenti cum majorum, tum minorum tormentorum vi exposita, oppugnationem instituit. A septentrione Ulamanes; ipse ab oriente; a mari Salecus, admotis triremium proris, mœnia quatere cœpere; idque acriter adeo, & absque ulla intermissione fiebat, ut oppidi, quod loco edito situm est, mœnia ingenti ruina conciderent.

Sar-

Sarmentus vero, Hispanorum præfectus, ægre murorum hiantium loca refarcire conatus, parum proficiebat, quod saxeus natura locus, glebas, ac cespites ad munimenta, quibus se, suosque milites tueretur, construenda non subministraret. Inde ingentibus globorum ponderibus domus, atque ædificia depressa prosternebantur; neque tutus, quo milites consisterent, locus erat, compluribus a tormentis discerptis. Hostes, cum Hispanorum vires haudquaquam ad illorum impetus excipiendos pares experirentur, propius mœnia subeuntes, per amplo propugnaculo sunt potiti, in eoque vexillum erexere. Verum, illius fundamentis suffossis, agi cuniculum Sarmentus iusserat, eo consilio, ut cum hostes irrumpere in oppidum niterentur, atque acrius impetum facerent, ignibus admotis, tormentarioque pulvere incenso, repente concussa, disjectaque munitio inopinantes opprimeret. Verum consilium improspere eventu cessit; nam cum segnius, ac lente admodum flamma conciperetur, nullo fere Turcarum damno, cum se periculo eximendi mora facultatem daret, propugnaculi ruinæ ingenti strepitu, ac terrore introrsum decidentes multos ignibus correptos, alios ruinis obrutos absumpsere; atque eodem tempore Ulamanes, qui superiori loco expugnationem moliebatur, murorum parte prostrata, ad irrumpendum in oppidum se compararet. Quibus rerum difficultatibus cum assiduis laboribus, ac vigiliis debilitatos, ac prope confectos milites cerneret Sarmentus, fauciatos, atque ad pugnam conferendam minus idoneos in arcem confugere iussit, quo octingenti milites cum Aloysio Ario, & Macinio Mongaja, aliisque præfectis se recepere. Sarmentus nullis periculis exterritus, cum generoso animo clarissimum obitum turpi salutis spei anteferendum duceret, selectos milites, supremos bellicæ virtutis conatus edituros, medio in oppidi foro cogi, & conglobari præcepit. Cruentissimum statim, hoste irruente, certamen editur; pugnatur initio utrinque acriter, augente Hispanorum animos desperatione, qui ardore prælii incensi, licet importunus imber sclopettiorum ignitos funiculos extinxisset, hastis, gladiis, contis intrepide rem agebant. Sed cum Turcæ numero superiores essent, ac summa contentione irruerent, pugnam-

*Hispani cœ
fauciis in
arcem Neo-
castri se re-
cipiunt.*

*Joannis
Sarmenti,
præsidii
Neocastri
præfecti,
præclarum
facinus.*

1539

Turcae, praesidio deleti, Neocastrum capiunt, & arcem deditione recipiunt.

que confererent, Hispani ad unum omnes caesi fuere, inter quos Sarmentus ipse, dum strenui ducis, ac militis opera fungitur, tribus sagittis confixus occubuit. Hoc successu Arius praefectus, quique in arcem confugerant, perculsi, & perterrefacti, cum impares se ad obfistendum victori hosti animadverterent, vitam, & libertatem pacti, se Aheneobarbo dedidere. Barbarus statim miserrima servitute ad triremium transita omnes adegit, fractae fidei praetextens, illos a praetorianis militibus, quorum praeda essent, se commisse. Hunc exitum Neocastri expugnatio habuit, atque ex quatuor Hispanorum millibus, qui in oppido praesidio erant, nemo non irati Numinis meritam ultionem persensit, singulis morte, aut captivitate facinorum poenas luentibus, quibus per multos annos in Italia dimicando, innoxios populos afflixerant, Romanamque urbem impie, ac foede diripuerant.

Rhisanum a Chariadeno occupatum.

Chariadenus a Joanne Matthaeo Bembo Ascrivio deditio nem petit. Joannis Matthaei Bembi ad Chariadenum responsum.

Neocastro occupato, haud difficile Chariadeno fuit Rhisano potiri: nam eo promotis copiis, cum neque munitionibus, neque militum praesidio hostium impetum sustinere posset, Aloysius Zannius oppidum Turcis tradidit. Exinde annuentis victoriae cursu intumescens barbarus, Ascrivio inhiare coepit; atque ad Joannem Matthaeum Bembum, Praetorem, literas dedit, quibus ad sibi dedendam urbem minaciter, ac superbe sollicitabatur. Erat Bembus praesto animo praeditus, egregiaque virtute, ac singulari constantia imperterritus. Is Chariadeno barbaricae petulantiae impatiens in hunc modum respondit: *Rempubicam Byzantium oratorem pro instauranda cum Suleimano pace, induciis pactis, misisse: videret, ne temere jure gentium violato, eodem tempore & Galliarum Regem, qui ea de causa nuntium Byzantium proficisci jusserat, Venetamque Rempubicam offendens, suum Regem nefario piaculo obstringeret: sed cum nullum in Ascrivio jus Suleimano esset, si tanta cupido occupandae urbis incessisset, vim experiretur, in certamen descenderet: daturum operam, ut per summum scelus illatam injuriam fortiter ulcisceretur.* Interim Bembus, quae ad urbem firmandam necessaria erant, sedulo curare; civium, ac propugnatorum animos confirmare; tormenta disponere; totumque se ad excipiendum hostis impetum com-

Turcae triremes ab Ascrivio sentibus male habitae.

parare. Hostes propius Ascrivium accedentes catenas ad transitum impediendum de more objectas cum nonnullis triremibus temere prætervecti, displois nostrorum tormentis, magno detrimento accepto, se referre coacti sunt. Inde cum reliqua classe Chariadenus supervenit, atque haud procul ab urbe milites exposuit; quorum pars per acclivia collis scandens, cum prope moenia accessisset, ex arce, quæ prærupto, atque edito loco sita est, minutorum tormentorum displosione facta, non sine multorum cæde, adeo fracti, ac perturbati sunt, ut, dissipatis ordinibus, disiecti in triremes se fuga proriperent. Altera, quam ipse Chariadenus ducabat, ad eam oppidi regionem, ubi templum, ac cœnobium divi Francisci situm est, progreditur. Ea re cognita, Bembus Epirotas equites cum aliquot levis armaturæ sclopettariis equitibus emisit, a quibus hostium complures interfecti, fauciati, & convulnerati sunt; reliqui in fugam coniecti, collium editioribus occupatis jugis, quo eques ardua, & confragrosa via insequi non poterat, se periculo subduxere. Sed Aheneobarbus situm oppidi, munitionesque contemplatus, tormentorum vim, impavidum præfecti animum, propugnatorum virtutem, ac constantiam animadvertens, spe potiundæ urbis dejectus, oppugnationem relinquere statuit; & præfecto rescripsit, se nuntii adventum, quem Byzantium miserat, præstolari, ut quænam de illius urbis obsidione Suleimani sententia esset, certior fieret; petiitque, ut e suis quempiam colloquii gratia ad se mitteret. Hieronymo Cauco trierarcho id munus Bembus attribuit, quem humaniter Chariadenus excipiens, benevolo se, atque amico in Rempublicam animo esse pluribus suadere conatus est; seque nihil adversus inducias, nisi aliter Rex juberet, facturum: itaque xv. kalend. septembris, militibus, ac tormentis intra triremes subductis, inhibito remigio, Neocastrum reversus est; atque eo præsidio militum firmato, quinque Sangiachis munitioni præfectis, e Rhizonico sinu discessit. Inde ad Apuliæ loca vastanda profecturum constanti rumore increbrescebat, cum Neocastro recepto, universam Iapigiæ oram excurrere a Suleimano jussus esset. Verum post ea, quæ Ascrivii sequuta fuerant, Aulonem profectus, vi. kal. septembris per Corcyræum fretum iter tenuit. Magi-

Chariadenus Ascrivii oppugnationem deseruit.

Hieronymus Cauco a Bembo ad colloquium cum Chariadeno missus.

1539 stratus jussu ex arcibus complurium tormentorum bombis confalutatus ; tres Corcyraei homines ad eum cum muneribus missi sunt ; quos benigne alloquutus , magistratuique gratis actis (ea enim est Turcarum natura , ut cum hostibus etiam mira diffimulatione utantur) addidit , se illati belli causam adversus Venetos fuisse ; pacis quoque conciliatorem , ac sequentem futurum .

*Venetorum
copiae Sena-
tus jussu
imminutae .*

*Laurentii
Griti obi-
tus .*

*Thomas
Contarenus
a Turcis
Byzantii
honorifice
excipitur .*

Ejus discessu Jadertinum praesidium , quod tribus millibus constabat , ad octingentos redactum est . Sici quoque , & Tragurii copiae imminutae ; ut sex triremes dimitterentur , jussum ; in iis binae , quae Cypri insulae custodiae praerant . Contarenus , classis legato mandatum , ut , novem ac decem Cretensibus triremibus facultate in Cretam redeundi permissa , missionem remigibus , navalibusque focis concederet . Interea cum Laurentius Gritus Byzantii nihil praetermitteret , ut quae in mandatis a Senatu habuerat , perficeret , pestilentiae lue correptus , nonis augusti interiit . Thomas autem Contarenus idibus Byzantium pervenit : decem ab urbe passuum millibus Regis nuntios , quos *Chiauffos* Turcae vocant , obvios habuit ; in peramplis aedibus hortorum amoenitate , ac septorum numero insignibus hospitio exceptus est , variisque muneribus , veluti si pax intercederet , donatus . Statimque Janusbejus illum invenit , atque de iis , quae a belli initio usque ad eam diem evenerant , copiose colloquutus , inter cetera conquestus est , quod per interceptas literas de Suleimani classe in Apulia concremanda , atque de Sophi Persarum Regis armis in illum concitandis , actum cognovissent . Ad ea Contarenus , uti decebat , respondit ; quaeque in Apulia acciderant , fortuito errore noctis , ac maritima tempestate , quae Venetam classem in ea litora impulerat , contigisse affirmavit . Quae acta cum Persarum Rege fuerant , non odio in Suleimanum , sed tuendae Reipublicae causa jure gentium facta esse . His cum Janusbejo peractis , Contarenus Luphtibejum , supremum Bassam , ac Mehemetem adiit . Hi , donec de Neocastri eventu cettiores fierent , mora tempus trahere ; nuntiis de illius expugnatione acceptis , prospero exitu clati , negotium urgere , atque acrius instare . Itaque Contarenus in aula , in qua purpuratorum concilium statis diebus cogi solet ,
quam

quam *Divanum* vocant, convivio regio a Bassis exceptus, intra claustrum ad Suleimanum perductus est, qui in thoro aureo, panno gemmis, ac margaritis intertexto sedebat, dextramque porrigere solitus, turbati animi indicem, pectori admovit. Contarenus paucis verbis legationis causam exposuit. Nihil ad ea, ut moris ex fastu, ac superbia Ottomanorum est, respondit; id unum, ut prosper illi esset adventus, præloquutus, negotium Bassis commisit: quid sibi videretur, ex iis intellecturum. Multis Contarenus cum Luphtibejo, atque aliis purpuratis egit; se a Senatu missum, ut pacem veteribus conditionibus, quæ utrinque occupata fuerant, restitutis, instauraret. His auditis, Bassæ vehementer Regis animum adversus Venetos iratum esse ajebant, atque eam ob rem in primis, quod, cum Cæsare fœdere icto, arma in ipsum intulissent: proinde de recipiendis quæ bello in illius potestatem concesserant, oppidis nihil speraret: nisi Nauplium, atque Epidaurum, ceteraque in eo litorum tractu, quæ a Neocastro Byzantium usque protenderentur, Venetæ ditionis essent, ut omnis diffidorum seges tolleretur, traderent, de pace actum esse: præterea impensam in id bellum auri, atque argenti magnam vim, ad quod multis laceffitus injuriis descendisset, flagitare, quo regis dignitati prospiceretur: quis enim cum Regem, cui prope infinitæ affluunt divitiæ, ac thesauri, pecuniæ avidum censeret? haud parvam quoque pecuniam, superioribus annis pace sancita, Cæsari, qui potentia, & viribus illo inferior esset, numeratam fuisse. Ad ea Contarenus, se pro ineunda pace, quæ cum Reipublicæ dignitate fieret, Byzantium profectum; iis, quæ peterentur nullo pacto assentiri posse; Rempublicam fortiter dimicaturam, extrema potius pericula subituram, quam de suis ditionibus quidquam sponte cederet. Subjecere Bassæ, nisi aliud in mandatis haberet, Byzantio abiret. Contarenus his de rebus Senatum cœtiorem facturum, atque interim dum responsum ferret, Byzantii, si ita illis libuisset, moraturum: id vèro, quamvis omne studium adhibuisset, minime impetrare potuit; neque gravis, atque annosa ætas, longique itineris difficultas, neque ulla Gallici legati officia barbarorum ingenia flexere. Consalutato itaque

*Turcarum
petitiones ob
pacem Venetis conce-
dendam.*

Thomæ Contareni oratoris responsum.

1539

que Rege, nullis honoris, aut benevolentiae significationibus editis, discessit.

*Thomas Cō-
tarenus ora-
tor a Tur-
cis dimissus
Venetias
proficisci-
tur.*

Cum his de rebus Contareni literis Senatus certior esset factus, ingens sollicitudo Patrum animos incessit. Hinc iniquae pacis conditiones, inde belli difficultates obversabantur, cum nullus ex isto cum Principibus foedere per tot civium labores, atque immanes sumptus fructus perciperetur: praeclarae gerendarum rerum opportunitates amissae; Neocastrum ab Hispanis occupatum; comitatus pernegati; ambigua auxilia, pericula certa; multa ad ostentationem composita; pollicitationes ingentes, quarum spe Respublica illecta sensim contabesceret. Nam Caesar, qui specioso sermone se hoc anno in expeditionem adversus Turcas iturum professus fuerat, nunquam ex Hispaniis discesserat, Petrusque Mocenicus legatus hoc eodem tempore Senatui significabat, illius provinciae urbes, & conventus Carolo discessum gravibus, atque audacibus verbis inhibuisse. Ea quoque suspicionem augebant, quae Contarenius classis legatus e Corcyra per eos dies scripserat: de concordia inter Caesaris ministros, atque Chariadenum agi; Joannem a Lego, & Siciliae Archondam Marchionis Anguillariae triremi ad eam insulam delatos, celoce petita, ad Praefesam illum convenisse, ac de captivis permutandis negotio confecto, varia agitasse, muneraque detulisse. Sub id quoque tempus Joannis Hungariae Regis legatus Venetias accessit, egregiumque illius in Rempublicam animum exposuit: cupere arctiori amicitiae vinculo Reipublicae adstringi: id communibus rebus usui fore, quod aequae Turcarum potentiam suspectam haberent; ac ne de concordia cum illis ineunda consilia abjicerent, Patres hortabatur, cum ob Christianorum Principum simultates, atque intestina odia nullum in rem communem satis firmum praesidium expectari posset; constaretque, quamdiu pro Caesare hinc Pannoniae regnum, inde maritimae Reipublicae ditiones veluti firmissimi aggeres, ac propugnacula communi hosti objicerentur, nihil illum in Turcas unquam acriter moturum. Gratiis Regi actis, quamvis de ineunda societate ea tempestate nihil perficeretur, tamen illius propensus in Rempublicam animus Senatui pergratus erat; quodque parem cum Republica fortunam subiret, libenter ejus consilia audie-

*Hispani
duces ad
Chariadenum
suos homi-
nes mittunt.
Joannes
Hungariae
Rex Vene-
rias legatum
mittit.*

audiebantur. Enim vero difficultatibus, in quas Thomas Contarenus inciderat, mirum in modum Patres commovebantur; quod insolentiores, secus ac putaverant, hostes offendisset; nimiumque graves, atque acerbis conditiones pacis proponerent; prosperoque rerum eventu elati, legatum, quem summis honoribus adventantem exceperant, re infecta, neque expectatis Senatus literis, abire imperassent.

1539

Hoc rerum statu, atque animorum hæsitazione Cæsar Cantelmus, qui superioribus mensibus Byzantium profectus, in Galliam reversus, Regem de iis, quæ agerentur, docuerat, Byzantium rursus proficisci iussus est. XV. kal. octob. cum Venetias accessisset, Patrum Collegium adiit; seque in mandatis a Rege habuisse nuntiavit, ut pro communibus induciis perficiendis diligentiam omnem, ac studium adhiberet: quod si ulla in re Senatus benevolo illius animo, atque opera uti vellet, quæcumque in se forent, Regis nomine Reipublicæ deferret. Coacto Senatu, quid Cantelmio responderetur, variis sententiis, ac disceptationibus actum est: majori Præconscriptorum numero, inter quos Philippus Tronus continentis Sapiens, Sebastianus Foscarenus doctor, Franciscus Donatus eques, d. Marci procurator, Consilii Sapientes erant, figillatim de conditionibus, quæ a Bassis proponebantur, Cantelmio admonito, id adjungi placebat, ut nisi inducias, quarum causa proficisceretur, impetraret, controversiarum, quæ Reipublicæ cum Suleimano intercederent, definiendarum provinciam susciperet. Hieronymo Grimano, Matthæo Dandulo continentis, Marco Antonio Cornelio Consilii Sapientibus, Turcarum postulata rejici prorsus placebat; ut enixe pro induciis, quæ foederatos omnes complecterentur, una cum Rinconio Cantelmus laboraret; sed illarum spe abjecta, æquioribus conditionibus de concordia cum Republica ineunda deinceps ageret. Franciscus Superantius continentis Sapiens, ut cum literis nuntius ad Thomam Contarenum legatum mitteretur, censebat, quibus consistere juberetur, atque Byzantium certos homines mitteret, qui se nova a Senatu mandata habuisse Bassis significarent; proinde se, ut rursus de pace negotium institueret, rediturum. Laurentius Contarenus, & Laurentius Donatus ordinum Sapientes ad Senatum tulere, ut simul cum Gallo unus

Cæsar Cantelmus Byzantium profecturus, suam operam Reipublicæ desert.

Senatus diversæ sententiæ de Cantelmio respondendo.

1539

eorum, qui a secretis Senatui assistunt, Byzantium proficisceretur, cui, quæ e Republica essent, committerentur. De his sententiis cum in multam noctem disputatum esset, Patribusque nihil liqueret, rem differri placuit.

Oratio Didaci Mendozzii, Cæsaris oratoris, ut Venetos a pace auerteret.

Interea Didacus Urtadus, e Mendozzia familia, Cæsaris legatus, cum Patres adiisset, vehementi oratione ab ineunda cum Turcis concordia avertere conatus est. *Iam per omnium ora circumferri, inquit, ab uno fœderatorum Principum separatim de pace cum hoste agi: neque vero id de Cæsare implacabili, ac perpetuo Turcarum hoste suspicandum esse; neque eam suspicionem in Pontificem cadere, qui religionis christianæ Princeps æternas cum impiis inimicitias gereret. Quid igitur reliquum, nisi ut rumor iste, qui circumquaque pervagaretur, de Republica existeret? quæ ob immensos sumptus, ob latissimos, quos terra, marique cum hoste fines habet, ob intermissa ingenti civitatis detrimento cum ea gente negotia, bellum pertæsa, in pacem proclinata videretur: id minime sibi suaderi posse, neque prorsus credere, dum illius pietatem, ac religionem intueretur, quo velut immobili fundamento innixa, in immensam brevi imperii molem assurgens, per tot temporum successiones libertatem cum dignitate retinuerit, atque auxerit: iisdem vero artibus, atque institutis, quibus ab initio parta essent, imperia conservari: eoque minus id sibi videri, quod cum eo hoste agendum esset, apud quem nulla fides, nullum iusjurandum satis tutum esset; qui Christianorum crudelis, atque acerrimus hostis illorum semper exitium meditaretur; nullasque leges, aut pacta servare, id demum summum jus existimaret: an vero quæ Syriis, quæ Græcis acciderint, memoranda esse, cum domestica exempla Respublica haberet, atque adeo recentia, ut vetustiora excutienda non essent? cum adversus pactas inducias Chariadenus, triremibus in Rhizonicum sinum immissis, Ascrivium terra, marique aggressus, eductis tormentis, expositis militibus, oppugnaverit: neque porro quis putaret, pace sancita, minores Rempublicam impensas, minora pericula subituram: cum bellum nihilominus Cæsare cum Turca gerente, quamplurimis hinc atque inde navigiis maria obsidentibus, ne fortunæ maritimas ditiones objiceret, instrui classem; oppida copiis firmari necesse esset: mi-*

rari

rari vero se quorumdam nimiam prudentiam, vel potius cal-
lilitatem, qui dicerent, bello Rempublicam attritam, ac debi-
litalam; Cæsarem potentia auctum, mox intolerandum fore :
Carolū religione imbutum esse, moderato animo, non ultra
jus, fasque sese efferentem: eo vita functo, magnam illam Re-
gnorum molem, qua nunc multorum oculi perstringerentur, plu-
res in partes abituram : Hispaniam, Belgium, Neapolitanum
regnum Philippo filio celsura; Germaniam imperatorii juris es-
se : secus in Turcarum regno evenire, quod ad filios, & po-
steros integrum perveniret, perpetuisque incrementis augetur.
Reipublicæ præterea eas vires suppetere, ut nihil a Cæsare si-
bi pertimescendum esset; cum centum triremium classem, ma-
gnūque aliorum navigiorum numerum momento fere, quod
Christianorum Principum nemini licet, comparare, ac instrue-
re posset : quæ sane vires si Cæsaris potentia adjungerentur,
cujus ditiones a Siculo mari usque in oceanum extenduntur,
obsisti hostibus, & victoriam comparari posse : an vero in re
adeo gravi reliquorum Christianorum Principum judicium ne-
gligi oportere? quorum expectationi nihil adversum magis con-
tingeret, conceptasque illorum spes indignius eluderet : summa
molestia affici, quod Auria se Reipublicæ classi non adjunxis-
set; certos homines missurum, si Senatui placeret; ipsum quo-
que Messanam, atque in Hispaniam usque iturum, ut illum,
si res ita ferret, ad opem Reipublicæ rebus ferendam compel-
leret; ut annonæ etiam Sicilia, & Apulia asportari posset,
operam daturum. Demum Cæsarem paratum, atque expeditum
ad bellum esse, illaturum una cum fœderatis in hostium pro-
vincias arma : id ni fieri posset, illorum impetus fortiter ex-
cepturum, & quod extremum omnium esset, ad communes
cum sociis inducias descensurum. His Cæsaris legatus a pace
abducere Patrum studia conabatur.

Iisdem porro diebus (erant tunc circiter idus octobris) Jo-
annes Franciscus Valerius, vir sacratus, qui cum aliquamdiu
in Regis aula vixisset, magnaque apud Gallos gratia esset,
multa de illorum mente, & consiliis cognoscere profitebatur;
Patribus exposuit: summo piaculo affici sibi videri, nisi duo
potissimum, quæ optime noverat, testaretur; alterum, Re-
gem optima erga Rempublicam mente esse, nec quidquam,
quod

Joannis
Francisci
Valerii offi-
cium pro re-
standa pro-
pensione
Gallia Re-
gis erga Rē-
publicam.

1539 quod ex illius utilitate, ac dignitate foret, prætermitturum; alterum, si Cantelmii opera uti Senatus nolle, optaret vero, ut alium ad negotium de pace peragendum Byzantium hominem mitteret, missurum. Re iterum in Senatu acta, ejus decreto, ordinario Regis legato, & Cantelmio vocatis, responsum est: nisi Cantelmus communes pro foederatis inducias obtineret, de concordia cum Turcis ineunda Reipublicæ nomine æquis conditionibus ageret. Id, præteritis iis, qui a Turcis Contareno proposita fuerant, respondere placuit. Petentibus vero legatis, eo quod Byzantio Contareno profectus esset, quo cum his de rebus agerent? Denuo Senatusconsulto adjectum est; nimium duras concordiae conditiones, quæ ab hostibus exhiberentur, videri; si ad æquiora descenderent, iis cognitis, Canali firmandæ pacis facultatem Senatum daturum.

*Senatus
oratoribus
Gallis re-
sponsum.*

*Annonæ a-
pud Venetos
inopia.*

Is erat ea tempestate status, incerta, atque inconstans adeo rerum conditio, ut variis veluti fluctibus jactata Respublica tuto, ac certo loco consistere non posset, neque expeditis consiliis se casibus, atque periculis eximere: turpem pacem, ac iniquam nolle; difficile bellum perhorrescere; cum ad reliqua incommoda illud quoque accessisset, quod magna annonæ inopia civitas premeretur, quæ mediis aquis posita, neque agris circumfusa, ad ingentem incolarum multitudinem alendam externo frumento, atque com meatibus indigeret: eoque anno frugum proventus imminutus adeo, atque tenuis fuerat, ut in propinquam hyemem omnium rerum, quæ victui essent necessariae, penuriam, ac famem quoque ipsam portendere videretur: & Gasparis Basalui Neapoli datis literis, afferebatur, frumenti inopia Neapolitanum regnum adeo laborare, ut gentes fame sibi pereundum pertimerent. Inter has belli difficultates, ob annonæ, ac frumenti inopiam versantibus, alia supervenere, quæ mentes ambiguas in diversa raperent. Nam per id tempus Maria, Hungariæ Regina, Cæsaris sorore, Belgium administrante, cum gravioribus tributis pressa Gandavi civitas in apertam defectionem prolapsa esset, Cæsar veritus, ne præcipuæ urbis exemplum reliquæ sequutæ, ad libertatem arrectæ, jugum excuterent, ad Gandavenses opprimendos, justisque pœnis coercendos quamcelerrime in Belgium proficisci

*Gandavi a
Cæsare de-
fectio.*

sta-

*Cæsar per
Gallias in
Belgium
transit.*

*Cæsar's offi-
cia cū Mo-
cenico ora-
tore, ut Ve-
netos ad bel-
lum accen-
dat.*

*Francisci
Regis cum
Capellio Ve-
neto oratore
officia.*

statuit. Ea re cognita, Galliarum Rex novo sibi officio de-
mereri Cæsarem cupiens, atque eam opportunam, qua sibi In-
subres traderentur, occasionem ratus, illum ad iter per Gal-
lias habendum invitavit. Id minime abnuvit Cæsar. Eo con-
ventu ingens de pace inter Principes opinio est concitata, at-
que ad novas spes belli feliciori exitu renovandi cunctorum
arrecti animi. Cæsar antequam se itineri committeret, Petrum
Mocenicum Reipublicæ legatum de sua per Gallias in Belgium
profectione docet: cum Rege nullis aliis de rebus, nisi de
iis, quæ ad statum reipublicæ christi-
næ attinerent, acturum
se proficitur. Pontificias, ac Venetas res sibi cordi esse affir-
mat; summo se existimationis loco Rempublicam habere; ad
eam conservandam omnes suarum virium nervos adhibiturum:
pro certo habere, licet de pace cum hoste egerit, atque agat
Senatus, ad illam tamen, nisi necessitate adauctum, non de-
venturum: sperare, reliquis Principibus societatis vinculo ad-
strictis (etsi aliqua ex parte, quæ ab eo deberentur, minime
præstitisse fateri cogeretur) Rempublicam concordia, si quam
pepigiisset, neglecta, suis nixam viribus, adversus communem
hostem ituram. Eadem Rex Christophoro Capellio oratori
commemoravit. Adjecit, Senatui scriberet, ut de pace nego-
tium, quod Byzantii agitabatur, defereret; cum in eo, quod
cum Cæsare colloquio habiturus esset, de prosequendo, ac
vehementiori conatu inferendo bello agendum foret: se pro-
pediem ea de causa Claudium Hanebaldum, Taurini præfe-
ctum, Venetias missurum. Alphonfus quoque Davalus Vastius,
Insubrum præfectus, Vincentio Fideli affirmavit, se quamprimum,
ut Senatum a pace abduceret, atque ad bellum inflam-
maret, ad urbem profecturum.

Pontifici, licet quæcumque ad concordiam inter Christianos
Principes spectarent, cui publica salus, ac religio niteretur,
quam ea tempestate novis institutis corrumpere iniqui homi-
nes conabantur, pergrata essent; attamen haud obscure sum-
mam molestiam attulisse videbatur, quod, sibi minime commu-
nicatis consiliis, Reges in colloquium venirent; atque eam mi-
litarem legationem, quæ ad Rempublicam destinabatur, su-
spectam se habere, Senatui significavit: ut ex veteri, & per-
specta prudentia singula ageret, cohortatus. Addidit, eam es-
se

1539

*Farnesius
Cardinalis
ad conven-
tum Cæsaris
& Galliae
Regis in
Galliam mit-
titur.*

*Vastius
Marchio a
Cæsare &
Hanebal-
dus a Rege
Venetias
mittuntur.
Alexander
Bödimerus
classis lega-
tus.*

se temporum conditionem, ut si unquam consilia ad Apostolicæ Sedis, atque Reipublicæ conjunctionem adhibita fuissent, tum maxime adhibenda essent. Ea nihilominus Pontifex animi molestia compressa, Farnesium Cardinalem nepotem ad conventum in Gallias legavit, atque ut legatum eam ob causam designarent, Patribus auctor fuit. Cæsar, & Galliarum Rex cum ad Rempublicam Vastium, atque Hanebaldum destinassent; ad Pontificem ille Aloysium Davilam; hic autem Guieum misit. Vastius, & Hanebaldus mensis decembris initio ad urbem pervenere. Ea perhonorifica insignium virorum legatio ingenti cum pompa, effusa undique civitate, excepta fuit; Lando Principe magno Senatorum numero stipato solemniori more cum navi regie instructa (*Bucentauri* nomen antiquitas indidit) occurrente, septem militariter adornatis, atque instructis triremibus subsequenter, quibus Alexander Bondimerius, nuper Francisco Paschalico præfectus classis suffectus, præerat. Legatis publico ære, dum in urbe mansere, victus exhibitus; peramplæ, ac magnificentissimæ Ferrariensis ædes, in quibus degerent, tributæ. Postero die a Senatoribus coram Principe, & Collegii Patribus deducti sunt, qui in amplissima majorum comitiorum aula confederant, in quam tanta multitudo omnium ad percelebre spectaculum confluxerat, ut nihil ea die magnificentius intuentibus sese objici posset.

Oratio Vastii marchionis.

Curiam ingressi, suggestum scandentes, Duce, ac Patribus consalutatis, eminentioris, qua Princeps sedebat, sellæ dexteram Vastius, sinistram Hanebaldus tenuere. Vastius assurgens legationis causam exposuit: quod in omnium piorum votis erat, ac potissimum ad christianæ reipublicæ vulnera sananda mirum in modum exoptandum videbatur, singulari Dei Optimi Maximi beneficio ea tempestate contigisse, ut qui antea summi Principes diffidentes animis, acerrime armis inter se certaverant, ii nunc, simultatibus depositis, ad minime fucatam pacem, concordiamque descenderent; idque unum spectasse, ut perturbatis, atque afflictis christianæ reipublicæ rebus opitularentur; fastum, ac superbiam communis hostis obtunderent; pioque, & iusto bello, sacro fœdere icto, tot a barbaris illatas injurias ulciscerentur; ut hæc ad Rempublicam per-

perferrent, a suis Principibus missos fuisse, quam navali apparatu, maritimarum rerum disciplina, ac viribus sociam laboris, & præmii adsciscerent: jam tempus adesse, quo terribimus christiani nominis hostis terrestribus, maritimisque copiis vinci aliquando assuesceret: proinde acriores ad bellum instaurandum spiritus fumerent, majorum pietatem, generosique animi laudem æmulerentur; incertæ, infidæ, atque iniquæ paci pium, ac justum bellum, quod brevi speratæ victoriæ fructus consequeretur, anteferrent. Ad hæc Landus Princeps respondit: quammaximas posset, summis Principibus habere, atque agere gratias, quod duorum præstantissimorum ducum insigni legatione condecorassent Rempublicam, ac propinquæ pacis spem, qua nihil eo tempore optatius contingere potuisset, significassent: circumfessæ enim undique tot difficultatibus christianæ reipublicæ quid salutaris? quid cunctis Europæ Principibus exoptandum magis? quid demum Venetæ Reipublicæ, quæ gravissimo, ac periculoso bello conflagraret, utilius, quam ut consociatis animis, ac viribus in sacrum bellum universi conspirarent? Id si felici fato eveniret, minime dubitandum, quin Respublica cunctis opibus, maritimis terrestribusque copiis, civiumque ipsorum egregio conatu ad eam gloriam, a qua ipsius incolumitas sejungi non posset, vehementi ardore anhelaret, atque incitaretur. Hæc Landus.

Postridie ejus diei Patrum Collegium legati adiere, mandataque Cæsaris singillatim Vastius exposuit: a Carolo se ad Senatum missum, ut illi persancte affirmaret, ac polliceretur, in iis, quæ in Gallia cum Rege, in Belgio cum Maria sorore, & Ferdinando fratre Romanorum Rege fierent, colloquiis de christianæ tantum reipublicæ commodis, Venetisque presertim rebus agendum fore: quæ illorum interessent, non secus ac sua, Carolo cordi esse: eam inter Cæsarem, & Regem animorum conjunctionem, & ad commune bonum inclinatam mentem extare, ut nihil ex ea, nisi præclarum, atque eximium expectari posset: proinde eorum nomine exquirere, quænam ad bellum in sequentem annum gerendum compararentur; ut, iis cognitis, opportuna capere consilia possent. Hæc summam Vastius, quem Hanebaldus

1539

Petri Landus Princeps respondit.

Vastius & Hanebaldi officia in collegio habita.

1539

Gallico sermone , ordinario legato interprete , Regis nomine eadem est proloquutus . Princeps , illorum adventum pergratum Reipublice fuisse , denuo humanissimis verbis testatus , ut moris est , quæ ea in Republica sententia esset , Senatum declaraturum . Tum Vincentius Capellius , divi Marci procurator , consilii , ac Franciscus Superantius , continentis Sapientes , præconsultorum sui ordinis ea hebdomada præfides , interrogarunt , quo loco pacis negotium ? quæ leges concordia inter Reges forent ? quinam bellici apparatus ? quove tempore in promptu omnia , atque instructa haberent ? Ad hæc Vastius , arcto adeo amicorum Regum voluntates vinculo adstringi , inquit , ut jam pax pro confecta haberetur : de bellico apparatu nihil a Cæsare in mandatis habere ; verum quod toties dictum fuerat , id repetiturum , vel inferendo , vel excipiendo bellum administrari posse : si de inferendo ageretur , cum tempus usque eo processisset , difficile admodum , ut hostium fines iuvaderentur , censere . Ceterum ad defensionem quamprimum omnia comparari atque urgeri oportere ; classes instruere , pecunias cogere , militum delectum haberi : demum ad conferendas cum hoste manus certa , atque haud difficili victoriae spe accingi : nam , Republica una cum foederatis in id incumbente , cuncta prospera , ac felicia procul dubio eventura . In eandem sententiam Hanebaldus de mutua Principum benevolentia disseruit : nihil sibi de iis , quæ ad bellum a Rege pararentur , in mandatis datum : ut Reipublicæ mentem , atque ea , quæ in expeditionem Turcicam moli-retur , intelligeret , Venetias proficisci iussum . Ex his , quo Principum consilia tenderent , quibusve difficillimi , ac periculosissimi belli fundamenta viribus , quave spe subnixa essent , haud obscure intelligebatur : pacem ostentare : ad bellum Republicam inflammare : spes ingentes objicere ; cum interim obstinata animorum contentione de Insulbrum imperio disceptarent , atque in propinquum ver nulla auxilia , nullos militares apparatus edidissent ; regnandique artibus se , atque alios eluderent , ac deciperent : inde Franciscus nunc benevolentia , ac necessitudinis officiis Carolum demulcere adortus , in Belgium proficiscentem , ut Lutetia iter haberet , secumque congregederetur , invitare : nunc Suleimani amicitia ad illius

cona-

conatus avertendos, nimiumque sese efferentem dominandi cupiditatem coercendam, ut tandem Mediolani imperio potiretur, uti. Cæsar contra, qui pulcherrima, ac ditissima provincia cedere nollit, modo Regem spe allicere, & pollicitis distingere; modo, ne potentissimi hostis solus impetus excipere cogeretur, Rempublicam a concordia abducere, bello implicare, ut ea socia, Turcis acrius obsisteret, atque arma a Siculo, & Neapolitano regno, ceterisque suis ditionibus amoveret. Ea vero clarius quoque ex verbis Davali patuere, ad quem cum publico nomine invisendum Vincentius Fidelis, a Senatus secretis, accessisset; is cum de præsentis rerum statu sermonem haberet, quid ipse sentiret, inquit, exuta ministri Cæsaris persona, dicturum: æquum sibi, ut attente suis rebus Respublica prospiceret, videri; cum a præpotenti ac propinquo hoste premeretur; neque adhuc quidquam, quod in tanti belli usus necessarium foret, a foederatis expeditum, ac in promptu esset: quindecim vero dierum spatio impetrato, certum ad Cæsarem hominem cum literis missurum; mox ejus mentem, cunctaque illius consilia patefacturum, ea lubenti animo Senatum auditurum, sperare. Hæc Vastii verba mirum in modum Patres commovere; cum ea speciosa legatione, tanta christiani orbis expectatione designata, vel ad concordiam Principum, vel ad instaurandum bellum nihil solidum contineretur.

Dum hæc aguntur, Thomas Contarenus legatus ad urbem pervenit. Is statim Senatum adiit, quæque illi in ea legatione contigerant exposuit: de Suleimani imperio, potentia, viribus, divitiis disseruit. Pacem complures ob causas cum Republica Turcas exoptare: si nova Senatus mandata ad eam renovandam habuisset, negotium se ad exitum perducturum fuisse; proinde, consalutato Rege, per aliquot dies Byzantii, eo, ac Bassis fere invitis, substituisse; nullo de Senatus mente nuntio adventante, iter maturare coactum fuisse: demum in ea sententia esse, ut, novo legato Byzantium misso, æquis conditionibus ad pacem deveniri facile possit; neque ob eam rem ullam apud justos rerum aestimatores notam Rempublicam subituram; cum omnibus satis notum esset, quo animi ardore, quibus viribus, & conatu in id bellum incubuisset,

Thomas Contarenus reditus & de Turcarum rebus narratio.

1539 quibus periculis foederis plausibili nomine implicaretur : occasione utendum , neque aliorum Principum ambiguis consiliis , atque artibus fidendum , qui , Republica terra , marique oppugnata , aut alta pace fruerentur , aut minori sumptu in partem laborum , ac periculorum adscita , suas ditiones , ac regna tuerentur . Eorum , quæ a Cæsare Petro Mocenico legato dicta fuerant , meminisse : biennium cum acerrimo hoste , facto , ac tuto imperio , pugnatum esse ; quasi vero ea , quæ hoc tempore Reipublicæ acciderant , nullius momenti censenda forent : an vero hæc parvi momenti esse , Coreyram , multis hominum millibus in servitutem abreptis , crudelibus incendiis deformatam ; Illyricum , atque Epirum vastata ; Nadinum , & Lauranam amissa ; complures in Aegæo mari insulas ab hoste occupatas ; immanes profusos sumptus ; Nauplium , & Epidaurum obsidione in summum discrimen adducta ? Et adhuc incerta cunctatione tempus trahi ; certis , ac firmissimis auxiliis , non perhonorificis legationibus opem afflictis Reipublicæ rebus afferri . Hæc , atque alia complura Contarenus in Senatu percensuit .

*Venetorum
ad Vastium
& Hane-
baldum re-
sponsum .*

Tum ex Senatus decreto Cæsaris , ac Regis legatis responsum est : Nihil illorum adventu Reipublicæ honorificentius , vel optatius contingere potuisse : summas illorum Principibus , ac ipsis Senatum agere gratias ; Regum pietatem , atque mutuum erga pacem studium paribus laudibus satis extollere non posse , quo christianæ reipublicæ attritis , atque afflictis rebus opem laturos pollicerentur : quæ a Vastio de bello administrando prudenter dicta fuerant , probare , ut temporis angustia instante anno pro defensione tantummodo bellum gereretur ; ea vero mente esse , ut neque absumpta immensa pecuniæ vi , neque insulis in Aegæo amissis , neque oppidis in Illyrico captis , agris vastatis , complurium mortalium captivitate , civium effuso cruore deterreretur : nihil prætermisurum , alacri , atque infracto animo omnia pericula subiturum , ut imperium , libertatemque defenderet : in id classem novo robore aucturum ; novos militum , ac remigum delectus habiturum ; quidquid a se proficisci posset , perfecturum . Verumtamen eo loco res esse ; ingentia adeo potentissimi hostis vires incrementa suscepisse , ut ad tantam sustinendam molem par Respu-

publica esse non posset : quapropter mirum in modum Reges orare , ut citra moram , re ipsa magno conatu , ac viribus Reipublicæ subvenirent , omniaque ad bellum expedirent , ut invadenti hosti fortiter obsisteretur ; cum præcipue Chariadenus in Corinthiaco sinu cum nonaginta egregie instructis navigiis hyemaret , ut veris initio in Reipublicæ ditiones impiger belli procellam effunderet . Ex prisco Reipublicæ usu , ac lege institutum est , ut Senatus decreta scriptis excepta coram Principe , & Collegii Patribus legatis recitentur : iis neque addi quidpiam , neque minui a quovis potest ; exscribendi nulla facultas permittitur ; separatiim legatis petentibus a Senatus scribis perleguntur ; si quid ex se ipsis decerpere velint , non negatur . Perlecto itaque legatis de more coram Principe Senatusconsulto , in interiorum aulæ locum se recepere : ibi , scriba legente , decreto diligenter perspecto , atque excusso , iterum Patres adire ; quæ eo continerentur & sibi placere , atque eadem Reges probaturos pro certo habere affirmarunt . Ceterum petere , ut de pace , nisi prius illorum responso accepto , non ageretur ; publicam ea in re sententiam exquirere . Senatusconsulto responsum : gravia , ac difficilia bella per multos annos cum Turca Rempublicam varia fortuna gessisse ; hoc postremo haud exiguas clades , damnaque perpeffam , quibus minime deterrita , enixe quæ tantum bellum exposceret , comparaturam : interea nihil foederatis officere arbitrari , si hostis mora , varia disceptando , traheretur , ut imminetia Reipublicæ pericula propellerentur . Decreto annuere visi ; ac mox urbe discessere .

*Venerorum
bellici ap-
paratus.*

Verum incertis rerum eventibus , ambigua quoque consilia , ac responsa Senatus erant , ut neque a bello se aversum ostenderet , neque pacis æquas cum hoste conditiones aspernaretur . Igitur eodem tempore belli præsidia sedulo curabat , & de concordia negotia non intermittebat . Alexander Bondimerius , præfectus maris designatus , navales copias lustrare iussus , cuncta ad discessum comparare ; ut quamprimum cum triremibus viginti ad classem proficisceretur ; ut decem peditum millia conscriberentur , latum . Deinceps de legato Byzantium mittendo , dissentientibus sententiis , agitatum ; inde plerisque permotis , quod Canalis literis nuntiaretur , ludos magnificentis-

1539

*Aloysius
Baduarius
orator ad
Turcas, &
mandata ei
tributa.*

simos, ac publica spectacula ob Regis filiae cum Rusteno Bassa connubium, duorumque filiorum circumcisionem Byzantii parari; in iis solemnibus concelebrandis in laetitia effusa civitate, a Bassis Reipublicae legatum exoptari. Nonnullis mitti Senatus scribam placebat. Nec deerant, qui Joanni Matthæo Bembo, Ascrivii praetori, quo celerius iter conficeret, id munus tribuerent. Tandem cum frequens Senatus legatum mittendum censuisset, Aloysius Baduarius designatus est, qui paulo ante in suggestu Patres ad decretum de legato mittendo vehementi oratione fuerat cohortatus; atque suam operam orando, optima fortunati eventus spe Patrum animis injecta, detulerat. Baduario in mandatis datur, ut quamprimum itineri se committat, ac Byzantium proficiscatur: Cantelmio Gallo communes inducias non obtinente, de renovanda pace Reipublicae nomine ageret; quam nisi æquioribus legibus pacisci, & quæ occupata ab hostibus fuerant, recipere posset, priscis conditionibus, uti Contareno jussum fuerat, ad concordiam deveniat: pro Nauplio, & Epidauro annuam quinque ad sex aureorum summam, atque in belli impensas, & damna, quæ ut farcirentur, Turcæ a Republica flagitabant, a ducentis ad trecenta aureorum millia promittendi facultas permittitur. Eodem tempore ad deliniendos Principum animos duo legati, creati: Antonius Capellius ad Cæsarem, Vincentius Grimanus ad Regem designati.

*Antonius
Capellius
ad Cæsare,
Vicentius
Grimanus
ad Franci-
scum Regem
oratores.*

M. D. XXXX.

1540

*Cæsar a
Francisco
Rege Lute-
riæ excipi-
tur.*

Cæsar interim anno incunte cum Lutetiam pervenisset, a Rege honorificentissime exceptus, omnibus necessitudinis, ac benevolentiae officiis excultus est, ut oblitterata odia, ac similitudines prorsus restinctæ viderentur, quibus per tot annos certando, provincias, & populos contriverant, atque afflixerant. Corolus, ut egregium aliquod conciliatae amicitiae argumentum ederet, Delphinum, ac fratrem Aurelianum Ducem aureo vellere donavit. Christophorus Capellius, Reipublicae legatus, quæ Vastio, atque Hanebaldo Senatus decreto responsa fuerant, utrisque significavit. Cæsar summo se dolore affici, inquit, quod anni tempus eo usque provecum esset,

*Cæsaris re-
sponsum ad
Christopho-
rum Capel-
lium oratore.*

set, ut ea, quæ ad Turcicam expeditionem necessaria forent, quod summopere concupiverat, comparare non posset; id moræ, & cunctationi Reipublicæ se tribuere: quæ separatim de pace Byzantii agitata fuerant, quo minus communes induciæ conficerentur, atque, ut hostes ad Neocastrum expugnandum contenderent, in causâ fuisse: pecuniæ inopia adductum, quibus opus esset, ea exequi se non potuisse. Auræ in mandatis datum, ut se ad hostium impetus propulsandos compararet; cuncta in id instructa, atque in promptu fore; ut frumenti in suis ditionibus, ratione habita, iis, quæ ad victum necessaria essent, retentis, reliqua Reipublicæ libenter impendi iussisse; bona spe esse, a Rege classe, ac pecunia adjutum iri, ut & propelli, & vinci hostis posset. Rex vero Capellio in hanc sententiam respondit: quod difficillimum, ac grave bellum Respublica suscepisset, ob eam rem haud exiguam animo molestiam se tulisse; suam operam eo tempore Reipublicæ obtulisse, quo controversiæ, quæ illi cum Suleimano intercedebant, facile admodum dirimi poterant: nunc conditione rerum immutata, eo deventum, ut, quid potissimum agendum esset, non satis sibi constaret. Ceterum quo animo, atque studio in commune bonum, ac præsertim in Venetam Rempublicam esset, si occasio ferret, palam editurum. Cæsarem fidenter adeo suum regnum ingressum ad se visendum accessisse, ut ad conciliandos inter se animos nihil accedere posse videretur: verum eo Lutetiæ commorante, de publicis rebus nil acturum; cuncta in conventum Belgicum rejecturum. Ex his Principum responsis cum nulla magis prospero rerum gerendarum eventu spes offerretur, ambigua inter reges pace, nullis certis ad bellum auxiliis, propensius versi cunctorum ad concordiam animi; cum præsertim, induciis in Illyrico cum Moesiæ præfecto pactis, magna frumenti, & com meatuum vis in urbes, atque agros Venetorum confluxisset. Quibus rebus adducti Decemvirum Collegii Patres, penes quos ea tempestate ingens auctoritas, atque in gravissimis rebus discernendis summa potestas erat, cum ad res labentes sistendas, Remquepublicam incolumem præstandam nihil necessarium, aut opportunum magis, quam pacem cognoscerent; xiiij. kal. februarii concilio coacto, ampliora Baduario legato man-

*Francisci
Regis respon-
sum ad
Christophori
Capellii offi-
cia.*

*Venetorum
induciæ cum
Moesiæ præ-
fecto.*

1540

*Mandata a
Decemviris
Baduario
oratori tri-
buna de
Nauplio &
Epidauro
Turcis tra-
dendis.*

data dedere: ut omni ope, ac studio adhibitis, si superiori-
bus conditionibus pacem obtinere non posset, Nauplio, atque
Epidauro cederet: decreto Senatui minime communicato, quo
inter paucos res acta sanctiori silentio tegeretur.

Baduarius aprili mediò cum Byzantium pervenisset, vj. kal.
majas de more Regem adiit; mox cum Bassis de pace agita-
re coepit, durioresque secus ac putaverat, nactus est; cum
immanem auri vim pro damnis, atque impensis, Nauplii quo-
que, atque Epidauri urbes peterent: nisi eae traderentur, ni-
hil esse, quod de pace quidquam sibi polliceretur. His Tur-
carum postulatis mirum in modum commotus, ac perculsus
Baduarius, hærere, atque id, quod erat, suspicari coepit,
nempe, quæ in abditis arcanis mandata habuerat, ad Turcas
ea manasse, cum, qui legatum toties Byzantium mitti petie-
rant, insolentiores, atque elatiores effectos animadverteret.
Verum omnia prius experiri, quam ad extremas condiciones
descendere statuens, Galliarum Regis legato ad demulcendos
barbarorum animos adhibito, cum nihil profecisset, atque hinc
Decemvirum mandata, ac literæ urgerent, inde superbia, &
fastu Bassæ magis eveherentur, cunctatione aliqua, qua suspi-
cionem Turcarum animis injiceret, usus est. Id cernens Cha-
riadenus, ad spem legati animum erigere conatur, ne, quod si-
bi nimium acerba postulata viderentur, ob id deterreretur:
cum plura petere, ex iis quædam subducere, mos gentis esset.
Ac licet nonnulla exinde melioris eventus spes oborta Badua-
rio videretur; tamen cum mitiores Bassas minime comperisset,
immotumque illorum menti insidere, ut absque Nauplio, &
Epidauro pax non conficeretur; tandem iis conditionibus ad-
sentiri coactus est, quibus urbes traderentur, ac trecenta au-
reorum millia in tres annos penderentur; paxque iis demum
pactis inter Suleimanum, & Rempublicam sancita est.

*Pax inter
Venetos &
Suleimanum.*

Hujus rei nuntio ad urbem v. kal. junias allato, quamvis
cunctorum civitatis ordinum pacis expectatione erectis animis,
cum intellectum esset, iis conditionibus pacem Baduarius san-
xisse, quibus Peloponnesi urbes tradebantur, acerbus dolor,
ac veluti super civitatem perculit, cum tanti pacem cum in-
fido hoste consistere animadverterent. Consilia initæ concor-
diæ improbare; in Baduarium fremere, atque atroci invidia
debac-

debacchari; ut populus in illius nomen asperere concitatus probra, & convicia jactaret; donec detecta sceleratorum hominum perfidia, qui infando crimine commaculati Rempublicam hosti prodebant, atque, ut mox dicemus, supplicio meritæ necis affectis, oppressum Baduarii nomen tandem emerfit. Nondum vero pace per urbem vulgata, iis vocibus Didacus Mendozzius, Cæsaris legatus, incitatus, Principem ac Patres adiit, multa gravi, & acerba oratione conquestus, quod inconsultis fœderatis ad concordiam cum hoste, ejusmodi præfertim conditionibus, deventum esset. Princeps de iis, quæ ad pacem cum hoste ineundam Rempublicam impulerant, vehementi oratione disseruit: confectam triennali bello adversus potentissimi hostis vires, qui longo tractu maris, ac terrarum Venetæ ditioni quamproximus undique immineret, frumenti-que, atque annonæ inopia oppressam sufficere non posse; ut si mora, & cunctatio ad eam perficiendam intercessisset, certam subire perniciem, ingenti quoque totius reipublicæ christianæ detrimento, damnoque oportuisset; in hoc sapientum exemplum medicorum imitata, qui partis alicujus jactura universi corporis salutem, atque incolumitati prospiciunt. Hæc Landus. Pace constituta, Mocenicus classis imperator in Peloponnesum profectus, Epidauriis, ac Naupliis concordiae pacationes, ac mandata Senatus exposuit; propensum in eos, ac benevolum Reipublicæ animum testatus, iis, qui alio commigrare vellent, abeundi facultatem concessit. Incolæ, quamvis acerbo animi dolore suas sedes relinquere cogentur; confirmatis tamen ab imperatore animis, necessitati parere coacti sunt. Itaque novembri mense Alexander Contarenius, classis legatus, cum varii generis navigiis eo appulit, tormenta, bellicos apparatus, ac milites recepit: omnes fere Nauplii, ac Epidaurii, relicta patria, conscendentes abiire: illis a Senatu in aliis regionibus sedes datæ, publicæque caritatis, ac benevolentiae officiis afflictis illorum fortunis, & inopiæ subventum est. Alexandro Contareno, cum in patriam rediisset, seque magistratu abdicasset, Petrus Mocenicus, capitalium rerum triumvir, diem dixit, atque ut ex Senatus decreto triennio ante lato se coram magistratu sisteret, præcepit; cum Leonardus Venerius, & Nicolaus Pon-

1540

*Didacus
Mendozzius
de pace Ve-
netiis con-
queritur.*

*Alexander
Contarenius
legatus in
patriam re-
versus in-
jus voca-
tur.*

tius

1540 tius collegæ intercessissent , atque negotium ad Senatum rejecissent .

M. D. XXXXI.

1541 *Nicolaus Pontius patrociniū Contareni suscipit, & a discrimine eximit.*
EO vero coacto , acerrimis disceptationibus res acta est , atque in pares sententias discedentibus Patribus , ea die re infecta Senatus est dimissus . Postridie Nicolaus Pontius , qui ad civilem prudentiam scientiarum quoque notitiam adjunxerat , graviter admodum , atque eximia dicendi vi pro Contareno verba habuit : ex iis , quæ sequuta fuerant , judicio abrogato , nil causæ esse cur in jus Contarenius vocaretur ; cœpto bello , ne classe abscederet , jussum ; divi Marci procuratorem , quindecim aureorum millibus in ærarium collatis , creatum ; classis legato supremum quoque imperium tributum ; quæ egregiæ illius virtuti , atque eximiis in Rempublicam meritis Senatus gratiam conciliare , non obliterated iracundiam in illum incendere debuissent : ne igitur ingrati animi notam Patres subirent , neu funesta denunciatione , pace confecta , optimi civis animum conterrerent . Itaque eo Senatus decreto rescisso , Contarenius eo discrimine fuit exemptus . Bellum cum Suleimano hunc exitum habuit , quorundam imprudentia , vel casu exortum , magna spe ob Christianorum Principum societatem susceptum , summo periculo , & jactura Reipublicæ administratum .

Pace inter Venetos , ac Suleimanum confirmata , quonam potissimum Turcarum arma verterentur , magna cuncti expectatione tenebantur ; cum adversus Persas moturum Regem multis rumoribus percrebresceret ; neque adhuc ob concordiam cum Venetis ictam adversus alios Christianos Principes certi quidquam constituisset , Chariadeno intra Hellespontum se continente ; Rinconio Regis legato , ut inducias , quæ reliquos Principes complecterentur , obtineret , summa ope adnitente ; a quibus Suleimanus abhorreere minime videbatur . Neque minus pacis inter Gallos , & Hispanos desiderium sollicitabat animos , cujus ingens spes ex mutuis Luteriæ Principum congressibus , ac sermonibus , & ex induciis , quæ Niceæ pepigerant , renovatis concepta fuerat . Post quas Cæsar in Belgium profectus

ctus Gandavenſes coercuerat , atque arce in urbe ædificata , ne malum pernicioſo exemplo ſerperet , inſoleſcentes eorum ſpiritus compreſſerat . Ita ſe res habebant ; cum ex obitu Joannis Hungariæ Regis novæ bellorum cauſæ exortæ , Turcarum arma in Pannonias attraxere . Nam cum Ferdinandus , Romanorum Rex , ad occupandum Pannoniæ regnum animum adjeciſſet , ad Reginam legatum miſerat , qui ex recentibus cum Joanne paſſionibus regnum , quod ad ſe devolveretur , depoſceret , atque ut ſponte decederet , adhortaretur : id ſi faceret , ejus filio Sepuſianos traditurum . Hieronymum quoque Laſcum , Sarmatam , nobilitate generis , rerumque uſu præſtantem , Byzantium ad Suleimanum mittit , ut beneficiarii juris nomine , quemadmodum Joanni Vaivodæ conſeſſum fuiſſet , regnum ſibi permitti contenderet . Regina cum Sigifmundo patre , Sarmatiæ Rege , rem omnem communicaturam , neque ab illius conſiliis diſceſſuram reſpondit . Ferdinandus de rerum Hungaricarum ſtatu edoctus , armis rem gerere ſtatuit ; Strigonium urbem , Vicegradum , Peſtum , Vacciam occupat , Albam Regalem in ſuam poteſtatem redigit .

His cognitis , Suleimanus mirum in modum incenſus , vel ob id præſertim , quod , legato ad eum miſſo , arma in Pannoniam Ferdinandus convertiſſet , a Regine legatis ſolicitatus , magnis coactis copiis , infanti puero opitulatur . Dravum , Savumque fluvios Turcæ trajiciunt ; Hungaris fociis , Vacciam recuperant atque incendunt ; Peſtum fruſtra oppugnant ; mox in ſuos ſe fines recipiunt . Rochandulphus , regine aulæ magiſter , novis collectis copiis , in Pannoniam mittitur ; ab oppugnatione Budæ repulſus , obſidionem aggreditur . Suleimanus ingentem exercitum ad opem obſeſſæ Regine ferendam in Pannoniam mittit : ex Rochandulphi ſententia , inauſpicato conſilio , moventur caſtra , pugnaturque quotidie minutis præliis ; hoſtibus animus augetur , Germanis frangitur ; adventante Suleimano , Buda relicta , Peſtum ſe ſubducunt : in ea fuga magna cædes Germanorum editur ; Peſtum a Turcis recuperatur . Paulo poſt cum in Pannoniam Suleimanus perveniſſet , ut puerum Regem ad ſe in caſtra mittat , Regine perſuadet : cum plerisque comitantibus proceribus allatus eſſet , inter blanditias , & oblectamenta , Hungarorum cum Baſſis convivia , & compotatio-

nes ,

1541

Gandavenſes a Caſare perdomiti .

Joannis Hungariæ Regis obitus . Ferdinandus Rex Pannoniæ regnum a Regina vidua poſtulat .

Hieronymus Laſcus a Ferdinando Byzantium mittitur ad regnum Hungariæ ſibi permittendum .

Ferdinandus Rex Pannoniam aggreditur .

Turci in pueri Regis ſubſidium exercitum mittunt . Rochandulphus a Turcis proſtigatus .

Suleimanus , Rege puero in caſtra evocato , Budam occupat .

Suleimanus Byzantium regreditur .

1541 nes, immissis in urbem militibus, Budam in suam potestatem redigit; cives armis exuit, iij. kalend. septembris urbem ingreditur; Reginam urbe, atque arce excedere, cum puero ultra Tibiscum amnem Lippam concedere jubet, eaque regione potiri permittit. His mira celeritate peractis, in Thraciam Suleimanus rediit.

Dum ea fierent, Antonium Rinconium regredi in Galliam iusserat, ut Regem de iis, quæ acciderant, deque mutatis a se induciarum consiliis, atque ad bellum traductis doceret. Is cum in Galliam proficiscens Venetias accederet, omnia Senatui significavit; de apparatu, quem in Pannonicum bellum, atque adversus Cæsarem ea tempestate Suleimanus moliebatur, multa disserens, illiusque cum Galliarum Rege amicitiam extollens, ut Venetos, quibus præpotentis hostis arma semper suspecta erant, arctiori vinculo cum Rege conjungeret. Petenti, qui se per fines Reipublicæ iter habentem comitarentur, cum levioris armaturæ militum manu Mercurius Bua a Senatu missus, ne per Bergomates, & Volturenâ vallem, ad Curiam Rhætorum transeunti insidiæ tenderentur. Qui cum Regem convenisset, novis acceptis mandatis, Poëninis superatis Alpibus, in Taurinos descenderat, ut inde Venetias accedens, Reipublicæ triremibus in Epirum adveheretur. Is cum Cæsare Fulgositio itineris socio duobus navigiis secundo Pado delatus, navigatione ab Hispanis in insidiis excubantibus cognita, cum ad Ticini ostium pervenissent, ab armatis repente prodeuntibus circumventi, capti, interfectique sunt. Ab eo crudeli, atque atroci facinore Alphonsus Vastius incredibili invidia deflagravit, quod, jure gentium violato, inducias inter Reges pactas dissipasset, quamvis ille eam nefariæ culpæ notam diluere conaretur. Ea re mirum in modum Rex excaudit, immerentem a Cæsare gravissima se contumelia affectum; pacis insidioso nomine deceptum, jura amicitiae, ac necessitudinis per summum scelus abrupta; injuriam non ferendam, apud Principes conquestus. Sed interfecto Rinconio, Franciscus, ut institutam legationem prosequeretur, Antonium Polinum, solerti ingenio virum, ad Suleimanum legatum mittere decrevit. Is Venetias veniens Senatui ex Regis mandato justas, quibus in Cæsarem inflammaretur, iras exposuit; au-

*Antonius
Rinconius
et Cæsar
Fulgositius
ab Hispanis
interfecti.*

*Antonius
Polinus a
Gallia Rege
loco Rinco-
nii Byzanti-
um mitti-
tur.*

fortitatem , atque operam sicui Reipublicæ usui esse posset , obtulit : inde Veneta triremi Adriatico sinu Epidamnum usque enavigato , transverso itinere per Illyricos in Mœsiam ad Suleimanum Buda revertentem pervenit .

1541

Interea Cæsar , dum bello Pannonia conflagraret , Ratisponæ comitiis habitis , in quibus multis , quæ ad religionem attinebant , agitatis , nihil definitum fuerat , se ad iter in Italiam comparabat , fama per omnium ora sese ferente , Africanam illum expeditionem meditari , atque ad expugnandum Algerium , Juliam Cæsaream olim dictum , infame piratarum domicilium , ex quo infesta continenter Hispanis maria redderentur , profecturum ; non sine multorum admiratione , quod Pannoniæ regnum , validissimum totius Germaniæ propugnaculum , defereret ; fratrem , undique Turcicis armis circumseptum , ingenti periculo cum ferocissima gente dimicantem negligeret ; Austriacæ domus dignitatem , atque Imperium parvifaceret , ut inde cuncta jam ausuris in christianæ reipublicæ perniciem barbaris nullus satis munitus , ac tutus aditus videretur , atque inter se acriter dimicantibus Regibus , ad augendam communis hostis potentiam novis incrementis firmiora præsidia adjungerentur . Cæsar itaque , Ratisponensibus comitiis dimissis , in Italiam magnis itineribus contendit , in Africam cum classe , & exercitu trajecturus ; neque ab ea expeditione vel Ferdinandi fratris periculo ; vel suorum dum consiliis , qui autumnus tempestates , procellosum mare , aridum , ac desertum solum oculis objicerent , deterrebatur . Atque ut quammaxime posset adversus hostem tutus , & firmus evaderet , Venetos sibi novo foedere adjungere , ut Italiam a barbarorum metu solveret , nitebatur ; in id Ferdinando fratre , Pontifice , atque aliis Principibus consensuris . Senatum , ne novis se societatibus implicaret , quæ nuper acciderant , permovebant ; & eo magis , quod Pontifex aversus esse videretur , vel difficilem rei exitum inveterata prudentia prospiciens , vel ne in nova ineunda societate Ascanium Columnam , quem nuper uti Sedis Apostolicæ hostem suis ditionibus exuerat , in gratiam recipere , atque adempta , uti de Cæsare optime merito , Italicæque factionis Principi , restituere cogeretur . Huc accedebat , quod Regum neutri favendo , in spem adducebatur , fo-

*Ratisponæ
comitiis a
Cæsare habita.*

*Cæsaris in
Italiam
adventus
& ad expeditionem
Africanam
preparatio.
Cæsar Venetos novo
foedere sibi
adjungere
nititur.*

*Ascanius
Columna
Apostolicæ
Sedis hostis
declaratus.*

re ,

1541
Pauli Pontificis spes
de Insubribus pro
Octavio nepote adipsi-
scendis.
Veneti legati
Caesarem in Reipubli-
ca fines recipiunt.

Pauli &
Caesaris co-
ventus Lu-
ca habitus.

Caesar ad
Algerium
cum classe
appulit.
Caesareani
imbribus &
tempestate
jactati.

Caesaris in
Hispaniam
reditus.

re, ut Insubres Octavio Farnesio nepoti, donec certis conditionibus Reges paciscerentur, pensione constituta, traderentur; qua in re Venetorum sibi auxilium, atque opem pollicebatur. Caesari Tridentinis in Alpibus Octavius Farnesius gener cum insigni comitatu obvius fuit. Legationem Senatus decrevit, legati quatuor designati, Joannes Antonius Venerius, Nicolaus Theupolus, Marcus Antonius Contarenus, Vincentius Grimanus divi Marci procurator: ad Veronensem fines summis honoribus venientem excepere; gratuitos commeatus, ac munera Senatus nomine praebere; biduum per Venetas ditiores comitati. Nam a Pischeria, Reipublicae oppido, Mantuanorum fines ingressus, Mediolanum, inde Genuam contendit; mox Lucae Pontificem sextili mense convenit. Ibi aliquantisper commoratus, Moninii Regis legati de Rincone, & Fulgoso interfectis querelas audivit; ac licet, omni spe cum Gallo pacis abjecta, nullis neque rationibus, neque precibus, ne in Africam trajiceret, adduci potuit.

Itaque in annum sequentem Concilio rejecto, cum Italicis cohortibus, ac sex Germanorum millibus, quibus per Reipublicae fines transeundi a Senatu facultas permessa fuerat, in onerarias naves distributis, cum trigintaquinque triremibus e portu Lunensi solvit. Ubi in Africam ventum est; e navi milites in litus exponit: omnia ad urbem oppugnandam egregie instruit; dum tormenta expectantur, repente imber tota nocte in exercitum effusus, severissima tempestate classis mire jactata est: Mauri equites, ac Turcae magno impetu in Caesareanos irruunt; novae atque insuetae militiae genere opera disturbant; denuo immanissima procella oborta, cum in anchoris naves ventorum vi consistere non possent, complures collisae, & confractae demerguntur; aliae ad litora impactae periire. Caesar cum tot difficultatibus premeretur, multis navigiis amissis, classe quassata, ab Africae litoribus in Hispaniam regredi compulsus est; magni animi, atque imperterriti laudem consequutus, quod tot undique periculis septus, adversae, ac minantis fortunae faciem non exhorruerit, sed vultus æquabilitate, & constantia infracti pectoris robur praestulerit. Insignes in ea expeditione viri complures, gravitate caeli, atque aliis confecti incommodis, obiere, quos infausta militia, aut rerum novarum vi-
fendi

fendi cupido attraxerat. Marinus Justinianus, Reipublicæ legatus, qui Cæsarem in Africam sequutus fuerat, fato concessit; Nicolaus Pontius, Doctor, qui tum Utini magistratum gerebat, suffectus est. Veneti interea superiori bello perculsi, quæ Turcarum animis suspicionem incutere possent, ea sibi, ne illorum arma in se provocarent, sedulo vitanda ducebant. Hinc, ne Vicetiæ Concilium haberetur, quod antea decretum fuerat, Senatus censuit, ne in Veneta urbe tot Principibus, ac proceribus coactis, ad foedus in illos sanciendum incitare, facesque ad sacrum bellum admovere videretur: cum per eos dies illud quoque accidisset, ut duæ rostratæ triremes e Numidia Byzantium contendentes, Veneta conspecta classe, se fugæ dedissent; præfectus piraticas esse suspicatus, Turcis ferre omnibus interfectis, Christianis ad transtra ablegatis libertate restituta, in suam potestatem redegisset: qua ex re Chariadenus magnopere iratus vindictam minabatur. Patres factum jure tuebantur, reque varie agitata, cunctatione, officiis, pecunia ex pacis conditionibus, qua illata detrimenta sarcirentur, adhibita, discussa molestia est.

M. D. XXXXII.

Polinus interea cum Byzantium pervenisset, ut classem, Chariadeno duce, ad oram Provinciæ, Galliæ portubus excipiendam, ineunte æstate mitteret, a Suleimano petebat, Venetosque, ut Galliarum Regi novo foedere se adjungerent, & socia in Cæsarem arma verterent, adhortaretur. Janusbejum, sæpe antea legationis ad Venetos munere perfunctum, firmandæ pacis causa ad Senatum Suleimanus designaverat, cui in mandatis dederat, ut nihil amplius a Patribus postularer, quam, ut amicitiam, quæ illis cum Gallorum gente intercedebat, novis officiis, ac propensiore studio excultam augerent. Janusbejus Venetias delatus, publica æde exceptus, ac honorifice habitus, sui Regis mandata Senatui exponit. Renovati foederis conditiones, uti publico nomine Baduarius pepigerat, jurejurando interposito, de more Princeps, ac Senatus confirmant: quod ad Gallos attrahet, pacem, atque amicitiam cum Rege colere: verum ad ea descendere, quibus ad bellum traheretur, Rempublicam nolle.

Po.

1541

*Marini
Justiniani,
ad Cæsarem
oratoris,
obitus.*

*Nicolaus
Pontius ad
Cæsarem
orator.*

*Senatus, ne
Concilium
Vscetiæ
haberetur,
decernit.*

*Triremes
Numidicæ
a Veneta
classe ca-
pitæ.*

1542

*Polinus, ut
Suleimanus
classem ad
Provinciæ
oras mitte-
ret, petit.*

*Janusbe-
jus a Sulei-
mano Vene-
tias ob pa-
cis confir-
mationem
mittitur.*

1542
*Polini ora-
 tio apud
 Venetos ha-
 bita.*

Polinus, qui summa celeritate in Gallias redierat, atque ad Bellaqueum fontem Regem conveniens, de inferendis armis secum egerat, eadem festinatione Byzantium reverti iussus, Venetias cum accessisset, & una cum Mompolerio Episcopo, Regis ordinario legato, Collegii Patres coram Decemvirum præsidiis adiisset, Francisci Regis causam graviter, ac luculenter egit. Quæ nuper a Cæsare, atque a Rege acta sint, uti sinceris rerum iudices decet, intuentes, dignoscere haud difficulter posse, utri illorum christianæ reipublicæ incolumitas, ac dignitas cordi sit, uterve minime contactis, atque adumbratis consiliis ad veram, ac solidam gloriam niteretur: Regem armatum, victoriæ haud ambiguum fructum, dum per Subalpinos, nullo obsistente, decurreret, Pontificis suasionibus adductum, sibi intercepisse; Cæsarem, justæ pacis legibus rejectis, diriones Gallicas bello petiisse, per mediam Galliam in Belgium proficiscentem summis honoribus exceptum, spe de tradendis Insubribus injecta, decepisse: Regem Gandaveses a Cæsare desciscentes, atque suam opem implorantes rejecisse, nihil, quod ad suam in eum benevolentiam declarandam attineret, unquam prætermissum; Cæsarem contra pollicitis non stare, implacabili odio sævientem, jure gentium, quod apud barbaros quoque sanctum haberetur, violato, suos legatos per insidias, ac dolos adversus pactas inducias interfici jussisse: qua ille in cunctos mente sit, testari Cisalpinæ Galliæ urbes militari licentia crudeliter direptas, atque immanibus tributis exhaustas; Hetruriæ occupatas arces; Senenses civili dissensione laborantes in servitutem adductos; Lucenses pecunia quotannis Rempublicam redimentes; Siciliæ, atque Neapolis opulentissima regna fortunis omnibus exuta: ipsam adeo Venetam Rempublicam illius fidei documento esse, quæ ejus artibus pernicioso implicata bello prope discrimen rerum suarum subiverit. Secum igitur reputarent, utrum amicum, ac foederatum Reipublicæ adsciscerent: an eum, qui fuco, ac fallaciis dissimulanter cunctis prægrave jugum imponere niteretur; an qui potius vera virtute, atque animi magnitudine cum eximiis Regibus præclara æmulatione certaret: illumne, qui in Italia, Neapolitano regno, & Insubribus occupatis, nullo sibi obsistente, leges dicturus esset; an qui nullum

labo-

laborum præmium exposceret, amplam, ac florentem Rempub-
blicam vellet, illiusque imperium extendi, ac proferri cupe-
ret? Regem pro vindicandis injuriis adversus Cæsarem bellum
parare; Venetos veteres socios, Gallicique nominis amicos
orare, ut præsto sibi esse vellent, egregiæ victoriæ præmia la-
turos; vires Regi vel proprias, vel externas non deesse; mi-
lite, equite, pecunia esse Gallias refertas; Suleimanum socia
arma adjuncturum, qui recentibus laceffitibus injuriis, terrestri-
bus copiis in Pannoniam profecturus, Chariadenum cum præ-
potenti classe eodem tempore adversus Cæsarem missurus es-
set. Certius ex iis, quæ Janusbejus Suleimani nomine detu-
lerat, ea intelligi posse: prudentiæ Senatus esse, præclaram
occasionem oblatam non negligere, amico Regi non deesse, Su-
leimano petenti quod e Republica futurum sit, gratificari:
jam tum quid inter Cæsaris suspectam, ac fluxam amicitiam,
& Regis nulla unquam commodorum spe labefactandam so-
cietatem intersit, perspecturum. Ad hæc Senatus graviter re-
spondit; amicitiam Galliarum Regis, quem mirifice coleret,
Reipublicæ pergratam esse, constanter, ac summa cum fide
in ea perseveraturam: eandem cum Cæsare, atque aliis Prin-
cipibus fervare, nec quidquam, quod pacem nuper partam in-
terturbaret, aggredi velle; multa difficillimis illis temporibus
incommoda perpeffam, quæ pristino tranquillitatis otio, vel
fero etiam sarciri possint.

Eo audito Senatusconsulto, Polinus Reipublicæ triremibus
Epidamnum devectus, inde magnis itineribus Byzantium con-
tendit; ibi cuncta ea spe, qua omnia expedita, ac prompta
sibi pollicebatur, duriora, & difficiliora invenit; sive quod
ferius quam oportuerat, Suleimanum adiisset, temporis ad na-
vigandum idonei tribus jam mensibus elapsis; sive quod Tur-
carum Rex in Pannonicum bellum intentus, ad id nervos im-
perii, omniumque apparatus pondus adhiberet. Dum hæc
geruntur, Franciscus Rex bellum adversus Cæsarem moturus,
rebus omnibus comparatis, diversis e locis illum aggreditur.
Henricum filium Delphinum citeriorem Hispaniam a Pireneis
montibus, ac Perpinianum Gallorum olim oppidum, quod a
Carolo in Italiam veniente, Ferdinando Aragonum Regi tra-
ditum fuerat, adoriri jubet: Carolum vero Aurelianum Du-

1542

*Senatus re-
sponsum.*

*Polinus ire-
rum Byzā-
tium prof-
cisitur.*

*Francisci
Regis man-
data ad
Henricum
filium, ut
Hispanias
invaderet.*

1542

*Carolus
Aurelianus
Dux a Rege
in Lucem-
burgenses &
Sequanos
missus.*

*Galli Atre-
bates inva-
dunt.*

*Maranum
a Beltrando
Sacchia oc-
cupatum.*

*Petrus
Strozzius
Maranum
ingreditur.*

cem in Lucemburgenes, ac Sequanos impetum facere : Vindocinensem Principem in Atrebares, ac Morinos cum alio exercitu mittit. Henricus, frustra Perpiniano tentato, cum militum praesidio, ac munitione tutum ægre expugnari posse animadverteret, re infecta, discedit. Carolus aliquot Lucemburgi oppida occupat, agros foede diripit, ac vastat. Verum uno dempto Ivosio, omnia a Caesareanis recuperantur. Vindocinensis aliquot in Atrebatibus, ac Morinis castella capit. Neque in Subalpinis Galli, Gulielmo Langeo duce, quiescere. In Gallia quoque Cisalpina occulto varia agitata, ut per insidias oppidum aliquod in ea provincia Caesari eriperetur, cum Gallicæ in iis ditionibus factionis princeps Petrus Strozzius quam maximam posset militum manum colligeret, ac quotidie aliquid novi moliretur, ut ad Venetos quoque ea malitabes pervenerit.

Nam Maranum, Forijulii oppidum Veneta æstuararia attingens, quod Ferdinandi Romanorum Regis ditionis erat, Beltrandus Sacchia Utinensis, Turchetto centurione Brixienso socio, astu furtim occupavit. Mercatores enim ementiti, quos res facilius perfici posset, ad merces, quæ parvo navigio verherentur, servandas conduxere apothecas; eo accedente, portuque angusto excepto, statim sexaginta, qui armati contegebantur, prodire; oppidi porta, ac maritima mole infesta, Germanis circiter triginta cum eorum praefecto ejectis, nulla oppidanis injuria, aut damno allato, in suam potestatem rede gere. Mox sublato Gallico vexillo, Petrum Strozium, Florentinorum exulum ducem, evocarunt : is, in Venetorum ditionibus tumultuaria militum collecta manu, in oppidum introductus, Galliarum Regis nomine se Maranum tenere professus est. Molestè tulerat Senatus tam propinquas urbi, haud difficulter in bellum, ni compescerentur, exarsuras, faces admotas esse : ne in Ferdinandi animo de illius voluntate suspicio oboriretur, quod ea res per Reipublicæ subiectos homines patrata foret : ægre ferebat, Gallos sedem eo in loco sibi constituisse, ex qua & finitimas regiones excurrerent, & virium incrementa sumerent, æquo animo pati non poterat. Huc accedebat, quod ab iis aperte vulgaretur, Venetis Regis amicitiam, & societatem abnuentibus, ut oppidum rursus in

Fer-

Ferdinandi potestatem concederet, minime passuros, sed potius Turcæ tradituros, quo barbarorum classibus illic tutus receptus esset.

1542

Senatus decretum in eos, qui subsidia Maranensibus ferret.

Nihil vero molestius, ac perniciosius Venetis contingere poterat; quam e Venetiarum prope portibus, a quibus Maranum octoginta tantum passuum millia distat, barbaram gentem cum classe cernere, quæ prædonibus admixta, navigationum cursus interciperet, atque Adriaticum finem non modo Venetorum, sed totius reipublicæ christianæ incommodo, ac detrimento infestum haberet. Itaque ne malum latius serperet, gravissimis indictis poenis, sanxit Senatus, ne quis Venetiarum ditionum oppidum ingrederetur, neu commeatus, aut subsidia importaret. Beltrandi patrem, atque uxorem custodiæ publicæ tradi iussit, ut hoc veluti pignore a perditis, & exitiis consiliis revocaretur. Oppidanis haud exigua cum illorum utilitate rationem aliquam concordie iniri posse spem iniecit, ne Ferdinandi apparatu deterriti barbaros introducerent. Atque cum per eos dies Ferdinandus Tridentinum Episcopum, qui navigia, ac milites ad Maranum recuperandum peteret, ad Senatum misisset, responsum est, oppidum ab eo recipi Senatum cupere; in id commeatus, atque iter per Reipublicæ fines ejus militi daturum; sperare absque armis ea de re decerni posse. Gallico vero oratori consilium a Senatu Francisci nomine petenti, neque de oppido, nisi eo consulto, Regem quidquam statuere velle affirmanti, Senatus dicendum censuit: eximiam Regis prudentiam alienis monitis non egere; verumtamen id consilium, quo publica pax, & quies servaretur, probaturum. Dum hæc fiunt, Germani præfecti uxor ad virum captivitate redimendum, ut pecuniam conquireret, profecta est. Beltrando cum illa egresso, qui Maranum occupaverant, oppidi aditum intercludunt, atque ad Lignani portum (abest is quindecim passuum millibus) munitionem erigere contendunt, quo sese recipere, ac prædas convehere tuto possent. Rem indigne Senatus ferens eo statim Bernardum Sagredum ad opera demolienda misit, qui una cum Philippo Bragadeno, & militum manu, cui armorum ductor Julius ex Monte veteri imperabat, profectus, fabris, atque opificibus in fugam versis, tormentis munitiones disjecit, ac solo æqua-

Ferdinandus Rex Tridentinæ Episcopum Venetias mittit.

Maranensis munitio a Sagredo & Bragadeno disjecta.

1542

vit; & ne institutum rursus opus aggredierentur, alio mariam convehi jussit. Ferdinandus, nonnullis instructis triremibus, oppidi maritimam expugnationem instituere decreverat. Rex Galliarum ea de re certior factus, maritimis viribus opem Maranensibus ferre statuit. Senatus, ne prope in conspectu civitatis arma miscerentur, atque ut aliorum Principum classes ab Adriatico sinu averteret, nitebatur; idque non minus apud Reges officiis, quam animi constantia nihil Reipublicæ rationibus adversum passurus, obtinuit. Interea inter Regem, ac Ferdinandum de componendis controversiis irrito eventu actum est. Eodem tempore cum Venetis de finium difficultatibus tollendis Ferdinandus agebat, duobus legatis ad Rempublicam missis, qui Tridenti superioribus annis pacta perficienda curarent. Negotium id Francisco Contareno, & Francisco Sanuto a Senatu commissum est, Cæsaris legato uti amico ea in re operam navante. Jamque ad calcem ventum fuerat, nisi Neocastrum, ac Belgradum, Forijulii oppida, quæ ab Austriacis Cæsaribus Saxonum Ducibus oppignerata fuerant, obstitissent; quo effectum est, ut nihilo feliciori eventu, quam alias acciderat, res cesserit.

*Franciscus Contare-
nus, &
Franciscus Sanutus le-
gati ad fi-
nium con-
troverfias
cum Ferdi-
nando tol-
lendas.*

Sub id quoque tempus sceleratorum civium proditio detecta est, qui superiori bello cum Senatus, ac Decemvirum arcana nefarie detexissent, ingentis Reipublicæ cladis auctores fuerant: patefactis namque Baduarii mandatis, ut Nauplium, & Epidaurum in Turcarum potestatem concederent, effecerant. Quæ res cunctorum animis ita infixæ erat, ut maledictis Baduarius laceraretur, quod iniquis adeo conditionibus pacem mercatus esset, omnesque ingenti in eundem odio ferebantur, atque acerbius accusabant. Is vero ut se universæ civitatis invidiæ subtraheret, enixe laborabat, cum palam dictitaret, detecta a patriæ hostibus secretiora Decemvirum consilia, proditam Rempublicam fuisse. Tandem a Hieronymo Martelloffio, Veronensi, crimen ad Decemvirum princeps delatum est. Is Augustini Abundii uxoris amore captus, cum ad ejus sæpe domum ventitaret, forte quibusdam schedis Nicolai Cavacii, Senatus scribæ, in secretiori cubiculo inventis, cum nonnulla Rempublicam attingentia in iis animadvertisset, ad Decemvirum præfides retulit. Ea ratione pro-
ditio

*Proditio
de Nauplio
& Epidau-
ro Turcis
tradendis
a Hierony-
mo Martel-
loffio dete-
cta.*

ditio in apertum prodiit, in qua fuere Constantinus, & Nicolaus Cavacii, alter Decemvirum, alter Senatus scriba; Maphæus Leonius, qui triumvir rerum capitalium fuerat, ac tunc Sapientis continentis magistratum gerebat; Augustinus Abundius; ac Joannes Franciscus Valerius nothus: hi omnes pecunia Galliarum Regis, & muneribus corrupti erant: Cavacii, ac Leonius, annua mercede accepta, Abundio, & Valerio ministris adhibitis, graviora decreta Regi aperiebant. Nicolaus Cavacius, Augustinus Abundius, ac Joannes Franciscus Valerius, re paulo ante cognita, ad ædes Mompolerii Episcopi, Gallici oratoris, sese recepere. Id cum ad Decemviros pervenisset, apparitores, ac ministros misere, qui supremi magistratus jussu eos extraherent. Obstitit legatus, visque a suis illata est, neque reos, quod tutum singulis ad illius domum jure gentium perfugium diceret, abduci permisit. Tum Bernardus Georgius, unus ex Triumviris Advocatoribus, eo Decemvirum jussu accessit, qui licet amplissimi magistratus dignitatem, atque auctoritatem præferret, fontes, ut sibi traderentur, impetrare non potuit; Gallis ex legati comitatu Triumviri auctoritatem spernentibus, ac vim parantibus. Tam insigni audacia vehementer commota civitate, triremis cum duobus muralibus tormentis ex adverso legati ædium dirigitur, armatis forum impletur, ad Mompolerii domum in divi Moy sis vico sitam accurritur; minis undique, ac probris circumstrepentibus, fremens turba advolat. Vincentius quoque Grimanus, divi Marci Procurator, fabrorum navalium multitudine septus accedit; cunctorum animi ira incredibili aguntur. Vis, ni rei producerentur, in promptu erat. Tum legatus se obistere non posse animadvertens, atque impetum furentis populi veritus, fontes Triumviro tradi jubet. Ii statim severæ quæstioni subjiciuntur, crimen fassi, dum acriter, ut socios sceleris detegerent, torquerentur, Maphæum Leonium, & Constantinum Cavacium nominarunt, a quibus Senatus, Decemvirumque arcana edocti, occultioribus notis, internuntiisque Gallorum Regi significabant. Decemvirum decreto Nicolaus Cavacius, Augustinus Abundius, & Joannes Franciscus Valerius geminas inter columnas meritæ necis pœnas laqueo suspensi dedere; Maphæus Leonius, & Constantinus Cava-

1542

Constantinus Cavacius & alii fontes proditoris.

Nicolaus Cavacius & alii proditores in ædes Gallicæ oratoris se recipiunt.

Bernardus Georgius ab oratore Gallie proditores persequitur.

Proditores a Gallie oratore traditi meritis pœnas luunt.

- 1542 cius absentes totius imperii cum terrestris, tum maritimi perpetuo exilio damnati, ut mille aurei in singulorum capita percussoribus ex aere publico penderentur, decretum. Leonii liberis, posterisque patricius ordo, ac nobilitatis jura adempta: bona in publicum redacta. De iis, quæ postea Cavacio acciderint, nihil compertum est. Leonius in Gallias profectus, ob immane scelus cunctis invisus, inopia, atque egestate confectus interiit. Cæsaris Fulgosii, in Pado flumine interfecti, quod is quoque ad Gallos cuncta perferret, bona fisco fuerunt addicta. Alexandro fratri gravioris armaturæ præfectura, publicumque stipendium ademptum.

*Cæsaris
Fulgosii bona
fisco ad-
judicantur.*

M. D. XXXXIII.

- 1543 **S**equentem annum, qui fuit humanæ reparationis M. D. XLIII. ingentes bellorum motus exceperet; nam & Byzantii Suleimanus cum terrestres, tum maritimas copias sedulo instruendas curabat, quibus Pannoniæ regnum adoriretur, & sæpius Gallis pollicitam classem adversus Cæsarem emitteret, quam centum ac triginta varii generis navigiis constare, Chariadeno, acerrimo christiani nominis hoste, duce, fama vulgaverat. Franciscus vero Rex undique non modo ex Gallis, atque Helvetiorum gente magnis illecta præmiis, exercitum comparat; sed Menapiorum Ducem, qui antea a Cæsare defece- rat, pecunia, ac milite confirmat; Belgium imparatum aggreditur; passim incendiis, & vastationibus diripit. Cæsar iter in Italiam moliebatur, inde in Belgium profecturus, ut, Germaniæ coactis viribus, quas ultro illi Principes, ac liberæ civitates obtulerant, adversus Franciscum bellum gereret, Menapiorumque Ducis elatos spiritus frangeret. Quoniam vero nulla magis arma Gallis aut gravia, aut formidolosa, quam Britannica existimabat, unde superioribus tempestatibus ingentes clades, ac damna Gallicæ genti illata fuerant, veterum simultatum, quas cum Henrico Angliæ Rege, ob materteram Catharinam repudiatam, acerbissime exercuerat, oblitus, fœdus cum illo adversus Gallos paciscitur; nequaquam deterri- tus, quod Angliæ Rex a catholica Ecclesia desciscens, gravis- simo anathemate percussus esset: hoc facto prætexens, quod
Gallia-

*Cæsar cum
Angliæ Re-
ge fœdus cō-
tra Gallos
init.*

Galliarum Rege Turcas evocante, sibi minime noxæ adscribi deberet, quod pro rebus suis tuendis Regi, si non Catholico, Christiano saltem jungeretur. Jamque Henricus cum vete-
 re in Gallos odio, tum recentibus finium controversiis incensus, ab Anglia Caletum copias transmittere cœperat, quo ad Caroli adventum arma in Galliam inferret.

1543

*Henricus
 Anglia Rex
 copias Ca-
 letum mis-
 sit.*

Pontifex variis curis, & cogitationibus distractus, multa ani-
 mo agitare; Cæsaris potentiam Germanicis viribus, Angli co-
 piis auctam suspectam habere; cum præsertim Granvelanum
 in Germaniam misisset, atque, ut in ea provincia Concilium
 haberetur, summopere contendisset, in quo de Romana curia
 ordinanda in Germanorum gratiam ageretur; qui cum a ma-
 jorum cultu, atque ab avita religione discessissent, odio in
 Romanos Pontifices acti, eorum majestatem, & auctoritatem
 deprimere nitebantur. Nonnunquam vehementer de Carolo
 conqueri, quod fœdus cum Anglorum Rege, qui ab Eccle-
 sia Romana defecerat, pepigisset, in quem ut anathematis spi-
 culum intorqueret, Clementi auctor fuerat. Ea spe quoque
 dejectus videbatur, qua Cæsarem Mediolanense imperium
 Octavio Farnesio nepoti, illius genero, traditurum sibi polli-
 citus fuerat. His fiebat, ut a Gallo sollicitatus, qui Cæsaris
 cum Anglo amicitiam detestabatur, Venetis nova fœdera, &
 societates ad mutuam securitatem, atque incolumitatem tuen-
 dam offerret, eo consilio, ut illos arctiori nexu cum Gallia-
 rum Rege conjungeret, quo communibus viribus Cæsari ob-
 sisteretur. Verum Senatus ab iis consiliis abhorrebat, quibus
 diuturno, atque inutili bello implicaretur; eamque Reipubli-
 cæ recte gubernandæ rationem arbitrabatur, si medium inter
 summos Principes se gereret; cum utrisque amicitiam coleret;
 & præteritis tum terrestribus, tum maritimis bellis defessam
 Rempublicam tranquillitate, ac pace foveret, atque corrobora-
 ret. Quibus accedebat, quod Suleimanus eodem tempore
 classem, exercitumque compararet; neque Turcarum promissis,
 licet nihil paci adversum facturos prædicarent, idemque Poli-
 nus, Regis orator, affirmaret, præteritis successibus edocti,
 satis fidendum existimabant. Itaque maritimas opes undique
 contrahere; classem augere, quæ tunc triginta triremium nu-
 merum non excederet, Senatus decrevit; adornari, atque in-

*Venetis fœ-
 dus a Pon-
 tifice obla-
 tum re-
 nuunt.*

1543

*Stephanus
Theupolus
Stephanus im-
perator.*

*Paulus Ju-
stinianus &
Alexander
Bondimerius
classis
legati.*

strui in Illyrico, & in Creta insula alias jussit, ut universae simul sexaginta essent. Imperator Stephanus Theupolus, vir multis, iisdemque egregiis pro Republica rebus gestis clarus, majoribus comitiis creatur; totius orae maritimae, atque insularum custodia injungitur, ne quid res, aut Reipublicae subditi detrimenti patiantur, provideat; Jaderae Paulum Justinianum, classis legatum, cum triremium manu adventantem, praestoletur, atque intra sinum Adriaticum se contineat. Alexander Bondimerius, alter legatus, Corcyrae cum quindecim selectis triremibus subsistere, atque ab iis se abstinere, quibus in Turcarum animis suspicio oboriri posset, jussus est.

*Chariade-
nus Brutio-
rum fines
depopula-
tur, Rhe-
gium occu-
pat.*

*Romanorum
terror ob
Turcicam
classem.*

*Chariade-
nus Tholoni
portum in-
gressus Mas-
siliam profi-
ciscitur.*

*Francisci
Regis man-
dato classis
Niceam ag-
greditur.*

Dum haec aguntur Turcarum classis centum ac viginti triremium, biremiumque quadraginta sub Chariadeni imperio Helleponto egreditur; in ea Polinus Regis legatus erat. Euboeae per aliquot dies commorata, remige, milite augeatur, commeatibus instruitur. Inde ad Meslanæ fretum contendens, in Brutiorum litoribus milite exposito, praedas agit; cuncta vastat; Rhegium occupat, diripit, in servitutem Hispanos milites nonnullos, & multo plures Rhegii cives abducit. Mox cum Ostiam pervenisset, ut auatione longe optima, quod eo in loco Tyberis amnis mari se insinuat, uteretur; cum illius rei nuntius Romam pervenisset, ingens adeo terror omnium animos occupavit, ut incondita, & consternata plebs metu sese ex urbe in vicina loca proriperet. Verum Polini literis, quibus hostile nihil Turcicam classē edituram significabat, urbs eo metu soluta est. Inde Hetrusca, & Ligustica litora legens, recta in Provinciam contendens, in Tholoni portum sese classis intulit: deinde a regia, quae quatuor & viginti triremibus constabat, Massiliam deducta est: urbem Chariadenus, exquisitis honoribus, ac pompa exceptus, ingreditur. Polinus statim ad Regem contendit, ut illi mandata Aheneobarbi deferret, quem omnia ex ejus praescripto gerere Suleimanus jusserat. Is quamcelerrime Francisci decretum retulit, quo aggredi Niceam, atque terra, marique oppugnari mandavit, quam urbem ejus majores belli necessitate, ac pecuniae inopia coacti Sabaudiae Duci oppignerati fuerant. Classē super triremes decem, & octo onerariarum navium, sex circiter pedum millibus, atque commeatu apprime instructam, Anghia-

no, stirpis e Borbonia familia regiæ, germano Vindocini Ducis fratre, præfecto, Turcicæ adjunxit. Univerſa classiſ Maſſilia ſolvens, ad Monici portum devehitur; inde Niceam ad-
mota, expoſitis tormentis, ac militibus, oppugnatio inſtrui-
tur. Tormentorum vi vehementiſſime moenia verberantur;
jamque ingentes editæ ruinæ aditum militibus aperuerant,
cum repente oppidani perterrefacti, iſdem legibus, quibus
hactenus ſub imperio Sabaudi fuiſſent, Regi ſe dedidere; ne
urbs diriperetur, Polinus vetuit. Mox ad arcem oppugnan-
dam cuncta præparantur: ſed cum Vaſtium magnis copiis
per maritimas Alpes iter facientem ad opem arcis propugna-
toribus ferendam accedere nuntiaretur, ſoluta obſidione, Cha-
riadenus Maſſiliam reverſus eſt, hyberna iis in locis habitur-
us, quo inſequentis veris initio expeditior ad bellum eſſet,
& maria infeſta Cæſareanis redderet.

Inter hæc Cæſar ex Hiſpania in Italiam navigaturus, Phi-
lippo filio, ætatis annum ſextumdecimum agente, Hiſpaniæ
Rege pronunciato, atque totius regni civitatibus, ac proce-
ribus jurejurando obſtrictis, Barchinonem proficiſcitur. Ibi
Andream Auriam cum quadraginta triremibus reperit, Hi-
ſpano milite onerarias naves juſſo conſcendere, Genuam de-
vehitur. Qui illum per Reipublicæ fines in Germaniam
tranſeuntem publico nomine exciperent, & comitarentur,
quatuor legati honoris, officiique cauſa designati fuere, Ca-
rolus Maurocenus procurator, Gabriel Venerius, Ludo-
vicus Falerius, Viſtor Grimanus. Pontifex Cæſaris in Ita-
liam adventu nova ſpe erectus, ut Bononiam antequam
in Germaniam proficiſceretur, illum Carolus conveniret,
vehementer optabat; perhonorificum ſibi fore ratus, ſi ad
eum inviſendum ad urbem accederet, in qua bis Clemen-
tem fuerat alloquutus, ubi & de chriſtiana republica pri-
vatiſque ſuis rebus ageretur. Suſcepti vero itineris ratione
Senatui communicata, ut graviſſimis, ac difficillimis tem-
poribus afflicta, & perturbata chriſtianam rempublicam
ſublevaret, ingreſcente, atque exacta jam ætate, ſe id
itineris ſuſcepiſſe ajebat; cum id in primis ſui mune-
ris, pontificiæque auctoritatis eſſe duceret; Cæſarem ad
colloquium invitare, ad pacem cum Chriſtianis Principibus ad-

1543
Nicea ubi
deditio, &
arcis oppu-
gnatio.

Chariade-
nus arcis
obſidionem
ſolvit.

Cæſar Phi-
lippum Hi-
ſpaniæ Re-
gem pronun-
ciat.

Cæſar ab
Auria claſ-
ſe Genuam
deducitur.

Veneri le-
gati ad Cæ-
ſarem.

1543 hortari; ad bellum adversus communes hostes impellere. Verum id Pontificis animo infederat, ut Octavio Farnesio ejus nepoti Mediolani principatum Cæsaris auctoritate deferret: quæ res Italis Principibus, ac Venetis præsertim pergrata foret, quibus nimia Cæsaris potentia suspecta erat; ac Neapolitano foedere summo studio caveri enixi fuerant, ne quisquam Austriaci stemmatis Insubrum Princeps a Cæsare diceretur. Hæ Pontificis cogitationes, quæ Cæsari notæ erant, ab eo colloquio mirum in modum illius animum abducebant: quare cum e Bononia Petrum Aloysium filium, atque Alexandrum Farnesium nepotem, prima juvenia in Cardinalium Collegium cooptatum, ad Cæsarem Genuam misisset, ut colloquio dies, ac locus diceretur, prædurum, atque abhorrentem offenderunt, quod sibi in Germaniam properanti cunctatione tempus terendum non esse diceret. Sed nihil eo deterritus Pontifex, cum a Cæsare, ut Bononiam se conferret, impedire non posset, tandem ut Buxetum, Pallavicinæ familiæ opidum, Parmam inter atque Placentiam situm, ad colloquium deligeretur, convenere. Sed tamen nihil, quod ad pacem publicam pertineret, Pontifex obtinere potuit, cum Cæsar, in Menapiorum Ducem concitato animo exardescens, ad vindictam vehementi impetu contenderet; neque Francisci Regis, a quo toties, ruptis foederibus, deceptus esset, promissis unquam fidem habiturum se diceret. Neque vero ea, quæ de Mediolanensi imperio ad Farnesiæ familiæ incrementum, ac decus Pontifex mente conceperat, feliciorem exitum habuere; nihil ea in re, nisi de Imperii procerum sententia statui posse Cæsare pernegante. Inde Buxeto discedens, per Venetorum fines a legatis Reipublicæ deductus, recta Tridentum perrexit; mox Ulmam, postea Spiram Germaniæ urbem proficiscitur, ab illius comitatu Daniele Bonritio Senatus scribe non discedente; cum Nicolaus Pontius, legatus, gravi morbo correptus Tridenti subsistere, moxque ad urbem regredi coactus esset, cui Bernardus Naugerius a Senatu suffectus est.

Pauli Pontificis & Cæsaris Buxeti convēsus.

Daniel Bonritius, Venetus a secretis, apud Cæsarem.

Bernardus Naugerius orator ad Cæsarem.

Suleimani in Pannonia progressus.

Dum Cæsar in Germaniam magnis itineribus properat, Suleimanus cum ingentibus copiis Pannoniam ingressus, omnia foedissime direptionibus, ac cædibus vastat; Valponium, mox Soclos capit; Strigonium, licet fortiter propugnatores initio res-

sti-

stitissent, deditione tandem occupat; Tattam, praesidiariis sese deditibus, receptam funditus evertit; Albam civitatem, quod ibi vetusto gentis more Reges corona insignirentur, priscomque Regum sepulchris conspicua redderetur, regalem dictam, oppugnat, deditione in suam potestatem redigit; Pannoniae Mahometem Jahaoglem praeficit. De prosperis belli eventibus per legatos Venetos certiores facit. Stephanus Theupolus, qui in urbem rediens classis imperium deposuerat, legatus a Senatu deligitur, ut vere novo Byzantium profectus, Suleimanum officii causa conveniret, propensamque in servanda pace, atque amicitia Senatus voluntatem, ac studium patefaceret. Carolus, Spirae conventu habito, Bonnam profectus XI. kalend. septembris, lustrato exercitu, Duram Menapiorum urbem iter intendit; tormentorum horribili impetu quassatam, & concussam, per strata moenia irruente milite, magna oppidanorum, atque incolarum caede, capit. Ea expugnata, Juliacum desertum fere, ac vacuum offendit; postea Ruremundam, Sicambrorum munitam urbem, se ultro deditem recipit. Ea Caroli fortuna, & felicitate Menapiorum Princeps permotus, Henrico Brunswicense Principe, atque Archiepiscopo Coloniense enixe petentibus, cum supplex ab eo veniam postulasset, iis conditionibus in gratiam recipitur: ut Menapiis tantum contentus, principatu Sicambrico, comitatuque Zutphanienſi cederet; in suis ditionibus catholicam religionem, prisca instituti nihil immutato, retineret; Gallico, Danico, & Svecico foederi renunciaret: itaque brevi insueta felicitate Menapiorum Principem perdomuit, sibiſque conciliavit, ut iis solutus curis, ad bellum Galliae inferendum expeditior esset.

Dum his bellorum motibus varie terra, marique Europae provinciae jactarentur, in Carnis nondum dissidiorum semina inter Ferdinandum, & Franciscum ob Maranum a Strozio occupatum extincta fuerant. Nam Gallus quadringentos pedites, Senejo Duce, atque haud exiguum equitum manum Maranensibus subsidio miserat. Ferdinandus, nonnullis Germanorum cohortibus, Joanne Baptista Sabello praefecto, ad Pontebam coactis, & in Carnos transmissis, in suis ditionibus delectum militum haberi praeeperat, ut oppidum obsidio-

*Suleimanus
legatos ad
Venetos
mittit.*

*Stephanus
Theupolus
ad Byzantium ora-
tor.*

*Cesar Me-
napiorum
Principem
in gratiam
recipit.*

*Maranum
Gallicis
praesidiis fir-
matum.*

*Ferdinandi
Regis appa-
ratus, ut
Maranum
reciperet.*

1543 ne ad deditionem compelleret : utrisque per Venetos fines transeundi a Senatu facultas permessa est . Tergeſti quoque parvis nonnullis navigiis inſtructis , atque in Liniani portum coactis , maritima oppugnatio , atque obſidio inſtituebatur . Quare commotus Senatus , quod is portus Venetæ ditionis eſſet , neque inde oppidum oppugnari ferendum cenſeret , unde nuper propugnatorum opera diſturbari , ac diſjici juſſerat , cum Cæſare , & Ferdinando agebat , ut e Liniani portu navigia amoveri præciperent ; biremiumque præfectus cum apprime inſtructa triremi ad litora propinqua miſſus eſt , ut metus aliquis Tergeſtinis injiceretur .

Petrus Strozzius Maranum Venetis offerre .

Dum hæc comparantur , Petri Strozzi nomine Joannes Franciſcus Paccius Florentinus Venetias advenit , oppidum juſta mercede Reipublicæ Strozzi permiſſurum affirmans . Si aliter Patres ſtatuerent , eadem de re cum præpotenti Principe acturum , quem libenter oppidi potiundi opportunitatem minime prætermiſſurum noverat . Ea re haud parum moleſtiæ Senatorum animis injeſtum , cum jam apud omnes conſtaret Strozzi , cui Galliarum Rex libere veluti laborum premium Maranum permiſerat , reliqua præciſa ſpe , Turcis ingenti chriſtianæ reipublicæ detrimento traditurum . Quid vero acerbius , ac durius , quam in Venetarum ditionum viſceribus , atque in conſpectu prope ipſius urbis , barbaros inſpectare ; illorum navigia Adriaticum emetiri ſinum , viciniſque aſſueſſeri litoribus ? His cogi Senatus videbatur , ut omnia potius , licet gravia , ſubiret , quam ut hoc intimo reſeſſu excipi Turcas pateretur . Itaque Antonius Capellius , & Franciſcus Contarenus , qui cum Paccio agerent , delecti fuere . Re agitata , Maranum in fidem recipitur ; Strozzi quinque ac triginta aureorum millia ſolvuntur : is ſtatim Reipublicæ tradidit : illius

Maranum a Venetis receptum .

Alexander Bondimerius præfici-

citur , qui cum peditum manu una cum Paccio intra oppidum eſt exceptus : incolæ ſacramentum Reipublicæ dixere . Cæſari , ac Ferdinando quæ Rempublicam ad Maranum recipiendum impulſiſſent , Bernardus Naugerius , & Marinus Caballus legati Senatus nomine ſignificarunt : nulla tenuis admodum oppidi potiundi , ex quo nihil emolumenti ad Rempublicam perveniret , cupiditate adductum ; ſed ne in barbarorum

potestatem concederet, minante Strozio se Turcis traditurum, necessitate coactum consilium illud cepisse. His demulcere fratrum animos Senatus nitebatur; eaque de re postea actum est, jure ad se Marani oppidum spectare, Venetis contententibus.

1543

Sed ea tempestate magnis adeo curis Cæsar, ac Ferdinandus, Pannonico, & Gallico bello intenti, distinebantur, ut omnes vires, & conatus ad ea conferrent; neque Venetos lacessendos ducerent, ne Galli societate ad Italiæ res novandas incitarentur, quam Cæsar quietam, bellicque suspicionibus vacuam cuperet, omnem armorum impetum in Gallias effusus. Quapropter, Gulielmo Sicambrorum Duce perdomito, in Belgium cum exercitu profectus, Angli sibi fæderati adjunctis copiis, Landresium, prius a Galliarum Rege occupatum, aggreditur. Acri obsidione cincto, Rex cum prævalido exercitu opem ferre contendit; ni id alia ratione efficere posset, prælio cum Cæsare dimicaturus. Verum annona, recentibusque militibus in oppidum illatis, silentio noctis tentoriis, atque tabernaculis relictis, Galli sese recipiunt. Cæsar de hostium discessu edoctus, illos insequitur, ex postremo agmine complures cædit, haud exigua præda ex iis, quæ Galli in itinere reliquerant, relata. Inde oppidi potiundi spe dejectus, obsidione relicta, discessit, majori nixu insequenti anno Gallias adoriturus.

*Landresium
Cæsar ag-
greditur.*

M. D. XXXXIII.

FRANCISCUS vero, ut quammaxime posset Cæsaris conatus retunderet, bellumque a sui regni finibus averteret, copiis in Subalpinis auctis, acriori impetu arma iis locis inferebat, neque quidquam, quod ad præsentem Italiæ statum immutandum pertineret, omittebat; dum Cæsar contra, ne aliquo eventu Italiæ pax turbaretur, attentissime excubaret. Inde utrique Venetos ad novas ineundas societates alliciebant; Cæsar ad Turcarum potentiam imminuendam, ac debilitandam, in quos præcipuæ Germanorum civitates, ac Principes nuper conspiraverant, a novo foedere minime alienos rebatur fore. Rex ingentibus pollicitationibus, & præmiis pro-

1544
*Franciscus
Rex bellum
in Subalpi-
nas disiones
infort.*

*Germani in
societatem
contra Tur-
cas sociant.*

1544

Germani in
Spiræ con-
ventu bel-
lum in Gal-
los & Tur-
cas decer-
nunt.

Hippolyti
Ateſtini
Cardinalis
& Gallo Ve-
netias miſſi
oratio.

propositis, ad suas attrahere partes nitebatur: ad Spiram enim comitiis habitis, cum acerbissime accusaretur, quod Turcæ sociatis armis, illorum classe Galliae portubus excepta, ad Christianorum cladem, atque exitium usus esset, bellum in Gallos, ac Turcas decretum fuerat: & ob id veritus Rex, ne Cæsar Britannico foedere, Germanorumque auxiliis fultus suum regnum invaderet, illustri legatione in Italiam missa, Pontificem, ac Venetam Rempublicam ad arma adversus Cæsarem sumenda sollicitare decrevit. Hippolytus Ateſtinus, Ferrariæ Cardinalis, Regis nomine Venetias accessit: is cum perhonorifice habitus fuisset, Principemque, ac Patres adiisset, ejusmodi sermonem habuit.

Quæ mihi vobiscum agenda sunt, attentius repetenti, secus atque in aliis accidere solet, contingere videtur: pleraque tantum sese attollunt, quantum præclara ingenia dicendo evehere potuere; hæc, ni fallor, ejusmodi sunt, ut cum nulla vi orationis egeant, per se veritatem, atque utilitatem aperte adeo præseferant, ut dicenti potius animos, ac vires addant, quam vel illius oratione splendescere, vel sermone obscurari queant. Quapropter rei gravitas, ac magnitudo haud parum virium suppeditare mihi videtur, cum ea præsertim virtus, & prudentia vestra sit, ut intima quæque humanarum actionum, & consiliorum scrutetur, penitusque introspiciat. Inde magna spe adducor, fore, ut, quæ Francisci Christianissimi Regis nomine exposuero, ea in primis sedulo, atque attente inspiciatis, cum ejusmodi sint, ut iis Reipublicæ vestræ dignitas, & utilitas, Italiæ universæ incolumitas contineatur. Utinam vero de gravissimis, ac necessariis rebus minime hoc tempore consulendum foret; satis enim mirari, ac dolere nequeo, Cæsaris vires, propagandique imperii cupiditatem serius aut cognosci, aut timeri cœpisse: non me latet, maximarum rerum initia obscura, ac tenuia admodum esse, ut hominum scientiam subterfugiant. Quibus Cæsaris potentia, ac vires tantum excreverint initiis, fortasse alios potius, quam perspectam, atque inveteratam Senatus vestri prudentiam, latere potuisset. Verum ad tantam amplitudinem procursus nescio quo fato universi fere Italiæ Principes inspexerunt, pertimuerunt, tulerunt. Atque ne altius exordiar, decimoquinto ab hinc anno Cæsar in Ita-
liam

liam venit; Genuam, amplam ac præpotentem civitatem, ad maritimos apparatus valde opportunam, ad se attraxit; Clemente Pontifice sibi adjuncto, ut Mediceos ejectos, atque exules in patriam restitueret, ingentibus copiis Florentiam adortus, annua obsidione devictam Florentinorum Rempublicam labefactavit, ac potius extinxit, Hetruscorumque viribus, prout sibi libet, nullo repugnante, utitur. Francisco, Insubrum Duce, vita functo, ad Mediolanense imperium animum adjecit; atque ut vanis cunctos promissis deluderet, fœdere vobiscum icto, quo Italum Principem Insubribus daturum persancte polliceretur, adversus pacta fœdera retinet. Quid de Senensibus dicam, quorum intestinis dissidiis aditum sibi ad eam urbem in suam potestatem redigendam patefecit? Itaque Neapolitano regno Genuam, Insubres, Hetruriam adjunxit, nulloque obstistente, ad eam potentiam pervenit, quæ Italici cunctis formidolosa habetur. Quoniam vasto spiritu, incredibili regnandi libidine elatus contenderet, dum victor ex Africa, Tuneto superato, reverteretur, patuisset, nisi Franciscus Galliarum Rex, generosa, ac vera animi virtute incitatus, Italiamque miseratus, Carolo, magnis in Subalpinis missis copiis, obstitisset. Qua ex re cum Galliarum regnum, Italiæ veluti firmissimum propugnaculum, oppositum animadverteret, eoque incolumi, nihil sibi de Italia subigenda sperandum sciret, omnia consilia, & vires ad Galliæ exitium conferre statuit. Inde præpotenti exercitu bis regnum illud est aggressus; modo induciarum, modo pacis specie hostium vehementiores ad bellum conatus restringere nixus est; ut interim ea cessatione ad arma majori impetu sumenda expeditior, ac fortior evaderet; tantumque potuit, ut tandem Henricum Britanniae Regem, & quod vix credi posset, Germanicæ ferocissimæ gentis vires sibi adsciverit, quibus innixus denuo in Galliam impetum facit; ferrum in reipublicæ christianæ viscera adigit; Italiæ firmitamentum, commune omnium, qui illius potentiam perborrescunt, præsidium quatit. At vos quibus hæc oculis intueri potestis? An non illud vobis persuasum est, dum Cæsar Gallias invadit, Italiæ, ac præsertim Venetæ Reipublicæ minari? Nisi forte ignoratis, Imperatores, uti sibi subjectos reliquos Principes censere, tantumque sibi potentiæ, & majestatis detrabi, quantum reliquis
vel

1544

vel auctoritatis, vel imperii accesserit. Natura profecto, atque usu ita comparatum est, ut quorum summa potestas altius eminet, ii Principes liberas civitates, optimeque constitutas Respublicas magis oderint. Quo igitur animo in vos Cæsarem esse ducitis, qui potentia, & viribus reliquos Italiae Principes adeo præcellitis; qui eam tenetis Rempublicam, qua nulla, repetitis omnium antiquitatis monumentis, aut civilis prudentiae opinione præstantior, aut inconcussa libertate firmior invenitur? Ea incolumi, se Italia potiri non posse optime novit. At dicet aliquis, nulla Cæsar a Republica laceffit injuria, cur in illam arma convertat? An arbitramini, quæ in ejus animo dominatur, regnandi libidinem ullis officiis minui, vel temporis tractu, quo mortalia cuncta immutantur, extinguere posse? Quid si prospere bellum adversus Gallos gereret? quo illius potentia, atque ambitio evaderent? Hactenus tardo Cæsar sese gradu extulit, modo cum tantum sibi virium adjunxerit, omnia impedimenta amovisse; per amplum, atque expeditum iter ad ea perficienda, quæ mente voluit, & animo jampridem agitat, munisse arbitratur. Sed Gallica expeditio durior, ac difficilior habetur; cum Cæsaris conatus alias Franciscus representet, atque invito robore retuderit. Huc accedit, quod dum regnum propugnat, omnia hostium consilia, atque astus inspexerit; defendendi vero rationes egregie calleat, omnia ad illud tuendum paraverit; oppida limitanea firmissime munita, objecta hostibus flumina, ex agris frumenta, & commeatus convectos; regnum indissolubili nexu adversus hostes conjunctum; equitatum numero, & virtute præcellentem; Italicorum, atque Helveticorum robur; omnia demum, quæ ad bellum necessaria sunt, apprime instructa. Verum quem belli casus latent? Quis nescit, fortunam in omni re, præsertim in bellis dominari? Quis non videt, Cæsarem hinc Henrico Angliæ Regi fœdere adstrictum, inde Germanorum potentissimæ, ac bellicosissimæ gentis viribus auctum, Gallias petere? At aliqui ea spe ducentur, bellum hoc neque brevi, neque cito confectum iri, sed grave, ac diuturnum fore. Sed quis vadem se, & sponsorem tantæ rei statuit? Magnis viribus Gallias Cæsar aggreditur, incredibili animorum ardore utrinque dimicatur, parvo momento magnarum rerum successus, & mutationes vertuntur: quam

nam

nam igitur ratione victori, atque irato Cæsari obviam ibitis? Magnas profecto Venetas vires terra, marique esse exploratum habeo. Cæsari Gallias invadenti, tot incrementis aucto, minime difficile erit, majori spe subnixo, vestrum imperium adoriri. Hisne tot imminentibus periculis vestra hac in neutram partem propensione occurrere posse arbitramini, qua Cæsari neque animus, neque vires franguntur; immo hac vestra cunctatione, ac veluti sopore haud mediocriter augentur? Ita sane casu venit, ut qui prudentiæ nomine capti neutri adhaerent, in utriusque offensam incurrant; dum qui potentia, ac viribus antecellit, injuria se affici, ni suis rebus faveat, qui minus, pollet, ni mature opem ferat, contumeliam sibi illatam existimat; ita neque hostium damna vitantur, neque amici benevolentiae officiis conciliantur. At pulchrum est, dum reliqui in magna rerum turbatione, ac tumultu versantur, quiete, & otio frui. Optime id quidem, nisi falsa tranquillitatis specie certa, ac summa pericula tegerentur, neque secus atque iis contingeret, qui pecunia fœnore accepta, securi admodum, & læti fruuntur, donec brevioris commodi, quod adepti sibi fuisse videbantur, acerbis pœnas luant. Nec est, quod prudentiæ nomine nobismetipsis blandiamur, quippe quæ in præsentibus recte administrandis non modo, verum maxime in futuris providendis & prospiciendis eluceat; neque is laudis præmium ferat, qui, ut præsentibus commodis fruatur, ultro in ingentes se molestias dimittere velit. Ille potius magnæ omnium opinione virtutis laudem tulit, qui nonnulla cum jactura imminentia præcavet mala; peritos medicos imitatus, qui cum propinquum morbum diligenti præsagio persenserint, illius minime adventu expectato, pharmacis, atque aliis ex arte petitis remediis profligare, atque avertere conantur, exiguae, ac cito interiturae ambiguae sanitatis voluptati, spem futurae firmioris incolumitatis anteferentes. Vos autem in imperio administrando, quibus tot capitum salus innititur, res tam magnas, tam ingentes fortunæ committetis, ne paululum ab ea, qua vobismetipsis frui videmini, tranquillitate dimoveamini? prudentiaque, & consilio abjectis, temporis beneficio acceptam Rempublicam feretis, cum certa illa, ac firmissimis nixa radicibus sint, hoc infirmum, incertum, fallax? Inspicite obsecro, quonam tempus terendo res

1544

vestrae evaserint , dum frena currenti Caesaris fortunae injici posse sperabamus , hocque edocti , & commonefacti exemplo , quae in posterum impendant , dispicite . Quid enim attinet ea commemorare , quae Graeciae civitatibus otio , ac quieti indulgentibus evenerint ? quae dum cunctando Philippi Macedonum Regis vires , ac potentiam magnis incrementis augeri , ambiguis distractae consiliis contemplantur , duriores incuriae , ac veluti veterni fructus , libertate amissa , praeda hostium factae , tulere . Alia proferre possem , nisi apud eos verba facerem , qui humanos casus , regnorum vicissitudines , rerumque publicarum mutationes solerti prudentia expendere consuevere ; qui si ad imperium hoc per amplum , quo Dei Optimi Maximi beneficio fruuntur , oculos obverterint , meminerint necesse est , non otio , non ambiguis consiliis , sed armis , foederibus , Gallica potentia nonnunquam in societatem adscita , partum , auctum , ac servatum fuisse . Erigite animos , generosos spiritus sumite ; quae mala ex hac consiliorum ambiguitate pendent , expendite ; societatem Galliarum potentissimi , & Christianissimi Regis amplectimini . Vestra consilia , vestras opes per me postulat , prudentiae , ac potentiae istius Reipublicae adeo confidit , ut minime ambigendum sit , tot consiliis , ac viribus consociatis , magnum Caesari obicem injectum iri , ex quo Galliae , Italiae , vestraeque Reipublicae securitas obventura sit . Atque ut , quae Regis mens existat , certius , & exactius intelligatis : Caesaris potentiam deprimere , latius regni sui fines provebendi cupiditate minime contendit ; sed ut tandem immensae illius dominandi libidini modus aliquis , ne in reliquorum perniciem exundet , imponatur . Id vero nulla ratione facilius se assequi posse existimat , quam si parte aliqua regnorum , quae possidet , atque ea , qua maxime innititur , exuatur . Neapolitanum regnum , ex quo ingentem quotannis summam argenti vim exhaurit , ex quo magnas copias comparat , aggredi oportere statuit ; ni subveniat , cito casurum ; si opem ferat , aversis viribus , pluribus in locis Caesarem vinci , ac proteri posse . Quis vero nescit , in ea gente ingens novarum rerum studium esse , intoleranda servitute , atque insuetis tributis oneratam Caesaris nomen odisse ? Vigent adhuc , & in dies majores spiritus Gallicae partes sumunt : a cunctis

re-

rebus ad bellum necessariis imparati Neapolitani sunt, ut vix primum hostium conspectum ferre queant. His accedit, longo terrarum tractu ab aliis Cæsaris ditionibus semotos esse, ut ægre subsidia inveni, facile admodum terra, marique peti possunt. Expeditioni Aurelianum filium ducem designat; illi vos adungere socios cupit; ea auxilia, quæ nullo incommodo publico præstare potestis, petit; idque meo veluti jure polliceri possum, vestræ benevolentiae argumenta sibi pergrata adeo fore, ut mirifice se Reipublicæ devinctum fateri debeat. Neque contemnenda hujus fœderis præmia, ac fructus desert, Apuliæ portus, atque universam oram, quæ, Lautrecbio bellum gerente, in vestra potestate erat: ac si quid præterea deposcitis, omnia ab optimo, munificentissimo, atque amicissimo Reipublicæ Rege expectare licet. Amplissimum Galliæ regnum, Regem eximium, filios, & præcipue Aurelianum Ducem, adolescentem supra ætatem omnibus regiis virtutibus excultum, demeremini. Hoc fœdere egregium hunc, ac singularem regii Gallici stipitis surculum Italico solo inserere potestis, qui in Italum Principem, Reipublicæque vestræ filium evadet: cum enim prudentia, & virtute mirifice polleat, eos patres, atque sui regni servatores optabit, quorum consilio, & auxiliis imperium adeptus fuerit. Quid vero illud moror, quod in primis summi momenti censeretur debet, huic fœderi a Republica inito, statim socium Pontificem Maximum futurum, ea perplexitate consiliorum relicta, qua frustra reipublicæ christianæ pacem, atque Italiæ quietem speraverat? Quod vobis pro certo minime affirmarem, nisi Pontificis mentem, & voluntatem haud secus, quam Regis, cognitam, ac perspectam haberem. Nemo vero ignorat, quot ex hoc fœdere in commune bonum præsidia sint emanatura; quam alta Galliæ, atque Italiæ securitas, ac tranquillitas sit exoritura. Neque minima e Pontificis ditionibus ad Neapolitanum regnum invadendum adjumenta peti poterunt, vel regionum propinquitate, vel ad hostium subsidia avertenda facilitate, vel sociis, milite, & comœatu juvandis opportunitate. Nullus est enim qui non sibi summa omnia a sapientissimo, eodemque potentissimo Pontifice polliceatur. Vel hoc certe uno eo gratiorem societatem vestram Regi futuram existimare de-

- 1544

betis , quod tantum sibi Pontificem eodem vinculo conjunget : cum e contra , si secus statueritis , multa Regem manere incommoda , & damna compertum sit ; Pontifice ab eo sejuncto , Italiae salute neglecta , Galliae defensione projecta . An vero in postremis decus , & gloriam , quam egregiam , ac præclaram ad vos perventuram certum est , per vos huic provinciae quiete , & tranquillitate parta , ducere debetis ; honesta praesertim in causa , qua Rex ad omnem pietatis laudem natus defenditur ? Caesar Galliarum Regem aggreditur ; Rex se tuetur : Caesar exitium , ac perniciem Regis molitur ; Rex sua , seque servare nititur : abnuat pacem Caesar ; Rex exoptavit , quaesivit : opprimere Regem Caesar contendit ut mox , acerbo jugo Italia pressa , universae christiane reipublicae leges dicat ; dum se Rex defendit , publicam salutem , ac libertatem defendit . Igitur qui aliis , dum summis jactarentur periculis , quammaximam potuit opem tulit , ab Italiae cervicibus magnas calamitates repulit ; is undique petitus , desertus , ac relictus erit ? Potuit Caesar tot sibi praesidia vel ab efferis nationibus , atque a fidei Catholicae hostibus ad aliorum exitium conquirere ; nullum Christianissimus Rex auxilium ab Italis Catholicae religionis alumniis , ab hac Republica pro sua , publicaue salute conservanda impetrabit ? Dum , quae in vobis prudentia , virtus , spectata religio vigeat , intueor , quin omnia a vobis obtineam , ambigere non possum . Ne igitur cunctatione utamini , in foedus descendite , ad quod ingens invitat gloria , rapit utilitas , prudentia , & magnanimitas incitant . Christianissimus Rex , quem ex ore loquentem audistis meo , vos rogat ; seque , & potentissimi sui regni vires pro istius Reipublicae incolumitate , atque incrementis adhibiturum omni tempore profitetur .

Patrum animos haud parum vehemens , atque accurata Cardinalis oratio commovere , & ad amico Regi opem adeo enixe petenti ferendam allicere poterat ; nisi summa prudentia subductae , ac perpensae Reipublicae rationes obstitissent , cum ab iis rebus abstinendum esse Senatus censeret , quibus Respublica rursus belli procellis , ac fluctibus jactaretur . Itaque Cardinali responsum est : *quod Rex gravi bello premeretur , pro veteri in illum observantia , atque amicitia moleste admodum*

Senatus responsum .

fer-

ferre, omniaque illi felicia, & prospera percipere. Ceterum præteritis bellis attritas adeo, ac debilitatas Reipublicæ opes esse, ut in novos sese demittere turbines non posset: tantum in præpotenti Rege consilii, ac virium esse, ut ab eo non modo obsisteret, sed etiam vinci hostes posse consideret. Cum hoc Senatus decreto Romam Cardinalis contendit, Pontificemque in Gallorum partes, nimiae Cæsaris potentiae metu proclinatorum animadvertens, ne Regis causæ ulla in parte deesse videretur, Paulique consiliis ad fœdus ineundum Patres inflammaret, Bartholomæum Cavalcantem, Florentinum exulem, Venetias misit, ut de Pontificis in Gallos animo Patres doceret, atque rursus de fœdere negotio instituto, a proposita abducere sententia niteretur. Verum nulla in re immutata consilia, atque animos invenit.

Furebat sub id tempus in Subalpinis, & in Galliis bellum, Cæsareanis ad Ceresolam profligatis, ac cæsis copiis; ad Scriviam vero amnem prope Derthonam, Petri Strozii tumultuario Italorum coacto exercitu, in Pedemontanos contendente, devicto, ac fugato. Cæsar vero, atque Henricus Angliæ Rex adeo acriter in Franciscum conspiraverant, ut diversas illius regni provincias aggressi, haud dubia victoriæ præmia laturos viderentur. Hinc Cæsar totius Germaniæ atque Hispaniæ robore suffultus, inde Henricus ceteris Angliæ Regibus, qui arma in Galliam intulissent, gravior genti, ac formidolosior; quod Regis Scotorum obitu, domestico metu, atque periculo liberatus esset, auroque, & militum ferocia plurimum posset. Cæsar Lucemburgum, Leucorum urbem, quam Aureliani Ducis virtute paulo ante Galli in suam potestatem redegerant, per deditionem recepit; mox Mosa flumine superato, Comersium ultro se dedentem obtinuit. Ligninio, admoto exercitu, vita tantum oppidanis concessa, potitur. Inde ad Sandesirium, a Sancti Desiderii templo ita a Gallis appellatum, castra promoveri iussit, oppidum prope flumen Matronam situm, quod illi a septentrione pro munimento est, cum silvarum densitate a reliquis partibus circumvallaretur. Magno illud tormentorum impetu quassatum, irruptio ingenti Cæsareanorum damno tentata, cuniculis sub terram suffosis frustra actum, obsidione demum circumfessum, cum tormen-

1544

Pauli Pontif. in Gallos profecto.

Bartholomæus Cavalcantius a Cardinali Atestino Venetias missus.

Cæsareani ad Ceresolam a Gallis profligati.

Petrus Strozzius a Cæsareanis prope Derthonam devictus.

Cæsar & Angliæ Rex in Gallias bellum inferunt. Cæsaris progressus.

1544

Parisiensium
consternatio.

Bononia ab
Anglo obsessa.

Pax inter
Caesarem &
Galliae Regem.

tarius pulvis propugnatores deficeret, hostium vi non expectata, ni duodecim dierum spatio, quo induciae essent, Rex opem ferret, sese dedidere: subsidio minime illato, Sanserius praefectus hosti tradidit. Inde intimius in Gallias exercitum Caesar Matronae amnis ripas perlustrando inferre statuit; Rege ab altera fluminis parte castris promotis, sese obiciente, ut, si Caesar ponte, aut vado trajicere milites conaretur, in margine obsisteret, praeliumque committeret. Inter ea Lutetiam rumore perlato, Caesarem, nullo obsistente, victoriae cursu cuncta proterentem, haud procul esse; tanta amplissimam totius Europae civitatem consternatio, ac metus invasit, ut neque Principum auctoritate, neque minis perterriti populi tumultus, ac fuga sisti posset, nisi ingens in ea urbe studiis incumbentium multitudo armata, ac Regis cum copiis adventantis nuntii inconditae plebis timorem repressissent. Atque eodem fere tempore Henricus, trajecto exercitu, Bononiam acri obsidione urgebat.

Verum dum crudelibus bellum incendiis exardesceret, repente summa cum omnium admiratione pax est consequuta, de qua priusquam Sandesirio Caesar potiretur, Bertovilla eques, Ligninii captus, ac postea dimissus, sermonem injecerat; & mox ob eandem causam Caroli soror, Galliarum Regina, in Caesaris castra Gabrielem Gusmanum, Hispanum, Dominicanae familiae, miserat. Is ut Principum animos ad concordiam flecteret, omni opera adhibita, tantum, saepius hinc atque inde ventitando effecit, ut, cum Hanebaldus Galliae Admirallius, Bajardusque a secretis cum Granvelano, ac Ferdinando Gonzaga convenissent, de concordiae conditionibus invicem colloquuti, tandem pacem his legibus sancirent: *Ut, veterum contentionum, atque odiorum memoria prorsus deleta, & extincta, quaecumque post inducias Niceae pactis utrinque occupata fuerant, restituerentur. Si quae difficultates intercederent, ea Cameraci per arbitros definirentur. Carolo Sabaudiae Duci, quae vel in Allobrogibus, vel in Subalpinis a Gallis adempta fuerant, oppidis nonnullis exceptis, quae jure ad se spectare Franciscus dicebat, redderentur. In bellum Turcicum certum peditum, atque equitum numerum praestaret. Filiam Carolo Aureliano Duci, regis filio, Caesar nuptui daret, cui Belgium*

gium dotali nomine accederet; vel filiae loco Ferdinandi fratris, Pannoniae, Boemiae, atque Austriae Regis, natam connubio jungeret; Insubrumque imperii titulos dotis jure conferret. Donec is masculam suscepisset prolem, Mediolani, Cremonaeque arces penes Caesarem essent, quadrimestri spatio adjecto, ut Caesar utrum mallet, decerneret. Sociorum, atque amicorum foederibus comprehensa nomina fuere. Henricus Britanniae; Sigismundus Sarmatiae; Joannes Lusitaniae; Christiernus Daniae Reges; Germaniae procures, qui Caesaris creandi jus obtinent; tredecim Helvetiorum reipublicae pagi, quibus Rhætorum trino foedere sociata gens adnectitur. In Italia vero Carolus Allobrogum; Cosmus Medices Florentiae; Hercules Atestinus Ferrariæ; Guidobaldus Urbini Dux; Genuensium, Senensium, & Lucensium civitates. Veneti uti Caesari, ac Regi pariter amicum conjuncti nominatim iis foederibus adscripti fuere. De Pontifice vero, nisi religionis cultus rubore quodam Principes perfudisset, nulla mentio habita foret, cum ambo parum propensam in eum voluntatem gererent; Galliarum Rege conquerente, quod ingentibus periculis circumsepto, inani verborum jactatione contentus, nullam sibi opem tulisset: Caesare vero, quod Gallis favendo, suis conatibus adversus, sibi infensus extitisset, ne re, quod maxime optaverat, Gallo præstaret, metu impeditum fuisse. Moronus vero, ac Grimanus legati ad pacem tractandam in Galliam a Pontifice missi, Lugduni nuntio pacis accepto, ægre, ut Pauli ratio haberetur, impetrare potuerunt. His itaque conditionibus XIIII. kal. octobris, quarto & quadragesimo anno supra quingentesimum ac millesimum a partu Virginis, pax apud Crepinium, in Sueffionibus oppidum, inter Caesarem, ac Regem inita est, quæ cunctorum excepta plausibus passim mortales summo gaudio affecerat: magna in orbe christiano publicæ lætitiæ signa edita; Deo Optimo Maximo ac Cælitibus supplicationes habitæ.

Sed qui Regum ingenia, præteritos eventus, aut superiores, aut pares difficulter pati assuetas mentes inspiciebant, vix sibi suaderi poterant, Caesarem aut Belgico patrimonio, quo amplitudo Austriacæ domus niteretur, atque prope in visceribus Galliarum esset, decessurum; aut Insubrum impe-

*Moronus &
Grimanus
Card. ob pacem in Gal-
liam missi.*

1544

rium , pro quo tantum laborum , impensarum , ac mole-
stiarum insumpserat , Gallis collaturum ; mirandumque vi-
debatur , Cæsarem Britannico fœdere , Germanicæ gentis
robore subnixum , in Gallico solo victoria elatum , ad eas
conditiones pacis descendisse , quibus victus potius , quam
victor videretur , Rege illius , quod bello nunquam asse-
qui potuerat , compote per concordiam facto , ut necessi-
tate coactum cum Rege transegisse plerique crederent ; ne-
que diuturnam pacem fore arbitrarentur ; cum verendum
esset , ne , ut sunt Gallorum subita , atque novarum re-
rum cupida ingenia , Mediolani imperio parto , eo minime
contenti , latius in Italia dominari , ac extincta fere Nea-
politani regni jura , novo hoc principatu aucti , rursus ex-
fuscitare vellent ; cum Allobrogum Duci , licet pristino im-
perio recepto , tot vires non sufficerent , ut Regi posset obfi-
stere , atque in assidua rerum suarum hæsitazione , & metu
versari cogeretur . Interea , dum pax inter Cæsarem , ac Re-
gem agitaretur , Britannix Rex a consiliis pacis alienus Bo-
noniam expugnauerat , atque Anglicis præsiidiis confirmaverat ;
Motrellumque oppidum valde munitum aggressus , magna vi
oppugnare cœperat . Cum universæ fere Gallorum copix Cæ-
saris metu liberatæ eo contendissent , Rex , Motrello relicto ,
Bononia commeatu , ac bellicis apparatusibus munita , Caletum ,
inde in Angliam proficiscitur , universis Gallorum copiis ,
Delphino Regis filio Duce , Anglorum discedentium vestigiis
ita insistentibus , ut novissimum pene agmen consequerentur ,
multisque sarcinis exuerent , conversisque signis , Bononiam ino-
pinantem adorirentur .

*Bononia ab
Anglis ex-
pugnata.
Henrici
Regis in
Angliam
reditus .*

*Chariade-
nus a Gal-
lis dimissus
Italix oras
diripit .*

Antequam pax confecta esset , post annum , quo Provinciam
multis incommodis , atque oneribus affecerat , Chariadenum
dimittendum Rex censuit . Is a Stechadibus insulis ad Saba-
tia vada , mox ad Ilvam insulam contendit ; inde Telamo-
nem delatus diripuit ; Herculis portum incendit ; Orbatello
frustra tentato , Egelium insulam vastavit , oppido expugna-
to , multos mortales captivos fecit ; indeque in Aenariam in-
sulam directo cursu exscensione facta , omnes propemodum
incolas in servitutem abduxit . Eadem acerbitate in Prochy-
tam usus , in Puteolanum sese sinum invexit , Puteolosque expu-
gna-

gnare conatus, cum irrito eventu res celsisset, Brutianis deformatis litoribus, magna præda abducta, Liparas adiens, oppidum obstinata adeo, atque terrifica oppugnatione concussit, ut incolas ad deditionem compelleret, quos adversus jusjurandum abripi, & in triremes invehi iussit, ut ingentis supellectilis, & captivorum præda onustus Byzantium rediret. Inde protenso navigationis cursu, cum Corcyram deflexisset, amice a Reipublicæ magistratu salutatus, nulla incolis injuria illata, Byzantium iter arripuit, Polino cum Gallicis quinque triremibus, ac nonnullis navibus Naupactum usque comitante: atque ita Turcicæ classis metu Mediterranei maris oræ, Italiæque litora omnino soluta sunt.

Ab acerrimo igitur bello ad pacem Regum revocatis animis, & barbarorum classibus intra Hellepontum subductis, respirare christiana respublica videbatur, cum bellorum reliquæ, in extremi Belgii finibus Anglo, atque Gallo dimicantibus, insedissent. Ceterum obortæ tranquillitatis spei haud parum officere duo conspiciebantur; alterum dissentientes de religione sententiæ; cum perniciosis imbuta erroribus, invicem Germania dissideret, jamque virus in dies adeo se efferret, atque obreperet, ut Galliæ, & Italiæ quoque imminere videretur; ad quod propellendum, & extinguendum vehementioribus, atque acrioribus remediis opus esset: alterum vero belli Turcici suspicio, cum assiduus rumoribus increbresceret, maximos a Suleimano ad Pannoniam, & Daciam proximo vere invadendam apparatus fieri; qui licet summam ex Christianorum Principum nuper inita concordia molestiam percepisset, majores undique vires cogebat, quo graviores Austriacis timorem incuteret. Itaque Vormaciæ conventus indictus fuerat, ubi Ferdinandus Romanorum Rex, & Granvelanus Cæsaris nomine, qui tunc, ne Bruxellis discederet, podagra detinebatur, affuere. In eo cum nihil vel ad religionis controversias definiendas, vel ad Turcarum vim avertendam perficeretur, certos homines, qui de concordia agerent, Cæsar, ac Ferdinandus mittere Byzantium decrevere; quod certius ut assequerentur, ad explorandam Suleimani mentem, atque ad tutum iter conficiendum publicam fidem poscendam a Francisco Rege nuntium mitti petiere. Id cum haud

1544

*Lipara a
Chariadeno
capta &
direpta.*

*Polinus ex
Gallicis tri-
remibus
Naupactum
usque Cha-
riadenum
comitatur.*

*Vormaciæ
conventus.*

*Franciscus
Rex Vigneti
in Cæsaris
gratiam
Byzantium
mittit.*

1544 gravate se facturum polliceretur, Vigneum, ex Gallica nobilitate virum, ad Suleimanum designavit, atque per Monlucium legatum Senatui significavit:

M. D. XXXXV.

1545

A Gallorum Regum pietate, ac religione nunquam se deflexisse; societatem, atque amicitiam cum barbaro Rege coluisse, qua, si occasio sese objiceret, ad Christianorum Principum commodum uteretur: id nunc usu venire, ut, Cesare, ac Ferdinando cum Suleimano inducias pacisci cupientibus, Vigneum summis itineribus Byzantium contendere juberet, quo tuto itineris habendi facultate impetrata, reversus, Caesaris legato una comes accederet. Hieronymus Adurnus Ferdinandi nomine e Vienna urbe per Daciam, ac Moesiam Byzantium proficiscitur, statimque pestilentia correptus excessit. Caesar Gerardum Vellwicum, insigni eruditione, & linguarum scientia præditum, ad Suleimanum misit; qui Venetias accedens, una cum Monlucio Regis legato Venetis triremibus Epidamnum devectus est. Adurno defuncto, Nicolaus Siccus a Ferdinando sufficitur; ei quoque triremes, quæ in Illyricum ducerent, a Senatu datæ. Id vero Regum nomine a Venetis petierant, ut legato in mandatis darent, quibuscumque posset officiis, quæ pro Cesare, & Ferdinando Byzantii negotia agerentur, juvaret. Hoc Senatus amicis Regibus facile præstitit; legatum admonuit, ut in iis peragendis summa prudentia, ingeniique dexteritate uteretur, ne, inclinatis ad suspicandum gentis animis, de Reipublicæ mente hæsitatio injiceretur; cum satis constaret, non deesse qui Venetis maligne obtrectando, Suleimano suspectos reddere conarentur; infidam illorum amicitiam, nutantem pacem asserentes, ut inde a barbaris cuncta Venetorum consilia, atque acta exactius observarentur.

Hieronymi
Adurni a
Ferdinando
Rege Byzantium
oratoris designati
obitus.

Gerardus
Vellwicus a
Cesare Byzantium
missus.

Nicolaus
Siccus in
Byzantina
legatione
Adurno successit.

Tractationes inter
Ferdinandum Regem
& Venetos
de finium
controversiis
dirimendis.

Sub id tempus de finium controversiis inter Ferdinandum, ac Rempublicam denuo agitari cœptum est, Cesare ad id cohortante, ut deterfis undique simultatum causis, firmioribus nixa radicibus pax, atque amicitia in dies incrementa sumeret. Velle se, ut quæ ad Maranum oppidum spectarent, ea

ita

ita componerentur, ut fatis Reipublicæ fieret : neque ab eo Ferdinandus frater dissentire videbatur. Itaque Regum fratrum nomine Antonius Queta Venetias advenit : Francisco Contarino, ac Hieronymo Grimano, qui Francisco Sanuto vita functo suffectus est, negotii pertractandi mandata dantur, ut ea, quæ Tridenti agitata fuerant, perficerentur. Francisco Michaelio fisci advocato, ac Justinopolitano magistratui mandatur, ut cum Cæsaris legatis de Histriæ provinciæ finibus decernerent. Cividalis quoque Carnici magistratui, Vicetiæ, ac Veronæ præfectis, ut in eorum finibus idem efficiant, præcipitur. De Marani oppido in Cæsaris aula disceptari placuit ; quinque supra septuaginta aureorum millia, reliquis sublatiis controversiis, Veneti ex Bononiensi foedere se soluturos pollicentur. Hæc Byzantium perlata, malevolorumque hominum vocibus, ac vanis, ut plerumque fit, rumoribus aucta, Turcarum animos permovebant, quod Rempublicam Ferdinando, & Cæsari in eorum exitium conjunctam suspicarentur, pecuniamque ad cogendas, atque instruendas copias a Venetis Cæsari ministrari dicerent, licet veritatis lumine quæ Reipublicæ officere videbantur *. Ceterum magnis curis Patres sollicitabantur, veriti, ne proferendi imperii cupiditate, quietis impatientes Principum animi ad aliorum perniciem, ac præsertim Italiæ eximio concordiæ bono abuterentur ; cum Cæsar se Aureliano Duci, Regis filio, cum Insubrum dote neptem, aut filiam nuptui daturum tandem statuisset. Itaque quo belli suspiciones ab Italia averterent, Byzantinis induciis caveri curabant, ne earum tempore Cæsari, ac Ferdinando Italiam armis laceßere liceret. Rustenus nominatim Venetis, uti Regis amicis induciarum legibus caveretur, se velle significavit. Si quis adversus eos arma movisset, is foedera violasse censeretur. Inde subobscuris illata sermonibus quorundam animis dubitatio irrepsit, Venetos occulto induciis adversari : quæ res Cæsarem permovit, ut Mendozzium legatum Tridento, ubi tunc erat, Venetias reverti juberet. Is Senatus auctoritatem, atque operam ad inducias perficiendas petiit, ut amicam Rempublicam Cæsarem nominaturum pollicitus. Senatus, ne Cæsari deesset, omne studium, ut induciæ perficerentur, adhibeat, legato apud Suleimanum mandat. Sed re Byzantii

1545

*Cæsar filiū
aut neptem
Duci Aure-
liano cum
Insubrum
dote conju-
gere decer-
nit.*

*Turcæ Ve-
netos indu-
ciis compre-
hendi velūt.*

*Mendozzius
a Cæsare
Venetias
mittitur.
Induciæ
annuæ inter
Austriacos
& Turcas.*

agi-

1545 agitata, ad annuas tantum inducias deventum est, quibus elapsis, denuo missis legatis, de iis prorogandis ageretur.

Cæsar suspicione Turcici belli solutus, multa animo de componendis religionis dissidiis, de sedandis Germaniæ tumultibus agitabat; cum eo res devenissent, ut, nisi constanter admodum, atque intrepide ingruenti malorum cumulo obfisteret, Divina omnia, atque humana acri disjecta tempestate permixtum iri animadverteret; cum præcipui Germaniæ procures, & civitates, avita abjecta religione, sacris immutatis, libertatis specioso nomine illecti, a cervicibus Imperii jugum excutere viderentur: ac Cæsar, qui, ut illos sibi conciliaret, Tridenti Synodum haberi, non absque Summi Pontificis querelis, statuerat; cum nihil se profecisse ob id intelligeret, Didacum Mendozzium, apud Venetos oratorem, Tridentum proficisci jusserat. Quo frenum exultanti, cunctaque audenti licentiæ injiceret; elatos nimium, Romanoque Pontifici adversos animos coerceret; alia via incedendum ratus, armis agendum esse censebat; idque eo facilius se consequi rebatur posse, quod, induciis cum Suleimano pactis, pace cum Gallis firmata, totus jam in hoc bellum incumbere poterat. Sed Aureliani Ducis obitu, repente magna mutatio rerum omnium sequuta est, qui in ætatis flore gravi valetudine correptus intra paucos dies, incredibili Francisci patris dolore, extinctus est, qui temporis momento orbatum filio, magnis imperii incrementis se exutum animadverteret. Quocirca denuo recrudescere bellum, iisdem jactari fluctibus christianam rempublicam pertimescendum erat; ni bellum Anglicum, in quo ingentes thesauros Rex absumpserat, avertisset, quod hinc atque inde fessis populis haud diuturnum fore credebatur; jamque de concordia utrinque agi per certos homines, induciis trimestribus pactis, cœptum erat.

Ita quiescentibus armis, non sine adventantis belli suspitione, ac metu annus præterlabitur, quo Respublica, pace licet frueretur, in Jaderensium finibus molestia vacua non fuit, cum finitimi Moesiæ, & Clissæ præfecti, male in Venetos animati, prædæ spe ducti, partem agri Jadertini occupare niterentur, in qua novem supra quadraginta pagi continebantur, quos ad Nadini, & Lauranæ oppida, nuper in Suleimani potestata-

*Aureliani
Ducis obitu.*

*Inducia inter Gallia
& Angliæ
Reges.*

*Turcarum
præfecti agros Jader-
tinos occupa-
re conan-
tur.*

restatem redacta, spectare contenderent, atque incolis gravissimis minis, ac poenis, ne ulli, præterquam Suleimano obtemperarent, interdixerant. Nova hæc, & inopinata Venetis cum rei ipsius gravitate, tum Jaderæ civitatis tuendæ causa fuere. Verum id jus Reipublicæ iis in locis erat, ut cum circumjectus ager ad urbem, non ad minora oppida pertineret, præfectorum tantummodo libidini, atque avaritiæ obfistendum esset. Re cognita, Suleimanus negotium ad Chersegi præfectum, ac duos judices, quos *Cadi* Turcæ vocant, rejicit, qui cum Venetis ea de re statuerent. A Patribus negotium Marco Antonio Franciscio, scribæ a Secretis, committitur, qui Byzantio a legato in Illyricum hujus ipsius negotii causa missus fuerat: sed res diu multis contentionibus extracta non nisi post aliquot annos perducere ad exitum potuit. Hoc eodem anno Petrus Landus, Princeps, senio confectus, nam quintum & octogesimum annum exegerat, ex humanis excessit, magistratibus domi, ac foris integre, & prudenter perfunctus, cum sex annos, decemque menses Rempublicam gessisset: in funere a Michaele Barocio laudatus est, in divi Antonii Fano conditus: duæ pro foribus illius marmoreæ inspiciuntur statuae; altera classis imperatorem, altera Principem exprimit. In defuncti locum Franciscus Donatus summo Patrum consensu Princeps creatus est.

1545

*Suleimanus
Chersegi
præfecto,
Veneti
Marco An-
tonio Fran-
ciscio nego-
tium finium
demandat.*

*Petri Lan-
di Principis
obitus.*

*Franciscus
Donatus
Princeps
creatur.*

M. D. XXXXVI.

Qui Principum animus, quive reipublicæ christianæ status esset, ineunte anno M. D. XXXXVI. ambigendi locus non erat; in Cæsare, ac Rege, Aureliani Ducis obitu, consopita veterum injuriarum semina reviviscere cœperant. Spe Mediolani potiundi Rex dejectus, Allobrogum Duci Subalpina oppida pernegare; Cæsar Germaniæ tumultibus distineri, iisque, ne statim in Regem arma converteret, remorari. Inter hæc Pontifex Farnesiæ familiæ amplificandæ desiderio æstuar: novo, atque inexpectato consilio Parmæ, & Placentiæ urbes Petro Aloysio filio beneficiario jure tradiderat, ea conditione, ut singulis annis octo aureorum millia pensionis nomine Ecclesiæ penderet, Camertiunque principatum, ac Ne-

1546

*Franciscus
Rex Cisal-
pina oppida
Allobrogum
Duci denega-
bat.
Paulus Põ-
rifex Parmam &
Placentiam
Petro Aloy-
sio tradit.*

1546

pe jura , quæ paulo ante Octavius filius obtinuerat , eidem cederet . Quæ adeo molesta Cæsari fuerant , ut nullis officiis adduci posset ad earum civitatum titulos Petro Aloysio concedendos , quos ab eo Pontifex , uti Insubrum Principe , petebat . Varia igitur animo agitare ; Cæsari , ac Regi æque suspectus esse ; Venetis ea pericula ob oculos ponere , quibus Italia , inter Gallos , atque Anglos pace facta , Cæsare Ratisponensibus comitiis Germanorum Principum perdomitis animis , objiceretur : nulla re magis imminetia hæc mala averti , aut propelli posse , quam si consociatis consiliis , ac viribus cum sanctissima Apostolica Sede Respublica in Italiæ incolumitatem , ac dignitatem incumberet . Atque ad prospensum illius in Venetos studium declarandum , ut Petrus Aloysius filius legatum ad Senatum mitteret , curavit . Fuit is Augustinus Landus , per quem Petrus Aloysius initam dignitatem Patribus significavit , seque , & ditiones suas Reipublicæ detulit . Utrisque gratiæ actæ . Ceterum sicuti ea vehementer a Senatu Pontificis consilia probabantur , quibus Italiæ saluti , ac tranquillitati prospiceretur ; ita ab iis abstinebat , quæ ad novas res illius animum magnis æstuantem curis , atque ad evehendos domesticos impensissime intentum magis incenderent ; rerum usu edoctus , eam pacis retinendæ optimam rationem esse , qua cum Regibus amicitiam servando , nulli plus æquo adhæreret , seduloque suas ditiones protegeret . Quapropter Guido Ubaldus , Urbini Dux , copiarum præfectus , qui *Gubernator* vulgo dicitur , creatur . Quindecim aureorum millia , quibus centum cataphractos , totidemque levioris armaturæ equites aleret ; quinque vero millia illi stipendio tribuuntur : tempore belli dena millia insuper adjecta , ea lege , ut levioris armaturæ equites alios centum adduceret : ad alendos equos assignatæ in menses septuaginta partes e tributis , quæ singulæ libris quattuor pecuniæ minutæ circiter extimantur . Is honore hoc auctus Venetias accessit , atque in divi Marci basilica de more imperatorium vexillum ingenti populi plausu , ac lætitia a Principe accepit .

*Augustinus
Landus a
Petro Aloy-
sio Farnesio
Venetias
missus .*

*Guido
Ubaldus ,
Urbini Dux ,
Venetarum
copiarum
præfectus
eligitur .*

Interea Cæsar , Ratisponæ indictis comitiis , Germanos vocaverat , ut de iis , quæ ad religionem attinent , ageretur . Verum quamvis ipse præsens adfuisset , ut Principes , qui *Pro-*
testan-

testantium nomen usurpabant, eo convenirent, obtinere non potuerat; ita ut, colloquiis nonnullis in ea civitate habitis, irrito conatu, magna cum acerbitate animorum, discederetur, majoribusque in dies difficultatibus religionis negotium implicaretur; ac qui primo, Tridenti Concilium ut cogeretur, poposcerant, examinatisque, & discussis controversiis, ab illius decretis minime recessuros affirmarant, nunc Germanicæ nationis Synodum flagitabant, qua peracta, liberum Tridenti Concilium haberetur. Ea res cum haud parum Cæsaris animum commovisset, nullumque dissidiis exitum speraret, nisi armis ageretur, Pontificem libentius audire cœpit, qui, ut se metu Concilii eximeret, ac filium in Parmæ, & Placentiæ civitatum possessione confirmaret, haud exigua cum pecuniæ, tum militum subsidia, quidquid viribus, quidquid auctoritate posset, ad gravissimas controversias bello definiendas pollicebatur. Cæsaris animum jam plerisque Principibus, & Germaniæ civitatibus infensum incendebat; generoso impetu ad Imperii dignitatem, quam infidi homines proterere conarentur, defendendam hortabatur: nihil prætermittebat, quo stimulos per se incitato & currenti adderet. Verumtamen ex iis, qui circa Pontificem assidue versabantur, plerique maxime intimi atque necessarii, nimium ardentes Pontificis spiritus sedare, atque a bello avocare nitebantur, cum illius eventus in utramque partem versando, atque expendendo periculi plenos prospicerent. Si Cæsari victoria afflaret, timendum esse, ne tanta inde illi potentia, & vires accederent, ut Ecclesiæ, atque adeo Italiæ universæ formidolosus evaderet; cum ea sint hominum, ac præsertim Principum ingenia, ut nullis prosperis rerum, & quantumvis felicibus eventis ad majora adspirantis animi libido flagrans extingui nequeat. At si contra accideret, verendum, ne, victo Cæsare, ac profligato, ferocissimæ Teutonicorum gentis incredibili odio in Summos Pontifices debacchantis exercitus, jugis superatis Alpium, in Italiam descenderent, illamque terrificis excursionibus percurrendo, Romam religionis caput invaderent.

Verum ita Pauli Pontificis menti Germanica expeditio infererat, ut quidquid moræ injiceretur, id omne victoriæ cursum remorari arbitraretur. Cæsar itaque cum Pontifice fœdus

adver-

1546
Protestantes
nationis
Germanicæ
Synodum &
postea Tri-
denti Con-
cilium po-
sulant.

Paulus Pö-
tifex Cæsa-
rem ad bel-
lum contra
Protestantes
accendit,
subsidia pol-
licetur.

Pauli Pöti-
ficis neces-
sarii illum
a bello avo-
care niteun-
tur.

1546 *Paulus Pontifex & Cæsar fædus adversus Germanos inest.* adversus Germaniæ Principes, & civitates iniit: eo vero Venetos comprehendi obstinata adeo multorum adseveratione vulgatum fuit, ut Reipublicæ legati, qui Ratisponæ tunc erant, Senatui significaverint, Cæsaris copiis quinque millia Venetorum peditum adscripta nominari. Pontifex, quod valde honorificum sibi esse arbitraretur, adversus Romanæ Ecclesiæ hostes bellum gerere, in ecclesiasticis ditionibus, atque in Hetruria delectus militum haberi iussit: duodecim peditum millia, equites quingenti conscripti fuere; iis cum summo imperio Octavium Farnesium nepotem præfecit; peditum præfecturam Alessandro Vitellio, equitum Joanni Baptistæ Sabello tribuit. Copiæ Bononiam convenere. Pontifici petenti, ut per Veronensem agrum in Rhætos se conferre possent, fatis a Senatu factum est. Commeatus abunde ejusdem jussu in itinere suppeditatus. Idem quoque iter Cæsareanis militibus, Senatu jubente, patuit. Ad Cæsaris exercitum variæ ex multis regionibus copiæ affluerant; ex Pannonia, Hispania, Gallia Cisalpina: complures etiam ex Germania, e Norico, Sicambriis, ac Sennonibus, ut ad quadraginta peditum, & quinque equitum millia conficerent. Eodem tempore Joannes Federicus, Saxonum Dux, & Philippus Hessiæ Lantgravius, foederis principes, Germaniæ civitates, ac proceres ad societatem sollicitabant, copias parabant, Germanicam se libertatem tueri dictitantes; quos sibi adjunxerant, eos fideles Imperio futuros jurejurando obstringentes, quod Carolus per vim occupare, ac suæ ditionis facere niteretur. In hoc cunctis, & Germanicæ præsertim genti pergratum libertatis nomen facile consensere; Vitembergæ Dux, Comes Palatinus, Augustæ, Argentorati, Ulmæ, Francofurti, Norimbergæ civitates. Ulmæ comitiis vocatis, legatorum undique magnus concursus fuit: de belli apparatu actum; nec multo post copiæ Donavertum ad Danubium prope Noricum tanto numero convenere, ut ad peditum octoginta, equitum decem millia accederent; tormenta bellica centum ac triginta numerarentur. His subnixi Cæsaris vires frangere posse sibi persuadebant, tantumque in nonnullis spes sese offerebat, ut imparatum, atque immunitum nullis prope Germanici roboris copiis succinctum, Germania prorsus exturbari, & excludi posse arbitrarentur.

Atque

Atque ut externos milites, ac præsertim Italos averterent, ad Senatum literas officii, atque observantiæ plenæ Ulma comitiorum nomine dedere, quibus ab amica Republica, quam summo semper studio a Germanis cultam fuisse testarentur, peterent, ne iter per suos fines iis copiis concederet, quas in eorum exitium Cæsar ducturus esset, ut Germanicam non modo gentem, sed cunctas provincias intolerando iugo servitutis opprimeret. Iis literis Senatusconsulto responsum est; per gratam nobilissimæ gentis, ac Principum Venetæ Reipublicæ amicitiam semper extitisse, atque in posterum fore; paribus illam benevolentiam, atque honoris officiis coluisse. Ceterum quod planæ, atque apertæ Reipublicæ ditiones sint, ni magna armorum vis adhibeatur, transitum militibus intercludi non posse; id tantum adversus hostes facere Rempublicam consuevisse. Ac paulo post Saxonum Principis, & Philippi Lantgravii literæ, quas Balthassar Alcherius, Britannia Regis a secretis, Patribus detulit, supervenere, in quibus arma pro libertate se induisse affirmabant, centumque aureorum millia mutuo a Venetis petebant. Ad hæc Senatus, omnia Principibus felicia, ac prospera se optare; ne quæ flagitabant pecuniæ subsidia præstaret, pace, quæ cum reliquis illi intercederet Principibus, quam conservari omnino vellet, detineri: si secus faceret, atque ob eam causam bellum subiret, eisdem pro illorum in Rempublicam benevolentia molestum futurum. Per eos quoque dies ab Augusta Vindelicorum civitatis nuntii cum literis urbem adiere, quibus mercatores, ac negotiatores suos, quorum complures Venetiis morabantur, & quotidie ob Germanicos tumultus frequentiores, ut sibi, rebusque suis tutius consulerent, confluebant, enixe commendabat. His perbenigne a Senatu responsum est, Augustanos cives, Germanosque omnes haud vulgaribus benevolentiam officiis exceptos, atque uti Venetos semper habitos fuisse; idem in posterum se facturum, & publica æquitate, ac liberalitate rebus eorum consulturum.

His fœderatorum Germaniæ Principum literis, ac nuntiis nonnulli in suspicionem adducebantur, Venetos, qui nimiam Cæsaris potentiam vererentur, occulta Principibus de ratione belli administrandi consilia dedisse. Augebantur ambigendi

H. Mauroceni T. I.

R r

causæ,

1546

*Germanorum
Principum
ad Venetos
literæ.*

*Senatus re-
sponsum.*

*Balthassar
Alcherius
ad Venetos
literas Saxo-
num Prin-
cipis &
Lantgravii
afferre.
Senatus re-
sponsum.*

*Augustæ
Vindelico-
rum nuntii
Venetias
adeunt.*

1546
Suleimani
nuntii Ve-
netias ad-
ventus.

causæ, quod sub id tempus Suleimani nuntius, quem *Chiausum* vocant, Venetias accessisset: quamobrem & Germanorum procerum, & Turcarum Cæsaris infensissimorum hostium viribus ad illius auctoritatem, ac nimium sese extollentem potentiam obtundendam, & debilitandam uti Venetos, falso jactabant. Obrepsit quoque ea suspicio Cæsaris animo, qui Ratisponæ Bernardo Naugerio, ac Dominico Mauroceno legatis ad se vocatis, ea omnia exposuit, perque Mendozzium oratorem Senatui significavit. Verum haud difficile fuit maligne inustam Reipublicæ notam detergere; cum Cæsaris hostibus de pecunia minime commodatum esse constaret; immo iter copiis per Venetos fines concessum fuisset: Suleimani vero nuntius, ut de Illyrici finium controversiis cum Patribus ageret, Venetias venisset; quibus intellectis, magnam animo cepisse voluptatem Cæsar visus est. Dum summa contentione, ac studio utrinque ad tantum bellum necessaria compararentur, repente rumor undique pervasit, Cæsarem concordiam cum Germanis iniisse, pro qua conficienda missis ultro citroque nuntiis, agitatum fuisse certum erat. Inde suspicio non levis Patres incescit, cum repletam magnis Italiam copiis animadverterent, quæ reliquis Italis Principibus imparatis, quoquo se verterent, magnos motus, rerumque perturbationes essent edituræ. Itaque ad omnes eventus comparare se, atque instruere. Pontifex, quo Patribus omnem hujuscemodi suspensionem depelleret, Reipublicæ legato ostendit, se Italiæ tranquillitatis, ac quietis studiosum semper fuisse; illi noctes, diesque animum, & operam dedisse, quæcumque ad incolumitatem, atque incrementum Reipublicæ spectarent, sedulo meditatum: de sua igitur voluntate minime ambigerent; communibus cogitationibus, & consiliis utrasque tum Ecclesiæ, tum Reipublicæ ditiones, atque adeo universam Italiam conservari posse.

Clusa, &
Fieffa a
Germanis
capta.

Verum negotio pacis turbato, Germani, qui *Protestantes* vocabantur, ut Italorum copias, quas adventare in dies afferebatur, Germaniæ itinere intercluderent, ex Augusta, Ulma, & Vitembergicis ditionibus, Clusam, inter montium angustias sitam arcem, contendunt; quæ statim deditione ab iis recepta est, præsidioque illi, & Fieffæ, quæ duo omnino viæ sunt,

sunt, quibus ex Italia in Germaniam iter habetur, imposito, discessere. Sed Pontificiæ, ac Cæsaris copiæ, itinere ad Oenipontem verso, in Noricum se inferunt; inde Ratisponæ reliquis Cæsaris copiis adjungunt. Cæsar cum universo exercitu, ac trigintasex æneis tormentis adversus hostem, qui tunc circa Ingolstadium morabatur, proficiscitur: oppidum occupat; loco opportuno castrametatur, atque prope adeo ex utraque parte Cæsaris, atque hostium castra erant, ut ad tormentorum jactum consistentibus, justî prælii minime periculo facto, minutis tantum certaminibus dimicaretur, magnaue globorum vis hinc, atque inde terribili fragore jaceretur. Hoc ingenti totius Germaniæ tumultu, ac diffidiis exortum bellum cum exitum habuit, ut cum paulatim hostes debilitare, quam certaminis aleam subire fatiæ esse Cæsar arbitraretur; terrorem sæpius incutiendo, nonnulla oppida vel deditione, vel vi occupando, eo foederatos adegerit, ut vel pecuniæ difficultate, vel tributorum acerbitate dissentientes jam laborarent, ac pristinum vigorem remitterent. Cum vero Ferdinandum, a Mauritio Saxonum Duce adjutum, Joannis Federici ditiones cum magna militum manu ingressum nuntiaretur, tantus terror hostes affecit, ut ingens illorum exercitus, compluribus signa deferentibus, ac dilabentibus, concideret. Inde cunctarum fere civitatum, & Principum animorum mutatio consequuta est, qui incredibili Cæsaris felicitate fracti, veniam delicti deprecantes, sese illi subdidere, ut quatuor mensium spatio potentissimæ gentis fastum retulerit; Smacaldicum foedus disjecerit; Imperii decus, ac dignitatem non modo constantissime retinuerit, sed etiam felicissime auxerit. Inde pontificiæ in Italiam copiæ revertuntur. Alexander Farnesius, Cardinalis Legatus, Romam proficiscens, Venetias accessit, eximiaque in se publicæ, ac privatæ benevolentiae, & singularis in Pontificem voluntatis argumenta tulit.

1546
Italicae
copiae per
Noricum
Cæsarem
exercitus
ad-
jungunt.
Ingolstadium
a Cæsare
captum.

Ferdinandus
Rex Jo-
annis Federici
Saxonis di-
tiones inva-
dit.
Germani
Principes
veniam a
Cæsare pe-
tunt.

Alexander
Farnesius
Cardinalis
Venetias
adventus.

Ceterum tam brevî parta, atque omnium populorum con-
celebrata vocibus Caroli felicitas Pontificis animum varie agi-
tabat: modo Venetorum consilia; modo rerum eventus se-
cum reputare; adhuc Tridenti Concilium patere, licet bel-
li, & grassantium morborum metu nonnulli discessissent:

1546

Cæsarem ad Germanos, quos nuper devicerat, sibi conciliandos multa concessurum : non filii securitati satis prospectum, gravissimi, ac difficillimi belli curis Cæsare soluto : inde manifeste conqueri, nullam gloriam, quod unum propositum mortalibus laborum præmium videtur, suo nomini partam, quippe quæ universa Cæsari communi omnium consensu, ac prædicatione tribueretur : nulla sibi emolumenta ; nullam pecuniam communem fuisse : non sibi, aut consilia belli, pacisque communicata ; nullum impensarum, ac laborum, nisi inanem tulisse fructum. Cæsar contra, nondum debellatis hostibus, adversus pacta, & promissa copias Pontificem in Italiam revocasse ; bello, quod hortatu, ac suasionibus suis suscepisset, nondum confecto, auxilia subtrahi ; suarum copiarum famam imminui : adhuc Joannem Federicum Saxonum Ducem, atque Hessiæ Lantgravium superesse, qui vel sanguinis nobilitate, vel populorum benevolentia plurimum in Germania possent. Hac acerbe nimium a Pontifice, & Carolo jactabantur.

*Pax inter
Reges Gal-
liæ, & An-
gliæ Fran-
cisci Ber-
nardi opera
conficitur.*

Dum ea in Germania gererentur, gravis, ac periculosi belli, quod terra, marique gesserant, & diuturnæ Bononiæ obsidionis Galliæ, atque Angliæ Reges pertæsi, ad pacis studia se convertere ; & in ea conficienda Francisci Bernardi, Venetæ nobilitatis patritii, Maphæi nepotis, qui magna in Britannia mercaturæ negotia obibat, singularis virtus, atque maximis in rebus pertractandis eximia ingenii dexteritas enituit. Is, cum frustra ea in re gravissimi viri insudassent, ab Henrico ad Franciscum concordiæ ineundæ causa missus, negotio suscepto, plurimisque difficultatibus summa prudentia explicatis, citro ultroque commendo, tantum effecit, ut, conciliatis Regum animis, bello finis imponeretur, paxque certis conditionibus fieret, quibus Galli Bononiam, quam per multos menses obsederant, pecuniæ ingenti vi Britannis persoluta, præstituto tempore reciperent. Bernardus vero vix juventæ annos ingressus præclarum apud cunctos laudis fructum tulit ; atque ab Henrico equestri decoratus dignitate, censu, qui singulis annis in Britannia illi penderetur, donatus est. Sed ubi Venetias rediit, pensioni

*Bononia a
Gallis rece-
pitur.*

*Franciscus
Bernardus
equestri di-
gnitate de-
coratus.*

renun-

renuntiavit, quod lege vetitum sit, ne ab exteris Principibus ex Veneta nobilitate patritii præmia ulla, aut census accipiant. Reges pacem sancitam Senatui per literas, perque oratores suos significarunt, petiitque Henricus a Patribus, ut veteris amicitiae conciliandæ causa legatum, uti antea consueverant, in Angliam mitterent, cum ea tempestate Senatus scriba publica negotia eo in regno curaret. Itaque Bernardus Naugerius ad Henricum legatus designatus est.

1546

*Bernardus
Naugerius
in Angliam
legatus desi-
gnatus.*

Cenetenſes per eos dies Patres adiere, ac de insolenti, & acerbo Marini Grimani Cardinalis imperio conqueſti ſunt, qui cives varie vexatos ad ultimam prope deſperationem adegiffet. Eſt Ceneta Venetæ ditionis oppidum, Tarviſio finitimum, quod ſuperioribus tempeſtatibus e Pannonum aſpero domina- tu a Venetis ereptum, poſtea Carrarienſibus juſto bello adem- ptum, beneficiario jure Cenetenſibus Epiſcopis conceſſere. Ii ſacramentum Venetis dicebant: civibus ad urbanos magi- ſtratus provocandi facultas erat: incolæ tributa, ſalarium, ve- ctigal Reipublicæ pendebant; munera militaria obibant; remi- ges, ſi opus eſſet, ad claſſem inſtruendam mittebant: ita ſu- pra centum ac triginta annos ea civitas regebatur. Fervidum, atque elatum Cardinalis ingenium provocationis juſ adimere civibus nixum, magnos ea in urbe tumultus, & ſeditiones ex- citaverat. Senatus tantam rei indignitatem minime ferendam ratus, quam beneficiario jure Grimanus auctoritatem obtine- bat, eam lege lata, ad ſe evocare ſtatuit, qua prætor, uti in aliis oppidis, & civitatibus Reipublicæ ſit, Cenetenſibus da- retur. Lex majoribus comitiis confirmatur, ſtatim Jacobus Su- rianus prætor creatus eſt, qui oppidi adminiſtrationem publi- co nomine ſuſcepit, incredibilique lætitia, ac plauſu Ceneten- ſium excipitur. Ea de re cum Pontifice Maximo Grimanus mi- rum in modum conqueritur, quod Veneti Eccleſiæ jura oc- cupaſſent, nulla Apoſtolicæ Sedis, nulla Summi Pontificis ra- tione habita, Antiſtite ejecto, magiſtratui curam, atque im- perium mandaſſent. His commotus Pontifex cum Nicolao Pon- tio legato graviter agit; petit, ut, re in integrum reſtituta, lex Senatus abrogetur; Cardinalis Cenetæ reſtituatur. Senatus quæ facta fuiſſent, jure facta contendit; civitatem Venetæ ditionis eſſe; incolas non modo Cenetenſes, verum Rempublicam uni-

*Cenetenſes
de Marino
Grimano
Cardinalis
eorum Epi-
ſcopo apud
Venetos cõ-
queruntur.*

*Jacobus
Surianus
Cenetenſis
prætor eligi-
tur.*

1546

Marinus
Grimanus
Cardinalis
Romæ obiit.
Michael
Turrianus
Grimano
suffectus.

versam a Cardinali injuria affectam; cives ærumnis prope confectos suam opem implorasse: quid faciendum esset? an subditorum querelas rejicere? an aures obstruere? insueto, ac pessimo exemplo immodici ingenii libidinem pati? temperatum civium Venetorum imperium Cenetenses exoptasse, petiisse, magistratum lætis acclamationibus, obviam effusa civitate, accepisse. Verum Pontifex minime his aquiescebat; legis abrogationem flagitabat. Dum hæc hinc, atque inde agitantur, Cardinalis Grimanus Romæ excessit: ejus obitu dissidiorum fomite sublato, Pontifici enixe petenti gratificandum Senatus censuit, cum eum, quem in Grimani locum Pontifex nominasset, Cenetensibus, uti antea consueverat, jus dicere statuisset. Itaque Michael Turrianus Utinensis Cenetæ antistes suffectus est, qui illius gubernacula, Senatu permittente, suscepit.

Uscoboræ
incuriones.

Eodem anno Liburnorum sævæ ac prædæ assuetæ gentis audacia adeo excrevit, ut maria infesta reddendo, eos, qui mercaturæ exercendæ causa ultro citroque commeant, haud parvis incommodis afficerent, ac nonnunquam per Venetos fines in Turcicas sese inferendo ditiones pecora abigerent, homines captivos redderent. Inde quotidie ingentes Turcarum querelæ exaudiebantur, ut classem ad illos opprimendos in Adriaticum sinum Suleimanus missurus diceretur. Huic malo jam tum exorienti Senatus occurrens, ut biremium præfectus crearetur, decrevit; qui manu illarum comparata (quod impedito, ac vario locorum situ triremibus opportuniore videntur) hostiliter piratas persequi, ac penitus excindere nitetur. Ii *Uscobochi* vocitati, homines efferi, prædæ, & sanguinis avidi, multæ in posterum facinora edidere: sæpius a Venetis repressi, vel locorum natura, quæ antiquitatis testimonio infamia latrociniiis fuere, vel corporum pernecitate, atque astu, quo piraticam exercent, nunquam penitus extinguere potuerunt.

Maphæus
Bernardus
Ravennæ
interfectus.

Sub id tempus Maphæus Bernardus, patritius, qui divitiis, atque opum amplitudine inter ceteros cives eminebat, maximaque negotia in cunctis orbis regionibus obibat, perduellionis reus factus, cum in judicium vocatus, ex urbe discedens Ravennam petiisset, per insidias circa Pineam a tribus sicariis interceptus, compluribusque vulneribus confossus inter-

ter-

terfectus est. Cadaver cruentum, ac nudatum Ravennam delatum; inde loculo inclusum ad urbem ducitur. In divi Augustini fano exposito, cum propinqui egregiam funeris pompam pararent, Decemvirum jussu, ne id perficerent, prohibiti sunt. Iis, qui cædis auctores indicassent, magna a Decemvirum collegio proposita præmia; impunitas, ac duo aureorum millia, si eos, qui sibi mandata patrandi facinoris dedissent, patefacerent, pollicita. Præmio illectus miles, *Campana* cognomine, patria Cremonensis, qui propria manu Bernardum confecerat, scelus detexit, mandatique culpam in Ludovicum, & Marcum Antonium Eritios fratres, Maphæi ex sorore nepotes, atque Ludovicum Armium Bononiensem coniecit; qui locupletissimi viri bonis inhiantes, Campana facinoroso homine pecunia, ac pollicitis corrupto, ad avunculum obtruncandum per summum scelus usi fuerant. Eritii, atque Armius, qui Mediolano, Gonzaga consentiente, armatorum custodia septus, Venetias perductus fuerat, quæstioni subji-ciuntur; crimen fatentur; in Ludovicum, atque Armium securi inter geminas columnas animadversum; Marcus Antonius, quem plene ea noxa non attigerat, perpetuo carceri mancipatur, quo paucos post dies effracto, aufugit. Indici absoluto ex publica fide pecunia numeratur; qui, ut plerumque scelestis, ac facinorum colluvione commaculatis hominibus evenit, haud multo post Romæ laqueo delictorum poenas dedit.

1546

*Ludovicus
& Marcus
Antonius
Eritii, &
Ludovicus
Armius,
Bernardi
necis rei, de
liis poenas
lunt.*

M. D. XXXXVII.

ANni, qui subsequitur, initium duorum potentissimorum Regum Galliæ, atque Angliæ obitus memoria posteris insignem reddidit. Henricus Angliæ Rex, hujusce nominis octavus, cum triginta atque octo annos imperasset, excessit; Princeps alioqui magnæ virtutis, literisque, quod perraro in ea sublimi fortuna locatis accidit, apprime excultus, nisi Annam Boleniam, amore dementatus, Catharinæ priori uxori repudiatae superinduxisset; atque ob id, cum illi a Clemente Pontifice sacris interdictum esset, ab avita religione deflexisset. Fuerat is propenso in Venetos animo; licet nonnun-

1547

*Henrici
Angliæ Re-
gis obitus.*

1547

*Eduardus
VI. Anglia
Rex.*

quam de illius benevolentia ob foedus, quod Reipublica cum Cæsare intercedebat, cujus implacabilis hostis per multos annos fuit, remittere nonnihil videretur; atque ea de causa a legatis in Angliam mittendis Senatus abstinerat, publicaque negotia, scribis procurantibus, pertractabat, Jacobo Zambonio ea tempestate id muneris obeunte. Henrico Eduardus sextus filius successit, qui statim per Mussonem, eleganti ingenio virum, Zambonio patris obitum, suamque in Angliæ regno successionem significat; proclinatum in Rempublicam animum, veteris arctius confirmandæ amicitiae, quæ Anglis cum Venetis intercessisset, voluntatem ostendit; petit, ut ad se legatus a Senatu mittatur: idem a Patribus Edmundus Arvellius Regis orator enixe flagitat. Fit Senatusconsultum, ut orator, qui & Henrici obitum doleat, ac de regno Eduardo Reipublicæ nomine gratularetur, in Angliam mittatur. Dominico Bolano summo consensu is honos delatus est.

*Dominicus
Bolanus
orator in
Angliam
designatus.
Francisci
Gallie Re-
gis obitus.*

Nec multo post pridie kalend. aprilis Franciscus Galliarum Rex, quatuor & quinquaginta annos natus, in Rambuletana arce ex humanis excessit: Rex, qui si parem virtuti, atque egregiis, quibus ornatus fuerat, dotibus fortunam habuisset, priscorum Regum memoriam non æquasset modo, sed etiam superasset. Verum improperi Ticini eventus, Hispanica cum illius, tum filiorum captivitas nonnihil felicitatem, ad quam natus videbatur, deformarunt: optime certe de scientiis, ac disciplinis, deque doctis viris meritis, quos variis, ac Rege dignis præmiis affecit: in Latio, & Græcia conquisitis undique immenso sumptu veterum monumentis, omnium linguarum voluminibus bibliothecam instruxit, in qua ad posterorum utilitatem quidquid selecti, quidquid egregii exquisitus labor adinvenire potuit, cumulavit. In Venetos præclara egregiæ voluntatis, ac studii argumenta edidit, cum difficillimis temporibus perturbatis rebus, vix regnum ingressus, foederibus cum Republica pactis, imperii recuperandi, conjunctis armis, socius extiterit, quibus Brixiae, ac Veronæ urbes in Reipublicæ potestatem concessere; quo facto Ludovici graves in Venetos injurias deterfisse, ac delevisse visus est. Mox lætiori tempestate Venetis pristina adspi-

rante fortuna, eorundem foedera sapius expetivit, ut Reipublicæ auxiliis fultus nihil ab hostibus sibi pertimescendum arbitraretur; licet non deessent, qui memoria superiora repetendo, ea tempora objicerent, quibus, Gallicis copiis ad Ticinum profligatis, Rege capto, atque in Hispaniam perducto, mox libertate restituta, filiis oppigneratis, Respublica bellum grave, atque atrox pro ejus, filiorumque libertate suscepisset: at ille medio armorum strepitu, nulla Venetorum ratione habita, minime, ut decebat, communicatis consiliis, ad pacem cum Cæsare descendisset, circumseptam undique periculis, & casibus Rempublicam reliquisset. Verum ea suprema imperii lex, vel insita quadam naturæ vi, vel corrupti dominandi cupiditate animi jampridem extitit, ut complura publicæ incolumitatis, ac salutis nomine sibi Principes indulgeant. Verumtamen qui probe singula inspexerit, ingentes ex Francisci amicitia Rempublicam fructus tulisse intelliget. Francisco vita functo, Henricus ejus nominis secundus, octo ac viginti annos natus, regni gubernacula suscepit. Duo a Senatu legati ad eum designati sunt, qui publicam ex patris obitu molestiam, atque ex amplissimo, & nobilissimo regno parto lætitiā testarentur; Victor Grimanus, Matthæus Dandulus.

Brevi intervallo duobus potentissimis Regibus, qui magna animorum contentione cum Cæsare dimicaverant, sublatis, jam nullus amplius felicitatis illius cursum remorari posse videbatur, cum ei nullus ea tempestate Princeps obsistere, atque currenti fortunæ frenum injicere posse censeretur. Inde illi cuncta affluere, ac supra vota accidere; nam cum totus in bellum Saxonicum incubuisset, Joannem Federicum magna celeritate insequutus, ut illi in penitiora, ac tutiora suarum ditionum loca sese inferendi facultas eriperetur, Albi amne trajecto, eum ad pugnam conferendam coegisset, ingentem adeo victoriam retulit, ut Ducem captivum in potestate haberet, qui ad eum in media Locherana sylva consistentem supplex sisteretur: mox Joachimi Brandeburgici Electoris, ac Principis Clivensis, cujus forori Saxo matrimonio iunctus erat, obsecratione, & precibus delinitus, ac flexus Cæsar, his vitam Duci conditionibus donavit; ut dignitate Electoris

1547

*Henricus
Rex Franciscus
succedit.*

*Victor Gri-
manus,
Matthæus
Dandulus
oratores in
Galliam de-
signantur.*

*Joanes Fe-
dericus Sa-
xonum Dux
a Cæsare
profligatus
& captus.*

1547 exutus, agris, oppidisque paucis exceptis, mulctatus, arma, atque omnia tormenta aenea, rerumque bellicarum apparatus Cæsari traderet. Fractis, ac prostratis Saxonum Ducis viribus, Lantgravius consternatus, atque a Cæsaris tantum clementia salutis sibi præsidium quærendum ratus, Halam, ubi tunc Cæsar erat, profectus, & ad illius genua provolutus, demississime veniam petiit, atque iis legibus obtinuit, ut quatuor ex suis ditionibus urbes continuo traderet; loca nonnulla munita dirueret; certam pecuniæ vim penderet; bellicas machinas Cæsari præberet; vitam illius beneficio incolumem haberet; interea captivus detineretur. Itaque pacatis Germaniæ rebus, Augustæ Vindelicorum comitiis indictis, magno Principum, ac nobilium virorum numero stipatus, cum Joanne Federico Saxone captivo triumphantis specie urbem ingreditur. Multa in eo ad Cæsaris res provehendas decreta; in iis ut Principes ac liberæ civitates eam pecuniæ summam conferrent, qua perditum viginti, quatuor equitum millia ad Imperii maiestatem retinendam, si opus esset, cogerentur, quibus Austriaci quoque cum eorum ditionibus defenderentur; atque iisdem fœdera cum Principibus, ac liberis civitatibus perpetuo intercederent.

Philippus
Lantgravius ad
genua Cæsaris
provolutus.

Augustæ
Vindelicorum
comitia a
Cæsare in-
dicuntur.

Cæsar Senis
præsidium
imponit.

Populinum
Cæsar ad-
ipsum niti-
tur.

Hæc tam brevi tempore a Carolo prospere, ac feliciter confecta, ut Caji Cæsaris verba paulo immutata pronunciaret: *Veni: Vidi: Deus vicit*, cunctorum Principum animos infueto blandientis fortunæ splendore perstrinxerant; cum adjunctis oppidis, atque urbibus, hostibus fractis, & captis, Germania prope universa edomita, minime contentus, ad majora consequenda summo studio niteretur; atque imperio in Italia augendo sedulo, ac vehementer operam impenderet. Ob id Senarum in Hetruria urbem, civilibus dissensionibus distractam, quadringentorum Hispanorum militum præsidio imposito, reluctanter perdomuerat; Populinum securitatis specie, puero Jacobi Appiani nuper defuncti filio ejecto, ad se attrahere conabatur, ut situ ad maritimas res obeundas opportuno in Hetruriæ litoribus mari Tyrrheno immineret. Mediolanum quoque urbem ingenti tormentorum numero, & Hispanorum militum præsidio muniverat; cives, ut ei, quem Insu-
bribus Ducem diceret, obtemperaturos pollicerentur, jure ju-
ran-

rando adegerat. Jam enim statuerat Philippum filium ex Hispania eam ob causam in Italiam vocare, Helvetiosque ad Mediolani imperium tuendum foederibus obstringere nitebatur.

Id quoque Cæsaris rebus peropportune contigerat, quod pax inter Gallos, atque Anglos inita turbari cœperat, cum unica ex regia sobole Scotorum puella Eduardo Anglorum Regi, uti pactum fuerat, matrimonio jungere regii tutores nolent. Eam sibi injuriam fieri Angli minime passi, bellum Scotis minabantur, qui ad Henrici Galliarum Regis opem confugerant, Reginae connubium cum dotali Scotiae jure filiorum uni, cui vellet, polliciti: qua ex re grave bellum inter Anglos, ac Scotos exortum fuerat. Henrico vero, cujus auxiliis præcipue Scoti nitebantur, difficillimo bello implicito, Cæsari majoribus in dies accessionibus fortuna blandiri videbatur, ut cuncti, qui ingenia Principum, ac nullis terminis coercitas illorum cupiditates metirentur, ex ea Cæsaris incredibili felicitate valde sibi pertimescerent; Pontifexque in primis, cui multæ cum Carolo diffidiorum causæ intercedebant: nimia Imperatorum incrementa: Concilium, quod Caroli auctoritate, post decretum de illo Bononiam transferendo, adhuc Tridenti habebatur: domestica familiæ decora: Parmæ, ac Placentiæ imperium filio tributum, necdum a Cæsare confirmatum: quocirca a nullo magis illius fastum, & cupiditatem, quam ab Henrico Galliarum Rege obtundi posse censebat. Ob id Divi Georgii Cardinalem in Galliam proficisci jusserat, specie, ut illius regni antistites mitti a Rege Bononiam peteret; re, ut illum ad Cæsaris vires nimium sese efferentes frangendas incitaret. Quod ut facilius ab eo impetraret, affinitatis juribus arctius sibi obstringendum ratus, ut Horatio Farnesio, Petri Aloysii filio, nepoti, Regis filia notha conjux fieret, obtinuerat, ope, studio, atque auctoritate illi affuturum se pollicitus. Ea juvenile Regis pectus libenter excipiebat, ut regni sui primordia militari gloria illustriora redderet.

Quapropter ad Italicas res conversus, sui in ea provincia studiosos fovere cœpit, benevolentiae signa in eos edere, præmiis afficere. Petrum Strozium ad divi Michaelis militiam, quæ

1547

*Diffidium
inter An-
glos, & Sco-
tos.*

*Scoti ad
Galliæ Re-
gis opem cō-
fugiunt.*

*Paulus Põ-
tifex sancti
Georgii
Cardinalis
ad Regem
Galliæ le-
gatum mit-
tit.*

*Henricus
Galliæ Rex
Horatio
Farnesio fi-
liam despon-
det.*

1547 quæ ea tempestate summo in honore habebatur , adscripsit ; ut homine vivido ingenio , quietis impatiente , qui magnam Florentinorum exulum , atque aliorum bello victitantium hominum manum secum trahebat , ad Italiæ res perturbandas aptissimo , si opus foret , uteretur . Pontificis vero assiduus adhortationibus , ac stimulis incitatus , ad suas partes Venetos pertrahere , atque societatis jure adstringere , Caroleo Proto-notario Venetias misso , omni studio contendebat . Qui cum Monlucio ordinario legato Patribus exposuit , Henrico Regi quotidie pro bono publico excubanti nihil opportunius , atque his temporibus necessarium magis videri , quam , fœdere cum Pontifice , ac Republica sancito , ad communium rerum tuiti-
nem conspirare ; ut justo præsidio quisque munitus tuto præ-
senti quiete frueretur ; neque aliorum pateret injuriæ : id ut
facilius Henricus consequeretur , nihil eorum , quæ ad Galliæ
regni tutelam attinerent , prætermittere . Legatis Senatuscon-
sulto responsum est : Regis prudentiam , atque in commune
bonum propensum studium vehementer Senatum probare :
egregiis illius exemplis adductum , quæcunque ad Venetum
imperium defendendum opportuna censerentur , diligenter cu-
rare : idem reliquos Italiæ Principes facturos arbitrari ; cum
insitum cunctis natura sit , ut se , resque suas summa conten-
tione tueantur : sperare animorum conjunctionem , ad quam ,
si rebus suis prospectum vellent , cogerentur , pro firmissimo
aggere , ac munimento adversus eos , qui armis lacefferent ,
futurum ; idque unum modo sufficere . Ejusmodi erant ea tem-
pestate illorum , qui Rempublicam regebant , consilia , ut bel-
lorum tumultus ab Italia , quoad fieri posset , amovendos ,
neque vanæ spei ostentatione præsentem rerum statum immu-
tandum arbitrarentur .

*Caroleus
Protonota-
rius ab Hæ-
rico Vene-
tias mitti-
tur .*

*Senatus re-
sponsum .*

*Petri Aloy-
sij Farnesij
cædes .
Ferdināus
Gonzaga
Placentiæ
præsidium
Cæsareum
imponit , &
Parmam
aggreditur .*

Sed reliquorum Principum dissidentibus inter se animis , ac nova quotidie mente agitantibus , recens dissensionum se-
ges oritur , Petro Aloysio , Pauli Pontificis filio , a nonnullis
Placentiæ civibus in illius exitium conjuratis , propriis in ædi-
bus confosso , & cæso , qui cruentum illius cadaver plebi osten-
tantes , universa civitate commota , objecto nomine libertatis ,
incenderant ; idque non sine Ferdinandi Gonzagæ consensu
perpetratum fama vulgaverat , qui a Placentinis vocatus , ur-
bem

bem statim ingressus, Hispanorum præsidio imposito, Cæsareæ ditionis effecerat. Neque eo contentus, oppidis multis, atque arcibus occupatis, se ad Parmam obsidendam comparabat, ab oppidanisque, ut se dederent, petierat, nequicquam Octavio, Caroli genero, de acerbissima sibi illata injuria conquerente. Hoc Gonzagæ factò cuncti Italiæ Principes, ac populi adeo exarsere, ut non tantum ille undique probris, ac maledictis proscinderetur; verum jam erumpere recondita Cæsaris intimis sensibus consilia palam dicerentur; nihil sanctum, nihil ab imperii cupiditate intactum; quæ vi difficile assequi foret, ea per dolos, atque insidias tentari, & obtineri. His undique crebrescentibus vocibus adductus Gonzaga, ut, quæ gesta erant apud Venetos, qui eam rem moleste tulerant, purgaret, Joannem Baptistam Schizzium, e Mediolanensi Senatu, Venetias proficisci jubet, qui a se omnem confecti criminis maculam detergeret, atque a noxa immunem testaretur. Se a Farnesii interfectores vocatum, quin Placentiam Cæsaris nomine reciperet, efficere non potuisse, ut interea de illius mente, quam rectam, atque in commune bonum maxime proclivem sciret, doceretur. Senatus filii casum per literas, perque Joannem Antonium Venerium oratorem cum Pontifice conqueritur; qui, ut erat magno animo, ingentem fortunæ ictum fortiter tulit, atque a privato luctu ad domesticas clades reparandas se convertit.

Inde cum tota Cifalpina Gallia fluctuaret, arma, ac milites a Cæsareanis, & ab iis, qui Farnesiorum partes sequebantur, compararentur; quo rebus suis prospiceret, legatum in continentem mittere Senatus decrevit, ut Reipublicæ copias lustraret; oppida, atque arces inviseret, imperioque tuendo in primis studeret. Stephanus Theupolus legatus creatus est. Metaurensium Dux, copiarum Reipublicæ summus præfectus, Roma, ubi, Senatu permittente, ad concelebrandas cum Victoria, Petri Aloysii Farnesii filia, Pontificis nepte, nuptias profectus fuerat, revocatur. Antonius Tifernas, tormentorum præfectus, Brixiam ingredi jubetur. Theupolus legatus Veronam contendit; militum præsidia iis in urbibus augentur; ordinum copiae inducuntur. Inter has vel belli, vel insidiarum suspiciones Pontifex tantarum rerum indignitate commotus,

ira

1547

*Joannes
Baptista
Schizzius a
Gonzaga
Venetias
mittitur.*

*Stephanus
Theupolus
legatus in
Continenti
eligitur.
Guido U-
baldus Ur-
binas Vene-
tias advo-
catur.*

1547
Pauli Pontificis &
Henrici Regis officia
ut Venetos
ad effodum
ineundum
impellerent.

Vide Jo. Casae hac
in re duas
Orationes
Lugduni
editas, &
Prestis Florentinis ad-
jectas, Vol.
I. parte II.
Florentiae,
1716. in 8.

Justus Jus-
tius a Fer-
dinando Re-
ge Byzan-
tium missus
quinq̄ennis
inducias et
Turcis pa-
ciscitur.

ira supra ætatem fervidus, injuriarum impatiens, denuo ad foedus Senatum invitabat. Casa, illius apud Rempublicam Nuntius, Patrum animos incendit: idem Henricus, ac summus equitum Magister per Franciscum Justinianum efficiunt: non amplius deside cunctatione utendum, jam ad extremum ventum esse, quo ingentia desperatus prope morbus remedia exigeret. Quid porro expectandum? an ut immani jam fere impendentis ruinæ pondere pressi cuncti Itali Principes, inevitabili exitio prosternantur, atque obruantur? Sed Patres in novos demittere fluctus Rempublicam nolebant, si semel bellum in Italia exoriretur, nullum laborum, nullum periculorum finem fore ratî: nil causæ esse, cur adversus potentissimum Principem, humanæ felicitatis apicem attingentem, armis insurgerent, quem finitimum, ac prope in Venetæ ditionis visceribus haberent; cum præsertim nullas sibi ab eo illatas injurias recenserent, quæ tanti essent, ut a quietis otio, summis laboribus, ac vigiliis parto, ad difficile, ac periculosum bellum traducerentur. Huc accedebat, quod nullum officii, & egregiæ voluntatis genus in Rempublicam Carolus præmitteret. His fiebat, ut quemadmodum se, suaque defendere Patribus statutum, ac fixum animo esset, ita ab iis societatibus, quibus in bellum haud difficulter prolabi possent, omnino recedendum censerent. Ad hæc, sub idem tempus Justo Justio a Ferdinando ad Suleimanum missio, in quinquennium induciis pactis, Cæsar iis expeditus curis, quibus belli Turcici suspicione detinebatur, & prævalido copiarum numero suffultus, ægre bello peti posse videbatur.

M. D. XXXXVIII.

1548

NAmque omnes cogitationes, & curas a Pannonico bello in Persicum Suleimanus transtulerat, Tamassum Persarum Regem armis aggressurus, ne per otium adversam sibi natura, atque institutis gentem majores sumere spiritus, atque incrementa sineret, militarique gloriæ, ad quam supremo animi impetu ferebatur, novos titulos adderet. Inde haud difficile fuit inducias cum Ferdinando, ac Cæsare pacisci, quibus triginta aureorum millia pro Hungaricis ditionibus tributî loco
fin-

singulis annis pendere Ferdinandus deberet. Utrunque Venetorum mentio facta, cautumque, ut, si quis eorum, qui hoc foedere comprehenderentur, bellum alteri inferret, pro hoste a reliquis haberetur. Iisdem induciis Henricus Galliarum Rex, ceterique Principes, etiam sacri continebantur; in quibus sancendis eo studio a summis Regibus, eaque animorum contentione certatum fuerat, ut Cæsar ad Francisci Regis pollicita præstanda Henricum filium obstringi peteret; Henricus contra, ne Cæsari induciarum tempore in quemquam Christianorum Principum arma inferre liceret, cavendum curaret; legatumque Cotonium magnis itineribus Byzantium mitteret, ut totum induciarum negotium inverteret; cum nullam aliam ob causam Cæsarem illas expetivisse, quam ut, Byzantino metu solutus, Gallias invaderet, affirmaret: neque ferendum esse, ut qui tot prosperis eventis brevi tempore tantas accessiones Imperio fecisset, adeo præmineret, ut ejus dominandi libidinem, quam pro lege haberet, reliqui damno, quod refarciri non posset, subire cogerentur. Eodem officii genere, Venetias in Byzantii itinere accedens, cum Patribus functus est, ut Senatum ad inducias impediendas incitaret; quem ab ea re cum alienum esse intelligeret, iter prosequutus, re confecta, Byzantium pervenit, atque a Suleimano literas ad Cæsarem, ac Ferdinandum obtinuit, quibus libenter ad inducias ea mente descendisse diceret, ut armis eo tempore non ageretur; in eos, qui secus fecissent, bellum moturum. Regi quoque Galliarum scripsit, se induciis perficiendis illum inter veteres amicos recensuisse; si bello interim a Cæsare lacefferetur, eidem hostem futurum. Licet vero quæ ad Rempublicam inter amicos recensendam spectarent, ea tantum Senatus procurasset; attamen quin suspitione aliqua æmuli Principum animi aspergerentur, vitare nequii; cum Henricus Cæsaris, ac Ferdinandi res curæ magis Senatui fuisse diceret, quam suas; atque acerbe conquereretur, Venetum legatum literas ad Senatum dedisse, quibus sui nullam in induciis conficiendis mentionem factam fuisse affirmaret. Cæsar vero, ut ad pacem cum Henrico arctius servandam obstringeretur, id totum ex Venetorum consiliis, atque officiis profectum ajebat; ut inde renovandi in Italia belli, quod illis

*Henricus
Gallie Rex
Cotonium
oratore
Byzantium
mittit*

*Suleimani
ad Cæsarem
& Ferdi-
nandum
Regem lita-
ra.*

1548 permolestum foret, occasio tolleretur. Verum haud difficile fuit ejusmodi hæsitationes diluere, cum neque de quo Henricus conquerebatur, Reipublicæ legatum unquam ad Senatum scripsisse, Rex certior factus esset; neque de iis, quæ inter Cæsarem, ac Regem agitentur, egisse, Carolo compertum fuerit.

Sed post pactas inducias ea res contigit, quæ pene pacem inter Suleimanum, ac Venetos interturbavit. Nam, piratis maria omnia ea tempestate infesta reddentibus, atque sæve negotiatores, ac navigia diripientibus, cum Venetæ classis legatus Laurentius Amulius publicos humani generis hostes persequeretur, ac forte in prædonum caput, Sabbam dictum, incidisset, impetu in illius navigium facto, fugientem infectatus cepit, captum interficiendum curavit, ut hominem Christianis, ac præsertim Reipublicæ rebus infensissimum, qui innumera damna Venetis navigiis, ac negotiatoribus intulerat, e medio tolleret. Ejus necem Rustenus, qui Suleimano ad bellum in Persidem profecto, Byzantio præerat, graviter adeo tulit, ut illam armis vindicaturum minaretur. Amulii factum tueri Senatus nitebatur, quod homo pessimo ingenio, & ingenti scelerum cumulo foedatus, qui innoxios, atque imminentes imperio Veneto subjectos magnis cladibus affecerat, sublatus esset; quem fugientem, atque in nostros tormenta explodentem, dum tetra aer circumfusus caligine involveretur, minime agnitum præfectus in suam potestatem redegisset. Eum, si adhuc, ut maxime optaret, vita frueretur, Byzantium missurum, ut meritas criminum poenas lueret. Ceterum cum ex Amulii literis ad Decemviros datis clam Sabbam suo jussu interfectum intelligeretur, quod ea res pacis conditionibus adversa esset, quibus, ne in eos, qui certamine commisso superfuere, sæviatur, sed vivi Byzantium mittantur, cavetur: ut statim Amulius, abrogato illi imperio, sub custodia ad urbem revocaretur, ejus prætoria armamentis exueretur, Senatus decrevit: negotium Jaderæ magistratui commissum. Verum Amulius rei exitum animo prospiciens, jam classe in Illyrico relicta, ut Senatus judicium subterfugeret, in Apuliam se receperat. Hæc Reipublicæ apud Suleimanum legato, quibus Rusteni animus flecteretur, significantur: Marcus Antonius Franciscus,

Sabbas Persecutus a Laurentio Amulio, classis legato, captus & interfectus.

Rusteni Basse in Venetos minare ob Sabbæ necem.

Laurentius Amulius in jussu vocatus in Apuliam profectus.

scius, Senatus scriba, qui tum ea, quæ ad fines Venetorum in Illyrico spectarent, curabat, Byzantium est missus, ut Republicæ mentem, ac servandæ cum Suleimano pacis studium Rusteno, & purpuratis testaretur. Amulius exilio mulctatus, postea, cum Suleimani ira resedisset, in patriam revocatus, prius honoribus restitutus est. Hæc mari.

Cum vero insita vel dominandi libidine, vel atroci invidia Regum pectora extimularentur, licet aperte ad bellum non descenderent, occulto non modo, verum palam multa moliebantur. Cæsar, Germanis Principibus perdomitis, gradum sibi ad monarchiam obtinendam struere nitebatur, atque ut eam amplissimorum regnorum possessionem una cum Imperii titulis Philippo filio, Hispaniæ Regi, quem unicum habebat, deferret, meditabatur. Albano Duci, ut illum ex Hispaniis ad se in Belgium traduceret, mandaverat. Verum ad eam rem perficiendam, ut Ferdinandi fratris, Romanorum Regis, voluntas accederet, necesse erat, qui Maximilianum filium in spem regiæ successionis educaverat, jam tum alti animi, atque eximie virtutis specimen edentem; eique Carolus conjugem filiam designaverat, atque in Hispaniam mittere decreverat, ut filio absente, regni illius gubernacula fusciperet. Interea Ferdinandum fratrem ingentibus promissis adortus, illi Vitembergæ principatum; Maximiliano filio Bohemiæ regnum permittebat.

At Henrici Galliarum Regis animus, quamvis rerum in Italia novandarum desiderio flagraret, ob idque socium sibi Pontificem adsciscere niteretur, Parmam juvare auxiliis adversus Carolum pollicitus; attamen, exacta jam ætate Pontifice in interitum vergente, deterrebatur, veritus, ne concordie ratione aliqua proposita, a Cæsare, cui affinitate jungebatur, ad suas partes traduceretur. Pontifex tot familiæ, ac sibi inflatis injuriis accensus, ad vindictam ardenti spiritu rapiebatur, Placentiamque Farnesianis ereptam pati nequibat. Verum accipiti consilio modo Carolum ad eam urbem Octavio genero restituendam per nuntios incitabat; modo de foedere cum Henrico agebat, cui tanquam Caroli cupiditati propugnaculo objecto, familiam commendaret; nonnunquam eas ab Ecclesia divulsas civitates, eidem iterum adjungere meditabatur;

1548

aliquando Venetos ad Italiæ decus, ac libertatem defendendam adversus impotentem Cæsaris dominandi libidinem hortabatur, pro qua excubare dies, noctesque diceret, in iis semper cogitationibus defixus, quibus Italiæ incolumitati, a qua suorum domesticorum salus sejungi non posset, consuleret. De Venetis quoque interdum conquerebatur, quod nimium Cæsari adhærerent, illiusque amicitiam pluris æquo æstimarent. Suspicionem frequenter de Henrico in animum demittebat, quod Parmam non Octavio Caroli genero, sed Horatio genero suo servare se velle diceret, veritus, ne urbe opportuno loco sita ad Insuibrum res turbandas uteretur.

Hisce assiduis curis distractus Pontifex conficiebatur, neque vero quem exitum rebus suis speraret, habebat: cum interea nullum religioni diffidiis laboranti præsens remedium adhiberetur, adhuc Concilii Patribus partim Tridenti, partim Bononiæ morantibus; cum in Augustanis comitiis anno elapso celebratis Principes cuncti Tridentini Concilii decretis obtemperaturos polliciti fuissent, atque Christophorum Madrutium Cardinalem Romam misissent, qui, ut Concilium Tridenti, Bononiensi abrogato, rursus restitueretur, impetrare non potuerat. Inde Carolus Didaco Mendozzio legato injunxerat, ut coram Pontifice, Cardinaliumque Collegio Cæsaris nomine, ad quem Conciliorum protectio, atque executio spectaret, obnuntiaret: impendentium periculorum, & cladum, quas gravissimas, ac prope innumeras fore, ni Concilium Tridenti haberetur, autumaret, culpam omnem in Pontificem, non in se recasuram: ob id Deum Optimum Maximum & Cælites cunctos, de quorum religione, ac cultu ageretur, testes invocare. Cum nihil ea obnuntiatio profuisset, a Pontifice Cæsar flagitabat, ut Legatos Tridentum mitteret; ad id vero se adduci, licet ægre, ac difficulter, Pontifex patiebatur: ut Germanicæ genti, non nihil Romanæ Ecclesiæ immutatis moribus, satisfaceret, se in Cæsaris gratiam Legatos missurum pollicitus. Verum dum cunctatione in tam gravi negotio Pontifex utitur, Cæsar Catholicorum, atque eorum, qui partes Luteri sequebantur, conventu advocato, ut labentibus rebus prospiceretur, atque utcumque controversiis compositis, diffidia tollerentur, edictum promulgavit, quo multa iis, qui a Catholica Ecclesia descive-

rant,

Christophorus Madrutius Cardinalis Tridentini Concilii restitutoris tempore.

Cæsaris per Mendozzium oratorem Concilii causa obnuntiatio.

Paulus Pontifex legatos ad Concilium Tridentum mittere pollicetur.

rant, *interim* permetterentur, dum de illorum dissentientibus sententiis a Concilio decerneretur. Id factum moleste admodum Pontifex tulit, atque a Germanica legatione Sfrondato Cardinali evocato, Fani Episcopum optimis moribus, & doctrina excultum nuntium ad Cæsarem misit, qui de iis, quæ gesta fuerant, expostularet, acta rescindi peteret, quæcunque posset Germanicæ genti per Legatos Pontificem concessurum polliceretur. Mox Pighio, ac Veronensi Episcopis in Germaniam missis, prolapsis rebus, nullum remedium morbo sævienti afferri potuit, quin in dies augendo sese, ac proferendo, ingenti totius reipublicæ christianæ malo per alias quoque provincias grassaretur. Hujus pestis ne aliqua labes imperium Venetum afficeret, diligens, & admodum severa Venetorum cura, ac diligentia extitit, qua effectum est, ut eam urbem, in quam ex totius orbis regionibus innumeræ gentes confluent, nulla morbi illius contagia attigerint.

Dum hæc fiunt, diversisque curis, irrequieto studio Principum mentes sollicitantur, Maximilianum Ferdinandi filium, nuper filia connubio junctæ, generum sibi adscitum, Carolus in Hispaniam proficisci jussit, ut, Philippo in Germaniam proficiscente, Hispaniarum administrationem susciperet. Illi per Reipublicæ fines iter habenti, Vicetiæ, ac Veronæ præfecti obviam ivere, Senatusque nomine liberaliter excepere. Philippus vero ad patrem in Belgium iturus, Barcinonæ cum classe, cui Andreas Auria imperabat, solvens, V. kalend. decembris Genuam pervenit. Ea in urbe Italogrum Principum legatos obvios habuit; Federicum Baduarium, præclara juvenia insignem, qui id muneris obiret, Senatus delegit: is, Patrum nomine Genuæ Philippo consalutato, per Venetas ditiones comitatus est. Nulla publicæ Venetorum liberalitatis, ac studii erga præpotentem Principem, Cæsarisque filium officia, atque argumenta desiderata sunt; pons peregræ ornatus Athesi amni, qua transeundum erat, instratus fuit; eum ad Veronensium fines, nobili, ac frequenti plurimorum corona stipatus Veronæ præfectus excepit, magno variis ex locis mortaliū numero visendi studio confluyente. Inde ex agro Veronensi Tridentum profectus, per Germaniam in Belgium ad Cæsarem Bruscellis commorantem transiit, qui, ut assiduo metu

1548

Cæsare editum promulgari jussit, Interim Paulus Pighius Fani Episcopum ad Cæsarem mittit ut acta rescinderet. Pighius & Veronæ Episcopus a Pontifice in Germaniā missi.

Venetorum sedulitas ad hæreses a suis ditionibus arcendas.

Cæsar, filio fratris filio unita, illum in Hispaniā mittit. Veneti Maximilianum ad fines Reipublicæ excipiunt.

Philippus Rex ab Auria Genuā perducitur.

Federicus Baduarius orator ad Philippum Regem.

1548 Germanos Principes solveret, atque ab immani sumptuum mole aliqua ex parte liberaretur, magnam Hispanorum manum, qui illi in Germania militaverant, in Italiam miserat, Mediolanumque prævalidis munitionibus circumcingi iusserat; quamplurima ex Germania bellica tormenta, partim ex occupatis urbibus ablata, partim a proceribus dono accepta, sulphureique pulveris vim eodem importari præceperat; quæ Tridento secundo Athesi amne ut Veronam, inde in Insubres deferrentur, petenti, a Senatu concessum est. Hæc eo impensiore cura a Cæsare fiebant, quod nullis casibus a se Mediolanense divelli imperium decreverat, atque illud veluti tutissimum munimentum objicere adversus Gallos statuerat, quos nunquam quieturos, sed novas quotidie res in Italia moturos sciret: atque eo magis, quod Henricus superiore anno, Salassiorum Principe ejecto, eam sibi ditionem adjecerat; neque, ut ea, quæ in Subalpinis oppida fuerant occupata, Allobrogum Duci restitueret, vnquam adduci potuerat; verum sub id tempus (an occulta aliqua spe, an suarum in Italia invisendarum urbium studio, incertum) repente præter omnium expectationem, magno Gallorum nobilium numero, atque haud parva militum manu comitante, Alpes transgressus, se Augustam Taurinorum contulerat. De Regis adventu certior Senatus factus, Bernardum Naugerium, qui tum præturam Patavinam gerebat, ad Regem legatum misit, qui officii plena legatione perfunctus, mox Patavium reversus est. Rex paucos dies in Subalpinis commoratus, remensis Alpibus, in Galliam rediit. Complures ex illius comitatu urbis spectandæ studio Venetias advenere, inter quos principes Galliæ viri, Vindocini Dux, Guisus maris præfectus, qui publico hospitio excepti, ac perhonorifice habiti sunt.

Cæsaris sententia de Mediolanensi imperio reinendo.

Henricus Gallia Rex, ejecto Principe, Salassiorum regionem occupat.

Henricus Rex Taurinum se confert.

Bernardus Naugerius ad Regem Gallia orator mittitur.

*Libri Sexti & Tomi I.
FINIS.*

